Saṁyuttanikāye

Saṁyutta-ṭīkā (SṬ.)

《相應部疏》(SṬ.1.~56.)

from Chaṭṭha Saṅgāyana (CS)

Released by Dhammavassārāma 法雨道場

2552B.E. (2008A.D.)

(with PTS sutta no.)

Saṁyutta-ṭīkā《相應部疏》〔目錄〕

1-Sagāthā 1~ 11 2-Nidāna 12~ 21 3-Khandha 22~ 34 4-Saḷāyatana 35~44 5-Mahāvagga 45 ~56

1-Sagāthāvaggaṭīkā《相應部》有偈篇疏(CS：pg.1.1~345)
2-Nidānavaggaṭīkā《相應部》因緣篇疏(CS：pg.2.1~ pg.2.200)
3-Khandhavaggaṭīkā 《相應部》蘊篇疏(CS：pg.2.201~2.279)
4-Saḷāyatanavagga-ṭīkā 《相應部》六處篇疏(CS：pg.2.281~ pg.2.391)
5-Mahāvaggaṭīkā《相應部》大篇疏(CS：pg.2.393~ pg.2.551)

1-Sagāthāvaggaṭīkā 1
(CS：pg.1.1~345) 1
Ganthārambhakathāvaṇṇanā 1
SṬ.1.Devatāsaṁyuttaṁ 11
1. Naḷavaggo 11
(SṬ.1.1.)1. Oghataraṇasuttavaṇṇanā 11
Nettinayavaṇṇanā 29
(SṬ.1.2.)2. Nimokkhasuttavaṇṇanā 35
(SṬ.1.3.)3. Upanīyasuttavaṇṇanā 36
(SṬ.1.4.)4. Accentisuttavaṇṇanā 38
(SṬ.1.5.)5. Katichindasuttavaṇṇanā 39
(SṬ.1.6.)6. Jāgarasuttavaṇṇanā 39
(SṬ.1.7.)7. Appaṭividitasuttavaṇṇanā 40
(SṬ.1.8.)8. Susammuṭṭhasuttavaṇṇanā 40
(SṬ.1.9.)9. Mānakāmasuttavaṇṇanā 41
(SṬ.1.10.)10. Araññasuttavaṇṇanā 42
2. Nandanavaggo 42
(SṬ.1.11.)1. Nandanasuttavaṇṇanā 42
(SṬ.1.12.)2. Nandatisuttavaṇṇanā 44
(SṬ.1.13.)3. Natthiputtasamasuttavaṇṇanā 45
(SṬ.1.14.)4. Khattiyasuttavaṇṇanā 45
(SṬ.1.15.)5. Saṇamānasuttavaṇṇanā 46
(SṬ.1.16.)6. Niddātandīsuttavaṇṇanā 46
(SṬ.1.17.)7. Dukkarasuttavaṇṇanā 47

(SṬ.1.18.)8. Hirīsuttavaṇṇanā 47
(SṬ.1.19.)9. Kuṭikāsuttavaṇṇanā 48
(SṬ.1.20.)10. Samiddhisuttavaṇṇanā 48
3. Sattivaggo 52
(SṬ.1.21.)1.Sattisuttavaṇṇanā 52
(SṬ.1.22.)2. Phusatisuttavaṇṇanā 53
(SṬ.1.23.)3. Jaṭāsuttavaṇṇanā 53
(SṬ.1.24.)4. Manonivāraṇasuttavaṇṇanā 55
(SṬ.1.25.)5. Arahantasuttavaṇṇanā 56
(SṬ.1.26.)6. Pajjotasuttavaṇṇanā 56
(SṬ.1.27.)7. Sarasuttavaṇṇanā 56
(SṬ.1.28.)8. Mahaddhanasuttavaṇṇanā 57
(SṬ.1.29.)9. Catucakkasuttavaṇṇanā 57
(SṬ.1.30.)10. Eṇijaṅghasuttavaṇṇanā 58
4. Satullapakāyikavaggo 58
(SṬ.1.31.)1. Sabbhisuttavaṇṇanā 58
(SṬ.1.32.)2. Maccharisuttavaṇṇanā 59
(SṬ.1.33.)3. Sādhusuttavaṇṇanā 61
(SṬ.1.34.)4. Nasantisuttavaṇṇanā 62
(SṬ.1.35.)5. Ujjhānasaññisuttavaṇṇanā 63
(SṬ.1.36.)6. Saddhāsuttavaṇṇanā 64
(SṬ.1.37.)7. Samayasuttavaṇṇanā 64
(SṬ.1.38.)8. Sakalikasuttavaṇṇanā 67
(SṬ.1.39.)9. Paṭhamapajjunnadhītusuttavaṇṇanā 69
(SṬ.1.40.)10. Dutiyapajjunnadhītusuttavaṇṇanā 69
5. Ādittavaggo 69
(SṬ.1.41.)1. Ādittasuttavaṇṇanā 69
(SṬ.1.42.)2. Kiṁdadasuttavaṇṇanā 70
(SṬ.1.43.)3. Annasuttavaṇṇanā 70
(SṬ.1.44.)4. Ekamūlasuttavaṇṇanā 71
(SṬ.1.45.)5. Anomasuttavaṇṇanā 71
(SṬ.1.46.)6. Accharāsuttavaṇṇanā 72
(SṬ.1.47.)7. Vanaropasuttavaṇṇanā 73
(SṬ.1.48.)8. Jetavanasuttavaṇṇanā 73
(SṬ.1.49.)9. Maccharisuttavaṇṇanā 74
(SṬ.1.50.)10. Ghaṭīkārasuttavaṇṇanā 75
6. Jarāvaggo 75
(SṬ.1.51.)1. Jarāsuttavaṇṇanā 75
(SṬ.1.52.)2. Ajarasāsuttavaṇṇanā 76
(SṬ.1.53.)3. Mittasuttavaṇṇanā 76
(SṬ.1.54.)4. Vatthusuttavaṇṇanā 76
(SṬ.1.55.)5. Paṭhamajanasuttavaṇṇanā 77
(SṬ.1.56.)6. Dutiyajanasuttavaṇṇanā 77
(SṬ.1.57.)7. Tatiyajanasuttavaṇṇanā 77
(SṬ.1.58.)8. Uppathasuttavaṇṇanā 77
(SṬ.1.59.)9. Dutiyasuttavaṇṇanā 77

(SṬ.1.60.)10. Kavisuttavaṇṇanā 78
7. Addhavaggo 78
(SṬ.1.61.)1. Nāmasuttavaṇṇanā 78
(SṬ.1.62.)2. Cittasuttavaṇṇanā 78
(SṬ.1.63.)3. Taṇhāsuttavaṇṇanā 79
(SṬ.1.64.)4. Saṁyojanasuttavaṇṇanā 79
(SṬ.1.65.)5. Bandhanasuttavaṇṇanā 79
(SṬ.1.66.)6. Attahatasuttavaṇṇanā 79
(SṬ.1.67.)7. Uḍḍitasuttavaṇṇanā 79
(SṬ.1.68.)8. Pihitasuttavaṇṇanā 80
(SṬ.1.69.)9. Icchāsuttavaṇṇanā 80
(SṬ.1.70.)10. Lokasuttavaṇṇanā 80
8. Chetvāvaggo 81
(SṬ.1.71.)1. Chetvāsuttavaṇṇanā 81
(SṬ.1.72.)2. Rathasuttavaṇṇanā 81
(SṬ.1.73.)3. Vittasuttavaṇṇanā 81
(SṬ.1.74.)4. Vuṭṭhisuttavaṇṇanā 82
(SṬ.1.75.)5. Bhītāsuttavaṇṇanā 82
(SṬ.1.76.)6. Najīratisuttavaṇṇanā 83
(SṬ.1.77.)7. Issariyasuttavaṇṇanā 83
(SṬ.1.78.)8. Kāmasuttavaṇṇanā 84
(SṬ.1.79.)9. Pātheyyasuttavaṇṇanā 84
(SṬ.1.80.)10. Pajjotasuttavaṇṇanā 84
(SṬ.1.81.)11. Araṇasuttavaṇṇanā 85
SṬ.2.Devaputtasaṁyuttaṁ 85
1. Paṭhamavaggo 85
(SṬ.2.1.)1. Paṭhamakassapasuttavaṇṇanā 85
(SṬ.2.2.)2. Dutiyakassapasuttavaṇṇanā 86
(SṬ.2.3.)3. Maghasuttavaṇṇanā 86
(SṬ.2.4.)4. Māgadhasuttavaṇṇanā 86
(SṬ.2.5.)5. Dāmalisuttavaṇṇanā 87
(SṬ.2.6.)6. Kāmadasuttavaṇṇanā 87
(SṬ.2.7.)7. Pañcālacaṇḍasuttavaṇṇanā 88
(SṬ.2.8.)8. Tāyanasuttavaṇṇanā 89
(SṬ.2.9.)9. Candimasuttavaṇṇanā 89
(SṬ.2.10.)10. Sūriyasuttavaṇṇanā 90
2. Anāthapiṇḍikavaggo 90
(SṬ.2.11.)1. Candimasasuttavaṇṇanā 90
(SṬ.2.12.)2. Veṇḍusuttavaṇṇanā 91
(SṬ.2.13.)3. Dīghalaṭṭhisuttavaṇṇanā 91
(SṬ.2.14.)4. Nandanasuttavaṇṇanā 91
(SṬ.2.15.)5. Candanasuttavaṇṇanā 91
(SṬ.2.16.)6. Vāsudattasuttavaṇṇanā 92
(SṬ.2.17.)7. Subrahmasuttavaṇṇanā 92
(SṬ.2.18.)8. Kakudhasuttavaṇṇanā 93
(SṬ.2.19.)9. Uttarasuttavaṇṇanā 93

(SṬ.2.20.)10. Anāthapiṇḍikasuttavaṇṇanā 93
3. Nānātitthiyavaggo 94
(SṬ.2.21.)1. Sivasuttavaṇṇanā 94
(SṬ.2.22.)2. Khemasuttavaṇṇanā 94
(SṬ.2.23.)3. Serīsuttavaṇṇanā 94
(SṬ.2.24.)4. Ghaṭīkārasuttavaṇṇanā 95
(SṬ.2.25.)5. Jantusuttavaṇṇanā 95
(SṬ.2.26.)6. Rohitassasuttavaṇṇanā 96
(SṬ.2.27~28.)7~8. Nandasuttanandivisālasuttavaṇṇanā 97
(SṬ.2.29.)9. Susimasuttavaṇṇanā 97
(SṬ.2.30.)10. Nānātitthiyasāvakasuttavaṇṇanā 101
SṬ.3.Kosalasaṁyuttaṁ 102
1. Paṭhamavaggo 102
(SṬ.3.1.)1. Daharasuttavaṇṇanā 102
(SṬ.3.2.)2. Purisasuttavaṇṇanā 105
(SṬ.3.3.)3. Jarāmaraṇasuttavaṇṇanā 105
(SṬ.3.4.)4. Piyasuttavaṇṇanā 107
(SṬ.3.5.)5. Attarakkhitasuttavaṇṇanā 107
(SṬ.3.6.)6. Appakasuttavaṇṇanā 107
(SṬ.3.7.)7. Aḍḍakaraṇasuttavaṇṇanā 108
(SṬ.3.8.)8. Mallikāsuttavaṇṇanā 108
(SṬ.3.9.)9. Yaññasuttavaṇṇanā 108
(SṬ.3.10.)10. Bandhanasuttavaṇṇanā 109
2. Dutiyavaggo 110
(SṬ.3.11.)1. Sattajaṭilasuttavaṇṇanā 110
(SṬ.3.12.)2. Pañcarājasuttavaṇṇanā 111
(SṬ.3.13.)3. Doṇapākasuttavaṇṇanā 112
(SṬ.3.14.)4. Paṭhamasaṅgāmasuttavaṇṇanā 112
(SṬ.3.15.)5. Dutiyasaṅgāmasuttavaṇṇanā 113
(SṬ.3.16.)6. Mallikāsuttavaṇṇanā 113
(SṬ.3.17.)7. Appamādasuttavaṇṇanā 113
(SṬ.3.18.)8. Kalyāṇamittasuttavaṇṇanā 114
(SṬ.3.19.)9. Paṭhama-aputtakasuttavaṇṇanā 116
(SṬ.3.20.)10. Dutiya-aputtakasuttavaṇṇanā 117
3. Tatiyavaggo 117
(SṬ.3.21.)1. Puggalasuttavaṇṇanā 117
(SṬ.3.22.)2. Ayyikāsuttavaṇṇanā 118
(SṬ.3.24.)4. Issattasuttavaṇṇanā 119
(SṬ.3.25.)5. Pabbatūpamasuttavaṇṇanā 120
SṬ.4.Mārasaṁyuttaṁ 121
1. Paṭhamavaggo 121
(SṬ.4.1.)1. Tapokammasuttavaṇṇanā 121
(SṬ.4.2.)2. Hatthirājavaṇṇasuttavaṇṇanā 122
(SṬ.4.3.)3. Subhasuttavaṇṇanā 122
(SṬ.4.4.)4. Paṭhamamārapāsasuttavaṇṇanā 123
(SṬ.4.5.)5. Dutiyamārapāsasuttavaṇṇanā 123

(SṬ.4.6.)6. Sappasuttavaṇṇanā 124
(SṬ.4.7.)7. Supatisuttavaṇṇanā 125
(SṬ.4.8.)8. Nandatisuttavaṇṇanā 125
(SṬ.4.9.)9. Paṭhama-āyusuttavaṇṇanā 125
(SṬ.4.10.)10. Dutiya-āyusuttavaṇṇanā 126
2. Dutiyavaggo 126
(SṬ.4.11.)1. Pāsāṇasuttavaṇṇanā 126
(SṬ.4.12.)2. Kiṁnusīhasuttavaṇṇanā 126
(SṬ.4.13.)3. Sakalikasuttavaṇṇanā 126
(SṬ.4.14.)4. Patirūpasuttavaṇṇanā 127
(SṬ.4.15.)5. Mānasasuttavaṇṇanā 127
(SṬ.4.16.)6. Pattasuttavaṇṇanā 127
(SṬ.4.17.)7. Chaphassāyatanasuttavaṇṇanā 128
(SṬ.4.18.)8. Piṇḍasuttavaṇṇanā 128
(SṬ.4.19.)9. Kassakasuttavaṇṇanā 128
(SṬ.4.20.)10. Rajjasuttavaṇṇanā 129
3. Tatiyavaggo 130
(SṬ.4.21.)1. Sambahulasuttavaṇṇanā 130
(SṬ.4.22.)2. Samiddhisuttavaṇṇanā 130
(SṬ.4.23.)3. Godhikasuttavaṇṇanā 131
(SṬ.4.24.)4. Sattavassānubandhasuttavaṇṇanā 133
(SṬ.4.25.)5. Māradhītusuttavaṇṇanā 133
SṬ.5.Bhikkhunīsaṁyuttaṁ 134
(SṬ.5.1.)1. Āḷavikāsuttavaṇṇanā 134
(SṬ.5.2.)2. Somāsuttavaṇṇanā 135
(SṬ.5.3.)3. Kisāgotamīsuttavaṇṇanā 135
(SṬ.5.4.)4. Vijayāsuttavaṇṇanā 136
(SṬ.5.5.)5. Uppalavaṇṇāsuttavaṇṇanā 136
(SṬ.5.6.)6. Cālāsuttavaṇṇanā 136
(SṬ.5.7.)7. Upacālāsuttavaṇṇanā 137
(SṬ.5.8.)8. Sīsupacālāsuttavaṇṇanā 137
(SṬ.5.9.)9. Selāsuttavaṇṇanā 137
(SṬ.5.10.)10. Vajirāsuttavaṇṇanā 137
SṬ.6.Brahmasaṁyuttaṁ 138
1. Paṭhamavaggo 138
(SṬ.6.1.)1. Brahmāyācanasuttavaṇṇanā 138
(SṬ.6.2.)2. Gāravasuttavaṇṇanā 143
(SṬ.6.3.)3. Brahmadevasuttavaṇṇanā 144
(SṬ.6.4.)4. Bakabrahmasuttavaṇṇanā 145
(SṬ.6.5.)5. Aññatarabrahmasuttavaṇṇanā 147
(SṬ.6.6.)6. Brahmalokasuttavaṇṇanā 147
(SṬ.6.7.)7. Kokālikasuttavaṇṇanā 148
(SṬ.6.8.)8. Katamodakatissasuttavaṇṇanā 148
(SṬ.6.9.)9. Turūbrahmasuttavaṇṇanā 148
(SṬ.6.10.)10. Kokālikasuttavaṇṇanā 149
2. Dutiyavaggo 149

(SṬ.6.11.)1. Sanaṅkumārasuttavaṇṇanā 149
(SṬ.6.12.)2. Devadattasuttavaṇṇanā 150
(SṬ.6.13.)3. Andhakavindasuttavaṇṇanā 150
(SṬ.6.14.)4. Aruṇavatīsuttavaṇṇanā 151
(SṬ.6.15.)5. Parinibbānasuttavaṇṇanā 151
SṬ.7.Brāhmaṇasaṁyuttaṁ 153
1. Arahantavaggo 153
(SṬ.7.1.)1. Dhanañjānīsuttavaṇṇanā 153
(SṬ.7.2.)2. Akkosasuttavaṇṇanā 154
(SṬ.7.3.)3. Asurindakasuttavaṇṇanā 154
(SṬ.7.4.)4. Bilaṅgikasuttavaṇṇanā 154
(SṬ.7.5.)5. Ahiṁsakasuttavaṇṇanā 155
(SṬ.7.6.)6. Jaṭāsuttavaṇṇanā 155
(SṬ.7.7.)7. Suddhikasuttavaṇṇanā 155
(SṬ.7.8.)8. Aggikasuttavaṇṇanā 155
(SṬ.7.9.)9. Sundarikasuttavaṇṇanā 156
(SṬ.7.10.)10. Bahudhītarasuttavaṇṇanā 159
2. Upāsakavaggo 159
(SṬ.7.11.)1. Kasibhāradvājasuttavaṇṇanā 159
(SṬ.7.12.)2. Udayasuttavaṇṇanā 165
(SṬ.7.13.)3. Devahitasuttavaṇṇanā 165
(SṬ.7.14.)4. Mahāsālasuttavaṇṇanā 166
(SṬ.7.15.)5. Mānatthaddhasuttavaṇṇanā 167
(SṬ.7.16.)6. Paccanīkasuttavaṇṇanā 167
(SṬ.7.17.)7. Vanakammikasuttavaṇṇanā 167
(SṬ.7.18.)8. Kaṭṭhahārasuttavaṇṇanā 167
(SṬ.7.19.)9. Mātuposakasuttavaṇṇanā 168
(SṬ.7.20.)10. Bhikkhakasuttavaṇṇanā 168
(SṬ.7.21.)11. Saṅgāravasuttavaṇṇanā 168
(SṬ.7.22.)12. Khomadussasuttavaṇṇanā 169
SṬ.8.Vaṅgīsasaṁyuttaṁ 169
(SṬ.8.1.)1. Nikkhantasuttavaṇṇanā 169
(SṬ.8.2.)2. Aratisuttavaṇṇanā 170
(SṬ.8.3.)3. Pesalasuttavaṇṇanā 170
(SṬ.8.4.)4. Ānandasuttavaṇṇanā 171
(SṬ.8.5.)5. Subhāsitasuttavaṇṇanā 171
(SṬ.8.6.)6. Sāriputtasuttavaṇṇanā 173
(SṬ.8.7.)7. Pavāraṇāsuttavaṇṇanā 174
(SṬ.8.8.)8. Parosahassasuttavaṇṇanā 175
(SṬ.8.9.)9. Koṇḍaññasuttavaṇṇanā 176
(SṬ.8.10.)10. Moggallānasuttavaṇṇanā 177
(SṬ.8.11.)11. Gaggarāsuttavaṇṇanā 177
(SṬ.8.12.)12. Vaṅgīsasuttavaṇṇanā 177
SṬ.9.Vanasaṁyuttaṁ 178
(SṬ.9.1.)1. Vivekasuttavaṇṇanā 178
(SṬ.9.2.)2. Upaṭṭhānasuttavaṇṇanā 179

(SṬ.9.3.)3. Kassapagottasuttavaṇṇanā 179
(SṬ.9.4.)4. Sambahulasuttavaṇṇanā 180
(SṬ.9.5.)5. Ānandasuttavaṇṇanā 180
(SṬ.9.6.)6. Anuruddhasuttavaṇṇanā 180
(SṬ.9.7.)7. Nāgadattasuttavaṇṇanā 181
(SṬ.9.8.)8. Kulagharaṇīsuttavaṇṇanā 181
(SṬ.9.9.)9. Vajjiputtasuttavaṇṇanā 182
(SṬ.9.10.)10. Sajjhāyasuttavaṇṇanā 182
(SṬ.9.11.)11. Akusalavitakkasuttavaṇṇanā 183
(SṬ.9.12.)12. Majjhanhikasuttavaṇṇanā 183
(SṬ.9.13.)13. Pākatindriyasuttavaṇṇanā 183
(SṬ.9.14.)14. Gandhatthenasuttavaṇṇanā 183
SṬ.10.Yakkhasaṁyuttaṁ 184
(SṬ.10.1.)1. Indakasuttavaṇṇanā 184
(SṬ.10.2.)2. Sakkanāmasuttavaṇṇanā 186
(SṬ.10.3.)3. Sūcilomasuttavaṇṇanā 186
(SṬ.10.4.)4. Maṇibhaddasuttavaṇṇanā 187
(SṬ.10.5.)5. Sānusuttavaṇṇanā 188
(SṬ.10.6.)6. Piyaṅkarasuttavaṇṇanā 189
(SṬ.10.7.)7. Punabbasusuttavaṇṇanā 189
(SṬ.10.8.)8. Sudattasuttavaṇṇanā 190
(SṬ.10.9.)9. Paṭhamasukkāsuttavaṇṇanā 191
(SṬ.10.10.)10. Dutiyasukkāsuttavaṇṇanā 191
(SṬ.10.11.)11. Cīrāsuttavaṇṇanā 191
(SṬ.10.12.)12. Āḷavakasuttavaṇṇanā 192
SṬ.11.Sakkasaṁyuttaṁ 198
1. Paṭhamavaggo 198
(SṬ.11.1.)1. Suvīrasuttavaṇṇanā 198
(SṬ.11.2.)2. Susīmasuttavaṇṇanā 199
(SṬ.11.3.)3. Dhajaggasuttavaṇṇanā 199
(SṬ.11.4.)4. Vepacittisuttavaṇṇanā 199
(SṬ.11.5.)5. Subhāsitajayasuttavaṇṇanā 200
(SṬ.11.6.)6. Kulāvakasuttavaṇṇanā 201
(SṬ.11.7.)7. Nadubbhiyasuttavaṇṇanā 201
(SṬ.11.8.)8. Verocana-asurindasuttavaṇṇanā 201
(SṬ.11.9.)9. Araññāyatana-isisuttavaṇṇanā 201
(SṬ.11.10.)10. Samuddakasuttavaṇṇanā 202
2. Dutiyavaggo 202
(SṬ.11.11.)1. Vatapadasuttavaṇṇanā 202
(SṬ.11.12.)2. Sakkanāmasuttavaṇṇanā 203
(SṬ.11.13.)3. Mahālisuttavaṇṇanā 203
(SṬ.11.14.)4. Daliddasuttavaṇṇanā 203
(SṬ.11.15.)5. Rāmaṇeyyakasuttavaṇṇanā 204
(SṬ.11.16.)6. Yajamānasuttavaṇṇanā 204
(SṬ.11.17.)7. Buddhavandanāsuttavaṇṇanā 205
(SṬ.11.18.)8. Gahaṭṭhavandanāsuttavaṇṇanā 205

(SṬ.11.19.)9. Satthāravandanāsuttavaṇṇanā 205
(SṬ.11.20.)10. Saṅghavandanāsuttavaṇṇanā 206
3. Tatiyavaggo 206
(SṬ.11.21.)1. Chetvāsuttavaṇṇanā 206
(SṬ.11.22.)2. Dubbaṇṇiyasuttavaṇṇanā 206
(SṬ.11.23.)3. Sambarimāyāsuttavaṇṇanā 207
(SṬ.11.24.)4. Accayasuttavaṇṇanā 207
(SṬ.11.25.)5. Akkodhasuttavaṇṇanā 207
2-Nidānavaggaṭīkā 209
(CS：pg.2.1~ pg.2.200) 209
SṬ.12.Nidānasaṁyuttaṁ 209
1. Buddhavaggo 209
(SṬ.12.1.)1. Paṭiccasamuppādasuttavaṇṇanā 209
(SṬ.12.2.)2. Vibhaṅgasuttavaṇṇanā 216
(SṬ.12.3.)3. Paṭipadāsuttavaṇṇanā 221
(SṬ.12.4.)4. Vipassīsuttavaṇṇanā 221
(SṬ.12.5~10.)5~10. Sikhīsuttādivaṇṇanā 222
2. Āhāravaggo 223
(SṬ.12.11.)1. Āhārasuttavaṇṇanā 223
(SṬ.12.12.)2. Moḷiyaphaggunasuttavaṇṇanā 227
(SṬ.12.13.)3. Samaṇabrāhmaṇasuttavaṇṇanā 229
(SṬ.12.14.)4. Dutiyasamaṇabrāhmaṇasuttavaṇṇanā 229
(SṬ.12.15.)5. Kaccānagottasuttavaṇṇanā 229
(SṬ.12.16.)6. Dhammakathikasuttavaṇṇanā 231
(SṬ.12.17.)7. Acelakassapasuttavaṇṇanā 232
(SṬ.12.18.)8. Timbarukasuttavaṇṇanā 234
(SṬ.12.19.)9. Bālapaṇḍitasuttavaṇṇanā 235
(SṬ.12.20.)10. Paccayasuttavaṇṇanā 236
3. Dasabalavaggo 239
(SṬ.12.21.)1. Dasabalasuttavaṇṇanā 239
(SṬ.12.22.)2. Dutiyadasabalasuttavaṇṇanā 240
(SṬ.12.23.)3. Upanisasuttavaṇṇanā 245
(SṬ.12.24.)4. Aññatitthiyasuttavaṇṇanā 248
(SṬ.12.25.)5. Bhūmijasuttavaṇṇanā 249
(SṬ.12.26.)6. Upavāṇasuttavaṇṇanā 250
(SṬ.12.27.)7. Paccayasuttavaṇṇanā 250
(SṬ.12.28.)8. Bhikkhusuttavaṇṇanā 250
(SṬ.12.29.)9. Samaṇabrāhmaṇasuttavaṇṇanā 250
(SṬ.12.30.)10. Dutiyasamaṇabrāhmaṇasuttavaṇṇanā 251
4. Kaḷārakhattiyavaggo 251
(SṬ.12.31.)1. Bhūtasuttavaṇṇanā 251
(SṬ.12.32.)2. Kaḷārasuttavaṇṇanā 252
(SṬ.12.33.)3. Ñāṇavatthusuttavaṇṇanā 254
(SṬ.12.34.)4. Dutiyañāṇavatthusuttavaṇṇanā 255
(SṬ.12.35.)5. Avijjāpaccayasuttavaṇṇanā 255
(SṬ.12.36.)6. Dutiya-avijjāpaccayasuttavaṇṇanā 256

(SṬ.12.37.)7. Natumhasuttavaṇṇanā 256
(SṬ.12.38.)8. Cetanāsuttavaṇṇanā 256
(SṬ.12.39.)9. Dutiyacetanāsuttavaṇṇanā 258
(SṬ.12.40.)10. Tatiyacetanāsuttavaṇṇanā 258
5. Gahapativaggo 258
(SṬ.12.41.)1. Pañcaverabhayasuttavaṇṇanā 259
(SṬ.12.42.)2. Dutiyapañcaverabhayasuttavaṇṇanā 259
(SṬ.12.43.)3. Dukkhasuttavaṇṇanā 260
(SṬ.12.44.)4. Lokasuttavaṇṇanā 260
(SṬ.12.45.)5. Ñātikasuttavaṇṇanā 261
(SṬ.12.46.)6. Aññatarabrāhmaṇasuttavaṇṇanā 261
(SṬ.12.47.)7. Jāṇussoṇisuttavaṇṇanā 261
(SṬ.12.48.)8. Lokāyatikasuttavaṇṇanā 262
(SṬ.12.49.)9. Ariyasāvakasuttavaṇṇanā 262
(SṬ.12.50.)10. Dutiya-ariyasāvakasuttavaṇṇanā 262
6. Dukkhavaggo 262
(SṬ.12.51.)1. Parivīmaṁsanasuttavaṇṇanā 262
(SṬ.12.52.)2. Upādānasuttavaṇṇanā 266
(SṬ.12.53~54.)3~4. Saṁyojanasuttadvayavaṇṇanā 266
(SṬ.12.55~56.)5~6. Mahārukkhasuttadvayavaṇṇanā 266
(SṬ.12.57.)7. Taruṇarukkhasuttavaṇṇanā 267
(SṬ.12.60.)10. Nidānasuttavaṇṇanā 267
7. Mahāvaggo 271
(SṬ.12.61.)1. Assutavāsuttavaṇṇanā 271
(SṬ.12.62.)2. Dutiya-assutavāsuttavaṇṇanā 273
(SṬ.12.63.)3. Puttamaṁsūpamasuttavaṇṇanā 273
(SṬ.12.63.~1)Paṭhamāhāravaṇṇanā 274
(SṬ.12.63.~2)Dutiyāhāravaṇṇanā 276
(SṬ.12.63.~3)Tatiyāhāravaṇṇanā 277
(SṬ.12.63.~4)Catutthāhāravaṇṇanā 277
(SṬ.12.64.)4. Atthirāgasuttavaṇṇanā 277
(SṬ.12.65.)5. Nagarasuttavaṇṇanā 278
(SṬ.12.66.)6. Sammasasuttavaṇṇanā 280
(SṬ.12.67.)7. Naḷakalāpīsuttavaṇṇanā 281
(SṬ.12.68.)8. Kosambisuttavaṇṇanā 281
(SṬ.12.69.)9. Upayantisuttavaṇṇanā 282
(SṬ.12.70.)10. Susimasuttavaṇṇanā 282
8. Samaṇabrāhmaṇavaggo 283
(SṬ.12.71.)1. Jarāmaraṇasuttādivaṇṇanā 284
9. Antarapeyyālavaggo 284
(SṬ.12.82.)1. Satthusuttādivaṇṇanā 284
SṬ.13.Abhisamayasaṁyuttaṁ 284
(SṬ.13.1.)1. Nakhasikhāsuttavaṇṇanā 284
(SṬ.13.2.)2. Pokkharaṇīsuttavaṇṇanā 285
(SṬ.13.3.)3. Saṁbhejja-udakasuttādivaṇṇanā 285
(SṬ.13.4.)4. Pathavīsuttādivaṇṇanā 285

SṬ.14.Dhātusaṁyuttaṁ 286
1. Nānattavaggo 286
(SṬ.14.1.)1. Dhātunānattasuttavaṇṇanā 286
(SṬ.14.2.)2. Phassanānattasuttavaṇṇanā 286
(SṬ.14.3.)3. Nophassanānattasuttavaṇṇanā 286
(SṬ.14.4.)4. Vedanānānattasuttavaṇṇanā 287
(SṬ.14.5.)5. Dutiyavedanānānattasuttavaṇṇanā 287
(SṬ.14.6.)6. Bāhiradhātunānattasuttavaṇṇanā 287
(SṬ.14.7.)7. Saññānānattasuttavaṇṇanā 287
(SṬ.14.8.)8. Nopariyesanānānattasuttavaṇṇanā 288
(SṬ.14.9.)9. Bāhiraphassanānattasuttādivaṇṇanā 288
2. Dutiyavaggo 289
(SṬ.14.11.)1. Sattadhātusuttavaṇṇanā 289
(SṬ.14.12.)2. Sanidānasuttavaṇṇanā 289
(SṬ.14.13.)3. Giñjakāvasathasuttavaṇṇanā 291
(SṬ.14.14.)4. Hīnādhimuttikasuttavaṇṇanā 291
(SṬ.14.15.)5. Caṅkamasuttavaṇṇanā 291
(SṬ.14.16.)6. Sagāthāsuttavaṇṇanā 292
(SṬ.14.17.)7. Assaddhasaṁsandanasuttavaṇṇanā 293
(SṬ.14.18~22.)8~12. Assaddhamūlakasuttādivaṇṇanā 293
3. Kammapathavaggo 293
(SṬ.14.23~24.)1~2. Asamāhitasuttādivaṇṇanā 293
(SṬ.14.23~25.)3~5. Pañcasikkhāpadasuttādivaṇṇanā 293
(SṬ.14.27.)7. Dasaṅgasuttavaṇṇanā 296
4. Catutthavaggo 297
(SṬ.14.30.)1. Catudhātusuttavaṇṇanā 297
(SṬ.14.31.)2. Pubbesambodhasuttavaṇṇanā 297
(SṬ.14.32.)3. Acariṁsuttavaṇṇanā 298
(SṬ.14.33.)4. Nocedaṁsuttavaṇṇanā 298
(SṬ.14.34.)5. Ekantadukkhasuttavaṇṇanā 298
(SṬ.14.35~39.)6-10. Abhinandasuttādivaṇṇanā 298
SṬ.15.Anamataggasaṁyuttaṁ 299
1. Paṭhamavaggo 299
(SṬ.15.1.)1. Tiṇakaṭṭhasuttavaṇṇanā 299
(SṬ.15.2.)2. Pathavīsuttavaṇṇanā 299
(SṬ.15.3.)3. Assusuttavaṇṇanā 299
(SṬ.15.4.)4. Khīrasuttavaṇṇanā 300
(SṬ.15.5.)5. Pabbatasuttavaṇṇanā 300
(SṬ.15.6.)6. Sāsapasuttavaṇṇanā 300
(SṬ.15.7.)7. Sāvakasuttavaṇṇanā 300
(SṬ.15.8.)8. Gaṅgāsuttavaṇṇanā 301
(SṬ.15.9.)9. Daṇḍasuttavaṇṇanā 301
(SṬ.15.10.)10. Puggalasuttavaṇṇanā 301
2. Dutiyavaggo 301
(SṬ.15.11.)1. Duggatasuttavaṇṇanā 301
(SṬ.15.12.)2. Sukhitasuttavaṇṇanā 301

(SṬ.15.13.)3. Tiṁsamattasuttavaṇṇanā 302
(SṬ.15.14~19.)4~9. Mātusuttādivaṇṇanā 302
(SṬ.15.20.)10. Vepullapabbatasuttavaṇṇanā 302
SṬ.16.Kassapasaṁyuttaṁ 303
(SṬ.16.1.)1. Santuṭṭhasuttavaṇṇanā 303
(SṬ.16.2.)2. Anottappīsuttavaṇṇanā 304
(SṬ.16.3.)3. Candūpamasuttavaṇṇanā 304
(SṬ.16.4.)4. Kulūpakasuttavaṇṇanā 305
(SṬ.16.5.)5. Jiṇṇasuttavaṇṇanā 305
(SṬ.16.6.)6. Ovādasuttavaṇṇanā 306
(SṬ.16.7.)7. Dutiya-ovādasuttavaṇṇanā 307
(SṬ.16.8.)8. Tatiya-ovādasuttavaṇṇanā 307
(SṬ.16.9.)9. Jhānābhiññasuttavaṇṇanā 307
(SṬ.16.10.)10. Upassayasuttavaṇṇanā 307
(SṬ.16.11.)11. Cīvarasuttavaṇṇanā 308
(SṬ.16.12.)12. Paraṁmaraṇasuttavaṇṇanā 311
(SṬ.16.13.)13. Saddhammappatirūpakasuttavaṇṇanā 312
SṬ.17.Lābhasakkārasaṁyuttaṁ 313
1. Paṭhamavaggo 313
(SṬ.17.1.)1. Dāruṇasuttavaṇṇanā 313
(SṬ.17.2.)2. Baḷisasuttavaṇṇanā 313
(SṬ.17.3~4.)3~4. Kummasuttādivaṇṇanā 313
(SṬ.17.5.)5. Mīḷhakasuttavaṇṇanā 314
(SṬ.17.6.)6. Asanisuttavaṇṇanā 314
(SṬ.17.7.)7. Diddhasuttavaṇṇanā 314
(SṬ.17.8.)8. Siṅgālasuttavaṇṇanā 314
(SṬ.17.9.)9. Verambhasuttavaṇṇanā 314
(SṬ.17.10.)10. Sagāthakasuttavaṇṇanā 315
2. Dutiyavaggo 315
(SṬ.17.11~12.)1~2. Suvaṇṇapātisuttādivaṇṇanā 315
3. Tatiyavaggo 315
(SṬ.17.21.)1. Mātugāmasuttavaṇṇanā 315
(SṬ.17.22.)2. Kalyāṇīsuttavaṇṇanā 315
(SṬ.17.23~26.)3~6. Ekaputtakasuttādivaṇṇanā 316
(SṬ.17.27.)7. Tatiyasamaṇabrāhmaṇasuttavaṇṇanā 316
(SṬ.17.28.)8. Chavisuttavaṇṇanā 316
(SṬ.17.29.)9. Rajjusuttavaṇṇanā 316
(SṬ.17.30.)10. Bhikkhusuttavaṇṇanā 316
4. Catutthavaggo 317
(SṬ.17.31~34.)1~4. Bhindisuttādivaṇṇanā 317
(SṬ.17.35.)5. Acirapakkantasuttavaṇṇanā 317
(SṬ.17.36.)6. Pañcarathasatasuttavaṇṇanā 317
(SṬ.17.37~43.)7~13. Mātusuttādivaṇṇanā 317
SṬ.18.Rāhulasaṁyuttaṁ 318
1. Paṭhamavaggo 318
(SṬ.18.1~8.)1~8. Cakkhusuttādivaṇṇanā 318

(SṬ.18.9.)9. Dhātusuttavaṇṇanā 318
(SṬ.18.10.)10. Khandhasuttavaṇṇanā 319
2. Dutiyavaggo 319
(SṬ.18.11.)11. Anusayasuttavaṇṇanā 319
(SṬ.18.12.)12. Apagatasuttavaṇṇanā 319
SṬ.19.Lakkhaṇasaṁyuttaṁ 320
1. Paṭhamavaggo 320
(SṬ.19.1.)1. Aṭṭhisuttavaṇṇanā 320
(SṬ.19.2.)2. Pesisuttavaṇṇanā 321
(SṬ.19.3.)3. Piṇḍasuttavaṇṇanā 321
(SṬ.19.4.)4. Nicchavisuttavaṇṇanā 321
(SṬ.19.5.)5. Asilomasuttavaṇṇanā 321
(SṬ.19.6.)6. Sattisuttavaṇṇanā 321
(SṬ.19.7.)7. Usulomasuttavaṇṇanā 321
(SṬ.19.8.)8. Sūcilomasuttavaṇṇanā 321
(SṬ.19.9.)9. Dutiyasūcilomasuttavaṇṇanā 321
(SṬ.19.10.)10. Kumbhaṇḍasuttavaṇṇanā 321
2. Dutiyavaggo 322
(SṬ.19.11.)1. Sasīsakasuttavaṇṇanā 322
(SṬ.19.13.)3. Nicchavitthisuttavaṇṇanā 322
(SṬ.19.14.)4. Maṅgulitthisuttavaṇṇanā 322
(SṬ.19.15.)5. Okilinīsuttavaṇṇanā 322
(SṬ.19.16.)6. Asīsakasuttavaṇṇanā 322
(SṬ.19.17~21.)7~11. Pāpabhikkhusuttādivaṇṇanā 322
SṬ.20.Opammasaṁyuttaṁ 323
(SṬ.20.1.)1. Kūṭasuttavaṇṇanā 323
(SṬ.20.2.)2. Nakhasikhasuttavaṇṇanā 323
(SṬ.20.3.)3. Kulasuttavaṇṇanā 323
(SṬ.20.4.)4. Okkhāsuttavaṇṇanā 324
(SṬ.20.5.)5. Sattisuttavaṇṇanā 324
(SṬ.20.6.)6. Dhanuggahasuttavaṇṇanā 324
(SṬ.20.7.)7. Āṇisuttavaṇṇanā 325
(SṬ.20.8.)8. Kaliṅgarasuttavaṇṇanā 326
(SṬ.20.9.)9. Nāgasuttavaṇṇanā 326
(SṬ.20.10.)10. Biḷārasuttavaṇṇanā 326
(SṬ.20.11.)11. Siṅgālasuttavaṇṇanā 327
(SṬ.20.12.)12. Dutiyasiṅgālasuttavaṇṇanā 327
SṬ.21.Bhikkhusaṁyuttaṁ 327
(SṬ.21.1.)1. Kolitasuttavaṇṇanā 327
(SṬ.21.2.)2. Upatissasuttavaṇṇanā 328
(SṬ.21.3.)3. Ghaṭasuttavaṇṇanā 328
(SṬ.21.4.)4. Navasuttavaṇṇanā 328
(SṬ.21.5.)5. Sujātasuttavaṇṇanā 329
(SṬ.21.6.)6. Lakuṇḍakabhaddiyasuttavaṇṇanā 329
(SṬ.21.7.)7. Visākhasuttavaṇṇanā 329
(SṬ.21.8.)8. Nandasuttavaṇṇṇanā 330

(SṬ.21.9.)9. Tissasuttavaṇṇanā 330
(SṬ.21.10.)10. Theranāmakasuttavaṇṇanā 331
(SṬ.21.11.)11. Mahākappinasuttavaṇṇanā 331
(SṬ.21.12.)12. Sahāyakasuttavaṇṇanā 332
3-Khandhavaggaṭīkā 333
(CS：pg.2.201~2.279) 333
SṬ.22.Khandhasaṁyuttaṁ 333
1. Nakulapituvaggo 333
(SṬ.22.1.)1. Nakulapitusuttavaṇṇanā 333
(SṬ.22.2.)2. Devadahasuttavaṇṇanā 337
(SṬ.22.3.)3. Hāliddikānisuttavaṇṇanā 337
(SṬ.22.4.)4. Dutiyahāliddikānisuttavaṇṇanā 339
(SṬ.22.5.)5. Samādhisuttavaṇṇanā 339
(SṬ.22.6.)6. Paṭisallāṇasuttavaṇṇanā 339
(SṬ.22.7.)7. Upādāparitassanāsuttavaṇṇanā 339
(SṬ.22.8.)8. Dutiya-upādāparitassanāsuttavaṇṇanā 340
(SṬ.22.9.)9. Kālattaya-aniccasuttavaṇṇanā 340
(SṬ.22.10~11.)10~11. Kālattayadukkhasuttādivaṇṇanā 340
2. Aniccavaggo 340
(SṬ.22.12~21.)1~10. Aniccādisuttavaṇṇanā 340
3. Bhāravaggo 341
(SṬ.22.22.)1. Bhārasuttavaṇṇanā 341
(SṬ.22.23.)2. Pariññasuttavaṇṇanā 341
(SṬ.22.24.)3. Abhijānasuttavaṇṇanā 341
(SṬ.22.25~30.)4~9. Chandarāgasuttādivaṇṇanā 342
(SṬ.22.31.)10. Aghamūlasuttavaṇṇanā 342
(SṬ.22.32.)11. Pabhaṅgusuttavaṇṇanā 342
4. Natumhākaṁvaggo 342
(SṬ.22.33.)1. Natumhākaṁsuttavaṇṇanā 342
(SṬ.22.35.)3. Aññatarabhikkhusuttavaṇṇanā 342
(SṬ.22.36.)4. Dutiya-aññatarabhikkhusuttavaṇṇanā 343
(SṬ.22.37~38.)5~6. Ānandasuttādivaṇṇanā 343
(SṬ.22.39~42.)7~10. Anudhammasuttādivaṇṇanā 344
5. Attadīpavaggo 344
(SṬ.22.43.)1. Attadīpasuttavaṇṇanā 344
(SṬ.22.44.)2. Paṭipadāsuttavaṇṇanā 345
(SṬ.22.45.)3. Aniccasuttavaṇṇanā 345
(SṬ.22.46.)4. Dutiya-aniccasuttavaṇṇanā 345
(SṬ.22.47.)5. Samanupassanāsuttavaṇṇanā 346
(SṬ.22.48.)6. Khandhasuttavaṇṇanā 346
(SṬ.22.49~50.)7~8. Soṇasuttādivaṇṇanā 346
(SṬ.22.51~52.)9~10. Nandikkhayasuttādivaṇṇanā 346
6. Upayavaggo 347
(SṬ.22.53.)1. Upayasuttavaṇṇanā 347
(SṬ.22.54.)2. Bījasuttavaṇṇanā 347
(SṬ.22.55.)3. Udānasuttavaṇṇanā 348

(SṬ.22.56.)4. Upādānaparipavattasuttavaṇṇanā 349
(SṬ.22.57.)5. Sattaṭṭhānasuttavaṇṇanā..... 349
(SṬ.22.58.)6. Sammāsambuddhasuttavaṇṇanā 350
(SṬ.22.59.)7. Anattalakkhaṇasuttavaṇṇanā 350
(SṬ.22.60.)8. Mahālisuttavaṇṇanā 350
(SṬ.22.61.)9. Ādittasuttavaṇṇanā 350
(SṬ.22.62.)10. Niruttipathasuttavaṇṇanā 351
7. Arahantavaggo 352
(SṬ.22.63.)1. Upādiyamānasuttavaṇṇanā 352
(SṬ.22.64~68.)2~6. Maññamānasuttādivaṇṇanā 352
(SṬ.22.69.)7. Anattaniyasuttavaṇṇanā..... 352
(SṬ.22.70~72.)8~10. Rajanīyasaṇṭhitasuttādivaṇṇanā 352
8. Khajjanīyavaggo 353
(SṬ.22.73~75.)1~3. Assādasuttādivaṇṇanā 353
(SṬ.22.76.)4. Arahantasuttavaṇṇanā..... 353
(SṬ.22.77.)5. Dutiya-arahantasuttavaṇṇanā..... 354
(SṬ.22.78.)6. Sīhasuttavaṇṇanā 354
(SṬ.22.79.)7. Khajjanīyasuttavaṇṇanā..... 355
(SṬ.22.80.)8. Piṇḍolyasuttavaṇṇanā 358
(SṬ.22.81.)9. Pālileyyasuttavaṇṇanā 359
(SṬ.22.82.)10. Puṇṇamasuttavaṇṇanā 359
9. Theravaggo 360
(SṬ.22.83.)1. Ānandasuttavaṇṇanā..... 360
(SṬ.22.84.)2. Tissasuttavaṇṇanā..... 361
(SṬ.22.85.)3. Yamakasuttavaṇṇanā 361
(SṬ.22.86.)4. Anurādhasuttavaṇṇanā..... 361
(SṬ.22.87.)5. Vakkalisuttavaṇṇanā..... 362
(SṬ.22.88.)6. Assajisuttavaṇṇanā 362
(SṬ.22.89.)7. Khemakasuttavaṇṇanā 362
(SṬ.22.90.)8. Channasuttavaṇṇanā 363
(SṬ.22.91~92.)9~10. Rāhulasuttādivaṇṇanā..... 363
10. Pupphavaggo 364
(SṬ.22.93.)1. Nadīsuttavaṇṇanā..... 364
(SṬ.22.94.)2. Pupphasuttavaṇṇanā 364
(SṬ.22.95.)3. Pheṇapiṇḍūpamasuttavaṇṇanā..... 364
(SṬ.22.96~98.)4~6. Gomayapiṇḍasuttādivaṇṇanā 365
(SṬ.22.99.)7. Gaddulabaddhasuttavaṇṇanā 366
(SṬ.22.100.)8. Dutiyagaddulabaddhasuttavaṇṇanā 366
(SṬ.22.101.)9. Vāsijaṭasuttavaṇṇanā 367
(SṬ.22.102.)10. Aniccasaññāsuttavaṇṇanā..... 368
11. Antavaggo 369
(SṬ.22.103.)1. Antasuttavaṇṇanā..... 369
(SṬ.22.104~105.)2~3. Dukkhasuttādivaṇṇanā 369
(SṬ.22.106.)4. Pariññeyyasuttavaṇṇanā 369
(SṬ.22.107~112.)5~10. Samaṇasuttādivaṇṇanā 369
12. Dhammakathikavaggo 370

(SṬ.22.113~114.)1~2. Avijjāsuttādivaṇṇanā 370
(SṬ.22.115.)3. Dhammakathikasuttavaṇṇanā 370
(SṬ.22.116.)4. Dutiyadhammakathikasuttavaṇṇanā 370
(SṬ.22.117~121.)5~9. Bandhanasuttādivaṇṇanā 370
(SṬ.22.122.)10. Sīlavantasuttavaṇṇanā 371
(SṬ.22.123.)11. Sutavantasuttavaṇṇanā 371
(SṬ.22.124~125.)12~13. Kappasuttādivaṇṇanā 371
13. Avijjāvaggo 371
(SṬ.22.126~135.)1~10. Samudayadhammasuttādivaṇṇanā 371
14. Kukkuḷavaggo 372
(SṬ.22.136~149.)1~14. Kukkuḷasuttādivaṇṇanā 372
15. Diṭṭhivaggo 372
(SṬ.22.150~157.)1~9. Ajjhattasuttādivaṇṇanā 372
(SṬ.22.158.)10.Ānandasuttavaṇṇanā 372
SṬ.23.Rādhasaṁyuttaṁ 373
1. Paṭhamavaggo 373
(SṬ.23.1.)1. Mārasuttavaṇṇanā 373
(SṬ.23.2~10.)2~10. Sattasuttādivaṇṇanā 373
2. Dutiyavaggo 373
(SṬ.23.11~22.)1~12. Mārasuttādivaṇṇanā 373
3~4. Āyācanavaggādi 374
(SṬ.23.23~33.)1~11. Mārādisutta-ekādasakavaṇṇanā 374
SṬ.24.Diṭṭhisaṁyuttaṁ 374
1. Sotāpattivaggo 374
(SṬ.24.1.)1. Vātasuttavaṇṇanā 374
(SṬ.24.2~4.)2~4. Etaṁmamasuttādivaṇṇanā 374
(SṬ.24.5.)5. Natthidinnasuttavaṇṇanā 375
(SṬ.24.6.)6. Karotosuttavaṇṇanā 376
(SṬ.24.7.)7. Hetusuttavaṇṇanā 376
(SṬ.24.8~10.)8~10. Mahādiṭṭhisuttādivaṇṇanā 377
(SṬ.24.11~18.)11~18. Antavāsuttādivaṇṇanā 379
(SṬ.24.19~96.)2. Dutiyagamanādivaggavaṇṇanā 379
SṬ.25.Okkantasaṁyuttaṁ 379
(SṬ.25.1~10.)1~10. Cakkhusuttādivaṇṇanā 379
SṬ.26.Uppādasaṁyuttavaṇṇanā 380
SṬ.27.Kilesasaṁyuttavaṇṇanā 380
SṬ.28.Sāriputtasaṁyuttaṁ 380
(SṬ.28.1~9.)1~9. Vivekajasuttādivaṇṇanā 380
(SṬ.28.10.)10. Sūcimukhīsuttavaṇṇanā 380
SṬ.29.Nāgasaṁyuttaṁ 381
(SṬ.29.1.)1. Suddhikasuttavaṇṇanā 381
(SṬ.29.2~50.)2~50. Paṇītatarasuttādivaṇṇanā 381
SṬ.30.Supaṇṇasaṁyuttavaṇṇanā 381
SṬ.31.Gandhabbakāyasaṁyuttavaṇṇanā 382
SṬ.32.Valāhakasaṁyuttavaṇṇanā 382
SṬ.33.Vacchagottasaṁyuttavaṇṇanā 383

SṬ.34.Jhānasaṁyuttaṁ 383
(SṬ.34.1.)1. Samādhimūlakasamāpattisuttavaṇṇanā 383
(SṬ.34.2~55.)2~55. Samādhimūlakaṭhitisuttādivaṇṇanā..... 383
4-Saḷāyatanavagga-ṭīkā 385
(CS：pg.2.281~ pg.2.391)..... 385
SṬ.35.Saḷāyatanasaṁyuttaṁ 385
1. Aniccavaggo 385
(SṬ.35.1.)1. Ajjhattāniccasuttavaṇṇanā 385
(SṬ.35.2~3.)2~3. Ajjhattadukkhasuttādivaṇṇanā 386
(SṬ.35.4~6.)4~6. Bāhirāniccasuttādivaṇṇanā..... 386
(SṬ.35.7~12.)7~12. Ajjhattāniccātītānāgatasuttādivaṇṇanā 386
2. Yamakavaggo 386
(SṬ.35.13~16.)1~4. Paṭhamapubbesambodhasuttādivaṇṇanā 386
(SṬ.35.17~18.)5~6. Paṭhamanoce-assādasuttādivaṇṇanā..... 387
(SṬ.35.19~22.)7~10. Paṭhamābhinandasuttādivaṇṇanā 387
3. Sabbavaggo 387
(SṬ.35.23.)1. Sabbasuttavaṇṇanā..... 387
(SṬ.35.24.)2. Pahānasuttavaṇṇanā..... 388
(SṬ.35.25.)3. Abhiññāpariññāpahānasuttavaṇṇanā 389
(SṬ.35.26.)4. Paṭhama-aparijānanasuttavaṇṇanā..... 389
(SṬ.35.27.)5. Dutiya-aparijānanasuttavaṇṇanā..... 389
(SṬ.35.28.)6. Ādittasuttavaṇṇanā 389
(SṬ.35.29.)7. Addhabhūtasuttavaṇṇanā..... 390
(SṬ.35.30.)8. Samugghātasāruppasuttavaṇṇanā 390
(SṬ.35.31.)9. Paṭhamasamugghātasappāyasuttavaṇṇanā..... 391
(SṬ.35.32.)10. Dutiyasamugghātasappāyasuttavaṇṇanā 391
(SṬ.35.33~42.)4. Jātidhammavaggavaṇṇanā..... 391
(SṬ.35.43~52.)5. Sabba-aniccavaggavaṇṇanā..... 392
(SṬ.35.53~62.)6. Avijjāvaggavaṇṇanā 392
7. Migajālavaggo..... 392
(SṬ.35.63.)1. Paṭhamamigajālasuttavaṇṇanā..... 392
(SṬ.35.68.)6. Samiddhilokapañhāsuttavaṇṇanā..... 393
(SṬ.35.69.)7. Upasena-āsīvisasuttavaṇṇanā 393
(SṬ.35.70.)8. Upavāṇasandiṭṭhikasuttavaṇṇanā..... 393
(SṬ.35.71.)9. Paṭhamachaphassāyatanasuttavaṇṇanā..... 393
(SṬ.35.72.)10. Dutiyachaphassāyatanasuttavaṇṇanā..... 394
(SṬ.35.73.)11. Tatiyachaphassāyatanasuttavaṇṇanā 394
8. Gilānavaggo 394
(SṬ.35.74~78.)1~5. Paṭhamagilānasuttādivaṇṇanā 394
(SṬ.35.80.)7. Dutiya-avijjāpahānasuttavaṇṇanā..... 394
(SṬ.35.81.)8. Sambahulabhikkhusuttavaṇṇanā 394
(SṬ.35.83.)10. Phaggunapañhāsuttavaṇṇanā..... 395
9. Channavaggo..... 395
(SṬ.35.84.)1. Palokadhammasuttavaṇṇanā..... 395
(SṬ.35.85.)2. Suññatalokasuttavaṇṇanā..... 395
(SṬ.35.86.)3. Saṁkhittadhammasuttavaṇṇanā 395

(SṬ.35.87.)4. Channasuttavaṇṇanā 395
(SṬ.35.88~89.)5~6. Puṇṇasuttādivaṇṇanā 396
(SṬ.35.90~91.)7~8. Paṭhama-ejāsuttādivaṇṇanā 397
(SṬ.35.92~93.)9~10. Paṭhamadvayasuttādivaṇṇanā 397
10. Saḷavaggo 398
(SṬ.35.94.)1. Adanta-aguttasuttavaṇṇanā 398
(SṬ.35.95.)2. Mālukyaputtasuttavaṇṇanā 399
(SṬ.35.96.)3. Parihānasuttavaṇṇanā 400
(SṬ.35.97.)4. Pamādavihārīsuttavaṇṇanā 400
(SṬ.35.98.)5. Saṁvarasuttavaṇṇanā 400
(SṬ.35.99.)6. Samādhisuttavaṇṇanā 400
(SṬ.35.100.)7. Paṭisallānasuttavaṇṇanā 401
(SṬ.35.101~102.)8~9. Paṭhamanatumhākaṁsuttādivaṇṇanā 401
(SṬ.35.103.)10. Udakasuttavaṇṇanā 401
11. Yogakkhemivaggo 401
(SṬ.35.104.)1. Yogakkhemisuttavaṇṇanā 401
(SṬ.35.105~113.)2~10. Upādāyasuttādivaṇṇanā 401
12. Lokakāmaguṇavaggo 402
(SṬ.35.114~115.)1~2. Paṭhamamārapāsasuttādivaṇṇanā 402
(SṬ.35.116.)3. Lokantagamanasuttavaṇṇanā 402
(SṬ.35.117.)4. Kāmaguṇasuttavaṇṇanā 403
(SṬ.35.118~119.)5~6. Sakkapañhasuttādivaṇṇanā 404
(SṬ.35.120.)7. Sāriputtasaddhivihārikasuttavaṇṇanā 404
(SṬ.35.121.)8. Rāhulovādasuttavaṇṇanā 404
13. Gahapativaggo 405
(SṬ.35.124~126.)1~3. Vesālīsuttādivaṇṇanā 405
(SṬ.35.127~128.)4~5. Bhāradvājasuttādivaṇṇanā 405
(SṬ.35.129.)6. Ghositasuttavaṇṇanā 405
(SṬ.35.130~131.)7~8. Hāliddikānisuttādivaṇṇanā 406
(SṬ.35.132.)9. Lohiccasuttavaṇṇanā 406
(SṬ.35.133.)10. Verahaccānisuttavaṇṇanā 407
14. Devadahavaggo 407
(SṬ.35.134.)1. Devadahasuttavaṇṇanā 407
(SṬ.35.135.)2. Khaṇasuttavaṇṇanā 407
(SṬ.35.136.)3. Paṭhamarūpārāmasuttavaṇṇanā 408
(SṬ.35.136~144.)4~12. Dutiyarūpārāmasuttādivaṇṇanā 408
15. Navapurāṇavaggo 408
(SṬ.35.145.)1. Kammanirodhasuttavaṇṇanā 408
(SṬ.35.146~149.)2~5. Aniccanibbānasappāyasuttādivaṇṇanā 409
(SṬ.35.150~151.)6~7. Antevāsikasuttādivaṇṇanā 409
(SṬ.35.152.)8. Atthinukhopariyāyasuttavaṇṇanā 409
(SṬ.35.153~154.)9~10. Indriyasampannasuttādivaṇṇanā 410
16. Nandikkhayavaggo 410
(SṬ.35.155~158.)1~4. Ajjhattanandikkhayasuttādivaṇṇanā 410
(S.35.159-160.)5- 6. Jīvakambavanasamādhisuttādivaṇṇanā 411
(SṬ.35.161~163.)7~9. Koṭṭhika-aniccasuttādivaṇṇanā 411

(S.35.164-166.)10- 12. Micchādiṭṭhipahānasuttādivaṇṇanā 411
17. Saṭṭhipeyyālavaggo 411
(S.35.167.-186.)1- 60. Ajjhatta-aniccachandasuttādivaṇṇanā 411
18. Samuddavaggo 411
(SṬ.35.187.)1. Paṭhamasamuddasuttavaṇṇanā 412
(SṬ.35.188~189.)2~3. Dutiyasamuddasuttādivaṇṇanā 413
(SṬ.35.190~192.)4~6. Khīrarukkhopamasuttādivaṇṇanā 413
(SṬ.35.193.)7. Udāyīsuttavaṇṇanā 413
(SṬ.35.194.)8. Ādittapariyāyasuttavaṇṇanā 413
(S.35.195-196.)9- 10. Paṭhamahatthapādopamasuttādivaṇṇanā 414
19. Āsīvisavaggo 414
(SṬ.35.197.)1. Āsīvisopamasuttavaṇṇanā 414
(SṬ.35.198.)2. Rathopamasuttavaṇṇanā 417
(SṬ.35.199.)3. Kummopamasuttavaṇṇanā 418
(SṬ.35.200.)4. Paṭhamadārukkhandhopamasuttavaṇṇanā 419
(SṬ.35.201.)5. Dutiyadārukkhandhopamasuttavaṇṇanā 420
(SṬ.35.202.)6. Avassutapariyāyasuttavaṇṇanā 420
(SṬ.35.203.)7. Dukkhadhammasuttavaṇṇanā 424
(SṬ.35.204.)8. Kiṁsukopamasuttavaṇṇanā 424
(SṬ.35.205.)9. Vīṇopamasuttavaṇṇanā 426
(SṬ.35.206.)10. Chappāṇakopamasuttavaṇṇanā 428
(SṬ.35.207.)11. Yavakalāpisuttavaṇṇanā 429
SṬ.36.Vedanāsaṁyuttaṁ 431
1. Sagāthāvaggo 431
(SṬ.36.1.)1. Samādhisuttavaṇṇanā 431
(SṬ.36.2.)2. Sukhasuttavaṇṇanā 431
(SṬ.36.3.)3. Pahānasuttavaṇṇanā 432
(SṬ.36.4.)4. Pātālasuttavaṇṇanā 432
(SṬ.36.5.)5. Daṭṭhabbasuttavaṇṇanā 433
(SṬ.36.6.)6. Sallasuttavaṇṇanā 433
(SṬ.36.7.)7. Paṭhamagelaññasuttavaṇṇanā 433
(SṬ.36.8~9.)8~9. Dutiyagelaññasuttādivaṇṇanā 434
(SṬ.36.10.)10. Phassamūlakasuttavaṇṇanā 434
2. Rahogatavaggo 434
(SṬ.36.11.)1. Rahogatasuttavaṇṇanā 434
(SṬ.36.14.)4. Agārasuttavaṇṇanā 435
(SṬ.36.15~18.)5~8. Paṭhama-ānandasuttādivaṇṇanā 435
(SṬ.36.19~20.)9~10. Pañcakaṅgasuttādivaṇṇanā 435
3. Aṭṭhasatapariyāyavaggo 436
(SṬ.36.21.)1. Sīvakasuttavaṇṇanā 436
(SṬ.36.22~28.)2~10. Aṭṭhasatasuttādivaṇṇanā 437
(SṬ.36.29.)11. Nirāmisasuttavaṇṇanā 437
SṬ.37.Mātugāmasaṁyuttaṁ 438
1. Paṭhamapeyyālavaggo 438
(SṬ.37.1~2.)1~2. Mātugāmasuttādivaṇṇanā 438
(SṬ.37.3.)3. Āveṇikadukkhasuttavaṇṇanā 438

(SṬ.37.4.)4. Tīhidhammehisuttādivaṇṇanā 438
3. Balavaggo 438
(SṬ.37.25.)1. Visāradasuttavaṇṇanā 438
(SṬ.37.26~35.)2~10. Pasayhasuttādivaṇṇanā 439
SṬ.38.Jambukhādakasaṁyuttaṁ 439
(SṬ.38.1.)1. Nibbānapañhasuttavaṇṇanā 439
(SṬ.38.3~15.)3~15. Dhammavādīpañhasuttādivaṇṇanā 440
(SṬ.38.16.)16. Dukkarapañhasuttavaṇṇanā 440
SṬ.39.Sāmaṇḍakasaṁyuttavaṇṇanā 440
SṬ.40.Moggallānasaṁyuttaṁ 441
(SṬ.40.1~8.)1~8. Paṭhamajjhānapañhasuttādivaṇṇanā 441
(SṬ.40.9.)9. Animittapañhasuttavaṇṇanā 441
(SṬ.40.10~11.)10~11. Sakkasuttādivaṇṇanā 441
SṬ.41.Cittasaṁyuttaṁ 441
(SṬ.41.1.)1. Saṁyojanasuttavaṇṇanā 441
(SṬ.41.2.)2. Paṭhama-isidattasuttavaṇṇanā 442
(SṬ.41.3.)3. Dutiya-isidattasuttavaṇṇanā 442
(SṬ.41.4.)4. Mahakapāṭihāriyasuttavaṇṇanā 442
(SṬ.41.5.)5. Paṭhamakāmabhūsuttavaṇṇanā 443
(SṬ.41.6.)6. Dutiyakāmabhūsuttavaṇṇanā 443
(SṬ.41.7.)7. Godattasuttavaṇṇanā 445
(SṬ.41.8.)8. Nigaṇṭhanāṭaputtasuttavaṇṇanā 445
(SṬ.41.9.)9. Acelakassapasuttavaṇṇanā 446
(SṬ.41.10.)10. Gilānadassanasuttavaṇṇanā 446
SṬ.42.Gāmaṇisaṁyuttaṁ 447
(SṬ.42.1.)1. Caṇḍasuttavaṇṇanā 447
(SṬ.42.2.)2. Tālapuṭasuttavaṇṇanā 447
(SṬ.42.3~5.)3~5. Yodhājīvasuttādivaṇṇanā 447
(SṬ.42.6.)6. Asibandhakaputtasuttavaṇṇanā 448
(SṬ.42.7.)7. Khettūpamasuttavaṇṇanā 448
(SṬ.42.8.)8. Saṅkhadhamasuttavaṇṇanā 448
(SṬ.42.9.)9. Kulasuttavaṇṇanā 449
(SṬ.42.10.)10. Maṇicūḷakasuttavaṇṇanā 449
(SṬ.42.11.)11. Bhadrakasuttavaṇṇanā 450
(SṬ.42.12.)12. Rāsiyasuttavaṇṇanā 450
(SṬ.42.13.)13. Pāṭaliyasuttavaṇṇanā 451
SṬ.43.ASaṅkhatasaṁyuttaṁ 451
1. Paṭhamavaggo 451
(SṬ.43.1~11.)1~11. Kāyagatāsatisuttādivaṇṇanā 452
2. Dutiyavaggo 452
(SṬ.43.23~33.)23~33. Asaṅkhatasuttādivaṇṇanā 452
SṬ.44.Abyākatasaṁyuttaṁ 452
(SṬ.44.1.)1. Khemāsuttavaṇṇanā 452
(SṬ.44.2.)2. Anurādhasuttavaṇṇanā 453
(SṬ.44.3~8.)3~8. Paṭhamasāriputtakoṭṭhikasuttādivaṇṇanā 453
(SṬ.44.9.)9. Kutūhalasālāsuttavaṇṇanā 453

(SṬ.44.10.)10. Ānandasuttavaṇṇanā 454
(SṬ.44.11.)11. Sabhiyakaccānasuttavaṇṇanā 454
5-Mahāvaggaṭīkā 455
(CS：pg.2.393~ pg.2.551) 455
SṬ.45.Maggasaṁyuttaṁ 455
1. Avijjāvaggo 455
(SṬ.45.1~2.)1~2. Avijjāsuttādivaṇṇanā 455
(SṬ.45.3.)3. Sāriputtasuttavaṇṇanā 456
(SṬ.45.4.)4. Jāṇussoṇibrāhmaṇasuttavaṇṇanā 457
(SṬ.45.4~6.)5~6. Kimatthiyasuttādivaṇṇanā 458
(SṬ.45.7.)7. Dutiya-aññatarabhikkhusuttavaṇṇanā 458
(SṬ.45.8.)8. Vibhaṅgasuttavaṇṇanā 459
(SṬ.45.9.)9. Sūkasuttavaṇṇanā 460
(SṬ.45.10.)10. Nandiyasuttavaṇṇanā 461
2. Vihāravaggo 461
(SṬ.45.11.)1. Paṭhamavihārasuttavaṇṇanā 461
(SṬ.45.12.)2. Dutiyavihārasuttavaṇṇanā 463
(SṬ.45.13~17.)3~7. Sekkhasuttādivaṇṇanā 463
(SṬ.45.21~30.)3. Micchattavaggavaṇṇanā 463
(SṬ.45.31~40.)4. Paṭipattivaggavaṇṇanā 464
(SṬ.45.41~48.)5. Aññatitthiyapeyyālavaggavaṇṇanā 464
(SṬ.45.49~62.)6. Sūriyapeyyālavaggavaṇṇanā 465
(SṬ.45.63~138.)7. Ekadhammapeyyālavaggādivaṇṇanā 465
8. Appamādapeyyālavaggo 465
(SṬ.45.139.)1. Tathāgatasuttavaṇṇanā 465
(SṬ.45.140.)2. Padasuttavaṇṇanā 466
(SṬ.45.141~148.)3~10. Kūṭasuttādivaṇṇanā 466
9. Balakaraṇīyavaggo 466
(SṬ.45.149.)1. Balasuttavaṇṇanā 466
(SṬ.45.150.)2. Bījasuttavaṇṇanā 466
(SṬ.45.151.)3. Nāgasuttavaṇṇanā 466
(SṬ.45.153.)5. Kumbhasuttavaṇṇanā 467
(SṬ.45.155.)7. Ākāsasuttavaṇṇanā 467
(SṬ.45.156~158.)8~9~10. Paṭhamameghasuttādivaṇṇanā 467
(SṬ.45.159~160.)11~12. Āgantukasuttādivaṇṇanā 467
10. Esanāvaggo 467
(SṬ.45.161.)1. Esanāsuttavaṇṇanā 467
(SṬ.45.162~170.)2~11. Vidhāsuttādivaṇṇanā 467
11. Oghavaggo 468
(SṬ.45.171~172.)1~2. Oghasuttādivaṇṇanā 468
(SṬ.45.173~174.)3~4. Upādānasuttādivaṇṇanā 468
(SṬ.45.175~180.)5~10. Anusayasuttādivaṇṇanā 468
SṬ.46.Bojjhaṅgasaṁyuttaṁ 468
1. Pabbatavaggo 468
(SṬ.46.1.)1.Himavantasuttavaṇṇanā 469
(SṬ.46.2.)2. Kāyasuttavaṇṇanā 469

(SṬ.46.3.)3. Sīlasuttavaṇṇanā 472
(SṬ.46.4.)4. Vatthasuttavaṇṇanā 473
(SṬ.46.5.)5. Bhikkhusuttavaṇṇanā 473
(SṬ.46.6~7.)6~7. Kuṇḍaliyasuttādivaṇṇanā 474
(SṬ.46.8.Upavāṇa)8. Upavānasuttavaṇṇanā 475
(SṬ.46.9.)9. Paṭhama-uppannasuttavaṇṇanā 475
2. Gilānavaggo 475
(SṬ.46.11~13.)1~3. Pāṇasuttādivaṇṇanā 475
(SṬ.46.14~20.)4~10. Paṭhamagilānasuttādivaṇṇanā 475
3. Udāyivaggo 476
(SṬ.46.21~22.)1~2. Bodhāyasuttādivaṇṇanā 476
(SṬ.46.23~25.)3~5. Ṭhāniyasuttādivaṇṇanā 476
(SṬ.46.26~27.)6~7. Taṇhakkhayasuttādivaṇṇanā 476
(SṬ.46.28.)8. Nibbedhabhāgiyasuttavaṇṇanā 476
(SṬ.46.29.)9. Ekadhammasuttavaṇṇanā 477
(SṬ.46.30.)10. Udāyisuttavaṇṇanā 477
4. Nīvaraṇavaggo 477
(SṬ.46.31~32.)3~4. Upakkilesasuttādivaṇṇanā 477
(SṬ.46.38.)8. Āvaraṇanīvaraṇasuttavaṇṇanā 477
(SṬ.46.39.)9. Rukkhasuttavaṇṇanā 478
(SṬ.46.40.)10. Nīvaraṇasuttavaṇṇanā 478
5. Cakkavattivaggo 478
(SṬ.46.41.)1. Vidhāsuttavaṇṇanā 478
(SṬ.46.42.)2. Cakkavattisuttavaṇṇanā 478
(SṬ.46.44~50.)4~10. Duppaññasuttādivaṇṇanā 479
6. Sākacchavaggo 479
(SṬ.46.51.)1. Āhārasuttavaṇṇanā 479
(SṬ.46.52.)2. Pariyāyasuttavaṇṇanā 487
(SṬ.46.53.)3. Aggisuttavaṇṇanā 488
(SṬ.46.54.)4. Mettāsahagatasuttavaṇṇanā 488
(SṬ.46.55.)5. Saṅgāravasuttavaṇṇanā 489
(SṬ.46.56.)6. Abhayasuttavaṇṇanā 490
7. Ānāpānavaggo 490
(SṬ.46.57.)1. Aṭṭhikamahapphalasuttādivaṇṇanā 490
8. Nirodhavaggo 490
(SṬ.46.67~77.)1~10. Asubhasuttādivaṇṇanā 490
SṬ.47.Satipaṭṭhānasaṁyuttaṁ 491
1. Ambapālivaggo 491
(SṬ.47.1.)1. Ambapālisuttavaṇṇanā 491
(SṬ.47.2.)2. Satisuttavaṇṇanā 495
(SṬ.47.3.)3. Bhikkhusuttavaṇṇanā 501
(SṬ.47.4.)4. Sālasuttavaṇṇanā 502
(SṬ.47.5.)5. Akusalarāsisuttavaṇṇanā 502
(SṬ.47.6.)6. Sakuṇagghisuttavaṇṇanā 502
(SṬ.47.7.)7. Makkaṭasuttavaṇṇanā 503
(SṬ.47.8.)8. Sūdasuttavaṇṇanā 503

(SṬ.47.9.)9. Gilānasuttavaṇṇanā 503
(SṬ.47.10.)10. Bhikkhunupassayasuttavaṇṇanā 504
2. Nālandavaggo 505
(SṬ.47.12.)2. Nālandasuttavaṇṇanā 505
(SṬ.47.13.)3. Cundasuttavaṇṇanā 507
(SṬ.47.14~15.)4~5. Ukkacelasuttādivaṇṇanā 508
(SṬ.47.16.)6. Uttiyasuttavaṇṇanā 509
(SṬ.47.18.)8. Brahmasuttavaṇṇanā 509
(SṬ.47.19.)9. Sedakasuttavaṇṇanā 509
(SṬ.47.20.)10. Janapadakalyāṇīsuttavaṇṇanā 509
3. Sīlaṭṭhitivaggo 510
(SṬ.47.21~22.)1~2. Sīlasuttādivaṇṇanā 510
(SṬ.47.23~25.)3~5. Parihānasuttādivaṇṇanā 510
(SṬ.47.26.)6. Padesasuttavaṇṇanā 510
(SṬ.47.27.)7. Samattasuttavaṇṇanā 511
(SṬ.47.28~30.)8~10. Lokasuttādivaṇṇanā 511
(SṬ.47.31.)4. Ananussutavaggavaṇṇanā 511
5. Amatavaggo 511
(SṬ.47.42.)2. Samudayasuttavaṇṇanā 511
(SṬ.47.44.)4. Satisuttavaṇṇanā 511
(SṬ.47.46.)6. Pātimokkhasaṁvarasuttavaṇṇanā 511
(SṬ.47.47.)7. Duccaritasuttavaṇṇanā 512
SṬ.48.(4) Indriyasaṁyuttaṁ 513
1. Suddhikavaggo 513
(SṬ.48.1.)1. Suddhikasuttavaṇṇanā 513
(SṬ.48.7.)7.Dutiyasamanabrāhmaṇasuttavaṇṇanā 513
(SṬ.48.8.)8. Dabbasuttavaṇṇanā 513
(SṬ.48.9~10.)9~10. Paṭhamavibhaṅgasuttādivaṇṇanā 514
2. Mudutaravaggo 514
(SṬ.48.11.)1. Paṭilābhasuttavaṇṇanā 514
(SṬ.48.12.)2. Paṭhamasaṁkhittasuttavaṇṇanā 514
(SṬ.48.13.)3. Dutiyasaṁkhittasuttavaṇṇanā 515
(SṬ.48.14.)4. Tatiyasaṁkhittasuttavaṇṇanā 516
(SṬ.48.15~17.)5~7. Paṭhamavitthārasuttādivaṇṇanā 516
(SṬ.48.18.)8. Paṭipannasuttavaṇṇanā 517
(SṬ.48.19~20.)9~10. Sampannasuttādivaṇṇanā 517
3. Chaḷindriyavaggo 517
(SṬ.48.22.)2. Jīvitindriyasuttavaṇṇanā 517
(SṬ.48.23.)3. Aññindriyasuttavaṇṇanā 517
(SṬ.48.24.)4. Ekabījisuttavaṇṇanā 517
(SṬ.48.25~30.)5~10. Suddhakasuttādivaṇṇanā 519
4. Sukhindriyavaggo 519
(SṬ.48.31~35.)1~5. Suddhikasuttādivaṇṇanā 519
(SṬ.48.36.)6. Paṭhamavibhaṅgasuttavaṇṇanā 519
(SṬ.48.39.)9. Kaṭṭhopamasuttavaṇṇanā 519
(SṬ.48.40.)10. Uppaṭipāṭikasuttavaṇṇanā 519

5. Jarāvaggo 520
(SṬ.48.41.)1. Jarādhammasuttavaṇṇanā 520
(SṬ.48.42.)2. Uṇṇābhabrāhmaṇasuttavaṇṇanā 521
(SṬ.48.45.)5. Paṭhamapubbārāmasuttavaṇṇanā 522
(SṬ.48.50.)10. Āpaṇasuttavaṇṇanā 522
6. Sūkarakhatavaggo 522
(SṬ.48.51.)1. Sālasuttavaṇṇanā 522
(SṬ.48.52.)2. Mallikasuttavaṇṇanā 522
(SṬ.48.53.)3. Sekhasuttavaṇṇanā 522
(SṬ.48.56.)6. Patiṭṭhitasuttavaṇṇanā 522
(SṬ.48.58.)8. Sūkarakhatasuttavaṇṇanā 523
(SṬ.48.61.)7. Bodhipakkhiyavaggavaṇṇanā 523
SṬ.49.Sammappadhānasaṁyuttavaṇṇanā 523
SṬ.50.Balasaṁyuttavaṇṇanā 523
SṬ.51.Iddhipādasaṁyuttaṁ 523
(SṬ.51.1.)1. Apārasuttavaṇṇanā 524
(SṬ.51.5.)5. Iddhipadesasuttavaṇṇanā 524
(SṬ.51.6.)6. Samattasuttavaṇṇanā 524
(SṬ.51.10.)10. Cetiyasuttavaṇṇanā 524
2. Pāsādakampanavaggo 528
(SṬ.51.11~12.)1~2. Pubbasuttādivaṇṇanā 528
(SṬ.51.13.)3. Chandasamādhisuttavaṇṇanā 528
(SṬ.51.14.)4. Moggallānasuttavaṇṇanā 530
(SṬ.51.15.)5. Uṇṇābhabrāhmaṇasuttavaṇṇanā 530
(SṬ.51.19.)9. Iddhādidesanāsuttavaṇṇanā 530
(SṬ.51.20.)10. Vibhaṅgasuttavaṇṇanā 530
3. Ayoguḷavaggo 531
(SṬ.51.21.)2. Ayoguḷasuttavaṇṇanā 531
(SṬ.51.23~30.)3~10. Bhikkhusuttādivaṇṇanā 531
SṬ.52.Anuruddhasaṁyuttaṁ 532
1. Rahogatavaggo 532
(SṬ.52.1~2.)1~2. Paṭhamarahogatasuttādivaṇṇanā 532
(SṬ.52.3.)3. Sutanusuttavaṇṇanā 532
(SṬ.52.4~7.)4~7. Paṭhamakaṇḍakīsuttādivaṇṇanā 532
(SṬ.52.9.)9. Ambapālivanasuttavaṇṇanā 532
(2. Dutiyavaggo 第二品) 532
(SṬ.52.11~24.)2. Dutiyavaggavaṇṇanā 532
SṬ.53.Jhānasaṁyuttavaṇṇanā 533
SṬ.54.Ānāpānasaṁyuttaṁ 533
1. Ekadhammavaggo 533
(SṬ.54.1.)1. Ekadhammasuttavaṇṇanā 533
(SṬ.54.6.)6. Ariṭṭhasuttavaṇṇanā 533
(SṬ.54.8.)8. Padīpopamasuttavaṇṇanā 533
(SṬ.54.9.)9. Vesālīsuttavaṇṇanā 534
(SṬ.54.10.)10. Kimilasuttavaṇṇanā 536
2. Dutiyavaggo 537

(SṬ.54.11~12.)1~2. Icchānaṅgalasuttādivaṇṇanā 537
(SṬ.54.13~20.)3~10. Paṭhama-ānandasuttādivaṇṇanā 538
SṬ.55.Sotāpattisaṁyuttaṁ 538
1. Veḷudvāravaggo 538
(SṬ.55.1.)1. Cakkavattirājasuttavaṇṇanā 538
(SṬ.55.2.)2. Brahmacariyogadhasuttavaṇṇanā 539
(SṬ.55.3.)3. Dīghāvu-upāsakasuttavaṇṇanā 539
(SṬ.55.4~5.)4~5. Paṭhamasāriputtasuttādivaṇṇanā 539
(SṬ.55.6.)6. Thapatisuttavaṇṇanā 539
(SṬ.55.7.)7. Veḷudvāreyyasuttavaṇṇanā 540
(SṬ.55.8~9.)8~9. Paṭhamagiñjakāvasathasuttādivaṇṇanā 540
2. Rājakārāmavaggo 541
(SṬ.55.11.)1. Sahassabhikkhunisaṅghasuttavaṇṇanā 541
(SṬ.55.12~13.)2~3. Brāhmaṇasuttādivaṇṇanā 542
(SṬ.55.14.)4. Duggatibhayasuttavaṇṇanā 542
(SṬ.55.16.)6. Paṭhamamittāmaccasuttavaṇṇanā 542
(SṬ.55.17.)7. Dutiyamittāmaccasuttavaṇṇanā 542
3. Saraṇānivaggo 542
(SṬ.55.21~22.)1~2. Paṭhamamahānāmasuttādivaṇṇanā 542
(SṬ.55.23.)3. Godhasakkasuttavaṇṇanā 543
(SṬ.55.24.)4. Paṭhamasaraṇānisakkasuttavaṇṇanā 543
(SṬ.55.25.)5. Dutiyasaraṇānisakkasuttavaṇṇanā 543
(SṬ.55.26.)6. Paṭhama-anāthapiṇḍikasuttavaṇṇanā 543
(SṬ.55.27.)7. Dutiya-anāthapiṇḍikasuttavaṇṇanā 543
4. Puññābhisandavaggo 544
(SṬ.55.31.)1. Paṭhamapuññābhisandasuttavaṇṇanā 544
(SṬ.55.34.)4. Paṭhamadevapadasuttavaṇṇanā 544
(SṬ.55.38.)8. Vassasuttavaṇṇanā 544
(SṬ.55.40.)10. Nandiyasakkasuttavaṇṇanā 544
5. Sagāthakapuññābhisandavaggo 544
(SṬ.55.41.)1. Paṭhama-abhisandasuttavaṇṇanā 544
(SṬ.55.42.)2. Dutiya-abhisandasuttavaṇṇanā 545
(SṬ.55.43.)3. Tatiya-abhisandasuttavaṇṇanā 545
(SṬ.55.44.)4. Paṭhamamahaddhanasuttavaṇṇanā 545
6. Sappaññavaggo 545
(SṬ.55.52.)2. Vassaṁvutthasuttavaṇṇanā 545
(SṬ.55.53.)3. Dhammadinnasuttavaṇṇanā 545
(SṬ.55.54.)4. Gilānasuttavaṇṇanā 546
(SṬ.55.59.)9. Paññāpaṭilābhasuttavaṇṇanā 546
7. Mahāpaññavaggo 546
(SṬ.55.61.)1. Mahāpaññasuttavaṇṇanā 546
SṬ.56.Saccasaṁyuttaṁ 546
1. Samādhivaggo 546
(SṬ.56.1.)1. Samādhisuttavaṇṇanā 546
(SṬ.56.3.)3. Paṭhamakulaputtasuttādivaṇṇanā 547
(SṬ.56.10.)10. Tiracchānakathāsuttavaṇṇanā 547

2. Dhammacakkappavattanavaggo 547
(SṬ.56.11.)1. Dhammacakkappavattanasuttavaṇṇanā 547
(SṬ.56.19.)9. Saṅkāsanasuttavaṇṇanā 548
(SṬ.56.20.)10. Tathasuttavaṇṇanā 549
3. Koṭigāmavaggo 549
(SṬ.56.21.)1. Koṭigāmasuttavaṇṇanā 549
(SṬ.56.22.)2. Dutiyakoṭigāmasuttavaṇṇanā 549
(SṬ.56.27.)7. Tathasuttavaṇṇanā 549
(SṬ.56.28.)8. Lokasuttavaṇṇanā 549
(SṬ.56.30.)10. Gavampatisuttavaṇṇanā 549
4. Sīsapāvanavaggo 550
(SṬ.56.33.)3. Daṇḍasuttavaṇṇanā 550
(SṬ.56.35.)5. Sattisatasuttavaṇṇanā 550
(SṬ.56.39.)9. Indakhīlasuttavaṇṇanā 550
(SṬ.56.40.)10. Vādatthikasuttavaṇṇanā 550
5. Papātavaggo 550
(SṬ.56.41.)1. Lokacintāsuttavaṇṇanā 550
(SṬ.56.42~43.)2~3. Papātasuttādivaṇṇanā 550
(SṬ.56.45.)5. Vālasuttavaṇṇanā 551
(SṬ.56.48.)8. Dutiyachiggaḷayugasuttavaṇṇanā 551
(SṬ.56.51.)6. Abhisamayavaggavaṇṇanā 551
7. Paṭhama-āmakadhaññapeyyālavaggo 551
(SṬ.56.63.)3. Paññāsuttavaṇṇanā 551
(SṬ.56.64.)4. Surāmerayasuttavaṇṇanā 552
(SṬ.56.70.)10. Pacāyikasuttavaṇṇanā 552
8. Dutiya-āmakadhaññapeyyālavaggo 552
(SṬ.56.78.)8. Bījagāmasuttavaṇṇanā 552
(SṬ.56.79.)9. Vikālabhojanasuttavaṇṇanā 552
(SṬ.56.80.)10. Gandhavilepanasuttavaṇṇanā 552
9. Tatiya-āmakadhaññapeyyālavaggo 553
(SṬ.56.81.)1. Naccagītasuttavaṇṇanā 553
(SṬ.56.82.)2. Uccāsayanasuttavaṇṇanā 553
(SṬ.56.83.)3. Jātarūpasuttavaṇṇanā 553
(SṬ.56.84.)4. Āmakadhaññasuttavaṇṇanā 553
(SṬ.56.85.)5. Āmakamaṁsasuttavaṇṇanā 554
10. Catuttha-āmakadhaññapeyyālavaggo 554
(SṬ.56.91~92.)2~3. Kayavikkayasuttādivaṇṇanā 554
(SṬ.56.93.)4. Tulākūṭasuttavaṇṇanā 554
(SṬ.56.96~101.)6~11. Chedanasuttādivaṇṇanā 554
Nigamanakathāvaṇṇanā 555

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

Saṁyuttanikāye

Saṁyutta-ṭīkā

1-Sagāthāvaggaṭīkā

《相應部》有偈篇疏

(CS：pg.1.1~345)

Ganthārambhakathāvaṇṇanā

1. Saṁvaṇṇanārambhe (Spk-ṭ.CS:pg.1.1) Ratanattayavandanā saṁvaṇṇetabbassa dhammassa pabhavanissayavisuddhipaṭivedanatthaṁ, taṁ pana dhammasaṁvaṇṇanāsu viññūnaṁ bahumānuppādanatthaṁ, taṁ sammadeva tesaṁ uggahaṇadhāraṇādikkamaladdhabbāya sammāpaṭipattiyā sabbahitasukhanipphādanatthanti. Atha vā maṅgalabhāvato, sabbakiriyāsu pubbakiccabhāvato, paṇḍitehi samācaritabhāvato, āyatiṁ paresaṁ diṭṭhānugati-āpajjanato ca saṁvaṇṇanāyaṁ ratanattayapaṇāmakiriyāti. Atha vā ratanattayapaṇāmakaraṇaṁ pūjanīyapūjāpuññavisesanibbattanatthaṁ, taṁ attano yathāladdhasampattinimittakassa kammassa balānuppadānatthaṁ, antarā ca tassa asaṁkocāpanatthaṁ, tadubhayaṁ anantarāyena Aṭṭhakathāya parisamāpanatthanti idameva ca payojanaṁ ācariyena idhādhippetaṁ. Tathā hi vakkhati "iti me pasannamatino …pe… tassānubhāvenā"ti. Vatthuttayapūjā hi niratisayapuññakkhettasaṁbuddhiyā aparimeyyapabhāvo puññātisayoti bahuvidhantarāyepi lokasannivāse antarāyanibandhanasakalasaṁkilesaviddhaṁsanāya pahoti, bhayādi-upaddavañca nivāreti. Yathāha "pūjārahe pūjayato"ti-ādi (dha.pa.195 apa. thera1.10.1), tathā "ye, bhikkhave, Buddhe pasannā, agge te pasannā, agge kho pana pasannānaṁ aggo vipāko hotī"ti-ādi (itivu.90).

"Buddhoti (Spk-ṭ.CS:pg.1.2) kittayantassa, kāye bhavati yā pīti;
Varameva hi sā pīti, kasiṇenapi Jambudīpassa.
Dhammoti …pe…, saṅghoti …pe…, Jambudīpassā"ti. (dī.ni.aṭṭha.1.6).

Tathā "yasmiṁ, mahānāma, samaye ariyasāvako Tathāgataṁ anussarati, nevassa tasmiṁ samaye rāgapariyuṭṭhitaṁ cittaṁ hoti, na dosa …pe… na mohapariyuṭṭhitaṁ cittaṁ hotī"ti-ādi (a.ni.6.10 11.11). "Araññe rukkhamūle vā …pe… bhayaṁ vā chambhitattaṁ vā lomahaṁso na hessatī"ti (saṁ.ni.1.249) ca.

Tattha yassa vatthuttayassa vandanaṁ kattukāmo, tassa guṇātisayayogasandassanatthaṁ **"karuṇāsītalahadayan"**ti-ādinā gāthattayamāha. Guṇātisayayogena hi vandanārahabhāvo, vandanārahe ca katā vandanā yathādhippetaṁ payojanaṁ sādhetīti. Tattha yassā desanāya saṁvaṇṇanaṁ kattukāmo, sā na vinayadesanā viya karuṇāppadhānā, nāpi abhidhammadesanā viya paññāppadhānā, atha kho karuṇāpaññāppadhānāti tadubhayappadhānameva tāva sammāsambuddhassa thomanaṁ kātuṁ tammūlakattā sesaratanānaṁ **"karuṇāsītalahadayan"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha kiratīti **karuṇā,** paradukkhaṁ vikkhipati apanetīti attho. Atha vā kiṇātīti **karuṇā,**

paradukkhe sati kāruṇikaṁ hiṁsati vibādhatīti attho. Paradukkhe sati sādhūnaṁ kampanaṁ hadayakhedaṁ karotīti vā **karuṇā**. Atha vā kamiti sukhaṁ, taṁ rundhatīti **karuṇā**. Esā hi paradukkhāpanayanakāmatālakkhaṇā attasukhanirapekkhatāya kāruṇikānaṁ sukhaṁ rundhati vibandhatīti attho. Karuṇāya sītalaṁ **karuṇāsītalaṁ,** karuṇāsītalaṁ hadayaṁ assāti **karuṇāsītalahadayo,** taṁ karuṇāsītalahadayaṁ.

Tattha kiñcāpi paresaṁ hitopasaṁhārasukhādi-aparihānicchanasabhāvatāya, byāpādāratīnaṁ ujuvipaccanīkatāya ca sattasantānagatasantāpavicchedanākārapavattiyā mettāmuditānampi cittasītalabhāvakāraṇatā upalabbhati, tathāpi paradukkhāpanayanākārappavattiyā parūpatāpāsahanarasā avihiṁsābhūtā karuṇāva visesena Bhagavato cittassa cittapassaddhi viya sītibhāvanimittanti vuttaṁ **"karuṇāsītalahadayan"**ti. Karuṇāmukhena vā mettāmuditānampi hadayasītalabhāvakāraṇatā vuttāti daṭṭhabbā.

(Spk-ṭ.CS:pg.1.3) Atha vā cha-asādhāraṇañāṇavisesanibandhanabhūtā sātisayaṁ niravasesañca sabbaññutaññāṇaṁ viya savisayabyāpitāya mahākaruṇābhāvamupagatā karuṇāva Bhagavato abhisayena hadayasītalabhāvahetūti āha **"karuṇāsītalahadayan"**ti.

Atha vā satipi mettāmuditānaṁ sātisaye hadayasītibhāvanibandhanatte sakalabuddhaguṇavisesakāraṇatāya tāsampi kāraṇanti karuṇāva Bhagavato "hadayasītalabhāvakāraṇan"ti vuttā. Karuṇānidānā hi sabbepi Buddhaguṇā, karuṇānubhāvanibbāpiyamānasaṁsāradukkhasantāpassa hi Bhagavato paradukkhāpanayanakāmatāya anekānipi asaṅkhyeyyāni kappānaṁ akilantarūpasseva niravasesabuddhakaradhammasambharaṇaniyatassa samadhigatadhammādhipateyyassa ca sannihitesupi sattasaṅghāṭasamupanītahadayūpatāpanimittesu na īsakampi cittasītibhāvassa aññathattamahosīti. Etasmiñca atthavikappe tīsupi avatthāsu Bhagavato karuṇā saṅgahitāti daṭṭhabbā.

Pajānātīti **paññā,** yathāsabhāvaṁ pakārehi paṭivijjhatīti attho. Paññāva ñeyyāvaraṇappahānato pakārehi dhammasabhāvajotanaṭṭhena pajjototi **paññāpajjoto**. Savāsanappahānato visesena hataṁ samugghāṭitaṁ **vihataṁ**. Paññāpajjotena vihataṁ **paññāpajjotavihataṁ**. Muyhanti tena, sayaṁ vā muyhati, mohanamattameva vā tanti **moho,** avijjā. Sveva visayasabhāvapaṭicchādanakaraṇato andhakārasarikkhatāya tamo viyāti **tamo**. Paññāpajjotavihato mohatamo etassāti **paññāpajjotavihatamohatamo,** taṁ paññāpajjotavihatamohatamaṁ. Sabbesampi hi khīṇāsavānaṁ satipi paññāpajjotena avijjandhakārassa vihatabhāve saddhādhimuttehi viya diṭṭhippattānaṁ sāvakehi paccekasambuddhehi ca savāsanappahānena sammāsambuddhānaṁ kilesappahānassa viseso vijjatīti sātisayena avijjāppahānena Bhagavantaṁ thomento āha **"paññāpajjotavihatamohataman"**ti.

Atha vā antarena paropadesaṁ attano santāne accantaṁ avijjandhakāravigamassa nibbattitattā, tathā sabbaññutāya balesu ca vasībhāvassa samadhigatattā, parasantatiyañca dhammadesanātisayānubhāvena sammadeva tassa (Spk-ṭ.CS:pg.1.4) pavattitattā Bhagavāva visesato mohatamavigamena thometabboti āha **"paññāpajjotavihatamohataman"**ti. Imasmiñca atthavikappe "paññāpajjoto"ti padena Bhagavato paṭivedhapaññā viya desanāpaññāpi sāmaññaniddesena, ekasesanayena vā saṅgahitāti daṭṭhabbā.

Atha vā Bhagavato ñāṇassa ñeyyapariyantikattā sakalañeyyadhammasabhāvāvabodhanasamatthena anāvaraṇañāṇasaṅkhātena paññāpajjotena sabbañeyyadhammasabhāvacchādakassa mohandhakārassa vidhamitattā anaññasādhāraṇo Bhagavato mohatamavināsoti katvā vuttaṁ

“paññāpajjotavihatamohataman”ti. Ettha ca mohatamavidhamanante adhigatattā anāvaraṇañāṇaṁ kāraṇūpacārena sasantāne mohatamavidhamananti daṭṭhabbaṁ. Abhinīhārasampattiyā savāsanappahānameva hi kilesānaṁ ñeyyāvaraṇapahānanti, parasantāne pana mohatamavidhamanassa kāraṇabhāvato phalūpacārena anāvaraṇañāṇaṁ “mohatamavidhamanan”ti vuccatīti.

Kiṁ pana kāraṇaṁ avijjāsamugghātoyeveko pahānasampattivasena Bhagavato thomanānimittaṁ gayhati, na pana sātisayaṁ niravasesakilesapahānanti? Tappahānavacaneneva tadekaṭṭhatāya sakalasaṁkilesagaṇasamugghātassa jotitabhāvato. Na hi so tādiso kileso atthi, yo niravasesa-avijjāppahānena na pahīyatīti.

Atha vā vijjā viya sakalakusaladhammasamuppattiyā niravasesākusaladhammanibbattiyā saṁsārappavattiyā ca avijjā padhānakāraṇanti tabbighātavacanena sakalasaṁkilesagaṇasamugghāto vutto eva hotīti vuttaṁ **“paññāpajjotavihatamohataman”**ti.

Narā ca amarā ca **narāmarā,** saha narāmarehīti **sanarāmaro,** sanarāmaro ca so loko cāti **sanarāmaraloko,** tassa garūti **sanarāmaralokagaru,** taṁ sanarāmaralokagaruṁ. Etena devamanussānaṁ viya tadavasiṭṭhasattānampi yathārahaṁ guṇavisesāvahatāya Bhagavato upakārataṁ dasseti. Na cettha padhānāppadhānabhāvo codetabbo. Añño hi saddakkamo, añño atthakkamo. Edisesu hi samāsapadesu padhānampi appadhānaṁ viya niddisīyati yathā “sarājikāya parisāyā”ti (Spk-ṭ.CS:pg.1.5) (apa. aṭṭha.1.1.82). Kāmañcettha sattasaṅkhārokāsavasena tividho loko, garubhāvassa pana adhippetattā garukaraṇasamatthasseva sattalokassa vasena attho gahetabbo. So hi lokīyanti ettha puññapāpāni tabbipāko cāti “loko”ti vuccati. Amaraggahaṇena cettha upapattidevā adhippetā.

Atha vā samūhattho **loka**-saddo samudāyavasena lokīyati paññāpīyatīti. Saha narehīti **sanarā,** sanarā ca te amarā cāti **sanarāmarā,** tesaṁ lokoti **sanarāmaraloko**ti purimanayeneva yojetabbaṁ. Amara-saddena cettha visuddhidevāpi saṅgayhanti. Te hi maraṇābhāvato paramatthato amarā, narāmarānaṁyeva gahaṇaṁ ukkaṭṭhaniddesavasena yathā “Satthā devamanussānan”ti (dī.ni.1.157). Tathā hi sabbānatthapariharaṇapubbaṅgamāya niravasesahitasukhavidhānatapparāya niratisayāya payogasampattiyā sadevamanussāya pajāya accantamupakāritāya aparimitanirupamappabhāvaguṇavisesasamaṅgitāya ca sabbasattuttamo Bhagavā aparimāṇāsu lokadhātūsu aparimāṇānaṁ sattānaṁ uttamaṁ gāravaṭṭhānaṁ. Tena vuttaṁ **“sanarāmaralokagarun”**ti.

Sobhanaṁ gataṁ gamanaṁ etassāti **Sugato**. Bhagavato hi veneyyajanupasaṅkamanaṁ ekantena tesaṁ hitasukhanipphādanato sobhanaṁ, tathā lakkhaṇānubyañjanapaṭimaṇḍitarūpakāyatāya dutavilambitakhalitānukaḍḍhananippīḷanukkuṭikakuṭilākulatādi dosarahitamavahasitarājahaṁsavasabhavāraṇamigarājagamanaṁ kāyagamanaṁ ñāṇagamanañca vipulanimmalakaruṇāsativīriyādiguṇavisesasahitamabhinīhārato yāva mahābodhi niravajjatāya sobhanamevāti.

Atha vā sayambhūñāṇena sakalamapi lokaṁ pariññābhisamayavasena parijānanto ñāṇena sammā gato avagatoti **Sugato,** tathā lokasamudayaṁ pahānābhisamayavasena pajahanto anuppattidhammataṁ āpādento sammā gato atītoti **Sugato,** lokanirodhaṁ nibbānaṁ sacchikiriyābhisamayavasena sammā gato adhigatoti **Sugato,** lokanirodhagāminiṁ paṭipadaṁ bhāvanābhisamayavasena sammā (Spk-ṭ.CS:pg.1.6) gato paṭipannoti **Sugato**. “Sotāpattimaggena ye kilesā pahīnā, te kilese

na puneti na pacceti na paccāgacchatīti Sugato”ti-ādinā nayena (mahāni.38) ayamattho vibhāvetabboti.

Atha vā sundaraṁ ṭhānaṁ sammāsambodhiṁ, nibbānameva vā gato adhigatoti **Sugato**. Yasmā vā bhūtaṁ tacchaṁ atthasaṁhitaṁ veneyyānaṁ yathāraham kālayuttameva ca dhammaṁ bhāsati, tasmā sammā gadati vadatīti **Sugato** da-kārassa ta-kāraṁ katvā. Iti sobhanagamanatādīhi **Sugato,** taṁ Sugataṁ.

Puññapāpakehi upapajjanavasena gantabbato **gatiyo,** upapattibhavavisesā. Tā pana nirayādivasena pañcavidhā. Tā hi sakalassapi bhavagāmikammassa ariyamaggādhigamena avipākārahabhāvakaraṇena nivattitattā Bhagavā pañcahipi gatīhi suṭṭhu mutto visaṁyuttoti āha **“gativimuttan”**ti. Etena Bhagavato katthacipi apariyāpannataṁ dasseti, yato Bhagavā “devātidevo”ti vuccati. Tenāha--

“Yena devūpapatyassa, gandhabbo vā vihaṅgamo;
Yakkhattaṁ yena gaccheyyaṁ, manussattañca abbaje.
Te mayhaṁ āsavā khīṇā, viddhastā vinaḷīkatā”ti. (a.ni.4.36).

Taṁtaṁgatisaṁvattanakānañhi kammakilesānaṁ aggamaggena bodhimūleyeva suppahīnattā natthi Bhagavato gatipariyāpannatāti accantameva Bhagavā sabbabhavayonigativiññāṇaṭṭhitisattāvāsasattanikāyehi suparimutto. Taṁ gativimuttaṁ. **Vande**ti namāmi, thomemīti vā attho.

Atha vā **gativimuttan**ti anupādisesanibbānadhātuppattiyā Bhagavantaṁ thometi. Ettha hi dvīhi ākārehi Bhagavato thomanā veditabbā attahitasampattito parahitapaṭipattito ca. Tesu **attahitasampatti** anāvaraṇañāṇādhigamato, savāsanānaṁ sabbesaṁ kilesānaṁ accantapahānato, anupādisesanibbānappattito ca veditabbā. **Parahitapaṭipatti** lābhasakkārādinirapekkhacittassa sabbadukkhaniyyānikadhammadesanato, viruddhesupi niccaṁ hitajjhāsayavasena ñāṇaparipākakālāgamanato ca. Sā panettha āsayato payogato ca duvidhā parahitapaṭipatti, tividhā (Spk-ṭ.CS:pg.1.7) ca attahitasampatti pakāsitā hoti, kathaṁ? “Karuṇāsītalahadayan”ti etena āsayato parahitapaṭipatti, sammāgadanatthena Sugata-saddena payogato parahitapaṭipatti, “paññāpajjotavihatamohatamaṁ gativimuttan”ti etehi catusaccapaṭivedhatthena ca Sugata-saddena tividhāpi attahitasampatti, avasiṭṭhatthena tena “paññāpajjotavihatamohataman”ti etena ca sabbāpi attahitasampatti parahitapaṭipatti pakāsitā hotīti.

Atha vā tīhi ākārehi Bhagavato thomanā veditabbā--hetuto phalato upakārato ca. Tattha **hetu** mahākaruṇā, sā paṭhamapadena dassitā. **Phalaṁ** catubbidhaṁ ñāṇasampadā pahānasampadā ānubhāvasampadā rūpakāyasampadā cāti. Tāsu ñāṇapahānasampadā dutiyapadena saccapaṭivedhatthena ca Sugata-saddena pakāsitā honti, ānubhāvasampadā pana tatiyapadena, rūpakāyasampadā yathāvuttakāyagamanasobhanatthena Sugata-saddena lakkhaṇānubyañjanapāripūriyā vinā tadabhāvato **Upakāro** anantaraṁ abāhiraṁ karitvā tividhayānamukhena vimuttidhammadesanā. So sammāgadanatthena Sugata-saddena pakāsito hotīti veditabbaṁ.

Tattha “karuṇāsītalahadayan”ti etena sammāsambodhiyā mūlaṁ dasseti. Mahākaruṇāya sañcoditamānaso hi Bhagavā saṁsārapaṅkato sattānaṁ samuddharaṇatthaṁ katābhinīhāro anupubbena pāramiyo pūretvā anuttaraṁ sammāsambodhiṁ adhigatoti karuṇā sammāsambodhiyā mūlaṁ. “Paññāpajjotavihatamohataman”ti etena sammāsambodhiṁ dasseti. Anāvaraṇañāṇapadaṭṭhānañhi maggañāṇaṁ, maggañāṇapadaṭṭhānañca anāvaraṇañāṇaṁ sammāsambodhīti vuccatīti. Sammāgamanatthena Sugata-saddena sammāsambodhiyā paṭipattiṁ dasseti

līnuddhaccapatiṭṭhānāyūhanakāmasukhallikattakilamathānuyoga-sassatucchedābhinivesā di-antadvayarahitāya karuṇāpaññāpariggahitāya majjhimāya paṭipattiyā pakāsanato Sugata-saddassa. Itarehi sammāsambodhiyā padhānāppadhānabhedaṁ payojanaṁ dasseti. Saṁsāramahoghato sattasantāraṇañhettha padhānaṁ payojanaṁ, tadaññamappadhānaṁ. Tesu padhānena parahitapaṭipattiṁ dasseti, itarena attahitasampattiṁ, tadubhayena attahitāya paṭipannādīsu catūsu puggalesu Bhagavato (Spk-ṭ.CS:pg.1.8) catutthapuggalabhāvaṁ dasseti. Tena ca anuttaradakkhiṇeyyabhāvaṁ, uttamavandanīyabhāvaṁ, attano ca vandanakiriyāya khettaṅgatabhāvaṁ dasseti.

Ettha ca karuṇāgahaṇena lokiyesu mahaggatabhāvappattāsādhāraṇaguṇadīpanato Bhagavato sabbalokiyaguṇasampatti dassitā hoti, paññāgahaṇena sabbaññutaññāṇapadaṭṭhānamaggaññāṇadīpanato sabbalokuttaraguṇasampatti. Tadubhayaggahaṇasiddho hi attho “sanarāmaralokagarun”ti-ādinā vipañcīyatīti. Karuṇāgahaṇena ca upagamanaṁ nirupakkilesaṁ dasseti, paññāgahaṇena apagamanaṁ. Tathā karuṇāgahaṇena lokasamaññānurūpaṁ Bhagavato pavattiṁ dasseti lokavohāravisayattā karuṇāya, paññāgahaṇena samaññāya anatidhāvanaṁ. Sabhāvānavabodhena hi dhammānaṁ samaññaṁ atidhāvitvā sattādiparāmasanaṁ hotīti. Tathā karuṇāgahaṇena mahākaruṇāsamāpattivihāraṁ dasseti, paññāgahaṇena tīsu kālesu appaṭihataññāṇaṁ catusaccaññāṇaṁ catupaṭisambhidāññāṇaṁ catuvesārajjaññāṇaṁ, karuṇāgahaṇena mahākaruṇāsamāpattiñāṇassa gahitattā sesādhāraṇaññāṇāni cha abhiññā aṭṭhasu parisāsu akampanaññāṇāni dasa balāni cuddasa Buddhaññāṇāni soḷasa ñāṇacariyā aṭṭhārasa Buddhadhammā catucattālīsa ñāṇavatthūni sattasattati ñāṇavatthūnīti evamādīnaṁ anekesaṁ paññāpabhedānaṁ vasena ñāṇacāraṁ dasseti. Tathā karuṇāgahaṇena caraṇasampattiṁ, paññāgahaṇena vijjāsampattiṁ. Karuṇāgahaṇena attādhipatitā, paññāgahaṇena dhammādhipatitā. Karuṇāgahaṇena lokanāthabhāvo, paññāgahaṇena attanāthabhāvo. Tathā karuṇāgahaṇena pubbakāribhāvo, paññāgahaṇena kataññutā. Karuṇāgahaṇena aparantapatā, paññāgahaṇena anattantapatā. Karuṇāgahaṇena vā Buddhakaradhammasiddhi, paññāgahaṇena Buddhabhāvasiddhi. Tathā karuṇāgahaṇena paresaṁ tāraṇaṁ, paññāgahaṇena sayaṁ tāraṇaṁ. Tathā karuṇāgahaṇena sabbasattesu anuggahacittatā, paññāgahaṇena sabbadhammesu virattacittatā dassitā hoti.

Sabbesañca Buddhaguṇānaṁ karuṇā ādi tannidānabhāvato, paññā pariyosānaṁ tato uttari karaṇīyābhāvato. Iti ādipariyosānadassanena sabbe Buddhaguṇā dassitā honti. Tathā karuṇāgahaṇena sīlakkhandhapubbaṅgamo (Spk-ṭ.CS:pg.1.9) samādhikkhandho dassito hoti. Karuṇānidānañhi sīlaṁ tato pāṇātipātādiviratippavattito, sā ca jhānattayasampayoginīti. Paññāvacanena paññākkhandho. Sīlañca sabbabuddhaguṇānaṁ ādi, samādhi majjhe, paññā pariyosānanti evampi ādimajjhapariyosānakalyāṇadassanena sabbe Buddhaguṇā dassitā honti nayato dassitattā. Eso eva hi niravasesato Buddhaguṇānaṁ dassanupāyo, yadidaṁ nayaggahaṇaṁ, aññathā ko nāma samattho Bhagavato guṇe anupadaṁ niravasesato dassetuṁ. Tenevāha--

“Buddhopi Buddhassa bhaṇeyya vaṇṇaṁ,
Kappampi ce aññamabhāsamāno.
Khīyetha kappo ciradīghamantare,
Vaṇṇo na khīyetha Tathāgatassā”ti. (dī.ni.aṭṭha.1.304 3.141 ma.ni.aṭṭha.3.425 udā.53 bu. vaṁ. aṭṭha.4.5 cariyā. aṭṭha. nidānakathā, pakiṇṇakakathā; apa.2.7.20)--

Teneva ca āyasmatā Sāriputtattherenapi buddaguṇaparicchedanaṁ pati anuyuttena “no

hetaṁ, bhante”ti paṭikkhipitvā “api ca me, bhante, dhammanvayo vidito”ti (dī.ni.2.146) vuttaṁ.

2. Evaṁ saṅkhepena sakalasabbaññuguṇehi Bhagavantaṁ abhitthavitvā idāni saddhammaṁ thometuṁ **“Buddhopī”**ti-ādimāha. Tattha **Buddho**ti kattuniddeso. **Buddhabhāvan**ti kammaniddeso. **Bhāvetvā sacchikatvā**ti ca pubbakālakiriyāniddeso. **Yan**ti aniyamato kammaniddeso. **Upagato**ti aparakālakiriyāniddeso. **Vande**ti kiriyāniddeso. **Tan**ti niyamanaṁ. **Dhamman**ti vandanakiriyāya kammaniddeso. **Gatamalaṁ anuttaranti** ca tabbisesanaṁ.

Tattha Buddhasaddassa tāva- “bujjhitā saccānīti Buddho, bodhetā pajāyāti Buddho”ti-ādinā niddesanayena (mahāni.192; cūḷani. pārāyanatthutigāthāniddesa97) attho veditabbo. Atha vā savāsanāya aññāṇaniddāya accantavigamato, Buddhiyā vā vikasitabhāvato Buddhavāti **Buddho** jāgaraṇavikasanatthavasena. Atha vā kassacipi ñeyyadhammassa anavabuddhassa abhāvena ñeyyavisesassa kammabhāvena (Spk-ṭ.CS:pg.1.10) aggahaṇato kammavacanicchāya abhāvena avagamanatthavaseneva kattuniddeso labbhatīti Buddhavāti **Buddho** yathā “dikkhito na dadātī”ti. Atthato pana pāramitāparibhāvito sayambhūñāṇena saha vāsanāya vihataviddhastaniravasesakileso mahākaruṇā sabbaññutaññāṇādi-aparimeyyaguṇagaṇādhāro khandhasantāno Buddho. Yathāha--“Buddhoti yo so Bhagavā sayambhū anācariyako pubbe ananussutesu dhammesu sāmaṁ saccāni abhisambujjhi. Tattha ca sabbaññutaṁ patto balesu ca vasībhāvan”ti (mahāni.192). **Api**-saddo sambhāvane. Tena “evaṁ guṇavisesayutto sopi nāma Bhagavā”ti vakkhamānaguṇe dhamme sambhāvanaṁ dīpeti. **Buddhabhāvan**ti sammāsambodhiṁ. **Bhāvetvā**ti uppādetvā vaḍḍhetvā ca. **Sacchikatvā**ti paccakkhaṁ katvā. **Upagato**ti patto, adhigatoti attho. Etassa “Buddhabhāvan”ti etena sambandho. **Gatamalan**ti vigatamalaṁ, niddosanti attho. **Vande**ti paṇamāmi, thomemi vā. **Anuttaran**ti uttararahitaṁ, lokuttaranti attho. **Dhamman**ti yathānusiṭṭhaṁ paṭipajjamāne apāyato saṁsārato ca apatamāne dhāretīti **dhammo**.

Ayañhettha saṅkhepattho- evaṁ vividhaguṇagaṇasamannāgato Buddhopi Bhagavā yaṁ ariyamaggasaṅkhātaṁ dhammaṁ bhāvetvā phalanibbānasaṅkhātaṁ pana dhammaṁ sacchikatvā anuttaraṁ sammāsambodhiṁ adhigato, tametaṁ Buddhānampi Buddhabhāvahetubhūtaṁ sabbadosamalarahitaṁ attano uttaritarābhāvena anuttaraṁ paṭivedhasaddhammaṁ namāmīti. Pariyattisaddhammassapi tappakāsanattā idha saṅgaho daṭṭhabbo. Atha vā “abhidhammanayasamuddaṁ adhigacchi, tīṇi piṭakāni sammasī”ti ca Aṭṭhakathāyaṁ vuttattā pariyattidhammassapi sacchikiriya sammasanapariyāyo labbhatīti sopi idha vutto evāti daṭṭhabbaṁ.

Tathā “yaṁ dhammaṁ bhāvetvā sacchikatvā”ti ca vuttattā Buddhakaradhammabhūtāhi pāramitāhi saha pubbabhāge adhisīlasikkhādayopi idha dhamma-saddena saṅgahitāti veditabbaṁ. Tāpi hi malapaṭipakkhatāya gatamalā anaññasādhāraṇatāya anuttarā cāti. Tathā hi sattānaṁ sakalavaṭṭadukkhanissaraṇatthāya katamahābhinīhāro mahākaruṇādhivāsapesalajjhāsayo paññāvisesaparidhotanimmalānaṁ dānadamasaññamādīnaṁ uttamadhammānaṁ (Spk-ṭ.CS:pg.1.11) satasahassādhikāni kappānaṁ cattāri asaṅkhyeyyāni sakkaccaṁ nirantaraṁ niravasesānaṁ bhāvanāpaccakkhakaraṇehi kammādīsu adhigatavasibhāvo acchariyācinteyyamahānubhāvo adhisīlādhicittānaṁ paramukkaṁsapāramippatto Bhagavā paccayākāre catuvīsatikoṭisatasahassamukhena mahāvajirañāṇaṁ pesetvā anuttaraṁ sammāsambodhiṁ abhisambuddhoti.

Ettha ca “bhāvetvā”ti etena vijjāsampadāya dhammaṁ thometi, “sacchikatvā”ti

etena vimuttisampadāya. Tathā paṭhamena jhānasampadāya, dutiyena vimokkhasampadāya. Paṭhamena vā samādhisampadāya, dutiyena samāpattisampadāya. Atha vā paṭhamena khayeñāṇabhāvena, dutiyena anuppādeñāṇabhāvena. Purimena vā vijjūpamatāya, dutiyena vajirupamatāya. Purimena vā virāgasampattiyā dutiyena nirodhasampattiyā Tathā paṭhamena niyyānabhāvena, dutiyena nissaraṇabhāvena. Paṭhamena vā hetubhāvena, dutiyena asaṅkhatabhāvena. Paṭhamena vā dassanabhāvena, dutiyena vivekabhāvena. Paṭhamena vā adhipatibhāvena, dutiyena amatabhāvena dhammaṁ thometi. Atha vā "yaṁdhammaṁ bhāvetvā Buddhabhāvaṁ upagato"ti etena svākkhātatāya dhammaṁ thometi, "sacchikatvā"ti etena sandiṭṭhikatāya. Tathā purimena akālikatāya, pacchimena ehipassikatāya. Purimena vā opaneyyikatāya, pacchimena paccattaṁ veditabbatāya dhammaṁ thometi. "Gatamalanā"ti iminā saṁkilesābhāvadīpanena dhammassa parisuddhataṁ dasseti. "Anuttaran"ti etena aññassa visiṭṭhassa abhāvadīpanena vipulaparipuṇṇataṁ, Paṭhamena vā pahānasampadaṁ dhammassa dasseti, dutiyena sabhāvasampadaṁ Bhāvetabbatāya vā dhammassa gatamalabhāvo yojetabbo. Bhāvanābalena hi so dosānaṁ samugghā tako hotīti. Sacchikātabbabhāvena anuttarabhāvo yojetabbo. Sacchikiriyānibbattito hi tatuttarikaraṇīyābhāvato anaññasādhāraṇatāya anuttaroti. Tathā "bhāvetvā"ti etena saha pubbabhāgasīlā dīhi sekkhā sīlasamādhipaññākkhandhā dassitā honti. "Sacchikatvā"ti etena saha asaṅkhatāya dhātuyā asekkhā sīlasamādhipaññākkhandhā dassitā hontīti.

3. Evaṁ saṅkhepeneva sabbadhammaguṇehi saddhammaṁ abhitthavitvā idāni ariyasaṅghaṁ thometuṁ **"Sugatassā"**ti-ādimāha. Tattha **Sugatassā**ti sambandhaniddeso (Spk-ṭ.CS:pg.1.12) Tassa "puttānan"ti etena sambandho **Orasānan**ti puttavisesanaṁ. **Mārasenamathanānan**ti orasaputtabhāve kāraṇaniddeso. Tena kilesapahānameva bhagavato orasaputtabhāve kāraṇaṁ anujānātīti dasseti. **Aṭṭhannan**ti gaṇanaparicchedaniddeso. Tena ca satipi tesaṁ sattavisesabhāvena anekasahassasaṅkhābhāve imaṁ gaṇanaparicchedaṁ nātivattantīti dasseti maggaṭṭhaphalaṭṭhabhāvānativattanato. **Samūhan**ti samudāyaniddeso. **Ariyasaṅghan**ti guṇavisiṭṭhasaṅghātabhāvaniddeso. Tena asatipi ariyapuggalānaṁ kāyasāmaggiyaṁ ariyasaṅghabhāvaṁ dasseti diṭṭhisīlasāmaññena saṁhatabhāvato.

Tattha urasi bhavā jātā saṁbaddhā ca orasā Yathā hi sattānaṁ orasaputtā attajātatāya pitu santakassa dāyajjassa visesena bhāgino honti, evametepi ariyapuggalāsammāsambuddhassa dhammassavanante ariyāya jātiyā jātatāya Bhagavato santakassa vimuttisukhassa ariyadhammaratanassa ca ekantabhāginoti orasā viya **orasā**. Atha vā Bhagavato dhammadesanānubhāveneva ariyabhūmiṁ okkamamānā okkantā ca ariyasāvakā Bhagavato urena vāyāmajanitābhijātitāya nippariyāyena orasā puttāti vattabbataṁ arahanti. Sāvakehi pavattiyamānāpi hi dhammadesanā "Bhagavato dhammadesanā"icceva vuccati tammūmikattā lakkhaṇādivisesābhāvato ca.

Yadipi ariyasāvakānaṁ ariyamaggādhigamasamaye Bhagavato viya tadantarāyakaraṇatthaṁ devaputtamāro, māravāhinā vā na ekantena apasādeti, tehi pana apasādetabbatāya kāraṇe vimathite tepi vimathitā eva nāma hontīti āha **"mārasenamathanānan"**ti. Imasmiṁ panatthe "māramārasenamathanānan"ti vattabbe **mārasenamathanānan**ti ekadesasarūpekaseso katoti daṭṭhabbaṁ. Atha vā khandhābhisaṅkhāramārānaṁ viya devaputtamārassapi guṇamāraṇe sahāyabhāvūpagamanato kilesabalakāyo "senā"ti vuccati. Yathāha "kāmā te paṭhamā senā"ti-ādi (su.ni.438). Sā ca tehi diyaḍḍhasahassabhedā, anantabhedā vā kilesavāhinī satidhammavicayavīriyasamathādiguṇapaharaṇehi odhiso vimathitā (Spk-ṭ.CS:pg.1.13)

vihatā viddhastā cāti **mārasenamathanā,** ariyasāvakā. Etena tesaṁ Bhagavato anujātaputtataṁ dasseti. Ārakattā kilesehi, anaye na iriyanato, aye ca iriyanato **ariyā** niruttinayena. Atha vā sadevakena lokena saraṇanti araṇīyato upagantabbato, upagatānañca tadatthasiddhito **ariyā**. Ariyānaṁ saṅghoti **ariyasaṅgho**. Ariyo ca so saṅgho cāti vā **ariyasaṅgho**. Bhagavato aparabhāge Buddhadhammaratanānampi samadhigamo saṅgharatanādhīnoti assa ariyasaṅghassa bahūpakārataṁ dassetuṁ idheva **"sirasāvande"**ti vuttanti daṭṭhabbaṁ.

Ettha ca "Sugatassa orasānaṁ puttānan"ti etena ariyasaṅghassa pabhavasampadaṁ dasseti, "mārasenamathanānan"ti etena pahānasampadaṁ sakalasaṁkilesapahānadīpanato, "aṭṭhannampi samūhan"ti etena ñāṇasampadaṁ maggaṭṭhaphalaṭṭhabhāvadīpanato. "Ariyasaṅghan"ti etena pabhavasampadaṁ dasseti sabbasaṅghānaṁ aggabhāvadīpanato. Atha vā **Sugatassa orasānaṁ puttānan**ti ariyasaṅghassa visuddhanissayabhāvadīpanaṁ. **Mārasenamathanānan**ti sammā ujuñāyasāmīcippaṭipannabhāvadīpanaṁ **Aṭṭhannampi samūhan**ti āhuneyyādibhāvadā panaṁ **Ariyasaṅghan**ti anuttarapuññakhettabhāvadīpanaṁ. Tathā "Sugatassa orasānaṁ puttānan"ti etena ariyasaṅghassa lokuttarasaraṇagamanasabhāvaṁ dīpeti. Lokuttarasaraṇagamanena hi te Bhagavato orasaputtā jātā "**Mārasenamathanānan**"ti etena abhinīhārasampadāya siddhaṁ pubbabhāge sammāpaṭipattiṁ dasseti. Katābhinīhārā hi sammāpaṭipannā māraṁ māraparisaṁ vā abhivijinanti. "**Aṭṭhannampi samūhan"**ti etena paṭividdhastavipakkhe sekkhāsekkhadhamme dasseti puggalādhiṭṭhānena maggaphaladhammānaṁ pakāsitattā "**Ariyasaṅghan**"ti aggadakkhiṇeyyabhāvaṁ dasseti. Saraṇagamanañca sāvakānaṁ sabbaguṇānaṁ ādi, sapubbabhāgapaṭipadā sekkhā sīlakkhandhādayo majjhe, asekkhā sīlakkhandhādayo pariyosānanti ādimajjhapariyosānakalyāṇā saṅkhepato sabbe ariyasaṅghaguṇā pakāsitā honti.

4.Evaṁ gāthāttayena saṅkhepato sakalaguṇasaṁkittanamukhena ratanattayassa paṇāmaṁ katvā idāni taṁ nipaccakāraṁ yathādhippete payojane pariṇāmento (Spk-ṭ.CS:pg.1.14) **"iti me"**ti-ādimāha. Tattha ratijananaṭṭhena **ratanaṁ,** Buddhadhammasaṅghā. Tesañhi "itipi so Bhagavā"ti-ādinā yathābhūtaguṇe āvajjentassa amatādhigamahetubhūtaṁ anappakaṁ pītipāmojjaṁ uppajjati. Yathāha--

"Yasmiṁ mahānāma, samaye ariyasāvako Tathāgataṁ anussarati, nevassa tasmiṁ samaye rāgapariyuṭṭhitaṁ cittaṁ hoti, na dosapariyuṭṭhitaṁ cittaṁ hoti, na mohapariyuṭṭhitaṁ cittaṁ hoti, ujugatamevassa tasmiṁ samaye cittaṁ hoti Tathāgataṁ ārabbha. Ujugatacitto kho pana, mahā nāma, ariyasāvako labhati atthavedaṁ labhati dhammavedaṁ labhati dhammūpasaṁhitaṁ pāmojjaṁ pamuditassa pīti jāyatī"ti-ādi (a.ni.6.10; 11.11).

Cittīkatādibhāvo vā ratanaṭṭho. Vuttañhetaṁ ittīkataṁ mahagghañca, atulaṁ dullabhadassanaṁ; anomasattaparibhogaṁ ratanaṁ tena vuccatī"ti. (dī, ni. aṭṭha.2.33; khu.pa.aṭṭha.6.3; su.ni.aṭṭha. 226; mahāni. aṭṭha.50)-

Cittīkatabhāvādayo ca anaññasādhāraṇā Buddhādīsu eva labbhantīti.

Vandanāva **vandanāmayaṁ** yathā "dānamayaṁ sīlamayan"ti. Vandanā cettha kāyavācācittehi tiṇṇaṁ ratanānaṁ guṇaninnatā thomanā vā Pujjabhavaphalanibbattanato puññaṁ attano santānaṁ punātīti vā. **Suvihatantarāyo**ti. Suṭṭhu vihatantarāyo. Etena attano pasādasampattiyā ratanattayassa ca khettabhāvasampattiyā taṁ puññaṁ atthappakāsanassa upaghātaka-upaddavānaṁ vihanane samatthanti dasseti. **Hutvā**ti pubbakālakiriyā. Tassa "atthaṁ pakāsayissāmī"ti etena sambandho. **Tassā**ti yaṁ

ratanattayavandanāmayaṁ puññaṁ tassa. Ānubhāvenāti balena.

5. Evaṁ ratanattayassa nipaccakāre payojanaṁ dassetvā idāni yassā dhammadesanāya atthaṁ saṁvaṇṇetukāmo, tassā tāva guṇābhitthavanavasena upaññāpanatthaṁ **"Saṁyuttavagga-paṭimaṇḍitassā"**ti-ādi vuttaṁ Devatāsaṁyuttādisaṁyuttehi ceva naḷavaggādivaggehi ca vibhūsitassāti attho. Tattha (Spk-ṭ.CS:pg.1.15) "Saṁyuttan"ti "saṁyogo"ti ca atthato ekaṁ. Kesaṁ Saṁyuttaṁ? Suttavaggānaṁ. Yathā hi byañjanasamudāyo padaṁ, evaṁ atthesu ca katāvadhiko padasamudāyo vākyaṁ, vākyasamudāyo suttaṁ, suttasamudāye vaggoti samaññā, tathā suttavaggasamudāye saṁyuttasamaññā. Saṁyujjantīti ettha suttavaggāti **Saṁyuttaṁ**. Yadipi avayavavinimutto samudāyo nāma paramatthato natthi, avayave eva taṁtaṁsannivesavisiṭṭhe upādāya padādisamaññā viya suttavaggasamaññā saṁyuttasamaññā āgamasamaññā ca, tathāpi paramatthato avijjamānopi samudāyo Buddhiparikappitarūpena vijjamāno viya gayhamāno avayavānaṁ adhiṭṭhānabhāvena voharīyati yathā "rukkhe sākhā"ti, tasmā vuttaṁ **"saṁyuttavaggapaṭimaṇḍitassā"**ti.

Atha vā Buddhā ca anubuddhāca **Buddhānubuddhā**ti yojetabbaṁ. Sammāsambuddheneva hi vinayasutta-abhidhammānaṁ. pakiṇṇakadesanādivasena yo paṭhamaṁ attho vibhatto, so eva pacchā tesaṁ atthavaṇṇanāvasena saṅgītikārehi saṅgahaṁ āropitoti. Ettha ca saṁyuttānaṁ vaggā samūhāti **Saṁyuttavaggā** sagāthāvaggādayo. Tappariyāpannatāya saṁyuttesu vaggā **Saṁyuttavaggā** naḷavaggādayo. Saṁyuttāva vaggā **Saṁyuttavaggā**. Tividhepi te ekasesanayena gahetvā vuttaṁ **"Saṁyuttavaggapaṭimaṇḍitassā"**ti.

Tattha sagāthāvagge tāva ekādasa saṁyuttāni aṭṭhatiṁsa vaggā. Nidānavagge nava saṁyuttāni ekūnacattālīsa vaggā. Khandhavagge ekādasa saṁyuttāni (Spk-ṭ.CS:pg.1.16) ekūnasaṭṭhi vaggā. Saḷāyatanavagge nava saṁyuttāni aṭṭhatiṁsa vaggā. Mahāvagge dvādasa saṁyuttāni aṭṭhacattālīsa vaggā. Idamettha saṁyuttantaravaggānaṁ parimāṇaṁ.

Ñāṇappabhedajananassāti paṭiccasamuppādakhandhāyatanādikathābahulatāya gambhīrañāṇacariyāvibhāvanato paññāvibhāgasamuppādakassa. Idha pana "paññāppabhedajananassā"ti svāyamāgamo thomito, saṁvaṇṇanāsu cāyaṁ ācariyassa pakati, yadidaṁ taṁtaṁsaṁvaṇṇanānaṁ ādito tassa tassa saṁvaṇṇetabbassa dhammassa visesaguṇakittanena thomanā. Tathā hi sumaṅgalavilāsinīpapañcasūdanīmanorathapūraṇī-aṭṭhasālinī-ādīsu ca yathākkamaṁ "saddhā vahaguṇassa, paravādamathanassa, dhammakathikapuṅgavānaṁ vicittapaṭibhānajananassa, tassa gambhīrañāṇehi ogāḷhassa abhiṇhaso nānānayavicittassa abhidhammassā"ti-ādinā thomanā katā.

6. Attho kathīyati etāyāti **Atthakathā** atthakathāva **Aṭṭhakathā** ttha-kārassa ṭṭha-kāraṁ katvā yathā "dukkhassa pīḷanaṭṭho"ti. **Ādito**ti ādimhi paṭhamasaṅgītiyaṁ. Chaḷabhiññatāya paramena cittavasibhāvena samannāgatattā jhānādīsu pañcavidhavasitāsambhāvato ca vasino, therā mahā kassapādayo. Tesaṁ satehi pañcahi. **Yā**ti yā Aṭṭhakathā. **Saṅgītā**ti atthaṁ kathetuṁ yuttaṭṭhāne "ayaṁ etassa attho, ayaṁ etassa attho"ti saṅgahetvā vuttā. **Anusaṅgītā ca** yasattherādīhi pacchāpi dutiyatatiyasaṅgītīsu. Iminā attano saṁvaṇṇanāya āgamanavisuddhiṁ dasseti.

7. Sīhassa lānato gahaṇato **sīhaḷo**, sīhakumāro, tabbaṁsajātatāya tambapaṇṇidīpe khattiyā tesaṁ nivāsatāya tambapaṇṇidīpassa ca sīhaḷabhāvo veditabbo. **Ābhatā**ti Jambudīpato ānīti. Athāti pacchā. Aparabhāge hi nikāyantaraladdhīhi asaṅkarattaṁ sīhaḷabhāsāya Aṭṭhakathā ṭhapitāti. Tena mūmaṭṭhakathā sabbasādhāraṇā na hotīti idaṁ atthappakāsanaṁ ekantena karaṇīyanti dasseti. Tenevāha **"dīpavāsīnamatthāyā"**ti. Ettha

dīpavāsīnanti Jambudīpavāsīnaṁ sīhaḷadā pavāsīnaṁ vā atthāya sīhaḷabhāsāya ṭhapitāti yojanā.

8. **Apanetvā**ti (Spk-ṭ.CS:pg.1.17) kañcukasadisaṁ sīhaḷabhāsaṁ apanetvā. **Tato**ti Aṭṭhakathāto. **Ahan**ti attānaṁ niddisati. **Manoramaṁ bhāsan**ti Māgadhabhāsaṁ. Sā hi sabhāvaniruttibhūtā paṇḍitamanaṁ ramayati. Tenevāha **"tantinayānucchavikan"**ti, pāḷigatiyā anulomikaṁ pāḷichāyānuvidhāyininti attho. **Vigatadosan**ti asabhāvaniruttibhāsantararahitaṁ.

9. **Samayaṁ avilomento**ti siddhantaṁ avirodhento. Etena atthadosābhamāha. Aviruddhattā eva hi theravādāpi idha pakāsīyissanti. **Theravaṁsadīpānan**ti thirehi sīlakkhandhādīhi samannā gatattā **therā**, Mahākassapādādayo. Tehi āgatā ācariyaparamparā **theravaṁso**, tappariyāpannā hutvā āgamādhigamasampannattā paññāpajjotena tassa samujjalanato **theravaṁsadīpā** mahāvihāravāsino, tesaṁ Vividhehi ākārehi nicchīyatīti **vinicchayo**, gaṇṭhiṭṭhānesu khilamaddanākārena pavattā vimaticchedanā kathā. Suṭṭhunipuṇo saṇho vinicchayo etesanti sunipuṇavinicchayā. Atha vā vinicchinotīti vinicchayo vuttappakāravisayaṁ ñāṇaṁ Suṭṭhu nipuṇo cheko vinicchayo etesanti yojetabbaṁ Etena mahākassapāditheraparamparāgato, tato eva ca aviparīto saṇhosukhumo mahāvihāravāsīnaṁ vinicchayo, tassa pamāṇabhūtataṁ dasseti.

10. **Sujanassa cā**ti **ca**-saddo sampiṇḍanattho. Tena "na kevalaṁ Jambudīpavāsīnameva atthāya, atha kho sādhujanatosanatthañcā"ti dasseti. Tena ca "tambapaṇṇidīpavāsīnampi atthāyā"ti ayamattho siddho hoti uggahaṇādisukaratāya tesampi bahukārattā. **Ciraṭṭhitatthan**ti ciraṭṭhiti-atthaṁ cirakālappavattanāyāti attho. Idañhi atthappakāsanaṁ aviparītapadabyañjanasunikkhepassa atthasunayassa ca upāyabhāvato saddhammassa ciraṭṭhitiyā pavattati. Vuttañhetaṁ Bhagavatā "dveme, bhikkhave, dhammā saddhammassa ṭhitiyā asammosāya anantaradhānāya saṁvattanti. Katame dve? Sunikkhittañca padabyañj anaṁ attho ca sunīto"ti (a.ni.2.20).

11-12. Yaṁ atthavaṇṇanaṁ kattukāmo, tassā mahattaṁ. Pariharituṁ **"sāvatthipabhūtīnan"**ti-ādi vuttaṁ. Tenevāha--**"na idha bhiyyo vitthārakathaṁ** (Spk-ṭ.CS:pg.1.18) **karissāmi, na taṁ idha vicārayissāmī"**ti ca. **Saṅgītīnaṁ dvinnan**ti Dīghamajjhimanikāyānaṁ.

13. "Na idha bhiyyo vitthārakathaṁ karissāmī"ti sāmaññato vuttassa atthassa avassayaṁ dassetuṁ **"suttānaṁ panā"**ti-ādi vuttaṁ.

14. Yaṁ Aṭṭhakathāṁ kattukāmo, tadekadesabhāvena Visuddhimaggo gahetabboti kathikānaṁ upadesaṁ karonto tatta vicāritadhamme uddesavasena dasseti **"sīlakathā"**ti-ādinā. Tattha **sīlakathā**ti cārittavārittādivasena sīlassa vitthārakathā. **Dhutadhammā**ti piṇḍapātikaṅgādayo terasa kilesadhunanakadhammā. **Kammaṭṭhānāni sabbānī**"ti pāḷiyaṁ āgatāni aṭṭhattiṁsa, Aṭṭhakathāyaṁ dveti niravasesāni yogakammassa bhāvanāya pavattiṭṭhānāni. **Cariyāvidhānasahito**ti rāgacariyā dīnaṁ sabhāgādividhānena sahito. Jhānāni cattāri rūpāvacarajjhānāni, samāpattiyo catasso arā pasamāpattiyo. Aṭṭhapi vā paṭiladdhamattāni **jhānāni**, samāpajjanavasibhāvappattiyā **samāpattiyo**. Jhānāni Vā rūpārūpāvacarajjhānāni, samāpattiyo phalasamāpattinirodhasamāpattiyo.

15. Lokiyalokuttarabhedā cha abhiññāyo **sabbā abhiññāyo**. Ñāṇavibhaṅgādīsu āgatanayena ekavidhādinā paññāya saṅkaletvā sampiṇḍetvā nicchayo paññāsaṅkalananicchayo.

16. Paccayadhammānaṁ hetu-ādīnaṁ paccayuppannadhammānaṁ hetupaccayādibhāvo **paccayākāro**, tassa desanā **paccayākāradesanā** paṭiccasamuppādakathāti attho. Sā pana nikāyantaraladdhisaṅkararahitatāya suṭṭhuparisuddhā ghanavinibbhogassa ca

sudukkaratāya nipuṇā saṇhasukhumā ekattanayādisahitā ca tattha vicāritāti āha **“suparisuddhanipuṇanayā”**ti. Paṭisambhidādīsu āgatanayaṁ avisajjetvāva vicāritattā **avimuttatantimaggā**.

17.Iti pana sabbanti iti-saddo parisamāpane, pana-saddo vacanālaṅkāre, etaṁ sabbanti attho. Idhāti imissā Aṭṭhakathāya. Na taṁ vicārayissāmi punaruttibhāvatoti adhippāyo.

18. Idāni (Spk-ṭ.CS:pg.1.19) tasseva avicāraṇassa ekantakāraṇaṁ niddhārento **“majjhe Visuddhimaggo”**ti-ādimāha. Tattha “majjhe ṭhatvā”ti etena majjhaṭṭhabhāvadīpanena visesato catunnaṁ āgamānaṁ sādhāraṇaṭṭhakathā Visuddhimaggo, na sumaṅgalavilāsini-ādayo viya asādhāraṇaṭṭhakathāti dasseti. “Visesato”ti ca idaṁ vinayābhidhammānampi Visuddhimaggo yathāraham atthavaṇṇanā hoti evāti katvā vuttaṁ.

19. **Iccevā**ti iti eva. **Tampī**ti Visuddhimaggampi. **Etāyā**ti Sāratthappakāsiniyā.

Ettha ca “sīhaḷadīpaṁ ābhatā”ti-ādinā Aṭṭhakathākaraṇassa nimittaṁ dasseti, “dīpavāsīnamatthāya sujanassa ca tuṭṭhatthaṁ ciraṭṭhitatthañca dhammassā”ti etehi payojanaṁ “Saṁyuttāgamavarassa atthaṁ pakāsayissāmī”ti etena piṇḍatthaṁ, “ apanetvāna tatohaṁ sīhaḷabhāsan”ti-ādinā “sāvatthipabhūtīnan”ti-ādinā “sīlakathā”ti-ādinā ca karaṇappakāraṁ. Heṭṭhimanikāyesu Visuddhimagge ca vicāritānaṁ atthānaṁ avicāraṇampi hi idha karaṇappakāro evāti.

Ganthārambhakathāvaṇṇanā niṭṭhitā

SṬ.1.Devatāsaṁyuttaṁ

1. Naḷavaggo

(SṬ.1.1.)1. Oghataraṇasuttavaṇṇanā

Vibhāgavantānaṁ (SṬ.1.1/CS:pg.1.20) sabhāvavibhāvanaṁ vibhāgadassanavaseneva hotīti paṭhamaṁ tāva Saṁyuttavaggasuttādivasena saṁyuttāgamassa vibhāgaṁ dassetuṁ “tattha saṁyuttāgamo nāmā”ti-ādimāha. Tattha tatthāti yaṁ vuttaṁ--“saṁyuttāgamavarassa atthaṁ pakāsayissāmī”ti, tasmiṁ vacane. Tatthāti vā--“etāya Aṭṭhakathāya vijānātha saṁyuttanissitaṁ atthan”ti ettha yaṁ saṁyuttaggahaṇaṁ kataṁ, tattha. Pañca vaggā etassāti pañcavaggo. Avayavena viggaho, samudāyo samāsattho.

Idāni taṁ ādito paṭṭhāya saṁvaṇṇetukāmo attano saṁvaṇṇanāya tassa paṭhamamahāsaṅgītiyaṁ nikkhittānukkameneva pavattabhāvaṁ dassetuṁ, **“tassa vaggesu Sagāthāvaggo ādī”**ti-ādi vuttaṁ. Tattha yathāpaccayaṁ tattha tattha desitattā paññattattā ca vippakiṇṇānaṁ Dhammavinayānaṁ saṅgahetvā gāyanaṁ kathanaṁ **saṅgīti,** mahāvisayattā pūjaniyattā ca mahatī saṅgīti **mahāsaṅgīti**. Paṭhamā mahāsaṅgīti **paṭhamamahāsaṅgīti,** tassā pavattitakālo **paṭhamamahāsaṅgītikālo,** tasmiṁ paṭhamamahāsaṅgītikāle.

Nidadāti desanaṁ desakālādivasena aviditaṁ viditaṁ katvā nidassetīti **nidānaṁ**. Yo loke ganthassa upogghātoti vuccati, svāyamettha “evaṁ me sutan”ti-ādiko gantho veditabbo, na pana “sanidānāhaṁ, bhikkhave, dhammaṁ desemī”ti-ādīsu (a.ni.3.126)

viya attajjhāsayādidesanuppattihetu. Tenevāha--“evaṁ me sutanti-ādikaṁ āyasmatā Ānandena paṭhamamahāsaṅgītikāle **vuttaṁ nidānamādī”**ti. Kāmañcettha yassaṁ paṭhamamahāsaṅgītiyaṁ nikkhittānukkamena saṁvaṇṇanaṁ kattukāmo, sā vitthārato vattabbā, sumaṅgalavilāsiniyaṁ pana attanā vitthāritattā tattheva gahetabbāti imissā saṁvaṇṇanāya mahattaṁ pariharanto **“sā panesā”**ti-ādimāha.

1. Evaṁ bāhiranidāne vattabbaṁ atidisitvā idāni abbhantaranidānaṁ ādito paṭṭhāya saṁvaṇṇetuṁ **“yaṁ panetan”**ti-ādi vuttaṁ. Tattha yasmā saṁvaṇṇanaṁ karontena saṁvaṇṇetabbe dhamme padavibhāgaṁ padatthañca dassetvā tato paraṁ piṇḍatthādidassanavasena saṁvaṇṇanā kātabbā, tasmā padāni tāva dassento (SṬ.1.1/CS:pg.1.21) **“evanti nipātapadan”**ti-ādimāha. Tattha **padavibhāgo**ti padānaṁ viseso, na padaviggaho. Atha vā padāni ca padavibhāgo ca **padavibhāgo**. Padaviggaho ca padavibhāgo ca **padavibhāgo**ti vā ekasesavasena padapadaviggahā padavibhāgasaddena vuttāti veditabbaṁ. Tattha padaviggaho “jetassa vanaṁ jetavanan”ti-ādinā samāsapadesu daṭṭhabbo.

Atthatoti padatthato. Taṁ pana padatthaṁ atthuddhārakkamena paṭhamaṁ evaṁsaddassa dassento **“evaṁsaddo tāvā”**ti-ādimāha. **Avadhāraṇādī**ti ettha **ādi**-saddena idamatthapucchāparimāṇādi-atthānaṁ saṅgaho daṭṭhabbo. Tathā hi “evaṁgatāni puthusippāyatanāni (dī.ni.1.163 165), evaṁvidho evamākāro”ti ca ādīsu idaṁ-saddassa atthe evaṁ-saddo. Gata-saddo hi pakārapariyāyo, tathā vidhākāra-saddo ca. Tathā hi gatavidha-ākārasadde lokiyā pakāratthe vadanti. “Evaṁ su te sunhātā suvilittā kappitakesamassū āmuttamālābharaṇā odātavatthavasanā pañcahi kāmaguṇehi samappitā samaṅgībhūtā paricārenti, seyyathāpi tvaṁ etarahi sācariyakoti. No hidaṁ, bho Gotamā”ti-ādīsu (dī.ni.1.286) pucchāyaṁ, “evaṁ lahuparivattaṁ (a.ni.1.48), evamāyupariyanto”ti (pārā.12) ca ādīsu parimāṇe.

Nanu ca “evaṁ su te sunhātā suvilittā, evamāyupariyanto”ti ettha evaṁ-saddena pucchanākāraparimāṇākārānaṁ vuttattā ākārattho eva evaṁ-saddoti? Na, visesasabbhāvato. Ākāramattavācako hi evaṁ-saddo, ākāratthoti adhippeto yathā “evaṁ byākho”ti-ādīsu, na pana ākāravisesavācako. Evañca katvā, “evaṁ jātena maccenā”ti-ādīni (dha.pa.53) upamādīsu udāharaṇāni upapannāni honti. Tathā hi “yathāpi …pe… bahun”ti (dha.pa.53)? Ettha puppharāsiṭṭhāniyato manussūpapattisappurisūpanissaya-saddhammassavana-yonisomanasikāra-bhogasampatti-ādidānādipuññakiriyahetusamudāyato sobhāsugandhatādiguṇayogato mālāguḷasadisiyo pahūtā puññakiriyā maritabbasabhāvatāya maccena sattena kattabbāti jotitattā puppharāsimālāguḷāva upamā, tesaṁ upamākāro yathā-saddena aniyamato vuttoti “evaṁ-saddo upamākāranigamanattho”ti (SṬ.1.1/CS:pg.1.22) vatthuṁ yuttaṁ, so pana upamākāro niyamiyamāno atthato upamāva hotīti āha **“upamāyaṁ āgato”**ti. Tathā “evaṁ iminā ākārena abhikkamitabban”ti-ādinā upadisiyamānāya samaṇasāruppāya ākappasampattiyā yo tattha upadisanākāro, so atthato upadeso evāti vuttaṁ, **“evaṁ te …pe… upadese”**ti. Tathā “evametaṁ Bhagavā, evametaṁ Sugatā”ti ettha ca Bhagavatā yathāvuttamatthaṁ aviparītato jānantehi kataṁ tattha saṁvijjamānaguṇānaṁ pakārehi haṁsanaṁ udaggatākaraṇaṁ sampahaṁsanaṁ. Yo tattha sampahaṁsanākāroti yojetabbaṁ.

Evamevaṁ panāyanti ettha garahaṇākāroti yojetabbaṁ, so ca garahaṇākāro vasalīti-ādikhuṁsanasaddasannidhānato idha evaṁ-saddena pakāsitoti viññāyati. Yathā cettha, evaṁ upamākārādayopi upamādivasena vuttānaṁ puppharāsi-ādisaddānaṁ sannidhānatoti daṭṭhabbaṁ. Evaṁ, bhanteti pana dhammassa sādhukaṁ

savanamanasikāre sanniyojitehi bhikkhūhi attano tattha ṭhitabhāvassa paṭijānanavasena vuttattā ettha evaṁ-saddo **“vacanasampaṭicchanattho”**ti vutto. Tena **evaṁ, bhante**ti sādhu, bhante, suṭṭhu, bhanteti vuttaṁ hoti. **Evañca vadehī**ti yathāhaṁ vadāmi, evaṁ samaṇaṁ Ānandaṁ vadehīti yo evaṁ vadanākāro idāni vattabbo, so evaṁ-saddena nidassīyatīti **“nidassanattho”**ti vuttoti. **Evaṁ no**ti etthāpi nesaṁ yathāvuttadhammānaṁ ahitadukkhāvahabhāve sanniṭṭhānajananatthaṁ anumatigahaṇavasena “saṁvattanti vā no vā, kathaṁ vo ettha hotī”ti pucchāya katāya “evaṁ no ettha hotī”ti vuttattā tadākārasanniṭṭhānaṁ evaṁ-saddena vibhāvitanti viññāyati. So pana tesaṁ dhammānaṁ ahitāya dukkhāya saṁvattanākāro niyamiyamāno avadhāraṇattho hotīti āha--**“evaṁ no ettha hotīti-ādīsu avadhāraṇe”**ti.

Nānānayanipuṇanti ekattanānatta-abyāpāra-evaṁdhammatāsaṅkhātā, nandiyāvaṭṭatipukkhalasīhavikkīḷita-aṅkusadisālocanasaṅkhātā vā ādhārādibhedavasena nānāvidhā nayā **nānānayā**. Nayā vā pāḷigatiyo tā ca paññatti-anupaññatti-ādivasena saṁkilesabhāgiyādilokiyāditadubhayavomissakādivasena kusalādivasena khandhādivasena saṅgahādivasena samayavimuttādivasena ṭhapanādivasena kusalamūlādivasena tikappaṭṭhānādivasena (SṬ.1.1/CS:pg.1.23) ca nānappakārāti **nānānayā,** tehi nipuṇaṁ saṇhaṁ sukhumanti **nānānayanipuṇaṁ**. Āsayova **ajjhāsayo,** te ca sassatādibhedena tattha ca apparajakkhatādibhedena **aneke,** attajjhāsayādayo eva vā samuṭṭhānaṁ uppattihetu etassāti **anekajjhāsayasamuṭṭhānaṁ Atthabyañjanasampannan**ti atthabyañjanaparipuṇṇaṁ upanetabbābhāvato, saṅkāsanapakāsanavivaraṇavibhajana-uttānīkaraṇapaññattivasena chahi atthapadehi akkharapadabyañjanākāraniruttiniddesavasena chahi byañjanapadehi ca samannāgatanti vā attho daṭṭhabbo.

Vividhapāṭihāriyanti ettha pāṭihāriyapadassa vacanatthaṁ (udā.aṭṭha.1 itivu. aṭṭha.nidānavaṇṇanā; dha.sa.mūlaṭī.2) “paṭipakkhaharaṇato rāgādikilesāpanayanato **pāṭihāriyan”**ti vadanti. Bhagavato pana paṭipakkhā rāgādayo na santi ye haritabbā, puthujjanānampi vigatūpakkilese aṭṭhaguṇasamannāgate citte hatapaṭipakkhe iddhividhaṁ pavattati, tasmā tattha pavattavohārena ca na sakkā idha **“pāṭihāriyan”**ti vattuṁ. Sace pana mahākāruṇikassa Bhagavato veneyyagatā ca kilesā paṭipakkhā, tesaṁ haraṇato **“pāṭihāriyan”**ti vuttaṁ, evaṁ sati yuttametaṁ. Atha vā Bhagavato ca Sāsanassa ca paṭipakkhā titthiyā, tesaṁ haraṇato **pāṭihāriyaṁ**. Te hi diṭṭhiharaṇavasena diṭṭhippakāsane asamatthabhāvena ca iddhi-ādesanānusāsanīhi haritā apanītā hontīti. **Paṭī**ti vā ayaṁ saddo “pacchā”ti etassa atthaṁ bodheti “tasmiṁ paṭipaviṭṭhamhi, añño āgañchi brāhmaṇo”ti-ādīsu (su.ni.985 cūḷani. vatthugāthā 4) viya, tasmā samāhite citte vigatūpakkilese katakiccena pacchāharitabbaṁ pavattetabbanti paṭihāriyaṁ, attano vā upakkilesesu catutthajjhānamaggehi haritesu pacchā haraṇaṁ paṭihāriyaṁ, iddhi-ādesanānusāsaniyo ca vigatūpakkilesena katakiccena ca sattahitatthaṁ puna pavattetabbā, haritesu ca attano upattilesesu parasattānaṁ upakkilesaharaṇāni hontīti paṭihāriyāni bhavanti, paṭihāriyameva **pāṭihāriyaṁ**. Paṭihāriye vā iddhi-ādesanānusāsanisamudāye bhavaṁ ekekaṁ **pāṭihāriyan**ti vuccati. Paṭihāriyaṁ vā catutthajjhānaṁ maggo ca paṭipakkhaharaṇato, tattha jātaṁ, tasmiṁ vā nimittabhūte, tato vā āgatanti **pāṭihāriyaṁ**. Tassa pana iddhi-ādibhedena visayabhedena ca bahuvidhassa (SṬ.1.1/CS:pg.1.24) Bhagavato desanāyaṁ labbhamānattā āha “vividhapāṭihāriyan”ti.

Na aññathāti Bhagavato sammukhā sutākārato na aññathāti attho, na pana Bhagavato desitākārato. Acinteyyānubhāvā hi Bhagavato desanā. Evañca katvā “sabbappakārena ko samattho viññātun”ti idaṁ vacanaṁ samatthitaṁ bhavati,

dhāraṇabaladassanañca na virujjhati sutākāra-avirajjhanassa adhippetattā. Na hettha atthantaratāparihāro dvinnampi atthānaṁ ekavisayattā. Itarathā thero Bhagavato desanāya sabbathā paṭiggahaṇe samattho asamattho cāti āpajjeyyāti.

"Yo paro na hoti, so attā"ti evaṁ vuttāya niyakajjhattasaṅkhātāya sasantatiyā vattanato tividhopi me-saddo kiñcāpi ekasmiṁ eva atthe dissati, karaṇasampadānasāminiddesavasena pana vijjamānaṁ bhedaṁ sandhāyāha, **"me-saddo tīsu atthesu dissatī"**ti.

Kiñcāpi upasaggo kiriyaṁ viseseti, jotakabhāvato pana satipi tasmiṁ suta-saddo eva taṁ taṁ attaṁ vadatīti anupasaggassa suta-saddassa atthuddhāre sa-upasaggassa gahaṇaṁ na virujjhatīti dassento **"sa-upasaggo anupasaggo cā"**ti-ādimāha. **Assā**ti suta-saddassa. Kammabhāvasādhanāni idha sutasadde sambhavantīti vuttaṁ **"upadhāritanti vā upadhāraṇanti vā attho"**ti. **Mayāti atthe satī**ti yadā me-saddassa kattuvasena karaṇaniddeso, tadāti attho. **Mamāti atthe satī**ti yadā sambandhavasena sāminiddeso, tadā.

Suta-saddasannidhāne payuttena evaṁ-saddena savanakiriyājotakena bhavitabbanti vuttaṁ **"evanti sotaviññāṇādiviññāṇakiccanidassanan"**ti. **Ādi**-saddena sampaṭicchanādīnaṁ pañcadvārikaviññāṇānaṁ tadabhinīhaṭānañca manodvārikaviññāṇānaṁ gahaṇaṁ veditabbaṁ. Sabbesampi vākyānaṁ evakāratthasahitattā "sutan"ti etassa sutamevāti ayamattho labbhatīti āha **"assavanabhāvapaṭikkhepato"**ti. Etena avadhāraṇena nirāsaṅkataṁ dasseti. Yathā ca sutaṁ sutamevāti niyametabbaṁ, taṁ sammā sutaṁ hotīti āha **"anūnānadhikāviparītaggahaṇanidassanan"**ti. Atha vā saddantaratthāpohanavasena (SṬ.1.1/CS:pg.1.25) saddo atthaṁ vadatīti sutanti asutaṁ na hotīti ayametassa atthoti vuttaṁ **"assavanabhāvapaṭikkhepato"**ti. Iminā diṭṭhādivinivattanaṁ karoti.

Idaṁ vuttaṁ hoti--na idaṁ mayā diṭṭhaṁ, na sayambhūñāṇena sacchikataṁ, atha kho sutaṁ, tañca kho sammadevāti. Tenevāha **"anūnānadhikāviparītaggahaṇanidassanan"**ti. Avadhāraṇatthe vā evaṁ-sadde ayamatthayojanā karīyatīti tadapekkhassa suta-saddassa ayamattho vutto **"assavanabhāvapaṭikkhepato"**ti. Tenevāha **"anūnānadhikāviparītaggahaṇanidassanan"**ti. Savanasaddo cettha kammattho veditabbo "suyyatī"ti.

Evaṁ savanahetusavanavisesavasena padattayassa ekena pakārena atthayojanaṁ dassetvā idāni pakārantarehi taṁ dassetuṁ **"tathā evan"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **tassā**ti yā sā Bhagavato sammukhā dhammassavanākārena pavattā manodvāraviññāṇavīthi, tassā. Sā hi nānappakārena ārammaṇe pavattetuṁ samatthā. Tathā ca vuttaṁ **"sotadvārānusārenā"**ti. **Nānappakārenā**ti vakkhamānānaṁ anekavihitānaṁ byañjanatthaggahaṇānaṁ nānākārena. Etena imissā yojanāya ākārattho evaṁ-saddo gahitoti dīpeti. **Pavattibhāvappakāsanan**ti pavattiyā atthitāpakāsanaṁ. **Sutanti dhammappakāsanan**ti yasmiṁ ārammaṇe vuttappakārā viññāṇavīthi nānappakārena pavattā, tassa dhammattā vuttaṁ, na suta-saddassa dhammatthattā. Vuttassevatthassa pākaṭīkaraṇaṁ **"ayaṁ hetthā"**ti-ādi. Tattha **viññāṇavīthiyā**ti karaṇatthe karaṇavacanaṁ, **mayā**ti kattu-atthe.

Evanti niddisitabbappakāsananti nidassanatthamevaṁ saddaṁ gahetvā vuttaṁ nidassetabbassa niddisitabbattābhāvābhāvato. Tena evaṁ-saddena sakalampi suttaṁ paccāmaṭṭhanti dasseti. Suta-saddassa kiriyāsaddattā savanakiriyāya ca sādhāraṇaviññāṇappabandhapaṭibaddhattā tattha ca puggalavohāroti vuttaṁ **"sutanti**

puggalakiccappakāsanan”ti. Na hi puggalavohārarahite dhammappabandhe savanakiriyā labbhatīti.

Yassa cittasantānassāti-ādipi ākāratthameva evaṁ-saddaṁ gahetvā purimayojanāya aññathā atthayojanaṁ dassetuṁ vuttaṁ. Tattha **ākārapaññattī**ti upādāpaññatti eva dhammānaṁ pavatti-ākārupādānavasena tathā (SṬ.1.1/CS:pg.1.26) vuttā. **Sutanti visayaniddeso**ti sotabbabhūto dhammo savanakiriyākattupuggalassa savanakiriyāvasena pavattiṭṭhānanti katvā vuttaṁ. Cittasantānavinimuttassa paramatthato kassaci kattu abhāvepi saddavohārena buddhiparikappitabhedavacanicchāya cittasantānato aññaṁ viya taṁsamaṅgiṁ katvā vuttaṁ **“cittasantānena taṁsamaṅgīno”**ti. Savanakiriyāvisayopi sotabbadhammo savanakiriyāvasena pavattacittasantānassa idha paramatthato kattubhāvato, savanavasena cittappavattiyā eva vā savanakiriyābhāvato taṁkiriyākattu ca visayo hotīti vuttaṁ **“taṁsamaṅgīno kattuvisaye”**ti. Sutākārassa ca therassa sammānicchitabhāvato āha **“gahaṇasanniṭṭhānan”**ti. Etena vā avadhāraṇatthaṁ evaṁ-saddaṁ gahetvā ayamatthayojanā katāti daṭṭhabbaṁ.

Pubbe sutānaṁ nānāvihitānaṁ suttasaṅkhātānaṁ atthabyañjanānaṁ upadhāritarūpassa ākārassa nidassanassa, avadhāraṇassa vā pakāsanasabhāvo evaṁ-saddoti tadākārādi-upadhāraṇassa puggalapaññattiyā upādānabhūtadhammappabandhabyāpāratāya vuttaṁ **“evanti puggalakiccaniddeso”**ti. Savanakiriyā pana puggalavādinopi viññāṇanirapekkhā natthīti visesato viññāṇabyāpāroti āha **“sutanti viññāṇakiccaniddeso”**ti. **Me**ti saddappavattiyā ekanteneva sattavisayattā viññāṇakiccassa ca tattheva samodahitabbato **“meti ubhayakiccayuttapuggalaniddeso”**ti vuttaṁ. Avijjamānapaññattivijjamānapaññattisabhāvā yathākkamaṁ evaṁ-saddasuta-saddānaṁ atthāti te tathārūpa-paññatti-upādānabhūta-dhammappabandhabyāpārabhāvena dassento āha--**“evanti puggalakiccaniddeso, sutanti viññāṇakiccaniddeso”**ti. Ettha ca karaṇakiriyākattukamma-visesappakāsanavasena puggalabyāpāravisaya-puggalabyāpāranidassanavasena gahaṇākāragāhakatabbisayavisesaniddesavasena kattukaraṇabyāpāra-kattuniddesavasena ca dutiyādayo catasso atthayojanā dassitāti daṭṭhabbaṁ.

Sabbassapi saddādhigamanīyassa atthassa paññattimukheneva paṭipajjitabbattā sabbapaññattīnañca vijjamānādivasena chasu paññattibhedesu antogadhattā tesu “evan”ti-ādīnaṁ paññattīnaṁ sarūpaṁ niddhārento āha **“evanti ca meti cā”**ti-ādi. Tattha evanti ca meti ca vuccamānassa atthassa ākārādino (SṬ.1.1/CS:pg.1.27) dhammānaṁ asalakkhaṇabhāvato avijjamānapaññattibhāvoti āha **“saccikaṭṭhaparamatthavasena avijjamānapaññattī”**ti. Tattha **saccikaṭṭhaparamatthavasenā**ti bhūtattha-uttamatthavasena. Idaṁ vuttaṁ hoti--yo māyāmarīci-ādayo viya abhūtattho, anussavādīhi gahetabbo viya anuttamattho ca na hoti, so rūpasaddādisabhāvo, ruppanānubhavanādisabhāvo vā attho saccikaṭṭho paramattho cāti vuccati, na tathā evaṁ meti padānaṁ atthoti. Etamevatthaṁ pākaṭataraṁ kātuṁ **“kiñhetthatan”**ti-ādi vuttaṁ. Sutanti pana saddāyatanaṁ sandhāyāha **“vijjamānapaññattī”**ti. Teneva hi **“yañhi taṁ ettha sotena upaladdhan”**ti vuttaṁ. Sotadvārānusārena upaladdhanti pana vutte atthabyañjanādi sabbaṁ labbhatīti. **Taṁ taṁ upādāya vattabbato**ti sotapathamāgate dhamme upādāya tesaṁ upadhāritākārādino paccāmasanavasena evanti, sasantatipariyāpanne khandhe upādāya meti vattabbattāti attho. Diṭṭhādisabhāvarahite saddāyatane pavattamānopi sutavohāro “dutiyaṁ tatiyan”ti-ādiko viya paṭhamādīni

diṭṭhamutaviññāte apekkhitvā pavattoti āha **“diṭṭhādīni upanidhāya vattabbato”**ti. Asutaṁ na hotīti hi sutanti pakāsitoyamatthoti.

Attanā paṭividdhā suttassa pakāravisesā evanti therena paccāmaṭṭhāti āha **“asammohaṁ dīpetī”**ti. **Nānappakārapaṭivedhasamattho hotī**ti etena vakkhamānassa suttassa nānappakārataṁ duppaṭivijjhatañca dasseti. **Sutassa asammosaṁ dīpetī**ti sutākārassa yāthāvato dassiyamānattā vuttaṁ. **Asammohenā**ti sammohābhāvena, paññāya eva vā savanakālasambhūtāya taduttarakālapaññāsiddhi Evaṁ **asammosenā**ti etthāpi vattabbaṁ. Byañjanānaṁ paṭivijjhitabbo ākāro nātigambhīro yathāsutadhāraṇameva tattha karaṇīyanti satiyā byāpāro adhiko, paññā tattha guṇībhūtāti vuttaṁ **“paññāpubbaṅgamāyā”**ti-ādi paññāya pubbaṅgamāti katvā. Pubbaṅgamatā cettha padhānatā “manopubbaṅgamā”ti-ādīsu viya. Pubbaṅgamatāya vā cakkhuviññāṇādīsu āvajjanādīnaṁ viya appadhānatte paññā pubbaṅgamā etissāti ayampi attho yujjati, evaṁ sati **pubbaṅgamāyā**ti etthāpi vuttavipariyāyena yathāsambhavaṁ attho veditabbo. **Atthabyañjanasampannassā**ti atthabyañjanaparipuṇṇassa (SṬ.1.1/CS:pg.1.28) saṅkāsana-pakāsana-vivaraṇa-vibhajana-uttānīkaraṇapaññattivasena chahi atthapadehi, akkharapadabyañjanākāraniruttiniddesavasena chahi byañjanapadehi ca samannāgatassāti vā attho daṭṭhabbo.

Yoniso manasikāraṁ dīpeti evaṁ-saddena vuccamānānaṁ ākāranidassanāvadhāraṇatthānaṁ aviparītasaddhammavisayattāti adhippāyo. **Avikkhepaṁ dīpetī**ti “oghataraṇasuttaṁ kattha bhāsitan”ti-ādipucchāvasena pakaraṇappavattassa vakkhamānassa suttassa savanaṁ samādhānamantarena na sambhavatīti katvā vuttaṁ. **Vikkhittacittassā**ti-ādi tassevatthassa samatthanavasena vuttaṁ. **Sabbasampattiyā**ti atthabyañjanadesaka-payojanādisampattiyā. Aviparītasaddhammavisayehi viya ākāranidassanāvadhāraṇatthehi yonisomanasikārassa, saddhammassavanena viya ca avikkhepassa yathā yonisomanasikārena phalabhūtena attasammāpaṇidhipubbekatapuññatānaṁ siddhi vuttā tadavinābhāvato, evaṁ avikkhepeneva phalabhūtena kāraṇabhūtānaṁ saddhammassavanasappurisūpanissayānaṁ siddhi dassetabbā siyā assutavato sappurisūpanissayarahitassa ca tadabhāvato. “Na hi vikkhittacitto”ti-ādinā samatthanavacanena pana avikkhepena kāraṇabhūtena sappurisūpanissayena ca phalabhūtassa saddhammassavanassa siddhi dassitā. Ayaṁ panettha adhippāyo yutto siyā, saddhammassavanasappurisūpanissayā na ekantena avikkhepassa kāraṇaṁ bāhiraṅgattā. Avikkhepo pana sappurisūpanissayo viya saddhammassavanassa ekantakāraṇanti, evampi avikkhepena sappurisūpanissayasiddhijotanā na samatthitāva, no na samatthitā vikkhittacittānaṁ sappurisapayirūpāsanābhāvassa atthasiddhito. Ettha ca purimaṁ phalena kāraṇassa siddhidassanaṁ nadīpūrena viya upari vuṭṭhisabbhāvassa. Dutiyaṁ kāraṇena phalassa siddhidassanaṁ daṭṭhabbaṁ ekantavassinā viya meghavuṭṭhānena vuṭṭhippavattiyā.

Bhagavato vacanassa atthabyañjanapabheda-paricchedavasena sakalasāsanasampatti-ogāhanākāro niravasesaparahita-pāripūrikāraṇanti vuttaṁ **“evaṁ bhaddako ākāro”**ti. Yasmā na hotīti sambandho **Pacchimacakkadvayasampattin**ti attasammāpaṇidhi-pubbekatapuññatā-saṅkhātaṁ guṇadvayaṁ. Aparāparavuttiyā cettha cakkabhāvo, caranti etehi sattā, sampattibhavesūti vā (SṬ.1.1/CS:pg.1.29) Ye sandhāya vuttaṁ “cattārimāni, bhikkhave, cakkāni, yehi samannāgatānaṁ devamanussānaṁ catucakkaṁ vattatī”ti-ādi (a.ni.4.31). Purimapacchimabhāvo cettha desanakkamavasena daṭṭhabbo. **Pacchimacakkadvayasiddhiyā**ti pacchimacakkadvayassa ca atthitāya.

Sammāpaṇihitatto pubbe ca katapuññho suddhāsayo hoti tadasuddhihetūnaṁ kilesānaṁ dūrībhāvatoti āha **"āsayasuddhi siddhā hotī"**ti. Tathā hi vuttaṁ--"sammāpaṇihitaṁ cittaṁ, seyyaso naṁ tato kare"ti (dha.pa.43) "katapuññosi, tvaṁ Ānanda, padhānamanuyuñja, khippaṁ hohisi anāsavo"ti (dī.ni.2.207) ca. Tenevāha **"āsayasuddhiyā adhigamabyattisiddhī"**ti. **Payogasuddhiyā**ti yonisomanasikārapubbaṅgamassa dhammassavanapayogassa visadabhāvena. Tathā cāha **"āgamabyattisiddhī"**ti, sabbassa vā kāyavacīpayogassa niddosabhāvena. Parisuddhakāyavacīpayogo hi vippaṭisārābhāvato avikkhittacitto pariyattiyaṁ visārado hotīti.

Nānappakārapaṭivedhadīpakenāti-ādinā atthabyañjanesu therassa evaṁ-saddasuta-saddānaṁ asammohāsammosadīpanato catupaṭisambhidāvasena atthayojanaṁ dasseti. Tattha **sotabbabhedapaṭivedhadīpakenā**ti etena ayaṁ suta-saddo evaṁ-saddasannidhānato, vakkhamānāpekkhāya vā sāmaññeneva sotabbadhammavisesaṁ āmasatīti dīpeti. Manodiṭṭhīhi pariyattidhammānaṁ anupekkhanasuppaṭivedhā visesato manasikārapaṭibaddhāti te vuttanayena yonisomanasikāradīpakena evaṁ saddena yojetvā, savanadhāraṇavacīparicayā pariyattidhammānaṁ visesena sotāvadhānapaṭibaddhāti te vuttanayena avikkhepadīpakena suta-saddena yojetvā dassento sāsanasampattiyā dhammassavane ussāhaṁ janeti. Tattha **dhammā**ti pariyattidhammā. **Manasā anupekkhitā**ti "idha sīlaṁ kathitaṁ, idha samādhi, idha paññā, ettakā ettha anusandhiyo"ti-ādinā nayena manasā anupekkhitā. **Diṭṭhiyā suppaṭividhā**ti nijjhānakkhanti bhūtāya, ñātapariññāsaṅkhātāya vā diṭṭhiyā tattha tattha vuttarūpārūpadhamme "iti rūpaṁ, ettakaṁ rūpan"ti-ādinā suṭṭhu vavatthapetvā paṭividhā.

Sakalena vacanenāti pubbe tīhi padehi visuṁ visuṁ yojitattā vuttaṁ. **Attano adahanto**ti "mamedan"ti attani aṭṭhapento. Bhummatthe cetaṁ (SṬ.1.1/CS:pg.1.30) sāmivacanaṁ. **Asappurisabhūmin**ti akataññutaṁ. "Idhekacco pāpabhikkhu Tathāgatappaveditaṁ Dhammavinayaṁ pariyāpuṇitvā attano dahatī"ti (pārā.195) evaṁ vuttaṁ anariyavohārāvatthaṁ, sā eva anariyavohārāvatthā asaddhammo Nanu ca Ānandattherassa "mamedaṁ vacanan"ti adhimānassa, Mahākassapattherādīnañca tadāsaṅkāya abhāvato asappurisabhūmi-samatikkamādivacanaṁ niratthakanti? Nayidamevaṁ. "Evaṁ me sutan"ti vadantena ayampi attho vibhāvitoti dassanato. Keci pana "devatānaṁ parivitakkāpekkhaṁ tathāvacananti edisī codanā anavakāsā"ti vadanti. Tasmiṁ kira khaṇe ekaccānaṁ devatānaṁ evaṁ cetaso parivitakko udapādi "Bhagavā ca parinibbuto, ayañca āyasmā desanākusalo idāni dhammaṁ deseti, sakyakulappasuto Tathāgatassa bhātā cūḷapituputto. Kiṁ nu kho sayaṁ sacchikataṁ dhammaṁ deseti? Udāhu Bhagavato eva vacanaṁ yathāsutan"ti, evaṁ tadāsaṅkitappakārato asappurisabhūmisamokkamādito atikkamādi vibhāvitanti. **Appetī**ti nidasseti. Diṭṭhadhammika-samparāyika-paramatthesu yathāraham satte netīti netti, dhammo eva netti **dhammanetti**.

Daḷhataraniviṭṭhā vicikicchā **kaṅkhā,** nātisaṁsappanā matibhedamattā **vimati**. **Assaddhiyaṁ vināsetī**ti Bhagavatā bhāsitattā sammukhāvassa paṭiggahitattā khalitaduruttādigahaṇadosābhāvato ca. Ettha ca paṭhamādayo tisso atthayojanā ākārādi-atthesu aggahitavisesameva evaṁ-saddaṁ gahetvā dassitā, tato parā catasso ākāratthameva evaṁ-saddaṁ gahetvā vibhāvitā. Pacchimā pana tisso yathākkamaṁ ākāratthaṁ nidassanatthaṁ avadhāraṇatthañca evaṁ-saddaṁ gahetvā yojitāti daṭṭhabbaṁ.

Eka-saddo aññaseṭṭha-asahāyasaṅkhayādīsu dissati. Tathā hesa "sassato attā ca

loko ca, idameva saccaṁ moghamaññanti ittheke abhivadantī”ti-ādīsu (ma.ni.3.27) aññatthe dissati. “Cetaso ekodibhāvan”ti-ādīsu (dī.ni.1.228 pārā.11) seṭṭhe, “eko vūpakaṭṭho”ti-ādīsu (dī.ni.1.405) asahāye, “ekova kho, bhikkhave, khaṇo ca samayo ca brahmacariyavāsāyā”ti-ādīsu (a.ni.8.29) saṅkhayāyaṁ. Idhāpi saṅkhayāyanti dassento āha **“ekanti** (SṬ.1.1/CS:pg.1.31) **gaṇanaparicchedaniddeso”**ti. **Kālañca samayañcā**ti yuttakālañca paccayasāmaggiñca. **Khaṇo**ti okāso. Tathāgatuppādādiko hi maggabrahmacariyassa okāso tappaccayassa paṭilābhahetuttā. Khaṇo eva ca samayo, yo khaṇoti ca samayoti ca vuccati, so eko evāti hi attho. **Mahāsamayo**ti mahāsamūho. **Samayopi kho**ti sikkhāpadapūraṇassa hetupi. **Samayappavādake**ti diṭṭhippavādake. Tattha hi nisinnā titthiyā attano attano samayaṁ pavadanti. **Atthābhisamayā**ti hitapaṭilābhā. Abhisametabboti abhisamayo, abhisamayo attho **abhisamayattho**ti pīḷanādīni abhisametabbabhāvena ekībhāvaṁ upanetvā vuttāni. Abhisamayassa vā paṭivedhassa visayabhūto attho **abhisamayattho**ti tāneva tathā ekattena vuttāni. Tattha **pīḷanaṁ** dukkhasaccassa taṁsamaṅgino hiṁsanaṁ avipphārikatākaraṇaṁ, **santāpo** dukkhadukkhatādivasena santāpanaṁ paridahanaṁ.

Tattha sahakārikāraṇaṁ sannijjhaṁ sameti samavetīti **samayo,** samavāyo. Sameti samāgacchati ettha maggabrahmacariyaṁ tadādhārapuggalehīti **samayo,** khaṇo. Sameti ettha, etena vā saṁgacchati satto, sabhāvadhammo vā sahajātādīhi, uppādādīhi vāti **samayo,** kālo. Dhammappavattimattatāya atthato abhūtopi hi kālo dhammappavattiyā adhikaraṇaṁ karaṇaṁ viya ca parikappanāmattasiddhena rūpena voharīyatīti. Samaṁ, saha vā avayavānaṁ ayanaṁ pavatti avaṭṭhānanti **samayo,** samūho yathā “samudāyo”ti. Avayavasahāvaṭṭhānameva hi samūhoti. Avasesapaccayānaṁ samāgame eti phalaṁ etasmā uppajjati pavattati cāti **samayo,** hetu yathā “samudayo”ti. Sameti saṁyojanabhāvato sambandho eti attano visaye pavattati, daḷhaggahaṇabhāvato vā saṁyuttā ayanti pavattanti sattā yathābhinivesaṁ etenāti **samayo,** diṭṭhi. Diṭṭhisaṁyojanena hi sattā ativiya bajjhantīti. Samiti saṁgati samodhānanti **samayo,** paṭilābho. Samassa nirodhassa yānaṁ, sammā vā yānaṁ apagamo apavatti **samayo,** pahānaṁ. Abhimukhaṁ ñāṇena sammā etabbo adhigantabboti **abhisamayo,** dhammānaṁ aviparīto sabhāvo. Abhimukhabhāvena sammā eti gacchati bujjhatīti **abhisamayo,** dhammānaṁ aviparītasabhāvāvabodho (SṬ.1.1/CS:pg.1.32) Evaṁ tasmiṁ tasmiṁ atthe samayasaddappavatti veditabbā. Samayasaddassa atthuddhāre abhisamayasaddassa udāharaṇaṁ vuttanayeneva veditabbaṁ. **Assā**ti samayasaddassa. **Kālo attho** samavāyādīnaṁ atthānaṁ idha asambhavato desadesakaparisānaṁ viya suttassa nidānabhāvena kālassa apadisitabbato ca.

Kasmā panettha aniyamitavaseneva kālo niddiṭṭho? Na utusaṁvaccharādivasena niyamitoti āha **“tattha kiñcāpī”**ti-ādi. Utusaṁvaccharādivasena niyamaṁ akatvā samayasaddassa vacane ayampi guṇo laddho hotīti dassento **“ye vā ime”**ti-ādimāha. Sāmaññajotanā hi visese avatiṭṭhatīti. Tattha **diṭṭhadhammasukhavihārasamayo** devasikaṁ jhānaphalasamāpattīhi vītināmanakālo, visesato sattasattāhāni. **Suppakāsā**ti dasasahassilokadhātupakampana-obhāsapātubhāvādīhi pākaṭā. Yathāvuttappabhedesu eva samayesu ekadesaṁ pakārantarehi saṅgahetvā dassetuṁ **“yo cāyan”**ti-ādimāha. Tathā hi ñāṇakiccasamayo, attahitapaṭipattisamayo ca abhisambodhisamayo, ariyatuṇhībhāvasamayo, diṭṭhadhammasukhavihārasamayo, karuṇākiccaparahitapaṭipattidhammīkathāsamayā, desanāsamayo eva.

Karaṇavacanena niddeso katoti sambandho. **Tatthā**ti

abhidhammatadaññasuttapadavinayesu. **Tathā**ti bhummakaraṇehi. **Adhikaraṇattho** ādhārattho. Bhāvo nāma kiriyā, tāya kiriyantaralakkhaṇaṁ **bhāvenabhāvalakkhaṇaṁ**. Tattha yathā kālo sabhāvadhammaparicchinno sayaṁ paramatthato avijjamānopi ādhārabhāvena paññāto taṅkhaṇappavattānaṁ tato pubbe parato ca abhāvato "pubbaṇhe jāto, sāyanhe gacchatī"ti ca ādīsu, samūho ca avayavavinimutto visuṁ avijjamānopi kappanāmattasiddho avayavānaṁ ādhārabhāvena paññāpīyati yathā "rukkhe sākhā, yavarāsiyaṁ sambhūto"ti-ādīsu, evaṁ idhāpīti dassento āha **"adhikaraṇañhi …pe… dhammānan"**ti. Yasmiṁ kāle, dhammapuñje vā kāmāvacaraṁ kusalaṁ cittaṁ uppannaṁ hoti, tasmiṁ eva kāle dhammapuñje ca phassādayopi hontīti ayaṁ hi tattha attho. Yathā ca "gāvīsu duyhamānāsu gato, duddhāsu āgato"ti dohanakiriyāya gamanakiriyā lakkhīyati, evaṁ idhāpi yasmiṁ samaye, tasmiṁ samayeti ca vutte (SṬ.1.1/CS:pg.1.33) "satī"ti ayamattho viññāyamāno eva hoti padatthassa sattāvirahābhāvatoti samayassa sattākiriyāya cittassa uppādakiriyā phassādibhavanakiriyā ca lakkhīyati. **Yasmiṁ samaye**ti yasmiṁ navame khaṇe, yasmiṁ yonisomanasikārādihetumhi, paccayasamavāye vā sati kāmāvacaraṁ kusalaṁ cittaṁ uppannaṁ hoti, tasmiṁyeva khaṇe, hetumhi, paccayasamavāye vā phassādayopi hontīti ubhayattha samayasadde bhummaniddeso kato lakkhaṇabhūtabhāvayuttoti dassento āha **"khaṇa …pe… lakkhīyatī"**ti.

Hetu-attho karaṇattho ca sambhavati "annena vasati, vijjāya vasati, pharasunā chindati, kudālena khaṇatī"ti-ādīsu viya. Vītikkamañhi sutvā bhikkhusaṅghaṁ sannipātāpetvā otiṇṇavatthukaṁ puggalaṁ paṭipucchitvā vigarahitvā ca taṁ taṁ vatthu-otiṇṇakālaṁ anatikkamitvā teneva kālena sikkhāpadāni paññapento Bhagavā viharati sikkhāpadapaññattihetuñca apekkhamāno tatiyapārājikādīsu viya.

Accantameva ārambhato paṭṭhāya yāva desanāniṭṭhānaṁ. Parahitapaṭipattisaṅkhātena **karuṇāvihārena**. **Tadatthajotanatthan**ti accantasaṁyogatthajotanatthaṁ. **Upayoganiddeso kato** yathā "māsaṁ sajjhāyatī"ti **Porāṇā**ti Aṭṭhakathācariyā. **Abhilāpamattabhedo**ti vacanamattena viseso. Tena suttavinayesu vibhattibyattayo katoti dasseti.

Seṭṭhanti seṭṭhavācakaṁ vacanaṁ "seṭṭhan"ti vuttaṁ seṭṭhaguṇasahacaraṇato, tathā **"uttaman"**ti etthāpi. **Gāravayutto**ti garubhāvayutto garuguṇayogato, garukaraṇārahatāya vā gāravayutto. **Vuttoyeva,** na pana idha vattabbo Visuddhimaggassa imissā Aṭṭhakathāya ekadesabhāvatoti adhippāyo.

Aparo nayo (itivu. aṭṭha. nidānavaṇṇanā; sārattha. ṭī. 1.1.verañjakaṇḍavaṇṇanā; visuddhi. mahāṭī.1.144)--bhāgavāti bhagavā, bhatavāti bhagavā, bhāge vanīti bhagavā, bhage vanīti Bhagavā, bhattavāti Bhagavā, bhage vamīti Bhagavā, bhāge vamīti Bhagavā.

"Bhāgavā (SṬ.1.1/CS:pg.1.34) bhatavā bhāge, bhage ca vani bhattavā;
Bhage vami tathā bhāge, vamīti Bhagavā jino".

Tattha kathaṁ **bhāgavāti Bhagavā**? Ye te sīlādayo dhammakkhandhā guṇabhāgā guṇakoṭṭhāsā, te anaññasādhāraṇā niratisayā Tathāgate atthi upalabbhanti. Tathā hissa sīlaṁ samādhi paññā vimutti vimuttiñāṇadassanaṁ, hirī ottappaṁ, saddhā vīriyaṁ, sati sampajaññaṁ, sīlavisuddhi diṭṭhivisuddhi, samatho vipassanā, tīṇi kusalamūlāni, tīṇi sucaritāni, tayo sammāvitakkā, tisso anavajjasaññā, tisso dhātuyo, cattāro satipaṭṭhānā, cattāro sammappadhānā, cattāro iddhipādā, cattāro ariyamaggā, cattāri ariyaphalāni, catasso paṭisambhidā, catuyoniparicchedakañāṇāni, cattāro ariyavaṁsā, cattāri vesārajjañāṇāni, pañca padhāniyaṅgāni, pañcaṅgiko sammāsamādhi, pañcañāṇiko sammāsamādhi, pañcindriyāni, pañca balāni, pañca nissāraṇīyā dhātuyo,

pañca vimuttāyatanañāṇāni, pañca vimuttiparipācanīyā saññā, cha anussatiṭṭhānāni, cha gāravā, cha nissāraṇīyā dhātuyo, cha satatavihārā, cha anuttariyāni, cha nibbedhabhāgiyā saññā, cha abhiññā, cha asādhāraṇañāṇāni, satta aparihāniyā dhammā, satta ariyadhammā, satta ariyadhanāni, satta bojjhaṅgā, satta sappurisadhammā, satta nijjaravatthūni, satta saññā, sattadakkhiṇeyyapuggaladesanā, sattakhīṇāsavabaladesanā, aṭṭhapaññāpaṭilābhahetudesanā aṭṭha sammattāni, aṭṭhalokadhammātikkamo, aṭṭha ārambhavatthūni, aṭṭha-akkhaṇadesanā, aṭṭha mahāpurisavitakkā, aṭṭha-abhibhāyatanadesanā, aṭṭha vimokkhā, nava yonisomanasikāramūlakā dhammā, nava pārisuddhipadhāniyaṅgāni, navasattāvāsadesanā, nava āghātapaṭivinayā, nava saññā, navanānattā, nava anupubbavihārā, dasa nāthakaraṇā dhammā, dasa kasiṇāyatanāni, dasa kusalakammapathā, dasa sammattāni, dasa ariyavāsā, dasa asekkhadhammā, dasa Tathāgatabalāni, ekādasa mettānisaṁsā, dvādasa dhammācakkākārā, terasa dhutaguṇā, cuddasa Buddhañāṇāni, pañcadasa vimuttiparipācanīyā dhammā, soḷasavidhā ānāpānassati, soḷasa aparantapanīyā dhammā, aṭṭhārasa Buddhadhammā, ekūnavīsati paccavekkhaṇañāṇāni, catucattālīsa ñāṇavatthūni, paññāsa udayabbayañāṇāni, paropaññāsa kusalā dhammā, sattasattati ñāṇavatthūni, catuvīsatikoṭisatasahassasaṅkhasamāpattisañcārimahāvajirañāṇaṁ (SṬ.1.1/CS:pg.1.35) anantanayasamantapaṭṭhāna-pavicaya-paccavekkhaṇadesanāñāṇāni, tathā anantāsu lokadhātūsu anantānaṁ sattānaṁ āsayādivibhāvanañāṇāni cāti evamādayo anantāparimāṇabhedā anaññasādhāraṇā niratisayā guṇabhāgā guṇakoṭṭhāsā saṁvijjanti upalabbhanti, tasmā yathāvuttavibhāgā guṇabhāgā assa atthīti “bhāgavā”ti vattabbe ākārassa rassattaṁ katvā “Bhagavā”ti vutto. Evaṁ tāva bhāgavāti **Bhagavā**.

“Yasmā sīlādayo sabbe, guṇabhāgā asesato;
Vijjanti Sugate tasmā, bhagavāti pavuccati”.

Kathaṁ **bhatavāti Bhagavā**? Ye te sabbalokahitāya ussukkamāpannehi manussattādike aṭṭha dhamme samodhānetvā sammāsambodhiyā katamahābhinīhārehi mahābodhisattehi paripūritabbā dānapāramī, sīla, nekkhamma, paññā, vīriya, khanti, sacca, adhiṭṭhāna, mettā, upekkhāpāramīti dasa pāramiyo, dasa upapāramiyo, dasa paramatthapāramiyoti samatiṁsa pāramiyo, dānādīni cattāri saṅgahavatthūni, saccādīni cattāri adhiṭṭhānāni, aṅgapariccāgo, jīvita, rajja, putta, dārapariccāgoti pañca mahāpariccāgā, pubbayogo, pubbacariyā, dhammakkhānaṁ, ñātatthacariyā, lokatthacariyā, Buddhicariyāti evamādayo, saṅkhepato vā sabbe puññañāṇasambhārā Buddhakaradhammā, te mahābhinīhārato paṭṭhāya kappānaṁ satasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni yathā hānabhāgiyā saṁkilesabhāgiyā ṭhitibhāgiyā vā na honti, atha kho uttaruttari visesabhāgiyāva honti, evaṁ sakkaccaṁ nirantaraṁ anavasesato bhatā sambhatā assa atthīti “bhatavā”ti vattabbe “Bhagavā”ti vutto niruttinayena ta-kārassa ga-kāraṁ katvā Atha vā **bhatavā**ti teyeva yathāvutte Buddhakaradhamme vuttanayeneva bhari, sambhari, paripūresīti attho. Evampi bhatavāti **Bhagavā**.

“Sammāsambodhiyā sabbe, dānapārami-ādike;
Sambhāre bhatavā nātho, tasmāpi Bhagavā mato”.

Kathaṁ **bhāge vanīti Bhagavā**? Ye te catuvīsatikoṭisatasahassasaṅkhā devasikaṁ vaḷañjanakasamāpattibhāgā, te anavasesato lokahitatthaṁ (SṬ.1.1/CS:pg.1.36) attano ca diṭṭhadhammasukhavihāratthaṁ niccakappaṁ vani, bhaji, sevi, bahulamakāsīti bhāge vanīti **Bhagavā**. Atha vā abhiññeyyadhammesu kusalādīsu khandhādīsu ca ye te pariññeyyādivasena saṅkhepato vā catubbidhā abhisamayabhāgā, vitthārato pana “cakkhu pariññeyyaṁ sotaṁ …pe… jarāmaraṇaṁ pariññeyyan”ti-ādinā (paṭi.ma.1.21) aneke

pariññeyyabhāgā, “cakkhussa samudayo pahātabbo …pe… jarāmaraṇassa samudayo pahātabbo”ti-ādinā pahātabbabhāgā, “cakkhussa nirodho …pe… jarāmaraṇassa nirodho sacchikātabbo”ti-ādinā sacchikātabbabhāgā, “cakkhunirodhagāminīpaṭipadā”ti-ādinā, “cattāro satipaṭṭhānā”ti-ādinā ca anekabhedā bhāvetabbabhāgā ca dhammā, te sabbe vani, bhaji, yathārahaṁ gocarabhāvanāsevanānaṁ vasena sevi. Evampi bhāge vanīti **Bhagavā**. Atha vā “ye ime sīlādayo dhammakkhandhā sāvakehi sādhāraṇā guṇakoṭṭhāsā guṇabhāgā, kinti nu kho te vineyyasantānesu patiṭṭhapeyyan”ti mahākaruṇāya vani abhipatthayi, sā cassa abhipatthanā yathādhippetaphalāvahā ahosi. Evampi bhāge vanīti **Bhagavā**.

“Yasmā ñeyyasamāpatti-guṇabhāge Tathāgato.
Bhaji patthayi sattānaṁ, hitāya bhagavā tato”.

Kathaṁ **bhage vanīti Bhagavā**? Samāsato tāva katapuññehi payogasampannehi yathāvibhavaṁ bhajīyantīti bhagā, lokiyalokuttarasampattiyo. Tattha lokiye tāva Tathāgato sammāsambodhito pubbe bodhisattabhūto paramukkaṁsagate, vani, bhaji, sevi, yattha patiṭṭhāya niravasesato Buddhakaradhamme samannānento Buddhadhamme paripācesi, Buddhabhūto pana te niravajjesu upasaṁhite anaññasādhāraṇe lokuttarepi, vani, bhaji, sevi, vitthārato pana padesarajja-issariyacakkavattisampatti-devarajjasampatti-ādivasena jhāna-vimokkha-samādhisamāpatti-ñāṇadassana-maggabhāvanā-phalasacchi-kiriyādi-uttarimanussadhammavasena ca anekavihite anaññasādhāraṇe, bhage, vani, bhaji, sevi. Evampi bhage vanīti **Bhagavā**.

“Yā (SṬ.1.1/CS:pg.1.37) tā sampattiyo loke, yā ca lokuttarā puthu;
Sabbā tā bhaji sambuddho, tasmāpi Bhagavā mato”.

Kathaṁ **sattavāti Bhagavā**? Bhattā daḷhabhattikā assa bahū atthīti bhattavā. Tathāgato hi mahākaruṇāsabbaññutaññāṇādi-aparimitanirupamappabhāva-guṇavisesasamaṅgibhāvato sabbasattuttamo, sabbānatthaparihārapubbaṅgamāya niravasesahitasukhavidhānatapparāya niratisayāya payogasampattiyā sadevamanussāya pajāya accantupakāritāya dvattiṁsamahāpurisalakkhaṇa-asīti anubyañjanabyāmappabhādi anaññasādhāraṇavisesapaṭimaṇḍitarūpakāyatāya yathābhuccaguṇādhigatena “itipi so Bhagavā”ti-ādinayappavattena lokattayabyāpinā suvipulena suvisuddhena ca thutighosena samannāgatattā ukkaṁsapāramippattāsu appicchatāsantuṭṭhi-ādīsu suppatiṭṭhitabhāvato dasabalacatuvesārajjādi-niratisayaguṇavisesa-samaṅgībhāvato ca rūpappamāṇo rūpappasanno, ghosappamāṇo ghosappasanno, lūkhappamāṇo lūkhappasanno, dhammappamāṇo dhammappasannoti evaṁ catuppamāṇike lokasannivāse sabbathāpi pasādāvahabhāvena samantapāsādikattā aparimāṇānaṁ sattānaṁ sadevamanussānaṁ ādarabahumānagāravāyatanatāya paramapemasambhattiṭṭhānaṁ. Ye tassa ovāde patiṭṭhitā aveccappasādena samannāgatā honti, kenaci asaṁhāriyā tesaṁ pasādabhatti samaṇena vā brāhmaṇena vā devena vā mārena vā brahmunā vā. Tathā hi te attano jīvitapariccāgepi tattha pasādaṁ na pariccajanti, tassa vā āṇaṁ daḷhabhattibhāvato.

Tenevāha--

“Yo ve kataññū katavedi dhīro;
Kalyāṇamitto daḷhabhatti ca hotī”ti. (jā.2.17.78).

“Seyyathāpi, bhikkhave, mahāsamuddo ṭhitadhammo velaṁ nātivattati, evameva kho, bhikkhave, yaṁ mayā sāvakānaṁ sikkhāpadaṁ paññattaṁ, taṁ mama sāvakā jīvitahetupi nātikkamantī”ti (udā.45 cūḷava.385)

ca.--

Evaṁ (SṬ.1.1/CS:pg.1.38) bhattavāti **Bhagavā** niruttinayena ekassa ta-kārassa lopaṁ katvā itarassa ga-kāraṁ katvā.

"Guṇātisayayuttassa, yasmā lokahitesino;
Sambhattā bahavo satthu, Bhagavā tena vuccatī"ti.

Kathaṁ **bhage vamīti Bhagavā**? Yasmā Tathāgato bodhisattabhūtopi aparimāṇāsu jātīsu pāramiyo paripūrento bhagasaṅkhātaṁ siriṁ issariyaṁ yasañca vami uggiri, kheḷapiṇḍaṁ viya anapekkho chaḍḍayi, carimattabhāvepi hatthagataṁ cakkavattisiriṁ devalokādhipaccasadisaṁ catudīpissariyaṁ cakkavattisampattisannissayaṁ sattaratanasamujjalaṁ yasañca tiṇāyapi amaññamāno nirapekkho pahāya abhinikkhamitvā sammāsambodhiṁ abhisambuddho, tasmā ime sirī-ādike bhage vamīti **Bhagavā**. Atha vā bhāni nāma nakkhattāni, tehi samaṁ gacchanti pavattantīti bhagā, Sineruyugandhara-Uttarakuruhimavantādibhājanalokavisesasannissayā sobhā kappaṭṭhiyabhāvato, tepi Bhagavā vami tannivāsisattāvāsasamatikkamato tappaṭibaddhachandarāgappahānena pajahīti. Evampi bhage vamīti **Bhagavā**.

"Cakkavattisiriṁ yasmā, yasaṁ issariyaṁ sukhaṁ;
Pahāsi lokacittañca, Sugato Bhagavā tato".

Kathaṁ **bhāge vamīti Bhagavā**? Bhāgā nāma sabhāgadhammakoṭṭhāsā, te khandhāyatanadhātādivasena, tatthāpi rūpavedanādivasena pathaviyādivasena atītādivasena ca anekavidhā, te ca Bhagavā sabbaṁ papañcaṁ sabbaṁ yogaṁ sabbaṁ ganthaṁ sabbaṁ saṁyojanaṁ samucchinditvā amatadhātuṁ samadhigacchanto vami uggiri, anapekkho chaḍḍayi na paccāvami. Tathā hesa "sabbatthakameva pathaviṁ āpaṁ tejaṁ vāyaṁ, cakkhuṁ sotaṁ ghānaṁ jivhaṁ kāyaṁ manaṁ, rūpe sadde gandhe rase phoṭṭhabbe dhamme, cakkhuviññāṇaṁ …pe… manoviññāṇaṁ, cakkhusamphassaṁ …pe… manosamphassaṁ, cakkhusamphassajaṁ vedanaṁ …pe… manosamphassajaṁ vedanaṁ, cakkhusamphassajaṁ saññaṁ …pe… manosamphassajaṁ saññaṁ, cakkhusamphassajaṁ cetanaṁ …pe… manosamphassajaṁ cetanaṁ, rūpataṇhaṁ …pe… dhammataṇhaṁ, rūpavitakkaṁ …pe… dhammavitakkaṁ, rūpavicāraṁ …pe… dhammavicāran"ti-ādinā anupadadhammavibhāgavasenapi sabbeva dhammakoṭṭhāse anavasesato vami uggiri, anapekkhapariccāgena chaḍḍayi. Vuttañhetaṁ "yaṁ (SṬ.1.1/CS:pg.1.39) taṁ, Ānanda, cattaṁ vantaṁ muttaṁ pahīnaṁ paṭinissaṭṭhaṁ, taṁ Tathāgato puna paccāvamissatīti netaṁ ṭhānaṁ vijjatī"ti (dī.ni.2.183). Evampi bhāge vamīti **Bhagavā**. Atha vā **bhāge vamī**ti sabbepi kusalākusale sāvajjānavajje hīnapaṇīte kaṇhasukkasappaṭibhāge dhamme ariyamaggañāṇamukhena vami uggiri, anapekkho pariccaji pajahi, paresañca tathattāya dhammaṁ desesi. Vuttampi cetaṁ "dhammāpi vo, bhikkhave, pahātabbā, pageva adhammā (ma.ni.1.240). Kullūpamaṁ vo, bhikkhave, dhammaṁ desessāmi nittharaṇatthāya, no gahaṇatthāyā"ti-ādi (ma.ni.1.240). Evampi bhāge vamīti **Bhagavā**.

"Khandhāyatanadhātādi-dhammabhāgā-mahesinā.
Kaṇhasukkā yato vantā, tatopi Bhagavā mato".

Tena vuttaṁ--

"Bhāgavā bhatavā bhāge, bhage ca vani bhattavā;
Bhage vami tathā bhāge, vamīti Bhagavā jino"ti.

Dhammasarīraṁ paccakkhaṁ karotīti "yo vo, Ānanda, mayā dhammo ca vinayo ca desito paññatto, so vo mamaccayena Satthā"ti vacanato dhammassa

satthubhāvapariyāyo vijjatīti katvā vuttaṁ. **Vajirasaṅghātasamānakāyo** parehi abhejjasarīrattā. Na hi Bhagavato rūpakāye kenaci sakkā antarāyaṁ kātunti. **Desanāsampattiṁ niddisati** vakkhamānassa sakalassa suttassa **"evan"**ti nidassanato. **Sāvakasampattiṁ niddisati** paṭisambhidāppattena pañcasu ṭhānesu Bhagavatā etadagge ṭhapitena mayā mahāsāvakena sutaṁ, tañca kho mayāva sutaṁ, na anussutaṁ na paraṁparābhatanti imassatthassa dīpanato. **Kālasampattiṁ niddisati** Bhagavāsaddasannidhāne payuttassa samayasaddassa Buddhuppādapaṭimaṇḍitabhāvadīpanato. Buddhuppādaparamā hi kālasampadā. Tenetaṁ vuccati--

"Kappakasāye kaliyuge, Buddhuppādo aho mahacchariyaṁ;
Hutāvahamajjhe jātaṁ, samuditamakarandamaravindan"ti.

Bhagavāti desakasampattiṁ niddisati guṇavisiṭṭhasattuttamabhāvadīpanato garugāravādhivacanabhāvato.

Avisesenāti (SṬ.1.1/CS:pg.1.40) na visesena, vihārabhāvasāmaññenāti attho. **Iriyāpatha …pe… vihāresū**ti iriyāpathavihāro, dibbavihāro, brahmavihāro, ariyavihāroti etesu catūsu vihāresu. **Samaṅgīparidīpanan**ti samaṅgībhāvaparidīpanaṁ. **Etan**ti "viharatī"ti etaṁ padaṁ. Tathā hi taṁ "idhekacco gihīhi saṁsaṭṭho viharati sahanandī sahasokī"ti-ādīsu (saṁ.ni.4.241) iriyāpathavihāre āgataṁ. "Yasmiṁ, bhikkhave, samaye bhikkhu vivicceva kāmehi …pe… paṭhamaṁ jhānaṁ upasampajja viharatī"ti (dha.sa.160 vibha. 624) ettha dibbavihāre. "So mettāsahagatena cetasā ekaṁ disaṁ pharitvā viharatī"ti-ādīsu (dī.ni.1.556 3.308 ma.ni.1.77 2.309 3.230) brahmavihāre. "So kho ahaṁ, aggivessana, tassāyeva kathāya pariyosāne tasmiṁ eva purimasmiṁ samādhinimitte ajjhattameva cittaṁ saṇṭhapemi sannisādemi ekodiṁ karomi samādahāmi, yena sudaṁ niccakappaṁ viharāmī"ti-ādīsu (ma.ni.1.387) ariyavihāre.

Tattha iriyanaṁ vattanaṁ **iriyā,** kāyappayogo. Tassā pavattanupāyabhāvato ṭhānādi **iriyāpatho**. Ṭhānasamaṅgī vā hi kāyena kiñci kareyya gamanādīsu aññatarasamaṅgī vā. Atha vā iriyati pavattati etena attabhāvo kāyakiccaṁ vāti **iriyā,** tassā pavatti-upāyabhāvato iriyā ca so patho cāti **iriyāpatho,** ṭhānādi eva. So ca atthato gatinivatti-ādi-ākārena pavatto catusantatirūpapabandho eva. Viharaṇaṁ, viharati etenāti vā **vihāro,** iriyāpatho eva vihāro **iriyāpathavihāro**. Divi bhavo **dibbo,** tattha bahulappavattiyā brahmapārisajjādidevaloke bhavoti attho. Tattha yo dibbānubhāvo, tadatthāya saṁvattatīti vā **dibbo,** abhiññābhinīhāravasena mahāgatikattā vā **dibbo,** dibbo ca so vihāro cāti **dibbavihāro,** catasso rūpāvacarasamāpattiyo. Āruppasamāpattiyopi ettheva saṅgahaṁ gacchanti. Brahmūnaṁ, brahmāno vā vihārā **brahmavihārā,** catasso appamaññāyo. Ariyānaṁ, ariyā vā vihārā **ariyavihārā,** cattāri sāmaññaphalāni. **So hi ekaṁ iriyāpathabādhanan**ti-ādi yadipi Bhagavā ekenapi iriyāpathena cirataraṁ kālaṁ attabhāvaṁ pavattetuṁ sakkoti, tathāpi upādinnakasarīrassa nāma ayaṁ sabhāvoti dassetuṁ vuttaṁ (SṬ.1.1/CS:pg.1.41) Yasmā vā Bhagavā yattha katthaci vasanto vineyyānaṁ dhammaṁ desento, nānāsamāpattīhi ca kālaṁ vītināmento vasatīti sattānaṁ attano ca vividhaṁ hitasukhaṁ harati upaneti uppādeti, tasmā vividhaṁ haratīti evamettha attho veditabbo.

Paccatthike jinātīti **jeto**. Jeta-saddo hi sota-saddo viya kattusādhanopi atthīti. Rañño vā paccatthikānaṁ jitakāle jātattā **jeto**. Rañño hi attano jayaṁ tattha āropetvā jitavāti jetoti kumāro vutto. Maṅgalakāmatāya vā jetotissa nāmaṁ kataṁ, tasmā "jeyyo"ti etasmiṁ atthe "jeto"ti vuttanti daṭṭhabbaṁ. Tassa jetassa rājakumārassa. **Vane**ti-ādito paṭṭhāyeva taṁ tassa santakanti dassetuṁ **"taṁ hī"**ti-ādi vuttaṁ.

Sabbakāmasamiddhitāya vigatamalamaccheratāya karuṇādiguṇasamaṅgitāya ca niccakālaṁ upaṭṭhapito anāthānaṁ piṇḍo etassa atthīti **Anāthapiṇḍiko,** tassa Anāthapiṇḍikassa. Yadi jetavanaṁ, kathaṁ Anāthapiṇḍikassa ārāmoti āha **"Anāthapiṇḍikenā"**ti-ādi. Pañcavidhasenāsanaṅgasampattiyā āramanti ettha pabbajitāti **ārāmo,** tasmiṁ ārāme. Yadipi so bhūmibhāgo koṭisantharena mahāseṭṭhinā kīto, rukkhā pana jetena na vikkītāti taṁ "jetavanan"ti vattabbataṁ labhatīti vadanti. Ubhinnampi vā tattha pariccāgavisesakittanatthaṁ ubhayavacanaṁ, jetenapi hi bhūmibhāgavikkayena laddhadhanaṁ tattha dvārakoṭṭhakakaraṇavasena viniyuttaṁ. Sāvatthijetavanānaṁ bhūmibhāgavasena bhinnattā vuttaṁ **"na hi sakkā ubhayattha ekaṁ samayaṁ viharitun"**ti.

Apākaṭāti sakko suyāmoti-ādinā anabhiññātā. Abhiññātānampi aññatarasaddo dissateva ekasadisāyattattāti dassetuṁ **"abhijānāti no"**ti-ādi vuttaṁ. **Ahunā** idāneva. **Sādhāraṇavacanaṁ** dibbataṁ antonītaṁ katvā. Devo eva **devatā** purisepi vattanato. Tenevāha **"imasmiṁ panatthe"**ti-ādi. Nanu ca rūpāvacarasattānaṁ purisindriyaṁ natthi, yena te purisāti vucceyyuṁ? Yadipi purisindriyaṁ natthi, purisasaṇṭhānassa pana purisavesassa ca vasena purisapuggalātveva vuccanti purisapakatibhāvato.

Abhikkantāti (SṬ.1.1/CS:pg.1.42) atikkantā, vigatāti atthoti āha **"khaye dissatī"**ti. Teneva hi **"nikkhanto paṭhamo yāmo"**ti upari vuttaṁ. **Abhikkantataro**ti ativiya kantataro. Tādiso ca sundaro bhaddako nāma hotīti āha **"sundare dissatī"**ti. **Ko**ti devanāgayakkhagandhabbādīsu ko katamo? **Me**ti mama. **Pādānī**ti pāde. **Iddhiyā**ti imāya evarūpāya deviddhiyā. **Yasasā**ti iminā edisena parivārena paricchadena ca. **Jalan**ti vijjotamāno. **Abhikkantenā**ti ativiya kantena kamaniyena abhirūpena. **Vaṇṇenā**ti chavivaṇṇena sarīravaṇṇanibhāya. **Sabbā obhāsayaṁ disā**ti sabbāpi disā pabhāsento cando viya sūriyo viya ca ekobhāsaṁ ekālokaṁ karontoti gāthāya attho. **Abhirūpe**ti uḷārarūpe sampannarūpe.

Kañcanasannibhattacatā suvaṇṇavaṇṇaggahaṇena gahitāti adhippāyenāha **"chaviyan"**ti. Chavigatā pana vaṇṇadhātu eva "suvaṇṇavaṇṇo"ti ettha vaṇṇaggahaṇena gahitāti apare. Vaṇṇanaṁ kittiyā ugghosananti **vaṇṇo,** thuti. Vaṇṇīyati asaṅkarato vavatthapīyatīti **vaṇṇo,** kulavaggo. Vaṇṇīyati phalaṁ etena yathāsabhāvato vibhāvīyatīti **vaṇṇo,** kāraṇaṁ. Vaṇṇanaṁ dīgharassādivasena saṇṭhahananti **vaṇṇo,** saṇṭhānaṁ. Vaṇṇīyati aṇumahantādivasena pamīyatīti **vaṇṇo,** pamāṇaṁ. Vaṇṇeti vikāraṁ āpajjamānaṁ hadayaṅgatabhāvaṁ pakāsetīti **vaṇṇo,** rūpāyatanaṁ. Evaṁ tena tena pavattinimittena vaṇṇasaddassa tasmiṁ tasmiṁ atthe pavatti veditabbā. **Iddhiṁ māpetvā**ti vatthālaṅkārakāyādīhi obhāsamuñcanādivasena dibbaṁ iddhānubhāvaṁ nimminitvā. **Kāmāvacarā anabhisaṅkhatenapi āgantuṁ sakkonti** oḷārikarūpattā. Tathā hi te kabaḷīkārabhakkhā. **Rūpāvacarā na sakkonti** tato sukhumatararūpattā. Tenāha **"tesaṁ hī"**ti-ādi. Tattha "atisukhumo"ti mūlapaṭisandhirūpaṁ sandhāya vadati. **Na tena iriyāpathakappanaṁ hotī**ti etena brahmalokepi brahmāno yebhuyyena nimmitarūpeneva pavattantīti dasseti. Itarañhi ativiya sukhumaṁ rūpaṁ kevalaṁ cittuppādassa nissayādhiṭṭhānabhūtaṁ saṇṭhānavantaṁ hutvā tiṭṭhati.

Anavasesattaṁ sakalatā. **Yebhuyyatā** bahulabhāvo. **Abyāmissatā** vijātiyena asaṅkaro. Sukhena hi avokiṇṇatā tattha adhippetā (SṬ.1.1/CS:pg.1.43) **Anatirekatā** taṁparamatā visesābhāvo. **Kevalakappan**ti kevalaṁ daḷhaṁ katvāti attho. **Saṅghabhedāyā**ti saṅghe vivādāya, vivāduppādāyāti attho. Kevalaṁ vuccati nibbānaṁ sabbasaṅkhatavivittattā, etassa taṁ atthīti **kevalī,** sacchikatanirodho khīṇāsavo. Tenāha **"visaṁyogo attho"**ti.

Kappasaddo panāyaṁ sa-upasaggo anupasaggo cāti adhippāyena okappaniyapade labbhamānaṁ kappasaddamattaṁ dasseti, aññathā kappapadaṁ anidassanameva siyā. **Samaṇakappehī**ti vinayasiddhehi samaṇavohārehi. **Niccakappan**ti niccakālaṁ. **Paññattī**ti nāmaṁ. Nāmañhetaṁ tassa āyasmato, yadidaṁ kappoti. **Kappitakesamassū**ti kattarikāya cheditakesamassu. **Dvaṅgulakappo**ti majjhanhikavelāya vītikkantāya dvaṅgulatāvikappo. **Leso**ti apadeso. Anavasesaṁ pharituṁ samatthassapi obhāsassa kenacipi kāraṇena ekadesapharaṇampi siyā, ayaṁ pana sabbasova pharatīti dassetuṁ samantattho kappa-saddo gahitoti āha **"anavasesaṁ samantato"**ti. Īsaṁ asamattaṁ, kevalaṁ vā **kevalakappaṁ**. Bhagavato ābhāya anobhāsitameva hi padesaṁ devatā attano pabhāya obhāsenti. Na hi Bhagavato pabhā kāyaci pabhāya abhibhuyyati, sūriyādīnampi pabhaṁ sā abhibhuyya tiṭṭhatīti.

Yena vā kāraṇenāti hetumhi idaṁ karaṇavacanaṁ. Hetu-attho hi kiriyāya kāraṇaṁ, na karaṇaṁ viya kiriyattho, tasmā nānappakāra-guṇavisesādhigamanatthā idha upasaṅkamanakiriyāti "annena vasati, vijjāya vasatī"ti-ādīsu viya hetu-atthameva taṁ karaṇavacanaṁ yuttaṁ na karaṇatthaṁ tassa ayujjamānattāti vuttaṁ "yena vā kāraṇenā"ti-ādi. Bhagavato satatappavattaniratisaya-sāduvipulamatarasa-saddhammaphalatāya sāduphalaniccaphalitamahārukkhena Bhagavā upamito. Sāduphalūpabhogādhippāyaggahaṇeneva hi mahākāruṇikassa sāduphalatā gahitāti. **Upasaṅkamī**ti upasaṅkantā. Sampattakāmatāya hi kiñci ṭhānaṁ gacchanto (SṬ.1.1/CS:pg.1.44) taṁtaṁpadesātikkamanena upasaṅkami, upasaṅkantoti vattabbataṁ labhati. Tenāha **"gatāti vuttaṁ hotī"**ti, upagatāti attho. **Upasaṅkamitvā**ti pubbakālakiriyāniddesoti āha **"upasaṅkamanapariyosānadīpanan"**ti. **Tato**ti yaṁ ṭhānaṁ pattā "upasaṅkamī"ti vuttā, tato upagataṭṭhānato.

Gatinivatti-atthato sāmaññato āsanampi ṭhānaggahaṇena gayhatīti vuttaṁ **"āsanakusalatāya ekamantaṁ tiṭṭhantī"**ti. Nisinnāpi hi gamanato nivattā nāma honti ṭhatvā nisīditabbattā, yathāvuttaṭṭhānādayopi āsaneneva saṅgahitāti. Atidūra-accāsannapaṭikkhepena nātidūranaccāsannaṁ nāma gahitaṁ. Taṁ pana avakaṁsato ubhinnaṁ pasāritahatthasaṅghaṭṭanena daṭṭhabbaṁ. **Gīvaṁ pasāretvā**ti gīvaṁ parivattanavasena pasāretvā.

Kāmaṁ "kathan"ti ayamākārapucchā, taraṇākāro idha pucchito. So pana taraṇākāro atthato kāraṇamevāti āha **"kathaṁ nūti kāraṇapucchā"**ti? **Pākaṭo** abhisambodhiyaṁ mahāpathavīkampanādi-anekacchariyapātubhāvādinā.

Marisanaṭṭhena pāpānaṁ rogādi-anatthānaṁ abhibhavanaṭṭhena **māriso,** dukkharahito. Tenāha **"niddukkhāti vuttaṁ hotī"**ti. Nirayapakkhe piyālapanavacanavasena upacāravacanañcetaṁ yathā "devānaṁ piyā"ti. Tenevāha **"yadi evan"**ti-ādi. **Saṅkunā saṅkū**ti matthakato samakoṭṭitena yāva hadayapadesā nibbijjhitvā otiṇṇena saṅkunā pādatalato samakoṭṭito saṅku nibbijjhitvā ārohanto **hadaye** hadayassa padese samāgaccheyya, atha nesaṁ saṅkūnaṁ samāgamasamakāle **naṁ** yathātikkantasaṅkukaraṇakālaṁ jāneyyāsi. Kiñci nimittaṁ upādāya kismiñci atthe pavattassa saddassa tannimittarahite pavatti ruḷhī nāma gamanakiriyārahite sāsanādimati paṭipiṇḍe yathā gosaddassa.

Oghamatarīti yesaṁ oghānaṁ taraṇaṁ pucchitaṁ, te gaṇanaparicchedato sarūpato ca dassetuṁ **"cattāro"**ti-ādi vuttaṁ. Kasmā panettha cattāro (SṬ.1.1/CS:pg.1.45) eva oghā vuttā, te ca kāmādayo evāti? Na codetabbametaṁ, yasmā dhammānaṁ sabhāvakiccavisesaññunā Bhagavatā sabbaṁ ñeyyaṁ yāthāvato abhisambujjhitvā

ettakāva oghā desitā, ime eva ca desitāti. Vaṭṭasmiṁ ohananti osīdāpentīti oghā, ohananti heṭṭhā katvā hananti gāmenti, tathābhūtā satte adho gāmenti nāma. Ayañca attho "sabbopi cesā"ti-ādinā parato Aṭṭhakathāyameva āgamissati. Kāmanaṭṭhena **kāmo,** kāmo ca so yathāvuttenatthena ogho cāti, kāmesu oghoti vā **kāmogho**. Bhavogho nāma bhavarāgoti dassetuṁ **"rūpārūpabhavesu chandarāgo jhānanikanti cā"**ti vuttaṁ. **Sumaṅgalavilāsinī**ādīsu (dī.ni.aṭṭha.3.312) pana "sassatadiṭṭhisahagatarāgo cā"ti vuttaṁ. Tattha paṭhamo upapattibhavesu rāgo, dutiyo kammabhave. Bhavadiṭṭhivinimuttassa diṭṭhigatassa abhāvato. **"Dvāsaṭṭhidiṭṭhiyo diṭṭhogho"**ti vuttaṁ, catusaccantogadhattā sabbassa ñeyyassa **"catūsu saccesu aññāṇaṁ avijjogho"**ti āha.

Idāni tesaṁ oghasaṅkhātānaṁ pāpadhammānaṁ uppattiṭṭhānaṁ dassetuṁ **"tatthā"**ti-ādi vuttaṁ, pavattiṭṭhānaṁ pana kāmaguṇādayo dassitā eva. "Pañcasu kāmaguṇesu chandarāgo kāmogho"ti ettha bhavoghaṁ ṭhapetvā sabbo lobho kāmoghoti yuttaṁ siyā. Sassatadiṭṭhisahagato rāgo bhavadiṭṭhisampayuttattā bhavoghoti Aṭṭhakathāsu vutto, bhavogho pana diṭṭhigatavippayuttesu eva uppajjatīti pāḷiyaṁ vutto. Tenevāha--**"bhavogho catūsu diṭṭhivippayuttalobhasahagatacittuppādesu uppajjatī"**ti. Tasmā diṭṭhisahagatalobhopi kāmoghoti yuttaṁ siyā. Diṭṭhadhammikasamparāyikadukkhānañhi kāraṇabhūtā kāmāsavādayopi dvidhā vuttā, āsavā eva ca oghā. Kāmāsavaniddese ca kāmesūti kāmarāgadiṭṭhirāgādīnaṁ ārammaṇabhūtesu tebhūmakesu vatthukāmesūti attho sambhavati. Tattha hi uppajjamānā sāyaṁ taṇhā sabbāpi na kāmacchandādināmaṁ na labhatīti.

Yadi pana pañcakāmaguṇiko ca rāgo kāmoghoti vuttoti katvā brahmānaṁ vimānādīsu rāgassa diṭṭhirāgassa ca kāmoghabhāvo paṭisedhitabbo siyā, evaṁ sati kāmoghabhavoghavinimuttena nāma lobhena bhavitabbaṁ (SṬ.1.1/CS:pg.1.46) So yadā diṭṭhigatavippayuttesu uppajjati, tadā tena sampayutto avijjogho oghavippayuttoti domanassavicikicchuddhaccasampayuttassa viya tassapi oghavippayuttatā vattabbā siyā "catūsupi diṭṭhigatavippayuttalobhasahagatesu cittuppādesu uppanno moho siyā oghasampayutto siyā oghavippayutto"ti. "Kāmogho aṭṭhasu lobhasahagatesu cittuppādesu uppajjatī"ti, "kāmoghaṁ paṭicca diṭṭhogho avijjogho"ti ca vacanato diṭṭhisahagato kāmogho na hotīti na sakkā vattuṁ. Tathā hettha "rūpārūpabhavesu chandarāgo jhānanikanti ca bhavogho nāmāti ettakameva vuttaṁ, na vuttaṁ sassatadiṭṭhisahagato rāgo"ti.

Adhogamanaṭṭhenāti heṭṭhāpavattanaṭṭhena. Heṭṭhāpavattanañcettha na kevalaṁ apāyagamaniyabhāvena, atha kho saṁsāratarakāvarodhanenapīti dassetuṁ **"uparibhavañcā"**ti-ādi vuttaṁ. Kāmaṁ nibbānaṁ arūpibhāvā adesaṁ, na tassa ṭhānavasena uparigahaṇaṁ, sabbasaṅkhatavinissaṭattā pana sabbassapi bhavassa uparīti vattabbataṁ arahatīti katvā vuttaṁ **"uparibhavaṁ nibbānan"**ti. "Mahā-udakogho"ti-ādīsu rāsaṭṭho ogha-saddoti "mahā heso kilesarāsī"ti vuttaṁ **sesesupī**ti bhavoghādīsupi.

Appatiṭṭhahantoti kilesādīnaṁ vasena asantiṭṭhanto, asaṁsīdantoti attho. **Anāyūhanto**ti abhisaṅkhārādivasena na āyūhanto majjhimaṁ paṭipadaṁ vilaṅghitvā nibbuyhanto. Tenāha--**"avāyamanto"**ti, micchāvāyāmavasena avāyamantoti adhippāyo. Gūḷhanti saṁvutaṁ. **Paṭicchannan**ti tasseva vevacanaṁ. Atthavasena vā saṁvuttaṁ **gūḷhaṁ,** saddavasenapi apākaṭaṁ **paṭicchannaṁ** antaradīpādike **ṭhātabbaṭṭhāne**. **Āyūhantā**ti hatthehi ca pādehi ca vāyamantā. **Etaṁ** atthajātaṁ, **etaṁ** vā vissajjanaṁ.

Idāni yenādhippāyena Bhagavatā tathāgūḷhaṁ katvā pañho kathito, taṁ dassetuṁ **"kiṁ panā**ti-ādi vuttaṁ. **Niggahamukhenā**ti veneyyānaṁ

vinaya-upāyabhūtaniggahavasena. Tenāha **ye paṇḍitamānino”**ti-ādi. **Pavayha pavayhā**ti ophuṇitvā ophuṇitvā.

Soti (SṬ.1.1/CS:pg.1.47) devaputto **nihatamāno** ahosi yathāvissajjitassa atthassa ajānanto. **Yathā**ti aniyamavacanaṁ niyamaniddiṭṭhaṁ hoti, taṁsambandhañca kathanti pucchāvacananti tadubhayassa atthaṁ dassento **“yathāhaṁ jānāmi, evaṁ me kathehī”**ti āha.

Yadāsvāhanti yadā su ahaṁ, su-kāro nipātamattaṁ “yadidaṁ kathaṁ sū”ti-ādīsu viya. **Sabbapadesū**ti “tadāssu saṁsīdāmī”ti-ādīsu tīsupi padesu. **Atarantoti** oghānaṁ atikkamanatthaṁ taraṇappayogaṁ akaronto. **Tatthevā**ti oghaniya-oghesu eva. **Osīdāmī**ti nimujjāmi oghehi ajjhotthaṭo homi. **Nibbuyhāmī**ti oghehi nibbūḷho homi. **Ṭhātuṁ asakkonto** asaṁsīdanto. **Ativattāmī**ti anupayogaṁ atikkamāmi, apanidhānavasena sammāpaṭipattiṁ virādhemīti attho. **Ṭhāne ca vāyāme cā**ti vakkhamānavibhāge patiṭṭhahane vāyāme ca **dosaṁ disvā**ti patiṭṭhānāyūhanesu saṁsīdananibbuyhanasaṅkhātaṁ taraṇassa vibandhanabhūtaṁ ādīnavaṁ disvāna. Idaṁ Bhagavatā bodhimūle attanā pavattita-pubbabhāga-manasikāravasena vuttaṁ. **Atiṭṭhanto avāyamanto**ti patiṭṭhānāyūhanakaraṇakilesādīnaṁ parivajjanena asaṁsīdanto anibbuyhanto. **Devatāyapi paṭividdho** tadattho upanissayasampannatāya vimuttiparipācanīyadhammānaṁ paripakkattā. **Na pana pākaṭo** vipañcitaññū-ādīnaṁ, ugghaṭitaññūnaṁ pana yathā tassā devatāya, tathā pākaṭo evāti. **Satta dukā** idāni vuccamānarūpā **dassitā** porāṇaṭṭhakathāyaṁ. **Kilesavasena santiṭṭhanto**ti lobhādīhi abhibhūtatāya saṁsāre patiṭṭhahanto sammā appaṭipajjanena tattheva saṁsīdati nāma. **Abhisaṅkhāravasenā**ti tatthevābhisaṅkhāracetanāya cetento sammāpaṭipattiyogyassa khaṇassa ativattanena nibbuyhati nāma. Iminā nayena sesadukesupi attho veditabbo.

Ettha ca vaṭṭamūlakā kilesāti tesaṁ vasena saṁsāre avaṭṭhānaṁ taṁtaṁkammunā tattha tattha bhave abhinibbatti, kilesā pana tesaṁ paccayamattaṁ. Tattha tattha bhave aparāparaṁ nibbattento saṁsāre nibbuyhati nāmāti imassa atthassa dassanavasena **paṭhamaduko** vutto. Ime sattā saṁsāre paribbhamantā duvidhā taṇhācaritā diṭṭhicaritā cāti tesaṁ saṁsāranāyikabhūtānaṁ dhammānaṁ vasena santiṭṭhanaṁ, tadaññesaṁ pavattipaccayānaṁ vasena (SṬ.1.1/CS:pg.1.48) āyūhananti imassa atthassa dassanavasena **dutiyaduko** vutto. Saṁyojaniyesu dhammesu assādadassanasabhāvāya taṇhāya vasena visesato patiṭṭhānaṁ, amuttimagge muttimaggaparāmāsato tathā āyūhanampi diṭṭhiyā vasena hotīti dassetuṁ **tatiyaduko** vutto. **Catutthaduke** pana adhippāyo Aṭṭhakathāya eva vibhāvito. Yasmā “sassato attā”ti abhinivisanto arūparāgaṁ, asaññūpagaṁ vā avimokkhaṁyeva vimokkhoti gahetvā saṁsāre eva olīyati. Tenāha **“olīyanābhinivesā hi bhavadiṭṭhī”**ti. Yasmā pana kāmabhavādīsu yaṁ vā taṁ vā bhavaṁ patvā attā ucchijjati vinassati, na hoti paraṁ maraṇāti abhinivisanto bhavavippamokkhāvahāya sammāpaṭipattiyā appaṭipajjanena taṁ ativattati. Tena vuttaṁ **“atidhāvanābhinivesā vibhavadiṭṭhī”**ti.

Līnavasena santiṭṭhantoti kosajjādivasena saṁkocāpajjanena sammā appaṭipajjanto. **Uddhaccavasena āyūhanto**ti sammāsamādhino abhāvena vikkhepavasena **pañcamo duko** vutto. Yathā kāmasukhaṁ paviṭṭhassa samādhānaṁ natthi cittassa upakkiliṭṭhattā, evaṁ attaparitāpanamanuyuttassa kāyassa upakkiliṭṭhattā. Iti cittakāyaparikkilesakarā dve antā taṇhādiṭṭhinissayatāya saṁsīdananibbuyhananimittā vuttā **chaṭṭhaduke**. Pubbe sappadesatova saṁkilesadhammā “saṁsīdananimittan”ti dassitāti idāni nippadesato dassanavasena, pubbe ca sādhāraṇato abhisaṅkhāradhammā “nibbuyhananimittan”ti dassitāti idāni puññāneñjābhisaṅkhāre eva “āyūhananimittan”ti

dassanavasena **sattamaduko** vutto. Evañhi duggatisugatūpapattivasena saṁsīdananibbuyhanāni vibhajja dassitāni hontīti. Tenevāha **"vuttampi cetan"**ti-ādi. Adhobhāgaṁ duggatiṁ gamentīti **adhobhāgaṅgamanīyā** anunāsikalopaṁ akatvā. Tathā uparibhāgaṁ gamentīti **uparibhāgaṅgamanīyā**.

Ettha ca oghataraṇaṁ pucchitena Bhagavatā **"appatiṭṭhaṁ anāyūhan"**ti tassa pahānaṅgameva dassitaṁ, na sampayogaṅganti? Na evaṁ daṭṭhabbaṁ, yāvatā yena patiṭṭhānaṁ hoti, yena ca āyūhanaṁ, tadubhayapaṭikkhepamukhena tappaṭipakkhadhammadassanametanti. Na hesa a-kāro kevalaṁ paṭisedhe, atha (SṬ.1.1/CS:pg.1.49) kho paṭipakkhe "akusalā dhammā, ahito, adhammo"ti-ādīsu viya, tasmā **appatiṭṭhaṁ anāyūhan**ti patiṭṭhānāyūhanānaṁ paṭipakkhavasena pavattamāno tathāpavattihetūvāti ayamettha attho. **Kho**ti ca avadhāraṇatthe nipāto "assosi kho"ti-ādīsu (pārā. 1) viya. Tena appatiṭṭhānassa ekaṁsikataṁ dasseti. Soyaṁ kho-saddo "anāyūhan"ti etthāpi ānetvā vattabbo. Anāyūhanampi hi ekaṁsikamevāti tassa paṭipakkho saha vipassanāya ariyamaggo. Tena hi oghataraṇaṁ hoti, na aññathā. Evamayaṁ yathānusandhidesanā katā, devatā ca sahavipassanaṁ maggaṁ paṭivijjhīti paṭhamaphale patiṭṭhāsi. Tena vuttaṁ **"imaṁ pañhavissajjanan"**ti-ādi.

"Cirassā"ti iminā samānatthaṁ padantarametanti āha **"cirassa kālassā"**ti yathā "mamaṁ vā, bhikkhave"ti (dī.ni.1.5-6) ettha "mamā"ti iminā samānatthaṁ padantaraṁ mamanti. **Na diṭṭhapubbā**ti adassāvī. Adassāvitā ca disvā kattabbakiccassa asiddhatāya veditabbā. Aññathā kā nāma sā devatā, yā Bhagavantaṁ na diṭṭhavatī? Tenāha **"kiṁ panimāyā"**ti-ādi. **Dassanaṁ upādāya evaṁ vattuṁ vattatī**ti yadā kadāci kañci piyajātikaṁ disvā taṁ dassanaṁ upādāya "cirena vata mayaṁ āyasmantaṁ passāmā"ti adiṭṭhapubbaṁ diṭṭhapubbaṁ vā evaṁ vattuṁ yujjati, ayaṁ loke niruḷhe samudācāroti dasseti. Brahmaṁ vā vuccati ariyamaggo, tassa aṇanato jānanato paṭivijjhanato **brāhmaṇo**. **Kilesanibbānenā**ti kilesānaṁ accantasamucchedasaṅkhātena nibbānena **nibbutaṁ** sammadeva vūpasanta-sabbakilesadaratha-pariḷāhaṁ. **Āsattavisattādīhī**ti **ādi**-saddena visatādi-ākāre saṅgaṇhāti. Vuttañhetaṁ--

"Visatāti visattikā, visaṭāti visattikā, visālāti visattikā, visakkatīti visattikā, visaṁvādikāti visattikā, visaṁ haratīti visattikā, visamūlāti visattikā, visaphalāti visattikā, visaparibhogoti visattikā, visālā vā pana sā taṇhā rūpe sadde gandhe rase phoṭṭhabbe dhamme kule gaṇe visatā vitthatāti visattikā"ti (mahāni.3).

tattha (SṬ.1.1/CS:pg.1.50) **visatā**ti vitthatā rūpādīsu tebhūmakadhammesu abhibyāpanavasena **visaṭā**ti purimavacanameva ta-kārassa ṭa-kāraṁ katvā vuttaṁ. **Visālā**ti vipulā. **Visakkatī**ti parisakkati, sahati vā. Ratto hi rāgavatthunā pādena tāḷiyamānopi sahatīti. Osakkanaṁ vipphandanaṁ vā **"visakkanan"**tipi vadanti. Aniccādiṁ niccādito. Gaṇhātīti **visaṁvādikā** hoti. **Visaṁ haratī**ti tathā tathā kāmesu ānisaṁsaṁ passantī vividhehi ākārehi nekkhammābhimukhappavattito cittaṁ saṁharati saṁkhipati, visaṁ vā dukkhaṁ, taṁ harati, vahatīti attho. Dukkhanibbattakakammassa hetubhāvato **visamūlā**. Visaṁ vā dukkhābhibhūtā vedanā mūlaṁ etissāti **visamūlā**. Dukkhasamudayattā visaṁ phalaṁ etissāti **visaphalā**. Taṇhāya rūpādikassa dukkhasseva paribhogo hoti, na amatassāti **visaparibhogo**ti vuttā, sabbattha niruttivasena padasiddhi veditabbā. Yo panettha padhāno attho, taṁ dassetuṁ puna "visālā vā panā"ti-ādi vuttanti evamettha visattikāpadassa attho veditabbo. **Tiṇṇaṁ** paṭhamadutiyamaggehi. **Nittiṇṇaṁ** tatiyamaggena. **Uttiṇṇaṁ** catutthamaggena.

Samanuññoti sammadeva katānuñño. Tenāha **"ekajjhāsayo ahosī"**ti. **Antaradhāyī**ti adassanaṁ agamāsi. Yathā pana antaradhāyi, taṁ dassetuṁ

“abhisaṅkhatakāyan”ti-ādi vuttaṁ. **Mālehī**ti liṅgavipallāsena vuttaṁ, “mālāhī”ti keci paṭhanti, “malyehī”ti vattabbe ya-kāralopaṁ katvā niddeso. Ayaṁ tāva Aṭṭhakathāya līnatthavaṇṇanā.

Nettinayavaṇṇanā

Idāni pakaraṇanayena pāḷiyā atthavaṇṇanaṁ karissāma. Sā pana atthavaṇṇanā yasmā desanāya samuṭṭhānappayojanabhājanesu piṇḍatthesu ca niddhāritesu sukarā hoti suviññeyyā ca, tasmā suttadesanāya samuṭṭhānādīni paṭhamaṁ niddhārayissāma. Tattha **samuṭṭhānaṁ** tāva desanānidānaṁ, taṁ sādhāraṇaṁ asādhāraṇanti duvidhaṁ. Tattha sādhāraṇampi abbhantarabāhirabhedato duvidhaṁ. Tattha **sādhāraṇaṁ abbhantarasamuṭṭhānaṁ** nāma lokanāthassa mahākaruṇā. Tāya hi samussāhitassa Bhagavato veneyyānaṁ dhammadesanāya cittaṁ udapādi, yaṁ sandhāya vuttaṁ--“sattesu ca (SṬ.1.1/CS:pg.1.51) kāruññataṁ paṭicca Buddhacakkhunā lokaṁ volokesī”ti-ādi (ma.ni.1.283 saṁ.ni.1.172 mahāva.9). Ettha ca hetu-avatthāyapi mahākaruṇāya saṅgaho daṭṭhabbo yāvadeva saṁsāramahoghato saddhammadesanāhatthadānehi sattasantāraṇatthaṁ taduppattito. Yathā ca mahākaruṇā, evaṁ sabbaññutaññāṇaṁ dasabalañāṇādīni ca desanāya abbhantarasamuṭṭhānabhāvena vattabbāni. Sabbañhi ñeyyadhammaṁ tesaṁ desetabbappakāraṁ sattānañca āsayānusayādiṁ yāthāvato jānanto Bhagavā ṭhānāṭṭhānādīsu Kosallena veneyyajjhāsayānurūpaṁ vicittanayadesanaṁ pavattesīti. **Bāhiraṁ** pana **sādhāraṇaṁ samuṭṭhānaṁ** dasasahassamahābrahmaparivāra-sahampatimahābrahmuno ajjhesanaṁ. Tadajjhesanuttarakālañhi dhammagambhīratāpaccavekkhaṇājanitaṁ appossukkataṁ paṭippassambhetvā dhammassāmī dhammadesanāya ussāhajāto ahosi. Asādhāraṇampi abbhantarabāhirabhedato duvidhameva. Tattha **abbhantaraṁ** yāya mahākaruṇāya yena ca desanāñāṇena idaṁ suttaṁ pavattitaṁ, tadubhayaṁ veditabbaṁ **bāhiraṁ** pana tassā devatāya pucchā, pucchāvasiko hesa suttanikkhepo. Tayidaṁ pāḷiyaṁ āgatameva.

Payojanampi sādhāraṇāsādhāraṇato duvidhaṁ. Tattha **sādhāraṇaṁ** anukkamena yāva anupādāparinibbānaṁ vimuttirasattā Bhagavato desanāya. Tenevāha “etadatthā kathā, etadatthā mantanā”ti-ādi (pari.366). **Asādhāraṇaṁ** pana tassā devatāya dassanamaggasamadhigamo, ubhayampetaṁ bāhirameva. Sace pana veneyyasantānagatampi desanābalasiddhisaṅkhātaṁ payojanaṁ adhippāyasamijjhanabhāvato yathādhippetatthasiddhiyā mahākāruṇikassa Bhagavatopi payojanamevāti gaṇheyya, iminā pariyāyenassa abbhantaratāpi siyā.

Apica tassā devatāya oghataraṇākārassa yāthāvato anavabodho imissā desanāya samuṭṭhānaṁ, tadavabodho payojanaṁ. So hi imāya desanāya Bhagavantaṁ payojeti tannipphādanaparāyaṁ desanāti katvā. Yañhi desanāya sādhetabbaṁ phalaṁ, taṁ ākaṅkhitabbattā desakaṁ desanāya payojetīti payojananti vuccati. Tathā devatāya tadaññesañca vineyyānaṁ patiṭṭhānāyūhanavissajjanañcettha payojanaṁ (SṬ.1.1/CS:pg.1.52) Tathā saṁsāracakkanivatti-saddhammacakkappavattisassatādimicchācāra-nirākaraṇaṁ sammāvādapurekkhāro akusalamūlasamūhananaṁ kusalamūlasamāropanaṁ apāyadvārapidahanaṁ saggamokkhadvāravivaraṇaṁ pariyuṭṭhānavūpasamanaṁ anusayasamugghātanaṁ “mutto mocessāmī”ti purimapaṭiññā-avisaṁvādanaṁ tappaṭipakkhamāramanorathavisaṁvādanaṁ titthiyasamayanimmathanaṁ Buddhadhammapatiṭṭhāpananti evamādīnipi payojanāni idha veditabbāni.

Yathā devatā oghataraṇe saṁsayapakkhandā, tādisā aññe ca saṅkhātadhammānaṁ sammāsambuddhassa ca paṭipattiṁ ajānantā asaddhammassavana-dhāraṇa-paricaya-manasikāravipallatthabuddhikā saddhammassavana-dhāraṇa-paricayavimukhā ca bhavavimokkhesino vineyyā imissā desanāya **bhājanaṁ**.

Piṇḍatthā pana "appatiṭṭhaṁ anāyūhan"ti padadvaye catusaccakammaṭṭhānānuyogavasena yonisomanasikārabahulīkāro kusalamūlasamāyogo olīyanātidhāvanāvissajjanaṁ upāyavinibandhavidhamanaṁ micchābhinivesadūrībhāvo taṇhāvijjāvisodhanaṁ vaṭṭattayavicchedanupāyo āsavogha-yoga-ganthāgati-taṇhuppādupādānaviyogo cetokhilavivecanaṁ abhinandananivāraṇaṁ saṁsaggātikkamo vivādamūlapariccāgo akusalakammapathaviddhaṁsanaṁ micchattātivattanaṁ anusayamūlacchedo. Sabbakilesa-darathapariḷāha-sārambhapaṭippassambhanaṁ dassanasavananiddeso vijjūpamavajirūpamadhammāpadeso apacayagāmidhammavibhāvanā pahānattayadīpanā sikkhattayānuyogo samathavipassanānuṭṭhānaṁ bhāvanāsacchikiriyāsiddhi sīlakkhandhādipārisuddhīti evamādayo veditabbā.

Tattha yesaṁ kilesādīnaṁ vasena patiṭṭhāti saṁsīdati, yesañca abhisaṅkhārādīnaṁ vasena āyūhati nibbuyhati, ubhayametaṁ samudayasaccaṁ, tappabhāvitā tadubhayanissitā ca khandhā dukkhasaccaṁ, tadubhayamattho, "appatiṭṭhaṁ anāyūhan"ti adhippetassa atthassa paṭicchannaṁ katvā desanā upāyo mānaniggaṇhanavasena tassā devatāya saccābhisamayakāraṇabhāvato patiṭṭhānāyūhanapaṭikkhepopadesena caturoghanirattharaṇatthikehi antadvayarahitā majjhimā paṭipatti paṭipajjitabbāti ayamettha Bhagavato āṇattīti ayaṁ **desanāhāro**.

Parasaṁsayapakkhandanatāya (SṬ.1.1/CS:pg.1.53) ñātukāmatāya ca **kathaṁ nū**ti pucchāvasena vuttaṁ? Abhimukhabhāvato ekapuggalabhāvato ca "tvan"ti vuttaṁ. Paramukkaṁsagatassa garubhāvassa anaññayogyassa saddhammadhurassa paridīpanato sādhūti marisasīlādiguṇatāya **"mārisā"**ti vuttaṁ Avahananato rāsibhāvato ca **"oghan"**ti vuttaṁ. Ñātuṁ icchitassa atthassa katattā pariyosāpitattā **"itī"**ti vuttaṁ. Saṁsīdanalakkhaṇassa patiṭṭhānassa akātabbato sabbaso ca akatattā. **"Appatiṭṭhan"**ti vuttaṁ. Tayidaṁ akaraṇaṁ ekaṁsikanti **kho**ti avadhāraṇavasena vuttaṁ. Tassa ca appatiṭṭhānassa sasantatigatattā "tvan"ti ca pucchitattā **"ahan"**ti vuttaṁ. Devatāya sambodhanato piyālapanato ca, **"āvuso"**ti vuttaṁ. Nibbuyhanalakkhaṇassa āyūhanassa akātabbato sabbaso ca akatattā **anāyūhan**ti vuttaṁ. Tiṇṇākārassa oghānaṁ anicchitabhāvato eva tattha saṁsayassa anapagatattā oghataraṇassa ca avisesattā **"yathā kathaṁ panā"**ti vuttaṁ. Tathā saṁsīdanalakkhaṇaṁ patiṭṭhānaṁ saṁsāre ca saṇṭhānanti anatthantarattā abhinnakālikaṁ. Tathā nibbuyhanalakkhaṇaṁ āyūhanaṁ sammāpaṭipattiyā ativattananti anatthantarattā abhinnakālikanti vuttaṁ **"yadā svāhaṁ …pe… tadāssu nibbuyhāmī"**ti. Tadubhayassa paṭipakkhabhāvato paṭibāhanato ca oghātiṇṇāti vuttaṁ **"evaṁ khvāhaṁ …pe… oghamatarin"**ti.

Ekabuddhantarantarikattā sudūrakālikatāya **"cirassan"**ti vuttaṁ. Antarā adiṭṭhapubbatāya vimhayanīyatāya ca **"vatā"**ti vuttaṁ. Tadā upalabbhamānatāya attapaccakkhatāya ca **"passāmī"**ti vuttaṁ. Bāhitapāpato brahmassa ca ariyamaggassa aṇanato paṭivijjhanato **"brāhmaṇan"**ti vuttaṁ. Kilesasantāpavūpasamanato dukkhasantāpavūpasamanato ca sabbaso nibbutattā **"parinibbutan"**ti vuttaṁ. Taraṇapayogassa nibbattitattā upari taritabbābhāvato ca **"tiṇṇan"**ti vuttaṁ. Ñāṇacakkhunā oloketabbato lujjanato palujjanato ca "loke"ti vuttaṁ. Visayesu sañjanato

jātabhāvato **“visattikan”**ti vuttaṁ. Ñāṇassa paccakkhabhāvato nigamanato ca **“idan”**ti vuttaṁ. Bhāsitattā parisamattattā ca **“avocā”**ti vuttaṁ. Paṭhamaṁ gahitattā paccāmasanato ca “sā devatā”ti vuttaṁ. Paṭikkhepassa abhāvato atthassa anumoditabbato **“samanuññno”**ti vuttaṁ. Vineyyānaṁ (SṬ.1.1/CS:pg.1.54) sāsanato paramatthasampattito ca **“Satthā”**ti vuttaṁ. Cakkhupathātikkamena tirobhāvūpagamanato **“antaradhāyī”**ti vuttanti ayaṁ anupadavicayato **vicayahāro**.

Appatiṭṭhānānāyūhanehi oghataraṇaṁ yujjati kilesābhisaṅkhāravijahanena pārasampattisamijjhanato. Sabbakilesa-taṇhādiṭṭhi-taṇhāyatana-sassatādivasena santiṭṭhato saṁsāre saṁsīdanaṁ hotīti yujjati kāraṇassa suppatiṭṭhitabhāvato. Abhisaṅkharaṇakicce kilesābhisaṅkhāre vijjamāne sabbadiṭṭhābhinivesa-atidhāvanābhinivesādīnaṁ vasena āyūhantassa saṁsāramahoghena nibbuyhanaṁ hotīti yujjati sammāpaṭipattiyā ativattanato. Brahmassa ariyamaggassa aṇanato paṭivijjhanato brāhmaṇabhāvo yujjjati bāhitapāpattā. Sammadeva santadhammasamadhigamato parinibbutabhāvo yujjati sabbaso savāsanapahīnakilesattā. Tathā ca visattikāya tiṇṇabhāvo yujjati yathā yāya lesopi na dissati, evaṁ aggamaggena tassā samucchinnattāti ayaṁ **yuttihāro**.

Kilesavaṭṭavasena patiṭṭhānaṁ visesato kammavaṭṭassa padaṭṭhānaṁ. Abhisaṅkhāravasena āyūhanañca vipākavaṭṭassa padaṭṭhānaṁ. Appatiṭṭhānānāyūhanāni oghataraṇassa padaṭṭhānaṁ, oghataraṇaṁ anupādisesanibbānassa. Taṇhāvasena patiṭṭhānassa assādānupassitā padaṭṭhānaṁ. Tenāha Bhagavā--“saṁyojaniyesu, bhikkhave, dhammesu assādānupassino taṇhā pavaḍḍhatī”ti (saṁ.ni.2.52 56).

Khandhāvijjā-phassa-saññā-vitakkāyonisomanasikāra-pāpamittaparatoghosā diṭṭhivasena patiṭṭhānassa padaṭṭhānaṁ. Yathāha--**Paṭisambhidāmagge** (paṭi.ma.1.124) “khandhāpi diṭṭhiṭṭhānaṁ, avijjāpi diṭṭhiṭṭhānan”ti-ādi. Taṇhādiṭṭhābhinandana-avasesakilesābhisaṅkhāravasena āyūhanassa padaṭṭhānaṁ. Iminā nayena yathārahaṁ taṇhādiṭṭhādivasena patiṭṭhānāyūhanānaṁ padaṭṭhānabhāvo vattabbo. Sesamettha pāḷito eva suniddhāriyaṁ. Ayaṁ **padaṭṭhānahāro**.

Appatiṭṭhaṁ anāyūhanti patiṭṭhānāyūhanapaṭikkhepena vissajjentena niyyānāvahā sammāpaṭipatti gahitā ekantato oghanittharaṇūpāyabhāvato. Taggahaṇena ca sabbepi sattatiṁsa bodhipakkhiyadhammā gahitā honti niyyānalakkhaṇena ekalakkhaṇattāti ayaṁ **lakkhaṇahāro**.

Nidānamassā (SṬ.1.1/CS:pg.1.55) devatāya oghataraṇākārassa yāthāvato anavabodhoti vuttovāyamattho. Aññepi ye imaṁ desanaṁ nissāya oghataraṇūpāyaṁ paṭivijjhanti, tepi imissā desanāya nidānanti daṭṭhabbā. “Kathaṁ nu kho imaṁ desanaṁ nissāya sammadeva paṭivijjhantā catubbidhampi oghaṁ tarantā sakalasaṁsāramahoghato nitthareyyuṁ, pare ca tattha patiṭṭhapeyyun”ti ayamettha Bhagavato **adhippāyo**. Padanibbacanaṁ **niruttaṁ,** taṁ “evan”ti-ādinidānapadānaṁ “kathan”ti-ādipāḷipadānañca Aṭṭhakathāya tassā līnatthavaṇṇanāya ca vuttanayānusārena sukarattā ativitthārabhayena na vitthārayimha.

Pada-padattha-desanā-nikkhepa-suttasandhi-vasena pañcavidhā **sandhi**. Tattha padassa padantarena sambandho **padasandhi**. Tathā padatthassa padatthantarena sambandho **padatthasandhi,** yo “kiriyākārakasambandho”ti vutto. Nānānusandhikassa taṁtaṁ-anusandhīti sambandho, ekānusandhikassa pana pubbāparasambandho **desanāsandhi,** yā Aṭṭhakathāyaṁ “pucchānusandhi ajjhāsayānusandhi yathānusandhī”ti tidhā vibhattā. Ajjhāsayo cettha attajjhāsayo parajjhāsayoti dvidhā veditabbo. **Nikkhepasandhi** catunnaṁ suttanikkhepānaṁ vasena veditabbā. Yaṁ panettha

vattabbaṁ, taṁ **papañcasūdanīṭīkāyaṁ** vuttanayena gahetabbaṁ. **Suttasandhi** idha paṭhamanikkhepavasena veditabbā.

"Kasmā panettha oghataraṇasuttameva paṭhamaṁ nikkhittan"ti nāyamanuyogo katthaci na pavattati? Apica "appatiṭṭhaṁ anāyūhaṁ oghamatarin"ti patiṭṭhānāyūhanapaṭikkhepavasena antadvayavivajjanamukhena vā majjhimāya paṭipadāya vibhāvanato sabbapaṭhamamidaṁ suttaṁ idha nikkhittaṁ. Antadvayaṁ anupagamma majjhimāya paṭipattiyā saṅkāsanaparañhi Buddhānaṁ sāsananti. Yaṁ pana ekissā desanāya desanantarena saddhiṁ saṁsandanaṁ, ayampi desanāsandhi. Sā idha evaṁ veditabbā--

"Appatiṭṭhaṁ …pe… anāyūhaṁ oghamatarin"ti ayaṁ desanā--

"Sabbadā sīlasampanno, paññavā susamāhito;
Āraddhavīriyo pahitatto, oghaṁ tarati duttaraṁ.
"Virato kāmasaññāya, rūpasaṁyojanātigo;
Nandīrāgaparikkhīṇo, so gambhīre na sīdati. (saṁ.ni.1.96).

Saddhāya (SṬ.1.1/CS:pg.1.56) tarati oghaṁ, appamādena aṇṇavaṁ. (saṁ.ni.1.246 su.ni.186).

"Pañca chinde pañca jahe, pañca cuttari bhāvaye;
Pañcasaṅgātigo bhikkhu, oghatiṇṇoti vuccati. (saṁ.ni.1.5 dha.pa.370).
"Tasmā jantu sadā sato, kāmāni parivajjaye;
Te pahāya tare oghaṁ, nāvaṁ sitvāva pāragū. (su.ni.777 mahāni. 6 netti. 5).
"Ekāyanaṁ jātikhayantadassī, maggaṁ pajānāti hitānukampī.
Etena maggena tariṁsu pubbe, tarissanti ye ca taranti oghan"ti. (saṁ.ni.5.384 409 mahāni. 191 cūḷani. pārāyanānugītigāthāniddesa 107 paṭhamavagga 121 netti. 170)--

Evamādīhi desanāhi saṁsandatīti ayaṁ **catubyūho hāro**.

Appatiṭṭhaṁ anāyūhanti ettha saṁkilesavasena patiṭṭhānaṁ āyūhanañca. Tena ayonisomanasikāro dīpito, santakilesavasena anāyūhanena yonisomanasikāro. Tattha ayonisomanasikaroto taṇhāvijjā pavaḍḍhati. Tesu taṇhāgahaṇena ca taṇhāmūlakā dhammā āvattanti. Avijjāgahaṇena avijjāmūlakaṁ sabbaṁ bhavacakkaṁ āvattati. Yonisomanasikāraggahaṇena ca yonisomanasikāramūlakā dhammā āvattanti catubbidhañca sampatticakkaṁ. Patiṭṭhānāyūhanapaṭikkhepena pana sammāpaṭipatti dīpitā, sā ca saṅkhepato sīlādisaṅgahā. Tattha sīlaggahaṇena ekādasa sīlānisaṁsā āvattanti, samādhiggahaṇena pañcaṅgiko sammāsamādhi pañcaññāṇiko sammāsamādhi samādhiparikkhārā ca āvattanti. Paññāgahaṇena paññā ca sammādiṭṭhīti sammādiṭṭhisudassanā sabbepi ariyamaggadhammā āvattantīti ayaṁ **āvatto hāro**.

Patiṭṭhānaṁ kilesādivasena sattavidhaṁ. Āyūhanaṁ abhisaṅkhārādivasena sattavidhaṁ. Tathā tappaṭipakkhato appatiṭṭhānaṁ anāyūhanañca. Ayamettha dhammavibhatti. Padaṭṭhānabhūmivibhattiyo pana heṭṭhā vuttanayānusārena veditabbā. Ayaṁ **vibhattihāro**.

Pubbabhāgappaṭipadaṁ sammadeva sampādetvā samathavipassanaṁ yuganaddhaṁ katvā bhāvanaṁ ussakkento kilesādīnaṁ dūrīkaraṇato tesaṁ vasena asaṁsīdanto (SṬ.1.1/CS:pg.1.57) anibbuyhanto appatiṭṭhaṁ anāyūhaṁ oghaṁ tarati. Kilesādīnaṁ vasena pana saṁsīdanto nibbuyhanto saṁsāre patiṭṭhānato āyatiṁ punabbhavābhinibbattiyā āyūhanato oghaṁ na taratīti ayaṁ **parivatto hāro**.

Appatiṭṭhaṁ asantiṭṭhanto asaṁsīdanto anibbisaṁ anavinibbisanti

pariyāyavacanaṁ, anāyūhaṁ anibbuyhanto acetento apakappentoti pariyāyavacanaṁ, oghaṁ kilesasamuddanti pariyāyavacanaṁ, atari atikkami accavāyīti pariyāyavacanaṁ. Iminā nayena sesapadesupi pariyāyavacanaṁ veditabbanti ayaṁ **vevacano hāro**.

Appatiṭṭhaṁ anāyūhanti ettha patiṭṭhaṁ āyūhanti kilesānaṁ kiccakaraṇapaññatti. Pariyuṭṭhānānaṁ vibhāvanapaññatti. Abhisaṅkhārānaṁ viruhanapaññatti. Taṇhāya assādapaññatti. Diṭṭhiyā parinipphandanapaññatti. Bhavadiṭṭhiyā bhavābhinivesapaññatti. Vibhavadiṭṭhiyā vipallāsapaññatti. Kāmasukhānuyogassa kāmesu anugijjhanapaññatti. Attakilamathānuyogassa attaparitāpanapaññatti. Appatiṭṭhaṁ anāyūhanti pana abhiññeyyadhammānaṁ abhiññāpaññatti. Pariññeyyadhammānaṁ pariññāpaññatti. Oghamatarinti pahātabbadhammānaṁ pahānapaññatti. Maggassa bhāvanāpaññatti. Nirodhassa sacchikiriyāpaññattīti ayaṁ **paññattihāro**.

Appatiṭṭhaṁ anāyūhanti ettha patiṭṭhānāyūhanaggahaṇena oghaggahaṇena ca samudayasaccaṁ gahitaṁ. Appatiṭṭhaṁ anāyūhaṁ atarinti pana padattayena maggasaccaṁ gahitaṁ, hetugahaṇena ca hetumato gahaṇaṁ siddhamevāti dukkhanirodhasaccāni atthato gahitānevāti ayaṁ saccehi otaraṇā. Tattha ye lokiyā pañcakkhandhā, yesaṁ vasena patiṭṭhānāyūhanasiddhi. Ye lokuttarā cattāro khandhā, yesaṁ vasena oghataraṇasiddhi. Ayaṁ khandhamukhena otaraṇā. Ye eva pañcakkhandhā dvādasāyatanāni aṭṭhārasa dhātuyo, te cattāro khandhā dvāyatanāni dve dhātuyoti ayaṁ āyatanamukhena dhātumukhena ca otaraṇā. Tathā appatiṭṭhaṁ anāyūhanti ettha patiṭṭhānāyūhanaggahaṇena kilesābhisaṅkhārādīnaṁ gahaṇaṁ. Kilesābhisaṅkhārādayo oghā ca saṅkhārakkhandhā dhammāyatanaṁ dhammadhātu ca, appatiṭṭhānānāyūhanaggahaṇena oghataraṇavacanena ca saha vipassanāya maggo kathito. Evañca saṅkhārakkhandho dhammāyatanaṁ dhammadhātu ca (SṬ.1.1/CS:pg.1.58) gahitāti evampi khandhamukhena āyatanamukhena dhātumukhena otaraṇā. Vipassanā ce aniccānupassanā, animittamukhena vimokkhamukhaṁ, dukkhānupassanā ce, appaṇihitavimokkhamukhaṁ, anattānupassanā ce, suññatavimokkhamukhanti evaṁ vimokkhamukhena otaraṇaṁ. Magge sekkhā sīlakkhandhādayo dhammāyatanadhammadhātū anāsavā ca evampi kho khandhādimukhena otaraṇāti ayaṁ **otaraṇo hāro**.

Appatiṭṭhanti ārambho. **Anāyūhan**ti padasuddhi, no ārambhasuddhi, tathā **oghan**ti. **Atarin**ti pana padasuddhi ceva ārambhasuddhi cāti ayaṁ **sodhano hāro**.

Appatiṭṭhaṁ anāyūhanti sāmaññato adhiṭṭhānaṁ taṇhādiṭṭhi-ādivasena patiṭṭhānāyūhanānaṁ sādhāraṇato paṭikkhepacodanāti katvā **oghamatarin**ti taṁ vikappetvā visesavacanaṁ. Oghataraṇañhi cattāro ariyamaggā. Tattha paṭhamadutiyamaggā avisesena diṭṭhoghataraṇaṁ, tatiyamaggo kāmoghataraṇaṁ, aggamaggo sesoghataraṇanti ayaṁ **adhiṭṭhāno hāro**.

Kilesavasena patiṭṭhānassa ayonisomanasikāro hetu. Abhisaṅkhāravasena āyūhanassa kilesā hetū. Appatiṭṭhānānāyūhanānaṁ pana yathākkamaṁ yonisomanasikārapahānāni hetū. Saṁyojaniyesu dhammesu assādānupassanā taṇhāvasena yathāraham tassa hetū. Tenāha Bhagavā--“saṁyojaniyesu, bhikkhave, dhammesu assādānupassino taṇhā pavaḍḍhatī”ti. Khandhāvijjāphassasaññāvitakkāyonisomanasikārapāpamittaparatoghosā diṭṭhivasena patiṭṭhānassa hetū. Tenāha--**Paṭisambhidāmagge** “khandhāpi diṭṭhiṭṭhānaṁ, avijjāpi diṭṭhiṭṭhānan”ti-ādi. Taṇhābhinandanā avasesakilesābhisaṅkhāravasena āyūhanassa hetū. Iminā nayena yathāraham taṇhādiṭṭhivasena patiṭṭhānāyūhanānaṁ hetuvibhāgo

niddhāretabbo, tabbipariyāyena appatiṭṭhānānāyūhanānaṁ. Kilesuppādane hi sammadeva ādīnavadassanaṁ appatiṭṭhānassa hetū, abhisaṅkharaṇe ādīnavadassanaṁ anāyūhanassa hetū, vipassanāya ussukkāpanaṁ oghataraṇassa hetūti ayaṁ **parikkhāro hāro**.

Yathāvuttavibhāgehi (SṬ.1.1/CS:pg.1.59) patiṭṭhānāyūhanehi catubbidhassapi oghassa parisuddhi. Appatiṭṭhānānāyūhanehi pana sotānaṁ saṁvaro sabbaso pidhānañcāti catubbidhassapi oghassa visesato pidhānaṁ appavattikaraṇaṁ. Ariyamaggassa bhāvanāya hi kilesavasena patiṭṭhānaṁ abhisaṅkhāravasena āyūhanaṁ upacchinnaṁ, tassa sabbepi oghā tiṇṇā sammatiṇṇā pahīnā hontīti ayaṁ **samāropano hāro**.

Appatiṭṭhaṁ anāyūhanti ettha patiṭṭhāgahaṇena taṇhāvijjā gahitā. Tāsaṁ hi vasena satto tattha tattha bhave patiṭṭhāti. Āyūhanaggahaṇena tappaccayā abhisaṅkhāradhammā gahitā. Tattha taṇhāya visesato rūpadhammā adhiṭṭhānaṁ, avijjāya arūpadhammā. Tesaṁ yathākkamaṁ samatho ca vipassanā ca paṭipakkhā, te "appatiṭṭhaṁ anāyūhaṁ oghamatarin"ti padehi pakāsitā honti, tesu samathassa cetovimutti phalaṁ, vipassanāya paññāvimutti. Tathā hi sā "rāgavirāgā avijjāvirāgā"ti visesetvā vuccati. Tattha taṇhāvijjā abhisaṅkhāro ca samudayasaccaṁ, tesaṁ adhiṭṭhānabhūtā rūpārūpadhammā dukkhasaccaṁ, tesaṁ appavatti nirodhasaccaṁ, nirodhapajānanā paṭipadā oghataraṇapariyāyena vuttā maggasaccaṁ. Taṇhāgahaṇena cettha māyā-sāṭheyyamānātimāna-madappamāda-pāpicchatā-pāpamittatā-ahirikānottappādivase na akusalapakkho netabbo. Avijjāgahaṇena viparītamanasikāra-kodhūpanāha-makkhapaḷāsa-issāmacchariya-sārambha-dovacassatā-bhavadiṭṭhi-ādivasena akusalapakkho netabbo. Vuttavipariyāyena amāyā-asāṭheyyādi-aviparītamanasikārādivasena. Tathā samathapakkhiyānaṁ saddhindriyānaṁ vipassanāpakkhiyānaṁ aniccasaññādīnañca vasena vodānapakkho netabboti ayaṁ **nandiyāvattassa nayassa bhūmi**.

Tathā vuttanayena gahitesu taṇhāvijjātappakkhiyadhammesu taṇhā lobho, avijjā moho, avijjāya sampayutto lohite sati pubbo viya taṇhāya sati sijjhamāno āghāto doso iti tīhi akusalamūlehi gahitehi, tappaṭipakkhato "appatiṭṭhan"ti-ādivacanehi ca tīṇi akusalamūlāni tīṇi kusalamūlāni ca siddhāni eva honti. Idhāpi lobho sabbāni sāsavakusalamūlāni āyūhanadhammā ca samudayasaccaṁ, tannibbattā tesaṁ adhiṭṭhānagocarabhūtā ca upādānakkhandhā dukkhasaccanti-ādinā saccayojanā yojetabbā. Phalaṁ panettha vimokkhattayavasena (SṬ.1.1/CS:pg.1.60) niddhāretabbaṁ, tīhi akusalamūlehi tividhaduccarita-saṁkilesamalavisama-akusalasaññā-vitakkādivasena akusalapakkho netabbo, tathā tīhi kusalamūlehi tividhasucarita-samakusalasaññā-vitakka-samādhi-vimokkhamukhādivasena vodānapakkho netabboti ayaṁ **tipukkhalassa nayassa bhūmi**.

Tathā vuttanayena gahitesu taṇhāvijjātappakkhiyadhammesu visesato taṇhādiṭṭhīnaṁ vasena asubhe "subhan"ti, dukkhe "sukhan"ti ca vipallāsā, avijjādiṭṭhīnaṁ vasena "anicce niccan"ti anattani "attā"ti vipallāsā veditabbā. Tesaṁ paṭipakkhato "appatiṭṭhan"ti-ādivacanehi ca laddhehi sativīriyasamādhipaññindriyehi cattāri satipaṭṭhānāni siddhāneva honti.

Tattha catūhi indriyehi cattāro puggalā niddisitabbā. Kathaṁ? Duvidho hi taṇhācarito mudindriyo tikkhindriyoti, tathā diṭṭhicarito. Tesu paṭhamo asubhe "subhan"ti vipariyesaggāhī satibalena yathābhūtaṁ kāyasabhāvaṁ sallakkhento bhāvanābalena taṁ vipallāsaṁ samugghātetvā sammattaniyāmaṁ okkamati. Dutiyo asukhe "sukhan"ti vipariyesaggāhī "uppannaṁ kāmavitakkaṁ nādhivāsetī"ti-ādinā vuttena

vīriyasaṁvarabhūtena vīriyabalena paṭipakkhaṁ vinodento bhāvanābalena taṁ vipallāsaṁ viddhaṁsetvā sammattaniyāmaṁ okkamati. Tatiyo anicce "niccan"ti ayāthāvaggāhī samathabalena samāhitacitto saṅkhārānaṁ taṅkhaṇikabhāvaṁ sallakkhento bhāvanābalena taṁ vipallāsaṁ samugghātetvā sammattaniyāmaṁ okkamati. Catuttho santati-samūha-kiccārammaṇa-ghanavañcitatāya phassādidhammapuñjamatte anattani "attā"ti micchābhinivesī catukoṭikasuññatāmanasikārena taṁ micchābhinivesaṁ viddhaṁsetvā sāmaññaphalaṁ sacchikaroti. Subhasaññāsukhasaññādīhi catūhi vā vipallāsehi samudayasaccaṁ, tesamadhiṭṭhānārammaṇabhūtā pañcupādānakkhandhā dukkhasaccanti-ādinā saccayojanā veditabbā. Phalaṁ panettha cattāri sāmaññaphalāni, catūhi cettha vipallāsehi caturāsavoghayoga-kāyagantha-agati-taṇhuppādupādāna-sattaviññāṇaṭṭhiti-apariññādivasena akusalapakkho netabbo, tathā catūhi satipaṭṭhānehi catubbidhajhāna-vihārādhiṭṭhāna-sukhabhāgiyadhamma-appamaññāsammappadhāniddhipādādivasena vodānapakkho netabboti ayaṁ **sīhavikkīḷitassa nayassa bhūmi**.

Imesaṁ (SṬ.1.1/CS:pg.1.61) pana tiṇṇaṁ atthanayānaṁ siddhiyā vohāranayadvayaṁ siddhameva hoti. Tathā hi atthanayānaṁ disābhūtadhammālocanaṁ **disālocanaṁ,** tesaṁ samānayanaṁ **aṅkuso**ti pañcapi nayā idha niyuttāti veditabbā. Idañca suttaṁ soḷasavidhe suttantapaṭṭhāne nibbedhasekkhabhāgiyaṁ byatirekamukhena patiṭṭhānāyūhanāni gahitānīti saṁkilesanibbedhasekkhabhāgiyaṁ cāti daṭṭhabbaṁ. Aṭṭhavīsatividhe pana suttantapaṭṭhāne lokiyalokuttaraṁ sattādhiṭṭhānaṁ ñāṇañeyyaṁ dassanabhāvanaṁ sakavacanaṁ vissajjanīyaṁ kusalaṁ anuññātanti veditabbaṁ.

Oghataraṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.2.)2. Nimokkhasuttavaṇṇanā

2. **Paṭhamamāgatan**ti saṁvaṇṇanāvasena paṭhamasuttādīsu paṭhamaṁ āgatapadaṁ. **Uttānatthan**ti pākaṭatthaṁ. Apubbaṁyeva hi duviññeyyatthañca padaṁ saṁvaṇṇetabbaṁ. **No**ti pucchāyaṁ **nu**-saddena samānattho nipātoti āha **"jānāsi noti jānāsi nū"**ti. Vaṭṭato nimuccanti tena sattāti **nimokkho,** maggo. So ca pamuccanti tenāti **pamokkho,** pamuccanante pana adhigantabbattāphalaṁ "pamokkho"ti vuttaṁ, yathā arahattaṁ "rāgakkhayo dosakkhayo mohakkhayo"ti vuttaṁ. **Te**ti sattā. **Viviccatī**ti visuṁ asammisso hoti, vigacchatīti attho. Viviccati dukkhaṁ etasmāti **viveko**. Dutiyavikappe pana sakalavaṭṭadukkhato sattā nimuccanti ettha pamuccanti viviccanti cāti **nimokkho pamokkho viveko,** nibbānanti attho veditabbo. **Etthā**ti ca nimittatthe bhummavacanaṁ daṭṭhabbaṁ. Avadhāraṇattho **kho**-kāro "assosi kho"ti-ādīsu viya.

Nandīmūlako bhavo **nandībhavo** purimapade uttarapadalopena "sākabhakkho patthavo sākapatthavo"ti yathā. Paṭhamaṁ kammavaṭṭapadhānaṁ atthaṁ vatvā puna kilesakammānaṁ vasena ubhayappadhānaṁ atthaṁ vadanto **"nandiyā cā"**ti-ādimāha. **Purimanaye**ti nandīmūlako kammabhavo nandībhavoti etasmiṁ pakkhe. **Nandībhavenā**ti nandībhavapadena. **Tividhakammābhisaṅkhāravasenā**ti puññābhisaṅkhārādivasena kāyasaṅkhārādivasena ca tippakārassa kammābhisaṅkhārassa (SṬ.1.2/CS:pg.1.62) vasena. **Saṅkhārakkhandho gahito** cetanāpadhānattā saṅkhārakkhandhassa. **Saññāviññāṇehī**ti "saññāviññāṇasaṅkhayā"ti evaṁ vuttasaññāviññāṇapadehi. **Taṁsampayuttā cā**ti tena yathāvuttasaṅkhārakkhandhena

samaṁ yuttā eva. **Dve khandhā**ti saññāviññāṇakkhandhā.

Nanu ettha vedanākkhandho na gahitoti? No na gahitoti dassento **"tehi panā"**ti-ādimāha. **Tīhi khandhehī**ti saññāsaṅkhāraviññāṇakkhandhehi. **Gahitāva** avinābhāvato. Na hi vedanārahito koci cittuppādo atthi. **Anupādiṇṇakānan**ti kusalākusalānaṁ. Na hettha kiriyākhandhānaṁ appavatti adhippetā. **Appavattivasenā**ti anuppattidhammatāpattivasena. Nibbattanavasena kammakilesehi upādīyatīti **upādi,** pañcakkhandhā. Upādino seso **upādiseso,** saha upādisesenāti **sa-upādisesaṁ**. **Nibbānaṁ kathitaṁ** sakalakammakilesavūpasamatthassa jotitattā. Heṭṭhā dvīhi padehi anupādiṇṇakakkhandhā gahitāti "vedanānan"ti ettha upādiṇṇakaggahaṇaṁ yuttanti āha **"upādiṇṇakavedanānan"**ti. **Nirodhenā**ti tappaṭibaddhachandarāganirodhavasena nirujjhanena. **Upasamenā**ti accantūpasamena appavattanena. Evañca katvā ca-saddaggahaṇaṁ samatthitaṁ hoti. **Tesan**ti tassā vedanāya taṁsampayuttānañca tiṇṇaṁ khandhānaṁ. **Vatthārammaṇavasenā**ti vatthubhūtānaṁ channaṁ ārammaṇabhūtānañca sabbesampi upādiṇṇakarūpadhammānaṁ vasena.

Kasmā pana heṭṭhā cattāro arūpakkhandhāyeva vuttā, rūpakkhandho na gahitoti? Visesabhāvato. Sa-upādisesanibbānappattiyañhi upādiṇṇakarūpadhammānaṁ viya anupādiṇṇakarūpadhammānaṁ appavattiyeva natthi. **Dutiyanaye**ti nandiyā ca bhavassa cāti etamhi pakkhe. Nandiggahaṇena saṅkhārakkhandho gahito taṁsahacaraṇato. **Upapattibhavasaṅkhāto rūpakkhandho**ti upādiṇṇakarūpadhammameva vadati. Taggahaṇeneva ca tannimittakāni utu-āhārajāni, viññāṇaggahaṇena cittajānīti catusantatirūpassapettha gahitatā veditabbā. **Saññādīhī**ti saññāviññāṇavedanāgahaṇehi tayo khandhā gahitā, tañca kho upādiṇṇā anupādiṇṇāti vibhāgaṁ akatvā avisesato. Avisesena hi pañcannaṁ khandhānaṁ appavatti nibbānaṁ. Tenāha **"evaṁ …pe… nibbānaṁ kathitaṁ hotī"**ti. "Nibbānan"ti hi idha amatamahānibbānaṁ adhippetaṁ. **Imameva ca nayan**ti idaṁ yathāvuttaṁ dutiyameva. Cattāro (SṬ.1.2/CS:pg.1.63) mahānikāye dhāretīti **catunikāyiko**. Bhaṇḍikanāmako thero **bhaṇḍikatthero**. **Itī**ti vuttappakāraparāmasanaṁ. **Nibbānavasenevā**ti paṭhamanaye sa-upādisesanibbānassa anupādisesanibbānassa ca, dutiye pana "amatamahānibbānassā"ti sabbathāpi nibbānasseva vasena Bhagavā desanaṁ niṭṭhapesi samāpesīti.

Nimokkhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.3.)3. Upanīyasuttavaṇṇanā

3. Anekatthattā dhātusaddānaṁ upasaggavasena atthavisesavācako hotīti āha **"upanīyatīti parikkhīyati nirujjhatī"**ti. Vinassatīti attho. Upanīyatīti vā saraseneva jīvitassa maraṇūpagamanaṁ vuttanti āha--**"upagacchati vā, anupubbena maraṇaṁ upetīti attho"**ti. Kāmañcettha "upanīyatī"ti padaṁ apākaṭakammavisesaṁ vuttaṁ. Yathā pana "sabbaṁ ārogyaṁ byādhipariyosānaṁ, sabbaṁ yobbanaṁ jarāpariyosānaṁ, sabbaṁ jīvitaṁ maraṇapariyosānan"ti, "upanīyati jīvitan"ti vuttattā **"maraṇaṁ upetī"**ti vuttaṁ. Kammakattuvasena hetaṁ vuttaṁ.

Idāni kammasādhanavasena atthaṁ dassetuṁ **"yathā vā"**ti-ādi vuttaṁ. **Gopālena gogaṇo nīyati** yathicchitaṁ ṭhānaṁ. Jīvanti tena sattā, sahajātadhammā vāti **jīvitaṁ,** tadeva tesaṁ anupālane ādhipaccasabbhāvato **indriyan**ti āha **"jīvitanti jīvitindriyan"**ti **parittan**ti ittaraṁ. Tenāha **"thokan"**ti. Pabandhānupacchedassa

paccayabhāvo idha jīvitassa maraṇakiccanti adhippetanti āha **“sarasaparittatāya cā”**ti-ādi. **Āyū**ti ca paramāyu idhādhippetaṁ, tañca ajjakālavasena veditabbaṁ.

Imasmiñhi Buddhuppāde ayaṁ kathāti jīvitassa ati-ittarabhāvadīpanaparā ayaṁ desanā. Jīvitindriyavasena jīvitakkhayaṁ niyamento **“ekacittappavattimattoyevā”**ti āha, ekassa cittuppādassa pavattikkhaṇamatto evāti attho. Idāni tamatthaṁ upamāya vibhāvetuṁ **“yathā nāmā”**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **pavattamānan**ti nemirathīsā vattantī ekeneva nemippadesena (SṬ.1.3/CS:pg.1.64) pavattati ekasmiṁ khaṇeti adhippāyo. **“Ekeneva tiṭṭhatī”**ti etthāpi eseva nayo. **Ekacittakkhaṇikan**ti ekacittakkhaṇamattavantaṁ. **Tasmiṁ citte**ti tasmiṁ yasmiṁ kismiñci ekasmiṁ citte. **Niruddhamatte**ti niruddhabhāvappattamatte. **Niruddhoti vuccatī**ti matoti vuccati taṁsamaṅgī satto paramatthato. Avisesaviduno pana aviññāyamānantarena anusandhānassa niruddhanaṁ nirodhaṁ sallakkhenti. Yathāvuttamatthaṁ suttena vibhāvetuṁ **“yathāhā”**ti-ādi vuttaṁ. Tena tīsupi kālesu sattānaṁ paramatthato jīvanaṁ maraṇaṁ cittakkhaṇavasenevāti dasseti.

Jīvitanti jīvitindriyaṁ. **Attabhāvo**ti jīvitavedanāviññāṇāni ṭhapetvā avasiṭṭhadhammā adhippetā. **Sukhadukkhā**ti sukhadukkhā vedanā, upekkhāpi idha sukhadukkhāsveva antogadhā iṭṭhāniṭṭhabhāvato. **Kevalā**ti attanā, niccabhāvena vā avomissā. **Ekacittasamāyuttā**ti ekakena cittena sahitā. **Lahuso vattate khaṇo**ti vuttanayena ekacittakkhaṇikatāya lahuko ati-ittaro jīvitādīnaṁ khaṇo vattati.

Ye niruddhā marantassāti cavantassa sattassa cutito uddhaṁ niruddhāti vattabbā ye khandhā. **Tiṭṭhamānassa vā idhā**ti ye vā idha pavattiyaṁ tiṭṭhamānassa dharantassa bhaṅgappattiyā niruddhā khandhā, **sabbepi sadisā** te sabbepi ekasadisā **gatā** atthaṅgatā **appaṭisandhiyā** puna āgantvā paṭisandhānābhāvena vigatā. Yathā hi cutikhandhā na nibbattanti, evaṁ tato pubbepi khandhā. Tasmā ekacittakkhaṇikaṁ sattānaṁ jīvitanti adhippāyo.

Anibbattena na jātoti anuppannena cittena jāto na hoti “anāgate cittakkhaṇe na jīvittha na jīvati jīvissatī”ti vattabbato. **Paccuppannena** vattamānena cittena **jīvati** jīvamāno nāma hoti, na jīvittha na jīvissati. **Cittabhaṅgā mato loko**ti cuticittassa viya sabbassapi tassa tassa cittassa bhaṅgappattiyā ayaṁ loko paramatthato mato nāma hoti “atīte cittakkhaṇe jīvittha na jīvati na jīvissatī”ti vattabbato, niruddhassa appaṭisandhikattā. Evaṁ santepi **paññatti paramatthiyā,** yāyaṁ taṁ taṁ pavattaṁ cittaṁ upādāya “tisso jīvati, phusso jīvatī”ti vacanappavattiyā (SṬ.1.3/CS:pg.1.65) visayabhūtā santānapaññatti, sā ettha paramatthiyā paramatthabhūtā. Tathā hi vuttaṁ “nāmagottaṁ na jīratī”ti (saṁ.ni.1.76).

Na santi tāṇāti jaraṁ upagatassa tato taṁnimittaṁ yaṁ vā pāpakārino pāpakammānaṁ upaṭṭhānavasena puññakārino piyavippayogavasena cittadukkhaṁ ubhayesampi bandhanacchedanādivasena vitujjamānaṁ anappakaṁ sarīradukkhaṁ sammohappatti ca hoti, tato tāyantā na santi. Tenāha--**“tāṇaṁ leṇaṁ saraṇaṁ bhavituṁ samatthā nāma keci natthī”**ti. Bhāyati etasmāti **bhayaṁ,** bhayanimittanti āha **“bhayavatthū”**ti. Taggahaṇena ca cittutrāsalakkhaṇaṁ bhayaṁ gahitameva, sati nimitte nemittaṁ santamevāti. **Pubbacetanan**ti ekāvajjanavīthiyaṁ nānāvajjanavīthiyaṁ sampavattaṁ upacārajjhānacetanaṁ. **Aparacetanan**ti vasībhāvāpādanavasena parato samāpajjanavasena ca pavattaṁ samāpatticetanaṁ. **Muñcacetanan**ti vikkhambhanavasena pavattaṁ paṭhamappanācetanaṁ. Kusalajjhānassa vipākajjhāneva labbhamānaṁ sukhaṁ **jhānasukhaṁ**. Iṭṭhapariyāyo cettha sukha-saddo. Jhāne apekkhā **jhānanikanti**. Jhānassa assādavasena pavatto lobho **jhānassādo**. Yena te te brahmāno

jhānato vuṭṭhāya "Aho sukhaṁ aho sukhan"ti vācaṁ nicchāresunti. Yathā devā sukhabahulā tihetupaṭisandhikāvāti paṭipajjantā jhānaṁ adhigantuṁ bhabbā, na itareti **"kāmāvacaradevesū"**ti vuttaṁ. Kāmāvacarā ca uparidevā ca **kāmāvacaradevā**ti ekadesasarūpekaseso daṭṭhabbo. Tena manussānampi ekaccānaṁ sabbesampi vā saṅgaho siddho hoti patthanāparikappanāya visayabhāvato. Tenāha **"Aho vatime ca …pe… tiṭṭheyyun"**ti. Thullāni phusitāni vipphurāni etthāti thullaphusitako, kālo, deso vā. Tasmiṁ **thullaphusitake**.

"Puññāni kayirātha sukhāvahānī"ti vuttattā **"aniyyānikaṁ vaṭṭakathaṁ kathetī"**ti vuttaṁ. Lujjanapalujjanaṭṭhena loko, kilesehi āmasitabbato āmisañcāti **lokāmisaṁ**. Nippariyāyāmisaṁ pana loke āmisantipi **lokāmisaṁ**. Pariyāyeti sabhāvato parivattetvā ñāpeti etenāti pariyāyo, leso, kāraṇaṁ vāti āha **"nippariyāyena cattāro paccayā"**ti, vaṭṭassa ekantato bālalokeheva (SṬ.1.3/CS:pg.1.66) āmasitabbabhāvato pariyāyāmisatā vuttā. **Idha pari**. .**pe… adhippetaṁ** vivaṭṭapaṭiyogino icchitattā. Catupaccayāpekkhañhi pahānaṁ. Ekaccassa sakalavaṭṭāpekkhappahānassapi paccayo hotīti **"vaṭṭatiyevā"**ti sāsaṅkaṁ vadati. Vūpasamati ettha sakalavaṭṭadukkhanti **santi,** asaṅkhatadhātūti āha **"nibbānasaṅkhātan"**ti.

Upanīyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.4.)4. Accentisuttavaṇṇanā

4. Kālayanti khepentīti **kālā**. Purebhattādayo hi kālā dhammappavattimattatāya paramatthato avijjamānāpi lokasaṅketamattasiddhā tassāyeva dhammappavattiyā gatagatāya anivattanato taṁ taṁ dhammappavattiṁ khepentā vināsayantā viya sayañca tāhi saddhiṁ accentā viya honti. Tenāha--"kālo ghasati bhūtāni, sabbāneva sahattanā"ti (jā.1.2.190). **"Tarayanti rattiyo"**ti etthāpi vuttanayeneva attho veditabbo. "Etaṁ bhayaṁ maraṇe pekkhamāno"ti vuccamānattā puggalaṁ maraṇūpagamanāya tarayantīti attho vutto. **Vayoguṇā**ti ettha koṭṭhāsā guṇā. Titthiyānaṁ hi carimacittena sakalacitte vayasamūhe vayasamaññāti āha--**"paṭhamamajjhimapacchimavayānaṁ guṇā, rāsayoti attho"**ti. **Ānisaṁsaṭṭho guṇaṭṭho** "vākaciraṁ nivāsesiṁ, dvādasaguṇamupāgatan"ti-ādīsu (bu.vaṁ.2.30) viya. "Tandiguṇāhaṁ karissāmi, diguṇaṁ diguṇaṁ vaddheyyā"ti ca evamādīsu pana **tabbhāvavutti-attho guṇaṭṭho**.

"Asaṅkhyeyyāni nāmāni, saguṇena mahesino;
Guṇena nāmamuddheyyaṁ, api nāma sahassato"ti. (dha.sa.aṭṭha.1313 udā. 53 paṭi.ma.aṭṭha.1.1.76)--

Ādīsu **pasaṁsaṭṭho guṇaṭṭho** daṭṭhabbo. "Vayoguṇā anupubbaṁ jahantī"ti ettha attho "accenti kālā"ti ettha vuttanayo eva. **Paṭhamamajjhimavayā**ti paṭhamaggahaṇañcettha vayassa gatassa apunarāvattidassanatthaṁ kataṁ. Tenevāha--**"maraṇakkhaṇe pana tayopi vayā jahantevā"**ti.

Ettha (SṬ.1.4/CS:pg.1.67) ca pāḷiyaṁ "accenti kālā"ti sāmaññato kālassa apagamanaṁ dassitaṁ, puna taṁ visesatopi dassetuṁ itaradvayaṁ vuttaṁ. Aṭṭhakathāyaṁ pana mudindriyassa vasena "vayoguṇā anupubbaṁ jahantī"ti vuttaṁ, majjhimindriyassa vasena "tarayanti rattiyo"ti vuttanti adhippāyena **"kālāti purebhattādayo kālā"**ti vuttaṁ. Tasmā tattha **ādi**-saddena pacchābhattapaṭhamayāma-muhuttakālādi-kālakoṭṭhāso eva aṇupabhedo kālavibhāgo

gahitoti veditabbo. **Sesan**ti idha dvīsu gāthāsu pacchimaddho. So hi idha atthato adhigatattā anantarasutte ca vuttattā atidisito.

Accentisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.5.)5. Katichindasuttavaṇṇanā

5. **Chindanto**ti samucchindanto. **Kati chindeyyā**ti kittake pāpadhamme samucchindeyya, anuppattidhammataṁ pāpeyya. **Sesapadesupī**ti sesesupi dvīsu padesu. Jahanto kati jaheyya, bhāvento kati uttari bhāveyyāti imamatthaṁ **"eseva nayo"**ti iminā atidisati. Catutthapadassa pana attho sarūpeneva dassito. **Atthato ekan**ti bhāvatthato ekaṁ. Yadi evaṁ kimatthaṁ pariyāyantaraṁ gahitanti āha **"gāthābandhassa panā"**ti-ādi. Atthato ettha punarutti atthevāti āha **"saddapunaruttiṁ vajjayantī"**ti. Saṅgaṁ atikkamayatīti **saṅgātigo**ti āha **"ayamevattho"**ti.

Oraṁ vuccati kāmadhātu, paṭisandhiyā paccayabhāvena tañca bhajantīti **orambhāgiyāni**. Tattha ca kammaṁ tabbipākaṁ satte dukkhaṁ, kammunā vipākaṁ, sattena dukkhaṁ saṁyojentīti **saṁyojanāni,** sakkāyadiṭṭhi-vicikicchā-sīlabbataparāmāsa-kāmarāga-paṭighā. Uddhaṁ vuccati catasso arūpadhātuyo, vuttanayena taṁ bhajantīti **uddhambhāgiyāni, saṁyojanāni** rūpārūparāgamānuddhaccāvijjā. **Āropitavacanānurūpeneva evamāhā**ti "pañca chinde pañca jahe"ti evaṁ kathesi tassā devatāya sukhaggahaṇatthaṁ. Na kevalaṁ tāya devatāya vuttavacanānurūpato eva, atha kho tesu saṁyojanesu (SṬ.1.5/CS:pg.1.68) vattabbākāratopīti dassetuṁ **"atha vā"**ti-ādi vuttaṁ. Tena orambhāgiyasaṁyojanāni nāma garūni ducchedāni gāḷhabandhanabhāvato, tasmā tāni sandhāya **"pañca chinde"**ti vuttaṁ.

Uddhambhāgiyasaṁyojanāni pana lahūni succhedāni heṭṭhā pavattitānukkamena bhāvanānayena pahātabbato, tasmā tāni sandhāya **"pañca jahe"**ti vuttaṁ. Tenāha **"pādesu baddhapāsasakuṇo viyā"**ti-ādi. **Visesan**ti bhāvanānaṁ visesaṁ vipassanābhāvanaṁ **bhāvento** uppādento vipaccento vaḍḍhento ca. Saṁsārapaṅke sañjanaṭṭhena rāgo eva saṅgo **"rāgasaṅgo"**. Esa nayo sesesupi. Yasmā ettha rāga-moha-diṭṭhi-tabbhāgiyasakkāyadiṭṭhi-sīlabbataparāmāsa-kāmarāgāvijjā atthato oghā eva, itare tadekaṭṭhā, tasmā Bhagavā saṁyojanappahānasaṅgātikkamehi oghataraṇaṁ kathesi. **Lokiyalokuttarāni kathitāni** "bhāvaye"ti pubbabhāgāya maggabhāvanāya adhippetattā.

Katichindasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.6.)6. Jāgarasuttavaṇṇanā

6. **Jāgaratan**ti anādare sāmivacanaṁ. Tenāha **"indriyesu jāgarantesū"**ti. "Vissajjanagāthāyaṁ panā"ti imassa padassa "ayamattho veditabbo"ti iminā sambandho. Pucchāgāthāya pana attho imināva nayena viññāyatīti adhippāyo. **Pañca jāgarataṁ suttā**ti ettha "suttā"ti padaṁ apekkhitvā **pañcā**ti paccattavacanaṁ "jāgaratan"ti padaṁ apekkhitvā sāmivasena pariṇāmetabbaṁ "pañcannaṁ jāgaratan"ti. Tenāha--**"pañcasu**

indriyesu jāgarantesū”ti, jāgarantesu baddhābhāvena sakiccappasutatāya sakiccasamatthatāya cāti attho. Sottaṁva **suttā** pamādaniddābhāvato. Tameva suttabhāvaṁ puggalādhiṭṭhānāya kathāya dassetuṁ **“kasmā”**ti-ādi vuttaṁ. Pamajjati, pamādo vā etassa atthīti pamādo, tassa bhāvo **pamādatā,** tāya, pamattabhāvenāti attho.

Evaṁ (SṬ.1.6/CS:pg.1.69) gāthāya paṭhamassa pādassa atthaṁ vatvā dutiyassa vattuṁ **“evaṁ suttesū”**ti-ādi vuttaṁ. Tassattho vuttanayena veditabbo. Yasmā appahīnasupanakiriyāvasena sanīvaraṇassa puggalassa anuppannarāgarajādayo uppajjanti, uppannā pavaḍḍhanti, tasmā vuttaṁ **“nīvaraṇeheva kilesarajaṁ ādiyatī”**ti. Tenevāha **“purimā”**ti-ādi. Purimānaṁ pacchimānaṁ aparāparuppattiyā paccayabhāvo hettha ādiyanaṁ. **Pañcahi indriyehi parisujjhatī**ti maggapariyāpannehi saddhādīhi pañcahi indriyehi sakalasaṁkilesato visujjhati. Paññindriyameva hi anaññātaññassāmītindriyādīni, itarāni ca anvayānīti.

Jāgarasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.7.)7. Appaṭividitasuttavaṇṇanā

7. Pavattinivattitadubhayahetuvibhāgassa dhammassapi catusaccantogadhattā āha **“dhammāti catusaccadhammā”**ti. Cattāripi hi ariyasaccāni catusaccantogadhāni. **Appaṭividdhā**ti pariññābhisamayādivasena anabhisamitā. **Diṭṭhigatavādesū**ti diṭṭhigatasaññitesu vādesu. Diṭṭhigatehi te pavattitā. **Ito paresan**ti ito sāsanikehi paresaṁ aññesaṁ. **Dhammatāyā**ti sabhāvena, sayamevāti attho. **Gacchantī**ti pavattanti diṭṭhivādaṁ paggayha tiṭṭhanti. **Parenā**ti diṭṭhigatikena. **Nīyantī**ti diṭṭhivādasaṅgaṇhane uyyojīyanti. Tenāha **“tatthā”**ti-ādi. **Pabujjhitun**ti pamādaniddāya paṭibujjhituṁ. **Paṭipadā** yathādesitassa dhammassa kathitatāya, paṭibujjhituṁ yoniso pavattiyamānattā **bhaddikā**.

Hetunāti ñāyena. **Kāraṇenā**ti catusaccānaṁ sambodhayuttiyā. Hatthatale āmalakaṁ viya sabbaṁ ñeyyaṁ jānātīti sabbaññū, teneva sabbaññutābhisambodhena Buddhoti **sabbaññubuddho**. Paccekaṁ parehi asādhāraṇatāya visuṁ sayambhuñāṇena saccāni Buddhavāti **paccekabuddho**. Paropadesena catusaccaṁ bujjhatīti **catusaccabuddho**. Tathā hi so sayambhutāya abhāvato kevalaṁ catusaccabuddhoti vuccati. Sutena sutamayañāṇena khandhādibhedaṁ ñeyyaṁ Buddhavāti **sutabuddho**. Sabbaññubuddhapaccekabuddhe (SṬ.1.7/CS:pg.1.70) ṭhapetvā avasesā aggasāvakamahāsāvakāpi pakatisāvakāpi vītarāgā **avasesā khīṇāsavā**. **Tayopi purimā vaṭṭanti** sambuddhāti-ādivacanato. Sannivasati etenāti sannivāso, caritaṁ. Lokassa sannivāso **lokasannivāso,** tasmiṁ. Kāyaduccaritādibhede **visame**. Satisammosena **visame vā sattanikāye**. So hi visamayogato visamo. Rāgavisamādike **visame vā kilesajāte**. Taṁ visamaṁ pahāya taṁ visamaṁ ajjhupekkhitvā **samaṁ** sadisaṁ yuttarūpaṁ, purimakehi vā sambuddhehi **samaṁ** sadisaṁ **caranti** vattanti.

Appaṭividitasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.8.)8. Susammuṭṭhasuttavaṇṇanā

8. **Susammuṭṭhā**ti suṭṭhu ativiya sammuṭṭhā. Satta sekkhā hi susammusitā vinaṭṭhā. Kathaṁ pana te anadhigatā naṭṭhā nāma hontīti āha **"yathā hī"**ti-ādi. **Adhigatassā**ti adhigato assa. So vadantoti sambandho. **Sesan**ti "dhammā"ti-ādi. **Purimasadisamevā**ti anantaragāthāya vuttasadisameva.

Susammuṭṭhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.9.)9. Mānakāmasuttavaṇṇanā

9. Seyyādibhedaṁ mānaṁ appahāya taṁ paggayha vicaranto kāmento nāma hotīti āha **"mānaṁ kāmentassa icchantassā"**ti. Damati cittaṁ etenāti **damo,** satisambojjhaṅgādiko samādhipakkhiko damo. Manacchaṭṭhāni indriyāni dametīti **damo,** indriyasaṁvaro. Kilese dameti pajahatīti **damo,** paññā. Upavasanavasena kāyakammādiṁ dametīti **damo,** uposathakammaṁ. Kodhūpanāhamakkhamānādike dameti vinetīti **damo,** adhivāsanakhanti. **Tenevā**ti "damo"ti samādhipakkhikadhammānaṁ eva adhippetattā (SṬ.1.9/CS:pg.1.71) "Na monaṁ atthī"ti ca pāṭho. **Asamāhitassā**ti samādhipaṭikkhepo jotito.

Maccudheyyassa pārataraṇassa vuccamānattā **"monanti catumaggañāṇan"**ti vuttaṁ. Na hi tato aññena taṁ sambhavati. **Jānāti** asammohapaṭivedhavasena paṭivijjhatīti attho. Maccu dhīyati etthāti **maccudheyyaṁ,** khandhapañcakaṁ maraṇadhammattā. **Tassevā**ti maccudheyyasseva. **Pāraṁ** paratīrabhūtaṁ nibbānaṁ. **Tareyyā**ti ettha taraṇaṁ nāma ariyamaggabyāpāroti āha **"paṭivijjheyya pāpuṇeyyā"**ti. Tathā hi vakkhati "paṭivedhataraṇaṁ nāma vuttan"ti. "Na tareyya na paṭivijjheyya na pāpuṇeyya vā"ti ayamettha pāṭho yutto. Aññathā "idaṁ vuttaṁ hotī"ti-ādivacanaṁ virujjheyya. **Eko araññe viharanto**ti ekākī hutvā araññe viharantoti attho.

Kāmaṁ heṭṭhimamaggehipi ekaccassa mānassa pahānaṁ labbhati. Aggamaggeneva pana tassa anavasesato pahānanti āha--**"arahattamaggena navavidhamānaṁ pajahitvā"**ti. Upacārasamādhipubbako appanāsamādhīti vuttaṁ **"upacārappanāsamādhīhī"**ti, na upacārasamādhimattena samādhimattaṁ sandhāya paccekaṁ vākyaparisamāpanassa ayujjanato. Na hi appanaṁ appattaṁ lokuttarajjhānaṁ atthi. **"Sucetaso"**ti cittassa ñāṇasahitatāya lakkhaṇavacananti āha **"ñāṇasampayuttatāyā"**ti-ādi. Tathā hi vakkhati "sucetasoti ettha cittena paññā dassitā"ti. **"Sabbadhi vippamutto"**ti sabbesu bhavādīsu visaṁsaṭṭhacitto sabbaso khandhādīhi visaṁyutto hotīti vuttaṁ **"sabbesu khandhāyatanādīsu vippamutto hutvā"**ti. Pariññāpaṭivedho sacchikiriyapaṭivedhena vinā natthīti āha **"tebhūmaka …pe… vuttan"**ti.

Mānaṁ nissāya duccaritacaraṇato **māno nāmāyaṁ sīlabhedano**. **Tasmā**ti mānassa sīlapaṭipakkhabhāvato. **Iminā** paṭipakkhappahānakittanena. **Adhicittasikkhā kathitā** sarūpato evāti adhippāyo. Ettha **cittenā**ti su-saddena visesitacittena. **Tasmā**ti paññāya dassitattā. **Iminā**ti "sucetaso"ti iminā padena. Adhisīlasikkhā adhicittasikkhā adhipaññāsikkhāti sīlādīnipi visesetvā vuttāni. Sambhave byabhicāre ca visesanavisesitabbatāti taṁ dassento **"adhisīlañca nāma sīle sati hotī"**ti-ādiṁ vatvā tadubhayaṁ (SṬ.1.9/CS:pg.1.72) vibhāgena dassetuṁ **"tasmā"**ti-ādi vuttaṁ. Paṭhamanayo saṅkaravasena pavattoti asaṅkaravasena dassetuṁ **"apicā"**ti-ādinā dutiyanayo vutto. **"Samāpannā"**ti etthāpi "nibbānaṁ patthayantenā"ti ānetvā sambandho.

Vipassanāya pādakabhāvaṁ anupagatāpi tadatthaṁ nibbattanādivasena samāpannāti ayamattho purimanayato viseso. Adhipaññāya panettha purimanayato viseso natthīti sā anuddhaṭā. **Samodhānetvā**ti pariyāyato sarūpato ca saṅgahetvā. **Sakalasāsanan**ti tissannaṁ kathitattā eva sikkhattayasaṅgahaṁ sakalasāsanaṁ kathitaṁ hotīti.

Mānakāmasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.10.)10. Araññasuttavaṇṇanā

10. **Santakilesānan**ti vūpasantakilesapariḷāhānaṁ. Yasmā sīlādiguṇasambhavaṁ tato eva bhayasantañca upādāya paṇḍitā "santo"ti vuccanti, tasmā vuttaṁ **"paṇḍitānaṁ vā"**ti. Tenāha **"santo have"**ti-ādi. **Seṭṭhacārīnan**ti seṭṭhacariyaṁ carantānaṁ. Yasmā puthujjanakalyāṇato paṭṭhāya bhikkhu maggabrahmacariyavāsaṁ vasati nāma, tasmā āha **"maggabrahmacariyavāsaṁ vasantānan"**ti. Ariyānaṁ pana mukhavaṇṇassa pasīdane vattabbameva natthi. **Mūlakammaṭṭhānan**ti pārihāriyakammaṭṭhānaṁ. **Visabhāgasantatī**ti nānārammaṇesu pavattacittasantati. Sā hi vikkhepabyākulatāya appasannā samāhitacittasantatiyā visabhāgasantati. **Okkamatī**ti samādhisabhāgā cittasantati samathavīthiṁ anupavisati. **Cittaṁ pasīdatī**ti kammaṭṭhānaniratataṁ bhāvanācittaṁ sandhāyāha, taṁ pasannaṁ hutvā pavattati. **Lohitaṁ pasīdatī**ti cittakālussiyassābhāvato lohitaṁ anāvilaṁ hoti. **Parisuddhāni honti** kāraṇassa parisuddhabhāvato. **Tālaphalamukhassa viya mukhassa vaṇṇo hotī**ti mukha-saddassa ādimhi pamuttapadena yojetabbo. Evañhi cassa pamuttaggahaṇaṁ samatthitaṁ hoti tālaphalamukhassa vaṇṇasampadāsadisattā. Tibhūmako **eva tebhūmako**.

Atītaṁ nānusocanti atītaṁ paccayalābhaṁ lakkhaṇaṁ katvā na socanti na anutthunanti. Jappanataṇhāya vasena na parikappantīti āha **"na patthentī"**ti (SṬ.1.10/CS:pg.1.73) **Yena kenacī**ti itarītarena. **Taṅkhaṇe laddhenā**ti sannidhikāraparibhogābhāvamāha. **Tividhenapi kāraṇenā**ti tippakārena hetunā, tilakkhaṇasantosanimittanti attho.

Vināsanti vināsanahetuṁ. Vinassanti etehīti **vināso,** lobhadosā tadekaṭṭhā ca pāpadhammā Arūpakāyassa viya rūpakāyassapi visesato sukkhabhāvakāraṇanti āha **"etena kāraṇadvayenā"**ti. **Luto**ti lūno.

Araññasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.
Naḷavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Nandanavaggo

(SṬ.1.11.)1. Nandanasuttavaṇṇanā

11. "Tatra Bhagavā"ti vutte na tathā byañjanānaṁ siliṭṭhatā, yathā "tatra kho Bhagavā"ti vutteti āha **"byañjanasiliṭṭhatāvasenā"**ti. **Parisajeṭṭhake**ti parisāya jeṭṭhake, ye tassā desanāya visesato bhājanabhūtā. **Parisajeṭṭhake bhikkhū**ti catuparisajeṭṭhake

bhikkhū. Catunnaṁ hi parisānaṁ jeṭṭhā bhikkhuparisā paṭhamuppannattā. **Āmantesī**ti sambodhesi, sambodhanañca jānāpananti āha **"jānāpesī"**ti. **Bhadante**ti garugāravasappatissavavacanametaṁ, atthato pana **bhadante**ti bhaddaṁ tava hotu attano niṭṭhānapariyosānattā paresañca santatāvahattā. **Bhagavato paccassosun**ti ettha **Bhagavato**ti sāmivacanaṁ āmantanameva sambandhi-atthapadaṁ apekkhatīti adhippāyenāha **"Bhagavato vacanaṁ pati-assosun"**ti. **Bhagavato**ti pana idaṁ patissavanasambandhena sampadānavacanaṁ yathā "Devadattassa paṭissuṇātī"ti. Yaṁ panettha vattabbaṁ, taṁ nidānavaggassa ādisuttavaṇṇanāyaṁ āgamissati.

Tāvatiṁsakāyoti tāvatiṁsasaññito devanikāyo. **Dutiyadevaloko**ti chasu kāmalokesu dutiyo devaloko. Tettiṁsa janā sahapuññakārino tattha uppannā, taṁsahacaritaṭṭhānaṁ **tāvatiṁsaṁ** (SṬ.1.11/CS:pg.1.74) tannivāsinopi tāvatiṁsanāmakā sahacaraṇañāyenāti āha **"maghena māṇavenā"**ti-ādi. Ayaṁ pana kecivādo byāpanno hotīti taṁ arocentena **"vadantī"**ti vuttaṁ. Byāpannataṁ dassento **"yasmā panā"**ti-ādimāha. Tathā hi vakkhati "evaṁ hi niddosaṁ padaṁ hotī"ti. **Nāmapaṇṇattiyevā**ti atthanirapekkhattā niruḷhasamaññā eva.

Taṁ vananti taṁ upavanaṁ. Paviṭṭhe paviṭṭhe dukkhappattepi attano sampattiyā nandayati, pageva adukkhappatteti dassetuṁ **"pañcasu hī"**ti-ādi vuttaṁ. **Pavesitānan**ti pakoṭṭhavārena pavesitānampīti adhippāyo. Cavanakāleyeva thokaṁ dissamānavikārā hutvā cavanti, te sandhāya **"himapiṇḍo viya vilīyantī"**ti vuttaṁ. Ye pana adissamānavikārā sahasā antaradhāyanti, te sandhāya **"dīpasikhā viya vijjhāyantī"**ti vuttanti vadanti. **Nandayati** pakatiyā somanassitaṁ domanassitañca. **Nandane**ti evaṁ-anvatthanāmake uyyāne. **Parivutā**ti "devatā"ti vacanaṁ upādāya itthiliṅgavasena vuttaṁ. Devaputto hi so.

Divi bhavattā dibbāti āha **"devaloke nibbattehī"**ti. Kāmetabbatāya **kāmabandhanehi,** tathā aññamaññaṁ asaṁkiṇṇasabhāvatāya **kāmakoṭṭhāsehi**. **Upetā**ti upagatā samannāgatā. **Paricārayamānā**ti pariramamānā. Idañhi padaṁ apekkhitvā "kāmaguṇehī"ti kattari karaṇavacanaṁ, purimāni apekkhitvā sahayoge. Ramamānā carantīti katvā vuttaṁ **"ramamānā"**ti. **Paricārayamānā**ti vā parito samantato cārayamānāti atthoti āha **"indriyāni sañcārayamānā"**ti. Paṭhamanaye hi anubhavanattho paricaraṇasaddo, dutiyanaye parivattanattho. **So panā**ti "tāyaṁ velāyan"ti vuttakālo. **Adhunā**ti sampati. So vicarīti sambandho. **Kāmaguṇehī**ti hetumhi karaṇavacanaṁ. **Ovuto**ti yathā taṁ na ñāyati, evaṁ pihitacitto. **Nivuto pariyonaddho**ti tasseva vevacanaṁ. Tenāha **"lokābhibhūto"**ti. **Āsabhin**ti seṭṭhaṁ "aggohamasmi lokassā"ti-ādinā (dī.ni.2.31 ma.ni.3.207) **bhāsanto** bodhisatto viya.

Kevalaṁ (SṬ.1.11/CS:pg.1.75) dassanaṁ kimatthiyanti āha--**"ye …pe… vasenā"**ti, tasmiṁ nandanavane avaṭṭhitakāmabhāgānubhavanavasenāti attho. **Naradevānan**ti purisabhūtadevatānaṁ. Tenāha **"devapurisānan"**ti. Appakaṁ adhikaṁ ūnaṁ vā gaṇanūpagaṁ nāma na hotīti **"tikkhattuṁ dasannan"**ti vuttaṁ. "Tettiṁsānan"ti hi vattabbe ayaṁ ruḷhī. **Parivārasaṅkhātena,** na kittisaṅkhātenāti adhippāyo. Sīlācārādiguṇanemittikā hi kitti. "Tāvatiṁsā devā dīghāyukā vaṇṇavanto sukhabahulā"ti evamādivacanena yase icchite avisesetvāva **"yasena sampannānan"**ti sakkā vattuṁ.

Ariyasāvikāti sotāpannā. "Sakadāgāminī"ti keci. **Adhippāyaṁ vivaṭṭetvā**ti yathā tvaṁ andhabāle maññasi, dhammasabhāvo evaṁ na hotīti tassā devatāya adhippāyaṁ viparivattetvā. Ekantato sukhaṁ nāma nibbānameva. Kāmā hi dukkhā vipariṇāmadhammāti iminā adhippāyena **tassā adhippāyaṁ paṭikkhipitvā**. Kāmaṁ

catutthabhūmakāpi saṅkhārā aniccā eva, te pana sammasanūpagā na hontīti **tebhūmaka**ggahaṇaṁ sammasanayoggena. **Hutvā**ti pubbe avijjamānā paccayasamavāyena bhavitvā uppajjitvā. Etena nesaṁ bhāvabhāgo dassito. **Abhāvatthenā**ti sarasanirodhabhūtena viddhaṁsanabhāvena.

Aniccā addhuvā, tato eva "mayhaṁ ime sukhā"ti vā na iccāti **aniccā**. **Uppādavayasabhāvā**ti khaṇe khaṇe uppajjananirujjhanasabhāvā. Tenāha **"uppa …pe… vevacanan"**ti. Purimassa vā pacchimaṁ kāraṇavevacananti āha **"yasmā vā"**ti-ādi. **Tadanantarā**ti tesaṁ uppādavayānaṁ antare. **Vemajjhaṭṭhānan**ti ṭhitikkhaṇaṁ vadati. Ye pana "saṅkhārānaṁ ṭhiti natthī"ti vadanti, tesaṁ taṁ micchā. Yathā hi tasseva dhammassa uppādāvatthāya bhinnā bhaṅgāvatthā icchitā, aññathā aññaṁ uppajjati, aññaṁ nirujjhatīti āpajjati, evaṁ uppannassa bhaṅgābhimukhāvatthā icchitabbā, sāva ṭhitikkhaṇo. Na hi uppajjamāno bhijjatīti sakkā viññātunti. **Vūpasamasaṅkhātan**ti accantaṁ vūpasamasaṅkhātaṁ **nibbānameva sukhaṁ,** na tayā adhippetā kāmāti adhippāyo.

Nandanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.12.)2. Nandatisuttavaṇṇanā

12. **Nandatī**ti (SṬ.1.12/CS:pg.1.76) ettha nandanaṁ sappītikakāmataṇhākiccanti āha--**"tussatī"**ti, tasmā kāmaparitosena haṭṭhatuṭṭho hotīti attho. **Puttimā**ti puttavā. Pahūte cāyaṁ mā-saddoti āha **"bahuputto"**ti. Bahuputtatāgahaṇena idaṁ payojananti dassento **"tassa hī"**ti-ādimāha. **Pūrentī**ti padaṁ apekkhitvā **dhaññassā**ti sāmivacanaṁ. **Iti āhā**ti imamatthaṁ sandhāyāha, evaṁ-adhippāyo hutvāti attho. **Gosāmiko**ti gomā. Idhāpi pahūte mā-saddo. **Gorasasampattin**ti gorasehi nipphajjanasampattiṁ. **Upadhī**ti paccattabahuvacanaṁ. **Hī**ti hetu-atthe nipāto. Nandayanti pītisomanassaṁ janayantīti **nandanā**. Kāmaṁ dukkhassa adhiṭṭhānabhāvato nippariyāyato kāmā "upadhī"ti vattabbataṁ arahanti, tassā pana devatāya adhippāyavasenāha **"sukhassa adhiṭṭhānabhāvato"**ti. Kilesavatthuhetukattā sesapadadvayassa kiñcāpi sabbaṁ saṁsāradukkhaṁ kilesahetukaṁ, visesato pana pāpadhammā apāyūpapattiṁ nibbattentīti āha--**"kilesāpi apāyadukkhassa adhiṭṭhānabhāvato"**ti. **Upasaṁharamānā**ti upanentā uppādentā. Manussajātikopi dullabhaghāsacchādanatāya dukkhabahulo peto viyāti **manussapeto**. Manussajātikopi vuttarūpo anatthapātito parehi hiṁsito samāno nerayiko viyāti **manussanerayiko**.

Phalena rukkhato **phalaṁ** pātento viya. **Tatheva navahākārehī**ti yathā tīsu kālesu nāsamaraṇabhedanavasena puttimā puttanimittaṁ, tatheva gomā gonimittaṁ socati navappakārehi. Pañca kāmaguṇopadhīpi naraṁ socentīti yojanā. **Tassā**ti yo uttari anugijjhati tassa. **Kāmayānassā**ti jātakāmacchandassa. **Jantuno**ti sattassa. **Parihāyanti ce** vinassanti ce. **Sallaviddhovā**ti sallena viddho viya. **Ruppatī**ti vikāraṁ āpajjati, socatīti attho. **Narassa socanā** sokaghaṭṭanapaccayo. **Upadhayo natthī**ti kāmaṁ kilesābhisaṅkhārūpadhayo tāva khīṇāsavassa nattheva maggādhigamena nirodhitattā, khandhūpadhayo pana kathanti? Tepi tassa sa-upādisesakālepi aṭṭhuppattihetubhūtā na santeva, ayañca anupādisesakāle. Tenāha **"so nirupadhi mahākhīṇāsavo"**ti.

Nandatisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.13.)3. Natthiputtasamasuttavaṇṇanā

13. Puttapemaṁ (SṬ.1.13/CS:pg.1.77) puttaggahaṇena gahitaṁ uttarapadalopenāti āha **"puttapemasaman"**ti. **Gosamitan**ti gohi samaṁ kataṁ. Tenāha **"gohi saman"**ti. Sūriyassa samāti **sūriyasamā**. Avayavasambandhe cetaṁ sāmivacanaṁ. Avayavo cettha ābhā evāti viññāyati "anantaraṁ ābhā"ti vuccamānattāti āha **"sūriyābhāya samā"**ti-ādi. Mahoghabhāvena saranti savantīti **sarā,** mahantā jalāsayā. **Sabbe te samuddaparamā** orimajanehi adiṭṭhaparatīrattā tassa.

Natthi attasamaṁ pemanti gāthāya paṭhamagāthāyaṁ vuttanayena attho veditabbo. Attapemena samaṁ pemaṁ nāma natthīti ayamattho. Anudakakantāre ghammasantāpaṁ asahantiyā aṅke ṭhapitaputtakaṁ kandantaṁ bhūmiyaṁ nipajjāpetvā tassa upari ṭhatvā mata-itthivatthunā dīpetabbaṁ. Tenāha--**"mātāpitādayo hi chaḍḍetvāpi puttadhītādayo"**ti. Tathā cāha--

"Sabbā disā anuparigamma cetasā,
Nevajjhagā piyataramattanā kvaci.
Evaṁ piyo puthu attā paresaṁ,
Tasmā na hiṁse paramattakāmo"ti. (saṁ.ni.1.119 udā.41 netti.113).

Dhaññena samaṁ dhanaṁ nāma natthi, yasmā tappaṭibaddhā āhārūpajīvīnaṁ sattānaṁ jīvitavutti. **Tathārūpe kāle**ti dubbhikkhakāle. **Ekadesaṁyeva obhāsantī**ti ekasmiṁ khaṇe catūsu mahādīpesu obhāsaṁ pharituṁ asamatthattā sūriyassapi, pageva itaresaṁ. Bodhisattassa udayabbayassa ñāṇānubhāvena sakalajātikhettaṁ ekālokaṁ ahosīti āha **"paññā …pe… sakkotī"**ti. **Tamaṁ vidhamatī**ti pubbenivāsañāṇādayo paññā yattha pavattanti, tamanavasesaṁ byāpetvā ekappahārena pavattanato. **"Vuṭṭhiyā pana pavattamānāya yāva ābhassarabhavanā"**ti pacuravasena vuttaṁ.

Natthiputtasamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.14.)4. Khattiyasuttavaṇṇanā

14. Khettato (SṬ.1.14/CS:pg.1.78) vivādā satte tāyatīti **khattiyo**. **Vadati** devatā attano ajjhāsayavasena. **Dvipadādīnan**ti **ādi**-saddena catuppadabhariyaputtā gahitā. **Buddhādayo**ti **ādi**-saddena ājānīyasussūsabhariyassavaputtā. **Dvipadānaṁ seṭṭho**ti ettha dvipadānaṁ eva seṭṭhoti nāyaṁ niyamo icchito, seṭṭho evāti pana icchito, tasmā sambuddho dvipadesu aññesu tattha ca uppajjanato seṭṭho eva sabbesampi uttaritarassa abhāvatoti ayamettha attho. Tenāha **"uppajjamāno panesā"**ti-ādi. Kāraṇākāraṇaṁ ājānātīti **ājānīyo**. **Gaṇhāpethā**ti yathā udako na temissati, evaṁ vāḷaṁ gaṇhāpetha. "Asussūsā"ti keci paṭhanti. **Āsuṇamāno**ti sappaṭissavo hutvā vacanasampaṭicchako.

Khattiyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.15.)5. Saṇamānasuttavaṇṇanā

15. **Ṭhite majjhanhike**ti pubbaddhaṁ nikkhamitvā aparaddhaṁ appatvā ṭhitamajjhanhe. **Sannisīvesū**ti parissamavinodanatthaṁ sabbaso sannisīdantesu. Da-kārassa hi va-kāraṁ katvā niddeso. Tenāha **"sannisinnesu vissamamānesū"**ti. **Sabbasattānan**ti sabbesañca āhārūpajīvitasattānaṁ ghammatāpane santattakāyānaṁ **iriyāpathadubbalyakālo**ti ṭhānādi-iriyāpathassa asamatthakālo. **Saṇati viyā**ti saddaṁ karoti viya, yathā taṁ aññampi Mahāvanaṁ vakkhamānanayena. Tenāha **"tappaṭibhāgaṁ nāmetan"**ti **chiddaveṇupabbānan**ti randhajātakīcakamahāveḷupabbānaṁ. **Dutiyakaṁ** sahāyaṁ alabhantī anabhiratiparitassanāya evamāha. **Anappakaṁ sukhan**ti vipulaṁ uḷāraṁ vivekasukhaṁ.

Ekavihāratāya **suññāgāraṁ paviṭṭhassa**. Tena kāyavivekaṁ dasseti. Aniccānupassanādīhi niccasaññādippahānena **santacittassa**. Tena cittavivekaṁ dasseti. Saṁsāre bhayaṁ ikkhanato **bhikkhuno** ubhayavivekasampannassa, tato (SṬ.1.15/CS:pg.1.79) eva uttariṁ manussadhammato ratiṁ lābhino. **Amānusī ratī**ti bhāvanārati. **Purato**ti purimabhāge. **Pacchato**ti pacchimabhāge. **Aparo**ti añño. **Purato**ti vā anāgate, anāgataṁ ārabbhāti attho. **Pacchato**ti atīte atītaṁ ārabbha paṭipattiyā vibādhanato. **Paro**ti kodho cittapaṭidussanatāya. Na paroti **aparo,** lobho, so **ce na vijjati**. Etena anāgatappajappanāya atītānusocanāya ca abhāvaṁ dasseti. **Atīva phāsu bhavatī**ti nīvaraṇajeṭṭhakassa kāmacchandassa vigamena vikkhambhitanīvaraṇassa jhānassa vasena ativiya phāsuvihāro hoti. **Ekassa vasato vane**ti taṇhādutiyikābhāvena ekassa araññe vivekavāsaṁ vasato. **Sesaṁ tādisamevā**ti sesamettha yaṁ vattabbaṁ, taṁ paṭhamagāthāyaṁ vuttasadisameva.

Saṇamānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.16.)6. Niddātandīsuttavaṇṇanā

16. Pacchime māse pacchābhattaṁ piṇḍapātappaṭikkanto catugguṇaṁ saṅghāṭiṁ paññapetvā dakkhiṇena passena sato sampajānoti ettakaṁ pāṭhaṁ saṅkhipitvā **"niddaṁ okkamitā"**ti vuttaṁ. Kiriyāmayacittehi avomisso bhavaṅgasoto **abyākataniddā**. Sā hi khīṇāsavānaṁ uppajjanārahā, tassā pubbabhāgāparabhāgesu …pe… uppannaṁ thinamiddhaṁ idhādhippetā niddā, sā akhīṇāsavānaṁ yebhuyyena aniyatakālā, tabbidhuraniyatasabbhāvaṁ dassento **"aticchāta …pe… āgantukaṁ ālasiyan"**ti āha. Kāyālasiyapaccayā vīriyassa paṭipakkhabhūtā cattāro akusalakkhandhā **tandī** nāma. **Tandī**ti sabhāvaniddeso. **Tandiyanā**ti ākāraniṁddeso. **Tandīmanatā**ti tandībhūtacittatā. **Ālasyan**ti alasabhāvāharaṇaṁ. **Ālasyāyitattan**ti alasabhāvappatti. **Kāyavijambhanā**ti kāyassa vināmanā. **Akusalapakkhā ukkaṇṭhitatā**ti akusalapakkhiyā anabhirati. **Bhattakilamatho**ti yathāvuttassa bhattavatthukassa āhārassa vasena sarīre uppajjanakakhedo. **Upakkiliṭṭho**ti paññāya dubbalīkaraṇena upakkiliṭṭhacitto. Cittassa asamāhitattā **nivāritapātubhāvo**. Ariyamaggassa jotanaṁ nāma uppajjanamevāti āha **"na jotati** (SṬ.1.16/CS:pg.1.80) **na pātubhavatīti attho"**ti. Na hi ariyamaggo joti-ajotināmo pavattati.

Maggasahajātavīriyenāti lokiyalokuttaramaggasahajātavīriyena. Missakamaggo hi idha adhippeto. **Nīharitvā**ti nīharaṇahetu. Hetu-attho hi ayaṁ

tvā-saddo "paññāya cassa disvā"ti-ādīsu (ma.ni.1.271) viya. Tena "maggo visujjhatī"ti vacanaṁ samatthitaṁ hoti. "Ariyamaggaṁ visujjhatī"ti keci paṭhanti.

Niddātandīsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.17.)7. Dukkarasuttavaṇṇanā

17. Dukkhaṁ titikkhanti **duttitikkhaṁ**. Tañca dukkhamaṁ dussahanaṁ ārambhavasena dukkaraṁ, anuyuñjanavasena duttitikkhanti. **Abyattenā**ti sāmaññassa upakārānupakāre dhamme jānanasamatthāya veyyattiyasaṅkhātāya paññāya abhāvato na byattena. Tenāha **"bālenā"**ti. Yasmiṁ dhamme sati samaṇoti vuccati, taṁ sāmaññanti āha **"samaṇadhammo"**ti. **Iminā**ti "dukkaraṁ duttitikkhañca, abyattena ca sāmaññan"ti iminā gāthaddhena **idaṁ dassetī**ti idaṁ idāni vuccamānaṁ atthajātaṁ dasseti. **Abhidantan**ti abhibhavanadantaṁ, uparidantanti attho. So hi itaraṁ musalaṁ viya udukkhalaṁ visesato kassaci khādanakāle abhibhuyya vattati. **Ādhāyā**ti nippīḷanavaseneva ṭhapetvā. **Tāluṁ āhaccā**ti tālupadesamāhanitvā viya. **Cetasā**ti kusalacittena. **Cittan**ti akusalacittaṁ. **Abhiniggaṇhitvā**ti yathā atisamudācāro na hoti, evaṁ vibādhanavasena niggahetvā. **Āpāṇakoṭikan**ti pāṇakoṭipariyosānaṁ, parijīvanti attho. Sambādhetīti **sambādho,** antarāyiko. **Bahū parissayā**ti ayoniso kāmavitakkādivasena.

Pajjati cittametthāti padaṁ, ārammaṇaṁ. Iriyāpathaṁ eva padaṁ **iriyāpathapadaṁ**.

Gīvā (SṬ.1.17/CS:pg.1.81) cattāro pādāti **gīvapañcamāni**. **Samodahan**ti vā samodhānahetūti ayamettha atthoti āha--**"samodahitvā vā"**ti, sammā odhāya anto pavesetvāti attho. **Sake ārammaṇakapāle**ti gocarajjhattaṁ vadati. **Samodahan**ti samodahanto. **Anissito**ti tebhūmakadhammesu kañcipi dhammaṁ taṇhādiṭṭhābhinivesavasena anissito. **Avihiṁsamāno** vihiṁsānimittānaṁ pajahanena. **Ullumpanasabhāvasaṇṭhitenā**ti sīlabyasanato uddharaṇarūpe saṇṭhitena, karuṇāyuttenāti attho. Tenāha **"kāruññataṁ paṭiccā"**ti.

Dukkarasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.18.)8. Hirīsuttavaṇṇanā

18. **Nisedhetī**ti nivāreti pavattituṁ na deti. **Pucchati** devatā. **Apaharanto**ti apanento, yathā sabbena sabbaṁ akkosavatthu na hoti, evaṁ pariharantoti attho. **Bujjhati** sārathividhaṁ. **Attani nipātaṁ na deti,** ājānīyo hi yuttaṁ pajānāti. Abhūtena **abhūtakkosena parimutto nāma natthi** bālānañca janānaṁ parāpavāde yuttapayuttabhāvato. Tenāha Bhagavā--

"Nindanti tuṇhimāsīnaṁ, nindanti bahubhāṇinaṁ;
Mitabhāṇimpi nindanti, natthi loke anindito"ti. (dha.pa.227).

Tanuyāti vā katipayā. Tenāha **"appakā"**ti. **Sadā satā**ti hirinisedhabhāve kāraṇavacanaṁ. **Pappuyyā**ti patvā adhigantvā. Vānato nikkhantattā **nibbānaṁ,** asaṅkhatadhātu.

Hirīsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.19.)9. Kuṭikāsuttavaṇṇanā

19. **Anto**ti kucchi-abbhantare. **Vasanaṭṭhānaṭṭhenā**ti vasanabhāvena. **Kulapaveṇin**ti kulācāraṁ kulatantiṁ. **Santānakaṭṭhenā**ti kulasantatiyā bandhanabhāvena (SṬ.1.19/CS:pg.1.82) Evaṁ sabbapadehi pucchitatthassa anujānanavasena **"ekaṁsavacane nipāto"**ti vuttaṁ. Āpādikā posikā mātucchā mahāpajāpati mātā evāti katvā **"pahāya pabbajitattā"**ti avisesato vuttaṁ. Pahāya pabbajitattā natthīti ānetvā sambandho. Puna mātukucchivāsādīnaṁ abhāvavacaneneva vaṭṭamhi bandhanassa abhāvo dīpito hotīti na gahito. Ayaṁ kira devatā yathā puthujjanā Buddhānaṁ guṇe na jānanti, evaṁ na jānāti, tasmā **"mayā sannāhaṁ bandhitvā"**ti-ādimāha.

Kuṭikāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.20.)10. Samiddhisuttavaṇṇanā

20. Tapanabhāvena tapanodakattā **tapodā**ti tassa rahadassa nāmaṁ. Tenāha **"tattodakassa rahadassā"**ti. **Tato**ti nāgabhavane udakarahadato tapodā nāma nadī sandati. Sā hi nadī bhūmitalaṁ ārohati. "Edisā jātā"ti vacanaseso. **Petaloko**ti lohakumbhinirayā idhādhippetāti vadanti. Rahadassa pana ādito pabbatapādavanantaresu bahū petā viharanti, svāyamattho **petavatthupāḷiyā lakkhaṇasaṁyuttena** ca dīpetabbo. **Yatāyan**ti yato rahadato ayaṁ. **Sātodako**ti madhurodako. **Setodako**ti parisuddhodako, anāvilodakoti attho. **Tato**ti tapodānadito.

Samiddhoti avayavānaṁ sampuṇṇatāya saṁsiddhiyāva sammā iddho. Tenāha **"abhirūpo"**ti-ādi. Padhāne sammasanadhamme niyutto, taṁ vā ettha atthīti **padhāniko**. Senāsanaṁ suṭṭhapitadvāravātapānaṁ, tesaṁ pidahanena **utuṁ gāhāpetvā**.

Pubbāpayamānoti nhānato pubbabhāge viya vodakabhāvaṁ āpajjamāno gamento. Avattaṁ paṭikkhipitvā vattaṁ dassetuṁ **"tattha …pe… na otaritabban"**ti paṭhamaṁ vuttaṁ. **Sabbadisāpalokanaṁ** yathā nhāyanaṭṭhānassa manussehi vivittabhāvajānanatthaṁ. **Khāṇu-ādivavatthāpanaṁ** cīvarādīnaṁ ṭhapanatthaṁ udakasamīpeti (SṬ.1.20/CS:pg.1.83) adhippāyo. **Ukkāsanaṁ** amanussānaṁ apagamanatthaṁ. **Avakujjaṭṭhānaṁ** taṅkhaṇepi uparimakāyassa ujukaṁ avivaṭakaraṇatthaṁ. **Cīvarapiṭṭheyeva ṭhapetabbaṁ** yattha vā tattha vā aṭṭhapetvā. **Udakante**ti udakasamīpe. **Sinnaṭṭhānan**ti sedagatapadeso. **Pasāretabbaṁ** tassa sukkhāpanatthaṁ. **Saṁharitvā ṭhapanaṁ** puna sukhena gahetvā nivāsanatthaṁ. **Nābhippamāṇamattaṁ otaraṇaṁ** tāvatā udakapaṭicchādilakkhaṇappattato. **Vīciṁ anuṭṭhāpentenā**ti-ādi saṁyatakāritādassanaṁ. **Nivāsanaṁ parikkhipitvā**ti antaravāsakaṁ kaṭippadesassa yathā parito hoti, evaṁ khipitvā parivasitvā.

Sarīravaṇṇopi vippasīdi sammadeva bhāvanānussatimpi vindantassāti adhippāyo. **Samanaṁ niggahetun**ti kilesavasaṁ gataṁ attano cittaṁ niggaṇhituṁ. **Kāmūpanītā**ti kāmaṁ upagatacittā. Atha vā kilesakāmena there upanītacittā.

Aparibhuñjitvāti ananubhotvā. Anubhavitabbanti atthato āpannamevāti āha **"pañcakāmaguṇe"**ti **Bhikkhasī**ti yācasi. Tañca bhikkhācariyavasenāti āha **"piṇḍāya carasī"**ti. Kāmaparibhogagarugamanakālo nāma visesato paṭhamayobbanāvatthāti āha **"daharayobbanakālo"**ti. **Obhaggenā**ti majjhe saṁbhaggakāyena. Jiṇṇakāle hi sattānaṁ kaṭiyaṁ kāyo obhaggo hoti.

Voti nipātamattaṁ "ye hi vo ariyā"ti-ādīsu viya. **Sattānan**ti sāmaññavacanaṁ, na manussānaṁ eva. **Dehanikkhepanan**ti kaḷevaraṭṭhapitaṭṭhānaṁ. Natthi etesaṁ nimittanti **animittā,** "ettakaṁ ayaṁ jīvatī"ti-ādinā sañjānananimittarahitāti attho. **Na nāyare**ti na ñāyanti. **Ito paran**ti ettha **paran**ti aññaṁ kālaṁ. Tena orakālassapi saṅgaho siddho hoti. Paramāyuno orakāle eva cettha paranti adhippetaṁ tato paraṁ sattānaṁ jīvitassa abhāvato. **Vavatthānābhāvato**ti kālavasena vavatthānābhāvato. **Vavatthānan**ti cettha paricchedo veditabbo, na asaṅkarato vavatthānaṁ, nicchayo vā. **Abbudapesī**ti-ādīsu abbudakālo pesikāloti-ādinā kāla-saddo paccekaṁ yojetabbo. **Kālo**ti idha pubbaṇhādivelā adhippetā. Tenāha **pubbaṇhepi hī**ti-ādi (SṬ.1.20/CS:pg.1.84) Idheva dehena patitabbanti sambandho. **Anekappakārato**ti nagare jātānaṁ gāme, gāme jātānaṁ nagare, vane jātānaṁ janapade, janapade jātānaṁ vaneti-ādinā anekappakārato. **Ito cutenā**ti ito gatito cutena. **Idha** imissaṁ gatiyaṁ. **Yante yuttagoṇo viyā**ti yathā yante yuttagoṇo yantaṁ nātivattati, evaṁ kālo gatipañcakanti evaṁ upamāsaṁsandanaṁ veditabbaṁ.

Ayaṁ kāloti ayaṁ maraṇakālo. **Pacchime kāle**ti pacchime vaye. **Tisso vayosīmā**ti. Paṭhamādikā tisso vayassa sīmā atikkantena. Purimānaṁ hi dvinnaṁ vayānaṁ sabbaso sīmā atikkamitvā pacchimassa ādisīmaṁ atikkanto tathā vutto. **"Ayañhi samaṇadhammo …pe… na sakkā kātun"**ti vatvā tamatthaṁ vitthārato dassetuṁ **"tadā hī"**ti-ādi vuttaṁ. **Gaṇhitun**ti pāḷito atthato ca hadaye ṭhapanavasena gaṇhituṁ. **Paribhuñjitun**ti vuttadhammapariharaṇasukhaṁ anubhavituṁ. Ekassa kathanato paṭhamaṁ gāthaṁ suttaṁ vā ussāreti, tasmiṁ niṭṭhite itaro dhammakathiko taṁyeva vitthārento dhammaṁ katheti, ayaṁ **sarabhāṇadhammakathā**. Suttageyyānusārena yāva pariyosānā ussāraṇaṁ **sarabhaññadhammakathā**. **"Mā maṁ kālo upaccagā"**ti vadanto "samaṇadhammassa karaṇassa ayaṁ me kālo"ti katheti, tato paro "pacchimavayo añño kālo"ti katheti. **"Kālaṁ vohaṁ …pe… tasmā abhutvā bhikkhāmī"**ti vadanto attanā kataṁ paṭipattiñca sahetukaṁ sānisaṁsaṁ katheti.

Taṁ gāravakāraṇaṁ sandhāya. **Etan**ti "atha kho sā devatā pathaviyaṁ patiṭṭhahitvā"ti etaṁ vuttaṁ. **Daharo tvanti-ādimāha** lobhābhibhūtatāya adhigatattā. **Sabbasampattiyutto**ti bhogasampadā parivārasampadāti sabbasampattīhi yutto. **Alaṅkāraparihāran**ti alaṅkārakaraṇaṁ. **Anikkīḷitāvī**ti akīḷitapubbo. Kīḷanañcettha kāmānaṁ paribhogoti āha **"abhuttāvī"**ti. **Akatakāmakīḷo**ti akatakāmānubhavanappayogo. Sayaṁ attanā eva dissantīti sandiṭṭhā, sandiṭṭhā **eva sandiṭṭhikā,** attapaccakkhato sandiṭṭhikā. Pakaṭṭho kālo patto etesanti kālikā, te **kālike**.

Cittānantaranti (SṬ.1.20/CS:pg.1.85) icchitacittānantaraṁ, icchiticchitārammaṇākāreti attho. Tenevāha **"cittānantaraṁ icchiticchitārammaṇānubhavanaṁ na sampajjatī"**ti-ādi. **Cittānantaraṁ laddhabbatāyā**ti anantaritasamādhicittānantaraṁ laddhabbaphalatāya. **Samohitesupī**ti sambhatesupi. **Sampannakāmassā**ti samiddhakāmassa. **Cittakārā** rūpalābhena, **potthakārā** paṭimākārakā, **rūpakārā** dantarūpakaṭṭharūpa-loharūpādikārakā. **Ādi**saddena nānārūpavesadhārīnaṁ naṭādīnaṁ saṅgaho. **Sesadvāresū**ti ettha gandhabbamālākārasūpakārādayo vattabbā.

Soti samiddhitthero. **Samohitasampattinā**ti saṅgāhabhogūpakaraṇasampattinā. **Pattabbadukkhassā**ti kāmānaṁ āpajjanarakkhaṇavasena laddhabbassa kāyikacetasikadukkhassa. **Upāyāsassā**ti daḷhaparissamassa viratassa. "Vissātassā"ti keci. **"Paccavekkhaṇañāṇenā"**ti keci paṭhanti. Asukasmiṁ nāma kāle phalaṁ hotīti evaṁ udikkhitabbo nassa kāloti **akālo**. **Etthā**ti etesu navasu lokuttaradhammesu. **Ehipassavidhin**ti "ehi passā"ti evaṁ pavattavidhivacanaṁ. Upanetabboti vā upaneyyo, so eva **opaneyyiko**. **Viññūhī**ti vidūhi paṭividdhasaccehi. Te ekaṁsato ugghaṭitaññū-ādayo hontīti āha **"ugghaṭitaññū-ādīhī"**ti. "Paccattan"ti etassa pati-attanīti bhummavasena attho gahetabboti āha **"attani attanī"**ti.

Sabbapadehi sambandhoti "kathaṁ ādīnavo ettha bhiyyo, kathaṁ akāliko"ti-ādinā sabbehi paccekaṁ sambandho veditabbo.

Navoti taruṇo na ciravasso. Ye bhikkhunovādakalakkhaṇappattā, te sandhāya **"vīsativassato paṭṭhāya thero"**ti vuttaṁ. Idha sāsanaṁ nāma sikkhattayasaṅgahaṁ piṭakattayanti āha **"dhammena hī"**ti-ādi. Tattha dhammena vinayo ettha vinā daṇḍasatthehīti **Dhammavinayo**. Dhammāya vinayo ettha na āmisatthanti Dhammavinayo. Dhammato vinayo na adhammatoti Dhammavinayo. Dhammo vā Bhagavā dhammassāmī dhammakāyattā, tassa dhammasaññitassa satthu vinayo, na takkikānanti Dhammavinayo. Dhamme vinayo na adhamme vinayo. Dhammo ca so yathānusiṭṭhaṁ paṭipajjamāne satte apāyesu apatamāne dhāretīti, sabbe saṁkilesato vinetīti vinayo cāti Dhammavinayo. Tenāha **"ubhayampetaṁ sāsanasseva nāman"**ti.

Dhammavinayoti (SṬ.1.20/CS:pg.1.86) dhammena yutto vinayoti Dhammavinayo ājaññaratho viya. Dhammo ca vinayo cāti vā Dhammavinayo, taṁ **Dhammavinayaṁ**. Dhammavinayānañhi satthubhāvavacanato Dhammavinayattasaṁsiddhi Dhammavinayānaṁ aññamaññaṁ visesanato. Abhidhammepi vinayavacananti Dhammavinayadvayasiddhi, desitapaññattavacanato Dhammavinayasiddhi. Dhammo catudhā desito sandassana-samādāpana-samuttejana-sampahaṁsanavasena, vinayo catudhā paññatto sīlācārato parājitavasena. Dhammacariyā sakavisayo, vinayapaññatti Buddhavisayo. Pariyāyena desito dhammo, nippariyāyena paññatto vinayo. Dhammadesanā adhippāyatthappadhānā, vinayapaññatti vacanatthappadhānā. Paramatthasaccappadhāno dhammo, sammutisaccappadhāno vinayo. Āsayasuddhipadhāno dhammo, payogasuddhipadhāno vinayo.

Kiriyadvayasiddhiyā Dhammavinayasiddhi. Dhammena hi anusāsanasiddhi, vinayena ovādasiddhi. Dhammena dhammakathāsiddhi, vinayena ariyatuṇhībhāvasiddhi. Sāvajjadvayaparivajjanato Dhammavinayasiddhi. Dhammena hi visesato pakatisāvajjapariccāgasiddhi, vinayena paññattisāvajjapariccāgasiddhi. Gahaṭṭhapabbajitānaṁ sādhāraṇāsādhāraṇaguṇadvayasiddhi. Bahussutasutapasannadvayato pariyatti-pariyāpuṇana-dhammavihāra-vibhāgato dhammadharavinayadharavibhāgato ca Dhammavinayadvayasiddhi, saraṇadvayasiddhiyā Dhammavinayadvayasiddhi. Idha sattānaṁ duvidhaṁ saraṇaṁ dhammo attā ca. Tattha dhammo suciṇṇo saraṇaṁ. "Dhammo have rakkhati dhammacārin"ti (theragā.303 jā.1.10.102 1.15.385) hi vuttaṁ. Sudanto attāpi saraṇaṁ "attā hi attano nātho"ti (dha.pa.160 380) vacanato. Tena vuttaṁ "saraṇadvayasiddhiyā Dhammavinayasiddhī"ti. Tattha yatassa dhammasiddhi, yato ca vinayasiddhi, tadubhayaṁ dassento āha--**"dhammena hettha dve piṭakāni vuttāni, vinayena vinayapiṭakan"**ti. **Adhunā āgato** idāneva na cirasseva upagato.

Mahante ṭhāne ṭhapetvāti mahesakkhatādassanatthaṁ attano parivārena mahantaṭṭhāne ṭhapitabhāvaṁ pavedetvā. **Mahatiyā**ti upasaṅkamanavandanādivacanāpajjanavasena samāciṇṇāya. Sabbepi kira nisīdantā taṁ ṭhānaṁ ṭhapetvāva nisīdanti. **Thirakaraṇavasenā**ti daḷhīkaraṇavasena. Ayaṁ kira devatā ñāṇasampannā mānajātikā, tasmā nāyaṁ mānaṁ appahāya (SṬ.1.20/CS:pg.1.87) mama desanaṁ paṭivijjhituṁ sakkotīti mānaniggaṇhanatthaṁ ādito duviññeyyaṁ kathento Bhagavā "akkheyyasaññino"ti-ādinā tāya ñātumicchitakāmānaṁ kālikādibhāvaṁ, dhammassa ca sandiṭṭhikādibhāvaṁ vibhāvento dve gāthā abhāsi.

Akkheyyatoti gihiliṅgapariyāyanāmavisesādivasena tathā tathā akkhātabbato. Tenāha **"kathānaṁ vatthubhūtato"**ti. **Etesan**ti sattānaṁ. **Patiṭṭhitā**ti pavattitā āsattā. Pañcannaṁ kāmasaṅgādīnaṁ vasena āsattā hontu, itaresaṁ pana kathanti? Aniṭṭhaṅgatopi hi "idaṁ nu kho"ti-ādinā kaṅkhato tattha āsatto eva nāma avijahanato, tathā vikkhepagato vikkhepavatthusmiṁ, anusayānaṁ pana āsattabhāve vattabbameva natthi. **Maccuno yogan**ti, maccubandhanaṁ, maraṇadhammatanti attho. Yasmā apariññātavatthukā anatītamaraṇattā maccunā yathāruci payojetabbā, tattha tattha uparūpari ca khipitāya āṇāya abbhantare eva honti, tasmā vuttaṁ **"payogaṁ …pe… āgacchantī"**ti. Yasmā tebhūmakā dhammā kamanīyaṭṭhena kāmā, nesampi kālassa laddhabbatāya kālikatā idha akkheyyavacanena paveditā. Tenāha--**"evamimāya gāthāya kālikā kāmā kathitā"**ti. Sabbepi tebhūmakā dhammā kamanīyā, yasmā ca kālikānaṁ kāmānaṁ tathāsabhāvatā kathitā. Ayampi gāthā tadatthameva dīpetīti imāya te kathitā eva honti. Ye ca sattā pañcasu khandhesu diṭṭhitaṇhādivasena patiṭṭhitā "itthī, puriso, ahaṁ, mamā"ti ca abhinivisiya kāme paribhuñjanti, te maraṇaṁ nātivattanti. Evampettha kāmānaṁ kālikattho kathitoti āha **"kālikā kāmā kathitā"**ti.

Ayaṁ ñātapariññāti rūpārūpadhamme lakkhaṇādito ñāte katvā paricchindanapaññā. Tenāha **"evaṁ ñātaṁ katvā"**ti-ādi. Padaṭṭhānaggahaṇeneva cettha tesaṁ rūpārūpadhammānaṁ paccayo gahitoti paccayapariggahassapi saṅgaho daṭṭhabbo. **Tīreti** tuleti vīmaṁsati. **Dvācattālīsāya ākārehī**ti iminā matthakappattaṁ mahāvipassanaṁ dasseti. Te pana ākārā Visuddhimaggasaṁvaṇṇanāya vuttanayena veditabbā. "Aniccānupassanāya niccasaññaṁ pajahatī"ti-ādinā vipassanākkhaṇepi ekadesena pahānaṁ labbhateva, anavasesato pana pahānavasena pahānapariññaṁ dassento āha **"aggamaggena** (SṬ.1.20/CS:pg.1.88) **…pe… ayaṁ pahānapariññā"**ti. Tathā ca āha **"evaṁ tīhi pariññāhī"**ti-ādi.

Akkhātāranti akkhātabbaṁ, na akkheyyakaṁ. Tenāha **"kammavasena kārakan"**ti-ādi. **Kārakan**ti ca sādhanamāha. **Na maññatī**ti vā maññanaṁ nappavatteti **akkhātāran**ti khīṇāsavaṁ. Atha vā **tañhi tassa na hotī**ti taṁ kāraṇaṁ tassa khīṇāsavassa na hoti na vijjati, **yena** diṭṭhitaṇhādikāraṇena **akkheyyaṁ** khandhapañcakaṁ "tisso"ti vā "phusso"ti vā "itthī"ti vā "puriso"ti vā abhinivissa vadeyyāti evamettha attho veditabbo. Manussanāgādīhi pūjanīyattā "yakkho"ti sabbadevānaṁ sādhāraṇavacananti devadhītāpi "yakkhī"ti vuttā. **Akkheyyan**ti pahānapariññāya pahānamaggo, tassa ārammaṇabhūtaṁ nibbānampi gahitaṁ. **Na maññatī**ti khīṇāsavassa assa phalappattīti āha **"navavidho lokuttaradhammo kathito"**ti.

Visesīti visesajāti-ādivasena seyyoti attho. **Tesu gahitesū**ti tesu seyyamānādīsu tīsu mānesu gahitesu. Tayo seyyamānā, tayo sadisamānā, tayo hīnamānā gahitāva honti. **So puggalo**ti so appahīnamaññanapuggalo. **Teneva mānena** hetubhūtena. **Upaḍḍhagāthāyā**ti purimaddhena pana vatthukāmā vuttāti āha **"kālikā kāmā kathitā"**ti.

Vidhīyati visadisākārena ṭhapīyatīti **vidhā,** koṭṭhāso. **Kathaṁvidhan**ti kathaṁ patiṭṭhitaṁ, kena pakārena pavattitanti attho. Vidahanato hīnādivasena vividhenākārena dahanato upadhāraṇato **vidhā,** māno. **Mānesū**ti nimittatthe bhummaṁ, mānahetūti attho. **Na calatī**ti na vedhati attano parisuddhapakatiṁ avijahanato.

Paññā "saṅkhā"ti āgatā, paññāti yoniso paṭisaṅkhānaṁ. **Saṅkhāyako**ti saṅkalanapaduppādanādi-piṇḍagaṇanāvasena gaṇako **papañcasaṅkhā**ti mānādipapañcabhāgā. Te te dhammā sammā yāthāvato saṅkhāyanti upatiṭṭhanti etāyāti **saṅkhā,** paññā. Ekaṁ dveti-ādinā saṅkhānaṁ gaṇanaṁ paricchindananti **saṅkhā,** gaṇanā. Saṅkhāyati bhāgaso kathīyatīti **saṅkhā** (SṬ.1.20/CS:pg.1.89) koṭṭhāso. Saṅkhānaṁ satto puggaloti-ādinā saññāpananti **saṅkhā,** rattoti-ādi paṇṇatti. **Khīṇāsavo jahi pajahi** rāgādīnaṁ suppahīnattā. **Navabhedaṁ** pabhedato, saṅkhepato **tividhamānan**ti attho. **Navavidhan**ti vā pāṭhe navabhedattā antarabhedavasena navavidhanti attho. Paccayavisesehi itthibhāvādivisesehi visesena mānīyati gabbho etthāti **vimānaṁ,** gabbhāsayo. **Na upagacchī**ti na upagamissati. Tenāha **"anāgatatthe atītavacanan"**ti. "Nājjhagā"ti hi atītaṁ "na gamissatī"ti etasmiṁ atthe. **Chindi** ariyamaggasatthena. **Olokayamānā** upapattīsu. **Sattanivesanesū**ti sattānaṁ upapajjaṭṭhānesu. **Lokuttaradhammameva kathesi** arahattassa paveditattā.

"Gāthāya atthaṁ kathetuṁ vaṭṭatī"ti attha-saddo āharitvā vattabbo. **Aṭṭhaṅgikamaggavasenapī**ti etthāpi eseva nayo. Satisampajaññaṁ nāma kusaladhammānuyoge kāraṇanti āha **"dasakusalakammapathakāraṇan"**ti.

Aṭṭhaṅgikamaggavasena ca gāthā-atthavacane **ayaṁ** idāni vuccamāno vitthāra-**nayo**. **Tasmiṁ kira ṭhāne**ti tasmiṁ kira devatāya pucchitaṁ pañhaṁ vissajjanaṭṭhāne. Devatāya ñāṇaparipākaṁ oloketvā anupubbiyā kathāya saddhiṁ sāmukkaṁsikadesanā mahatī **dhammadesanā ahosi**. **Ñāṇaṁ pesetvā**ti satthudesanāya anussaraṇavasena pattavisuddhipaṭipāṭipavattaṁ bhāvanāñāṇaṁ bandhitvā. **Sotāpattiphale patiṭṭhāyā**ti satthudesanāvilāsena attano ca paripakkañāṇattā paṭhamaṁ phalaṁ patvā. **Evamāhā**ti evaṁ "pāpaṁ na kayirā"ti-ādippakārena gāthamāha. **Aṅgaṁ na hoti,** ājīvo yathā kuppamāno vācākammantavasena kuppati, tathā sampajjamānopīti. So vācākammantapakkhiko, tasmā taggahaṇena **gahitova hoti**. **Vāyāmasatisamādhayo gahitā** samādhikkhandhasaṅgahato. **Sammādiṭṭhisammāsaṅkappā gahitā** paññākkhandhasaṅgahato. **Antadvayavivajjanaṁ gahitaṁ** sarūpenevāti adhippāyo. **Itī**ti-ādi nigamanaṁ.

Samiddhisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Nandanavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Sattivaggo

(SṬ.1.21.)1.Sattisuttavaṇṇanā

21. **Desanāsīsan**ti (SṬ.1.21/CS:pg.1.90) desanāpadesalakkhaṇavacananti adhippāyo. **Omaṭṭho**ti adhomukhaṁ katvā dinnappahāro. Iminā eva pasaṅgena pahāre vibhāgato dassetuṁ **"cattāro hī"**ti-ādi vuttaṁ **Upari ṭhatvā**ti hatthi-ādīnaṁ upari ṭhatvā. **Adhomukhaṁ dinnappahāro**ti khaggakaravālādīnaṁ adhomukhaṁ katvā pahatapahāro.

Ummaṭṭho vuttavipariyāyena veditabbo. Vividhappahāro **vimaṭṭho**. **"Omaṭṭho gahito"**ti vatvā tasseva gahaṇe kāraṇaṁ dassetuṁ **"so hī"**ti-ādi vuttaṁ. Duggandhakimi-ādīnaṁ vasena **antodoso**. **Mañcena saddhiṁ bandhitvā**ti yasmiṁ mañce vaṇikapuggalo nipanno, tattha taṁ subandhaṁ katvā pādaṭṭhānaṁ uddhaṁ karontehi sīsaṭṭhānaṁ adho kātabbaṁ. Tenāha **"adhosiro kātabbo"**ti. **Paribbaje**ti pavatteyya. Sā pana pavatti bhāvanāvihārena yuttāti āha **"vihareyyā"**ti.

Sallassa ubbahanaṁ **sallubbahanaṁ**. **Atthaṁ parittakaṁ gahetvā ṭhitā** upamākārassa vikkhambhanappahānassa adhippetattā. Tenāha **"punappunan"**ti-ādi. **Anubandhova hoti** sati paccaye uppajjanārahato devatāya kāmarāgappahānassa jotitattā. Nanu Bhagavatā anāgāmimaggena desanā niṭṭhāpetabbāti? Na, itarissā ñāṇabalānurūpadesanāya pavattetabbato. Veneyyajjhāsayānukulañhi dhammaṁ dhammassāmī desetīti.

Sattisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.22.)2. Phusatisuttavaṇṇanā

22. **Kammaṁ aphusantan**ti kammaphassaṁ aphusantaṁ, kammaṁ akarontanti attho. **Vipāko na phusatī**ti vipākaphasso na phusati, vipāko na uppajjateva kāraṇassa abhāvato. Evaṁ byatirekamukhena kammavaṭṭena vipākavaṭṭaṁ sambandhaṁ katvā atthaṁ vatvā idāni kevalaṁ kammavaṭṭavasena atthaṁ vadanto **"kammamevā"**ti-ādimāha. Tattha **nākaroto kariyatī**ti kammaṁ akubbato na kayirati, anabhisandhikatakammaṁ nāma natthīti attho. Idāni (SṬ.1.22/CS:pg.1.91) tamevatthaṁ anvayato dassetuṁ **"phusantañcā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **tato**ti phusanahetu. Sesaṁ vuttanayameva. Vuttamevatthaṁ sakāraṇaṁ katvā pariveṭhitavasena vibhūtaṁ katvā dassetuṁ **"tasmā phusantan"**ti-ādi vuttaṁ. **Dhammatā**ti kārakasseva kammavipākānubandho, nākārakassāti ayaṁ kammavipākānaṁ sabhāvo.

Pacceti upagacchati anubandhati. **Pāpan**ti pāpakaṁ kammaṁ phalañca. Ayañca attho araññe luddakassa uyyojanāya sunakhehi parivāriyamānassa bhikkhuno bhayena rukkhaṁ āruḷhassa cīvare luddassa upari patite tassa sunakhehi khāditvā māritavatthunā dīpetabboti.

Phusatisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.23.)3. Jaṭāsuttavaṇṇanā

23. Yena atthena taṇhā "jaṭā"ti vuttā, tamevatthaṁ dassetuṁ **"jāliniyā"**ti vuttaṁ. Sā hi aṭṭhasatataṇhāvicaritapabhedā attano avayavabhūtā eva jālā etissā atthīti **jālinī**ti vuccati. Idānissā jaṭākārena pavattiṁ dassetuṁ **"sā hī"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **rūpādīsu ārammaṇesū**ti tassā pavattiṭṭhānamāha rūpādichaḷārammaṇavinimuttassa taṇhāvisayassa abhāvato. **Heṭṭhupariyavasenā**ti kadāci rūpārammaṇe kadāci yāva dhammārammaṇā, kadāci dhammārammaṇe kadāci yāva rūpārammaṇāti evaṁ heṭṭhā ca upari ca pavattivasena. Desanākkamena cettha heṭṭhupariyatā veditabbā, kāmarāgādivasenapi ayamattho veditabbo. Saṅkhārānaṁ khaṇikabhāvato aparāparuppatti ettha saṁsibbananti

āha **“punappunaṁ uppajjanato saṁsibbanaṭṭhenā”**ti. Idaṁ yena sambandhena **jaṭā viyāti jaṭā**ti jaṭātaṇhānaṁ upamūpameyyatā, taṁdassanaṁ. Ayañhettha attho--yathā jālinī veḷugumbassa sākhā, tāsaṁ sañcayādayo ca attano avayavehi saṁsibbitā vinaddhā “jaṭā”ti vuccanti, evaṁ taṇhāpi saṁsibbanasabhāvenāti.

Ime (SṬ.1.23/CS:pg.1.92) sattā “mama idan”ti pariggahitaṁ attanibbisesaṁ maññamānā abbhantarimaṁ karonti. Abbhantaraṭṭho ca anto-saddoti sakaparikkhāresu uppajjanamānāpi taṇhā “antojaṭā”ti vuttā. Pabbajitassa pattādi, gahaṭṭhassa hatthi-ādi **sakaparikkhāro**. Attāti bhavati ettha abhimānoti **attabhāvo,** upādānakkhandhapañcakaṁ. Sarīranti keci. “Mama attabhāvo sundaro, asukassa viya mama attabhāvo bhaveyyā”ti-ādinā saka-attabhāvādīsu taṇhāya uppajjanākāro veditabbo. Attano cakkhādīni **ajjhattikāyatanāni,** attano ca paresañca rūpādīni **bāhirāyatanāni,** paresaṁ sabbāni vā. Saparasantatipariyāpannāni vā cakkhādīni **ajjhattikāyatanāni,** tathā rūpādīni **bāhirāyatanāni**. Parittamahaggatabhavesu pavattiyāpi taṇhāya antojaṭābahijaṭābhāvo veditabbo. Kāmabhavo hi kassacipi kilesassa avikkhambhitattā katthacipi avimutto ajjhattaggahaṇassa visesapaccayoti “ajjhattaṁ anto”ti ca vuccati, tabbipariyāyato rūpārūpabhavo “bahiddhā bahī”ti ca. Tenāha Bhagavā--“ajjhattasaṁyojano puggalo, bahiddhāsaṁyojano puggalo”ti (a.ni.2.37).

Visayabhedena pavatti-ākārabhedena anekabhedabhinnampi taṇhaṁ jaṭābhāvasāmaññena ekanti gahetvā **“tāya evaṁ uppajjamānāya jaṭāyā”**ti vuttaṁ. Sā pana pajāti vuttasattasantānapariyāpannā eva hutvā punappunaṁ taṁ jaṭentī vinandhantī pavattatīti āha **“jaṭāya jaṭitā pajā”**ti. Tathā hi paramatthato yadipi avayavabyatirekena samudāyo natthi, ekadeso pana samudāyo nāma na hotīti avayavato samudāyaṁ bhinnaṁ katvā upamūpameyyaṁ dassento **“yathā nāma veḷujaṭādīhi …pe… saṁsibbitā”**ti āha. Imaṁ jaṭanti sambandho. Tīsu dhātūsu ekampi asesetvā saṁsibbanena **tedhātukaṁ jaṭetvā ṭhitaṁ**. Tenassā mahāvisayataṁ vijaṭanassa ca sudukkarabhāvamāha. **Vijaṭetuṁ ko samattho**ti iminā “vijaṭaye”ti padaṁ satti-atthaṁ, na vidhi-atthanti dasseti.

Evaṁ “antojaṭā”ti-ādinā puṭṭho athassa Bhagavā tamatthaṁ vissajjento **“sīle patiṭṭhāyā”**ti-ādimāha. Ettha **sīle**ti kusalasīle. Taṁ pana pātimokkhasaṁvarādibhedesu parisuddhameva icchitabbanti āha **“catupārisuddhisīle”**ti.

Narati (SṬ.1.23/CS:pg.1.93) netīti **naro,** puriso. Kāmaṁ itthīpi taṇhājaṭāvijaṭane samatthā atthi, padhānameva pana sattaṁ dassento “naro”ti āha yathā “Satthā devamanussānan”ti, Aṭṭhakathāyaṁ pana avibhāgena puggalapariyāyo ayanti dassetuṁ **“naroti satto”**ti vuttaṁ. Vipākabhūtāya saha paññāya bhavatīti **sapañño**. Tāya hi ādito paṭṭhāya santānavasena bahulaṁ pavattamānāya ayaṁ satto savisesaṁ sapaññoti vattabbataṁ arahati. Vipākapaññāpi hi santānavisesena bhāvanāpaññuppattiyā upanissayapaccayo hoti ahetukadvihetukānaṁ tadabhāvato. **Kammajatihetukapaṭisandhipaññāyā**ti kammajāya tihetukapaṭisandhiyaṁ paññāyāti evaṁ tihetukasaddo paṭisandhisaddena sambandhitabbo, na paññāsaddena. Na hi paññā tihetukā atthi. Paṭisandhito pabhuti pavattamānā paññā “paṭisandhiyaṁ paññā”ti vuttā taṁmūlakattā, na paṭisandhikkhaṇe pavattā eva.

Cinteti ārammaṇaṁ upanijjhāyatīti **cittaṁ,** samādhi. So hi sātisayaṁ upanijjhānakicco. Na hi vitakkādayo vinā samādhinā tamatthaṁ sādhenti, samādhi pana tehi vināpi sādhetīti. Paguṇabalavabhāvāpādanena paccayehi cittaṁ, attasantānaṁ cinotītipi **cittaṁ,** samādhi. Paṭhamajjhānādivasena cittavicittatāya iddhividhādicittakaraṇena ca samādhi cittanti vināpi paropadesenassa cittapariyāyo labbhateva. Aṭṭhakathāyaṁ pana citta-saddo viññāṇe niruḷhoti katvā vuttaṁ **“cittasīsena**

hettha aṭṭha samāpattiyo kathitā”ti. Yathāsabhāvaṁ pakārehi jānātīti **paññā**. Sā yadipi kusalādibhedato bahuvidhā, “bhāvayan”ti pana vacanato bhāvetabbā idhādhippetāti taṁ dassento **“paññānāmena vipassanā kathitā”**ti. Yadipi kilesānaṁ pahānaṁ ātāpanaṁ, taṁ sammādiṭṭhi-ādīnampi attheva, ātappasaddo viya pana ātāpa-saddo vīriye eva niruḷhoti āha **“ātāpīti vīriyavā”**ti. Yathā kammaṭṭhānaṁ tāya paññāya parito harīyati pavattīyati, evaṁ sāpi tadatthaṁ yoginātī āha **“pārihāriyapaññā”**ti. Abhikkamādīni sabbakiccāni sātthakasampajaññādivasena paricchijja netīti **sabbakiccapariṇāyikā**.

Yasmā puggalādhiṭṭhānena gāthā bhāsitā, tasmā puggalādhiṭṭhānameva upamaṁ dassento “yathā nāma puriso”ti-ādimāha. Tattha **sunisitan**ti suṭṭhu (SṬ.1.23/CS:pg.1.94) nisitaṁ, ativiya tikhiṇanti attho. Satthassa nisitatarabhāvakaraṇaṁ nisānasilāyaṁ, bāhubalena cassa ukkhipananti ubhayampetaṁ atthāpannaṁ katvā upamā vuttāti tadubhayaṁ upameyyaṁ dassento **“samādhisilāyaṁ sunisitaṁ …pe… paññāhatthena ukkhipitvā”**ti āha. Samādhiguṇena hi paññāya tikkhabhāvo. Yathāha “samāhito yathābhūtaṁ pajānātī”ti (saṁ.ni.3.5 4.99 5.1071). Vīriyañcassā upatthambhakaṁ paggaṇhanato. **Vijaṭeyyā**ti vijaṭetuṁ sakkuṇeyya. Vuṭṭhānagāminivipassanāya hi vattamānāya yogāvacaro taṇhājaṭaṁ vijaṭetuṁ samattho nāma. Vijaṭanañcettha samucchedavasena pahānanti āha--“sañchindeyya sampadāleyyā”ti.

Maggakkhaṇe panesa **vijaṭeti** nāma, aggaphalakkhaṇe sabbaso **vijaṭitajaṭo** nāma. Tenāha “idānī”ti-ādi. Yasmā jaṭāya vijaṭanaṁ ariyamaggena, tañca kho nibbānaṁ āgamma, tasmā taṁ sandhāyāha **“jaṭāya vijaṭanokāsan”**ti. Yattha pana sā vijaṭīyati, taṁ dassetuṁ **“yattha nāmañcā”**ti-ādi vuttaṁ. **“Paṭighaṁ rūpasaññā cā”**ti gāthāsukhatthaṁ sānunāsikaṁ katvā niddeso, “paṭigharūpasaññā”ti vuttaṁ hoti. **Paṭighasaññāvasena kāmabhavo gahito** kāmabhavapariyāpannattā tāya. Pathavīkasiṇādirūpe saññā rūpasaññā. Ubhayatthāpi saññāsīsena cittuppādasseva gahaṇaṁ. **Bhavasaṅkhepenāti** bhavabhāvena saṅkhipitabbatāya, bhavalakkhaṇena ekalakkhaṇattāti attho. Rūpe vā virajjanavasena ca vattuṁ sakkuṇeyyā idha **rūpasaññā**ti vuttā evampettha arūpabhavassa ca gahitatā veditabbā. **“Nāmañca rūpañcā”**ti anavasesato nāmarūpaṁ gahitanti arūpabhava-asaññabhavānampettha gahaṇaṁ siddhanti apare. **Pariyādiyanaṭṭhāne**ti pariyādiyanakāraṇe sabbaso khepananimitte nibbāne. Tenāha **“nibbānaṁ …pe… dassito hotī”**ti.

Jaṭāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.24.)4. Manonivāraṇasuttavaṇṇanā

24. **Evaṁladdhikā**ti sabbathāpi cittuppatti sadukkhā, sabbathāpi acittakabhāvo seyyo, tasmā yato kutoci cittaṁ nivāretabbanti evaṁdiṭṭhikā (SṬ.1.24/CS:pg.1.95) **So**ti satto. **Aniyyānikakathaṁ katheti** ayoniso cittanivāraṇaṁ vadantī. **Saṁyatabhāvaṁ āgatan**ti rāgavisevanādito sammadeva saṁyatabhāvaṁ otarabhāvaṁ. Dhammacariyāvasena hi pavattamāne citte natthi īsakampi rāgādivisevanaṁ, na tassa sampati āyatiñca koci anattho siyā, tasmā taṁ mano sabbato anavajjavuttito na nivāretabbaṁ. Tenāha **“dānaṁ dassāmī”**ti-ādi. **Yato yato**ti yato yato sāvajjavuttito ayonisomanasikārato. **Tan**ti mano **nivāretabbaṁ** anatthāvahattā.

Manonivāraṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.25.)5. Arahantasuttavaṇṇanā

25. **Katāvī**ti katavā, pariññādikiccaṁ katvā niṭṭhapetvā ṭhitoti attho. Tenāha **"catūhi maggehi katakicco"**ti. Svāyamattho arahanti-ādisaddasannidhānato viññāyati. **Evaṁ** "ahaṁ vadāmī"ti-ādi-ākārena **pucchati**.

Khandhādīsu kusaloti khandhāyatanādīsu salakkhaṇādīsu ca samūhādivasena pavattiyañca cheko yathābhūtavedī. **Upaladdhinissitakathan**ti attupaladdhinissitakathaṁ hitvā. **Vohārabhedaṁ akaronto**ti "ahaṁ paramatthaṁ jānāmī"ti lokavohāraṁ bhindanto avināsento loke lokasamaññameva nissāya **"ahaṁ, mamā"ti vadeyya**. **Khandhā bhuñjantī**ti-ādinā vohārabhedaṁ, tattha ca ādīnavaṁ dasseti.

Māno nāma diṭṭhiyā samadhuro. Tathā hi dutiyamaggādīsu sammādiṭṭhiyā pahānābhisamayassa paṭivipaccanīke paṭipattisiddhi. Tenāha **"yadi diṭṭhiyā vasena na vadati, mānavasena nu kho vadatīti cintetvā"**ti. **Vidhūpitā**ti santāpitā ñāṇagginā daḍḍhā. Te pana viddhaṁsitā nāma hontīti āha **"vidhamitā"**ti. Mamaṅkārādayo mayanti sattasantāne sati pavattanti etenāti mayo, maññanā. Mayo eva **mayatā**ti āha **"mayatanti maññanan"**ti.

Arahantasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.26.)6. Pajjotasuttavaṇṇanā

26. **Divārattin**ti (SṬ.1.26/CS:pg.1.96) na ādicco viya divā eva, na candimā viya rattiṁ eva, atha kho divā ca rattiñca. **Tattha tatthā**ti yattha yattha sampajjalito, tattha tattheva padese, na ādicco viya candimā viya sakalaṁ mahādisaṁ disantarāḷañca. Ñāṇānubhāvena uppannāloko **ñāṇāloko**ti vadanti. "Idaṁ dukkhaṁ ariyasaccanti pubbe me, bhikkhave, ananussutesu dhammesu cakkhuṁ udapādi ñāṇaṁ udapādi paññā udapādi vijjā udapādi āloko udapādī"ti (saṁ.ni.5.1081 mahāva. 15 paṭi.ma. 2.30) pana vacanato maggo **ñāṇāloko**. "Tamo vihato, āloko uppanno"ti (ma.ni.1.386 pārā.12) vā vacanato vijjattayāloko **ñāṇāloko**. Paṭhamābhisambodhiyaṁ viya sañjātapītivipphāro, visesato ratanaghare samantapaṭṭhānavicinane sañjātapītivasena uppannasarīrobhāso vā **pīti-āloko**. Tattheva uppannapasādavasena sañjāta-ālokova **pasādāloko**. Dhammacakkapavattane "aññāsi vata, bho, Koṇḍañño"ti uppannapasādālokoti ca vadanti. Sabbattheva satthu dhammadesanā sattānaṁ hadayatamaṁ vidhamantī **dhammakathā-āloko**. **Sabbopi Buddhānaṁ pātubhāvā uppanno āloko**ti iminā sāvakānaṁ desanāya sañjātadhammālokopi Buddhānubhāvoti dasseti.

Pajjotasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.27.)7. Sarasuttavaṇṇanā

27. Saraṇato avicchedavasena pavattanato khandhādīnaṁ paṭipāṭi **sarā**. Tenāha **"ime saṁsārasarā"**ti. **Kuto**ti kena kāraṇena, kimhi vā? Tenāha **"kiṁ āgammā"**ti? **Na patiṭṭhāti** paccayābhāvato. **Āpo**ti-ādinā pāḷiyaṁ catunnaṁ mahābhūtānaṁ appatiṭṭhānāpadesena tattha kāmarūpabhavānaṁ abhāvo dassito. Tadubhayābhāvadassanena heṭṭhā vuttanayeneva arūpabhavassapi abhāvo dassitova hoti, yathārutavasena vā ettha attho veditabbo. Yasmā purimā dve gahitā, gahitañca atthaṁ pariggahetvāva pacchimattho pavattoti.

Sarasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.28.)8. Mahaddhanasuttavaṇṇanā

28. Nidhīyatīti (SṬ.1.28/CS:pg.1.97) **nidhānaṁ**. Nidhātabbataṁ gataṁ nihitanti attho. **Muttasārādī**ti muttāmaṇiveḷuriyapavāḷarajatajātarūpādi. **Suvaṇṇarajatabhājanādī**ti **ādi**-saddena kahāpaṇa-dhaññakoṭṭhabhaṇḍādiṁ saṅgaṇhāti. Tampi hi niccaparibbayavasena bhuñjīyatīti **"bhogo"**ti vuccati. **Aññamaññaṁ abhigijjhantī**ti aññamaññassa santakaṁ abhigijjhanti. Tenāha **"patthentī"**ti. **Analaṅkatā**ti na alaṁ pariyattanti evaṁ katacittā, atricchatāmahicchatāhi abhibhūtā. Tenāha **"atittā apariyattajātā"**ti. **Ussukkajātesū**ti taṁtaṁkicce sañjāta-ussukkesu. **Nānākiccajātesū**ti nānāvidhakiccesu, sañjātanānākiccesu vā. Vaṭṭagāmikapasutena **vaṭṭasotaṁ anusarantesu**. Taṇhānivāsatāya gehantipi agārantipi vuccatīti āha **"mātugāmena saddhiṁ gehan"**ti. **Virājiyā**ti hetu-atthadīpakaṁ padanti āha **"virājetvā"**ti, **tvā**-saddopi cāyaṁ hetu-atthoti.

Mahaddhanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.29.)9. Catucakkasuttavaṇṇanā

29. Iriyā vuccati kāyena kattabbakiriyā, tassā pavattiṭṭhānabhāvato **iriyāpatho,** gamanādi. Taṁ aparāparappavattiyā cakkaṁ. Tenāha **"catucakkanti catu-iriyāpathan"**ti. **Navadvāran**ti karajakāyo adhippeto. So ca kesādi-asuciparipūroti āha **"puṇṇanti asucipūran"**ti. **Taṇhāya saṁyuttan**ti taṇhāsahitaṁ. Tena na kevalaṁ sabhāvato **eva,** atha kho nissitadhammo ca asuciṁ dasseti. Mātukucchisaṅkhāte asucipaṅke jātattā **paṅkajātaṁ,** kesādi-asucipaṅkajātattā ca **paṅkajātaṁ**. **Yātrā**ti apagamo. Tena sabhāvato nissitadhammato ca asucisabhāvato kāyato kathaṁ apagamo siyāti pucchati. Tenāha **"etassā"**ti-ādi.

Nahanaṭṭhena bandhanaṭṭhena naddhīti upanāho idhādhippetoti āha "naddhinti upanāhan"ti. So pana ito pubbakāle kodhoti āha **"pubbakāle"**ti-ādi (SṬ.1.29/CS:pg.1.98) **Pāḷiniddiṭṭhe**ti upanāha-iccādike idha pāḷiyaṁ niddiṭṭhe **kilese ṭhapetvā avasesā** diṭṭhivicikicchādayo satta kilesā dummocayatāya varattā viyāti **varattāti veditabbā**. Ārammaṇaggahaṇasabhāvato **eko** evesa dhammo, pavatti-ākārabhedena pana **icchanaṭṭhena** patthanaṭṭhena **icchā, lubbhanaṭṭhena** gijjhanaṭṭhena **lobho**ti vutto. **Paṭhamuppattikā**ti ekasmiṁ ārammaṇe, vāre vā paṭhamaṁ uppannā. **Aparāparuppattiko**ti punappunaṁ uppajjamānako. **Aladdhapatthanā**

appaṭiladdhavatthumhi āsatti lobho. **Uppāṭetvā**ti sasantānato uddharitvā.

Catucakkasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.30.)10. Eṇijaṅghasuttavaṇṇanā

30. **Eṇimigassa viyā**ti eṇimigassa jaṅghā viya. Avayavīsambandhe hi idaṁ sāmivacanaṁ. Piṇḍimaṁsassa parito samasaṇṭhitattā **suvaṭṭītajaṅgho**. **Kisan**ti thūlabhāvapaṭikkhepaparājotanā, na suṭṭhu kisabhāvadīpanaparāti āha **"athūlaṁ samasarīran"**ti. **Ātapena milātan**ti tapasā milātakāyaṁ indriyasantāpanabhāvato. Tenevāha--**"tapo milātan"**ti-ādi, tathā cāha pāḷiyaṁ **"appāhāraṁ alolupan"**ti. Yathā "vīrassa bhāvo vīriyan"ti vīrabhāvena vīriyaṁ lakkhīyati, evaṁ vīriyasambhavena vīrabhāvoti āha **"vīranti vīriyavantan"**ti. "Cattāro pañca ālope, abhutvā udakaṁ pive"ti (theragā.983 mi.pa.6.5.10) dhammasenāpativuttaniyāmena parimitabhojitāya appāhāratā **bhojane mattaññutā**. **"Mitāhāran"**ti vatvā puna paricchinnakālabhojitāyapi appāhārataṁ dassento **"vikāla …pe… parittāhāran"**ti āha. **Catūsu paccayesu loluppavirahitaṁ** bodhimūle **eva** sabbaso loluppassa pahīnattā. "Catūsu paccayesū"ti hi imināva sabbattha loluppavigamo dīpitovāti. **Rasataṇhāpaṭikkhepo vā esa** "appāhāran"ti vatvā "alolupan"ti vuttattā. "Sīhaṁ vā"ti ettha ekacarasaddo viya iva-saddo atthato "nāgan"ti etthāpi ānetvā, sambandhitabboti (SṬ.1.30/CS:pg.1.99) āha--**"ekacaraṁ sīhaṁ viya, ekacaraṁ nāgaṁ viyā"**ti. **Ekacarā appamattā** ekīkatāya.

Pañcakāmaguṇavasena rūpaṁ gahitaṁ tesaṁ rūpasabhāvattā. **Manena nāmaṁ gahitaṁ** manassa nāmasabhāvattā. **Avinibhuttadhamme**ti avinābhāvadhamme gahetvā. **Ādi**-saddena āyatanadhātu-ādayo gahitā. Kāmaguṇaggahaṇena hettha rūpabhāvasāmaññena pañca vatthūni gahitāneva honti, manogahaṇena dhammāyatanaṁ, evaṁ dvādasāyatanāni gahitāni honti. Iminā nayena dhātu-ādīnampi gahitatā yojetabbā. Tenāha **"pañcakkhandhādivasenapettha bhummaṁ yojetabban"**ti. **Etthā**ti pāḷiyaṁ. Kāmavatthu **bhummaṁ**.

Eṇijaṅghasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.
Sattivaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Satullapakāyikavaggo

(SṬ.1.31.)1. Sabbhisuttavaṇṇanā

31. Sataṁ sādhūnaṁ saraṇagamanasīlādibhedassa dhammassa ullapanato, attano vā pubbenivāsānussatiyā tassa dhammassa ullapanato kathanato satullapā, devatā, tāsaṁ kāyo samūho, tattha bhavāti **satullapakāyikā**. Tenāha **"sataṁ dhamman"**ti-ādi. **Samādānavasena ullapetvā,** na vaṇṇanākathanamattena **tatrā**ti tasmiṁ tāsaṁ devatānaṁ satullapakāyikabhāve. **Idaṁ vatthū**ti idaṁ kāraṇaṁ. **Samuddavāṇijā**ti saṁyattikā. **Khittasaravegenā**ti jiyāmuttasarasadisavegena, sīgha-oghenāti attho. Uppatatīti uppāto. Uppāte bhavaṁ byasanaṁ **uppātikaṁ**. **Patiṭṭhā**ti hitapatiṭṭhā.

Paraloke hitasukhāvahaṁ **abhayakāraṇaṁ**. **Jaṅghasatan**ti manussasataṁ. Jaṅghāsīsena hi manusse vadati sahacāribhāvato. **Aggahesi** pañcasīlāni. Āsannānāsannesu āsannasseva paṭhamaṁ vipaccanato **"āsannakāle gahitasīlaṁ nissāyā"**ti vuttaṁ. **Ghaṭāvasenā**ti samūhavasena.

Sabbhīti (SṬ.1.31/CS:pg.1.100) sādhūhi. Te hi saparahitasādhanato pāsaṁsatāya santaguṇatāya ca santoti vuccati. Te pana yasmā paṇḍitalakkhaṇehi samannāgatā honti, tasmā **"paṇḍitehī"**ti āha. **Samāsethā**ti saṁvasethāti ayamettha adhippāyoti āha **"sabba-iriyāpathe"**ti-ādi. **Mittasanthavan**ti mettisandhānaṁ. Sattānaṁ hitesitālakkhaṇā hi metti, sā ca ñāṇasahitā ñāṇapubbaṅgamāvāti mittasanthavo asaṁkiliṭṭho, itaro saṁkiliṭṭhoti āha **"na kenaci saddhiṁ kātabbo"**ti. **Saddhamman**ti diṭṭhadhammikādihitāvahaṁ sundaradhammaṁ. **Seyyo**ti hitavaḍḍhanatādi vuttanti āha **"vaḍḍhī"**ti.

Sataṁ sādhūnaṁ, paṇḍitānanti ayamettha attho. Tappaṭiyogavisayattā añña-saddassa vuttaṁ **"aññato andhabālato"**ti. Sokanimittaṁ sokakāraṇaṁ uttarapadalopena idha sokasaddena gahitanti āha **"sokavatthūnan"**ti-ādi. **Sokavatthūni** nāma corādayo acchindanādivasena paresaṁ sokakaraṇato. **Sokānugatā** sokappattā.

Therassāti saṁkiccattherassa. Attano bhaginiyā jeṭṭhattā **"tumhe"**ti āha. Ayaṁ "idha corā paṭipajjiṁsū"ti amhe tiṇāyapi na maññatīti cintetvā **ekacce "mārema nan"ti āhaṁsu**. Karuṇāya **ekacce "vissajjemā"**ti āhaṁsu. **Mantetvā**ti bhāsetvā.

Ahu ahosi, bhūtapubbanti attho. **Araññasmiṁ brahāvane**ti tādise brahāvane, mahāraññe nivāsīti attho **ceto**ti byādho. **Kūṭānī**ti vākurādayo. **Oḍḍetvā**ti sajjetvā. **Sasakan**ti pelakaṁ **ubbiggā**ti bhītatasitā. **Ekarattin**ti ekaratteneva. **Dhanajānī**ti paribbayavasena addhikehi laddhabbadhanato hāni, "samaṇampi nāma hanti, kiṁ amhesu lajjissatī"ti addhikānaṁ anāgamanato ekadivasaṁ laddhabbaparibbayampi na labhissantīti adhippāyo.

Ñātayopi mātāpitubhātubhagini-ādike ñātake. Te kira adhimuttassa bhaginiyā santikaṁ upagacchantā antarāmagge tena samāgatā, adhimutto (SṬ.1.31/CS:pg.1.101) saccavācaṁ anurakkhanto corabhayaṁ tesaṁ nārocesi. Tena vuttaṁ **"tesampī"**ti-ādi. Taṁ nissāya pabbajitattā **"adhimuttasāmaṇerassa santike"**ti vuttaṁ, na upasampadācariyo hutvā. Tenāha **"attano antevāsike katvā"**ti. Saccānurakkhaṇena anuttaraguṇādhigamena ca **ñātimajjhe virocati**.

Sātatanti satataṁ. Sa-saddassa hi idha sābhāvo yathā "sārāgo"ti-ādīsu. Sātabhāvo vā **sātatan**ti āha **"sukhaṁ vā"**ti. **Kāraṇenā**ti tena tena kāraṇena. Sabbāsaṁ tāsaṁ vacanaṁ subhāsitaṁ, Bhagavato pana ukkaṁsagataṁ subhāsitameva. Svāyamattho taṁtaṁgāthāpadeneva viññāyatīti taṁ nīharitvā dassetuṁ **"na kevalan"**ti-ādi vuttaṁ. Tena sappurisūpasaṁsevasaddhammābhiyogo yathā sattānaṁ vaḍḍhiyā paññāpaṭilābhassa ekantikaṁ kāraṇaṁ, evaṁ sokapaccaye sati visokabhāvassa, ñātimajjhe sobhāya, sugatigamanassa, ciraṁ sukhaṭṭhānassa, vaṭṭadukkhamocanassapi aññāsādhāraṇaṁ hotīti vuttamevāti daṭṭhabbaṁ.

Sabbhisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.32.)2. Maccharisuttavaṇṇanā

32. Pamajjanākārena pavattā anupaladdhi **pamādo**. Tena ekantato satirahitā

hontīti vuttaṁ **“sativippavāsalakkhaṇenā”**ti. Diṭṭhivicikicchādayo cettha pamādeneva saṅgahitā. Idāni yathā macchariyanimittañca pamādanimittañca dānaṁ na dīyati, taṁ dassetuṁ **“ekacco hī”**ti-ādi vuttaṁ. **Parikkhayaṁ gamissatī**ti bhogaparihāniṁ gamissati. **Khiḍḍādī**ti **ādi**-saddena maṇḍanavibhūsanachaṇanakkhattakiccabyasanādiṁ saṅgaṇhāti. **Yasadāyakan**ti kittiyasassa parivārayasassa ca dāyakaṁ. **Sirīdāyakan**ti sobhaggadāyakaṁ. **Sampattidāyakan**ti kulabhogarūpabhogasampadāhi sampattidāyakaṁ. **Puññan**ti vā idha puññaphalaṁ daṭṭhabbaṁ “evamidaṁ puññaṁ pavaḍḍhatī”ti-ādīsu (dī.ni.3.80) viya. **Atthi dānassa phalan**ti ettha deyyadhammassa anavaṭṭhitataṁ bahulasādhāraṇataṁ, taṁ pahāya gamanīyataṁ (SṬ.1.32/CS:pg.1.102) tabbisayāya pītiyā sāvajjataṁ, dānadhammassa anaññasādhāraṇataṁ anugāmikataṁ, tabbisayāya pītiyā anavajjataṁ, lobhādipāpadhammānaṁ vinodanaṁ, sesapuññānaṁ upanissayañca jānantenāti vattabbaṁ.

Taṁyeva bālanti yo maccharī, tameva. Adānasīlā **bālā**. Ekacco dhanassa paribhogaparikkhayabhayena attanāpi na paribhuñjati atilobhaseṭṭhi viyāti āha **“idhalokaparalokesū”**ti.

Yasmā ekacco adānasīlo puriso addhike disvā passantopi na passati, tesaṁ kathaṁ suṇantopi na suṇoti, sayaṁ kiñci na katheti, adātukamyatāthambhe baddho hoti, tasmā tattha mataliṅgāni upalabbhantiyevāti āha **“adānasīlatāya maraṇena matesū”**ti. Aṭṭhakathāyaṁ pana dānamattameva gahetvā matenassa samataṁ dassetuṁ **“yathā hī”**ti-ādi vuttaṁ. Dānasīlassa pana amataliṅgāni vuttavipariyāyato veditabbāni. **Vajan**ti puthutte ekavacanaṁ, tasmā vacanavipallāsena vuttanti āha **“saha vajantā”**ti. Dānasīlādidhammo purātano, na ajjatanoti sanantano, so etesu atthīti **sanantanā,** paṇḍitā, tesaṁ dhammāti tesaṁ vasenapi dhammo **sanantano**ti āha **“sanantanānaṁ vā paṇḍitānaṁ esa dhammo”**ti. **Appasmimpi deyyadhamme** sati **eke** dānaṁ dadanti, **eke** na dadanti maccharibhāvā. **Sahassadānasadisā**ti ekāpi dakkhiṇā pariccāgacetanāya uḷārabhāvato sahassadānasadisā hoti.

Duranugamanoti asamaṅginā anugantuṁ dukkaro. Ananugamanañcassa dhammassa apūraṇamevāti āha **“duppūro”**ti. “Dhammaṁ care”ti ayaṁ dhammacariyā gahaṭṭhassa vasena āraddhāti āha **“dasakusalakammapathadhammaṁ caratī”**ti. Tenāha **“dārañca posan”**ti. **Samuñjakan**ti kassakehi attanā kātabbaṁ katvā visaṭṭhadhaññakaraṇato khale uñchācariyavasena samuñjani-ādinā chaḍḍitadhaññasaṁharaṇaṁ. Tenāha **“yo api …pe… samuñjakaṁ caratī”**ti. **Etenā**ti satasahassasahassayāgiggahaṇena dasannampi bhikkhukoṭīnaṁ piṇḍapāto dassito hoti. “Dinno”ti padaṁ ānetvā yojanā. **Dasannaṁ vā kahāpaṇakoṭīnaṁ piṇḍapāto**ti dasannaṁ kahāpaṇakoṭīnaṁ viniyuñjanavasena sampāditapiṇḍapāto. Tayidaṁ satasahassaṁ (SṬ.1.32/CS:pg.1.103) sahassayāgīnaṁ dānaṁ ettakaṁ hotīti katvā vuttaṁ. **Samuñjakaṁ carantopī**ti samuñjakaṁ caritvāpi, samuñjakacaraṇahetūti attho. Sesapadadvayepi eseva nayo. Dāraṁ posentopi dhammaṁ carati, appakasmiṁ dadantopi dhammaṁ caratīti yojanā. **Tathāvidhassā**ti tādisassa tathādhammacārino yā dhammacariyā, tassā kalampi nagghanti **ete sahassayāgino** attano sahassayāgitāya. **Yaṁ tena daliddenā**ti-ādi tassevatthassa vivaraṇaṁ. **Sabbesampi tesan**ti “sataṁsahassānaṁ sahassayāginan”ti vuttānaṁ tesaṁ sabbesampi. **Itaresan**ti “tathāvidhassā”ti vuttapurisato aññesaṁ. **Dasakoṭisahassadānan**ti dasakoṭisaṅkhātaṁ tato anekasahassabhedatāya sahassadānaṁ.

“Kalaṁ nagghatī”ti idaṁ tesaṁ dānato imassa dānassa uḷāratarabhāvena vipulatarabhāvena vipulataraphalatāya vuttanti āha **“kathaṁ nu kho etaṁ**

mahapphalataranti jānanatthan”ti. Paccayavisesena mahattaṁ gatoti **mahaggato,** uḷāroti attho. Tenāha **“vipulassetaṁ vevacanan”**ti. **Samenā**ti ñāyena, dhammenāti attho. **Visame**ti na same macchariyalakkhaṇappatte. **Chetvā**ti pīḷetvā. Taṁ pana pīḷanaṁ pothananti dassento **“pothetvā”**ti āha. **Assumukhā**ti tinta-assumukhasammissā paraṁ rodāpetvā. **Mahādānan**ti yathāvuttaṁ bahudeyyadhammassa pariccajanena mahantadānaṁ. **Uppattiyā aparisuddhatāyā**ti ajjhāsayassa deyyadhammagavesanāya ca suddhatāya malīnattā. **Itaraṁ** dhammacariyāya nibbattitadānaṁ. **Parittadānan**ti parittassa deyyadhammassa vasena parittadānaṁ. **Attano uppattiyā parisuddhatāyā**ti ajjhāsayassa deyyadhammagavesanāya ca visuddhatāya. **Evanti-ādimāhā**ti “evaṁ sahassānaṁ sahassayāginan”ti avoca. Tattha **sahassānan**ti sataṁsahassānaṁ. Gāthābandhasukhatthaṁ sataggahaṇaṁ na kataṁ. Sesaṁ vuttanayameva.

Maccharisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.33.)3. Sādhusuttavaṇṇanā

33. **Udānaṁ udānesī**ti pītivegena uggiritabbatāya udānaṁ uggiri uccāresi. Tayidaṁ yasmā pītisamuṭṭhāpitaṁ vacanaṁ, tasmā vuttaṁ **“udāhāraṁ udāharī”**ti (SṬ.1.33/CS:pg.1.104) Yathā pana taṁ vacanaṁ “udānan”ti vuccati, taṁ dassetuṁ **“yathā hī”**ti-ādi vuttaṁ. **Saddhāyā**ti ettha **ya**-kāro hetu-attho. Pariccāgacetanāya hi saddhā visesapaccayo assaddhassa tadabhāvato. **Pi**-saddo vuttatthasampiṇḍanattho. **“Sāhū”**ti padaṁ sādhusaddena samānatthaṁ daṭṭhabbaṁ. **Kathan**ti dānayuddhānaṁ vipakkhasabhāvāti adhippāyo. **Etaṁ ubhayan**ti dānaṁ yuddhanti idaṁ dvayaṁ. **Jīvitabhīruko**ti jīvitavināsabhīruko. **Khayabhīruko**ti bhogakkhayassa bhīruko. **Vadanto**ti jīvite sālayataṁ, tato eva yujjhane asamatthataṁ pavedento. **Chejjan**ti hatthapādādichedo. **Ussahanto**ti vīriyaṁ karonto. **Evaṁ bhoge rakkhissāmī**ti tathā bhoge aparikkhīṇe karissāmīti. **Vadanto**ti idha bhogesu lobhaṁ, tato eva dātuṁ asamatthataṁ pavedento. **Evan**ti evaṁ jīvitabhoganirapekkhatāya dānañca yuddhañca samaṁ hoti. **Saddhādisampanno**ti saddhādhammajīvitāvīmaṁsāsīlādiguṇasamannāgato. So hi deyyavatthuno parittakattā appakampi dadanto attano pana cittasampattiyā khettasampattiyā ca bahuṁ uḷārapuññaṁ pavaḍḍhento bahuvidhaṁ lobha-dosa-issā-macchariya-diṭṭhivicikicchādibhedaṁ tappaṭipakkhaṁ abhibhavati, tato eva ca taṁ mahapphalaṁ hoti mahānisaṁsaṁ. Aṭṭhakathāyaṁ pana **“maccheraṁ maddati”**cceva vuttaṁ, tassa pana ujuvipaccanīkabhāvato.

Paratthāti paraloke. **Ekasāṭakabrāhmaṇavatthu** anvayavasena, aṅkuravatthu byatirekavasena vitthāretabbaṁ.

Dhammo laddho etenāti **dhammaladdho,** puggalo. Aggi-āhitapadassa viya saddasiddhi daṭṭhabbā. **“Uṭṭhānan**ti kāyikaṁ vīriyaṁ, **vīriyan**ti cetasikan”ti vadanti. **Uṭṭhānan**ti bhoguppāde yuttapayuttatā. **Vīriyan**ti tajjo ussāho. **Yamassa** āṇāpavattiṭṭhānaṁ. **Vetaraṇimpi** itare niraye ca atikkamma. Te pana abbudādīnaṁ vasena avīciṁ dasadhā katvā avasesamahāniraye sattapi āyuppamāṇabhedena tayo tayo katvā ekatiṁsāti vadanti. Sañjīvādinirayasaṁvattanassa kammassa tikkhamajjhamudubhāvena tassa āyuppamāṇassa tividhatā vibhāvetabbā. Apare pana “aṭṭha mahānirayā soḷasa ussadanirayā ādito cattāro sitaniraye ekaṁ katvā satta sitanirayāti evaṁ ekatiṁsa mahānirayā”ti (SṬ.1.33/CS:pg.1.105) vadanti.

Mahānirayaggahaṇato ādito cattāro sitanirayā eko nirayo katoti.

Tesanti vicinitvā gahitapaccayānaṁ. **Pañcanavutipāsaṇḍabhedā** papañcasūdanisaṁvaṇṇanāyaṁ vuttanayena veditabbā. **Tatthā**ti tesu dvīsu vicinanesu. **Dakkhiṇāvicinanaṁ āha,** upamānāni hi nāma yāvadeva upameyyatthavibhāvanatthāni. Etena sukhettagahaṇatopi dakkhiṇeyyavicinanaṁ daṭṭhabbaṁ.

Pāṇesu saṁyamoti iminā dasavidhampi kusalakammapathadhammaṁ dasseti. Yathā hi "pāṇesu saṁyamo"ti iminā sattānaṁ jīvitāvoropanato saṁyamo vutto, evaṁ tesaṁ sāpateyyāvahārato paradārāmasanato visaṁvādanato aññamaññabhedanato pharusavacanena saṅghaṭṭanato niratthakavippalapanato parasantakābhijjhānato ucchedacintanato micchābhinivesanato ca saṁyamo hotīti. Tenāha **"sīlānisaṁsaṁ kathetumāraddhā"**ti. Pharusavacanasaṁyamo panettha sarūpeneva vutto.

Parassa upavādabhayenāti pāpakiriyahetu parena attano vattabba-upavādabhayena. **Upavādabhayā**ti upavādabhayanimittaṁ. "Kathaṁ nu kho amhe pare na upavadeyyun"ti āsīsantā **pāpaṁ na karonti**. **Dhammapadamevā**ti asaṅkhatadhammakoṭṭhāso eva **seyyo** seṭṭho. Yasmā sabbasaṅkhataṁ aniccaṁ khayadhammaṁ vayadhammaṁ virāgadhammaṁ nirodhadhammaṁ, tasmā tadadhigamāya ussāho karaṇīyoti dasseti. Pubbasaddo kālavisesavisayoti āha **"pubbe ca Kassapabuddhādikālepī"**ti-ādi. Puna akālaviseso apāṭiyekko bhummatthavisayovāti āha **"sabbepi vā"**ti-ādi. Tattha **sabbepi vā**ti ete sabbepi Kassapabuddhādayo lokanāthā **santo nāma** vūpasantasabbakilesasantāpā santasabbhūtaguṇattā.

Sādhusuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.34.)4. Nasantisuttavaṇṇanā

34. **Kamanīyānī**ti (SṬ.1.34/CS:pg.1.106) kantāni. Tato eva etāni **iṭṭhārammaṇāni** sukhārammaṇāni **rūpādīni,** te pana vatthukāmā, tadārammaṇakilesakāmā vā. **"Na santi kāmā manujesū"**ti desanāsīsametaṁ, nicchayena kāmā aniccāyeva. Maccu dhīyati etthāti **maccudheyyaṁ**. Na puna āgacchati ettha taṁ **apunāgamanaṁ**. **Apunāgamanasaṅkhātaṁ nibbānaṁ** anupagacchanato. **Nibbānaṁ hī**ti-ādi vuttassevatthassa vivaraṇaṁ. **Baddho**ti paṭibaddhacitto. **Pamatto**ti vossaggapamādaṁ āpanno.

Taṇhāchandato jātaṁ tassa visesapaccayattā. Icchitaṁ hanatīti **aghaṁ,** dukkhaṁ. Idha pana anavasesapariyādānavasena pañcupādānakkhandhā dukkhanti. **Chandavinayā aghavinayo**ti hetunirodhena hi phalanirodho, evaṁ sa-upādisesanibbānaṁ vatvā **aghavinayā dukkhavinayo**ti anupādisesanibbānaṁ vadati.

Citrānīti kilesakāmāpi vedanādiṭṭhisampayogabhedena honti, ākārabhedena ca atthi savighātāvighātāti tato visesetuṁ **"ārammaṇacittānī"**ti vuttaṁ. **Saṅkappitarāgo**ti subhādivasena saṅkappitavatthumhi rāgo. **Kilesakāmo kāmoti vutto** tassevidha visesato kāmabhāvasiddhito. **Pasūrasuttena vibhāvetabbo** "na te kāmā"ti-ādinā tassa vatthumhi āgatattā. Idāni tamatthaṁ saṅkhepeneva vibhāvento **"pasūraparibbājako hī"**ti-ādimāha. **Na te kāmā yāni citrāni loke**ti te ce kāmā na honti, yāni loke citrāni rūpādi-ārammaṇāni. **Vedesī**ti kevalaṁ saṅkapparāgañca kāmaṁ katvā vadesi ce. **Hehintī**ti bhaveyyunti attho. Suṇanto saddāni manoramāni, Satthāpi te hehiti kāmabhogīti paccekaṁ gāthā, idha pana saṁkhipitvā dassitā. Dhīrā nāma dhitisampannāti āha **"paṇḍitā"**ti.

Tassāti yo pahīnakodhamāno sabbaso saṁyojanātigo nāmarūpasmiṁ asajjanto rāgādikiñcanarahito, tassa. **Mogharājā nāma thero** bāvarībrāhmaṇassa paricārakānaṁ soḷasannaṁ aññataro. **Yathānusandhiṁ** appatto sāvasesa-**attho,** kiñci vattabbaṁ atthīti adhippāyo (SṬ.1.34/CS:pg.1.107) Sabbaso vimuttattāva devamanussā namassanti, ye taṁ paṭipajjanti. Tesaṁ kiṁ hoti? Kiñcipi na siyāti ayamettha atthaviseso? **Dasabalaṁ sandhāyevamāha** ukkaṭṭhaniddesena. **Anupaṭipattiyāti** paṭipattiṁ anugantvā paṭipajjanena. **Namassanti** taṁ pūjenti.

Catusaccadhammaṁ jānitvāti tena paṭividdhaṁ catusaccadhammaṁ paṭivijjhitvā. Tathā ca Buddhasubuddhatāya nibbematikā hontīti āha **"vicikicchaṁ pahāyā"**ti. Tato paraṁ pana anukkamena aggamaggādhigamena **saṅgātigāpi** honti. Asekkhadhammapāripūriyā **pasaṁsiyā** viññūnaṁ pasaṁsāpi hontīti.

Nasantisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.35.)5. Ujjhānasaññisuttavaṇṇanā

35. Ujjhānavasena pavattā saññā etesaṁ atthi, ujjhānavasena vā sañjānantīti **ujjhānasaññī**. **Kāraye**ti katānaṁ pariyantaṁ kārayeti attho. **Pariyantakāritan**ti paricchinnakāritaṁ parimitavacananti attho. Paṁsukūlādipaṭipakkhanayena **pattuṇṇadukulādi** vuttaṁ. **Nāmaṁ gahitan**ti etena "ujjhānasaññikā"ti ettha ka-saddo saññāyanti dasseti.

Aññenākārena bhūtanti attanā pavediyamānākārato aññena asuddhena ākārena vijjamānaṁ upalabbhamānaṁ attānaṁ. **Vañcetvā**ti palambhetvā. **Tassa** kuhakassa. **Taṁ** catunnaṁ paccayānaṁ paribhuñjanaṁ. **Parijānantī**ti tassa paṭipattiṁ paricchijja jānanti. **Kārako**ti sammāpaṭipattiyā kattā, sammāpaṭipajjitāti attho.

Idanti liṅgavipallāsena vuttaṁ, ayanti attho. **Dhammānudhammapaṭipadā**ti nibbānadhammassa anucchavikatāya anudhammabhūtā paṭipadā. Paṭipakkhavidhamane asithilatāya **daḷhā**. **Bhāsitamattena ca savanamattena cā**ti ettha **ca**-saddo visesanivatti-attho. Tena bhāsitassa sutassa ca sammāpaṭipattivisesaṁ nivatteti. **Lokapariyāyan**ti lokassa parividhamanaṁ uppādanirodhavasena saṅkhārānaṁ parāvuttiṁ. Tenāha **"saṅkhāralokassa udayabbayan"**ti. Svāyamattho saccapaṭivedheneva hotīti āha **"catusaccadhammañca aññāyā"**ti (SṬ.1.35/CS:pg.1.108) **Evaṁ na kubbantī**ti attani vijjamānampi guṇaṁ anāvīkaronto "yathā tumhe vadatha, evaṁ na kubbantī"ti avijjamānataṁ byākarotīti attho.

Akārakamevāti dosaṁ akārakameva. Accayassa paṭiggaṇhanaṁ nāma adhivāsanaṁ, evaṁ so desakena desiyamāno tato vigato nāma hoti. Tenāha **"paṭiggaṇhātūti khamatū"**ti.

Sabhāvenāti sabhāvato. **Ekasadisan**ti paresaṁ cittācāraṁ jānantampi ajānantehi saha ekasadisaṁ karontā. **Parato**ti pacchā. **Kathāya uppannāyā**ti "kassaccayā na vijjantī"ti-ādikathāya pavattamānāya "Tathāgatassa Buddhassā"ti-ādinā **Buddhabalaṁ** Buddhānubhāvaṁ dīpetvā. **Khamissāmī**ti accayadesanaṁ paṭiggaṇhissāmi. Tappaṭiggaho hi idha khamananti adhippetaṁ, Satthā pana sabbakālaṁ khamo eva.

Kopo antare citte etassāti **kopantaro**. Doso garu garukātabbo assāti **dosagaru**. "Paṭimuccatī"ti vā pāṭho, ayameva attho. **Accāyikakamman**ti sahasā anupadhāretvā

kiriyā. **No cidhā**ti no ce idha. **Idhā**ti nipātamattaṁ. **Apagataṁ** apanītaṁ. Doso no ce siyā, tena pariyāyena yadi aparādho nāma na bhaveyyāti. **Na sammeyyuṁ** na vūpasameyyuṁ. **Kusalo**ti anavajjo.

Dhīro satoti padadvayena vaṭṭachindaṁ āha. **Ko niccameva paṇḍito nāmāti attho**ti "kassaccayā"ti-ādikāya pucchāgāthāya attho. Dīghamajjhimasaṁvaṇṇanāsu Tathāgata-saddo vitthārato saṁvaṇṇitoti āha **"evamādīhi kāraṇehi Tathāgatassā"**ti. **Buddhattādīhī**ti **ādi**-saddena "bodhetā pajāyā"ti-ādinā (mahāni.192 cūḷani. pārāyanatthutigāthāniddesa97) niddese āgatakāraṇāni saṅgayhanti. **Vimokkhaṁ** vuccati ariyamaggo, tassa **anto** aggaphalaṁ, tattha bhavā **paṇṇatti,** tassā vasena. Evaṁ Buddhabalaṁ dīpeti. Idāni khittaṁ saṅkhepena saṁharāpitaṁ hotīti dasseti.

Ujjhānasaññisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.36.)6. Saddhāsuttavaṇṇanā

36. **Tatvassā**ti (SṬ.1.36/CS:pg.1.109) o-kārassa va-kārādesaṁ a-kārassa ca lopaṁ katvā niddesoti āha **"tato assā"**ti. "Tatassā"ti vā pāṭho, **tato**ti ca saddhāhetūti attho. **Nānupatantī**ti na vattanti. **Pamādaṁ karontī**ti pamajjanti, micchā paṭipajjantīti attho. **Lakkhaṇānī**ti aniccādilakkhaṇāni. **Upanijjhāyatī**ti upecca ñāṇacakkhunā pekkhati, anupassatīti attho. **Āgatakiccan**ti āhatakiccaṁ, ayameva vā pāṭho. **Sādhetī**ti asammohapaṭivedhavasena nipphādeti, tathalakkhaṇaṁ nirodhasaccaṁ upanijjhāyatīti ayamattho maggepi vattabbo tena vinā asammohapaṭivedhassa asambhavato. **Kasiṇārammaṇassā**ti idaṁ lakkhaṇavacanaṁ. Akasiṇārammaṇasamāpattiyopi hi santīti. Yathā ca kasiṇārammaṇāni aṭṭhannaṁ samāpattīnaṁ avasesānañca tadārammaṇānaṁ paccavekkhaṇavasena cittānaṁ, evaṁ tena tāni ārammaṇāni gahitānīti "kasiṇārammaṇassa"icceva vuttaṁ. Paramaṁ uttamaṁ sukhanti vattabbato **paramasukhaṁ arahattaṁ**.

Saddhāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.37.)7. Samayasuttavaṇṇanā

37. **Udānaṁ paṭiccā**ti ukkākaraññā jātisambhedaparihāranimittaṁ attano vaṁsaparisuddhaṁ nissāya vuttaṁ pīti-udāhāraṁ paṭicca gottavasena **"sakkā"ti laddhanāmānaṁ**. Yadi ekopi janapado, kathaṁ bahuvacananti āha **"ruḷhīsaddenā"**ti. Akkharacintikā hi īdisesu ṭhānesu yutte viya saliṅgavacanāni icchanti, ayamettha ruḷhī yathā "avantī kurū"ti, tabbisesane pana janapadasadde jātisaddatāya ekavacanameva. **Aropime**ti kenaci na ropime.

Āvaraṇenāti setunā. **Bandhāpetvā**ti paṇḍupalāsapāsāṇamattikakhaṇḍādīhi āliṁ thiraṁ kārāpetvā. **Sassāni kārentī**ti jeṭṭhamāse kira ghammassa balavabhāvena Himavante himaṁ vilīyitvā sanditvā anukkamena rohiṇiṁ nadiṁ pavisati, taṁ bandhitvā sassāni kārenti. **"Jātiṁ** (SṬ.1.37/CS:pg.1.110) **ghaṭṭetvā kalahaṁ vaḍḍhayiṁsū"**ti saṅkhepena vuttamatthaṁ pākaṭataraṁ kātuṁ **"koliyakammakarā vadantī"**ti āha. **Niyutta-amaccānan**ti tasmiṁ sassaparipālanakamme niyojitamahāmattānaṁ.

Tīṇi jātakānīti "kuṭhārihattho puriso"ti-ādinā **phandanajātakaṁ** (jā. 1.13.14ādayo) "duddubhāyati bhaddante"ti-ādinā **duddubhajātakaṁ,** (jā.1.4.85ādayo) "vandāmi taṁ kuñjarā"ti-ādinā **laṭukikajātakan**ti (jā.1.5.39ādayo) imāni tīṇi jātakāni. **Dve jātakānī**ti--

"Sādhu sambahulā ñātī, api rukkhā araññajā;
Vāto vahati ekaṭṭhaṁ, brahantampi vanappatin"ti.--

Ādinā **rukkhadhammajātakaṁ** (jā.1.1.74).

"Sammodamānā gacchanti, jālamādāya pakkhino;
Yadā te vivadissanti, tadā ehinti me vasan"ti. (jā.1.1.33)--

Ādinā **sammodamānajātakan**ti imāni dve jātakāni.

"Attadaṇḍā bhayaṁ jātaṁ, janaṁ passatha medhagaṁ;
Saṁvegaṁ kittayissāmi, yathā saṁvijitaṁ mayā"ti. (su.ni.941)--

Ādinā **attadaṇḍasuttaṁ**.

Tenāti Bhagavatā. **Kalahakaraṇabhāvo**ti kalahakaraṇassa atthibhāvo. Mahāpathaviyā mahagghe khattiye kasmā nāsethāti dassetvā kalahaṁ vūpasametukāmo Bhagavā pathaviṁ nidassanabhāvena gaṇhīti dassento **"pathavī nāma kiṁ agghatī"**ti-ādimāha. **Aṭṭhāne**ti akāraṇe. **Veraṁ katvā**ti virodhaṁ uppādetvā. Taṁtaṁpalobhanakiriyāya parakkamantiyo **"ukkaṇṭhantū"ti sāsanaṁ pesenti**. **Kuṇāladahe**ti kuṇāladahatīre patiṭṭhāya. **Pucchitaṁ kathesi** anukkamena kuṇālasakuṇarājassa pucchāpasaṅgena **kuṇālajātakaṁ** (jā.2.21.kuṇālajātaka) kathessāmīti. **Anabhiratiṁ vinodesi** itthīnaṁ dosadassanamukhena kāmānaṁ ādīnavokārasaṁkilesavibhāvanavasena. **Purisapurisehī**ti kosajjaṁ viddhaṁsetvā purisathāmabrūhanena uttamapurisehi no bhavituṁ vaṭṭatīti uppannacittā (SṬ.1.37/CS:pg.1.111) **Avissaṭṭhasamaṇakammantā** apariccattakammaṭṭhānābhiyogāti attho. **Nisīdituṁ vaṭṭatī**ti Bhagavā cintesīti yojanā.

Paduminiyanti padumavane. **Vikasiṁsu** guṇagaṇavibodhena. **Ayaṁ imassa …pe… na kathesī**ti iminā sabbepi te bhikkhū tāvadeva paṭipāṭiyā āgatattā aññamaññassa lajjamānā attanā paṭiladdhavisesaṁ Bhagavato nārocesunti dasseti. **Khīṇāsavānan**ti-ādinā tattha kāraṇamāha.

Osaṭamatteti Bhagavato santikaṁ upagatamatte. **Ariyamaṇḍale**ti ariyapuggalasamūhe. **Pācīnayugandharaparikkhepato**ti yugandharapabbatassa pācīnaparikkhepato, na bāhirakehi vuccamāna-udayapabbatato. **Rāmaṇeyyakadassanatthan**ti Buddhuppādapaṭimaṇḍitattā visesato ramaṇīyassa lokassa ramaṇīyabhāvadassanatthaṁ. **Ullaṅghitvā**ti uṭṭhahitvā. **Evarūpe khaṇe laye muhutte**ti yathāvutte candamaṇḍalassa uṭṭhitakkhaṇe uṭṭhitavelāyaṁ uṭṭhitamuhutteti uparūparikālassa vaḍḍhitabhāvadassanatthaṁ vuttaṁ.

Tesaṁ bhikkhūnaṁ jāti-ādivasena Bhagavato anurūpaparivārabhāvaṁ dassento **"tatthā"**ti-ādimāha. **Mahāsammatassa vaṁse uppanno**ti-ādi kulavaṁsasuddhidassanaṁ. **Khattiyagabbhe jāto**ti idaṁ satipi jātivisuddhiyaṁ mātāpitūnaṁ vasena avisuddhatā siyāti tesampi "avisuddhatā natthi imesan"ti visuddhidassanatthaṁ vuttaṁ. Satipi ca gabbhavisuddhiyaṁ katadosena missakattā arajjārahatāpi siyāti "tampi natthi imesan"ti dassanatthaṁ **"rājapabbajitā"**ti-ādi vuttaṁ.

Sāmantāti samīpe. **Caliṁsū**ti uṭṭhahiṁsu. Kosamattaṁ ṭhānaṁ **saddantaraṁ,** "saddasavanaṭṭhānameva saddantaran"ti apare. **Tikkhattuṁ tesaṭṭhiyā nagarasahassesū**ti Jambudīpe kira ādito mahantāni tesaṭṭhi nagarasahassāni uppannāni, tathā dutiyaṁ, tathā tatiyaṁ. Taṁ sandhāyāha "tikkhattuṁ tesaṭṭhiyā nagarasahassesū"ti.

Tāni pana sampiṇḍetvā satasahassato paraṁ navasahassādhikāni asītisahassāni. **Navanavutiyā doṇamukhasatasahassesū**ti navasatasahassādhikesu (SṬ.1.37/CS:pg.1.112) navutisatasahassesu doṇamukhesu. **Doṇamukhan**ti ca mahānagarassa āyuppattiṭṭhānabhūtaṁ pādanagaraṁ vuccati. **Chanavutiyā paṭṭanakoṭisatasahassesū**ti chakoṭisatasahassa-adhikesu navutikoṭisatasahassapaṭṭanesu. Tambapaṇṇidīpādi**chapaṇṇāsāya ratanākaresu**. Evaṁ pana nagara-doṇamukhapaṭṭana-ratanākarādibhāvena kathanaṁ taṁtaṁ-adhivatthāya vasantīnaṁ tāsaṁ devatānaṁ bahubhāvadassanatthaṁ. Yadi dasasahassacakkavāḷesu devatā sannipatitā. Atha kasmā pāḷiyaṁ "dasahi ca lokadhātūhī"ti? Vuttanti āha **"dasasahassa …pe… adhippetan"**ti. Tena sahassilokadhātu idha "ekā lokadhātū"ti veditabbā.

Lohapāsādeti sabbapaṭhamakate lohapāsāde. **Brahmaloke**ti heṭṭhime brahmaloke. Yadi tā devatā evaṁ nirantarā hutvā sannipatitā, pacchā āgatānaṁ okāso eva na bhaveyyāti codanaṁ sandhāyāha **"yathā kho panā"**ti-ādi.

Suddhāvāsakāye uppannā **Suddhāvāsakāyikā**. Tāsaṁ pana yasmā suddhāvāsabhūmi nivāsaṭṭhānaṁ, tasmā vuttaṁ **"Suddhāvāsavāsīnan"**ti. **Āvāsā**ti āvāsaṭṭhānabhūtā. Devatā pana orambhāgiyānaṁ itaresañca saṁyojanānaṁ samucchinnaṭṭhena suddho āvāso vihāro etesanti **Suddhāvāsā**. **Mahāsamāgamaṁ ñatvā**ti mahāsamāgamaṁ gatāti ñatvā.

Puratthimacakkavāḷamukhavaṭṭiyaṁ otari aññattha okāsaṁ alabhamāno. Evaṁ sesāpi. **Maṇivamman**ti indanīlamaṇimayaṁ kavacaṁ. Buddhānaṁ abhimukhabhāgo **Buddhavīthi,** sā yāva cakkavāḷā **uttarituṁ na sakkā**. **Mahatiyā Buddhavīthiyāvā**ti Buddhānaṁ santikaṁ upasaṅkamantehi tehi devabrahmehi valañjitabuddhavīthiyāva.

Samiti saṅgati sannipāto samayo, mahanto samayo **mahāsamayo**ti āha **"mahāsamūho"**ti. Pavaddhaṁ vanaṁ **pavanan**ti āha **"vanasaṇḍo"**ti. **Devaghaṭā**ti devasamūhā. **Samādahaṁsū**ti samāhitaṁ lokuttarasamādhiṁ suṭṭhu appitaṁ akaṁsu. Tathā samāhitaṁ pana samādhinā niyojitaṁ nāma hotīti vuttaṁ **"samādhinā yojesun"**ti. Sabbesaṁ gomuttavaṅkādīnaṁ dūrasamussāritattā **attano …pe… akariṁsu**. Vinayati asse etehīti **nettāni,** yottāni. Avīthipaṭipannānaṁ assānaṁ vīthipaṭipādanaṁ rasmiggahaṇena hotīti **"yottāni gahetvā acodento"**ti vatvā taṁ pana acodanaṁ avāraṇamevāti āha **"acodento avārento"**ti.

Yathā (SṬ.1.37/CS:pg.1.113) khīlaṁ bhittiyaṁ, bhūmiyaṁ vā ākoṭitaṁ dunnīharaṇaṁ, yathā ca paligham nagarappavesanivāraṇaṁ, yathā ca indakhīlaṁ gambhīranemi sunikhātaṁ dunnīharaṇaṁ, evaṁ rāgādayo sattasantānato dunnīharaṇā nibbānanagarappavesanivāraṇā cāti te **"khīlaṁ paligham indakhīlan"**ti ca vuttā. **Ūhaccā**ti uddharitvā. Taṇhā-ejāya abhāvena **anejā**. Paramasantuṭṭhabhāvena cātuddisattā **appaṭihatacārikaṁ caranti**. Buddhacakkhu-dhammacakkhu-dibbacakkhu-samantacakkhu-pakaticakkhūnaṁ vasena **pañcahi cakkhūhi**. Sudantā kutoti āha **"cakkhutopī"**ti. **Chandādīhī**ti chandādīnaṁ vasena **na gacchanti** na vattanti. **Na āgacchanti** anuppādanato. **Āgun**ti aparādhaṁ.

Sabbasaṁyogāti vibhattilopena niddeso, sabbe saṁyogeti attho. **Visajjāti** visajjitvā. **Evampī**ti imāyapi gāthāya vasena "āguṁ na karotī"ti pade.

Gatāseti gatā eva. **Na gamissanti** pariniṭṭhitasaraṇagamanattā. Lokuttarasaraṇagamanañhettha adhippetaṁ. Tenāha **"nibbematikasaraṇagamanena gatā"**ti. Te hi niyamena apāyaṁ na gamissanti, devakāyañca paripūressanti. Ye pana

lokiyena saraṇagamanena Buddhaṁ saraṇaṁ gatā, na te gamissanti apāyaṁ, sati ca paccayantarasamavāye pahāya mānusaṁ dehaṁ devakāyaṁ paripūressantīti. Tenāha so brahmā **"ye keci Buddhaṁ …pe… paripūressantī"**ti.

Samayasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.38.)8. Sakalikasuttavaṇṇanā

38. **Tan**ti uyyānaṁ saṅkhaṁ gatanti sambandho. Dhanunā sarena gahanti pothayanti bādhentīti **dhanuggahā**. **Taṁ sampaṭicchī**ti tassā silāya heṭṭhābhāgena uggantvā sampaṭicchi. Satthu puññānubhāvena upahatattā sayampi paripatantī vātaṁ upatthambheti. **Abhihani** Satthārā anāvajjitattā. Tañca kho kammaphalavasenāti daṭṭhabbaṁ. Tato eva **tato paṭṭhāya Bhagavato aphāsu jātan**ti etenapi upādiṇṇakasarīre nāma aniṭṭhāpi samphassakā patanti eva tathārūpena kammunā katokāseti dasseti. **Ayaṁ** (SṬ.1.38./CS:pg.1.114) **vihāro**ti Gijjhakūṭavihāro. **Ujjaṅgalo** na kattabbaparo. **Visamo**ti bhūmibhāgavasena visamo. Sivikākārena sajjito mañco eva **mañcasivikā**.

Bhusāti daḷhā. **Dukkhā**ti dukkhamā duttitikkhā. **Kharā**ti kakkasā. **Kaṭukā**ti aniṭṭhā. **Asātā**ti na sātā appiyā. **Na appetī**ti na upeti. **Na appāyantī**ti na khamanti. Vedanādhivāsanakhantiyā satisampajaññayuttattā sabbasattaṭṭhitāhārasamudayavatthujātassa ādīnavanissaraṇānaṁ pageva suppaṭividitattā yathā samudācāro cittaṁ nābhibhavati, evaṁ sammadeva upaṭṭhāpitasatisampajaññattā vuttaṁ **"vedanādhivāsana …pe… hutvā"**ti. **Apīḷiyamāno**ti abādhiyamāno. Kāmaṁ aniṭṭhāya vedanāya phuṭṭho tāya apīḷiyamāno nāma natthi, pariññātavatthukattā pana tassā vase avattamāno "avihaññamāno"ti vutto. Tenāha **"samparivattasāyitāya vedanānaṁ vasaṁ agacchanto"**ti.

Sīhaseyyanti ettha sayanaṁ seyyā, sīhassa viya seyyā sīhaseyyā, taṁ sīhaseyyaṁ. Atha vā **sīhaseyyan**ti seṭṭhaseyyaṁ uttamaseyyaṁ. Svāyamattho Aṭṭhakathāyameva āgamissati. "Vāmena passena sentī"ti evaṁ vuttā **kāmabhogiseyyā**. **Dakkhiṇapassena sayāno nāma natthi** dakkhiṇahatthassa sarīraggahaṇādiyogakkhamato. Purisavasena cetaṁ vuttaṁ. **Ekena passena sayituṁ na sakkonti** dukkhuppattito. **Ayaṁ sīhaseyyā**ti ayaṁ yathāvuttā sīhaseyyā. **Tejussadattā**ti iminā sīhassa abhītabhāvaṁ dasseti. Bhīrukajātikā hi sesamigā attano āsayaṁ pavisitvā utrāsabahulā santāsapubbakaṁ yathā tathā sayanti, sīho pana abhirukabhāvato satokārī bhikkhu viya satiṁ upaṭṭhapetvāva sayati. Tenāha **"dve purimapāde"**ti-ādi. **Purimapāde**ti dakkhiṇapurimapāde vāmassa purimapādassa ṭhapanavasena dve purimapāde ekasmiṁ ṭhāne ṭhapetvā. **Pacchimapāde**ti dve pacchimapāde. Vuttanayeneva idhāpi ekasmiṁ ṭhāne ṭhapanaṁ veditabbaṁ. **Ṭhitokāsasallakkhaṇaṁ** abhīrukabhāveneva. **Sīsaṁ pana ukkhipitvā**ti-ādinā vuttasīhakiriyā anutrāsapabujjhanaṁ viya abhīrukabhāvasiddhā dhammatāvasenevāti veditabbā. **Sīhavijambhitavijambhanaṁ** ativelaṁ ekākārena ṭhapitānaṁ sarīrāvayavānaṁ (SṬ.1.38/CS:pg.1.115) gamanādikiriyāsu yoggabhāvāpādanatthaṁ. **Tikkhattuṁ sīhanādanadanaṁ** appesakkhamigajātapariharaṇatthaṁ.

Seti abyāvaṭabhāvena pavattati etthāti seyyā, catutthajjhānameva seyyā **catutthajjhānaseyyā**. Kiṁ panettha taṁ catutthajjhānanti? Ānāpānacatutthajjhānaṁ. Tato hi vuṭṭhahitvā vipassanaṁ vaḍḍhetvā anukkamena aggamaggaṁ adhigantvā

Tathāgato jātoti. “Tayidaṁ padaṭṭhānaṁ nāma, na seyyā, tathāpi yasmā ‘catutthajjhānā vuṭṭhahitvā samanantaraṁ Bhagavā parinibbāyī’ti **mahāparinibbāne** (dī.ni.2.219) āgataṁ. Tasmā lokiyacatutthajjhānasamāpatti eva **Tathāgataseyyā”**ti keci. Evaṁ sati parinibbānakālikāva Tathāgataseyyāti āpajjati; na ca Tathāgato lokiyacatutthajjhānasamāpajjanabahulo vihāsi. Aggaphalavasena pavattaṁ panettha catutthajjhānaṁ veditabbaṁ. Tattha yathā sattānaṁ niddupagamalakkhaṇā seyyā bhavaṅgacittavasena hoti, sā ca nesaṁ paṭhamaṁ jātisamanvayā yebhuyyavuttikā, evaṁ Bhagavato ariyajātisamanvayaṁ yebhuyyavuttikaṁ aggaphalabhūtaṁ catutthajjhānaṁ **Tathāgataseyyā**ti veditabbā. **Sīhaseyyā** nāma seṭṭhaseyyāti āha **“uttamaseyyā”**ti.

“Kālaparicchedaṁ katvā yathāparicchedaṁ uṭṭhahissāmī”ti evaṁ tadā manasikārassa akatattā pāḷiyaṁ “uṭṭhānasaññaṁ manasikaritvā”ti na vuttanti āha **“uṭṭhānasaññanti panettha na vuttan”**ti. Tattha kāraṇamāha **“gilānaseyyā hesā”**ti. Sā hi cirakālappavattikā hoti.

Visuṁ visuṁ rāsivasena anāgantvā ekajjhaṁ puñjavasena āgatattā vuttaṁ **“sabbāpi tā”**ti. Tenāha **“sattasatā”**ti. **Vikāramattampī**ti vedanāya asahanavasena pavattanākāramattampi. **Susammaṭṭhakañcanaṁ viyā**ti sammaṭṭhasusajjitasuvaṇṇaṁ viya.

Dhammālapananti asaṅkhārikasamuppannasabhāvālapanaṁ. Samullapitañhi ākārasamānavacanametaṁ. Nāgo viya vāti pavattatīti nāgavo. Tassa bhāvo **nāgavatā**. Vibhattilopena hesa niddeso, mahānāgahatthisadisatāyāti attho. **Byattuparicaraṇaṭṭhenā**ti byattaṁ uparūpari attano kiriyācaraṇena. **Ājānīyo**ti sammāpatitaṁ **dukkhaṁ** sahanto (SṬ.1.38/CS:pg.1.116) attanā kātabbakiriyaṁ dhīro hutvā nitthārako. Kāraṇākāraṇajānanenāti niyyānikāniyyānikakaraṇañātatāya. **Tenevaṭṭhenā**ti appaṭisamaṭṭheneva. “Mutto moceyyan”ti-ādi **dhuravāhaṭṭhena**. **Nibbisevanaṭṭhenā**ti rāgādivisavigatabhāvena.

Aniyamitāṇattīti anuddesikaṁ āṇāpanaṁ. Sāmaññakatopi samādhisaddo pakaraṇato idha visesatthoti āha **“samādhinti arahattaphalasamādhin”**ti. Paṭippassaddhivasena sabbakilesehi suṭṭhu vimuttanti **suvimuttaṁ**. **Abhinataṁ nāma** ārammaṇe abhimukhabhāvena pavattiyā. **Apanataṁ** apagamanavasena pavattiyā, vimukhatāyāti attho. Lokiyajjhānacittaṁ viya vipassanā viya ca sasaṅkhārena sappayogena tadaṅgappahānavikkhambhanapahānavasena ca vikkhambhetvā na adhigataṁ na ṭhapitaṁ, kiñcarahi kilesānaṁ sabbaso chinnatāyāti āha **“chinnattā vataṁ phalasamādhinā samāhitan”**ti. **Atikkamitabban**ti ācārātikkamavasena laṅghitabbaṁ. Sā pana laṅghanā āsādanā ghaṭṭanāti āha **“ghaṭṭetabban”**ti.

Pañcavedā nāma--iruvedo, yajuvedo, sāmavedo, āthabbaṇavedo, itihāso cāti evaṁ itihāsapañcamānaṁ vedānaṁ. “Caran”ti vacanavipallāsena vuttanti āha **“carantā”**ti, tapantāti attho. **Hīnattarūpā**ti hīnādhimuttikatāya nihīnacittasabhāvā. Vimuttikatāya abhāvato **nibbānaṅgamā na honti**. Arahattādhigamakammassa abhabbatāya **parihīnatthā**. **Ajjhotthaṭā**ti abhibhūtā. **Tādiseheva sīlehī**ti gosīlādīhi. **Baddhā**ti samādapetvā pavattanavasena anubaddhā. **Lūkhaṁ tapan**ti attakilamathānuyogaṁ. Taṁ pana ekadesena dassento **“pañcātapatāpanan”**ti-ādimāha. “Evaṁ paṭipannassa mokkho natthi, evaṁ paṭipannassa vaṭṭato mutti atthī”ti vadantī sā attato sāsanassa niyyānabhāvo kathito nāma hotīti āha **“sāsanassa niyyānikabhāvaṁ kathentī”**ti. **Ādin**ti gāthādvayaṁ.

Sakalikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.39.)9. Paṭhamapajjunnadhītusuttavaṇṇanā

39. **Cātumahārājikassā**ti (SṬ.1.39/CS:pg.1.117) cātumahārājikakāyikassa. **Dhammo anubuddho**ti catusaccadhammo pariññeyyādibhāvassa anurūpato Buddho. **Paccakkhamevā**ti parapattiyā ahutvā attapaccakkhameva katvā jānāmi. Dhammaṁ garahantā nāma saddadosavasena vā atthadosavasena vā garaheyyunti taṁ dassento **"hīnakkhara …pe… kotivā"**ti āha. Sā pana "tesaṁ vigarahā dummedhatāya mahānatthāvahāvā"ti dassentī devatā āha **"dummedhā upenti roruvan"**ti. **Visuṁ hotī**ti avīcimahānirayato visuṁ eva hoti. **Khantiyā**ti ñāṇakhantiyā. **Upasamenā**ti rāgādīnaṁ sabbaso vūpasamena. Tenāha **"ruccitvā"**ti-ādi.

Paṭhamapajjunnadhītusuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.40.)10. Dutiyapajjunnadhītusuttavaṇṇanā

40. **Buddhañca dhammañca namassamānā**ti Buddhasubuddhataṁ dhammasudhammatañca ñatvā tadubhayaṁ namassamānā. Yasmā Buddhe ca dhamme ca pasanno saṅghe ca pasanno eva hoti tassa suppaṭipattiyā vijānanato, tasmā so attho gāthāya ca-saddasaṅgahitoti dassento **"ca-saddena saṅghañcā"**ti āha **atthavatiyo**ti lokiyalokuttara-atthasaṅgahitā lokiyakusalalokuttaramaggasaṅgaṇhanato. **Yaṁ dhammaṁ sā abhāsī**ti yaṁ tumhākaṁ dhammaṁ paṭivijjhitvā ṭhitā, sā mahākokanadā attano balānurūpaṁ abhāsi. **Bahunā**ti nānappakārena. **Pariyāyenā**ti kāraṇena. **Tādiso**ti tathārūpo tathāpaṭividdhasacco atthadhammādīsu kusalo ekekaṁ padampi udāharaṇahetunigamanāni nīharanto ācikkhati deseti paññapeti paṭhapeti vivarati vibhajati uttānīkaroti. Tenāha **"ayaṁ Bhagavā"**ti-ādi. Etena ativiya vitthārakkhamo Sugatadhammoti dasseti. **Pariyāpuṭan**ti parivattitaṁ. Evaṁ vitthārakkhamaṁ (SṬ.1.40/CS:pg.1.118) dhammaṁ yasmā devadhītā "saṁkhittamatthaṁ lapayissāmī"ti avoca, tasmā vuttaṁ **"tassatthan"**ti-ādi.

Dutiyapajjunnadhītusuttavaṇṇanā niṭṭhitā.
Satullapakāyikavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Ādittavaggo

(SṬ.1.41.)1. Ādittasuttavaṇṇanā

41. **Sīsan**ti desanāpadeso, desanāya aññesupi vattabbesu kassacideva sīsabhāgena apadisanaṁ. Tenāha **"rāgādīhī"**ti-ādi. **Dānenā**ti attano santakassa paresaṁ pariccajanena. Taṁ pana pariccajanaṁ cetanāya hotīti āha **"dānacetanāyā"**ti **dānapuññacetanā**ti dānamayā puññacetanā **dāyakasseva hoti** taṁsantatipariyāpannattā. **Nīhatabhaṇḍakan**ti ādittagehato bahi nikkhāmitaṁ bhaṇḍakaṁ. **Etan**ti "dinnaṁ hotī"ti-ādivacanaṁ. **Adinne**ti dānamukhe aniyuñjite bhoge. "Antenā"ti jīvitassa anto

adhippetoti āha **"maraṇenā"**ti. Mamāti pariggahitattā **pariggahā,** bhogā. Tepi kenaci ākārena vināsaṁ anupagatā maraṇena pahīyanti nāmāti vuttaṁ **"corādīnaṁ vasena avinaṭṭhabhoge"**ti. Sobhanā aggabhūtā rūpādayo etthāti saggo, taṁ **saggaṁ**.

Ādittasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.42.)2. Kiṁdadasuttavaṇṇanā

42. **Dve tīṇi bhattāni abhutvā**ti dve tayo vāre bhattāni abhuñjitvā. **Uṭṭhātuṁ na sakkotī**ti uṭṭhātumpi na sakkotī, pageva aññaṁ sarīrena kātabbakiccaṁ dubbalabhāvato. **Dubbalopi hutvā**ti bhuñjanato pubbe dubbalo hutvā balasampanno hoti. Evaṁ byatirekato anvayato ca āhārassa sarīre balavataṁ āha. Yasmā annado (SṬ.1.42/CS:pg.1.119) dāyako paṭiggāhakassa balado hoti, tasmā so āyatiṁ attano sarīre balado avināsavasena balassa rakkhako ca hoti. Tenāha Bhagavā--"balaṁ kho pana datvā balassa bhāgī hotī"ti (a.ni.5.37) sesapadesupi eseva nayo. **Surūpopī**ti abhirūpopi. **Virūpo hotī**ti bībhaccharūpo kopīnassa acchannattā. **Idañca yānan**ti sāmaññato vuttaṁ. **Upāhanā**ti sarūpato dasseti. Adukkhappatto hutvā yāti vattati etenāti **yānan**ti chattādīnampi yānabhāvo vutto. Tenāha **"yānado sukhado hotī"**ti. **Cakkhudo nāma** hoti cakkhunā kātabbakicce sahakārīkāraṇabhāvato dīpassa.

"Sabbesaṁyeva balādīnaṁ dāyako hotī"ti saṅkhepato vuttaṁ atthaṁ vitthārato dassetuṁ **"dve tayo gāme"**ti-ādi vuttaṁ. Nisajjādivasena patissayitabbato **patissayo,** vihāro. **Pakkhittaṁ viya hoti** parissamassa vinoditattā. **Bahi vicarantassā**ti patissayaṁ alabhitvā bahi vivaṭaṅgaṇe vicarantassa. **Jhāyatī**ti jhāyantaṁ hoti, kilamatīti attho. Sītuṇhādivirodhipaccayavasena sasantāne **visabhāgasantati,** tabbipariyāyato **sabhāgasantati** veditabbā. Sukhaṁ nāma dukkhapaccayaparihārato sukhapaccayuppannato ca hoti, tadubhayaṁ patissayavasena labhatīti dassento **"bahi vicarantassa pāde"**ti-ādimāha. **Dhammapītisukhan**ti dhammapaccavekkhaṇena uppannapītisukhaṁ. **Upasamasukhan**ti kilesānaṁ vūpasamena pavattasukhaṁ. Nivātaṁ pihitavātapānaṁ patissayaṁ pavisitvā dvāraṁ pidhāya ṭhitassa andhakāro hotīti vuttaṁ **"kūpe otiṇṇo viya hotī"**ti. Tenāha **"mañcapīṭhādīni na paññāyantī"**ti. Tayidaṁ bahisamāpannaparissamadosena, na ca patissayadosena. Tenāha **"muhuttan"**ti-ādi.

Na marati etenāti **amaraṇaṁ,** nibbānādhigamādayo. Tassa dānaṁ dhammūpadeso, taṁ deti. Tenāha **"yo dhammaṁ anusāsatī"**ti. Tayidaṁ dhammānusāsanaṁ kathaṁ hotīti āha **"Aṭṭhakathan"**ti-ādi. **Aṭṭhakathaṁ kathetī**ti avivaṭapāṭhassa pāḷiyā atthasaṁvaṇṇanaṁ karotīti attho. Anadhītino pana **pāḷiṁ vāceti**. Tattha tattha gataṭṭhāne **pucchitapañhaṁ vissajjeti,** ayaṁ tāva ganthadhuro, paṭipattivāsadhure pana **kammaṭṭhānaṁ ācikkhati,** ubhayesampi (SṬ.1.42/CS:pg.1.120) **dhammassavanaṁ karoti**. **Sabbadānan**ti yathāvutta-āmisadānaṁ abhayadānaṁ. **Dhammadānan**ti dhammadesanā. **Dhammaratī**ti samathavipassanādhamme abhirati. **Dhammaraso**ti saddhammasannissayaṁ pītipāmojjaṁ.

Kiṁdadasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.43.)3. Annasuttavaṇṇanā

43. **Patthentī**ti pihenti. Yatthassa upagamanaṁ loke pākaṭataraṁ ahosi, te udāharaṇavasena dassento **"cittagahapatisīvalittherādike viyā"**ti āha. **Annan**ti annasaññito catubbidhopi paccayo. Sabbepi dāyake ekajjhaṁ gahetvā sāmaññato ekavasena **"dāyakamevā"**ti vuttaṁ, yathā cāha **"ko nāma so yakkho, yaṁ annaṁ nābhinandatī"**ti? Tattha **yakkho**ti satto. Sāmaññajotanā ca nāma yasmā puthu-atthavisayā, tasmā **"ye naṁ dadanti saddhāya, vippasannena cetasā**. **Tameva annaṁ bhajatī"**ti vuttaṁ. Tattha **ma**-kāro padasandhikaro, te evāti attho. **Dāyakaṁ** apariccajanameva **anugacchati** cakkaṁ viya kubbaraṁ.

Annasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.44.)4. Ekamūlasuttavaṇṇanā

44. Patiṭṭhaṭṭhena avijjāsaṅkhātaṁ ekaṁ mūlaṁ etissāti ekamūlā. Taṁ **ekamūlaṁ**. Yathā saṁyojanīyesu assādānupassanāvasena taṇhāsamuppādo, evaṁ taṇhābhibhavavasena anavabodhoti **avijjā taṇhāya mūlaṁ, taṇhā ca avijjāya mūlaṁ**. Ayañhi nayo upanissayatāvasena vutto, sahajātavasena cāyaṁ aññamaññaṁ mūlabhāvo pākaṭoyeva. **Idha pana** imissaṁ gāthāyaṁ **adhippetā** "ekamūlan"ti sā taṇhā. Tattha yā bhavataṇhā, sā sassatadiṭṭhivasena āvaṭṭati parivattati, vibhavataṇhā (SṬ.1.44/CS:pg.1.121) ucchedadiṭṭhivasena, evaṁ **dvirāvaṭṭaṁ**. **Sahajātakoṭiyā**ti sahajātakoṭiyāpi, pageva sammuyhaṁ āpannassa pana vattamānāya taṇhāya balavabhāvena malīnatā siyā. **Upanissayakoṭiyā**ti upanissayakoṭiyāva sahajātakoṭiyā asambhavato. **Pattharaṇaṭṭhānā**ti vitthatā hutvā pavattiṭṭhānabhūmi Tenāha **"tesu sā pattharatī"**ti. Samuddanaṭṭhena **samuddo**. Uttarituṁ asakkuṇeyyatāya patāya alaṁ pariyattoti pātālo, ayaṁ pana pātālo viyāti **pātālo**. Tenāha **"appatiṭṭhaṭṭhenā"**ti. Agādhagambhīratāyāti attho.

Ekamūlasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.45.)5. Anomasuttavaṇṇanā

45. **Anomanāman**ti anūnanāmaṁ. Guṇanemittikāni eva hi Bhagavato nāmāni. Guṇānañcassa paripuṇṇatāya anūnanāmanti āha **"sabbaguṇasamannāgatattā"**ti-ādi. Apica tathā tevijjo, chaḷabhiññoti-ādīni nāmāni anomanāmāni na honti paricchinnavisayattā, Bhagavato pana Satthā, sabbaññū, sammāsambuddhoti-ādīni nāmāni anomanāmāni nāma mahāvisayattā anūnabhāvato. Tenāha **"avekallanāman"**ti. **Khandhantarādayo**ti khandhavisesādike. Ñāṇena yāthāvato araṇīyaṭṭhena **atthe**. **Anvayapaññādhigamāyā**ti lokuttarapaññāpaṭilābhāya. **Paṭipadan**ti samathavipassanāpaṭipadaṁ. Kilesakāmānaṁ vasena allīyitabbaṭṭhena kāmā eva **ālayo**. Atītakāleyeva kamanataṁ gahetvā vuttaṁ **"kamamānan"**ti. Na etarahi tadabhāvatoti āha **"atītaṁ pana upādāya idaṁ vuttan"**ti. Mahānubhāvatādinā **mahantānaṁ**.

Anomasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.46.)6. Accharāsuttavaṇṇanā

46. “Accharāgaṇasaṅghuṭṭhan”ti gāthā devaputtena yenādhippāyena gāyitā, so anupubbikathāya vinā na paññāyatīti taṁ āgamanato paṭṭhāya (SṬ.1.46/CS:pg.1.122) kathento **“ayaṁ kira devaputto”**ti-ādimāha. Tattha **sāsane**ti imasseva Satthusāsane. **Kammākamman**ti kammavinicchayaṁ. Atthapurekkhāratāya appakiccatāya ca **sallahukavuttiko**. **Sayanassa koṭṭhāso**ti divasaṁ purimayāmañca bhāvanānuyogavasena kilantakāyassa samassāsanatthaṁ seyyāya upagamanabhāgo anuññāto.

Abbhantareti kucchiyaṁ bhattassa parittatāya **satthakavātā**ti tikkhabhāvena satthakā viya kantanakā vātā. **Dhurasmiṁyevā**ti kilesamārena yuddhe eva. Vimuttāyatanasīse ṭhatvā **dhammaṁ desento vā**. **Upanissayamandatāya** aparipakkañāṇatāya āsavakkhayaṁ appatto kālaṁ katvāti yojanā. **Upari ṭhitan**ti parikkhārabhāvena dibbadussūpari ṭhitaṁ. **Tatheva aṭṭhāsī**ti tāhi tathā vuttepi yathā tato pubbe, tatheva aṭṭhāsi. **Suvaṇṇapaṭṭan**ti nibbuddhe paṭijinitvā laddhabbasuvaṇṇapaṭṭaṁ. Vītikkamassa akatattā **asambhinneneva sīlena**. Yasmā tasmiṁ satthu santikaṁ āgacchante tāpi tena saddhiṁ āgamaṁsu tasmā **“accharāsaṅghaparivuto”**ti vuttaṁ.

Saṅghositanti saṅgamma ghositaṁ, tattha tattha accharānaṁ gītasaddavasena ghositaṁ. **Pisācagaṇaṁ katvā vadati** acchandarāgatāya. **Niyāmacittatāyā**ti sammattaniyāme ninnacittatāya. **Garubhāvenā**ti tāsaṁ vase avattanato garuṭṭhānabhāvena. **Yātrā**ti nibbānaṁ pati yātrā. Taṁ pana vaṭṭato niggamanaṁ hotīti āha **“kathaṁ niggamanaṁ bhavissatī”**ti.

Atisallekhatevāti ativiya kilesānaṁ sallekhitavuttiko. **Akatābhinivesassā**ti bhāvanamananuyuttassa anāraddhavipassakassa. **Kārakassā**ti Sugatovādakārakassa sammāpaṭipajjato. **Suññatāvipassanan**ti suññatādīpanaṁ vipassanaṁ duccaritataṇhāya dūrīkaraṇena ekavihāritāya. **Eko maggo assā**ti lokuttaramaggo eva assa anāgato, pubbabhāgamaggo pana kataparicayoti attho.

Kāyavaṅkādīnanti kāyaduccaritādīnaṁ abhāvato samucchindanena anupalabbhanato. Natthi ettha bhayaṁ, asmiṁ vā adhigate puggalassa natthi bhayanti (SṬ.1.46/CS:pg.1.123) **abhayaṁ nāma**. Saṁsārakantāraṁ atikkamitvā nibbānasaṅkhātaṁ khemaṁ amataṭṭhānaṁ gamane sugatasārathinā susajjitayānabhāvato **ratho akūjanoti aṭṭhaṅgiko maggova adhippeto**. Dhammato anapetatāya aparāparuppattiyā ca **dhammacakkehi**.

Ottappampi gahitameva avinābhāvā. **Apālambo**ti avassayo. **Parivāro**ti parikkhāro abhisaṅkharaṇato. Maggassa karaṇaṭṭhāne dhammo tappariyāpannā **sammādiṭṭhi**. **Aniccādivasenā**ti aniccānupassanādivasena. **Sodhitesu** vajjhamānesu. **Bhūmiladdhavaṭṭan**ti bhūmiladdhasaṅkhātaṁ vaṭṭaṁ. Tattha vipassanāya pavattiṭṭhānabhāvato pañcakkhandhā bhūmi nāma, vaṭṭamayakammabhāvato tattha uppajjanārahaṁ kilesajātaṁ bhūmiladdhavaṭṭaṁ. **Parijānamānā**ti paricchindanavasena samatikkamavasena jānamānā paṭivijjhantī.

Kasmā devaputto sotāpattiphaleyeva patiṭṭhāsi, nanu ca sā desanā Bhagavatā catumaggappadhānabhāvena pavattitāti āha **“yathā hī”**ti-ādi.

Accharāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.47.)7. Vanaropasuttavaṇṇanā

47. **Kesan**ti sāmivasena vuttakasaddo "dhammaṭṭhā sīlasampannā"ti ettha paccattabahuvacanavasena pariṇāmetabbo. Atthavasena hi vibhattivipariṇāmo. **Ke janā**ti ettha vā vuttakesaddo sīhavilokananayena ānetvā yojetabboti āha **"ke dhammaṭṭhā, ke sīlasampannā"**ti? **Pucchatī**ti iminā tattha kāraṇamāha. Phalādisampattiyā āramanti ettha sattāti ārāmo. Ārāme ropenti nipphādentīti **ārāmaropā**. Vanīyati chāyāsampattiyā bhajīyatīti **vanaṁ**. Tattha yaṁ upavanalakkhaṇaṁ vanaṁ, taṁ ārāmaggahaṇeneva gahitanti tapovanalakkhaṇaṁ, taṁ dassento **"sīmaṁ parikkhipitvā"**ti-ādimāha. **Visame**ti udakacikkhallena visame padese. Pānīyaṁ pivanti etthāti papā, taṁ **papaṁ**. Udakaṁ pīyati etthāti vā papā. **Taḷākādī**ti **ādi**-saddena mātikaṁ saṅgaṇhāti.

Imamatthaṁ (SṬ.1.47/CS:pg.1.124) **sandhāyā**ti iminā kammappathappattaṁ paṭikkhipati. Attanā katañhi puññaṁ anussarato taṁ ārabbha bahuṁ puññaṁ pasavati, na pana yathā kataṁ puññaṁ sayameva pavaḍḍhati. **Tasmiṁ dhamme ṭhitattā**ti tasmiṁ ārāmaropanādidhamme patiṭṭhitattā. **Tenapi sīlena sampannattā**ti tena yathāvuttadhamme katasīle ṭhatvā ciṇṇena tadaññenapi kāyavācasikasaṁvaralakkhaṇena sīlena samannāgatattā. **Dasa kusalā dhammā pūrenti** duccaritaparivajjanato. Sesaṁ vuttanayameva.

Vanaropasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.48.)8. Jetavanasuttavaṇṇanā

48. Esitaguṇattā esiyamānaguṇattā ca isī, asekkhā sekkhakalyāṇaputhujjanā ca. Isīnaṁ saṅgho **isisaṅgho**. Isisaṅghena nisevitaṁ. Tenāha **"bhikkhusaṅghanisevitan"**ti.

Taṁ kārentassa gandhakuṭipāsādakūṭāgārādivasena siniddhasandacchāyarukkhalatāvasena bhūmibhāgasampattiyā ca anaññasādhāraṇaṁ atiramaṇīyaṁ taṁ jetavanaṁ cittaṁ toseti, tathā ariyānaṁ nivāsabhāvenapīti āha **"evaṁ paṭhamagāthāya jetavanassa vaṇṇaṁ kathetvā"**ti. Tenāha Bhagavā--"yattha arahanto viharanti, taṁ bhūmirāmaṇeyyakan"ti (dha.pa.98 theragā. 991). Apacayagāmicetanā sattānaṁ visuddhiṁ āvahati kammakkhayāya saṁvattanatoti āha **"kammanti maggacetanā"**ti. Catunnaṁ ariyasaccānaṁ viditakaraṇaṭṭhena kilesānaṁ vijjhanaṭṭhena ca **vijjā** Maggapaññā sammādiṭṭhīti āha **"vijjāti maggapaññā"**ti. **Samādhipakkhikā dhammā** sammāvāyāmasatisamādhayo. Yathā hi vijjāpi vijjābhāgiyā, evaṁ samādhipi samādhipakkhiko. Sīlaṁ etassa atthīti **sīlan**ti āha **"sīle patiṭṭhitassa jīvitaṁ uttaman"**ti. **Diṭṭhisaṅkappā**ti sammādiṭṭhisaṅkappā. Tattha sammāsaṅkappassa sammādiṭṭhiyā upakārabhāvena vijjābhāvo vutto. Tathā hi so paññākkhandhasaṅgahitoti vuccati. Yathā ca sammāsaṅkappādayo paññākkhandhasaṅgahitā, evaṁ vāyāmasatiyo (SṬ.1.48/CS:pg.1.125) samādhikkhandhasaṅgahitāti āha **"vāyāmasatisamādhayo"**ti. Dhammoti hi idha samādhi adhippeto "evaṁdhammā te Bhagavanto ahesun"ti-ādīsu (dī.ni.2.13 ma.ni.3.197 saṁ.ni.5.378) viya. **Vācākammantājīvā**ti sammāvācākammantājīvā. Maggapariyāpannā eva hete saṅgahitā. Tenāha **"etena aṭṭhaṅgikamaggenā"**ti.

Upāyena vidhinā ariyamaggo bhāvetabbo. Tenāha

“samādhipakkhiyadhamman”ti. Sammāsamādhipakkhiyaṁ vipassanādhammañceva maggadhammañca. “Ariyaṁ vo, bhikkhave, sammāsamādhiṁ desessāmi sa-upanisaṁ saparikkhāran”ti (ma.ni.3.136) hi vacanato sammādiṭṭhi-ādayo maggadhammā sammāsamādhiparikkhārā. **Vicineyyā**ti vīmaṁseyya, bhāveyyāti attho. **Tatthā**ti hetumhi bhummavacanaṁ. Ariyamaggahetukā hi sattānaṁ visuddhi. Tenāha **“tasmiṁ ariyamagge visujjhatī”**ti. **Pañcakkhandhadhammaṁ vicineyyā**ti paccuppanne pañcakkhandhe vipasseyya. Tesu vipassiyamānesu vipassanāya ukkaṁsagatāya yadaggena dukkhasaccaṁ pariññāpaṭivedhena paṭivijjhīyati, tadaggena samudayasaccaṁ pahānapaṭivedhena paṭivijjhīyati, nirodhasaccaṁ sacchikiriyāpaṭivedhena, maggasaccaṁ bhāvanāpaṭivedhena paṭivijjhīyatīti evaṁ tesu catūsu saccesu visujjhatīti imasmiṁ pakkhe nimittatthe eva bhummaṁ, tesu saccesu paṭivijjhiyamānesūti attho.

Avadhāraṇavacananti vavatthāpanavacanaṁ, avadhāraṇanti attho. “Sāriputtovā”ti ca avadhāraṇaṁ sāvakesu **Sāriputtova seyyo**ti imamatthaṁ dīpeti tassevukkaṁsabhāvato. **Kilesa-upasamenā**ti iminā mahātherassa tādiso kilesavūpasamoti dasseti. Tassa sāvakavisaye paññāya pāramippatti ahosi. Yadi evaṁ “yopi pāraṅgato bhikkhu, etāvaparamo siyā”ti idaṁ tesaṁ Buddhānaṁ ñāṇavisaye paññāpāramippattānaṁ vaseneva vuttanti daṭṭhabbaṁ. Avadhāraṇampi vimuttiyā nānattā tīhi vimuttīhi pāraṅgate sandhāyetaṁ vuttaṁ. Tenāha--**“pāraṁ gatoti nibbānaṁ gato”**ti-ādi. **Na therena uttaritaro nāma atthi** labbhati, labbhati ce, evameva labbheyyāti adhippāyo.

Jetavanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.49.)9. Maccharisuttavaṇṇanā

49. **Maccharino**ti (SṬ.1.49/CS:pg.1.126) maccheravanto maccherasamaṅginoti āha **“maccherena samannāgatā”**ti. Maccheraṁ macchariyanti atthato ekaṁ. **Na vandatī**ti vandanamattampi na karoti, kuto dānanti adhippāyo. **Upaṭṭhānaṁ kātun**ti madhurapaṭisanthāraṁ karotīti yojanā. **Idaṁ tāva mudumacchariyaṁ** na hadayaṁ viya attānaṁ dassentassa macchariyanti katvā. **Kiṁ tuyhaṁ pādā rujjanti** nanu tuyhaṁyeva āgatagamanesu pādā rujjanti, kinte ime chindantīti adhippāyo. **Sāmīcimpi na karoti** kuto dānanti adhippāyo. Yathākammaṁ taṁtaṁgatiyo aranti upagacchantīti ariyā, sattā. Ime pana kucchitā ariyāti **kadariyā,** thaddhamaccharino. Macchariyasadisañhi kucchitaṁ sabbahīnaṁ natthi sabbaguṇābhibhūtattā bhogasampatti-ādisabbasampattīnaṁ mūlabhūtassa dānassa nisedhato. **Iti-ādīhi** vacanehi. **Attano upaghātako**ti macchariyānuyogena kusaladhammānaṁ gatisampattiyā ca vināsako.

Puññapāpavasena samparetabbato upagantabbato **samparāyo,** paraloko. **Kāmaguṇaratī**ti kāmaguṇasannissayo assādo. **Khiḍḍā**ti kāyikakhiḍḍā vācasikakhiḍḍā cetasikakhiḍḍāti evaṁ tividhā. **Esa vipāko**ti coḷādīnaṁ kicchalābhoti esa evarūpo vipāko. **Yamalokan**ti paralokaṁ. **Upapajjare**ti ettha **iti**-saddo pakārattho. Tena pāḷiyaṁ vuttaṁ nirayaṁ tiracchānayoniñca saṅgaṇhāti.

Yācanti nāma ariyayācanāya. Vuttañhetaṁ “uddissa ariyā tiṭṭhanti, esā ariyāna yācanā”ti (jā.1.7.59). Ye saṁvibhajanti, te **vadaññū** nāma ñatvā kattabbakaraṇato. **Vimānappabhāyā**ti nidassanamattaṁ, uyyānakapparukkhappabhāhi devatānaṁ vatthābharaṇasarīrappabhāhipi sagge pakāsentiyeva. **Pakāsantī**ti vā pākaṭā honti, na

apāyaloke viya apākaṭāti attho. **Parasambhatesū**ti sayaṁ sambhataṁ anāpajjitvā pareheva sambharitesu sukhūpakaraṇesu. Tenāha pāḷiyaṁ **"vasavattīva modare"**ti, paranimmitabhogesu vasavattī devaputtā viya sukhasamaṅgitāya modantīti attho. **Evaṁ vuttasamparāyo**ti ete saggāti evaṁ heṭṭhā (SṬ.1.49/CS:pg.1.127) vuttasamparāyo. **Ubhinnan**ti etesaṁ yathāvuttānaṁ ubhinnaṁ dukkaṭasukaṭakammakārīnaṁ. **Tato cavitvā** tato nirayasaggādito cavitvā manussesu nibbattati. Tesu yo maccharī manussesu nibbatto, so daliddo hutvā pubbacariyavasena maccharīyeva honto dārādibharaṇatthaṁ macchakacchapādīni hantvā punapi niraye nibbatto. Itaro suddhāsayo samiddho hutvā pubbacariyāvasena punapi puññāni katvā sagge nibbatteyya. Tenāha **"puna samparāyepi duggatisugatiyeva hotī"**ti.

Maccharisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.50.)10. Ghaṭīkārasuttavaṇṇanā

50. "Upapannāse"ti se-kārāgamaṁ katvā niddeso, "upapannā"icceva atthoti āha **"nibbattivasena upagatā"**ti. Attano sampattito avihānato avihā, tesaṁ brahmaloko **avihābrahmaloko,** tasmiṁ. **Upapattisamanantaramevā**ti paṭhamakoṭṭhāse eva. **Arahattaphalavimuttiyā**ti asekkhavimuttiyā. Sekkhavimuttiyā pana avihūpapattito pageva vimuttā. Mānusaṁ dehaṁ samatikkamanti cittupakkilesapahānavasenāti phalena hetudassanamidanti āha **"mānusaṁ dehanti idha …pe… vuttānī"**ti. Divi bhavaṁ dibbaṁ, brahmattabhāvasaññitaṁ khandhapañcakaṁ. Tattha saṁyojanakoti vuttaṁ **"dibbaṁ yoganti pañca uddhambhāgiyasaṁyojanānī"**ti. **Imassā**ti devaputtassa. **"Hitvā mānusaṁ dehaṁ, dibbayogaṁ upaccagun"**ti tesaṁ tvaṁ kusalaṁ sabbāvajjappahānena anavajjataṁ bhāsatīti kusalī vadesi. Atthena saddassa abhedopacāraṁ katvā gambhīravacanaṁ vuttanti āha **"gambhīratthan"**ti atthasseva gambhīrato, na saddassa. Samucchinnakāmarāgatāya sabbaso kāmavisayappahānena **nirāmisabrahmacārī nāma anāgāmī**. Nivāsanaṭṭhānabhūto samāno eko gāmo etassāti āha **"ekagāmavāsī"**ti.

Ghaṭīkārasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.
Ādittavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Jarāvaggo

(SṬ.1.51.)1. Jarāsuttavaṇṇanā

51. Hitassa (SṬ.1.51/CS:pg.1.128) sādhanato **sādhu,** yaṁ kiñci atthajātaṁ. Taṁ pana atthakāmena labhitabbato upasevitabbato laddhakaṁ, kalyāṇaṭṭhena bhaddakanti vuccatīti āha **"sādhūti laddhakaṁ bhaddakan"**ti. **"Sīlaṁ yāva jarā sādhū"**ti vuttamatthaṁ byatirekato vibhāvetuṁ **"iminā idaṁ dassetī"**ti vuttaṁ. **Idan**ti idaṁ atthajātaṁ.

Patiṭṭhitāti cittasantāne laddhapatiṭṭhā, kenaci asaṁhāriyā. Tenāha **"maggena**

āgatā”ti. **Cittīkataṭṭhādīhī**ti pūjanīyabhāvādīhi. **Vuttaṁ hetaṁ** porāṇaṭṭhakathāyaṁ. **Cittīkatanti ratanan**ti idaṁ ratanaṁ nāma loke cittīkataṁ vatthūnaṁ sahassagghanatādivasena. **Yepi loke cittīkatā** khattiyapaṇḍita-catumahārāja-sakka-suyāma-mahābrahmādayo, **tesaṁ cittīkato** tehi saraṇanti upagantabbatādivasena. **Ratikaran**ti pītisukhāvahaṁ. **Jhānaratisukhenā**ti duvidhenapi jhānaratisukhena. **Tuletun**ti paricchindituṁ. **Guṇapāramin**ti guṇānaṁ ukkaṁsapāramiṁ. **Dullabho** anekāni asaṅkhyeyyāni atidhāvitvāpi laddhuṁ asakkuṇeyyattā. **Anomo**ti anūno paripuṇṇo. Tattha visesato anomasattaparibhogato tehi “sammāsambuddho Bhagavā”ti anussaritabbatoti āha **“Bhagavā anomo sīlenā”**ti-ādi.

Ariyamaggapaññāyeva idha adhippetāti **“idha pana dullabhapātubhāvaṭṭhena paññā ‘ratanan’ti vuttan”**ti āha. Pujjaphalanibbattanato, attano santānaṁ punātīti ca puññacetanā **puññaṁ,** sā pana yassa uppannā, tasseva āveṇikatāya anaññasādhāraṇattā kenacipi anāhaṭā, Aṭṭhakathāyaṁ pana **“arūpattā”**ti vuttaṁ.

Jarāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.52.)2. Ajarasāsuttavaṇṇanā

52. **Ajīraṇenā**ti (SṬ.1.52/CS:pg.1.129) jiṇṇabhāvānāpajjanena. Lakkhaṇavacanañcetaṁ avināsappattiyā. Tenāha **“avipattiyāti attho”**ti. **Niddhamitabbo**ti nīharitabbo.

Ajarasāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.53.)3. Mittasuttavaṇṇanā

53. Saha atthena vattatīti **sattho,** bhaṇḍamūlaṁ gahetvā vāṇijjavasena desantarādīsu vicaraṇakajanasamūho. Tenāha **“saddhiṁcaro”**ti, sahacaraṇakoti attho. **Mittan**ti sinehayogena mittakiccayuttaṁ Idhādhippetappakāraṁ dassetuṁ **“roge uppanne”**ti-ādi vuttaṁ. **Tathārūpe**ti jigucchanīye, duttikicche vā. Yathā asaṇṭhitānaṁ saṇṭhāpanavasena pavasato purisassa bhogabyasane nāthatā, evaṁ puttasinehavasena puttassa mātuyā antogehe nāthatāti vuttaṁ **“mātā mittaṁ sake ghare”**ti. **Atthajātassā**ti upaṭṭhitapayojanassāti atthoti āha **“uppannakiccassā”**ti. **Samparāyahitan**ti samparāye hitāvahaṁ.

Mittasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.54.)4. Vatthusuttavaṇṇanā

54. **Patiṭṭhā**ti avassayo. **Guyhassā**ti guhitabbassa rahassassa. **Paramo sakhā nāma** atipiyaṭṭhānatāya.

Vatthusuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.55.)5. Paṭhamajanasuttavaṇṇanā

55. **Vidhāvatī**ti vividhaṁ rūpaṁ padhāvati, yathākāmaṁ pavattatīti attho.

Paṭhamajanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.56.)6. Dutiyajanasuttavaṇṇanā

56. **Vaṭṭadukkhato**ti (SṬ.1.56/CS:pg.1.130) saṁsāradukkhato. Saṁsāro hi kilesakammavipākānaṁ aparāparuppattitāya vidhāvati. Tañca dukkhaṁ dukkhamattāya nānāvidhadukkharāsibhāvato.

Dutiyajanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.57.)7. Tatiyajanasuttavaṇṇanā

57. **Nipphattī**ti iṭṭhāniṭṭhavipākānaṁ nipphajjanato nipphatti. Tato eva **avassayo,** nipphattitavipākassa avassayo adhiṭṭhānaṁ kāraṇanti attho.

Tatiyajanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.58.)8. Uppathasuttavaṇṇanā

58. **Amaggo**ti na maggo anupāyo. **Rattindivakkhayo**ti tattha vayakkhaṇassa pākaṭabhāvato. Vuttakkhaṇopi hi sayaṁ khīyateva. **Sesaṁ bāhiramalaṁ** vatthasarīrādibhūtaṁ. Tathā hi **"bhasmakhārādīhi dhovitvā sakkā sodhetun"**ti vuttaṁ. **Duṭṭho**ti dūsito sattasantāno **na sakkā suddho nāma kātuṁ** abbhantaramalīnabhāvāpādanato. **Itthiyan**ti brahmacariyassa antarāyakarāyapi. **Pajā**ti sattakāyo **sajjati** saṅgaṁ karoti yāthāvato ādīnavaṁ apassanto. Indriyasaṁvarādi kilesānaṁ tāpanato **tapo,** tenāha **"sabbāpī"**ti-ādi.

Uppathasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.59.)9. Dutiyasuttavaṇṇanā

59. **Kissā**ti (SṬ.1.59/CS:pg.1.131) bhummatthe sāmivacananti āha **"kismiṁ**

abhirato”ti. Saddhā nāma anavajjasabhāvā, tasmā lokiyalokuttarahitasukhāvahāti āha **“sugatiñceva nibbānañca gacchantassa dutiyikā”**ti. **Anusāsati** hitacariyāya pariṇāyikabhāvato.

Dutiyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.60.)10. Kavisuttavaṇṇanā

60. **Gāyatti-ādiko**ti chabbīsatiyā chandesu gāyatti-ādiko ukkatipariyosāno **chando gāthānaṁ nidānaṁ** samuṭṭhānaṁ “samuṭṭhahati etenā”ti katvā. Tehi pana anuṭṭhubhādiko hotīti āha **“chando gāthānaṁ nidānan”**ti. **Pubbapaṭṭhāpanagāthā**ti dhammakathāya ādito ārocanabhāvajānanatthaṁ satijananaṁ viya pavattitagāthā. **Akkharañhi padaṁ janetī**ti yasmā akkharasamudāyo padaṁ, padasamudāyo gāthā, samudāyo ca samudāyīhi byañjīyati taṁpavattanato, tasmā byañjanabhāve ṭhitaṁ akkharaṁ, taṁsamudāyo padaṁ, padaṁ taṁ viyañjetā janetā viya hotīti “akkharañhi padaṁ janetī”ti vuttaṁ. Akkharaṁ hi uccāritaviddhaṁsitāya taṁtaṁkhaṇamattāvaṭṭhāyīpi parato pavattiyā manoviññāṇavīthiyā saṅkalanavasena ekajjhaṁ katvā padabhāvena gayhamānaṁ yathāsaṅketamatthaṁ byañjeti. **Padaṁ gāthaṁ janetī**ti etthāpi eseva nayo. **Gāthā atthaṁ pakāsetī**ti gāthāsaññito padasamudāyo kiriyākārakasambandhavasena sambandhito kattu-adhippāyānurūpaṁ ālocitavilocitaṁ saṁhitaṁ atthaṁ vibhāveti. **Samuddādipaṇṇattinissitā** vohārasannissayeneva pavattatīti katvā. Tenāha **“gāthā ārabhanto”**ti-ādi. **Āsayo**ti avassayoti āha **“patiṭṭhā”**ti **kavito**ti vicittakathī-ādito.

Kavisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.
Jarāvaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Addhavaggo

(SṬ.1.61.)1. Nāmasuttavaṇṇanā

61. **Nāman**ti (SṬ.1.61/CS:pg.1.132) sāmaññanāmādibhedaṁ nāmaṁ. **Sabban**ti sabbaṁ paññattipathaṁ sabbaṁ ñeyyapavattipathaṁ. **Addhabhavī**ti kāmaṁ pāḷiyaṁ atītakālaniddeso kato, taṁ pana lakkhaṇamattaṁ. **Abhibhavati anupatatī**ti etena abhibhavo anupatanaṁ pavatti evāti dasseti. Taṁ panassa abhibhavanaṁ appavisaye anāmasitvā mahāvisayānaṁ vasena dassento **“opapātikena vā”**ti-ādimāha. **Tassa nāmaṁ hotī**ti tassa rukkhapāsāṇādikassa anāmako-icceva samaññā hoti, tathā naṁ sañjānantīti attho.

Nāmasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.62.)2. Cittasuttavaṇṇanā

62. **Ye cittassa vasaṁ gacchantī**ti ye apariññātavatthukā, tesaṁyeva. **Anavasesapariyādānan**ti anavasesaggahaṇaṁ. Na hi pariññātakkhandhā pahīnakilesā cittassa vasaṁ gacchanti, taṁ attano vase vattenti.

Cittasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.63.)3. Taṇhāsuttavaṇṇanā

63. Tatiye **"sabbeva vasamanvagū"**ti ye taṇhāya vasaṁ gacchanti, tesaṁ eva anavasesapariyādānanti imamatthaṁ **"eseva nayo"**ti iminā atidissati.

Taṇhāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.64.)4. Saṁyojanasuttavaṇṇanā

64. **Kiṁ** (SṬ.1.64/CS:pg.1.133) **su saṁyojano**ti **sū**ti nipātamattanti āha **"kiṁ-saṁyojano"**ti? Vicaranti etehīti **vicāraṇā,** pādā. Bahuvacane hi vattabbe ekavacanaṁ kataṁ. **Tassā**ti lokassa.

Saṁyojanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.65.)5. Bandhanasuttavaṇṇanā

65. Catutthe āgata-attho eva anantarepi vutto, byañjanameva nānanti āha **"pañcamepi eseva nayo"**ti.

Bandhanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.66.)6. Attahatasuttavaṇṇanā

66. "Kenassubbhāhato"ti pāṭhoti adhippāyena **"su-kāro nipātamattan"**ti āha, "kenassabbhāhato"ti pana pāṭhe u-kāralopena padasandhi. **Icchādhūpāyito**ti asampattavisayicchālakkhaṇāya taṇhāya santāpito daḍḍho. Tenāha **"icchāya āditto"**ti.

Attahatasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.67.)7. Uḍḍitasuttavaṇṇanā

67. **Ullaṅghito**ti ubbandhitvā laṅghito. **Saddādīsū**ti saddādināgadantesu **sotādīni** uḍḍitāni **taṇhārajjunā** daḷhabandhanena baddhattā tadanativattanato. **Loko**ti āyatanaloko. Tathā atthayojanāya katattā khandhādilokavasenapi yojanā kātabbā. Na **dūraṁ** (SṬ.1.67/CS:pg.1.134) anantarabhavakattā. Cuticitta-antaritattā ekacittantarabhavassa kammassa abujjhanaṁ, evaṁ sante kasmā sattā na bujjhantīti āha **"balavatiyā"**ti-ādi.

Uḍḍitasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.68.)8. Pihitasuttavaṇṇanā

68. **Pañho**ti ñātuṁ icchito attho. **Pucchito**ti sattamasutte gāthāya purimaddhaṁ pacchimaddhaṁ, pacchimaṁ purimaṁ katvā aṭṭhamasutte devatāya pucchitattā vuttaṁ **"heṭṭhupariyāyavasena pucchito"**ti. Pucchānurūpaṁ vissajjananti avuttampi siddhametanti anāhaṭaṁ.

Pihitasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.69.)9. Icchāsuttavaṇṇanā

69. Navame **vinayāyā**ti vinayena. Karaṇatthe hi idaṁ sampadānavacanaṁ. **Kissassū**ti kissa, **su**-kāro nipātamattaṁ. **Sabbaṁ chindati bandhanan**ti sabbaṁ dasavidhampi saṁyojanaṁ samucchindati. Na hi taṁ kiñci kilesabandhanaṁ atthi, yaṁ asamucchinnaṁ hutvā ṭhitaṁ assā taṇhāya samucchinnāya. Svāyamattho suviññeyyoti āha **"sabbaṁ uttānamevā"**ti.

Icchāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.70.)10. Lokasuttavaṇṇanā

70. **Kismin**ti kismiṁ sati? Tassa pana santabhāvo uppattivasenevāti āha **"kismiṁ uppanne"**ti? **Loko uppannoti vuccati** anupādānattā lokasamaññāya. **Chasū**ti etthāpi eseva nayo **santhavan**ti adhikasinehaṁ (SṬ.1.70/CS:pg.1.135) **karoti** adhikasinehavatthubhāvato ajjhattikāyatanānaṁ. **Upādāyā**ti pubbakālakiriyā aparakālakiriyaṁ apekkhatīti vacanasesavasena kiriyāpadaṁ gahitaṁ **"pavattatī"**ti. Kiṁ pana pavattati? Loko, lokasamaññāti attho. **Chasū**ti idaṁ nimittatthe bhummaṁ. Chaḷāyatananimittañhi sabbadukkhaṁ. **Ayan**ti sattaloko. **Uppanno nāma hoti** chaḷāyatanaṁ nāma mūlaṁ sabbadukkhānanti katvā. **Bāhiresu** āyatanesu **santhavaṁ karoti** visesato rūpādīnaṁ taṇhāvatthukattā. Yasmā cakkhādīnaṁ santappanavasena rūpādīnaṁ pariggahitattā lokassa nisevitāya saṁvattati, tasmā vuttaṁ **"channaṁ …pe… vihaññatī"**ti.

Lokasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.
Addhavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Chetvāvaggo

(SṬ.1.71.)1. Chetvāsuttavaṇṇanā

71. **Vadhitvā**ti hantvā vināsetvā. **Aparidayhamānattā**ti apīḷiyamānattā. **Vinaṭṭhadomanassattā na socati** cetodukkhadukkhābhāvato. Visaṁ nāma dukkhaṁ aniṭṭhabhāvato, tassa mūlakāraṇaṁ kodho aniṭṭhaphalattāti āha **"visamūlassāti dukkhavipākassā"**ti. **Akkuṭṭhassā**ti akkosāparādhassa. Akkosapahāratthasambandhena hi "kuddhassā"ti upayogatthe sampadānavacanaṁ. **Sukhaṁ uppajjati** kodhaṁ nassati. Sukhuppattiṁ sandhāya esa kodho **"madhuraggo"ti vutto,** sukhāvasānoti attho.

Chetvāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.72.)2. Rathasuttavaṇṇanā

72. **Paññāṇan**ti lakkhaṇaṁ sallakkhaṇūpāyo. **Disvā**ti dassanahetu. "Coḷarañño raṭṭhaṁ coḷaraṭṭhan"ti evaṁ **raṭṭhaṁ raññā paññāyati**.

Rathasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.73.)3. Vittasuttavaṇṇanā

73. **Saddhāyā**ti (SṬ.1.73/CS:pg.1.136) saddhāhetu. **Kulasampadā**ti khattiyādisampattiyo. Sabbalokiyalokuttaravittapaṭilābhahetuto **saddhāvittameva**. Heṭṭhā tiṇṇaṁ dvārānaṁ vasena uppannakassa sabbassapi anavajjadhammassa saṅgaṇhanato **"dhammoti dasakusalakammapatho"**ti vuttaṁ. **Asaṁkiliṭṭhasukhan**ti. Nirāmisaṁ sukhaṁ. Tameva sāmisaṁ upanidhāya sambhāvento āha **"asaṁkiliṭṭhan"**ti. Asecanakabhāvena abhirucijananato piyākicchakaraṇato bahuṁ sucirampi kālaṁ āsevantassa adosāvahato **saccameva madhurataraṁ**. Na hi taṁ pivitabbato sāditabbato anubhavitabbato rasoti vattabbataṁ arahati. Idāni tassa kiccasampatti-atthehipi mahārahataṁ dassetuṁ **"saccasmiṁ hī"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha nadīnivattanaṁ **Mahākappinavatthu-ādīhi** (dha.pa.aṭṭha. 1.mahākappinattheravatthu; a.ni.aṭṭha.1.1.231 theragā.aṭṭha.2.mahākappinattheragāthāvaṇṇanā) dīpetabbaṁ, itarāni **kaṇhadīpāyanajātaka-** (jā.1.10.62ādayo) **sutasoma-** (jā.2.21.371ādayo) **macchajātakehi** (jā.1.1.34 75 1.2.131ādayo) dīpetabbāni. **Nimmaddenti** abhibhavanti. **Madhuratara**nti sundarataraṁ seṭṭhesūti attho. **Paññājīvī**ti paññāya jīvanasīloti paññājīvī, paññāpubbaṅgamacariyoti attho. **Paññājīvī**ti ca paññāvasena iriyati vattati jīvitaṁ pavattetīti atthoti dassento **"yo paññājīvī"**ti-ādimāha. "Jīvatan"ti keci paṭhanti, jīvantānaṁ paññājīviṁ seṭṭhamāhūti attho.

Vittasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.74.)4. Vuṭṭhisuttavaṇṇanā

74. **Uppatantānan**ti pathaviṁ bhinditvā uṭṭhahantānaṁ. "Seṭṭhan"ti vuccamānattā **"sattavidhan"**ti vuttaṁ, itaresaṁ vā tadanulomato. **Khemo hoti** dubbhikkhupaddavābhāvato. Tenāha **"subhikkho"**ti. **Nipatantānan**ti adhomukhaṁ pavattantānaṁ. **Pavajamānānan**ti vajanasīlānaṁ. Te pana yasmā jaṅgamā nāma honti, na rukkhādayo viya thāvarā, tasmā āha **"jaṅgamānan"**ti. **Gāvo**ti dhenuyo. Tena mahiṁsādikānampi saṅgaho daṭṭhabbo. **Vadantānan**ti uppannaṁ atthaṁ vadantānaṁ.

Attano (SṬ.1.74/CS:pg.1.137) **khantiyā**ti attano khantiyā ruciyā gahitabhāvena. **Itarā devatā** tassā vissajjane aparitussamānā **āha**. **Yāva padhaṁsī**ti guṇadhaṁsī satthudesanāya laddhabbaguṇanāsanato. **Pagabbā**ti pāgabbiyena samannāgatā, yathā vacīpāgabbiyena akharā, tathā vācāya bhavitabbaṁ. **Mukharā**ti mukhakharā. **Dasabalaṁ pucchi** saṇhaṁ sukhumaṁ ratanattayasaṁhitaṁ atthaṁ sotukāmā. **Assā** devatāya **vissajjento** ajjhāsayānurūpaṁ. **Uppatamānā**ti uppatantī **samugghāṭeti** odhiso. **Vaṭṭamūlakamahā-avijjā**ti tassā ādīnavadassanatthaṁ bhūtakathanavisesanaṁ. **Osīdantānan**ti paṭipakkhavasena adho sīdantānaṁ, ussādayamānānanti attho. **Puññakkhettabhūto**ti idaṁ "padasā caramānānan"ti padassa atthavivaraṇavasena bhūtakathanavisesanaṁ. **Yādiso putto vā hotū**ti idaṁ purimapade devatāya puttagahaṇassa katattā vuttaṁ.

Vuṭṭhisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.75.)5. Bhītāsuttavaṇṇanā

75. **Kiṁ sūdha bhītā**ti ettha **su-idhā**ti nipātamattanti āha **"kiṁ bhītā"**ti? **Maggo ca nekāyatanappavutto**ti anekakāraṇaṁ nānāvidhādhigamokāsaṁ katvā pavutto kathito. Tenāha **"aṭṭhatiṁsārammaṇavasenā"**ti-ādi. **Evaṁ sante**ti evaṁ sabbasādhāraṇānekāyatanehi nibbānagāmimaggassa tumhehi paveditattā labbhamāne kheme magge kiṁ bhītāyaṁ janatā uppathabhūtā viparītadiṭṭhito gaṇhīti attho? Evaṁ devatā yathicchāya purimaddhena attanā yathācintitamatthaṁ satthu paveditā, pacchimaddhena attano saṁsayaṁ pucchati. **Bahupaññā**ti puthupaññā. **Ussannapaññā**ti adhikapaññā. **Ṭhapetvā**ti saṁyametvā. **Saṁvibhāgī**ti āhāraparibhoge sammadeva vibhajanasīlo. Tenāha **"accharāyā"**ti-ādi. **Vuttatthameva** heṭṭhā.

Manenāti manogahaṇena. **Pubbasuddhi-aṅgan**ti pubbabhāgasuddhibhūtaṁ aṅgaṁ. **Catūsū**ti vutta-aṅgapariyāpannaṁ. **Yaññ-upakkharo**ti dānassa sādhanaṁ. **Etesu dhammesū**ti (SṬ.1.75/CS:pg.1.138) etesu saddhādiguṇesu. Yathā hi saddho paccayaṁ paccupaṭṭhapetvā vatthupariccāgassa visesapaccayo kammaphalassa paralokassa ca paccakkhato viya pattiyāyanato, evaṁ muduhadayo. Muduhadayo hi anudayaṁ patvā yaṁ kiñci attano santakaṁ paresaṁ deti. Yo ca saṁvibhāgasīlo, so appakasmimpi attano santake parehi sādhāraṇabhogī hoti. Vadaññū vadāniyatāya yāginova yuttaṁ yuttakālaṁ ñatvā atthikānaṁ manorathaṁ pūretīti vuttaṁ **"iti …pe…**

catūsūti āhā”ti.

Vācanti-ādīni tīṇi aṅgāni tividhasīlasampattidīpanato. Sampannasīlo hi paralokaṁ na bhāseyya. **Saddho ekaṁ aṅgaṁ** payogāsayasuddhidīpanato. Suddhāsayassa sammāpayoge ṭhitassa kathaṁ paralokato bhayanti. Dukavasena caturaṅgayojanā **dukanayo**. **Etesu catūsu dhammesu ṭhito**ti etesu yathāvuttadukasaṅgahesu catūsu guṇesu patiṭṭhito.

Bhītāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.76.)6. Najīratisuttavaṇṇanā

76. **Nāmagottan**ti tisso kassapo Gotamoti evarūpaṁ nāmañca gottañca. Nidassanamattametaṁ, tasmā sabbassa paññattiyā lakkhaṇavacananti daṭṭhabbaṁ. **Na jīratī**ti asabhāvadhammattā uppādavayābhāvato jaraṁ na pāpuṇāti. Tenāha **“jīraṇasabhāvo na hotī”**ti. Yasmā samaññābhāvato kālantarepi taṁ samaññāyateva, tasmā **“atītabuddhānaṁ …pe… na jīratīti vuccatī”**ti āha.

Ālasiyanti alasabhāvo daḷhakosajjaṁ. Tenāha **“yenā”**ti-ādi. **Ṭhitin**ti byāpāraṁ. **Niddāvasena pamajjanaṁ** kattabbassa akaraṇaṁ. **Kilesavasena pamajjanaṁ** akattabbassa karaṇampi. **Kammasamaye**ti kammaṁ kātuṁ yuttakāle. **Kammakaraṇavīriyābhāvo**ti taṁkammakiriyasamuṭṭhāpakavīriyābhāvo. So pana atthato vīriyapaṭipakkho akusalacittuppādo, na vīriyassa abhāvamattaṁ. **Sīlasaññamābhāvo** dussīlyaṁ. **Vissaṭṭhācāratā** nāma anācāro. **Soppabahulatā**ti niddālutā (SṬ.1.76/CS:pg.1.139) Yato gahaṇahatthopi na kilāsupi puriso niddāya abhibhuyyati. Tenāha **“tāyā”**ti-ādi. **Aticchātādīnī**ti **ādi**-saddena abhibhuyyatādiṁ saṅgaṇhāti. **Āgantukālasiyaṁ** na pubbe vutta-ālasyaṁ viya pakatisiddhaṁ. “Te chidde”ti pāḷiyaṁ liṅgavipallāsena vuttanti āha **“tāni cha chiddānī”**ti. Kusalacittappavattiyā anokāsabhāvato **chiddāni**. Tenāha Bhagavā--**“yattha vittaṁ na tiṭṭhatī”**ti. **Sabbākārena** lesamattaṁ asesetvāti adhippāyo.

Najīratisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.77.)7. Issariyasuttavaṇṇanā

77. Satthassa malanti **satthamalaṁ,** yena satthaṁ malīnaṁ hoti, satthamalaggahaṇena cettha malīnaṁ satthameva gahitanti āha **“malaggahitasatthan”**ti. **Āṇāpavattanan**ti appake vā mahante vā yattha katthaci attano āṇāya pavattanavasena vasanaṁ issariyattamicchanti. Maṇiratanampi vissajjanīyapakkhikattā uttamaṁ bhaṇḍaṁ nāma na hoti, itthī pana pariccattakulācāritthikāyapi anissajjanīyatāya uttamabhaṇḍaṁ nāma. Tenāha **“itthī bhaṇḍānamuttaman”**ti. Tesaṁ tesañhi purisājānīyānaṁ uppattiṭṭhānatāya uttamaratanākarattā itthī bhaṇḍānamuttamaṁ. **Malaggahitasatthasadiso** avabodhakiccavibandhanato. Satthamalaṁ viya satthassa paññāsatthassa guṇābhāvakaraṇato **paññāsatthamalaṁ** Abbu vuccati upaddavaṁ, taṁ detīti **abbudaṁ,** vināsakāraṇaṁ. Nanu haraṇaṁ samaṇassa ayuttanti? Yuttaṁ. Tassa anvayato byatirekato ca yuttataṁ dassento **“salākabhattādīnī”**ti-ādimāha.

Issariyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.78.)8. Kāmasuttavaṇṇanā

78. “Attakāmo”ti (SṬ.1.78/CS:pg.1.140) pāḷiyaṁ vuttattā āha **“ṭhapetvā sabbabodhisatte”**ti. Te hi sabbaso paratthāya eva paṭipajjamānā mahākāruṇikā paratthakāmā, atthakāmā nāma na honti, yā ca tesaṁ attatthāvahā paṭipatti, sāpi yāvadeva paratthā evāti. **Vuttaṁ** porāṇaṭṭhakathāyaṁ. Yasmā bodhisattā parahitapaṭipattiyā pāramiyo pūrentā tathārūpaṁ kāraṇaṁ patvā attānaṁ paresaṁ pariccajanti paññāpāramiyā paripūraṇato, tasmā idhāpi **“sabbabodhisatte ṭhapetvāyevāti vuttan”**ti āha. **Kalyāṇan**ti bhaddakaṁ. Vācāya adhippetattā āha **“saṇhaṁ mudukan”**ti. **Pāpikan**ti lāmakaṁ nihīnaṁ. Taṁ pana **pharusaṁ vācan**ti sarūpato dasseti.

Kāmasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.79.)9. Pātheyyasuttavaṇṇanā

79. **Saddhā bandhati pātheyyan**ti saddhā nāma sattassa maraṇavasena mahāpathaṁ saṁvajato mahākantāraṁ paṭipajjato mahāviduggaṁ pakkhandato pātheyyapuṭaṁ bandhati sambalaṁ sajjeti. Kathanti āha **“saddhaṁ uppādetvā”**ti-ādi. **Etaṁ vuttan**ti “saddhā bandhati pātheyyan”ti etaṁ gāthāpadaṁ vuttaṁ Bhagavatā. **Sirī**ti katapuññehi sevīyati tehi paṭilabhīyatīti sirī. **Issariyaṁ** vibhavo. Āsayitabbato **āsayo, vasanaṭṭhānaṁ** niketanti attho. **Parikaḍḍhatī**ti icchāvasikaṁ puggalaṁ tattha tattha upakaḍḍhati.

Pātheyyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.80.)10. Pajjotasuttavaṇṇanā

80. Taṁ taṁ samavisamaṁ pajjotatīti **pajjoto**. Padīpo andhakāraṁ vidhamitvā paccakkhato rūpagataṁ dasseti, evaṁ paññāpajjoto avijjandhakāraṁ vidhamitvā dhammānaṁ paramatthabhūtaṁ rūpaṁ dasseti. **Jāgarabrāhmaṇo viyā**ti jāgarakhīṇāsavabrāhmaṇo viya. So hi satipaññāvepullappattiyā sabbadāpi jāgaro hoti. **Gāvo**ti gojātiyo. Idaṁ (SṬ.1.80/CS:pg.1.141) gunnaṁ goṇānañca sāmaññato gahaṇaṁ. **Kamme**ti karaṇatthe bhummavacanaṁ. Jīvanaṁ jīvo, saha jīvenāti **sajīvino**. Tenāha **“kammena saha jīvantānan”**ti, kasivāṇijjādikammaṁ katvā jīvantānanti attho. **Gomaṇḍalehi saddhin**ti gogaṇena saha. Na tena vinā kasikammādīni uppajjanti, gorasasiddhiyā ceva kasanabhāravahanasiddhiyā ca kasikamma-ekaccavāṇijjakammādīni ijjhanti. **Sattakāyassā**ti āhārupajīvino sattakāyassa kasito aññathā jīvikaṁ kappentassapi kasijīvitavuttiyā mūlakāraṇaṁ phalanipphattinimittattā tassa. **Iriyāpatho** ca iriyanakiriyānaṁ pavattanupāyo. **“Sītan**ti naṅgalasītakamman”ti vadanti.

Pajjotasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.1.81.)11. Araṇasuttavaṇṇanā

81. Raṇanti kandanti etehīti raṇā, rāgādayo. Tehi abhibhūtatāya hi sattā nānappakāraṁ kandanti paridevanti. Te pana sabbaso natthi etesaṁ raṇāti **araṇā**. **Nikkilesā** khīṇāsavā. **Vusitavāso**ti vusitabrahmacariyavāso. **Bhojissiyan**ti bhujissabhāvo. Tenāha **"adāsabhāvo"**ti. **Samaṇā**ti samitapāpasamaṇāti āha **"khīṇāsavasamaṇā"**ti. Puthujjanakalyāṇakāle lokiyapariññāya, **sekkhā** pubbabhāge lokiyapariññāya, paccavekkhaṇe **lokiyalokuttarāya pariññāya** pariññeyyaṁ tebhūmakaṁ khandhapañcakaṁ **parijānanti** paricchijjanti. Khīṇāsavā pana pariññātapariññeyyā honti. Tathā hi te sāmī hutvā paribhuñjanti. **Vandanti naṁ patiṭṭhitan**ti vuttaṁ, vandanīyabhāvo ca sīlasampannatāyāti āha **"patiṭṭhitanti sīle patiṭṭhitan"**ti. **Idhā**ti imasmiṁ loke. **Khattiyā**ti lakkhaṇavacananti āha **"na kevalaṁ khattiyāvā"**ti-ādi.

Araṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.
Chetvāvaggavaṇṇanā niṭṭhitā.
Sāratthappakāsiniyā Saṁyuttanikāya-aṭṭhakathāya Devatāsaṁyuttavaṇṇanāya Līnatthappakāsanā samattā.

SṬ.2.Devaputtasaṁyuttaṁ

1. Paṭhamavaggo

(SṬ.2.1.)1. Paṭhamakassapasuttavaṇṇanā

82. Devassa (SṬ.2.1/CS:pg.1.142) putto **devaputto**. Devānaṁ janakajanetabbasambandhābhāvato kathamayaṁ devaputtoti vuccatīti āha **"devānaṁ hī"**ti-ādi. "Apākaṭo aññataroti vuccatī"ti idaṁ yebhuyyavasena vuttaṁ. Pākaṭopi hi katthaci "aññataro"ti vuccati. Heṭṭhā Devatāsaṁyutte "apākaṭā aññatarā devatā"ti vatvā idha "pākaṭo devaputto"ti vuttaṁ. Tathā hissa **kassapo**ti gottanāmaṁ gahitaṁ, tañca kho purimajātisiddhasamaññāvasena. Anusāsanaṁ anusāso, taṁ **anusāsaṁ**. **Bhikkhuniddesan**ti bhikkhusaddassa niddesaṁ. **Bhikkhu-ovādan**ti bhikkhubhāvāvahaṁ ovādaṁ. Yadi pana na assosi, kathamayaṁ pañhaṁ kathesīti? Aññato sutaṁ nissāya pañhaṁ kathesi, na pana Bhagavato sammukhā sutabhāvena.

Tesanti yathāvuttānaṁ tiṇṇaṁ puggalānaṁ. **"Kathetukāmo cevā"**ti-ādinā hi catutthaṁ idha uddhaṭaṁ. Tattha ādito tiṇṇaṁ Bhagavā pañhaṁ bhāraṁ na karoti ekekaṅgavekallato ceva aṅgadvayavekallato ca, catutthassa pana ubhayaṅgapāripūrattā bhāraṁ karotīti āha **"ayaṁ panā"**ti-ādi.

Gāthāyaṁ **"subhāsitassā"**ti upayogatthe sāmivacananti āha **"subhāsitaṁ sikkheyyā"**ti. Catusaccādinissitaṁ Buddhavacanaṁ sikkhanto catubbidhaṁ vacīsucaritaṁ sikkhati nāmāti āha **"catusaccanissitaṁ …pe… sikkheyyā"**ti. Avadhāraṇena tappaṭipakkhaṁ paṭinivatteti. **Upāsitabban**ti āsevitabbaṁ bhāvetabbaṁ

bahulīkātabbaṁ. **Aṭṭhatiṁsabhedaṁ kammaṭṭhānan**ti idaṁ tassa vipassanāpadaṭṭhānataṁ hadaye ṭhapetvā vuttaṁ. Tathā hi vuttaṁ **"dutiyapadena adhipaññāsikkhā kathitā"**ti. Ye pana "dutiyapadena adhicittasikkhā cittavūpasamena adhipaññāsikkhā"ti paṭhanti, tesaṁ padena aṭṭhatiṁsappabhedakammaṭṭhānaṁ suddhasamathakammaṭṭhānasseva gahaṇaṁ daṭṭhabbaṁ. Yadi evaṁ "aṭṭhasamāpattivasenā"ti idaṁ kathanti? "Taṁ vipassanādhiṭṭhānānaṁ samāpattīnaṁ vasena (SṬ.2.1/CS:pg.1.143) kathitan"ti vadanti. Evañca katvā "dutiyapadena adhipaññāsikkhā"ti idaṁ vacanaṁ samatthitaṁ hoti. Sikkhanaṁ nāma āsevananti āha **"bhāveyyāti attho"**ti. **Upāsanan**ti payirupāsanaṁ. Tañca kho assutapariyāpuṇanakammaṭṭhānuggahādivasena dassento **"tampī"**ti-ādimāha. **Adhisīlasikkhā kathitā** lakkhaṇahāranayena. Vacīsucaritassa hi sīlasabhāvattā taggahaṇeneva tadekalakkhaṇaṁ kāyasucaritampi itarampi gahitamevāti. Ettha ca adhisīlasikkhāya cittaviveko, adhipaññāsikkhāya upadhiviveko, adhicittasikkhāya kāyaviveko kathito, kāyaviveko pana sarūpeneva pāḷiyaṁ gahitoti tividhassapi vivekassa pakāsitattaṁ daṭṭhabbaṁ. Sesaṁ suviññeyyameva.

Paṭhamakassapasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.2.2.)2. Dutiyakassapasuttavaṇṇanā

83. **Dvīhi jhānehī**ti ārammaṇalakkhaṇūpanijjhānalakkhaṇehi dvīhi jhānehi. **Kammaṭṭhānavimuttiyā**ti kammaṭṭhānānuyogaladdhāya vimuttiyā. Tena tadaṅgavikkhambhanavimuttiyo vadati. Satthusāsanassa hadayattā abbhantarattā **hadayassa** mānasassa, **anupattiṁ** paṭilābhamānasaṁ. Taṁ pana atthato aññā evāti āha **"arahattan"**ti. Taṁ pattukāmena ekantato vajjetabbataṇhādiṭṭhīnaṁ bhāve tassa anijjhanato, tadabhāve ijjhanato ca te uppādanavasena yadaggena nissito, tadaggena panāyampi tehi nissito nāma hotīti āha **"anissito"**ti-ādi. Arahattaṁ ānisaṁsitabbaṭṭhena ānisaṁsaṁ etassāti **arahattānisaṁso**. Arahattaṁ pattukāmassa pubbabhāgapaṭipadā icchitabbā. Tattha ca sabbapaṭhamo kammaṭṭhāna-attānuyogo, so idha na gahitoti āha **"tantidhammo pubbabhāgo"**ti. Tattha **tantidhammo**ti pariyattidhammo.

Dutiyakassapasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.2.3.)3. Maghasuttavaṇṇanā

84. **Magho**ti (SṬ.2.3/CS:pg.1.144) sakkassetaṁ nāmaṁ purimajāti-anugataṁ. **Svevā**ti sakko eva. **Vatenā**ti mātāpitu-upaṭṭhānādicārittadhammena **Aññe**ti upadhivepakkapāpadhamme abhibhavitvā. **Asuran**ti indasattubhūtaṁ asuraṁ.

Maghasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.2.4.)4. Māgadhasuttavaṇṇanā

85. **Catutthasuttaṁ vuttatthamevā**ti Devatāsaṁyutte saṁvaṇṇitatthameva, tasmā idha na vattabbo atthoti adhippāyo.

Māgadhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā

(SṬ.2.5.)5. Dāmalisuttavaṇṇanā

86. **Tena kāraṇenā**ti tena padhānena kāraṇabhūtena, padhānakaraṇanimittanti attho. **Yaṁ kiñci** khuddakampi mahantampi hīnampi paṇītampi **bhavaṁ**. **Āyatapaggaho**ti dīgharattassa vīriyārambho. **Kiccavosānan**ti kiccaniṭṭhānaṁ. **Tathevā**ti yathā arahattuppattito pubbe, tato pacchāpi tatheva "buddhipaggaho"ti vīriyaṁ daḷhaṁ karotūti kuppadhammaṁ viya maññamāno vadati. Diṭṭhadhammasukhavihārādi-atthaṁ pana vīriyakaraṇaṁ icchitabbameva.

Asaṁkiṇṇāti avomissā evaṁ aññattha anāgatattā. Tenāha **"Bhagavatā hī"**ti-ādi. Yadi evaṁ idheva kasmā etaṁ vuttanti āha **"idha panā"**ti-ādi. **Patiṭṭhan**ti nadī nāma anavaṭṭhitatīrā, tattha patiṭṭhātabbaṭṭhānaṁ.

Dāmalisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.2.6.)6. Kāmadasuttavaṇṇanā

87. **Pubbayogāvacaro**ti (SṬ.2.6/CS:pg.1.145) pubbe yogāvacaro purimattabhāve bhāvanamanuyutto. Ayaṁ kira kassapassa Bhagavato sāsane pabbajitvāva bahūni vassasahassāni samaṇadhammaṁ akāsi, na pana visesaṁ nibbattesi. Tamatthaṁ kāraṇena saddhiṁ dassetuṁ **"bahalakilesatāyā"**ti-ādi vuttaṁ. **Ekantaparisuddhassā**ti yathā visesāvaho hoti evaṁ ekantena parisuddhassa sabbaso anupakkiliṭṭhassa. **Sīlena samāhitā**ti yathā sīlaṁ uparūpari visesāvahaṁ nibbedhabhāgiyañca hoti, evaṁ sammadeva āhitacittā suṭṭhu sampannacittā. Tathābhūtā tena samannāgatā hontīti āha **"samupetā"**ti. **Patiṭṭhitasabhāvā**ti sekkhattā eva yathādhigatadhammena niccalabhāvena adhiṭṭhitasabhāvā. Mayā tuṭṭhiyā gahitāya devaputto "dullabhā tuṭṭhī"ti vakkhatīti Bhagavā "tuṭṭhi hoti sukhāvahā"ti avocāti āha **"upari pañhasamuṭṭhāpanatthan"**ti. Pabbajito rukkhamūliko abbhokāsiko vā anagāriyupeto nāma hoti, senāsane pana vasanto kathanti āha **"sattabhūmike"**ti-ādi. **Catupaccayasantoso**ti bhāvanābhiyogasiddho catūsu paccayesu santoso. Tena cittavūpasamena tuṭṭhi laddhāti dasseti. **Cittavūpasamabhāvanāyā**ti cittakilesānaṁ vūpasamakarabhāvanāya, manacchaṭṭhānaṁ indriyānaṁ nibbisevanabhāvakaraṇena savisesaṁ cittassa vūpasamakarabhāvanāya rato manoti yojanā.

Ettha ca indriyūpasamena cittasamādhānaṁ paripuṇṇaṁ hoti indriyabhāvanāya cittasamādhānassa akārakānaṁ dūrīkaraṇato. Adhicittasamādhānena catupaccayasantoso savisesaṁ parisuddho paripuṇṇo ca hoti paccayānaṁ alābhalābhesu pariccāgasabhāvato. Vuttanayena pana santuṭṭhassa yathāsamādinnaṁ sīlaṁ visujjhati pāripūriñca upagacchati, tathābhūto catusaccakammaṭṭhāne yutto maggapaṭipāṭiyā sabbaso kilese samucchindanto nibbānadiṭṭho hotīti imamatthaṁ dasseti **"ye rattindivan"**ti-ādinā. **Kiṁ na gacchissanti**?

Gamissantevāti ariyamaggabhāvanaṁ pahāya sammāpaṭipattiyā dukkarabhāvaṁ sandhāya sāsaṅkaṁ vadati. Tenāha **“ayaṁ pana duggamo Bhagavā visamo maggo”**ti.

Tattha (SṬ.2.6/CS:pg.1.146) keci “ayaṁ panāti devaputto. So hi Bhagavato ‘ariyā gacchantī’ti vacanaṁ sutvā ‘duggamo Bhagavā’ti-ādimāhā”ti vadanti, taṁ na yujjati. Yasmā “saccametan”ti evamādipi tasseva vevacanaṁ katvā dassitaṁ, tasmā “yena maggena ariyā gacchantī”ti tumhehi vuttaṁ, ayaṁ pana “duggamo Bhagavā visamo maggo”ti āha devaputto. Ariyamaggo kāmaṁ kadāci atidukkhā paṭipadātipi vuccati, tañca kho pubbabhāgapaṭipadāvasena, ayaṁ pana atīva sugamo sabbakilesaduggavivajjanato kāyaduccaritādivisamassa rāgādivisamassa ca dūrīkaraṇato na visamo. Tenāha **“pubbabhāgapaṭipadāyā”**ti-ādi. **Assā**ti ariyamaggassa. Ariyamaggassa hi adhisīlasikkhādīnaṁ paribundhitabbabhāgena bahū parissayā hontīti. **Evaṁ vutto**ti “duggamo visamo”ti ca evaṁ vutto.

Avaṁsirāti anuṭṭhahanena adhobhūta-uttamaṅgā. Kusalaṅgesu hi sammādiṭṭhi uttamaṅgā sabbaseṭṭhattā tañca anariyā patanti na uṭṭhahanti micchāpaṭipajjanato. Tenāha **“ñāṇasirenā”**ti-ādi. **Anariyamagge**ti micchāmagge. Tenāha **“visame magge”**ti. Taṁ magganato anariyā ariyānaṁ maggato apāpuṇanena pariccattā hutvā apāye sakalavaṭṭadukkhe ca patanti. **Svevā**ti svāyaṁ anariyehi kadācipi gantuṁ asakkuṇeyyo maggo ariyānaṁ visuddhasattānaṁ sabbaso samadhigamena **samo hoti**. Kāyavisamādīhi samannāgatattā **visame sattakāye** tesaṁ sabbasova pahānena sabbattha **samāyeva**.

Kāmadasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.2.7.)7. Pañcālacaṇḍasuttavaṇṇanā

88. **Sambādhe**ti sampīḷitataṇhākilesādinā sa-uppīḷatāya paramasambādhe. Ativiya saṅkāraṭṭhānabhūto hi nīvaraṇasambādho adhippeto. So hi duggahano tasmiṁ asati kāmaguṇasambādho anavasaro eva seyyathāpi Mahākassapādīnaṁ. **Okāsanti jhānassetaṁ nāmaṁ** nīvaraṇasambādhābhāvato. Asambādhabhāvena hi jhānaṁ idha “okāso”ti vuttaṁ, tañca kho accantāsambādhaṭṭhānatāya vipassanāpādakatāya (SṬ.2.7/CS:pg.1.147) Tathā hi pāḷiyaṁ “avindī”ti-ādi vuttaṁ. Tattha **avindī**ti vindi paṭilabhi. **Bhūrimedhaso**ti mahāpañño, sapaññoti attho. **Abujjhī**ti bujjhi paṭivijjhi. Paṭilīno hutvā seṭṭho, paṭilīnānaṁ vā seṭṭhoti **paṭilīnaseṭṭho**. Mānussayavasena unnatabhāvato **paṭilīno nāma pahīnamāno**. **Paṭilabhiṁsū**ti kāmaguṇasambādhepi “ime kāmaguṇā mādisānaṁ kiṁ karissantī”ti? Te abhibhuyya nibbānappattiyā sammāsatiṁ paṭilabhiṁsu. Tena sampayuttena lokuttarasamādhināpi suṭṭhu samāhitā.

Ayaṁ kira devaputto ito purimavāre attabhāve paṭhamajjhānalābhī hutvā tato cavitvā brahmakāyikāsu nibbattitvā tattha jhānasukhaṁ anubhavitvā tato cuto idāni kāmabhave nibbatto, tasmā taṁ jhānaṁ sambhāvento “tādisassa nāma jhānasukhassa lābhī Bhagavā”ti tena guṇena Bhagavantaṁ abhitthavanto **“sambādhe vatā”**ti gāthaṁ abhāsi. Athassa Bhagavā yathā nāma aṭṭhasaṭṭhiyojanasatasahassubbedhasinerupabbatarājaṁ upādāya sāsapo na kiñci hoti, evaṁ anantāparimeyyabuddhaguṇe upādāya rūpāvacarapaṭhamajjhānaṁ na kiñci hotīti dassento **“ye satin”**ti-ādinā anuttaraguṇādhigamaṁ pavedesi. Tattha **satin**ti vipassanāsatiyā saddhiṁ ariyamaggasatiṁ. **Susamāhitā**ti lokiyasamādhinā ceva lokuttarasamādhinā ca suṭṭhu samāhitā. Te hi accantaṁ susamāhitā, na jhānamattalābhino

akuppadhammattā. Keci "kammante susamāhitā"ti pāṭhaṁ vatvā "maggasamāhitā"ti atthaṁ vadanti.

Pañcālacaṇḍasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.2.8.)8. Tāyanasuttavaṇṇanā

89. Atītajātiyaṁ sayaṁkāravasena tāya diṭṭhiyā uppāditattā **pubbe titthakaro**. Tenāha **"diṭṭhi uppādetvā"**ti. Apare āhu "ayaṁ me Satthāti gahaṇavasena titthakaro assa atthīti **pubbe titthakaro,** atītattabhāve titthakarasāvako"ti. Te **"diṭṭhiṁ uppādetvā**ti (SṬ.2.8/CS:pg.1.148) tassa satthuno diṭṭhiṁ ādāya gahetvāti attho"ti vadanti. **Titthaṁ nāma dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo** tabbinimuttassa micchāvādassa abhāvato. Titthe niyuttāti titthikā, te eva **titthiyā**ti vuttā ka-kārassa ya-kāraṁ katvā. **Tassā**ti yathāvuttassa kalyāṇakammassa. **Nissandenā**ti phalabhāvena. **Vīriyappaṭisaṁyuttā**ti vīriyadīpanāti attho.

Aniyamita-āṇattīti aniyamavidhānaṁ aniyamavasena vidhivacanaṁ. **Taṇhāsotan**ti taṇhāppabandhanaṁ. **Nīharā**ti samehi pajaha. **Ekattan**ti ekaggaṁ. Tenāha **"jhānan"**ti. **Upapajjatī**ti na uppajjati na pāpuṇātīti āha **"na paṭilabhatī"**ti. **Na osakkeyyā**ti na saṅkocaṁ āpajjeyya. Gharāvāsato paribbajanaṁ parito apagamoti **paribbajo**. Pabbajitavatasamādānassa adaḷhatāya ca tattha ca asakkaccakiriyāya **sithilagahitā**. **Atirekan**ti pabbajjāya purimakālatopi adhikaṁ. **Uparī**ti uparūpari. **Dukkaṭaṁ akatameva seyyo**ti duccaritaṁ nāma sabbena sabbaṁ akatameva hitāvahaṁ.

Yaṁ kiñcīti yaṁ kiñci kammaṁ. **Sithilaṁ katan**ti asakkaccakāritāya sithilaṁ katvā pavattitaṁ. **Evarūpamevā**ti evarūpaṁ parāmaṭṭhasāmaññasadisameva pacchānutāpacariyādipaṭibhāgato. **Saṁkiliṭṭhameva** taṇhāsaṁkilesa-upakkiliṭṭhattā. **Āsaṅkitaparisaṅkitan**ti-ādito samantatopi parehi saṅkitaṁ. Brahmacariyassa ādi ādibrahmacariyaṁ, tattha niyuttāti **ādibrahmacariyikā,** maggabrahmacariyassa pubbabhāgapaṭipadāti attho. Tenāha **"maggabrahmacariyassa ādibhūtā"**ti. **Pubbapadhānabhūtā**ti paṭhamārambhabhūtā.

Tāyanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.2.9.)9. Candimasuttavaṇṇanā

90. Vimāne gahite taṁnivāsīpi gahito hotīti vuttaṁ **"candavimānavāsī devaputto"**ti. **Sabbadhī**ti sabbasmā duggaṭṭhānā **vippamuttosi** Bhagavā tvaṁ, tasmā mayhampi ito sambādhaṭṭhānato vippamokkhaṁ karohīti adhippāyo. Tenāha **"tassa me saraṇaṁ bhavā"**ti. **Lokānukampakā**ti sabbassa (SṬ.2.9/CS:pg.1.149) lokassa anuggahā, tasmā tuyhampi etassapi candassa. **Tādisā evā**ti samānā eva. Pamuñcasīti pamuñcittha. Tenāha **"atītatthe vattamānavacanan"**ti.

Candimasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.2.10.)10. Sūriyasuttavaṇṇanā

91. **Andhabhāvakaraṇe**ti lokassa andhakaraṇetipi apare. Tenāha **"tamasī"**ti. **Virocatī**ti vijjotati. Kāmaṁ devaputtavasena paṭhamaṁ devatā uddhaṭā, rāhuno pana payogo tassa vimāneti āha **"maṇḍalīti maṇḍalasaṇṭhāno"**ti. **Vadati** tadā mukhena gahitattā. Mukhena gahaṇañcettha "gilī"ti adhippetaṁ, na ca ajjhoharaṇanti āha **"gilīti vadatī"**ti. Idāni tassa mukhena gahaṇasamatthataṁ dassetuṁ **"rāhussa hī"**ti-ādi vuttaṁ. **So**ti-ādi tassa candimasūriyānaṁ gahaṇakāraṇadassanaṁ. **Adhivatthā devatā**ti candimasūriyānaṁ paricārakadevatā. **Vegan**ti javaṁ. So hi kenaci abhimukhaṁ atidunnivāro kammaniyāmasiddho. **Matthakan**ti kaṇṭhassa uparimadesaṁ. Keci "sīsamatthakamevā"ti vadanti. **Nikkhameyya** vegassa tikkhasīghathāmabhāvato. **Ākaḍḍhitvā**ti attano gamanadisābhimukhaṁ ākaḍḍhitvā. **Nan**ti rāhuṁ. Uddhaṁ ullaṅghetukāmampi **onameyya**. Padadvayenapi so mahāsarīro mahābalo, candimasūriyānaṁ pana gamanavego tena sabbathāpi dunnivāriyovāti dasseti. **Vimānenā**ti candaggahe candavimānena, sūriyaggahe sūriyavimānena ubhinnampi vimānena saheva. Amāvāsiyañhi dve vimānāni yojanamattantaritāni hutvā saheva pavattanti. Yadi dvepi devaputtā sotāpattiphalaṁ pattā, atha kasmā sūriyasutte eva "pajaṁ maman"ti vuttaṁ, na candasutteti? "So ca kira na cirasseva tato cavitvā aññattha nibbatto, aññā eva ca devatā tattha vasi, yasmiṁ candaggahe Bhagavā taṁ gāthaṁ abhāsi, na tathā sūriyo, aparabhāge pana tatthapi kālena kālaṁ rāhuggaho hotī"ti vadanti.

Sūriyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.
Paṭhamavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Anāthapiṇḍikavaggo

(SṬ.2.11.)1. Candimasasuttavaṇṇanā

92. Pabbatataṭā (SṬ.2.11/CS:pg.1.150) sandamāno tathārūpo nadīnivattanapadesopi sambādhaṭṭhānatāya kaccho viyāti āha **"pabbatakacchepī"**ti. Paṭipakkhadūrībhāvena seṭṭhaṭṭhena ca eko udetīti ekodi, ekaggatā. Tasmiṁ yogato ekaggacittā idha **ekodī**. Paṭipakkhato attānaṁ nipayanti visodhentīti **nipakā,** paññavanto. Tenāha **"ekaggacittā cevā"**ti-ādi. Kāyādibhedaṁ ārammaṇaṁ sātisayāya satiyā sarantīti **satā**. Tenāha **"satimanto"**ti. **Sotthiṁ gamissantī**ti yathāvuttapadese magā sotthimanupaddavena vattissanti, evaṁ jhānalābhino sotthiṁ kilesehi anupaddutā vattissanti. Ayaṁ kira devaputto brahmaloke nibbānasaññī, tasmā evamāha. Bhagavā "ayaṁ devaputto anibbānagāmī samāno nibbānagāmisaññī, handassa nibbānagāmino dassemī"ti dutiyaṁ gāthamāha. Catunnaṁ oghānaṁ, saṁsāramahoghasseva vā paratīrabhāvato paratīranti **nibbānaṁ**. Ambuni jāto **ambujo,** maccho. Suttajālaṁ chinditvā macchā viya kilesajālaṁ bhinditvā gamissantīti.

Candimasasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.2.12.)2. Veṇḍusuttavaṇṇanā

93. **Payirupāsiyā**ti payirupāsahetu. **Sikkhantī**ti tissopi sikkhā sikkhanti. **Siṭṭhipade**ti kilesānaṁ sāsanato vaṭṭadukkhaparittāsanato ca siṭṭhisaññite yathānusiṭṭhaṁ paṭipajjitabbato pade, saddhammeti attho. Tenāha **"anusiṭṭhipade"**ti. Tattha **anusiṭṭhī**ti saddhammo. **Kāle**ti yuttapattakāle. **Appamādo**nāma samathavipassanābhāvanā.

Veṇḍusuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.2.13.)3. Dīghalaṭṭhisuttavaṇṇanā

94. **Tatheva** (SṬ.2.13/CS:pg.1.151) **paññāyī**ti Dīghalaṭṭhitveva paññāyi, tathāsamaññā eva ahosi.

Dīghalaṭṭhisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.2.14.)4. Nandanasuttavaṇṇanā

95. Natthi etassa āvaṭṭaṁ āvaraṇanti **anāvaṭaṁ**. **Rukkho vā pabbato vā**ti sattānaṁ pakaticakkhussa āvaraṇabhūto rukkho viya pabbato viya ca abhibhavituṁ samattho ñeyyāvaraṇo natthi. **Kathaṁvidhan**ti kathaṁsaṇṭhitaṁ, kathaṁpakāraṁ vā. **Dukkhan**ti vaṭṭadukkhaṁ.

Nandanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.2.15.)5. Candanasuttavaṇṇanā

96. **Heṭṭhā**ti kāmabhave. Tattha hi paribbhamantassa patiṭṭhā dullabhā yebhuyyena tattha sattā nimuggā eva honti, tasmā heṭṭhā appatiṭṭho saṁsāro. **Uparī**ti mahaggatabhave. Tattha hi nibbattassa nibbānaṁ āruhituṁ ālambanā dullabhā, jhānābhiratiyā tattheva nikanti tesaṁ balavatī hoti, tasmā upari anālambano saṁsāro. **Pesitatto**ti nibbānaṁ pati pesitacitto. **Tayo kammābhisaṅkhārā**ti puññābhisaṅkhārādayo tayo abhisaṅkhārā. Tena "nandīpubbako kammabhavo"ti vatvā "nandiṁ janetvā"ti vutto. Kāmasaññāsīsena kāmacchandassa gahaṇaṁ, kāmacchandapamukhāni ca orambhāgiyasaṁyojanāni gahitānīti āha **"kāmasaññāgahaṇena pañcorambhāgiyasaṁyojanānī"**ti. Rūpabhavo rūpaṁ bhavapadalopena. Rūpabhavaggahaṇena cettha sesabhavassapi gahaṇaṁ. Tassa saṁyojanaggahaṇena pañca uddhambhāgiyasaṁyojanāni gahitāni. **Mahoghe**ti (SṬ.2.15/CS:pg.1.152) saṁsāramahoghe. **Tesan**ti kāmabhavādīnaṁ **gahaṇena** bhavabhāvena tadekalakkhaṇatāya. **Arūpabhavo gahito** lakkhaṇahāranayena. Sesaṁ suviññeyyameva.

Candanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.2.16.)6. Vāsudattasuttavaṇṇanā

97. **Chaṭṭhaṁ** heṭṭhā Devatāsaṁyuttavaṇṇanāyaṁ **vuttatthameva**.

Vāsudattasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.2.17.)7. Subrahmasuttavaṇṇanā

98. **Subrahmā**ti tassa devaputtassa nāmaṁ. Tassa satthu santikūpasaṅkamanassa kāraṇaṁ dassento **"so kirā"**ti-ādimāha. Tadeva sokaṁ tassa devaputtassa aṭṭhuppatti. **Accharāsaṅghaparivuto**ti sahassamattena accharāsaṅghena parivuto. **Nandanakīḷikan**ti nandanavanakīḷikaṁ. **Hatthaṁ āgacchatī**ti hatthagayhupago hoti. **Ganthentī**ti ettha mālāveṭhanampi khiḍḍāpasutatāyāti daṭṭhabbaṁ. Aññathā pupphāniyeva tāya tāya cittassa vasena mālābhāvena hatthaṁ upagacchantīti. **Upacchedakakammavasenā**ti tasmiṁ devaloke āyusese sati eva tassa pana upaghātakassa laddhokāsassa pāpakammassa vasena. "Pahāro"ti divasassa tatiyo bhāgo vuccati, tasmā **ekappahārenevā**ti ekavelāyamevāti attho.

Piyavatthukasokenāti piyavatthunimittakena sokena. **Ruppamāno**ti pīḷiyamāno. **Sattame divase**ti manussagaṇanāya sattame divase. **Tatthevā**ti tasmiṁyeva niraye **nibbattitabbaṁ** iminā tāhi ca saheva pubbe tassa pāpakammassa katattā. **Ruppī**ti cittasantāsaṁ āpajji. **Niddhamitun**ti nīharituṁ apanetuṁ. **Satthu santikaṁ gantvā**ti tāhi pañcasatāhi accharāhi saddhiṁ Bhagavato santikaṁ gantvā.

Idanti (SṬ.2.16/CS:pg.1.153) **attano cittaṁ dasseti** āsannapaccakkhabhāvato. **Niccan**ti sadā. Svāyaṁ niccattho adhippāyavasena gahetabboti tattha pahātabbaṁ gahetabbañca dassento **"devaloke"**ti-ādimāha. **Na gahetabbo** hetupavattito pubbe tassa utrāsassa abhāvato. **Tesū**ti dukkhesu. Tāni hi hetupaccayehi kattabbato gāthāyaṁ **"kicchesū"**ti vuttāni. **Kicchesū**ti vā kicchanimittaṁ. Yāsañhi payogavipattīnaṁ vasenassa tāni dukkhāni uppajjeyyuṁ, taṁnimittanti attho. Tā hi assa payogavipattiyo gativipattiyo satthu santikaṁ upagamanena hāyeyyuṁ. **Nibbattānaṁ diṭṭhānī**ti nibbattānaṁ vasena diṭṭhāni dukkhāni. **Tesu** ca dukkhesu. Sabbattha nimittatthe bhummaṁ. **Ḍayhamāno viya** cittasantāpena.

Cattāripi saccāni bujjhati paṭivijjhatīti bodhi, sati-ādidhammasāmaggī, tasmā **bojjhā** bodhito. Sā pana bodhi bhāvanākāreneva pavattati, aññatrasaddayogena ca "bojjhā"ti nissakkavacananti tadatthaṁ dassento muñcitvāpadaṁ apekkhitvā **"bojjhaṅgabhāvanan"**ti āha. **Tapoguṇan**ti dhutadhammamāha. So hi taṇhāloluppassa tapanato **tapo,** sayaṁ guṇasabhāvattā guṇasannissayato ca **guṇan**ti. Tenāha **"dhutaṅgasaṅkhātaṁ tapoguṇan"**ti. Sabbe saṅkhāragatā nissajjīyanti etthāti **sabbanissaggo,** asaṅkhatadhātūti āha **"sabbanissaggāti nibbānato"**ti.

Indriyasaṁvarova paṭhamaṁ veditabbo paṭipattikkamavasena tasseva paṭhamattā. Taṁ pana paṭipattikkamaṁ dassetuṁ **"indriyasaṁvare hī"**ti-ādimāha. Nippariyāyato maggapariyāpannā eva bojjhaṅgāti āha **"sahavipassanāya bojjhaṅge"**ti. **Tassā**ti tathābhāvena tassa yogino. Yasmā devaputtassa Satthā taṁ gāthaṁ vatvā upari ca

saccāni pakāsesi, tasmā vuttaṁ **"Bhagavā catusaccavasena desanaṁ vinivattesī"**ti. **Devaputto sotāpattiphale patiṭṭhahī**ti kāmaṁ tasseva visesādhigamo idhāgato, pañcasatamattāhi pana accharāhi saddhiṁ sotāpattiphale patiṭṭhahīti veditabbaṁ. Tenāha **mahāsatipaṭṭhānasuttavaṇṇanāyaṁ** (dī.ni.aṭṭha.2.373 ma.ni.aṭṭha. 1.106) "so desanāpariyosāne pañcahi accharāsatehi saddhiṁ sotāpattiphale patiṭṭhāya taṁ sampattiṁ thāvaraṁ katvā devalokameva agamāsī"ti.

Subrahmasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.2.18.)8. Kakudhasuttavaṇṇanā

99. "Nandāmī"ti (SṬ.2.18/CS:pg.1.154) vutte nandī nāma pabbajitassa malanti codetukāmo devaputto **"nandasī"**ti pucchi. Athassa Bhagavā taṁ paṭikkhipanto **"kiṁ laddhā"**ti? Āha. Tena "tayā mama adhippetanandiyā idha paccayo eva natthi, kuto sā nandī"ti dasseti. Tenāha **"tuṭṭhi nāmā"**ti-ādi. Atha devaputto nandiyā asati sokena bhavitabbaṁ, soko ca pabbajitassa malanti codento āha **"tena hi, samaṇa, socasī"**ti. Bhagavā tampi paṭikkhipanto **"kiṁ jīyitthā"**ti-ādimāha. Kiṁ maṁ jinātīti attho?

Yadi te nandisokā na santi hāsavatthuno lābhassa jāniyā ca abhāvato, ekavihārino pana aratiyā bhavitabbanti āha--**"kacci taṁ ekamāsīnaṁ, aratī nābhikīratī"**ti. Tasmimpi Bhagavatā paṭikkhitte atha nesampi nandisokāratīnaṁ abhāve kāraṇaṁ pucchanto **"kathaṁ tvan"**ti gāthamāha? Athassa Bhagavā taṁ kāraṇaṁ pavedento **"aghajātassā"**ti gāthamāha. Tattha **aghajātassā**ti aghe jātassa. Tenāha **"vaṭṭadukkhe ṭhitassā"**ti. **Jātataṇhassa** appahīnataṇhassa **vaṭṭadukkhaṁ āgatameva** kāraṇassa appahīnattā. Tasseva hi kāraṇassa appahīnataṁ dassento **"dukkhī sukhaṁ patthayatīti hi vuttan"**ti āha. Dukkhappavattiyā sāpi taṇhāppavatti tena dassitā. **Itī**ti-ādinā vuttamevatthaṁ nigamanavasena dasseti.

Kakudhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.2.19.)9. Uttarasuttavaṇṇanā

100. **Navaman**ti uttarasuttaṁ heṭṭhā Devatāsaṁyuttavaṇṇanāyaṁ vuttatthameva.

Uttarasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.2.20.)10. Anāthapiṇḍikasuttavaṇṇanā

101. Dasame (SṬ.2.20/CS:pg.1.155) kāmaṁ Devatāsaṁyuttepi "idaṁ hi taṁ jetavanan"ti-ādinā imā eva gāthā āgatā. Tattha "aññatarā devatā"ti nidānaṁ āropitaṁ. Heṭṭhā āgatanayattā eva hi potthakesu na likhitaṁ, idha pana Devaputtasaṁyutte **"Anāthapiṇḍiko devaputto"**ti nidāne nigame ca āgataṁ, tattha devaputtena satthu

vuttappakāraguṇapavedanavasena vuttaṁ. Satthā pana bhikkhūnaṁ tamatthaṁ pavedento **“aññataro devaputto”**ti āha. Tathā pavedane pana kāraṇaṁ dassento **“Ānandattherassā”**ti-ādimāha. **Anumānabuddhiyā**ti anumānañāṇassa. **Ānubhāvappakāsanatthan**ti baladīpanatthaṁ.

Anāthapiṇḍikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.
Dutiyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Nānātitthiyavaggo

(SṬ.2.21.)1. Sivasuttavaṇṇanā

102. **Tatiyavaggassa paṭhaman**ti tatiyavagge paṭhamasuttaṁ. **Vuttatthameva** heṭṭhā satullapakāyikavagge paṭhamasutte.

Sivasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.2.22.)2. Khemasuttavaṇṇanā

103. **Paṭhamaṁyevā**ti jarāmaraṇādibhāvato pageva. **Balavacintanaṁ cintetī**ti yathā sākaṭiko ajānitvā visame magge sakaṭaṁ pājento akkhe chinne patikātuṁ avisahanto dukkhī dummano balavacintanaṁ cinteti, mahantaṁ cittasantāpaṁ pāpuṇāti, evaṁ adhammavādī maccumukhaṁ patto balavacittasantāpaṁ pāpuṇāti, tasmā dhammacariyāya nappamajjitabbanti.

Khemasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.2.23.)3. Serīsuttavaṇṇanā

104. **Yaṁ** (SṬ.2.23/CS:pg.1.156) **dānaṁ demī**ti yaṁ deyyadhammaṁ parassa demi. **Tassa pati hutvā**ti tabbisayaṁ lobhaṁ suṭṭhu abhibhavanto tassa adhipati hutvā demi tena anākaḍḍhanīyattā. **“Na dāso na sahāyo”**ti vatvā tadubhayaṁ anvayato byatirekato dassetuṁ **“yo hī”**ti-ādi vuttaṁ. **Dāso hutvā deti** taṇhāya dāsabyassa upagatattā. **Sahāyo hutvā deti** tassa piyabhāvāvissajjanato. **Sāmī hutvā deti** taṇhādāsabyato attānaṁ mocetvā abhibhuyya pavattanato. Sāmiparibhogasadisā hetassāyaṁ pavattatīti.

Atha vā yo dānasīlatāya dāyako puggalo, so dāne pavattibhedena dānadāso dānasahāyo dānapatīti tippakāro hotīti dasseti. Tadassa tippakārataṁ vibhajitvā dassetuṁ **“yo hī”**ti-ādi vuttaṁ. Dātabbaṭṭhena **dānaṁ,** annapānādi. Tattha yaṁ attanā paribhuñjati taṇhādhipannatāya, tassa vase vattanato dāso viya hoti. Yaṁ paresaṁ dīyati, tatthapi annapānasāmaññena idaṁ vuttaṁ **“dānasaṅkhātassa deyyadhammassa dāso hutvā detī”**ti. **Sahāyo hutvā deti** attanā paribhuñjitabbassa paresaṁ dātabbassa ca

samasamaṭṭhapanena. **Pati hutvā deti** sayaṁ deyyadhammassa vase avattitvā tassa attano vase vattāpanato.

Aparo nayo--yo attanā paṇītaṁ paribhuñjitvā paresaṁ nihīnaṁ deti, so **dānadāso** nāma tannimittanihīnabhāvāpattito. Yo yādisaṁ attanā paribhuñjati, tādisameva paresaṁ deti, so **dānasahāyo** nāma tannimittanihīnādhikabhāvavissajjanena sadisabhāvāpattito. Yo attanā nihīnaṁ paribhuñjitvā paresaṁ paṇītaṁ deti, so **dānapati** nāma tannimittaseṭṭhabhāvappattito. Kammasarikkhako hi vipāko, tasmā devaputto **"dānapatī"**ti vadanto **"ahaṁ tādiso ahosin"**ti dasseti.

"Catūsu dvāresu dānaṁ dīyitthā"ti pāḷiyaṁ saṅkhepato vuttamatthaṁ vitthāretvā dassetuṁ **"tassa kirā"**ti-ādi vuttaṁ. **Dānan**ti yiṭṭhaṁ, tañca kho sabbasādhāraṇavasena katanti āha **"samaṇa …pe… yācakānan"**ti. **Pabbajjūpagatā**ti (SṬ.2.23/CS:pg.1.157) yaṁ kiñci pabbajjaṁ upagatā. **Bhovādino**ti jātimattabrāhmaṇe vadati. **Nālattha** Buddhasuññattā tadā lokassa. **Duggatā**ti dukkhajīvikakappakā kasiravuttikā. Tenāha **"daliddamanussā"**ti. Kasivāṇijjādijīvikaṁ anuṭṭhātuṁ asamatthā idha "kapaṇā"ti adhippetāti āha **"kāṇakuṇi-ādayo"**ti. **Pathāvino**ti addhikā. **Vanibbakā**ti dāyakānaṁ guṇakittanakammaphalakittanavasena yācakā seyyathāpi naggādayo. Tenāha **"iṭṭhaṁ dinnan"**ti-ādi. **Pasatamattanti** vīhitaṇḍulādivasena vuttaṁ. **Sarāvamattan**ti yāgubhattādivasena. Yathā gāmalābho gāme uppajjanako āyalābho, evaṁ tattha dvāralābhoti āha **"tattha uppajjanakasatasahasse"**ti. **Mahantataraṁ dānaṁ adaṁsu** aññassapi dhanassa viniyogaṁ gatattā. **Taṁ sandhāyā**ti taṁ mahantataraṁ dānaṁ kataṁ sandhāya. Rañño hi tattha dānaṁ itthāgārassa dānena mahatā abhibhūtaṁ viya paṭinivattaṁ hotīti āha **"paṭinivattī"**ti. **Kocī**ti bhummatthe paccattavacanaṁ. Tenāha **"katthacī"**ti. Anekavassasahassāyukakāle tassa uppannattā **asītivassasahassāni** so rājā dānamadāsīti.

Serīsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.2.24.)4. Ghaṭīkārasuttavaṇṇanā

105. **Catutthaṁ** heṭṭhā Devatāsaṁyuttavaṇṇanāyaṁ **vuttatthameva**.

Ghaṭīkārasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.2.25.)5. Jantusuttavaṇṇanā

106. Ye Vinaye apakataññuno saṁkilesikesu vodāniyesu dhammesu na kusalā yaṁ kiñci na kārino vippaṭisārabahulā. Tesaṁ anuppannañca uddhaccaṁ uppajjati, uppannañca bhiyyobhāvaṁ vepullaṁ āpajjatīti āha **"akappiye kappiyasaññitāya …pe… uddhaccapakatikā"**ti. Sārābhāvena tucchattā ca naḷo viyāti naḷo, mānoti āha **"unnaḷāti uggatanaḷā"**ti. Tenāha **"uṭṭhitatucchamānā"**ti. Māno hi seyyassa seyyoti (SṬ.2.25/CS:pg.1.158) sadisoti ca pavattiyā visesato **tuccho**. **Cāpallenā**ti capalabhāvena, taṇhāloluppenāti attho. **Mukhakharā**ti mukhena pharusā, pharusavādinoti attho. **Vikiṇṇavācā**ti visaṭavacanā, samphappalāpatāya apariyantavacanā. Tenāha **"asaṁyatavacanā"**ti-ādi. **Caṇḍasote baddhanāvāsadisā**ti etena

anavaṭṭhitakiriyataṁ dasseti. Yena samannāgatā sattā ekasmiṁ ṭhāne ṭhātuṁ vā nisīdituṁ vā na sakkonti, ito cito ca vicaranti. **Anavaṭṭhitacittā**ti ekasmiṁ ārammaṇe na avaṭṭhitacittā. **Vivaṭa-indriyā**ti asaṁvutacakkhādi-indriyā.

Guṇakathāya saddhiṁ kathiyamāno nigguṇassa aguṇo pākaṭo hoti jātimaṇisamīpe ṭhitassa viya kācamaṇino doso. **Sukhajīvino**ti sukhe ṭhitā. Yathā dāyakānaṁ subharaṁ hoti, evaṁ sukhena akicchena pavattajīvikā. Tenāha **"pubbe bhikkhū"**ti-ādi.

Attano rucivasena gāmakiccaṁ netīti gāmaṇi, te pana hīḷento vadati **"gāmaṇikā"**ti. **Vissajjetvā**ti sativossaggavasena vissajjetvā **kilesamucchāyā**ti mahicchāsaṅkhātāya taṇhāmucchāya. Sīlavantānaṁyeva hi duppaṭipattiṁ sandhāya devaputto vadati. **Vattabbayuttakeyevā**ti ovādena mayā anuggahetabbameva. **Chaḍḍitakā**ti pariccattā ācariyupajjhāyādīhi. Tato eva **anāthā appatiṭṭhā**. **Petā**ti vigatajīvitā matā. Yathā petā, **tatheva honti** attahitāsamatthatāya viññūnaṁ jigucchitabbatāya ca.

Jantusuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.2.26.)6. Rohitassasuttavaṇṇanā

107. **Ekokāse**ti cakkavāḷassa pariyantasaññite ekasmiṁ okāse. **Bhumman**ti "yatthā"ti idaṁ bhummavacanaṁ, sāmaññato vuttampi "so lokassa anto"ti vacanato visiṭṭhavisayameva hoti. "Na jāyati na mīyatī"ti vatvā puna "na cavati na upapajjatī"ti kasmā vuttanti āha **"idaṁ aparāparaṁ …pe… gahitan"**ti. **Padagamanenā**ti padasā gamanena. **Saṅkhāralokassa antaṁ sandhāya vadati** upari saccāni pakāsetukāmo. Saṅkhāralokassa hi anto nibbānaṁ.

Daḷhaṁ (SṬ.2.26/CS:pg.1.159) thiraṁ dhanu etassāti daḷhadhanvā. So eva **daḷhadhammo**ti vutto. Tenāha **"daḷhadhanū"**ti. **Uttamappamāṇenā**ti sahassathāmappamāṇena. Dhanusippasikkhitatāya dhanuggaho, na dhanuggahamattenāti āha **"dhanuggahoti dhanu-ācariyo"**ti. "Dhanuggaho"ti vatvā "sikkhito"ti vutte dhanusikkhāya sikkhitoti viññāyati, sikkhā ca ettake kāle samatthassa ukkaṁsagato hotīti āha **"dasa dvādasa vassāni dhanusippaṁ sikkhito"**ti. **Usabhappamāṇepī**ti vīsatiyaṭṭhiyo usabhaṁ, tasmiṁ usabhappamāṇe padese. **Vālaggan**ti vāḷakoṭiṁ. **Katahattho**ti paricitahattho. **Katasarakkhepo**ti vivaṭasarakkhepapadesadassanavasena sarakkhepakatāvī. Tenāha **"dassitasippo"**ti. "Katasippo"ti keci. Asanti etenāti **asanaṁ,** kaṇḍo. **Tālacchāyan**ti tālacchādiṁ, sā pana ratanamattā, vidatthicaturaṅgulā vā.

Puratthimasamuddāti ekasmiṁ cakkavāḷe puratthimasamuddā. Samuddasīsena puratthimacakkavāḷamukhavaṭṭiṁ vadati. **Pacchimasamuddo**ti etthāpi eseva nayo. **Nippapañcatan**ti adandhakāritaṁ. **Sampatte**ti tādisena javena gacchantena sampatte. **Anotatte**ti etthāpi "sampatte"ti padaṁ ānetvā sambandho, tathā "nāgalatādantakaṭṭhaṁ khāditvā"ti etthāpi. **Tadā**ti yadā so lokantagavesako ahosi, tadā. **Dīghāyukakālo**ti anekavassasahassāyukakālo. **Cakkavāḷalokassā**ti sāmaññavasena ekavacanaṁ, cakkavāḷalokanti attho. **Imasmiṁyeva cakkavāḷe nibbatti** pubbaparicariyasiddhāya nikantiyā. **Sasaññimhi samanake**ti na rūpadhammamattake, atha kho pañcakkhandhasamudāyeti dasseti. **Samitapāpo**ti samucchinnasaṁkilesadhammo.

Rohitassasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.2.27~28.)7~8. Nandasuttanandivisālasuttavaṇṇanā

108-109. Nandasuttavisālasuttāni **sattama-aṭṭhamāni** heṭṭhā saṁvaṇṇitarūpattā **vuttatthāneva**.

Nandasuttanandivisālasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.2.29.)9. Susimasuttavaṇṇanā

110. **Tuyhampi** (SṬ.2.29/CS:pg.1.160) **no**ti tuyhampi nu, nu-saddo pucchāyaṁ, tasmā vaṇṇaṁ kathetukāmo pucchatīti adhippāyo. **Na vaṭṭatī**ti na yujjati, **kathito**ti kathetuṁ āraddho, tenāha **"matthakaṁ na pāpuṇātī"**ti. Tameva matthakāpāpuṇanaṁ dassetuṁ **"so hī"**ti-ādi vuttaṁ. Satisampajaññāyogato gorūpasīlo, mūḷho khalitapañño, gorūpassa viya sīlaṁ etassāti hi **gorūpasīlo**. **Sabhāgo** ekarūpacittatāya. Ariyānaṁ sabhāgatā nāma guṇavantavasenāti āha **"aññamaññassa guṇesu pasīditvā"**ti. **Soḷasavidhaṁ paññan**ti mahāpaññādikā cha, nava anupubbavihārasamāpattipaññā, āsavakkhayapaññāti imaṁ soḷasavidhaṁ paññaṁ. Tesaṭṭhi sāvakasādhāraṇañāṇānipi ettheva saṅgahaṁ samosaraṇaṁ gacchanti.

Ānandāti theraṁ āha. **Ācāro**ti cārittasīlamāha. **Gocaro**ti gocarasampatti. **Vihāro**ti samāpattivihāro. **Abhikkamo**ti-ādinā iriyāpathavihāraṁ. **Tuyhampī**ti **pi**-saddena Bhagavatā attānaṁ ādiṁ katvā tadaññesaṁ viññūnaṁ sabbesaṁ therassa ruccanasabhāvo dīpitoti dassento **"mayhaṁ ruccatī"**ti-ādimāha. Tattha satipi Ānandattherassapi asītiyā mahātherānaṁ antogadhabhāve "asītiyā mahātherānaṁ ruccatī"ti vatvā "tuyhampi ruccatī"ti vacanaṁ tena dhammasenāpatino vaṇṇaṁ kathāpetukāmatāyāti daṭṭhabbaṁ.

Sāṭakantareti nivatthavatthantare. **Laddhokāso**ti nibbuddhaṁ karonto sāṭakantare laddhaṁ gahetuṁ laddhāvasaro. **Labhissāmino**ti labhissāmi vata. **Dīpadhajabhūtan**ti satayojanavitthiṇṇaṁ Jambudīpassa dhajabhūtaṁ. **Puggalapalāpe**ti antosārābhāvato palāpabhūte puggale haranto. **Bālatāyā**ti rucikhanti-ādi-abhāvatāya. **Dosatāyā**ti dussakabhāvena. **Mohenā**ti mahāmūḷhatāya. Keci pana **"bālo bālatāyā**ti mūḷhatāya pakatibālabhāvena na jānāti. **Mūḷho mohenā**ti sayaṁ abālo samānopi yadā mohena pariyuṭṭhito hoti, tadā mohena na jānāti, ayaṁ padadvayassa viseso"ti vadanti. **Vipallatthacitto**ti yakkhummādena pittummādena vā viparītacitto.

"Catūsu (SṬ.2.29/CS:pg.1.161) **Kosallesū"**ti vuttaṁ catubbidhaṁ Kosallaṁ pāḷiyā eva dassetuṁ **"vuttaṁ hetan"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha yo aṭṭhārasa dhātuyo samudayato atthaṅgamato assādato ādīnavato nissaraṇato ca yathābhūtaṁ pajānāti, ayaṁ **dhātukusalo**. Vuttanayena āyatanesu kusalo **āyatanakusalo**. Avijjādīsu dvādasapaṭiccasamuppādaṅgesu kusalo **paṭiccasamuppādakusalo**. "Idaṁ imassa phalassa ṭhānaṁ kāraṇaṁ, idaṁ aṭṭhānaṁ akāraṇan"ti evaṁ ṭhānañca ṭhānato, aṭṭhānañca aṭṭhānato yathābhūtaṁ pajānato **ṭhānāṭṭhānakusalo**. Yo pana imesu dhātu-ādīsu pariññābhisamayādivasena nissaṅgagatiyā paṇḍāti laddhanāmena ñāṇena ito gato pavatto,

ayaṁ **paṇḍito** nāma.

Mahantānaṁ atthānaṁ pariggaṇhanato mahatī paññā etassāti **mahāpañño**. Sesapadesupi eseva nayoti āha **"mahāpaññādīhi samannāgatoti attho"**ti. **Nānattan**ti yāhi mahāpaññādīhi samannāgatattā thero "mahāpañño"ti-ādinā kittito, tāsaṁ mahāpaññādīnaṁ idaṁ nānattaṁ ayaṁ vemattatā. Yassa kassaci visesato arūpadhammassa mahattaṁ nāma kiccasiddhiyā veditabbanti tadassa kiccasiddhiyā dassento **"mahante sīlakkhandhe pariggaṇhātī"**ti-ādimāha. Tattha hetumahantatāya paccayamahantatāya nissayamahantatāya pabhedamahantatāya kiccamahantatāya phalamahantatāya ānisaṁsamahantatāya ca sīlakkhandhassa mahantabhāvo veditabbo. Tattha **hetū** alobhādayo. **Paccayā** hirottappasaddhāsativīriyādayo. **Nissayā** sāvakabodhipaccekabodhisammāsambodhiniyatatā, taṁsamaṅgino ca purisavisesā. **Pabhedo** cārittādivibhāgo. **Kiccaṁ** tadaṅgādivasena paṭipakkhassa vidhamanaṁ. **Phalaṁ** saggasampadā nibbānasampadā ca. **Ānisaṁso** piyamanāpatādi. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana **Visuddhimagge** (visuddhi.1.8-9) **ākaṅkheyyasuttā**dīsu (ma.ni.1.64ādayo) ca āgatanayena veditabbo. Iminā nayena **samādhikkhandhā**dīnampi mahantatā yathāraham niddhāretvā veditabbā. **Ṭhānāṭṭhānā**dīnaṁ pana mahantabhāvo mahāvisayatāya veditabbo. Tattha ṭhānāṭṭhānānaṁ mahāvisayatā bahudhātukasuttādīsu āgatanayena, **vihārasamāpattīnaṁ** samādhikkhandhe niddhāritanayena veditabbā. **Ariyasaccānaṁ** sakalasāsanasaṅgaṇhanato saccavibhaṅge (SṬ.2.29/CS:pg.1.162) (vibha.189ādayo) taṁsaṁvaṇṇanāsu (vibha.aṭṭha.189ādayo) āgatanayena; **satipaṭṭhānā**dīnaṁ satipaṭṭhānavibhaṅgādīsu (vibha.355ādayo) taṁsaṁvaṇṇanādīsu (vibha. aṭṭha. 355ādayo) ca āgatanayena; **sāmaññaphalānaṁ** mahato hitassa mahato sukhassa mahato atthassa mahato yogakkhemassa nipphattibhāvato santapaṇītanipuṇa-atakkāvacarapaṇḍitavedanīyabhāvato ca; **abhiññānaṁ** mahāsambhārato mahāvisayato mahākiccato mahānubhāvato mahānipphattito ca; **nibbānassa** madanimmadanādimahatthasiddhito mahantatā veditabbā. **Pariggaṇhātī**ti sabhāvādito paricchijja gaṇhāti jānāti paṭivijjhatīti attho. **Sā panā**ti mahāpaññatā.

Puthupaññāti ettha **nānākhandhesu ñāṇaṁ pavattatī**ti ayaṁ rūpakkhandho nāma …pe… ayaṁ viññāṇakkhandho nāmāti evaṁ pañcannaṁ khandhānaṁ nānākaraṇaṁ paṭicca ñāṇaṁ pavattati. Tesu ekavidhena rūpakkhandho, ekādasavidhena rūpakkhandho, ekavidhena vedanākkhandho, bahuvidhena vedanākkhandho, ekavidhena saññākkhandho, saṅkhārakkhandho, viññāṇakkhandhoti evaṁ ekekassa khandhassa ekavidhādivasena atītādivasenapi nānākaraṇaṁ paṭicca ñāṇaṁ pavattati. Tathā idaṁ cakkhāyatanaṁ nāma …pe… idaṁ dhammāyatanaṁ nāmaṁ. Tattha dasāyatanā kāmāvacarā, dve catubhūmakāti evaṁ āyatanānaṁ nānākaraṇaṁ paṭicca ñāṇaṁ pavattati. **Nānādhātūsū**ti ayaṁ cakkhudhātu nāma …pe… ayaṁ manoviññāṇadhātu nāma. Tattha soḷasa dhātuyo kāmāvacarā, dve catubhūmakāti evaṁ dhātunānākaraṇaṁ paṭicca ñāṇaṁ pavattati, taṁ upādiṇṇadhātuvasena vuttanti veditabbaṁ paccekabuddhānañhi dvinnaṁ aggasāvakānañca upādiṇṇadhātūsu eva nānākaraṇaṁ paṭicca ñāṇaṁ pavattati. Tañca kho ekadesamattato, na nippadesato, anupādiṇṇakadhātūnaṁ pana nānākaraṇaṁ na jānanti eva. Itarasāvakesu vattabbameva natthi, sabbaññubuddhānaṁyeva pana imāya nāma dhātuyā ussannattāva imassa rukkhassa khandho seto hoti, imassa kāḷo, imassa maṭṭho, imassa bahalattaco, imassa tanuttaco, imassa pattaṁ vaṇṇasaṇṭhānādivasena evarūpaṁ; imassa pupphaṁ nīlaṁ pītakaṁ lohitakaṁ odātaṁ, sugandhaṁ duggandhaṁ; phalaṁ khuddakaṁ mahantaṁ dīghaṁ vaṭṭaṁ susaṇṭhānaṁ maṭṭhaṁ (SṬ.2.29/CS:pg.1.163) pharusaṁ sugandhaṁ madhuraṁ tittakaṁ ambilaṁ kaṭukaṁ kasāvaṁ; kaṇṭako tikhiṇo

atikhiṇo ujuko kuṭilo tambo lohito odāto hotīti dhātunānattaṁ paṭicca ñāṇaṁ pavattati.

Atthesūti rūpādīsu ārammaṇesu. **Nānāpaṭiccasamuppādesū**ti ajjhattabahiddhābhedato ca saṇṭhānabhedato ca nānappabhedesu paṭiccasamuppādaṅgesu. Avijjādi-aṅgānañhi paccekaṁ paṭiccasamuppādasaññitāti. Tenāha saṅkhārapiṭake "dvādasa paccayā dvādasa paṭiccasamuppādā"ti. **Nānāsuññatamanupalabbhesū**ti nānāsabhāvesu niccasārādivirahato suññasabhāvesu, tato eva itthipurisa-atta-attaniyādivasena anupalabbhesu sabhāvesu. Ma-kāro hettha padasandhikaro. **Nānā-atthesū**ti atthapaṭisambhidāvisayesu paccayuppannādibhedesu nānāvidhesu atthesu. **Dhammesū**ti dhammapaṭisambhidāvisayesu paccayādinānādhammesu. **Niruttīsū**ti tesaṁyeva atthadhammānaṁ niddhāraṇavacanasaṅkhātāsu niruttīsu. **Paṭibhānesū**ti atthapaṭisambhidādīsu visayabhūtesu "imāni idamatthajotakānī"ti tathā tathā paṭibhānato patiṭṭhānato paṭibhānānīti laddhanāmesu ñāṇesu. **Puthu nānāsīlakkhandhesū**ti-ādīsu sīlassa puthuttaṁ nānattañca vuttameva. Itaresaṁ pana vuttanayānusārena suviññeyyattā pākaṭameva. Yaṁ pana abhinnaṁ ekameva nibbānaṁ, tattha upacāravasena puthuttaṁ gahetabbanti āha **"puthu janasādhāraṇe dhamme samatikkammā"**ti. Tenassa idha madanimmadanādipariyāyena puthuttaṁ dīpitaṁ hoti.

Evaṁ visayavasena paññāya mahattaṁ puthuttañca dassetvā idāni sampayuttadhammavasena hāsabhāvaṁ, pavatti-ākāravasena javanabhāvaṁ, kiccavasena tikkhādibhāvañca dassetuṁ **"katamā hāsapaññā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **hāsabahulo**ti pītibahulo. Sesapadāni tassa vevacanāni. **Sīlaṁ paripūretī**ti haṭṭhapahaṭṭho udaggudaggo hutvā pītisahagatāya paññāya pātimokkhasīlaṁ ṭhapetvā hāsanīyatarasseva visuṁ gahitattā itaraṁ tividhaṁ sīlaṁ paripūreti. Pītisomanassasahagatā hi paññā abhirativasena tadārammaṇe phullitā vikasitā viya vattati, na upekkhāsahagatā. **Sīlakkhandhaṁ samādhikkhandhan**ti-ādīsupi eseva nayo. **Thero**ti-ādinā abhinīhārasiddhā therassa hāsapaññatāti dasseti.

Sabbaṁ (SṬ.2.29/CS:pg.1.164) **rūpaṁ aniccalakkhaṇato khippaṁ javatī**ti rūpakkhandhaṁ aniccanti sīghavegena pavattiyā paṭipakkhadūrībhāvena pubbābhisaṅkhārassa sātisayattā indena visaṭṭhavajiraṁ viya lakkhaṇaṁ paṭivijjhantī adandhāyantī rūpakkhandhe aniccalakkhaṇaṁ vegena paṭivijjhati, tasmā sā **javanapaññā** nāmāti attho. Sesapadesupi eseva nayo. Evaṁ lakkhaṇārammaṇikavipassanāvasena javanapaññaṁ dassetvā balavavipassanāvasena dassetuṁ **"rūpan"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **khayaṭṭhenā**ti yattha yattha uppajjati, tattha tattheva khaṇeneva bhijjanato khayasabhāvato. **Bhayaṭṭhenā**ti bhayānakato. **Asārakaṭṭhenā**ti attasāravirahato niccasārādivirahato ca. **Tulayitvā**ti tulābhūtāya vipassanāya tulayitvā. **Tīrayitvā**ti tāya eva tīraṇabhūtāya tīretvā. **Vibhāvayitvā**ti yāthāvato pakāsetvā pañcakkhandhaṁ **vibhūtaṁ katvā** pākaṭaṁ katvā. **Rūpanirodhe**ti rūpakkhandhassa nirodhabhūte nibbāne ninnapoṇapabbhārabhāvena. Idāni sikhāppattavipassanāvasena javanapaññaṁ dassetuṁ puna **"rūpan"**ti-ādi vuttaṁ. "Vuṭṭhānagāminivipassanāvasenā"ti keci.

Ñāṇatikkhabhāvo nāma savisesaṁ paṭipakkhasamucchindane veditabboti **"khippaṁ kilese chindatīti tikkhapañño"**ti vatvā te pana kilese vibhāgena dassento **"uppannaṁ kāmavitakkan"**ti-ādimāha. Tikkhapañño khippābhiñño hoti, paṭipadā cassa na calatīti āha **"ekasmiṁ āsane cattāro ca ariyamaggā adhigatā hontī"**ti-ādi. **Thero cā**ti-ādinā dhammasenāpatino tikkhapaññatā sikhāppattāti dasseti.

"Sabbe saṅkhārā aniccā dukkhā vipariṇāmadhammā saṅkhatā paṭiccasamuppannā khayadhammā vayadhammā virāgadhammā nirodhadhammā"ti

yāthāvato dassanena saccasampaṭivedho ijjhati, na aññathāti kāraṇamukhena nibbedhikapaññaṁ dassetuṁ **“sabbasaṅkhāresu ubbegabahulo hotī”**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **ubbegabahulo**ti vuttanayena sabbasaṅkhāresu abhiṇhappavattasaṁvego. **Uttāsabahulo**ti ñāṇuttāsavasena sabbasaṅkhāresu bahuso utrastamānaso. Tena ādīnavānupassanamāha. **Ukkaṇṭhanabahulo**ti iminā pana nibbidānupassanamāha, **aratibahulo**ti-ādinā tassā eva aparāparuppattiṁ. **Bahimukho** sabbasaṅkhārato bahibhūtaṁ nibbānaṁ uddissa pavattañāṇamukho, tathā (SṬ.2.29/CS:pg.1.165) vā pavattitavimokkhamukho. Nibbijjhanaṁ nibbedho, so etissā atthi, nibbijjhatīti vā nibbedhā, sā eva paññā **nibbedhikā**. Yaṁ panettha atthato na vibhattaṁ, taṁ heṭṭhā vuttanayattā suviññeyyameva.

Appicchoti santaguṇaniguhanatāti attani vijjamānānaṁ bāhusaccadhutadhammasīlādiguṇānañceva paṭivedhaguṇassa ca niguhanaṁ, **paṭiggahaṇe ca mattaññutā**ti eteneva pariyesanaparibhogamattaññutāpi vuttā hoti. Tīhi **santosehī**ti catūsu paccayesu paccekaṁ tīhi santosehi sabbe pana dvādasa. Paṭisallīnena **vivekaṭṭhakāyānaṁ** na saṅgaṇikārāmānaṁ. **Nekkhammābhiratānan**ti pabbajjaṁ upagatānaṁ. **Parisuddhacittānaṁ** vigatacittasaṁkilesānaṁ. **Paramavodānappattānaṁ** aṭṭhasamāpattisamadhigamena ativiya vodānaṁ visuddhiṁ pattānaṁ. Kilesupadhi-ādīnaṁ abhāvato **nirupadhīnaṁ**. Phalasamāpattivasena sabbasaṅkhāravinissaṭattā **visaṅkhāraṁ** nibbānaṁ. **Upagatānaṁ, imesaṁ tiṇṇaṁ vivekānaṁ lābhī** pavivitto “pakārehi vivitto”ti katvā. Samāsajjanaṁ parisinehuppādo saṁsaggo, savanavasena uppajjanakasaṁsaggo **savanasaṁsaggo**. Esa nayo sesesupi. **Samullapanaṁ** ālāpasallapanaṁ. Saṁsaggavatthunā iminā tassa paribhogo **paribhogasaṁsaggo**.

Āraddhavīriyoti ettha vīriyārambho nāma vīriyassa paggaṇhanaṁ paripuṇṇakaraṇaṁ. Taṁ pana sabbaso kilesānaṁ niggaṇhananti dassento **“tatthā”**ti-ādimāha. **Odhunanavattā**ti kilesānaṁ yassa kassaci sāvajjassa odhunanavasena vattā. Tenāha **“bhikkhūnan”**ti-ādi. **Otiṇṇaṁ** nāma vajjaṁ ajjhācaritanti ārocitaṁ. **Anotiṇṇaṁ** anārocitaṁ. **Tantivasenā**ti pāḷidhammavasena, yuttasaddassa vasenāti attho. Pāpe lāmake puggale dhamme ca garahati jigucchatīti **pāpagarahī**. Tenāha **“pāpapuggale”**ti-ādi. **Ekadassī**ti ekabhavadassī, idhalokamattadassī diṭṭhadhammikasukhamattāpekkhī. **Samantā**ti samantato, parito me katthaci mā ahūti yojanā.

Soḷasahi padehīti soḷasahi koṭṭhāsehi. **Akuppan**ti kenaci akopanīyaṁ. Ayaṁ dhammasenāpatino guṇakathā satthu vacanānusārena dasasahassacakkavāḷabyāpinī (SṬ.2.29/CS:pg.1.166) ahosi, taṁ dassetuṁ **“evan”**ti-ādi vuttaṁ. **Catubbidhā vaṇṇanibhā pātubhavi** uḷārapītisomanassasamuṭṭhānattā. Suṭṭhu obhāsatīti **subho**. Obhāsasampattiyā maṇino bhaddakatāti āha **“subhoti sundaro”**ti. **Jātimā** parisuddha-ākarasamuṭṭhitattā. Kuruvindajāti-ādijātivisesopi maṇi ākaraparisuddhamūlako evāti āha **“jātisampanno”**ti. **Dhovanādiparikammenā**ti catūsu pāsāṇesu dhovanadosanīharaṇatāpanasaṇhakaraṇādiparikammena. Rattakambalassa vasena sabhāvavaṇṇasiddhiyā veḷuriyamaṇi ativiya sobhatīti āha **“paṇḍukambale nikkhitto”**ti. **Nikkhan**ti bhaṇḍamāha. Tañca appakena suvaṇṇena kataṁ bhaṇḍaṁ na sobhati sobhāvipulenāti āha **“atirekapañcasuvaṇṇena katapiḷandhanan”**ti. **Suvaṇṇan**ti pañcadharaṇassa samaññā, tasmā pañcavīsatisuvaṇṇasāriyā vicitta-ābharaṇaṁ idha **“nikkhan”**ti adhippetaṁ. Tañhi vipulaṁ na parittakaṁ. **Mahājambusākhāya pavattanadiyan**ti mahājambusākhāya heṭṭhā sañjātanadiyaṁ. Taṁ kira ratanaṁ rattaṁ.

Sukusalena …pe… sampahaṭṭhanti suṭṭhu kusalena suvaṇṇakārena ukkāya tāpetvā sammā pahaṭṭhaṁ majjanādivasena sukataparikammaṁ. **Dhātuvibhaṅge**ti dhātuvibhaṅgasutte. **Katabhaṇḍan**ti ābharaṇabhāvena kataṁ bhaṇḍaṁ.

Nāti-ucco nātinīco **taruṇasūriyo** nāma. **Satthārā ābhatavaṇṇo** ubbhataguṇoti attho. Neva **maraṇaṁ abhinandatī**ti attanopi maraṇaṁ neva abhinandati attavinipātassa sāvajjabhāvato. Bodhisatto pana paresaṁ atthāya attano attabhāvaṁ pariccajati karuṇāvasena, evaṁ vosajjanaṁ paramatthapāramīpāripūriṁ gacchatīti sāvakā na tathā kātuṁ sakkā sikkhāpadato. **Na jīvitaṁ pattheti** jīvitāsāya samucchinnattā. **Divasasaṅkhepan**ti ajja tvaṁ idaṁ nāma kammaṁ karohi, idaṁ te vetananti divasabhāgena paricchinnaṁ vetanaṁ. Tādiso hi bhatako divasakkhayameva udikkhati, na kammaniṭṭhānaṁ. Nibbisaṁ **bhatako yathā**ti vetanaṁ bhatiṁ icchanto kālakkhayaṁ udikkhanto bhatakapuriso viya.

Susimasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.2.30.)10. Nānātitthiyasāvakasuttavaṇṇanā

111. **Nānātitthiyasāvakā**ti (SṬ.2.30/CS:pg.1.167) puthutitthiyānaṁ sāvakā. **Chindite**ti hatthacchedādivasena chede. **Mārite**ti māraṇe. **Na pāpaṁ samanupassatī**ti kiñci pāpaṁ atthīti na passati, paresañca tathā pavedeti. **Vissāsan**ti vissatthabhāvaṁ. "Katakammānampi vipāko natthī"ti vadanto katapāpānaṁ akatapuññānañca vissatthataṁ nirāsaṅkataṁ janeti.

Tapojigucchāyāti tapasā acelavatādinā pāpato jigucchanena, "pāpaṁ virājayāmā"ti acelavatādisamādānenāti attho. Tasmiñhi samādāne ṭhitena saṁvarena saṁvutacitto samannāgato pihito ca nāma hotīti **"susaṁvutatto"**ti-ādi vuttaṁ. Cattāro yāmā bhāgā catuyāmā, catuyāmā eva **cātuyāmā**. Bhāgattho hi idha yāma-saddo yathā "rattiyaṁ paṭhamo yāmo"ti. So panettha bhāgo saṁvaralakkhaṇoti āha **"cātuyāmena susaṁvuto"**ti, catukoṭṭhāsena saṁvarena suṭṭhu saṁvutoti attho. **Paṭikkhittasabbasītodako**ti paṭikkhittasabbasītudakaparibhogo. **Sabbena pāpavāraṇena yutto**ti sabbappakārena saṁvaralakkhaṇena pāpavāraṇena samannāgato. **Dhutapāpo**ti sabbena nijjaralakkhaṇena pāpavāraṇenapi dhutapāpo. **Phuṭṭho**ti aṭṭhannampi kammānaṁ khepanena vikkhepappattiyā kammakkhayalakkhaṇena sabbena pāpavāraṇena phuṭṭho, taṁ phusitvā ṭhito. **Na niguhanto**ti na niguhanahetu diṭṭhasute tatheva kathento.

Nānātitthiyānaṁyeva upaṭṭhākoti paravādīnaṁ sabbesaṁyeva titthiyānaṁ upaṭṭhāko, tesu sādhāraṇavasena abhippasanno. **Koṭippattā**ti mokkhādhigamena samaṇadhamme pattabbamariyādappattā.

Sahacaritamattenāti sīhanādena saha vassakaraṇamattena. Sīhena sīhanādaṁ nadantena saheva siṅgālena attano siṅgālaravakaraṇamattena. **Kotthuko**ti khuddakakotthu. **Āsaṅkitasamācāro**ti attanā ca parehi ca āsaṅkitabbasamācāro. **Sappurisānan**ti Buddhādīnaṁ.

Tassāti vegabbharissa devaputtassa. **Sarīre anu-āvisī**ti sarīre anupavisitvā viya āvisi. **Adhimuccī**ti yathā gahitassa vasena cittaṁ na vattati, attano eva vase vattati, evaṁ adhiṭṭhahi. **Āyuttā**ti dassanena saṁyuttā (SṬ.2.30/CS:pg.1.168) **Pavivekiyan**ti kappakavatthabhuñjanasenāsanehi pavivittabhāvaṁ. Tenāha **"te kirā"**ti-ādi. **Rūpe**

niviṭṭhāti cakkhurūpadhamme abhiniviṭṭhā. Tenāha **"taṇhādiṭṭhīhi patiṭṭhitā"**ti. **Devalokapatthanakāmā**ti devalokasseva abhipatthanakāmā. Maraṇadhammatāya **mātiyā**. Tenāha **"mātiyāti maccā"**ti. **Paralokatthāyā**ti parasampattibhāvāya lokassa atthāya.

Pabhāsavaṇṇāti pabhāya samānavaṇṇā. Kesaṁ pabhāyāti āha **"candobhāsā"**ti-ādi. Sajjhārāgapabhāsavaṇṇā indadhanupabhāsavaṇṇāti paccekaṁ yojanā. Āmo āmagandho etassa atthīti **āmisaṁ**. **Vadhāyā**ti viddhaṁsituṁ. **Rūpā**ti rūpāyatanādirūpidhammā.

Rājagahasamīpappavattīnaṁ **rājagahiyānaṁ**. "Seto"ti kelāsakūṭo adhippetoti āha **"setoti kelāso"**ti. Kenaci na ghaṭṭetīti **aghaṁ,** antalikkhanti āha **"aghagāmīnanti ākāsagāmīnan"**ti. Udakaṁ dhīyati etthāti **udadhi,** mahodadhi. **Vipulo**ti vepullapabbato. **Himavantapabbatānan**ti Himavantapabbatabhāgānaṁ. **Buddho seṭṭho** sīlasamādhipaññāvimuttivimuttiñāṇadassanādīhi sabbaguṇehi.

Nānātitthiyasāvakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.
Tatiyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.
Sāratthappakāsiniyā Saṁyuttanikāya-aṭṭhakathāya Devaputtasaṁyuttavaṇṇanāya Līnatthappakāsanā samattā.

SṬ.3.Kosalasaṁyuttaṁ

1. Paṭhamavaggo

(SṬ.3.1.)1. Daharasuttavaṇṇanā

112. **Bhagavatā** (SṬ.3.1/CS:pg.1.169) **saddhiṁ sammodī**ti Bhagavato guṇe ajānanto Kosalarājā attano khattiyamānena kevalaṁ Bhagavatā saddhiṁ sammodi. Paṭhamāgate hi Satthari tassa sammoditākāraṁ dassetuṁ **"yathā"**ti-ādi vuttaṁ. **Yathā khamanīyādīni pucchanto**ti yathā Bhagavā "kacci te, mahārāja, khamanīyaṁ, kacci yāpanīyan"ti-ādinā tena raññā saddhiṁ paṭhamaṁ pavattamodo ahosi pubbabhāsitāya, tadanukaraṇena evaṁ sopi rājā Bhagavatā saddhiṁ samappavattamodo ahosīti yojanā. Taṁ pana samappavattamodanaṁ upamāya dassetuṁ **"sītodakaṁ viyā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **sammoditan**ti saṁsanditaṁ **ekībhāvan**ti sammodanakiriyāya samānataṁ ekarūpataṁ, **khamanīyan**ti "idaṁ catucakkaṁ navadvāraṁ sarīrayantaṁ dukkhabahulatāya sabhāvato dussahaṁ, kacci khamituṁ sakkuṇeyyan"ti pucchati. **Yāpanīyan**ti paccayāyattavuttikaṁ cirapabandhasaṅkhātāya yāpanāya kacci yāpetuṁ sakkuṇeyyaṁ. Sīsarogādi-ābādhābhāvena **kacci appābādhaṁ**. Dukkhajīvikābhāvena **kacci appātaṅkaṁ**. Taṁtaṁkiccakaraṇe uṭṭhānasukhatāya **kacci lahuṭṭhānaṁ**. Tadanurūpabalayogato **kacci balaṁ**. Sukhavihārasambhavena **kacci phāsuvihāro atthī**ti tattha tattha kacci-saddaṁ yojetvā attho veditabbo. Balavappattā pīti **pīti**yeva. Taruṇapīti **pāmojjaṁ**. Sammodanaṁ janeti karotīti **sammodanīyaṁ**. Sammoditabbato **sammodanīyan**ti imaṁ pana atthaṁ dassento **"sammodituṁ yuttabhāvato"**ti āha. **Saritabbabhāvato**ti anussaritabbabhāvato. "Saraṇīyan"ti vattabbe dīghaṁ katvā **"sāraṇīyan"**ti vuttaṁ.

Suyyamānasukhatoti āpāthamadhurataṁ āha, **anussariyamānasukhato**ti

vimaddaramaṇīyataṁ. **Byañjanaparisuddhatāyā**ti sabhāvaniruttibhāvena tassā kathāya vacanacāturiyamāha, **atthaparisuddhatāyā**ti atthassa nirupakkilesataṁ. **Anekehi pariyāyehī**ti anekehi kāraṇehi. **Adiṭṭhattā**ti (SṬ.3.1/CS:pg.1.170) upasaṅkamanavasena adiṭṭhattā. **Guṇāguṇavasenā**ti guṇavasena gambhīrabhāvaṁ vā aguṇavasena uttānabhāvaṁ vā. **Ovaṭṭikasāraṁ katvā**ti ovaṭṭikāya gahetabbasāravatthuṁ katvā. **Lokanissaraṇabhavokkantipañhan**ti lokato nissaṭabhāvapañhañceva ādito bhavokkamanapañhañca. Satthu sammāsambuddhataṁ pucchanto hi "kiṁ bhavaṁ Gotamo sabbalokato nissaṭo, sabbasattehi ca jeṭṭho"ti? Pucchati nāma. Yathā hi satthu sammāsambuddhatāya lokato nissaṭatā viññāyati, evaṁ sabbasattehi jeṭṭhabhāvato seṭṭhabhāvato. Svāyamattho **aggapasādasuttā**dīhi (itivu. 90 a.ni.4.34) vibhāvetabbo. Kathaṁ pana sambuddhatā viññāyatīti? Aviparītadhammadesanato. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana **Visuddhimaggasaṁvaṇṇanādīsu** (visuddhi. mahāṭī. 1.124) vuttanayena veditabbo.

Rājā satthu aviparītadhammadesanaṁ ajānanto tato evassa sammāsambodhiṁ asaddahanto "vuḍḍhataresupi cirapabbajitesu sammāsambuddhabhāve alabbhamāne tabbiparīte kathaṁ labbheyyā"ti maññamāno "kiṁ pana bhavaṁ Gotamo"ti-ādiṁ vakkhati. **Rājā attano laddhiyā na pucchati** attano sammukhā tehi asammāsambuddhabhāvasseva paṭiññātattā. Yasmā te musāvāditāya attano upaṭṭhākādīnaṁ "Buddhā mayan"ti paṭijāniṁsu, tasmā vuttaṁ **"loke mahājanena gahitapaṭiññāvasena pucchatī"**ti. Svāyamattho āgamissati. **Buddhasīhanādan**ti Buddhānaṁ eva āveṇikaṁ sīhanādaṁ. Kāmaṁ maggañāṇapadaṭṭhānaṁ sabbaññutaññāṇaṁ, sambodhiñāṇe pana gahite taṁ atthato gahitameva hotīti vuttaṁ **"sabbaññutaññāṇasaṅkhātaṁ sammāsambodhin"**ti.

Pabbajjūpagamanenāti yāya kāyaci pabbajjāya upagamanamattena samaṇā, na samitapāpatāya. **Jātivasenā**ti jātimattena brāhmaṇā, na bāhitapāpatāya. **Pabbajitasamūhasaṅkhāto saṅgho**ti pabbajitasamūhatāmattena saṅgho, na niyyānikadiṭṭhivisuddhasīlasāmaññavasena saṁhatattāti adhippāyo. **Etesaṁ atthī**ti etesaṁ sabbaññupaṭiññātānaṁ parivārabhūto atthi. **Svevā**ti pabbajitasamūhasaṅkhāto eva. Keci pana "pabbajitasamūhavasena. Saṅghino, gahaṭṭhasamūhavasena gaṇino"ti vadanti, taṁ tesaṁ matimattaṁ gaṇe eva loke saṅghasaddassa niruḷhattā. **Ācārasikkhāpanavasenā**ti acelakavatacariyādi-ācārasikkhāpanavasena. **Pākaṭā**ti saṅghī-ādibhāvena (SṬ.3.1/CS:pg.1.171) pakāsitā. **"Appicchā"**ti vatvā tattha labbhamānaṁ appicchataṁ dassetuṁ **"apicchatāya vatthampi na nivāsentī"**ti vuttaṁ. Na hi tesu sāsanikesu viya santaguṇaniguhanā appicchā labbhatīti. **Yaso**ti kittisaddo. Taranti etena saṁsāroghanti evaṁ sammatattā titthaṁ vuccati laddhīti āha **"titthakarāti laddhikarā"**ti. **Sādhusammatā**ti "sādhū"ti sammatā, na sādhūhi sammatāti āha **"santo …pe… puthujjanassā"**ti.

Kappakolāhalanti kappato kolāhalaṁ, "kapputṭhānaṁ bhavissatī"ti devaputtehi ugghositamahāsaddo. **Ime**ti pūraṇādayo. **Buddhakolāhalan**ti devatāhi ghositaṁ Buddhakolāhalaṁ. **Payirupāsitvā**ti purisasutiparamparāya sutvā. **Cintāmaṇivijjā** nāma paracittajānāpanavijjā. Sā **kevaṭṭasutte** "maṇikā"ti āgatā, **ādi**-saddena gandhārisambhavavijjādiṁ saṅgaṇhāti. Tattha gandhāriyā vikubbanaṁ dasseti. **Attabhāve**ti sarīre. **Rājusmā**ti rājatejo.

Sukkadhammoti anavajjadhammo nikkilesatā. **Idaṁ gahetvā**ti idaṁ parammukhā "mayaṁ Buddhā"ti vatvā attano sammukhā "na mayaṁ Buddhā"ti tehi vuttavacanaṁ gahetvā. **Evamāhā**ti "yepi te, bho Gotama …pe… navo ca pabbajjāyā"ti

evaṁ avoca. **Attano paṭiññaṁ gahetvā**ti "na mayaṁ Buddhā"ti tesaṁ attano purato pavattitaṁ paṭiññaṁ gahetvā. Īdise ṭhāne kiṁ-saddo paṭisedhavācako hotīti vuttaṁ **"kinti paṭikkhepavacanan"**ti, kasmā paṭijānātīti attho?

Na uññātabbāti na garahitabbā. Garahattho hi ayaṁ u-saddo. "Daharo"ti adhikatattā vakkhamānattā ca **"khattiyoti rājakumāro"**ti vuttaṁ. Urasā gacchatīti **urago,** yo koci sappo, idha pana adhippetaṁ dassetuṁ **"āsīviso"**ti āha. **Sīlavantaṁ pabbajitaṁ dasseti** sāmaññato "bhikkhū"ti vadanto. Idha pana yasmā "bhavampi no Gotamo"ti-ādinā Bhagavantaṁ uddissa kathaṁ samuṭṭhāpesi, tasmā Bhagavā attānaṁ abbhantaraṁ akāsi. Yadipi viseso sāmaññajotanāya vibhāvito hoti, saṁsayuppattidīpakaṁ noti vuttaggahaṇaṁ pana taṁ paricchijjatīti. Tenāha **"desanākusalatāyā"**ti-ādi. Idāni avaññāparibhave payogato vibhāvetuṁ **"ettha cā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha acittīkatākāravasena avaññāya pākaṭabhāvo, vambhanavasena paribhavassāti adhippāyena (SṬ.3.1/CS:pg.1.172) kāyapayogavasena avaññā dassitā, vacīpayogavasena paribhavo, ubhayaṁ pana ubhayatthāpi pabhedato gahitaṁ, avaññaparibhavānaṁ dvinnampi ubhayattha pariggaho. **Taṁ sabbampī**ti taṁ avaññādi sabbampi. Catūsupi taṁ **na kātabbameva** sampati āyatiñca anatthāvahattā.

Tadatthadīpanāti tassa ādito vuttassa atthassa dīpanā. **Visesatthadīpanā**ti tato visiṭṭhatthadīpanā Khettānaṁ adhipatīti **khattiyo**ti niruttinayena saddasiddhi veditabbā. Khettato vivādā satte tāyatīti **khattiyo**ti lokiyā kathayanti. "Mahāsammato, khattiyo, rājā"ti evamāgatesu imesu **dutiyaṁ**. **Akkharan**ti samaññā. Sā hi udayabbayābhāvato "na kadāci kharatīti akkharan"ti vuttā. Tenāha **"nāmagottaṁ na jīratī"**ti. **Jātisampannan**ti sampannajātiṁ ativisuddhajātiṁ. **Tīṇi kulānī**ti brāhmaṇavessasuddakulāni. **Atikkamitvā**ti attano jātisampattiyā abhibhavitvā.

Kevalaṁ nāmapadaṁ vuttaṁ ākhyātapadaṁ apekkhatevāti āha **"ṭhānaṁ hīti kāraṇaṁ vijjatī"**ti. **Uddhaṭadaṇḍenā**ti samantato ubbhatena daṇḍena sāsanena, **balavaṁ upakkamaṁ** garukaṁ rājānampi. **Taṁ khattiyaṁ parivajjeyyā**ti khattiyaṁ avaññāparibhavakaraṇato vajjeyya. Tenāha **"na ghaṭṭeyyā"**ti.

Uragassa ca nānāvidhavaṇṇaggahaṇe kāraṇaṁ vadati **"yena yena hī"**ti-ādinā. **Bahubhakkhan**ti mahābhakkhaṁ sabbabhakkhakhādakaṁ. **Pāvakaṁ** sodhanatthena asuddhassapi dahanena. **So**ti maggo. Kaṇho vattanī imassāti **kaṇhavattanī**. **Mahanto** aggikkhandho hutvā. **Yāvabrahmalokappamāṇo**ti kappavuṭṭhānakāle araññe agginā gahite kālantare eva kaṭṭhatiṇarukkhādisambhavoti dassetuṁ "jāyanti tattha pārohā"ti pāḷiyaṁ vuttanti dassento **"tatthā"**ti-ādimāha.

Ḍahituṁ na sakkoti paccakkosanādinā. **Vinassanti** samaṇatejasā vināsitattā. "Na tassā"ti ettha na-kāraṁ "vindare"ti ettha ānetvā sambandhitabbanti (SṬ.3.1/CS:pg.1.173) āha **"na vindantī"**ti. **Vatthumattāvasiṭṭho**ti ṭhānameva nesaṁ avasissati, sayaṁ pana sabbaso saha dhanena vinassantīti attho.

"Sammadeva samācare"ti ettha yathā rājādīsu sammā samācareyya, taṁ vibhāgena dassento **"khattiyaṁ tāvā"**ti-ādimāha. Taṁ suviññeyyameva. **Tisso kulasampattiyo**ti khattiya-brāhmaṇagahapati-mahāsālakulāni vadati. Pañca rūpibrahmaloke, cattāro arūpībrahmaloketi evaṁ **nava brahmaloke** kammabhavavibhāgena, sesānaṁ gaṇanānaṁ upapattibhavavibhāgena.

Abhikkantanti ativiya kamanīyaṁ. Sā panassā kantatā ativiya iṭṭhatāya manavaḍḍhanatāya sobhanatāyāti āha **"ati-iṭṭhaṁ atimanāpaṁ atisundaranti attho"**ti. "Abhikkantan"ti vacanaṁ apekkhitvā napuṁsakaniddeso, vacanaṁ pana Bhagavato dhammadesanāti tathā vuttaṁ. Atthamattadassanaṁ vā etaṁ, tasmā atthavasena

liṅgavibhattivipariṇāmo veditabbo. Dutiyapadepi eseva nayo.

Adhomukhaṭhapitanti kenaci adhomukhaṁ ṭhapitaṁ. **Heṭṭhāmukhajātan**ti sabhāveneva heṭṭhāmukhaṁ jātaṁ. **Ugghāṭeyyā**ti vivaṭaṁ kareyya. **Hatthe gahetvā**ti "puratthābhimukho uttarābhimukho vā gacchā"ti-ādīni avatvā hatthe gahetvā nissandehaṁ katvā "esa maggo"ti evaṁ vatvā "gacchā"ti vadeyya. **Kāḷapakkhacātuddasī**ti kāḷapakkhe cātuddasī. **Nikkujjitaṁ ukkujjeyyā**ti ādheyyassa anādhārabhūtaṁ bhājanaṁ tassa ādhārabhāvāpādanavasena ukkujjeyya. Aññāṇassa abhimukhattā heṭṭhāmukhajātatāya **saddhammavimukhaṁ,** tato eva adhomukhabhāvena **asaddhamme patitan**ti evaṁ padadvayaṁ yathārahaṁ yojetabbaṁ, na yathāsaṅkhayaṁ. Kāmaṁ kāmacchandādayopi paṭicchādakā, micchādiṭṭhi pana savisesaṁ paṭicchādikāti āha **"micchādiṭṭhigahanapaṭicchannan"**ti. Tenāha Bhagavā--"micchādiṭṭhiparamāhaṁ, bhikkhave, vajjaṁ vadāmī"ti (a.ni.1.310). Sabbāpāyagāmimaggo **kummaggo** "kucchito maggo"ti katvā. Sammādiṭṭhi-ādīnaṁ ujupaṭipakkhatāya micchādiṭṭhi-ādayo aṭṭha micchattadhammā **micchāmaggo**. Teneva hi tadubhayapaṭipakkhataṁ sandhāya **"saggamokkhamaggaṁ āvikarontenā"**ti vuttaṁ. Sappi-ādisannissayo padīpo na tathā ujjalo, yathā telasannissayoti (SṬ.3.1/CS:pg.1.174) **telapajjota**ggahaṇaṁ. **Etehi pariyāyehī**ti etehi nikkujjitukkujjanapaṭicchannavivaraṇādi-upamopamitabbappakārehi.

Pasannākāranti pasannehi kātabbaṁ sakkāraṁ. **Saraṇan**ti paṭisaraṇaṁ parāyaṇaṁ. **Ajjatā**ti **ajjā**ti padassa vaḍḍhanamattaṁ hettha **tā**-saddo yathā "devatā"ti. **Pāṇehi upetan**ti pāṇehi saha saraṇaṁ upetaṁ. "Yāva me pāṇā dharanti, tāva saraṇaṁ gatameva maṁ dhāretū"ti āpāṇakoṭikaṁ attano saraṇagamanaṁ pavedeti. Tenāha **"yāva me"**ti-ādi. Yaṁ panettha atthato avibhattaṁ, taṁ suviññeyyameva.

Daharasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.3.2.)2. Purisasuttavaṇṇanā

113. **Purimasutte**ti purimasuttadesanāyaṁ. Tattha hi upasaṅkamantavelāya satthu guṇe ajānanto kevalaṁ sammodanaṁ karoti. Desanaṁ sutvā pana satthu guṇe ñatvā saraṇaṅgatattā **idha** imasmiṁ samāgame **abhivādesi** pañcapatiṭṭhitena vandi. Attānaṁ adhi **ajjhattaṁ,** avijahena attānaṁ adhikicca uddissa pavattadhammā ajjhattaṁ ekajjhaṁ gahaṇavasena, bhummatthe cetaṁ paccattavacanaṁ. Kāmañcāyaṁ ajjhattasaddo gocarajjhattavisayajjhatta-ajjhattajjhattesu pavattati. Te panettha na yujjantīti vuttaṁ **"niyakajjhattan"**ti, niyakasaṅkhāta-ajjhattadhammesūti attho. Tenāha **"attano santāne"**ti. **Lubbhanalakkhaṇo**ti gijjhanalakkhaṇo, ārammaṇe daḷhaggahaṇasabhāvoti attho. **Dussanalakkhaṇo**ti kujjhanalakkhaṇo, byāpajjanasabhāvoti attho. **Muyhanalakkhaṇo**ti aññāṇalakkhaṇo, ārammaṇe sabhāvasammohabhāvoti attho. **Viheṭhentī**ti atthanāsana-anatthuppādanehi vibādhenti. Tato eva yathā saggamaggesu na dissati, evaṁ karontīti āha **"nāsenti vināsentī"**ti. **Attani sambhūtā**ti santāne nibbattā.

Purisasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.3.3.)3. Jarāmaraṇasuttavaṇṇanā

114. **Aññatra** (SṬ.3.3/CS:pg.1.175) **jarāmaraṇā**ti jarāmaraṇena vinā. Jarāmaraṇavirahito jāto nāma atthi nu khoti pucchati. Pāḷiyaṁ **jātassā**ti paccatte sāmivacanaṁ. **Mahāsālā**ti iminā **ra**-kārassa **la**-kāraṁ katvā "mahāsālā"ti vuttanti dasseti yathā "puratthiyoti pulatthiyo"ti. **Mahāsārappattā**ti mahantaṁ vibhavasāraṁ pattā. **Koṭisataṁ** dhanaṁ, ayameva vā pāṭho. "Kumbhaṁ nāma dasa ambaṇānī"ti vadanti. **Issarā**ti vibhavissariyena issarā. **Suvaṇṇarajatabhājanādīnan**ti **ādi**-saddena vatthaseyyāvasathādiṁ saṅgaṇhāti. Asādhāraṇadhanānaṁ nidhānagatattā **"anidhānagatassā"**ti vuttaṁ. **Tuṭṭhikaraṇassā**ti pāsādasivikādisukhasādhanassa.

Ārakā kilesehīti niruttinayena saddasiddhimāha. **Ārakā**ti ca sabbaso samucchinnattā tehi dūreti attho. Rāgādīnaṁ hatattā, pāpakaraṇe rahābhāvato, anuttaradakkhiṇeyyatādipaccayā ca **arahaṁ**. Kāmañcāyaṁ saṁyuttavaṇṇanā, abhidhammanayo eva pana nippariyāyoti āha **"cattāro āsavā"**ti **brahmacariyavāsan**ti maggabrahmacariyavāsaṁ. **Vuṭṭhā**ti vuṭṭhavanto. **Catūhi maggehi karaṇīyan**ti paccekaṁ catūhi maggehi kattabbaṁ pariññāpahānasacchikiriyabhāvanābhisamayaṁ. Evaṁ gataṁ soḷasavidhaṁ hoti. Osīdāpanaṭṭhena bhārā viyāti **bhārā**. Tenāha **"bhārā have pañcakkhandhā"**ti-ādi (saṁ.ni.3.22). Attapaṭibaddhatāya attano avijahanato paramatthadesanāya ca paramattho arahattaṁ. Kāmañcāyamattho sabbasamiddhisasantatipariyāpanno anavajjadhammo sambhavati akuppasabhāvā, aparihānadhammesu pana aggabhūte arahatte sātisayo, na itaresūti **"arahattasaṅkhāto"**ti-ādi vuttaṁ. Orambhāgiyuddhambhāgiyavibhāgaṁ **dasavidhampi** bhavesu saṁyojanaṁ kilesakammavipākavaṭṭapaccayo hutvā nissarituṁ appadānavasena bandhatīti **bhavasaṁyojanaṁ**. Satipi hi aññesaṁ tappakkhiyabhāvena vinā saṁyojanāni tesaṁ tappaccayabhāvo atthi, bhavaniyāmo orambhāgiyuddhambhāgiyasaṅgahitoti taṁtaṁbhavanibbattakakammaniyāmo ca hoti, na ca upacchinnasaṁyojanassa katānipi kammāni bhavaṁ nibbattentīti tesaṁyeva saṁyojanaṭṭho daṭṭhabbo. **Sammā** (SṬ.3.3/CS:pg.1.176) **kāraṇehi jānitvā**ti ñāyena dukkhādīsu so yathā jānitabbo; tathā jānitvā, pubbakālakiriyāvimuttā hi aparakālakiriyā ca yathā sambhavati, taṁ dassetuṁ **"maggapaññāyā"**ti-ādi vuttaṁ.

Bhijjanasabhāvo khaṇāyattattā. **Nikkhipitabbasabhāvo** maraṇadhammattā. Ayaṁ kāyo usmāyuviññāṇāpagamo chaḍḍanīyadhammo, yasmiṁ yaṁ patiṭṭhitaṁ, taṁ tassa santānagatavippayuttanti katvā vattabbataṁ arahatīti āha **"khīṇāsavassa hi ajīraṇadhammopi atthī"**ti-ādi. Tenāha Bhagavā "imasmiṁyeva byāmamatte kaḷevare sasaññimhi samanake lokañca paññapemi lokasamudayañca lokanirodhañcā"ti-ādi (saṁ.ni.1.107 a.ni.4.45). **Assa** khīṇāsavassa, "jīraṇadhamman"ti yathāvuttaṁ ajīraṇadhammaṁ ṭhapetvā jīraṇadhammaṁ dassento **"tesaṁpāyaṁ kāyo bhedanadhammo"**ti evamāha. Jaraṁ pattasseva hissa bhedananikkhipitabbatāniyate atthe suttadesanā pavattā. Atthassa uppatti aṭṭhuppatti, sā etassa atthīti **aṭṭhuppattiko**. **Kira**-saddo anussavattho, tena anussavāgatoyamattho, na Aṭṭhakathāgatoti dīpeti. Tenāha **"vadantī"**ti. Yenāyaṁ attho hetunā aṭṭhuppattiko, taṁ dassetuṁ **"sivikasālāyaṁ nisīditvā kathitan"**ti vuttaṁ. "Viharati jetavane"ti nidānavacanena yathā na virujjhati, tathā veditabbaṁ. Nanu imassa suttassa pucchāvasiko nikkhepoti? Saccametaṁ, suttekadesaṁ pana sandhāya aṭṭhuppattikatāvacanaṁ. Keci pana "yānaṁ āruhitvā rājā āgato, rañño ārohanīyarathaṁ dassetvā vuttan"tipi vadanti.

Sarīre pheṇapiṇḍasame **kiṁ vattabbaṁ? Sabbhi saddhin**ti sādhūhi saha pavedayanti. Na hi kadāci sādhūnaṁ sādhūhi saha kattabbā honti, tasmā

sīdanasabhāvānaṁ kilesānaṁ bhijjanappattattā nibbānaṁ sabbhīti vuccati. **Purimapadassā**ti "satañca dhammo na jaraṁ upetī"ti padassa. **Kāraṇaṁ dassento** byatirekavasena. **Sataṁ dhammo** nibbānaṁ kilesehi saṁsīdanabhijjanasabhāvo na hoti, tasmā taṁ āgamma **jaraṁ na upeti**. Kilesā pana tannimittakā, evamayaṁ vuttakāraṇato jaraṁ na upetīti. Tenāha **"idan"**ti-ādi. **Sundarādhivacanaṁ vā etaṁ "sabbhī"**ti padaṁ apāpatādīpanato, sabbhidhammabhūtanti (SṬ.3.3/CS:pg.1.177) attho. Tenāha "virāgo tesaṁ aggamakkhāyati (itivu.90 a.ni.4.34), na tena dhammena samatthi kiñcī"ti (khu.pa.6.4 su.ni.227) ca.

Jarāmaraṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.3.4.)4. Piyasuttavaṇṇanā

115. **Rahasi gatassā**ti janasambādhato apakkantassa. **Nilīnassa** teneva janavivekena ekamantaṁ nisajjāya ekībhāvena paṭisallīnassa viya. Tenāha **"ekībhūtassā"**ti. **Sabbaññubhāsitaṁ karonto āha** tassa vacanaṁ "evametan"ti sampaṭicchitvā tassa vacanaṁ tathāpaccanubhāsanto. Antakenādhipannattā eva khettavatthuhiraññasuvaṇṇādi **mānusaṁ bhavaṁ jahato**. **Anugan**ti anugataṁ, tameva anugāmīti attho. **Nicayan**ti uparūpari vaḍḍhiyā nicitabhūtaṁ. **Samparāyikan**ti samparāya hitaṁ.

Piyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.3.5.)5. Attarakkhitasuttavaṇṇanā

116. **Pīdahanan**ti saṁyamanaṁ. **Kammapathabhedaṁ appattassā**ti supinakālo viya pavattimattatāya kammapathavisesaṁ agatassa. **Kammassā**ti akusalakammassa. **Saṁvaran**ti saṁvarabhāvaṁ dasseti, itarassa pana saṁvarabhāvo purimehi tīhi padehi dassitovāti. **Ottappampi gahitameva** tadavinābhāvato. Na hi pāpajigucchanaṁ pāpa-utrāsarahitaṁ, utrāso vā pāpajigucchanarahito atthīti.

Attarakkhitasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.3.6.)6. Appakasuttavaṇṇanā

117. Uḷārasaddo (SṬ.3.6/CS:pg.1.178) seṭṭhe bahuke ca dissatīti āha **"paṇīte ca bahuke cā"**ti. **Mānamajjanenā**ti mānavasena madappattiyā. **Atikkaman**ti sādhumariyādavītikkamalakkhaṇaṁ dosaṁ. **Kūṭo** pāso.

Appakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.3.7.)7. Aḍḍakaraṇasuttavaṇṇanā

118. Yasmā kāmanimittaṁ satto sampajānamusā bhāsati, tasmā kāmā tassa patiṭṭhā paccayo kāraṇanti āha **"kāmahetū"**ti-ādi. **Bhadramukha**sīsena **viṭaṭubhaṁ** bhadropacārena upacaratīti attho, vinicchayo karīyati etthāti **aḍḍakaraṇaṁ,** vinicchayaṭṭhānaṁ. **Khippan**ti kūṭaṁ, macchakhippantipi vaṭṭati. **Oḍḍitan**ti oḍḍanavasena phalaṁ pāpitaṁ.

Aḍḍakaraṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.3.8.)8. Mallikāsuttavaṇṇanā

119. **"Kasmā pucchatī"**ti? Pucchākāraṇaṁ codetvā samudayato paṭṭhāya dassetuṁ **"ayaṁ kira Mallikā"**ti-ādi vuttaṁ. **Mālārāmaṁ gantvāti** attano pitu mālārāmaṁ rakkhaṇatthañceva avasesapupphaggahaṇatthañca gantvā. **Kāsigāme**ti kāsiraṭṭhassa gāme. So kira gāmo mahākosalarājena attano dhītuyā patigharaṁ gacchantiyā pupphamūlatthāya dinno, taṁnimittaṁ. **Bhāgineyyena** ajātasattunā. **Tassā**ti rañño Pasenadissa. **Sāti** Mallikā. **Nivattitun**ti tassā dhammatāya nivattituṁ tassā vacanaṁ paṭikkhipituṁ. **Nevajjhagā**ti vattamānatthe atītavacananti āha **"nādhigacchatī"**ti. **Puthu attā**ti tesaṁ sattānaṁ attā.

Mallikāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.3.9.)9. Yaññasuttavaṇṇanā

120. **Thūṇan**ti (SṬ.3.9/CS:pg.1.179) yaññūpatthambhaṁ. **Upanītāni** yaññaṁ yajituṁ ārambhāya. **Ettāvatā**ti "idha, bhante …pe… rudamānā parikammāni karontī"ti ettakena pāṭhena. **Sanniṭṭhānan**ti "naṁ itthiṁ labhissāmi nu kho, na nu kho labhissāmī"ti nicchayaṁ avindanto na ñāyanto. **Pheṇuddehakan**ti yathā yattha kuthite pheṇaṁ uddehati na upadhīyati, evaṁ anekavāraṁ pheṇaṁ uṭṭhāpetvā. **Taṁ divasan**ti tasmiṁ raññā niddaṁ alabhitvā dukkhaseyyadivase. **Ālokaṁ oloketvā**ti lohakumbhimukhavaṭṭisīse patte tattha mahantaṁ ālokaṁ oloketvā. Attāno vacanaṁ rañño pavattiñāpanatthaṁ. **Mahāsaddo udapādi** "evarūpaṁ yaññaṁ rājā kārāpetī"ti. **Vattukāmo ahosi,** vattuñca pana avisahanto "sa" iti vatvā lohakumbhiyaṁ nimuggo. Imaṁ gāthaṁ vattukāmo ahosīti ayaṁ panettha sambandho. Esa nayo sesapadadvayepi. **Dhammabheriṁ carāpesuṁ** "koci kañci pāṇaṁ mā hanatū"ti. **So itthisāmiko puriso sotāpattiphale patiṭṭhahi** attano upanissayasampattiyā sattu ca desanāvilāsasampattiyā, rājā pana mahābodhinirujjhanasabhāvattā kiñci visesaṁ nādhigacchi.

Saṅgahavatthūnīti lokassa saṅgahakāraṇāni. Nipphannasassato navabhāge kassakassa datvā raññaṁ ekabhāgaggahaṇaṁ **dasamabhāgaggahaṇaṁ**. Evaṁ kassakā haṭṭhatuṭṭhā sassāni sampādentīti āha **"sassasampādane medhāvitāti attho"**ti. Tato orabhāge kira chabhāgaggahaṇaṁ jātaṁ. **Chamāsikan**ti channaṁ channaṁ māsānaṁ pahonakaṁ. **Pāsetī**ti pāsagate viya karoti. Vācāya piyassa piyakarassa kammaṁ

vācāpeyyaṁ. Sabbaso raṭṭhassa iddhādibhāvato **khemaṁ**. **Nirabbudaṁ** coriyābhāvato. Idañhi raṭṭhaṁ acoriyaṁ **niraggaḷanti vuccati** apārutagharabhāvato.

Uddhaṁmūlakaṁ katvāti ummūlaṁ katvā. **Dvīhi pariyaññehī**ti mahāyaññassa pubbabhāge pacchā ca pavattetabbehi dvīhi parivārayaññehi. **Sattavīsati …pe… nassā**ti sattavīsādhikānaṁ tiṇṇaṁ pasusatānaṁ dvāvīsatiyā assādīhi ca saṭṭhi-adhikadvisata-āraññakapasūhi ca saddhiṁ sampiṇḍitānaṁ pana (SṬ.3.9/CS:pg.1.180) navādhikachasatapasūnaṁ māraṇena bheravassa pāpabhīrukānaṁ bhayāvahassa. Tathā hi vadanti--

"Chasatāni niyujjanti, pasūnaṁ majjhime hani,
Assamedhassa yaññassa, adhikāni navāpi cā"ti.

Sammanti yugacchidde pakkhipitabbadaṇḍakaṁ. **Pāsentī**ti khipanti. **Saṁhārimehī**ti sakaṭehi vahitabbehi yūpehi. Pubbe kira eko rājā sammāpāsaṁ yajanto sarassatinadītīre pathaviyā vivare dinne nimuggoyeva ahosi. Andhabālabrāhmaṇā gatānugatigatā "ayaṁ tassa saggagamanamaggo"ti saññāya tattha sammāpāsayaññaṁ paṭṭhapenti. Tena vuttaṁ **"nimuggokāsato pabhutī"**ti. Ayūpo appakadivaso **yāgo,** sayūpo bahudivasaṁ sādheyyo **satrayāgo**. Mantapadābhisaṅkhatānaṁ sappimadhūnaṁ **vāja**miti samaññā, hiraññasuvaṇṇagomahiṁ sādi**sattarasakadakkhiṇassa**. Sāragabbhakoṭṭhāgārādīsu natthettha aggaḷanti **niraggaḷo**. Tattha kira yaññe attano sāpateyyaṁ anavasesato anigūhitvā niyyātīyati. **Mahārambhā**ti bahupasughātakammā. Aṭṭhakathāyaṁ pana "vividhā yattha haññare"ti vakkhamānattā "mahākiccā"ti attho vutto, idha "mahārambhāti papañcavasena ajeḷakā"ti-ādi vuttanti "bahupasughātakammā"ti attho vutto. **Nirārambhā**ti etthāpi vuttanayena attho veditabbo. Anugataṁ kulanti **anukulaṁ,** kulānugatanti attho veditabbo. Tenāha **"yaṁ niccabhattādi …pe… attho"**ti.

Yaññasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.3.10.)10. Bandhanasuttavaṇṇanā

121. **Idan**ti "idha, bhante"ti-ādikaṁ vacanaṁ. Te bhikkhū ārocesunti sambandho. **Tesū**ti tesu raññā bandhāpitamanussesu. **Sukatakāraṇan**ti sukāraṇakiriyaṁ ārocesuṁ, na kevalaṁ tesaṁ manussānaṁ bandhāpitabhāvaṁ (SṬ.3.10/CS:pg.1.181) Idāni tamatthaṁ vitthārato dassetuṁ **"rañño kirā"**ti-ādi vuttaṁ. **Aṭṭhavaṅko**ti aṭṭhaṁso. **Antogharacārino**ti antepuravāsino.

Ukkaṭṭheti yuddhe. **Mantīsū**ti guttamantīsu. **Akutūhalan**ti saññataṁ. **Piyan**ti piyāyitabbaṁ. **Annapānamhi** madhure abhutte uppanne. **Atthe**ti atthe kicce jāte **thiranti na kathenti** kāyabalamattena apanetuṁ sakkuṇeyyattā. **Suṭṭhu rattarattā**ti ativiya rattā eva hutvā rattā. **Sārattenā**ti sārabhāvena sārabhāvasaññāya. **Ohārinan**ti heṭṭhā haraṇasīlanti āha **"catūsu apāyesu ākaḍḍhanakan"**ti. **Sithilan**ti sithilākāraṁ, na pana sithilaṁ. Tenāha Bhagavā **"duppamuñcan"**ti.

Bandhanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.
Paṭhamavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Dutiyavaggo

(SṬ.3.11.)1. Sattajaṭilasuttavaṇṇanā

122. **Pubbārāmasaṅkhāte**ti sāvatthinagarassa pubbadisāya katattā pubbārāmeti saṅkhaṁ gate. **Tatrā**ti "migāramātuyā pāsāde"ti tasmiṁ saṁkhittavacane. **Ayaṁ** idāni vuccamānā **anupubbikathā** ādito paṭṭhāya anukkamakathā. **Patthanaṁ akāsi** tassa Bhagavato aggupaṭṭhāyikaṁ ekaṁ upāsikaṁ disvā taṁ ṭhānantaraṁ ākaṅkhantī. **Meṇḍakaputtassā**ti meṇḍakaseṭṭhiputtassa. **Mātiṭṭhāne ṭhapesi** tassā upakāraṁ garubhāvañca disvā. **Tāya kārite pāsāde**ti tāya mahā-upāsikāya mahālatāpasādhanaṁ vissajjetvā navahi koṭīhi karīsamatte bhūmibhāge kārite sahassagabbhapaṭimaṇḍite pāsāde.

Parūḷhakacchāti parūḷhakacchalomā. Kamaṇḍalughaṭikādiṁ **pabbajitaparikkhāraṁ**. **Naggabhogganissirikānan**ti naggānañceva bhoggānañca nissirikānañca. Te hi anivatthavatthatāya naggā ceva, acelakavatādinā bhoggasarīratāya bhoggā, sobhārahitatāya nissirikā ca. **Attanā diṭṭhasutaṁ** (SṬ.3.11/CS:pg.1.182) **paṭicchādetvā na katheyyun**ti akāraṇametaṁ tesaṁ raññā payuttacarapurisabhāvato. **Evaṁ kate pana** te "aññepi pabbajitā atthīti ayaṁ jānātī"ti maññeyyunti kohaññacitto evaṁ akāsīti sakkā viññātuṁ. Tathā hi tenatthena aparitosamāno **"apicā"**ti-ādimāha.

Kāsikacandananti ujjalacandanaṁ. Taṁ kira vaṇṇavasena samujjalaṁ hoti pabhassaraṁ, tadatthameva naṁ saṇhataraṁ karonti. Tenāha **"kāsikacandananti saṇhacandanan"**ti. **Vaṇṇagandhatthāyā**ti vaṇṇasobhatthañceva sugandhabhāvatthañca. **Vaṇṇagandhatthāyā**ti chavirāgakaraṇatthañceva sugandhatthāya ca. "Gihinā"ti-ādīhi padehi evaṁ pamādavihārinā tayā arahanto duviññeyyāti dasseti.

Saṁvāso nāma idha kālena upasaṅkamananti dassento **"upasaṅkamantenā"**ti āha. Kāyavācāhi asaṁyatenapi **saṁyatākāro, asaṁvutindriyenapi saṁvutindriyākāro**. **Pariggahessāmī**ti vīmaṁsissāmi "parisuddhaṁ nu kho, no"ti. **Sappaññenā**ti sīlapariggaṇhanapaññāya sappaññena. **Jānituṁ na sakkoti** sabhāvassa sato sīlassa anupadhāraṇato.

Kathanenāti aparāparaṁ kathanena. Tathā hi vakkhati **"ekaccassa hī"**ti-ādi. **Ariyavohāro**ti diṭṭhādilakkhaṇena voharito "diṭṭhaṁ adiṭṭhan"ti-ādinā pavuttasaddavohāro. Tassa pana kāraṇameva gaṇhanto **"ettha cetanā"**ti āha. Esa nayo **anariyavohārepi**. Paramatthato hi saccavācādayo musāvādādayo cetanālakkhaṇāti. **Paññattivohāro** tathā tathā voharitabbato **evamāha** "saṁvohārena kho, mahārāja, soceyyaṁ veditabban"ti.

Ñāṇathāmoti ñāṇaguṇabalaṁ, yena ṭhānuppattikapaṭibhānādinā accāyikakiccakaraṇīyāni niṭṭhāpeti. **Saṁkathāyā**ti atthavīmaṁsanavasena pavattāya sammākathāya. **Uppilavati** lahukabhāvato. **Heṭṭhācarakā**ti avacarakā. Ye anupavisitvā paresaṁ rahassavīmaṁsanavasena pavattā, tesu ocarakavohāroti vuttaṁ **"carā hī"**ti-ādi.

Vaṇṇasaṇṭhānenāti vaṇṇena vā saṇṭhānena vā vaṇṇapokkharatāya vā saṇṭhānasampattiyā vā. Sujāno pesalo vissaseti yojanā. **Lahukadassanenā**ti (SṬ.3.11/CS:pg.1.183) parittadassanena vijjukena viya. **Parikkhārabhaṇḍakenā**ti pabbajitaparikkhārabhūtena bhaṇḍakena. **Lohaḍḍhamāso**ti lohamayo upaḍḍhagghanakamāso.

Sattajaṭilasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.3.12.)2. Pañcarājasuttavaṇṇanā

123. **Rūpā**ti rūpasaṅkhātā kāmaguṇā. Te pana nīlādivasena anekabhedabhinnāpi rūpāyatanattā cakkhuviññeyyataṁ nātivattantīti āha **"nīlapītādibhedaṁ rūpārammaṇan"**ti. To-saddopi dā-saddo viya kālattho hotīti āha **"yatoti yadā"**ti. Manaṁ āpayati vaḍḍhetīti **manāpaṁ,** manoramaṁ. **Manāpanipphattitan**ti tassa puggalassa manasā piyāyitaṁ, tassa aggabhāvena pariyantaṁ paramaṁ koṭiṁ katvā pavattitanti attho. **Puggalamanāpan**ti ārammaṇasabhāvaṁ acintetvā puggalassa vasena manāpabhāveneva iṭṭhatāya iṭṭhanti. **Sammutī**ti samaññā. **Puggalamanāpaṁ nāma** saññāvipallāsavasena viparītampi gaṇhāti itarasabhāvatoti āha **"yaṁ ekassa …pe… iṭṭhaṁ kantan"**ti. Idāni taṁ jivhāviññeyyavasena yojetvā dassento **"paccantavāsīnan"**ti-ādimāha. **Idaṁ puggalamanāpan**ti idaṁ yathāvuttaṁ jivhāviññeyyaṁ viya aññampi evaṁjātikaṁ tena tena puggalena manāpanti gahetabbārammaṇaṁ puggalamanāpaṁ nāma.

Loke paṭivibhattaṁ natthi, vibhajitvā dassanena lokena madhurajātenapi paṭivibhattaṁ katvā gahetuṁ na sakkuṇeyyāti adhippāyo. Tenāha **"vibhajitvā pana dassetabban"**ti. **Dibbakappampī**ti devalokapariyāpannasadisampi **amanāpaṁ upaṭṭhāti** uḷārapaṇītārammaṇaparicayato. **Majjhimānaṁ pana …pe… vibhajitabbaṁ** tesaṁ manāpassa manāpato, amanāpassa amanāpato upaṭṭhānato. Tatthapi iṭṭhāniṭṭhaparicchedo nippariyāyato evaṁ veditabboti dassento āha **"tañca panetan"**ti-ādi. **Tañca panetaṁ** iṭṭhāniṭṭhabhūtaṁ **ārammaṇaṁ** kāmāvacarajavanesu akusalassa vasena yebhuyyena (SṬ.3.12/CS:pg.1.184) pavattatīti katvā tattha "rajjati dussatī"ti akusalasseva pavatti dassitā. Sesakāmāvacarassapi vasena pavatti labbhateva. Tathā hi taṁ appaṭikūlepi paṭikūlākārato, paṭikūlepi appaṭikūlākārato pavattatīti. **Vipākacittaṁ iṭṭhāniṭṭhaṁ paricchindati,** na sakkā vipākaṁ vañcetunti. Kusalakammaṁ hi ekantato iṭṭhameva, akusalakammañca aniṭṭhameva, tasmā tattha uppajjamānaṁ vipākacittaṁ yathāsabhāvato pavattatīti.

Yaṁ pana **sammohavinodaniyaṁ** "kusalakammajaṁ aniṭṭhaṁ nāma natthī"ti ettakameva vuttaṁ, taṁ pana nidassanamattaṁ daṭṭhabbaṁ. Tena sobhanaṁ akusalakammajampi ekaccānaṁ sattānaṁ iṭṭhanti anuññātaṁ siyā. Kusalakammajaṁ pana sabbesaṁ iṭṭhamevāti vadanti. Tiracchānagatānaṁ kesañci manussarūpaṁ amanāpaṁ, yato te disvāva palāyanti. Manussā ca devatānaṁ rūpaṁ disvā bhāyanti, tesampi vipākaviññāṇaṁ taṁ rūpaṁ ārabbha kusalavipākameva uppajjati, tādisassa pana puññassa abhāvā na tesaṁ tattha abhirati hotīti daṭṭhabbaṁ. Kusalakammajassa pana aniṭṭhassa abhāvo viya akusalakammajassa sobhanassa iṭṭhassa abhāvo vattabbo. Hatthi-ādīnampi hi akusalakammajaṁ manussānaṁ akusalavipākasseva ārammaṇaṁ, kusalakammajaṁ pana pavatte samuṭṭhitaṁ kusalavipākassa, iṭṭhārammaṇena vomissakattā appakaṁ akusalakammajaṁ bahulaṁ akusalavipākuppattiyā kāraṇaṁ na bhavissatīti sakkā vattuṁ. Idāni tameva vipākavasena iṭṭhāniṭṭhārammaṇavavatthānaṁ vibhāvetuṁ **"kiñcāpi hī"**ti-ādi vuttaṁ. Tayidaṁ sammutimanāpasaṁvibhāgatthaṁ vuttaṁ, idha pana na tathā vibhattanti āha **"Bhagavā panā"**ti-ādi.

So upāsako candanaṅgalagāme jātattā **"candanaṅgaliko"**ti paññāyati, "candanavilāso"ti keci. Tassa upāsakassa paṭibhānaṁ udapādīti yojanā. Te rājāno hatappabhe hatasobhe disvāti sambandho. **Udakābhisitte**ti udakena abhisiñcite. **Aṅgāre**

viyāti aṅgārakkhaṇe viya.

Kālassevāti pageva. **Avigatagandhaṁ** taṅkhaṇavikasitatāya. **Īdisaṁ vacanan**ti "acchādesī"ti evarūpaṁ vacananti.

Pañcarājasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.3.13.)3. Doṇapākasuttavaṇṇanā

124. "Doṇapākakuran"ti (SṬ.3.13/CS:pg.1.185) ettha vibhattilopaṁ katvā niddesoti āha **"doṇapākaṁ kuran"**ti. **Doṇassā**ti catunnaṁ āḷhakānaṁ, soḷasanāḷīnanti attho. **Tadupiyan**ti tadanurūpaṁ, tassa vuttaparimāṇassa anucchavikanti attho. **Pubbe**ti taṁdivasato purimataradivasesu. **Balavā**ti mahā. **Bhattapariḷāho**ti bhattasammadahetuko. **Assa** rañño **ubhosu passesu** gahitatālavaṇṭā **bījanti yamakatālavaṇṭehi**. **Phāsuvihāran**ti bhojane mattaññutāya laddhabbasukhavihāraṁ. Bhojanamattaññū hi sukhavihāro hoti. Tenāha **"tanukassa bhavanti vedanā, saṇikaṁ jīrati āyu pālayan"**ti.

Tanukassāti tanukā assa puggalassa, bhuttapaccayā visabhāgavedanā na hontīti attho. **Saṇikan**ti mandaṁ mudukaṁ, aparissayamevāti attho. **Jīratī**ti paribhuttāhāro paccati. **Āyupālayan**ti nirodho avedano jīvitaṁ rakkhanto. Atha vā **saṇikaṁ jīratī**ti so bhojane mattaññū puggalo parimitāhāratāya saṇikaṁ cirena jīrati jaraṁ pāpuṇāti jīvitaṁ pālento.

Pariyāpuṇitvāti ettha yathā sabbaṁ so pariyāpuṇi, tato parañca yathā paṭipajji, taṁ dassetuṁ **"raññā saddhin"**ti-ādi vuttaṁ. **Tāvatake taṇḍule hāreyyāsi** tadupiyañca byañjananti ānetvā sambandho.

Purisabhāgo esāti majjhimena purisena bhuñjitabbabhāgo eso, yadidaṁ nāḷikodanamattaṁ. **Sallikhitasarīratā**ti bhamaṁ āropetvā ullikhitassa viya sabbapariḷāhavūpasamassa puthulatāpagatasarīrassa. **Sīlaṁ samparāyikattho**ti vuttaṁ, kuto panettha sīlanti āha **"bhojane"**ti-ādi. **Sīlaṅgaṁ nāma hotī**ti catupārisuddhisīlassa avayavo eko bhāgo hoti.

Doṇapākasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.3.14.)4. Paṭhamasaṅgāmasuttavaṇṇanā

125. Vedena (SṬ.3.14/CS:pg.1.186) ñāṇena īhati iriyatīti **vedehī,** Kosalarājabhaginī ajātasattuno mātā, sā kira sampajaññajātikā. Tenāha **"paṇḍitādhivacanan"**ti, cattāri aṅgāni etissanti **caturaṅginī**. **Dvinnaṁ rajjānan**ti Kāsikarajja-Magadharajjānaṁ antare, so pana gāmo Kāsikarajjo.

Pāpāti lāmakā nihīnācārā. Mejjati siniyhatīti metti, sā etesu atthīti **mittā**. Saha ayanti pavattantīti **sahāyā**. **Sampavaṅkan**ti suṭṭhu onataṁ. **Jayakāraṇaṁ disvā āha,** tathā hi "ajja imaṁ rattiṁ dukkhaṁ setī"ti kālaparicchedavasena vuttaṁ. Verighāto nāma veripuggale satīti āha **"veripuggalaṁ labhatī"**ti.

Paṭhamasaṅgāmasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.3.15.)5. Dutiyasaṅgāmasuttavaṇṇanā

126. **Suṇāthā**ti "vatvā"ti vacanaseso. **Upakappatī**ti sambhavati. **Sayhaṁ hotī**ti kātuṁ sakkā hoti. "Yadā cañňe"ti ca-kāro nipātamattanti āha **"yadā aňňe"**ti. **Vilumpantī**ti vināsaṁ acchindanaṁ karonti. **Vilumpīyatī**ti viluttaparasantakassa asakattā puggalo diṭṭhadhammikaṁ kammaphalaṁ paṭisaṁvedento viya sayampi parena vilumpīyati, dhanajāniṁ pāpuṇāti. **"Kāraṇan"ti hi maňňatī**ti pāpakiriyaṁ attano hitāvahaṁ kāraṇaṁ katvā maňňati. **Jayanto puggalo** "idaṁ nāma jināmī"ti maňňamāno sayampi tato parājayaṁ pāpuṇāti. **Ghaṭṭetāran**ti pāpakammavipākaṁ. **Kammavivaṭṭenā**ti kammassa vivaṭṭanena, paccayalābhena laddhāvasarena vivaṭṭetvā vigamitena kammenāti attho.

Dutiyasaṅgāmasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.3.16.)6. Mallikāsuttavaṇṇanā

127. **Ekaccā**ti (SṬ.3.16/CS:pg.1.187) paṇḍitā sapaňňā. **Seyyā**ti varā. Gāthāsukhatthaṁ sasurasaddalopaṁ katvā "sassudevā"ti vuttanti āha **"sassusasuradevatā"**ti. **Disājeṭṭhakā**ti catūsupi disāsu jeṭṭhakasīsena hi lokaṁ vadati. **Tādisāyā**ti tathārūpāya medhāvitādiguṇavuttiyā. **Subhariyāyā**ti sukhettabhūtāya sundaritthiyāti attho.

Mallikāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.3.17.)7. Appamādasuttavaṇṇanā

128. **Samadhiggayhā**ti sammā ativiya gahetvā, ňāyena visesato gaṇhitvā. **Kārāpaka-appamādo**ti tiṇṇaṁ puňňakiriyavatthūnaṁ pavattaka-appamādo. **Samavadhānan**ti samavarodhaṁ antogadhaṁ. **Upakkhepan**ti bahi ahutvā pakkhipitabbataṁ. **Sesapadajātāni viya ava …pe… dhammā** sappadesattā. **Appamāde samodhānaṁ gacchanti** tassa nippadesattā. **Aggaṁ seṭṭhaṁ** mahantaṁ **sesadhammānaṁ appamādo**. **Paṭilābhakaṭṭhenā**ti adhigamahetutāya. **Lokiyopi samāno**ti kāmāvacaropi samāno. Mahaggatānuttarānaṁ pubbabhāge pavatta-appamādo hi idhādhippeto.

Pasaṁsanti paṇḍitāti yojanā. Appamādassa pāsaṁsabhāve ekantato kattabbatāya pana **"etānī"**ti-ādinā kāraṇaṁ āha. Imissā yojanāya "puňňakiriyāsū"ti padassa "appamatto"ti iminā sambandho. Yasmā paṇḍitā appamādaṁ pasaṁsanti, yasmā ca puňňakiriyāsu appamatto ubho atthe adhiggaṇhāti, tasmā āyu-ādīni patthayantena appamādova kātabboti. Dutiyayojanāya pana paṇḍitā appamādaṁ pasaṁsanti. Kattha? Puňňakiriyāsu. Kasmāti ce? Appamattoti-ādi. Tenāha **"yasmā …pe… attho"**ti. **Atthapaṭilābhā**ti diṭṭhadhammikādihitapaṭilābhā.

Appamādasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.3.18.)8. Kalyāṇamittasuttavaṇṇanā

129. Sīlādiguṇasamannāgato (SṬ.3.18/CS:pg.1.188) kalyāṇo bhaddako mitto etassāti kalyāṇamitto, tassa dhammo **kalyāṇamittasseva svākhāto nāma hoti** sutvā kattabbakiccassa sādhanato. Tenāha **"atthaṁ pūretī"**ti. **Itarassā**ti pāpamittassa. **Tenā**ti atthapūraṇena. **Etan**ti "so ca kho kalyāṇamittassā"ti etaṁ vacanaṁ. **Desanādhammo**ti pariyattidhammo. So hi kalyāṇamittato paccakkhato laddhabbo, itare tadupanissayā paccattapurisakārehi, tena laddhabbo kalyāṇamittoti evamattho gahetabbo. Sāvakabodhisattavasena hesā desanā āgatā. Na hi sesabodhisattānaṁ paropadesena payojanaṁ atthi.

Upaḍḍhaṁ kalyāṇamittatoti brahmacariyaṁ carantassa upaḍḍhaguṇo kalyāṇamittato laddhabbo. **Upaḍḍhaṁ paccattapurisakārato**ti itaraṁ upaḍḍhaṁ ñāṇaṁ paṭipajjantassa attano purisakārato. Lokepi pākaṭoyamattho "ācariyato upaḍḍhaṁ, paccattapurisakārato upaḍḍhaṁ laddhabbā tevijjatā"ti, tasmā thero tathā cintesi. **Nippadesan**ti anavasesato. **Tato**ti kalyāṇamittato. **Upaḍḍhaṁ āgacchatī**ti upaḍḍhaguṇo paṭipajjantaṁ upagacchati. **Bahūhi** purisehi. **Vinibbhogo** vivecanaṁ **natthi** ekajjhaṁ atthassa vivecetuṁ asakkuṇeyyattā. **Esā**ti paratoghosapaccattapurisakārato ca sijjhamāno attho. **Ettakan**ti ettako bhāgo. Yadi na sakkā laddhuṁ, atha kasmā upaḍḍhanti vuttanti āha **"kalyāṇamittatāyā"**ti-ādi. Sammādiṭṭhi-ādīsu **na sakkā laddhuṁ**. Asakkuṇeyye sakalampi na sambhavati paratoghosamattena tesaṁ asijjhanato, padhānahetubhāvadīpanatthaṁ pana **"sakalamevā"**ti vuttaṁ. **Pubbabhāgapaṭilābhaṅgan**ti pubbabhāge paṭiladdhabbakāraṇaṁ kalyāṇamittassa upadesena vinā tena uttari visesato aladdhabbato. **Atthato**ti paramatthato. **"Kalyāṇamittaṁ …pe… cattāro khandhā"**ti vatvā sutvāti attho. Te pana sīlādayo saṅkhārakkhandhapariyāpannāti āha **"saṅkhārakkhandhotipi vadantiyevā"**ti.

Māhevanti mā aha evanti chedo, **ahā**ti nipātamattaṁ, māti paṭisedhe nipāto. Tenāha **"mā evaṁ abhaṇī"**ti. "Māhevaṁ Ānandā"ti (SṬ.3.18/CS:pg.1.189) vadato Bhagavato imasmiṁ ṭhāne tādisassa nāma te, Ānanda, kalyāṇamittaguṇe sevato vattuṁ yuttaṁ ayāthāvatoti dhammabhaṇḍāgārikassa yathābhūtaguṇakittanamukhena paṭikkhepo yuttoti dassento **"bahussuto"**ti-ādimāha. **Idan**ti idaṁ vacanaṁ Bhagavā āhāti sambandho. **Sakalameva hī**ti ettha **hi**-saddo hetu-attho. Tena "māhevan"ti tassa paṭikkhepassa kāraṇaṁ jotitaṁ, na sarūpato vuttaṁ. "Kalyāṇamittassetan"ti-ādinā pana taṁ sarūpato dassitanti āha **"idāni …pe… ādimāhā"**ti. **Pāṭikaṅkhitabban**ti icchanaṭṭhena pāṭikaṅkhitabbaṁ, na paṭikaṅkhānimittenāti āha **"avassaṁbhāvīti attho"**ti.

Idhāti antogadhāvadhāraṇapadaṁ, idhevāti attho. Imasmiṁyeva hi sāsane ariyamaggabhāvanā, na aññattha. **Ādipadānaṁyevā**ti tasmiṁ tasmiṁ vākye ādito eva vuttasammādiṭṭhi-ādipadānaṁyeva. **Sammādassanalakkhaṇā**ti catunnaṁ ariyasaccānaṁ pariññābhisamayādivasena sammadeva dassanasabhāvā. **Sammā-abhiropanalakkhaṇo**ti nibbānasaṅkhāte ārammaṇe sampayuttadhamme sammadeva āropanasabhāvo. **Sammāpariggahaṇalakkhaṇā**ti musāvādādīnaṁ visaṁvādanādikiccatāya lūkhānaṁ apariggāhakānaṁ paṭipakkhabhāvato pariggāhakasabhāvā sammāvācā siniddhabhāvena

sampayuttadhamme sammāvācāpaccayaṁ subhāsitasotārañca puggalaṁ pariggaṇhātīti **sammāpariggahaṇalakkhaṇā**. Yathā kāyikakiriyā kiñci kattabbaṁ samuṭṭhāpeti, sayañca samuṭṭhahanaṁ ghaṭanaṁ hoti, tathā **sammākammanta** saṅkhātā viratipīti **samuṭṭhāpanalakkhaṇā** daṭṭhabbā, sampayuttadhammānaṁ vā ukkhipanaṁ **samuṭṭhāpanaṁ** kāyikakiriyāya bhārukkhipanaṁ viya. Jīvamānassa sattassa, sampayuttadhammānaṁ vā, jīvitappavattiyā ājīvasseva vā suddhi vodānaṁ. Yathā uppannuppannānaṁ vajjānaṁ dhammena pahānānuppāda-atthalābhādiparivuḍḍhi hoti, evaṁ sampayuttānaṁ paggahaṇasabhāvoti **sammāpaggahalakkhaṇo sammāvāyāmo**. Kāyavedanācittadhammesu subhasukhanicca-attagāhānañca vidhamanavasena sammāpatiṭṭhānasabhāvāti **sammā-upaṭṭhānalakkhaṇā sammāsati**. Sampayuttadhammānaṁ sammā samādahanaṁ ekaggatākaraṇaṁ sabhāvo etassāti **sammāsamādhānalakkhaṇo sammāsamādhi**. **Tīṇi kiccāni honti** paṭipakkhadhammesu (SṬ.3.18/CS:pg.1.190) ārammaṇadhammesu, sampayuttadhammesu ca ekasmiṁyeva khaṇe pavattivisesabhūtāni. Idāni tāni sarūpato dassetuṁ **"seyyathidan"**ti-ādi vuttaṁ. **Saddhin**ti iminā "aññehī"ti vuttakilesā micchādiṭṭhiyā saha ekaṭṭhā vā anekaṭṭhā vāti dasseti. **Pajahati** pahāya naṁ paṭivijjhati. **Nirodhan**ti nibbānaṁ **ārammaṇaṁ karoti** sacchikiriyāpaṭivedhena paṭivijjhati.

Na kevalaṁ maggadhammā vuttanayeneva, atha kho aparenapi nayena veditabbāti dassento **"apicā"**ti-ādimāha. **Nānākhaṇā** punappunaṁ uppajjanato. **Nānārammaṇā** aniccānupassanādibhāvato. **Ekakkhaṇā** sakideva uppajjanato. **Ekārammaṇā** nibbānavisayattā. **Cattāri nāmāni labhati** pariññābhisamayādivasena pavattiyā. **Tīṇi nāmāni labhati** kāmasaṅkappādīnaṁ pahānavasena pavattiyā. Paṭipakkhapahānavasena hissa nāmattayalābho. Esa nayo sesesupi. **Viratiyopi honti cetanāyopi** pubbabhāgepi vikkhambhanavasena pavattanato. **Maggakkhaṇe pana viratiyova** paṭipakkhasamucchindanassa maggakiccattā. Na hi cetanā maggasabhāvā. **Sammappadhānasatipaṭṭhānavasenā**ti catubbidhasammappadhānacatubbidhasatipaṭṭhānavasena **cattāri nāmāni labhati** anuppannākusalānuppādanādīnaṁ kusalānañca vaḍḍhanato. **Pubbabhāgepi maggakkhaṇepī**ti yathā pubbabhāge paṭhamajjhānādivasena nānā. Evaṁ maggakkhaṇepi. Na hi ekopi ca maggasamādhi paṭhamajjhānasamādhi-ādināmāni labhati sammādiṭṭhi-ādīnaṁ viya kiccavasena bhedābhāvato. Tenāha **"maggakkhaṇepi sammāsamādhiyevā"**ti.

Ñatvā ñātabbāti sambandho. Vuddhi nāma vepullaṁ bhiyyobhāvo punappunaṁ uppādo evāti āha **"punappunaṁ janetī"**ti. **Abhinibbattetī**ti abhivaḍḍhaṁ pāpento nibbatteti. **Vivittatā**ti vivittabhāvo. So hi vivecanīyato viviccati, yaṁ viviccitvā ṭhitaṁ, tadubhayampi idha vivittabhāvasāmaññena "vivittatā"ti vuttaṁ. Tesu purimo vivecanīyato viviccamānatāya viviccanakiriyāya samaṅgī dhammasamūho tāya eva viviccanakiriyāya vasena vivekoti gahito. Itaro sabbaso tato vivittasabhāvatāya. Tattha yasmiṁ dhammapuñje sammādiṭṭhi pavattati, taṁ yathāvuttāya viviccamānatāya vivekasaṅkhātaṁ nissāyeva pavattati, itaraṁ pana taṁninnatātaṁ-ārammaṇatāhīti vuttaṁ **"vivekaṁ nissitaṁ, viveke vā nissitan"**ti.

Yathā (SṬ.3.18/CS:pg.1.191) vā vivekavasena pavattaṁ jhānaṁ "vivekajan"ti vuttaṁ, evaṁ vivekavasena pavattā sammādiṭṭhi "vivekanissitā"ti daṭṭhabbā. Nissayo ca vipassanāmaggānaṁ vasena maggaphalānaṁ veditabbo. Asatipi tāsaṁ pubbāparabhāve "paṭiccasamuppādo"ti ettha paccayānaṁ samuppādanaṁ viya abhinnadhammādhārā nissayabhāvanā sambhavanti. Tassa tadaṅga-samucchedanissaraṇavivekanissitataṁ vatvā

paṭippassaddhivivekanissitatāya avacanaṁ ariyamaggabhāvanāya vuccamānattā. Bhāvitamaggassa hi ye sacchikātabbā dhammā. Tesaṁ kiccaṁ paṭippassaddhiviveko. **Ajjhāsayato**ti "nibbānaṁ sacchikarissāmī"ti mahanta-ajjhāsayato. Yadipi hi vipassanākkhaṇe saṅkhārārammaṇaṁ cittaṁ, saṅkhāresu pana ādīnavaṁ suṭṭhu, disvā tappaṭipakkhe nibbāne ninnatāya ajjhāsayato nissaraṇavivekanissito hoti, uṇhābhibhūtassa puggalassa sītaninnacittatā viya. Keci pana "yathā sabhāvato, yathā ajjhāsayato nissaraṇavivekanissitatā, evaṁ paṭippassaddhivivekanissitatāpi siyā"ti vadanti. Yadaggena hi nibbānaninnatā siyā, tadaggena phalaninnatāpi siyā "kudāssu nāmāhaṁ tadāyatanaṁ upasampajja vihareyyan"ti ajjhāsayasampattiyā bhāvato. Yasmā pahānavinayo viya rāganirodhopi idhādhippetavivekena atthato nibbisiṭṭho, tasmā vuttaṁ **esa nayo virāganissitādīsū**ti. Tenāha "vivekatthā eva hi virāgādayo"ti.

Vossaggasaddo pariccāgattho pakkhandanattho cāti vossaggassa duvidhatā vuttā. Vossajjanañhi pahānaṁ, vissaṭṭhabhāvena nirāsaṅkapavatti ca, tasmā vipassanākkhaṇe tadaṅgavasena, maggakkhaṇe samucchedavasena paṭipakkhassa pahānaṁ vossaggo, tathā vipassanākkhaṇe taṁninnabhāvena, maggakkhaṇe ārammaṇakaraṇena vissaṭṭhasabhāvatā vossaggoti veditabbaṁ. Tenevāha **"tattha pariccāgavossaggo"**ti-ādi. **Ayaṁ sammādiṭṭhī**ti ayaṁ missakavasena vuttā sammādiṭṭhi. **Yathāvuttena pakārenā**ti tadaṅgappahānasamucchedappahānapakārena taṁninnatadārammaṇakaraṇappakārena ca.

Pubbe vossaggavacanasseva atthassa vuttattā āha **"sakalena vacanenā"**ti. **Pariṇamantaṁ** vipassanākkhaṇe, **pariṇataṁ** maggakkhaṇe. Pariṇāmo nāma idha paripākoti āha **"paripaccantaṁ paripakkañcā"**ti. Paripāko ca āsevanalābhena laddhasāmatthiyassa kilese pariccajituṁ (SṬ.3.18/CS:pg.1.192) nibbānaṁ pakkhandituṁ tikkhavisadabhāvo. Tenāha **"ayan"**ti-ādi. **Esa nayo**ti yvāyaṁ nayo "vivekanissitan"ti-ādinā sammādiṭṭhiyaṁ vutto, sesesu sammāsaṅkappādīsupi eseva nayo, evaṁ tattha netabbanti attho. **Paṭiccāti** nissāya. **Jātisabhāvā**ti jāyanasabhāvā. **Sakalo**ti anavaseso, sabboti attho. Na koci maggo sāvaseso hutvā sambhavati. Heṭṭhime magge uppanne uparimo uppanno eva nāma anantarāyena uppajjanato. **Vavassaggatthe**ti vacasāyatthe. **Vaṇṇayantī**ti guṇavaṇṇanavasena vitthārenti.

Kalyāṇamittasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.3.19.)9. Paṭhama-aputtakasuttavaṇṇanā

130. Diva-saddo divā-saddo viya divasapariyāyo, tasmā visesanabhāvena vuccamāno divasaddo atthavisesaṁ dīpetīti āha **"divasassa divā"**ti-ādi. Saṁ vuccati dhanaṁ, tassa patīti sampati, dhanasāmiko, tassa hitāvahattā **sāpateyyan**ti āha **"sāpateyyanti dhanan"**ti. Tassa gehe katākatabhaṇḍassa atibahubhāvato vimhayappatto rājā **"ko pana vādo"**ti āha. **Kāḷalohaṁ** nāma ayophalaṁ. Kacchapādirūpehipi sovaṇṇādīni ṭhapenti. **Sakuṇḍakabhattan**ti sakuṇḍehi vā sathusehi vā pakkabhattaṁ. Bilaṅgaṁ vuccati dhaññabilaṅgaṁ, āranālantipi vuccati, taṁ dutiyaṁ assāti **bilaṅgadutiyaṁ**. Tañhi kañjito nibbattattā **kañjikaṁ** nāma. Tīhi pakkhehi vatthakhaṇḍehi katanivāsanaṁ **tipakkhavasanaṁ**. Tenāha **"tīṇi …pe… nivāsanan"**ti.

Asanto nīco purisoti **asappuriso**ti āha **"lāmakapuriso"**ti. Kammassa nibbattabhāvena otaraṇatāya phalaṁ aggaṁ nāma, uparibhūmigatattā uddhaṁ aggaṁ assāti **uddhaggikaṁ**. **Dakkhiṇan**ti dānamāha. Saggo nāma kāmabhavūpapattibhavo,

tassa nibbattanato **“saggassa hitā”**ti vuttaṁ. **Tatrupapattijananato**ti tatra upapattiyā jananato, uppādanatoti attho.

Setaṁ (SṬ.3.19/CS:pg.1.193) udakaṁ etissāti **setodakā**. So yena bhāvena yattha pākaṭataro hutvā dissati, taṁ dassetuṁ **“vīcīnaṁ bhinnaṭṭhāne”**ti āha. Sukhotaraṇaṭṭhānatāya kaddamādidosavirahato ca **sundaratitthā**. **Taṁ apeyyamānan**ti taṁ udakaṁ kenaci aparibhuñjiyamānaṁ. **Attanā kattabbakiccakaro**ti attanā kātabbakammasaṅkhātakiccakaro, paribhogavasena ceva saṅgahetabbasaṅgaṇhanavasena ca niyojakoti attho. **Kusalakiccakaro**ti attanā kātabbapuññakaro.

Paṭhama-aputtakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.3.20.)10. Dutiya-aputtakasuttavaṇṇanā

131. **Piṇḍapātenā**ti sahayoge karaṇavacanaṁ. Paṭipādanaṁ tena saha yojananti āha **“piṇḍapātena saddhiṁ saṁyojesi, piṇḍapātaṁ adāsīti attho”**ti. “Paṇītabhojanaṁ bhuñjitvā”ti vuttaṁ, pāḷiyaṁ pana “kaṇājakaṁ bhuñjati bilaṅgadutiyan”ti. Taṁ taṁ pavattitaṁ yebhuyyavasena vuttanti daṭṭhabbaṁ. Idāni “imassa seṭṭhissa kassaci samaṇassa vā brāhmaṇassa vā dethā”ti vacanaṁ na sutapubbaṁ, yasmā paccekabuddhā nāma attano guṇānubhāvehi loke pākaṭā sañjātā eva honti, tasmā seṭṭhibhariyāya “na yassa vā tassa vā”ti-ādi cintitaṁ. Tathā hi tesaṁ dentāpi sakkaccaṁ yebhuyyena paṇītameva denti. **Nāsāpuṭaṁ pahari** attano ānubhāvena. **So** luddhatāya “bahu vata dhaññaṁ mamassā”ti **cittaṁ saṁyametuṁ** sandhāretuṁ **asakkonto**.

Vippaṭisāruppannākāraṁ dassetuṁ **“varametan”**ti-ādi vuttaṁ. “Imassa samaṇassa piṇḍapātaṁ dehī”ti vadato na ekāya eva javanavīthiyā vasena atthasiddhi. Atha kho tattha ādito pavattajavanavāropi atthi majjhe pavattajavanavāropi, taṁ sandhāyāha **“pubbapacchimacetanāvasenā”**ti. **Ekā cetanā dve paṭisandhiyo na detī**ti ettha sāketapañhavasena nicchayo veditabbo. Cuddasannaṁ cetanānaṁ pubbe puretaraṁ katattā **purāṇaṁ**.

Parigayhatīti (SṬ.3.20/CS:pg.1.194) **pariggaho**ti āha **“pariggahitaṁ vatthun”**ti. Anvāya upanissāya jīvantīti **anujīvino**. **Sabbametan**ti dhanadhaññādisabbaṁ etaṁ yathāvuttapariggahavatthuṁ. **Nikkhippagāminan**ti nikkhipitabbatāgāminaṁ. Nikkhipitabbasabhāvaṁ hotīti āha **“nikkhippasabhāvan”**ti. Pahāya gamanīyanti ayamettha atthoti āha **“pariccajitabbasabhāvamevā”**ti.

Dutiya-aputtakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.
Dutiyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Tatiyavaggo

(SṬ.3.21.)1. Puggalasuttavaṇṇanā

132. “Nīce kule paccājāto”ti-ādi appakāsanabhāvena tamatīti **tamo,** tena tamena yuttoti **tamo** puggalo vuccati, taṁyogato puggalassa tabbohāro yathā “maccherayogato

macchero”ti. Tasmā **tamo**ti appakāsanabhāvena tamo tamabhūto andhakāro viya jāto, andhakārattaṁ vā pattoti attho. Vuttalakkhaṇaṁ tamameva paramparato ayanaṁ gati niṭṭhā etassāti **tamaparāyaṇo,** tamaparāyaṇataṁ vā pattoti attho. Ñāyenapi tamaggahaṇena khandhatamova kathito, na andhakāratamo. Khandhatamoti ca sampattirahitā khandhapavattiyeva daṭṭhabbā. “Ucce kule paccājāto”ti-ādi pakāsanabhāvena jotetīti **joti,** tena jotinā yuttoti-ādi sabbaṁ tame vuttanayeneva veditabbaṁ. **Itare dve**ti jotitamaparāyaṇo jotijotiparāyaṇoti itare dve puggale.

Veṇuvettādikehi peḷādikārakā **vilīvakārakā**. Migamacchādīnaṁ nisādanato **nesādā,** māgavikamacchabandhādayo. Rathesu cammena hananakaraṇato **rathakārā** cammakārā vuttā. “Pu” iti karīsassa nāmaṁ, taṁ kusenti apanentīti **pukkusā,** pupphachaḍḍakā. **Dubbaṇṇo**ti virūpo. **Okoṭimako**ti (SṬ.3.21/CS:pg.1.195) ārohābhāvena heṭṭhimakoṭiko, rassakāyoti attho. Tenāha **“lakuṇḍako”**ti. Laku viya ghaṭikā viya ḍeti pavattatīti hi **lakuṇḍako,** rasso. Kaṇati nimīlatīti **kāṇo**. Taṁ panassa nimīlanaṁ ekena akkhinā dvīhipi vāti āha **“ekakkhikāṇo vā ubhayakkhikāṇo vā”**ti. Kuṇanaṁ kuṇo, hatthavekallaṁ, so etassa atthīti **kuṇī**. **Khañjo** vuccati pādavikalo. Heṭṭhimakāyasaṅkhāto sarīrassa pakkho padeso hato assāti **pakkhahato**. Tenāha **“pīṭhasampī”**ti. Padīpe padīpane etabbaṁ netabbanti **padīpeyyaṁ,** telakapallādi-upakaraṇaṁ. **Vuttan**ti Aṭṭhakathāyaṁ vuttaṁ.

Āgamanavipattīti āgamanaṭṭhānavasena vipatti āgamo etthāti katvā. **Pubbuppannapaccayavipattī**ti paṭhamuppannapaccayavasena vipatti. Caṇḍālādisabhāvā hissa mātāpitaro paṭhamuppannapaccayā, paṭhamuppattiyā vā paccayā, tehevassa vipatti eva, na sampatti. **Pavattapaccayavipattī**ti pavatte sukhapaccayavipatti. Tādise nihīnakule uppannopi koci vibhavasampanno siyā, ayaṁ pana duggato durūpo hoti. **Ājīvupāyavipattī**ti ājīvanupāyavasena vipatti. Sukhena hi jīvikaṁ pavattetuṁ upāyabhūtā hatthisippādayo imassa natthi, pupphachaḍḍakasilākoṭṭanādikammaṁ pana katvā jīvikaṁ pavatteti. Tenāha **“kasiravuttike”**ti. **Attabhāvavipattī**ti upadhivipatti. **Dukkhakāraṇasamāyogo**ti kāyikacetasikadukkhuppattiyā paccayasamodhānaṁ. **Sukhakāraṇavipattī**ti sukhapaccayaparihāni. **Upabhogavipattī**ti upabhogasukhassa vināso anupaladdhi. Joti ceva jotiparāyaṇabhāvo ca **sukkapakkho**.

Dasahi akkosavatthūhīti lakkhaṇavacanaṁ etaṁ yathā “yadi me byādhitā honti, dātabbamidamosadhan”ti, tasmā dasahi akkosavatthūhi, tattha vā yena kenaci paribhāsatīti attho. **Ekaggacitto**ti dānaṁ dātuṁ apekkhitatāya samāhitacitto.

Puggalasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.3.22.)2. Ayyikāsuttavaṇṇanā

133. **Jarājiṇṇā**ti (SṬ.3.22/CS:pg.1.196) jarāya jiṇṇā. Tena pākaṭajarāya matthakappattimāha. **Vayovuḍḍhā**ti vayasā vuḍḍhā. Tena pacchimavayassa osakkasampavattiṁ vadati. **Jātimahallikā**ti jātimahattagatā. **Cirakālaṁ atikkantā**ti dve tayo rājaparivaṭṭe vītivattā. Vayo-saddo sādhāraṇavacanopi jiṇṇasaddasannidhānato osānavayaṁ eva vadatīti āha **“pacchimavayaṁ sampattā”**ti. **Ayyikā**ti mātāmahiṁ sandhāya vadati. Hatthī eva ratanabhūto **hatthiratanan**ti āha “satasahassagghanakenā”ti-ādi. **Sabbāni tānī**ti kumbhakārabhājanāni, tehi saddhiṁ sattasantānassa pamāṇaṁ dassento **“tesu hī”**ti-ādimāha, taṁ suviññeyyameva.

Ayyikāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.3.24.)4. Issattasuttavaṇṇanā

135. **Aṭṭhuppattiko**ti ettha kā assa aṭṭhuppatti? Titthiyānaṁ Bhagavato bhikkhusaṅghassa ca alābhāya ayasāya parisakkanaṁ. Taṁ vitthārato dassetuṁ **"Bhagavato kirā"**ti-ādi vuttaṁ. Yathā taṁ sabbadisāsu yamakamahāmegho uṭṭhahitvā mahā-oghaṁ viya sabbā pāramiyo "imasmiṁyeva attabhāve vipākaṁ dassāmā"ti sampiṇḍitā viya lābhasakkāramahoghaṁ nibbattayiṁsu. Tato tato annapānayānavatthamālāgandhavilepanādihatthā khattiyabrāhmaṇādayo āgantvā--"kahaṁ Bhagavā, kahaṁ devadevo narāsabho lokanātho"ti Bhagavantaṁ pariyesanti, sakaṭasatehipi paccaye āharitvā okāsaṁ alabhamānā samantā gāvutappamāṇampi sakaṭadhurena sakaṭadhuraṁ āhacca tiṭṭhanti ceva anuvattanti ca andhakavindabrāhmaṇādayo viya. Sabbaṁ **khandhake** (mahāva.282) tesu tesu suttesu ca āgatanayena veditabbaṁ. Yathā ca Bhagavato, evaṁ bhikkhusaṅghassapi. Vuttampi--"tena kho pana samayena Bhagavā sakkato hoti garukato mānito pūjito apacito lābhī cīvara …pe… parikkhārānaṁ, bhikkhusaṅghopi kho"ti-ādi (udā.38), tathā "yāvatā kho, cunda, etarahi (SṬ.3.24/CS:pg.1.197) saṅgho vā gaṇo vā loke uppanno, nāhaṁ, cunda, aññaṁ ekaṁ saṅghampi ekaṁ gaṇampi samanupassāmi evaṁ lābhaggayasaggappattaṁ, yatharivāyaṁ, cunda, bhikkhusaṅgho"ti (dī.ni.3.176). **Evan**ti idāni vuccamānākārena. **Nijjhattin**ti saññattiṁ. **Nan**ti kathaṁ.

Evaṁ pucchituṁ ayuttaṁ titthiyānaṁ kathā mahājanasannipāte niyyātitā hotīti. **Tasmiṁ dātabbaṁ,** cittappasādamattena dentepi hi puññaṁ pavaḍḍhati. **Ārocitaṁ** attanoti adhippāyo. **Bhagavā**ti satthu āmantanaṁ. **Cittaṁ nāma** yathāpaccayaṁ pavattamānaṁ **nigaṇṭhā …pe… pasīdati** pasannassāti adhippāyo. Pubbe avisesato deyyadhammassa dātabbaṭṭhānaṁ nāma pucchitaṁ, idāni tassa mahapphalabhāvakaro dakkhiṇeyyavisesoti āha **"aññaṁ tayā paṭhamaṁ pucchitaṁ, aññaṁ pacchā"**ti. **Sallakkhehi etaṁ**. Pacchimaṁ purimena saddhiṁ ānehīti adhippāyo. Pucchitassa nāma pañhassa kathanaṁ mayhameva bhāro. **Samupabyūḷho**ti ekato senāya rāsivasena sampiṇḍitoti attho. Tenāha **"rāsibhūto"**ti. **Asikkhito**ti sattaṭṭhasaṁvaccharāni dhanusippena sikkhito. Dhanusippaṁ sikkhitvāpi koci katahattho na hoti, ayaṁ pana asikkhito na katahattho, poṅkhānupoṅkhabhāvoyeva byāmamuṭṭhibandho. **Tiṇapuñjamattikāpuñjādīsū**ti **ādi**-saddena **paṁsupuñjavālukapuñjasāraphalaka-ayoghanādike** saṅgaṇhāti. **Akataparicayo**ti tesaṁ santikā vijjhanaṭṭhena akataparicayo. Rājarājamahāmattādike upecca asanaṁ upāsanaṁ, na kataṁ upāsanaṁ etenāti **akatūpāsano**. Asikkhitatādinā bhīrubhāvena vā kāyassa chambhanaṁ saṅkampanaṁ uttāso etassa atthīti chambhīti āha **"pavedhitakāyo"**ti.

Dakkhiṇeyyatāya adhippetattā **"arahattamaggena kāmacchando pahīno hotī"**ti āha. Accantappahānassa icchitattā **tatiyeneva kukkuccaṁ pahīnaṁ hoti** paṭighasampayogaṁ. Asekkhassa ayanti **asekkhaṁ,** sīlakkhandho. Tayidaṁ na aggaphalaṁ sīlameva adhippetaṁ, atha kho yaṁ kiñci asekkhasantāne pavattaṁ sīlaṁ, lokuttaro eva na adhippeto sikkhāya jātattā, evaṁ vimuttikkhandhopīti Sekkhassa esoti vā, apariyositasikkhattā sayameva sikkhatīti vā sekkho, catūsu maggesu

(SṬ.3.24/CS:pg.1.198) heṭṭhimesu ca tīsu phalesu sīlakkhandho. Upari sikkhitabbābhāvato **asekkho**. Vuḍḍhippatto sekkhoti **asekkho**. Aggaphalabhūto sīlakkhandho vucceyya, Aṭṭhakathāyaṁ pana vipassakassa sīlassa adhippetattā tathā attho vutto. **Sabbatthā**ti **"asekkhenā"**ti-ādīsu. Ettha ca yathā sīlasamādhipaññākkhandhā missakā adhippetā, evaṁ vimuttikkhandhāpīti tadaṅgavimutti-ādayopi veditabbā, na paṭippassaddhivimutti eva.

Yena sippena issāso hoti, taṁ **issattan**ti āha **"ususippan"**ti. Yassā vāyodhātuyā vasena sarīraṁ sañjātathāmaṁ hoti, taṁ balapaccayaṁ sandhāyāha **"balaṁ nāma vāyodhātū"**ti. Samappavattito hi visamappavattinivārakadhātu balaṁ nāma, tena tato aññaṁ balarūpaṁ nāma natthi.

Yasmā arahā eva ekantato sorato, tassa bhāvo **soraccan**ti āha **"soraccanti arahattan"**ti. **Ete dve**ti khanti soraccanti ete dve dhammā. Pānīyaṁ pivanti etthāti **papā,** yo koci jalāsayo yaṁ kiñci pānīyaṭṭhānanti āha **"caturassapokkharaṇī-ādīnī"**ti. Udakavikūlādīsu kamanti atikkamanti etehīti **saṅkamanāni,** setu-ādīni. Setukaraṇayuttaṭṭhāne setuṁ, caṅkamanakaraṇayuttaṭṭhāne caṅkamanaṁ, maggakaraṇayuttaṭṭhāne maggaṁ kareyyāti ayamettha adhippāyo. Tenāha **"paṇṇāsā"**ti-ādi.

Bhikkhācāravattanti ariyānaṁ hitaṁ vattapaṭipattiṁ. **Dentopī**ti **pi**-saddena akhīṇāsavassa dentopīti imamatthaṁ dasseti yassa kassacipi dentenapi kammaphalaṁ saddahitvā vippasannacitteneva dātabbattā. **Thanayan**ti idaṁ tassa mahāmeghabhāvadassanaṁ, yo hi mahāvassaṁ vassati, so gajjanto vijjummālaṁ vissajjento pavassati. **Abhisaṅkharitvā samodhānetvā**ti khādanīyassa vividhajātiyāni sampiṇḍetvā. Tenāha **"rāsiṁ katvā"**ti.

Pakiraṇaṁ nāma vikiraṇampi hoti anekatthattā dhātūnanti āha **"vikiratī"**ti. **Pakiranto viya vā dānaṁ detī**ti iminā guṇakhettameva apariyesitvā karuṇākhettepi mahādānaṁ pavattetīti dasseti. Tena "pakiretī"ti (SṬ.3.24/CS:pg.1.199) vadantena Bhagavatā aṭṭhuppattiyaṁ āgatatitthiyavādena appaṭisedhitatāpi dīpitā hoti. **Puññadhārā**ti puññamayadhārā puññābhisandā. **Sinehayantī**ti thūladhārenapi sinehena siniddhaṁ karontī. **Kiledayantī**ti allabhāvaṁ pāpayantī. Yathāyaṁ puññadhārā dātāraṁ anto sineheti pūreti abhisandeti, evaṁ paṭiggāhakānampi anto sineheti pūreti abhisandeti. Tenevāha "dadaṁ piyo hoti bhajanti naṁ bahū"ti-ādi (a.ni.5.34) evaṁ santepi "dātāraṁ abhivassatī"ti vuttattā Aṭṭhakathāyaṁ dāyakavaseneva **"sinehetī"**ti vuttaṁ, yasmā vā paṭiggāhakassa sinehuppatti āmisanissitāti dāyakavaseneva vuttaṁ.

Issattasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.3.25.)5. Pabbatūpamasuttavaṇṇanā

136. **Khattiyā**ti abhisekappattā. Issariyamado **kāmagedho**. Pathavimaṇḍalassa mahantatā taṁnivāsinaṁ anuyantatāti sabbamidaṁ yathicchitassa rājakiccassa sukhena samijjhanassa kāraṇakittanaṁ. Yādise rājakicce ussukkaṁ āpanno, taṁ vitthārato dassetuṁ **"esa kirā"**ti-ādi vuttaṁ. **Antaragamanānī**ti tiṇṇaṁ nirantaragamanānaṁ antarantarā gamanāni. **Corā cintayiṁsū**ti eko antarabhogiko rājāparādhiko pañcasatamanussaparivāro coriyaṁ karonto vicarati, te sandhāya vuttaṁ.

"Ayuttaṁ te katan"ti sacāhaṁ vakkhāmīti yojanā. **Dhuravihāre**ti rathassa

dhuraṁ viya nagarassa dhurabhūte vihāre. **Santhambhitun**ti vissāsabhāvena upaṭṭhātuṁ. **Saddhāyiko**ti saddhāya ayitabbo, saddheyyoti attho. Tenāha **"saddhātabbo"**ti. **Paccayiko**ti pattiyāyitabbo. **Abbhasamaṁ** puthulabhāvena. **Nippothento**ti nimmaddento. **Saṇhakaraṇīyaṁ** atisaṇhaṁ **pisanto** nisadapoto viya pisanto.

Dhammacariyāti-ādittampi sīsaṁ celañca ajjhupekkhitvā sammāpaṭipatti eva kātabbā tassā eva paraloke patiṭṭhābhāvato. **Ācikkhāmī**ti kathemi, kathento ca yathā tamatthaṁ sammadeva rājā jānāti, evaṁ jānāpemīti (SṬ.3.25/CS:pg.1.200) **Nipphatti** yuddhena kātabba-atthasiddhi. Visinoti bandhati yathādhippetaṁ cittaṁ etenāti **visayo,** samatthabhāvo. **Mantasampannā**ti sampannarājamantā. **Mahā-amaccā**ti mahosadhādisadisā nītisatthachekā amaccapurisā. **Upalāpetun**ti paresaṁ antare virodhatthaṁ saṅgaṇhituṁ.

Dveyeva pabbatāti pabbatasadisā dveyeva gahitā. **Rājovāde**ti rājovādasutte. **Āgatāva** tattantiyā anurūpatthaṁ. **Vilumpamānā**ti **iti**-saddo ādi-attho. **Vipattī**ti bhogaparihānādivināso. **Hatthiyuddhādīhi jarāmaraṇaṁ jinituṁ na sakkā** sattassa avisayabhāvato. Yena pana jinituṁ sakkā, taṁ dassento Bhagavā **"Buddhe …pe… nivesaye"**ti āha. Ratanattaye hi saddhā niviṭṭhā mūlajātā patiṭṭhitā ekantato jarāmaraṇavijayāya hoti. Tenāha **"tasmā saddhan"**ti.

Pabbatūpamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Tatiyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Sāratthappakāsiniyā Saṁyuttanikāya-aṭṭhakathāya Kosalasaṁyuttavaṇṇanāya Līnatthappakāsanā samattā.

SṬ.4.Mārasaṁyuttaṁ

1. Paṭhamavaggo

(SṬ.4.1.)1. Tapokammasuttavaṇṇanā

137. Uruvelāya (SṬ.4.1/CS:pg.1.201) samīpe gāmo Uruvelagāmo, taṁ **Uruvelagāmaṁ** abhimukhabhāvena sammadeva sabbadhamme bujjhatīti abhisambodhi, sabbaññutaññāṇaṁ, tena samannāgatattā ca Bhagavā **abhisambuddho**ti vuccati. Tassa pañcacattālīsāya vassesu ādito pannarasa vassāni paṭhamabodhi, idha pana sattāhabbhantarameva adhippetanti āha **"abhisambuddho hutvā antosattāhasmiṁ yevā"**ti. Asukhabhāvena aññehi kātuṁ asakkuṇeyyattā dukkaraṁ karotīti dukkarakāro, so eva itthiliṅgavasena **dukkarakārikā**. Tāya mutto vatamhīti cintesi. Yadi evaṁ kasmā taṁ lokanātho chabbassāni samanuyuñjati? Kammapīḷitavasena. Vuttañhetaṁ **apadāne** (apa. thera 1.39.92-94)--

"Avacāhaṁ jotipālo, Sugataṁ Kassapaṁ tadā;
Kuto nu bodhi muṇḍassa, bodhi paramadullabhā.
"Tena kammavipākena, acariṁ dukkaraṁ bahuṁ;
Chabbassānuruvelāyaṁ, tato bodhimapāpuṇiṁ.
"Nāhaṁ etena maggena, pāpuṇiṁ bodhimuttamaṁ;

Kummaggena gavesissaṁ, pubbakammena vārito”ti.

Māretīti vibādheti. Vipatti-ādisaṁyojanañhi sādhūnaṁ paramatthato maraṇaṁ saccapaṭivedhamāraṇattā, pāpatarattā pāpatamoti **pāpimā**. Sā cassa pāpatamatā pāpavuttitāyāti āha **“pāpe niyutto”**ti. **Adhipatī**ti kāmādhipati. Appahīnakāmarāge attano vase vattetīti **vasavattī**. Tesaṁyeva kusalakammānaṁ antaṁ karotīti **antako**. Vaṭṭadukkhato aparimuttapaccayattā **namuci**. Mattānaṁ pamattānaṁ bandhūti **pamattabandhu**.

Tapokammāti (SṬ.4.1/CS:pg.1.202) attakilamathānuyogato. **Aparaddho**ti virajjhasi. “Aparādho”tipi atthi, soyeva attho. Kāyakilamathaṁ anuyuñjanto yebhuyyena amaratthāya anuyuñjati, so ca kammavādīhi anuyuñjiyamāno devatthāya siyāti āha **“amarabhāvatthāyā”**ti. **Sabbaṁ tapan**ti sabbaṁ attaparitāpanaṁ. **Atthāvahaṁ na bhavati** bodhiyā anupāyattā. **Kiñcassā**ti kiñci siyāti attho. **Phiyārittaṁva dhammanī**ti dhammaṁ vuccati vaṇṇu, so idha “dhamman”ti vutto, dhammani vaṇṇupadeseti attho. Tenāha “araññe”ti. Ubhosu passesu phiyāhi **ākaḍḍheyya ceva** arittehi **uppīḷeyya ca**.

Sammāvācākammantājīvā gahitā maggasīlassa adhippetattā. Samādhino hi gahaṇena **sammāvāyāmasatisamādhayo gahitā** upakārabhāvato. **Paññāyā**ti etthāpi eseva nayo. Bujjhati etenāti **bodho**. Maggoti āha **“bodhāyāti maggatthāyā”**ti. Kathaṁ pana maggaṁ maggatthāya bhāvetīti āha **“yathā hī”**ti-ādi. Tena yathā yāgupacanārambho yāvadeva yāgu-attho, evaṁ maggabhāvanārambho maggādhigamatthāyāti dasseti. Ārambhoti ca ariyamaggabhāvanāya bandhāpanaṁ daṭṭhabbaṁ. Keci pana “magganti ariyamaggaṁ, bodhāyāti arahattasambodhāya, evañca katvā ‘pattosmi paramasuddhin’ti idampi vacanaṁ samatthitan”ti vadanti, apare pana “sabbaññutaññāṇasambodhāyāti. So hi sabbasmāpi bodhito uttaritaro”ti. **Nihato** nibbisevanabhāvaṁ pāpito. Tenāha **“parājito”**ti.

Tapokammasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.4.2.)2. Hatthirājavaṇṇasuttavaṇṇanā

138. **Andhabhāvakārake**ti pacurajanassa cakkhuviññāṇuppattinivāraṇena andhabhāvakārake. **Mahātame**ti mahati tamasi. **Pāsāṇaphalake mahācīvaraṁ sīse ṭhapetvā**ti etena taṁ phalakaṁ apassāya nisinnoti dasseti (SṬ.4.2/CS:pg.1.203) **Padhānan**ti bhāvanaṁ. **Pariggaṇhamāno**ti sabbaso gaṇhanto avissajjento, bhāvanaṁ anuyuñjanto anupubbasamāpattiyo phalasamāpattiñca manasikarontoti attho. Tenāha **“nanu cā”**ti-ādi. **Ariṭṭhako**ti ariṭṭhakavaṇṇo. Tenāha **“kāḷako”**ti.

Dīghamaddhānanti ciratarаṁ kālaṁ. **Saṁsaran**ti āsādanādhippāyena sañcaranto, alaṁ tuyhaṁ etena nippayojananti adhippāyo. Na hi tena mārassa kāci atthasiddhīti.

Hatthirājavaṇṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.4.3.)3. Subhasuttavaṇṇanā

139. **Susaṁvutā**ti maggasaṁvarena suṭṭhu saṁvutā. **Supihitā**ti suṭṭhu pihitā.

Vasānugāti kāyādidvāravasānugā vasavattino na honti. **Baddhacarā**ti paṭibaddhacariyāti.

Subhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.4.4.)4. Paṭhamamārapāsasuttavaṇṇanā

140. **Upāyamanasikārenā**ti aniccādīsu aniccādito manasikaraṇena. **Upāyavīriyenā**ti anuppannākusalānaṁ anuppādanāya vidhinā pavattavīriyena. **Kāraṇavīriyenā**ti anuppannānuppādanādi-atthassa kāraṇabhūtena vīriyena. Anuppannapāpakānuppādanādi-atthāni hi vīriyāni yadatthaṁ honti, taṁ atthaṁ sādhentiyevāti etassa atthassa dīpako **sammā-saddo**. Yonisosammāsaddena hi upāyakāraṇatthadīpakataṁ sandhāya **"upāyavīriyena kāraṇavīriyenā"**ti vuttaṁ. **Arahattaphalavimutti** ukkaṭṭhaniddesena. Mārena "mayhaṁ kho, bhikkhave"ti-ādikaṁ Bhagavato vacanaṁ sutvā vuttaṁ **"arahattaṁ patvāpi na tussatī"**ti-ādi.

Kilesapāsenāti (SṬ.4.4/CS:pg.1.204) kilesamārassa upāyabhūtena. Kilesamāro hi satte kāmaguṇapāsehi nibandhati, na pana sayameva. Tenāha **"ye dibbā kāmaguṇasaṅkhātā"**ti-ādi. **Mārabandhane**ti kilesamārassa bandhanaṭṭhāne, bhavacāraketi attho. **Na me samaṇa mokkhasī**ti idaṁ māro "anuttarā vimutti anuppattā, vimuttā sabbapāsehī"ti ca Bhagavato vacanaṁ asaddahanto vadati saddahantopi vā "evamayaṁ paresaṁ sattānaṁ mokkhāya ussāhaṁ na kareyyā"ti attano kohaññe ṭhatvā vadati.

Paṭhamamārapāsasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.4.5.)5. Dutiyamārapāsasuttavaṇṇanā

141. **Anupubbagamanacārikan**ti gāmanigamarājadhānīsu anukkamena gamanasaṅkhātaṁ cārikaṁ. **Evaṁ hi gatesū**ti evaṁ tumhesu bahūsu ekajjhaṁ gatesu.

Ādimhi kalyāṇaṁ etassāti **ādikalyāṇaṁ,** tathā sesesu. **Sāsanassa ādi sīlaṁ** mūlakattā. Tassa **samathādayo majjhaṁ** sāsanasampattiyā vemajjhabhāvato. **Phalanibbānāni pariyosānaṁ** tadadhigamato uttari karaṇīyābhāvato. Sāsane sammāpaṭipatti nāma paññāya hoti, tassā ca sīlaṁ samādhi ca mūlanti āha **"sīlasamādhayo vā ādī"**ti. Yasmā paññā anubodhapaṭivedhavasena duvidhā, tasmā tadubhayaṁ gaṇhanto **"vipassanāmaggā majjhan"**ti āha. Paññānipphatti phalakiccaṁ, nibbānasacchikiriyā pana sammāpaṭipattiyā pariyosānaṁ tato paraṁ kattabbābhāvatoti āha **"phalanibbānāni pariyosānan"**ti. Phalaggahaṇena hi sa-upādisesanibbānaṁ gayhati, itarena itaraṁ, tadubhayavasena paṭipattiyā osānanti āha **"phalanibbānāni pariyosānan"**ti. "Tasmātiha tvaṁ, bhikkhu, ādimeva visodhehi kusalesu dhammesu. Ko cādi kusalānaṁ dhammānaṁ? Sīlañca suvisuddhaṁ, diṭṭhi ca ujukā"ti (saṁ.ni. 5.369) vacanato sīladiṭṭhujukatāya matthakabhūtā vipassanā, tadadhiṭṭhānā sīlasamādhīti ime (SṬ.4.5/CS:pg.1.205) tassa sāsanassa mūlanti āha **"sīlasamādhivipassanā vā ādī"**ti. Sesaṁ vuttanayameva.

Kiñcāpi avayavavinimutto samudāyo natthi, yesu pana avayavesu

samudāyarūpena apekkhitesu gāthāti samaññā, taṁ tato bhinnaṁ viya katvā dassento **“catuppadikagāthāya tāva paṭhamapādo”**ti-ādimāha. Pañcapadachappadānaṁ gāthānaṁ ādipariyosānaggahaṇena itare dutiyādayo tayo cattāro vā majjhanti avuttasiddhamevāti na vuttaṁ. **Ekānusandhikasuttassā**ti idaṁ bahuvibhāgaṁ yathānusandhinā ekānusandhikaṁ suttaṁ sandhāya vuttaṁ, itarassa pana teyeva desetabbadhammavibhāgena ādimajjhapariyosānabhāgā labbhanti. **Nidānan**ti kāladesakaparisādi-apadisanalakkhaṇādiko attho. **Idamavocā**ti **iti**-saddo ādi-attho. Tena tadavasesanigamanapāḷiṁ saṅgaṇhāti. **Anekānusandhīkassa** saha nidānena paṭhamo anusandhi ādi. Saha nigamanena pacchimo pariyosānaṁ, itarena majjhimanti-ādimajjhapariyosānāni veditabbāni.

Sātthakanti atthasampattiyā sātthakaṁ katvā. **Sabyañjanan**ti byañjanasampattiyā sabyañjanaṁ. Sampatti ca nāma paripuṇṇabyañjanatāti āha **“byañjanehi …pe… desetā”**ti. **Sakalaparipuṇṇan**ti sabbaso paripuṇṇaṁ sīlādipañcadhammakkhandhapāripūriyā. **Nirupakkilesaṁ** diṭṭhimānādi-upakkilesābhāvato. Avisesato tisso sikkhā sakale sāsane bhavanti. **Dhammo**ti pana brahmacariyaṁ vā sandhāya vuttaṁ “katamesānaṁ kho, bhante, Buddhānaṁ Bhagavantānaṁ brahmacariyaṁ ciraṭṭhitikaṁ ahosī”ti-ādīsu (pārā.18) viya. **Dukūlasāṇiyā paṭicchannā viya,** na tu pākāraselādipaṭicchannā viya. Tena dhammaniruttiyā sakalakilesānaṁ pahānānubhāvaṁ vadati. **Alābhaparihāniyā,** na laddhaparihāniyā. **Aḍḍhuḍḍhānī**ti pañcasatādhikāni tīṇi pāṭihāriyasahassāni. **Sātan**ti sukhaṁ.

Dutiyamārapāsasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.4.6.)6. Sappasuttavaṇṇanā

142. **Surākārakānan**ti (SṬ.4.6/CS:pg.1.206) piṭṭhasurāyojanakānaṁ. Kosalānaṁ issaroti Kosalo, Kosalarājassa ayanti **Kosalikā**. **Paribhogapātī**ti bhattaparibhojanatthāya pāti paribhogapāti. **Kammāruddhanapaṇāḷiyā**ti kammāruddhanapaṇāḷimukhe. **Dhamamānāyā**ti dhamiyamānāya. Taṁ pana yasmā bhastavātehi pūritaṁ nāma hoti, tasmā **“bhastavātena pūriyamānāyā”**ti vuttaṁ. **Niyāmabhūmiyan**ti Bhagavato paṭisallānaṭṭhāne **sañcarantaṁ** māraṁ maṁsacakkhunāva **disvā**. Tenāha “vijjulatālokenā”ti.

Seyyatthāyāti seyyānisaṁsāya. Tenāha **“ṭhassāmī”**ti-ādi. **Attasaññato**ti attabhāvena saṁyato. Tenāha **“saṁyatattabhāvo”**ti. **Taṁsaṇṭhitassā**ti tasmiṁ hatthapādakukkuccarahite Buddhamunismiṁ avaṭṭhitassa. **Vossajja careyya tattha so**ti iminā Bhagavā taṁ byākaramāno vibhiṁsitā Buddhānaṁ kiṁ karissati bhayābhāvato? Kevalaṁ pana anaṭṭhavalikaṁ uppīḷento viya tvameva āyāsaṁ āpajjissasīti māraṁ santajjeti.

Bheravāti avītarāgānaṁ bhayajanakā. **Tatthā**ti taṁnimittaṁ. **Phaleyyā**ti bhijjeyya. **Sattisallan**ti sattisaṅkhātaṁ puthusallaṁ. **Urasmiṁ cārayeyyun**ti phāsuṁ vijjhituṁ ṭhapeyyuṁ uggireyyuṁ. **Khandhupadhīsū**ti khandhasaṅkhātesu upadhīsu. **Tāṇaṁ karonti nāmā**ti tato bhayanimittato attano tāṇaṁ karonti nāma.

Sappasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.4.7.)7. Supatisuttavaṇṇanā

143. **Utugāhāpanatthaṁ dhovitvā,** na rajojallavikkhālanatthaṁ. Tenāha **"Buddhānaṁ panā"**ti-ādi. **Dhotapādake gehe**ti dhotapādehi akkamitabbake. **Vattabhedo nāma natthi** dhammassāmibhāvato. **Vattasīse** (SṬ.4.7/CS:pg.1.207) **ṭhatvā dhovanti** aññesaṁ diṭṭhānugati-āpajjanatthaṁ. **Soppapariggāhakenā**ti ettha **soppaṁ** nāma niddāya antarantarā pavattakiriyamayacittappavattirahitā nirantarabhavaṅgasantatīti taṁ sabhāvato payojanato kālaparicchedato pariggāhakaṁ upariniddesasatisampajaññaṁ sandhāya vuttaṁ **"soppapariggāhakena satisampajaññenā"**ti. Keci pana "niddāsoppanā"ti vadanti, taṁ Bhagavato soppaṁ hīḷento vadati.

Kiṁ nūti etthaṁ **kin**ti hetunissakke paccattavacananti āha **"kasmā nu supasī"**ti? **Dubbhago** vuccati nissiriko bhinnabhago, so pana matasadiso visaññisadiso ca hotīti āha **"mato viya visaññī viya cā"**ti.

Ādināti **ādi**-saddena "bāhirassa upādāya aṭṭhārasā"ti-ādinā (vibha.842) āgataṁ taṇhākoṭṭhāsaṁ saṅgaṇhāti. **Tattha tattha visattatāyā**ti tammiṁ tasmiṁ ārammaṇe visesato āsattabhāvena. Visassa dukkhanibbattakakammassa hetubhāvato **visamūlatā** visaṁ vā dukkhadukkhādibhūtavedanā mūlaṁ etassāti **visamūlā,** taṇhā. Tassa rūpādikassa dukkhassa paribhogo, na amatassāti **visaparibhogatā**. **Katthaci netun**ti katthaci bhave sabbathā netuṁ? **Parikkhayā**ti sabbaso khīṇattā. **Tuyhaṁ kiṁ etthā**ti sabbupadhiparikkhayā suddhassa mama paṭipattiyaṁ tuyhaṁ kiṁ ujjhāyanaṁ? Kevalaṁ vighātoyeva teti dasseti.

Supatisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.4.8.)8. Nandatisuttavaṇṇanā

144. Aṭṭhamaṁ uttānatthameva.

Nandatisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.4.9.)9. Paṭhama-āyusuttavaṇṇanā

145. **Paṇṇāsaṁ** (SṬ.4./CS:pg.1.208) **vā vassāni jīvati** vassasatato upari seyyathāpi thero anuruddho. **Saṭṭhi vā vassāni** seyyathāpi thero bākulo. Paṭiharitvā paccanīkabhāve sātaṁ sukhaṁ etassāti paccanīkasāto, tabbhāvo **paccanīkasātatā,** tāya. **Abhibhavitvā abhāsi** paṭivacanaṁ jānamānova.

Na hīḷeyya na jiguccheyya. **Evan**ti so dārako viya kiñci acintento sappuriso careyya, evaṁ hissa cittadukkhaṁ na hotīti adhippāyo. **Pajjalitasīso viya careyyā**ti yathā pajjalitasīso puriso aññaṁ kiñci akatvā tasseva vūpasamāya vāyameyya, evaṁ sappuriso āyuṁ parittanti ñatvā teneva nayena sabbasaṅkhāragataṁ aniccaṁ, aniccattā eva dukkhaṁ, anattāti vipassanampi otaritvā taṁ ussukkāpentopi saṅkhāravigamāya careyya

paṭipajjeyya.

Paṭhama-āyusuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.4.10.)10. Dutiya-āyusuttavaṇṇanā

146. **Nemīvā**ti nemisīsena cakkaṁ vadati. **Kubbaraṁ anupariyāyatī**ti kubbaraṁ anuparivattati. Tathābhūto pana so taṁ ajahantovāti āha **"na vijahatī"**ti. **Āyu anupariyāyatī**ti maccānaṁ āyu gatampi paccāgacchatīti Bhagavato paṭāṇi hutvā vadati, Bhagavā pana taṁ abhibhavitvā "accayanti ahorattā"ti-ādinā āyuno accayagamanamaraṇataṁyeva pavedesi.

Dutiya-āyusuttavaṇṇanā niṭṭhitā.
Paṭhamavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Dutiyavaggo

(SṬ.4.11.)1. Pāsāṇasuttavaṇṇanā

147. **Pavijjhī**ti (SṬ.4./CS:pg.1.209) pabbataṁ sabbato pavattento tato tato nissajji. **Sakalan**ti sabbabhāgavantaṁ, nissesanti attho.

Pāsāṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.4.12.)2. Kiṁnusīhasuttavaṇṇanā

148. **Vicakkhukammāyā**ti vicakkhubhāvakāmatāya. Yathā sā Bhagavato desiyamānaṁ dhammaṁ attano paññācakkhunā na passituṁ sakkoti, evaṁ kātuṁ kāmatāya. Tenāha **"parisāyā"**ti-ādi. **Vināsetuṁ na sakkoti** bheravārammaṇe bhāyanasseva abhāvato. **Dasabalappattā**ti dasahi balehi samannāgatā.

Kiṁnusīhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.4.13.)3. Sakalikasuttavaṇṇanā

149. **Mandabhāvenā**ti jaḷabhāvena **momūhabhāvenā**ti mahāmūḷhatāya. **Kabbakaraṇena matto**ti kabbakiriyāpasutatādivasena matto kabbaṁ katvā. **Kimidaṁ soppasevā**ti idaṁ tava soppaṁ kimatthaṁ, purisena nāma purisattakarena bhavitabbaṁ, na soppatiyeva. **Atthaṁ samāgantvā**ti paramatthaṁ nibbānaṁ sammā āgantvā

adhigantvā. **Asaṅga …pe… natthi** sabbaso siddhatthabhāvato. **Jagganto**ti jāgaranto puriso viya, **na bhāyāmi** bhayahetūnaṁ abhāvā. **Nānutapanti** sabbattha sabbadāpi vissaṭṭhabhāvato, **māman**ti mamaṁ. Gāthāsukhatthañhi dīghaṁ katvā vuttaṁ. **Ṭhitattā**ti uddesaparipucchāya paricchijjattā. **Hānin**ti kassaci jāniṁ.

Sakalikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.4.14.)4. Patirūpasuttavaṇṇanā

150. Anurujjhati (SṬ.4./CS:pg.1.210) etenāti anurodho, rāgo. Virujjhati etenāti virodho, paṭigho. Tesu **anurodhavirodhesu** tannimittaṁ **sajjati nāma** saṅgaṁ karoti nāma, anurodhavirodhuppādanameva cettha sajjanaṁ. **Yadaññamanusāsatī**ti yaṁ aññesaṁ anusāsanaṁ, taṁ tesaṁ hitesanaṁ anukampanaṁ, tasmā anukampake hitesake sammāsambuddhe anurodhavirodhe āropetvā vikampanattham micchā vadasīti.

Patirūpasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.4.15.)5. Mānasasuttavaṇṇanā

151. **Ākāse carante**ti pañcābhiññe sandhāya vadati. Antalikkhe carantepi kiccasādhanato **antalikkhacaro**. Manasi jātoti **mānaso**. Taṁ pana manasantānasampayuttatāyāti āha **"manasampayutto"**ti.

Mānasasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.4.16.)6. Pattasuttavaṇṇanā

152. Pañcannaṁ upādānakkhandhānaṁ lakkhaṇādīni ceva samudayañca assādādīnavanissaraṇāni ca gahetvā sammā tesaṁ lakkhaṇādīnaṁ gahaṇaṁ hotīti āha **"pañca upādānakkhandhe ādiyitvā"**ti. Ruppanavediyanasañjānana-abhisaṅkharaṇavijānanāni **khandhānaṁ sabhāvalakkhaṇāni**. **Ādi**-saddena rasapaccupaṭṭhānapadaṭṭhānāni ceva samudayādīni ca saṅgaṇhāti. **Dassetī**ti paccakkhato dasseti, hatthāmalakaṁ viya pākaṭe vibhūte katvā vibhāveti. **Gaṇhāpetī**ti te dhamme manasā anupekkhite diṭṭhiyā suppaṭividdhe karonto uggaṇhāpeti. **Samādānamhī**ti tattha atthassa sammadeva ādiyane khandhānañca sammasanavasena aññadhammavasena samādiyane. **Paṭividdhaguṇenā**ti tāya desanāya, taṁ nissāya paccattapurisakārena ca tesaṁ paṭividdhaguṇena.(SṬ.4./CS:pg.1.211) **Jotāpetī**ti tesaṁ cittasantānaṁ assaddhiyādikilesamalavidhamanena pabhassaraṁ karoti. **Aṭṭhiṁ katvā**ti tāya desanāya pāpetabbaṁ atthaṁ payojanaṁ daḷhaṁ katvā. Tenāha **"ayaṁ no"**ti-ādi. **Kammakārakacittaṁ** nāma otaraṇacittaṁ. "Yonisomanasikārapubbakaṁ vipassanācittan"ti keci. **Ohitasotā**ti anaññavihitatāya dhammassavanāya appitasotā, tato eva tadatthaṁ **ṭhapitasotā**.

Ete rūpādayo khandhe yañca saṅkhataṁ Samiddhapaccayehi kataṁ, tañca "eso ahaṁ na homi, etaṁ mayhaṁ na hotī"ti passantoti yojanā. Khemo attāti khemattā, taṁ **khemattaṁ**. Tenāha **"khemibhūtaṁ attabhāvan"**ti. **Pariyesamānā** mārasenā.

Pattasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.4.17.)7. Chaphassāyatanasuttavaṇṇanā

153. Sañjāyati etasmāti sañjāti, so eva sampayuttadhammo samosarati etthāti samosaraṇaṁ, so eva attho, tena **sañjātisamosaraṇaṭṭhena**. **Bhayabheravaṁ saddan**ti bhāyati etasmāti **bhayaṁ,** tadeva yassa kassaci bheravāvahattā **bheravaṁ,** devādisaddanti attho. Vigatavalāhake deve uppātavasena uppajjanakasaddo **devadundubhi**. Asanipātādisaddo **asanipātasaddo**. **Undrīyatī**ti viparivattati. **Loko adhimucchito**ti atithaddhakāyo viya mucchaṁ āpanno. **Mārassā**ti kilesamārassa. **Ṭhānabhūtan**ti pavattiṭṭhānabhūtaṁ.

Chaphassāyatanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.4.18.)8. Piṇḍasuttavaṇṇanā

154. **Tattha tatthā**ti tasmiṁ tasmiṁ ñātimittakule. **Pāhunakānī**ti pahitabbapaṇṇākārāni. **Āgantukapaṇṇākārānī**ti āgantukānaṁ upagatānaṁ (SṬ.4.18/CS:pg.1.212) dātabbapaṇṇākārāni. **Sayaṁcaradivase**ti kumārakānañca kumārikānañca sayaṁ attanā caritabbachaṇadivase. Idāni tamatthaṁ vitthārato dassento **"samavayajātigottā"**ti-ādimāha. Samavayasamajātikasamagottāti paccekaṁ sama-saddo yojetabbo. Gottasamatā ca āvāhavivāhayogyatāvasena daṭṭhabbā, na ekagottatāvasena. **Tato tato** gāmato. **Aññasmiṁ** dātabbe asati. Chaṇavasena pahiṇituṁ sampāditaṁ pūvaṁ **chaṇapūvaṁ**. **Tāsaṁ sampattiyā**ti tāsaṁ dānaṁ dhammassavanañcāti tassā duvidhāyapi sampattiyā.

Ñāṇaṁ nāma āvajjanapubbakaṁ, tasmā ajānanassa "anāvajjanatāyā"ti kāraṇaṁ vatvā sesakāraṇaṁ vadanto **"Buddhānan"**ti-ādimāha. **Upacārabhedan**ti Buddhaṁ disvā manussehi kātabba-upacārassa bhindanaṁ. **Bhinditun**ti vidhamituṁ.

Bhagavā panāti **pana**saddo visesatthajotako. Tena na kevalaṁ Bhagavā uppaṇḍanaṁ pariharanto taṁ gāmaṁ na puna pāvisi, atha kho māraṁ anukampantoti idaṁ visesaṁ joteti.

Janesīti apuññaṁ janesi, janento ca yathā tato āyatiṁ thirataraṁ mahantaṁ dukkhaṁ nipphajjissati, evaṁ nipphādesi. **Āsajjanan**ti ettha **nan**ti nipātamattaṁ. Kiñcati maddati abhibhavatīti kiñcananti āha **"madditum samatthan"**ti.

Piṇḍasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.4.19.)9. Kassakasuttavaṇṇanā

155. **Nibbānaṁ apadisitvā**ti nibbānaṁ nissāya nibbānaguṇe ārabbhāti attho. **Haṭahaṭakeso**ti ito cito ca vikiṇṇattā ākulākulakeso. **Cakkhusamphassaviññāṇāyatanan**ti ettha yathā cakkhuggahaṇena phasso visesito, tena eva viññāṇāyatanaṁ. Tathā sati cakkhuviññāṇassa ca gahaṇaṁ āpajjeyyāti. Nanu cettha cakkhuggahaṇena visesitattā cakkhudvārikānaṁ sabbesaṁ viññāṇānaṁ gahaṇanti? Saccametaṁ, tañca kho paṭhamena cakkhuggahaṇenāti nāyaṁ doso. **Bhavaṅgacittan**ti āvajjanāya anantarapaccayabhūtameva (SṬ.4.19/CS:pg.1.213) adhippetanti niyametvā dassetuṁ **"sāvajjanakan"**ti vuttaṁ, tasmā **tadārammaṇampī**ti javanacittena saha tadārammaṇacittampi. "Viññāṇāyatanan"ti ca vutte nimmalameva.

"Cakkhū"ti avisesato vuttattā pana mārassa ayampi attho āpannoti dassetuṁ **"yaṁ loke"**ti-ādi vuttaṁ. **Upakkavipakkan**ti cakkhupākarogena upari heṭṭhā ca sabbaso pakkaṁ kuthitaṁ. **Eseva nayo**ti iminā yaṁ loke kuṭṭhakilāsagaṇḍakacchu-ādīhi upaddutaṁ vaṇapīḷakādivasena paggharantaṁ asuciṁ antamaso paramajeguccharūpampi, sabbaṁ taṁ taveva hotūti evamādiṁ apadisati.

Yaṁ bhaṇḍakanti hiraññasuvaṇṇādikhettavatthādi-upakaraṇaṁ gahaṭṭhā, pabbajitā ca yaṁ pattacīvarādiṁ "mama idan"ti abhinivisantāva vadanti, **etesu** pariggahatthesu ca tesaṁ pariggāhakapuggalesu ca te **cittaṁ yadi atthi,** tāni ārabbha tava cittaṁ yadi bhavati, evaṁ tvaṁ tattha baddho eva hosīti attho. Tenāha **"na me samaṇa mokkhasī"**ti.

Yaṁ bhaṇḍakaṁ vadantīti yathāvuttaṁ upakaraṇaṁ loke bahujanā "mama idan"ti vadanti. **Na taṁ mayhan**ti taṁ mayhaṁ na hoti, na tattha mama taṇhāvasena mamanti natthi. **Na te ahan**ti ye puggalā ettha baddhā, tepi ahaṁ na homi, tattha me diṭṭhibaddho natthi. **Na me maggampi dakkhasī**ti evaṁ sabbaso baddhābhāvena muttassa me gatamaggampi māra tvaṁ na dakkhasi na passissasi, ye bhavādayo tuyhaṁ visayā, tesu bhavayonigati-ādīsu mayhaṁ gatamaggaṁ na passissasi bhavanissaṭṭhattāti.

Kassakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.4.20.)10. Rajjasuttavaṇṇanā

156. **Ahanan**ti karaṇe paccattavacananti āha **"ahanantenā"**ti, paccatte eva vā paccattavacanaṁ, "ahananto hutvā"ti vacanasesena bhavitabbanti adhippāyo. Sesapadesupi eseva nayo. **Ajinan**ti antogadhahetu-atthaṁ (SṬ.4.20/CS:pg.1.214) vadatīti āha **"parassa dhanajāniṁ akarontenā"**ti. **Akārāpentenā**ti parassa dhanajāniṁ akārentena. **Asocantenā**ti bhogabyasanādivasena paraṁ asocantena. Kasmā Bhagavā evaṁ cintesīti tattha kāraṇamāha **"itī"**ti-ādinā. **Rajje vijite daṇḍakarapīḷite**ti dhanadaṇḍādidaṇḍena ceva balinā ca bādhite.

Ijjhanakakoṭṭhāsāti cetovasibhāvādikassa sādhanakakoṭṭhāsā. **Vaḍḍhitā**ti bhāvanāpāripūrivasena anubrūhitā. **Punappunaṁ katā**ti bhāvanāya bahulīkaraṇena aparāparaṁ pavattitā. **Yuttayānan**ti yathā yuttānaṁ ājaññarathānaṁ sārathinā adhiṭṭhitaṁ yathāruci pavattati, evaṁ yathārucipavattitaṁ gamitā. **Patiṭṭhaṭṭhenā**ti adhiṭṭhānaṭṭhena. **Vatthukatā**ti sabbaso upakkilesasodhanena iddhivisayatāya patiṭṭhānabhāvato suvisodhitaparissayavatthu viya katā. **Avijahitā**ti paṭipakkhadūrībhāvato subhāvitabhāvena taṁtaṁ-adhiṭṭhānayogyatāya na jahāpitā.

Niccānubaddhāti tato eva niccaṁ anubaddhā viya katā. **Suparicitā**ti suṭṭhu sabbabhāgena bhāvanānupacayaṁ gamitā. **Avirādhitavedhihattho viyā**ti avirajjhanabhāvena virajjhanahattho viya. **Suṭṭhu samāraddhā**ti bhāvanā-uppattiyā sammadeva sampāditā. **Cinteyyā**ti atthuddhāravasena cinteyya.

Pabbatassāti pabbato assa. Pabbato assāti **pabbato bhaveyya** kīdisassāti āha **"suvaṇṇassā"**ti-ādi. **Jātarūpassā**ti ātaparūpasampannassa. **Dvikkhattumpi tāva mahanto**ti yattako so pabbato hoti, dvikkhattuṁ tattako. **Ekassā**ti ekassapi puggalassa **nālaṁ na pariyatto** taṇhāya duppūraṇabhāvā. **Evaṁ jānanto**ti evaṁ taṇhāya duppūraṇabhāvādīnavataṁ jānanto. **Samaṁ careyyā**ti paravatthuparāmāsādiṁ vihāya kāyādīhi samameva paṭipajjeyya.

Dukkhaṁ taṇhānidānaṁ, taṇhā kāmaguṇanidānā, tasmā dukkhassa taṇhāpaccayakāmaguṇanidānattaṁ vuttaṁ. **Tan**ti dukkhaṁ. **Yatonidānaṁ hotī**ti yaṁnidānaṁ yaṁkāraṇaṁ taṁ pavattati. **Evaṁ yo adakkhī**ti yo pariññātavatthuko evaṁ dukkhaṁ tassa nidānabhūte kāmaguṇe ca tathato paññācakkhunā passi. **Kena kāraṇena nameyya**? Taṁ kāraṇaṁ natthīti attho. **Kāmaguṇa-upadhin**ti kāmaguṇasaṅkhātaṁ upadhiṁ. Sajjati etthāti **saṅgo eso, lagganametanti evaṁ** (SṬ.4./CS:pg.1.215) **viditvā**. Tameva kāmābhibhūto nappaṭiseveyya na laggeyyāti evaṁ vinayāya vūpasamāya sikkheyyāti.

Rajjasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.
Dutiyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Tatiyavaggo

(SṬ.4.21.)1. Sambahulasuttavaṇṇanā

157. **Jaṭācumbaṭakenā**ti sīse paṭimukkena jaṭākalāpena. Apariggahabrāhmaṇapabbajitā hi jaṭāya uñchācariyaṁ caranti. **Udumbaradaṇḍañ**hi attaguttatthāya gahitaṁ tesaṁ appicchabhāvappakāsanaṁ. Tenāha **"appicchabhāvappakāsanatthan"**ti. **Sīsaṁ okampetvā**ti ettha ativiya sīsassa okampitabhāvaṁ dassetuṁ **"hanukena uraṁ paharanto adhonataṁ katvā"**ti vuttaṁ. **Jivhaṁ nīharitvā**ti lambanacālanavasena mukhato nikkhāmetvā. Tenāha **"uddhan"**ti-ādi. **Tisākhan**ti tibhaṅgabhakuṭi viya nalāṭe jātattā **nalāṭikaṁ**. Tenāha **"nalāṭe uṭṭhitaṁ valittayan"**ti, tibhaṅgavalikaṁ nalāṭe katvāti attho. **Attanova tele**ti attanova pāpakammanibbattake tele, pacitabbaṭṭhānageheti adhippāyo.

Sambahulasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.4.22.)2. Samiddhisuttavaṇṇanā

158. **Mayhaṁ lābhā**ti evarūpassa nāma sammāsambuddhassa satthussa paṭilābho, evarūpassa ca nāma niyyānikassa saddhammassa paṭilābho, evarūpānañca suppaṭipannānaṁ sabrahmacārīnaṁ paṭilābho, ete mayhaṁ suladdhalābhā. **Mayhaṁ**

suladdhanti yañcetaṁ mama niyyānikasāsane pabbajjā upasampadā, tasmiñca abhiratīti sabbañcetaṁ mayā suladdhaṁ. Yathā panassa evaṁ cetaso parivitakko uppanno, taṁ dassetuṁ **"so kirā"**ti-ādi vuttaṁ. Caritānurūpavasena (SṬ.4./CS:pg.1.216) gahitaṁ **mūlakammaṭṭhānaṁ**. **Pāsādikan**ti pasādāvahaṁ. **Evamahosī**ti **"lābhā vata me"**ti-ādinā evaṁ parivitakko ahosi. **Nisinnasadiso**ti nisinno viya. **Tasmiṁyeva ṭhāne**ti yasmiṁ ṭhāne nisinnaṁ māro upasaṅkami, tasmiṁyeva ṭhāne. **Tassā**ti Samiddhittherassa. **Kammaṭṭhānaṁ sappāyan**ti kammaṭṭhānabhāvanāya anuyuñjanaṁ sappāyaṁ upakārāvahaṁ bhavissati.

Mayhanti mayā. Sati ca paññā ca **satipaññā,** tā ariyamaggena jānanasamatthanabhāvena avabuddhā. Thero kira tadā vipassanaṁ ussukkāpesi. **Kāman**ti yathāruci. Keci "kāmaṁ karassūti āyasmato 'kāmā'ti mārassa ālapanan"ti vadanti. **Vibhiṁsakārahānī**ti bhayānakārahāni. **Rūpānī**ti vippakārāni. Vippakāratthopi hi rūpasaddo **"rūpaṁ dasseti anappakan"**ti-ādīsu viya. **Na kampessasī**ti samaṇadhammakaraṇato na calissasi.

Samiddhisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.4.23.)3. Godhikasuttavaṇṇanā

159. **Pabbatassa passe**ti pabbatapāde upaccakāyaṁ. Samaye samaye laddhattā **sāmayikaṁ**. Tenāha **"appitappitakkhaṇe paccanīkadhammehi vimuccatī"**ti. Lokiyavimutti hi anaccantapahāyitāya samayavimutti nāma, lokuttaravimutti accantapahāyitāya asamayavimutti. Tāhi samannāgatā "samayavimuttā, asamayavimuttā"ti ca vuccanti. **Yāva** paṭhamajjhānanibbattanaṁ, tāva **kasmā parihāyīti** attho? **Sābādhattā**ti sarogattā. **Vātapittasemhavasenā**ti kadāci vātapittavasena, kadāci vātasemhavasena, ubhinnampi sannipātavasena. **Anusāyiko**ti kāyaṁ anugantvā sayito, yāpyāmayabhāvena ṭhitoti attho. **Samādhissā**ti samādhibhāvanāya. **Upakārakadhamme** utubhojanādike. **Pūretun**ti samodhānetuṁ. **Parihāyī**ti sarīrassa akallabhāvato.

Āhareyyanti (SṬ.4.23/CS:pg.1.217) jīvitaharaṇatthāya upaneyyaṁ. **Nibaddhā gati hoti** kevalaṁ brahmalokūpapattito, na sotāpannādīnaṁ viya paricchinnabhāvena. Tenāha **"brahmaloke nibbattatī"**ti.

Jalamānāti samuṭṭhitaniyata-iddhiyā anaññasādhāraṇaparivārasampattiyā ca sadevake loke jalamānā. Maṁsacakkhu dibbacakkhu dhammacakkhu paññācakkhu samantacakkhūti pañcahi cakkhūhi **cakkhumā**. **Ānubhāvadharā**ti acinteyyāparimeyyabuddhānubhāvasampannā. Ānubhāvapariyāyopi hi juti-saddo hoti "iddhijutibalavīriyūpapattī"ti-ādīsu (jā.2.22.1589 1595) viya. Anavasesato mānaṁ siyati samucchindatīti aggamaggo **mānasaṁ**. Tannibbattanā pana arahattassa mānasatā daṭṭhabbā. **Sīlādīnī**ti anuttarasīlādīni. **Sikkhamāno**ti sikkhāni bhāvento attano santāne uppādento. Na cittabhāvanā. Tenāha **"sakaraṇīyo"**ti. **Jane**ti sattassa kāye, sadevake loketi attho. **Vissutā**ti anaññasādhāraṇehi sīlādiguṇehi vissutā.

Vedanaṁ vikkhambhetvāti uppannaṁ dukkhavedanaṁ paṭicca uppanna-attakilamathaṁ anuppādanavasena vikkhambhetvā **taṁyeva vedanaṁ pariggahetvā** pavattavipassanā vīthimeva otaratīti katvā **mūlakammaṭṭhānan**ti vuttaṁ. **"Samasīsī hutvā parinibbāyī"**ti vatvā tassa pabhedaṁ vibhajitvā idhādhippetaṁ dassetuṁ **"samasīsī nāma tividho hotī"**ti-ādimāha. Iriyāpathavasena samasīsī

iriyāpathasamasīsī. Esa nayo sesadvayepi.

Iriyāpathakopanañcāti iriyāpathehi asamāyogo. **Ekappahārenevā**ti ekavelāyameva. **Parinibbānavasenā**ti anupādisesaparinibbānavasena, na kilesakkhayamattena. **Etthā**ti etesu dvīsu nayesu. Evaṁ sati teneva iriyāpathena vipassanaṁ paṭṭhapetvā teneva iriyāpathena, ekasmiṁ antorogeyeva vipassanaṁ paṭṭhapetvā arahattaṁ patvā teneva rogena parinibbāyantā khīṇāsavā bahavopi samasīsino eva sambhaveyyuṁ. Tasmā vuttanayeneva attho veditabbo.

Sīsañcettha (SṬ.4./CS:pg.1.218) terasa--palibodhasīsaṁ taṇhā, bandhanasīsaṁ māno, parāmāsasīsaṁ diṭṭhi, vikkhepasīsaṁ uddhaccaṁ, kilesasīsaṁ avijjā, adhimokkhasīsaṁ saddhā, paggahasīsaṁ vīriyaṁ, upaṭṭhānasīsaṁ sati, avikkhepasīsaṁ samādhi, dassanasīsaṁ paññā, pavattisīsaṁ jīvitindriyaṁ, gocarasīsaṁ vimokkho, saṅkhārasīsaṁ nirodhoti. Imesu terasasu sīsesu palibodhasīsādīni pavattisīsañca pariyādiyitabbāni, adhimokkhasīsādīni pariyādāyakāni, pariyādāyakaphalaṁ gocarasīsaṁ. Tañhi visayajjhattaṁ phalaṁ vimokkho, pariyādāyakassa maggassa phalassa ca ārammaṇaṁ saṅkhārasīsaṁ saṅkhāravivekabhūto nirodhoti pariyādiyitabbānaṁ pariyādāyakaphalārammaṇānaṁ saha viya saṁsiddhaṁ dassanena samasīsibhāvaṁ dassetuṁ paṭisambhidāyaṁ terasa sīsāni vuttāni. Idha pana “apubbaṁ acarimaṁ āsavapariyādānañca hoti jīvitapariyādānañcā”ti (pu.pa.16) vacanato tesu kilesapavattasīsānameva vasena yojanaṁ karonto **“ettha ca pavattisīsan”**ti-ādimāha.

Tattha pavattisīsaṁ pavattato vuṭṭhahanto maggo cutito uddhaṁ appavattikaraṇavasena yadipi pariyādīyati, yāva pana cuti, tāva pavattisabbhāvato **“pavattisīsaṁ jīvitindriyaṁ cuticittaṁ khepetī”**ti āha. Kilesapariyādānena pana maggacittena attano anantaraṁ viya nipphādetabbā paccavekkhaṇavārā ca kilesapariyādānasseva vārāti vattabbataṁ arahanti. “Vimuttasmiṁ vimuttamiti ñāṇaṁ hotī”ti (ma.ni.1.78 saṁ.ni.3.12) vacanato paccavekkhaṇaparisamāpanena kilesapariyādānaṁ samāpitaṁ nāma hoti, taṁ pana parisamāpanaṁ yadi cuticittena hoti, teneva jīvitaparisamāpanañca hotīti imāya vāracutisamatāya kilesapariyādānajīvitapariyādānānaṁ apubbācarimatā veditabbāti dassento **“dvinnaṁ cittānaṁ ekato uppādo natthī”**ti-ādimāha. **Dvinnaṁ cittānan**ti cuticittamaggacittānaṁ. **Tan**ti paccavekkhaṇaṁ paripuṇṇajavanacittānaṁ sattakkhattuṁ pavattiyā, aparipuṇṇānaṁ vā pañcakkhattuṁ pavattiyā. Kiñcāpi **“eko vā dve vā”**ti vuttaṁ yathā “ekaṁ vā dve vā tadārammaṇacittānī”ti, heṭṭhimantena pana dve pavattanti.

Uppāṭetvāti (SṬ.4.23/CS:pg.1.219) uddharitvāti attho. **Anupādisesenā**ti anupādisesanibbānena.

Dhūmāyitattanti dhūmassa viya ayitabhāvaṁ pavatti-ākāraṁ. Dhūmasadisā valāhakā **dhūmavalāhakā,** timiravalāhakā, ye mahikā “timiran”ti vuccanti. **Appatiṭṭhitenā**ti patiṭṭhaṁ alabhantena. Itthambhūtalakkhaṇe etaṁ karaṇavacanaṁ, anuppattidhammenāti attho. Sati hi uppāde patiṭṭhitaṁ nāma siyā, Aṭṭhakathāyaṁ pana yadeva tassa viññāṇassa appatiṭṭhānakāraṇaṁ, tadeva parinibbānakāraṇanti vuttaṁ **“appatiṭṭhitakāraṇā”**ti.

Sokena phuṭṭhassāti “aphalo vata me vāyāmo jāto”ti sokena abhibhūtassa. **Abhassathā**ti balavasokābhitunnassa satisammosā sithilaṁ gahitā bhassi patitā sā kacchā.

Godhikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.4.24.)4. Sattavassānubandhasuttavaṇṇanā

160. Yasmā kapilavatthuto nikkhantakālato paṭṭhāya māro otārāpekkho lokanāthaṁ anubandhituṁ āraddho, tasmā vuttaṁ **"pure bodhiyā chabbassānī"**ti. **Atigahetvā**ti anugantvā tassa yathāruci paṭipattiṁ anuvatto viya hutvā.

Avajjhāyantoti pajjhāyanto. **Jito** vittaparājito asi nu. **Pamāṇātikkantan**ti garutaraṁ.

Khanitvā ummūletvā. Kāmāsavādīni pajahanto **anāsavo**.

Pehīti apehi. **Pāragāmino**ti pāraṅgamanasīlā. Tekāliko ayaṁ gāmi-saddoti āha **"yepī"**ti-ādi.

Māravisūkānīti mārakaṇṭakāni kaṇṭakasadisāni mārassa durācārāni. **Viruddhasevitāni** virodhavasena tāsaṁyeva vevacanāni. Tāni sarūpato dassetuṁ **"appamāyū"**ti-ādi vuttaṁ. **Nibbejanīyā**ti nibbedadāyikā. **Ukkaṇṭhanīyā**ti ukkaṇṭhavahā.

Vikappavasena (SṬ.4.24/CS:pg.1.220) **veditabbo** opammaparikappavisayattā tassa kiriyāpadassa. Tenāha **"anuparigaccheyyā"**ti. **Etthā**ti etasmiṁ medavaṇṇavatthusmiṁ. **Mudun**ti mudumadhurasaṁ **vindeyyāma** paṭilabheyyāma. **Assādo**ti assādetabbo.

Sattavassānubandhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.4.25.)5. Māradhītusuttavaṇṇanā

161. **Cintesī**ti sokavasiko hutvā cintayi. **Gaṇikārahatthiniyo**ti dīpakakareṇuyo. **Ekasataṁ ekasatan**ti ekasataṁ ekasataṁ paccekaṁ sataṁ satanti attho. Tenāha **"ekekaṁ sataṁ sataṁ katvā"**ti. **Kumārivaṇṇasatan**ti kumāritthīnaṁ attabhāvānaṁ sataṁ. Tā kira paṭhamaṁ kaññārūpena attānaṁ dassesuṁ. Anupagatapupphānañhi samaññā kaññāti. Puna yathāvuttakumārirūpena upagatapupphā hi kumārī. Puna vadhukārūpena. Taṁ sandhāya vuttaṁ **"avijātavaṇṇasatan"**ti Tatiyavāre yuvatirūpena. Vijātā hi itthī anatikkantamajjhimavayā yuvatī. Ettāvatā bālā taruṇī porīti tividhāsu itthīsu purimā dve dassitā, pariyosānavāresu manussajātikānaṁ manussitthiyova ruccantīti tena manussarūpena tā attānaṁ dassesuṁ.

Atthassa pattinti ekantato hitānuppattiṁ. **Hadayassa santin**ti paramacittupasamaṁ. **Kilesasenan**ti kāmaguṇasaṅkhātaṁ paṭhamaṁ kilesasenaṁ. Sā hi kilesasenā accharāsaṅghātasabhāvāpi paṭipatthayamānā piyāyitabba-icchitabbarūpabhāvato piyarūpasātarūpā nāma attano kiccavasena. **Eko ahaṁ jhāyanto**ti gaṇasaṅgaṇikāya kilesasaṅgaṇikāya ca abhāvato eko asahāyo ahaṁ lakkhaṇūpanijjhānena nijjhāyanto. **Anubujjhin**ti anukkamena maggapaṭipāṭiyā bujjhiṁ paṭibujjhiṁ. **Tasmā**ti yathāvuttavivekasukhasamadhigamanimittaṁ. **Akaraṇenā**ti mittasanthavassa akaraṇena. **Sakkhī**ti sakkhibhāvo.

Katamena (SṬ.4.25/CS:pg.1.221) **vihārenā**ti jhānasamāpattīnaṁ katamena vihārena. Idha dutiyapadassa attho vissajjanagāthāvaṇṇanāyameva āvi bhavissati. Anāmantena **"taṁ puggalan"**ti sammukhā ṭhitampi Bhagavantaṁ asammukhā viya katvā vadati, kathaṁ tvanti attho.

"Avitakkajhāyī"ti vakkhamānattā ayamevettha kāyapassaddhi veditabbāti āha

“catutthajjhānena assāsapassāsakāyassa passaddhattā passaddhakāyo”ti. Puññābhisaṅkhārādike **kammābhisaṅkhāre**. Kāmālayādīnaṁ abhāvato **anālayo**. **Na saratī**ti na savati. Rāgavasena hi sattā saṁsāramanusavanti. **Na thino**ti na thinamiddhacitto. Mohavasena hi sattā thinamiddhaṁ āpajjantīti. **Diyaḍḍhakilesasahassan**ti **khuddakavatthuvibhaṅge** (vibha.842 976) āgatesu aṭṭhasu kilesasatesu aṭṭhasataṁ taṇhāvicaritāni apanetvā sesā paññāsādhikaṁ sataṁ kilesā, te **brahmajāle** (dī.ni.1.31) āgatāhi dvāsaṭṭhiyā diṭṭhīhi saha pañcapaññāsādhikaṁ sattasataṁ hoti; tā ca uppannānuppannabhāvena diguṇitā diyaḍḍhakilesasahassaṁ dasādhikaṁ hoti; taṁ appakaṁ pana ūnamadhikaṁ vā gaṇanupagaṁ na hotīti “diyaḍḍhakilesasahassan”ti vuttaṁ. Itaresaṁ atītādibhāvāmasanato aggahaṇaṁ pahānassa adhippetattā. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana **abhidhammaṭīkāyaṁ** (dha.sa.anuṭī. nidānakathāvaṇṇanā) vuttanayena veditabbo. **Paṭhamapadenā**ti “na kuppatī”ti iminā padena. **Dutiyenā**ti “na saratī”ti padena. **Tatiyenā**ti “na thino”ti padena. **Nīvaraṇappahānena khīṇāsavataṁ dasseti,** anavasesato nīvaraṇānaṁ accantappahānaṁ adhippetaṁ.

Pañcadvārikakilesoghaṁ tiṇṇoti channaṁ dvārānaṁ vasena pavattanakilesoghaṁ taritvā ṭhito. Kāmoghadiṭṭhoghabhavoghaṭṭhakilesabhāvato **“pañcoghaggahaṇena vā pañcorambhāgiyāni saṁyojanāni veditabbānī”**ti āha. Rūparāgādayo visesato na pañcadvārikāti vuttaṁ **“chaṭṭhaggahaṇena pañcuddhambhāgiyāni veditabbānī”**ti.

Maccurājassāti sambandhe sāmivacananti dassento **“maccurājassa hatthato”**ti āha. **Nayamānānan**ti anādare sāmivacananti katvā vuttaṁ **“nayamānesū”**ti.

Ūhaccāti (SṬ.4./CS:pg.1.222) Buddhaṁ nissāya. **“Idamavocā”ti desanaṁ niṭṭhāpetvā**ti etena saṁyuttesu ayaṁ nigamanapāḷi, heṭṭhā anāgatanayattā pana kesuci potthakesu na likhīyatīti dasseti. **Daddallamānā**ti jajjakārassa hi daddakāraṁ katvā niddeso. Tenāha **“ativiya jalamānā”**ti. **Nīharī**ti tāsaṁ kāyavacīvikāraṁ na manasikaronto tiṇāyapi amaññamānova anapekkheneva nīhari. **Phalato bhaṭṭhan**ti phalasipāṭikato bhaṭṭhaṁ. Kuṇḍatiṇādigacchatūlaṁ **poṭakitūlaṁ**.

Māradhītusuttavaṇṇanā niṭṭhitā.
Tatiyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.
Sāratthappakāsiniyā Saṁyuttanikāya-aṭṭhakathāya
Mārasaṁyuttavaṇṇanāya Līnatthappakāsanā samattā.

SṬ.5.Bhikkhunīsaṁyuttaṁ

(SṬ.5.1.)1. Āḷavikāsuttavaṇṇanā

162. **Āḷaviyaṁ** (SṬ.5.1/CS:pg.1.223) **jātā**ti āḷaviyaṁ vijāyitvā saṁvaḍḍhamānā. Tenāha **“āḷavinagaratoyeva ca nikkhamma pabbajitā”**ti. **Dhanaṁ samādapetvā**ti cetiyassa rājā ekaṁ mukhaṁ, rājaputto ekaṁ, amaccānaṁ jeṭṭhako hutvā senāpati ekaṁ, janapadānaṁ jeṭṭhako hutvā seṭṭhi ekanti evaṁ catūsu mukhesu navakamme kayiramāne seṭṭhinā gahitamukhe kamme olīyamāne eko upāsako ariyasāvako pañca sakaṭasatāni yojāpetvā janapadaṁ gantvā “yo yaṁ dātuṁ ussahati hiraññaṁ vā suvaṇṇaṁ vā sattavidharatanaṁ vā haritālaṁ vā manosilaṁ vā, so dhanaṁ detū”ti samādapetvā

yathāladdhaṁ paṭhamaṁ kammaṭṭhānaṁ pesetvā "navakammaṁ niṭṭhitan"ti sutvā ekakaṁ āgacchantaṁ antarāmagge corā palibundhitvā tato kiñcipi dhanaṁ alabhantā "sace naṁ muñcissāma, anatthaṁ no kareyyā"ti jīvitā voropesuṁ. Anaparādhe ariyasāvake aparādhakā te corā andhā jātā, tasmā taṁ ṭhānaṁ **"andhavanan"**ti paññāyitthāti Aṭṭhakathāyaṁ vuttaṁ. Khīṇāsavānaṁ yasmā yattha katthaci cittaviveko hotiyeva upadhivivekassa siddhattā. Tasmā **"kāyavivekatthinī"**ti vuttaṁ.

Nissaraṇanti nibbānaṁ sabbasaṅkhatassa nissaṭattā. **Paccavekkhaṇañāṇenā**ti paccavekkhaṇañāṇena, pageva maggaphalañāṇehīti adhippāyo. **Nibbānapadan**ti nibbānasaṅkhātaṁ dhammakoṭṭhāsaṁ. **Vinivijjhanaṭṭhenā**ti hadayaṁ vinividdhena hadayamhi vijjhitvā dukkhuppādanena khandhānaṁ ete pañca kāmā sattisūlasadisā. **Adhikuṭṭanabhaṇḍikā**ti āghātanaghaṭikā.

Āḷavikāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.5.2.)2. Somāsuttavaṇṇanā

163. **Ṭhānan**ti issariyaṭṭhānaṁ visayajjhattaṁ. **Duppasahaṁ** akampiyabhāvattā. **Dvaṅgulapaññāyā**ti ettha itthiyo hi daharakumārikākālato paṭṭhāya (SṬ.5.2/CS:pg.1.224) odanapacanavidhiṁ anutiṭṭhantiyo ukkhaliyaṁ udakaṁ tāpetvā taṇḍule pakkhipitvā attano Buddhiyā tesaṁ pākakālappamāṇaṁ paricchindituṁ tāni dabbiyā uddharitvāpi vaṇṇasaṇṭhānaggahaṇamattena pakkāpakkabhāvaṁ jānituṁ na sakkonti, kevalaṁ pana dvīhi aṅgulīhi uppīḷitakāle eva jānanti, tasmā dvīhaṅgulikehi dubbalapaññattā **"dvaṅgulapaññā"**ti vuccanti. Phalasamāpattiñāṇappavattikittanena catūsu saccesu asammohavihāro dīpito hotīti āha **"ñāṇamhi vattamānamhīti phalasamāpattiñāṇe pavattamāne"**ti. **Vipassantassā**ti asammohapaṭivedhato visesena passantassa khandhapañcakameva saccābhisamayato pubbabhāge vipassantassa. **Aññaṁ vā**ti itthipurisato aññaṁ vā kiñci vatthuṁ. "Ahaṁ asmī"ti mānadiṭṭhigāhataṇhāgāhavasena gahitavatthusmiṁ yevāti āha **"ahaṁ asmīti taṇhāmānadiṭṭhivasenā"**ti.

Somāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.5.3.)3. Kisāgotamīsuttavaṇṇanā

164. "Kisāgotamī"ti ettha kā panāyaṁ Kisāgotamī, kissa ayaṁ bhikkhunī hutvā samaṇadhammaṁ matthakaṁ pāpesīti tamatthaṁ vibhāvetuṁ **"pubbe kirā"**ti-ādimāraddhaṁ. **Aṅgārāvā**ti addāriṭṭhakavaṇṇa-aṅgārā eva jātā. **Dārusākan**ti addhamāsakena dāruṁ sākañca āharissāmīti antarāpaṇe antaravīthiṁ gatā.

Siddhatthakanti sāsapaṁ. **Sālāyan**ti anāthasālāyaṁ. **Khuraggeyevā**ti khurasikhe eva, kesorohanakkhaṇe evāti attho.

Ekamāsīti ettha **ma**-kāro padasandhikaro. Saṁhitāvasena ca purimapade vā rassattaṁ. Parapade vā dīghattanti āha **"ekā āsī"**ti. **Bhāvanapuṁsakametaṁ** "ekamantaṁ nisīdī"ti-ādīsu viya. **Puttamaraṇaṁ antaṁ atītaṁ** idāni puttamaraṇassa abhāvato. Tenevāha **"puttamaraṇaṁ nāma natthī"**ti. **Purisaṁ gavesitun**ti yathā mayhaṁ purisagavesanā nāma sabbaso natthi, tathā eva puttagavesanāpi natthi, tasmā me

puttamaraṇaṁ etadantaṁ, sabbesu khandhādīsu bhavādīsu ca taṇhānandiyā abhāvakathanena sabbasattesu taṇhā sabbaso (SṬ.5.3/CS:pg.1.225) visositā, tassāyeva kāraka-avijjākkhandho padālitoti attano nikkilesataṁ pavedentī therī sīhanādaṁ nadīti.

Kisāgotamīsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.5.4.)4. Vijayāsuttavaṇṇanā

165. Pañca aṅgāni etassāti pañcaṅgaṁ, pañcaṅgameva pañcaṅgikaṁ, tena **pañcaṅgikena**. **Ātatan**ti-ādīsu **ātataṁ** nāma cammapariyonaddhesu bheri-ādīsu ekatalaṁ tūriyaṁ. **Vitataṁ** nāma ubhayatalaṁ. **Ātatavitataṁ** nāma tantibaddhavīṇādi. **Susiraṁ** vaṁsādi. **Ghanaṁ** sammādi. Tata-ādivisesopi ātatamevāti "cammapariyonaddhesū"ti visesanaṁ. Ekatalaṁ kumbhathūṇadaddarādi. Ubhayatalaṁ bherimudiṅgādi. Cammapariyonaddhaṁ sesaṁ tantibaddhaṁ sabbaṁ ātatavitataṁ nāma, gomukhī-ādīnampi ettheva saṅgaho daṭṭhabbo. **Vaṁsādī**ti **ādi**saddena saṅkhasiṅgānampi saṅgaho. Sammatāḷa-kaṁsatāḷa-silātāḷa-salākatāḷādi sammādi nāma. Tattha **sammatāḷaṁ** nāma daṇḍamayatāḷaṁ, kaṁsamayatāḷaṁ **kaṁsatāḷaṁ,** silāyaṁ ayopattena ca tāḷanatāḷaṁ. **Sabbe** kāmaguṇe. **Uggharitapaggharitaṭṭhenā**ti upari gharaṇena ca vissandanena ca. **Evan**ti "iminā pūtikāyenā"ti. **Arūpaṭṭhāyino**ti sattādhiṭṭhānenāyaṁ dhammadesanāti āha **"sabbatthāti sabbesu rūpārūpabhavesū"**ti. **Tesaṁ dvinnaṁ** rūpārūpabhavānaṁ gahitattā. Bhavabhāvasāmaññato, tadadhiṭṭhānato **gahite kāmabhave**. **Avijjātamo vihato** aggamaggena samugghātitattā.

Vijayāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.5.5.)5. Uppalavaṇṇāsuttavaṇṇanā

166. **Aggato** (SṬ.5.5/CS:pg.1.226) **paṭṭhāyā**ti sabba-aggato pabhuti yāva mūlā antarāyuttaṁ sammadeva pupphitaṁ sālarukkhaṁ. Vaṇṇadhātusīsena vaṇṇadhātusampannaṁ dutiyaṁ bhikkhuniṁ vadatīti āha **"tayā sadisā aññā bhikkhunī natthī"**ti. Pakhumasīsena akkhibhaṇḍaṁ vuccatīti āha **"pakhumantarikāyanti dvinnaṁ akkhīnaṁ majjhe"**ti. **Nāsavaṁse**ti nāsavaṁsamūle. **"Na passasī"**ti vatvā adassane kāraṇaṁ āha **"vasībhūtamhī"**ti.

Uppalavaṇṇāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.5.6.)6. Cālāsuttavaṇṇanā

167. **Idan**ti idaṁ dassanaṁ. **Gāhāpesī**ti samādāpesi **"jātiṁ mā rocā"**ti. **Aññan**ti bandhavadhato aññaṁ chedanādiṁ. **Nivesesī**ti pavisāpesi.

Cālāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.5.7.)7. Upacālāsuttavaṇṇanā

168. **Punappunaṁ …pe… āgacchanti** kāraṇassa asamūhatattā. **Santāpito** kilesasantāpehi. **Agatī**ti avisayo.

Upacālāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.5.8.)8. Sīsupacālāsuttavaṇṇanā

169. **Samaṇisadisā**ti samaṇaliṅgassa dhāraṇena samaṇisadisā, kassacipi pāsaṇḍassa aruccanato monamaggassa appaṭipajjanato tava samaṇibhāvaṁ nānupassāmīti adhippāyo. **Pāsaṁ ḍentī**ti pāsaṁ sajjenti, yathā (SṬ.5.8/CS:pg.1.227) tattha diṭṭhipāse sattānaṁ cittaṁ paṭimukkaṁ hoti, evaṁ sajjentīti attho. Tathābhūtā ca te sattānaṁ citte khittā viya hontīti āha **"cittesu diṭṭhipāsaṁ khipantīti attho"**ti. **Pāse mocetī**ti diṭṭhipāse sattānaṁ cittasantānato nīharati dhammasudhammatāya. **Tasmā**ti pāsamocanato pāsaṇḍoti na vuccati. **"Ito bahiddhāyeva pāsaṇḍā hontī"**ti vuttassa atthassa nigamanaṁ. Evañca katvā sabbepi bāhirakasamaye sandhāya **cūḷasīhanādasutte** "channavuti pāsaṇḍā"ti vuttaṁ. **Pasīdantī**ti diṭṭhipaṅke saṁsārapaṅke ca pakārehi agādhā osīdanti.

Abhibhavitvāti sabbasaṁkilesappahānena abhibhuyya atikkamitvā. **Ajito**ti ajini avijayattā. Sabbāni akusalakammāni kusalakammāni ca khīṇāni etthāti **sabbakammakkhayo,** arahattaṁ. Upadhayo sammadeva khīyanti etthāti **upadhisaṅkhayo,** nibbānaṁ.

Sīsupacālāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.5.9.)9. Selāsuttavaṇṇanā

170. **Kenidaṁ pakataṁ bimban**ti idaṁ attabhāvasaññitaṁ bimbaṁ brahmā-visaṇupurisa-pajāpati-ādīsu kena kataṁ nimmitaṁ nibbattitanti kattabbamohaṁ nāma kātukāmo pucchati. **Aghan**ti aghavatthu. Tenāha **"dukkhapatiṭṭhānattā"**ti. **Hetunirodhenā**ti taṇhāsaṅkhatassa hetuno anuppādanirodhena. **Paccayavekallenā**ti tadavasiṭṭhakilesābhisaṅkhārādipaccayassa vekallabhāvena, apaccayabhāvūpagamanenāti attho.

Selāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.5.10.)10. Vajirāsuttavaṇṇanā

171. **Suddhasaṅkhārapuñje**ti rūpārūpavibhāge kilesasaṅkhārasamūhe. **Paramatthato**ti sabhāvena. Yathā na hi sattasaññitasaṅkhārapuñjo nāma paramatthato

(SṬ.5.10/CS:pg.1.228) upalabbhati, evaṁ tabbinimutto nāma koci na upalabbhati avijjamānattā. **Vijjamānesū**ti yathāpaccayasampattiyā labbhamānesu. **Tenākārenā**ti itthipurisādi-ākārena. **Vavatthitesū**ti paccekaṁ paccayavisesasamuṭṭhitaṁ saṇṭhānavisesaṁ upādāya "puriso hatthī asso"ti-ādinā abhisaṅgato pavattesu. **Sammutī**ti sattoti vohāro. Tenāha **"samaññāmattamevā"**ti. **Pañcakkhandhadukkhan**ti pañcakkhandhasaññitaṁ dukkhaṁ. Vuttaṁ hetaṁ Bhagavatā "saṁkhittena pañcupādānakkhandhā dukkhā"ti (dī.ni.2.387 ma.ni.1.120 3.373 vibha.202) **añño neva sambhoti** yathāvuttadukkhato aññassa saṅkhatadhammassa abhāvato. **Na nirujjhatī**ti tato aññaṁ na nirujjhati, uppādato hoti nirodhoti.

Vajirāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Sāratthappakāsiniyā Saṁyuttanikāya-aṭṭhakathāya Bhikkhunīsaṁyuttavaṇṇanāya Līnatthappakāsanā samattā.

SṬ.6.Brahmasaṁyuttaṁ

1. Paṭhamavaggo

(SṬ.6.1.)1. Brahmāyācanasuttavaṇṇanā

172. **Parivitakko** (SṬ.6.1/CS:pg.1.229) **udapādī**ti dhammagambhīratāpaccavekkhaṇahetuko dhammadesanāya appossukko uppajji. Ayaṁ parivitakko kasmā udapādi? Kattha ca udapādīti taṁ sabbaṁ vibhāvetuṁ **"sabbabuddhānan"**ti-ādi āraddhaṁ. Tattha **āciṇṇasamāciṇṇo**ti ācarito ceva ācarantehi ca sammadeva ācaritoti attho. Etena ayaṁ parivitakko sabbabuddhānaṁ paṭhamābhisambodhiyaṁ uppajjatevāti ayamettha dhammatāti dasseti. Tattha **aṭṭhame sattāhe**ti idaṁ sattamasattāhato paraṁ sattāhabbhantare uppannattā vuttaṁ, na pana itaresaṁ viya aṭṭhamassa nāma sattāhassa pavattitassa sabbhāvā. **Sapaccagghe**ti mahagghe. "Paccagghe"ti vā pāṭho, abhinaveti attho. **Selamaye**ti muggavaṇṇasilāmaye.

Paṭividdhoti sayambhuñāṇena "idaṁ dukkhan"ti-ādinā paṭimukhaṁ nibbijjhanavasena patto, yāthāvato avabuddhoti attho. **Dhammoti catusaccadhammo** tabbinimuttassa paṭivijjhitabbadhammassa abhāvato. **Gambhīro**ti mahāsamuddo viya makasatuṇḍasūciyā aññatra samupacitaparipakkañāṇasambhārehi aññesaṁ ñāṇena alabbhaneyyapatiṭṭho. Tenāha **"uttānapaṭikkhepavacanametan"**ti. Yo alabbhaneyyapatiṭṭho, so ogāhituṁ asakkuṇeyyatāya sarūpato visesato ca passituṁ na sakkāti āha **"gambhīrattāva duddaso"**ti. **Dukkhena daṭṭhabbo**ti kicchena kenaci kadācideva daṭṭhabbo. Yaṁ pana daṭṭhumeva na sakkā, tassa ogāhetvā anu anu bujjhanako kadāci natthīti āha **"duddasattāva duranubodho"**ti. **Dukkhena avabujjhitabbo** avabodhassa dukkarabhāvato. Imasmiṁ ṭhāne "taṁ kiṁ maññatha, bhikkhave, katamaṁ nu kho dukkarataraṁ vā durabhisambhavataraṁ vā"ti (saṁ.ni.5.1115) suttapadaṁ vattabbaṁ. Santārammaṇatāya vā **santo**. Nibbutasabbapariḷāhatāya **nibbuto**. Attano paccayehi padhānabhāvaṁ nītoti (SṬ.6.1/CS:pg.1.230) vā **paṇīto** Atittikaraṇaṭṭhena **atappako** sādurasabhojanaṁ viya. Tattha ca nirodhasaccaṁ santaṁ ārammaṇanti santārammaṇaṁ, maggasaccaṁ santaṁ

santārammaṇañcāti santārammaṇaṁ, anupasantasabhāvānaṁ kilesānaṁ saṅkhārānañca abhāvato santo. Nibbutasabbapariḷāhattā nibbuto. Santapaṇītabhāveneva tadatthāya asecanakatāya atappakatā daṭṭhabbā. Tenāha **"idaṁ dvayaṁ lokuttarameva sandhāya vuttan"**ti. Uttamañāṇassa visayattā **na takkena avacaritabbo**. Tato eva nipuṇañāṇagocaratāya saṇhasukhumasabhāvattā ca **nipuṇo**. Bālānaṁ avisayattā yathāvuttehi paṇḍitehi eva veditabboti **paṇḍitavedanīyo**. Ālīyanti abhiramitabbaṭṭhena sevīyantīti **ālayā,** pañca kāmaguṇā. Ālayanti allīyanti abhiramaṇavasena sevantīti **ālayā,** taṇhāvicaritāni. **Ramantī**ti ratiṁ vindanti kīḷanti laḷanti. **Ālayaratāti** ālayaniratā.

Ṭhānaṁ sandhāyāti ṭhānasaddaṁ sandhāya, atthako pana ṭhānanti ca paṭiccasamuppādo eva adhippeto. Tiṭṭhati phalaṁ tadāyattavuttitāyāti hi **ṭhānaṁ,** saṅkhārādīnaṁ paccayabhūtā avijjādayo. Imesaṁ saṅkhārādīnaṁ paccayā idappaccayā, avijjādayo. **Idappaccayā eva idappaccayatā** yathā "devo eva devatā". Idappaccayānaṁ vā avijjādīnaṁ attano phalaṁ pati paccayabhāvo uppādanasamatthatā **idappaccayatā**. Tena paramatthapaccayalakkhaṇo paṭiccasamuppādo dassito hoti. Paṭicca samuppajjati phalaṁ etasmāti **paṭiccasamuppādo**. Padadvayenapi dhammānaṁ paccayaṭṭho eva vibhāvito. Tenāha **"saṅkhārādipaccayānaṁ etaṁ adhivacanan"**ti. Saṅkhārādīnaṁ paccayā saṅkhārādipaccayā, avijjādayo. Tesaṁ **saṅkhārādipaccayānaṁ**. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana **Visuddhimaggasaṁvaṇṇanāyaṁ** (visuddhi. mahāṭī.2.572-573) vuttanayena veditabbo. **Sabbasaṅkhārasamathoti-ādi sabban**ti sabbasaṅkhārasamathādi-abhidheyyaṁ sabbaṁ atthato nibbānameva. Idāni assa nibbānabhāvaṁ dassetuṁ **"yasmā hī"**ti-ādi vuttaṁ. **Tan**ti nibbānaṁ. **Āgammā**ti paṭicca ariyamaggassa ārammaṇapaccayahetu. **Sammantī**ti paṭippassaddhivūpasamavasena sammanti. Tathā santā ca savisesaṁ upasantā nāma hontīti āha **"vūpasammantī"**ti. Etena (SṬ.6./CS:pg.1.231) sabbe saṅkhārā sammanti etthāti **sabbasaṅkhārasamatho,** nibbānanti dasseti. Sabbasaṅkhāravisaṁyutte hi nibbāne sabbasaṅkhāravūpasamapariyāyo Aṭṭhakathāyaṁ vutto eva. Sesapadesupi eseva nayo.

Upadhīyati ettha dukkhanti **upadhi,** khandhādayo. **Paṭinissaṭṭhā**ti samucchedavasena pariccattā honti. **Sabbā taṇhā**ti aṭṭhasatappabhedā sabbāpi taṇhā. **Sabbe kilesarāgā**ti kāmarāgarūparāgādibhedā sabbepi kilesabhūtā rāgā, sabbepi vā kilesā idha **"kilesarāgā"**ti adhippetā, na lobhavisesā eva cittassa pariḷāhabhāvāpādanato. Yathāha "rattampi cittaṁ vipariṇataṁ duṭṭhampi cittaṁ vipariṇataṁ, mūḷhampi cittaṁ vipariṇatan"ti (pārā.271). **Virajjantī**ti palujjanti vikkhambhanato sabbaso tena visaṁyuttabhāvato. **Sabbaṁ dukkhan**ti jarāmaraṇādibhedaṁ sabbaṁ vaṭṭadukkhaṁ. **Bhavena bhavan**ti tena tena bhavena bhavantaraṁ bhavanikantibhāvena saṁsibbati. **Phalena vā saddhiṁ kammaṁ** sataṇhasseva āyatiṁ punabbhavabhāvato. **Tato vānato nikkhantaṁ** tattha tassa sabbaso abhāvato. Ciranisajjācirabhāsanehi piṭṭhi-āgilāyanatālugalasosādivasena **kāyakilamatho ceva kāyavihesā ca** veditabbā. Sā ca kho desanāya atthamajānantānaṁ apaṭipajjantānañca vasena, jānantānaṁ pana paṭipajjantānañca desanāya kāyaparissamopi satthu aparissamoyeva. Tenāha Bhagavā--"na ca maṁ dhammādhikaraṇaṁ vihesesī"ti (udā.10). Tenevāha--**"yā ajānantānaṁ desanā nāma, so mama kilamatho assā"**ti. **Ubhayan**ti cittakilamatho cittavihesā cāti ubhayampetaṁ Buddhānaṁ natthi bodhimūle eva samucchinnattā. **Anubrūhanaṁ** sampiṇḍanaṁ. **So**ti apissūti nipāto. Vuddhippattā vā acchariyā **anacchariyā,** vuddhi-atthopi hi -kāro hoti yathā "asekkhā dhammā"ti. Kappānaṁ satasahassaṁ cattāri ca asaṅkhyeyyāni sadevakassa lokassa dhammasaṁvibhāgakaraṇatthameva pāramiyo pūretvā idāni samadhigatadhammarajjassa

tattha appossukkatāpattidīpanatā gāthatthassa ca acchariyatā tassa vuddhippattīti veditabbaṁ. Atthadvārena hi gāthānaṁ anacchariyatā. **Gocarā ahesun**ti upaṭṭhahiṁsu. Upaṭṭhānañca vitakketabbatāvāti āha **"parivitakkayitabbataṁ pāpuṇiṁsū"**ti.

Yadi (SṬ.6.1/CS:pg.1.232) sukhāpaṭipadāva, kathaṁ kicchatāti āha **"pāramīpūraṇakāle panā"**ti-ādi. **Evamādīni** duppariccajāni dentassa. **Ha**-iti vā byattanti etasmiṁ atthe nipāto. "Ekaṁsatthe"ti keci. Ha byattaṁ, ekaṁsena vā alaṁ nippayojanaṁ evaṁ kicchena adhigatassa pakāsituṁ desitunti yojanā. **Halan**ti vā alanti iminā samānatthapadaṁ "halanti vadāmī"ti-ādīsu viya. **Rāgadosaphuṭṭhehī**ti phuṭṭhavisena viya sappena rāgena dosena ca phuṭṭhehi abhibhūtehi. **Rāgadosānugatehī**ti rāgadosehi anubandhehi.

Niccādīnanti niccādīnaṁ catunnaṁ vipallāsānaṁ. **Evaṁgatan**ti evaṁ aniccanti-ādinā ākārena pavattaṁ bujjhitabbaṁ. Kāmarāgarattā ca bhavarāgarattā ca nīvaraṇehi nivutacittatāya diṭṭhirāgarattā viparītābhinivesena **na dakkhanti** yāthāvato dhammaṁ na paṭivijjhissanti. **Sabhāvenā**ti aviparītasabhāvena. **Evaṁ gāhāpetun**ti aniccanti-ādinā sabhāvena yāthāvato dhammaṁ jānāpetuṁ. Rāgadosaparetatāpi nesaṁ sammūḷhabhāvenevāti āha **"tamokhandhena āvuṭā"**ti.

Dhammadesanāya appossukkatāpattiyā kāraṇaṁ vibhāvetuṁ **"kasmā panā"**ti-ādinā sayameva codanaṁ samuṭṭhāpeti. **Aññātavesenā**ti imassa Bhagavato sāvakabhāvūpagamanena aññātavesena. "Aññataratāpasavesenā"ti keci, so panassa arahattādhigamaneneva vigaccheyya. Tividhaṁ kāraṇaṁ appossukkatāpattiyā paṭipakkhassa balavabhāvo, dhammassa gambhīratā, tattha ca Bhagavato sātisayaṁ gāravanti taṁ dassetuṁ **"tassa hī"**ti-ādi āraddhaṁ. Tattha **paṭipakkhā** nāma rāgādayo kilesā sammāpaṭipattiyā antarāyakarattā. Tesaṁ balavabhāvato ciraparibhāvanāya sattasantānato dubbisodhiyatāya te satte mattahatthino viya dubbalapurisaṁ adhibhavitvā ajjhottharitvā anayabyasanaṁ āpādentā anekasatayojanāyāmavitthāraṁ sunicitaṁ ghanasannivesaṁ kaṇṭakaduggampi adhisenti. Dūrapabhedaducchejjatāhi dubbisodhiyataṁ pana dassetuṁ **"athassā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha ca anto amaṭṭhatāya **kañjiyapuṇṇā lābu,** cirapārivāsikatāya **takkabharitā cāṭi,** snehatintadubbalabhāvena **vasāpītapilotikā,** telamissitatāya **añjanamakkhitahattho** dubbisodhanīyā vuttā. Hīnūpamā cetā rūpapabandhabhāvato acirakālikattā ca malīnatāya, kilesasaṁkileso eva pana dubbisodhanīyataro (SṬ.6.1/CS:pg.1.233) anādikālikattā arūpanissitattā ca. Tenāha "atisaṁkiliṭṭhā"ti.

Yathā ca dubbisodhanīyataratāya, evaṁ gambhīraduddasaduranubodhānampi vutta-upamā hīnūpamāva. Gambhīropi dhammo paṭipakkhavidhamanena ñāṇena visadabhāvaṁ āpannena supākaṭo bhaveyya, paṭipakkhavidhamanaṁ pana sammāpaṭipattipaṭibaddhaṁ, sā saddhammassavanādhīnā, taṁ Satthari dhamme ca pasādāyattaṁ. So garuṭṭhāniyānaṁ ajjhesanahetukoti paṇālikāya sattānaṁ dhammasampaṭipattiyā brahmāyācanānimittanti taṁ dassento **"apicā"**ti-ādimāha.

Upakkilesabhūtaṁ appaṁ rāgādirajaṁ etassāti apparajaṁ, apparajaṁ akkhi paññācakkhu yesaṁ te taṁsabhāvāti katvā **apparajakkhajātikā**ti imamatthaṁ dassento **"paññāmaye"**ti-ādimāha. Appaṁ rāgādirajaṁ yesaṁ taṁsabhāvā apparajakkhajātikāti evamettha attho veditabbo. **Assavanatāti** "sayaṁ abhiññā"ti-ādīsu viya karaṇe paccattavacananti āha **"assavanatāyā"**ti. **Dasapuññakiriyavasenā**ti dānādidasavidhapuññakiriyavatthūnaṁ vasena. Tenāha **"katādhikārā"**ti-ādi. **Papañcasūdaniyaṁ** (ma.ni.aṭṭha.1.282) pana "dvādasapuññakiriyavasenā"ti vuttaṁ, taṁ dānādīsu saraṇagamana-parahitapariṇāmanādipakkhipanavasena vuttaṁ.

Rāgādimalena **samalehi** pūraṇādīhi **chahi satthārehi** satthupaṭiññehi kabbaracanāvasena cintākavi-ādibhāve ṭhatvā takkapariyāhataṁ vīmaṁsānucaritaṁ sayaṁpaṭibhānaṁ cintito. Te kira Buddhakolāhalānussavena sañjātakutūhalaṁ lokaṁ vañcentā kohaññe ṭhatvā sabbaññutaṁ paṭijānantā yaṁ kañci adhammameva "dhammo"ti dīpesuṁ. Tenāha **"te hi puretaraṁ uppajjitvā"**ti-ādi. **Apāpuretan**ti etaṁ kassapassa Bhagavato sāsanantaradhānato pabhuti pihitaṁ nibbānamahādvāraṁ ariyamaggaṁ saddhammadesanāhatthena apāpura vivara.

Selo pabbato ucco hoti thiro ca, na paṁsupabbato missakapabbato cāti āha **"sele yathā pabbatamuddhanī"**ti. **Dhammamayaṁ pāsādan**ti lokuttaradhammamāha. So hi sabbaso pasādāvaho, sabbadhamme (SṬ.6.1/CS:pg.1.234) atikkamma abbhuggataṭṭhena pāsādasadiso ca. Paññāpariyāyo vā idha dhamma-saddoti vuttaṁ **"paññāmayan"**ti. Sā hi abbhuggataṭṭhena pāsādoti abhidhamme āgatā. Tathā cāha--

"Paññāpāsādamāruyha, asoko sokiniṁ pajaṁ;
Pabbataṭṭhova bhūmaṭṭhe, dhīro bāle avekkhatī"ti. (dha.pa.28).

Yathā hīti-ādīsu yathā ca pabbate ṭhatvā andhakāre heṭṭhā olokentassa purisassa khettakedārapāḷikuṭikāyo tattha sayitamanussā ca na paññāyanti anujjalabhāvato, kuṭikāsu pana aggijālā paññāyati samujjalabhāvato, evaṁ dhammapāsādamāruyha sattalokaṁ olokayato Bhagavato ñāṇassa āpāthaṁ nāgacchanti akatakalyāṇā sattā, ñāṇagginā anujjalabhāvato anuḷārabhāvato ca rattiṁ khittā sarā viya honti, katakalyāṇā pana bhabbapuggalā dūre ṭhitāpi Bhagavato āpāthaṁ āgacchanti paripakkañāṇaggitāya samujjalabhāvato uḷārasantānatāya Himavantapabbato viya cāti evaṁ yojanā veditabbā.

Garuṭṭhānīyaṁ payirupāsitvā garutaraṁ payojanaṁ uddissa abhipatthanā ajjhesanā, sāpi atthato yācanāva hotīti āha **"ajjhesananti yācanan"**ti. Padesavisayaṁ ñāṇadassanaṁ ahutvā Buddhānaṁyeva āveṇikabhāvato idaṁ ñāṇadvayaṁ "Buddhacakkhū"ti vuccatīti āha **"imesañhi dvinnaṁ ñāṇānaṁ 'Buddhacakkhū'ti nāman"**ti. **Tiṇṇaṁ magggañāṇānan**ti heṭṭhimānaṁ tiṇṇaṁ maggañāṇānaṁ "dhammacakkhū"ti nāmaṁ catusaccadhammadassanamattabhāvato. Yato tāni ñāṇāni vijjūpamabhāvena vuttāni, aggamaggañāṇaṁ pana ñāṇakiccassa sikhāppattiyā dassanamattaṁ na hotīti "dhammacakkhū"ti na vuccati, yato taṁ vajirūpamabhāvena vuttaṁ. **Vuttanayenā**ti "apparajakkhajātikā"ti ettha vuttanayena. Yasmā mandakilesā **"apparajakkhā"**ti vuttā, tasmā bahalakilesā **"mahārajakkhā"**ti veditabbā. Paṭipakkhavidhamanasamatthatāya **tikkhāni** sūrāni visadāni, vuttavipariyāyena **mudūni**. **Saddhādayo ākārā**ti saddahanādippakāre vadati. **Sundarā**ti kalyāṇā. **Sammohavinodaniyaṁ** pana "yesaṁ āsayādayo koṭṭhāsā (SṬ.6.1/CS:pg.1.235) sundarā, te svākārā"ti vuttaṁ, taṁ imāya atthavaṇṇanāya aññadatthu saṁsandatīti daṭṭhabbaṁ. **Kāraṇaṁ** nāma paccayākāro, saccāni vā. **Paralokan**ti samparāyaṁ. Taṁ dukkhāvahaṁ vajjaṁ viya bhayato passitabbanti vuttaṁ **"paralokañceva vajjañca bhayato passantī"**ti. Sampattibhavato vā aññattā vipattibhavo paralokoti vuttaṁ **"para …pe… passantī"**ti.

Ayaṁ panettha pāḷīti ettha "apparajakkhā"ti padānaṁ atthavibhāvane ayaṁ tassa tathābhāvasādhanapāḷi. Saddhādīnañhi vimuttaparipācakadhammānaṁ balavabhāvo tappaṭipakkhānaṁ pāpadhammānaṁ dubbalabhāve sati hoti. Tesañca balavabhāvo saddhādīnaṁ dubbalabhāveti vimuttiparipācakadhammānaṁ savisesaṁ atthitānatthitāvasena apparajakkhā mahārajakkhāti-ādayo pāḷiyaṁ (paṭi.ma.1.111) vibhajitvā dassitā "saddho puggalo apparajakkho"ti-ādinā. Khandhādayo eva lujjanapalujjanaṭṭhena **loko** sampattibhavabhūto loko **sampattibhavaloko,**

sugatisaṅkhāto upapattibhavo. Sampatti bhavati etenāti **sampattisambhavaloko,** sugatisaṁvattaniyo kammabhavo. Duggatisaṅkhāta-upapattibhava-duggatisaṁvattaniyakammabhavā **vipattibhavaloka-vipattisambhavalokā**. Puna ekakadukādivasena lokaṁ vibhajitvā dassetuṁ **"eko loko"**ti-ādi vuttaṁ. Āhārādayo viya hi āhāraṭṭhitikā saṅkhārā sabbe lujjanaṭṭhena lokoti. Tattha **eko loko sabbe sattā āhāraṭṭhitikā**ti yāyaṁ puggalādhiṭṭhānāya kathāya sabbesaṁ saṅkhārānaṁ paccayāyattavuttitā vuttā, tāya sabbo saṅkhāraloko eko ekavidho pakārantarassa abhāvato. **Dve lokā**ti-ādīsupi iminā nayena attho veditabbo. Nāmaggahaṇena cettha nibbānassa aggahaṇaṁ tassa alokasabhāvattā.

Nanu ca "āhāraṭṭhitikā"ti ettha paccayāyattavuttitāya maggaphalānampi lokatā āpajjatīti? Nāpajjati, pariññeyyānaṁ dukkhasaccadhammānaṁ idha "loko"ti adhippetattā. Atha vā na lujjati na palujjatīti yo gahito tathā na hoti, so lokoti taṁgahaṇarahitānaṁ lokuttarānaṁ natthi lokatā. Upādānānaṁ ārammaṇabhūtā khandhā **upādānakkhandhā**. Anurodhādivatthubhūtā lābhādayo **aṭṭha** (SṬ.6./CS:pg.1.236) **lokadhammā**. **Dasāyatanānī**ti dasa rūpāyatanāni. Sesaṁ suviññeyyameva. Vivaṭṭajjhāsayassa adhippetattā tassa ca sabbaṁ tebhūmakakammaṁ garahitabbaṁ vajjitabbañca hutvā upaṭṭhātīti vuttaṁ **"sabbe abhisaṅkhārā vajjā, sabbe bhavagāmikammā vajjā"**ti Apparajakkhatādīsu pañcasu dukesu ekekasmiṁ dasa dasa katvā **"paññāsāya ākārehi imāni pañcindriyāni jānātī"**ti vuttaṁ. Atha vā anvayato byatirekato ca saddhādīnaṁ indriyānaṁ paropariyattaṁ jānātīti katvā tathā vuttaṁ. Ettha ca apparajakkhādibhabbādivasena āvajjentassa Bhagavato te sattā puñjapuñjāva hutvā upaṭṭhahanti, na ekekā.

Uppalāni ettha santīti **uppalinī**. Uppalagacchopi jalāsayopi ca. Idha pana jalāsayo adhippetoti āha **"uppalavane"**ti. Yāni hi udakassa anto nimuggāneva hutvā pusanti vaḍḍhanti, tāni antonimuggaposīni. **Dīpitānī**ti Aṭṭhakathāyaṁ pakāsitāni, idheva vā **"aññānipī"**ti-ādinā dassitāni. **Ugghaṭitaññū**ti ugghaṭanaṁ nāma ñāṇugghaṭanaṁ, ñāṇena ugghaṭitamatteneva jānātīti attho. Vipañcitaṁ vitthāritameva atthaṁ jānātīti **vipañcitaññū**. Niddesādīhi dhammābhisamayāya netabboti **neyyo**. Pajjati attho etenāti padaṁ, pajjate ñāyateti vā padaṁ, tadattho. Padaṁ paramaṁ etassa, na saccābhisambodhoti **padaparamo**.

Udāhaṭavelāyāti udāhāre dhammassa uddese udāhaṭamatteyeva. **Dhammābhisamayo**ti catusaccadhammassa ñāṇena saddhiṁ abhisamayo. **Ayaṁ vuccatī**ti ayaṁ "cattāro satipaṭṭhānā"ti-ādinā nayena saṁkhittena mātikāya ṭhapiyamānāya desanānusārena ñāṇaṁ pesetvā arahattaṁ gaṇhituṁ samattho puggalo "ugghaṭitaññū"ti vuccati. **Ayaṁ vuccatī**ti saṁkhittena mātikaṁ ṭhapetvā vitthārena atthe vibhajiyamāne arahattaṁ pāpuṇituṁ samattho puggalo "vipañcitaññū"ti vuccati. **Uddesato**ti uddesahetu. Uddisantassa uddisāpentassa vāti attho. **Paripucchato**ti atthaṁ paripucchantassa. **Anupubbena dhammābhisamayo hotī**ti anukkamena arahattappatti hoti. **Na tāya jātiyā dhammābhisamayo hotī**ti tena attabhāvena maggaṁ vā phalaṁ vā antamaso jhānaṁ vā vipassanaṁ vā nibbattetuṁ na sakkoti. **Ayaṁ vuccati padaparamo**ti ayaṁ puggalo chabbidhaṁ byañjanapadaṁ chabbidhaṁ atthapadanti idaṁ padameva paramaṁ assāti padaparamoti vuccatīti attho.

Vāsanā (SṬ.6.1/CS:pg.1.237) **hotī**ti desanā phalavohārena vāsanā hotīti vuttā. Na hi kāci Buddhānaṁ desanā niratthakā. **Ye**ti ye duvidhe puggale. Vibhaṅge **kammāvaraṇenā**ti pañcavidhena ānantariyakammena. **Vipākāvaraṇenā**ti ahetukapaṭisandhiyā. Yasmā pana duhetukānampi ariyamaggapaṭivedho natthi, tasmā

duhetukā paṭisandhipi vipākāvaraṇamevāti veditabbā. **Kilesāvaraṇenā**ti niyatamicchādiṭṭhiyā. **Assaddhā**ti Buddhādīsu saddhārahitā. **Acchandikā**ti kattukamyatāchandarahitā. Uttarakurukā manussā acchandikaṭṭhānaṁ paviṭṭhā. **Duppaññā**ti bhavaṅgapaññāya parihīnā. Bhavaṅgapaññāya pana paripuṇṇāyapi yassa bhavaṅgacalanaṁ lokuttarassa paccayo na hoti, sopi duppañño eva nāma. **Abhabbā niyāmaṁ okkamituṁ kusalesu dhammesu sammattan**ti kusalesu dhammesu sammattaniyāmasaṅkhātaṁ maggaṁ okkamituṁ adhigantuṁ abhabbā. **Na kammāvaraṇenā**ti-ādīni vuttavipariyāyena veditabbāni. **Rāgacaritā**di-ādīsu yaṁ vattabbaṁ, taṁ **paramatthadīpaniyaṁ Visuddhimaggasaṁvaṇṇanāyaṁ** (visuddhi. mahāṭī.1.43) vuttanayena veditabbaṁ.

Nibbānassa dvāraṁ pavisanamaggo **vivaritvā ṭhapito** mahākaruṇūpanissayena sayambhuñāṇena adhigatattā. **Saddhaṁ pamuñcantū**ti attano saddhaṁ dhammasampaṭicchanayogyaṁ katvā vissajjentu, saddahanākārena naṁ upaṭṭhapentūti attho. Sukhena akicchena pavattanīyatāya **suppavattitaṁ**. **Na bhāsiṁ** na bhāsissāmīti cintesiṁ.

Satthu santikaṁ upagatānaṁ devānaṁ brahmānañca tassa purato antaradhānaṁ nāma atiṭṭhananti āha **"sakaṭṭhānameva gato"**ti. Saddhindriyādi sammādiṭṭhi-ādiko dhammo eva vineyyasantāne pavattanaṭṭhena cakkanti **dhammacakkaṁ**. Atha vā **cakkan**ti āṇā. **Dhamman**ti desanā. Atha vā atthadhammato anapetattā dhammañca taṁ pavattanaṭṭhena cakkañcāti **dhammacakkaṁ**. Dhammena ñāyena cakkantipi **dhammacakkaṁ**. Yathāha "dhammañca pavatteti cakkañcāti dhammacakkaṁ, cakkañca pavatteti dhammañcāti dhammacakkaṁ, dhammena pavattetīti dhammacakkaṁ, dhammacariyāya pavattetīti dhammacakkan"ti-ādi (paṭi.ma.2.40-41). **Pavattesī**ti paṭṭhapesi.

Brahmāyācanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.6.2.)2. Gāravasuttavaṇṇanā

173. **Ayaṁ** (SṬ.6./CS:pg.1.238) **vitakko**ti ayaṁ "kintāhaṁ vihareyyan"ti evaṁ pavattitavitakko. **Aññasmin**ti parasmiṁ. Attā na hotīti hi añño, paro. So panettha na yo koci adhippeto, atha kho garuṭṭhānīyo. Tenāha **"kañci garuṭṭhāne aṭṭhapetvā"**ti. Patissavati garuno "āmā"ti sampaṭicchatīti patisso, na patissoti **appatisso**. **Patissayarahito** garupassayarahitoti attho.

Sadevaketi avayavena viggaho samudāyo samāsattho. Sadevakaggahaṇena pañcakāmāvacaradevaggahaṇaṁ pārisesañāyena itaresaṁ padantarehi saṅgahitattā, samārakaggahaṇena chaṭṭhakāmāvacaradevaggahaṇaṁ paccāsattiñāyena. Tattha hi māro jāto tannivāsī ca hoti. Sabrahmakavacanena brahmakāyikādibrahmaggahaṇaṁ paccāsattiñāyeneva. "Sassamaṇabrāhmaṇiyā pajāyā"ti sāsanassa paccatthikasamaṇabrāhmaṇaggahaṇaṁ. Nidassanamattañcetaṁ apaccatthikānaṁ asamitapāpānaṁ abāhitapāpānañca samaṇabrāhmaṇānaṁ teneva vacanena gahitattā. Kāmaṁ "sadevake"ti-ādivisesanānaṁ vasena sattavisayo lokasaddoti viññāyati tulyayogavisayattā tesaṁ. "Salomako sapakkhako"ti-ādīsu pana atulyayogepi ayaṁ samāso labbhatīti byabhicāradassanato pajāgahaṇanti pajāvacanena sattalokaggahaṇaṁ. Devabhāvasāmaññena mārabrahmesu gahitesupi itarehi tesaṁ

labbhamānavisesadassanatthaṁ visuṁ gahaṇanti dassento **“māro nāmā”**ti-ādimāha. Māro brahmānampi vicakkhukammāya pahotīti āha **“sabbesan”**ti. **Uparī**ti uparibhāve. **Brahmā**ti dasasahassibrahmānaṁ sandhāyāha. Tathā cāha **“dasahi aṅgulīhī”**ti-ādi. Idha dīghanikāyādayo viya bāhirakānampi ganthanikāyo labbhatīti āha **“ekanikāyādivasenā”**ti.

Vatthuvijjādīti **ādi**-saddena vijjāṭṭhānāni saṅgahitāni. Yathāsakaṁ kammakilesehi pajātattā nibbattattā pajā, sattanikāyo. Tassā **pajāya**. **Sadevamanussāyā**ti vā iminā sammutidevaggahaṇaṁ tadavasiṭṭhamanussalokaggahaṇañca daṭṭhabbaṁ. Evaṁ bhāgaso lokaṁ gahetvā yojanaṁ dassetvā idāni abhāgaso lokaṁ gahetvā yojanaṁ dassetuṁ **“apicetthā”**ti-ādi vuttaṁ. **Lokavasena vuttāni** “lokīyanti ettha kammakammaphalānī”ti (SṬ.6.2/CS:pg.1.239) katvā, **pajāvasena** “hetupaccayehi pajāyatī”ti katvā. **Sīlasampannataran**ti ettha paripuṇṇasampannatā adhippetā “sampannaṁ sālikedāran”ti-ādīsu (jā.1.14.1) viya. Tenāha **“adhikataranti attho”**ti. Paripuṇṇampi “adhikataran”ti vattabbatamarahati. **Sesesū**ti “samādhisampannataran”ti-ādīsu.

Kāraṇanti-ādīsu **kāraṇan**ti yuttiṁ. **Atthan**ti aviparītatthaṁ. **Vuḍḍhin**ti abhivuḍḍhinimittaṁ.

Iminā vacanenāti imasmiṁ Sutte anantaraṁ vuttavacanena. Na kevalaṁ imināva, suttantarampi ānetvā paṭibāhitabboti dassento **“na me ācariyo atthī”**ti-ādimāha. Ettha yaṁ vattabbaṁ, taṁ **sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāya** (dī.ni.aṭṭha.3.162) vuttameva. **Saran**ti karaṇe etaṁ paccattavacananti āha **“sarantenā”**ti, **saran**ti vā saraṇahetūti attho.

Gāravasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.6.3.)3. Brahmadevasuttavaṇṇanā

174. **Ekako**ti vivekaṭṭhitatāya nissaṭo. Gaṇasaṅgaṇikābhāvo tassānena dīpito, kilesasaṅgaṇikābhāvo pana **“appamatto”**ti-ādīhi pakāsito. **Pesitatto**ti nibbānaṁ pati pesitacitto. **Sammadevā**ti ñāyeneva. So pana yadi āgamanato paṭṭhāya labbhati, vattabbameva natthi, atha paṭipadārambhato paṭṭhāya labbhati, evampi vaṭṭatevāti dassetuṁ **“yathā vā tathā vā”**ti-ādi vuttaṁ. Aggamaggādhigamena asammohapaṭivedhassa sikhāppattattā maggadhammesu viya phaladhammesupi sātisayo asammohoti “sayaṁ abhiññā”ti vuttanti āha **“sāmaṁ jānitvā”**ti. Yathā jānanā panassa sacchikaraṇaṁ attapaccakkhakiriyāti “sacchikatvā”ti vuttanti āha **“paccakkhaṁ katvā”**ti. Tathā sacchikiriyā cassa vipassanāpaṭilābhoti “upasampajjā”ti vuttanti āha **“paṭilabhitvā”**ti. **Etenā**ti “khīṇā jātī”ti-ādivacanena.

Jāti (SṬ.6.3/CS:pg.1.240) **khīṇā**ti ettha jātisīsena tabbikāravanto khandhā vuttā. **Pubbeva khīṇattā**ti maggādhigamanato pageva atītabhāveneva khīṇattā. **Tattha** anāgatesu. **Vāyāmābhāvato**ti avijjamānattā. Anāgatabhāvasāmaññaṁ gahetvā lesena vuttaṁ. **Na paccuppannā vijjamānattā**ti saṁkiliṭṭhā ca maggabhāvanāti siyāti vacanaseso. Yathā ajātaphalataruṇarukkhamūle chinne āyati-uppajjanārahāni phalāni chedanapaccayā anuppajjamānāni naṭṭhāni nāma honti, evameva bhāvanāya asati uppajjanārahā kilesā tappaccayā jāti ca maggabhāvanāya sati na uppajjamānā pahīnāti vuccantīti imamatthaṁ dasseti **“maggassa panā”**ti-ādinā. **Anuppādadhammataṁ**

āpajjanena ñāṇena khīṇarāgavasena.

Soḷasakiccabhāvāyāti soḷasakiccatāya, soḷasavidhassa vā kiccassa bhāvāya uppādanāya. Pāḷiyaṁ **sapadānan**ti sapadānacāro vutto bhāvanapuṁsakaniddesenāti āha **"sapadānacāran"**ti. **Anukkammā**ti anatikkamitvā. **Āhutipiṇḍan**ti juhitabbapiṇḍaṁ, juhanavasena aggimhi pakkhipitabbapāyāsapiṇḍanti adhippāyo. **Bhūtabalikamman**ti tathā pakkhipitvā balikammakaraṇaṁ. **Haritupalittan**ti allagomayena kataparibhaṇḍaṁ. **Vanamālaparikkhittan**ti manoharāhi vanapupphamālāhi parikkhittaṁ. **Dhūmakaṭacchū**ti dhūmapānaṁ. **Sīlagandhan**ti sīlaṁ paṭicca uppannakittigandhaṁ. **Ghāyamānassā**ti upagataṁ gaṇhantassa.

Imamhā ṭhānāti imasmā manussānaṁ vasanaṭṭhānā, mahāpathavitalatoti adhippāyo. **Sabbaheṭṭhimo**ti brahmapārisajjānaṁ vāsabrahmalokamāha. **Brahmapatho nāma cattāri kusalajjhānāni** brahmalokamaggabhāvato. **Jīvitapatho nāma** jīvitapavatti-upāyabhāvato. "Bhuñjatu bhavaṁ mahābrahmā"ti vacanaṁ sandhāyāha **"kiṁ jappasī"**ti-ādi. **Tiṇabījānī**ti sālitaṇḍulādīni. **Goyūsan**ti khīraṁ jigucchanto vadati. Ayampi attho "netādiso brahmabhakkho"ti vadantena dīpitoti.

Atidevapattopi pañcakhandhūpadhīnaṁ atthitāya kilesūpadhi-ādīnaṁyeva virahitabhāvo gahito. Aññatra hi bhāvapaccayaṁ tadattho viññāyatīti āha **"atidevabhāvaṁ patto"**ti. Yasmā brahmānopi devagatipariyāpannattā devā eva, tasmā vuttaṁ **"atibrahmabhāvaṁ patto"**ti.

Attānaṁ (SṬ.6.3/CS:pg.1.241) **bhāvetvā**ti sīlādīhi guṇehi attānaṁ vaḍḍhetvā paribrūhitvā ṭhito.

Puthujjanā tasā taṇhāmānadiṭṭhiparittāsavasena tāsanato. **Khīṇāsavā thāvarā nāma** sabbaso gatīsu sañcaraṇābhāvato. Tathā hi catunnaṁ saccānaṁ sabbaso adiṭṭhattā bhavadāyajjassa taṇhādāsabyassa bhāvato ekaccāsu gatīsu sañcaraṇasabhāvato sekkhā thāvarā na honti. **Bhajamānā**ti bhajāpiyamānā. **Thāvarapakkhameva bhajanti** sabbaseṭṭhapakkhaṁ ekantapasaṭṭhaṁ bhajamānabhāvaṁ upādāya.

Pahīnakileso khīṇāsavo **viseno**. Sukhaṁ āyati sukhāyati, tassa kārakaṁ **sukhāyatikaṁ**.

Brahmadevasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.6.4.)4. Bakabrahmasuttavaṇṇanā

175. "Sassato attā ca loko cā"ti evaṁ pavattā diṭṭhi **sassatadiṭṭhi**. **Saha kāyenā**ti saha tena brahmattabhāvena. **Brahmaṭṭhānan**ti attano brahmavatthuṁ. **Aniccaṁ "niccan"ti vadati** aniccatāya attano apaññāyamānattā. **Thiran**ti daḷhaṁ, vināsābhāvato sārabhūtanti attho. Uppādavipariṇāmābhāvato **sadā vijjamānaṁ**. **Kevalan**ti paripuṇṇaṁ. Tenāha **"akhaṇḍan"**ti. **Kevalan**ti vā jāti-ādīhi asammissaṁ, virahitanti adhippāyo. Uppādādīnaṁ abhāvato eva **acavanadhammaṁ**. **Koci jāyanako …pe… upapajjanako vā natthi** niccabhāvato ṭhānena saddhiṁ tannivāsīnaṁ. Niccabhāvañhi so paṭijānāti. **Tisso jhānabhūmiyo**ti dutiyatatiyacatutthajjhānabhūmiyo. Catutthajjhānabhūmivisesā hi asaññasuddhāvāsāruppabhavā. **Nibbānan**ti vā ettha **iti**-saddo ādi-attho, na parisamāpanattho, tasmā "sabban"ti iminā "asaññā …pe… bhavā"ti vuttaṁ saṅgaṇhāti. **Paṭibāhatī**ti santaṁyeva samānaṁ ajānantova "natthī"ti paṭikkhipati. **Eke** uttaravihāravāsino.

Heṭṭhūpapattikoti (SṬ.6.4/CS:pg.1.242) heṭṭhā bhūmīsu uppanna-upapattiko. Idāni tamatthaṁ vivarituṁ **"anuppanne"**ti-ādi vuttaṁ. **Heṭṭhupapattikaṁ katvā**ti yathāṭhitabhūmito heṭṭhā tatiyajjhānabhūmiyaṁ upapattijhānaṁ katvā, na uparijhānassa viya patthanāmattanti adhippāyo. **Paṭhamakāle**ti tasmiṁ bhave paṭhamakāle. **Aññāsi** āsannabhāvato. **Ubhayan**ti taṁ taṁ attanā katakammañceva nibbattaṭṭhānañcāti ubhayaṁ. **Pamussitvā** nibbattiṁ anupadhārento.

Avijjāya gatoti avijjāya saha pavatto. Sahayoge hi idaṁ karaṇavacanaṁ. Tenāha **"samannāgato"**ti. **Aññāṇī**ti avidvā. Paññācakkhuvirahato **andhībhūto,** andhabhāvaṁ āpannoti attho. Anāgate saddo hotāyaṁ "vakkhatī"ti yatrasaddapayogena, attho pana vattamānakāliko. Tenāha **"bhaṇatī"**ti. Tenāha **"yatrā"**ti-ādi.

Maggacoroti maggaparibundhakacoro. **Santajjiyamāno**ti "avijjāgato vata, bho, Bako brahmā"ti-ādinā santajjiyamāno. **Satiṁ labhitvā**ti teneva santajjanena yoniso ummujjitvā purimajātivisayaṁ satiṁ labhitvā. **Nippīḷitukāmo**ti ghaṁsetukāmo dosaṁ dassetukāmo "idaṁ passa yāvañca te aparaddhan"ti. **Puññakammā**ti puññakārino. **Vedehi** ñāṇehi **gatattā** pavattattā. **Antimā brahmupapattī**ti sabbapacchimā brahmabhāvappatti. **Asmābhijappantī**ti asme abhijappanti. Āyuvaṇṇādivasena brūhitaguṇattā **brahmā**. Aññehi mahantā brahmā **mahābrahmā**. **Abhibhū**ti taṁ brahmalokaṁ jeṭṭhakabhāvena abhibhavitvā ṭhito. **Anabhibhūto**ti aññehi na abhibhūto. **Aññadatthū**ti ekaṁsavacanametaṁ. Dassanavasena **daso,** sabbaṁ passatīti adhippāyo. **Vasavattī**ti sabbajanaṁ vase vatteti. **Issaro**ti loke issaro. **Kattā nimmātā**ti lokassa kattā nimmātā. **Seṭṭho sajitā**ti ayaṁ lokassa uttamo saṁvibhajitā ca. **Vasī pitā bhūtabhabyānan**ti āciṇṇavasittā vasī, ayaṁ pitā bhūtānaṁ nibbattānaṁ bhabyānaṁ sambhavesīnanti **patthenti** vikatthenti **pihenti** mānenti.

Etanti (SṬ.6.4/CS:pg.1.243) viparītasaññāvasena "idaṁ niccaṁ idaṁ dhuvaṁ idaṁ sassatan"ti-ādinā vuttaṁ etaṁ appaṁ parittakanti taṁ Bhagavā paricchinditvā dasseti. Taṁ pana "ekasmiṁ Kosalake tilavāhe vassasate vassasate ekekatiluddhāre kayiramāne tilāni parikkhayaṁ gacchanti, na tveva abbude āyū"ti evaṁ vutto abbudo, taṁvasena vīsatiguṇaṁ nirabbudo, tesaṁ nirabbudānaṁ vasena nirabbudasatasahassaṁ. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato pana padume āyuno vassagaṇanā imasmiṁyeva saṁyutte parato āgamissati. **Anantadassī**ti anantassa ñeyyassa anavasesato dassī. **Vatasīlavattan**ti samādānavasena vatabhūtaṁ cārittasīlavasena samāciṇṇattā sīlavattaṁ. Taṁ pana ekamevāti āha **"sīlamevā"**ti.

Apāyesīti ettha yadā so pipāsite manusse pānīyaṁ pāyesi, taṁ samudāgamato paṭṭhāya dassetuṁ **"tatrā"**ti-ādi āraddhaṁ. **Pubbe**ti purimajātiyaṁ. Esa brahmā "jarāmaraṇassa antaṁ karissāmī"ti ajjhāsayavasena jhānaṁ nibbattetvā brahmaloke nibbatti, so tattha nibbānasaññī ahosi. **Jhānaratiyā vītināmetī**ti tadā tassā kiriyāya avicchedato pavattiṁ upādāya vattamānapayogo. Rattandhakāre purato purato gacchantassa sakaṭassa anussaraṇavasena gacchantānaṁ sakaṭānaṁ nivattanaṁ hotīti **"sabbasakaṭāni tatheva nivattitvā"**ti vuttaṁ.

Kammasajjāti yuddhasajjā. **Vilopan**ti viluttabhaṇḍaṁ. **Eṇikūlasmin**ti ettha "panihatāya niccagaṅgāya nāman"ti keci. "Eṇimigabahulatāya so Gaṅgāya tīrappadeso eṇikūlanti vuttan"ti apare. **Gaṅgeyyako**ti Gaṅgāsannivāsī.

Baddhacaroti paṭibaddhacariyo. Tenāha **"antevāsiko"**ti. **Yasmā Buddho** sabbaññū, tasmā aññāsi, idha mayhaṁ pamuṭṭhañca sabbaṁ jānāsīti adhippāyo. **Sabbaṁ brahmalokaṁ obhāsayanto** sabbampimaṁ brahmalokaṁ Bhagavā obhāsaṁ abhibhavitvā anaññasādhāraṇaṁ attano obhāsaṁ obhāsento tiṭṭhati.

Bakabrahmasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.6.5.)5. Aññatarabrahmasuttavaṇṇanā

176. **Tejokasiṇaparikammaṁ** (SṬ.6.5/CS:pg.1.244) **katvā**ti "tejokasiṇaparikammajjhānaṁ samāpajjissāmī"ti cittuppādo evettha tejokasiṇaparikammaṁ. Na hi Buddhānaṁ aññesaṁ viya tattha jhānasamāpajjanena parikammapapañco atthi sabbattheva ciṇṇavasībhāvassa paramukkaṁsabhāvappattattā. Tassa kira brahmuno "yathāhaṁ evaṁ mahānubhāvo añño natthī"ti laddhi, yaṁ sandhāya vuttaṁ--"natthi so samaṇo vā brāhmaṇo vā, yo idha āgaccheyyā"ti. Bhagavā tassa taṁ laddhiṁ vissajjetuṁ tejodhātuṁ samāpajjitvā tassa upari ākāse nisīdi. Tena vuttaṁ **"tejodhātuṁ …pe… Tathāgataṁ disvā"**ti. Aṭṭhivedhaṁ viyaṁ vijjhitabbo **aṭṭhivedhī,** yathā aṭṭhiṁ vijjhitvā aṭṭhimiñjaṁ āhacca tiṭṭhati, evaṁ vijjhitabboti attho. Ayaṁ pana aṭṭhivedhī viya **aṭṭhivedhī,** yathā so laddhiṁ vissajjeti, evaṁ paṭipajjitabboti attho. **Sesānan**ti Mahākassapamahākappina-anuruddhattherānaṁ.

Aññabrahmasarīravimānālaṅkārādīnaṁ pabhāti brahmānaṁ sarīrappabhā vimānappabhā alaṅkāravatthādīnaṁ pabhāti imasmiṁ brahmaloke imā sabbā pabhā attano pabhassarabhāvena abhibhavantaṁ. **Natthi me sā**ti idāni me sā diṭṭhi natthi, "natthi so samaṇo vā brāhmaṇo vā, yo idha āgaccheyyā"ti ayaṁ laddhi natthi. Tenāha **"tatrāssa …pe… pahīnā"**ti. **Etthā**ti etasmiṁ samāgame. Yathā tassa brahmuno sabbaso diṭṭhigataṁ vimuccati dhammacakkhu uppajjati, evaṁ **mahantaṁ dhammadesanaṁ desesi**.

"Ajjāpi te, āvuso"ti-ādinā vuttena **tattakeneva**. **Sarūpena vuttā**ti paṭhamena pādena catasso, dutiyena ekanti evaṁ pañca abhiññā sarūpena vuttā. Kasmā ettha dibbasotaṁ nāgatanti? Āha **"tāsaṁ vasena āgatamevā"**ti. Yena imā lokuttarā abhiññā adhigatā, na tassa dibbasotasampādanaṁ bhāriyaṁ paṭipakkhavigamena sukheneva ijjhanato.

Aññatarabrahmasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.6.6.)6. Brahmalokasuttavaṇṇanā

177. **Paccekaṁ** (SṬ.6.6/CS:pg.1.245) **dvārabāhan**ti paccekaṁ dvārabāhaṁ. Pacceka-saddo cettha āvuttivasena veditabbo; "paccekaṁ paccekan"ti āha **"ekeko ekekan"**ti. Tesu hi eko paccekabrahmā gandhakuṭiyā ekadvārabāhaṁ nissāya ṭhito, aparo aññaṁ. **Paccekabrahmā**ti ca ekacārī brahmā, na parisacārī brahmāti attho. Samiddhi nāma sagge sukhupakaraṇehi, brahmānañca jhānaṁ sukhupakaraṇanti **jhānasukhena Samiddho**ti. Sampattiyā vepullappattatā brahmānañca abhiññāguṇehi vepullappattīti āha **"phītoti abhiññāpupphehi supupphito"**ti. **Asahanto**ti nasahanto narocento.

Satapadanti satasaddo. **Rūpavasenā**ti rūpasaddavasena, rūpasaddena saddhinti attho. Tathā **pantivasenā**ti etthāpi. **Ekacce**ti eke migārī, tesaṁ byagghīnisārūpakānaṁ pañcasatānīti attho. **"Kassa aññassa upaṭṭhānaṁ gamissāmī"**ti vimānasampattiyaṁ vimhayakkhiko ahaṅkāravasena vadati. Raṇanti nindanti etehīti **raṇā,** dosā.

Virodhipaccayasannipāte vikāruppatti ruppanaṁ rūpassa pavedhananti āha **"sītādīhi ca niccaṁ pavedhitan"**ti. **Sumedho** sundarapañño **so Satthā rūpe na ramati,** kiṁ pana mandapañño rūpe saraṇañca pavedhitañca apassanto ramasīti adhippāyo.

Brahmalokasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.6.7.)7. Kokālikasuttavaṇṇanā

178. Pamāṇakarānaṁ rāgādīnaṁ abhāvato khīṇāsavo rāgādivasena na sakkā imaṁ pamātunti **appameyyo,** appameyyāni vā cattāri ariyasaccāni vijjhitvā ṭhitattā pamitaṁ pameyyaṁ tassa kato parimeyyo natthi. Tenāha **"khīṇāsavo …pe… dīpetī"**ti. **Tan**ti khīṇāsavaṁ. **Pametuṁ** randhagavesī hutvā vajjato paricchindituṁ. Yathāsabhāvato tassa minane nihīnapaññatāya **avakujjapaññaṁ**.

Kokālikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.6.8.)8. Katamodakatissasuttavaṇṇanā

179. Kiṁ (SṬ.6.8/CS:pg.1.246) kusalagavesitāya "kiṁ kusalaṁ akusalan"ti-ādinā kinti suṇāti etāyāti **kissa vā vuccati paññā**.

Katamodakatissasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.6.9.)9. Turūbrahmasuttavaṇṇanā

180. Ābādho etassa atthīti **ābādhiko**. **Anantarasutte**ti anāgatānantare sutte. **Varāko**ti anuggahavacanameva, na nippariyāyena vuttavacanaṁ. **Piyasīlā**ti iminā etasmiṁ atthe niruttinayena "pesalā"ti padasiddhīti dasseti. **Kabarakkhīnī**ti byādhibalena paribhinnavaṇṇatāya kabarabhūtāni akkhīni. **Yattakan**ti yaṁ tvaṁ Bhagavato vacanaṁ aññathā karosi, tattakaṁ **tayā aparaddhaṁ,** tassa pamāṇaṁ natthīti attho. Yasmā anāgāmino nāma kāmacchandabyāpādā pahīnā honti, tvañca diṭṭho kāmacchandabyāpādavasena idhāgato, tasmā yāva te idaṁ aparaddhanti ayamevettha attho daṭṭhabbo.

Adiṭṭhippattoti appattadiṭṭhinimitto. **Gilaviso viya** visaṁ gilitvā ṭhito viya. **Kuṭhārisadisā** mūlapacchindanaṭṭhena. **Uttamatthe**ti arahatte. **Khīṇāsavoti vadati** sunakkhatto viya acelaṁ korakkhattiyaṁ. **Yo** aggasāvako viya **pasaṁsitabbo khīṇāsavo,** taṁ "dussīlo ayan"ti yo vā vadati. **Samakova vipāko**ti pasaṁsiyanindā vijjamānaguṇaparidhaṁsanavasena pavattā yāva mahāsāvajjatāya kaṭukataravipākā, tāva nindiyapasaṁsāpi mahāsāvajjatāya samavipākā tattha avijjamānaguṇasamāropanena attano paresaṁ micchāpaṭipattihetubhāvato pasaṁsiyena tassa samabhāvakaraṇato ca. Lokepi hi ayaṁ pure samaṇagārayho hoti, pageva duppaṭipannaduppaṭipannoti samaṁ karontīti.

Sakenāti attano sāpateyyena. **Ayaṁ appamattako aparādho** diṭṭhadhammikattā sappatikārattā ca tassa. **Ayaṁ mahantataro kali** katūpacitassa samparāyikattā appatikārattā ca.

"Nirabbudo"ti (SṬ.6.9/CS:pg.1.247) gaṇanāviseso ekoti āha **"nirabbudagaṇanāyā"**ti, satasahassaṁ nirabbudānanti attho. Nirabbudaparigaṇanaṁ pana heṭṭhā vuttameva. **Yamariyagarahī nirayaṁ upetī**ti ettha yathāvuttaṁ āyuppamāṇaṁ pākatikena ariyūpavādinā vuttanti veditabbaṁ. "Aggasāvakānaṁ pana guṇamahantatāya tatopi ativiya mahantatarā evā"ti vadanti.

Turūbrahmasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.6.10.)10. Kokālikasuttavaṇṇanā

181. Dve Kokālikanāmakā bhikkhū, tato idha adhippetaṁ niddhāretvā dassetuṁ--**"ko ayaṁ Kokāliko"**ti? Pucchā. Suttassa aṭṭhuppattiṁ dassetuṁ--**"kasmā ca upasaṅkamī"**ti? Pucchā **Ayaṁ kirā**ti-ādi yathākkamaṁ tāsaṁ vissajjanaṁ. Vivekavāsaṁ vasitukāmattā appicchatāya ca **mā kassaci …pe… vasiṁsu**.

Pakkamissantīti āghātaṁ uppādesi attano icchāvighātanato. **Therā bhikkhusaṅghassa niyyādayiṁsu** payuttavācāya akatattā therehi ca adīpitattā. **Pubbepi …pe… maññe**ti iminā therānaṁ kohaññe ṭhitabhāvaṁ āsaṅkati avaṇe vaṇaṁ passanto viya, suddhe ādāsatale lekhaṁ uṭṭhāpento viya ca.

Aparajjhitvāti Bhagavato sammukhā "pāpabhikkhū jātā"ti vatvā. Āha **"saddhāya ākaro pasādāvaho"**ti. Pavattasaddhāyiko vāti atthoti āha **"saddhātabbavacano"**ti.

Pīḷakā nāma bāhirato paṭṭhāya aṭṭhiṁ bhindati, imā pana paṭhamaṁyeva aṭṭhiṁ bhinditvā uggatā. **Taruṇabeluvamattiyo**ti taruṇabillaphalamattiyo. **Visagilito**ti khittapaharaṇo. Tañca baḷisaṁ visasamaññā loke. "Ārakkhadevatānaṁ sutvā"ti padaṁ ānetvā sambandho.

Magadharaṭṭhe (SṬ.6.10/CS:pg.1.248) saṁvohārato **Māgadhako patto,** tena. Tilasakaṭaṁ **tilavāhā**eti vutto. **Paccitabbaṭṭhānassā**ti nirayadukkhena paccitabbapadesassa. **Etaṁ**-- "abbudo"ti nāmaṁ.

Vassagaṇanāti ekato paṭṭhāya dasaguṇitaṁ abbuda-āyumhi, tato paraṁ vīsatiguṇaṁ nirabbudādīsu vassagaṇanā veditabbā. **Sabbatthā**ti ababādīsu padumapariyosānesu sabbesu nirayesu. **Eseva nayo**ti heṭṭhimato uparimassa uparimassa vīsatiguṇataṁ atidisati.

Kokālikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.
Paṭhamavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Dutiyavaggo

(SṬ.6.11.)1. Sanaṅkumārasuttavaṇṇanā

182. **Porāṇakattā**ti nibbattitvā cirakālattā. Jātattā jano, taṁ ito **janeto,** tasmiṁ. **Khattiyo seṭṭho** lokamariyādaparipālanādinā sammāpaṭipattiyaṁ sattānaṁ niyojanena bahukārattā. So hi pare tathā paṭipādento sayampi tattha patiṭṭhitoyeva hotīti seṭṭho vutto. Paṭipakkhavijjhanaṭṭhena pubbenivāsādīnaṁ viditakaraṇaṭṭhena **vijjā**ti. Saddhāhirottappabāhusaccavīriyasatipaññāti ime **satta saddhammā**. Caranti agatapubbaṁ disaṁ etehīti **caraṇāni,** sīlādayo pannarasa dhammā.

Sanaṅkumārasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.6.12.)2. Devadattasuttavaṇṇanā

183. Appaññatte eva sikkhāpade chejjagāmikammassa katattā saliṅgeneva ca ṭhitattā "Devadatto sāsanato pakkanto"ti na vattabboti **acirapakkante**ti ettha "sāsanato pakkante"ti avatvā **"Veḷuvanato** (SṬ.6./CS:pg.1.249) **gayāsīsaṁ gate"**ti vuttaṁ. Pakatatto hi bhikkhusaṅghaṁ bhindeyya, na apakatattoti. **Vaḷavāyā**ti vaḷavāya kucchiyaṁ jātaṁ.

Devadattasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.6.13.)3. Andhakavindasuttavaṇṇanā

184. **Janatan**ti janānaṁ samūhaṁ, janasañcaraṇaṭṭhānanti attho. **Manussānaṁ anupacāre**ti yattake kasanādikiccaṁ karontānaṁ sañcāro hoti, ettakaṁ atikkamitvā anupacāre. **Saṁyojanavippamokkhā**ti saṁyojanavimokkhahetu. Vivekaratiṁ pavivekasukhajjhānaṁ alabhanto. **Cittānurakkhaṇatthan**ti pubbe maṁ manussā "araññavāsena pavivitto asaṁsaṭṭho āraddhavīriyo"ti maññiṁsu, idāni gāmante vasantaṁ disvā gaṇasaṅgaṇikāya nivuṭṭhoti appasādaṁ āpajjissanti. Yadipi me idha abhirati natthi, evaṁ santepi idheva vasissāmīti vikkhittacittena hutvā na vasitabbaṁ, ko attho cittavasaṁ gantvāti adhippāyo. **Satipaṭṭhānaparāyaṇo**ti satipaṭṭhānabhāvanārato. Evaṁ hissa gaṇavāsopi pāsaṁso vivekavāsena vinā samaṇakiccassa asijjhanato.

Vaṭṭabhayato pamutto ajjhāsayavasenāti adhippāyo.

Nisīdi tattha bhikkhūti iminā sattūpaladdhiyā anissitattā yathāruciyā tesaṁ nisajjaṁ dasseti. Tenāha **"iminā"**ti-ādi.

Iminā ca iminā ca ākārena jātanti na anussavadassanametaṁ, na anussavaggahaṇaṁ. Takkahetu nayahetu vā na vadāmīti yojanā. Piṭakaṁ gantho sampadīyati etassāti **piṭakasampadānaṁ,** ganthassa uggaṇhanato tena piṭakassa uggaṇhanakabhāvena, kenaci ganthānusārena evaṁ na vadāmīti attho. Brahmassa seṭṭhassa dhammassa cariyaṁ vācasikaṁ pavattatīti **brahmacariyaṁ,** dhammadesanā. Bhāvitena maraṇassa sabbaso bhāgena vippahānena **maraṇapariccāgīnaṁ**. Te ca khīṇajātikāti āha **"khīṇāsavānan"**ti.

Dasadhā (SṬ.6.13/CS:pg.1.250) **dasā**ti dasakkhattuṁ dasa. **Aññan**ti pañcasatādhikasahassato aññaṁ. **Puññabhāgino**ti vivaṭṭanissitapuññassa bhāgino tassā desanāya ettakā sattā jātāti gaṇetuṁ ahaṁ na sakkomīti dasseti. **Brahmadhammadesanan**ti brahmunā vuttaṁ āha.

Andhakavindasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.6.14.)4. Aruṇavatīsuttavaṇṇanā

185. **Abhibhū sambhavo**ti tesaṁ dvinnaṁ mahātherānaṁ nāmāni. Tesaṁ vibhāgaṁ dassetuṁ **"tesū"**ti-ādi vuttaṁ. Ete dve tassa Bhagavato aggasāvakāti dasseti. **Avajjhāyantī**ti heṭṭhā katvā cintenti. **Khiyyanti** taṁ lāmakato cintetabbataṁ pāpenti pāpakataṁ karonti. **Vitthārayantā**ti tameva lāmakato cintetabbataṁ vepullaṁ pāpentā. Sabbe pāsaṇḍā attano attano samaye siddhante sabbe devamanussā attano attano samaye paṭilābhe paṭiladdha-atthe purisakāraṁ vaṇṇayantīti yojanā.

Ārambhavīriyanti maccusenāsaṅkhātakilesadhunane ārambhavīriyaṁ, yā "ārambhadhātū"ti vuccati **Nikkamavīriyan**ti kosajjapaṭipakkhabhūtaṁ vīriyaṁ, yā "nikkamadhātū"ti vuccati. **Payogaṁ karothā**ti paraṁ paraṁ ṭhānaṁ akkamanato tatopi balavataraṁ bhāvanābhiyogaṁ pavattethāti attho. Tenāha "parakkamathā"ti. **Kilesasenā** nāma rāgādikilesasamūho, so maraṇapaccayabhāvato "maccuno senā"ti vuccati. Tañhi sandhāya vuttaṁ "mahāsenena maccunā"ti (ma.ni.3.272 275 276). Khandhānaṁ paṭhamābhinibbatti **jāti,** tadaññaṁ pana tesaṁ paṭipāṭi pavattaṁ **saṁsāro**ti adhippāyenāha **"jātiñca saṁsārañcā"**ti. Yasmā "ekampi jātiṁ dvepi jātiyo"ti-ādīsu tasmiṁ tasmiṁ bhave ādānanikkhepaparicchinnakhandhappavatti "jātī"ti vuccati, sā eva yāva parinibbānā aparāparaṁ pavattamāno saṁsāro "ito cito saṁsaraṇan"ti katvā, tasmā āha **"jātisaṅkhātaṁ vā saṁsāran"**ti. **Paricchedan**ti pariyosānaṁ. Obhāsaṁ pharīti sambandho. **Ālokaṭṭhāne**ti attanā (SṬ.6.14/CS:pg.1.251) kata-ālokaṭṭhāne. **Ālokakiccaṁ natthī**ti andhakāraṭṭhāne ālokadassanaṁ viya ālokaṭṭhāne ālokadassanakiccaṁ natthi. Tasmā tesaṁ sattānaṁ "kiṁ āloko ayaṁ, kassa nu kho ayaṁ āloko"ti? **Vicinantānaṁ** cintentānaṁ. **Sabbe**ti sahassilokadhātuyaṁ sabbe devamanussā. **Osaṭāya parisāyā**ti dhammassavanatthaṁ sabbosaṭāya paricitaparicchinnāya parisāya. **Saddaṁ suṇiṁsū**ti na kevalaṁ saddameva suṇiṁsu, atha kho atthopīti yathādhippeto tesaṁ pakatisavanupacāre viya pākaṭo ahosi, tisahassilokadhātuṁ viññāpesīti.

Aruṇavatīsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.6.15.)5. Parinibbānasuttavaṇṇanā

186. **Evaṁ taṁ kusinārāya hotī**ti yathā anurodhapurassa thūpārāmo dakkhiṇapacchimadisāyaṁ, evaṁ taṁ uyyānaṁ kusinārāya dakkhiṇapacchimadisāyaṁ hoti. **Tasmā**ti yasmā nagaraṁ pavisitukāmā uyyānato upecca vattanti gacchanti etenāti **Upavattanan**ti vuccati, tasmā. **Tan**ti sālapantibhāvena ṭhitaṁ sālavanaṁ. **Antarenā**ti vemajjhe. Appamajjanaṁ **appamādo,** so pana atthato ñāṇūpasaṁhitā sati. Yasmā tattha satiyā byāpāro sātisayo, tasmā **"sati-avippavāsenā"**ti vuttaṁ. **Appamādapadeyeva pakkhipitvā abhāsi** atthato tassa sakalassa Buddhavacanassa saṅgaṇhanato.

Jhānādīsu citte ca paramukkaṁsagatavasībhāvatāya "ettake kāle ettakā samāpattiyo samāpajjitvā parinibbāyissāmī"ti kālaparicchedaṁ katvā samāpattisamāpajjanaṁ **parinibbānaparikammanti** adhippetaṁ. **Thero**ti

anuruddhatthero.

Ayampi cāti yathāvuttapañcasaṭṭhiyā jhānānaṁ samāpannakathāpi saṅkhepakathā eva. Kasmā? Yasmā Bhagavā tadā devasikaṁ vaḷañjanasamāpattiyo sabbāpi aparihāpetvā samāpajji evāti dassento "**nibbānapuraṁ pavisanto"**ti-ādimāha. **Catuvīsati …pe… pavisitvā**ti ettha keci tāva āhu (SṬ.6.15/CS:pg.1.252) "Bhagavā devasikaṁ dvādasakoṭisatasahassakkhattuṁ mahākaruṇāsamāpattiṁ samāpajjati, dvādasakoṭisatasahassakkhattumeva phalasamāpattiṁ samāpajjati, tasmā tadāpi catuvīsatikoṭisatasahassasaṅkhā samāpattiyo samāpajjati. Vuttañhetaṁ Bhagavatā 'Tathāgataṁ, bhikkhave, arahantaṁ sammāsambuddhaṁ dve vitakkā bahulaṁ samudācaranti khemo ca vitakko paviveko ca vitakko'ti (itivu.38). Khemo hi vitakko Bhagavato mahākaruṇāsamāpattiṁ pūretvā ṭhito, pavivekavitakko arahattaphalasamāpattiṁ. Buddhānaṁ hi bhavaṅgaparivāso lahuko matthakappatto samāpattīsu vasībhāvo, tasmā samāpajjanavuṭṭhānāni katipayacittakkhaṇeheva ijjhanti. Pañca rūpāvacarasamāpattiyo catasso arūpasamāpattiyo appamaññāsamāpattiyā saddhiṁ nirodhasamāpatti arahattaphalasamāpatti cāti dvādasetā samāpattiyo Bhagavā paccekaṁ divase divase koṭisatasahassakkhattuṁ purebhattaṁ samāpajjati, tathā pacchābhattanti evaṁ catuvīsatikoṭisatasahassasaṅkhā devasikaṁ vaḷañjanakakasiṇasamāpattiyo"ti.

Apare panāhu "yaṁ taṁ Bhagavatā abhisambodhidivase pacchimayāme paṭiccasamuppādaṅgamukhena paṭilomanayena jarāmaraṇato paṭṭhāya ñāṇaṁ otāretvā anupadadhammavipassanaṁ ārabhantena yathā nāma puriso suviduggaṁ mahāgahanaṁ Mahāvanaṁ chindanto antarantarā nisānasilāyaṁ pharasuṁ nisitaṁ karoti, evamevaṁ nisānasilāsadisiyo samāpattiyo antarantarā samāpajjitvā ñāṇassa tikkhavisadabhāvaṁ sampādetuṁ anulomapaṭilomato paccekaṁ paṭiccasamuppādaṅgesu lakkhakoṭisamāpattisamāpajjanavasena sammasanañāṇaṁ pavatteti, tadanusārena Bhagavā Buddhabhūtopi anulomapaṭilomato paṭiccasamuppādaṅgamukhena vipassanāvasena divase divase lakkhakoṭiphalasamāpattiyo samāpajjati, taṁ sandhāya vuttaṁ, 'catuvīsatikoṭisatasahassasaṅkhā samāpattiyo pavisitvā'"ti.

Imāni dvepi samanantarāneva paccavekkhaṇāyapi yebhuyyena nānantariyakatāya jhānapakkhikabhāvato. Yasmā sabbapacchimaṁ bhavaṅgacittaṁ tato tato (SṬ.6.15/CS:pg.1.253) cavanato "cutī"ti vuccati tasmā na kevalaṁ ayameva Bhagavā, atha kho sabbepi sattā bhavaṅgacitteneva cavantīti dassetuṁ **"ye hi kecī"**ti-ādi vuttaṁ. **Dukkhasaccenā**ti dukkhasaccapariyāpannena cuticittena **kālaṁ** kālakiriyaṁ **karonti** pāpuṇanti, kālagamanato vā karonti peccāti.

Paṭibhāgapuggalavirahito sīlādiguṇehi asadisatāya sadisapuggalarahito. Saṅkhārā vūpasammanti etthāti **vūpasamo**ti evaṁ saṅkhātaṁ ñātaṁ kathitaṁ nibbānameva sukhanti. **Lomahaṁsanako**ti lomānaṁ haṭṭhabhāvāpādano. **Bhiṁsanako**ti avītarāgānaṁ bhayajanako **āsi** ahosi. **Sabbākāravaraguṇūpete**ti sabbehi ākāravarehi uttamakāraṇehi sīlādiguṇehi samannāgate. **Asaṅkuṭitenā**ti akuṭitena vipphārikābhāvato. **Suvikasitenevā**ti pītisomanassayogato suṭṭhu vikasitena. **Vedanaṁ adhivāsesi** sabhāvasamudayādito suṭṭhu paññātattā. **Anāvaraṇavimokkho sabbaso** nibbidabhāvo. Tenāha **"apaññattibhāvūpagamo"**ti. **Pajjotanibbānasadiso**ti padīpassa nibbānasadiso tattha vilīyitvā avaṭṭhānābhāvato.

Parinibbānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Dutiyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Sāratthappakāsiniyā Saṁyuttanikāya-aṭṭhakathāya Brahmasaṁyuttavaṇṇanāya Līnatthappakāsanā samattā.

SṬ.7.Brāhmaṇasaṁyuttaṁ

1. Arahantavaggo

(SṬ.7.1.)1. Dhanañjānīsuttavaṇṇanā

187. **Dhanañjānigottā**ti (SṬ.7.1/CS:pg.1.254) ettha pubbapurisato āgatassa kulavaṁsassa nāmābhidhānasaṅkhātaṁ gaṁ tāyatīti gottaṁ. (kiṁ pana tanti? Aññakulaparamparāsādhāraṇaṁ tassa kulassa ādipurisasamudāgataṁ taṁkulapariyāpannasādhāraṇaṁ sāmaññarūpanti daṭṭhabbaṁ.) Dhanañjānigottaṁ etissanti **dhanañjānigottā**. Tassā udānassa kāraṇaṁ pucchitvā ādito paṭṭhāya vibhāvetuṁ **"so kirā"**ti-ādi vuttaṁ. Nānārasabhojanaṁ detīti yojanā. Pañcagorasasampāditaṁ sālibhattaṁ sūpasākabyañjanaṁ nānārasaṁ brāhmaṇabhojanaṁ. **Maṇḍalaggakhaggan**ti maṇḍalaggasaṅkhātaṁ khaggaṁ. Duvidho hi khaggo maṇḍalaggo dīghaggoti. Tattha yassa aggo maṇḍalākārena ṭhito, so maṇḍalaggo. Yassa pana asiputtikā viya dīgho, so dīghaggo.

Sāsanāti anusāsanā. "Namo …pe… sambuddhassā"ti evaṁ vuttā **pañcapadikagāthā**. Satthusāsane hi lokiyacchandaṁ anapekkhitvā esā pañcapadikagāthāti daṭṭhabbā. **Okkāvaradharā**ti pubbapurisasaṅkhāta-ukkākavaṁsavaradhārikā. **Sakkā**ti sakkuṇeyyaṁ.

Evanti "sace me aṅgamaṅgānī"ti-ādinā iminā pakārena. "Pañca gāthāsatāni pana Aṭṭhakathaṁ āruḷhāni, idha pana dve eva uddhaṭā"ti vadanti. **Paharituṁ vā**ti ekavārampi hatthena vā pādena vā paharitumpi parāmasitumpi asakkontoti attho. So hi tassā ariyasāvikāya ānubhāvena attano sāmatthiyena vase vattāpanatthaṁ santajjitvāpi tadanuvattanto nibbiso ahosi. Tenāha **"bhotī"**ti-ādi.

Tassa brāhmaṇassāti attano sāmikabrāhmaṇassa. **Upasaṁharantī**ti upanentī. **Tasmiṁ samaye**ti tasmiṁ dukkhuppattikāle "sabbe saṅkhārā dukkhā"ti Bhagavato (SṬ.7./CS:pg.1.255) vacanaṁ anussaritvā "dasabalassa Bhagavato"ti-ādīsu yathāpariciṭaṁ guṇapadaṁ anussari. Tenāha **"dasabalaṁ sarī"**ti.

Khantisoraccarahitatāya **kujjhitvā**. **Bhijjitvā**ti saṁyatābhāvato tassa brāhmaṇassa antare mettibhedena bhijjitvā. **Evamevā**ti yathā etarahi akāraṇena, evameva aññadāpi akāraṇenāti attho. Nikkāraṇatādīpane **evaṁ**-saddo, **eva**-saddo pana avadhāraṇattho. Nikkāraṇatā ca nāma niratthakatā, niratthakavippalāpabhāvenettha **evaṁ**-saddassa gahaṇe pavatti gavesitabbā. Garahattho vāyaṁ **evaṁ**-saddo anekatthattā nipātānaṁ. Garahatthatā cassa vasalisaddasannidhānato pākaṭā eva.

Gāmanigamaraṭṭhapūjitoti iminā gāmanigamaraṭṭhasāmikehi pūjitabhāvo dīpito gāmādīnaṁ tesaṁ vase vattanato. **Asukassa nāma** puggalassa. **Sesan**ti abhikkantanti-ādi, yampi caññaṁ idhāgataṁ heṭṭhā vaṇṇitañca.

Dhanañjānīsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.7.2.)2. Akkosasuttavaṇṇanā

188. **Bhāradvājova so**ti bhāradvājo nāma eva so brāhmaṇo. Gottavasena hi tayidaṁ nāmaṁ, visesena panetaṁ jātanti dassetuṁ **"pañcamattehī"**ti-ādi vuttaṁ. **Jānikatā**ti ñātivaggahānikatā. **Pakkho bhinno**ti tato eva ñātipakkho naṭṭho. Yathā domanassito anattamanoti vattabbaṁ labhati, evaṁ kupitoti āha **"domanassena cā"**ti. **Dasahī**ti anavasesapariyādānavasena vuttaṁ pañcahi gāthāsatehi akkosanto tathā akkoseyyāti katvā. Tattha pana yena kenaci akkosantopi akkosatiyeva nāma. **Karosi** mama bhātikassa pabbajjaṁ.

Sambhuñjatīti sambhogaṁ karoti. Akkosādīhi **ekato bhuñjati**. **Vītiharatī**ti byatihāraṁ karoti, akkosato paccakkosanādinā vinimayaṁ (SṬ.7.2/CS:pg.1.256) karotīti attho. Tenāha **"katassa paṭikāraṁ karotī"**ti. Assa anussavavasena sutvā "sapati man"ti saññino bhayaṁ uppajjīti yojanā. **Assā**ti brāhmaṇassa. **Sutvā**ti padaṁ ubhayatthāpi yojetabbaṁ "tavevetaṁ brāhmaṇāti sutvā, anussavavasena sutvā"ti ca. Kāmaṁ kisavacchādayo sapanaṁ nādaṁsu, devatānaṁyeva hi so attho, sattānaṁ pana tathā saññā uppannā, sopi tathāsaññī ahosi. Tenāha **"anussavavasenā"**ti.

Dantassa sabbaso damathaṁ upagatattā. **Nibbisevanassā**ti rāgadosādihetukavipphandanarahitassa. **Tassevā**ti paṭikujjhantasseva puggalassa **tena kodhena pāpaṁ hoti** pāpassa santānantarasaṅkantiyā abhāvato. Keci pana **"tassevā**ti tasseva paṭikujjhantapurisassa tena paṭikujjhanena. **Pāpiyo**ti paṭikujjhantapuggalassa lāmakataro"ti evamettha atthaṁ vadanti. **Satiyā samannāgato hutvā** paṭisaṅkhāne ṭhito **adhivāseti,** na saho mūḷho hutvāti adhippāyo. **Ubhinnaṁ tikicchantan**ti ubhinnaṁ uppannakodhasaṅkhātaṁ kilesabyādhiṁ tikicchantaṁ vūpasamentaṁ taṁ puggalaṁ. **Yo puggalo**ti-ādinā purimāsu gāthāsu pavattitāni padāni sambandhitvā dasseti. Pañcasu khandhesu yāthāvato vinītā ariyadhammassa kovidā nāma hontīti āha **"dhammassāti pañcakkhandhadhammassā"**ti. Idāni tamatthaṁ paripuṇṇaṁ katvā dassento āha **"catusaccadhammassa vā"**ti.

Akkosasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.7.3.)3. Asurindakasuttavaṇṇanā

189. **Tenevā**ti bhātupabbajiteneva. **Assevā**ti titikkhassa. **"Taṁ jayaṁ hotī"**ti liṅgavipallāsavasena vuttanti āha **"so jayo hotī"**ti, dujjayaṁ kodhaṁ titikkhāya jinantassāti adhippāyo. Yasmā titikkhādayo na kodhavasikaṁ dhuraṁ, taṁ pana bālānaṁ maññanāmattanti (SṬ.7.3/CS:pg.1.257) idha imamatthaṁ vibhāvetuṁ **"katamassā"**ti-ādi vuttaṁ. **Vijānatova jayo** na avijānato titikkhāya abhāvato. Na hi avijānanto andhabālo kodhaṁ vijetuṁ sakkoti. **Kevalaṁ jayaṁ maññati** kilesehi parājito samānopīti adhippāyo.

Asurindakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.7.4.)4. Bilaṅgikasuttavaṇṇanā

190. **Suddhan**ti kevalaṁ sambhāravirahitaṁ. **Sambhārayuttan**ti kaṭukabhaṇḍādisambhārasahitaṁ. Kañjito nibbattattā **kañjikaṁ,** āranālaṁ, bilaṅganti attho. **Nāmaṁ gahitaṁ** saṅgītikāle "bilaṅgikabhāradvājo"ti visesanavasena. **Tayo**ti dhanañjāniyā sāmiko bhāradvājo, akkosakabhāradvājo, asundarikabhāradvājoti ādito tīsu suttesu āgatā tayo. **Me**ti mayhaṁ.

Bilaṅgikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.7.5.)5. Ahiṁsakasuttavaṇṇanā

191. **Esā**ti brāhmaṇo. **"Ahiṁsako ahan"**ti tadatthaṁ sādhetuṁ icchāya kathesīti vuttaṁ **"ahiṁsakapañhaṁ pucchī"**ti. **Tathā ce assā**ti yathā te nāmassa attho, tathā cetaṁ bhaveyyāsi anvatthanāmako bhaveyyāsi ahiṁsako eva siyāti. **Na dukkhāpeti** dukkhamattampi na uppādeti, dukkhato apanetīti attho.

Ahiṁsakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.7.6.)6. Jaṭāsuttavaṇṇanā

192. **Jaṭāpañhassā**ti "antojaṭā bahijaṭā"ti evaṁ jaṭāpariyāyassa pañhassa.

Jaṭāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.7.7.)7. Suddhikasuttavaṇṇanā

193. **Suddhikapañhassā**ti (SṬ.7.7/CS:pg.1.258) "nābrāhmaṇo sujjhatī"ti evaṁ suddhasannissitassa pañhassa. **Sīlasampanno**ti pañcavidhaniyamalakkhaṇena sīlena samannāgato. **Tapokamman**ti anasanapañcātapatappanādiparibhedanatapokammaṁ karontopi. **Vijjāti tayo vedā**ti vadanti "tāya idhalokatthaṁ paralokatthaṁ ñāyantī"ti katvā. **Gottacaraṇan**ti gottasaṅkhātaṁ caraṇaṁ. **Brāhmaṇo sujjhati** jeṭṭhajātikattā. Tathā hi so eva tapaṁ ācarituṁ labhati, na itaro. **Aññā lāmikā pajā**ti itaravaṇṇaṁ vadati. **Vacanasahassampī**ti gāthānekasahassampi. Anto kilesehi pūtiko sabhāvena pūtiko. **Kiliṭṭhehi kāyakammādīhi** kāyaduccaritādīhi.

Suddhikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.7.8.)8. Aggikasuttavaṇṇanā

194. **Aggiparicaraṇavasenā**ti aggihuttajuhanavasena. **Sannihito**ti missībhāvaṁ sampāpito. Tathābhūto ca so sappinā saddhiṁ yojito nāma hotīti āha **"saṁyojito"**ti.

Apāyamaggaṁ okkamati micchādiṭṭhimicchāsaṅkappādīnaṁ attano santāne samuppādanato. Tenāha **"imaṁ laddhin"**ti-ādi.

Jātiyāti sadosakiriyāparādhassa asambhavena parisuddhāya jātiyā. **Nānappakāre** aṭṭhārasavijjāṭṭhānasaññite **ganthe**. **Sutavā**ti sutvā niṭṭhaṁ patto aggadakkhiṇeyyattāti adhippāyo.

Pubbenivāsañāṇenāti idaṁ loke sāsane ca niruḷhatāvasena vuttaṁ. Aññe hi pubbenivāsaṁ jānantā pubbenivāsañāṇeneva jānanti, Bhagavā pana sabbaññutaññāṇenapi jānāti. **Dibbena cakkhunā**ti etthāpi eseva nayo. Sabbaso jāti khīyati etenāti **jātikkhayo,** aggamaggo (SṬ.7.8/CS:pg.1.259) tena pattabbattā āpannattā ca jātikkhayo arahattaṁ. **Jānitvā vositavosāno**ti vijānitabbaṁ catusaccadhammaṁ maggañāṇena jānitvā soḷasannampi kiccānaṁ vositavosāno.

Uppattiṁ dīpetvāti pāyasadānassa āgamanaṁ pakāsetvā. **Gāthāhi abhigītan**ti dvīhi gāthāhi mayā abhigītaṁ. **Abhuñjitabban**ti bhuñjituṁ na yuttaṁ. "Abhojaneyyan"ti kasmā vuttaṁ, nanu Bhagavato ajjhāsayo accantameva suddhoti? Saccametaṁ, brāhmaṇo pana pubbe adātukāmo pacchā gāthā sutvā dhammadesanāya muduhadayo hutvā dātukāmo ahosi, tasmā taṁ bhikkhūnaṁ anāgate diṭṭhānugati-āpajjanatthaṁ paṭikkhipi. Tathā hi anantarasutte kasibhāradvājasutte ca evameva paṭipajji. Tenāha **"tvaṁ brāhmaṇā"**ti-ādi. **Kilañjamhi …pe… pakāsitā**ti etena gāthaṁ uddesaṭṭhāneva ṭhapetvā Bhagavā brāhmaṇassa vitthārena dhammaṁ desesīti dasseti. **Gāyanenā**ti gāyanakena, gānena vā. **Atthañca dhammañcā**ti sadevakassa lokassa hitañceva tassa kāraṇañca. **Sampassantānan**ti sammadeva passantānaṁ. **Dhammo**ti paveṇi-āgato cārittadhammo na hoti. Bhojanesu ukkaṁsagataṁ dassetuṁ **"sudhābhojanan"**ti āha. **Dhamme satī**ti ariyānaṁ ācāradhamme sati taṁ ālambitvā jīvantānaṁ etadeva seṭṭhanti "somaṁ bhuñjeyya pāyasan"ti taṁ ārabbha kathāya uppannattā.

Sallakkheti ayaṁ brāhmaṇo. **Sesā** paccayā **niddosā** te ārabbha kathāya appavattitattā. **Kukkuccavūpasantan**ti aggi-āhitapadassa viya saddasiddhi veditabbā. **Annena pānenā**ti lakkhaṇavacanametaṁ yathā "kākehi sappi rakkhitabban"ti. Tenāha **"desanāmattametan"**ti. **Bahusassaphaladāyakaṁ sukhettaṁ viya paṭiyattan**ti sammā kasanabījana-udakānayanāpanayanādinā susajjitaṁ khettaṁ viya sīlādiguṇavisesasampādanena paṭiyattaṁ puññakkhettaṁ etaṁ.

Aggikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.7.9.)9. Sundarikasuttavaṇṇanā

195. Ānetvā (SṬ.7.9/CS:pg.1.260) hunitabbato **āhuti**. Sappimadhupāyasādīhi aggiṁ juhoti etthāti **aggihuttaṁ,** sādhiṭṭhānaṁ veditabbaṁ. Tenāha **"agyāyatanan"**ti-ādi. **Suvisodhito cassā**ti nihīnajātikānaṁ anena suṭṭhu visodhito ca bhaveyya. "Me"ti padaṁ ānetvā sambandho.

Aphalaṁ karotīti ito paṭṭhāya yāva **demī**ti padaṁ. Tāva anantarasuttavaṇṇanāya āgatasadisamevāti peyyālavasena ṭhapesi, na sappisaṅkhāraṭṭhapanaṁ. **Himapātassa ca sītavātassa ca paṭibāhanatthan**ti akāraṇametanti taṁ anādiyitvā aññameva sukāraṇaṁ dassetuṁ **"paṭibalovā"**ti-ādi vuttaṁ. **Sañjānitvā**ti "nāyaṁ brāhmaṇo"ti sañjānitvā.

Nīcakesantanti rassakesantaṁ. Brāhmaṇānaṁ suddhi-atthā sikhāti āha

“pavattamattampi, sikhaṁ adisvā”ti, “paramahaṁsaparikkhādinā”ti keci.

Akāraṇaṁ dakkhiṇeyyabhāvassa jāti adakkhiṇeyyabhāvahetūnaṁ pāpadhammānaṁ apaṭikkhepabhāvato. **Etan**ti sīlādibhedaṁ caraṇaṁ. **Dakkhiṇeyyabhāvassa kāraṇaṁ** adakkhiṇeyyabhāvakārakapāpadhammānaṁ tadaṅgādivasena pajahanato. **Assā**ti brāhmaṇassa. **Tamatthan**ti taṁ dakkhiṇeyyabhāvassa kāraṇatāsaṅkhātamatthaṁ upamāya vibhāvento. **Sālādikaṭṭhā jātovā**ti sālādivisuddhakaṭṭhāva jāto. Sāpānadoṇi-ādi-avisuddhakaṭṭhā jāto aggikiccaṁ na ca na karoti. **Evan**ti yathā aggi yato kutoci jātopi aggikiccaṁ karotiyeva, evaṁ caṇḍālakulādīsu jātopi dakkhiṇeyyo na na hoti guṇasampadāvasena ariyānaṁ vaṁse pajātattāti āha **“guṇasampattiyā jātimā”**ti. Dhitiyā guṇasampattiyā pamukhabhāvaṁ dassetuṁ **“so hī”**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **dhitiyā**ti vīriyena. Tañhi anuppannānaṁ kusaladhammānaṁ uppādanaparibrūhanehi te dhāreti. **Hiriyā dose nisedheti,** sammadeva pāpānaṁ jigucchane sati tesaṁ pavattiyā avasaro eva natthi. **Monadhammena** ñāṇasaṅkhātena ottappadhammena. **Kāraṇākāraṇajānanako**ti tesaṁ tesaṁ (SṬ.7.9/CS:pg.1.261) dhammānaṁ yathābhūtaṁ ṭhānaṁ, pāpadhammānaṁ vā vippakārasabhāvaṭṭhānaṁ jānanako.

Paramatthasaccena nibbānena ārammaṇapaccayabhūtena ariyamaggena **danto**. **Indriyadamenā**ti tato eva ariyena indriyasaṁvarena upagato. Vidanti tehi saccānīti **vedā**. **Maggavedānaṁ antan**ti ariyaphalaṁ. **Kilesānaṁ antan**ti tesaṁ anuppādanirodhaṭṭhānaṁ. **Yaññ**oti aggaphalaṁ. **Niratthakan**ti aphalaṁ tesaṁ anāgamanato, āgatānampi aggadakkhiṇeyyābhāvato. **Juhati** deti.

Suyiṭṭhanti sudānaṁ aggadakkhiṇeyyalābhena. **Suhutan**ti tasseva vevacanaṁ. Atha vā **suyiṭṭhan**ti suṭṭhu sammadeva yiṭṭhaṁ sāre upanītaṁ mama idaṁ deyyavatthu. **Suhutan**ti etthāpi eseva nayo.

Upahaṭamatteti brāhmaṇena “bhuñjatu bhavan”ti upanītamatte. **Nibbattitojamevā**ti savatthukaṁ aggahetvā vatthuto vivecita-ojameva. **Tena taṁ sukhumattaṁ gatan**ti taṁ habyasesaṁ sabbaso sukhumabhāvaṁ gatanti ojāya anoḷārikatāya purimākāreneva paññāyamānataṁ sandhāya vuttaṁ, na pana ojāya eva kevalāya gahaṇaṁ sandhāya. Sā hi avinibbhogavuttitāya visuṁ gaṇhituṁ na sakkā, tasmā devatāhipi savatthukā gayhati. **Manussānaṁ vatthū**ti karajakāyamāha. Oḷārikavatthutāya devānaṁ viya gahaṇī na tikkhāti dibbojasammissatāya sammā pariṇāmaṁ na gacchati. Sukhumāpi samānā dibbojā tena pāyasena missitā oḷārikasammissatāya sukhumavatthukānaṁ devānaṁ sukhadā na hotīti imamatthaṁ dasseti **“goyūse panā”**ti-ādinā. Paribhogavatthuno oḷārikatāya vā devānaṁ dukkaraṁ sammā pariṇāmetuṁ, dibbojāya garutarabhāvena manussānaṁ. Tenāha Bhagavā **“na khvāhan”**ti-ādi. Samāpatticittasamuṭṭhitā tejodhātu jhānānubhāvasantejitā tikkhatarā hotīti vuttaṁ **“aṭṭha …pe… pariṇāmeyyā”**ti. Bhagavato pana suddheneva pariṇamatīti vuttaṁ **“pākatikenevā”**ti, jhānānubhāvappattena jhānena vinā sabhāvasiddheneva.

“Appaharite”ti ettha appa-saddo “appiccho”ti-ādīsu viya abhāvatthoti āha **“appahariteti aharite”**ti. **Pātisatepi** pāyase. **Na āluḷatī**ti na āvilaṁ hoti. **Anāgantāva gaccheyya** “attanāpi (SṬ.7.9/CS:pg.1.262) na paribhuñji, aññesaṁ na dāpesi, kevalaṁ pāyasaṁ nāsesī”ti domanassappatto.

Dāru samādahānoti dāruhariddi dārusmiṁ tassa dahanto. **Yadī**ti-ādi dārujhāpanassa bahiddhabhāvasādhanaṁ asuddhahetūnaṁ paṭipakkhābhāvato tassa. **Khandhādīsu kusalā**ti tesu sabhāvato samudayato atthaṅgamato assādato ādīnavato nissaraṇato jānanato chekā paṇḍitā. **Ñāṇajotin**ti ñāṇamayaṁ jotiṁ. **Jālemī**ti pajjalitaṁ

karomi. **Niccaṁ pajjalitaggi** sabbatthakameva vigatasammohandhakāratāya ekobhāsabhāvato. Sabbaso vikkhepābhāvato **niccasamāhitatto**. **Evaṁ vadatī**ti caritaṁ brahmacariyaṁ gahetvā carāmīti evaṁ vattamānaṁ viya vadati āsannataṁ hadaye ṭhapetvā.

Khāribhāroti khāribhārasadiso. Tenāha **"yathā"**ti-ādi. **Khandhena vayhamāno**ti kāje pakkhipitvā khandhena vayhamāno. **Pathaviyā saddhiṁ phuseti** bhārassa garukabhāvena kājassa pariṇamanena. Mānena attano jāti-ādīni paggaṇhato aññassa tāni na sahatīti āha--**"tattha tattha issaṁ uppādento"**ti, tattha tattha jāti-ādimānavatthusmiṁ garutaraggahaṇena saṁsīdeyyāti adhippāyo. **Kodho dhūmo**ti yathāpi bhāsuro aggi dhūmena upakkiliṭṭho, evaṁ kodhena upakkiliṭṭho. **Ñāṇaggīti** tassa kodho dhūmo. Musāvādova **mosavajjaṁ**. Yathā ñāṇe sati musāvādo natthi, evaṁ musāvāde sati ñāṇampīti tena taṁ nirodhitaṁ viya hotīti āha--**"musāvādena paṭicchannaṁ ñāṇan"**ti. Yathā sujāya vinā brāhmaṇānaṁ yāgo na ijjhati, evaṁ pahūtajivhāya vinā satthu dhammayāgo na ijjhatīti jivhā sujāpariyāyā vuttā. Joti ṭhiyati etthāti **jotiṭṭhānaṁ** vedi, yaṁ aggikuṇḍaṁ. **Sattānaṁ hadayaṁ jotiṭṭhānaṁ** ñāṇaggino tattha samujjalanato. **Attāti cittaṁ** "āhito ahaṁ māno etthā"ti katvā.

Dhammo rahadoti assaddhiyādi-ālasiyābhāvato kilesamalapakkhālanato paramagginibbutāvahanato ariyamaggadhammo anāvilo rahado. **Heṭṭhupariyavālukā**ti viparivattitavālukā hutvā. **Āluḷā**ti (SṬ.7.9/CS:pg.1.263) ākulajātā. **Paṇḍitānaṁ pasattho**ti paṇḍitānaṁ purato seṭṭho. Seṭṭhabhāvena santo pāsaṁso hutvā kilese bhindati samucchindatīti sabbhīti vuccati. Tenāha **"uttamaṭṭhenā"**ti. Tathā cāha Bhagavā **"maggānaṭṭhaṅgiko seṭṭho"**ti (dha.pa.273).

Vacīsaccanti iminā "caturaṅgasamannāgatā vācā suparisuddhā hotī"ti sammāvācaṁ dasseti. Saccasaṁyamapadehi dassitā maggadhammā idha "dhammo"ti adhippetāti āha--**"dhammoti iminā …pe… dassetī"**ti. **Maggasaccaṁ gahitaṁ** anantaragāthāya anekehi visesetvā vuttattā. **Atthato**ti pubbaṅgamattādi-atthato. Tāya hi sakiccaṁ karontiyā itare sabbepi tadanuvattikā honti. **Taggatikattā**ti sammādiṭṭhiyā upakārakabhāvena tāya samānagatikattā. Ārammaṇañhi vitakkenāhaṭaṁ paññā vicinituṁ sakkoti. Tathā hi so paññākkhandhena saṅgahaṁ gato. **Dhammo**ti sabhāvato samādhi gahito, itare dve tadupakārattā. Tathā hi "evaṁdhammā te Bhagavanto"ti-ādīsu (dī.ni.2.13 ma.ni.3.197 saṁ.ni.5.378) samādhi "dhammo"ti vutto. **Paramatthasaccaṁ gahitaṁ** sabbesaṁ seṭṭhabhāvato. Yathāha--"yāvatā, bhikkhave, dhammā saṅkhatā vā asaṅkhatā vā, virāgo tesaṁ aggamakkhāyatī"ti (itivu. 90 a.ni.4.34). **Atthato**ti tato eva paramatthato, anantaraṁ vuccamānānaṁ vā maggadhammānaṁ ārammaṇabhāvato. **Pañcaṅgāni gahitāni** tāsaṁ maggabhāvato. **Tīṇi** aṅgāni. **Brahmacariyaṁ nāmāti** etaṁ nibbānagāmi uttamaṭṭhena maggabrahmacariyaṁ nāma. **Majjhe sitā**ti līnuddhaccādi-antadvayavivajjanena majjhe majjhimapaṭipadābhāvanaṁ nissitā. Sassatucchedaggahaṇaṁ hettha padhānatāya nidassanamattaṁ. **Seṭṭhappattī**ti seṭṭhabhāvappatti. **Ta-kāro padasandhikaro**ti "sa ujubhūtesū"ti vattabbe majjhe ta-kāro padasandhikaro, **"sa dujjubhūtesū**ti keci paṭhanti, tesaṁ da-kāro padasandhikaro. Sa-iti sundariko brāhmaṇo vuttoti katvā āha **"sa tvan"**ti, so tvanti attho. Dhammo sāriyo paridhānabhūtā alaṅkārā etassāti **dhammasārī**. Atha vā dhammehi sāritavāti **dhammasārī,** tehi sāretvā ṭhitavāti attho. Tenāha **"kusaladhammehī"**ti-ādi.

Sundarikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.7.10.)10. Bahudhītarasuttavaṇṇanā

196. **Samantato**ti (SṬ.7.10/CS:pg.1.264) dakkhiṇavāmānaṁ vasena samantato. **Ūrubaddhāsanan**ti ūrūnaṁ bandhanavasena nisajjanaṁ. Dvinnaṁ ūrūnaṁ aññamaññabandhanavasena ābhujitākāraṁ sandhāyāha **"ābhujitvāti bandhitvā"**ti. Heṭṭhimakāyassa anujukaṁ ṭhapanaṁ nisajjāvacaneneva bodhitanti "ujuṁ kāyan"ti ettha kāya-saddo uparimakāyavisayoti āha **"uparimaṁ sarīraṁ ujukaṁ ṭhapetvā"**ti. Taṁ pana ujukaṭṭhapanaṁ sarūpato payojanato ca dassetuṁ **"aṭṭhārasā"**ti-ādi vuttaṁ. **Parimukhan**ti ettha **pari**-saddo abhisaddena samānatthoti āha **"kammaṭṭhānābhimukhan"**ti, bahiddhā puthuttārammaṇato nivāretvā kammaṭṭhānaṁyeva purekkhatoti attho. **Pariggahaṭṭho** "pariṇāyikā"ti-ādīsu viya. **Mukhanti niyyānaṭṭho** "suññatavimokkhamukhan"ti-ādīsu viya. Paṭipakkhato niggamanaṭṭho hi niyyānaṭṭho, tasmā **pariggahitaniyyānan**ti sabbathā gahitasammosaṁ pariccattasammosaṁ **satiṁ katvā** paramaṁ satinepakkaṁ upaṭṭhapetvāti attho. **Chabbaṇṇā …pe… nisīdi** brāhmaṇassa pasādasañjānanatthaṁ. **Aṭavimukhā caramānā**ti gocaraṁ gaṇhantā.

Ajjasaṭṭhinti ajja channaṁ pūraṇī saṭṭhī divasavutti, ajja ādiṁ katvā cha divaseti attho. Accantasaṁyoge cetaṁ upayogavacanaṁ. **Ajja chadivasamattakā**ti ajjato chaṭṭhadivasamattakā. **Lāmakā**ti nihīnā nipphalā. Tenāha **"tilakhāṇukā"**ti-ādi.

Ussāhenāti uddhaṁ uddhaṁ pasārena abhibhavanena. Taṁ pana nesaṁ abhibhavanaṁ dassetuṁ **"kaṇṇanaṅguṭṭhādīnī"**ti-ādimāha.

"Uppāṭakapāṇakā"ti tacaṁ uppāṭetvā viya khādakapāṇakā ūkāmaṅgulādayo.

Kaḷārapiṅgalāti nikkhantapiṅgalakkhikā, **kaḷārapiṅgalā**ti vā rattagattā ca piṅgalacakkhukā ca. **Tilakāhatā**ti āhatatilakā, tilappamāṇehi bindūhi samantato santhatasarīrā.

Paṭigāthāhi brāhmaṇassa dhammadesanaṁ vaḍḍhesīti pakatiyā tassa attanā kathetabbaṁ dhammadesanaṁ pabbajjāguṇakittanavasena sattahi vaḍḍhesi. **Pabbajitvā**ti (SṬ.7./CS:pg.1.265) iṇāyikānaṁ attano palibodhaṁ tathā tathā jānāpetvā pabbajitvā.

Yathā ca tattha Bhagavā paṭipajji, taṁ dassetuṁ **"puna divase"**ti-ādi vuttaṁ.

Taṁ taṁ kulagharaṁ pesetvāti taṁ taṁ tassa brāhmaṇassa dhītaraṁ tassa tassānucchavikassa brāhmaṇassa dento taṁ taṁ kulagharaṁ pesetvā brāhmaṇadhamme garukaraṇābhāvato.

"Naṭṭhe mate pabbajite, napuṁsakepi bhattari;
Itthiyā patiseṭṭhāya, na añño pati icchiyo"ti.--

Ayañhi brāhmaṇadhammo. **Ayyikaṭṭhāne**ti mātāmahiṭṭhāne ṭhapesi satthu cittārādhanavasenāti.

Bahudhītarasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.
Paṭhamavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Upāsakavaggo

(SṬ.7.11.)1. Kasibhāradvājasuttavaṇṇanā

197. **Dakkhiṇāgirismin**ti dakkhiṇāgirijanapade, tasmiṁ dakkhiṇāgirijanapade dakkhiṇāgirivihāre. **Khandhesu ṭhapetvā yuge yottehī**ti yottarajjūhi yuttāni payojitāni icceva attho.

Paṭhamadivaseti vapanadivasesu paṭhamadivase āraddhadivase. Pañcaṅgānipi paripuṇṇāni, pageva itaraṅgānīti dassetuṁ **"paripuṇṇapañcaṅgā"**icceva vuttaṁ. Haritālamanosilā-añjanehi uratthanādīsu ṭhapitattā ābhāya ujjalagattā. **Avasesā** balībaddā. Kilantagoṇaṁ mocetvā akilantassa yojanaṁ **kilantaparivattanaṁ**.

Sīhakuṇḍalānīti sīhamukhakuṇḍalāni. **Brahmaveṭhanan**ti brahmuno veṭhanasadisaṁ, assanakhaveṭhanasadisanti attho.

Buddhānaṁ (SṬ.7.11/CS:pg.1.266) kiccāni kālavasena vibhattāni **pañca kiccāni bhavanti**. **Purebhattakiccan**ti bhattato pubbe Buddhena kātabbakiccaṁ. **Vītināmetvā**ti phalasamāpattiyā kālaṁ vītināmetvā. **Kadāci ekoti**ādi tesaṁ tesaṁ vineyyānaṁ vinayanānurūpapaṭipattidassanaṁ. **Pakatiyā**ti pakatibuddhavesena. Buddhānaṁ hi rūpakāyassa asīti-anubyañjanapaṭimaṇḍita-bāttiṁsamahāpurisa-lakkhaṇa-kāyappabhā-byāmappabhā-ketumālāvicittatā Buddhaveso. **Kadāci anekehi pāṭihāriyehi vattamānehī**ti iminā pāramīnaṁ nissandabhūtāni pāṭihāriyāni rucivaseneva pakāsanakāni bhavanti, na sabbadāti dasseti. Evañca katvā **"indakhīlassa anto ṭhapitamatte dakkhiṇapāde"**ti-ādivacanaṁ samatthitaṁ hoti. Bhagavato kāye pītarasmīnaṁ yebhuyyatāya **"suvaṇṇarasasiñcanāni viyā"**ti vatvā kāyamhi nīlādirasmīhi tahaṁ tahaṁ pītamissitaṁ sandhāya **"vicitrapaṭaparikkhittāni viya cā"**ti vuttaṁ. **Madhurenākārena saddaṁ karonti** tuṭṭharavaravanato.

Tatthāti vihāre. **Gandhamaṇḍalamāḷe**ti hatthena kataparibhaṇḍe samosaritagandhapupphadāme maṇḍalamāḷe.

Upaṭṭhāneti pamukhe. **"Ovadatī"**ti vatvā tatthovādaṁ sāmaññato dassetuṁ, **"bhikkhave"**ti-ādi vuttaṁ. **Sampattī**ti cakkhādi-indriyapāripūri ceva hatthādisampadā ca. **Samassāsitakāyo** kilamathavinodanena. "Tañca kho samāpajjanenā"ti vadanti. **Dutiyabhāge**ti iminā aparabhāgaṁ tayo bhāge katvā tattha purimabhāgaṁ seyyanisajjāvasena samāpattīhi vītināmetīti dasseti. **Lokan**ti rājagahādīsu yaṁ tadā upanissāya viharati, tattha aññattha vā bujjhanakaṁ vineyyasattalokaṁ Buddhacakkhunā voloketi. **Kālayuttan**ti tesaṁ indriyaparipākakālānurūpaṁ. **Samayayuttan**ti tasseva vevacanaṁ. **Samayayuttan**ti vā tehi ājānitabbavisesapaṭilābhānurūpaṁ.

Paṭisallīnoti kālaparicchedaṁ katvā samāpattiṁ samāpanno. **Adhippāyaṁ sampādento** taṁ avirādhento, ajjhāsayānurūpanti attho.

Sakala …pe… devatāyoti ettha lokadhātusākalyaṁ daṭṭhabbaṁ, na devatāsākalyaṁ. Na hi mahāsamaye viya sabbadā majjhimayāme dasasahassacakkavāḷe (SṬ.7.11/CS:pg.1.267) sabbattha sabbā devatā satthu samīpaṁ upagacchanti. **Kilāsubhāvo** kilamatho.

Vihāracīvaraparivattanavasenāti vihāre nivatthanivāsanaparivattanavasena. **Ādiyitvā**ti pārupanavasena gahetvā. Tenāha **"dhāretvā"**ti. **Bhikkhācāran**ti bhikkhatthaṁ caritabbaṭṭhānaṁ.

Atirocamānanti taṁ taṁ atikkamitvā samantato sabbadisāsu virocamānaṁ. **Sarīrappabhan**ti attano sarīrappabhaṁ. **Jaṅgamaṁ viya padumasaran**ti ratanamayakiñjakkhaṁ rajatamayakaṇṇikaṁ samantato samphullitakañcanapadumaṁ sañcārimasaraṁ viya. **Gaganatalan**ti abbhamahikādi-upakkilesavigamena suvisuddha-ākāsatalaṁ viya. Tampi hi tārāgaṇakiraṇajālasamujjalatāya samantato virocati. **Kanakasikharan**ti kanakagirisikharaṁ. **Siriyā jalamānan**ti sabbaso anavajjāya

sabbākārena paripuṇṇakāyatāya anaññasādhāraṇāya rūpakāyasiriyā samujjalaṁ, yassā rucirabhāvo viddhe vigatavalāhake puṇṇamāsiyaṁ paripuṇṇakalamanomamaṇḍalaṁ candamaṇḍalaṁ atirocati, pabhassarabhāvo sahassaraṁsikiraṇatejojālasamujjalaṁ sūriyamaṇḍalaṁ abhibhavati, hemasamujjalabhāvo tadubhaye abhibhuyya pavattamānaṁ ekakkhaṇe dasasahassilokadhātuvijjotanasamattha-mahābrahmuno pabhāsamudayaṁ abhivihacca bhāsati tapati virocati.

Samantapāsādiketi samantato pasādāvahe. Tañca kho sabbaso saritabbatāyāti āha **"pasādanīye"**ti. **Uttamadamathasamathamanuppatte**ti kāyavācāhi anuttaraṁ dantabhāvañceva anuttaraṁ cittavūpasamañca sampatte. **Appasādenā**ti pasādābhāvena, pasādapaṭikkhepena vā assaddhiyena. **Ubhayathāpi no**ti appasādo macchariyanti ubhayathāpi no eva, atha kho anattamanatāya upārambhādhippāyena apasādento, Bhagavato mukhato kiñci desetukāmo vā evamāha. Tattha kāraṇaṁ dassento **"Bhagavato panā"**ti-ādimāha. **Atittan**ti tittiṁ agacchantaṁ. **Kammabhaṅgan**ti kammahāniṁ.

Tikkhapañño esa brāhmaṇo, tathā hi na cirasseva arahattaṁ sacchikarissati. **Kathāpavattanatthampi evamāha**--"evaṁ ahaṁ imassa kañci dhammaṁ sotuṁ (SṬ.7.11/CS:pg.1.268) labhissāmī"ti. **Veneyyavasenā**ti attano kasanakāribhāvakittanamukhena vinetabbapuggalavasena.

Oḷārikānīti pākatikāni. "Esa uttamadakkhiṇeyyo"ti **sañjātabahumāno**. Pāḷiyaṁ **"yugaṁ vā naṅgalaṁ vā"**ti **vā**-saddo avuttavikappattho. Tena bījādiṁ saṅgaṇhāti, tasmā bījaṁ vā īsaṁ vā pariggahayottāni vāti ayamattho dassito hoti. Tathā hi Bhagavā brāhmaṇassa paṭivacanaṁ dento **"saddhā bījan"**ti-ādimāha. **Pubbadhammasabhāgatāyā**ti paṭhamaṁ gahitadhammasabhāgatāya. Yaṁ panettha vattabbaṁ, taṁ Aṭṭhakathāruḷhameva gahetabbañca saddato atthāpattito vā idha daṭṭhabbaṁ. **Buddhānaṁ ānubhāvo** ayaṁ, yadidaṁ pasaṅgāgatadhammamukhena desanaṁ ārabhitvā veneyyavinayanaṁ.

Ananusandhikāti pucchānusandhivasena ananusandhikā. **Evan**ti idāni vuccamānākārena. **Etthā**ti etissā desanāya. **So**ti Bhagavā. **Tassā**ti brāhmaṇassa. **Anukampāyā**ti asabbaññū hi satipi anukampāya pucchitamatte tiṭṭheyya, tathā jānantopi ananukampako, Bhagavā pana ubhayadhammapāripūriyā "idaṁ apucchitan"ti aparihāpetvā katheti. **Samūlan**ti-ādinā saṅkhepena vuttamatthaṁ vivaranto **"tatthā"**ti-ādimāha. Tattha bījassa kasiyā mūlabhāvo nānantariyato tappamāṇavidhānato cāti āha **"tasmiṁ …pe… kattabbato"**ti. Tena anvayato byatirekato ca bījassa kasiyā mūlabhāvaṁ vibhāveti. **Kusalā**ti iminā akusalā tato aññathāpi karonti, taṁ pana appamāṇanti dasseti.

Tassāti brāhmaṇassa bījaṭṭhāniyassa dhammassa ca **upakārabhāvato**. **Dhammasambandhasamatthabhāvato**ti tathā vuttadhammassa phalena sambandhituṁ yojetuṁ samatthabhāvato. **Tapo vuṭṭhī**ti vuttavacanaṁ sandhāya vuttaṁ. Saṅkhepato vuttamatthaṁ pākaṭaṁ kātuṁ **"ayaṁ hī"**ti-ādi vuttaṁ. Kassakassa upakārassa bījassa anantaraṁ vuṭṭhi vuccamānā aṭṭhāne vuttā nāma na hoti. Kasmā? Bījassa vappakāle anurūpāya vuṭṭhiyā icchitabbato, tasmā avasāne majjhe vā vuccamānāya dhammasambandhasamatthatā tassā vibhāvitā na siyā. **Attano avisaye**ti jhānādi-uttarimanussadhamme. **Pacchāpī**ti kasisambhārakathanato pacchāpi. **Vattabbo**ti ekantena vattabbo. **Tadanantaraṁyevā**ti bījānantaraṁyeva. **Vuccamānā** vuṭṭhi **samatthā hoti** (SṬ.7.11/CS:pg.1.269) bījassa phalena sambandhane samatthāti dīpitā hoti anantaravacaneneva tassā āsanna-upakārattadīpanato.

Sampasādalakkhaṇāti pasīditabbe vatthusmiṁ sammadeva pasīdanalakkhaṇā. **Okappanalakkhaṇā**ti saddheyyavatthuno evametanti pakkhandanalakkhaṇā. **Mūlabījan**ti-ādīsu mūlameva bījaṁ mūlabījaṁ. Esa nayo sesesupi bījagāmassa adhippetattā. Bhūtagāmo pana mūlaṁ bījaṁ etassāti mūlabījanti-ādinā veditabbo. **Bījabījan**ti pañcamaṁ pana paccayantarasamavāye sadisaphaluppattiyā visesakāraṇabhāvato virūhanasamatthe sāraphale niruḷho bījasaddo tadatthasiddhiyā mūlādīsupi kesuci pavattatīti tato nivattanatthaṁ ekena bīja-saddena visesetvā vuttaṁ **"bījabījan"**ti "dukkhadukkhaṁ rūparūpan"ti ca yathā. Evampi iminā atthena imassapi nippariyāyova bījabhāvoti dassento āha **"taṁ sabbampi …pe… gacchatī"**ti.

Idāni kathañci vattabbe saddhāya opammatte bīje saddhāya bījabhāvaṁ vibhāvetuṁ **"tattha yathā"**ti-ādi āraddhaṁ. Kāmaṁ saddhūpanisaṁ sīlaṁ, tathāpi samādhissa viya sabbesampi anavajjadhammānaṁ ādimūlabhāvato saddhāyapi patiṭṭhā hotīti āha **"heṭṭhā sīlamūlena patiṭṭhātī"**ti. Yasmā sabbasseva puggalassa saddhāvasena samathavipassanārambho, tasmā sā **"upari samathavipassanaṅkuraṁ uṭṭhāpetī"**ti vuttā. **Tan**ti dhaññabījaṁ. **Pathavirasaṁ āporasan**ti sasambhārapathavī-āpesu labbhamānaṁ rasaṁ. **Gahetvā**ti paccayaparamparāya gahetvā. **Dhaññaparipākagahaṇatthan**ti dhaññaparipākanibbatti-atthaṁ. **Rasan**ti saddhāsīlamūlahetusamathavipassanābhāvanārasaṁ ādiyitvā. **Ariyamagganāḷenā**ti ariyamaggasotena **ariyaphaladhaññaparipākagahaṇatthan**ti ariyaphalameva dhanāyitabbato dhaññaṁ tassa nibbatti-atthaṁ. Dhaññanāḷaṁ nāma kaṇḍassa nissayabhūto pacchimadeso, **kaṇḍo** tabbhantaro taṁnissayoyeva daṇḍo. **Pasavo** nāma puppharaṁ. **Vuddhin**ti avayavapāripūrivasena vuddhiṁ. **Virūḷhin**ti mūlasantānadaḷhatāya viruḷhataṁ. **Vepullan**ti pattanāḷādīhi vipulabhāvaṁ. **Khīraṁ janetvā**ti taruṇasalāṭukabhāvappattiyā taṇḍulassa bījassa bījabhūtaṁ khīraṁ uppādetvā. **Esā**ti saddhā. **Patiṭṭhahitvā**ti kammapathākammapathasammādiṭṭhisahitena ādito pavattasīlamattena patiṭṭhahitvā. **Vuddhin**ti-ādīsu suparisuddhāhi sīlacittavisuddhīhi vuddhiṁ, diṭṭhikaṅkhāvitaraṇavisuddhīhi **virūḷhiṁ**. Maggāmaggapaṭipadāñāṇadassanavisuddhīhi **vepullaṁ** patvā. **Ñāṇadassanavisuddhikhīran**ti (SṬ.7.11/CS:pg.1.270) sādurasasuvisuddhibhāvato ñāṇadassanavisuddhisaṅkhātaṁ khīraṁ janetvā. **Aneka …pe… phalan**ti anekapaṭisambhidā-anekābhiññāṇaparipuṇṇaṁ arahattaphalasīsaṁ nipphādeti.

Bījakiccakaraṇatoti bījakiccassa karaṇato. Yañhi taṁsadisassa visadisassa ca attano phalassa patiṭṭhāpanasambandhananipphādanasaṅkhātaṁ bījassa kiccaṁ, tassa karaṇato nibbattanato **"evaṁ saddhā bījakiccan"**ti vuttaṁ. Iminā anaññasādhāraṇaṁ saddhāya kusaladhammānaṁ bījabhāvaṁ dasseti. **Sā cā**ti-ādinā tamevatthaṁ samattheti. Idāni tattha āgamaṁ dassento **"saddhājāto"**ti-ādimāha. Tena yathā sappurisūpanissayassa saddhammassavanassa ca, evaṁ anavasesāya sammāpaṭipattiyā saddhā mūlakāraṇanti dasseti.

Indriyasaṁvaro vīriyañca akusaladhamme, dukkarakārikā dhutaṅgañca akusaladhamme ceva kāyañca tapati vibādhatīti **tapo**ti vuccati. **Indriyasaṁvaro adhippeto** vīriyassa dhorayhabhāvena gayhamānattā, itaresaṁ vuṭṭhibhāvassa anuyuñjamānattā. Ādi-saddena kalalaṅgāravuṭṭhi-ādīnaṁ saṅgaho. **Samanuggahitan**ti upagataṁ. Viruhanāmilāyananipphattivacanehi dhaññabījasantānassa viya tesaṁ vuddhiyā saddhābījasantānassa tapovuṭṭhiyā ādimajjhapariyosānesu upakārataṁ dasseti.

Purimapadesupīti **api**-saddena parapadesupīti attho daṭṭhabbo "hirī me īsā, mano me yottan"ti icchitattā, "sati me"ti ettha me-saddo ānetvā yojetabbo. **Udakampi**

tāva dātabbaṁ hoti nadītaḷākādito ānetvā. **Vīriyabalībadde** catubbidhe **yojetvā**. **Niccakālaṁ** atthīti vacanaseso.

Saha vipassanāya maggapaññā adhippetā amatapphalāya kasiyā adhippetattā. **Vipassanā paññā cā**ti duvidhāpi paññā upanissayā hoti visiṭṭhabhāvato. Tenāha **"yathā hī"**ti-ādi. **Paññā**ti pakārehi jānātīti paññā. Paññavataṁ paññā purato hoti yonisomanasikārassa visesapaccayabhāvato, sahajātādhipatīsu ca ukkaṭṭhabhāvato. **Sirī**ti sobhaggaṁ. **Sataṁ dhammā** saddhādayo, **anvāyikā**ti anugāmino. **Īsābaddhā hotī**ti hirisaṅkhāta-īsāya baddhā hoti (SṬ.7.11/CS:pg.1.271) paññāya kadāci appayogato manosīsena samādhi idha vuttoti āha **"manosaṅkhātassa samādhiyottassā"**ti. **Samaṁ** upanetvā bandhitvā baddharajjukattā **samādhiyottaṁ**. **Ekato gamanan**ti līnaccāraddhasaṅkhātaṁ ekapassato gamanaṁ vāreti. Majjhimāya vipassanāvīthiyā paṭipādanato kāyādīsu subhasukhaniccattabhāvavigamane paññāya visesapaccayā satīti vuttaṁ--**"satiyuttā paññā"**ti tassā sativippayogāsabbhāvato. Santatighanādīnaṁ ayaṁ viseso--purimapacchimānaṁ dhammānaṁ nirantaratāya ekībhūtānaṁ viya pavatti **santatighanatā,** ekasamūhavasena ekībhūtānamiva pavatti **samūhaghanatā,** dubbiññeyyakiccabhedavasena ekībhūtānamiva pavatti. **Kiccaghanatā,** ekārammaṇavasena ekībhūtānamiva pavatti **ārammaṇaghanatā**. Sabbesaṁ, sabbāni vā kilesānaṁ mūlasantānakāni **sabba …pe… santānakāni**. Anuppayogo hi attho. **Padāletī**ti bhindati samucchindati. **Sā ca kho** "padāletī"ti vuttā **lokuttarāva** paññā anusayappahānassa adhippetattā. Santatighanādibhedanā pana lokiyāpi hoti vipassanāvasena ghanavinibbhogassa nipphādanato. Tenāha **"itarā pana lokikāpi siyā"**ti.

Hirīyatīti lajjati, jigucchatīti attho. Tasmā **"pāpakehi dhammehī"**ti nissakkavacanaṁ daṭṭhabbaṁ, hetumhi vā karaṇavacanaṁ. **Ottappampi gahitameva,** na hi lajjanaṁ nibbhayaṁ pāpabhayaṁ vā alajjanaṁ atthīti. **Rukkhalaṭṭhī**ti rukkhadaṇḍo. Tena padesena kasanato visesato naṅgalanti vuccatīti āha **"īsā yuganaṅgalaṁ dhāretī"**ti. Kāmaṁ paññārahitā hirī atthi, hirirahitā pana paññā natthevāti āha **"hiri …pe… abhāvato"**ti. Sandhiṭṭhāne kampanābhāvato **acalaṁ**. Thirabhāvena **asithilaṁ**. Hiripaṭibaddhapaññā paṭipakkhavasena ca asithilabhāvena ca **acalā asithilā**ti āha **"abbokiṇṇā ahirikenā"**ti. Nāḷiyā minamānapuriso viya ārammaṇaṁ munāti paricchedato jānātīti **mano**. **Manosīsenā**ti manaso apadesena. **Taṁsampayutto**ti iminā kuntasahacaraṇato puriso kunto viya manasahacaraṇasamādhi "mano"ti vuttoti dasseti. **Sārathinā**ti kassakena. So hi idha balībaddānaṁ sāraṇato pācanato "sārathī"ti adhippeto. **Ekābandhanan**ti ekābaddhakaraṇaṁ. **Sakakicce**ti sakakiccena yutte. Tena hi īsādīsu (SṬ.7.11/CS:pg.1.272) yathāraham bandhitvā ekābaddhesu katesu naṅgalesu kiccaṁ ijjhati, no aññathāti taṁ **"sakakicce paṭipādetī"**ti vuttaṁ. **Avikkhepasabhāvenā**ti attano avikkhepasabhāvena **Bandhitvā**ti sahajātādipaccayabhāvena attanā sambandhitvā. **Sakakicce**ti hirī-ādīhi yathāsakaṁ kattabbe kicce.

Cirakatādimatthanti cirabhāsitampi atthaṁ. **Sarati** anussarati kāyādiṁ asubhādito nijjhāyati. **Phāletī**ti padāleti. Pājenti gamentīti taṁ **pājanaṁ**. **Idha** imasmiṁ Sutte **"pācanan"ti vuttaṁ** ja-kārassa ca-kāraṁ katvā. **Phālapācanan**ti imamatthaṁ dassetuṁ **"yathā hi brāhmaṇa …pe… satī"**ti vuttaṁ. Idāni tamatthaṁ vitthārato dassento **"tattha yathā"**ti-ādimāha. **Naṅgalaṁ anurakkhati** bhijjanaphālanato. **Purato cassa gacchatī**ti assa naṅgalassa kassane bhūmiyā vilikhane purato gacchati pubbaṅgamā hoti. **Gatiyo**ti pavattiyo. **Samanvesamānā**ti saraṇavasena gavesamānā. **Ārammaṇe vā** kāyādike **upaṭṭhāpayamānā** asubhādivasena **paññānaṅgalaṁ rakkhati**.

Sabhāvāsabhāvūpagame phālo viya naṅgalassa **“ārakkhā”ti vuttā** “sabbānatthato sati rakkhatī”ti katvā. Tathā hesā ārakkhapaccupaṭṭhānā. Cirakatacirabhāsitānaṁ asammussanavasena sati paññānaṅgalassa purato hotīti vatvā tassa puratobhāvaṁ dassetuṁ **“sati …pe… no pamuṭṭhe”**ti āha. **Satiparicite**ti satiyā paṭṭhāpite. “Upaṭṭhāpite”tipi pāṭho, ayamevattho. **Saṁsīdituṁ na detī**ti sakiccakiriyāya saṁsīdanaṁ kātuṁ na deti. Kosajjasaṅkhātaṁ saṁsīdanaṁ **kosajjasaṁsīdanaṁ**.

Pātimokkhasaṁvarasīlaṁ vuttaṁ kāyikavācasikasaṁyamassa kathitattā. **Āhāre udare yato**ti paribhuñjitabba-āhāre saṁyatabhāvadassanena paribhuñjitabbatāya catūsupi paccayesu saṁyatabhāvo dīpitoti āha **“āhāramukhenā”**ti-ādi. Saṁyatabhāvo cettha paccayahetu anesanābhāvoti vuttaṁ **“nirupakkilesoti attho”**ti. Bhojanasaddo āhāraparibhoge niruḷhoti katvā vuttaṁ **“bhojane mattaññutāmukhenā”**ti. Paribhuñjanaṭṭhena pana bhojanasaddamukhenāti vutte adhippetattho labbhateva. **Tenā**ti kāyaguttāti-ādivacanena. **Na vilumpantī**ti **“dīpetī”**ti padaṁ ānetvā sambandho.

Dvīhākārehīti (SṬ.7./CS:pg.1.273) adiṭṭhādīnaṁ adiṭṭhādivasena diṭṭhādīnañca diṭṭhādivasenāti evaṁ dvippakārehi. **Avisaṁvādanaṁ** avitathakathanaṁ. **Chedanaṁ** mūlappadese nikantanaṁ. **Lunanaṁ** yattha katthaci chedanaṁ. **Uppāṭanaṁ** ummūlanaṁ. **Asitenā**ti dattena, lāyitenāti attho. **Visaṁvādana**saṅkhātānaṁ **tiṇānaṁ,** aṭṭhannaṁ anariyavohārānanti attho. **Yathābhūtañāṇan**ti nāma rūpaparicchedakañāṇaṁ. **Saccanti veditabbaṁ** aviparītavuttikattā **“chedakaṁ”** chindanakaṁ. **Niddānan**ti niddāyakaṁ. Idameva saccaṁ moghamaññanti diṭṭhi **“diṭṭhisaccan”**ti vuccati. **Dvīsu vikappesū**ti bhāvakattusādhanavasena dvīsu vikappesu. “Niddānan”ti upayogavaseneva attho.

Sīlameva “soraccan”ti vuttaṁ “pāṇātipātādīhi suṭṭhu oratassa kamman”ti katvā. Saṅkhāradukkhādīnaṁ abhāvato sundarabhāvato sundare nibbāne ārammaṇakaraṇavasena ratattā surato, arahā. Tassa bhāvo **soraccaṁ,** arahattaṁ. **Appamocanameva** accantāya pamocanaṁ na hoti.

Yadaggena vipassanāya paññāya taṁsahagatavīriyassa ca naṅgaladhorayhatā, tathāpavattakusalabhāvanāya ca kasibhāvo ca, tadaggena tato puretaraṁ pavattapaññāvīriyapāramīnaṁ naṅgaladhorayhatā, tathāpavattakusalabhāvanāya ca kasibhāvo veditabboti dassento **“yathā hī”**ti-ādimāha. Dhuraṁ vahatīti **dhorayhaṁ**. **Yathāvuttaṁ ghanan**ti asmimānādibhedaṁ ghanaṁ. Vahitabbā ādibhūtā dhurā etesaṁ atthīti dhurā, purimadhuravāhakā. Taṁmūlakā aparaṁ dhuraṁ vahantā dhorayhā. **Dhurā ca dhorayhā ca dhuradhorayhaṁ** ekattavasena. **Vahantan**ti kasanena pavattantaṁ.

Kāmayogādīhi **yogehi khemattā** anupaddavattā. **Taṁ** nibbānaṁ **adhikicca** uddissa. **Vāhīyati** vipassanāya sahagataṁ. **Abhimukhaṁ vāhīyati** maggapariyāpannaṁ. **Khettakoṭin**ti khettamariyādaṁ. **Diṭṭhekaṭṭhe**ti diṭṭhiyā sahajātekaṭṭhe pahānekaṭṭhe ca. **Oḷārike**ti uparimaggavajjhe upādāya vuttaṁ, aññathā dassanapahātabbāpi dutiyamaggavajjhehi oḷārikāti. **Aṇusahagate**ti aṇubhūte. Idaṁ heṭṭhimamaggavajjhe upādāya vuttaṁ. **Sabbakilese** avasiṭṭhasabbakilese **pajahantaṁ anivattantaṁ gacchati** puna pahātabbatāya abhāvato. **Anivattantan**ti na nivattantaṁ, yathā nivattanaṁ na (SṬ.7.1/CS:pg.1.274) hoti, evaṁ gacchatīti attho. Tenāha **“nivattanarahitan”**ti-ādi. **Etaṁ pana** tava dhuradhorayhaṁ.

Evamesā kasīti yathāvuttassa paccāmasanaṁ. Tenāha **“nigamanaṁ karonto”**ti. Vuttasseva hi atthassa puna vacanaṁ. **Paññānaṅgalena satiphālaṁ ākoṭetvā**ti paññāsaṅkhātena naṅgalena saddhiṁ satiphālassa ekābaddhabhāvakaraṇena ākoṭetvā. **Kaṭṭhā**ti ettha “kasī”ti padaṁ ānetvā sambandhitabbaṁ “kaṭṭhā kasī”ti.

Kammapariyosānanti yathāvuttakasikammassa pariyosānabhūtaṁ. Yadipi pubbe "paññā me yuganaṅgalan"ti-ādinā attuddesikavasenāyaṁ amatapphalā kasi dassitā, mahākāruṇikassa pana Bhagavato desanā sabbassapi sattanikāyassa sādhāraṇā evāti dassento **"sā kho panesā"**ti-ādimāha.

Divaseyevāti taṁdivase eva. **Ādimāhā**ti ettha **ādi**-saddena kathāpariyosāne pāṭhapadeso gahitoti tadaññaṁ "evaṁ vutte"ti-ādipāṭhaṁ sandhāya **"tato parañcā"**ti āha.

Kasibhāradvājasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.7.12.)2. Udayasuttavaṇṇanā

198. **Etaṁ vuttan**ti "odanena pūresī"ti etaṁ vacanaṁ vuttaṁ. **"Gahetuṁ samattho nāma nāhosī**ti Bhagavato adhiṭṭhānabalenā"ti vadanti. **Taṁ** brāhmaṇaṁ vinetukāmatāya kira Bhagavā tathā akāsi.

Upārambhabhayenāti parūpavādabhayena. **Avatvāva nivatto** "abbhāgatopi pāsaṇḍo vācāmattenapi na pūjetabbo"ti brāhmaṇadhamme vuttattā. **Pakkanto**ti brāhmaṇassa dhammaṁ avatvā pakkanto brāhmaṇassa na tāva ñāṇaṁ paripakkanti. **Etaṁ vacanaṁ …pe… magamāsi** "punappunañceva vapanti bījan"ti-ādinā (SṬ.7.12/CS:pg.1.275) dhammaṁ kathetuṁ avassaṁ ākaṅkhanto. Pakārato kassatīti **pakaṭṭhako,** rasataṇhāya pakaṭṭhoti attho. Tenāha **"rasagiddho"**ti.

"Punappunañceva vapanti bījan"ti imaṁ desanaṁ ārabhīti sambandho. **Bījan**ti ca iti-saddo nidassanattho vā. Tena avayavena samudāyaṁ nidasseti. **Osakkasī**ti saṅkocasi. **Vuttan**ti vapanaṁ kataṁ. Tasmā vuttaṁ **"alamettāvatā"**ti. **"Vassitvā"**ti vuṭṭhiṁ pavattetvā.

Desanā …pe… dasseti brāhmaṇena vuttaṁ ayuttavacanaṁ parivaṭṭentopi divase divase bhikkhācariyā nāma bhikkhūnaṁ kāyagatā vuttīti. Khīraṁ hatthena nayantīti vā **khīranikā**. **Kilamatī**ti taṁtaṁkiccakaraṇavasena khijjati. **Phandatī**ti anatthasamāyogavasena vipphandati. **Apunabbhavāyā**ti āyatiṁ anuppattiyā. **Maggo nāmā**ti upāyo nāma nibbānaṁ, tasmiṁ laddhe punabbhavābhāvato. "Punappunan"ti vacanaṁ upādāya bījavapanādayo punappunadhammā nāma jātāti āha **"soḷasa punappunadhamme desentenā"**ti.

Udayasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.7.13.)3. Devahitasuttavaṇṇanā

199. **Udaravātehī**ti vātakatavijjhanatodanādivasena aparāparaṁ vattamānehi udaravātehi, tassa vā vikārehi. Nibaddhupaṭṭhākakāle pana dhammabhaṇḍāgārikova. **Araññan**ti Bhagavato bhikkhūnañca vasanaṭṭhānabhūtaṁ tapovanaṁ. Taṁ **niddhūmaṁ hoti** udakatāpanassapi akaraṇato. **Tasmā**ti yasmā tassa uṇhodakavikkiṇanacariyāya jīvikākappanaṁ hoti, tasmā.

Vattametaṁ tassa patikāratthaṁ parikathādīnampi kātuṁ labbhanato. Idāni tattha kāraṇampi savisayaṁ dassetuṁ **"vaṇṇaṁ hī"**ti-ādi vuttaṁ. Bhagavā hi āyasmato

Upavāṇassa devahitabrāhmaṇassa taṁ sambhāvitaṁ bhavissati (SṬ.7.13/CS:pg.1.276) tikicchāpaṭiyattaṁ, tāya ca attano rogassa vūpasamanaṁ, tappasaṅgena ca devahitabrāhmaṇo mama santikaṁ āgantvā dhammassavanena saraṇesu sīlesu ca patiṭṭhahissatīti sabbamidaṁ ñatvā evaṁ **"iṅgha me tvaṁ, upavāṇa, uṇhodakaṁ jānāhī"**ti avoca. **Āgamanīyappaṭipadaṁ** pubbabhāgappaṭipadaṁ pubbabhāgappaṭipattiṁ **kathetuṁ vaṭṭati** anuttarimanussadhammattā. **Sadevakena lokenā**ti anavasesato lokassa gahaṇaṁ. Phalavisesākaṅkhāya pūjetabbāti pūjanīyā, te eva idha **"pūjaneyyā"**ti vuttā. Tathā ādarena pūjetabbatāya sakkāriyā, ā-kārassa rassattaṁ, ri-saddassa ca re-ādesaṁ katvā **"sakkareyyā"**ti vuttaṁ. "Apacayeyyā"ti vattabbe ya-kāralopaṁ katvā **"apaceyyā"**ti vuttaṁ. **Tesan**ti sadevakena pūjaneyyādīnaṁ. **Haritun**ti netuṁ.

Ettakenapīti upasaṅkamanādinā ettakena appamattakenapi katavattena **ayaṁ kitti …pe… somanassajāto**.

Yajamānassāti deyyadhammaṁ dentassa. Dakkhiṇāya ijjhanaṁ nāma vipulaphalabhāvoti āha **"mahapphalo hotī"**ti. **Viditan**ti paṭividdhapaccakkhakataṁ. **Ājānātī**ti vutthabhavādiṁ pariyādāya jānāti paṭivijjhati. **Jānitvā**ti cattāri saccāni maggapaṭipāṭiyā paṭivijjhitvā. Aggappattatāya **katakiccataṁ patto**. Brāhmaṇena attanā kato kāro ca Bhagavato eva paccupaṭṭhātīti taṁ dassento **"iminā khīṇāsave yajanākārena yajantassā"**ti vuttaṁ.

Devahitasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.7.14.)4. Mahāsālasuttavaṇṇanā

200. Yasmā tassa brāhmaṇassa anissayassa jiṇṇabhāvena visesato kāyo lūkho jāto, jiṇṇapilotikakhaṇḍehi saṅghaṭitaṁ pāvuraṇaṁ, tasmā **"lūkhapāvuraṇo"**ti padassa **"jiṇṇapāvuraṇo"**ti attho vutto. **Pāṭiyekkan**ti puttesu ekameko ekamekāya vācāya visuṁ visuṁ.

Sampucchanaṁ (SṬ.7.14/CS:pg.1.277) nāma idha sammantananti āha **"saddhiṁ mantayitvā"**ti. **Nandissan**ti abhinandiṁ. Atītatthe hi idaṁ anāgatavacanaṁ. Tenāha **"nandijāto …pe… ahosin"**ti. **Bhussantā**ti nibbhussanavasena ravantā.

Vayogatanti pacchimavayaṁ upagataṁ. So pana yasmā purime dve vaye atikkamavasena gato. Pacchimaṁ ekadesato atikkamanavasena, tasmā vuttaṁ--**"tayo vaye gataṁ atikkantaṁ pacchimavaye ṭhitan"**ti.

Nipparibhogoti jiṇṇabhāvena javaparakkamahāniyā aparibhogo na bhuñjitabbo. **Khādanā apanīyatī**ti yavasaṁ adadantā tato nīharanti nāma. **Thero**ti vuḍḍho.

Anassavāti na vacanakarā. **Appatissā**ti patissayarahitā. **Avasavattino**ti na mayhaṁ vasena vattanakā. **Sundarataro**ti upatthambhakāribhāvena sundarataro.

Puratoti upatthambhakabhāvena purato katvā. **Udake patiṭṭhaṁ labhati** tattha patiṭṭhato thirapatiṭṭhabhāvato. Addhapatiṭṭho hi daṇḍo daṇḍadharapurisassa patiṭṭhaṁ labhāpeti.

Brāhmaṇiyoti attano brāhmaṇiyo. **Pāṭiyekkan**ti "asukassa gehe asukassa gehe"ti evaṁ uddesikaṁ katvā visuṁ visuṁ. **Mā niyyādehi, amhākaṁ ruccanaṭṭhānamevā**ti tava puttānaṁ gehesu yaṁ amhākaṁ ruccanaṭṭhānaṁ. Tatthameva gamissāmāti sabbesampi etesaṁ anuggahaṁ kātukāmo Bhagavā evamāha.

Tato paṭṭhāyāti sotāpattiphalapaṭilābhato paṭṭhāya. Yadatthaṁ mayaṁ imassa brāhmaṇassa mahāsampattidānādinā anuggaho kato, so cassa puttaparijanassapi attho siddhoti Satthā na sabbakālaṁ tassa brāhmaṇassa puttānaṁ gehaṁ agamāsi, te eva pana kālena kālaṁ satthu santikaṁ gantvā yathāvibhavaṁ sakkārasammānaṁ akaṁsūti adhippāyo.

Mahāsālasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.7.15.)5. Mānatthaddhasuttavaṇṇanā

201. **Mānena** (SṬ.7.15/CS:pg.1.278) **thaddho**ti "ayaṁ kho"ti-ādinā paggahitena mānena thaddho bajjhitacitto thaddha-ayosalāko viya kassacipi anonato. **Na kiñci jānāti** loke paṭisanthāramattassapi ajānanato.

Abbhutavittajātāti sañjāta-abbhutavittā. Vittaṁ vittīti ca tuṭṭhipariyāyā. **Abhūtapubbāyā**ti yā tassā parisāya vitti tadā bhūtā, sā ito pubbe abhūtā. Tenāha **"abhūta …pe… samannāgatā"**ti. **Assa puggalassā**ti anena puggalena. **Apacitā**ti paramanipaccena pūjanīyasāmaññato tattha attano pakkhipanaṁ idha desanākosallaṁ.

Mānatthaddhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.7.16.)6. Paccanīkasuttavaṇṇanā

202. **"Sabbaṁ setan"**ti kenaci **vutte** tassa **paccanīkaṁ karontasseva assa** brāhmaṇassa. **Vinetvā**ti vināsetvā. **Suṇātīti atthoti** "suṇātī"ti kiriyāpadaṁ āharitvā gāthāya attho veditabbo "jaññā subhāsitan"ti vuttattā. Na hi asutvā desitaṁ jānituṁ sakkonti.

Paccanīkasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.7.17.)7. Vanakammikasuttavaṇṇanā

203. Vanakamme niyutto, kiriyamānena vanakammaṁ etassa atthīti **vanakammiko**. **Imasmiṁ vanasaṇḍe**ti imasmiṁ evaṁmahante vanasaṇḍe. Na me vanasmiṁ karaṇīyamatthi yathā, "brāhmaṇa, tuyhan"ti adhippāyo. Itaraṁ pana yaṁ mahākilesavanaṁ, taṁ maggañāṇapharasunā samādhimayasilāyaṁ sunisitena sabbaso (SṬ.7.17/CS:pg.1.279) ucchinnamūlaṁ, tato eva **nibbanatho** nikkilesagahano. Vivekābhiratiyā ekako abhirato paṭipakkhavigamena. Tenāha **"aratiṁ …pe… jahitvā"**ti.

Vanakammikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.7.18.)8. Kaṭṭhahārasuttavaṇṇanā

204. **Dhammantevāsikā**ti kiñcipi dhanaṁ adatvā kevalaṁ antevāsikā. Tenāha **"veyyāvaccaṁ katvā sippuggaṇhanakā"**ti. **Gambhīrasabhāve**ti samantato dūrato gahanasacchannavipulatararukkhagacchalatāya ca, tadā himapiṇḍasinnabhāvena mayūrayānehi patiṭṭhātuṁ asakkuṇeyyatāya ca gambhīrabhāve.

Bahubheraveti bahubhayānake. **Aniñjamānenā**ti itthambhūtatthe karaṇavacanaṁ. **Atisundaraṁ vatā**ti evaṁ sante nāma araññe evaṁ niccalakāyo nisinno jhāyanto ativiya sundarañca jhānaṁ jhāyasīti vadati.

Accherarūpanti acchariyabhāvaṁ. **Seṭṭhappattiyā**ti seṭṭhabhāvappattiyā.

"Lokādhipatisahabyataṁ ākaṅkhamāno"ti iminā brāhmaṇo lokādhipatisahayogaṁ pucchati, "kasmā bhavan"ti-ādinā pana tadaññavisesākaṅkhaṁ pucchatīti āha **"aparenapi ākārena pucchatī"**ti.

Kaṅkhāti taṇhā abhikkhaṇavasena pavattā. **Anekasabhāvesū**ti rūpādivasena ajjhattikādivasena evaṁ nānāsabhāvesu ārammaṇesu. Assādarāgo lobho abhijjhāti **nānappakārā**. **Sesakilesā vā** diṭṭhimānadosādayo. **Niccakālaṁ avassitā** sattānaṁ avassayabhāvattā. **Pajappāpanavasenā**ti pakārehi taṇhāyanavasena. **Nirantā**ti antarahitā niravasesā.

Anupagamanoti anupādāno. **Sabbaññutaññāṇaṁ dīpeti,** tassa hi vasena eva nānāsabhāvesu Bhagavā samantacakkhunā passatīti **"sabbe …pe… dassano"**ti (SṬ.7.18/CS:pg.1.280) vuccati. **Arahattaṁ sandhāyāha,** tañhi nippariyāyato "anuttaran"ti vuccati.

Kaṭṭhahārasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.7.19.)9. Mātuposakasuttavaṇṇanā

205. **Ito**ti manussattabhāvato. **Paṭigantvā**ti abhigantvā. Sagge hi nibbattanto kammaphalena dhammatāvasena paṭisandhikālato paṭṭhāya abhirativasena abhiramati eva nāmāti.

Mātuposakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.7.20.)10. Bhikkhakasuttavaṇṇanā

206. Virūpaṁ gandhaṁ pasavatīti **visso,** duggandho. **Bāhitvā**ti attano santānato bahikatvā nīharitvā. Taṁ pana anavasesato pajahananti āha **"aggamaggena jahitvā"**ti. Saṅkhāyati sammadeva paricchindati etāyāti **saṅkhā,** ñāṇanti āha **"saṅkhāyāti ñāṇenā"**ti. **Bhinnakilesattā**ti niruttinayena bhikkhusaddasiddhimāha.

Bhikkhakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.7.21.)11. Saṅgāravasuttavaṇṇanā

207. **Paccetī**ti pattiyāyati saddahati. Tathābhūto ca tamatthaṁ nikāmento nāma hotīti vuttaṁ **"icchati patthetī"**ti. **Sādhu, bhante**ti ettha **sādhu**-saddo āyācanattho, na abhinandanatthoti **"āyācamāno āhā"**ti vatvā āyācane kāraṇaṁ dassento **"therassa kirā"**ti-ādimāha. Udakasuddhiko na ekaṁsena apāyūpago, laddhiyā pana (SṬ.7.21/CS:pg.1.281) sāvajjakilesabhūtabhāvato āyācati. Aññaṁ kāraṇaṁ apadisanto **"apicā"**ti-ādimāha. Phalabhūto attho etassāti **atthavasaṁ,** kāraṇanti āha **"atthānisaṁsaṁ atthakāraṇan"**ti. **Papañcasūdaniyaṁ** pana phaleneva araṇīyato attho, kāraṇanti katvā "attho eva atthavaso, tasmā **dve atthavase**ti dve atthe dve kāraṇānī"ti vuttaṁ.

Saṅgāravasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.7.22.)12. Khomadussasuttavaṇṇanā

208. Evaṁladdhanāmaṁ piṇḍāya pāvisīti yojanā. **Evamevan**ti kenaci animantitena sayameva upasaṅkamante. **Aphāsukadhātukan**ti ayuttarūpaṁ. **Sabhādhamman**ti sabhāya caritabbaṁ cārittadhammaṁ. **Asañcāletvā**ti āsanato avuṭṭhāpetvā. **Ujukameva āgacchati** lokagganāyako Bhagavā sabbasattuttamo attano uttaritarassa abhāvato lokassa apacitiṁ na dasseti. Ye sabbaso saṁkilese pajahanti, teva paṇḍite "santo"ti dasseti **"ete"**ti-ādinā.

Khomadussasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Dutiyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Sāratthappakāsiniyā Saṁyuttanikāya-aṭṭhakathāya Brāhmaṇasaṁyuttavaṇṇanāya Līnatthappakāsanā samattā.

SṬ.8.Vaṅgīsasaṁyuttaṁ

(SṬ.8.1.)1. Nikkhantasuttavaṇṇanā

209. **Āḷaviyan**ti (SṬ.8.1/CS:pg.1.282) Āḷavinagarasamīpe. **Aggacetiye**ti Gotamakacetiyādīhi uttamacetiye. Taṁ kira bhūmirāmaṇeyyakabhāvena manuññatāya padhānayuttatādisampattiyā ca itaracetiyehi seṭṭhasammataṁ. **Kappattherenā**ti "kappo"ti gottato āgatanāmo thero, sahassapurāṇajaṭilānaṁ abbhantare ayaṁ mahāthero. **Ohīnako**ti theresu gāmaṁ piṇḍāya paviṭṭhesu vihāre eva avahīnako ṭhito. Tattha kāraṇamāha **"vihārapālo"**ti-ādi. **Samalaṅkaritvāti** samaṁ alaṅkārena alaṅkaritvā. **Kusalacittaṁ viddhaṁseti** pavattituṁ appadānavasena. **Etasmin**ti etasmiṁ rāge uppanne. "Ekasmin"ti vā pāṭho, ekasmiṁ visabhāgavatthuke rāge uppanne. **Dhammo vā**ti mama citte uppajjanakato añño dhammo vā. Yena kāraṇena paro anabhiratiṁ vinodetvā idāneva abhiratiṁ uppādeyya, taṁ kāraṇaṁ kuto labbhāti yojanā, taṁ kāraṇaṁ natthīti attho, tassa abhāvakāraṇavacanaṁ.

Anagāriyanti agāravirahato anagāraṁ pabbajjā. Tattha niyuttattā anagāriyaṁ

ka-kārassa ya-kāraṁ katvā, pabbajitanti attho. **Ādhāvantī**ti hadayaṁ abhibhavitvā dhāvanti. **Uggatānan**ti uḷārānaṁ puttā. Tenāha **"mahesakkhā rājaññabhūtā"**ti. **Uttamappamāṇan**ti sahassapalaṁ **samantā**ti samantato. **Parikireyyun**ti vijjheyyuṁ. **Etasmā sahassā**ti yathāvuttā dhanuggahasahassato. **Atirekatarā** anekasahassā. **Itthiyo** olokanasitalapitaroditasare khipantiyo. **Neva maṁ byādhayissanti** neva maṁ nijjhāyissanti. "Byādhayissatī"ti pāṭhoti vuttaṁ **"cāletuṁ na sakkhissatīti attho"**ti. **Dhamme samhī**ti sake santike patiṭṭhite sāsanadhamme. Tenāha **"anabhiratiṁ vinodetvā"**ti-ādi.

Magganti "maggo"ti vattabbe liṅgavipallāsena vuttaṁ. Tenāha **"so hi nibbānassa pubbabhāgamagggo"**ti.

Nikkhantasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.8.2.)2. Aratisuttavaṇṇanā

210. **Vihāragaruko** (SṬ.8.2/CS:pg.1.283) **kiresa thero**ti etena thero attano saddhivihārikaṁ Vaṅgīsaṁ ovadituṁ anavasaro. Tena antarantarā tassa cittaṁ rāgo anuddhaṁsetīti dasseti. **Sāsane aratin**ti sīlaparipūraṇe samathavipassanābhāvanāya ca anabhiratiṁ. **Kāmaguṇesu ca ratin**ti pañcasu kāmakoṭṭhāsesu assādaṁ. **Pāpavitakkan**ti kāmasaṅkappaṁ. **Sabbākārenā**ti sabbe tadaṅgavikkhambhanasamucchindanākārena. Yathā mahantaṁ araññaṁ vanathanti, evaṁ mahantaṁ kilesavanaṁ **"vanathan"**ti vuttaṁ.

Pathaviñca vehāsanti bhummatthe paccattavacanaṁ, tasmā pathaviyaṁ ākāse cāti attho. Tenāha **"pathaviṭṭhitan"**ti-ādi. **Jagatī**ti ca pathaviyā vevacanaṁ. Tenāha **"antopathaviyan"**ti. **Parijīratī**ti sabbbaso jaraṁ pāpuṇāti. **Samāgantvā**ti ñāṇena samāgantvāti attho. Tenāha **"mutattāti viññātattabhāvā"**ti.

Paṭighapadena gandharasā gahitā ghānajivhānaṁ paṭihananavasena pavattanato. **Mutapadena phoṭṭhabbārammaṇaṁ gahitaṁ** mutvā gahetabbato. **Na lippatī**ti na makkhīyati.

Saṭṭhi-saddo cha-saddena samānatthoti **"saṭṭhinissitā"**ti padassa **"cha-ārammaṇanissitā"**ti attho vutto. **Puthū adhammavitakkā**ti rūpavitakkādivasena bahū nānāvitakkā micchāsaṅkappā. **Janatāya niviṭṭhā**ti mahājane patiṭṭhitā. **Tesaṁ vasenā**ti tesampi micchāvitakkānaṁ vasena. **Na katthaci** ārammaṇe. **Kilesavaggagato**ti kilesasaṅgaṇikaṁ upagato na bhaveyya, kilesavitakkā na uppādetabbāti attho. **Duṭṭhullavacanaṁ** kāmapaṭisaṁyuttakathā.

Dabbajātikoti dabbarūpo. **Nepakkenā**ti Kosallena. **Nibbānaṁ paṭiccā**ti asaṅkhatadhātuṁ ārammaṇavasena paṭicca. **Parinibbānakālan**ti anupādisesanibbānakālaṁ.

Aratisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.8.3.)3. Pesalasuttavaṇṇanā

211. **Etesan**ti (SṬ.8.3/CS:pg.1.284) etesaṁ mahallakānaṁ. **Na pāḷi** āgacchati

appaguṇabhāvato. Na ca pāḷi upaṭṭhāti, ekāya pāḷiyā sati pāḷigatiyā tathā tathā upaṭṭhānampi nesaṁ natthīti vadati. **Na Aṭṭhakathā**ti etthāpi eseva nayo. Sithiladhanitāditaṁtaṁbyañjanabuddhiṁ ahāpetvā uccāraṇaṁ **padabyañjanamadhuratā**. **Atikkamitvā maññati** aññe bhikkhū. Hīḷanavasena abhibhavitvā paṭibhānasutena attānaṁ pasaṁsati sambhāveti. Mānassa pavattitāya sahajātanissayādipaccayadhammā taṁsahabhudhammā. Mānavasena **vippaṭisārī ahuvā**. Mā ahosīti yojanā. **Vaṇṇabhaṇanan**ti parehi kiriyamānaṁ guṇābhitthavaṁ. **Akhilo**ti pañcacetokhilarahito. **Nissesaṁ navavidhan**ti navavidhampi mānaṁ kassaci ekadesassapi asesato. **Vijjāyā**ti aggamaggavijjāya. Accantameva **samitatāya** vūpasamitatāya **samitāvī**.

Pesalasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.8.4.)4. Ānandasuttavaṇṇanā

212. **Rāgo**ti ettha āyasmato Vaṅgīsassa rāgassa uppattiyā kāraṇaṁ vibhāvetuṁ **"āyasmā Ānando"**ti-ādi vuttaṁ. **Tan**ti Ānandattheraṁ. **Ārammaṇaṁ pariggahetun**ti kāyavedanādibhedaṁ ārammaṇaṁ satigocaraṁ. Asubhadukkhādito, rūpādi-ekekameva vā chaḷārammaṇaṁ aniccadukkhādito pariggaṇhituṁ paricchijja jānituṁ. **Itthirūpārammaṇe**ti itthisantāne rūpasabhāve ārammaṇe.

Nibbāpananti nibbāpayati etenāti nibbāpanaṁ. **Vipallāsenā**ti asubhe "subhan"ti vipallāsabhāvahetu. **Rāgaṭṭhāniyan**ti rāguppattihetu. **Iṭṭhārammaṇan**ti subhārammaṇaṁ. Ettha ca iṭṭhārammaṇasīsena tattha iṭṭhākāraggahaṇaṁ vadati. Tañhi vajjanīyaṁ. **Parato**ti avasavattanatthena aññato. Saṅkhārā hi "mā bhijjantū"ti icchitāpi bhijjanteva, tasmā te avasavattittā paro nāma, sā ca nesaṁ paratā aniccadassanena pākaṭā hotīti vuttaṁ **"parato passāti aniccato passā"**ti. Kāmaṁ vipassanā saṅkhāranimittaṁ na (SṬ.8.4/CS:pg.1.285) pariccajati saṅkhāre ārabbha vattanato, yesaṁ pana nimittānaṁ aggahaṇena animittāti gahituṁ arahati, taṁ dassetuṁ **"niccādīnaṁ nimittānan"**ti-ādi vuttaṁ. Salakkhaṇa-sāmaññalakkhaṇa-dassanavasena mānassa dassanābhisamayo, vipassanāya pahānābhisamayo. "Maggenā"ti vadanti, maggeneva pana asammohato pariññāpaṭivedhavasena dassanābhisamayo, pahānapaṭivedhavasena pahānābhisamayo. **Rāgādisantatāyā**ti rāgādīnaṁ samucchedavasena paṭippassaddhivasena vūpasametabbato santabhāvena.

Ānandasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.8.5.)5. Subhāsitasuttavaṇṇanā

213. Aṅgīyanti hetubhāvena āgamabhāvena avayavabhāvena vā ñāyantīti **aṅgāni,** kāraṇāni, avayavā vāti āha **"aṅgehīti kāraṇehi, avayavehi vā"**ti. Viratiyo subhāsitavācāya pubbaṁ patiṭṭhitā hontīti musāvādāveramaṇi-ādayo tassā visesahetūti āha **"musāvādā …pe… kāraṇānī"**ti. Yasmā ariyavohārā visesato cetanāsabhāvā, tasmā vacīsucaritasamudāyassa saccavācādayo aṅgabhūtāti āha **"saccavacanādayo cattāro avayavā"**ti. **Nissakkavacanan**ti hetumhi nissakkavacanaṁ. Tenāha **"samanu-āgatā**

pavattā”ti. Vācā hi tāya viratiyā sammā anurūpato āgatā pavattāti “samannāgatā”ti vuccati. **Karaṇavacanan**ti sahayoge karaṇavacanaṁ. Tenāha **“yuttā”**ti. Sahajātāpi hi cetanā yathāsamādinnāya viratiyā sammā anurūpato yuttāti vattuṁ arahati.

Samullapanavācāti saddavācā, sā vuccatīti **vācā** nāma. Viññatti pana vuccati etāyāti **vācā** nāma, tathā virati cetanāvācā. **Na sā idha adhippetā**ti sā cetanāvācā viññattivācā viya idha imasmiṁ Sutte na adhippetā “subhāsitā hotī”ti vacanato. Tenāha **“abhāsitabbato”**ti. Suṭṭhu **bhāsitā**ti sammā ñāyena bhāsitā vacīsucaritabhāvato. **Atthāvahatan**ti hitāvahakālaṁ pati āha. **Kāraṇasuddhin**ti (SṬ.8.5/CS:pg.1.286) yonisomanasikārena kāraṇavisuddhiṁ. **Dosābhāvan**ti agatigamanādidosābhāvaṁ. Rāgadosādivinimuttañhi taṁ bhāsato anurodhavirodhavivajjanato agatigamanaṁ dūrasamugghāṭitamevāti. **Anuvādavimuttā**ti apavādavirahitā. **Sabbākārasampattiṁ dīpeti,** asati hi sabbākārasampatiyaṁ anuvajjatāpi.

Kiñcāpi pubbe dhammādhiṭṭhānā desanā āraddhā, puggalajjhāsayato pana **puggalādhiṭṭhānāya …pe… vacanametaṁ**. Kāmañcettha **“aññataraniddosavacanan”**ti avisesato vuttaṁ, “dhammaṁyeva bhāsatī”ti-ādinā pana adhammadosādirahitāya vācāya vuccamānattā idhāpi subhāsitā vācā adhippetāti. “Subhāsitaṁyevā”ti avadhāraṇena nivattitaṁ sarūpato dasseti **“no dubbhāsitan”**ti iminā. Tenāha **“tasseva vācaṅgassa paṭipakkhabhāsananivāraṇan”**ti. Paṭiyogīnivattanattho hi eva-saddo, tena pisuṇavācāpaṭikkhepo dassito. “Subhāsitan”ti vā iminā catubbidhaṁ vacīsucaritaṁ gahitanti **“no dubbhāsitanti iminā micchāvācappahānaṁ dīpetī”**ti vuttaṁ. Sabbavacīsucaritasādhāraṇavacanañhi subhāsitanti. Tena parabhedanādikaṁ asabbhādikañca bodhisattānaṁ vacanaṁ apisuṇādivisayanti daṭṭhabbaṁ. **Bhāsitabbavacanalakkhaṇan**ti bhāsitabbassa vacanassa sabhāvalakkhaṇaṁ dīpetīti ānetvā sambandho. Yadi evaṁ nanu abhāsitabbaṁ paṭhamaṁ vatvā bhāsitabbaṁ pacchā vattabbaṁ yathā “vāmaṁ muñca, dakkhiṇaṁ gaṇhā”ti āha **“aṅgaparidīpanatthaṁ panā”**ti-ādi.

Paṭhamenāti “subhāsitan”ti padena. **Dhammato anapetan**ti attano paresañca hitasukhāvahadhammato anapetaṁ. **Mantāvacanan**ti mantāya pavattetabbavacanaṁ. Paññavā avikiṇṇavāco hi na ca anatthāvahaṁ vācaṁ bhāsati. **Itarehi dvīhī**ti tatiyacatutthapadehi. **“Imehi khoti-ādīnī**ti karaṇe etaṁ upayogavacanan”ti keci. **Taṁ vācan**ti yathāvuttaṁ caturaṅgikaṁ. Yañca vācaṁ maññantīti sambandho. **Aññe**ti ito bāhirakā ñāyavādino akkharacintakā ca. “Paṭiññāhetu-udāharaṇūpanayanigamanāni avayavā vākyassā”ti vadanti. **Nāmādīhī**ti nāmākhyātapadehi. **Liṅgaṁ** itthiliṅgādi **vacanaṁ** ekavacanādi. Paṭhamādi **vibhatti** atītādi **kālaṁ**. Kattā sampadānaṁ (SṬ.8.5/CS:pg.1.287) apādānaṁ karaṇaṁ adhikaraṇaṁ kammañca **kārakaṁ**. **Sampattīhi samannāgatan**ti ete avayavādike sampādetvā vuttaṁ. **Taṁ paṭisedhetī**ti taṁ yathāvuttavisesampi vācaṁ “imehi kho”ti vadanto Bhagavā paṭisedheti. **Kho**-saddo hettha avadhāraṇattho. Tenāha **“avayavādī”**ti-ādi. Yā kāci asabhāvaniruttilakkhaṇā. Sā milakkhubhāsā. **Sīhaḷakenevā**ti sīhaḷabhāsāya pariyāpannena vacanena. **Arahattaṁ pāpuṇiṁsū**ti saṁsāre ativiya sañjātasaṁvegā tannissaraṇe ninnapoṇamānasā hutvā vipassanaṁ ussukkāpetvā maggapaṭipāṭiyā arahattaṁ pāpuṇiṁsu.

Pātova phullitakokanadanti pātova saṁphullapadumaṁ. **Bhijjiyate**ti nibbhijjiyati nibbhiggo jāyati. **Manussattaṁ gatā**ti manussattabhāvaṁ upagatā.

Buddhantareti Buddhuppādantare dvinnaṁ Buddhuppādānaṁ antarā. Tadā hi paccekabuddhānaṁ sāsane, na Buddhasāsane dippamāne.

Jarāya parimadditanti yathā hatthacaraṇādi-aṅgāni sithilāni honti, cakkhādīni

indriyāni savisayaggahaṇe asamatthāni honti, yobbanaṁ sabbaso vigataṁ, kāyabalaṁ apagataṁ, satimatidhiti-ādayo vippayuttā, pubbe attano ovādapaṭikarā puttadārādayopi apasādakā, parehi vuṭṭhāpanīyasaṁvesanīyatā punadeva bālabhāvappatti ca honti, evaṁ jarāya sabbaso vimadditaṁ. **Etan**ti sarīraṁ vadati. **Milātachavicammanissitan**ti jiṇṇabhāvena appamaṁsalohitattā milātehi gatayobbanehi dhammehi sannissitaṁ. **Ghāsamāmisan**ti ghāsabhūtaṁ āmisaṁ maccunā gilitvā viya patiṭṭhapetabbato. Kesalomādi**nānākuṇapapūritaṁ**. Tato eva **asucibhājanaṁ etaṁ**. Sabbathāpi nissāratāya **kadalikkhandhasamaṁ**.

Anucchavikāhīti sammāsambuddhassa anurūpāhi. **Na tāpeyyā**ti cittañca kāyañca na tāpeyya. Tāpanā cettha sampati āyati ca visādanā. **Na bādheyyā**ti **"nābhibhaveyyā"**ti padassa atthadassanaṁ. **Apisuṇavācāvasenā**ti sabbaso pahīnapisuṇavācatāvasena. **Pāpānī**ti lāmakāni nikiṭṭhakāni. Tenāha **"appiyānī"**ti-ādi. **Anādāyā**ti aggahetvā.

Sādhubhāvenāti (SṬ.8.5/CS:pg.1.288) niddosamadhurabhāvena. **Amatasadisā**ti sadise tabbohāroti, kāraṇe vāyaṁ kāriyavohāroti āha **"nibbānāmatapaccayattā vā"**ti. Paccayavasena hi sā tadā dassanappavatti. **Cariyā**ti cārittaṁ. **Porāṇā** nāma paṭhamakappikā, Buddhādayo vā ariyā.

Patiṭṭhitāti niccalabhāvena aṭṭhiṁ katvā paccayāyattabhāvato avisaṁvādanakā. Ubhayathā paṭipattiṁ āha **"attano ca paresañca atthe patiṭṭhitā"**ti. **Atthe** diṭṭhadhammikasamparāyikādihite patiṭṭhitattā eva **dhamme** avihiṁsādidhamme patiṭṭhitā. **Anuparodhakaran**ti etena hitapariyāyoyaṁ attha-saddoti dasseti. **Dhammikan**ti dhammato anapetaṁ, atthadhammūpasaṁhitaṁ vā.

Nibbānappattiyāti nibbānappattiyatthaṁ. **Dukkhassa antakiriyāya** antakaraṇatthaṁ. Yasmā Buddho khemāya bhāsati, tasmā khemuppattihetuyā **khemā,** tasmā sā sabbavācānaṁ uttamāti evampettha attho daṭṭhabbo. **Mantāvacanavasenā**ti sabbadosarahitavasena.

Subhāsitasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.8.6.)6. Sāriputtasuttavaṇṇanā

214. Vākkaraṇacāturiyato vacanaguṇahetūnaṁ pūriyā pūre bhavāti porī, tāya **poriyā**. Tenāha **"akkharādiparipuṇṇāyā"**ti. **Avibaddhāyā**ti pittādīhi na vibaddhāya anupaddutāya. Tenāha **"apalibuddhāyā"**ti-ādi. **Niddosāyā**ti atthato byañjanato vigatadosāya. **Akkhalitapadabyañjanāyā**ti agalitapadabyañjanāya, **atthassa viññāpaniyā**ti diṭṭhadhammikādi-atthassa bodhane pariyattāya. **Bhikkhunan**ti gāthāsukhatthaṁ rassaṁ katvā vuttaṁ.

"Saṁkhittenapi deseti, vitthārenapi bhāsatī"ti nayidaṁ paṭhamaṁ uddisitvā tassa atthassa kittanavasena pavattitaṁ vacanaṁ sandhāya vuttaṁ. Sā hi vitthāradesanā eva hoti. Yā pana desanā kadāci dhammapaṭiggāhakānaṁ ajjhāsayavasena (SṬ.8.6/CS:pg.1.289) saṁkhitteneva dassetvā nikkhipati, yā ca kadāci vitthārena, tadubhayaṁ sandhāya vuttaṁ. Tenāha **"cattārimānī"**ti-ādi. Sabhāvamadhuro paccayavasena madhurataro hotīti dassetuṁ **"yathā"**ti-ādi vuttaṁ. Vividhākāraṁ katvā dhammaṁ kathetuṁ paṭibhātīti **paṭibhānaṁ,** desanāpakāraṇāṇaṁ. Tenāha **"samuddato"**ti-ādi. **Odahantī**ti avajānanavasena gamenti.

Sāriputtasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.8.7.)7. Pavāraṇāsuttavaṇṇanā

215. **Tasmiṁ ahū**ti tasmiṁ ahanīti āha **"tasmiṁ divase"**ti. **Anasanenā**ti sabbaso āhārassa abhuñjanena. Sāsanikasīlena bāhiraka-anasanena vā upetā hutvāti yojanā. **Vā**-saddena khīrapānamadhusāyanādīnipi saṅgaṇhāti. Pakārehi diṭṭhādīhi vāreti kāyakammādike sarāpeti gārayhe karoti etāyāti **pavāraṇā,** paṭipattivisodhanāya attano attano vajjasodhanāya okāsadānaṁ. Yasmā yebhuyyena vassaṁvuṭṭhehi kātabbā esā visuddhidesanā, tasmā vuttaṁ **"vassaṁvuṭṭhapavāraṇāya**. **Visuddhipavāraṇātipi etissāva nāman"**ti. Tadā tassa bhikkhusaṅghassa tuṇhībhāvassa anavasesatāyapi vaṇṇaṁ dassetuṁ pāḷiyaṁ "tuṇhībhūtan"ti vuttanti āha **"yato yato …pe… natthī"**ti. Hatthassa kukkuccatā asaṁyamo asampajaññakiriyā **hatthakukkuccaṁ**. Tathā **pādakukkuccaṁ** veditabbaṁ, **vā**-saddo avuttavikappattho, tena tadaññesamabhāvo vibhāvitoti daṭṭhabbaṁ.

Pañcapasādehīti pañcavaṇṇehi pasādehi. **Vossaggattho** yathāruci kiriyāya vossajjanaṁ. **Pucchanatthe**ti paṭikkhepamukheneva pucchanatthe **na**kāro, **me kiñci** kiriyaṁ vā vācasikaṁ vā na garahatha, kiṁ nu garahatha kāyavācāhīti attho. Keci "dvārānevā"ti dvārasīsena dvārappavattacariyaṁ vadanti. Visuddhipavāraṇāya adhippetattā yena pavāritaṁ, teneva visuddhīti ñāyati, yena na pavāritaṁ. Kiṁ nu taṁ avisuddhanti siyā kassaci puthujjanassa āsaṅkā? Tannivāraṇatthamāha **"no aparisuddhattā"**ti. **Manodvāraṁ** (SṬ.8.7/CS:pg.1.290) **parisuddhaṁ** asucikāraka-upakkilesānaṁ dūrīkatattā. **Idāni** etarahi Buddhakāle. **Etthā**ti manodvāraparisuddhiyaṁ.

Kāyavacīsamācāraparisuddhiyā paveditāya manosamācāraparisuddhi atthato paveditāva hotīti **"kāyikaṁ vā vācasikaṁ vā"**iccevāha. Tathā hi vuttaṁ **"kāyikaṁ vā vācasikaṁ vāti idaṁ catunnaṁ arakkhiyataṁ sandhāya thero āhā"**ti. "Bhikkhave, pavāremi vo"ti bhikkhusaṅghavisayattā pavāraṇāya tattha bhikkhusaṅghena vattabbaṁ paṭivacanaṁ dento dhammasenāpati **"bhikkhusaṅghassa bhāraṁ vahanto"**ti vutto. Tenāha **"na kho mayaṁ, bhante"**ti-ādi. **Arakkhiyānī**ti parānuvādato na bhāyitabbāni suparisuddhabhāvato.

"Anuppannassā"ti idaṁ adhippāyikavacananti tadadhippāyaṁ vivaranto **"kassapasammāsambuddhato paṭṭhāyā"**ti-ādimāha. **Kassapasammāsambuddhato**ti vibhatte nissakkaṁ, tasmā Kassapasammāsambuddhato oranti atthoti. **Aññenā**ti ito Bhagavato aññena. **Anuppāditapubbassā**ti parasantāne na uppāditapubbassa. Sasantāne pana paccekabuddhānaṁ vasena na uppāditoti na sakkā vattuṁ. **Samanu-āgatā**ti sammā anu upagatā. **Bhagavato sīlādayo guṇā**ti Buddhabhūtassa guṇā adhippetāti āha **"arahattamaggameva nissāya āgatā"**ti. **Sabbaguṇā**ti dasabalañāṇādayo sabbe Buddhaguṇā. **Bhante**ti ettha **iti**saddo ādi-attho. Tena "imesaṁ pana …pe… vācasikaṁ vā"ti yāvāyaṁ pāḷipadeso, taṁ sabbaṁ gaṇhāti. Tenāha **"idaṁ thero …pe… pavārento āhā"**ti.

Yaṁ attano puññānubhāvasiddhaṁ cakkaratanaṁ nippariyāyato tena pavattitaṁ nāma, na itaranti paṭhamanayo vutto. Yasmā pavattitasseva anupavattanaṁ, paṭhamanayo ca taṁsadise tabbohāravasena vuttoti taṁ anādiyitvā dutiyanayo vutto. **Dasavidhan**ti

antojanasmiṁ, balakāye rakkhāvaraṇaguttiyā saṁvidhānaṁ, khattiyesu anuyuttesu, brāhmaṇagahapatikesu, negamajānapadesu, samaṇabrāhmaṇesu, migapakkhīsu adhammacārapaṭikkhepo, adhanānaṁ dhanānuppadānaṁ, samaṇabrāhmaṇe upasaṅkamitvā pañhapucchananti evaṁ dasavidhaṁ. Tattha gahapatike pakkhijāte ca visuṁ katvā gahaṇavasena **dvādasavidhaṁ**. **Cakkavattivattan**ti cakkavattibhāvāvahaṁ vattaṁ. Yasmā yāthāvato (SṬ.8.7/CS:pg.1.291) pavattitaṁ, tadanurūpakaṁ pana ñāyena yuttakena pavattitaṁ nāma hotīti āha **"sammā nayena hetunā kāraṇenā"**ti. **Ubhatobhāgavimuttā**ti ubhayabhāgehi ubhayabhāgato vimuttāti ayamettha atthoti dasseti **"dvīhi bhāgehi vimuttā, arūpā …pe… nāmakāyato"**ti iminā. **Tevijjādibhāvan**ti tevijjachaḷabhiññacatuppaṭisambhidabhāvaṁ. Paññāvimuttā hi taṁ tividhaṁ appattā kevalaṁ paññāya eva vimuttā.

Visuddhatthāyāti visuddhipavāraṇatthāya. Saṁyojanaṭṭhena **saṁyojanasaṅkhāte ceva** bandhanaṭṭhena **bandhanasaṅkhāte ca**. **Vijitasaṅgāman**ti yathā rāgādayo puna na sīsaṁ ukkhipanti, evaṁ ariyamaggasenāya vasena vijitasaṅgāmaṁ. Tenāha **"vijitarāgadosamohasaṅgāman"**ti. **Mārabalassā**ti mārasenāya, mārassa vā sāmatthiyassa. **Veneyyasatthan**ti vinetabbajanasamūhaṁ. Sakaṭādisatthasabhāgato vineyyova satthoti taṁ veneyyasatthaṁ. Sīlasārādi-abhāvato **antotuccho**.

Pavāraṇāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.8.8.)8. Parosahassasuttavaṇṇanā

216. Sahassato paraṁ aḍḍhateyyabhikkhusataṁ tadā Bhagavantaṁ payirupāsatīti āha **"parosahassanti atirekasahassan"**ti. **Nibbāne kutoci bhayaṁ natthī**ti kutocipi kāraṇato nibbāne bhayaṁ natthi asaṅkhatabhāvena sabbaso khemattā. Tenāha Bhagavā--"khemañca vo, bhikkhave, dhammaṁ desessāmi khemagāminiñca paṭipadan"ti-ādi (saṁ.ni.4.379-408). Na kutoci bhayaṁ etasmiṁ adhigateti **akutobhayaṁ,** nibbānaṁ. Tenāha **"nibbānappattassā"**ti-ādi. **Vipassito paṭṭhāyā**ti amhākaṁ Bhagavato nāmavasena isīnaṁ sattamabhāvadassanatthaṁ vuttaṁ. Te hi tattha tattha Sutte bahuso kittitā. **Isīnan**ti vā paccekabuddhasāvakabāhiraka-isīnaṁ sattamo uttaro seṭṭhoti attho.

Aṭṭhuppattivasenāti (SṬ.8./CS:pg.1.292) kāraṇasamuṭṭhānavasena. Tadassa aṭṭhuppattiṁ vibhāvetuṁ **"saṅghamajjhe"**ti-ādi vuttaṁ. Paṭibhānasampannavācāya aññe īsati abhibhavatīti **Vaṅgīso**. Tenāha **"paṭibhānasampattin"**ti-ādi.

Kilesummujjanasatānīti rāgādikilesānaṁ rajjanadussanādinayehi savisaye ayoniso uṭṭhānāni. Yadi anekāni satāni, atha kasmā "ummaggapathan"ti? Vuttanti āha **"vaṭṭapathattā pana pathan"**ti. Rāgadosamohamānadiṭṭhivasena **rāgakhilādīni pañca**khilāni. **Vibhajantan**ti vibhajanavasena kathentaṁ. **Vibhajitvā**ti ñāṇena vivecetvā.

Amate akkhāteti amatāvahe dhamme desite. **Dhammassa passitāro** saccasampaṭivedhena. **Asaṁhīrā** diṭṭhivātehi.

Ativijjhitvāti paṭivijjhitvā. **Atikkamabhūtan**ti atikkamanaṭṭhena bhūtaṁ. **Dasaddhānan**ti dasannaṁ upaḍḍhānaṁ. Tenāha **"pañcannan"**ti. **Jānantenā**ti dhammassa sudullabhataṁ jānantena.

Parosahassasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.8.9.)9. Koṇḍaññasuttavaṇṇanā

217. **Evaṁgahitanāmo**ti "aññāsi vata, bho, Koṇḍañño"ti satthu vacanaṁ nissāya bhikkhūhi aññehi koṇḍaññanāmakehi visesanattham evaṁgahitanāmo. Dvādasannaṁ saṁvaccharānaṁ vasena **cirassaṁ**. **Chaddantabhavane**ti chaddantanāgarājabhavanaṭṭhāne. **Paññavā mahāsāvako** rattaññutāya. **"Dasasahassacakkavāḷe devamanussānan**ti dasasahassacakkavāḷe devānaṁ, imasmiṁ cakkavāḷe devamanussānañcāti evaṁ dasasahassacakkavāḷe devamanussānan"ti vadanti. **Aggan**ti-ādito. **Tatthā**ti mandākinitīre.

Vassaggenāti vassapaṭipāṭiyā. **Tan**ti aññāsikoṇḍaññattheraṁ. Mahābrahmānaṁ viya lokiyamanussā harāyanti. Pāmokkhabhūto āyasmā (SṬ.8.8/CS:pg.1.293) thero antarantarā tattha tattha janapade vasitvā tadanukkamena mandākinitīraṁ upagato, tasmā vuttaṁ--**"icchāmahaṁ, bhante, janapade vasitun"**ti.

Ānubhāvasampannā dibbāyukā te hatthināgāti vuttaṁ **"pubbe paccekabuddhānaṁ pāricariyāya kataparicayā"**ti. Therassa sañcaraṇaṭṭhāne **āvaraṇasākhā haritvā** apanetvā. **Mukhodakañceva dantakaṭṭhañca ṭhapetī**ti saḷaladevadārukaṭṭhādīni aññamaññaṁ ghaṁsitvā aggiṁ nibbattetvā jāletvā tattha pāsāṇakhaṇḍāni tāpetvā tāni daṇḍakehi vaṭṭetvā taḷākāsu udakasoṇḍīsu khipitvā udakassa tattabhāvaṁ ñatvā nāgalatādantakaṭṭhaṁ upanento mukhodakañca ṭhapeti. **Vattaṁ karotī**ti antokuṭiyā bahi ca pamukhepi aṅgaṇepi sākhābhaṅgehi sammajjanto vakkhamānanayena āhāraṁ upanento vattaṁ karoti.

Patiṭṭhappamāṇeti kaṭippamāṇe, ayameva vā pāṭho **tāva mahantamevā**ti yāva mahantaṁ setapadumavanaṁ tāva mahantameva. Eseva nayo **rattakumudavanā**dīsu. **Khādantā** manussā. **Pakkapayoghanikā viyā**ti supakkapayoghanaṁ viya. Ghanabhāvena pana pakkhittakhuddamadhu viya hoti. Tenāha **"etaṁ pokkharamadhu nāmā"**ti. **Muḷālan**ti setapadumānaṁ mūlaṁ. **Bhisan**ti tesaṁyeva kandaṁ. **Ekasmiṁ pabbe**ti ekekasmiṁ pabbantare. **Pādaghaṭakan**ti doṇassa catubhāgo saṇṭhānato khuddako, tasmā **pādaghaṭakappamāṇan**ti tumbamattaṁ. **Soṇḍi-āvāṭe**ti khuddakasoṇḍiyo ceva khuddaka-āvāṭe ca.

Etaṁ bhojananti yathāvuttaṁ nirudakapāyasabhojanaṁ. **Keci sañjānanti** ye therā vuḍḍhatarā. **Keci na sañjānanti** ye navā acirapabbajitā.

Buddhānubuddhoti Buddhassa anubuddho. **Bāḷhavīriyo**ti catunnaṁ sammappadhānānaṁ vasena ciranicitavīriyo. **Tiṇṇaṁ vivekānan**ti kāyacitta-upadhivivekānaṁ lābhīti yojanā. **Catasso vadati** Vaṅgīsatthero sayaṁpaṭibhānaṁ, na sesābhiññānaṁ abhāvatoti āha **"itarā"**ti-ādi. **Parisā sannisīdi** nissaddabhāvena tuṇhī ahosīti attho. **Anujānāpesī**ti paṭhamaṁ attanā ñātaṁ upaṭṭhitaṁ attano parinibbānakālaṁ anu pacchā Satthāraṁ jānāpesīti evaṁ ettha attho daṭṭhabbo.

Tanti (SṬ.8.8/CS:pg.1.294) āsāḷhipuṇṇamāya Isipatane yaṁ dassanaṁ, yaṁ vā dukkaracariyāyaṁ tumhākaṁ upaṭṭhānaṁ ādito dassanaṁ, taṁ, bhante, paṭhamadassanaṁ. **Onatavinatā**ti heṭṭhā upari ca onatā vinatā. **Kampetvā**ti thokaṁ cāletvā dassanattham **ekaninnādo** tesaṁ hatthināgānañceva nāgayakkhakumbhaṇḍānaṁ devatānañca saddena. Brahmāno devānaṁ adaṁsūti sambandho.

Sajjhāyamakaṁsu pasādanīyesu pasādavasena sannipatitaparisāya pasādajananatthaṁ **Bhagavati nikkhamitvā**ti Bhagavati gandhakuṭito nikkhamitvā. **Dharatiyevā**ti aduṭṭhataṁ patvā tiṭṭhateva.

Koṇḍaññasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.8.10.)10. Moggallānasuttavaṇṇanā

218. **Paccavekkhatī**ti tesaṁ ariyānaṁ cittaṁ attano ñāṇacakkhunā pati avekkhati paccavekkhati. **Pabbatassā**ti Isigilipabbatassa. **Dukkhapāraṁ gatan**ti vaṭṭadukkhassa pāraṁ pariyantaṁ gataṁ **Sabbaguṇasampannan**ti sabbehi Buddhaguṇehi ca sāvakaguṇehi ca paripuṇṇaṁ. **Anekākārasampannan**ti rūpaghosalūkhadhammappamāṇikānaṁ sattānaṁ tehi tehi ākārehi sabbesañca anekehi anantāparimeyyehi pasīditabbākārehi samannāgataṁ. Te pana ākārā yasmā anaññasādhāraṇā Buddhaguṇā eva, tasmā āha **"anekehi guṇehi samannāgatan"**ti.

Moggallānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.8.11.)11. Gaggarāsuttavaṇṇanā

219. **Te**ti te devamanusse. **"Sarīravaṇṇenā**ti sarīre chavivaṇṇenā"ti vadanti. **Sarīravaṇṇenā**ti vā dhammarūpakāyaguṇena. "Yasasā"tipi pāṭho, so evattho. **Vigatamalo**ti abbhāmahikādīhi vigatūpakkileso (SṬ.8.11/CS:pg.1.295) Bhāṇu vuccati pabhā, sātisayo bhāṇu etassa atthīti **bhāṇumā**. Sūriyoti āha **"ādicco viyā"**ti.

Gaggarāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.8.12.)12. Vaṅgīsasuttavaṇṇanā

220. So kira vicaratīti sambandho. "Yathāyaṁ dīpo Jambudīpoti jambunā paññāto, evāhampi tena jambunā paññāyissan"ti **jambusākhaṁ pariharitvā**. **Vādaṁ katvā**ti "imasmiṁ vāde sace te parājayo hoti, tvaṁ me dāso hohi. Sace me parājayo, ahaṁ te bhariyā"ti evaṁ katikaṁ katvā. **Vāde jayaparājayānubhāvenā**ti tathāpavattite vāde paribbājakassa jayānubhāvena ceva attano parājayena ca. **Vayaṁ āgammā**ti sippuggahaṇavayaṁ āgamma. **Vijjan**ti mantaṁ.

Nibbattagativibhāvanavasena chavasīsabhāvaṁ dūseti vināsetīti **chavadūsakaṁ sippaṁ,** tathāpavattaṁ mantapadaṁ. **Attano ānubhāvenā**ti niraye nibbattasattassa sīsaṁ yattha katthaci ṭhitaṁ Buddhānubhāvena ānetvā dassetvā. **Khīṇāsavassa sīsan**ti paramappicchatāya kañcipi ajānāpetvā araññaṁ pavisitvā parinibbutassa khīṇāsavassa chaḍḍitaṁ sīsakaṭāhaṁ. **Dassesī**ti attano ānubhāvena ānetvā dassesi.

"Tumhe, bho Gotama, jānāthā"ti kāmaṁ Vaṅgīso nibbattaṭṭhānaṁ sandhāya pucchati, Bhagavā pana anupādisesanibbānaṁ sandhāya **"āma, Vaṅgīsa …pe… gatiṁ**

jānāmī”ti āha. Vuttañhetaṁ “nibbānaṁ arahato gatī”ti. Vaṅgīso sayaṁ mantabalena gatipariyāpannassa gatiṁ jānanto Bhagavantampi “ayampi tathā”ti maññamāno **“mantena jānāsi, bho Gotamā”**ti āha. Bhagavā attano Buddhañāṇameva mantaṁ katvā dīpento **“āma, Vaṅgīsa, ekena manteneva jānāmī”**ti āha. Mudhā eva dātabbanti **amūliko**. Anantarahitāya bhūmiyā sayanaṁ **thaṇḍilaseyyā**. **Ādi**-saddena sāyatatiyaṁ udakorohaṇabhūmiharaṇādiṁ saṅgaṇhāti. **So taṁ …pe… arahattaṁ pāpuṇī**ti iminā Vaṅgīsatthero pabbajitvā na cirasseva sukhāya paṭipadāya arahattaṁ patto viya dissati, na kho panetaṁ (SṬ.8.12/CS:pg.1.296) evaṁ daṭṭhabbaṁ, āyatiṁ thero pabbajitvā samathavipassanāsu kammaṁ ārabhitvāpi dukkhāya paṭipadāya tādisaṁ kālaṁ vītināmetvā arahattaṁ pāpuṇi. Tenāha--

“Nikkhantaṁ vata maṁ santaṁ, agārasmānagāriyaṁ;
Vitakkā upadhāvanti, pagabbhā kaṇhato ime”. (saṁ.ni.1.209 theragā. 1218).

Āyasmato Vaṅgīsassa anabhirati uppannā hoti, rāgo cittaṁ anuddhaṁseti, “kāmarāgena ḍayhāmi, cittaṁ me pariḍayhatī”ti-ādi (theragā.1232).

Vimuttisukhanti sabbaso kilesavimuttiyaṁ nibbāne ca uppannaṁ sampati-arahattaphalasukhaṁ **paṭisaṁvedento**ti yathāparicchinnaṁ kālaṁ pati sammadeva vedento anubhavanto. Kavinā kataṁ, tato vā āgataṁ, tassa vā idanti kāveyaṁ, tadevettha **“kāveyyan”**ti vuttaṁ. **Ye niyāmagataddasā**ti ye bhikkhū ariyā Buddhānaṁ sāvakā phalaṭṭhabhāvena niyāmagatā ceva maggaṭṭhabhāvena niyāmadasā ca. **Niyāmo**ti hi sammattaniyāmo adhippeto. **Su-āgamanan**ti mama imassa satthuno santike āgamanaṁ upagamanaṁ, imasmiñca Dhammavinaye āgamanaṁ pabbajanaṁ upasampadā sundaraṁ āgamanaṁ. Tattha kāraṇamāha **“tisso vijjā”**ti-ādi. **Avuttam**pi gāthāya atthato gahitameva therassa chaḷabhiññabhāvato.

Vaṅgīsasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.
Sāratthappakāsiniyā Saṁyuttanikāya-aṭṭhakathāya
Vaṅgīsasaṁyuttavaṇṇanāya Līnatthappakāsanā samattā.

SṬ.9.Vanasaṁyuttaṁ

(SṬ.9.1.)1. Vivekasuttavaṇṇanā

221. **Saṁvejetukāmā**ti (SṬ.9.1/CS:pg.1.297) atthato saṁvegaṁ uppādetukāmā. Tathābhūtā naṁ kilesasaṅgaṇikādito vivecetukāmā nāma hotīti vuttaṁ **“vivekaṁ paṭipajjāpetukāmā”**ti. **Bāhiresū**ti gocarajjhattato bahibhūtesu. **Puthuttārammaṇesū**ti rūpādinānārammaṇesu. **Caratī**ti pavattati. **Tvaṁ jano**ti tvaṁ attano kilesehi jananato visuṁ jāto tādise eva aññasmiṁ jane imaṁ ayonisomanasikāravasena pavattamānaṁ chandarāgaṁ vinayassu vinodehi. **Sataṁ taṁ sārayāmase**ti niyyānikasāsane pabbajitvā satthu santike kammaṭṭhānaṁ gahetvā araññavāsena ca satimantaṁ paṇḍitaṁ taṁ mayampi yathā-uppannaṁ vitakkaṁ vinodanāya sārayāma, sataṁ vā sappurisānaṁ kilesavigamanadhammaṁ paṭipajjitvā vasantaṁ taṁ sārayāma vaṭṭadukkhaṁ. **Pātālan**ti mohapātālaṁ kilesarajo, tadeva “pātālan”ti vuttaṁ. **Mā avaharī**ti heṭṭhā duggatisotaṁ mā upanesi. **Sitan**ti sambandhaṁ. Tenāha **“sarīralaggan”**ti. **Vivekamāpanno**ti kilesavivekaṁ samathavipassanābhāvanamāpanno. **Uttamavīriyan**ti

ussoḷhilakkhaṇappattaṁ vīriyaṁ, catubbidhaṁ samappadhānavīriyaṁ vā sampattaṁ. **Paggayhā**ti āropetvā. **Paramavivekan**ti paramaṁ samucchedavivekaṁ.

Vivekasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.9.2.)2. Upaṭṭhānasuttavaṇṇanā

222. **Kāyadaratho hotiyeva** niyamena, na cittadaratho tassa maggeneva samugghāṭitattā.

Jarāturoti jarābhibhavanena āturoyeva. Padadvayepi eseva nayo. Upariṭṭhatāya parito dīghaputhulatāya ativiya vijjhatīti sattisallaggahaṇaṁ. Evaṁ hissa taṇhāsallassa sadisatā. Avijjāya pana sammohāpādanena (SṬ.9.2/CS:pg.1.298) dukkhāpādanena ca visasadisatā. **Ruppato**ti vikāraṁ āpādiyamānassa pīḷiyamānassāti atthoti āha **"ghaṭṭiyamānassā"**ti.

Pabbajitanti sasantānato pabbajitaṁ vā rāgādimalato pabbajitaṁ vā. **Tasmā**ti yasmā therassevetaṁ vacanaṁ, tasmā **ayaṁ** idāni vuccamāno **ettha** gāthāya attho. **Devatāya hī**ti-ādi vuttasseva atthassa pākaṭakaraṇaṁ. **Etthā**ti sesagāthāsu. Atthassa vuttanayattā **"anuttānapadavaṇṇanā"**ti āha. **Vinayā**ti hetumhi nissakkavacananti tassa hetumhi karaṇavacanena atthamāha **"vinayenā"**ti. Tathā **"samatikkamā"**ti etthāpi. **Paramaparisuddhaṁ** saṁkilesasamucchindanato. **Āraddhavīriyan**ti sambhāvitavīriyaṁ. Sambhāvanañcassa paggaṇhanaṁ paripūraṇañcāti āha **"paggahitavīriyaṁ paripuṇṇavīriyan"**ti.

Upaṭṭhānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.9.3.)3. Kassapagottasuttavaṇṇanā

223. **Chetan**ti migānaṁ jīvitaṁ chetaṁ. Tenāha **"migaluddakan"**ti. **Rohitamigan**ti lohitavaṇṇaṁ khuddakamigaṁ, "mahārohitamigan"ti keci. Satthu santike kammaṭṭhānaṁ gahetvā tassa janapadassa sulabhabhikkhatāya tattha gantvā viharatīti imamatthaṁ sandhāya **"paṭhamasutte vuttanayenevā"**ti vuttaṁ. Ayaṁ pana thero pañcābhiñño vipassanākammiko. **Ṭhatvā**ti padānubandhanavasena gamanaṁ upacchinditvā therassa āsannaṭṭhāne ṭhatvā. Tassa vacanaṁ **sotuṁ āraddho**. **Aṅguṭṭhakaṁ jālāpesī**ti adhiṭṭhānabalena daṇḍadīpikaṁ viya attano aṅguṭṭhakaṁ jālāpesi. **Akkhīhipi passati** aṅguṭṭhakaṁ jālamānaṁ. **Kaṇṇehipi** suṇāti tena vuccamānaṁ dhammaṁ ekadesena. Cittaṁ panassa dhāvatīti sambandho. **Etassapī**ti luddakassapi.

Appapaññanti ettha **appa**-saddo "appaharite"ti-ādīsu viya abhāvatthoti āha **"nippaññan"**ti. **Kāraṇajānanasamatthenā**ti iminā kāraṇena sattānaṁ sukhaṁ, iminā dukkhanti evaṁ samācaramānena kāraṇaṁ jānituṁ (SṬ.9.3/CS:pg.1.299) samatthena kammassakataññāṇasampayuttacittenāti attho. **Suṇātī**ti kevalaṁ savanamattavasena suṇāti, na tadatthavasena. Tenāha **"atthamassa na jānātī"**ti. **Kāraṇarūpānī**ti sabhāvakāraṇāni. **Kiṁ me iminā**ti? "Idaṁ papañcan"ti pahāya. **Vīriyaṁ paggayhā**ti catubbidhaṁ sammappadhānaṁ vīriyaṁ paggaṇhitvā.

Kassapagottasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.9.4.)4. Sambahulasuttavaṇṇanā

224. **Sambahulā**ti suttantanayena sambahulā. Suttante sajjhāyiṁsūti **suttantikā**. Vinayaṁ dhārentīti **vinayadharā**. **Yuñjantī**ti vāsadhure yogaṁ karonti. **Ghaṭentī**ti tattha vāyāmaṁ karonti. Karontānaṁyeva aruṇo uggacchatīti sambandho.

Kometi kiṁ ime? Tenāha **"kahaṁ ime"**ti? Vajjibhūmiṁ vajjiraṭṭhaṁ gatāti **vajjibhūmiyā**. Tenāha **"vajjiraṭṭhābhimukhā gatā"**ti. Natthi etesaṁ nikebhaṁ nibaddhanivāsaṭṭhānanti **aniketā** tenāha **"agehā"**ti. Utu eva sappāyaṁ, utuvasena vā kāyacittānaṁ kallattā sappāyaṁ. Esa nayo sesesupi.

Sambahulasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.9.5.)5. Ānandasuttavaṇṇanā

225. **Ativelan**ti atibahukālaṁ. Bhikkhunā nāma upagatānaṁ upanisinnakathāmattaṁ vatvā ganthadhurehi vāsadhurehi vā yuttapayuttacittena bhavitabbaṁ, nātivelaṁ tesaṁ saññattibahulena. Thero pana tadā kenaci kāraṇena bahuvelaṁ gihisaññattibahulo ahosi, taṁ sandhāya vuttaṁ "ativelan"ti-ādi. Idāni tamatthaṁ vibhāvetuṁ **"Bhagavatī"**ti-ādi vuttaṁ. **Tan**ti taṁ tādisaṁ saññāpanaṁ sandhāya etaṁ "ativelaṁ gihisaññattibahulo"ti vacanaṁ vuttaṁ. **Bhikkhusaṅghassa kathaṁ sutvā**ti saṅghassa (SṬ.9.5/CS:pg.1.300) majjhe nisīditvā therena kathitattā vuttaṁ. **Satthusāsanan**ti piṭakattayaṁ vadati.

Pasakkiyāti upasakkitvā gantvā. Taṁ pana tattha ajjhogāhanaṁ hotīti āha **"pavisitvā"**ti. Saṅkhāradukkhato nibbinnahadayassa sabbasaṅkhāravinissaṭaṁ nibbānaṁ yāthāvato paccavekkhantassa sammadeva samassāsakaraṁ hutvā upaṭṭhahantaṁ taṁ upari adhigamāya ussukkaṁ karonto nibbānaṁ hadaye nikkhipati nāmāti āha--**"nibbānaṁ …pe… opeti nāmā"**ti. Nibbānaṁ …pe… ārammaṇato opeti nāmāti ānetvā sambandho. Atthavirahitā "biḷibiḷī"ti pavattakiriyā biḷikā, ayaṁ pana gihisaññattikathā therassa attano sāmaññattha-asādhanato devatāya biḷikā viyāti **biḷibiḷikā**ti vuttā.

Ānandasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.9.6.)6. Anuruddhasuttavaṇṇanā

226. **Anantare attabhāve**ti atītānantare devattabhāve. Thero hi tāvatiṁsadevalokā cavitvā idhūpapanno. **Aggamahesī**ti kāci paricārikā devadhītā cittapaṇidhānamattena idānipi devakāye bhavissati upacitakusaladhammattāti maññamānā tasmiṁ vattamānaṁ viya kathentī **"sobhasī"**ti āha. Evaṁ atītampissa

dibbasotaṁ paccuppannaṁ viya maññeyya nāticirakālattāti dassento **"pubbepi sobhasī"**ti āha. Sugatinirayādiduggatiyā vasena duggatā etarahīti adhippāyo. **Paṭipattiduggatiyā** kāmesu sammucchitabhāvato.

Patiṭṭhahantoti nivisanto. **Aṭṭhahi kāraṇehī**ti cirakālaparibhāvanāya viruḷhamūlehi ayonisomanasikārādipaccayamūlakehi vuccamānehi aṭṭhahi kāraṇehi. **Ratto rāgavasenā**ti sabhāvato saṅkappato ca yathāsamīhite iṭṭhākāre sakkāye sañjātarāgavasā ratto giddho gadhito. **Patiṭṭhātī**ti oruyha tiṭṭhati. **Duṭṭho dosavasenā**ti (SṬ.9.6/CS:pg.1.301) sabhāvato saṅkappato ca yathāsamīhite aniṭṭhākāre sakkāye sañjātadosavasena duṭṭho rupitacitto. **Mūḷho mohavasenā**ti asamapekkhanena mūḷho muyhanavasena. **Vinibaddho**ti ahaṁkārena visesato nibandhanato mānavatthusmiṁ bandhito. **Mānavasenā**ti tena tena maññanākārena. **Parāmaṭṭho**ti dhammasabhāvaṁ niccādivasena parato āmaṭṭho. **Diṭṭhivasenā**ti micchādassanavasena. **Thāmagato**ti rāgādikilesavasena thāmaṁ thirabhāvaṁ upagato. **Anusayavasenā**ti maggena appahīnatāya anu anu santāne sayanavasena. Appahīnaṭṭho hi tesaṁ anusayaṭṭho. **Aniṭṭhaṅgato**ti saṁsayito. **Vikkhepagato**ti vikkhittabhāvaṁ upagato. **Uddhaccavasenā**ti cittassa uddhatabhāvavasena. **Tāpī**ti tāpi devakaññāyo. **Evaṁ patiṭṭhitāvā**ti yathāvuttanayena rattabhāvādinā sakkāyasmiṁ patiṭṭhitā eva. **Naradevānan**ti purisabhūtadevānaṁ.

Paṭigantunti apekkhāvasena tato apagantuṁ apekkhaṁ vissajjetuṁ. **Dussantan**ti dasantaṁ, "vatthan"ti keci. **Sūciṁ yojetvā**ti sibbanasuttena sūciṁ yojetvā pāse ca pavesetvā. Manāpakāye devanikāye jātā **manāpakāyikā**. Tesaṁ pabhāvaṁ dassetuṁ **"manasā"**ti-ādi vuttaṁ. **Samajjan**ti saṁhitaṁ. **Gamanabhāvan**ti gamanajjhāsayaṁ. **Vikkhīṇo**ti vicchindanavasena khīṇo. Devatānaṁ uttarimanussadhammārocane doso natthīti tāsaṁ puna anāgamanatthaṁ arahattaṁ byākāsi.

Anuruddhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.9.7.)7. Nāgadattasuttavaṇṇanā

227. **Atikālenā**ti ativiya pubbaṇhakālena, kālassevāti attho. **Koṭisammuñjaniyā**ti sammuñjanikoṭiyā, sammuñjaniyā ekadesenevāti attho. Iminā sammajjane amanāpakāritaṁ dasseti. **Majjhanhike vītivatte**ti gihisaṁsaggavasena kālaṁ vītināmento majjhanhe bahuvītivatte. **Aññehi bhikkhūhī**ti nātikālaṁ paviṭṭhehi. Nissakkavacanañcetaṁ. **Bhāyāmi nāgadattan**ti tassa paṭipattiṁ bhāyitabbaṁ katvā devatā vadantī (SṬ.9.7/CS:pg.1.302) paṭipattiyaṁ niyojeti. **Suppagabbhan**ti kāyapāgabbiyādīhi ativiya samannāgataṁ.

Nāgadattasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.9.8.)8. Kulagharaṇīsuttavaṇṇanā

228. **Ogāhappatto**ti vissāsavasena anuppavesaṁ patto. **Aññataraṁ kulan**ti tasmiṁ kule jāyampatiṁ sandhāya vadati. **"Bahūpakāraṁ me etaṁ kulaṁ** ciraṁ

sappāyāhāradānādinā; tasmā idhāhaṁ aggadakkhiṇeyyo jāto; imesaṁyeva deyyadhammapaṭiggaṇhanena puññaṁ vaḍḍhessāmī”ti cintesi. Tenāha **“aññattha gantvā kiṁ karissāmī”**ti-ādi. **Sā**ti devatā. **Ubhopete**ti taṁ bhikkhuñca gharaṇiñca sandhāya vadati. **Paṭigādhappattā**ti paṭigādhaṁ pattā aññamaññasmiṁ patiṭṭhitavissāsena.

Vissamappattivasena santiṭṭhanti etthāti **saṇṭhānaṁ,** vissamanaṭṭhānaṁ. **Samāgantvā**ti sannipatitvā. Paṭiññūdāharaṇehi mantayatīti **mantanaṁ,** ñāpakaṁ kāraṇaṁ. **Paṭilomasaddā**ti paṭilomabhāvena patitattā asaccavibhāvanā paṭikūlasaddā. **Tena kāraṇenā**ti tena kāraṇapaṭirūpakena micchāvacanena. **Na maṅkuhotabbaṁ** akārakabhāvato. **Saddena paritassatī**ti parehi attani payuttamicchāsaddamattena paritassanasīlo. **Vataṁ na sampajjatī**ti yathāsamādinnavataṁ lahucittatāya na pāripūriṁ gacchati. **Sampannavato**ti paripuṇṇasīlādivataguṇo

Kulagharaṇīsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.9.9.)9. Vajjiputtasuttavaṇṇanā

229. **Vajjiraṭṭhe rājaputto**ti vajjiraṭṭhe jātasaṁvaddho vajjirājaputto. **Sabbaratticāro**ti chaṇasampattiyā ito cito carantehi anubhavitabbanakkhattamaho. Tenāha **“kattikanakkhattaṁ ghosetvā”** ti-ādi. **Ekābaddhaṁ hotī**ti yasmā cātumahārājikadevā tasmiṁ divase nakkhattaṁ (SṬ.9.9/CS:pg.1.303) ghosetvā attano puññānubhāvasiddhāya dibbasampattiyā mahantaṁ nakkhattakīḷāsukhaṁ anubhavanti, tasmā taṁ tehi ekābaddhaṁ viya hoti. **Bheri-āditūriyānan**ti bherimudiṅgasaṅkhapaṇavavīṇāditūriyānaṁ. **Tāḷitānan**ti āraddhalayānurūpaṁ pahaṭānaṁ. **Vīṇādīnan**ti vīṇāveṇugomukhī-ādīnaṁ. **Vāditānan**ti yathāraddhamucchanānurūpaṁ saṅghaṭṭitānaṁ. **Abhāsī**ti tena saddena ākaḍḍhiyamānahadayo ayoniso ummujjitvā “mahatī vata me jānī”ti anutthunanto abhāsi. **Chaḍḍitadārukaṁ viyā**ti vane chaḍḍitaniratthakakaḷiṅgaraṁ viya. **Lāmakataro**ti nihīnataro. Devatā paṭhamappitaṁ āṇiṁ paṭāṇiyā nīharantī viya tena bhikkhunā vuttamatthaṁ apanentī “tassa te bahukā pihayantī”ti avocāti vuttanti dassento **“thero”**ti-ādimāha. Saggaṁ gacchantānaṁ yathā nerayikā pihayanti, evaṁ sammāpaṭipannassa tuyhaṁ bahū pihayanti, tasmā tvaṁ “pāpiyo”ti attānaṁ mā maññitthāti adhippāyo.

Vajjiputtasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.9.10.)10. Sajjhāyasuttavaṇṇanā

230. **Nissaraṇapariyattivasenā**ti addhā imaṁ pariyattiṁ nissāya vaṭṭadukkhato nissarituṁ labbhāti evaṁ nissaraṇapariyattivasena. **Sajjhāyanato**ti vimuttāyatanasīse ṭhatvā sajjhāyanato. Idāni tassa nissaraṇapariyattivasena sajjhāyanakaraṇaṁ, paṭipattivasena vattapaṭivattakaraṇaṁ, vipassanābhāvanañca dassetuṁ **“so kirā”**ti-ādi vuttaṁ. Arahattaṁ pattadivase paṭipattikittanāya purimadivasesupi tathā paṭipajji, vipassanaṁ pana ussukkāpetuṁ nāsakkhīti dasseti. **Kālaṁ ativattetī**ti idaṁ

“saṅkasāyatī”ti padassa atthavacanaṁ. **Therassā**ti sajjhāyakattherassa.

Dhammapadānīti sīlādidhammakkhandhadīpakāni padāni. Tenāha **“sabbampi Buddhavacanaṁ adhippetan”**ti. Na gaṇhāsi uddesanti adhippāyo. Pāḷiyaṁ “bhikkhūhi saṁvasanto”ti iminā tesaṁ dhammassavanatthāyapi dhammo pariyāpuṇitabboti dasseti. Virajjati etenāti **virāgo,** ariyamaggo. **Jānitvā**ti pariññābhisamayavasena diṭṭhasutādiṁ yāthāvato jānitvā paṭivijjhitvā. **Vissajjanan**ti (SṬ.9.10/CS:pg.1.304) pahānaṁ. **Na Buddhavacanassa** vissajjanaṁ. Bhaṇḍāgārikapariyattiyāpi anuññātattā pageva nissaraṇatthāya, tattha pana mattā jānitabbāti dassento **“ettāvatā”**ti-ādimāha.

Sajjhāyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.9.11.)11. Akusalavitakkasuttavaṇṇanā

231. **Akusale vitakke**ti akosallasambhūtaṭṭhena akusale micchāvitakke. Yoni vuccati upāyo, tasmā asubhādike subhādivasena manasikāro ayonisomanasikāroti āha **“anupāyamanasikārenā”**ti. **Pāsādikakammaṭṭhānan**ti pasādāvahaṁ Buddhānussati-ādikammaṭṭhānaṁ. **Balavapītiñca sukhañcā**ti nīvaraṇavikkhambhanato balavantaṁ upacārajjhānasahagataṁ pītiñca sukhañca.

Akusalavitakkasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.9.12.)12. Majjhanhikasuttavaṇṇanā

232. **Nandanavagge**ti nandanavaggavaṇṇanāyaṁ tattha idhāpi gāthāya visesābhāvato. Yadi evaṁ kasmā tattha saṅgītaṁ idha gahitanti? Devatāpaṭisaṁyuttataṁ upādāya Devatāsaṁyutte saṅgahitampi aṭṭhuppattiyā paṭisaṁyuttattā idha gahitaṁ.

Majjhanhikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.9.13.)13. Pākatindriyasuttavaṇṇanā

233. Terasame yaṁ vattabbaṁ, taṁ vitthāritamevāti yojanā. **Jantudevaputtasutte**ti jantudevaputtasuttasaṁvaṇṇanāya. “Tattha saṅgītaṁ idhāpī”ti-ādi anantarasuttavaṇṇanāyaṁ vuttanayameva.

Pākatindriyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.9.14.)14. Gandhatthenasuttavaṇṇanā

234. **Gandhārammaṇaṁ** (SṬ.9.14/CS:pg.1.305) **upanijjhāyatī**ti gandhasaṅkhātaṁ ārammaṇaṁ upecca nijjhāyati, rūpārammaṇena viya viññāṇena rūpaṁ,

gandhārammaṇena taṁ upecca nijjhāyati paccakkhato, yāthāvato sabhāvato paṭivijjhatīti attho. **Upasiṅghissatī**ti taṇhāvasena upagantvā siṅghissati.

Ekaṅgametaṁ theyyānanti ārammaṇavasena theyyavatthūsu vibhajiyamānesu ekamaṅgametaṁ gandhārammaṇanti āha **"thenitabbānan"**ti-ādi. Ojāpekkhāya theyyāya pavattamānāya dhammārammaṇatāpi tassā siyā, sā pana na madhurā theyyakatā cāti **"pañcakoṭṭhāsānan"**ti vuttaṁ. Kāmañca taṁ gandhārammaṇaṁ kenaci pariggahitaṁ na hotīti ādiyituṁ sakkā, Satthārā pana ananuññātattā na yutto tassa paribhogo. Yaṁ pana tena bhikkhunā vuttaṁ **"na harāmi na bhañjāmī"**ti, tassapi ayameva parihāro. Vaṇṇīyati phalaṁ etenāti **vaṇṇaṁ,** kāraṇanti vuttaṁ **"vaṇṇenāti kāraṇenā"**ti.

Tasminti tasmiṁ bhikkhusmiṁ. **Ākiṇṇakammanto**ti taṇhādiṭṭhi-ādivasena akusalakammanto diṭṭhimohataṇhādivasena ādito paṭṭhāya kusalakammānaṁ paṭikkhepanato. Diṭṭhivasena ca kathinakakkhaḷakharigatattā **"akhīṇakammanto kakkhaḷakammanto"**ti vuttaṁ.

Ākiṇṇaluddoti ākiṇṇo hutvā kakkhaḷo. Tenāha **"bahupāpo"**ti-ādi. **Makkhito**ti litto. **Tan**ti devatācodanaṁ. **Tasmā**ti atikkamma ṭhitattā"tvañcārahāmi vattave"ti evamāha.

Gavesantassa attano santāne uppādanavasena pariyesantassa. Anekayojanāyāmavitthāraṁ gaganatalaṁ byāpetvā uppannavalāhakakūṭappamāṇaṁ viya. **Suddho**ti sīlena parisuddho ayanti jānāsi. **Sugatin**ti sundaranibbattiṁ. Tena nibbānassapi saṅgaho siddho.

Gandhatthenasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Sāratthappakāsiniyā Saṁyuttanikāya-aṭṭhakathāya Vanasaṁyuttavaṇṇanāya Līnatthappakāsanā samattā.

SṬ.10.Yakkhasaṁyuttaṁ

(SṬ.10.1.)1. Indakasuttavaṇṇanā

235. Attano (SṬ.10.1/CS:pg.1.306) pariṇāyakattena Indo nāma mahesakkho, Indoti samaññā assāti katvā "Indako"tipi vuccati, tassa **Indakassa**. Indakūṭe pabbate nivasatīti Indakūṭanivāsī, tassa **Indakūṭanivāsino**. Balikammehi yajitabbato pūjitabbato yakkho, tassa **yakkhassa**. Indassa nivāsaṭṭhānabhūtaṁ kūṭaṁ Indakūṭanti **yakkhato kūṭena nāmaṁ laddhaṁ**. Indakūṭo indo uttarapadalopena yathā "kelāsakūṭo kelāso"ti. Indo yakkhoti **kūṭato yakkhena nāmaṁ laddhaṁ**. **Na** cettha itarītaranissayadoso aññamaññūpalakkhaṇabhāvato yathā taṁ "kāyakammaṭṭhānan"ti. **Rūpan**ti sakalaṁ rūpakkhandhamāha, na rūpāyatananti. Imaṁ sarīraṁ pecca ayaṁ kinti paṭilabhatīti codeti.

Kuto āgacchatīti parādhārarūpe jīve attani mātukucchimokkante rūpassa sambhavoti kuto nāma ṭhānato āgacchati. Tenāha **"imāni ca aṭṭhīni imā ca maṁsapesiyo"**ti-ādi. **Kathaṁ nvayan**ti ayaṁ kucchisaṅkhāte gabbhare kathaṁ sajjatīti pucchati. "Sīhānaṁva nadantānaṁ, dāṭhīnaṁ girigabbhare"ti-ādinā (theragā. nidānagāthā) gabbharo ca kucchivācako āgato. Tenāha **"gabbharasminti mātukucchismin"**ti. **Puggalavādī**ti attavādupādāno. Yathā hi macchamaṁsaṁ bhuttaṁ pheṇaṁ viya hutvā vilīyati, na ca paññāyati sattabhāvena appavattanato, evamevaṁ yadi mātukucchismiṁ

gabbhabhāvena uppannaṁ rūpaṁ satto na bhaveyya no vaḍḍheyya, vilīyitvā gaccheyya, paññāyati ca taṁ rūpaṁ, tasmā jīvoti imāya **laddhiyā**. **Evamāhā**ti "rūpaṁ …pe… gabbharasmin"ti evamavoca. **Paṭhaman**ti etesaṁ pañcannaṁ paṭhamaṁ. Tenāha **"paṭhamena paṭisandhiviññāṇena saddhin"**ti. **"Jāti-uṇṇaṁsūhī**ti jāti-eḷakāya uṇṇaṁsūhī"ti vadanti. "Gabbhaṁ phāletvā gahita-uṇṇā **jāti-uṇṇā**. Tassā aṁsūhi **tīhi katasuttagge"**ti saṁyuttabhāṇakānaṁ adhippāyo.

Anāviloti accho, suppasannoti attho. **Evaṁvaṇṇappaṭibhāgan**ti vuttappamāṇasaṇṭhānasampariccchinnaṁ. **Kalalaṁ sampavuccatī**ti attabhāvo bhūtupādārūpasaṅkhāto (SṬ.10.1/CS:pg.1.307) santānavasena pavattamāno kalalaṁ nāmāti kathīyati.

Kalalāti yathāvuttakalalarūpahetu taṁ nissāya paccayaṁ katvā. **Maṁsadhovana-udakavaṇṇan**ti vaṇṇato maṁsadhovana-udakavaṇṇaṁ, saṇṭhānato pana vilīnatipusadisaṁ.

Paripakkanti paripākakalalabhāvato paripākaṁ gataṁ suparipākaṁ gataṁ. **Samūhatan**ti samūhabhūtaṁ saṅgataṁ. **Vivaṭṭamānan**ti pariṇamantaṁ. **Tabbhāvan**ti karaṇe etaṁ upayogavacanaṁ, tabbhāvena pariṇamantanti attho. Nissakke vā upayogavacanaṁ, tabbhāvato kalalabhāvato kalalaṁ vipariṇamantaṁ. **Abbudaṁ nāma jāyati,** abbudaṁ nāma sampajjatīti attho.

Vilīnatipusadisā saṇṭhānavasena, vaṇṇavasena pana sitā arattāva hotīti vadanti. **Maṇḍan**ti dārikānaṁ tathā pīḷanato nibbattamaricapakkassa sārabhūtaṁ rasaṁ. **Sabbabhāgehi muccatī**ti so maṇḍo kapāle alaggo hutvā tassa sabbabhāgehi mucchitvā piṇḍito hutvā tiṭṭhati. **Evarūpā pesi hotī**ti sā pesi gabbhāsaye katthaci alaggā yathāvuttamaṇḍo viya piṇḍito hutvā tiṭṭhati. Tenāha **"vilīnatipusadisā"**ti.

Pesi nibbattatīti ettha **pesī**ti nissakke paccattavacananti āha **"tato pesito"**ti.

Ghanassa saṇṭhānaṁ. **Nibbattaṁ kammapaccayā**ti taṁsaṇṭhānaṁ rūpadhammanibbattiyā jāyati. "Jarāmaraṇaṁ aniccaṁ saṅkhataṁ paṭiccasamuppannan"ti (saṁ.ni.2.20) hi vuttaṁ.

Pīḷakāti pīḷakasadisā maṁsapiṇḍā jāyanti.

Sattamādīnīti **ādi**-saddena aṭṭhamasattāhato paṭṭhāya yāva ekacattālīsā catuttiṁsa sattāhāni saṅgaṇhāti. **Pariṇatakālan**ti gabbhassa pariṇatakālaṁ. Navamāsato bahi paripakko nāma hoti kesalomādinibbattito. Tenāha **"dvācattālīse sattāhe etāni jāyantī"**ti.

Tassāti (SṬ.10.1/CS:pg.1.308) gabbhaseyyakasattassa. **Mātu-udarapaṭalena ekābaddho hoti** yato mātarā paribhutta-āhāro āmāsaye patiṭṭhite gabbhassa nābhināḷānusārena gabbhagatassa sarīraṁ sampatvā āhārakiccaṁ karoti. **Āhārasamuṭṭhānarūpaṁ samuṭṭhāpetī**ti gabbhagatassa kāye ojāya paccayo hoti. Sā ca taṁ paccayaṁ labhitvā ojaṭṭhamakaṁ rūpaṁ samuṭṭhāpeti. Evaṁ mātarā paribhutta-āhārapaccayena gabbhagato dasa māse yāpeti attano nābhināḷānusāragateneva tena yāva āhārasamuṭṭhānasattāho, tato paṭṭhāya āharaṇato. Keci pana "mātarā paribhutta-āhāro bāhiravaggo viya tassa kāyaṁ abhisanneti parisanneti, tena so yāpetī"ti vadanti. Kucchigataṁ udarapaṭalena tirohitattā bahi ṭhitanti vattabbataṁ na arahatīti **"kucchiyā abbhantaragato"**ti āha. **Mātukucchigato naro**ti mātu tirokucchigato. **Evaṁ kho**ti iminā yathāvuttākārena ayaṁ satto …pe… nibbattati, tasmā rūpaṁ na jīvo. Na hi diṭṭhigatassa sattāhakkamena vuḍḍhippatto icchito aniccatāpattito.

Indakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.10.2.)2. Sakkanāmasuttavaṇṇanā

236. **Sakkanāmako**ti baliputto viya Sakkassa vasena gahitanāmo. “Eso kirā”ti pāṭho. “Eko kirā”tipi likhanti. Mārassa pakkhe gato **mārapakkhiko**. **Yadaññan**ti ettha **yan**ti kiriyāparāmasanaṁ, tasmā yaṁ aññassa anusāsanaṁ, taṁ samaṇassa na sādhūti yojanā. **Kāraṇenā**ti kāraṇamattena saṁvāso jāyati. **Yena kenaci** gahaṭṭhena vā pabbajitena vā. **Taṁ** kāraṇantaraṁ samāgataṁ purisaṁ **sappañño** sambuddho **anukampituṁ nārahati** visesādhigamābhāvā, sati pana tasmiṁ savisesaṁ pasādo hotīti. **Manasā ce …pe… na tena hoti saṁyutto** sinehavasena anukampā anuddayā tassā asaṁkiliṭṭhasabhāvattā.

Sakkanāmasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.10.3.)3. Sūcilomasuttavaṇṇanā

237. Gayāya (SṬ.10.3/CS:pg.1.309) avidūre bhavo gāmo “Gayā”ti vuttoti āha **“Gayāyan”**ti, tenāha **“Gayāya avidūre niviṭṭhagāmaṁ upanisāyāti attho”**ti. Gocaragāmanidassanaṁ hetaṁ. **Idaṁ upari idaṁ heṭṭhāti natthi** uppaṭipāṭiyo mañcapādānaṁ dvīsu passesu dīghabhāvena. Balikammatthāya kataṁ devatādhiṭṭhānanti adhippāyena **devaṭṭhāne ṭhapenti**. Aṭṭhapādamañcasadiso kira so heṭṭhupariparivattetabbato. Kathinasibbanasūci **kathinasūci**. **Apaccattharitvā**ti kiñci saṅghikasenāsanassa upari paṭicchadanaṁ apaccattharitvā. **Gavacchivijjhitaṁ viyā**ti tehi Sūcilomehi gavacchijālaṁ viya gataṁ sabbaso samohataṁ.

Idhāpi “kharasarīro”ti vatvā kharasarīraṁ kathinasūcisadisatāya lomassāti tassa tathābhāvassa kāraṇaṁ dassento **“so kirā”**ti-ādimāha. **Attano hatthehī**ti saṅghikatelasammakkhitehi attano sarīraṁ makkhesi. **Itī**ti vuttākārena.

Samāgamaṭṭhānanti yakkhasannipātaṭṭhānaṁ. **So**ti Sūcilomo yakkho. **Man**ti ca tameva vadati.

Uṭṭhāpetvāti uddhaggā katvā. **Apanāmesī**ti yathā so attano kāyaṁ upanetuṁ na sakkoti, tathā karonto thokaṁ apanāmesi. **Amanuññoti** pharusatikkhatāya na manuññho. **Cittaṁ vā te khipissāmī**ti mayhaṁ ānubhāvena tava cittavikkhepaṁ vā karissāmi. Yathā pana so cittavikkhepaṁ kareyya, taṁ dassetuṁ **“yesañhī”**ti-ādi vuttaṁ. **Bheravaṁ vā**ti vuttākārena aññathā vā bhayānakaṁ dassanamatteneva sattānaṁ bhayaṁ chambhitattaṁ lomahaṁsaṁ uppādetuṁ samatthaṁ. “Kathentānaṁyevā”ti vā pāṭho. Taṁ dvīsu pādesu gahetvā pāraṁ Gaṅgāya khipissāmīti yojanā.

Kutonidānāti kasmā kāraṇā? Aṭṭhakathāyaṁ pana samāsapadametaṁ, vibhatti-alopena niddesoti dassetuṁ **“kiṁnidānā kiṁpaccayā”**ti? Attho vutto. **Cittaṁ ossajantī**ti kusalacittaṁ pavattituṁ appadānavasena (SṬ.10.3/CS:pg.1.310) purato khipanti. **Kuto samuṭṭhāyā**ti micchāvitakkānaṁ samuṭṭhānaṁ pucchati?

Kāmarāgādayo subhanimittādīsu ayonisomanasikārahetū. Kāmo pana ayonisomanasikāro ca niyakajjhattapariyāpannoti āha **“ayaṁ attabhāvo nidānaṁ etesanti itonidānā”**ti-ādi. **Evamevā**ti Aṭṭhakathāyaṁ kīḷāpasutakumārakā viya micchāvitakkā daṭṭhabbā, tesaṁ uppattiṭṭhānabhūto loko viya ayaṁ attabhāvaloko. Tehi ossajiyamānaṁ dhaṅkaṁ viya cittaṁ, tassa pāde baddhadīghasuttakaṁ viya taṁ

dūrānubandhaṁ saṁyojananti evaṁ upamāya saṁsandanaṁ daṭṭhabbaṁ.

Pāpavitakkānaṁ taṁsampayuttakilesānañca taṇhā visesapaccayo tadabhāvena tesaṁ abhāvatoti āha **"taṇhāsinehato jātā"**ti. Attabhāvapariyāpannattā **"attani sambhūtā"**ti vuttaṁ. Tena nesaṁ anaññahetukataṁ dasseti, **nigrodhasseva khandhajātī**ti iminā pana puthubhāvañca, **visattā**ti-ādinā dubbinissaṭatañca. **Vatthukāmesu** rūpārammaṇādīsu puthūsu. **Puthū kilesakāmā** kāmarūpataṇhādayo. **Tehi** kilesakāmehi karaṇabhūtehi. **Attabhāvaṁ** khandhapañcakaṁ. **Ye** vipassanāya yuttapayuttā yāthāvato **jānanti**.

Yatoti paccatte nissakkavacananti āha **"yaṁ nidānamassā"**ti. "Vinodentī"ti kattuniddesena yena na vinodenti, taṁ kāraṇaṁ bādhitamevāti āha **"maggasaccena vinodentī"**ti. Vinodanañcettha santānato nīharaṇaṁ bahikaraṇaṁ sabbaso pahānaṁ, pahīne ca tasmiṁ kilese oghaṁ tarantīti dassento **"duttaran"**ti-ādimāha. Etasmiṁ adhigate na puna bhavoti **apunabbhavo, nibbānan**ti āha **"apunabbhavasaṅkhātassā"**ti-ādi. Yasmā ettha "ye naṁ pajānanti, yatonidānan"ti padadvayena dukkhasamudayasaccāni, vinodanaggahaṇena maggasaccaṁ, apunabbhavaggahaṇena nirodhasaccaṁ pakāsitaṁ, tasmā vuttaṁ **"cattāri saccāni pakāsento"**ti.

Tasmiṁyevāti yattha ṭhito "rāgo ca doso cā"ti-ādinā pañhaṁ pucchi, tasmiṁyeva padese ṭhito. **Desanānusārenā**ti satthu sāmukkaṁsikadhammadesanāya anussaraṇena. **Ñāṇaṁ pesetvā**ti vipassanāpaṭipāṭiyā (SṬ.10.3/CS:pg.1.311) nibbānaṁ pati anubodhañāṇaṁ pesetvā pavattetvā. **Sotāpattiphale patiṭṭhito**ti sahassanayapaṭimaṇḍitassa paṭhamamaggassa adhigamena paṭhamaphale patiṭṭhito paṭilabhatīti yojanā. **Na kiliṭṭhattabhāve tiṭṭhan**ti mahānubhāvattā ariyadhammassa. **Setakaṇḍupīḷakasūciyo**ti setabhāvaṁ patvā kaṇḍupīḷakā lomasūciyo **sabbā** anavasesā **patitā** paribhaṭṭhā apagatā. **Bhummadevatāparihāran**ti bhummadevattabhāvanti.

Sūcilomasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.10.4.)4. Maṇibhaddasuttavaṇṇanā

238. **Sukhaṁ paṭilabhatī**ti diṭṭhadhammikādibhedaṁ sukhaṁ adhigacchati. **Niccameva seyyo** satimato āyatiṁ hitacaraṇato. Maṇibhaddo "satimāpuggalo satokārī sampati veraṁ nappasavatī"ti adhippāyena "verā ca parimuccatī"ti āha. Bhagavā pana satimantatāsiddhiyā veraparimuccanaṁ na accantikaṁ, nāpi ekantikaṁ paṭipakkhena parato ca appahīnattāti taṁ nisedhento **"verā ca na parimuccatī"**ti vatvā, yaṁ accantikaṁ ekantikañca parassa vasena veraparimuccanaṁ, taṁ dassento **"yassā"**ti gāthamāha. **Karuṇāyā**ti appanāppattāya karuṇāya. **Karuṇāpubbabhāge**ti karuṇābhāvanāya vasena uppāditapaṭhamajjhānūpacāre. **So**ti karuṇābhāvanaṁ bhāvento puggalo. **Mettaṁso**ti mettacittaṁ aṁso eko kusalakoṭṭhāso etassāti mettaṁso. **Tassa kenacī**ti tassa arahato karuṇāya mettābhāvanāya ca sātisayattā tadabhāvena kenaci puggalena saddhiṁ verappasaṅgo nāma natthi. Iminā khīṇāsavepi mettākaruṇābhāvanārahite koci attano cittadosena veraṁ kareyya, na pana tasmiṁ mettākaruṇācetovimuttisamannāgate koci veraṁ kareyya. Evaṁ mahiddhikā brahmavihārabhāvanāti dasseti.

Maṇibhaddasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.10.5.)5. Sānusuttavaṇṇanā

239. **Yakkhena** (SṬ.10.5/CS:pg.1.312) **gahito hotī**ti yakkhena anupaviṭṭho hoti. Tassa yakkhagahaṇassa kāraṇaṁ mūlato pabhuti vitthārato dassetuṁ **"so"**ti-ādimāha. Tassa antimabhavikattā ādito paṭṭhāya adhisīlasikkhāya sakkaccaṁ pūraṇanti dasseti **"so pabbajitakālato"**ti-ādinā. **Paccāhāran**ti paṭikkhepaṁ. **Imasmiṁ sarabhaññe**ti imasmiṁ mama dhammabhaṇane. **Pattin**ti pattidānaṁ. **Piyā honti,** tenāha Bhagavā "ākaṅkheyya ce, bhikkhave, bhikkhu 'sabrahmacārīnaṁ piyo ca assaṁ manāpo ca garu ca bhāvanīyo cā'ti, sīlesvevassa paripūrakārī"ti (ma.ni.1.65). Tathā cāha **"tasmiṁ sāmaṇere"**ti-ādi.

Vuḍḍhimanvāyāti yobbanappattiyā aṅgapaccaṅgānaṁ parivuḍḍhimāgamma. Kāmasambhogasamatthatāvasena **paripakkindriyo**. **Anuyojetvāvā**ti vissajjetvāva, gihibhāve vā anuyojetvāva. "Pubbe tuyhaṁ putto sīlavā kalyāṇadhammo lajjī kukkuccako sikkhākāmoti sambhāvito, idāni tato aññathā jāto"ti ghosanāvasena **devatānaṁ antare māheva me lajjaṁ uppādeyya**.

Pāṭihāriyapakkhañcāti cātuddasīpañcadasī-aṭṭhamīnaṁ yathākkamaṁ ādito antato ādi-antato ca pavesananikkhamanavasena uposathasīlassa paṭi paṭi abhimukhaṁ paccāvahitabbapakkhañca. **Terasiyāpī**ti paraṁ sattamīnavamīsupīti attho. Pavesabhūtañhi uposathasīlassa sattamīsu samādinnaṁ sīlaṁ paṭipadaṁ, navamīsu nikkhamabhūtanti ācariyā. Porāṇaṭṭhakathāyaṁ pana paccuggamanānugamanapariyāyena vuttanti āha **"manussā"**ti-ādi. **Aḍḍhamāsan**ti sakalakālapakkhaṁ Evañhi vassavāsassa anugamanaṁ gataṁ hoti. **Suṭṭhu samāgatan**ti suparisuddhaṁ sampannaṁ katvā attano santānaṁ āgataṁ. Taṁ pana attano cittena samaṁ pakārehi yuttaṁ hotīti āha **"sampayuttan"**ti. Arahantānaṁ anukaraṇena **seṭṭhacariyaṁ**. **"Na te hi yakkhā kīḷantī"**ti attano puttassa kāye adhimuccanaṁ attano kīḷanaṁ viya hotīti katvā āha.

Upāsikā (SṬ.10.5/CS:pg.1.313) yathāvutta-uposathasīlena sīlavatī, sāmaṇero pana attano sāmaṇerasīlena sīlavā. **Uppatitvā**ti ākāse uppatitvā. **Mokkho natthi** dukkhāvahassa kammassa katūpacitattā.

Duvidhepi kāmeti vatthukāmakilesakāme. Kilesakāmaṁ pariccajanto eva hi vatthukāme pariccajati nāma. **Vibbhamanavasena āgacchati** bhikkhāya āhiṇḍanādipabbajitakiccato. **Uppabbajitvā** vigatasīlassa jīvato ānāpānamattena **jīvantopi so matakova**. Vuttañhetaṁ "maraṇañhetaṁ, sunakkhatta, ariyassa vinaye, yo sikkhaṁ paccakkhāya hīnāyāvattatī"ti (ma.ni.3.45).

Uṇhaṭṭhenāti sapariḷāhaṭṭhena. **Abhidhāvathā**ti abhidhāvatīti imasmiṁ abhidhāvanakicce bhaddaṁ te hotūti vatvā gihibhāvāya abhidhāvatha. **Nīharitvā**ti nikkhāmetvā. Ekādasahi aggīhi ādittattā **mahāḍāhasadise**. **Sallakkhetvā**ti gihibhāve ādīnavaṁ, pabbajjāya ānisaṁsañca sallakkhetvā. **Hirottappaṁ paṭilabhitvā** "mama uppabbajitukāmataṁ sabrahmacārino jānissantī"ti. Catunnaṁ parisānaṁ cittasaṅkhobhavasena **Sakalajambudīpaṁ khobhetvā**.

Sānusuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.10.6.)6. Piyaṅkarasuttavaṇṇanā

240. **Paccante**ti pariyante. **Pāṭiyekkan**ti saṅgītikāle visuṁ. Yamakavaggādikā brāhmaṇavaggapariyosānā chabbīsati vaggā etissāti **chabbīsativaggā, tantī**ti pāḷi. Uccārapassāvādi evarūpaṁ **dubbhojanaṁ,** "asucijegucchabhāvena duṭṭhu bhojanan"ti katvā, dubbhojanaggahaṇena vā vantagabbhamalādīni atidisati. **Chavi-ādīni chetvā**ti chavi-ādīni ativijjha ativiya pavisitvā. **Aṭṭhimiñjaṁ āhacca aṭṭhāsi** pītisamuṭṭhāna-uḷāroḷārarūpappavattiyā. Tenāha **"hadayaṅgamanīyo hutvā"**ti.

Dhammatāya (SṬ.10.6/CS:pg.1.314) **samādiṇṇan**ti kassaci santike aggahetvā sayameva tasmiṁ khaṇe saṁyatā homāti yathāsaṁyatā. **Tatiyapadenā**ti "sikkhema susīlyan"ti iminā padena. **Sesā**ti vuttāvasesā. **Tisso** adinnādānamicchācārasurāpānaviratiyo. **Gahitā** gobalībaddañāyena. Chātakaṁ dubbhikkhañca etthāti **chātakadubbhikkhā,** jighacchādubbhikkhābahulāyāti attho. **Pisācayakkhayoniyā**ti pettivisayasadisayakkhayoniyā api nāma muccemāti yojanā.

Piyaṅkarasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.10.7.)7. Punabbasusuttavaṇṇanā

241. Vasanaṭṭhānaggahaṇena rattiṭṭhānadivāṭṭhānādayo saṅgaṇhāti. **Dvādasahatthamattameva gaṇhāti** pakatisañcaraṇūpacāramattabyāpanato. **Yathāparisan**ti parisānurūpaṁ, yattha yattha parisā tiṭṭhati, taṁ taṁ ṭhānaṁ gacchati parisapariyantikattā. Satthu mukhavikārābhāvato pavesānuññaṁ sallakkhentī "nūna ayaṁ katādhikārā bhavissatī"ti anumānasiddhaṁ **upanissayaṁ disvā**. **Ekībhāvagamanenā**ti hatthapāsūpagamanena parisāya missībhāvappattiyā. **Puttakā**ti puttaputtiyo. Anukampāyaṅhi **ka**-saddo.

Nibbānārammaṇena ariyamaggena muñciyamānā ganthā **"nibbānaṁ āgamma pamuccantī"**ti vuttā. **Velātikkantā**ti pamāṇato paricchindituṁ na sakkāti āha **"pamāṇātikkantā"**ti. **Piyāyanā**ti āsīsanā. Āsīsanaṁ pemavasena pemavatthuno esanā patthanāva hotīti āha **"magganā patthanā"**ti. **Tato**ti piyaputtādito. **Pāṇīnan**ti sāmi-atthe puthuvacanaṁ dukkhasaddāpekkhaṁ. **Ke mocetī**ti mocanakiriyāya kammaṁ pucchati? Ibharo pana atthavasena vibhattivipariṇāmoti **"pāṇineti āharitvā vattabban"**ti āha. **Abhisambudhan**ti abhisambudhanto. Tenāha **"abhisambuddho"**ti. **Saddhammassā**ti upayogatthe sāmivacananti āha **"saddhammameva ajānitvā"**ti.

Puttassa anumodanaṁ karontīti puttassa paṭipatti-anumodanaṁ karontī. **Uggatā**ti ettha kalale vaṭṭadukkhe nimujjamānā tato sīsaṁ ukkhipituṁ asakkonti (SṬ.10.7/CS:pg.1.315) ajja Buddhānubhāvena paññāsīsaṁ ukkhipitā uggatā. Puna vinipātābhāvato sammadeva uggatattā **samuggatā**. Tathābhūtā sāsanepi uggatā samuggatā jātā. **Catusaccapaṭivedhabhāvan**ti catusaccapaṭivedhassa atthibhāvaṁ. **Kaṇḍukacchu-ādī**ti **ādi**-saddena jeguccha-asātādiṁ saṅgaṇhāti. **Dibbasampattiṁ paṭilabhati** pavattiyaṁ sampattidāyino kammassa katokāsattā. **Tuṇhī uttarike hohī**ti mātu-vacanaṁ sampaṭicchitvā tassa visesādhigamassa avibandhakaraṇasammāpayogena yathāladdhavisesāya mātuyā vasena yasmā dhītā diṭṭhadhammikasampattilābhī, tasmā vuttaṁ **"mātu ānubhāvenevā"**ti.

Punabbasusuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.10.8.)8. Sudattasuttavaṇṇanā

242. **Karaṇīyenā**ti ettha **karaṇīyan**ti vāṇijjakammaṁ adhippetanti taṁ vivaranto **"Anāthapiṇḍiko cā"**ti-ādimāha. **Vikkīyatī**ti vikkayaṁ gacchati. **Tatheva karotī**ti yathā rājagahaseṭṭhinā sāvatthiṁ gantvā kataṁ, tatheva rājagahaṁ gantvā karoti. **Svāyan**ti Anāthapiṇḍiko.

Taṁ divasanti yaṁ divasaṁ Anāthapiṇḍiko, gahapati, rājagahasamīpaṁ upagato, taṁ divasaṁ. **Paṇṇan**ti sāsanaṁ. **Na suṇī**ti asuṇanto "paṇṇaṁ na suṇī"ti vutto. Dhammagāravena hi so seṭṭhi aññaṁ kiccaṁ tiṇāyapi na maññi. Tenāha **"dhammassavanatthāyā"**ti-ādi. **Dārakarūpānan**ti dārakānaṁ. Anatthantarakaro hi **rūpa**-saddo yathā "gorūpānan"ti. **Pañcavaṇṇan**ti khuddikādibhedaṁ pañcappakāraṁ pītiṁ paṭilabhi. Anukkamena hi tā etassa sambhavanti. **"Sīsena uṭṭhāya …pe… gacchatī"**ti padaṁ pītisamuṭṭhānarūpavasena lakkhetvā vuttaṁ.

Sivathikāya vasatīti sivathikāya samīpe vasati. Susānassāsannaṭṭhāne hi so vihāro. **Athassā**ti athassa Anāthapiṇḍikassa "akālo …pe… upasaṅkamissāmī"ti etaṁ ahosi. **Buddhagatāya satiyā**ti (SṬ.10.8/CS:pg.1.316) aññaṁ kiñci acintetvā Buddhagatāya eva satiyā sayanavaragato nipajji. Tena vuttaṁ **"taṁ divasan"**ti-ādi.

Balavappasādoti Buddhārammaṇā balavatī saddhā. **Pīti-āloko**ti purimabuddhesu cirakālaṁ paricayaṁ gatassa balavato pasādassa vasena "Buddho"ti nāmaṁ savanamattena uppannāya uḷārāya pītiyā samuṭṭhāpito vipassanobhāsasadiso sātisayo āloko hoti cittapaccaya-utusamuṭṭhāno. Tenāha **"sabbatamaṁ vigacchī"**ti-ādi. "Devatā hi katā"tipi vadanti, purimo evettha yutto.

Amanussāti adhigatavisesā devatā. Tā hi seṭṭhissa sampattiṁ paccakkhato passiṁsu. Tenāha **"ayaṁ mahāseṭṭhī"**ti-ādi. **Allasarīran**ti tāvadeva chaḍḍitaṁ acchinnaṁ vā kaḷevaraṁ. **Aparampī**ti mataṁ kuthitakuṇapaṁ. **Parikiriṁsū**ti samantato osaritā ahesuṁ. **Āloko antaradhāyi**pītivegassa mandabhāvena taṁsamuṭṭhānarūpānaṁ dubbalabhāvato.

Imināvāti adhikārena sahassapadena eva sambandhitabbāni. Padaṁ vītiharati etthāti **padavītihāro,** padavītihāraṭṭhānaṁ. **Samagamane**ti dutavilambitaṁ akatvā samagamane. **Tato**ti tesu soḷasabhāgesu. **Eko koṭṭhāso**ti yathāvuttaṁ padavītihārapadesaṁ soḷasadhā bhinnassa eko bhāgo. **Pavattacetanā**ti yathāvuttakalāsaṅkhātassa padesassa laṅghanadhāvanapavattacetanā. Padaṁ vā vītiharati etenāti **padavītihāro,** tathāpavattā kusalacetanā. "Tassā phalaṁ soḷasadhā katvā"ti vadanti. Patiṭṭhahantassa vasena gahitanti yojanā. Vivaṭṭanissitāya eva ratanattayapūjāya dhammassavanassa sikkhāpadasamādānassa saraṇagamanassa ca atthāya gacchatopi vasena vaṭṭati. Paṭhamaṁ vuttagamanaṁ lokuttaravisesādhigamassa ekantikaṁ, dutiyaṁ anekantikanti **"vaṭṭatiyevā"**ti sāsaṅkavacanaṁ.

Soti Anāthapiṇḍiko seṭṭhi. **Anuyuttā**ti anugāmino sahāyā. Teva sandhāya vadati. "Sivako amanusso"ti apare. Na kevalaṁ "anuyuttāpi me atthi, kasmā bhāyāmī"ti evaṁ sūro ahosi? Atha kho Buddhagatāya tikkhavisadasabhāvena sabbaṁ parissayaṁ madditvāpi (SṬ.10.8/CS:pg.1.317) agamāsīti dassetuṁ **"apicā"**ti-ādi vuttaṁ. Pakkhandanalakkhaṇā hi saddhā, tāya yuttako sappurisopi saddhammaguṇavasena sabbaṁ parissayaṁ madditvā pakkhandatīti daṭṭhabbaṁ.

Sabbakāmasamiddhatā pariccāgasīlatā uḷārajjhāsayatā paradukkhāpanayakāmatā paresaṁ hitesitā parasampattipamodanāti evamādīnaṁ mahāguṇānaṁ vasena niccakālaṁ anāthānaṁ piṇḍadāyakattā "Anāthapiṇḍiko"ti evaṁ **uppannaṁ nāmaṁ**. **Evamāhā**ti "ehi sudattā"ti evaṁ āha.

Kilesaparinibbānenāti sabbaso rāgādikilesavūpasamena. **Kilesavūpasaman**ti sabbaso sabbesaṁ kilesānaṁ vūpasamaṁ aggamaggena patvā. **Anupubbikathan**ti dānādikathaṁ. Sā hi anupubbena kathetabbattā "anupubbikathā"ti vuccati. Taṁ sandhāya vuttaṁ--"atha kho Bhagavā anupubbiṁ kathaṁ kathesi. Seyyathidaṁ--dānakathaṁ sīlakathaṁ saggakathaṁ kāmānaṁ ādīnavaṁ okāraṁ saṁkilesaṁ nekkhamme ānisaṁsaṁ pakāsesī"ti (cūḷava.305). **Matthake**ti anupubbikathāya upari parato. **Cattāri saccāni pakāsesī**ti yathā mahāseṭṭhi sahassanayapaṭimaṇḍite sotāpattiphale patiṭṭhāti, evaṁ pavattinivattiyo saha hetunā vibhajanto cattāri ariyasaccāni pakāsesīti.

Sudattasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.10.9.)9. Paṭhamasukkāsuttavaṇṇanā

243. **Rathikan**ti racchaṁ. **Gahetvā**ti gantvā. **Siṅghāṭakan**ti aññattha tikoṇā racchā vuccati. Idha pana "catukkan"ti vuttaṁ. **"Madhupīkā"**ti ettha **madhu**-saddena madhuviseso vuccatīti āha **"gandhamadhupānaṁ pītā viyā"**ti. Sāmaññajotanā hi visese tiṭṭhatīti **gandhamadhū**ti ca ativiya madhuro madaniyo eko madhuviseso. Tenāha **"asaññī hutvā sayatevā"**ti.

Na paṭivānīyaṁ (SṬ.10./CS:pg.1.318) na apanetabbanti **appaṭivānīyaṁ**. Tenāha **"bāhirakañhī"**ti-ādi. Yaṁ kiñci santapaṇītabhāvāvahaṁ na secananti **asecanakaṁ**. Tato eva **anāsittakaṁ**. **Ojavantan**ti bahusammata-ojavantasadisatāya ojavantaṁ. Tenāha **"yathā hī"**ti-ādi. **Dhammatāyā**ti attano sabhāveneva. **Madhuro** iṭṭho. **Pivantī viyā**ti sukkāya bhikkhuniyā upanīyamānaṁ saddhammāmatarasaṁ attano sotañjaliṁ pūretvā odahantīva. Valāhakato āgataṁ **valāhakaṁ**.

Paṭhamasukkāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.10.10.)10. Dutiyasukkāsuttavaṇṇanā

244. **Bahuṁ vata puññaṁ pasavati** sabbaganthavimuttiyā sīlasamannāgatena aggadakkhiṇeyyāya sukkāya theriyā bhojanassa dinnattā.

Dutiyasukkāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.10.11.)11. Cīrāsuttavaṇṇanā

245. **Ekādasamaṁ uttānameva** dasamena sadisattā. Tattha hi bhojanaṁ upāsakassa ābhataṁ, idha cīvaradānanti ayameva viseso.

Cīrāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.10.12.)12. Āḷavakasuttavaṇṇanā

246. **Āḷaviyan**ti itthiliṅgavasena taṁ raṭṭhampi nagarampi vuccati. Raṭṭhe adhippetepi na ettha bahuvacanaṁ tathāruḷhiyā abhāvato. **Tañca bhavanan**ti tañca āḷavakassa yakkhassa bhavanaṁ. **Tatthā**ti āḷavakassa bhavane. "Atha kho āḷavako yakkho yena Bhagavā tenupasaṅkamī"ti **ettha** tasmiṁ pāṭhapadese. **Ayamanupubbikathā**ti ayaṁ idāni vuccamānā anupubbato āgatā kathā. Āḷaviyā issaroti āḷavo, **āḷavako**ti ca (SṬ.10.12/CS:pg.1.319) rājā vutto. Kadāci corapaṭibāhanatthaṁ, kadāci ussāhasattivibhāvanavasena paṭirājanisedhanatthaṁ, kadāci lakkhayogyaviniyogavasena byāyāmakaraṇatthañca. Migānaṁ vananato vasanato vānato vā "migavā"ti laddhasamaññaṁ **migavaṁ**. **Tassevā**ti rañño eva. **Migo**ti eko eṇimigo. **Tiyojanan**ti accantasaṁyoge upayogavacanaṁ. **Udakaṁ viya pavisitvā ṭhitan**ti yathā parissamappatto udakaṁ pavisitvā ṭhito nirassāso hoti, evaṁ viya ṭhitaṁ. **Mūlan**ti samīpaṁ. Yakkhaṁ disvāva rañño bhayaṁ chambhitattaṁ ūrutthambhaṁ ahosi, tasmā rājā palāyituṁ nāsakkhi. Tena vuttaṁ **"khādituṁ upagato"**ti. Atha rājā dvidhā chinnaṁ migaṁ datvā attānaṁ mocetukāmo ahosi. Yakkho "nanu mama hatthagatakālato paṭṭhāya migopi mama santako, tattha kinnāma te kerāṭiyamidaṁ datvā attano mocanan"ti rājānaṁ na muñci. Atha rājā tassa tādisaṁ paṭiññātaṁ akāsi. Tena vuttaṁ **"rājā tena saddhin"**ti-ādi. **Bhavanaṁ anupagatan**ti idaṁ mama bhavanaṁ anupagataṁ. **Ananuññātan**ti upagatena sāmibhūtena ananuññātañca. Etena upagataṁ taṁ, idāni tādisena anuññātañca khādituṁ labhāmīti dasseti.

Maccupatheti maccugocare. Āsannamaraṇatāya evamāhaṁsu.

Taṁ āḷavakakumāraṁ ādāya pakkamiṁsūti yojanā. Tassa rañño mahesī āḷavakakumārassa mātāti vuttā. Devisahassānaṁ vippalapantīnanti vacanaṁ pariṇāmetabbaṁ.

Desanāpariyosāneti yakkhaṁ dametvā paccāgantvā nagaradvārasamīpe rukkhamūle nisinnena Bhagavatā sarājikāya mahatiyā parisāya desitadesanāya pariyosāne. **So**ti Bhagavā. **Bhavane evā**ti vimāne eva. **Bhagavāpi passati** pakaticakkhunāva nigrodhassa upari nibbattattā.

Tatrāti tasmiṁ "rosetukāmatāyā"ti vacane. **Tesan**ti sātāgirihemavatānaṁ. Kāladīpadesakulajanetti-āyuppamāṇavisayaṁ **pañcamahāvilokitaṁ**. **"Sītaṁ byapagataṁ hoti, uṇhañca upasammatī"**ti-ādinā (bu.vaṁ.2.83) āgatāni **dvattiṁsa pubbanimittāni**. Kaṭippadesavatthikosakaṇṇato **tidhā**. **Saddo**ti āḷavakassa ugghositasaddo.

Iminā (SṬ.10.12/CS:pg.1.320) pasaṅgena Sakalajambudīpaṁ byāpetvā pavatte aparepi tayo sadde yathā ete, evaṁ āḷavakassa ugghositasaddopīti dassetuṁ **"cattāro"**ti-ādi vuttaṁ. **Osakkante**ti parihāyamāne.

Cuṇṇentāti cuṇṇetuṁ samatthataṁ sandhāya vuttaṁ, na pana cuṇṇanavasena vuttaṁ. Tenāha **"mā kassacī"**ti-ādi. **Ussāvabindumattampī**ti ussāvapatanamattampi. **Khurappaṁ** sallaṁ.

Seṭṭhānīti ajeyyena appaṭihatabhāvena uttamāni. **Dussāvudhan**ti āvudhakiccakaraṁ uttariyaṁ dussaṁ. Imāni kira sakkādīnaṁ puññānubhāvena nibbattāni

appaṭihatappabhāvāni paṭipakkhavidhamanayuttāni avajjhāni āvudhāni. Tenāha **“yadi hī”**ti-ādi.

Asanivicakkaṁ viyāti asanimaṇḍalaṁ viya.

Pittanti alagaddapittaṁ. **Bhindeyyā**ti āsiñceyya. **Sukhan**ti sukaraṁ. **Mudubhūtacittavavatthānakaraṇatthan**ti mudubhūtaṁ attano citte vavatthānassa karaṇatthaṁ.

Evaṁ vutteti “na khvāhan”ti evaṁ vutte. Bhagavato sāsane ṭhite payirupāsitvā uggahitaṁ Bhagavantaṁ payirūpāsitvā uggahitameva nāmāti āha **“kassapaṁ …pe.. uggahesun”**ti. **Puṭṭhapañhā**ti sammāsambuddhena puṭṭhapañhā. Yasmā Buddhavisaye puṭṭhapañhā, tasmā Buddhavisayāva honti.

Paṭisedhetvāti vācāya asakkuṇeyyabhāveneva paṭisedhetvā. “Yadākaṅkhasī”ti padasandhivasena niddesoti āha **“yadi ākaṅkhasī”**ti. Tena tuyhaṁ pucchaṁ tāva sutvā vissajjessanti dasseti. Tenāha **“na me”**ti-ādi. Dutiyavikappe **da**-kāro padasandhikaroti āha **“yaṁ ākaṅkhasī”**ti. “Puccha, āvuso, sutvā jānissāmī”ti avatvā sabbaññubuddhassa aniyametvā vacanaṁ sabbavisayaṁ hotīti āha **“sabbaṁ te”**ti-ādi.

Kiṁ sūti ettha **kin**ti pucchāyaṁ, **sū**ti saṁsaye, kiṁ nūti attho? **Idhā**ti imasmiṁ loke. **Tasmā vittan**ti yasmā vittikaraṇato vittaṁ. **Sukatan**ti suṭṭhu sakkaccaṁ kataṁ. **Sukhan**ti iṭṭhaphalaṁ. Tattha yaṁ padhānaṁ, taṁ dassetuṁ **“kāyikacetasikaṁ sātan”**ti-ādi vuttaṁ. Nissandaphalañhi taggahaṇena gahitameva (SṬ.10./CS:pg.1.321) hoti. **Appetī**ti pāpeti. Atisayatthajotano tara-saddoti āha **“atisayena sādū”**ti. Rasasaññitāya iṭṭhānaṁ rāgādidhammānaṁ. **Kena pakārenā**ti **kathaṁ**-saddassa atthamāha. **Kathaṁjīvin**ti yadi samāsapadametaṁ, “kathan”ti sānunāsikā katāti āha **“gāthābandhasukhatthan”**ti-ādi.

Saddhīdha vittanti ekadesena samudāyadassanaṁ samuddapabbatanidassanaṁ viya. **Iti**-saddo ādi-attho daṭṭhabbo. “Vittikaraṇato vittan”ti vuttamatthaṁ sandhāya hetūpamāhi yojetvā dassetuṁ **“yathā hī”**ti-ādi vuttaṁ. Tena sukhāvahanato, dukkhapaṭibāhanato, dāliddiyūpasamanato, ratanapaṭilābhahetuto, lokasantati-āvahanato ca saddhā vittaṁ yathā taṁ hiraññasuvaṇṇādīni. Tenāha **“evan”**ti-ādi. Nanu cetanā sammādiṭṭhi-ādayo ca sātisayaṁ vipākasukhaṁ āvahanti, taṁ kathaṁ saddhā āvahatīti? Saddhādhurabhāvasabhāvato. Tenāha **“saddhādhurena paṭipannānan”**ti. Tassa ca sesapadesupi yojetabbaṁ.

Idāni yaṁ hiraññasuvaṇṇādi saddhāvittassa opammaṁ, taṁ hīnaṁ, saddhāvittameva uttamanti pāḷiyaṁ seṭṭhaggahaṇaṁ katanti dassetuṁ **“yasmā panā”**ti-ādi vuttaṁ. Paralokaṁ gataṁ anugacchatīti **anugāmikaṁ**. Aññehi na sādhāraṇanti **anaññasādhāraṇaṁ**. **Sabbasampattihetū**ti sabbāsaṁ sīlasampadādīnaṁ lokiyalokuttarānaṁ sampattīnaṁ hetu. **Anatthāya hoti** anupāyapaṭipattito. **Tasmā** anugāmikattā. Anaññasādhāraṇattā sabbasampattihetubhāvato hiraññādivittanidānattā ca **saddhāvittameva seṭṭhaṁ**. Ukkaṭṭhaparicchedadesanā yathā “Satthā devamanussānan”ti.

“Dasakusaladhammo”ti iminā ekaccānaṁyeva dānādidhammānaṁ saṅgaho, na sabbesanti asaṅgahitasaṅgaṇhanatthaṁ **“dānasīlabhāvanādhammo vā”**ti vuttaṁ. **“Sukhan”**ti tividhassapi sukhassa sādhāraṇaggahaṇametanti taṁ savisesaladdhaṁ puggalavasena dassento **“soṇaseṭṭhi …pe… āvahatī”**ti āha. Yo so padumavatiyā deviyā putto mahāpadumo nāma rājā dibbasukhasadisaṁ rajjasukhamanubhavitvā pacchā paccekabuddho hutvā nibbānasukhamanubhavi, taṁ nidassanabhāvena gahetvā āha **“mahāpadumādīnaṁ viya nibbānasukhañca āvahatī”**ti.

Atthuddhāranayena (SṬ.10.12/CS:pg.1.322) saccasaddaṁ saṁvaṇṇento **“anekesu atthesu dissatī”**ti āha. **Vācāsacce** dissati saccasaddo “bhaṇe”ti vuttattāti adhippāyo. **Viratisacce** dissati. Veramaṇīsu hi patiṭṭhitā samaṇabrāhmaṇā **“sacce ṭhitā”**ti vuccanti. Attākārampi vatthuṁ idameva saccaṁ moghamaññanti pavattiyākāraṁ upādāya diṭṭhi eva saccanti diṭṭhisaccaṁ, tasmiṁ **diṭṭhisacce** dissatīti yojanā. **Brāhmaṇasaccānī**ti paramatthabrahmānaṁ saccāni, yāni “sabbe pāṇā avajjhā, sabbe kāmā aniccā, sabbe bhavā aniccā, nāhaṁ kvacani kassaci kiñcanatasmin”ti-ādinā (a.ni.4.185) catukkanipāte āgatāni. Paramatthabhūtaṁ saccaṁ nibbānaṁ. **Abbhantaraṁ katvā**ti antogadhameva katvā, tehi saddhinti attho paramatthasaccānampi sādutarattā. **Yassānubhāvenā**ti yassa vācāsaccassa ānubhāvena.

Udakamhi dhāvatīti udakapiṭṭhiyaṁ abhijjamānāyaṁ pathaviyā viya dhāvati gacchati Mahākappinarājā viya. **Visampi saccena hananti paṇḍitā**ti kaṇhadīpāyanādayo viya. **Saccenā**ti macchajātake bodhisattassa viya saccena **devo thanayaṁ pavassati**. **Sacce ṭhitā**ti viratisacce vācāsacce ca ṭhitā tayopi bodhisattā. **Nibbutin**ti nibbānaṁ patthayanti. **Sādutaran**ti sātataraṁ iṭṭhataravipākadānato.

Rasānanti niddhāraṇatthe sāmivacanaṁ. Niddhāraṇañca koci kutoci kenaci imanti kassaci vacanaṁ na sādhetīti dassento **“ye ime”**ti-ādimāha. Tena hi nibbānaṁ rasasamudāyato sādutaratāvisesena niddhārīyati. Tattha ye ime vuccantīti yojanā. **Sāyanīyadhammā**ti jivhāya sāyitabbā dhammā. Rasāyatanaṁ rasoti āha **“mūlaraso khandharaso”**ti-ādi. **Phalarasan**ti phalassa rasaṁ, phalaṁ pīḷetvā tāpetvā gahetabbarasanti attho. **Arasarūpo**ti ācārarahitasabhāvo. Rūpassa assādanavasena uppajjanakasukhadhammā **rūparasā**. Esa nayo **saddarasā**dīsu. **Saddaraso**ti byañjanasambhūto raso. **Vimuttiraso**ti vimuttisampattiko raso. **Attharaso**ti atthassa paṭivijjhanavasena uppajjanakasukhaṁ attharaso, tathā **dhammaraso veditabbo**. **Rūpācārā**ti-ādīsu rasaggahaṇena phalarasaṁ vadati. So hi phalassa rūpo ca, rasitabbato āsādetabbato raso cāti **“rūparaso”**ti vuccati. **Ācāro** (SṬ.10.12/CS:pg.1.323) pana sāmaggīrasahetutāya **“raso”**ti vutto. **Saccaṁ have**ti ettha **have**ti ekaṁsatthe nipāto, ekaṁsattho ca avadhāraṇamevāti āha **“saccameva sādutaran”**ti-ādi. **Sarīramupabrūhenti,** na cittaṁ. Nanu ca sukhuppattipayojanattā cittampi upabrūhentīti? Na, sukhassa sarīrabrūhanaṁ paṭicca uppannattā. **Viratisaccavācā**ti saccavisesena sampajjanaṁ vadati. **Cittamupabrūheti** padālikāya virativācāya saccarase sati samathavipassanādīhi cittaparibrūhanassa sambhavato maggaphalānisaṁsaṁ gaṇhāti. **Asaṁkilesikañca sukhamāvahati** vivaṭṭasannissitattā. **Vimuttiraso**ti phalasukhaṁ vadati nibbānasukhampi vā. **Paramatthasaccaraso** nāma nibbānaraso. Tathā hi taṁ “accutirasaṁ assāsakaraṇarasan”tipi vuccati. Tena **paribhāvitattā**ti vimuttirasassa sādutarabhāvadassanatthaṁ. Evaṁ santepi “vimuttirasaparibhāvitattā”ti etena kāmaṁ vimuttiraso vā paramatthasaccaraso vā sādutararasāti dasseti. **Tadadhigamūpāyabhūtan**ti tassa paramatthasaccassa adhigamūpāyabhūtaṁ. **Atthañca dhammañcā**ti phalañca kāraṇañca nissāya pavattito attharasā dhammarasā ca sādū, tatopi paramatthasaccameva sādurasanti adhippāyo.

Lokuttaraṁ lokiyañca atthaṁ ajānanto **andho,** lokiyatthameva jānanto **ekacakkhu,** ubhayaṁ jānanto **dvicakkhu**. Parahitaṁ attahitañca ajānanto **andho,** attahitameva jānanto **ekacakkhu,** ubhayatthaṁ jānanto **dvicakkhu**. So dvicakkhupuggalo **paññājīvī**. Taṁ pana gahaṭṭhapabbajitavasena vibhajitvā dassetuṁ **“gahaṭṭho vā”**ti-ādi vuttaṁ. Gahaṭṭhapaṭipadaṁ ārādhetvā cāti yojanā. **Ārādhetvā**ti ca sādhetvāti attho.

Purimanayenevāti kassapasammāsambuddhavissajjitanayeneva. **Kiñcāpī**ti anujānanasandassanatthe nipāto. Kiṁ anujānātīti? Gāthāya catūhi padehi vuttesu atthesu ekassa atthassa siddhiyaṁ itaresampi siddhiṁ anujānāti. Tenāha **"yo catubbidhamoghaṁ …pe… parisujjhatī"**ti. Kiṁ sandassetīti? Yesaṁ pāpadhammānaṁ balavabhāvena oghataraṇādi na sijjhati, tesaṁ paṭipakkhānaṁ nissandehavasena sandassanaṁ. Tenāha **"evaṁ santepī"**ti-ādi. **Oghataraṇan**ti oghataraṇapaṭipattiṁ. **Asaddahanto**ti evaṁ paṭipajjanto (SṬ.10.12/CS:pg.1.324) imāya paṭipattiyā oghaṁ taratīti na saddahanto. **Na pakkhandatī**ti pakkhandanalakkhaṇāya saddhāya na ugghāṭīyatīti na otarati. **Cittavossaggenā**ti yathākāmācāravasena cittassa vossajjanena. **Pamatto** pamādaṁ āpanno. **Tatthevā**ti kāmesu eva. **Visattattā** laggattā. **Vokiṇṇo**ti visevito. **Tasmā**ti vuttassa catubbidhassapi atthassa hetubhāvena paccāmasanaṁ. **Tappaṭipakkhan**ti assaddhiyādīnaṁ paṭipakkhaṁ saddhādīnaṁ okāsattā.

Etāyāti gāthāyaṁ iminā padenāti sambandho. Sappurisasaṁsevo saddhammassavanaṁ yonisomanasikāro dhammānudhammapaṭipattīti imesaṁ sotāpattimaggādhigamassa aṅgānaṁ āsannakāraṇaṁ saddhindriyanti āha **"sotāpattiyaṅgapadaṭṭhānaṁ saddhindriyan"**ti. Vuttañhetaṁ--"saddhājāto upasaṅkamati upasaṅkamanto payirupāsati, payirupāsanto sotaṁ odahati, ohitasoto dhammaṁ suṇātī"ti-ādi (ma.ni.2.183 432). Diṭṭhoghaṁ tarati etenāti **diṭṭhoghataraṇaṁ,** diṭṭhoghassa taraṇaṁ. Kāmañcettha "tarati oghan"ti vuttaṁ, vattamānasamīpepi pana vattamānaṁ viya voharaṇaṁ yuttaṁ diṭṭhoghassa tiṇṇabhāvassa ekantikattāti **"sotāpannañca pakāsetī"**ti vuttaṁ. Esa nayo sesesupi. Diṭṭhivicikicchādipaṭipattantarāyakarānaṁ pāpadhammānaṁ samucchinnattā **sotāpanno …pe… appamādena samannāgato**. **"Sotāpatti …pe… taratī"**ti ettake vutte sakideva imassa lokassa āgamanampi gahitaṁ siyāti tannivattanatthaṁ **"ārādhetvā …pe… avasesan"**ti vuttaṁ. Nanu "avasesan"ti vuttattā sotāpattimaggena atiṇṇaṁ anavasesaṁ bhavoghavatthu gahitameva siyāti? Na, upari dvīhi maggehi taritabbānaṁ tesaṁ parato dvinnaṁ pahānavasena vuccamānattā. Apavādavisayampi pariharati--"evaṁ esā codanā attano visaye na patiṭṭhātī"ti. Anādikālabhāvattā kāmasaññāya kāmoghataraṇaṁ mahatā eva vīriyena sādhetabbanti āha **"vīriyenā"**ti. **Tatiyaṁ maggaṁ ārādhetvā**. Kāmoghassa vatthu **kāmoghavatthu,** kāmaguṇehi saddhiṁ sabbo kāmabhavo. **Kāmoghasaññitan**ti kāmoghasaṅkhātaṁ. Kāmanaṭṭhena kāmo ca so dukkho cāti **kāmadukkhaṁ**. Assādanaṭṭhena kāmo eva saññāti kāmasaññā, sabbaso samucchinnattā vigatā kāmasaññā etissāti **vigatakāmasaññā** (SṬ.10.12/CS:pg.1.325) Sabbesaṁ rāgādimalānaṁ mūlabhūtattā sattasantānassa visesato malīnasabhāvāpādanato paramaṁ ukkaṁsagataṁ malanti **paramamalaṁ,** avijjā. Tenāha Bhagavā--"avijjāparamaṁ malan"ti (dha.pa.243).

Paññāpadaṁ gahetvāti yathāvuttaṁ paññāpadaṁ hadaye ṭhapetvā. Tappasaṅgena attano paṭibhānena sabbehi viya uggahitaniyāmena. **Sabbatthevā**ti pañcasupi ṭhānesu. **Atthayuttipucchā**ti paññādi-atthasamadhigamassa yuttiyā kāraṇassa pucchā. Tenāha **"ayaṁ hī"**ti-ādi. **Paññādi-atthaṁ ñatvā**ti paññādhana-kitti-mitta-abhisamparāyasaṅkhātaṁ atthaṁ sarūpato saccapaṭivedhanipphādanena ñāṇena jānitvā. Nanu esa lokuttaraṁ sotāpattimaggaphalapaññaṁ tadadhigamūpāyaṁ lokiyapaññañca abhibhavitvā ṭhito, so kasmā tattha atthayuttiṁ pucchatīti? Saccametaṁ, upari pana samādhissa yuttiṁ pucchitukāmo paññāya seṭṭhabhāvato, tassa ca ekadeseneva adhigatattā tameva ādiṁ

katvā pucchati. **“Kāya yuttiyā”**ti-ādi atthavaṇṇanaṁ atidissati **“esa nayo dhanādīsū”**ti. Tatthāpi atthayuttipucchābhāvo pana “sabbatthevā”ti iminā vibhāvitoti.

Saddhāsussūsā-appamāda-uṭṭhānasaṅkhātehi **catūhi kāraṇehi**. **Kāyasucaritādibhedena** ājīvaṭṭhamakasīlabhūtena. Samathavipassanābhūtena nippariyāyena bodhipakkhiye eva gaṇhanto **“aparabhāge”**ti āha. Pariyāyabodhipakkhiyā pana visesato vuṭṭhānagāminivipassanākālepi labbhanti. **Pubbabhāge**ti vā taruṇavipassanākālaṁ. Tato pubbasādhanañca sandhāya **“aparabhāge”**ti punāha, tato paranti attho. **Dhamman**ti paṭipattidhammaṁ. Na saddhāmattakeneva paññaṁ labhatīti yojanā. Yadi evaṁ kasmā “saddahāno”ti vuttanti āha **“yasmā panā”**ti-ādi. **Kiṁ vuttaṁ hotī**ti-ādinā vuttameva atthaṁ vivarati. Na kevalaṁ sussūsāmattena paññāpaṭilābho, atha kho appamādena paññaṁ labhatīti dassetuṁ pāḷiyaṁ “appamatto vicakkhaṇo”ti vuttanti tadatthaṁ dassento **“evan”**ti-ādimāha.

Idāni saddhādīnaṁ paññāpaṭilābhassa taṁtaṁvisesapaccayāni nīharitvā dassetuṁ **“evan”**ti vuttaṁ. **Sussūsāyā**ti sotukāmatāya. Sā atthato (SṬ.10.12/CS:pg.1.326) upasaṅkamanādi. **Paññādhigamūpāyan**ti pariyattidhammamāha. Tenāha **“suṇātī”**ti. **Gahitaṁ na pamussati,** sati-avippavāsalakkhaṇo hi appamādoti. Na kevalaṁ yāthāvato gahaṇakosallameva vicakkhaṇatā, atha kho yāthāvato paññāsampavedhanañcāti āha **“vitthārikaṁ karotī”**ti. Idāni paññāpaṭilābhahetuṁ matthakaṁ pāpetvā dassetuṁ **“sussūsāya vā”**ti-ādi vuttaṁ. **Atthamupaparikkhatī**ti sutakatānaṁ dhammānaṁ pāḷi-atthūpaparikkhāpubbakaṁ rūpārūpavibhāgaṁ paramatthaṁ salakkhaṇato sāmaññalakkhaṇato ca upaparikkhati vīmaṁsati. **Anupubbenā**ti evaṁ ñātapariññaṁ patvā tīraṇapariññāya tato anukkamena tīraṇapariññaṁ pahānapariññañca matthakaṁ pāpento maggappaṭipāṭiyā paramatthasaccabhūtaṁ nibbānaṁ sacchikaroti.

Imāni saddhādīni cattāri kāraṇāni matthakaṁ pāpetvā dassento āha **“desakālādīni ahāpetvā”**ti. Yasmiṁ dese yasmiṁ kāle ye ca sahāyake nissāya yaṁ kiccaṁ tiretabbaṁ, tāni desakālādīni anatikkamitvā attano abhivuḍḍhiṁ icchantena “ayaṁ nāma deso, yatthāhaṁ etarahi vasāmi, ayaṁ kālo, ime mittā, ime amittā, ime āyavayā, ahañca ediso jāti-kula-padesa-balabhoga-parivārādīhi, taṁ kiccaṁ idāni āraddhabbaṁ, idāni nāraddhabban”ti sabbaṁ upaparikkhitvā paṭipajjitabbaṁ. Evaṁ paṭipajjanto hi lokiyassa dhanassa paṭirūpādhigamūpāyaṁ karoti nāma. Lokuttarassa pana sīlavisodhanādivasena veditabbaṁ. Vahitabbabhāvena dhuro viyāti dhuro, bhāro. Idha pana dhurasampaggaho uttarapadalopena dhuro, vīriyaṁ. So sātisayo etassa atthīti **dhuravā**. “Uṭṭhātā”ti padena kāyikavīriyassa vakkhamānattā **“cetasikavīriyavasenā”**ti visesitaṁ. **Anikkhittadhuro** dhorayhabhāvato. **Tiṇā bhiyyo na maññatī**ti tiṇaṁ viya paribhavanto atibhuyya vattatīti attho. **Ādinā nayenā**ti ettha **ādi**-saddena--

“Karaṁ purisakiccāni, so sukhā na vihāyati; (dī.ni.3.253).
“Na divā soppasīlena, rattimuṭṭhānadessinā.
Niccaṁ mattena soṇḍena, sakkā āvasituṁ gharan”ti ca. (dī.ni.3.253).--

Evamādīnaṁ (SṬ.10.12/CS:pg.1.327) saṅgaho. **Asithilaparakkamo** analasabhāvato. **Ekamūsikāyā**ti ekāya matamūsikāya. **Nacirassevā**ti catumāsabbhantareyeva. **Catusatasahassasaṅkhaṁ cūḷantevāsī viyā**ti kākaṇikaḍḍhakahāpaṇa-soḷasa-kahāpaṇa-catuvīsati-kahāpaṇa-sataharaṇakkamena dve satasahassāni, cūḷakamahāseṭṭhino dhītulābhavasena dve satasahassānīti evaṁ catusatasahassasaṅkhaṁ dhanaṁ ekamūlena yathā cūḷantevāsī vindi, evaṁ aññopi patirūpakārī dhuravā uṭṭhātā vindate dhanaṁ. Ayañca attho cūḷakaseṭṭhijātakena dīpetabbo. Vuttañhetaṁ--

"Appakenapi medhāvī, pābhatena vicakkhaṇo;
Samuṭṭhāpeti attānaṁ, aṇuṁ aggiṁva sandhaman"ti. (jā.1.1.4).

Vattaṁ katvāti adhiṭṭhānavattaṁ katvā. "Saccavādī bhūtavādī"ti kittiṁ pappotīti yojanā. **Icchitapatthitan**ti yehi mittaṁ icchati, tehi itaraṁ patthitaṁ. **Mittāni ganthatī**ti mittabhāvaṁ ghaṭeti. Dānassa piyabhāvakaraṇato **"dadaṁ piyo hotī"**ti vuttaṁ. Yaṁ dānaṁ ekantato mittabhāvāvahaṁ, taṁ dassento **"duddadaṁ vā dadaṁ taṁ ganthatī"**ti āha. **Dadan**ti ca lakkhaṇavacanametanti āha **"dānamukhena vā"**ti-ādi.

Āḷavakassa ajjhāsayānurūpaṁ **gahaṭṭhavasena vissajjento**. Saddhā etassa atthīti saddho, tassa **saddhassa**. **Gharamesino**ti gharāvāsasaṅkhātaṁ gharaṁ esantassa. Gharāvāsasannissitattā "gharan"ti kāmaguṇā vuccantīti āha **"pañca kāmaguṇe"**ti. "Ete caturo dhammā"ti-ādinā gahitā anantaragāthāya vuttadhammā evāti dassento **"vuttappakāraṁ saccan"**ti-ādimāha. Tattha "ime kusalā, ime akusalā"ti-ādinā te atthe yāthāvato dhāraṇato upadhāraṇato **dhammo**. Saññā cittacetasikānaṁ dhāraṇaṁ, avicchedato sandhāraṇato kusalasantānaṁ dhāretīti **dhiti,** vīriyaṁ. Cajati etenāti **cāgo,** dānaṁ. Paccayavekallato phaluppādanasamatthatāvasena **santi**.

Aññepīti ito yathāvuttadhammasamudāyato aññepi dhammā yadi santi, te dhamme pucchassūti. Kilese, kāyavācādike vā dametīti **damo** (SṬ.10.12/CS:pg.1.328) paññā. Uṭṭhahati ussahati etenāti **uṭṭhānaṁ,** vīriyaṁ. **Etthā**ti etissā pucchāya. **Saddhin**ti saṅkhepato bhāvatthapadānaṁ bandhanena saha. **Ekamekaṁ padan**ti paññādikamekekaṁ padaṁ. "Paññā imasmiṁ ṭhāne paññāti dhammoti ca āgatā"ti-ādinā paññādi-atthassa uddharaṇaṁ **atthuddhāro**. Tassa tassa atthassa "paññā pajānanā"ti-ādinā (dha.sa.16) vevacanapadānaṁ uddharaṇaṁ **paduddhāro**. Pajānātīti paññā, dhāretīti dhammo, dametīti damoti evaṁ padassa kathanaṁ **padavaṇṇanā**.

Ajjāti vā etarahi. **Yathāvuttena pakārenā**ti "saddahāno arahatan"ti-ādinā vuttappakārena. Saccasampaṭivedhāvagahaṇaṁ vā yathāvuttena pakārena diṭṭhasaccatāya idhalokaparalokatthaṁ yāthāvato jānanto. Evañca yakkho satthu desanānubhāvasiddhaṁ pañhaṁ pucchanena attano paṭilābhasampattiṁ vibhāvento "kathaṁsu labhate paññan"ti-ādimāhāti ācariyā. **Samparāyiko**ti ettha **ca**-saddo luttaniddiṭṭho, tena "diṭṭhadhammiko cā"ti ayamattho vutto evāti dassento **"yo attho …pe… dassetī"**ti āha. Arīyati phalaṁ etasmāti **attho,** kāraṇaṁ. **Vicakkhaṇe** sapayojanatāya.

Tassa ñāṇassāti tassa atthassa āvibhāvanassa ñāṇassa. Guṇavisesehi ca sadisassapi aññassa abhāvato **aggadakkhiṇeyyo Buddho** Bhagavā. Tenāha--

"Nayimasmiṁ loke parasmiṁ vā pana,
Buddhena seṭṭhova samova vijjati.
Āhuneyyānaṁ paramāhutiṁ gato,
Puññatthikānaṁ vipulaphalesinan"ti. (vi.va.1047).

Sahitapaṭipattinti paññāsaṅgāhikaṁ attano paṭipattiṁ. Sundarā bodhi subodhi, Buddhassa subodhi Buddhasubodhi, sā eva **Buddhasubodhitā**. Dhammassavanatthaṁ sannipatitadevatāhi **saṅghuṭṭhasādhukārasadduṭṭhānañca**.

Satapuññalakkhaṇanti satasahassakappe puññasambhārassa katattā tesaṁ puññānaṁ vasena satapuññalakkhaṇaṁ anekapuññanibbattalakkhaṇaṁ. Abhinandiyatāya sabbehi aṅgehi samupetaṁ samannāgataṁ. Katapuññabhāvaṁ byañjentīti byañjanāni (SṬ.10.12/CS:pg.1.329) aṅgapaccaṅgāni. Tesaṁ paripuṇṇattā **paripuṇṇabyañjanaṁ**. **Taṁ yakkho …pe… pūresī**ti gāthāpūraṇatthameva hi Bhagavā tathārūpāni akāsi. **Abyādhitā**ti arogā. "Abyathitā"ti keci paṭhanti, sayasantāsarahitāti attho.

"Hatthayo"ti vattabbe **"hatthako"**ti vuttaṁ. **Āḷavinagaran**ti āḷavinagaravāsino

vadati. Bhavati hi tatraṭṭhatāya taṁ-saddo yathā "gāmo āgato, mañcā ukkuṭṭhiṁ karontī"ti. **Ekakolāhalena** vattamānena.

Sampiṇḍitvāti sannipatitvā. Kāmaṁ sambhāro tena katoti natthi, yuddhatthaṁ pana bahuso ussāhassa katattā **"yuddhamādiṁ katvā"**ti vuttaṁ. **Tameva āḷavakasuttaṁ kathesi** tassā **eva** desanāya sannipatitaparisāya sappāyattā. Tenāha **"kathāpari …pe… ahosī"**ti. **Catūhi vatthūhī**ti catūhi saṅgahavatthūhi. **Parisan**ti attano parisaṁ. **"Itarañcā"**tipi vadanti.

Āḷavakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.
Sāratthappakāsiniyā Saṁyuttanikāya-aṭṭhakathāya
Yakkhasaṁyuttavaṇṇanāya Līnatthappakāsanā samattā.

SṬ.11.Sakkasaṁyuttaṁ

1. Paṭhamavaggo

(SṬ.11.1.)1. Suvīrasuttavaṇṇanā

247. **Abhiyaṁsū**ti (SṬ.11.1/CS:pg.1.330) yuddhasajjābhimukhā hutvā gacchiṁsu. **Tatrā**ti tasmiṁ asurānaṁ abhiyāne **ayaṁ** dāni vuccamānā anupubbato kathā. **Tettiṁsa purise gahetvā**ti tettiṁsa purise puññakiriyāya sahāyabhūte gahetvā. "Yāvajīvaṁ mātāpitubharo assan"ti-ādinā samādinnāni **satta vatapadāni pūretvā**. **Adhigaṇhantaṁ** abhibhavantaṁ. **Puttahatāyā**ti hataputtāya. Sā surā na hoti, na suraṁ pivimhāti adhippāyo. **Tato paṭṭhāyā**ti "na surā"ti vuttakālato paṭṭhāya. "Na suranti na dibbantīti asurā"ti keci. **Heṭṭhimatale** antobhūmiyaṁ āyāmato dasayojanasahassaṁ.

Uragādisahacaritāni ṭhānāni uragādīnīti āha **"uragādīsu pañcasu ṭhānesū"**ti. **Paṭhamālinde**ti paṭhame paribhaṇḍe. Pañcayojanasahassavitthāraputhubahalāhi sinerussa catūsupi passesu cattāro paribhaṇḍā. Sinerussa hi tasmiṁ tasmiṁ passe yugandharādīsu pañcasataparittadīpaparivāre mahādīpe ca labhitabbassa mahato atthassa vasena **mahatthā**. **Kupitāvilacittā**ti kupitena kopena ākulacittā. **Yuddhesī**ti yuddhesino. **Sesesū**ti sesesu paribhaṇḍesu. **Sesā**ti supaṇṇādayo.

Vammikamakkhikāti sapakkhika-upacikā. **Osakkitvā**ti piṭṭhibhāgena nivattitvā.

Pamādaṁ āpādesīti Sakkassa āṇāya pamādaṁ āpajji. **Saṭṭhiyojanaṁ** vitthārena. **Suvaṇṇamahāvīthin**ti suvaṇṇamayabhūmijagativīthiṁ.

Anuṭṭhahantoti uṭṭhānaṁ kāyikavīriyaṁ akaronto. **Avāyamantoti** vāyāmaṁ cetasikavīriyaṁ akaronto. **Kiñci kiccan**ti kasivāṇijjādibhedaṁ aññataraṁ kiccaṁ kattabbakammaṁ. **Varan**ti pavaraṁ. Tenāha **"uttaman"**ti. Tañca kho kasitabbaṭṭhānaṁ (SṬ.11.1/CS:pg.1.331) adhippetanti āha **"okāsan"**ti. **Kammaṁ akatvā**ti kiñcipi jīvitahetubhūtaṁ kammaṁ akatvā. **Jīvitaṭṭhānaṁ nāmā**ti tassa jīvitassa hetu nāma. **Nibbānassa maggo**ti nibbānassa adhigamupāyabhūto maggo.

Suvīrasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.11.2.)2. Susīmasuttavaṇṇanā

248. **Antare**ti abbhantare. **Evaṁnāmakan**ti "Susīmo"ti evaṁnāmakaṁ. **Ekaṁ puttameva** aññataraṁ attano puttameva.

Susīmasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.11.3.)3. Dhajaggasuttavaṇṇanā

249. **Samupabyūḷho**ti ubhinnaṁ saha eva samāgamo, bhusaṁ vā byūḷhoti attho. Bhusā panassa byūḷhatā dvinnaṁ senānaṁ samāgantvā sampiṇḍitabhāvenāti āha **"sampiṇḍito rāsibhūto"**ti. **Pacchimanto**ti rathapañjarassa paranto pacchimanto pacchimakoṭṭhāso. **Rathasandhito**ti rathapañjarassa kubbarena saddhiṁ sambandhanaṭṭhānato. **Tadeva pamāṇan**ti tadeva "diyaḍḍhayojanasatāyāmo"ti vuttappamāṇameva. **Diguṇaṁ katvā**ti "pacchimanto satayojano"ti-ādinā diguṇaṁ katvā. Candamaṇḍalasūriyamaṇḍalakiṅkiṇikajālādibhedassa **sesālaṅkārassa**. **Passantānaṁ** devānaṁ. **Rājā no**ti amhākaṁ rājā devaseṭṭho. **Dutiyaṁ āsanaṁ labhatī**ti sakke nisinne tassa anantaraṁ dutiyaṁ āsanaṁ labhati. Tasmā devaseṭṭhatāya sakko viya gāravaṭṭhāniyo, yato sakko "tassa dhajaggaṁ ullokeyyāthā"ti āha. Esa nayo sesesupi. **Asurehi parājito**ti asurehi parājayaṁ āpādito. **Rajadhajaṁ disvā**ti parasenāya upagacchantiyā uṭṭhitarajamattampi disvā ṭhitopi taṁ rajadhajaṁ disvā bhīrubhāvena **palāyanadhammo**.

Yassa (SṬ.11.3/CS:pg.1.332) dhajaggaparittassa. **Ānubhāvo vattati** asammukhībhūtāhipi devatāhi sirasā sampaṭicchitabbato. **Corabhayādīhī**ti **ādi**-saddena rogabhayādīnañceva vaṭṭadukkhassa ca saṅgaho daṭṭhabbo vidhinā bhāvite parittassa atthe upacārajjhānādīnampi ijjhanato.

Dīghavāpīnāmake gāme cetiyaṁ **Dīghavāpicetiyaṁ**. **Muddhavedikā** nāma hammiyaṁ parikkhipitvā katavedikā. Buddhagataṁ satiṁ upaṭṭhapetvā parittarakkhaguttiṁ āha. Parittassa ānubhāvena **dve iṭṭhakā …pe… aṭṭhaṁsu**. Tathā hi **tasmiṁ nisseṇiyaṁ ṭhite …pe… aṭṭhaṁsū**ti.

Dhajaggasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.11.4.)4. Vepacittisuttavaṇṇanā

250. "Mahānubhāvatāya asurānaṁ cittavepanena Vepacittī"ti vadanti. Isīhi pana abhayaṁ yācite "bhayameva dadāmī"ti vatvā tehi "akkhayaṁ hotu te bhayan"ti abhisapavasena vuttakālato paṭṭhāya vepanacittatāya **"vepacittī"**ti vuccati, yaṁ lokiyā "pulomo"ti ca vadanti. Nipātapadānipi kānici atthavisesajotakāni hontīti āha **"nipātamattan"**ti hetu-atthādīnamettha asambhavato. **Tan**ti sakkaṁ devānamindaṁ. **Kaṇṭhe pañcamehī**ti kaṇṭhabandhanapañcamehi, vibhatti-alopena niddeso. **Cittenevā**ti "imaṁ bandhāmi, ayaṁ bajjhatū"ti uppannacitteneva. **Bajjhati** baddho hoti, ayaṁ

devānubhāvo. **Muccatī**ti etthāpi eseva nayo. **Dasahī**ti "corosī"ti-ādinā idha vuttehi dasahi. Tenāha **"imehī"**ti. Nibbattitvā cirakālataṁ upādāya khuṁsanavasena vadati **"jarasakkā"**ti. **Na taṁ** akkosaṁ **manasi karoti** dīgharattaṁ khantisoraccesu niruḷha-ajjhāsayattā. **Mahāpaṭiggahaṇan**ti mahantaṁ upasamabyañjanaṁ. **Assā**ti Vepacittassa.

Paṭisaṁyujeti paṭisattu hutvā saṁyuddhaṁ kareyya. Tenāha **"paṭipphareyyā"**ti. **Upasamaṁ …pe… maññe** upasameneva paccatthikassa nāyakabhūtassa kodhassa (SṬ.11.4/CS:pg.1.333) paṭisedhanato. Tādise hi kodho paṭikiriyaṁ alabhanto anupādāno viya jātavedo vūpasammati. **Yadā**-saddo hetu-attho, na kālatthoti āha **"yasmā taṁ maññatī"**ti. **Tāvadeva dve gāvo yujjhante**ti tasmiṁyeva khaṇe dvīsu goṇesu yujjhantesu.

Khantito uttaritaro añño attho na vijjati anantareva assa virodhaṁ anatthaṁ paṭibāhitvā diṭṭhadhammikassa ceva samparāyikassa ca saṁvidhānato. **Taṁ khantiṁ paramaṁ āhu** seṭṭhabalaṁ virodhapaccayaṁ abhibhuyya pavattanato. Bālayogato bālo, tassa balaṁ **bālabalaṁ,** aññāṇanti āha **"bālabalaṁ nāma aññāṇabalan"**ti. **Taṁ yassa balan**ti taṁ aññāṇabalaṁ yassa puggalassa balaṁ, **abalameva taṁ** paññābalena viddhaṁsetabbato. **Paṭivattā na vijjatī**ti dhammaṭṭhaṁ paṭippharitvā abhibhavitvā pavattā natthi. Paṭivacanamattaṁ pana koci vadeyyāpi, taṁ akāraṇanti dassento **"paṭippharitvā vā"**ti-ādimāha. **Bālabalan**ti "paṭippharitvā"ti vacanassa kāraṇavacanaṁ. **Tasseva puggalassa** paṭikujjhanakassa. Nānattāvitakkanato **ubhinnaṁ atthaṁ**. **Tikicchantan**ti anatthapaṭibāhanamukhena paṇḍitakiccakaraṇena paṭisedhentaṁ. "Bālo ayan"ti evaṁ paññapetuṁ hetuphalānaṁ anavabodhato **catusaccadhamme achekā**ti.

Vepacittisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.11.5.)5. Subhāsitajayasuttavaṇṇanā

251. **"Chekatāyā"**ti vatvā tassa vattuṁ chekabhāvaṁ dassetuṁ **"evaṁ kirassā"**ti-ādimāha. **Gāhan**ti laddhiṁ. **Mocetvā**ti yassa puna "coro"ti uttari vattuṁ na sakkoti, evaṁ vimocetvāti paṭhamaṁ vattuṁ na sakkā. **Garū**ti bhāriyaṁ, dukkaranti attho. **Pacchā**ti "parassā"ti vutto so kiñci paṭhamaṁ vadanto attano adhippāyaṁ pavedeti nāma, taṁ yathāsatti viditamano tassa uttari vattuṁ sakkoti. Tenāha **"parassa vacanaṁ anugantvā pana pacchā sukhaṁ vattun"**ti. Api ca asurindena "hotu, devānaminda, subhāsitena jayo"ti paṭhamaṁ vuttaṁ, viseso ca pubbaṁ upanentaṁ anuvattati. Vacasi kusalo Sakko devarājā taṁ visesaṁ teneva pubbaṁ upanayāpento upalāpanavasena "tumhe (SṬ.11.5/CS:pg.1.334) khvetthā"ti-ādimāha. **Pubbadevā**ti sakkapamukhāya devaparisāya loke pubbeva uppannattā "pubbadevā"ti pasaṁsavacanaṁ. Vepacittiṁ sandhāya "tumhe"ti "pubbadevā"ti ca vuttattā **"tumhākaṁ tāva paveṇi-āgataṁ bhaṇathā"**ti vuttaṁ. Gāravaṭṭhāniyattā Vepacittino bahuvacanapayogo. Daṇḍena avacāro avacaraṇaṁ daṇḍāvacaro, natthi ettha vutto daṇḍāvacaroti **adaṇḍāvacarā,** sakkena vuttā gāthāyo.

Subhāsitajayasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.11.6.)6. Kulāvakasuttavaṇṇanā

252. **Rathasaddo**ti rathālaṅkārabhūtānaṁ kiṅkiṇikajālādīnaṁ saddo. Tathā **dhajasaddo**. **Ājānīyasaddo**ti ājānīyānaṁ hasitasaddo ca. **Karuṇāsamāvajjitahadayo**ti pāṇānaṁ anuparodhena paṇāmitacitto. **Īsāmukhenā**ti rathakapparamukhena. **Puññapaccayanibbatto**ti uḷāraṁ suvipulaṁ puññaṁ paccayaṁ katvā nibbatto. **Na sajjati** katthaci appaṭighaṭṭanena gacchanto. **Simbalivanenā**ti simbalivanamajjhena **Vibhaggaṁ nimmathitan**ti ito cito vibhaggañceva niravasesato mathitañca hoti.

Kulāvakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.11.7.)7. Nadubbhiyasuttavaṇṇanā

253. **Supaccatthiko**ti suṭṭhu ativiya paccatthiko paṭisattu. **Gahitosī**ti devapāsena bandhitvā gahito asi. **Baddhova ahosi** Sakkassa puññānubhāvena. Cetiyarājā kira imasmiṁ kappe tato pubbe kenaci avuttapubbaṁ kharamusāvādaṁ abhāsi, tāvadeva virajjhitvā mahāpathaviyā vivare dine nipatitvā avīci-aggijālānamindanamahosi. Taṁ sandhāya vuttaṁ **"cetiyarañño pāpaṁ sandhāyā"**ti. **Mahāpāpānī**ti mahantāni garutarāni pāpāni. Tathā hi Vepacittino sapathakaraṇe nidassanabhāvena etāni Aṭṭhakathāyaṁ āgatānīti.

Nadubbhiyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.11.8.)8. Verocana-asurindasuttavaṇṇanā

254. **Dvārapālarūpakāni** (SṬ.11.8/CS:pg.1.335) **viyā**ti dvārapālākārena katapaṭimāyo viya. **Vāyametheva,** na antarā saṁkocaṁ āpajjeyyāti adhippāyo. **Nipphannasobhanesū**ti nipphannabhāvena sundaresu. Sabbe hi anipphannā atthā na sobhanti. **Kiccajātā**ti vippakatabhāvena sañjātakiccā. **Akiccajāto**ti asañjātakicco kiccarahito nāma natthi gamanaṭṭhitasayananisajjādivasena uppajjanakadukkhavinodanabhāvato. **Saṁyogaparamātveva sambhogā**ti imesaṁ sattānaṁ saṁbhuñjitabbavatthūni nāma pakatiyā virodhasīlānipi asaṁyogena vā asundarānipi, tāni abhisaṅkharaṇapacanasaṁyojanaparamāni veditabbāni tathā sati sambhogārahabhāvūpagamanato. Tenāha **"pārivāsika-odanādīnī"**ti-ādi. Uṇhāpetvā paribhuñjitabbayutte paribhajjitvāti adhippāyo.

Verocana-asurindasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.11.9.)9. Araññāyatana-isisuttavaṇṇanā

255. Jāmātikā vuccati dhītupati, sasuro bhariyāya pitā, tasmā ime antaravattino dve janā sakkaVepacittino sujāya vasena **jāmātikasasurā**. **"Ciradikkhitānan"**ti

dikkhitvā pabbajitvā cirakālānaṁ vatasamādānavasena ito bāhirakānaṁ pabbajitānanti āha **"cirasamādinnavatānan"**ti. **Ito paṭikkamā**ti ito yathāṭhitaṭṭhānato apehi apakkama. **Na paṭikkūlasaññino** guṇe gāravayogato. Devā hi yebhuyyena "mayaṁ pubbe guṇavante payirupāsitvā tesaṁ ovāde ṭhatvā puññāni upacinitvā idhūpapannā"ti guṇavantesu ādarabhāvaṁ upaṭṭhapenti.

Araññāyatana-isisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.11.10.)10. Samuddakasuttavaṇṇanā

256. **Cakkavāḷamahāsamuddapiṭṭhiyan**ti (SṬ.11.10/CS:pg.1.336) cakkavāḷapabbatapādasamantā mahāsamuddatīrapiṭṭhiyaṁ. Yatheva sinerusamīpe mahāsamuddo anupubbaninno anupubbapoṇo anupubbapabbhāro, evaṁ yebhuyyena cakkavāḷapādasamīpepi. Tenāha **"rajatapaṭṭavaṇṇe vālukapuline"**ti. **Vuttappakārāsū**ti anantarasutte vuttappakārāsu. **Assamapadenā**ti assamapadavemajjhena. **Evaṁ cintayiṁsū**ti "yaṁ nūna mayan"ti-ādinā yathā pāḷiyaṁ āgataṁ, evaṁ mantayiṁsu.

Icchitakaroti yadicchitakaraṇaṁ. **Duṭṭhānan**ti durāsayānaṁ. Te pana duṭṭhajjhāsayā viruddhā hontīti āha **"duṭṭhānaṁ viruddhānan"**ti. **Pavuttan**ti bījaṁ sandhāya vapitaṁ. Tenāha **"khette patiṭṭhāpitan"**ti.

Sāyamāsabhattanti sāyaṁ asitabbabhojanaṁ. Yathāvāraṁ bhakkhitametaṁ devānaṁ viya sukhumaṁ guruvāsañca na hotīti **"bhattan"**ti vuttaṁ. **Gelaññajātan**ti sañjātagelaññaṁ. **Vepatī**ti kampati pavedhati.

Samuddakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.
Paṭhamavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Dutiyavaggo

(SṬ.11.11.)1. Vatapadasuttavaṇṇanā

257. Samādātabbato **vatāni,** aññamaññaṁ asaṅkarasabhāvena pabbajitabbato **padāni,** tato eva asaṁkiṇṇabhāgāti katvā **"vatakoṭṭhāsānī"**ti vuttaṁ. **Samattānī**ti puññavisesatāya pujjabhavaphalanibbattanena kittisaññānena ca samaṁ attāni samattāni. **Paripuṇṇānī**ti akhaṇḍādibhāvena sabbaso puṇṇāni. **Samādinnānī**ti tattha sakkaccakāritāya sammā ādinnāni. **Mātulānī**ti pitubhaginī, na yā kāci mātulassa bhariyā kulajeṭṭhakānaṁ adhippetattā, bhariyāpi vā mātulasambandhato gahetabbā, tathā sati mahāpitubhariyādīnampi saṅgaho daṭṭhabbo.

Ādi-saddena (SṬ.11.11/CS:pg.1.337) jeṭṭhabhaginīnaṁ saṅgaho. **Apacitikārako**ti tesaṁ paccuṭṭhānakaro. Yo koci dadantopi sāpekkho deti, so muttacāgo na hoti, ayaṁ pana na evanti **"muttacāgo hotī"**ti vuttaṁ. **Vissaṭṭhacāgo**ti nirapekkhapariccāgoti attho. Yathā pāṇātipātabahulo "lohitapāṇī"ti vuccati, tathā dānabahulo "payatapāṇī"ti vuttoti āha **"deyyadhammadānatthāya sadā dhotahattho"**ti. **Vossaggarato**ti deyyadhammassa pariccajane abhirato. **Parehi yācitabbāraho**ti parehi

yācituṁ yutto icchitassa atthassa tāvadeva vissajjanato. **Dāneneva yutto**ti sabbakālaṁ dāneneva yutto abhiṇhaṁ pavattamahādānattā. **Dāne ca saṁvibhāge cā**ti parassa sampuṇṇaṁ katvā pariccajanasaṅkhāte dāne ca attanā paribhuñjitabbato saṁvibhajanasaṅkhāte saṁvibhāge ca **rato** abhirato.

Vatapadasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.11.12.)2. Sakkanāmasuttavaṇṇanā

258. **Manussabhūto**ti manussesu bhūto, manussattaṁ vā patto. **Āvasathan**ti nivāsaṭṭhānaṁ kāretvā adāsi, tasmā vāsaṁ adāsīti **vāsavo**. Attha-saddo idha kāraṇapariyāyoti āha **"sahassampi kāraṇānan"**ti. Svāyamattho heṭṭhā vibhāvitova. **Vinicchinati,** tasmā sahassaṁ paññā-akkhīni etassāti **sahassakkho**. Maghaṁ vuccati dhanaṁ, taṁ pana saddhāsaṅkhātaṁ maghaṁ assa atthīti **maghavā**. Pure dānaṁ dadātīti **purindado** anunāsikalopaṁ akatvā. Puññāni kātuṁ Sakkotīti **Sakko**.

Sakkanāmasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.11.13.)3. Mahālisuttavaṇṇanā

259. **So**ti Sakko devarājā. Bahuvacane vattabbe ekavacanaṁ vuttaṁ. Vuccatīti vacanaṁ, attho. Tasmā **bahuvacane**ti bahumhi attheti attho (SṬ.11.13/CS:pg.1.338) Yathā paṭipajjanto anukkamena te dhamme samādiyitvā Sakko sakkattaṁ ajjhagā, taṁ paṭipattiṁ dassetuṁ **"sakko kirā"**ti-ādi vuttaṁ. **Anantare**ti sakkabhāvassa atītānantare attabhāve. **Taṁ sabban**ti Sakkassa maghamāṇavakāle sammāpaṭipattiṁ, tāya sakkabhāvūpagamanañcāti taṁ sabbaṁ. **Vutto,** tasmā tattha vuttanayeneva veditabboti adhippāyo.

Mahālisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.11.14.)4. Daliddasuttavaṇṇanā

260. **Manussadaliddo**ti manussesu duggato. **Manussakāruññatan**ti manussesu paramanihīnataṁ. **Manussakapaṇo**ti manussesu vā paramanihīno. **Tasmiṁ ṭhāne**ti tassa devaputtassa tasmiṁ uppajjanaṭṭhāne. **Lāmakato cintentī**ti tassa purimavatthuṁ nissāya hīnato cintenti. **Kathentī**ti tameva paresaṁ kathenti. **Vitthārentī**ti vuttamatthaṁ vitthārikaṁ karonti. Sabbadā paricchijja parivārasampanno hutvā aḍḍhaṭṭharatane hatthikkhandhe mahaccarājānubhāvena nisinnattā **janakāyena samullokiyamāno**. **Avalambantī**ti olambanti. **Vandanamattaṁ vā nāhosi,** aññadatthu paccekabuddhato attano samānādarakiriyaṁ paccāsīsati. Tena vuttaṁ **"so"**ti-ādi. **Kvāyan**ti ko ayanti byāpannavasena vadati. Kāḷarattehi suttehi sibbitattā vaṇṇavikāraṁ disvā **"kuṭṭhicīvarāni pāruto"**ti āha. **Mahāniraye nibbattitvā** mahādukkhaṁ paccanubhoti.

Tadanurūpapāpakammassa vipākāvasesena laddhokāsena **rājagahe …pe… paṭisandhiṁ gaṇhi**. Kāmañca ettha paṭisandhiggahaṇaṁ kusalakammeneva, tassa pana akusalakammassa vipākino balavabhāvato vuttaṁ **"vipākāvasesenā"**ti. Tenāha **"gahitakālato …pe… nikkhanto"**ti. Bhikkhāya carituṁ samatthakālato paṭṭhāya rogassa balavatāya **maṁsāni …pe… patanti**. **Ñāṇaṁ pesetvā**ti vipassanāpaṭipāṭiyā bhāvanāñāṇaṁ nibbānaṁ paṭipesetvā pavattetvā. Indriyānaṁ paripakkattā satthu desanāvilāsena **sotāpattiphale patiṭṭhito**. **Cumbaṭan**ti pādacumbaṭaṁ. Kuṭṭhino hi sakalapādatalaṁ mā rujīti cumbaṭaṁ (SṬ.11.14/CS:pg.1.339) katvā taṁ pādatale bandhitvā gacchanti, **mattikapātiṁ bhinditvā viya** tathā nihīnamanussattabhāvato cavitvā **suvaṇṇapātiṁ paṭilabhanto viya** devattabhāvaṁ gaṇhanto cuticittato dutiyacittavāre ādānacittakkhaṇe devaloke nibbatto.

Maggenāgatāti maggādhigamanena āgatā uppannā. **Ariyakantasīlan**ti ariyānaṁ kantaṁ manāpaṁ manoramaṁ sīladhammaṁ. Ariyānaṁ adhicitta-adhipaññāsikkhā viya adhisīlasikkhāpi sabbā ativiya kantā evāti āha **"kiñcāpī"**ti-ādi. **Imasmiṁ panatthe**ti imasmiṁ sotāpannassa bhavasaṅkhāte atthe niddhāretvā vuccamāne. **Pañcasīlam**pi yasmā diṭṭhi viya bhavantarepi **appahīnaṁ**.

Daliddasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.11.15.)5. Rāmaṇeyyakasuttavaṇṇanā

261. Āramanti ettha sattāti **ārāmā,** manoramā upavanādayo. Te eva cetenti ettha saddhāya attano pītisomanassaṁ sandhahantīti **cetiyā**ti ca vuccanti. **Manussaramaṇīyabhāvassā**ti manussānaṁ āramaṇīyabhāvassa. Tassa pana sīlādiguṇavasena acinteyyāparimeyyānubhāvatāpi hotīti Bhagavā **"nāgghanti soḷasin"**ti avoca. Acetanāya bhūmiyā ramaṇīyatā nāma guṇavisiṭṭhānaṁ ariyānaṁ sevanavasena veditabbāti vuttaṁ **"idāni …pe… gāme vāti-ādimāhā"**ti.

Rāmaṇeyyakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.11.16.)6. Yajamānasuttavaṇṇanā

262. **Yajantānan**ti dakkhiṇeyyaṁ uddissa dentānaṁ. Aṭṭhuppattiko suttanikkhepoti dassetvā atthavaṇṇanaṁ kātuṁ **"tadā kirā"**ti-ādi vuttaṁ. **Aggan**ti seṭṭhaṁ. Tehi tehi vā yathāladdhasappi-ādayo mā nassantu, aggabhāvena gahitāni sappi-ādīni kevalaṁ aggimhi jhāpanena, devā (SṬ.11.16/CS:pg.1.340) manussā micchāgāhena mā nassantu. **Takkenā**ti takkamattena. "Kathemā"ti amhe maññatha, idāni passatha, paccakkhato ayaṁ vo …pe… āgacchatīti āhaṁsūti yojanā.

Upadhivipākanti upadhīsu vā vipaccati, upadhayo vā vipākā etassāti upadhivipākaṁ. **Vipphāravantaṁ hoti** vipulapakkhatāya. **Bhikkhusaṅghassa adaṁsu** "sammāsambuddhena mahābrahmunā ca evaṁ ovādo dinno"ti.

Yajamānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.11.17.)7. Buddhavandanāsuttavaṇṇanā

263. **Uṭṭhahā**ti uṭṭhānaṁ kāyikavīriyaṁ karohi. Tenāha **"vicara, loke"**ti. Cetasikavīriyaṁ pana Bhagavatā matthakaṁ pāpitameva. Tenāha **"vijitasaṅgāmā"**ti. **Dvādasayojanikassa** uccabhāvena. Vitthārato pana āyāmato ca anekayojanasatasahassaparimāṇacakkavāḷaṁ atibyāpetvā ṭhitassa. **Pannabhārā**ti pātitabhāra. Nikkhepitabbato bhārāti āha **"oropitakhandhā"**ti-ādi. Te hi taṁsamaṅgino puggalassa sampātanaṭṭhena **bhārā** nāma. Vuttañhetaṁ "bhārā have pañcakkhandhā"ti (saṁ.ni.3.22). Tadekadesā ca **kilesābhisaṅkhārā**. **Pannarasāya puṇṇamāya rattin**ti yathā pannarasapuṇṇamāya rattiyaṁ paripuṇṇakāle upakkilesavimutto cando sobhati, evaṁ tava cittaṁ sabbaso upakkilesavimuttaṁ sobhatīti adhippāyo.

Buddhavandanāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.11.18.)8. Gahaṭṭhavandanāsuttavaṇṇanā

264. **Puthuddisā**ti bahudisā. Kā pana tāti āha **"catasso disā catasso anudisā cā"**ti. Anudisāgahaṇena cettha uddhaṁ adhopi gayhatīti ca dasseti. **Bhūmivāsino**ti bhūmipaṭibaddhavuttino. Etena rukkhapabbatanivāsinopi gahitā honti. **Cirarattasamāhitacitte**ti upacārappanājhānāni (SṬ.11.18/CS:pg.1.341) uppādetvā aparihīnajjhānatāya cirakālaṁ samāhitacitte. **Āpāṇakoṭikan**ti jīvitapariyantaṁ yāvajīvaṁ. **Evamādī**ti **ādi**-saddena avasesapuññakiriyavatthūni saṅgaṇhāti. Niccasīlavasena **pañcahi,** niyamasīlavasena **dasahi**. **Pi**-saddena tato katipayehi uposathasīlavasena aṭṭhahipīti dasseti. **Dhammikehī**ti dhammato anapetehi. **Pamukho**ti pamokkho.

Gahaṭṭhavandanāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.11.19.)9. Satthāravandanāsuttavaṇṇanā

265. **Brahmajāṇuko**ti dakkhiṇajāṇumaṇḍalaṁ pathaviyaṁ ṭhapetvā vandamāno brahmajāṇuko nāma tathābhūto hutvā. Yajitabbato **yakkho,** pūjanīyo. Evaṁ pūjāvisesayogato Sakkoti āha **"so yakkhoti so Sakko"**ti. Sakkassa namakkārabhājanabhūtañhi pucchanto mātali **"ko nāma so yakkho"**ti āha. **Guṇanemittakehī**ti guṇahetukehi anantāni hi Buddhānaṁ nāmāni, tāni ca kho sabbānipi guṇanemittakāneva. Anantaguṇattā. Vuttañhetaṁ--

"Asaṅkhyeyyāni nāmāni, saguṇena mahesino;
Guṇena nāmamuddheyyaṁ, api nāmasahassato"ti.--

Tasmā **anomanāman**ti paripuṇṇaguṇanāmanti attho. **Samatikkamenā**ti sammā samucchindanavasena atikkamanena. Kilesārīnaṁ apetacayoti **apacayo,** so āramitabbaṭṭhena ārāmo etesanti **apacayārāmā**. Tenāha **"vaṭṭaviddhaṁsane ratā"**ti.

Satthāravandanāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.11.20.)10. Saṅghavandanāsuttavaṇṇanā

266. **Pūtimhi** dehe **mātu sarīre** sayanato, **attano eva vā** pūtidehaṁ **sarīraṁ** tasmiṁ ṭhitatāya **avattharitvā sayanato pūtidehasayā**ti (SṬ.11.20/CS:pg.1.342) yojanā. **Kuṇapamhete**ti ete manussā asuciduggandhajegucchapaṭikkūle mātukucchisaṅkhāte kuṇapasmiṁ dasa māse nimuggā. Tesaṁ kinnāma tvaṁ pihayasīti yojanā. **Etesaṁ etaṁ vihayāmī**ti etesaṁ isīnaṁ etaṁ sammāpaṭipattiṁ vihayāmi. Idāni taṁ paṭipattiṁ dassetuṁ **"na te saṁ koṭṭhe opentī"**ti vuttaṁ. **Dhaññaṁ koṭṭhe na pakkhipanti** pakkhipitabbassa ca abhāvato. Tenāha **"na hi etesaṁ dhaññan"**ti. **Paresaṁ niṭṭhitan**ti paresaṁ gahitaṁ santakaṁ tesaṁ pākāya niṭṭhitaṁ. **Bhikkhācāravattenā**ti piṇḍācariyāya. **Esamānā** pariyesantā. **Evaṁ pariyiṭṭhena**. Yāpenti, na esanti anesanaṁ. **Susamādinnasundaravatā**ti suṭṭhu samādinnasobhanavatā.

Evaṁ subhāsitabhāsinoti ganthadhuravipassanādhurānaṁ vasena guṇaparimāṇasubhāsitasseva bhāsanasīlā Ariyena tuṇhībhūtena **tuṇhībhūtā**. Tato eva manassa sātisayaṁ **samañcarā**. Gahitadaṇḍesu parāmāsādipayuttesu daṇḍādānādihetu uppajjanakakilesapariḷāhābhāvato **nibbutā**. Tenāha **"vissaṭṭhadaṇḍā"**ti. **Sādānesū**ti sabhavādānesu. **Anādānā**ti tabbirahitā. Tenāha **"bhavayonī"**ti-ādi.

Saṅghavandanāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.
Dutiyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Tatiyavaggo

(SṬ.11.21.)1. Chetvāsuttavaṇṇanā

267. **Vuttatthameva** heṭṭhā Devaputtasaṁyuttavaṇṇanāyaṁ.

Chetvāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.11.22.)2. Dubbaṇṇiyasuttavaṇṇanā

268. **Dubbaṇṇo** (SṬ.11.22/CS:pg.1.343) duddasiko virūpavaṇṇo. **Okoṭimako**ti rassabhāvena avarakoṭimako. **Sakkena gahitanāmamevetaṁ,** na pana so tathārūpo koci yakkho. Tenāha **"eko rūpāvacarabrahmā"**ti. Yadi evaṁ kasmā so tathārūpo hutvā āgatoti āha **"sakko kirā"**ti. Kathaṁ panettha ñāyati "so eko rūpāvacarabrahmā, na paneso avaruddhakayakkho"ti yuttiṁ dassento **"avaruddhakayakkhā panā"**ti-ādimāha. **Devānaṁ** vacanaṁ **sutvā**. **Pharusenā**ti pharusasamācārena. "Ko nāma mayhaṁ āsane sannisinno"ti akkhantiṁ anuppādento **khantiyaṁ ṭhatvā**. **Balavacittīkāran**ti garutaraṁ sakkārabahumānaṁ. **Nīcavuttiyā**ti paramanipaccakāre suvūpasamane ca dassiyamāne. Sakkassa tāya eva ācārasampattiyā **sakkāsane ṭhātuṁ,** attano ca āvikātuṁ **asakkonto antaradhāyi**. **Upahatacittomhī**ti khantimettānuddayāsabbhāvato parasmiṁ

upahatacittomhīti sakko attano sabhāvaṁ vadati. **Kodhavase vattetun**ti kodhena attano vase nibbattetuṁ na sukaromhi, atha kho kodhaṁ mayhaṁ vase na vattemīti adhippāyo. **Ciraṁ na kujjhāmī**ti yadi me kadāci kodho uppajjeyya, taṁ kodhaṁ anuvattento cirakālaṁ na kujjhāmi **Na upanayhāmī**ti anto sace me kodho uppajjeyya, khippameva ca naṁ paṭivineyyanti taṁ me pubbeva vataṁ paripūritaṁ.

Dubbaṇṇiyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.11.23.)3. Sambarimāyāsuttavaṇṇanā

269. **Ābādhiko**ti ābādho assa atthīti ābādhiko. **Vācesī**ti sikkhāpesi. Sambaro nāma asuramāyāya ādipuriso purātano asurindo. Taṁ sandhāyāha **"yathā sambaro"**ti-ādi. **Evaṁ paccati** aññopi māyāvī māyaṁ payojetvā. Upavādantarāyo nāma khamāpane sati vigacchati, pākatikameva hotīti āha **"evamassa phāsu** (SṬ.11.23/CS:pg.1.344) **bhaveyyā"**ti. **Tenā**ti Vepacittinā sambaravijjāya adānena vañcitattā. **Tathā akatvā**ti isīnaṁ santikaṁ netvā khamāpanavasena kātabbaṁ akatvā.

Sambarimāyāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.11.24.)4. Accayasuttavaṇṇanā

270. **Sampayojesun**ti aññamaññaṁ vācasikaṁ pharusaṁ payojesuṁ. Tenāha **"kalahaṁ akaṁsū"**ti, vivādaṁ akaṁsūti attho. **Atikkammavacanan**ti vacīsaṁvaraṁ atikkamitvā vacanaṁ. Yasmā accaye desiyamāne taṁ khīṇayati aññamaññassa khamamānassa khamanaṁ paṭiggaṇhato, tasmā vuttaṁ **"nappaṭigaṇhātīti na khamatī"**ti. Tumhākaṁ vase vattatu, visevitaṁ akatvā yathākāmakaraṇīyo hotu. Mittadhammo idha uttarapadalopena "mitto"ti vuttoti āha **"mittadhamme"**ti. **Karaṇavacanan**ti "mittehī"ti karaṇavacanaṁ bhummatthe. Tenāha **"mittesū"**ti. Yathā nibbattasabhāvassa bhāvato aññathattaṁ **jarā,** evaṁ mittabhāvato vuttavipariyāyo amittadhammo jarāpariyāyena vutto. **Agārayhaṁ anavajjaṁ sabbaso pahīnakilesaṁ**. **Tenāha "khīṇāsavapuggalan"**ti.

Accayasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.11.25.)5. Akkodhasuttavaṇṇanā

271. **Kodho tumhe mā abhibhavī**ti ettha kodhena anabhibhavanīyattaṁ khantimettākaruṇāditappaṭipakkhadhammaparibrūhanena Tathā hi taṁsamaṅgino kodho abhibhuyyatīti āha **"tumheva kodhaṁ abhibhavatha**. **Kujjhantānaṁ mā paṭikujjhitthā"**ti. **Paṭipadā**ti esā paṭipatti. **Mettā**ti appanāppattā mettā. Tadupacāro **mettāpubbabhāgo**. Na vihiṁsati kiñci etāyāti **avihiṁsā**. **Karuṇā**ti appanāppattakaruṇā veditabbā. Tadupacāro (SṬ.11.25/CS:pg.1.345) **karuṇāpubbabhāgo**. **Lāmakajanan**ti

khanti-ādīsu yonisomanasikārābhāvena gārayhasamācārasamāyogena ca nihīnaṁ janaṁ. Paccayaparisuddhiyā **kodho** abhimaddamāno puggalaṁ **abhimaddati,** tassa so paṭisaṅkhānabhāvanābalehi sammadeva pahātabboti.

~Akkodhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā. ~

~Tatiyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.~

~Sāratthappakāsiniyā Saṁyuttanikāya-aṭṭhakathāya Sakkasaṁyuttavaṇṇanāya Līnatthappakāsanā samattā.

~Niṭṭhitā ca Sāratthappakāsiniyā Saṁyuttanikāya-aṭṭhakathāya Sagāthāvaggavaṇṇanā. ~

~Paṭhamo bhāgo niṭṭhito. ~

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

Saṁyuttanikāye

Saṁyutta-ṭīkā

2-Nidānavaggaṭīkā

《相應部》因緣篇疏

(CS：pg.2.1~ pg.2.200)

SṬ.12.Nidānasaṁyuttaṁ

1. Buddhavaggo

(SṬ.12.1.)1. Paṭiccasamuppādasuttavaṇṇanā

1. Dutiyasuttādīnipi (SṬ.12.1/CS:pg.2.1) paṭiccasamuppādavaseneva desitānīti āha **"paṭhamaṁ paṭiccasamuppādasuttan"**ti. **Tatrā**ti padaṁ ye desakālā idha viharaṇakiriyāya visesanabhāvena vuttā, tesaṁ paridīpananti dassento **"yaṁ samayaṁ …pe… dīpetī"**ti āha. Taṁ-saddo hi vuttassa atthassa paṭiniddeso, tasmā idha desassa kālassa vā paṭiniddeso bhavituṁ arahati, na aññassa. Ayaṁ tāva tatrasaddassa paṭiniddesabhāve atthavibhāvanā. Yasmā pana īdisesu ṭhānesu tatrasaddo dhammadesanāvisiṭṭhaṁ desaṁ kālañca vibhāveti, tasmā vuttaṁ **"bhāsitabbayutte vā desakāle"**ti Tena **tatrā**ti yattha Bhagavā dhammadesanatthaṁ bhikkhū ālapi abhāsi, tādise dese, kāle vāti attho. **Na hī**ti-ādinā tamevatthaṁ samattheti.

Nanu ca yattha ṭhito Bhagavā "akālo kho tāvā"ti-ādinā bāhiyassa dhammadesanaṁ paṭikkhipi, tattheva antaravīthiyaṁ ṭhitova tassa dhammaṁ (SṬ.12.1/CS:pg.2.2) desesīti? Saccametaṁ. Adesetabbakāle adesanāya hi idaṁ udāharaṇaṁ. Tenāha **"akālo kho tāvā"**ti. Yaṁ pana tattha vuttaṁ "antaragharaṁ paviṭṭhamhā"ti, tampi tassa akālabhāvasseva pariyāyena dassanatthaṁ vuttaṁ. Tassa hi tadā addhānaparissamena rūpakāye akammaññatā ahosi, balavapītivegena nāmakāye. Tadubhayassa vūpasamaṁ āgamento papañcaparihāratthaṁ Bhagavā "akālo kho"ti pariyāyena paṭikkhipi. Adesetabbadese adesanāya pana udāharaṇaṁ "atha kho Bhagavā maggā okkamma aññatarasmiṁ rukkhamūle nisīdi, vihārato nikkhamitvā vihārapacchāyāyaṁ paññatte āsane nisīdī"ti evamādikaṁ idha **ādi**saddena saṅgahitaṁ. "Sa kho so bhikkhave bālo idha pāpāni kammāni karitvā"ti evamādīsu (ma.ni.3.248) padapūraṇamatte **kho**-saddo, "dukkhaṁ kho agāravo viharati appatisso"ti-ādīsu (a.ni.4.21) avadhāraṇe, "kittāvatā nu kho, āvuso, satthu pavivittassa viharato sāvakā vivekaṁ nānusikkhantī"ti-ādīsu (ma.ni.1.31) ādikālatthe, vākyārambheti attho. Tattha padapūraṇena vacanālaṅkāramattaṁ kataṁ hoti, ādikālatthena vākyassa upaññāsamattaṁ, avadhāraṇatthena pana niyamadassanaṁ. "Tasmā āmantesi evā"ti āmantane niyamo dassito hotīti.

“Bhagavāti lokagarudīpanan”ti kasmā vuttaṁ, nanu pubbe “Bhagavā”ti padaṁ vuttanti? Yadipi pubbe vuttaṁ, taṁ pana yathāvuttaṭṭhāne viharaṇakiriyāya kattuvisesadassanaparaṁ, na āmantanakiriyāya, idha pana āmantanakiriyāya, tasmā tadatthaṁ puna Bhagavāti pāḷiyaṁ vuttanti. Tassatthaṁ dassetuṁ **“Bhagavāti lokagarudīpanan”**ti āha. **Kathāsavanayuttapuggalavacanan**ti vakkhamānāya paṭiccasamuppādadesanāya savanayogyapuggalavacanaṁ. Catūsupi parisāsu bhikkhū eva edisānaṁ desanānaṁ visesena bhājanabhūtāti sātisayena sāsanasampaṭiggāhakabhāvadassanatthaṁ idha bhikkhugahaṇanti dassetvā idāni saddatthaṁ dassetuṁ **“apicā”**ti āha. Tattha **bhikkhakoti bhikkhū**ti bhikkhanasīlattā bhikkhanadhammattā bhikkhūti attho. **Bhikkhācariyaṁ ajjhupagato**ti Buddhādīhipi ajjhupagataṁ bhikkhācariyaṁ uñchācariyaṁ ajjhupagatattā anuṭṭhitattā bhikkhu. Yo hi koci appaṁ vā mahantaṁ vā bhogakkhandhaṁ pahāya agārasmā anagāriyaṁ pabbajito, so kasigorakkhādīhi (SṬ.12.1/CS:pg.2.3) jīvikakappanaṁ hitvā liṅgasampaṭicchaneneva bhikkhācariyaṁ ajjhupagatattā bhikkhu. Parapaṭibaddhajīvikattā vā vihāramajjhe kājabhattaṁ bhuñjamānopi bhikkhācariyaṁ ajjhupagatoti bhikkhu piṇḍiyālopabhojanaṁ nissāya pabbajjāya ussāhajātattā vā bhikkhācariyaṁ ajjhupagatoti bhikkhūti evamettha attho daṭṭhabbo.

Ādinā nayenāti “bhinnapaṭadharoti bhikkhu, bhindati pāpake akusale dhammeti bhikkhu, bhinnattā pāpakānaṁ akusalānaṁ dhammānaṁ bhikkhū”ti-ādinā **vibhaṅge** (vibha.509) āgatanayena. **Ñāpane**ti avabodhane, paṭivedaneti attho. **Bhikkhanasīlatā,** na kasivāṇijjādīhi jīvanasīlatā. **Bhikkhanadhammatā** “uddissa ariyā tiṭṭhantī”ti (jā.1.7.59) evaṁ vuttabhikkhanasabhāvatā, na yācanākohaññasabhāvatā. **Bhikkhane sādhukāritā** “uttiṭṭhe nappamajjeyyā”ti (dha.pa.168) vacanaṁ anussaritvā tattha appamajjatā. Atha vā **sīlaṁ** nāma pakatisabhāvo. Idha pana tathādhiṭṭhānaṁ. **Dhammo**ti vataṁ. Apare pana **“sīlaṁ** nāma vatavasena samādānaṁ. **Dhammo** nāma paveṇi-āgataṁ cārittaṁ. **Sādhukāritā** sakkaccakāritā ādarakiriyā”ti vaṇṇenti.

Hīnādhikajanasevitavuttinti ye bhikkhubhāve ṭhitāpi jātimadādivasena uddhatā unnaḷā, ye ca gihibhāve paresu atthikabhāvampi anupagatatāya bhikkhācariyaṁ paramakāpaññaṁ maññanti, tesaṁ ubhayesampi yathākkamaṁ “bhikkhavo”ti vacanena hīnajanehi daliddehi paramakāpaññataṁ pattehi parakulesu bhikkhācariyāya jīvikaṁ kappentehi sevitaṁ vuttiṁ pakāsento uddhatabhāvaniggahaṁ karoti, adhikajanehi uḷārabhogakhattiyakulādito pabbajitehi Buddhādīhi ājīvasodhanatthaṁ sevitaṁ vuttiṁ pakāsento dīnabhāvaniggahaṁ karotīti yojetabbaṁ. Yasmā “bhikkhavo”ti vacanaṁ āmantanabhāvato abhimukhīkaraṇaṁ, pakaraṇato sāmatthiyato ca sussūsājananaṁ, sakkaccasavanamanasikāraniyojanañca hoti, tasmā tamatthaṁ dassento **“bhikkhavoti iminā”**ti-ādimāha.

Tattha **sādhukaṁ manasikārepī**ti sādhukaṁ savane sādhukaṁ manasikāre ca. Kathaṁ pavattitā savanādayo sādhukaṁ pavattitā hontīti? “Addhā imāya (SṬ.12.1/CS:pg.2.4) paṭipattiyā sakalasāsanasampatti hatthagatā bhavissatī”ti ādaragāravayogena kathādīsu aparibhavādinā ca. Vuttañhi “pañcahi, bhikkhave, dhammehi samannāgato suṇanto saddhammaṁ bhabbo niyāmaṁ okkamituṁ kusalesu dhammesu sammattaṁ. Katamehi pañcahi? Na kathaṁ paribhoti, na kathikaṁ paribhoti, na attānaṁ paribhoti avikkhittacitto dhammaṁ suṇāti ekaggacitto, yoniso ca manasi karoti. Imehi kho, bhikkhave, pañcahi dhammehi samannāgato suṇanto saddhammaṁ bhabbo niyāmaṁ okkamituṁ kusalesu dhammesu sammattan”ti (a.ni.5.151). Tenāha **“sādhukaṁ manasikārāyattā hi sāsanasampattī”**ti. **Sāsanasampatti** nāma

sīlādinipphatti. **Paṭhamaṁ uppannattā** adhigamavasena. **Satthucariyānuvidhāyakattā** sīlādiguṇānuṭṭhānena. Tiṇṇaṁ yānānaṁ vasena anudhammapaṭipattisambhavato **sakalasāsanapaṭiggāhakattā**.

Santikattāti samīpabhāvato. **Santikāvacarattā**ti sabbakālaṁ saṁvuttibhāvato. **Yathānusiṭṭhan**ti anusāsaniyānurūpaṁ, anusāsaniṁ anavasesato paṭiggahetvāti attho. **Ekacce bhikkhū**ti ye paṭiccasamuppādadhamme desanāpasutā, te. Pubbe "sabbaparisasādhāraṇā hi Bhagavato dhammadesanā"ti-ādinā bhikkhūnaṁ eva āmantanakāraṇaṁ dassetvā idāni bhikkhū āmantetvā dhammadesanāya payojanaṁ dassetuṁ **kimatthaṁ pana Bhagavā**ti codanaṁ samuṭṭhāpeti. Tattha **aññaṁ cintentā**ti aññavihitā. **Vikkhittacittā**ti asamāhitacittā. **Dhammaṁ paccavekkhantā**ti hiyyo tato paradivasesu vā sutadhammaṁ pati manasā avekkhantā. Bhikkhū āmantetvā dhamme desiyamāne ādito paṭṭhāya desanaṁ sallakkhetuṁ sakkotīti imamevatthaṁ byatirekamukhena dassetuṁ **"te anāmantetvā"**ti-ādi vuttaṁ.

Bhikkhavoti ca sandhivasena i-kāralopo daṭṭhabbo "bhikkhavo itī"ti, ayañhi itisaddo hetuparisamāpanādipadatthavipariyāyapakārāvadhāraṇanidassanādi-anekatthapabhedo. Tathā hesa "ruppatīti kho, bhikkhave, tasmā 'rūpan'ti vuccatī"ti-ādīsu (saṁ.ni.3.79) hetumhi dissati, "tasmātiha me, bhikkhave, dhammadāyādā bhavatha, mā āmisadāyādā"ti-ādīsu (ma.ni.1.29) parisamāpane, "iti vā evarūpā visūkadassanā paṭivirato"ti-ādīsu (dī.ni.1.13) ādi-atthe "māgaṇḍiyoti tassa brāhmaṇassa saṅkhā samaññā paññatti (SṬ.12.1/CS:pg.2.5) vohāro nāmaṁ nāmakammaṁ nāmadheyyaṁ nirutti byañjanaṁ abhilāpo"ti-ādīsu (mahāni. 73 75) padatthavipariyāye, "iti kho, bhikkhave, sappaṭibhayo bālo, appaṭibhayo paṇḍito. Sa-upaddavo bālo, anupaddavo paṇḍito"ti-ādīsu (ma.ni.3.124) pakāre, "Atthi idappaccayā jarāmaraṇanti iti puṭṭhena satā, Ānanda, atthītissa vacanīyaṁ. Kiṁ paccayā jarāmaraṇanti iti ce vadeyya, jātipaccayā jarāmaraṇanti iccassa vacanīyan"ti-ādīsu (dī.ni.2.96) avadhāraṇe, "sabbamatthīti kho, Kaccāna, ayameko anto, sabbaṁ natthīti ayaṁ dutiyo anto"ti-ādīsu (saṁ.ni.2.15 3.90) nidassane Idhāpi nidassane eva daṭṭhabbo. **Bhikkhavo**ti āmantanākāro tamesa iti-saddo nidasseti "bhikkhavoti āmantesī"ti. Iminā nayena **bhaddante**ti-ādīsupi yathārahaṁ itisaddassa attho veditabbo.

Pubbe "Bhagavā āmantesī"ti vuttattā Bhagavato paccassosunti idha Bhagavatoti sāmivacanaṁ āmantanameva sambandhī-antaraṁ apekkhatīti iminā adhippāyena **"Bhagavato āmantanaṁ paṭi-assosun"**ti vuttaṁ. **Bhagavato**ti idaṁ pana paṭissavasambandhena sampadānavacanaṁ. Ettāvatā yaṁ kāladesadesakaparisāpadesapaṭimaṇḍitaṁ nidānaṁ bhāsitanti sambandho. Etthāha--kimatthaṁ pana Dhammavinayasaṅgahe kariyamāne nidānavacanaṁ, nanu Bhagavatā bhāsitavacanasseva saṅgaho kātabboti? Vuccate--desanāya ṭhiti-asammosasaddheyyabhāvasampādanatthaṁ. Kāladesadesakanimittaparisāpadesehi upanibandhitvā ṭhapitā hi desanā ciraṭṭhitikā hoti asammosadhammā saddheyyā ca, desakālakattusotunimittehi upanibandho viya vohāravinicchayo. Teneva cāyasmatā Mahākassapena "paṭiccasamuppādasuttaṁ, āvuso Ānanda, kattha bhāsitan"ti-ādinā desādipucchāsu katāsu tāsaṁ vissajjanaṁ karontena dhammabhaṇḍāgārikena "evaṁ me sutan"ti āyasmatā Ānandena imassa suttassa nidānaṁ bhāsitaṁ.

Apica satthu sampattipakāsanatthaṁ nidānavacanaṁ. Tathāgatassa hi Bhagavato pubbaracanānumānāgamatakkābhāvato sammāsambuddhabhāvasiddhi. Na hi sammāsambuddhassa (SṬ.12.1/CS:pg.2.6) pubbaracanādīhi attho atthi, sabbattha

appaṭihatañāṇacāratāya ekappamāṇattā ca ñeyyadhammesu. Tathā ācariyamuṭṭhidhammamacchariyasatthusāvakānurodhābhāvato khīṇāsavattasiddhi. Na hi sabbaso khīṇāsavassa te sambhavantīti suvisuddhā cassa parānuggahappavatti, evaṁ desakasaṁkilesabhūtānaṁ diṭṭhisīlasampadādūsakānaṁ avijjātaṇhānaṁ accantābhāvasaṁsūcakehi ñāṇasampadāpahānasampadābhibyañjanakehi ca saṁbuddhavisuddhabhāvehi purimavesārajjadvayasiddhi, tato eva ca antarāyikaniyyānikadhammesu sammohābhāvasiddhito pacchimavesārajjadvayasiddhīti Bhagavato catuvesārajjasamannāgamo attahitaparahitapaṭipatti ca nidānavacanena pakāsitā hoti, tattha tattha sampattaparisāya ajjhāsayānurūpaṁ ṭhānuppattikapaṭibhānena dhammadesanādīpanato, idha pana mūladvayavasena antadvayarahitassa tisandhikālabandhassa catubbidhanayasaṅkhepagambhīrabhāvayuttassa paṭiccasamuppādassa bodhiyā nidassanato cāti yojetabbaṁ. Tena vuttaṁ “satthu sampattipakāsanatthaṁ nidānavacanan”ti.

Tathā sāsanasampattipakāsanatthaṁ nidānavacanaṁ. Ñāṇakaruṇāpariggahitasabbakiriyassa hi Bhagavato natthi niratthikā pavatti, attahitatthā vā, tasmā paresaṁ eva atthāya pavattasabbakiriyassa sammāsambuddhassa sakalampi kāyavacīmanokammaṁ yathāpavattaṁ vuccamānaṁ diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthehi yathārahaṁ sattānaṁ anusāsanaṭṭhena sāsanaṁ, na kabbaracanā. Tayidaṁ satthucaritaṁ kāladesadesakaparisāpadesehi saddhiṁ tattha tattha nidānavacanehi yathārahaṁ pakāsīyati, idha pana dvādasapadikapaccayākāravibhāvanena tena. Tena vuttaṁ “sāsanasampattipakāsanatthaṁ nidānavacanan”ti.

Apica satthu pamāṇabhāvappakāsanena sāsanassa pamāṇabhāvadassanatthaṁ nidānavacanaṁ, tañcassa pamāṇabhāvadassanaṁ heṭṭhā vuttanayānusārena “Bhagavā”ti ca iminā padena vibhāvitanti veditabbaṁ. “Bhagavā”ti ca iminā Tathāgatassa rāgadosamohādi-sabbasaṁkilesamaladuccaritādidosappahānadīpanena vacanena anaññasādhāraṇasuparisuddhañāṇakaruṇādiguṇavisesayogaparidīpanena tato eva sabbasattuttamabhāvadīpanena ayamattho sabbathā pakāsito hotīti. Idamettha nidānavacane payojananidassanaṁ.

Nikkhittassāti (SṬ.12.1/CS:pg.2.7) desitassa. Desanāpi hi desetabbassa sīlādi-atthassa vineyyasantānesu nikkhipanato “nikkhepo”ti vuccatīti “suttanikkhepaṁ tāva vicāretvā vuccamānā pākaṭā hotī”ti sāmaññato Bhagavato desanāya samuṭṭhānassa vibhāgaṁ dassetvā “etthāyaṁ desanā evaṁsamuṭṭhānā”ti desanāya samuṭṭhāne dassite suttassa sammadeva nidānaparijānanena vaṇṇanāya suviññeyyattā vuttaṁ. Tato heṭṭhā “kasmā Bhagavatā paṭiccasamuppādavaseneva desanā āraddhā”ti kenaci codanāya katāya “parajjhāsayoyaṁ suttanikkhepo”ti parihāro sukathito hoti. Tattha yathā anekasata-anekasahassabhedānipi suttantāni saṁkilesabhāgiyādipadhānanayena soḷasavidhataṁ nātivattanti, evaṁ attajjhāsayādisuttanikkhepavasena catubbidhabhāvanti āha **“cattāro hi suttanikkhepā”**ti. Ettha ca yathā attajjhāsayassa aṭṭhuppattiyā ca parajjhāsayapucchāhi saddhiṁ saṁsaggabhedo sambhavati “attajjhāsayo ca parajjhāsayo ca, attajjhāsayo ca pucchāvasiko ca, attajjhāsayo ca parajjhāsayo ca pucchāvasiko ca, aṭṭhuppattiko ca parajjhāsayo ca, aṭṭhuppattiko ca pucchāvasiko ca, aṭṭhuppattiko ca parajjhāsayo ca pucchāvasiko cā”ti ajjhāsayapucchānusandhisambhavato, evaṁ yadipi aṭṭhuppattiyā ajjhāsayenapi saṁsaggabhedo sambhavati, attajjhāsayādīhi pana purato ṭhitehi aṭṭhuppattiyā saṁsaggo natthīti. Nayidha niravaseso vitthāranayo sambhavatīti “cattāro hi suttanikkhepā”ti vuttaṁ. Tadantogadhattā vā sambhavantānaṁ

sesanikkhepānaṁ mūlanikkhepavasena cattārova dassitā, tathādassanañcettha ayaṁ saṁsaggabhedo gahetabboti.

Tatrāyaṁ vacanattho--nikkhipīyatīti nikkhepo, suttaṁ eva nikkhepo **suttanikkhepo**. Atha vā nikkhipanaṁ nikkhepo, suttassa nikkhepo **suttanikkhepo,** suttadesanāti attho. Attano ajjhāsayo attajjhāsayo, so assa atthi kāraṇabhūtoti **attajjhāsayo**. Attano ajjhāsayo etassāti vā **attajjhāsayo**. **Parajjhāsayepi** eseva nayo. Pucchāya vasena pavattadhammo etassa atthīti, **pucchāvasiko**. Suttadesanāya vatthubhūtassa atthassa uppatti atthuppatti, atthuppattiyeva aṭṭhuppatti, sā etassa atthīti **aṭṭhuppattiko**. Atha vā nikkhipīyati (SṬ.12.1/CS:pg.2.8) suttaṁ etenāti suttanikkhepo, attajjhāsayādi eva. Etasmiṁ pana atthavikappe attano ajjhāsayo attajjhāsayo. Paresaṁ ajjhāsayo parajjhāsayo. Pucchīyatīti pucchā, pucchitvā ñātabbo attho. Tassa pucchāvasena pavattaṁ dhammapaṭiggāhakānaṁ vacanaṁ pucchāvasikaṁ, tadeva nikkhepasaddāpekkhāya pulliṅgavasena "pucchāvasiko"ti vuttaṁ. Tathā aṭṭhuppatti eva aṭṭhuppattikoti evampettha attho veditabbo.

Apicettha paresaṁ indriyaparipākādikāraṇanirapekkhattā attajjhāsayassa visuṁ suttanikkhepabhāvo yutto kevalaṁ attano ajjhāsayeneva dhammatantiṭhapanatthaṁ pavattitadesanattā. Parajjhāsayapucchāvasikānaṁ pana paresaṁ ajjhāsayapucchānaṁ desanāpavattihetubhūtānaṁ uppattiyaṁ pavattitānaṁ kathaṁ aṭṭhuppattiyaṁ anavarodho, pucchāvasika-aṭṭhuppattikānaṁ vā parajjhāsayānurodhena pavattitānaṁ kathaṁ parajjhāsaye anavarodhoti? Na codetabbametaṁ. Paresañhi abhinīhāraparipucchādivinimuttasseva suttadesanākāraṇuppādassa aṭṭhuppattibhāvena gahitattā parajjhāsayapucchāvasikānaṁ visuṁ gahaṇaṁ. Tathā hi brahmajāladhammadāyādasuttādīnaṁ vaṇṇāvaṇṇa-āmisuppādādidesanānimittaṁ "aṭṭhuppattī"ti vuccati. Paresaṁ puccham vinā ajjhāsayaṁ eva nimittaṁ katvā desito parajjhāsayo, pucchāvasena eva desito pucchāvasikoti pākaṭovāyamatthoti. **Attano ajjhāsayeneva katheti** dhammatantiṭhapanatthanti daṭṭhabbaṁ. **Dasabalasuttantahārako**ti dasabalavagge anupubbena nikkhittānaṁ suttānaṁ āvali, tathā **candopamahārakā**dayo.

Vimuttiparipācanīyā dhammā saddhindriyādayo. **Ajjhāsayan**ti adhimuttiṁ. **Khantin**ti diṭṭhinijjhānakkhantiṁ. **Manan**ti cittaṁ. **Abhinīhāran**ti paṇidhānaṁ. **Bujjhanabhāvan**ti bujjhanasabhāvaṁ, paṭivijjhanākāraṁ vā.

Ugghaṭitaññūti **ugghaṭanaṁ** nāma ñāṇugghaṭanaṁ, ñāṇena ugghaṭitamatte eva dhammaṁ jānātīti attho. Vipañcitaṁ vitthāritameva atthaṁ jānātīti **vipañcitaññū**. Uddesādīhi netabboti **neyyo**. Byañjanapadaṁ paramaṁ assāti **padaparamo**. **Saha udāhaṭavelāyā**ti udāhāradhammassa uddese udāhaṭamatte eva. **Dhammābhisamayo**ti catusaccadhammassa ñāṇena saddhiṁ abhisamāyogo. **Ayaṁ vuccatī**ti ayaṁ "cattāro satipaṭṭhānā"ti-ādinā nayena saṁkhittena mātikāya ṭhapiyamānāya desanānusārena ñāṇaṁ (SṬ.12.1/CS:pg.2.9) pesetvā arahattaṁ gaṇhituṁ samattho puggalo "ugghaṭitaññū"ti vuccati. **Ayaṁ vuccatī**ti ayaṁ saṁkhittena mātikaṁ ṭhapetvā vitthārena atthe vibhajiyamāne arahattaṁ pāpuṇituṁ samattho puggalo "vipañcitaññū"ti vuccati. **Uddesato**ti uddesahetu, uddisantassa uddisāpentassa vāti attho, "uddisato"tipi pāṭho, ayamevattho. **Paripucchato**ti paripucchantassa. **Anupubbena dhammābhisamayo hotī**ti anukkamena arahattappatti hoti. **Na tāya jātiyā dhammābhisamayo hotī**ti tena attabhāvena maggaṁ vā phalaṁ vā antamaso jhānaṁ vā vipassanaṁ vā nibbattetuṁ na sakkoti. **Ayaṁ vuccatī**ti ayaṁ puggalo byañjanapadameva paramaṁ katvā ṭhitattā "padaparamo"ti vuccati.

Ekacarāti vivekābhiratiyā ekavihārino. **Dvicarā**ti dve ekajjhāsayā hutvā ñāṇacariyādivasena vicarantā. Esa nayo sesesu. Sattasuññatāpakāsanena **suññataṁ**. Tato eva **saṇhaṁ sukhumaṁ**. "Paresaṁ ajjhāsayavasena Bhagavā idaṁ suttaṁ ārabhī"ti vatvā te pana "pare"ti vuttapuggalā aparikammikā suparisodhitapubbabhāgapaṭipadā cāti duvidhā, tadubhayesu satthu paṭipattiṁ upamāmukhena pakāsento **yathā hī**ti-ādimāha. **Rūpaṁ na samuṭṭhāpeti** likhanavasena na uppādeti. **Akatābhinivesan**ti vipassanābhāvanāya akatānuyogaṁ. **Sīla …pe… sampadāyā**ti asamādinnasīlaṁ sīlasampadāya, suparisuddhasīlaṁ samādhisampadāya, anujukatadiṭṭhijukammaṁ diṭṭhisampadāya yojentoti yojanā.

Yanti yaṁ pubbabhāgapaṭipadaṁ sandhāya. **Sīlan**ti catupārisuddhisīlaṁ. **Diṭṭhi** cāti kammassakatādiṭṭhi ceva kammapathasammādiṭṭhi ca. **Tividhenā**ti ajjhattaṁ bahiddhā ajjhattabahiddhāti evaṁ visayabhāvato tippakārena. Yathāvuttadiṭṭhivisuddhiyā visesapaccayaṁ sīlaṁyeva bhāvanāya adhiṭṭhānanti vuttaṁ **"sīlaṁ nissāya sīle patiṭṭhāyā"**ti.

Sudhantasuvaṇṇaṁ apagatasabbakāḷakaṁ. Caturassādidhoto **suparimajjitamaṇikkhandho**. Paccayadhammānaṁ avijjādīnaṁ tassa tassa paccayuppannassa hetupaccayādibhāvo paccayākāro. So pana atthato (SṬ.12.1/CS:pg.2.10) avijjā evāti āha **"paṭiccasamuppādanti paccayākāran"**ti. Tenāha **"paccayākāro hī"**ti-ādi.

Kāmaṁ vo-saddo padaparaṭṭhito paṭiyogī-atthavisesavācako, nāmaparabhūto pana taṁ taṁ kattukammakaraṇādisādhanavisiṭṭhameva pabodheti, hi-nipātaparabhūto pana vacanālaṅkāramattamevāti āha **"voti …pe… dissatī"**ti. **Taṁdesanan**ti tassa paṭiccasamuppādassa desanaṁ. Sā hi idha ta-saddena paccāmasīyati. "Suṇāthā"ti sotaviññeyyatāvacanato na kevalaṁ paṭiccasamuppādo.

Ekatthametaṁ padaṁ ka-saddena padavaḍḍhanamattassa katattā, tasmā sādhusaddassa kato atthuddhāro sādhukasaddassapi kato eva hotīti adhippāyo. **Sādhu bhante**ti yācāmahaṁ bhanteti ayamettha atthoti āha **"āyācane"**ti. Puna **sādhu bhante**ti evaṁ bhanteti ayamettha atthoti āha **"sampaṭicchane"**ti. **Sādhu sādhū**ti aho ahoti ayamettha atthoti vuttaṁ **"sampahaṁsane"**ti. **Sādhu dhammarucī**ti puññakāmo sundaroti attho. **Paññāṇavā**ti paññavā. **Addubbho**ti adūsako. **Daḷhīkamme**ti thirīkaraṇe sakkaccakiriyāyaṁ. **Āṇattiyan**ti āṇāpane. "Suṇātha sādhukaṁ manasi karothā"ti hi vutte sādhukasaddena savanamanasikārānaṁ sakkaccakiriyā viya tadāṇāpanampi vuttaṁ hoti. Āyācanatthatā viya cassa āṇāpanatthatā veditabbā.

Idānettha evaṁ yojanā veditabbāti sambandho. **Sotindriyavikkhepanivāraṇaṁ** savane niyojanavasena kiriyantarapaṭisedhanabhāvato, sotaṁ odahathāti hi attho. **Manindriyavikkhepanivāraṇaṁ** aññacintāpaṭisedhanato. **Puriman**ti "suṇāthā"ti padaṁ. **Etthā**ti "suṇātha, manasi karothā"ti padadvaye, etasmiṁ vā adhikāre. **Byañjanavipallāsaggāhanivāraṇaṁ** sotadvāre vikkhepapaṭibāhakattā. Na hi yāthāvato suṇantassa saddato vipallāsaggāho hoti. **Atthavipallāsaggāhanivāraṇaṁ** manindriyavikkhepapaṭibāhakattā. Na hi sakkaccaṁ dhammaṁ upadhārentassa atthavipallāsaggāho hoti. **Dhammassavane niyojeti** "suṇāthā"ti vidahanato. **Dhāraṇūpaparikkhāsū**ti ettha upaparikkhaggahaṇeneva tulanatīraṇādike diṭṭhiyā ca suppaṭivedhaṁ saṅgaṇhāti. **Sabyañjano**ti ettha yathādhippetamatthaṁ byañjayatīti byañjanaṁ, sabhāvanirutti. Saha byañjanehīti (SṬ.12.1/CS:pg.2.11) sabyañjano, byañjanasampannoti attho. Araṇīyato upagantabbato attho, catupārisuddhisīlādiko. Saha atthenāti **sāttho,** atthasampannoti attho. **Dhammagambhīro**ti-ādīsu **dhammo** nāma tanti.

Desanā nāma tassā manasā vavatthapitāya tantiyā desanā kathanaṁ. **Attho** nāma tantiyā attho. **Paṭivedho** nāma tantiyā tanti-atthassa ca yathābhūtāvabodho. Yasmā cete dhammadesanā-atthapaṭivedhā sasādīhi viya mahāsamuddo mandabuddhīhi dukkhogāḷhā alabbhaneyyapatiṭṭhā ca, tasmā gambhīrā. Tena vuttaṁ **"yasmā ayaṁ dhammo …pe… sādhukaṁ manasi karothā"**ti.

Ettha ca paṭivedhassa dukkarabhāvato dhammatthānaṁ desanāñāṇassa dukkarabhāvato desanāya dukkhogāhatā, paṭivedhassa pana uppādetuṁ asakkuṇeyyattā tabbisayañāṇuppattiyā ca dukkarabhāvato dukkhogāhatā veditabbā. **Desanaṁ** nāma uddisanaṁ saṅkhepadassanasadisaṁ. Tathā hi **vibhaṅgasutte** "desessāmī"ti vatvā puna "bhāsissāmī"ti vuttaṁ. Tassa niddisanaṁ bhāsananti idhādhippetanti āha **"vitthāratopi naṁ bhāsissāmīti vuttaṁ hotī"**ti. Paribyattaṁ kathanaṁ vā **bhāsanaṁ**.

Sāḷikāyiva nigghosoti sāḷikāya ālāpo viya madhuro kaṇṇasukho pemanīyo. **Paṭibhānaṁ** saddo. **Udīrayī**ti uccārīyati, vuccatīti attho. **Evaṁ vutte ussāhajātā**ti evaṁ "suṇātha sādhukaṁ manasi karotha, bhāsissāmī"ti vutte "na kira Satthā saṅkhepeneva desessati, vitthārenapi bhāsissatī"ti sañjātussāhā haṭṭhatuṭṭhā hutvā.

Katamoti tassa padassa sāmaññato pucchābhāvo ñāyati, na visesatoti tassa pucchāvisesabhāvaṁ kathento **"kathetukamyatāpucchā"**ti vatvā teneva pasaṅgena mahāniddese āgatā sabbāpi pucchā atthuddhāranayena dasseti **"pañcavidhā hi pucchā"**ti-ādinā. Tattha adiṭṭhaṁ joteti etāyāti **adiṭṭhajotanā**. Diṭṭhaṁ saṁsandīyati etāyāti **diṭṭhasaṁsandanā**. Saṁsandanañcettha sākacchāvasena vinicchayakaraṇaṁ. Vimatiṁ chindati etāyāti **vimaticchedanā**. Anumatiyā pucchanaṁ **anumatipucchā**. "Taṁ kiṁ maññatha bhikkhave"ti-ādipucchāya hi "kā tumhākaṁ anumatī"ti anumati pucchitā hoti. **Kathetukamyatā** kathetukamyatāya.

Lakkhaṇanti (SṬ.12.1/CS:pg.2.12) ñātuṁ pucchito yo koci sabhāvo. **Aññātan**ti yena kenaci ñāṇena aññātabhāvamāha. **Adiṭṭhan**ti dassanabhūtena ñāṇena cakkhunā viya na diṭṭhataṁ. **Atulitan**ti "ettakaṁ idan"ti tulanabhūtena ñāṇena na tulitataṁ. **Atīritan**ti tīraṇabhūtena ñāṇena akatañāṇakiriyāsamāpanataṁ. **Avibhūtan**ti ñāṇassa apākaṭabhāvaṁ. **Avibhāvitan**ti ñāṇena apākaṭīkatabhāvaṁ.

Pañcasu pucchāsu yā Buddhānaṁ sabbato na santi, tā dassetvā idhādhippetapucchaṁ nigametuṁ **"tatthā"**ti-ādi vuttaṁ. Taṁ suviññeyyameva. Yadi paṭiccasamuppādo paccayākāro, atha kasmā Bhagavatā paṭiccasamuppādadesanāya saṅkhārādayo paccayuppannā kathitāti āha **"ettha cā"**ti-ādi. **Paccayuppannampi katheti** paccayuppannadassanena paccayadhammānaṁ paccayabhāvassa kathitabhāvato. **Āhāravaggassā**ti-ādi "paccayākāro paṭiccasamuppādo"ti dassanatthaṁ vuttaṁ. "Sambhavantī"ti pāḷiyaṁ parato vuttaṁ kiriyāpadaṁ ānetvā yojeti, aññathā saṅkhārā kiṁ katāti vā karontīti vā na ñāyeyya. Pavattiyā anulomato "avijjāpaccayā"ti-ādikā **anulomapaṭiccasamuppādakathā**.

"Avijjāya tvevā"ti-ādikā pana tassa vilomato **paṭilomakathā**. Accantameva saṅkhāre virajjati etenāti **virāgo,** maggo. **Asesanirodhā**ti asesetvā nirodhā samucchindanā. **Evaṁ nirodhānan**ti evaṁ anuppādanirodhena niruddhānaṁ saṅkhārānaṁ nirodhā. Iti avijjādīnaṁ nirodhavacanena arahattaṁ vadati. **Sakalassā**ti anavasesassa. **Sattavirahitassā**ti paraparikappitajīvarahitassa. **Vinivattetvā**ti anuppādanirodhadassanavasena viparivattetvā.

Attamanāti pītisomanassena gahitacittā. Tathābhūtā ca haṭṭhacittā nāma hontīti āha **"tuṭṭhacittā"**ti. "Tassa vacanaṁ abhinanditabban"ti ettha abhinandanasaddo anumodanattho. "Abhinanditvā"ti ettha sampaṭicchanattho. Idha pana ubhayatthopi

vaṭṭatīti āha **“anumodiṁsu ceva sampaṭicchiṁsu cā”**ti.

Paṭiccasamuppādasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.12.2.)2. Vibhaṅgasuttavaṇṇanā

2. **Dutiyepī**ti (SṬ.12.2/CS:pg.2.13) dutiyasuttepi. **Pi**-saddena tadaññesu suttesupīti attho. **“Visuddhimagge vuttā evā”**ti vatvāpi tadekadesaṁ idha viniyogakkhamaṁ dassetuṁ **“yathā hī”**ti-ādi vuttaṁ. **Tan**ti mūlaṁ. **Vitthāradesanan**ti “vibhajissāmī”ti padassa atthassa dassanavasena pavattaṁ vibhaṅgadesanaṁ. Uddesadesanā paṭhamasutte anulomadesanāsadisāva. **Puna vaṭṭavivaṭṭaṁ dassento**ti “iti kho, bhikkhave”ti-ādinā pavattiṁ nivattiñca dassento. Paṭhamaṁ uddesavasena vibhajanavasena vivaṭṭaṁ dassitaṁ, tato eva byatirekanayena vivaṭṭampi dassitameva hotīti punaggahaṇaṁ.

Tesaṁ tesaṁ sattānanti idaṁ kiñci pakārato anāmasitvā sabbepi satte sāmaññato byāpetvā gahaṇanti āha **“saṅkhepato …pe… niddeso”**ti. **Gatijātivasenā**ti pañcagativasena, tatthāpi ekekāya gatiyā khattiyādibhummadevādihatthi-ādijātivasena ca. “Cittaṁ mano”ti-ādīsu viya kiccavisesaṁ, “mānasan”ti-ādīsu viya samāne atthe saddavisesaṁ, “paṇḍaran”ti-ādīsu viya guṇavisesaṁ, “cetasikaṁ hadayan”ti-ādīsu viya nissayavisesaṁ, “cittassa ṭhitī”ti-ādīsu viya aññassa avatthābhāvavisesaṁ, “alubbhanā”ti-ādīsu viya aññassa kiriyābhāvavisesaṁ, “alubbhitattan”ti-ādīsu viya aññassa abhāvatāvisesanti evamādikaṁ anapekkhitvā dhammamattaṁ vā dīpanā sabhāvaniddeso. Jiṇṇassa jīraṇavasena pavattanākāro **jīraṇatā**ti āha **“ākāraniddeso”**ti.

Kālātikkame kiccaniddesāti kalalakālato pabhuti purimarūpānaṁ jarāpattakkhaṇe uppajjamānāni pacchimarūpāni paripakkarūpānurūpāni pariṇatapariṇatāni uppajjantīti anukkamena supariṇatarūpānaṁ paripākakāle uppajjamānāni khaṇḍiccādisabhāvāni uppajjantīti “khaṇḍiccan”ti-ādayo kālātikkame jarāya kiccaniddesā. **Pakatiniddesā**ti phalavipaccanapakatiyā niddesā, jarāya vā pāpuṇitabbaphalameva pakati, tassā niddesā, **na ca khaṇḍiccādīneva jarā**ti udakādigatamaggesu tiṇarukkhasaṁbhaggatādayo viya paripākagatamaggasaṅkhātesu paripuṇṇarūpesu labbhamānā khaṇḍiccādayo jarāya gatamaggā-icceva veditabbā, na jarāti.

Yasmā (SṬ.12.2/CS:pg.2.14) jaraṁ pattassa āyu hāyati, indriyāni jajjarāni hontīti āyuhānādayo pakatiniddesā, tasmā vuttaṁ **“pacchimā dve pakatiniddesā”**ti. Tenāha **“imehi panā”**ti-ādi.

Aviññāyamānantarattā **avīcijarā** maṇi-ādīsu mandadasakādīsu ekekadasakesu ca khaṇe khaṇe jiṇṇavikārādīnaṁ **duviññeyyattā**. **Tato aññesū**ti maṇi-ādito aññesu ahicchattakādīsu, pāṇīnaṁ ekabhavapariyāpanne sakala-āyusmiṁ gahitataruṇayuvājarākālesu, ekadvittidivasātikkamesu pupphādīsu vāti attho. Tattha hi jarāvisesassa suviññeyyattā **savīcijarā nāma**.

Cavanakavasenāti cavanakānaṁ khandhānaṁ vasena. Ekacatupañcakkhandhāya cutiyā cavanameva cavanatāti āha **“bhāvavacanena lakkhaṇanidassanan”**ti, pāḷiyaṁ “cutī”ti vuttassa maraṇassa sabhāvadassananti attho. **Bhaṅguppatti** bhijjamānatā. Tena “bhedo”ti iminā khandhānaṁ bhijjamānatā bhedasamaṅgitā vuttāti dasseti. **Ṭhānābhāvaparidīpanan**ti kenacipi ākārena

avaṭṭhānābhāvadīpanaṁ. **Ghaṭassevā**ti hi visadisūdāharaṇaṁ. Yathā ghaṭe bhinne kapālādi-avayavaseso labbhati, na evaṁ cutikkhandhesu bhaṅgesu, na koci viseso tiṭṭhatīti dassetuṁ **"antaradhānan"**ti vuttaṁ. **Maccusaṅkhātaṁ maraṇan**ti maccusaññitaṁ maraṇaṁ. "Kālamaraṇan"ti vadanti. Santānassa accantasamucchedabhūtaṁ khīṇāsavānaṁ maraṇaṁ **samucchedamaraṇaṁ**. **Ādi**-saddena khaṇikamaraṇaṁ saṅgaṇhāti. **Tassa kiriyā**ti antakassa kiriyā, yā loke vuccati "maccū"ti, maraṇanti attho. Cavanakālo eva vā anatikkamanīyattā visesena kāloti vuttoti tassa kiriyā atthato cutikkhandhānaṁ bhedapavattiyeva. "Maccu maraṇan"ti vā ettha samāsaṁ akatvā yo "maccū"ti vuccati bhedo, tameva maraṇaṁ "pāṇacāgo"ti evamettha attho daṭṭhabbo.

Catuvokāravasenāti catuvokārabhavavasena. Tattha hi rūpakāyasaññito kaḷevaro natthi, yaṁ nikkhipeyya. Kiñcāpi ekavokārabhavepi kaḷevaranikkhepo natthi, rūpakāyassa pana tattha atthitāmattaṁ gahetvā **"ekavokāravasena kaḷevarassa nikkhepo"**ti vutto. **Catuvokāravasena cā**ti **ca**-saddena "sesadvayavasena khandhānaṁ bhedo"ti imamatthaṁ dasseti sabbattheva khandhabhedasabbhāvato. **Sesadvayavasenā**ti (SṬ.12.2/CS:pg.2.15) sesabhavadvayavaseneva kaḷevarassa nikkhepo. Yadipi ekavokārabhave rūpakāyo vijjati, kaḷevaranikkhepo pana natthīti **"kaḷevarassa sabbhāvato"**icceva vuttaṁ. Yasmā manussādīsu kaḷevaranikkhepo atthi, tasmā manussādīsu kaḷevarassa nikkhepoti yojanā. Kaḷevaraṁ nikkhipīyati etenāti maraṇaṁ **kaḷevarassa nikkhepo**. **Ekato katvā**ti ekajjhaṁ katvā, ekajjhaṁ gahaṇamattena.

Jāyanaṭṭhenāti-ādi āyatanavasena yonivasena ca dvīhi padehi sabbasatte pariyādiyitvā pariyādiyitvā jātiṁ dassetuṁ vuttaṁ. Keci pana "kattubhāvavasena padadvayaṁ vuttan"ti vadanti. **"Tesaṁ tesaṁ sattānaṁ jāti sañjātī"**ti pana kattari sāminiddesassa katattā ubhayatthāpi bhāvaniddeso. Sampuṇṇā jāti **sañjāti**. Pākaṭā nibbatti **abhinibbatti**. **Tesaṁ tesaṁ sattānaṁ …pe… abhinibbattī**ti sattavasena pavattattā vohāradesanā.

Tatra tatrāti ekacatuvokārabhavesu dvinnaṁ sesarūpadhātuyaṁ paṭisandhikkhaṇe uppajjamānānaṁ pañcannaṁ, kāmadhātuyaṁ vikalāvikalindriyānaṁ vasena sattannaṁ navannaṁ dasannaṁ puna dasannaṁ ekādasannañca āyatanānaṁ vasena saṅgaho veditabbo. **Santatiyan**ti yena kammunā khandhānaṁ pātubhāvo, tena abhisaṅkhatasantatiyaṁ. Tañca kho paṭisandhikkhaṇavasena veditabbaṁ.

Kammaṁyeva **kammabhavo** "bhavati etasmā upapattibhavo"ti katvā. Kammena niyyādita-attabhāvupapattivasena bhavatīti bhavo, tathā tathā nibbattavipāko kaṭattārūpañca. Aṭṭhakathāyaṁ pana "bhavatīti katvā bhavo"ti upapattibhavassa vakkhamānattā **"kammaṁ phalavohārena bhavoti vuttan"**ti kathitaṁ.

Upādiyanti sattā daḷhaggāhaṁ gaṇhanti **etena** kilesakāmena. Na kevalaṁ idha karaṇasādhanameva, atha kho kattusādhanampi labbhatīti vuttaṁ **"sayaṁ vā"**ti. **Tan**ti vatthukāmaṁ. Kāmo ca so kāmanaṭṭhena, upādānañca bhusamādānaṭṭhenāti **kāmupādānaṁ**. **Etan**ti kāmupādānapadaṁ. Puna **etan**ti kāmupādānasaṅkhātaṁ.

Sassato (SṬ.12.2/CS:pg.2.16) **attā**ti idaṁ purimadiṭṭhiṁ upādiyamānaṁ uttaradiṭṭhiṁ dassetuṁ vuttaṁ. Yathā esā diṭṭhi daḷhīkaraṇavasena purimaṁ uttarā upādiyati, evaṁ "natthi dinnan"ti-ādikāpīti. Attaggahaṇaṁ pana "attavādupādānan"ti idaṁ na diṭṭhupādānadassananti daṭṭhabbaṁ. **Loko cā**ti attaggahaṇavinimuttaggahaṇaṁ diṭṭhupādānabhūtaṁ idha purimadiṭṭhi-uttaradiṭṭhivacanehi vuttanti daṭṭhabbaṁ.

Yena micchābhinivesena gosīlagovatādiṁ samādiyati ceva anutiṭṭhati ca, so gosīlagovatādīnīti adhippetāni. Tenāha **"gosīla …pe… sayameva upādānānī"**ti.

Abhinivesatoti abhinivesanato.

Attavādupādānanti "attā"ti vādassa paññāpanassa gahaṇassa kāraṇabhūtā diṭṭhīti attho. **Attavādamattamevā**ti attassa abhāvā "attā"ti idaṁ vacanamattameva. **Upādiyanti** daḷhaṁ gaṇhanti.

Cakkhudvārādīsu pavattāyāti idaṁ taṇhāya rūpataṇhādibhāvassa kāraṇavacanaṁ chadvārārammaṇikadhammānaṁ paṭiniyatārammaṇattā. **Javanavīthiyā pavattāyā**ti idaṁ tassā pavattiṭṭhānadassanaṁ. Sabhāveneva uṭṭhātuṁ asakkontassa veḷu viya nissayo ahutvā olumbhakabhāvena bhāvo upādānassa paccayabhāvato ārammaṇampi taṁsadisaṁ vuttaṁ. **Rūpe**ti visaye bhummaṁ. Sā tividhā hotīti sambandho. **Kāmataṇhā** kāmassādabhāvena pavattiyā. **Evaṁ assādentī**ti sassatadiṭṭhiyā sahajātanissayasampayutta-atthi-avigatādipaccayabhūtāya saṁsaṭṭhattā niccadhuvasassatābhinivesamukhena assādentī. Bhavasahagatā taṇhā **bhavataṇhā**. Bhavati tiṭṭhati sabbakālanti hi bhavadiṭṭhi bhavo uttarapadalopena, bhavassādavasena pavattiyā ca. Iminā nayena **vibhavataṇhā**ti ettha attho veditabbo. Vibhavati ucchijjati vinassatīti evaṁ pavattā diṭṭhi vibhavo uttarapadalopena. **Evaṁ tāni aṭṭhārasā**ti yā cha kāmataṇhā, cha bhavataṇhā, cha vibhavataṇhā vuttā, etāni aṭṭhārasa taṇhāvicaritāni taṇhāpaccayo. **Ajjhattan**ti sakasantatiyaṁ. **Bahiddhā**ti tato bahiddhā. Atītārammaṇāni vā hontu itarārammaṇāni vā, sayaṁ pana **atītāni chattiṁsa taṇhāvicaritāni**. Sesapadadvayepi eseva nayo. "Aṭṭhasataṁ taṇhāvicaritānī"ti-ādinā (SṬ.12.2/CS:pg.2.17) sambandho. Idāni aparenapi pakārena aṭṭhasataṁ taṇhāvicaritāni dassetuṁ **"ajjhattikassā"**ti-ādimāha. Tattha **ajjhattikassā**ti ajjhattikakhandhapañcakaṁ. Upayogatthe hi idaṁ sāmivacanaṁ. **Upādāyā**ti gahetvā. **Asmīti hotī**ti yadetaṁ ajjhattikaṁ khandhapañcakaṁ upādāya taṇhāmānadiṭṭhivasena samudāyaggāhato asmīti gāho hoti, tasmiṁ satīti attho. Idha pana rūpādi-ārammaṇavasena attho veditabbo. **Itthamasmīti hotī**ti khattiyādīsu "idaṁpakāro ahan"ti evaṁ taṇhāmānadiṭṭhivasena hotīti attho. Idaṁ tāva anupanidhāya gahaṇaṁ.

Evamādīnīti **ādi**-saddena "evamasmi, aññathāsmi, ahaṁ bhavissaṁ, itthaṁ bhavissaṁ, evaṁ bhavissaṁ, aññathā bhavissaṁ, asasmi, satasmi, ahaṁ siyaṁ, itthaṁ siyaṁ, evaṁ siyaṁ, aññathā siyaṁ, apāhaṁ siyaṁ, apāhaṁ itthaṁ siyaṁ, apāhaṁ evaṁ siyaṁ, apāhaṁ aññathā siyan"ti etesaṁ saṅgaho. Upanidhāya gahaṇampi duvidhaṁ samato asamato vāti taṁ dassetuṁ "evamasmi, aññathāsmī"ti ca vuttaṁ. Tattha **evamasmī**ti idaṁ samato upanidhāya gahaṇaṁ, yathā ayaṁ khattiyo, evaṁ ahamasmīti attho. **Aññathāsmī**ti idaṁ pana asamato gahaṇaṁ, yathāyaṁ khattiyo tato aññathā ahaṁ hīno vā adhiko vāti attho. Imāni tāva paccuppannavasena cattāri taṇhāvicaritāni. **Bhavissan**ti-ādīni pana cattāri anāgatavasena vuttāni, tesaṁ purimacatukke vuttanayeneva attho veditabbo. **Asasmī**ti sassato asmi, niccassetaṁ adhivacanaṁ. **Satasmī**ti asassato asmi, aniccassetaṁ adhivacanaṁ. Iti imāni dve sassatucchedavasena vuttāni. Ito parāni **siyan**ti-ādīni cattāri saṁsayaparivitakkavasena vuttāni, tāni purimacatukke vuttanayena atthato veditabbāni. **Apāhaṁ siyan**ti-ādīni pana cattāri "api nāmāhaṁ bhaveyyan"ti evaṁ patthanākappanavasena vuttāni, tānipi purimacatukke vuttanayeneva veditabbāni. Evametesu--

Dve diṭṭhisīsā cattāro, suddhasīsā sīsamūlakā;
Tayo tayoti etāni, aṭṭhārasa vibhāvaye.

Ete hi sassatucchedavasena vuttā dve **diṭṭhisīsā** nāma, "asmi, bhavissaṁ siyaṁ, apāhaṁ siyan"ti ete cattāro **suddhasīsā** nāma, "itthamasmī"ti-ādayo (SṬ.12.2/CS:pg.2.18) tayo tayoti dvādasa **sīsamūlakā** nāmāti veditabbaṁ. Idha pāḷiyaṁ rūpārammaṇādivasena

taṇhā āgatāti āha **“ajjhattikarūpādinissitānī”**ti. Aṭṭhārasa taṇhāvicaritānīti ānetvā sambandho. **Iminā asmī**ti iminā abhisekasenāpaccādinā “khattiyo ahan”ti mūlabhāvato “asmī”ti hoti. Sesaṁ pubbe vuttanayeneva veditabbaṁ. **Saṅgahe**ti taṇhāya yathāvuttavibhāgassa saṁkhipanavasena saṅgaṇhane kariyamāne. “Chayime, bhikkhave, taṇhākāyā”ti-ādi **niddeso**. “Rūpe taṇhā rūpataṇhā”ti-ādi **niddesattho**. “Kāmarāgabhāvenā”ti-ādiko, “ajjhattikassupādāyā”ti-ādiko ca **niddesavitthāro**. “Rūpādīsu ārammaṇesu chaḷevā”ti-ādiko **saṅgaho**.

Yasmā cakkhudvārādīsu ekekasmiṁ dvāre uppajjanakaviññāṇāni viya anekā eva vedanā, tasmā tā rāsivasena ekajjhaṁ gahetvā “cha vedanākāyā”ti vuttanti āha **“vedanāsamūhā”**ti. Nissayabhāvena uppattidvārabhāvena nānāpaccayā honti cakkhudhātu-ādayo, tā kucchinā dhārentiyo viya posentiyo viya ca hontīti tāsaṁ mātusadisatā vuttā. **Cakkhusamphassahetū**ti nissayādicakkhusamphassapaccayā. **Ayan**ti ayaṁ vedanā “cakkhusamphassajā vedanā”ti-ādinā sādhāraṇato vuttā. **Etthā**ti etasmiṁ vedanāpade. **Sabbasaṅgāhikā**ti kusalākusalavipākakiriyānaṁ vasena sabbasaṅgāhikā. Evaṁ vibhaṅge āgatanayena sādhāraṇato vatvāpi idhādhippetavedanameva dassetuṁ **“vipākavasena panā”**ti-ādimāha. **Cakkhumhi samphasso**ti cakkhumhi nissayabhūte uppannaphasso. Esa nayo sesesu. Yasmā cakkhādīni Visuddhimagge khandhaniddese lakkhaṇādivibhāgato, āyatananiddese visesato, sāmaññato ca saddatthadassanādivasena vibhāvitāni, tasmā **“yaṁ vattabbaṁ …pe… vuttamevā”**ti āha.

Namanalakkhaṇanti ārammaṇābhimukhaṁ hutvā namanasabhāvaṁ tena vinā appavattanato. **Ruppanalakkhaṇaṁ** heṭṭhā vuttameva. **Vedanākkhandho** pana ekāva vedanā. **Sabbadubbalacittāni** nāma pañcaviññāṇāni Nanu tattha jīvitacittaṭṭhitiyo (SṬ.12.2/CS:pg.2.19) ca santīti? Saccaṁ, tāsaṁ pana kiccaṁ na tathā pākaṭaṁ, yathā cetanādīnanti te evettha pāḷiyaṁ uddhaṭā. **Yena** mahantapātubhāvādinā **kāraṇena**. **Etthā**ti etasmiṁ mahābhūtaniddese. **Añño vinicchayanayo**ti “vacanatthato kalāpato”ti-ādinā lakkhaṇādinicchayato añño vinicchayanayo. Nanu so catudhātuvavatthāne vutto, na rūpakkhandhaniddeseti? Tattha vuttepi “catudhātuvavatthāne vuttānī”ti atidesavasena vuttattā **“rūpakkhandhaniddese vutto”**ti vuttaṁ. **Upādāyā**ti paṭicca. Bhūtāni hi paṭicca uppajjamānaṁ upādārūpaṁ “tāni gahetvā”ti vuttaṁ avissajjanato. **Nissāyātipi eke** tesaṁ nissayapaccayabhāvato. Pubbakālakiriyā nāma ekaṁsato aparakālakiriyāpekkhāti pāṭhasesena atthaṁ vadati. Vibhattivipallāsena vinā eva atthaṁ dassetuṁ **“samūhatthe vā”**ti-ādi vuttaṁ. Samūhasambandhe sāminiddesena samūhattho dīpitoti taṁ dassento āha **“samūhaṁ upādāyā”**ti. Dhammasaṅgaṇiyaṁ (dha.sa.584) āgatanayena **“tevīsatividhan”**ti vuttaṁ. Tattha hi hadayavatthu na niddiṭṭhaṁ, “yaṁ rūpaṁ nissāyā”ti vā paṭṭhāne (paṭṭhāna.1.1.8) āgatattā hadayavatthumpi gahetvā jātirūpabhāvena upacayasantatiyo ekato katvā **“tevīsatividhan”**ti vuttaṁ.

Cakkhussa viññāṇanti vā **cakkhuviññāṇaṁ**. Asādhāraṇakāraṇena cāyaṁ niddeso. “Saṅkhārapaccayā viññāṇan”ti ettha sabbalokiyavipākaviññāṇassa gahetabbattā **“tebhūmakavipākacittassetaṁ adhivacanan”**ti vuttaṁ.

Abhisaṅkharaṇalakkhaṇoti āyūhanasabhāvo. **Copanavasenā**ti viññattisaṁcopanavasena, kāyaviññattiyā samuṭṭhāpanavasenāti attho. **Vacanabhedavasenā**ti vacībheduppādavasena, vacīviññattiyā samuṭṭhāpanavasenāti attho. Evaṁ copanaṁ na bhaveyyāti dassetuṁ **“raho nisīditvā cintentassā”**ti vuttaṁ. **Ekūnatiṁsā**ti ettha abhiññācetanāvinimuttā eva ekūnatiṁsa cetanā veditabbā tassā

vipākaviññāṇassa paccayattābhāvato.

Dukkheti ekampi idaṁ bhummavacanaṁ saṁsilesananissayavisayabyāpanavasena attānaṁ bhinditvā viniyogaṁ gacchatīti **"catūhi kāraṇehī"**ti-ādi vuttaṁ. Ekopi (SṬ.12.2/CS:pg.2.20) hi vibhattiniddeso anekadhā viniyogaṁ gacchati yathā taddhitatthe uttarapadasamāhāreti. **Tan**ti aññāṇaṁ. **Dukkhasaccan**ti hadayavatthulakkhaṇaṁ dukkhasaccaṁ. **Assā**ti aññāṇassa. **Nissayapaccayabhāvenā**ti purejātanissayabhāvena. Sahajātanissayapaccayabhāvena pana taṁsahajātā phassādayo vattabbā. Ārammaṇapaccayabhāvena dukkhasaccaṁ assa ārammaṇanti yojanā. **Dukkhasaccan**ti upayoga-ekavacanaṁ **Etan**ti aññāṇaṁ. **Tassā**ti dukkhasaccassa. **"Paṭicchādetī"**ti ettha vuttaṁ paṭicchādanākāraṁ dassetuṁ **"yāthāvā"**ti-ādi vuttaṁ. Ñāṇavippayuttacittenapi ekadesena yāthāvato lakkhaṇapaṭivedho hotiyevāti **"yāthāvalakkhaṇapaṭivedhanivāraṇenā"**ti vatvā **"ñāṇapavattiyā cettha appadānenā"**ti vuttanti vadanti. Purimaṁ pana paṭivedhañāṇuppattiyā nisedhakathādassanaṁ, pacchimaṁ anubodhañāṇuppattiyā. Evamettha attho veditabbo. **Etthā**ti dukkhasacce.

Sahajātassa aññāṇassa samudayasaccaṁ vatthu hoti nissayapaccayabhāvatoti vuttaṁ **"vatthuto"**ti. **Ārammaṇato**ti ārammaṇapaccayabhāvena. Yasmā samudayasaccaṁ aññāṇassa ārammaṇaṁ hoti, tasmā **"dukkhasamudaye aññāṇan"**ti vuttanti attho. Paṭicchādanaṁ dukkhasacce vuttanayameva ekeneva kāraṇena itaresaṁ tiṇṇaṁ asambhavato, kiṁ pana etaṁ ekaṁ kāraṇanti āha **"paṭicchādanato"**ti. Idaṁ vitthārato vibhāvetuṁ **"nirodhapaṭipadānaṁ hī"**ti-ādi vuttaṁ. **Tadārabbhā**ti taṁ ārabbha taṁ ārammaṇaṁ katvā. **Pacchimañhi saccadvayan**ti nirodho maggo. Tañhi nayagambhīrattā. **Duddasan**ti saṇhasukhumadhammattā sabhāveneva gambhīratāya duddasaṁ duviññeyyaṁ duravaggāhaṁ. **Tatthā**ti purime saccadvaye. **Andhabhūtan**ti andhakārabhūtaṁ. **Na pavattati** ārammaṇaṁ kātuṁ na visahati. **Vacanīyattenā**ti vācakabhāvena tathā upaṭṭhānato. **Sabhāvalakkhaṇassa duddasattā**ti pīḷanādi-āyūhanādivasena "idaṁ dukkhaṁ, ayaṁ samudayo"ti (ma.ni.484 3.104) yāthāvato sabhāvalakkhaṇassa duddasattā duviññeyyattā purimadvayaṁ **gambhīraṁ**. **Tatthā**ti purimasmiṁ saccadvaye. **Vipallāsaggāhavasena pavattatī**ti subhādiviparītaggāhānaṁ paccayabhāvavasena aññāṇaṁ pavattati.

Idāni (SṬ.12.2/CS:pg.2.21) "dukkhe aññāṇan"ti-ādīsu pakārantarenapi atthaṁ dassetuṁ **"apicā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **dukkheti ettāvatā**ti "aññāṇanti vuccamānāya avijjāya dukkhe"ti ettakena. **Saṅgahato**ti samodhānato. **Kiccato**ti asampaṭivedhakiccato. **Aññāṇamivā**ti visayasabhāvaṁ yāthāvato paṭivijjhituṁ appadānakiccamiva. "Dukkhe"ti-ādinā tattha avijjā pavattati, visesato niddiṭṭhaṁ hotīti katvā sabbattheva tathā avisiṭṭhasabhāvadassanaṁ idanti dassetuṁ **"avisesato panā"**ti-ādi vuttaṁ.

Khaṇikanirodhassa idha anadhippetattā ayujjamānattā virāgaggahaṇato ca avijjādīnaṁ paṭipakkhavasena paṭibāhanaṁ idha "nirodho"ti adhippeto, so ca nesaṁ sabbaso anuppajjanamevāti āha **"nirodho hotīti anuppādo hotī"**ti. "Avijjā nirujjhati etthāti avijjānirodho, saṅkhārā nirujjhanti etthāti saṅkhāranirodho"ti evaṁ sabbehi etehi nirodhapadehi nibbānassa desitattā daṭṭhabbā. Tenāha **"nibbānaṁ hī"**ti-ādi. **Vaṭṭavivaṭṭan**ti vaṭṭañca vivaṭṭañca. **"Dvādasahī"**ti idaṁ paccekaṁ yojetabbaṁ "anulomato dvādasahi padehi vaṭṭaṁ, paṭilomato dvādasahi vivaṭṭaṁ idha dassitan"ti.

Vibhaṅgasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.12.3.)3. Paṭipadāsuttavaṇṇanā

3. Micchā paṭipajjati etāyāti micchāpaṭipadā, vaṭṭagāmimaggo dukkhāvahattā. Taṁ **micchāpaṭipadaṁ**. Tenāha **"aniyyānikapaṭipadā"**ti. **So** puññābhisaṅkhāro **kathaṁ micchāpaṭipadā hotī**ti? Sampattibhave sukhāvahova hotīti adhippāyo. **Vaṭṭasīsattā**ti vaṭṭapakkhiyānaṁ uttamaṅgabhāvato. **Antamaso**ti ukkaṁsapariyantaṁ sandhāya vadati avakaṁsapariyantato. "Idaṁ me puññaṁ nibbānādhigamāya paccayo hotū"ti evaṁ **nibbānaṁ patthetvā pavattitaṁ**. **Paṇṇamuṭṭhidānamattan**ti sākapaṇṇamuṭṭhidānamattaṁ. **Appatvā**ti antogadhahetu esa niddeso, apāpetvāti attho. Yadaggena (SṬ.12.2/CS:pg.2.22) vā paṭipajjanato arahattaṁ pattoti vuccati, tadaggena tadāvahā paṭipadāpi pattāti vuccatīti **"appatvā"**ti vuttaṁ. **Anulomavasenā**ti anulomapaṭiccasamuppādavasena. **Paṭilomavasenā**ti etthāpi eseva nayo. **Paṭipadā pucchitā**ti etena paṭipadā desetuṁ āraddhāti ayampi attho saṅgahito yathāraddhassa atthassa kathetukamyatāpucchāya idhāgatattā. Anulomapaṭiccasamuppādadesanāyampettha byatirekamukhena avijjādinirodhā pana vijjāya sati hoti saṅkhārānaṁ asambhavoti vuttaṁ **"nibbānaṁ bhājitan"**ti. Sarūpena pana tāya vaṭṭameva pakāsitaṁ. Vakkhati hi pariyosāne "vaṭṭavivaṭṭameva kathitan"ti. **Niyyātane**ti nigamane. **Phalenā**ti pattabbaphalena **paṭipadāya** sampāpakahetuno **dassitattā**. Yathā hi tividho hetu ñāpako, nibbattako, sampāpakoti, evaṁ tividhaṁ phalaṁ ñāpetabbaṁ, nibbattetabbaṁ, sampāpetabbanti. Tasmā pattabbaphalena nibbānena taṁsampāpakahetubhūtāya paṭipadāya dassitattāti attho. Tenāha **"phalena hetthā"**ti-ādi. **Ayaṁ vuccatī**ti evaṁ nibbānaphalā ayaṁ "sammāpaṭipadā"ti vuccati. **Asesavirāgā asesanirodhā**ti samucchedappahānavasena avijjāya asesavirajjanato asesanirujjhanato ca. Padadvayenapi anuppādanirodhameva vadati. Tañhi nibbānaṁ. Dutiyavikappe ayaṁ ettha adhippāyo--yena maggena karaṇabhūtena asesanirodho hoti, avijjāya asesanirodho yaṁ āgamma hoti, taṁ maggaṁ dassetunti. **Evañhi satī**ti evaṁ padabhājanassa nibbānassa padatthe sati. **Sānubhāvā paṭipadā vibhattā hotī**ti avijjāya asesanirodhahetupaṭipadā tattha sātisayasāmatthiyasamāyogato sānubhāvā vibhattā hoti. Micchāpaṭipadāgahaṇenettha vaṭṭassapi vibhattattā vuttaṁ **"vaṭṭavivaṭṭameva kathitan"**ti.

Paṭipadāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.12.4.)4. Vipassīsuttavaṇṇanā

4. **Vipphandantī**ti nimisanavasena. **Animisehī**ti vigatanimisehi ummīlanteheva. **Tena vuttaṁ** mahāpadāne. **Etthā**ti etasmiṁ "vipassī"ti pade, etasmiṁ vā "animisehī"ti-ādike yathāgate suttante.

Mahāpurisassa (SṬ.12.4/CS:pg.2.23) animisalocanato "vipassī"ti samaññāpaṭilābhassa kāraṇaṁ vuttaṁ, taṁ akāraṇaṁ aññesampi mahāsattānaṁ carimabhave animisalocanattāti codanaṁ sandhāya **"ettha cā"**ti-ādiṁ vatvā tato pana aññameva kāraṇaṁ dassetuṁ **"apicā"**ti-ādi vuttaṁ. **Palāḷayamānassā**ti tosentassa. Anādare cetaṁ sāmivacanaṁ. **Aṭṭassā**ti atthassa.

Puññussayasaṅkhāto bhago assa atisayena atthīti Bhagavāti **"bhāgyasampannassā"**ti vuttaṁ. **Sammā**ti sammadeva yāthāvato, ñāyena kāraṇenāti

vuttaṁ hotīti āha **"nayena hetunā"**ti. Saṁ-saddo "sāman"ti iminā samānatthoti āha **"sāmaṁ paccattapurisakārenā"**ti, sayambhuñāṇenāti attho. Sammā, sāmaṁ bujjhi etenāti **sambodho** vuccati maggañāṇaṁ, "bujjhati etenā"ti katvā idha sabbaññutaññāṇassapi saṅgaho. **Bodhimā satto bodhisatto,** purimapade uttarapadalopo yathā "sākapatthavo"ti. **Bujjhanakasatto**ti ettha mahābodhiyānapaṭipadāya bujjhatīti bodhi ca so sattavisesayogato satto cāti **bodhisatto**. **Patthayamāno pavattatī**ti "kudāssu nāma mahantaṁ bodhiṁ pāpuṇissāmī"ti sañjātacchando paṭipajjati. **Dukkhan**ti jāti-ādimūlakaṁ dukkhaṁ. Kāmaṁ cutupapātāpi maraṇajātiyo, "jāyati mīyatī"ti pana vatvā "cavati upapajjatī"ti vacanaṁ na ekabhavapariyāpannānaṁ tesaṁ gahaṇaṁ, atha kho nānābhavapariyāpannānaṁ ekajjhaṁ gahaṇanti dassento āha **"idaṁ …pe… vuttan"**ti. **Tassa nissaraṇan**ti tassa jarāmaraṇassa nissaraṇanti vuccati. Yasmā mahāsatto jiṇṇabyādhimate disvā pabbajito, tasmāssa jarāmaraṇameva ādito upaṭṭhāsi.

Upāyamanasikārenāti upāyena vidhinā ñāyena manasikārena pathena manasikārassa pavattanato. **Samāyogo ahosī**ti yāthāvato paṭivijjhanavasena samāgamo ahosi. **Yoniso manasikārā**ti hetumhi nissakkavacananti tassa "yoniso manasikārenā"ti hetumhi karaṇavacanena āha. **Jātiyā kho sati jarāmaraṇan**ti "kimhi nu kho sati jarāmaraṇaṁ hoti, kiṁ paccayā jarāmaraṇan"ti jarāmaraṇe kāraṇaṁ pariggaṇhantassa bodhisattassa "yasmiṁ sati yaṁ hoti, asati ca na (SṬ.12.4/CS:pg.2.24) hoti, taṁ tassa kāraṇan"ti evaṁ abyabhicārajātikāraṇapariggaṇhanena "jātiyā kho sati jarāmaraṇaṁ hoti, jātipaccayā jarāmaraṇan"ti yā jarāmaraṇassa kāraṇapariggāhikā paññā uppajji, tāya uppajjantiyā cassa abhisamayo paṭivedho ahosīti attho.

Itīti vuttappakāraparāmasanaṁ. **Hī**ti nipātamattaṁ. **Idan**ti yathāvuttassa vaṭṭassa paccakkhato gahaṇaṁ. Tenāha **"evamidan"**ti. Idha avijjāya samudayassa āgatattā **"ekādasasu ṭhānesū"**ti vuttaṁ. **Samudayaṁ sampiṇḍetvā**ti saṅkhārādīnaṁ samudayaṁ ekajjhaṁ gahetvā. Anekavārañhi samudayadassanavasena ñāṇassa pavattattā "samudayo samudayo"ti āmeḍitavacanaṁ. Atha vā "evaṁ samudayo hotī"ti idaṁ na kevalaṁ nibbattidassanaparaṁ, atha kho paṭiccasamuppādasaddo viya paṭiccasamuppādamukhena idha samudayasaddo nibbattimukhena paccayattaṁ vadati. Viññāṇādayo ca yāvanto idha paccayadhammā niddiṭṭhā, te sāmaññarūpena byāpanicchāvasena gaṇhanto "samudayo samudayo"ti avoca. Tenāha **"avijjāpaccayā saṅkhārānaṁ samudayo hotī"**ti. **Dassanaṭṭhena cakkhū**ti samudayassa paccakkhato dassanabhāvo cakkhu. **Ñātaṭṭhenā**ti ñātabhāvena. **Pajānanaṭṭhenā**ti "avijjāsaṅkhārāditaṁtaṁpaccayadhammapavattiyā etassa dukkhakkhandhassa samudayo"ti pakārato vā jānanaṭṭhena. **Paṭivedhanaṭṭhenā**ti "ayaṁ avijjādi paccayadhammo imassa saṅkhārādikassa paccayabhāvato samudayo"ti paṭivijjhanaṭṭhena. **Obhāsanaṭṭhenā**ti samudayabhāvapaṭicchādakassa mohandhakārassa kilesandhakārassa vidhamanavasena avabhāsanavasena. **Taṁ panetaṁ** "cakkhun"ti-ādinā vuttaṁ ñāṇaṁ. **Nirodhavāre**ti paṭilomavāre. So hi "kissa nirodhā jarāmaraṇanirodho"ti nirodhakittanavasena āgato.

Vipassīsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.12.5~10.)5~10. Sikhīsuttādivaṇṇanā

5-10. **Na evaṁ yojetvā**ti "sikhissapī"ti-ādinā samuccayavasena evaṁ na yojetvā. **Kasmā**ti-ādinā tattha kāraṇaṁ vadati. **Ekāsane adesitattā**ti (SṬ.12.5~10/CS:pg.2.25)

vuttamevatthaṁ pākaṭaṁ kātuṁ **“nānāṭhānesu hī”**ti-ādi vuttaṁ. Yadipi tāni visuṁ visuṁ vuttabhāvena desitāni, atthavaṇṇanā pana ekasadisā tadatthassa abhinnattā. “Buddhā jātā”ti na aññо ācikkhatīti yojanā. Na hi mahābodhisattānaṁ pacchimabhave paropadesena payojanaṁ atthi. **Gatamaggenevā**ti paṭipattigamanena gatamaggeneva pacchimamahābodhisattā gacchanti, ayamettha dhammatā. **Gacchantī**ti catūsu satipaṭṭhānesu patiṭṭhitacittā satta bojjhaṅge yāthāvato bhāvetvā sammāsambodhiyā abhisambujjhanavasena pavattantīti attho. Yathā pana tesaṁ paṭhamavipassanābhiniveso hoti, taṁ dassetuṁ **“sabbabodhisattā hī”**ti-ādi vuttaṁ. Buddhabhāvānaṁ vipassanā, Buddhatthāya vā vipassanā **Buddhavipassanā**.

Sikhīsuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.
Buddhavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Āhāravaggo

(SṬ.12.11.)1. Āhārasuttavaṇṇanā

11. **Āharantī**ti ānenti uppādenti, upatthambhentīti attho. **Nibbattā**ti pasutā. **Bhūtā nāma** yasmā tato paṭṭhāya loke jātavohāro paṭisandhiggahaṇato pana paṭṭhāya yāva mātukucchito nikkhanto, tāva sambhavesino, esa tāva gabbhaseyyakesu bhūtasambhavesivibhāgo, itaresu pana paṭhamacittādivasena vutto. **Sambhava**-saddo cettha gabbhaseyyakānaṁ vasena pasūtipariyāyo, itaresaṁ vasena uppattipariyāyo. Paṭhamacittapaṭhama-iriyāpathakkhaṇesu hi te sambhavaṁ uppattiṁ esanti upagacchanti nāma, na tāva bhūtā upapattiyā na suppatiṭṭhitattā, bhūtā eva sabbaso bhavesanāya samucchinnattā. **Na puna bhavissantī**ti avadhāraṇena nivattitamatthaṁ dasseti. Yo ca “kālaghaso bhūto”ti-ādīsu bhūta-saddassa khīṇāsavavācitā daṭṭhabbā. **Vā-saddo cettha sampiṇḍanattho** “agginā vā udakena vā”ti-ādīsu viya.

Yathāsakaṁ (SṬ.12.11/CS:pg.2.26) paccayabhāvena attabhāvassa paṭhapanamevettha āhārehi kātabba-anuggaho hotīti adhippāyenāha **“vacanabhedo …pe… eko yevā”**ti. **Sattassa uppannadhammānan**ti sattassa santāne uppannadhammānaṁ. Yathā “vassasataṁ tiṭṭhatī”ti vutte anuppabandhavasena pavattatīti vuttaṁ hoti, evaṁ ṭhitiyāti anuppabandhavasena pavattiyāti attho, sā pana avicchedoti āha **“avicchedāyā”**ti. Anuppabandhadhammuppattiyā sattasantāno anuggahito nāma hotīti āha **“anuppannānaṁ uppādāyā”**ti. **Etānī**ti ṭhiti-anuggahapadāni. **Ubhayattha daṭṭhabbāni** na yathāsambandhato.

Vatthugatā ojā vatthu viya tena saddhiṁ ajjhoharitabbataṁ gacchatīti vuttaṁ **“ajjhoharitabbako āhāro”**ti, nibbattita-ojaṁ pana sandhāya “kabaḷīkāro āhāro ojaṭṭhamakarūpāni āharatī”ti vakkhati. **Oḷārikatā** appojatāya na vatthuno thūlatāya kathinatāya vā, tasmā yasmiṁ vatthusmiṁ parittā ojā hoti, taṁ oḷārikaṁ. Sappādayo dukkhuppādakatāya **oḷārikā** veditabbā. Visāṇādīnaṁ tivassachaḍḍitānaṁ pūtibhūtattā mudukatāti vadanti. Taracchakheḷatemitatāya pana tathābhūtānaṁ tesaṁ mudukatā. Dhammasabhāvo hesa. **Sasānaṁ āhāro sukhumo** taruṇatiṇasassakhādanato. **Sakuṇānaṁ āhāro sukhumo** tiṇabījādikhādanato. **Paccantavāsīnaṁ āhāro sukhumo** māsamuggakurādibhojanattā. **Tesan**ti paranimmitavasavattīnaṁ. **Sukhumotvevā**ti na kiñci upādāya, atha kho sukhumo-icceva niṭṭhaṁ patto tato paramasukhumassa abhāvato.

Vatthuvasena panettha āhārassa oḷārikasukhumatā vuttā, sā cassa appojamahojatāhi veditabbāti dassetuṁ **“ettha cā”**ti-ādimāha. **Parissayan**ti khudāvasena uppannaṁ vihiṁsaṁ sarīradarathaṁ. **Vinodetī**ti vatthu tassa vinodanamattaṁ karoti. **Na pana sakkoti pāletun**ti sarīraṁ yāpetuṁ nappahoti nirojattā. **Na sakkoti parissayaṁ vinodetuṁ** āmāsayassa apūraṇato.

Chabbidhopīti iminā kassaci phassassa anavasesitabbatamāha. Desanakkamenevettha phassādīnaṁ dutiyāditā, na aññena kāraṇenāti āha **“desanānayo eva cesā”**ti-ādi. Manaso sañcetanā na (SṬ.12.11/CS:pg.2.27) sattassāti dassanatthaṁ manogahaṇaṁ yathā “cittassa ṭhiti, cetovimutti cā”ti āha **“manosañcetanāti cetanāvā”**ti. **Cittan**ti yaṁ kiñci cittameva. **Ekarāsiṁ katvā**ti ekajjhaṁ gahetvā vibhāgaṁ akatvā, sāmaññena gahitāti attho. Tattha labbhamānaṁ upādiṇṇakādivibhāgaṁ dassetuṁ **“kabaḷīkāro āhāro”**ti-ādi vuttaṁ. **Āhāratthaṁ na sādhentī**ti tādisassa āhārassa anāharaṇato. **Tadāpī**ti bhijjitvā vigatakālepi. **Upādiṇṇakāhāroti vuccantī**ti keci. **Idaṁ pana ācariyānaṁ na ruccati** tadā upādiṇṇakarūpasseva abhāvato. **Paṭisandhicitteneva sahajātā**ti lakkhaṇavacanametaṁ, sabbāyapi kammajarūpapariyāpannāya ojāya atthibhāvassa avicchedappavattisambhavadassanattho. **Sattamā**ti uppannadivasato paṭṭhāya yāva sattamadivasāpi. Rūpasantatiṁ **pāleti** paveṇighaṭanavasena. **Ayamevā**ti kammaja-ojā. Kammaja-ojaṁ pana paṭicca uppanna-ojā akammajattā anupādiṇṇa-āhārotveva veditabbo. Anupādiṇṇakā phassādayo veditabbāti ānetvā sambandho. Lokuttarā phassādayo kathanti āha **“lokuttarā pana ruḷhīvasena kathitā”**ti. Yasmā tesaṁ kusalānaṁ upetapariyāyo natthi, tasmā vipākānaṁ upādiṇṇapariyāyo natthevāti anupādiṇṇapariyāyopi ruḷhīvasena vuttoti veditabbo.

Pubbe “āhārāti paccayā”ti vuttattā yadi paccayaṭṭho āhāraṭṭhoti-ādinā codeti, **atha kasmā ime eva cattāro vuttā**ti atha kasmā cattārova vuttā. Ime eva ca vuttāti yojanā. **Visesappaccayattā**ti etena yathā aññe paccayadhammā attano paccayuppannassa paccayāva honti, ime pana tathā ca hoti aññathā cāti samānepi paccayatte atirekapaccayā honti, tasmā “āhārāti vuttā”ti imamatthaṁ dasseti. Idāni taṁ atirekapaccayataṁ dassetuṁ **“visesapaccayo hī”**ti-ādi vuttaṁ. Visesappaccayo rūpakāyassa kabaḷīkāro āhāro upathambhakabhāvato. Tenāha Aṭṭhakathāyaṁ “rūpārūpānaṁ upathambhakattena upakārakā cattāro āhārā āhārapaccayo”ti (visuddhi.2.608 paṭṭhā. aṭṭha. paccayuddesavaṇṇanā). Upathambhakattañhi satīpi janakatte arūpīnaṁ āhārānaṁ āhārajarūpasamuṭṭhānakarūpāhārassa (SṬ.12.11/CS:pg.2.28) ca hoti, asati pana upathambhakatte āhārānaṁ janakattaṁ natthīti upathambhakattaṁ padhānaṁ. Janayamānopi hi āhāro avicchedavasena upathambhayamāno eva janetīti upathambhakabhāvo eva āhārabhāvo. **Vedanāya phasso** visesapaccayo. “Phassapaccayā vedanā”ti hi vuttaṁ. “Saṅkhārapaccayā viññāṇan”ti vacanato **viññāṇassa manosañcetanā**. “Cetanā tividhaṁ bhavaṁ janetī”ti hi vuttaṁ. “Viññāṇapaccayā nāmarūpan”ti pana vacanato **nāmarūpassa viññāṇaṁ** visesapaccayo. Na hi okkantaviññāṇābhāve nāmarūpassa atthi sambhavo. Yathāha “viññāṇañca hi, Ānanda, mātukucchismiṁ na okkamissatha, api nu kho nāmarūpaṁ mātukucchismiṁ samuccissathā”ti-ādi (dī.ni.2.115). Vuttamevatthaṁ suttena sādhetuṁ **“yathāhā”**ti-ādi vuttaṁ.

Evaṁ yadipi paccayattho āhārattho, visesapaccayattā pana imeva āhārāti vuttāti taṁ nesaṁ visesapaccayataṁ avibhāgato dassetvā idāni vibhāgato dassetuṁ **“ko panetthā”**ti-ādi āraddhaṁ. **Mukhe ṭhapitamatto eva** asaṅkhādito, tattakenāpi abbhantarassa āhārassa paccayo hoti eva. Tenāha **“aṭṭha rūpāni samuṭṭhāpetī”**ti.

Sukhavedanāya hito **sukhavedanīyo**. **Sabbathāpī**ti cakkhusamphassādivasena. Yattakā phassassa pakārabhedā, tesaṁ vasena sabbappakāropi **phassāhāro** yathāraham **tisso vedanā āharati,** anāhārako natthi.

Sabbathāpīti idhāpi phassāhāre vuttanayānusārena attho veditabbo. **Tisantativasenā**ti kāyadasakaṁ bhāvadasakaṁ vatthudasakanti tividhasantativasena. **Sahajātādipaccayanayenā**ti sahajātādipaccayavidhinā. Paṭisandhiviññāṇañhi attanā sahajātanāmassa sahajāta-aññamaññavipākindriyasampayutta-atthi-avigatapaccayehi paccayo hontoyeva āhārapaccayatāya taṁ āhāreti vuttaṁ, sahajātarūpesu pana vatthuno sampayuttapaccayaṁ ṭhapetvā vippayuttapaccayena, sesarūpānaṁ aññamaññapaccayañca ṭhapetvā itaresaṁ paccayānaṁ vasena yojanā kātabbā. **Tānī**ti napuṁsakaniddeso anapuṁsakānampi napuṁsakehi saha vacanato. **Sāsavakusalākusalacetanāva vuttā** visesapaccayabhāvadassanaṁ hetanti, tenāha **"avisesena panā"**ti-ādi. **Paṭisandhiviññāṇameva vuttan**ti etthāpi (SṬ.12./CS:pg.2.29) eseva nayo. Yathā tassa tassa phalassa visesato paccayatāya etesaṁ āhārattho, evaṁ avisesatopīti dassetuṁ **"avisesenā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **taṁsampayuttataṁsamuṭṭhānadhammānan**ti tehi phassādīhi sampayuttadhammānañceva taṁsamuṭṭhānarūpadhammānañca. Tattha **sampayutta**ggahaṇaṁ yathārahato daṭṭhabbaṁ, **samuṭṭhāna**ggahaṇaṁ pana avisesato.

Upatthambhento āhārakiccaṁ sādhetīti upatthambhento eva rūpaṁ samuṭṭhāpeti, ojaṭṭhamakasamuṭṭhāpaneneva panassa upathambhanakiccasiddhi. **Phusantoyevā**ti phusanakiccaṁ karonto eva. **Āyūhamānāvā**ti cetayamānā eva abhisandahantī eva. **Vijānantamevā**ti upapattiparikappanavasena vijānantameva āhārakiccaṁ sādhetīti yojanā. Sabbattha āhārakiccasādhanañca tesaṁ vedanādi-uppattihetutāya attabhāvassa pavattanameva. **Kāyaṭṭhapanenā**ti kasmā vuttaṁ, nanu kammajādirūpaṁ kammādināva pavattatīti codanaṁ sandhāyāha **"kammajanitopī"**ti-ādi.

Upādiṇṇarūpasantatiyā upatthambhaneneva utucittajarūpasantatīnampi upatthambhanasiddhi hotīti **"dvinnaṁ rūpasantatīnan"**ti vuttaṁ. Upatthambhanameva sandhāya **"anupālako hutvā"**ti ca vuttaṁ. Rūpakāyassa ṭhitihetutā hi yāpanā anupālanā. **Sukhādivatthubhūtan**ti sukhādīnaṁ pavattiṭṭhānabhūtaṁ. Ārammaṇampi hi vasati ettha ārammaṇakaraṇavasena tadārammaṇā dhammāti vatthūti vuccati. **Phusantoyevā**ti idaṁ phassassa phusanasabhāvattā vuttaṁ. Na hi dhammānaṁ sabhāvena vinā pavatti atthi, vedanāpavattiyā vinā sattānaṁ sandhāvanatā natthīti āha **"sukhādi …pe… hotī"**ti. Na cettha saññībhavakathāyaṁ asaññībhavo dassetabbo, tassāpi vā kāraṇabhūtavedanāpavattivaseneva ṭhitiyā hetuno abyāpitattā, tathā hi **"manosañcetanā …pe… bhavamūlanipphādanato sattānaṁ ṭhitiyā hotī"**ti vuttā. Tato eva **viññāṇaṁ vijānantamevā**ti upapattiparikappanavasena vijānantamevāti vuttovāyamattho.

Cattāri bhayāni daṭṭhabbāni ādīnavavibhāvanato. **Nikantī**ti nikāmanā, rasataṇhaṁ sandhāya vadati. Sā hi kabaḷīkāre āhāre balavatī, tenevettha avadhāraṇaṁ kataṁ. Bhāyati etasmāti bhayaṁ, **nikantiyeva** (SṬ.12.11/CS:pg.2.30) **bhayaṁ** mahānatthahetuto. Upagamanaṁ visayindriyaviññāṇesu visayaviññāṇesu ca saṅgativasena pavatti, taṁ vedanādi-uppattihetutāya "bhayan"ti vuttaṁ. Avadhāraṇe payojanaṁ vuttanayameva. Sesadvayepi eseva nayo. **Āyūhanaṁ** abhisandahanaṁ, saṁvidhānantipi vadanti. Taṁ bhavūpapattihetutāya **"bhayan"**ti vuttaṁ. **Abhinipāto** tattha tattha bhave paṭisandhiggahaṇavasena viññāṇassa nibbatti. So bhavūpapattihetukānaṁ sabbesaṁ anatthānaṁ mūlakāraṇatāya **"bhayan"**ti vuttaṁ. Idāni

nikanti-ādīnaṁ sappaṭibhayataṁ vitthārato dassetuṁ **“kiṁ kāraṇā”**ti-ādi āraddhaṁ. Tattha **nikantiṁ katvā**ti ālayaṁ janetvā, taṇhaṁ uppādetvāti attho. **Sītādīnaṁ purakkhatā**ti sītādīnaṁ purato ṭhitā, sītādīhi bādhiyamānāti attho.

Phassaṁ upagacchantāti cakkhusamphassādibhedaṁ phassaṁ pavattentā. **Phassassādino**ti kāyasamphassavasena phoṭṭhabbasaṅkhātassa assādanasīlā. Kāyasamphassavasena hi sattānaṁ phoṭṭhabbataṇhā pavattatīti dassetuṁ phassāhārādīnavadassane phoṭṭhabbārammaṇaṁ uddhaṭaṁ **“paresaṁ rakkhitagopitesū”**ti-ādinā. **Phassassādino**ti vā phassāhārassādinoti attho. Sati hi phassāhāre sattānaṁ phassārammaṇe assādo, nāsati, tenāha **“phassassādamūlakan”**ti-ādi.

Jātinimittassa bhayassa abhinipātasabhāvena gahitattā **“tammūlakan”**ti vuttaṁ. Kammāyūhananimittanti attho. **Bhayaṁ sabban**ti pañcavīsati, tividhamahābhayaṁ, aññañca sabbabhayaṁ **āgatameva hoti** bhayādhiṭṭhānassa attabhāvassa nipphādanato.

Abhinipatatīti abhinibbattati. Paṭhamābhinibbatti hi sattānaṁ tattha tattha aṅgārakāsusadise bhave abhinipātasadisī. **Tammūlakattā**ti nāmarūpanibbattimūlakattā. Sabbabhayānaṁ **abhinipātoyeva bhayaṁ** bhāyati etasmāti katvā.

Appeti viyāti phalassa attalābhahetubhāvato kāraṇaṁ, taṁ niyyādeti viya. **Tan**ti phalaṁ. **Tato**ti kāraṇato. **Etesan**ti āhārānaṁ (SṬ.12.11/CS:pg.2.31) **Yathāvuttenā**ti “phalaṁ nidetī”ti-ādinā vuttappakārena **atthena**. **Sabbapadesū**ti “vedanānirodhenā”ti-ādīsu sabbesu padesu.

Paṭisandhiṁ ādiṁ katvāti paṭisandhikkhaṇaṁ ādiṁ katvā. Upādiṇṇaka-āhāre sandhāya **“attabhāvasaṅkhātānaṁ āhārānan”**ti vuttaṁ. Te hi nippariyāyato taṇhānidānā. **Paripuṇṇāyatanānaṁ sattānaṁ sattasantativasenā**ti paripuṇṇāyatanānaṁ sabhāvakānaṁ cakkhu sotaṁ ghānaṁ jivhā kāyo bhāvo vatthūti imesaṁ sattannaṁ santatīnaṁ vasena. **Sesānaṁ** aparipuṇṇāyatanānaṁ andhabadhira-abhāvakānaṁ. **Ūna-ūnasantativasenā**ti cakkhunā, sotena, tadubhayena, bhāvena ca ūna-ūnasantativasena. Paṭisandhiyaṁ jātā **paṭisandhikā**. **Paṭhamabhavaṅgacittakkhaṇādī**ti **ādi**-saddena tadārammaṇacittassa saṅgaho daṭṭhabbo.

Taṇhāyapi nidānaṁ jānātīti yojanā. Taṇhānidānantipi pāṭho. **Vaṭṭaṁ dassetvā**ti sarūpato nayato ca sakalameva vaṭṭaṁ dassetvā. Idāni tamatthaṁ vitthārato vibhāvetuṁ **“imasmiñca pana ṭhāne”**ti-ādimāha. **Atītābhimukhaṁ desanaṁ katvā**ti paccuppannabhavato paṭṭhāya atītadhammābhimukhaṁ tabbisayaṁ desanaṁ katvā tathākāraṇena. **Atītena vaṭṭaṁ dassetī**ti atītabhavena kammakilesavipākavaṭṭaṁ dasseti. **Attabhāvo**ti paccuppanno attabhāvo. Yadi evaṁ kasmā “atītena vaṭṭaṁ dassetī”ti vuttanti? Nāyaṁ doso “atītenevā”ti anavadhāraṇato, evañca katvā atītābhimukhaggahaṇaṁ janakakammaṁ gahitaṁ, taṇhāsīsena nānantariyabhāvato. Na hi kammunā vinā taṇhā bhavanetti yujjati.

Taṁ kammanti taṇhāsīsena vuttakammaṁ. **Dassetun**ti taṁ atītaṁ attabhāvaṁ dassetuṁ. **Tassattabhāvassa janakaṁ kamman**ti tassa yathāvuttassa attabhāvassa janakaṁ. Tato parampi attabhāvaṁ āyūhitaṁ kammaṁ dassetuṁ vuttaṁ. Avijjā ca nāma taṇhā viya kammattāti kammasseva gahaṇaṁ. **Dvīsu ṭhānesū**ti āhāraggahaṇena vedanādiggahaṇenāti dvīsu ṭhānesu. **Attabhāvo**ti paccuppannakāliko atītakāliko ca attabhāvo. Puna **dvīsū**ti taṇhāggahaṇe avijjāsaṅkhāraggahaṇeti dvīsu ṭhānesu. **Tassa janakan**ti paccuppannassa ceva atītassa ca attabhāvassa janakaṁ kammaṁ vuttanti yojanā (SṬ.12.11/CS:pg.2.32) Kammaggahaṇena cettha yattha taṁ kammaṁ āyūhitaṁ,

sā atītā jāti atthato dassitā hoti. Tena saṁsāravaṭṭassa anamataggataṁ dīpeti. **Saṅkhepenā**ti saṅkhepena hetupañcakaphalapañcakaggahaṇampi hi saṅkhepo eva hetuphalabhāvena saṅgahetabbadhammānaṁ anekavidhattā.

Yadi atītena vaṭṭaṁ dassitaṁ, evaṁ sati sappadesā paṭiccasamuppādadhammadesanā hotīti dassento **"tatrāyan"**ti-ādimāha. Tena hi yadipi sarūpato anāgatena vaṭṭaṁ idha na dassitaṁ, nayato pana tassapi dassitattā nippadesā eva paṭiccasamuppādadesanāti dasseti. Idāni tamatthaṁ upamāya vibhāvetuṁ **"yathā hī"**ti-ādi vuttaṁ. **Udakapiṭṭhe nipannan**ti udakaṁ pariplavavasena nipannaṁ. **Parabhāgan**ti para-uttamaṅgabhāgaṁ. **Orato**ti tato aparabhāgato olokento. **Aparipuṇṇo**ti vikalāvayavo. **Evaṁsampadan**ti-ādi upamāya saṁsandanaṁ.

Yathā hi gīvā sarīrasandhārakakaṇḍarānaṁ mūlaṭṭhānabhūtā, evaṁ attabhāvasandhārakānaṁ saṅkhārānaṁ mūlabhūtā taṇhāti vuttaṁ **"gīvāya diṭṭhakālo"**ti. Yathā vedanādi-anekāvayavasamudāyabhūto attabhāvo, evaṁ phāsukapiṭṭhikaṇḍakādi-anekāvayavasamudāyabhūtā piṭṭhīti **"piṭṭhiyā …pe… tassa diṭṭhakālo"**ti vuttaṁ. **Taṇhāsaṅkhātan**ti taṇhāya kathitaṁ. Idha desanāya paccayā avijjāsaṅkhārā veditabbāti "naṅguṭṭhamūlassa diṭṭhakālo viyā"ti vuttaṁ. Tathā hi pariyosāne "naṅguṭṭhamūlaṁ passeyyā"ti upamādassanaṁ kataṁ. Nayato paripuṇṇabhāvaggahaṇaṁ veditabbaṁ. Pāḷiyaṁ anāgatassāpi paccayavaṭṭassa hetuvasena phalavasena vā paripuṇṇabhāvassa mukhamattadassanīyattā ādito phalahetusandhi, majjhe hetuphalasandhi, antepi phalahetusandhīti evaṁ tisandhikattā **catusaṅkhepameva vaṭṭaṁ dassitan**ti.

Āhārasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.12.12.)2. Moḷiyaphaggunasuttavaṇṇanā

12. **Imasmiṁyeva ṭhāne**ti "cattārome bhikkhu …pe… āhārā"ti evaṁ cattāro āhāre sarūpato dassetvā "ime kho bhikkhave …pe… anuggahāyā"ti nigamanavasena dassite imasmiṁyeva ṭhāne. **Desanaṁ niṭṭhāpesi** (SṬ.12.12/CS:pg.2.33) catu-āhāravibhāgadīpakaṁ desanaṁ uddesavaseneva niṭṭhāpesi, upari āvajjetvā tuṇhī nisīdi. **Diṭṭhigatiko**ti attadiṭṭhivasena diṭṭhigatiko. **Varagandhavāsitan**ti sabhāvasiddhena candanagandhena ceva tadaññanānāgandhena ca paribhāvitattā varagandhavāsitaṁ **Ratanacaṅkoṭavarenā**ti ratanamayena uttamacaṅkoṭakena. **Desanānusandhiṁ ghaṭento**ti yathādesitāya desanāya anusandhiṁ ghaṭento, yathā uparidesanā vaddheyya, evaṁ ussāhaṁ karonto. **Viññāṇāhāraṁ āhāretī**ti tassa āhāraṇakiriyāya vuttapucchāya taṁ diṭṭhigataṁ uppāṭento **"yo etaṁ …pe… bhuñjati vā"**ti āha.

Viññāṇāhāre nāma icchite tassa upabhuñjakenapi bhavitabbaṁ, so "ko nu kho"ti ayaṁ pucchāya adhippāyo. **Utusamaye**ti gabbhavuṭṭhānasamaye. So hi utusamayassa mattakasamayattā tathā vutto. "Udakena aṇḍāni mā nassantū"ti **mahāsamuddato nikkhamitvā**. Gijjhapotakā viya āhārasañcetanāya tāni kacchapaṇḍāni manosañcetanāhārena yāpentīti ayaṁ tassa therassa laddhi. **Kiñcāpi ayaṁ laddhī**ti phassamanosañcetanāhāresu kiñcāpi therassa yuttā ayuttā vā ayaṁ laddhi. **Imaṁ pañhan**ti "ko nu kho, bhante, viññāṇāhāraṁ āhāretī"ti imaṁ pañhaṁ etāya yathāvuttāya laddhiyā na pana pucchati, atha kho sattupaladdhiyā pucchatīti adhippāyo. **So**ti

diṭṭhigatiko. **Na niggahetabbo** ummattakasadisattā adhippāyaṁ ajānitvā pucchāya katattā. Tenāha "āhāretīti nāhaṁ vadāmī"ti-ādi.

Tasmiṁ mayā evaṁ vutteti tasmiṁ vacane mayā "āhāretī"ti evaṁ vutte sati. **Ayaṁ pañho**ti "ko nu kho, bhante, viññāṇāhāraṁ āhāretī"ti ayaṁ pañho yutto bhaveyya. **Evaṁ pucchite pañhe**ti sattupaladdhiṁ anādāya "katamassa dhammassa paccayo"ti evaṁ dhammapavattavaseneva pañhe pucchite. **Teneva viññāṇenā**ti teneva paṭisandhiviññāṇena saha uppannaṁ nāmañca rūpañca atītabhave diṭṭhigatikassa vasena āyatiṁ punabbhavābhinibbattīti idhādhippetaṁ. **Nāmarūpe jāte satī**ti nāmarūpe nibbatte tappaccayabhūtaṁ bhinditvā saḷāyatanaṁ hoti.

Tatrāyaṁ paccayavibhāgo--nāmanti vedanādikhandhattayaṁ idhādhippetaṁ, rūpaṁ pana sattasantatipariyāpannaṁ, niyamato cattāri bhūtāni cha vatthūni jīvitindriyaṁ (SṬ.12.12/CS:pg.2.34) āhāro ca. Tattha vipākanāmaṁ paṭisandhikkhaṇe hadayavatthuno sahāyo hutvā chaṭṭhassa manāyatanassa sahajāta-aññamaññanissayasampayuttavipāka-atthi-avigatapaccayehi sattadhā paccayo hoti. Kiñci panettha hetupaccayena kiñci āhārapaccayenāti evaṁ ukkaṁsāvakaṁso veditabbo. Itaresaṁ pana pañcāyatanānaṁ catunnaṁ mahābhūtānaṁ sahāyo hutvā sahajātanissayavipākavippayutta-atthi-avigatavasena chadhā paccayo hoti. Kiñci panettha hetupaccayena kiñci āhārapaccayenāti sabbaṁ purimasadisaṁ. Pavatte vipākanāmaṁ vipākassa chaṭṭhāyatanassa vuttanayena sattadhā paccayo hoti, avipākaṁ pana avipākassa chaṭṭhassa tato vipākapaccayaṁ apanetvā paccayo hoti. Cakkhāyatanādīnaṁ pana paccuppannaṁ cakkhupasādādivatthukampi itarampi vipākanāmaṁ pacchājātavippayutta-atthi-avigatapaccayehi catudhā paccayo hoti, tathā avipākampi veditabbaṁ. Rūpato pana vatthurūpaṁ paṭisandhiyaṁ chaṭṭhassa sahajāta-aññamaññanissayavippayutta-atthi-avigatapaccayehi chadhā paccayo hoti. Cattāri pana bhūtāni cakkhāyatanādīnaṁ pañcannaṁ sahajātanissaya-atthi-avigatapaccayehi catudhā paccayo hoti. Rūpajīvitaṁ atthi-avigatindriyavasena tidhā paccayo hotīti ayañhettha saṅkhepo, vitthāro pana Visuddhimaggato (visuddhi.2.594) gahetabbo.

Pañhassa okāsaṁ dentoti "ko nu kho, bhante, phusatī"ti imassa diṭṭhigatikapañhassa okāsaṁ dento. Tato vivecetukāmoti adhippāyo. **Sabbapadesū**ti diṭṭhigatikena Bhagavatā ca vuttapadesu. **Satto**ti attā. So pana ucchedavādinopi yāva na ucchijjati, tāva atthevāti laddhi, pageva sassatavādino. **Bhūto**ti vijjamāno. **Nipphatto**ti nipphanno. Na tassa dāni nipphādetabbaṁ kiñci atthīti laddhi. **Idappaccayā idan**ti imasmā viññāṇāhārapaccayā idaṁ nāmarūpaṁ. Puna **idappaccayā idan**ti imasmā nāmarūpapaccayā idaṁ saḷāyatananti evaṁ bahūsu ṭhānesu Bhagavatā kathitattā yathā paccayato nibbattaṁ saṅkhāramattamidanti saññattiṁ upagato. **Tenāpī**ti saññattupagatenāpi. **Ekābaddhaṁ katvā**ti yathā pucchāya avasaro na hoti, tathā ekābaddhaṁ katvā. **Desanāruḷhan**ti yato saḷāyatanapadato paṭṭhāya "saḷāyatanapaccayā phasso"ti-ādinā desanā paṭiccasamuppādavīthiṁ āruḷhameva. **Tamevā**ti saḷāyatanapadameva (SṬ.12.12/CS:pg.2.35) gahetvā. **Vivajjento**ti vivaṭṭento. **Evamāhā**ti "channaṁtvevā"ti-ādi-ākārena evaṁ desite, "vineyyajano paṭivijjhatī"ti evamāha. Viññāṇāhāro āyatiṁ punabbhavābhinibbattiyāti evaṁ purimabhavato āyatibhavassa paccayavasena mūlakāraṇavasena ca desitattā **"viññāṇanāmarūpānaṁ antare eko sandhī"**ti vuttaṁ. Tadaminā viññāṇaggahaṇena abhisaṅkhāraviññāṇassāpi gahaṇaṁ katanti daṭṭhabbaṁ.

Moḷiyaphaggunasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.12.13.)3. Samaṇabrāhmaṇasuttavaṇṇanā

13. Ye paccayasamavāye tenattabhāvena saccāni paṭivijjhituṁ samatthā, te bāhirakaliṅge ṭhitāpi teneva tattha samatthatāyogena bhāvinaṁ samitabāhitapāpataṁ apekkhitvā samaṇasammatāyeva brāhmaṇasammatāyevāti te nivattetuṁ **"saccāni paṭivijjhituṁ asamatthā"**ti vuttaṁ. **Dukkhasaccavasenā**ti dukkha-ariyasaccavasena. Aññathā kathaṁ bāhirakāpi jarāmaraṇaṁ dukkhanti na jānanti. Saccadesanābhāvato "saha taṇhāyā"ti vuttanti keci. Taṁ na suṭṭhu. Yasmā tattha tattha bhave paṭhamābhinibbatti, idha jātīti adhippetā, sā ca taṇhā eva santānena, taṇheva sā jāti. Jarāmaraṇañcettha pākaṭameva adhippetaṁ, na khaṇikaṁ, tasmā sataṇhā eva jātijarāmaraṇassa samudayoti bhūtakathanametaṁ daṭṭhabbaṁ. Samudayasaccavasena na jānantīti yojanā. Esa nayo sesapadesupi. **Sabbapadesū**ti yattha taṇhā visesanabhāvena vattabbā, tesu sabbapadesu. Yena samannāgatattā puggalo paramatthato samaṇo brāhmaṇoti vuccati, taṁ sāmaññaṁ brahmaññañcāti āha **"ariya …pe… brahmaññañcā"**ti. Yena hi pavattinimittena samaṇa-saddo brāhmaṇa-saddo ca sake atthe niruḷho, tassa vasena abhinnopi veneyyajjhāsayato dvidhā katvā vattuṁ arahatīti vuttaṁ **"ubhayatthāpī"**ti. **Ekādasasu ṭhānesu cattāri saccāni kathesi** avijjāsamudayassa anuddhaṭattā.

Samaṇabrāhmaṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.12.14.)4. Dutiyasamaṇabrāhmaṇasuttavaṇṇanā

14. **Ime** (SṬ.12.14/CS:pg.2.36) **dhamme katame dhamme**ti ca ettha **iti**-saddo ādi-attho. Tena "imesaṁ dhammānaṁ katamesaṁ dhammānan"ti imesaṁ padānaṁ saṅgaho. Etāni hi padāni jarāmaraṇādīnaṁ sādhāraṇabhāvena vuttāni imissā desanāya papañcabhūtānīti āha **"ettakaṁ papañcaṁ katvā kathitaṁ, desanaṁ …pe… ajjhāsayenā"**ti. Iminā tāneva jarāmaraṇādīni gahetvā puggalajjhāsayavasena ādito "ime dhamme"ti-ādinā sabbapadasādhāraṇato desanā āraddhā. Yathānulomasāsanañhi suttantadesanā, na yathādhammasāsananti.

Dutiyasamaṇabrāhmaṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.12.15.)5. Kaccānagottasuttavaṇṇanā

15. Yasmā idha jānantāpi "sammādiṭṭhī"ti vadanti ajānantāpi bāhirakāpi sāsanikāpi anussavādivasenapi attapaccakkhenapi, tasmā taṁ bahūnaṁ vacanaṁ upādāya āmeḍitavasena **"sammādiṭṭhi sammādiṭṭhīti, bhante, vuccatī"**ti āha. Tathāniddiṭṭhatādassanatthaṁ hissa ayaṁ āmeḍitapayogo. Ayañhettha adhippāyo--"aparehipi sammādiṭṭhīti vuccati, sā panāyaṁ evaṁ vuccamānā atthañca lakkhaṇañca upādāya kittāvatā nu kho, bhante, sammādiṭṭhi hotī"ti. Aṭṭhakathāyaṁ pana

"sammādiṭṭhī"ti vacane yasmā viññū eva pamāṇaṁ, na aviññū, tasmā **"yaṁ paṇḍitā"**ti-ādi vuttaṁ. Dve avayavā assāti dvayaṁ, duvidhaṁ diṭṭhigāhavatthu, dvayaṁ diṭṭhigāhavasena nissito apassitoti **dvayanissito**. Tenāha **"dve koṭṭhāse nissito"**ti. Yāya diṭṭhiyā "sabboyaṁ loko atthi vijjati sabbakālaṁ upalabbhatī"ti diṭṭhigatiko gaṇhāti, sā diṭṭhi atthitā, sā eva sadā sabbakālaṁ loko atthīti pavattagāhatāya sassato, taṁ **sassataṁ**. Yāya diṭṭhiyā "sabboyaṁ loko natthi na hoti ucchijjatī"ti diṭṭhigatiko gaṇhāti, sā diṭṭhi natthitā, sā eva ucchijjatīti uppannagāhatāya ucchedo, taṁ **ucchedaṁ**. **Loko** (SṬ.12.15/CS:pg.2.37) **nāma saṅkhāraloko** tamhi gahetabbato. **Sammappaññāyā**ti aviparītapaññāya yathābhūtapaññāya. Tenāha **"savipassanā maggapaññā"**ti. **Nibbattesu dhammesū**ti yathā paccayuppannesu rūpārūpadhammesu. **Paññāyante svevā**ti santānanibandhanavasena paññāyamānesu eva. **Yā natthī**ti yā ucchedadiṭṭhi tattha tattheva sattānaṁ ucchijjanato vinassanato koci ṭhito nāma satto dhammo vā natthīti saṅkhāraloke uppajjeyya. "Natthi sattā opapātikā"ti pavattamānāpi micchādiṭṭhi tathāpavattasaṅkhārārammaṇāva. **Sā na hotī**ti kammāvijjātaṇhādibhedaṁ paccayaṁ paṭicca saṅkhāralokassa samudayanibbattiṁ sammappaññāya passato, sā ucchedadiṭṭhi, na hoti, nappavattati avicchedena saṅkhārānaṁ nibbattidassanato. **Lokanirodhan**ti saṅkhāralokassa khaṇikanirodhaṁ. Tenāha **"saṅkhārānaṁ bhaṅgan"**ti. **Yā atthī**ti hetuphalasambandhena pavattamānassa santānānupacchedassa ekattaggahaṇena saṅkhāraloke yā sassatadiṭṭhi sabbakālaṁ loko atthīti uppajjeyya. **Sā na hotī**ti uppannuppannānaṁ nirodhassa navanavānañca uppādassa dassanato, sā sassatadiṭṭhi na hoti.

Loko samudeti etasmāti lokasamudayoti āha **"anulomapaccayākāran"**ti. Paccayadhammānañhi attano phalassa paccayabhāvo anulomapaccayākāro. Paṭilomaṁ paccayākāranti ānetvā sambandho. Taṁtaṁhetunirodhato taṁtaṁphalanirodho hi paṭilomapaccayākāro. Yo hi avijjādīnaṁ paccayadhammānaṁ hetu-ādipaccayabhāvo, so nippariyāyato lokasamudayo. **Paccayuppannassa** saṅkhārādikassa. **Anucchedaṁ passato**ti anucchedadassanassa hetu. **Ayampī**ti na kevalaṁ khaṇato udayavayanīharaṇanayo, atha kho paccayato udayavayanīharaṇanayopi.

Upagamanaṭṭhena taṇhāva **upayo**. Tathā **diṭṭhupayo**. **Eseva nayo**ti iminā upayehi upādānādīnaṁ anatthantarataṁ atidisati. Tathā ca pana tesu duvidhatā upādīyati. Nanu ca cattāri upādānāni aññattha vuttānīti? Saccaṁ vuttāni, tāni ca kho atthato dve evāti idha evaṁ vuttaṁ. Kāmaṁ **"ahaṁ maman"**ti ayathānukkamena vuttaṁ, yathānukkamaṁyeva pana attho veditabbo. **Ādi**-saddena paroparassa subhaṁ asubhanti-ādīnañca saṅgaho veditabbo. **Te dhamme**ti tebhūmakadhamme. **Vinivisantī**ti (SṬ.12.15/CS:pg.2.38) virūpaṁ nivisanti, abhinivisantīti attho. **Tāhī**ti taṇhādiṭṭhīhi. **Vinibaddho**ti virūpaṁ vimuccituṁ vā appadānavasena niyametvā baddho.

"Abhiniveso"ti upayupādānānaṁ pavatti-ākāraviseso vuttoti āha **"tañcāyanti tañca upayupādānan"**ti. **Cittassā**ti akusalacittassa. **Patiṭṭhānabhūtan**ti ādhārabhūtaṁ. Dosamohavasenapi akusalacittappavatti taṇhādiṭṭhābhinivesūpanissayā evāti taṇhādiṭṭhiyo akusalassa cittassa adhiṭṭhānanti vuttā. **Tasmin**ti akusalacitte. **Abhinivisantī**ti "etaṁ mama, eso me attā"ti-ādinā abhinivesanaṁ pavattenti. **Anusentī**ti thāmagatā hutvā appahānabhāvena anusenti. **Tadubhayan**ti taṇhādiṭṭhidvayaṁ. **Na upagacchatī**ti "etaṁ mamā"ti-ādinā taṇhādiṭṭhigatiyā na upasaṅkamati na allīyati. **Na upādiyatī**ti na daḷhaggāhaṁ gaṇhāti. **Na adhiṭṭhātī**ti na taṇhādiṭṭhigāhena adhiṭṭhāya pavattati. Attaniyagāho nāma sati attagāhe hotīti vuttaṁ **"attā me"**ti. Idaṁ dukkhaggahaṇaṁ upādānakkhandhāpassayaṁ tabbinimuttassa dukkhassa abhāvāti vuttaṁ

“dukkhamevāti pañcupādānakkhandhamattamevā”ti. “Saṁkhittena pañcupādānakkhandhā dukkhā”ti (dī.ni.2.387 ma.ni.1.120 3.373 vibha.190) hi vuttaṁ. **Kaṅkhaṁ na karotī**ti saṁsayaṁ na uppādeti sabbaso vicikicchāya samucchindanato.

Na parappaccayenāti parassa asaddahanena. **Missakasammādiṭṭhiṁ āhā**ti nāmarūpaparicchedato paṭṭhāya sammādiṭṭhiyā vuttattā lokiyalokuttaramissakaṁ sammādiṭṭhiṁ avoca. **Nikūṭanto**ti nihīnanto. Nihīnapariyāyo hi ayaṁ nikūṭa-saddo. Tenāha **“lāmakanto”**ti. **Paṭhamakan**ti ca garahāyaṁ **ka**-saddo. **Sabbaṁ natthī**ti yathāsaṅkhataṁ bhaṅguppattiyā natthi eva, sabbaṁ natthi ucchijjati vinassatīti adhippāyo. Sabbamatthīti ca yathā asaṅkhataṁ atthi vijjati, sabbakālaṁ upalabbhatīti adhippāyo. **Sabban**ti cettha sakkāyasabbaṁ veditabbaṁ “sabbadhammamūlapariyāyan”ti-ādīsu (ma.ni.1.1) viya. Tañhi pariññāñāṇānaṁ paccayabhūtaṁ. **Iti**-saddo nidassane. Kiṁ nidasseti? Atthi-saddena vuttaṁ. “Atthitan”ti niccataṁ. Sassataggāho hi idha paṭhamo antoti adhippeto. Ucchedaggāho dutiyoti tadubhayavinimuttā ca idappaccayatā. Ettha ca uppannanirodhakathanato sassataṁ, nirujjhantānaṁ asati (SṬ.12.15/CS:pg.2.39) nibbānappattiyaṁ yathāpaccayaṁ punūpagamanakathanato ucchedatañca anupagamma majjhimena Bhagavā dhammaṁ deseti idappaccayatānayena. Tena vuttaṁ “ete …pe… ante”ti-ādi.

Kaccānagottasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.12.16.)6. Dhammakathikasuttavaṇṇanā

16. **Nibbindanatthāyā**ti nibbidānupassanāpaṭilābhāya. Sā hi jarāmaraṇasīsena vuttesu saṅkhatadhammesu nibbindanākārena pavattati. **Virajjanatthāyā**ti virāgānupassanāpaṭilābhāya. **Sīlato paṭṭhāyā**ti vivaṭṭasannissitasīlasamādānato paṭṭhāya. Sotāpattiyaṅgehi samannāgato vivaṭṭasannissitasīle patiṭṭhito upāsakopi pageva catupārisuddhisīle patiṭṭhito bhikkhu sammāpaṭipanno nāma. Tenāha **“yāva arahattamaggā paṭipannoti veditabbo”**ti. **Nibbānadhammassā**ti nibbānāvahassa ariyassa maggassa. **Anurūpasabhāvabhūtan**ti nibbānādhigamassa anucchavikasabhāvabhūtaṁ. **Nibbidā**ti iminā vuṭṭhānagāminipariyosānaṁ vipassanaṁ vadati. **Virāgā nirodhā**ti padadvayena ariyamaggaṁ, itarena phalaṁ. **Etthā**ti imasmiṁ sutte. **Ekena nayenā**ti paṭhamena nayena. Tattha hi Bhagavā tena bhikkhunā dhammakathikalakkhaṇaṁ pucchito taṁ matthakaṁ pāpetvā vissajjesi. Yo hi vipassanaṁ maggaṁ anupādāvimuttiṁ pāpetvā kathetuṁ sakkoti, so ekantadhammakathiko. Tenāha **“dhammakathikassa pucchā kathitā”**ti. **Dvīhī**ti dutiyatatiyanayehi. **Tan**ti pucchaṁ. **Visesetvā**ti visiṭṭhaṁ katvā. Yathāpucchitamattameva akathetvā apucchitampi atthaṁ dassento dhammānudhammapaṭipattiṁ anupādāya vimuttisaṅkhātaṁ visesaṁ pāpetvā. Bhagavā hi appaṁ yācito bahuṁ dento uḷārapuriso viya dhammakathikalakkhaṇaṁ pucchito paṭiccasamuppādamukhena tañceva tato ca uttariṁ dhammānudhammapaṭipattiṁ anupādāvimuttañca vissajjesi. Tattha “nibbidāya …pe… dhammaṁ desetī”ti iminā dhammadesanaṁ vāsanābhāgiyaṁ katvā dassesi. “Nirodhāya paṭipanno hotī”ti iminā nibbedhabhāgiyaṁ, “anupādāvimutto hotī”ti iminā desanaṁ asekkhabhāgiyaṁ katvā dassesi. Tenāha **“sekkhāsekkhabhūmiyo niddiṭṭhā”**ti.

Dhammakathikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.12.17.)7. Acelakassapasuttavaṇṇanā

17. **Liṅgena** (SṬ.12.17/CS:pg.2.40) **acelako**ti pabbajitaliṅgena acelako. Tena acelakacaraṇena acelo, na niccelatāmattenāti dasseti. **Nāmenā**ti gottanāmena **kassapo**ti. Deseti pavedeti saṁsayavigamanaṁ etenāti deso, nicchayahetūti āha **"kiñcideva desan"**ti-ādi. So hi saṁsayavigamanaṁ karotīti **kāraṇaṁ**. **Okāsan**ti avasaṁsandanapadesaṁ. Tenāha **"khaṇaṁ kālan"**ti. **Antaragharaṁ** antonivesanaṁ. Antare gharāni etassāti **antaragharaṁ,** antogāmo. **Yadākaṅkhasī**ti yaṁ ākaṅkhasi. Iti Bhagavā sabbaññupavāraṇāya pavāreti. Tenāha **"yaṁ icchasī"**ti. **Yadākaṅkhasī**ti yaṁ ākaṅkhasi, kassapa, tikkhattuṁ paṭikkhipantopi pucchasi, yaṁ ākaṅkhasi, tameva pucchāti attho.

"Yāvatatiyaṁ paṭikkhipī"ti vuttattā "tatiyampi kho"ti-ādinā pāṭhena bhavitabbaṁ. So pana nayavasena saṁkhittoti daṭṭhabbo. Yena kāraṇena Bhagavā acelakassa tikkhattuṁ yācāpetvā cassa pañhaṁ kathesi, taṁ dassetuṁ **"kasmā panā"**ti-ādimāha. **Gāravajananatthaṁ yāvatatiyaṁ paṭikkhipi** tañca dhammassa sussūsāya. Dhammagarukā hi Buddhā Bhagavanto. Sattānaṁ ñāṇaparipākaṁ āgamayamāno yāvatatiyaṁ yācāpetīti vibhattivipariṇāmavasena sādhāraṇato padaṁ yojetvā puna "ettakena kālenā"ti kassapassa vasena yojetabbaṁ.

Māti paṭisedhe nipāto. **Bhaṇī**ti punavacanavasena kiriyāpadaṁ vadati. **Mā evaṁ bhaṇi,** kathesīti attho. "Iti Bhagavā avocā"ti pana saṅgītikāravacanaṁ. **Sayaṁkataṁ dukkhan**ti purisassa uppajjamānadukkhaṁ, tena kataṁ nāma tassa kāraṇassa pubbe teneva kammassa upacitattāti ayaṁ nayo anavajjo. Diṭṭhigatiko pana pañcakkhandhavinimuttaṁ niccaṁ kārakavedakalakkhaṇaṁ attānaṁ parikappetvā tassa vasena "sayaṁkataṁ dukkhan"ti pucchatīti Bhagavā "mā hevan"ti avoca, tenāha **"sayaṁkataṁ dukkhanti vattuṁ na vaṭṭatī"**ti-ādi. Ettha ca yadi bāhirakehi parikappito attā nāma koci atthi, so ca nicco, tassa nibbikāratāya, purimarūpāvijahanato kassaci visesādhānassa kātuṁ asakkuṇeyyatāya ahitato nivattanatthaṁ, hite ca vattanatthaṁ upadeso ca nippayojano siyā (SṬ.12.17/CS:pg.2.41) attavādino. Kathaṁ vā so upadeso pavattīyati? Vikārābhāvato. Evañca attano ajaṭākāsassa viya dānādikiriyā hiṁsādikiriyā ca na sambhavati, tathā sukhassa dukkhassa ca anubhavanabandho eva attavādino na yujjati kammabandhābhāvato. Jāti-ādīnañca asambhavato kuto vimokkho. Atha pana "dhammamattaṁ tassa uppajjati ceva vinassati ca. Yassa vasenāyaṁ kiriyāvohāro"ti vadeyya, evampi purimarūpāvijahanena avaṭṭhitassa attano dhammamattanti na sakkā sambhāvetuṁ. Te vā panassa dhammā avatthābhūtā, tato aññe vā siyuṁ anaññe vā. Yadi aññe, na tāhi tassa uppannāhipi koci viseso atthi. Yo hi karoti paṭisaṁvedeti cavati upapajjati cāti icchitaṁ, tasmā tadattho eva yathāvuttadoso. Kiñca dhammakappanāpi niratthikā siyā. Atha anaññe, uppādavināsavantīhi avatthāhi anaññassa attano tāsaṁ viya uppādavināsasambhavato kuto niccatāvakāso. Tāsampi vā attano viya niccatāpattīti bandhavimokkhānaṁ asambhavo evāti na yujjatevāyaṁ attavādo. Tenāha **"attā nāma koci dukkhassa kārako natthīti dīpetī"**ti. **Parato**ti "paraṁkataṁ dukkhan"ti-ādike parasmiṁ tividhepi naye. **Adhiccasamuppannan**ti adhicca yadicchāya kiñci kāraṇaṁ kassaci vā pubbaṁ vinā samuppannaṁ. Tenāha **"akāraṇena yadicchāya uppannan"**ti. **Kasmā evamāhā**ti evaṁ vakkhamānoti adhippāyo. **Assā**ti acelassa. **Ayan**ti Bhagavantaṁ sandhāya vadati. **Sodhento**ti sayaṁ visuddhaṁ katvā pucchitamatthaṁ eva

attano pucchāya suddhiṁ dassento. Laddhiyā "sayaṁkataṁ dukkhan"ti micchāgahaṇassa paṭisedhanatthāya.

So karotīti so kammaṁ karoti. **So paṭisaṁvedayatī**ti kārakavedakānaṁ anaññattadassanaparaṁ etaṁ, na pana kammakiriyāphalānaṁ paṭisaṁvedanānaṁ samānakālatādassanaparaṁ. **Itī**ti nidassanatthe nipāto. **Kho**ti avadhāraṇe. "So evā"ti dassito. Aniyatādesā hi ete nipātā. **Ādito**ti bhummatthe nissakkavacananti āha **"ādimhiyevā"**ti. "Sayaṁkataṁ dukkhan"ti laddhiyā pageva "so karoti, so paṭisaṁvedayatī"ti saññācittavipallāsā bhavanti. Saññāvipallāsato hi cittavipallāso, cittavipallāsato diṭṭhivipallāso, tenāha **"evaṁ sati pacchā sayaṁkataṁ dukkhanti ayaṁ laddhi hotī"**ti. Evaṁ (SṬ.12.17/CS:pg.2.42) sati saññācittavipallāsānaṁ brūhito micchābhiniveso, yadidaṁ "sayaṁkataṁ dukkhan"ti laddhi. Tasmā paṭinissajjetuṁ pāpakaṁ diṭṭhigatanti dasseti. Tenāha Bhagavā "sayaṁkataṁ …pe… etaṁ paretī"ti. **Vaṭṭadukkhaṁ adhippetaṁ** avisesato atthīti ca vuttattā. **Sassataṁ** sassatagāhaṁ **dīpeti** paresaṁ pakāseti, tathābhūto ca **sassataṁ** daḷhaggāhaṁ **gaṇhātī**ti. **Tassā**ti diṭṭhigatikassa. **Taṁ** "sayaṁkataṁ dukkhan"ti evaṁ pavattaṁ viparītadassanaṁ. **Etaṁ** sassataggahaṇaṁ. **Pareti** upeti. Tenāha **"kārakañca …pe… attho"**ti. **Ekameva gaṇhantan**ti satipi vatthubhede ayoniso uppajjanena ekameva katvā gaṇhantaṁ.

Idha "ādimhiyevā"ti pade. "Paraṁkataṁ dukkhan"ti laddhiyā pagevāti-ādinā hettha vuttanayānusārena attho veditabbo. Ayañhettha yojanā--"paraṁkataṁ dukkhan"ti laddhiyā pageva añño karoti, añño paṭisaṁvedayatīti saññācittavipallāsā bhavantīti sabbaṁ heṭṭhā vuttanayeneva yojetabbaṁ. **Evaṁ satī**ti evaṁ muduke ucchedavipallāse paṭhamuppanne sati pacchā "paraṁkataṁ dukkhan"ti ayaṁ laddhi hotīti sambandho. **Kārako**ti kammassa kārako. **Tena katan**ti kammakārakena kataṁ. Kammunā hi phalassa vohāro abhedopacārakattā. **Evan**ti diṭṭhisahagatā vedanā sātasabhāvā kilesapariḷāhādinā saparissayā sa-upāyāsā, evaṁ. "Pageva itare"ti vuttavedanāya **abhitunnassa viddhassa**. "Vuttanayena yojetabban"ti vatvā taṁ yojanaṁ dassento **"tatrāyan"**ti-ādimāha. **Ucchedan**ti sato sattassa ucchedaṁ vināsaṁ, vibhavanti attho. Asato hi vināsāsambhavato atthibhāvanibandhano ucchedo. Yathā hetuphalabhāvena pavattamānānaṁ sabhāvadhammānaṁ satipi ekasantānapariyāpannānaṁ bhinnasantatipatitehi visese hetuphalānaṁ paramatthato avinābhāvattā bhinnasantānapatitānaṁ viya accantabhedasanniṭṭhānena nānattanayassa micchāgahaṇaṁ ucchedābhinivesassa kāraṇaṁ. Evaṁ hetuphalabhūtānaṁ dhammānaṁ vijjamānepi sabhāvabhede ekasantatipariyāpannatāya ekattanayena accantābhedagahaṇampi kāraṇamevāti dassetuṁ "sattassā"ti vuttaṁ pāḷiyaṁ. Santānavasena hi vattamānesu khandhesu ghanavinibbhogābhāvena ekattagahaṇanibandhano sattaggāho, sattassa ca atthibhāvaggāhanibandhano ucchedaggāho, yāvāyaṁ attā na (SṬ.12.17/CS:pg.2.43) ucchijjati, tāvāyaṁ vijjatiyevāti gahaṇato nirudayavināso idha ucchedoti adhippetoti "ucchedan"ti vuttaṁ. Visesena nāso vināso, abhāvo. So pana maṁsacakkhupaññācakkhūnaṁ dassanapathātikkamoyeva hotīti vuttaṁ "adassanan"ti. Adassane hi nāsasaddo loke niruḷhoti. Sabhāvavigamo sabhāvāpagamo vibhavo. Yo hi nirudayavināsena ucchijjati, na so attano sabhāvena tiṭṭhati.

Ete teti vā ye ime tayā "sayaṁkataṁ dukkhan"ti ca puṭṭhena mayā "so karoti, so paṭisaṁvedayatī"ti-ādinā, "añño karoti, añño paṭisaṁvedayatī"ti-ādinā ca paṭikkhittā sassatucchedasaṅkhātā antā, te ubho anteti yojanā. Atha vā **ete te**ti yattha puthū aññatitthiyā anupacitañāṇasambhāratāya paramagambhīraṁ saṇhaṁ sukhumaṁ suññataṁ appajānantā sassatucchede nimuggā sīsaṁ ukkhipituṁ na visahanti, ete te ubho ante

anupagammāti yojanā. **Desetī**ti paṭhamaṁ tāva anaññasādhāraṇe paṭipattidhamme ñāṇānubhāvena majjhimāya paṭipadāya ṭhito, karuṇānubhāvena desanādhamme majjhimāya paṭipadāya ṭhito dhammaṁ deseti. **Ettha hī**ti **hi**-saddo hetu-attho. Yasmā kāraṇato …pe… niddiṭṭho, tasmā majjhimāya paṭipadāya ṭhito dhammaṁ desetīti yojanā. Kāraṇato phalaṁ dīpitanti yojanā, abhidheyyānurūpañhi liṅgavacanāni honti. **Assā**ti phalassa. **Na koci kārako vā vedako vā niddiṭṭho,** aññadatthu paṭikkhitto hetuphalamattatādassanato kevalaṁ dukkhakkhandhagahaṇatoti. **Ettāvatā**ti "ete te, kassapa …pe… dukkhakkhandhassa nirodho hotī"ti ettakena tāva padena. **Sesapañhā**ti "sayaṁkatañca paraṁkatañca dukkhan"ti-ādikā sesā cattāro pañhā. Aṭṭhakathāyaṁ pana "kiṁ nu kho, bho Gotama, natthi dukkhan"ti pañho pāḷiyaṁ sarūpeneva paṭikkhittoti na uddhato. **Paṭisedhitā hontī**ti tatiyapañho, tāva paṭhamadutiyapañhapaṭikkhepeneva paṭikkhitto, so hi pañho visuṁ visuṁ paṭikkhepena ekajjhaṁ paṭikkhepena ca. Tenāha **"ubho …pe… paṭikkhitto"**ti. Ettha ca yassa attā kārako vedako vā icchito, tena vipariṇāmadhammo attā anuññāto hoti. Tathā ca sati anupubbadhammappavattiyā rūpādidhammānaṁ viya (SṬ.12.17/CS:pg.2.44) sukhādidhammānaṁ viya cassa paccayāyattavuttitāya uppādavantatā āpajjati. Uppāde ca sati avassaṁbhāvī nirodhoti anavakāsā niccatāti. Tassa "sayaṁkatan"ti paṭhamapañhapaṭikkhepo pacchā ce attano niruḷhassa samudayo hotīti pubbe viya anena bhavitabbaṁ, pubbe viya vā pacchāpi. **Sesapañhā**ti tatiyapañhādayo. **Tatiyapañho paṭikkhitto**ti evañca tatiyapañho paṭikkhitto veditabbo--"avijjāpaccayā saṅkhārā"ti-ādinā satataṁ samitaṁ paccayāyattassa dīpanena dukkhassa adhiccasamuppannatā paṭikkhittā, tato eva tassa ajānanañca paṭikkhittaṁ. Tenāha Bhagavā "evametassa kevalassa dukkhakkhandhassa samudayo hotī"ti (ma.ni.3.126 saṁ.ni.2.39-40 mahāva.1 udā.1).

Yaṁ parivāsaṁ samādiyitvā parivasatīti yojanā. **Vacanasiliṭṭhatāvasenā**ti "Bhagavato santike pabbajjaṁ labheyyaṁ upasampadan"ti yācantena tena vuttavacanasiliṭṭhatāvasena. **Gāmappavesanādīnī**ti **ādi**-saddena nātidivāpaṭikkamanaṁ, navesiyādigocaratā, sabrahmacārīnaṁ kiccesu dakkhatādi, uddesādīsu tibbacchandatā, titthiyānaṁ avaṇṇabhaṇane attamanatā, Buddhādīnaṁ avaṇṇabhaṇane anattamanatā, titthiyānaṁ vaṇṇabhaṇane anattamanatā, Buddhādīnaṁ vaṇṇabhaṇane attamanatāti (mahāva.87) imesaṁ saṅgaho. **Aṭṭha vattānī**ti imāni aṭṭha titthiyavattāni pūrentena. Ettha ca nātikālena gāmappavesanā tattha visuddhakāyavacīsamācārena piṇḍāya caritvā nātidivāpaṭikkamananti idamekaṁ vattaṁ.

Ayamettha pāṭhoti etasmiṁ kassapasutte ayaṁ pāṭho. **Aññatthā**ti sīhanādasuttādīsu (dī.ni.1.402-403). **Ghaṁsitvā koṭṭetvā**ti yathā suvaṇṇaṁ nighaṁsitvā adhikaraṇiyā koṭṭetvā niddosameva gayhati, evaṁ parivāsavattacaraṇena ghaṁsitvā suddhabhāvavīmaṁsanena koṭṭetvā suddho eva aññatitthiyapubbo idha gayhati. **Tibbacchandatan**ti sāsanaṁ anupavisitvā brahmacariyavāse tibbacchandataṁ daḷhatarābhirucitaṁ. **Aññataraṁ bhikkhuṁ āmantesī**ti nāmagottena apākaṭaṁ ekaṁ bhikkhuṁ āṇāpesi ehibhikkhu-upasampadāya upanissayābhāvato. **Gaṇe nisīditvā**ti bhikkhū attano santike pattāsanavasena gaṇe nisīditvā.

Acelakassapasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.12.18.)8. Timbarukasuttavaṇṇanā

18. Yasmā (SṬ.12.18/CS:pg.2.45) Timbaruko "vedanā attā. Attāva vedayatī"ti evaṁladdhiko, tasmā tāya laddhiyā "sayaṁkataṁ sukhadukkhan"ti vadati, taṁ paṭisaṁharituṁ Bhagavā "sā vedanā"ti-ādiṁ avoca. Tenāha **"sā vedanāti-ādi sayaṁkataṁ sukhadukkhanti laddhiyā nisedhanatthaṁ vuttan"**ti. **Etthāpī**ti imasmimpi sutte. **Tatrā**ti yaṁ vuttaṁ "sā vedanā …pe… sukhadukkhan"ti, tasmiṁ pāṭhe. **Ādimhiyevā**ti ettha bhummavacanena "ādito"ti to-saddo na nissakkavacane. **Eva**-kārena kho-saddo avadhāraṇeti dasseti. Yaṁ panettha vattabbaṁ, taṁ anantarasutte vuttameva. Tattha pana "vedanāto añño attā, vedanāya kārako"ti laddhikassa diṭṭhigatikassa vādo paṭikkhitto, idha "vedanā attā"ti evaṁladdhikassāti ayameva viseso. Tenāha **"evañhi sati vedanāya eva vedanā katā hotī"**ti-ādi. **Imissā**ti yāya vedanāya sukhadukkhaṁ kataṁ, imissā. **Pubbepī**ti sassatākārato pubbepi. **Purimañhi atthan**ti anantarasutte vuttaṁ atthaṁ. **Aṭṭhakathāyan**ti porāṇaṭṭhakathāyaṁ. **Tan**ti purimasutte vuttamatthaṁ. **Assā**ti imassa suttassa. Yasmā Timbaruko "vedanāva attā"ti gaṇhāti, tasmā vuttaṁ **"ahaṁ sā vedanā …pe… na vadāmī"**ti.

Aññā vedanāti-ādīsupi yaṁ vattabbaṁ, taṁ anantarasutte vuttanayameva. **Kārakavedanā**ti kattubhūtavedanā. **Vedanāsukhadukkhan**ti vedanābhūtasukhadukkhaṁ kathitaṁ, na vaṭṭasukhadukkhaṁ. **"Vipākasukhadukkhameva vaṭṭatī"**ti vuttaṁ "sayaṁkataṁ sukhaṁ dukkhan"ti-ādivacanato.

Timbarukasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.12.19.)9. Bālapaṇḍitasuttavaṇṇanā

19. Avijjā nīvaraṇā bhavādi-ādīnavassa nivāritapaṭicchādikā etassāti **avijjānīvaraṇo,** avijjāya nivutoti āha **"avijjāya nivāritassā"**ti. **Ayaṁ kāyo**ti bālassa appahīnakilesassa paccuppannaṁ attabhāvaṁ rakkhaṁ katvā avijjāya paṭicchāditādīnave ayāthāvadassanavasena taṇhāya paṭiladdhacittassa taṁtaṁbhavūpagā saṅkhārā saṅkharīyanti. Tehi (SṬ.12.19/CS:pg.2.46) ca attabhāvassa abhinibbatti, tasmā ayañca avijjāya kāyo nibbattoti. **Assā**ti bālassa. **Ayaṁ attho**ti "ayaṁ kāyo nāmarūpanti ca vutto"ti attho dīpetabbo upādānakkhandhasaḷāyatanasaṅgahato tesaṁ dhammānaṁ. **Evametaṁ dvayan**ti evaṁ avijjāya nivāritattā, taṇhāya ca saṁyuttattā evaṁ saparasantānagatasaviññāṇakakāyasaṅkhātaṁ dvayaṁ hoti. **Aññatthā**ti suttantaresu. "Cakkhuñca paṭicca rūpe ca uppajjati cakkhuviññāṇaṁ, tiṇṇaṁ saṅgati phasso"ti-ādinā (ma.ni.1.204 400 3.421 425-426 saṁ.ni.2.43-45 4.60-61 kathā.465 467) ajjhattikabāhirāyatanāni bhinditvā cakkhurūpādidvayāni paṭicca cakkhusamphassādayo vuttā, idha pana abhinditvā cha ajjhattikabāhirāyatanāni paṭicca cakkhusamphassādayo vuttā **"dvayaṁ paṭicca phasso"**ti, tasmā **mahādvayaṁ nāma kiretaṁ** anavasesato ajjhattikabāhirāyatanānaṁ gahitattā. **Ajjhattikabāhirāni āyatanānī**ti etthāpi hi saḷāyatanāni saṅgahitāneva. **Phassakāraṇānī**ti phassapavattiyā paccayāni. **Yehī**ti hetudassanamattanti āha **"yehi kāraṇabhūtehī"**ti. Phasso eva phusanakicco, na phassāyatanānīti vuttaṁ **"phassena phuṭṭho"**ti. **Paripuṇṇavasenā**ti avekallavasena. Aparipuṇṇāyatanānaṁ hīnāni phassassa kāraṇāni honti, tesaṁ viyāti "etesaṁ vā aññatarenā"ti vuttaṁ. **Kāyanibbattanādimhī**ti saviññāṇakassa kāyassa nibbattanaṁ kāyanibbattanaṁ, kāyo vā nibbattati etenāti kāyanibbattanaṁ, kilesābhisaṅkhārā.

Ādisaddena phassasaḷāyatanādisaṅgaho. Adhikaṁ payasati payuñjati etenāti adhippayāso, visesakāraṇanti āha **"adhikapayogo"**ti.

Bhagavā amhākaṁ uppādakabhāvena mūlabhāvena **Bhagavaṁmūlakā**. **Ime dhammā**ti ime kāraṇadhammā. Yehi mayaṁ bālapaṇḍitānaṁ samānepi kāyanibbattanādimhi visesaṁ jāneyyāma, tenāha **"pubbe kassapasammāsambuddhena uppāditā"**ti-ādi. **Ājānāmā**ti abhimukhaṁ paccakkhato jānāma. **Paṭivijjhāmā**ti tasseva vevacanaṁ, adhigacchāmāti attho. **Netā**ti amhākaṁ santāne pāpetā. **Vinetā**ti yathā alamariyañāṇadassanaviseso hoti, evaṁ visesato netā, tadaṅgavinayādivasena vā vinetā. **Anunetā**ti anurūpaṁ netā. Antarantarā yathādhammapaññattiyā paññāpitānaṁ dhammānaṁ anurūpato dassanaṁ hotīti āha **"yathāsabhāvato** (SṬ.12.19/CS:pg.2.47)**…pe…dassetā"**ti. Āpāthaṁ upagacchantānaṁ Bhagavā paṭisaraṇaṁ samosaraṇaṭṭhānanti **Bhagavaṁpaṭisaraṇā** dhammā. Tenāha **"catubhūmakadhammā"**ti-ādi. Paṭisarati paṭivijjhatīti paṭisaraṇaṁ, tasmā paṭivijjhanavasena Bhagavā paṭisaraṇaṁ etesanti **Bhagavaṁpaṭisaraṇā**. Tenāha **"api cā"**ti-ādi. **Phasso āgacchatī**ti paṭivijjhanakavasena phasso ñāṇassa āpāthaṁ āgacchati, āpāthaṁ āgacchantoyeva so atthato "ahaṁ kinnāmo"ti nāmaṁ pucchanto viya, Bhagavā cassa nāmaṁ karonto viya hotīti vuttaṁ **"ahaṁ Bhagavā"**ti-ādi. **Upaṭṭhātū**ti ñāṇassa paccupaṭṭhātu. **Bhagavantaṁyeva paṭibhātū**ti Bhagavato eva bhāgo hotu, Bhagavāva naṁ attano bhāgaṁ katvā vissajjetūti attho, Bhagavato bhāgo yadidaṁ dhammassa akkhānaṁ, amhākaṁ pana savanaṁ bhāgoti ayamettha adhippāyo. Evañhi saddalakkhaṇena sameti. Keci pana paṭibhātūti atthaṁ vadanti ñāṇena dissatu desīyatūti vā attho. Tenāha **"tumheyeva no kathetvā dethāti attho"**ti.

Bālassa paṇḍitassa ca kāyassa nibbattiyā paccayabhūtā **avijjā ca taṇhā ca**. Tenāha **"kammaṁ …pe… niruddhā"**ti. **Javāpetvā**ti gahitajavanaṁ katvā, yathā paṭisandhiṁ ākaḍḍhituṁ samatthaṁ hoti, evaṁ katvā. Yadi niruddhā, kathaṁ appahīnāti vuttanti āha **"yathā panā"**ti-ādi. Bhavati hi taṁsadisepi tabbohāro yathā "sā eva tittirī, tāneva osadhāni, tasseva kammassa vipākāvasesenā"ti ca. **Dukkhakkhayāyā**ti tadatthavisesanatthanti āha **"khayatthāyā"**ti. **Paṭisandhikāyan**ti paṭisandhigahaṇapubbakaṁ kāyaṁ. Pāḷiyaṁ "bālenā"ti karaṇavacanaṁ nissakketi āha **"bālato"**ti. Bhāvinā saha paṭisandhinā **sappaṭisandhiko**. Yo pana ekantato tenattabhāvena arahattaṁ pattuṁ bhabbo, so bhāvinā paṭisandhinā "appaṭisandhiko"ti, tato visesanatthaṁ **"sappaṭisandhiko"**ti vuttaṁ. Kiñcāpi vuttaṁ, so ca yāva ariyabhūmiṁ na okkamati, tāva bāladhammasamaṅgī evāti katvā **"sabbopi puthujjano bālo"**ti vuttaṁ. Tathā hi "appaṭisandhiko khīṇāsavo paṇḍito"ti khīṇāsava-saddena appaṭisandhiko visesito. Yadi evaṁ sekkhā kathanti āha **"sotāpannā"**ti-ādi. Te hi sikhāpattapaṇḍiccabhāvalakkhaṇābhāvato paṇḍitāti na vattabbā khīṇāsavā viya, balavatarānaṁ (SṬ.12.19/CS:pg.2.48) pana bāladhammānaṁ pahīnattā bālātipi na vattabbā puthujjanā viya. Bhajiyamānā pana catusaccasampaṭivedhaṁ upādāya **paṇḍitapakkhaṁ bhajanti,** na bālapakkhaṁ vuttakāraṇenāti.

Bālapaṇḍitasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.12.20.)10. Paccayasuttavaṇṇanā

20. Sabbampi saṅkhataṁ appaṭicca uppannaṁ nāma natthīti paccayadhammopi

attano paccayadhammaṁ upādāya paccayuppanno, tathā paccayuppannadhammopi attano paccayuppannaṁ upādāya paccayadhammoti yathāraham dhammānaṁ paccayapaccayuppannatā. Yesaṁ vineyyānaṁ paṭiccasamuppādadesanāyeva subodhato upaṭṭhāti, tesaṁ vasena suṭṭhu vibhāgaṁ katvā paṭiccasamuppādo desito. Yesaṁ pana vineyyānaṁ tadubhayasmiṁ vibhajja sute eva dhammābhisamayo hoti, te sandhāya Bhagavā tadubhayaṁ vibhajja dassento "paṭiccasamuppādañca vo, bhikkhave, desessāmi paṭiccasamuppanne ca dhamme"ti imaṁ desanaṁ ārabhīti imamatthaṁ vibhāvento **"Satthā imasmiṁ Sutte"**ti-ādimāha. Paccayassa bhāvo paccayattaṁ, paccayanibbattatā. Asabhāvadhamme na labbhatīti **"sabhāvadhamme"**ti vuttaṁ. Nanu ca jāti jarā maraṇañca sabhāvadhammo na hoti, yesaṁ pana khandhānaṁ jāti jarā maraṇañca, te eva sabhāvadhammā, atha kasmā desanāya te gahitāti? Nāyaṁ doso, jāti jarā maraṇañhi paccayanibbattānaṁ sabhāvadhammānaṁ vikāramattaṁ, naññesaṁ, tasmā te gahitāti. **Uppādā vā Tathāgatānan**ti na vineyyapuggalānaṁ maggaphaluppatti viya jātipaccayā jarāmaraṇuppatti Tathāgatuppādāyattā, atha kho sā Tathāgatānaṁ uppādepi anuppādepi hotiyeva. Tasmā sā kāmaṁ asaṅkhatā viya dhātu na niccā, tathāpi "sabbakālikā"ti etena jātipaccayato jarāmaraṇuppattīti dasseti. Tenāha **"jātiyeva jarāmaraṇassa paccayo"**ti. **Jātipaccayā**ti ca jātisaṅkhātapaccayā. Hetumhi nissakkavacanaṁ. Ṭhitāva sā dhātu, yāyaṁ idappaccayatā jātiyā jarāmaraṇassa paccayatā tassa byabhicārābhāvato. Idāni **na kadāci jāti jarāmaraṇassa paccayo na hoti** hotiyevāti jarāmaraṇassa paccayabhāve niyameti. Ubhayenapi yathāvuttassa paccayabhāvo yattha (SṬ.12.20/CS:pg.2.49) hoti, tattha avassaṁbhāvitaṁ dasseti. Tenāha Bhagavā "ṭhitāva sā dhātū"ti. **Dvīhi** padehi. **Tiṭṭhantī**ti yassa vasena dhammānaṁ ṭhiti, sā idappaccayatā **dhammaṭṭhitatā**. **Dhamme**ti paccayuppanne dhamme. **Niyameti** viseseti. Hetugatavisesasamāyogo hi hetuphalassa evaṁ dhammatāniyāmo evāti.

Aparo nayo--**ṭhitāva sā dhātū**ti yāyaṁ jarāmaraṇassa idappaccayatā "jātipaccayā jarāmaraṇan"ti, esā dhātu esa sabhāvo. Tathāgatānaṁ uppādato pubbe uddhañca appaṭivijjhiyamāno, majjhe ca paṭivijjhiyamāno na Tathāgatehi uppādito, atha kho sambhavantassa jarāmaraṇassa sabbakālaṁ jātipaccayato sambhavoti ṭhitāva sā dhātu, kevalaṁ pana sayambhuñāṇena abhisambujjhanato "ayaṁ dhammo Tathāgatena abhisambuddho"ti pavedanato ca Tathāgato "dhammasāmī"ti vuccati, na apubbassa uppādanato. Tena vuttaṁ "ṭhitāva sā dhātū"ti. Sā eva "jātipaccayā jarāmaraṇan"ti ettha vipallāsābhāvato evaṁ avabujjhamānassa etassa sabhāvassa, hetuno vā tatheva bhāvato ṭhitatāti **dhammaṭṭhitatā,** jāti vā jarāmaraṇassa uppādaṭṭhiti pavatta-āyūhana-saṁyoga-palibodha-samudaya-hetupaccayaṭṭhitīti taduppādādibhāvenassā ṭhitatā "dhammaṭṭhitatā"ti phalaṁ pati sāmatthiyato hetumeva vadati. Dhārīyati paccayehīti vā dhammo, tiṭṭhati tattha tadāyattavuttitāya phalanti ṭhiti, dhammassa ṭhiti **dhammaṭṭhiti**. Dhammoti vā kāraṇaṁ paccayabhāvena phalassa dhāraṇato, tassa ṭhiti sabhāvo, dhammato ca añño sabhāvo natthīti dhammaṭṭhiti, paccayo. Tenāha "paccayapariggahe paññā dhammaṭṭhitiñāṇan"ti (paṭi.ma.mātikā 4). Dhammaṭṭhiti eva **dhammaṭṭhitatā**. Sā eva dhātu "jātipaccayā jarāmaraṇan"ti imassa sabhāvassa, hetuno vā aññathattābhāvato, "na jātipaccayā jarāmaraṇan"ti viññāyamānassa ca tabbhāvābhāvato niyāmatā vavatthitabhāvoti **dhammaniyāmatā**. Phalassa vā jarāmaraṇassa jātiyā sati sambhavo dhamme hetumhi ṭhitatāti **dhammaṭṭhitatā,** asati asambhavo **dhammaniyāmatā**ti evaṁ phalena hetuṁ vibhāveti, taṁ "ṭhitāva sā dhātū"ti-ādinā vuttaṁ. Imesaṁ jarāmaraṇādīnaṁ paccayatāsaṅkhātaṁ idappaccayataṁ **abhisambujjhati** paccakkhakaraṇena (SṬ.12.20/CS:pg.2.50) abhimukhaṁ bujjhati

yāthāvato paṭivijjhati, tato eva **abhisameti** abhimukhaṁ samāgacchati, ādito kathento ācikkhati, uddisatīti attho. Tameva uddesaṁ pariyosāpento **deseti**. Yathā-uddiṭṭhamattaṁ niddisanavasena pakārehi ñāpento **paññāpeti**. Pakārehi eva patiṭṭhapento **paṭṭhapeti**. Yathāniddiṭṭhaṁ paṭiniddesavasena **vivarati vibhajati**. Vivaṭañhi vibhattañca atthaṁ hetūdāharaṇadassanehi pākaṭaṁ karonto **uttānīkaroti**. Uttānīkaronto tathā paccakkhabhūtaṁ katvā nigamanavasena **passathāti cāha**.

Jātipaccayā jarāmaraṇanti-ādīsūti jāti-ādīnaṁ jarāmaraṇapaccayabhāvesu. **Tehi tehi paccayehī**ti yāvatakehi paccayehi yaṁ phalaṁ uppajjamānārahaṁ, avikalehi teheva tassa uppatti, na ūnādhikehīti. Tenāha **"anūnādhikehevā"**ti. Yathā taṁ cakkhurūpālokamanasikārehi cakkhuviññāṇassa sambhavoti. Tena taṁtaṁphalanipphādane tassā paccayasāmaggiyā tappakāratā **tathatā**ti vuttāti dasseti. **Sāmaggin**ti samodhānaṁ, samavāyanti attho. **Asambhavābhāvato**ti anuppajjanassa abhāvato. Tathāvidhapaccayasāmaggiyañhi satipi phalassa anuppajjane tassāvitathatā siyā. **Aññadhammapaccayehī**ti aññassa phaladhammassa paccayehi. **Aññadhammānuppattito**ti tato aññassa phaladhammassa anuppajjanato. Na hi kadāci cakkhurūpālokamanasikārehi sotaviññāṇassa sambhavo atthi. Yadi siyā, tassā sāmaggiyā aññathatā nāma siyā, na cetaṁ atthīti **"anaññathatā"**ti vuttaṁ. **Paccayato**ti paccayabhāvato. **Paccayasamūhato**ti etthāpi eseva nayo. Idappaccayā eva **idappaccayatā**ti **tā**-saddena padaṁ vaḍḍhitaṁ yathā "devoyeva devatā"ti, idappaccayānaṁ samūho **idappaccayatā**ti samūhattho **tā**saddo yathā "janānaṁ samūho janatā"ti imamatthaṁ sandhāyāha **"lakkhaṇaṁ panettha saddasatthato veditabban"**ti.

Na niccaṁ sassatanti **aniccaṁ**. **Jarāmaraṇaṁ na aniccaṁ** saṅkhārānaṁ vikārabhāvato anipphannattā, tathāpi "aniccan"ti pariyāyena vuttaṁ. Esa nayo saṅkhatādīsupi. **Samāgantvā kataṁ** sahiteheva paccayehi nibbattetabbato yathāsabhāvaṁ samecca sambhuyya paccayehi katanti **saṅkhataṁ** (SṬ.12.20/CS:pg.2.51) Paccayāraham paccayaṁ paṭicca na vinā tena sahitasametameva uppannanti **paṭiccasamuppannaṁ**. Tenāha **"paccaye nissāya uppannan"**ti. **Khayasabhāvan**ti bhijjanasabhāvaṁ. **Vigacchanakasabhāvan**ti sakabhāvato apagacchanakasabhāvaṁ. **Virajjanakasabhāvan**ti palujjanakasabhāvaṁ. **Nirujjhanakasabhāvan**ti khaṇabhaṅgavasena pabhaṅgusabhāvaṁ. **Vuttanayenā**ti jarāya vuttanayena. **Janakappaccayānaṁ** kammādīnaṁ. **Kiccānubhāvakkhaṇe**ti ettha **kiccānubhāvo** nāma yathā pavattamāne paccaye tassa phalaṁ uppajjati, tathā pavatti, evaṁ santassa pavattanakkhaṇe. Idaṁ vuttaṁ hoti--yasmiṁ khaṇe paccayo attano phaluppādanaṁ pati byāvaṭo nāma hoti, imasmiṁ khaṇe ye dhammā rūpādayo upalabbhanti tato pubbe, pacchā ca anupalabbhamānā, tesaṁ tato uppatti niddhārīyati, evaṁ jātiyāpi sā niddhāretabbā taṁkhaṇūpaladdhatoti. Yadi evaṁ nippariyāyatova jātiyā kutoci uppatti siddhi, atha kasmā "ekena pariyāyenā"ti vuttanti? Jāyamānadhammānaṁ vikārabhāvena upaladdhabbattā. Yadi nipphannadhammā viya jāti upalabbheyya, nippariyāyatova tassā kutoci uppatti siyā, na cevaṁ upalabbhati, atha kho anipphannattā vikārabhāvena upalabbhati. Tasmā **"ekena pariyāyenettha aniccāti-ādīni yujjantī"**ti vuttaṁ. Na pana jarāmaraṇe, janakappaccayānaṁ kiccānubhāvakkhaṇe tassa alabbhanato. Teneva "ettha ca aniccanti …pe… aniccaṁ nāma jātan"ti vuttaṁ.

Savipassanāyāti ettha **saha**-saddo appadhānabhāvadīpano "samakkhikaṁ, samakasan"ti-ādīsu viya. Appadhānabhūtā hi vipassanā, yathābhūtadassanamaggapaññā pajānāti. "Purimaṁ antan"ti vuccamāne paccuppannabhāvassapi gahaṇaṁ siyāti **"purimaṁ antaṁ atītan"**ti vuttaṁ. **Vijjamānatañca avijjamānatañcā**ti sassatāsaṅkaṁ

nissāya "ahosiṁ nu kho ahamatītamaddhānan"ti atīte attano vijjamānataṁ, adhiccasamuppatti-āsaṅkaṁ nissāya "yato pabhuti ahaṁ, tato pubbe na nu kho ahosin"ti atīte attano avijjamānatañca kaṅkhati. Kasmā? Vicikicchāya ākāradvayāvalambanato. Tassā pana atītavatthutāya gahitattā sassatādhiccasamuppatti-ākāranissitatā dassitā eva. Āsappanaparisappanapavattikaṁ katthacipi appaṭivattihetubhūtaṁ vicikicchaṁ kasmā uppādetīti na vicāretabbametanti dassento āha **"kiṁkāraṇanti na vattabban"**ti (SṬ.12.20/CS:pg.2.52) **Kāraṇaṁ** vā vicikicchāya ayonisomanasikāro, tassa andhabālaputhujjanabhāvo, ariyānaṁ adassāvitā cāti daṭṭhabbaṁ. **Jātiliṅgupapattiyo**ti khattiyabrāhmaṇādijātiṁ, gahaṭṭhapabbajitādiliṅgaṁ, devamanussādi-upapattiñca. **Nissāyā**ti upādāya. Tasmiṁ kāle yaṁ santānaṁ majjhimaṁ pamāṇaṁ, tena yutto pamāṇiko, tadabhāvato adhikabhāvato vā "appamāṇiko"ti veditabbo. **Kecī**ti sārasamāsācariyā. Te hi "kathaṁ nu kho"ti issarena vā brahmunā vā pubbakatena vā ahetuto vā nibbattoti cintetīti vadanti. Ahetuto nibbattikaṅkhāpi hi hetuparāmasanamevāti. **Paramparan**ti pubbāparappavattiṁ. **Addhānan**ti kālādhivacanaṁ, tañca bhummatthe upayogavacanaṁ daṭṭhabbaṁ. **Vijjamānatañca avijjamānatañcā**ti sassatāsaṅkaṁ nissāya "bhavissāmi nu kho ahaṁ anāgatamaddhānan"ti anāgate attano vijjamānataṁ, ucchedāsaṅkaṁ nissāya "yasmiñca attabhāve ucchedanakaṅkhā, tato paraṁ nu kho bhavissāmī"ti anāgate attano avijjamānatañca kaṅkhatīti heṭṭhā vuttanayena yojetabbaṁ.

Paccuppannaṁ addhānanti addhāpaccuppannassa idhādhippetattā **"paṭisandhimādiṁ katvā"**ti-ādi vuttaṁ. "Idaṁ kathaṁ, idaṁ kathan"ti pavattanato kathaṁkathā, vicikicchā, sā assa atthīti **kathaṁkathī**. Tenāha **"vicikicchī"**ti. Kā ettha cintā? Ummattako viya bālaputhujjanoti paṭikacceva vuttanti adhippāyo. **Taṁ** mahāmātāya puttaṁ. **Muṇḍesun**ti muṇḍena anicchantaṁ jāgaraṇakāle na sakkāti suttaṁ muṇḍesuṁ kuladhammavasena yathā ekacce kulatāpasā. Rājabhayenāti ca vadanti. **Sītibhūtan**ti idaṁ madhurakabhāvappattiyā kāraṇavacanaṁ. "Setabhūtan"tipi pāṭho, udake ciraṭṭhānena setabhāvaṁ pattanti attho.

Attano khattiyabhāvaṁ kaṅkhati kaṇṇo viya sūtaputtasaññī, sūtaputtasaññīti sūriyadevaputtassa puttasaññī. Jātiyā vibhāviyamānāya "ahan"ti tassa attano parāmasanaṁ sandhāyāha "evampi siyā kaṅkhā"ti. **Manussāpi ca rājāno viyā**ti manussāpi ca keci ekacce rājāno viyāti adhippāyo. **Vuttanayameva** "saṇṭhānākāraṁ nissāyā"ti-ādinā. **Etthā**ti "kathaṁ nu khosmī"ti pade. **Abbhantare jīvo**ti (SṬ.12.20/CS:pg.2.53) paraparikappitaṁ antarattānaṁ vadati. **Soḷasaṁsādīnan**ti **ādi**-saddena sarīraparimāṇa-aṅguṭṭha-yavaparamāṇuparimāṇatādike saṅgaṇhāti. Sattapaññatti jīvavisayāti diṭṭhigatikānaṁ matimattaṁ, paramatthato pana sā attabhāvavisayāvāti āha **"attabhāvassa āgatigatiṭṭhānan"**ti. Yatāyaṁ āgato, yattha ca gamissati, taṁ ṭhānanti attho. **Sotāpanno adhippeto** vicikicchāpahānassa diṭṭhattā. **Itarepi tayo**ti sakadāgāmī-ādayo avāritā eva. "Ayañca …pe… sudiṭṭhā"ti nippadesato saccasaṁpaṭivedhassa jotitattā.

Paccayasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.
Āhāravaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Dasabalavaggo

(SṬ.12.21.)1. Dasabalasuttavaṇṇanā

21. **Paṭhamaṁ dutiyasseva saṅkhepo** paṭhamasutte saṅkhepavuttassa atthassa vitthāravasena dutiyasuttassa desitattā, tañca pana Bhagavā paṭhamasuttaṁ saṅkhepato desesi, dutiyaṁ tato vitthārato. Paṭhamaṁ vā saṁkhittarucīnaṁ puggalānaṁ ajjhāsayena saṅkhepato desesi, dutiyaṁ pana attano ruciyā tato vitthārato. Sīhasamānavuttikā hi Buddhā Bhagavanto, te attano ruciyā kathentā attano thāmaṁ dassentāva kathenti, tasmā dutiyasuttavasena cettha atthavaṇṇanaṁ karissāma, tasmiṁ saṁvaṇṇite paṭhamaṁ saṁvaṇṇitameva hotīti adhippāyo.

Dasabalasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.12.22.)2. Dutiyadasabalasuttavaṇṇanā

22. **Tatthā**ti dutiyasutte. **Dasahi balehī**ti dasahi anaññasādhāraṇehi ñāṇabalehi, tāni Tathāgatasseva balānīti Tathāgatabalānīti vuccanti. Kāmañca tāni ekaccānaṁ sāvakānampi uppajjanti, yādisāni (SṬ.12.22/CS:pg.2.54) pana Buddhānaṁ ṭhānāṭṭhānañāṇādīni uppajjanti, na tādisāni tadaññesaṁ kadācipi uppajjantīti. **Hatthikulānusārenā**ti vakkhamānahatthikulānusārena. **Kāḷāvakan**ti kulasaddāpekkhāya napuṁsakaniddeso. Esa nayo sesesupi. **Pakatihatthikulan**ti giricaranadicaravanacarādippabhedā gocariyakāḷāvakanāmā sabbāpi balena pākatikā hatthijāti. **Dasannaṁ purisānan**ti thāmamajjhimānaṁ dasannaṁ purisānaṁ. Ekassa Tathāgatassa kāyabalanti ānetvā sambandho. **Ekassā**ti ca tathā heṭṭhākathāyaṁ āgatattā desanāsotena vuttaṁ. **Nārāyanasaṅghātabalan**ti ettha nārā vuccanti rasmiyo, tā bahū nānāvidhā ito uppajjantīti **nārāyanaṁ,** vajiraṁ, tasmā nārāyanasaṅghātabalanti vajirasaṅghātabalanti attho. **Tathāgatassa kāyabalan**ti Tathāgatassa pākatikakāyabalaṁ. **Saṅgahaṁ na gacchati** attano balābhāvato, tato evassa **bāhirakatā lāmakatā ca**. Tadubhayaṁ panassa kāraṇena dassetuṁ **"etañhi nissāyā"**ti-ādi vuttaṁ. **Aññan**ti kāyabalato aññaṁ tato visuṁyeva. **Dasasu ṭhānesu** dasasu ñātabbaṭṭhānesu. Yāthāvapaṭivedhato sayañca akampayaṁ, puggalañca taṁsamaṅgiṁ neyyesu adhibalaṁ karotīti āha **"akampanaṭṭhena upatthambhanaṭṭhena cā"**ti.

Ṭhānañca ṭhānatoti kāraṇañca kāraṇato. Kāraṇañhi yasmā phalaṁ tiṭṭhati tadāyattavuttitāya uppajjati ceva pavattati ca, tasmā "ṭhānan"ti vuccati. Vipariyāyena **aṭṭhānan**ti akāraṇaṁ veditabbaṁ. Tadubhayaṁ Bhagavā yena ñāṇena ye ye dhammā yesaṁ yesaṁ dhammānaṁ hetū paccayā uppādāya, taṁ taṁ ṭhānaṁ, ye ye dhammā yesaṁ yesaṁ dhammānaṁ na hetū na paccayā uppādāya, taṁ taṁ aṭṭhānanti pajānāti. Taṁ sandhāyāha **"ṭhānañca …pe… jānanaṁ ekan"**ti. **Kammasamādānānan**ti kammaṁ samādiyitvā katānaṁ kusalākusalakammānaṁ, kammaññeva vā kammasamādānaṁ. **Ṭhānaso hetuso**ti paccayato ca hetuto ca. Tattha gati-upadhikālapayogā vipākassa ṭhānaṁ, kammaṁ hetu. **Sabbatthagāminīpaṭipadājānanan**ti sabbagatigāminiyā agatigāminiyā ca paṭipadāya maggassa jānanaṁ, bahūsupi manussesu ekameva pāṇaṁ hanantesu "imassa cetanā nirayagāminī bhavissati, imassa tiracchānayonigāminī"ti iminā nayena ekavatthusmimpi kusalākusalacetanāsaṅkhātānaṁ paṭipattīnaṁ aviparītato sabhāvajānanaṁ (SṬ.12.22/CS:pg.2.55) **Anekadhātunānādhātulokajānanan**ti cakkhudhātu-ādīhi kāmadhātu-ādīhi vā bahudhātuno, tāsaṁyeva dhātūnaṁ viparītatāya nānappakāradhātuno

khandhāyatanadhātulokassa jānanaṁ. **Parasattānan**ti paresaṁ sattānaṁ. **Nānādhimuttikatājānanan**ti hīnādīhi adhimuttīhi nānādhimuttikabhāvassa jānanaṁ. **Tesaṁyevā**ti parasattānaṁyeva. **Indriyaparopariyattajānanan**ti saddhādīnaṁ indriyānaṁ parabhāvassa aparabhāvassa vuddhiyā ceva hāniyā ca jānanaṁ. **Jhānavimokkhasamādhisamāpattīnan**ti paṭhamādīnaṁ catunnaṁ jhānānaṁ, "rūpī rūpāni passatī"ti-ādīnaṁ aṭṭhannaṁ vimokkhānaṁ, savitakkasavicārādīnaṁ tiṇṇaṁ samādhīnaṁ, paṭhamajjhānasamāpatti-ādīnañca navannaṁ anupubbasamāpattīnaṁ. **Saṁkilesavodānavuṭṭhānajānanan**ti hānabhāgiyassa, visesabhāgiyassa "vodānampi vuṭṭhānaṁ, tamhā tamhā samādhimhā vuṭṭhānampi vuṭṭhānan"ti (vibha.828) evaṁ vuttapaguṇajjhānassa ceva bhavaṅgaphalasamāpattīnañca jānanaṁ. Heṭṭhimaṁ heṭṭhimañhi paguṇajjhānaṁ uparimassa uparimassa padaṭṭhānaṁ hoti, tasmā vodānampi "vuṭṭhānan"ti vuccati. Bhavaṅgena pana sabbajhānehi vuṭṭhānaṁ hoti. Phalasamāpattiyā nirodhasamāpattito vuṭṭhānameva sandhāya "tamhā tamhā samādhimhā vuṭṭhānan"ti vuttaṁ. **Pubbenivāsajānanan**ti pubbenivāsānussatiñāṇena nivuṭṭhakkhandhānaṁ jānanaṁ. **Cutūpapātajānanan**ti sattānaṁ cutiyā upapattiyā ca yāthāvato jānanaṁ. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana **Visuddhimagge** vuttanayeneva veditabbo. **Āsavakkhayajānanaṁ** āsavakkhayañāṇaṁ, maggañāṇanti attho. Yattha panetāni vitthārato āgatāni saṁvaṇṇitāni, tāni dassento **"abhidhamme panā"**ti-ādimāha.

Byāmohabhayavasena saraṇapariyesanaṁ sārajjanaṁ sārado, byāmohabhayaṁ. Vigato sārado etassāti visārado, tassa bhāvo **vesārajjaṁ**. Taṁ pana ñāṇasampadaṁ pahānasampadaṁ desanāvisesasampadaṁ khemaṁ nissāya pavattaṁ catubbidhaṁ paccavekkhaṇāñāṇaṁ. Tenāha **"catūsu ṭhānesū"**ti-ādi. **Catūsū**ti paraparikappitesu vatthūsu. Paraparikappitesu vā vatthumattesu codanākāraṇesu. **Sammāsambuddhassa te paṭijānato**ti "ahaṁ sammāsambuddho"ti evaṁ paṭijānantena tayā. **Ime dhammā**ti "idaṁ pañcamaṁ ariyasaccaṁ, ayaṁ chaṭṭho upādānakkhandho, idaṁ (SṬ.12.22/CS:pg.2.56) terasamaṁ āyatanan"ti veditabbā ime dhammā. **Anabhisambuddhā** appaṭividdhattāti.

Tatrāti tasmiṁ anabhisambuddhadhammasaṅkhāte codanāvatthusmiṁ. **Kocī**ti samaṇādīhi añño vā yo koci. **Saha dhammenā**ti saha hetunā. "Dhammapaṭisambhidā"ti-ādīsu viya hetupariyāyo idha **dhamma**-saddo. **Hetū**ti ca uppattisādhanahetu veditabbo, na kārako sampāpako vā. **Nimittan**ti kāraṇaṁ, taṁ panettha codanāvatthumeva. **Na samanupassāmi** sammāsambuddhabhāvato. **Khemappatto**ti akhemappattarūpāya codanāya anupaddavaṁ patto niccalabhāvappatto. **Vesārajjappatto**ti visāradabhāvappatto. Sesesupi eseva nayo. Ayaṁ pana viseso--**ime āsavā**ti kāmāsavādīsu ime nāma āsavā na parikkhīṇāti āsavakkhayavacanenettha sabbakilesappahānaṁ vuttaṁ. Na hi so kileso atthi, yo sabbaso āsavesu khīṇesu nappahīyeyya. **Antarāyikā**ti antarāyakarā, saggavimokkhādhigamassa antarāyakarāti attho. Dhammo hi yo saṁkilesato niyyāti, so "niyyāniko"ti vutto. Dhamme niyyante taṁsamaṅgīpuggalo niyyānikoti voharito hotīti tassa paṭikkhipanto **"so na niyyātī"**ti āha. Kathaṁ pana desanādhammo niyyātīti vuccati? Niyyānatthasamādhānato, so abhedopacārena "niyyātī"ti vutto. Atha vā "dhammo desito"ti ariyadhammassa adhippetattā na koci virodho.

Usabhassa idanti **āsabhaṁ,** asantasanaṭṭhena āsabhaṁ viyāti **āsabhaṁ,** seṭṭhaṭṭhānaṁ sabbaññutaṁ. Āsabhaṭṭhānaṭṭhāyitāya **āsabhā** nāma **pubbabuddhā**. Sabbaññutapaṭijānanavasena abhimukhaṁ gacchanti, catasso vā parisā upasaṅkamantīti **āsabhā**. Catassopi hi parisā Buddhābhimukhā evaṁ tiṭṭhanti, na tiṭṭhanti parammukhā. **Idampī**ti "usabho"ti idampi padaṁ. **Tassā**ti nisabhassa. Yesaṁ baluppādāvaṭṭhānānaṁ

vasena usabhassa āsabhaṇṭhānaṁ icchitaṁ, tato sātisayānaṁ eva tesaṁ vasena āsabhaṇṭhānaṁ hotīti daṭṭhabbaṁ. Yaṁ kiñci loke upamaṁ nāma Buddhaguṇānaṁ nidassanabhāvena vuccati, sabbaṁ taṁ nihīnameva. **Tiṭṭhamāno cā**ti atiṭṭhantopi tiṭṭhamāno eva paṭijānāti nāma. **Upagacchatī**ti anujānāti.

Aṭṭha (SṬ.12./CS:pg.2.57) **kho imā**ti idaṁ vesārajjañāṇassa baladassanaṁ. Yathā hi byattaṁ parisaṁ ajjhogāhetvā viññūnaṁ cittaṁ ārādhanasamatthāya kathāya dhammakathikassa chekabhāvo paññāyati, evaṁ imā aṭṭha parisā patvā satthu vesārajjañāṇassa balaṁ pākaṭaṁ hoti. Tena vuttaṁ **"parisāsū"**ti. **Khattiyaparisā**ti khattiyānaṁ sannipatitānaṁ samūho. Esa nayo sabbattha. **Māraparisā**ti mārakāyikānaṁ sannipatitānaṁ samūho. Mārasadisānaṁ mārānaṁ parisāti māraparisā. Sabbā cetā parisā uggaṭṭhānadassanavasena gahitā. Manussā hi "ettha rājā nisinno"ti vutte pakativacanampi vattuṁ na sakkonti, kacchehi sedā muccanti, evaṁ uggā khattiyaparisā, brāhmaṇā tīsu vedesu kusalā honti, gahapatayo nānāvohāresu ca akkharacintāya ca kusalā, samaṇā sakavādaparavādesu kusalā, tesaṁ majjhe dhammakathākathanaṁ nāma ativiya bhāriyaṁ. Devānaṁ uggabhāve vattabbameva natthi. Amanussoti hi vuttamatte manussānaṁ sakalasarīraṁ kampati, tesaṁ rūpaṁ disvāpi saddaṁ sutvāpi sattā visaññitāpi honti. Evaṁ amanussaparisā uggā. Iti cetā parisā uggaṭṭhānadassanavasena vuttā. Kasmā panettha yāmādiparisā na gahitāti? Bhusaṁ kāmābhigiddhatāya yonisomanasikāravirahato. Yāmādayo hi uḷāruḷāre kāme paṭisevantā tatthābhigiddhatāya dhammassavanāya sabhāvena cittampi na uppādenti, mahābodhisattānaṁ pana Buddhānañca ānubhāvena ākaḍḍhiyamānā kadāci nesaṁ payirupāsanādīni karonti tādise mahāsamaye. Teneva hi vimānavatthudesanāpi taṁnimittā bahulā nāhosi. **Seṭṭhanādan**ti kenaci appaṭihatabhāvena uttamanādaṁ. **Abhītanādan**ti vesārajjayogato kutoci nibbhayanādaṁ. **Sīhanādasuttenā**ti khandhiyavagge āgatena sīhanādasuttena. **Sahanato**ti khamanato. **Hananato**ti vidhamanato viddhaṁsanato. **Yathā vā**ti-ādi "sīhanādasadisaṁ vā nādaṁ nadatī"ti saṅkhepato vuttassa atthassa viññāpanaṁ.

Etanti "brahmacakkan"ti etaṁ padaṁ. **Paññāpabhāvitan**ti cirakālaparibhāvitāya pāramitāpaññāya vipassanāpaññāya ca uppāditaṁ. **Karuṇāpabhāvitan**ti "kicchaṁ vatāyaṁ loko āpanno"ti-ādinayappavattāya mahākaruṇāya uppāditaṁ. Yathā abhinikkhamanato pabhuti mahābodhisattānaṁ ariyamaggādhigamanavirodhinī (SṬ.12.22/CS:pg.2.58) paṭipatti natthi, evaṁ tusitabhavanato niyatabhāvāpattito ca paṭṭhāyāti dutiyatatiyanayā ca gahitā. **Phalakkhaṇe**ti aggaphalakkhaṇe. Paṭivedhaniṭṭhattā arahattamaggañāṇaṁ vajirūpamatāyeva sātisayo paṭivedhoti **"phalakkhaṇe uppannaṁ nāmā"**ti vuttaṁ. Tena paṭiladdhassapi desanāñāṇassa kiccanipphatti parassa bujjhanamattena hotīti **"aññāsikoṇḍaññassa sotāpatti …pe… phalakkhaṇe pavattanaṁ nāmā"**ti vuttaṁ. Tato paraṁ pana yāva parinibbānā desanāñāṇappavatti, tasseva pavattitassa dhammacakkassa ṭhānanti veditabbaṁ pavattitacakkassa cakkavattino cakkaratanassa ṭhānaṁ viya. **Ubhayampī**ti **pi**-saddena lokiyadesanāñāṇassa itarena anaññasādhāraṇatāvasena samānataṁ sampiṇḍeti. Urasi jātatāya uraso sambhūtanti **orasaṁ** ñāṇaṁ.

Iti rūpanti ettha **iti**-saddo anavasesato rūpassa sarūpanidassanatthoti tassa **"idaṁ rūpan"**ti etena sādhāraṇato ca sarūpanidassanamāha. **Ettakaṁ rūpan**ti etena anavasesato "ito uddhaṁ rūpaṁ natthī"ti nimittassa aññassa abhāvaṁ. Idāni tamatthaṁ vitthārato dassetuṁ "ruppanasabhāvañcevā"ti-ādi vuttaṁ. Tattha **ruppanaṁ** sītādivirodhipaccayasamavāye visadisuppatti. **Ādi**-saddena ajjhattikabāhirādibhedaṁ

saṅgaṇhāti. **Lakkhaṇa …pe… vasenā**ti kakkhaḷattādilakkhaṇavasena sandhāraṇādirasavasena sampaṭicchanādipaccupaṭṭhānavasena bhūtattayādipadaṭṭhānavasena ca. **Evaṁ pariggahitassā**ti evaṁ sādhāraṇato ca lakkhaṇādito ca pariggahitassa. **Avijjāsamudayā**ti avijjāya uppādā, atthibhāvāti attho. Nirodhavirodhī hi atthibhāvo hoti, tasmā nirodhe asati atthibhāvo hoti, tasmā purimabhave siddhāya avijjāya sati imasmiṁ bhave rūpassa samudayo rūpassa uppādo hotīti attho. **Taṇhāsamudayā kammasamudayā**ti etthāpi eseva nayo. Avijjādīhi ca tīhi atītakālikattā tesaṁ sahakārīkāraṇabhūtaṁ upādānampi gahitamevāti veditabbaṁ. Pavattipaccayesu kabaḷīkāra-āhārassa balavatāya, so eva gahito, "āhārasamudayā"ti pana gahitena pavattipaccayatāmattena utucittānipi gahitāneva hontīti dvādasasamuṭṭhānikaṁ rūpassa paccayato dassanampi bhavitabbamevāti daṭṭhabbaṁ. **Nibbattilakkhaṇan**ti-ādinā kālavasena (SṬ.12.22/CS:pg.2.59) udayadassanamāha. Tattha bhūtavasena magge udayaṁ passitvā ṭhito idha santativasena anukkamena khaṇavasena passati. **Avijjānirodhā rūpanirodho**ti aggamaggañāṇena avijjāya anuppādanirodhato anāgatassa anuppādanirodho hoti paccayābhāve abhāvato. **Paccayanirodhenā**ti avijjāsaṅkhātassa paccayassa nirodhabhāvena. **Taṇhānirodhā**ti etthāpi eseva nayo. **Āhāranirodhā**ti pavattipaccayassa kabaḷīkārāhārassa abhāvā. **Rūpanirodhā**ti taṁsamuṭṭhānarūpassa abhāvo hoti. Sesaṁ heṭṭhā vuttanayānusārena veditabbaṁ. **Vipariṇāmalakkhaṇan**ti bhavakālavasena hetudvayadassanaṁ. Tasmā taṁ padaṭṭhānavasena pageva passitvā ṭhito idha santativasena disvā anukkamena khaṇavasena passati.

Iti **vedanā**ti-ādīsupi vuttanayena attho veditabbo. **Sukhādibhedan**ti sukhadukkha-adukkhamasukhādivibhāgaṁ. **Rūpasaññādibhedan**ti rūpasaññā, sadda… gandha… rasa… phoṭṭhabba dhammasaññādivibhāgaṁ. **Phassādibhedan**ti phassacetanāmanasikārādivibhāgaṁ. **Lakkhaṇa …pe… vasenā**ti iṭṭhānubhavanalakkhaṇādilakkhaṇavasena iṭṭhākārasambhogarasādirasavasena kāyika-assādādipaccupaṭṭhānavasena iṭṭhārammaṇādipadaṭṭhānavasena. "Phuṭṭho vedeti, phuṭṭho sañjānāti, phuṭṭho cetetī"ti (saṁ.ni.4.93) vacanato tīsu vedanādīsu khandhesu **phassasamudayāti vattabbaṁ**. Viññāṇappaccayā nāmarūpan"ti vacanato **viññāṇakkhandhe nāmarūpasamudayā**ti vattabbaṁ. **Tesaṁyeva vasenā**ti "avijjānirodho vedanānirodho"ti-ādinā tesaṁyeva avijjādīnaṁ vasena yojetabbaṁ.

Upādānakkhandhānaṁ samudayatthaṅgamavasena titthiyānaṁ avisayopi sappadeso sīhanādo dassito. Idāni nippadeso anulomapaṭilomavasena saṅkhepato vitthārato paccayākāravisayo anaññasādhāraṇo dassīyatīti āha, **"ayampi aparo sīhanādo"**ti. **Tassā**ti "imasmiṁ satī"ti-ādinā saṅkhepato vuttapaṭiccasamuppādapāḷiyā. Ettha ca "imasmiṁ sati idaṁ hoti, imassa nirodhā idaṁ nirujhtī"ti avijjādīnaṁ bhāve saṅkhārādīnaṁ bhāvassa, avijjādīnaṁ nirodhe saṅkhārādīnaṁ nirodhassa kathanena purimasmiṁ paccayalakkhaṇe niyamo dassito "imasmiṁ (SṬ.12.22/CS:pg.2.60) sati eva, nāsati, imassa uppādā eva, nānuppādā, nirodhā eva, nānirodhā"ti. Tenedaṁ lakkhaṇaṁ antogadhaniyamaṁ idha paṭiccasamuppādassa vuttanti daṭṭhabbaṁ. Nirodhoti ca avijjādīnaṁ virāgā vigamena āyatiṁ anuppādo appavatti. Tathā hi vuttaṁ "avijjāya tveva asesavirāganirodhā"ti-ādi. Nirodhavirodhī ca uppādo, yena so uppādanirodhavibhāgena vutto "imassa nirodhā idaṁ nirujjhatī"ti. Tenetaṁ dasseti "asati nirodhe uppādo nāma, so cettha atthibhāvoti vuccatī"ti. "Imasmiṁ sati idaṁ hotī"ti idameva hi lakkhaṇaṁ. Pariyāyantarena "imassa uppādā idaṁ uppajjatī"ti vadantena parena purimaṁ visesitaṁ hoti. Tasmā na vattamānaṁyeva sandhāya "imasmiṁ satī"ti vuttaṁ, atha kho maggena

anirujjhanasabhāvañcāti viññāyati. Yasmā ca "imasmiṁ asati idaṁ na hoti, imassa nirodhā idaṁ nirujjhatī"ti dvidhāpi uddiṭṭhassa lakkhaṇassa niddesaṁ vadantena Bhagavatā "avijjāya tveva asesavirāganirodhā saṅkhāranirodho"ti-ādinā nirodhova vutto, tasmā natthibhāvopi nirodho evāti natthibhāvaviruddho atthibhāvo anirodhoti dassitaṁ hoti. Tena anirodhasaṅkhātena atthibhāvena uppādaṁ viseseti. Tato idha na kevalaṁ atthibhāvamattaṁ uppādoti attho adhippeto, atha kho anirodhasaṅkhāto atthibhāvo cāti ayamattho vibhāvito hoti. Evametaṁ lakkhaṇadvayavacanaṁ aññamaññaṁ visesanavisesitabbabhāvena sātthakanti veditabbaṁ. Ko panāyaṁ anirodho nāma, yo "Atthibhāvo, uppādo"ti ca vuttoti? Appahīnabhāvo ca anibbattitaphalabhāvena phaluppādanārahatā cāti ayamettha saṅkhepo. Vitthāro pana paramatthadīpaniyaṁ **Udānaṭṭhakathāyaṁ** (udā.aṭṭha.1). Vuttanayena veditabbo.

Pañcakkhandhavibhajanādivasenāti pañcannaṁ upādānakkhandhānaṁ dvādasapadikassa paccayākārassa vibhajanavasena. Imasmiñhi dasabalasutte dhammassa desitākāro pañcakkhandhapaccayākāramatto. Tenāha **"pañcakkhandhapaccayākāradhammo"**ti. Ācariyamuṭṭhiyā akaraṇena vibhūto, so pana atthato ca saddato ca pihito heṭṭhāmukhajāto vā na hotīti āha **"anikujjito"**ti. **Vivaṭo**ti vibhāvito. Tenāha **"vivaritvā ṭhapito"**ti (SṬ.12.22/CS:pg.2.61) **Pakāsito**ti ñāṇobhāsena obhāsito ādīpitoti āha **"dīpito jotito"**ti. **Tattha tattha** chinnabhinnaṭṭhāne. **Sibbitagaṇṭhitan**ti vākaṁ gahetvā sibbitaṁ, sibbituṁ asakkuṇeyyaṭṭhāne vākena gaṇṭhitañca. Chinnapilotikābhāvena vigatapilotiko dhammo, tassa chinnapilotikassa paṭilomatā chinnabhinnatābhāvenāti dassento **"na hetthā"**ti-ādimāha. Nivāsanapārupanaṁ **pariggahaṇaṁ**. Sayaṁ paṭibhānaṁ **kappetvā**. **Vaḍḍhentā** attano samayaṁ. **Samaṇakacavaran**ti samaṇavesadhāraṇavasena samaṇapaṭirūpatāya samaṇānaṁ kacavarabhūtaṁ. Attano rūpapavattiyā karaṇḍaṁ kucchitaṁ dhuttaṁ vāti pavattetīti kāraṇḍavo, dussīlo. Taṁ **kāraṇḍavaṁ**. **Niddhamathā**ti nīharatha. **Kasambun**ti samaṇakasaṭaṁ. **Apakassathā**ti apakaḍḍhatha nanti attho. **Palāpe**ti palāpasadise. Tathā hi taṇḍulasārarahito dhaññapaṭirūpako thusamattako palāpoti vuccati, evaṁ sīlādisārarahito samaṇapaṭirūpako palāpo viyāti palāpo, dussīlo. Te **palāpe**. **Vāhethā**ti apanetha. **Patissatā**ti bāḷhasatitāya patissatā hothāti.

Saddhāya pabbajitenāti rājūpaddavādīhi anupaddutena "evañhi taṁ otiṇṇaṁ jāti-ādisaṁsārabhayaṁ vijinissāmī"ti vaṭṭanissaraṇatthaṁ āgatāya saddhāya vasena pabbajitena. **Ācārakulaputto**ti ācārena abhijāto. Tenāha **"yato kutocī"**ti-ādi. **Jātikulaputto**ti jātisampattiyā abhijāto. Viññuppasatthāni aṅgāni sammāpadhāniyaṅgabhāvena, kāye ca jīvite ca nirapekkhabhāvena vīriyaṁ ārabhantassa tathāpavattavīriyavasena **"taco ekaṁ aṅgan"**ti vuttaṁ. Esa nayo sesesupi. **Navasu ṭhānesu samādhātabban**ti "kālavasena pañcasu, iriyāpathavasena catūsū"ti evaṁ navasu ṭhānesu vīriyaṁ samādhātabbaṁ pavattetabbaṁ.

So dukkhaṁ viharatīti kusītapuggalo niyyānikasāsane vīriyārambhassa akaraṇena sāmaññatthassa anuppattiyā dukkhaṁ viharati. Sakaṁ vā atthaṁ **sadatthaṁ** ka-kārassa da-kāraṁ katvā Kusītassa atthaparihāyanaṁ mūlato paṭṭhāya dassetuṁ **"cha dvārānī"**ti-ādi vuttaṁ. Nisajjāvasena pīṭhamaddanato **pīṭhamaddano,** nirassanavacanaṁ tassa, kassacipatthassa adhāraṇato kevalaṁ pīṭhabhārabhūtoti adhippāyo. Aññattha pana "makhamaddano"ti (SṬ.12.22/CS:pg.2.62) vuccati, tattha dānamicchāya paresaṁ makhaṁ passantoti attho. **Laṇḍapūrako**ti kucchipūraṁ bhuñjitvā vaccakuṭipūrako.

"Āraddhavīriyo"ti-ādīsu "kusīto puggalo"ti ettha vuttavipariyāyena attho veditabbo, āsīsāya vasena thomito. **Āraddhavīriye**ti paggahitavīriye. **Pahitatte**ti

nibbānaṁ patipesitacitte. Etena sāvakānaṁ sammāpaṭipattiṁ satthuvandanānisaṁsañca dassesi.

Hīnenāti vaṭṭanissitena dhammena. Tenāha **"hīnāya saddhāyā"**ti-ādi. **Aggenā**ti seṭṭhena vivaṭṭanissitena dhammena, īsakampi katakālusiyavigataṭṭhena maṇḍaṭṭhena ca pasannampi surādi na pātabbaṁ. **Sāsanan**ti pariyattipaṭipattipaṭivedhalakkhaṇaṁ sāsanaṁ. **Pasannaṁ** vigatadosamalattā pasādaniyattā ca. **Pātabbañca** pattena viya sukhena paribhuñjitabbato duccaritasabbakilesakasāvamalapaṅkadosarahitattā ca.

Maṇḍabhūtā bodhipakkhiyadhammadesanāpi **desanāmaṇḍo**. Tassa ekasseva pana desanāmaṇḍassa paṭiggāhakā suppaṭipannā dosarahitā catasso parisā **paṭiggahamaṇḍo**. Maggabrahmacariyaṁ taggatikattā sakalopi bodhipakkhiyadhammarāsi **brahmacariyamaṇḍo**. Tenāha **"katamo desanāmaṇḍo"**ti-ādi. Tattha **viññātāro**ti saccānaṁ abhisametāvino. Tathā hi ādito "catunnaṁ ariyasaccānaṁ ācikkhaṇā"ti-ādi vuttaṁ. Pubbabhāge "Atthi ayaṁ loko"ti-ādinā idhalokaparalokagatasammosavigamena pavatto adhimokkhova **adhimokkhamaṇḍo**. **Chaḍḍetvā** samucchedavasena vijahitvā. Catubhūmakassa saddhindriyassa adhimokkhamaṇḍena maṇḍabhūtaṁ adhimokkhaṁ. **Ādi**-saddena "paggahamaṇḍo vīriyindriyaṁ kosajjakasaṭan"ti-ādiṁ pāḷisesaṁ saṅgaṇhāti. **Etthā**ti etasmiṁ sāsane, "maṇḍasmin"ti vā vacane. **Kāraṇavacanaṁ,** tena "Satthā sammukhībhūto"ti sammukhabhāvanāyogo nirāsaṅkaphalāvahoti dasseti. Tenāha **"asammukhā"**ti-ādi. **Pamāṇan**ti anurūpaṁ bhesajjassa pamāṇaṁ. **Uggamanan**ti bhesajjassa vamanaṁ virecanaṁ, tassa vā vasena dosadhātūnaṁ vamanaṁ virecanaṁ. **Evamevā**ti yathā bhesajjamaṇḍaṁ vejjasammukhā nirāsaṅkā pivanti, evameva (SṬ.12./CS:pg.2.63) "Satthā sammukhībhūto"ti nirāsaṅkā vīriyaṁ katvā, maṇḍapeyya sāsanaṁ pivathāti yojanā. Abhiññāsamāpattipaṭilābhena **sānisaṁsā**. Maggaphalādhigamanena **savaḍḍhi Paratthan**ti attano diṭṭhānugati-āpattiyā, tathā sammāpaṭipajjantānaṁ paresaṁ atthanti evamettha attho daṭṭhabbo.

Dutiyadasabalasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.12.23.)3. Upanisasuttavaṇṇanā

23. **Jānato passato**ti ettha dassanaṁ paññācakkhunāva dassanaṁ adhippetaṁ, na maṁsacakkhunāti āha **"dvepi padāni ekatthānī"**ti. **Evaṁ santepī**ti padadvayassa ekatthattepi ñāṇalakkhaṇañāṇappabhāvavisayasssa tathādassanabhāvāvirodhanāti attho. Tenāha **"jānanalakkhaṇañhi ñāṇan"**ti-ādi. **Ñāṇappabhāvan**ti ñāṇānubhāvena ñāṇakiccavisayobhāsanti attho. Tenāha **"ñāṇena vivaṭṭe dhamme passatī"**ti. **Jānato passato**ti ca jānanadassanamukhena puggalādhiṭṭhānā desanā pavattāti āha--**"ñāṇalakkhaṇaṁ upādāyā"**ti-ādi. **Jānato**ti vā pubbabhāgañāṇena jānato, aparabhāgena ñāṇena **passato**. **Jānato**ti vā vatvā na jānanaṁ anussavākāraparivitakkamattavasena idhādhippetaṁ, atha kho rūpāni viya cakkhuviññāṇena rūpādīni tesañca samudayādike paccakkhe katvā dassananti vibhāvetuṁ **"passato"**ti vuttanti evaṁ vā ettha attho.

Āsavānaṁ khayanti āsavānaṁ accantappahānaṁ. So pana tesaṁ anuppādanirodho sabbena sabbaṁ abhāvo evāti āha **"asamuppādo khīṇākāro natthibhāvo"**ti. Āsavakkhayasaddassa khīṇākārādīsu āgataṭṭhānaṁ dassetuṁ

“āsavānaṁ khayā”ti-ādi vuttaṁ. **Ujumaggānusārino**ti kilesavaṅkakāyavaṅkādīnaṁ pahānena ujubhūte savipassanāheṭṭhimamaggadhamme anussarantassa. Yadeva hissa parikkhīṇaṁ. **Khayasmiṁ paṭhamaṁ ñāṇaṁ** “tato aññā anantarā”ti khayasaṅkhāte aggamagge tappariyāpannameva ñāṇaṁ paṭhamaṁ uppajjati, tadanantaraṁ pana aññā arahattanti. Yadipi gāthāya “khayasmiṁ”icceva vuttaṁ, samucchedavasena pana “āsave (SṬ.12.23/CS:pg.2.64) khīṇe maggo khayo”ti vuccatīti āha “maggo āsavakkhayoti vutto”ti. **Samaṇo**ti samitapāpo adhippeto, so pana khīṇāsavo hotīti. **“Āsavānaṁ khayā”**ti idha phalaṁ, pariyāyena pana āsavakkhayo maggo, tena pattabbato phalaṁ. Eteneva nibbānassapi āsavakkhayabhāvo vuttoti veditabbo.

Jānato eva passato evāti evamettha niyamo icchito, na aññathā visesābhāvato aniṭṭhāpannovāti tassa niyamassa phalaṁ dassetuṁ **“no ajānato no apassato”ti vuttan**ti āha **“yo pana na jānāti, na passati, tassa no vadāmīti attho”**ti. Iminā khandhānaṁ pariññā āsavakkhayassa ekantikakāraṇanti dasseti. **Etenā**ti “no ajānato, no apassato”ti etena vacanena. **Te paṭikkhittā**ti ke pana teti? “Bāle ca paṇḍite ca sandhāvitvā saṁsaritvā dukkhassantaṁ karissanti (dī.ni.1.168 ma.ni.2.228) ahetū appaccayā sattā visujjhantī”ti (dī.ni.1.168 ma.ni.2.101 227) evamādivādā. Tesu keci abhijātisaṅkantimattena saṁsārasuddhiṁ paṭijānanti, aññe issarapajāpatikāraṇādivasena. Tayidaṁ sabbaṁ saṁsārādīhīti ettheva saṅgahitanti daṭṭhabbaṁ. **Purimena padadvayenā**ti “jānato passato”ti iminā padadvayena. **Upāyo vutto** “āsavakkhayā”ti adhikārato. **Iminā**ti “no ajānato, no apassato”ti iminā padadvayena. Anupāyo hoti esa āsavānaṁ khayassa, yadidaṁ pañcannaṁ khandhānaṁ apariññāti “jānato passato”ti imināva aniyamavacanena anupāyapaṭisedhopi atthato bodhito hotīti. Tameva hi atthato bodhitabhāvaṁ vibhāvetuṁ evaṁ saṁvaṇṇanā katāti daṭṭhabbaṁ.

Dabbajātikoti dabbarūpo. So hi **“drabyo”**ti vuccati “drabyaṁ vinassati nādrabyan”ti-ādīsu. **Dabbajātiko** vā sārasabhāvo, sāruppasīlācāroti attho. Yathāha “na kho dabba dabbā evaṁ nibbeṭhentī”ti (pārā.384). **Vattasīse ṭhatvā**ti vattaṁ uttamaṁ dhuraṁ katvā. Yo hi parisuddhājīvo kātuṁ ajānantānaṁ sabrahmacārīnaṁ attano vā vassavātādipaṭibāhanatthaṁ chattādīni karoti, so vattasīse ṭhatvā karoti nāma. **Padaṭṭhānaṁ na hotī**ti na vattabbaṁ nāthakaraṇadhammabhāvena maggaphalādhigamassa upanissayabhāvato. Vuttañhi “yāni tāni sabrahmacārīnaṁ uccāvacāni kiccakaraṇīyāni, tattha dakkho hotī”ti-ādi (SṬ.12.23/CS:pg.2.65) (dī.ni.3.345). **Evaṁ jānato**ti evaṁ vejjakammādīnaṁ jānanahetu micchājīvapaccayā kāmāsavādayo āsavā vaḍḍhantiyeva, na pahīyanti. “Evaṁ kho …pe… āsavānaṁ khayo hotī”ti imāya pāḷiyā arahattasseva gahaṇaṁ yuttaṁ phalaggahaṇena hetuno avuttasiddhattā. Tenāha **“āsavānaṁ khayante jātattā”**ti.

Āgamanaṁ āgamo, taṁ āvahatīti **āgamanīyā,** pubbabhāgapaṭipadā. **Khayasmin**ti bhāvenabhāvalakkhaṇe bhummaṁ, **khaye**ti pana visaye. Tenāha **“āsavakkhayasaṅkhāte”**ti. Upanisīdati phalaṁ etthāti kāraṇaṁ **upanisā**. **Arahattaphalavimutti** ukkaṭṭhaniddesato. **Sā**ti vimutti. **Assā**ti paccavekkhaṇañāṇassa. Manasmiṁ vivaṭṭanissite pana anantarūpanissayāpi paccayā sambhavantīti **“labbhamānavasena paccayabhāvo veditabbo”**ti vuttaṁ.

Virajjati asesasaṅkhārato etenāti **virāgo,** maggo. Nibbindati etāyāti **nibbidā,** balavavipassanā. Tenāha **“etenā”**ti-ādi. Paṭisaṅkhānupassanāpi muccitukamyatāpakkhikā evāti adhippāyena **“catunnaṁ ñāṇānaṁ adhivacanan”**ti vuttaṁ. “Yāva maggāmaggañāṇadassanavisuddhi, tāva taruṇavipassanā”ti hi vacanato upakkilesavimutta-udayabbayañāṇato paraṁ balavavipassanā. Rūpārūpadhammānaṁ

visesabhūto sāmaññabhūto ca yo yo sabhāvo yathāsabhāvo, tassa jānanaṁ **yathāsabhāvajānanaṁ**. Tadeva **dassanaṁ**. Paccakkhakaraṇatthena ñātapariññā tīraṇapariññā ca gahitā hoti. Tenāha **"taruṇavipassanan"**ti-ādi. **Saṅkhārapariccheddeñāṇan**ti nāmarūpapariggahañāṇaṁ vadati. **Kaṅkhāvitaraṇaṁ** paccayapariggaho dhammaṭṭhitiñāṇantipi vuccati. Nayavipassanādikaṁ anupassanāñāṇaṁ **sammasanaṁ**. **Maggāmaggeñāṇan**ti maggāmaggaṁ vavatthapetvā ṭhitaṁ ñāṇaṁ. So hi pādakajjhānasamādhi taruṇavipassanāya paccayo hoti. "Samāhito yathābhūtaṁ pajānāti passatī"ti (saṁ.ni.3.5.; 4.99 5.1071) hi vuttaṁ.

Pubbabhāgasukhanti upacārajjhānasahitasukhaṁ. **Daratha paṭippassaddhī**ti kāmacchandādikilesadarathassa paṭipassambhanaṁ. "Sukhaṁpāhaṁ, bhikkhave, sa-upanisaṁ vadāmī"ti ettha adhippetasukhaṁ dassetuṁ **"appanāpubbabhāgassa sukhassā"**ti vuttaṁ. "Passaddhakāyo sukhaṁ vedetī"ti (dī.ni.1.4663.359 a.ni.1.3.96) vutta-appanāsukhassa passaddhiyā paccayatte (SṬ.12.23/CS:pg.2.66) vattabbameva natthi. **Sukhan**ti etthāpi eseva nayo. **Balavapītī**ti pharaṇalakkhaṇappattā pīti. Tādisā hi vitakkavicārasukhasamādhīhi laddhappaccayā nīvaraṇaṁ vikkhambhantī taṁnimittaṁ darathaṁ pariḷāhaṁ paṭipassambheti. Tenāha **"sā hi darathappassaddhiyā paccayo hotī"**ti. **Dubbalapītī**ti taruṇapīti. Tenāha **"sā hi balavapītiyā paccayo hotī"**ti. **Saddhā**ti ratanattayaguṇānaṁ kammaphalassa ca saddahanavasena pavatto adhimokkho, sā pana yasmā attano visaye punappunaṁ uppajjati, na ekavārameva, tasmā āha **"aparāparaṁ uppajjanasaddhā"**ti. Yasmā saddahanto saddheyyavatthusmiṁ pamudito hoti, tasmā āha **"sā hi dubbalapītiyā paccayo hotī"**ti. Dukkhadukkhādibhedassa sabbassapi dukkhassa vaṭṭadukkhantogadhattā tassa ca idhādhippetattā vuttaṁ **"dukkhanti vaṭṭadukkhan"**ti. Jarāmaraṇadukkhanti keci, sokādayo cāti apare. Tadubhayassapi saṅgaṇhanato paṭhamo evattho yutto. Yasmā dukkhappatto kammassa phalāni saddahati, ratanattaye ca pasādaṁ uppādeti, tasmā vuttaṁ **"tañhi aparāparasaddhāya paccayo hotī"**ti. Yasmā "ācariyānaṁ santike dhammaṁ sutvā pavattidukkhan"ti cintayato "ekantato ayaṁ dhammo imassa dukkhassa samatikkamāya hotī"ti saddhā uppajjati. Tenāha "dhammaṁ sutvā Tathāgate saddhaṁ paṭilabhatī"ti-ādi (dī.ni.1.191). **Savikārā**ti uppādavikārena savikārā **khandhajāti** jāyanaṭṭhena. Jātiyā pana asati tattha tattha bhave natthi dukkhassa sambhavoti āha **"sā hi vaṭṭadukkhassa paccayo"**ti. **Kammabhavo**ti kammabhavādiko tividhopi kammabhavo. So hi upapattibhavassa paccayo. Evamādiṁ sandhāyāha **"etenupāyenā"**ti. **Sesapadānī**ti upādānādipadāni. Anulomañāṇaṁ saṅkhārupekkhāpakkhikattā nibbānaggahaṇena gahitaṁ, gotrabhuñāṇaṁ paṭhamamaggassa āvajjanaṁ. So hi tena vipassanāya kiñci kiñci visesaṭṭhānaṁ kayiratīti taṁ anāmasitvā nibbidūpaniso virāgoti "virāgo"icceva vuttaṁ.

Kena udakena vidārayitvā gatapadesoti katvā **kandaro**. **Nitambo**tipi udakassa. Yathā ninnaṁ udakaṁ pavattati, tathā nivattanabhāvena **nadīkuñchotipi vuccati**. Hemantagimha-utuvasena aṭṭha māse pavatto pathavīvivaroti katvā **padaro**. Khuddikā udakavāhiniyo sākhā viyāti **sākhā** (SṬ.12.23/CS:pg.2.67) khuddakā sobbhā kusubbhā o-kārassa u-kāraṁ katvā. **Evameva kho**ti-ādi "seyyathāpi, bhikkhave"ti-ādinā upanītāya upamāya upameyyena saṁsandananti, taṁ yojetvā dassetuṁ **"avijjā pabbatoti daṭṭhabbā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha avijjā ca santānavasena ciraṁtanakālappavattanato pacurajanehi duppajahanato "pabbato"ti vuttā. Lokattayābhibyāpanato abhisandanato ca abhisaṅkhārā meghasadisā. Abhisaṅkhārā meghoti daṭṭhabbāti ānetvā sambandho. Tathā sesapadadvayepi. Viññāṇādivaṭṭaṁ anupavattito paramparapaccayato ca kandarādisadisā. Vimutti ekarasattā, hānivuddhi-abhāvato ca sāgarasadisāti upamāsaṁsandanaṁ.

Tattha yasmā purimasiddhāya avijjāya sati abhisaṅkhārā, nāsati, tasmā te uparipabbate pavattā viya hontīti vuttaṁ **“avijjā …pe… vassanaṁ veditabban”**ti. **Assutavā hī**ti-ādi vuttasseva atthassa samatthanaṁ. **Taṇhāya abhilāsaṁ katvā**ti etena sabbassapi abhisaṅkhāravuṭṭhitemanatthaṁ dīpeti. Taṇhā hi “sneho”ti vuttā. Antimabhavikassa antabhavanibbattako abhisaṅkhāro nibbānaṁ na patto, tadantassa bhāgassa nibbānaṁ āhacca ṭhito viya hotīti **“mahāsamuddaṁ āhacca ṭhitakālo viyā”**ti upamānidassanaṁ kataṁ. **Viññāṇādivaṭṭaṁ pūretvā**pi imināpi hi antimabhavikasseva viññāṇappavatti dassitā. Sā hi pūritāti vattabbā tato paraṁ viññāṇādivaṭṭasseva abhāvato. Jātassa puggalassa jātipaccayavaṭṭadukkhavedanāya dhammassavanaṁ icchitabbaṁ, taṁ pana yadipi imasmiṁ Sutte na āgataṁ, suttantaresu pana āgatamevāti tato āharitvā taṁ vattabbanti dassento **“Buddhavacanaṁ panā”**ti-ādimāha. Tayidaṁ sāvakabodhisattānaṁ vasenāyaṁ desanāti katvā vuttaṁ. Itaresaṁ pana vasena vuccamānaṁ suttantaraggahaṇatthaṁ payojanaṁ natthīti **“yā hī”**ti-ādimāha. **Pāḷiyā vasena gahitamevā**ti saṅkhepato vutta-atthassa vitthārato dassanaṁ. **Nibbattī**ti nibbattamānā khandhā gahitāti āha **“savikārā”**ti. Aniccatālakkhaṇādidīpanato **lakkhaṇāhaṭaṁ**. **Kammākamman**ti vinicchayaṁ. **Nijjaṭan**ti niggumbaṁ, suddhanti attho. **Pathavīkasiṇādīsu kammaṁ ārabhatī**ti-ādi pāḷiyaṁ samathapubbaṅgamā vipassanā dassitāti katvā vuttaṁ (SṬ.12.23/CS:pg.2.68) Evañhi pāmojjādidassanaṁ sambhavatīti. **Devassā**ti meghassa. Kasmā panettha “khīṇāsavassa …pe… ṭhitakālo veditabbo”ti vuttaṁ, nanu pubbe devaṭṭhāniyo abhisaṅkhāro vutto, na abhisaṅkhāro khīṇāsavoti? Nāyaṁ doso, kāraṇūpacārena phalassa vuttattā. Abhisaṅkhāramūlako hi khandhasantāno khandhasantāne ca ucchinnasaṁyoge khīṇāsavasamaññāti.

Upanisasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.12.24.)4. Aññatitthiyasuttavaṇṇanā

24. **So**ti Sāriputtatthero. Yadi na tāva paviṭṭho, kasmā “pāvisī”ti vuttanti āha **“pavisissāmī”**ti-ādi. Tena avassambhāvini bhūte viya upacāro hotīti dasseti. Idāni tamatthaṁ upamāya vibhāvento **“yathā kin”**ti-ādimāha. **Atippagoyeva nikkhantadivaso**ti pakatiyā bhikkhācaraṇavelāya ativiya pāto eva vihārato nikkhantadivasabhāgo. **Etadahosī**ti etaṁ “atippago kho”ti-ādikaṁ cintanaṁ ahosi. **Dakkhiṇadvārassā**ti rājagahanagare dakkhiṇadvārassa Veḷuvanassa ca antarā ahosi, tasmā “tenupasaṅkamissan”ti cintanā ahosīti adhippāyo. **Kiṁ vādī**ti catūsu vādesu kataraṁ vādaṁ vadasi. **Kimakkhāyī**ti tasseva vevacanaṁ. Kiṁ vadatīti pana cattāro vāde sāmaññato gahetvā napuṁsakaliṅgena vadati yathā kiṁ te jātaliṅgaṁ. Sabbanāmañhetaṁ, yadidaṁ napuṁsakaliṅgaṁ. Vadati etenāti **vādo,** dassanaṁ. Taṁ sandhāyāha “kiṁ ettha …pe… dassananti pucchantī”ti. “Dhammapaṭisambhidā”ti-ādīsu viya **dhamma**-saddo hetu-atthoti āha **“yaṁ vuttaṁ kāraṇaṁ, tassa anukāraṇan”**ti. Vādassa vacanassa anuppatti **vādappavatti**.

Idaṁ vacananti “ekamidāhan”ti-ādivacanaṁ. **Sā**ti “eke samaṇabrāhmaṇā kammavādā”ti evaṁ pavattakathā. Accharaṁ aṅguliphoṭanaṁ arahatīti **acchariyaṁ**. **Abbhutan**ti niruttinayena padasiddhi daṭṭhabbā. **Sabbavādānan**ti sabbesaṁ catubbidhavādānaṁ. Paṭhamo hettha sassatavādo, dutiyo ucchedavādo, tatiyo ekaccasassatavādo, catuttho adhiccasamuppannavādo, tesaṁ sabbesaṁ

(SṬ.12.24/CS:pg.2.69) paṭikkhepato paṭikkhepakāraṇaṁ vuttaṁ. Paṭiccasamuppādakittanaṁ vā pacurajanañāṇassa alabbhaneyyapatiṭṭhatāya **gambhīrañceva,** tathā avabhāsanato cetasi upaṭṭhānato **gambhīrāvabhāsañca karonto**. **Tadeva padan**ti phassapadaṁyeva ādibhūtaṁ gahetvā.

Aññatitthiyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.12.25.)5. Bhūmijasuttavaṇṇanā

25. **Purimasutte**ti anantare purime sutte. **Vuttanayeneva veditabban**ti padatthe tato visiṭṭhaṁ aniddisitvā itaraṁ atthato vibhāvetuṁ **"ayaṁ pana viseso"**ti-ādimāha. **Na kevalaṁ phassapaccayā uppajjati,** atha kho phassassa sahakārīkāraṇabhūta-aññapaccayā ca uppajjatīti. **Kāyenā**ti copanakāyena, kāyaviññattiyāti attho. Sā hi kāmaṁ paṭṭhāne āgatesu catuvīsatiyā paccayesu kenaci paccayena cetanāya paccayo na hoti. Yasmā pana kāye sati eva kāyakammaṁ nāma hoti, nāsati, tasmā sā tassā sāmaggiyabhāvena icchitabbāti vuttaṁ **"kāyenapi kariyamānaṁ karīyatī"**ti. Tenāha Bhagavā "kāye vā, hānanda, sati kāyasañcetanāhetu uppajjati ajjhattaṁ sukhaṁ dukkhan"ti. **Vācāyapī**ti etthāpi eseva nayo. **Manasā**ti pātubhūtena manasā, na manamattenāti. **Attanā** parehi anussāhitena. **Parenā**ti parena anussāhena. **Sampajānenā**ti ñāṇasampayuttacittavasena pajānantena. **Asampajānenā**ti tathā na sampajānantena. **Tassā**ti sukhadukkhassa. **Kāyasañcetanāhetū**ti kāyakammanimittaṁ, kāyikassa kammassa katattā upacitattāti attho. Esa nayo sesasañcetanāsupi. Uddhaccasahagatacetanā pavattiyaṁ vipākaṁ detiyevāti **"vīsati cetanā labbhantī"**ti vuttaṁ. **Tathā vacīdvāre**ti ettha "kāmāvacarakusalākusalavasena vīsati cetanā labbhantī"ti idaṁ tathā-saddena upasaṁharati. **Rūpārūpacetanāhī**ti rūpāvacarārūpāvacarakusalacetanāhi. **Tappaccayaṁ** yathārahanti adhippāyo. **Tāpi cetanā**ti yathāvuttā ekūnavīsati cetanā avijjāpaccayā honti kusalānampi pageva itarādhiṭṭhahitāvijjasseva uppajjanato, aññathā anuppajjanato. **Yathāvuttacetanābhedan**ti (SṬ.12.25/CS:pg.2.70) yathāvuttaṁ kāyacetanādivibhāgaṁ. **Parehi anussāhito** saraseneva pavattamāno. **Parehi kāriyamāno**ti parehi ussāhito hutvā kayiramāno. **Jānantopī**ti anussavādivasena jānantopi. **Kammameva jānanto**ti tadā attanā kariyamānakammameva jānanto.

Catūsūti "sāmaṁ vā pare vā sampajāno vā asampajāno vā"ti evaṁ vuttesu catūsu ṭhānesu. Yathāvutte ekūnavīsaticetanādhamme asaṅkhārikasasaṅkhārikabhāvena sampajānakatāsampajānakatabhāvena catuguṇe katvā vuttaṁ **"chasattati dvesatā cetanādhammā"**ti. Yesaṁ sahajātakoṭi labbhati, tesampi upanissayakoṭi labbhatevāti **"upanissayakoṭiyā anupatitā"**ti-icceva vuttā. **Te**ti yathāvuttā sabbepi dhammā. **So kāyo na hotī**ti ettha pasādakāyopi gahetabbo. Tenāha **"yasmiṁ kāye satī"**ti-ādi. **So kāyo na hotī**ti so kāyo paccayanirodhena na hoti. **Vācā**ti saddavācā. **Mano**ti yaṁ kiñci viññāṇaṁ. Idāni kammavaseneva yojetuṁ **"apicā"**ti-ādi vuttaṁ. **Eseva nayo** "vācāpi dvārabhūtā manopi dvārabhūto"ti. Khīṇāsavassa kathaṁ kāyo na hoti, na tassa kāyakammādhiṭṭhānanti adhippāyo. **Avipākattā**ti avipākadhammattāti attho. Kāyo na hotīti vuttaṁ akammakaraṇabhāvato.

Tanti kammaṁ. **Khettaṁ na hotī**ti tassa dukkhassa aviruhanaṭṭhānattā. Viruhanaṭṭhānādayo byatirekavasena vuttā. Tenāha **"na hotī"**ti. **Kāraṇaṭṭhenā**ti

ādhārabhūtakāraṇabhāvena. **Sañcetanāmūlakan**ti sañcetanānimittaṁ. **Viruhanādīnaṁ atthānan**ti "viruhanaṭṭhenā"ti-ādinā vuttānaṁ atthānaṁ. Iminā viruhanādibhāvena vedanā "sukhadukkhavedanā"ti kathitā, nayidha jeṭṭhalakkhaṇaṁ sukhadukkhaṁ nippayojakassa sukhassa dukkhassa ca adhippetattā. Upekkhāvedanāpettha sukhasaṇhasabhāvavipākabhūtā vedanāva.

Bhūmijasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.12.26.)6. Upavāṇasuttavaṇṇanā

26. **Vaṭṭadukkhameva** (SṬ.12.26/CS:pg.2.71) **kathitaṁ** itaradukkhassapi vipākassa saṅgaṇhanato.

Upavāṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.12.27.)7. Paccayasuttavaṇṇanā

27. **Paṭipāṭiyā**ti paṭipāṭiyā ṭhapanena. Catusaccayojanaṁ dassetuṁ **pariyosāna …pe… ādi vuttaṁ**. **Dukkhasaccavasenā**ti pariññeyyabhāvavasena. Jarāmaraṇāpadesena hi pañcupādānakkhandhā vuttā, te cassa attano phalassa paccayā na honti. Taṁ sandhāya vuttaṁ **"paccayaṁ jānātī"**ti. Vineyyajjhāsayavasena hettha desanā pavattā. **Sampanno**ti samannāgato. **Āgato**ti upagato, adhigatoti attho. **Passatī**ti paccavekkhaṇañāṇena paccakkhato passati, maggapaññāya evaṁ asammohapaṭivedhavasena passati. **Maggañāṇeneva,** na phalañāṇena. **Dhammasotaṁ samāpanno**ti ariyadhammasotaṁ sammadeva āpanno patto. Anaye na-iriyanato, aye ca iriyanato, sadevakena ca lokena "saraṇan"ti akaraṇīyato ariyapakkhaṁ bhajanto **puthujjanabhūmiṁ atikkanto**. **Nibbedhikapaññāyā**ti catunnaṁ ariyasaccānaṁ nibbijjhanakapaññāya. **Āhacca tiṭṭhati** maggakkhaṇe, phalakkhaṇe pana āhacca ṭhito nāma.

Paccayasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.12.28.)8. Bhikkhusuttavaṇṇanā

28. **Uttānameva** sabbasova sattame āgatanayattā, vineyyajjhāsayavasena hi idaṁ suttaṁ Satthārā aññasmiṁ āsane desitaṁ, parisāya vivaṭṭena sātthikāti satthu desanā āgatāti ayaṁ paṭiggāhakādhīnā hotīti dhammagāravena saṅgahaṁ āropentiyeva.

Bhikkhusuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.12.29.)9. Samaṇabrāhmaṇasuttavaṇṇanā

29. **Akkharabhāṇakānan**ti (SṬ.12.29/CS:pg.2.72) akkhararucīnaṁ. Upasaggena padavaḍḍhanampi ruccanti. Tenāha **"te hī"**ti-ādi.

Samaṇabrāhmaṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.12.30.)10. Dutiyasamaṇabrāhmaṇasuttavaṇṇanā

30. **Dvīsu suttesū**ti navamadasamasuttesu.

Dutiyasamaṇabrāhmaṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.
Dasabalavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Kaḷārakhattiyavaggo

(SṬ.12.31.)1. Bhūtasuttavaṇṇanā

31. **Ajitamāṇavenā**ti soḷasasu bāvariyabrāhmaṇaparicārakesu "ajito"ti laddhanāmena māṇavena. Saṅkhā vuccati paññā, saṅkhātā pariññātā dhammā yesaṁ te **saṅkhātadhammā,** paṭividdhasaccā khīṇāsavā. Sekkhā pana vipākassa apariññātattā "saṅkhātadhammā"ti na vuccanti. Sekkhadhammasamannāgamena te **sekkhā**. Te pana kāmaṁ puggalapaṭilābhavasena anekasahassāva honti, catumaggaheṭṭhimaphalattayassa pana vasena taṁsamaṅgitāsāmaññena na sattajanato uddhanti āha **"satta jane"**ti niyametvā viseseti. Saṁkilesavajjaṁ, tato vā attānaṁ viya vineyyalokaṁ nipāti rakkhatīti nipako, tassa bhāvo **nepakkaṁ,** ñāṇanti āha **"nepakkaṁ vuccati paññā, tāya samannāgatattā nipako"**ti.

"Ko nu kho imassa pañhassa attho"ti cintento pañhāya kaṅkhati nāma. "Kathaṁ byākaramāno nu kho satthu ajjhāsayaṁ na virodhemī"ti cintento ajjhāsayaṁ kaṅkhati nāma. Sujānanīyatthaparicchedaṁ katvā cintanā hettha (SṬ.12.31/CS:pg.2.73) "kaṅkhā"ti adhippetā, na vicikicchāti. Pahīnavicikiccho hi mahāthero āyasmato assajimahātherassa santikeyeva, vicinanabhūtaṁ kukkuccasadisaṁ panetaṁ vīmaṁsanamattanti daṭṭhabbaṁ. **Pattaṁ ādāya caranto**ti pabbajitabhāvalakkhaṇaṁ. Dhammasenāpatibhāvena vā mama pattadhammadesanāvāraṁ ādāya carantoti evaṁ vā ettha attho daṭṭhabbo.

Jātanti yathāraham paccayato uppannaṁ, saṅkhatanti attho. **Pañhabyākaraṇaṁ upaṭṭhāsī**ti pañhassa byākaraṇatā paṭibhāsi. "Sammappaññāya passatī"ti pāṭho, Aṭṭhakathāyaṁ pana "sammappaññāya passato"ti padaṁ uddharitvā "passantassā"ti attho vutto. Taṁ "bhūtanti …pe… paṭipanno hotī"ti imāya pāḷiyā na sameti, tasmā yathādassitapāṭho eva yutto. **Yāva arahattamaggā nibbidādīnaṁ atthāyā**ti samitāpekkhadhammavasā padaṁ vadanti. **Āhārasambhavan**ti paccayahetukaṁ. **Sekkhapaṭipadā kathitā** "nibbidāya virāgāya nirodhāya paṭipanno hotī"ti vacanato. Esa nayo nirodhavārepi. **Nibbidā**ti karaṇe paccattavacanaṁ, **virāgā nirodhā**ti karaṇe nissakkavacananti āha **"sabbāni kāraṇavacanānī"**ti. **Anupādā**ti anupādāya. **Bhūtamidanti-ādimāha** sabbasuttaṁ āhaccabhāsitaṁ jinavacanameva

karonto.

Bhūtasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.12.32.)2. Kaḷārasuttavaṇṇanā

32. **Tassa therassa nāmaṁ** jātisamudāgataṁ. **Nivatto**ti pubbe vaṭṭasotassa paṭisotaṁ gantuṁ āraddho, taṁ avisahanto anusotameva gacchanto, tato nivatto pariklesavidhame asaṁsaṭṭho viyutto hoti. Ettha cetanāti vā assāso. Hīnāyāvattanaṁ nāma kāmesu sāpekkhatāya, tattha ca nirapekkhatā tatiyamaggādhigamenāti dassento **"tayo magge"**ti-ādimāha. **Sāvakapāramīñāṇaṁ** therassa arahattādhigamena nipphannaṁ, tasmā tassa taṁ uparimakoṭiyā assāso vutto. **Ugghāṭitā**ti vivaṭā, vūpasamitāti attho. **Tatthā**ti arahattappattiyaṁ. **Vicikicchābhāvan**ti nibbematikataṁ.

Na (SṬ.12.32/CS:pg.2.74) **evaṁ byākatā**ti "khīṇā jātī"ti-ādikā evaṁ uttānakaṁ na byākatā, pariyāyena pana byākatā. **Kenacī**ti kenacipi kāraṇena. **Evaṁ** uttānakaṁ **byākarissati**.

Tassa paccayassa khayāti tassa kammabhavasaṅkhātassa paccayassa avijjāya sahakāritāyaṁ saṅgahitassa khayā anuppādā nirodhā. **Khīṇasmin**ti khīṇe. Anuppādanirodhena niruddhe **jātiyā** yathāvutte **paccaye**. **Jātisaṅkhātaṁ phalaṁ khīṇaṁ** anuppattidhammataṁ āpāditanti. **Viditaṁ** ñātaṁ. Ājānāti catusaccaṁ heṭṭhimamaggehi ñātaṁ anatikkamitvāva paṭivijjhatīti **aññā** aggamaggo. Tadupacārena aggaphalaṁ idha "aññā" nāma. **Paccayo**ti bhavūpapattiyā paccayo paṭiccasamuppādo.

Meti mayā. **Aññāsi** ākāraggahaṇena cittācāraṁ jānāti. **Tenā**ti Bhagavatā. **Byākaraṇaṁ anumoditaṁ** pañhabyākaraṇassa visayakatabhāvato.

Ayamassa visayoti ayaṁ vedanā assa Sāriputtattherassa savisayo tattha visayabhāvena pavattattā. **Kiñcāpī**ti kiñcāpi sukhā vedanā ṭhitisukhā dukkhā vedanā vipariṇāmasukhā, adukkhamasukhā vedanā ñāṇasukhā. **Vipariṇāmakoṭiyā**ti aniccabhāvena **sabbāva** vedanā **dukkhā nāma** Sukhapaṭikkhepatopi hi sukhapītiyā pharaṇatāya sukhāti tikkhamattena vipariṇāmadukkhāti vipariṇāmato abhāvādhigamena sukhanirodhakkhaṇamattena. Tathā hi vuttaṁ **papañcasūdaniyaṁ** "sukhāya vedanāya atthibhāvo sukhan"ti. Sukhakāmo dukkhaṁ titikkhati. Apariññātavatthukānañhi sukhavedanuparamo dukkhato upaṭṭhāti, tasmāyamattho viyogena dīpetabbo. "Dukkhā vipariṇāmasukhā"ti etthāpi eseva nayo. Tathācāha **papañcasūdaniyaṁ** "dukkhāya vedanāya natthibhāvo sukhan"ti. Dukkhavedanuparamo hi vuttānaṁ sukhato upaṭṭhāti evāti vadanti. Tassa yogassa vūpasamena "Aho sukhaṁ jātan"ti majjhattavedanāya jānanabhāvo yāthāvato avabujjhanaṁ sukhaṁ. Adukkhamasukhāpi vedanā vijānantassa sukhaṁ hoti tassa sukhumatāya viññeyyabhāvato. Yathā rūpārūpadhammānaṁ salakkhaṇato sāmaññalakkhaṇato ca sammadeva avabodho paramaṁ sukhaṁ. Tenāha--

"Yato (SṬ.12.23/CS:pg.2.75) yato sammasati, khandhānaṁ udayabbayaṁ;
Labhatī pītipāmojjaṁ, amataṁ taṁ vijānatan"ti. (dha.pa.374).

Aññāṇadukkhāti ajānanabhāvo adukkhamasukhāvedanāya dukkhaṁ. Sammā vibhāgajānanasabhāvo ñāṇassa sambhavo. Ñāṇasampayuttā hi ñāṇūpanissayā adukkhamasukhā vedanā pasatthākārā, yato sā iṭṭhā ceva iṭṭhaphalā cāti. Ajānanabhāvoti ettha vuttavipariyāyena attho veditabbo. "Dukkhanti vidito"ti pāḷi, Aṭṭhakathāyaṁ pana viditanti paduddhāro kato, taṁ atthadassanamattanti daṭṭhabbaṁ.

Vedanāpariccheda jānaneti "tisso imā vedanā"ti evaṁ paricchedato jānane. **Aññāsī**ti kadā aññāsi? Imasmiṁ desanākāleti vadanti, paṭivedhakāleti pana yuttaṁ. Yathāpaṭividdhā hi vedanā idha therena desitāti. **Iminā kāraṇenā**ti "yadaniccaṁ taṁ dukkhan"ti vedanānaṁ aniccatāya dukkhabhāvajānanasaṅkhātena kāraṇena. Taṁnimittaṁ hissa vedanāsu taṇhā na uppajjati. **Atippapañco**ti ativitthāro. **Dukkhasmiṁ** antogadhaṁ dukkhapariyāpannattā. **Dukkhan**ti sabbaṁ vedayitaṁ dukkhaṁ saṅkhāradukkhabhāvato. **Ñātamatte**ti yāthāvato avabujjhanamatte. **Taṇhā na tiṭṭhatī**ti na santiṭṭhati nappavattati.

Kathaṁ vimokkhāti ajjhattabahiddhābhedesu vimuttā. Hetumhi cetaṁ nissakkavacananti hetu-atthena karaṇavacanena atthamāha **"katarena vimokkhenā"**ti. Karaṇatthepi vā etaṁ nissakkavacananti tathā vuttaṁ. **Abhinivesoti** vipassanārambho. **Bahiddhādhammāpi daṭṭhabbāyeva** sabbassapi pariññeyyassa parijānitabbato. **Ñāṇaṁ** pavattetvā. **Te**ti ajjhattasaṅkhāre. **Vavatthapetvā**ti salakkhaṇato paricchinditvā. **Bahiddhā otāretī**ti bahiddhāsaṅkhāresu ñāṇaṁ otāreti. **Ajjhattaṁ otāretī**ti ajjhattasaṅkhāre sammasati. **Tatra** tasmiṁ catukke. **Tesaṁ vavatthānakāle**ti tesaṁ ajjhattasaṅkhārānaṁ vipassanākāle.

Sabbupādānakkhayāti sabbaso upādānānaṁ khayā. Kāmaṁ diṭṭhisīlabbata-attavādupādānāni paṭhamamaggeneva khīyanti, kāmupādānaṁ pana aggamaggenāti tassa (SṬ.12.23/CS:pg.2.76) vasena "sabbupādānakkhayā"ti vadanto thero attano arahattapattiṁ byākaroti. Tenāha **"āsavā nānussavantī"**ti. **Sato**ti iminā sativepullappattiṁ dasseti. **Cakkhuto rūpe savantī**ti cakkhuviññāṇavīthiyaṁ tadanugatamanoviññāṇavīthiyañca rūpārammaṇā āsavā pavattantīti. Kiñcāpi tattha kusalādīnampi pavatti atthi, kāmāsavādayo eva vaṇato yūsaṁ viya paggharaṇaka-asucibhāvena sandanti, tathā sesavāresu. Tenāha **"evan"**ti-ādi, tasmā te eva "āsavā"ti vuccanti. Tattha hi paggharaṇaka-asucimhi niruḷho āsavasaddo. "Attānaṁ nāvajānāmī"ti vuttattā **"omānapahānaṁ kathitan"**ti āha. Tena āsavesu samudāyupalakkhaṇaṁ kathitanti daṭṭhabbaṁ. Na hi seyyamānādippahānena vinā hīnamānaṁyeva pajahati. **Pajānanā**ti "nāparaṁ itthattāyā"ti vuttapajānanasampanno hotīti.

Sarūpabhedatopīti "cattāro"ti evaṁ parimāṇaparicchedatopi. Idaṁ Bhagavā dassento āhāti sambandho. **Idan**ti ca "ayampi kho"ti-ādivacanaṁ sandhāyāha.

Asambhinnāya evāti yathānisinnāya eva, avuṭṭhitāya evāti attho. **Puggalathomanatthan**ti desanākusalānaṁ Ānandattherādīnaṁ puggalānaṁ pasaṁsanatthaṁ ukkaṁsanatthaṁ. **Dhammathomanatthan**ti paṭipattidhammassa pasaṁsanatthaṁ. **Tepī**ti Ānandattherādayo bhikkhūpi. **Dhammapaṭiggāhakā** bhikkhū. **Atthe**ti sīlādi-atthe. **Dhamme**ti pāḷidhamme.

Assāti Bhagavato. **Ānubhāvaṁ karissati** "divasañcepi Bhagavā"ti-ādinā. **Nan**ti Sāriputtattheraṁ. **Ahampi tatheva thomessāmi** "sā hi bhikkhū"ti-ādinā. **Evaṁ cintesī**ti evaṁ vakkhamānena dhammadāyādadesanāya cintitākārena cintesi. Tenāha **"yathā"**ti-ādi. **Ekajjhāsayāyā**ti samānādhippāyāya. **Matiyā**ti paññāya. **Ayaṁ desanā aggā**ti Bhagavā dhammasenāpatiṁ guṇato evaṁ paggaṇhātīti katvā vuttaṁ.

Pakāsetvāti guṇato pākaṭaṁ paññātaṁ katvā sabbasāvakehi seṭṭhabhāve **ṭhapetukāmo**. **Cittagatiyā** cittavasena kāyassa pariṇāmanena "ayaṁ kāyo idaṁ cittaṁ viya hotū"ti kāyasamānagatikattādhiṭṭhānena. Kathaṁ pana kāyo dandhappavattiko lahuparivattena cittena (SṬ.12.23/CS:pg.2.77) samānagatiko hotīti? Na sabbathā samānagatiko. Yatheva hi kāyavasena cittavipariṇāmane cittaṁ sabbathā kāyena

samānagatikaṁ hoti. Na hi tadā cittaṁ sabhāvasiddhena attano khaṇena avattitvā dandhavuttikassa rūpadhammassa khaṇena vattituṁ sakkoti, "idaṁ cittaṁ ayaṁ kāyo viya hotū"ti panādhiṭṭhānena dandhagatikassa kāyassa anuvattanato yāva icchitaṭṭhānappatti hoti, tāva kāyagati-anulomeneva hutvā santānavasena pavattamānaṁ cittaṁ kāyagatiyā pariṇāmitaṁ nāma hoti, evaṁ "ayaṁ kāyo idaṁ cittaṁ viya hotū"ti adhiṭṭhānena pageva sukhalahusaññāya sampāditattā abhāvitiddhipādānaṁ viya dandhaṁ avattitvā yathā lahukatipayacittavāreheva icchitaṭṭhānappati hoti, evaṁ pavattarūpatā viññāyatīti.

Adhippāyānurūpameva tassa Bhagavato thomanāya katattā. **Idaṁ nāma** atthajātaṁ Bhagavā **pucchissatī**ti pubbe mayā **aviditaṁ** apassaṁ. **Āsayajānanatthan**ti "evaṁ byākarontena satthu ajjhāsayo gahito hotī"ti evaṁ satthu ajjhāsayajānanatthaṁ. **Dutiyaṁ pañhaṁ pucchanto** Bhagavā **paṭhamaṁ pañhaṁ anumodi** dutiyaṁ pañhaṁ pucchanteneva paṭhamapañhavissajjanassa sampaṭicchitabhāvato.

Etaṁ ahosīti etaṁ parivitakkanaṁ ahosi. **Assā**ti Kaḷārakhattiyassa bhikkhuno. Dhamme dahatīti **dhammadhātu,** sāvakapāramīñāṇaṁ, sāvakavisaye dhamme dahati yāthāvato ajite katvā ṭhapetīti attho. Tenāha **"dhammadhātū"**ti-ādi. **Sabbaññutaññāṇagatikameva** visaye. **Gocaradhamme**ti gocarabhūte ñeyyadhamme.

Kaḷārasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.12.33.)3. Ñāṇavatthusuttavaṇṇanā

33. **Ñāṇameva ñāṇavatthu** sampattīnaṁ kāraṇabhāvato. **Catūsū**ti catusaccassa bodhanavasena vuttesu catūsu ñāṇesu. **Paṭhaman**ti "jarāmaraṇe ñāṇan"ti evaṁ vuttaṁ ñāṇaṁ, yena dhāraṇaparicayamanasikāravasena pavattaṁ sabbaṁ gaṇhi. Sannicayañāṇamayaṁ **savanamayaṁ** nāmatveva veditabbaṁ. Sabhāvato (SṬ.12.33/CS:pg.2.78) paccayato cassa pariggaṇhanañāṇaṁ **sammasanañāṇaṁ**tveva veditabbaṁ. Jarāmaraṇasīsena cettha jarāmaraṇavantova dhammā gahitā. **Paṭivedhañāṇan**ti asammohato paṭivijjhanañāṇaṁ. **Iminā dhammenā**ti hetumhi karaṇavacanaṁ. Imassa hi dhammassa adhigamahetu ayaṁ ariyo atītānāgate nayenapi catusaccadhamme abhisambujjhati. Maggañāṇameva pana atītānāgate nayanasadisaṁ katvā dassetuṁ **"maggañāṇadhammena vā"**ti dutiyavikappo vutto. Evañhi "akālikan"ti samatthitaṁ hoti.

Ñāṇacakkhunā diṭṭhenāti dhammacakkhubhūtena ñāṇacakkhunā asammohapaṭivedhavasena paccakkhato diṭṭhena. **Paññāya viditenā**ti maggapaññāya tatheva viditena. Yasmā tathā diṭṭhaṁ viditaṁ sabbaso pattaṁ mahā-upāyo hoti, tasmā vuttaṁ **"pariyogāḷhenā"**ti. **Diṭṭhenā**ti vā dassanena, dhammaṁ passitvā ṭhitenāti attho. **Viditenā**ti cattāri saccāni viditvā pākaṭāni katvā ṭhitena. **Akālikenā**ti na kālantaravipākadāyinā. **Pattenā**ti cattāri saccāni patvā ṭhitattā dhammaṁ pattena. **Pariyogāḷhenā**ti catusaccadhamme pariyogāhitvā ṭhitena. **Atītānāgate nayaṁ netī**ti atīte ca anāgate ca nayaṁ neti harati peseti. Idaṁ pana paccavekkhaṇañāṇassa kiccaṁ, Satthārā pana maggañāṇaṁ atītānāgate nayanasadisaṁ kataṁ taṁmūlakattā. Atītamaggassa hi paccavekkhaṇaṁ nāma hoti, tasmā maggañāṇaṁ nayanasadisaṁ kataṁ nāma hoti, paccavekkhaṇañāṇena pana nayaṁ neti. Tenāha **"ettha cā"**ti-ādi. Yathā pana tena nayaṁ neti. Taṁ ākāraṁ dassetuṁ **"ye kho kecī"**ti-ādi vuttaṁ. Ettha ca

nayanuppādanaṁ nayañāṇasseva pavattiviseso. Tena vuttaṁ "paccavekkhaṇañāṇassa kiccan"ti. Kiñcāpi "iminā̀ti maggañāṇadhammena vā"ti vuttaṁ, duvidhaṁ pana maggaphalañāṇaṁ sammasanañāṇapaccavekkhaṇāya mūlakāraṇaṁ, na nayanassāti duvidhena ñāṇadhammenāti na na yujjati. Tathā catusaccadhammassa ñātattā maggaphalasaṅkhātassa vā dhammassa saccapaṭivedhasampayogaṁ gatattā "nayanaṁ hotū"ti tena "iminā dhammenā"ti ñāṇassa visayabhāvena ñāṇasampayogena tadañātenāti ca attho na na yujjati. **Anu-aye**ti dhammañāṇassa anurūpavasena aye bujjhanañāṇe diṭṭhānaṁ adiṭṭhānayanato adiṭṭhassa diṭṭhatāya ñāpanato ca. Tenāha **"dhammañāṇassa anugamane ñāṇan"**ti. **Khīṇāsavassa sekkhabhūmi** nāma aggamaggakkhaṇo (SṬ.12.33/CS:pg.2.79) Kasmā panetaṁ evaṁ vuttanti ce? "Evaṁ jarāmaraṇaṁ pajānātī"ti-ādinā vattamānavasena desanāya pavattattā.

Ñāṇavatthusuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.12.34.)4. Dutiyañāṇavatthusuttavaṇṇanā

34. **Sattarī**ti ta-kārassa ra-kārādesaṁ vuttaṁ. Sattatisaddena vā samānattho sattarisaddo. Byañjanarucivasena byañjanaṁ bhaṇantīti **byañjanabhāṇakā**. Tenāha "bahubyañjanaṁ katvā"ti-ādi. Tiṭṭhati tattha phalaṁ tadāyattavuttitāyāti ṭhiti, paccuppannalakkhaṇassa dhammassa ṭhiti dhammaṭṭhiti. Atha vā dhammoti kāraṇaṁ, paccayoti attho. Dhammassa yo ṭhitisabhāvo, sova dhammato añño natthīti dhammaṭṭhiti, paccayo. Tattha ñāṇaṁ **dhammaṭṭhitiñāṇaṁ**. Tenāha āyasmā dhammasenāpati--"paccayapariggahe paññā dhammaṭṭhitiñāṇan"ti (paṭi.ma.mātikā 4). Tathā cāha **"paccayākāre ñāṇan"**ti-ādi. Tattha **dhammānan**ti paccayuppannadhammānaṁ. **Pavattiṭṭhitikāraṇattā**ti pavattisaṅkhātāya ṭhitiyā kāraṇattā. "Jātipaccayā jarāmaraṇan"ti-ādinā addhattaye anvayabyatirekavasena pavattiyā **chabbidhassa ñāṇassa**. **Khayo** nāma vināso, sova bhedoti. **Virajjanaṁ** palujjanaṁ. **Nirujjhanaṁ** antaradhānaṁ. **Ekekasmin**ti jarāmaraṇādīsu ekekasmiṁ. Pubbe "yathābhūtañāṇan"ti taruṇavipassanaṁ āha. Tasmā idhāpi dhammaṭṭhitiñāṇaṁ vipassanāti gahetvā **"vipassanāpaṭivipassanā kathitā"**ti vuttaṁ.

Dutiyañāṇavatthusuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.12.35.)5. Avijjāpaccayasuttavaṇṇanā

35. **Desanaṁ osāpesī**ti yathāraddhakathaṁ ṭhapesi. Tattha nisinnassa diṭṭhigatikassa laddhiyā bhindanavasena upari kathetukāmo. Buddhānañhi desanāvāraṁ pacchindāpetvā pucchituṁ samattho nāma koci natthi. Tenāha **"diṭṭhigatikassa okāsadānatthan"**ti. **Duppañho eso** sattūpaladdhiyā pucchitattā (SṬ.12.35/CS:pg.2.80) **Sattūpaladdhivādapadenā**ti "satto jīvo upalabbhatī"ti evaṁ pavattadiṭṭhidīpakapadavasena. Vadanti etenāti **vādo**. Diṭṭhi-saddo pana dvayasaṅgahito, brahmacariyavāso pana paramatthato ariyamaggabhāvanāti āha **"ariyamaggavāso"**ti. **Ayaṁ diṭṭhī**ti anaññe sarīrajīvāti diṭṭhi. "Jīvo"ti ca jīvitameva vadanti. **Vaṭṭan**ti duvidhaṁ vaṭṭaṁ. **Nirodhento**ti anuppattidhammataṁ āpādento. **Samucchindanto**ti

appavattiyaṁ pāpanena upacchindanto. Tadetaṁ maggena nirodhetabbaṁ vaṭṭaṁ nirujjhatīti yojanā. "Ayaṁ satto vināsaṁ abhāvaṁ patvā sabbaso ucchijjatī"ti evaṁ ucchedadiṭṭhiyā gahitākārassa **sambhave** saccabhāve **sati**. **Na hotī**ti sātthako na hoti.

Gacchatīti sarīrato nikkhamitvā gacchati. **Vivaṭṭento**ti appavattiṁ karontoti attho. **Vivaṭṭetuṁ na sakkoti** niccassa appavattiṁ pāpetuṁ asakkuṇeyyattā. Micchādiṭṭhi sammādiṭṭhiṁ vijjhati asamāhitapuggalasevanavasena tathā pavattituṁ appadānavasena ca pajahitabbāpajahanavasena sammādiṭṭhiṁ vijjhati. **Visūkamivā**ti kaṇḍako viya. Na kevalaṁ ananuvattakova, atha kho virodhopi "niccan"ti-ādinā pavattanadhammatāya viññāpanato. Virūpaṁ bībhacchaṁ phanditaṁ **vipphanditaṁ**. Paṇṇapupphaphalapallavānaṁ avatthubhūto tālo eva tālāvatthu "asive sivā"ti vohāro viya. Keci pana "tālavatthukatānī"ti paṭhanti, avatthubhūtatāya tālo viya katānīti attho. Tenāha **"matthakacchinnatālo viyā"**ti. **Anu-abhāvan**ti vināsaṁ.

Avijjāpaccayasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.12.36.)6. Dutiya-avijjāpaccayasuttavaṇṇanā

36. **Iti vā**ti evaṁ vā. Jarāmaraṇassa ceva jarāmaraṇasāmikassa ca khaṇavasena **yo vadeyya**. **Avisāradadhātuko** pucchituṁ acchekatāya maṅkubhāvena jāto. Tenāha **"pucchituṁ na sakkotī"**ti.

Dutiya-avijjāpaccayasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.12.37.)7. Natumhasuttavaṇṇanā

37. **Na** (SṬ.12.37/CS:pg.2.81) **tumhākan**ti kāyassa anattaniyabhāvadassanameva panetanti yā tassa anattaniyatā, taṁ dassetuṁ **"attani hī"**ti-ādi vuttaṁ. Yadi na attaniyaṁ, parakiyaṁ nāma siyāti, tampi natthīti dassento **"nāpi aññesan"**ti āha. **Nayidaṁ purāṇakammamevā**ti "idaṁ kāyo"ti vuttasarīraṁ purāṇakammameva na hoti. Na hi kāyo vedanāsabhāvo. **Paccayavohārenā**ti kāraṇopacārena. **Abhisaṅkhatan**ti-ādi napuṁsakaliṅgavacanaṁ. **Purimaliṅgasabhāgatāyā**ti "purāṇamidaṁ kamman"ti evaṁ vuttapurimanapuṁsakaliṅgasabhāgatāya. Aññamaññābhimukhehi samecca paccayehi kato abhisaṅkhatoti āha **"paccayehi katoti daṭṭhabbo"**ti. **Abhisañcetayitan**ti tathā abhisaṅkhatattasaṅkhātena abhimukhabhāvena cetayitaṁ pakappitaṁ, pavattitanti attho. **Cetanāvatthuko**ti cetanāhetuko. **Vedaniyan**ti vedanāya hitaṁ vatthārammaṇabhāvena vedanāya paccayabhāvato. Tenāha **"vedaniyavatthū"**ti.

Natumhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.12.38.)8. Cetanāsuttavaṇṇanā

38. **Yañcā**ti ettha **ca**-saddo aṭṭhāne. Tena cetanāya viya pakappānānusayānampi viññāṇassa ṭhitiyā vakkhamānaṁyeva avisiṭṭhaṁ ārammaṇabhāvaṁ joteti. Kāmaṁ tīsupi padesu "pavatteti"icceva attho vutto, vattanattho pana cetanādīnaṁ yathākkamaṁ cetayanapakappanānusayanarūpo visiṭṭhaṭṭho daṭṭhabbo. **Tebhūmakakusalākusalacetanā gahitā** kammaviññāṇassa paccayaniddhāraṇametanti. **Taṇhādiṭṭhikappā gahitā** yathārahanti adhippāyo. Aṭṭhasupi hi lobhasahagatacittesu taṇhākappo, tattha catūsveva diṭṭhikappoti. Kāmaṁ anusayā lokiyakusalacetanāsupi anusentiyeva, akusalesu pana pavatti pākaṭāti **"dvādasannaṁ cetanānan"**ti vuttaṁ. **Sahajātakoṭiyā**ti idaṁ paccuppannāpi kāmarāgādayo anusayāva vuccanti taṁsadisatāyāti vuttaṁ. Na hi kālabhedena lakkhaṇappabhedo atthīti. Anāgatā eva hi kāmarāgādayo nippariyāyato "anusayā"ti vattabbataṁ arahanti. Paccayuppanno (SṬ.12.38/CS:pg.2.82) vaṭṭatīti āha "ārammaṇaṁ paccayo"ti. **Kammaviññāṇassa ṭhitatthan**ti kammaviññāṇasseva pavattiyā. **Tasmiṁ paccaye satī**ti tasmiṁ cetanāpakappanānusayasaññite paccaye sati **patiṭṭhā viññāṇassa hoti**. Santāne phaladānasamatthatāyeva hotīti **"patiṭṭhā hoti, tasmiṁ patiṭṭhite"**ti vuttaṁ. Sanniṭṭhāpakacetanāvasena **viruḷhe**ti. Patiṭṭhiteti hi iminā kammassa katabhāvo vutto, "viruḷhe"ti iminā upacitabhāvo. Tenāha **"kammaṁ javāpetvā"**ti-ādi. Tattha puretaraṁ uppannāhi kammacetanāhi laddhapaccayattā balappattāya sanniṭṭhāpakacetanāya kammaviññāṇaṁ laddhapatiṭṭhaṁ viruḷhamūlañca hotīti vuttaṁ **"nibbattamūle jāte"**ti. Tathā hi sanniṭṭhāpakacetanā vipākaṁ dentaṁ anantare jātivasena deti upapajjavedanīyakammanti.

Tebhūmakacetanāyāti tebhūmakakusalākusalacetanāya. **Appavattanakkhaṇo**ti idha pavattanakkhaṇo jāyamānakkhaṇo. Na jāyamānakkhaṇo **appavattanakkhaṇo** na kevalaṁ bhaṅgakkhaṇo appahīnānusayassa adhippetattā. **Appahīnakoṭiyā**ti asamucchinnabhāvena. Tadidaṁ tebhūmakakusalākusalacetanāsu appavattamānāsu anusayānaṁ sahajātakoṭi-ādinā pavatti nāma natthi, vipākādīsu appahīnakoṭiyā pavattati karontassa abhāvatoti imamatthaṁ sandhāya vuttaṁ. **Avāritattā**ti paṭipakkheti avāritabbattā. **Paccayova hoti** viññāṇassa ṭhitiyā.

Paṭhamadutiyavārehi vaṭṭaṁ dassetvā tatiyavāre **"no ce"**ti-ādinā vivaṭṭaṁ dassitanti **"paṭhamapade tebhūmakakusalākusalacetanā nivattā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **nivattā**ti akaraṇato appavattiyā apagatā. Taṇhādiṭṭhiyo nivattāti yojanā. **Vuttappakāresū**ti "tebhūmakavipākesū"ti-ādinā vuttappakāresu.

Etthāti imasmiṁ sutte. Ettha cetanāpakappanānaṁ pavattanavasena dhammaparicchedo dassitoti "cetetīti tebhūmakakusalākusalacetanā gahitā"ti-ādinayo idheva hotīti dassito. **Catasso**ti paṭighadvayamohamūlasamāgatā catasso akusalacetanā. **Catūsu akusalacetanāsū**ti yathāvuttāsu eva catūsu akusalacetanāsu, itarā pana "na pakappetī"ti iminā paṭikkhepena nivattāti. **Sutte āgataṁ vāretvā**ti "no ca pakappetī"ti evaṁ paṭikkhepavasena (SṬ.12.38/CS:pg.2.83) Sutte āgataṁ vajjetvā. "Na pakappetī"ti hi iminā aṭṭhasu lobhasahagatacittesu sahajātakoṭiyā pavatta-anusayo nivattito tesaṁ cittānaṁ appavattanato, tasmā taṁ ṭhānaṁ ṭhapetvāti attho. **Purimasadisova** purimanayesu vuttanayena gahetabbo dhammaparicchedattā.

Tadappatiṭṭhiteti samāsabhāvato vibhattilopo, sandhivasena da-kārāgamo, tassa appatiṭṭhitaṁ tadappatiṭṭhitaṁ, tasmiṁ tadappatiṭṭhiteti evamettha samāsapadasiddhi daṭṭhabbā. **Etthā**ti etasmiṁ tatiyavāre arahattamaggassa kiccaṁ kathitaṁ sabbaso anusayanibbattibhedanato. **Khīṇāsavassa kiccakaraṇantipi** vattuṁ vaṭṭati sabbaso vedanādīnaṁ paṭikkhepabhāvato. **Nava lokuttaradhammātipi vattuṁ**

vaṭṭati maggapaṭipāṭiyā anusayasamugghāṭanato maggānantarāni phalāni, tadubhayārammaṇañca nibbānanti. **Viññāṇassā**ti kammaviññāṇassa. Punabbhavasīsena anantarabhavasaṅgahitaṁ nāmarūpaṁ paṭisandhiviññāṇameva vā gahitanti āha **"punabbhavassa ca antare eko sandhī"**ti. **Bhavajātīnan**ti ettha "dutiyabhavassa tatiyabhave jātiyā"ti evaṁ paramparavasena gahetabbaṁ. Āyatiṁ punabbhavābhinibbattigahaṇena pana nānantariyato kammabhavo gahito, jātihetuphalasiddhipettha vuttā evāti veditabbaṁ. Ettha ca "no ce, bhikkhave, ceteti no ca pakappeti, atha kho anusetī"ti evaṁ Bhagavatā dutiyanaye pubbabhāge bhavanibbattakakusalākusalāyūhanaṁ, pakappanañca vināpi bhavesu diṭṭhādīnavassa yogino anusayapaccayā vipassanācetanāpi paṭisandhijanakā hotīti dassanatthaṁ kusalākusalassa appavatti cepi, tadā vijjamānatebhūmakavipākādidhammesu appahīnakoṭiyā anusayitakilesappaccayā bhavavajjassa kammaviññāṇassa patiṭṭhitatā hotīti dassanatthañca vutto. "Na ceteti pakappeti anusetī"ti ayaṁ nayo na gahito cetanaṁ vinā pakappanassa abhāvato.

Cetanāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.12.39.)9. Dutiyacetanāsuttavaṇṇanā

39. **Viññāṇanāmarūpānaṁ** (SṬ.12.39/CS:pg.2.84) **antare eko sandhī**ti hetuphalasandhi viññāṇaggahaṇena kammaviññāṇassa gahitattā. Nāmarūpaṁ pana vipākanāmarūpamevāti pākaṭameva. Sesaṁ suviññeyyameva.

Dutiyacetanāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.12.40.)10. Tatiyacetanāsuttavaṇṇanā

40. **Rūpādīsu** chasu ārammaṇesu. Tena cettha bhavattayaṁ saṅgaṇhāti chaḷārammaṇapariyāpannattā. Tasseva bhavattayassa patthanā paṇidhānādivasena **nati** nāma. **Āgatimhi gatī**ti paccupaṭṭhānavasena abhimukhaṁ gati pavatti etasmāti āgati, kammādinimittaṁ. Tasmiṁ paṭisandhiviññāṇassa gati pavatti nibbatti hoti. Tenāha **"āgate"**ti-ādi. **Cutūpapāto**ti cavanaṁ cuti, maraṇaṁ. Upapajjanaṁ nibbatti, upapāto. Cutito upapāto punaruppādo. Tenāha **"evaṁ viññāṇassā"**ti-ādi. **Ito**ti nibbattabhavato. **Tatthā**ti punabbhavasaṅkhāte āyatibhave. **Ekova sandhī**ti eko hetuphalasandhi eva kathito.

Tatiyacetanāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.
Kaḷārakhattiyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Gahapativaggo

(SṬ.12.41.)1. Pañcaverabhayasuttavaṇṇanā

41. **Yato**ti yasmiṁ kāle. Ayañhi **to**-saddo dā-saddo viya idha kālavisayo. Tenāha **"yadā"**ti. **Bhayaveracetanāyo**ti bhāyitabbaṭṭhena bhayaṁ, verapasavanaṭṭhena veranti ca laddhanāmā cetanāyo. Pāṇātipātādayo hi yassa pavattanti, yañca uddissa pavattiyanti, ubhaye sabhayabheravāti te eva bhāyitabbabhayaverajanakāvāti. Sotassa ariyamaggassa ādito paṭṭhāya paṭipatti-adhigamo sotāpatti (SṬ.12.41/CS:pg.2.85) tadatthāya tattha patiṭṭhitassa ca aṅgāni **sotāpattiyaṅgāni,** tadubhayaṁ sandhāyāha **"duvidhaṁ sotāpattiyā aṅgan"**ti, sotāpatti-atthaṁ aṅganti attho. **Yaṁ pubbabhāge**ti yaṁ sayaṁ sotāpattimaggaphalapaṭilābhato pubbabhāge tadatthāya saṁvattati. Kiṁ pana tanti āha "sappurisasaṁsevo"ti-ādi. Sappurisānaṁ Buddhādīnaṁ ariyañāṇasaññāṇajātā payirupāsanā, **saddhammassavanaṁ** catusaccadhammassavanaṁ, yoniso upāyena aniccādito manasi karaṇaṁ **yoniso manasikāro,** ussukkāpentena dhammassa nibbānassa anudhammapaṭipajjanaṁ **dhammānudhammapaṭipattī**ti etāni sotāpattiyā aṅgāni. Aṭṭhakathāyaṁ pana sotāpatti-aṅganti padaṁ apekkhitvā **"evaṁ āgatan"**ti vuttaṁ. **Ṭhitassa** puggalassa **aṅgaṁ**. Sotāpanno aṅgīyati ñāyati etenāti **sotāpannassa aṅganti**pi vuccati. **Idaṁ** pacchā vuttaṁ aṅgaṁ. Dosehi ārakāti **ariyo**ti āha **"niddoso"**ti. Kathaṁ avijjā saṅkhārānaṁ paccayoti-ādinā kenacipi anupārambhiyattā **nirupārambho**. Ñāṇaṁ sandhāya "niddoso"ti vuttaṁ, paṭiccasamuppādaṁ sandhāya "nirupārambho"ti vadanti. Ubhayampi pana sandhāya ubhayaṁ vuttanti apare. **Paṭiccasamuppādo** ettha adhippeto. Tathā hi vuttaṁ **"aparāparaṁ uppannāya vipassanāpaññāyā"**ti. Na hi maggañāṇaṁ vipassanāpaññāti. Sammā upāyattā tassa paṭiccasamuppanne yāthāvato ñāyatīti **ñāyo,** paṭiccasamuppādo. Ñāṇaṁ pana ñāyati so etenāti **ñāyo**.

Tatthāti niraye. **Maggasotan**ti maggassa sotaṁ. **Āpanno**ti adhigato. Apāyesu uppajjanasaṅkhāto vinipātadhammo etassāti vinipātadhammo, na vinipātadhammo **avinipātadhammo**. Paraṁ ayananti ativiya savisaye ayitabbaṁ bujjhitabbaṁ. Yesañhi dhātūnaṁ gati-attho, Buddhipi tesaṁ attho. Tenāha **"avassaṁ abhisambujjhanako"**ti.

Pāṇātipātakammakāraṇāti pāṇātipātasaṅkhātassa pāpakammassa karaṇahetu. **Veraṁ** vuccati virodho, tadeva bhāyitabbato **bhayan**ti āha **"bhayaṁ veranti atthato ekan"**ti. **Idaṁ bāhiraṁ veraṁ nāma** tassa verassa mūlabhūtato verakārapuggalato bahibhāvattā. Teneva hi tassa verakārapuggalassa uppannaṁ veraṁ sandhāya **"idaṁ ajjhattikaveraṁ nāmā"**ti vuttaṁ, tannissitassa verassa mūlabhūtā verakārapuggalacetanā uppajjati paharituṁ asamatthassapīti adhippāyo. Na hi nerayikā nirayapālesu (SṬ.12.41/CS:pg.2.86) paṭipaharituṁ sakkonti. **Nirayapālassa cetanā uppajjatī**ti etena "Atthi niraye nirayapālā"ti dasseti. **Yaṁ panetaṁ bāhiraveran**ti yamidaṁ diṭṭhadhammikaṁ samparāyikañca bāhiraṁ veraṁ. **Puggalaveranti vuttaṁ** attakiccaṁ sādhetuṁ asakkonto kevalaṁ parapuggale uppannamattaṁ veranti katvā. **Atthato ekameva** "cetasikan"ti visesetvā vuttattā. **Sesapadesū**ti "adinnādānapaccayā"ti-ādinā āgatesu sesakoṭṭhāsesu. **Attho bhaggo**ti attho dhaṁsito **Adhigatenā**ti maggena adhigatena. "Abhigatenā"tipi pāṭho, adhivuttenāti attho. Tenāha **"acalappasādenā"**ti.

Pañcaverabhayasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.12.42.)2. Dutiyapañcaverabhayasuttavaṇṇanā

42. **Bhikkhūnaṁ kathitabhāvamattameva viseso**ti etena yā Satthārā ekaccānaṁ desitadesanā, puna tadaññesaṁ veneyyadamakusalena kālantare teneva desitā, sā dhammasaṁgāhakehi "mā no satthudesanā sampaṭiggahaṁ vinā nassatū"ti visuṁ saṅgahaṁ āropitāti dasseti.

Dutiyapañcaverabhayasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.12.43.)3. Dukkhasuttavaṇṇanā

43. Samudayanaṁ **samudayo,** samudeti etamhāti **samudayo,** evaṁ ubhinnaṁ samudayānamatthatopi bhedo veditabbo. Paccayāva **paccayasamudayo**. Āraddhavipassako "imañca imañca paccayasāmaggiṁ paṭicca ime dhammā khaṇe khaṇe uppajjantī"ti passanto **"paccayasamudayaṁ passantopi bhikkhu khaṇikasamudayaṁ passatī"**ti vutto paccayadassanamukhena nibbattikkhaṇassa dassanato. So pana khaṇe khaṇe saṅkhārānaṁ nibbattiṁ passituṁ āraddho "imehi nāma paccayehi nibbattatī"ti passati. "So khaṇikasamudayaṁ passanto paccayaṁ passatī"ti vadanti. Yasmā pana paccayato saṅkhārānaṁ (SṬ.12.43/CS:pg.2.87) udayaṁ passanto khaṇato tesaṁ udayadassanaṁ hoti, khaṇato etesaṁ udayaṁ passato pageva paccayānaṁ suggahitattā paccayato dassanaṁ sukhena ijjhati, tasmā vuttaṁ **"paccayasamudayaṁ passantopī"**ti-ādi. Atthaṅgamadassanepi eseva nayo. **Accantatthaṅgamo**ti appavatti nirodho nibbānanti. **Bhedatthaṅgamo**ti khaṇikanirodho. Tadubhayaṁ pubbabhāge uggahaparipucchādivasena passanto aññatarassa dassane itaradassanampi siddhameva hoti, pubbabhāge ca ārammaṇavasena khayato vayasammasanādikāle bhedatthaṅgamaṁ passanto atirekavasena anussavādito accantaṁ atthaṅgamaṁ passati. Maggakkhaṇe panārammaṇato accanta-atthaṅgamaṁ passati, asammohato itarampi passati. Taṁ sandhāyāha **"accantatthaṅgamaṁ passantopī"**ti-ādi. **Samudayatthaṅgamaṁ nibbattibhedan**ti samudayasaṅkhātaṁ nibbattiṁ atthaṅgamasaṅkhātaṁ bhedañca. **Nissayavasenā**ti cakkhussa sannissayavasena paccayaṁ katvā. **Ārammaṇavasenā**ti rūpe ārammaṇaṁ katvā. Yaṁ panettha vattabbaṁ, taṁ **madhupiṇḍikasuttaṭīkāyaṁ** vuttanayena veditabbaṁ. **Tiṇṇaṁ saṅgati phasso**ti "cakkhu rūpāni viññāṇan"ti imesaṁ tiṇṇaṁ saṅgati samāgame nibbatti phassoti vuttoti āha **"tiṇṇaṁ saṅgatiyā phasso"**ti. Tiṇṇanti ca pākaṭapaccayavasena vuttaṁ, tadaññepi pana manasikārādayo phassapaccayā hontiyeva. **Evan**ti taṇhādīnaṁ asesavirāganirodhakkamena. **Bhinnaṁ hotī**ti anuppādanirodhena niruddhaṁ hoti. Tenāha **"appaṭisandhiyan"**ti.

Dukkhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.12.44.)4. Lokasuttavaṇṇanā

44. **Ayamettha viseso**ti "ayaṁ lokassā"ti samudayatthaṅgamānaṁ visesadassanaṁ. **Ettha** catutthasutte tatiyasuttato **viseso**.

Lokasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.12.45.)5. Ñātikasuttavaṇṇanā

45. Aññamaññaṁ (SṬ.12.45/CS:pg.2.88) dvinnaṁ ñātīnaṁ gāmo ñātikoti vuttoti āha **"dvinnaṁ ñātakānaṁ gāme"**ti. Giñjakā vuccanti iṭṭhakā, giñjakāhi eva kato āvasatho **giñjakāvasatho**. So kira āvāso yathā sudhāparikammena payojanaṁ natthi, evaṁ iṭṭhakāhi eva cinitvā chādetvā kato. Tādisañhi chadanaṁ sandhāya Bhagavatā iṭṭhakāchadanaṁ anuññātaṁ. Tena vuttaṁ **"iṭṭhakāhi kate mahāpāsāde"**ti. Tattha dvārabandhakavāṭaphalakādīni pana dārumayāniyeva. Pariyāyati attano phalaṁ pariggahetvā vattatīti pariyāyo, kāraṇanti āha **"dhammapariyāyanti dhammakāraṇan"**ti, pariyattidhammabhūtaṁ visesādhigamassa hetunti attho. Upecca suyyati etthāti upassutīti vuttaṁ **"upassutīti upassutiṭṭhānan"**ti. **Attano kamman**ti yadatthaṁ tattha gato, taṁ pariveṇasamajjanakiriyaṁ. **Pahāyā**ti akatvā. Evaṁ mahatthañhi vimuttāyatanasīse ṭhatvā suṇantassa mahato atthāya saṁvattati. **Ekaṅgaṇaṁ ahosī**ti sabbaṁ vivaṭaṁ ahosi. Tīsu hi bhavesu saṅkhāragataṁ paccayuppannavasena manasikaroto Bhagavato kiñci asesetvā sabbampi taṁ ñāṇamukhe āpāthaṁ upagacchi. Tena vuttaṁ **"yāvabhavaggā ekaṅgaṇaṁ ahosī"**ti. Tantivasena tamatthaṁ vācāya nicchārento **"vacasā sajjhāyaṁ karonto"**ti vutto. Paccayapaccayuppannavasena ca atthaṁ āharitvā tesaṁ nirodhena vivaṭṭassa āhatattā **"yathānusandhinā"**ti vuttaṁ. **Addasa** ñāṇacakkhunā.

Manasā sajjhāyaṁ karonto **"tuṇhībhūtova paguṇaṁ karonto"**ti vutto. **Padānupadan**ti padañca anupadañca. Purimañhi padaṁ nāma, tadanantaraṁ anupadaṁ. **Ghaṭetvā** sambandhaṁ katvā avicchinditvā. **Pariyāpuṇātī**ti ajjhayati. **Ādhārappattan**ti ādhāraṁ cittasantānappattaṁ appamuṭṭhaṁ gatattā ādhārappattaṁ nāma. **Kāraṇanissito**ti lokuttaradhammassa kāraṇasannissito. **Ādibrahmacariyako**ti ādibrahmacariyaṁ, tadeva **ādibrahmacariyakaṁ**. Dhammapariyāyāpekkhāya pulliṅganiddeso. **Tīsupi imesū**ti tatiyacatutthapañcamesu tīsu suttesu.

Ñātikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.12.46.)6. Aññatarabrāhmaṇasuttavaṇṇanā

46. **Nāmavasenā**ti (SṬ.12.46/CS:pg.2.89) gottanāmavasena ca kittivasena ca apākaṭo, tasmā "jātivasena brāhmaṇo"ti vuttaṁ.

Aññatarabrāhmaṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.12.47.)7. Jāṇussoṇisuttavaṇṇanā

47. **Evaṁladdhanāmo**ti "Jāṇussoṇī"ti evaṁladdhanāmo rañño santikā adhigatanāmo.

Jāṇussoṇisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.12.48.)8. Lokāyatikasuttavaṇṇanā

48. Āyatiṁ hitaṁ tena loko na yatati na īhatīti lokāyataṁ. Na hi taṁ laddhiṁ nissāya sattā puññakiriyāya cittampi uppādenti, kuto payogo, taṁ etassa atthi, tattha vā niyuttoti **lokāyatiko**. Paṭhamasaddo ādi-atthavācakattā jeṭṭhavevacanoti āha **"paṭhamaṁ lokāyatan"**ti. Sādhāraṇavacanopi lokasaddo visiṭṭhavisayo idhādhippetoti āha **"bālaputhujjanalokassā"**ti. Ittarabhāvena lakuṇḍakabhāvena tassa vipulādibhāvena bālānaṁ upaṭṭhānamattanti dassento **"āyataṁ mahantan"**ti-ādimāha. **Parittan**ti khuddakaṁ. **Ekasabhāvan**ti ekaṁ sabhāvaṁ. Avipariṇāmadhammatāyāti āha **"niccasabhāvamevāti pucchatī"**ti. **Purimasabhāvena nānāsabhāvan**ti purimasabhāvato bhinnasabhāvaṁ. **Pacchā na hotī**ti pacchā kiñci na hoti sabbaso samucchijjanato. Tenāha **"ucchedaṁ sandhāya pucchatī"**ti. **Ekattan**ti sabbakālaṁ attasambhavaṁ. Tathā ceva gahaṇena **dvepi** vādā **sassatadiṭṭhiyo** honti. **Natthi** na hoti. **Puthuttaṁ** nānāsabhāvaṁ, ekarūpaṁ na hotīti vā gahaṇena **dvepi** vādā **ucchedadiṭṭhiyo**ti.

Lokāyatikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.12.49.)9. Ariyasāvakasuttavaṇṇanā

49. **Saṁsayuppatti** (SṬ.12.49/CS:pg.2.90) **ākāradassanan**ti "kasmiṁ sati kiṁ hotī"ti kāraṇassa phalassa ca paccāmasanena vinā kevalaṁ idappaccayatāya saṁsayassa uppajjanākāradassanaṁ. **Samudaya**ti samudetīti atthoti āha **"uppajjatī"**ti.

Ariyasāvakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.12.50.)10. Dutiya-ariyasāvakasuttavaṇṇanā

50. **Dvepi nayā ekato vuttā**ti idaṁ "viññāṇe sati nāmarūpaṁ hotī"ti-ādinā navame vuttassa nayassa "avijjāya sati saṅkhārā hontī"ti-ādinā dasame vuttanaye antogadhattā. **Nānattan**ti purimato navamato dasamassa nānattaṁ.

Dutiya-ariyasāvakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.
Gahapativaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Dukkhavaggo

(SṬ.12.51.)1. Parivīmaṁsanasuttavaṇṇanā

51. **Upaparikkhamāno**ti pavattipavattihetuṁ, nivattinivattihetuñca paritulento. Kuto panetanti? "Sammā dukkhakkhayā"ti vacanato. Na hi sabbadukkhaparivīmaṁsaṁ vinā sammā dukkhakkhayo sambhavati. **Kasmā**ti-ādinā jarāmaraṇasseva gahaṇe kāraṇaṁ pucchati. Jāti-ādīnampi pavatti dukkhabhāvinīti adhippāyo. Yasmā jarāmaraṇe gahite sati jātipi gahitā hoti, tassā abhāve jarāmaraṇasseva abhāvato. Esa nayo bhavādīsupi. Evaṁ yāva jātidhammo jarāmaraṇe gahite gahitova hoti, jarāmaraṇapadesena tabbikāravanto sabbe tebhūmakā saṅkhārā gahitāti evampi jarāmaraṇaggahaṇena sabbampi vaṭṭadukkhaṁ gahitameva hoti. Tenāha **"tasmiṁ gahite sabbadukkhassa gahitattā"**ti. **Anekavidhan**ti bahuvidhaṁ bahukoṭṭhāsaṁ. "Anekan"ti vā pāṭho (SṬ.12.51/CS:pg.2.91) **Anekan**ti bahulavacanaṁ. **Vidhan**ti khaṇḍiccapāliccādivasena viparītakoṭṭhāsaṁ. **Nānappakārakan**ti tato eva nānappakāraṁ. **Nhatvā ṭhitaṁ purisaṁ viyā**ti bālānaṁ attabhāvassa subhākārena upaṭṭhānaṁ sandhāyāha.

"Sāruppabhāvenā"ti vuttaṁ, kiṁ sabbathā sāruppabhāvenāti āha **"nikkilesatāya parisuddhatāyā"**ti. Na hi tassesā asaṅkhatatādibhāvena sadisā. **Paṭipanno**ti paṭimukho abhisaṅkhāramukho hutvā panno adhigato. **Anugatan**ti anucchavikabhāvena gataṁ, yathā ca nibbānassa adhigamo hoti, evaṁ tadanurūpabhāvena gataṁ. Ettha ca pāḷiyaṁ "pajānātī"ti pubbabhāgavasena pajānanā vuttā, "tathā paṭipanno ca hotī"ti niyatavasena. "Aparabhāgavasenā"ti apare. Keci pana "yathā paṭipannassa jarāmaraṇaṁ nirujjhati, tathā paṭipanno"ti vadanti. Padavīmaṁsanā pubbabhāgavasena veditabbā, na maggakkhaṇavasena. **Saṅkhāranirodhāyā**ti ettha nayidaṁ avijjāpaccayasaṅkhāraggahaṇaṁ, atha kho saṅkhatasaṅkhāraggahaṇanti āha **"saṅkhāradukkhassa nirodhatthāyā"**ti. Tenāha **"ettāvatā yāva arahattā desanā kathitā"**ti.

"Paccattaṁyeva parinibbāyatī"ti-ādinā **arahattaphalapaccavekkhaṇaṁ,** "so sukhañca vedanaṁ vedayatī"ti-ādinā **satatavihārañca dassetvā desanā** sabbathāva vaṭṭadesanāto **nivattetabbā siyā**. **Avijjāgatoti** ettha **iti**-saddo ādi-attho, tena evamādikaṁ idaṁ vaṭṭavivaṭṭakathanaṁ puna gaṇhāti. Puggalasaddo itarāsaṁ dvinnaṁ pakatīnaṁ vācakoti tato visesetvā gahaṇe paṭhamapakatimeva dassento "purisapuggalo"ti avocāti āha **"purisoyeva puggalo"**ti. **Ubhayenā**ti purisapuggalaggahaṇena. Sammutiyā avijjamānāya kathā desanā **sammutikathā**. Paramatthassa kathā desanā **paramatthakathā**. **Tatthā**ti sammutiparamatthakathāsu, na sammutiparamatthesu. Tenāha **"evaṁ pavattā sammutikathā nāmā"**ti-ādi. Tatridaṁ sammutiparamatthānaṁ lakkhaṇaṁ--yasmiṁ bhinne Buddhiyā vā avayavavinibbhoge kate na taṁsamaññā, sā ghaṭapaṭādippabhedā sammuti, tabbipariyāyato paramattho. Na hi kakkhaḷaphusanādisabhāve ayaṁ nayo labbhati. Tattha rūpādidhammaṁ samūhasantānavasena pavattamānaṁ upādāya "satto"ti-ādi vohāroti āha **"satto naro …pe… sammutikathā nāmā"**ti (SṬ.12.51/CS:pg.2.92) Yasmā rūpādayo paramatthadhammā "khandhā dhātuyo"ti-ādinā vuccanti, na vohāramattaṁ, tasmā **"khandhā …pe… paramatthakathā nāmā"**ti vuttaṁ. Nanu khandhakathāpi sammutikathāva, sammuti hi saṅketo khandhaṭṭho rāsaṭṭho vā koṭṭhāsaṭṭho vāti? Saccametaṁ, ayaṁ pana khandhasamaññā phassādīsu tajjāpaññatti viya paramatthasannissayā tassa āsannatarā puggalasamaññādayo viya na dūreti paramatthasaṅgahatā vuttā. Khandhasīsena vā tadupādānā sabhāvadhammā eva gahitā. Nanu ca sabbepi sabhāvadhammā sammutimukheneva desanaṁ ārohanti, na sammukhenāti sabbāpi desanā sammutidesanāva siyāti? Nayidamevaṁ

desetabbadhammavibhāgena desanāvibhāgassa adhippetattā, na ca saddo kenaci pavattinimittena vinā atthaṁ pakāsetīti. Tenāha **"paramatthaṁ kathentāpi sammutiṁ amuñcitvāva kathentī"**ti. **Saccameva** aviparītameva **kathenti**.

Sammutīti samaññā. Paramo uttamo atthoti paramattho, dhammānaṁ yathābhūtasabhāvo. Taṁ **paramatthaṁ, sammuti** pana lokassa saṅketamattasiddhā. Yadi evaṁ kathaṁ sammutikathāya saccatāti āha **"lokasammutikāraṇan"**ti lokasamaññaṁ nissāya pavattanato. Lokasamaññāya hi abhinivesanaṁ vinā paññāpanā ekaccassa sutassa sāvanā viya, na musā anatikkamitabbato tassā. Tenāha Bhagavā "janapadaniruttiṁ nābhiniveseyya, samaññaṁ nātidhāveyyā"ti. **Dhammānaṁ** sabhāvadhammānaṁ. **Bhūtalakkhaṇaṁ** bhāvassa lakkhaṇaṁ dīpentīti katvā.

Terasacetanābhedanti aṭṭhakāmāvacarakusalacetanāpañcarūpāvacarakusalacetanābhedaṁ. Attano santānassa punanato pujjabhavaphalassa abhisaṅkharaṇato **puññābhisaṅkhāraṁ**. **Kammapuññenā**ti kammabhūtena. **Vipākapuññenā**ti vipākasaṅkhātena. Puññaphalampi hi uttarapadalopena "puññan"ti vuccati "evamidaṁ puññaṁ pavaḍḍhatī"ti-ādīsu viya. "Apuññūpagaṁ hoti viññāṇan"ti idaṁ "puññūpagaṁ hoti viññāṇan"ti ettha vuttanayamevāti na uddhataṁ. Apuññaphalaṁ uttarapadalopena "apuññan"ti vuccati. **Saṅkhāran**ti saṅkhārassa gahitattā "avijjāgatoyan"ti iminā saṅkhārassa paccayo gahito, "puññūpagaṁ hoti viññāṇan"ti-ādinā paccayuppannaṁ viññāṇaṁ. Tasmiñca (SṬ.12.51/CS:pg.2.93) gahite nāmarūpādi sabbaṁ gahitameva hoti. Tenāha **"dvādasapadiko paccayākāro gahitova hotī"**ti.

Vijjāti arahattamaggañāṇaṁ ukkaṭṭhaniddesena. Tassā hi uppādā sabbaso avijjā pahīnā hoti. **Paṭhamamevā**ti idaṁ avijjāpahānavijjuppādānaṁ samānakālatādassanaṁ. Tenāha **"yathā panā"**ti-ādi. **Padīpujjalenā**ti padīpujjalanahetunā saheva. **Vijjuppādā**ti vijjuppādahetu, evaṁ satīpi samakālatteti adhippāyo. **Na gaṇhātī**ti "etaṁ mamā"ti-ādinā na gaṇhāti. **Na taṇhāyati na bhāyati** taṇhāvuttino abhāvā, tato eva bhayavatthuno ca abhāvā.

Gilitvā pariniṭṭhāpetvāti gilitvā viya aññassa avisayaṁ viya karaṇena pariniṭṭhāpetvā. Sāmisasukhassa anekadukkhānubandhabhāvato, sukhābhinandassa dukkhahetubhāvato ca **sukhaṁ abhinandantoyeva dukkhaṁ abhinandati nāma** aggisantāpasukhaṁ icchanto dhūmadukkhānuññāto viya. **Dukkhaṁ patvā sukhaṁ patthanato**ti ettha dubbalagahaṇikādayo nidassanabhāvena veditabbā. Te hi yāva sāyanhasamayāpi abhutvā sāyamāsādīni karonto jighacchādiṁ uppādetvā bhuñjanādīni karonti. Sukhassa vipariṇāmadukkhato sukhaṁ abhinandanto dukkhaṁ abhinandati nāmāti yojanā. Keci pana dukkhassa abhāvato vipariṇāmasukhato taṁ sukhaṁ abhinandanto dukkhaṁ abhinandatīti vadanti. Taṁ na, na hi tādisaṁ sukhanimittaṁ koci dukkhaṁ abhinandanto diṭṭho, dukkhahetuṁ pana sāmisaṁ sukhaṁ abhinandanto diṭṭho. Dukkhahetuṁ sāmisaṁ sukhaṁ abhinandanto atthato dukkhaṁ abhinandati nāmāti vuttovāyamattho. Kāyoti pañcadvārakāyo, so pariyanto avasānaṁ etassāti **kāyapariyantikaṁ**. Tenāha **"yāva pañcadvārakāyo pavattati, tāva pavattan"**ti. **Jīvitapariyantikan**ti etthāpi eseva nayo.

Pacchā uppajjitvā paṭhamaṁ nirujjhatīti ekasmiṁ attabhāve manodvārikavedanāto pacchā uppajjitvā tato paṭhamaṁ nirujjhati, tato eva siddhamatthaṁ sarūpeneva dassetuṁ **"manodvārikavedanā paṭhamaṁ uppajjitvā pacchā nirujjhatī"**ti vuttaṁ. Idāni tameva saṅkhepena vuttaṁ vivarituṁ **"sā hī"**ti-ādimāha. Yāva tettiṁsavassāpi **paṭhamavayo**. **Paṇṇāsavassakāle**ti paṭhamavayato

yāva paññāsavassakālā, tāva **ṭhitā hotī**ti (SṬ.12.51/CS:pg.2.94) vuḍḍhihāniyo anupagantvā sarūpeneva ṭhitā hoti. **Mandā**ti mudukā atikhiṇā. **Tadā**ti asītinavutivassakāle. Tathā ciraparivitakkepi. **Bhaggā** nittejā bhaggavibhaggā dubbalā. **Hadayakoṭiṁyevā**ti cakkhādivatthūsu avattetvā tesaṁ khīṇattā koṭibhūtaṁ hadayavatthuṁyeva. **Yāva esā** vedanā vattati.

Vāpiyāti mahātaḷākena. **Pañca-udakamaggasampannan**ti pañcahi udakassa pavisananikkhamanamaggehi yuttaṁ. **Tato tato vissandamānaṁ** sabbaso puṇṇattā.

Paṭhamaṁ deve vassanteti-ādi upamāsaṁsandanaṁ. **Imaṁ vedanaṁ sandhāyā**ti imaṁ yathāvuttaṁ pariyosānappattaṁ manodvārikavedanaṁ sandhāya.

Kāyassa bhedāti attabhāvassa vināsato. "Uddhaṁ jīvitapariyādānā"ti pāḷi, Aṭṭhakathāyaṁ pana jīvitapariyādānā uddhanti paduddhāro kato. Paralokavasena **agantvā**. Vedanānaṁ sītibhāvo nāma saṅkhāradarathapariḷāhabhāvo, so panāyaṁ appavattivasenāti āha **"pavatti …pe… bhavissantī"**ti. **Dhātusarīrānī**ti aṭṭhikaṅkalasaṅkhātadhātusarīrāni. Sarīrekadese hi sarīrasamaññā.

Kumbhakārapākāti kumbhakārapākato. Ettha paccatīti pāko, pacanaṭṭhānaṁ. Tadeva pācanavasena āvasanti etthāti āvāso, tasmā kumbhakārāvāsato. Avigatavūpasamaṁ saṅkharitaṁ kumbhaṁ uddharitvā ṭhapento chārikāya sati pidhānavasena ṭhapeti. Tathā ṭhapanaṁ pana sandhāya vuttaṁ **"paṭisisseyyā"**ti. Kumbhassa padesabhūtatāya ābaddhā avayavā **"kumbhakapālānī"**ti adhippetāni, na chinnabhinnāni. Avayavamukhena hi samudāyo vutto. Tattha kapālasamudāyo hi ghaṭo. Tenāha **"mukhavaṭṭiyā ekabaddhānī"**ti. **Avasisseyyun**ti vaṇṇavisesa-uṇhabhāvāpagatā ghaṭakārāneva tiṭṭheyyunti. **Āditta …pe… tayo bhavā daṭṭhabbā** ekādasahi aggīhi ādittabhāvato. Yathā kumbhakāro kumbhakārāvāsaṁ ādittaṁ paccavekkhati, evaṁ āraddhavipassakopesa bhavattayaṁ rāgādīhi ādittanti āha **"kumbhakāro viya yogāvacaro"**ti. **Nīharaṇadaṇḍako** (SṬ.12.51/CS:pg.2.95) **viya arahattamaggañāṇaṁ** bhavattayapākato nīharaṇato. **Samo bhūmibhāgo viya nibbānatalaṁ** sabbavisamā nivattanato.

"Ādānanikkhepanato, vayovuddhatthaṅgamato, āhāramayato, utumayato, cittasamuṭṭhānato, kammajato, dhammatārūpato"ti (visuddhi.2.706) imehi sattahi ākārehi sammasanto **rūpasattakaṁ** vipassati nāma. "Kalāpato, yamakato, khaṇikato, paṭipāṭito, diṭṭhi-ugghāṭanato, mānasamugghāṭato, nikantipariyādānato"ti (visuddhi.2.717) imehi sattahi ākārehi sammasanto **arūpasattakaṁ** vipassati nāma, tasmā yathāvuttaṁ imaṁ **rūpasattakaṁ arūpasattakañca** nīharitvā **vipassantassa**. Yadipi arahato attabhāvo sabbabhavehipi uddhaṭo, yāva pana anupādisesaparinibbānaṁ na pāpuṇāti, tāva tasmimpi sugatibhave ṭhitoyevāti vattabbataṁ labbhatīti **"catūhi apāyehi attabhāvaṁ uddharitvā"**icceva vuttaṁ. Tenāha **"khīṇāsavo panā"**ti-ādi. Tathā ca vakkhati "anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbutassa vaṭṭavūpasamo veditabbo"ti. **Na parinibbāti** anupādisesāya nibbānadhātuyāti adhippāyo, sa-upādisesāya pana nibbānadhātuyā parinibbānaṁ arahattappattiyeva. Abhisaṅkhārahetuto hettha pariḷāhavūpasamassa upasamabhāvena adhippetattā uṇhakumbhanibbānanidassanampi na virujjhati. **Anupādinnakasarīrānī**ti utusamuṭṭhānikarūpakalāpe vadanti. **Bhikkhaveti** ettha **iti**-saddo ādi-attho. **Idaṁ pana** vacanaṁ. **Anuyogāropanatthan**ti kāyapariyantikaṁ vedanaṁ vedayamāno khīṇāsavo api nu puññābhisaṅkhārādikammaṁ kareyyāti pañhaṁ kātuṁ. Atha vā **anuyogāropanatthan**ti "api nu kho khīṇāsavo bhikkhu puññābhisaṅkhāraṁ vā abhisaṅkhareyyā"ti-ādinā anuyogaṁ āropetuṁ vuttaṁ, na tāva yathāraddhadesanaṁ niṭṭhāpetunti attho.

Paṭisandhiviññāṇe siddhe tasmiṁ bhave uppajjanārahānaṁ viññāṇānaṁ siyā sambhavo, nāsatīti vuttaṁ **“viññāṇaṁ paññāyethāti paṭisandhiviññāṇaṁ paññāyethā”**ti. Sabbaso saṅkhāresu asantesu paṭisandhiviññāṇaṁ api nu kho paññāyeyya. Tasmiñhi apaññāyamāne sabbaṁ viññāṇaṁ na paññāyeyya. **Therānan**ti “bhikkhave”ti ālapitattherānaṁ (SṬ.12.51/CS:pg.2.96) Pañha**byākaraṇaṁ sampahaṁsati** tassa sabbaññutaññāṇena saṁsandanato. **Appaññāṇan**ti appaññāyanaṁ. **Ādi**-saddena viññāṇe asati nāmarūpassa appaññāṇanti evamādiṁ saṅgaṇhāti. **Sanniṭṭhānasaṅkhātan**ti saddahanākārena pavattasanniṭṭhānasaṅkhātaṁ. **Adhimokkhan**ti nicchayākāravimokkhaṁ saddhāvimokkhañca. Tenāha pāḷiyaṁ “saddahatha metaṁ, bhikkhave”ti. Saddhāsahitañhi nicchayākāravimokkhaṁ sandhāyāha **“sanniṭṭhānasaṅkhātaṁ adhimokkhan”**ti. **Anto**ti pariyanto. Parito chijjati etthāti **paricchedo**.

Parivīmaṁsanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.12.52.)2. Upādānasuttavaṇṇanā

52. Ārammaṇādibhāvena saṁvattanato upādānānaṁ hitāni upādāniyāni, tesu **upādāniyesu**. Tenāha **“catunnaṁ upādānānaṁ paccayesū”**ti. **Assādaṁ anupassantassā**ti asādetabbaṁ micchāñāṇena anupassato. **Tadāhāro**ti soḷasa vā vīsaṁ tiṁsaṁ cattālīsaṁ paññāsaṁ vā āhāro paccayo etassāti tadāhāro. **Aggikkhandho viya tayo bhavā** ekādasahi aggīhi ādittabhāvato etadeva bhavattayaṁ. **Aggi …pe… puthujjano** aggikkhandhasadisassa bhavattayassa paribandhanato.

Kammaṭṭhānassāti vipassanākammaṭṭhānassa. Tenāha **“tebhūmakadhammesū”**ti. **Dhammapāsādan**ti lokuttaradhammapāsādaṁ. So hi accuggataṭṭhena “pāsādo”ti vuccati. **Satipaṭṭhānamahāvīthiyaṁ** phalakkhaṇe pavattāyāti.

Upādānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.12.53~54.)3~4. Saṁyojanasuttadvayavaṇṇanā

53-54. Mahantavaṭṭappabandha-opammabhāvena telapadīpassa āhatattā **“mahantañca vaṭṭikapālaṁ gahetvā”**ti vuttaṁ. **Purimanayenevā**ti purimasmiṁ upādāniyasutte (SṬ.12./CS:pg.2.97) vuttanayeneva. Tathā vinetabbānaṁ puggalānaṁ ajjhāsayavasena hi imesaṁ suttānaṁ evaṁ vacanaṁ evaṁ desanā. Esa nayo ito paresupi.

Saṁyojanasuttadvayavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.12.55~56.)5~6. Mahārukkhasuttadvayavaṇṇanā

55-56. **Ojaṁ abhiharantī**ti rasaharaṇiyo viya purisassa sarīre rukkhamūlāni

rukkhassa pathavī-āporase upari āropenti. Tesaṁ tathā āropanaṁ **"ojāyā"**ti-ādinā vibhāveti. Hatthasatubbedhamassāti **hatthasatubbedho,** hatthasataṁ ubbiddhassapi. **Etthā**ti etissaṁ vaṭṭakathāyaṁ. **Kammārohanan**ti kammapaccayo.

Puna **etthā**ti etissaṁ vivaṭṭakathāyaṁ. Vaṭṭadukkhaṁ nāsetukāmassa daḷhaṁ uppannasaṁvegañāṇaṁ sandhāya **"kuddālo viyā"**ti āha. Tato nibbattitañāṇaṁ samādhipacchiyā ṭhitaṁ nissāya pavattetabbavipassanārambhañāṇaṁ. **Rukkhacchedanapharasu viyā**ti evaṁbhūtassa vipassanā ekantato vaṭṭacchedāya hotiyevāti āha **"rukkhassa …pe… manasikarontassa paññā"**ti. Tattha **kammaṭṭhānan**ti vipassanākammaṭṭhānaṁ. Taṁ catubbidhavavatthānavasena vīsati pathavīkoṭṭhāsā, dvādasa āpokoṭṭhāsā, cattāro tejokoṭṭhāsā, cha vāyokoṭṭhāsāti **dvecattālīsāya koṭṭhāsesu**. **Viññāṇassa cā**ti **iti**-saddo ādi-attho pakārattho ca. Tena bhūtarūpāni viññāṇasampayuttadhamme ca saṅgaṇhāti. Sattasu sappāyesu yassa alabhantassa kammaṭṭhānaṁ vibhūtaṁ hutvā na upaṭṭhāti, taṁ sandhāyāha **"aññataraṁ sappāyan"**ti. Sesaṁ suviññeyyameva.

Mahārukkhasuttadvayavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.12.57.)7. Taruṇarukkhasuttavaṇṇanā

57-59. **Palimajjeyyā**ti (SṬ.12.57/CS:pg.2.98) allakaraṇavasena parito pāḷiṁ bandheyya. Tathā karonto yasmā ca tattha tiṇagacchādīnaṁ mūlasantānaggahaṇena taṁ ṭhānaṁ sodheti nāma, tasmā vuttaṁ **"sodheyyā"**ti. **Paṁsun**ti assa pavaḍḍhakārakaṁ, āgantukaṁ paṁsunti attho. **Dadeyyā**ti pakkhipeyya. Tenāha **"thaddhan"**ti-ādi. **Vuttanayenevā**ti "rukkhaṁ nāsetukāmo puriso viyā"ti-ādinā pañcamasutte vuttanayena. Aṭṭhamanavamāni uttānatthāneva vuttanayattā.

Taruṇarukkhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.12.60.)10. Nidānasuttavaṇṇanā

60. **Bahuvacanavasenā**ti kurū nāma jānapadino rājakumārā, tesaṁ nivāso ekopi janapado ruḷhīvasena **"kurū"ti evaṁ bahuvacanavasena**. Yattha Bhagavato vasanokāsabhūto koci vihāro na hoti, tattha kevalaṁ gocaragāmakittanaṁ nidānakathāya pakati yathā "sakkesu viharati devadahaṁ nāma sakyānaṁ nigamo"ti. "Āyasmā"ti vā "devānaṁ piyo"ti vā bhavanti vā piyasamudāhāro esoti āha **"āyasmāti piyavacanametan"**ti. Tayidaṁ piyavacanaṁ gāravavasena vuccatīti āha **"garuvacanametan"**ti. Atidūraṁ accāsannaṁ atisammukhā atipacchato uparivāto unnatappadesoti ime cha **nisajjadosā**. Nīlapītalohitodātamañjiṭṭhapabhassaravasena **chabbaṇṇānaṁ**.

Kulasaṅgahatthāyāti kulānuddayatāvasena kulānuggaṇhanatthāya. **Sahassabhaṇḍikaṁ nikkhipanto viya** bhikkhāpaṭiggaṇhanena tesaṁ abhivādanādisampaṭicchanena ca puññābhisandassa jananena. **Paṭisammajjitvā**ti antevāsikehi sammaṭṭhaṭṭhānaṁ sakkaccakāritāya puna sammajjitvā. **Ubhayantato paṭṭhāya majjhan**ti ādito paṭṭhāya vedanaṁ, jarāmaraṇato paṭṭhāya ca vedanaṁ pāpetvā

sammasanamāha. **Tikkhattun**ti "ādito paṭṭhāya antan"ti-ādinā (SṬ.12.60/CS:pg.2.99) vuttacaturākārupasaṁhite tayo vāre. Tena dvādasakkhattuṁ sammasanamāha. Amhākaṁ Bhagavatā gambhīrabhāveneva kathitattā sesabuddhehipi evameva kathitoti dhammanvaye ṭhatvā vuttaṁ **"sabbabuddhehi …pe… kathito"**ti.

Pamāṇātikkameti aparimāṇatthe "yāvañcidaṁ tena Bhagavatā"ti-ādīsu (dī.ni.1.3) viya. Atirekabhāvajotano hi yaṁ yāva-saddo. Tenāha **"atigambhīroti attho"**ti. **Avabhāsati** khāyati upaṭṭhāti ñāṇassa. Tathā upaṭṭhānañhi sandhāya **"dissatī"**ti vuttaṁ. Nanu esa paṭiccasamuppādo ekantagambhīrova, atha kasmā gambhīrāvabhāsatā jotitāti? Saccametaṁ, ekantagambhīratādassanatthameva panassa gambhīrāvabhāsaggahaṇaṁ, tasmā aññattha labbhamānaṁ cātukoṭikaṁ byatirekamukhena nidassetvā tamevassa ekantagambhīrataṁ vibhāvetuṁ **"ekaṁ hī"**ti-ādi vuttaṁ. **Etaṁ natthī**ti agambhīro agambhīrāvabhāso cāti etaṁ dvayaṁ natthi. Tena yathādassite cātukoṭike pacchimā ekakoṭi labbhatīti dasseti. Tenāha **"ayaṁ hī"**ti-ādi.

Yehi gambhīrabhāvehi paṭiccasamuppādo "gambhīro"ti vuccati, te catūhi upamāhi ulliṅgento **"bhavaggaggahaṇāyā"**ti-ādimāha. Yathā bhavaggaggahaṇatthaṁ hatthaṁ pasāretvā gahetuṁ na sakkā dūrabhāvato, evaṁ saṅkhārādīnaṁ avijjādipaccayasambhūtasamudāgatattho pakatiñāṇena gahetuṁ na sakkā. Yathā Sineruṁ bhinditvā miñjaṁ pabbatarasaṁ pākatikapurisena nīharituṁ na sakkā, evaṁ paṭiccasamuppādagate dhammatthādike pakatiñāṇena bhinditvā vibhajja paṭivijjhanavasena jānituṁ na sakkā. Yathā mahāsamuddaṁ pakatipurisassa bāhudvayavasena pāraṁ tarituṁ na sakkā. Evaṁ vepullaṭṭhena mahāsamuddasadisaṁ paṭiccasamuppādaṁ pakatiñāṇena desanāvasena pariharituṁ na sakkā. Yathā pathaviṁ parivattetvā pākatikapurisassa pathavojaṁ gahetuṁ na sakkā, evaṁ itthaṁ avijjādayo saṅkhārādīnaṁ paccayā hontīti tesaṁ paṭiccasamuppādasabhāvo pākatikañāṇena nīharitvā gahetuṁ na sakkoti, evaṁ catubbidhagambhīratāvasena catasso upamā yojetabbā. Pākatikañāṇavasena cāyamatthayojanā katā diṭṭhasaccānaṁ tattha paṭivedhasabbhāvato, tathāpi yasmā sāvakānaṁ paccekabuddhānañca tattha sappadesameva (SṬ.12.60/CS:pg.2.100) ñāṇaṁ, Buddhānaṁyeva nippadesaṁ. Tasmā vuttaṁ **"Buddhavisayaṁ pañhan"**ti.

Māti paṭisedhe nipāto. Svāyaṁ "uttānakuttānako viya khāyatī"ti vacanaṁ sandhāya vuttoti āha **"mā bhaṇīti attho"**ti. **Ussādento**ti paññāvasena ukkaṁsantoti attho. **Apasādento**ti nibbhacchanto, niggaṇhantoti attho. **Tenā**ti mahāpaññabhāvena.

Tatthāti therassa satipi uttānabhāve paṭiccasamuppādassa aññesaṁ gambhīrabhāve. **Subhojanarasapuṭṭhassā**ti sundarena bhojanarasena positassa. **Katayogassā**ti nibbuddhapayoge kataparicayassa. **Mallapāsāṇan**ti mallehi mahābaleheva khipitabbapāsāṇaṁ. **Kuhiṁ imassa bhāriyaṭṭhānan**ti kasmiṁ passe imassa pāsāṇassa garutarapadesoti tassa sallahukabhāvaṁ dīpento vadati.

Timirapiṅgaleneva dīpenti tassa mahāvipphārabhāvato. Tenāha **"tassa kirā"**ti-ādi. **Pakkuthatī**ti pakkuthantaṁ viya parivattati parito vattati. Lakkhaṇavacanañhetaṁ. Piṭṭhiyaṁ sakalika-aṭṭhikā piṭṭhipattaṁ. **Kāyūpapannassā**ti mahatā kāyena upetassa, mahākāyassāti attho. **Piñcha vaṭṭī**ti piñcha kalāpo. **Supaṇṇavātan**ti nāgaggahaṇādīsu pakkhapapphoṭanavasena uppajjanakavātaṁ.

"Pubbūpanissayasampattiyā"ti-ādinā uddiṭṭhakāraṇāni vitthārato vivarituṁ **"ito kirā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **ito**ti ito bhaddakappato. **Satasahassime**ti satasahassame. **Haṁsavatī nāma nagaraṁ ahosi** jātanagaraṁ. **Dhurapattānī**ti bāhirapattāni, yāni dīghatamāni.

Kaniṭṭhabhātāti vemātikabhātā kaniṭṭho yathā amhākaṁ Bhagavato nandatthero. Buddhānañhi sahodarā bhātaro nāma na honti. Tattha jeṭṭhā tāva nuppajjanti, kaniṭṭhānaṁ pana asambhavo eva. **Bhogan**ti vibhavaṁ. **Upasanto**ti corajanitasaṅkhobhavūpasamena upasanto janapado.

Dve (SṬ.12.60/CS:pg.2.101) **sāṭake nivāsetvā**ti sāṭakadvayameva attano kāyaparihāriyaṁ katvā, itaraṁ sabbasambhāraṁ attanā mocetvā.

Pattaggahaṇatthanti antopakkhitta-uṇhabhojanattā pattassa aparāparaṁ hatthe parivattentassa sukhena pattaggahaṇatthaṁ. **Uttarisāṭakan**ti attano uttariyaṁ sāṭakaṁ. **Etāni pākaṭaṭṭhānānī**ti etāni yathāvuttāni Bhagavato desanāya pākaṭāni Buddhe Buddhasāvake ca uddissa therassa puññakaraṇaṭṭhānāni, paccekabuddhaṁ pana bodhisattañca uddissa therassa puññakaraṇaṭṭhānāni bahūniyeva.

Paṭisandhiṁ gahetvāti amhākaṁ bodhisattassa paṭisandhiggahaṇadivaseyeva paṭisandhiṁ gahetvā.

Uggahanaṁ pāḷiyā uggaṇhanaṁ, **savanaṁ** atthasavanaṁ, **paripucchanaṁ** gaṇṭhiṭṭhānesu atthaparipucchanaṁ, **dhāraṇaṁ** pāḷiyā pāḷi-atthassa ca citte ṭhapanaṁ. Sabbañcetaṁ idha paṭiccasamuppādavasena veditabbaṁ, sabbassapi Buddhavacanassa vasenātipi vaṭṭati. **Sotāpannānañca …pe… upaṭṭhāti** tattha sammohavigamena "yaṁ kiñci samudayadhammaṁ, sabbaṁ taṁ nirodhadhamman"ti attapaccakkhavasena upaṭṭhānato **Nāmarūpaparicchedo**ti saha paccayena nāmarūpassa paricchijja avabodho. **Catūhī**ti dhammagambhīrādīhi catūhi gambhīratāhi sabbāpi **gambhīratā**.

Sāvakehi desitā desanāpi pana satthu eva desanāti āha **"mayā dinnanaye ṭhatvā"**ti. "Sekkhena nāma nibbānaṁ sabbākārena paṭividdhaṁ na hotī"ti na tassa gambhīratāti tassa gambhīrassa upādānassa gambhīratā viya suṭṭhu diṭṭhā nāma hoti. Tasmā āha **"idaṁ nibbānameva gambhīraṁ, paccayākāro pana uttānako jāto"**ti. Nibbānañhi sabbepi asekkhā sabbaso paṭivijjhanti nippadesattā, paccayākāraṁ pana sammāsambuddhāyeva anavasesato paṭivijjhanti, na itare. Tasmā paccayavasena "idaṁ aparaddhan"ti vuttaṁ theraṁ apasādentena. Tameva hissa anavasesato paṭivedhābhāvaṁ vibhāvetuṁ **"atha kasmā"**ti-ādi vuttaṁ. Asatipi dhammato bhede saṁyojanattha-anusayatthavasena pana tesaṁ labbhamānabhedaṁ gahetvā **"ime cattāro kilese"**ti vuttaṁ. Añño hi tesaṁ bandhanattho, añño thāmagamanaṭṭhoti. Esa nayo sesesupi. Iti imesaṁ kilesānaṁ appahīnattā tathārūpaṁ upanissayasampadaṁ (SṬ.12.60/CS:pg.2.102) abhāvayatova anuttānameva dhammaṁ uttānanti na vattabbamevāti adhippāyo. **Cattāri aṭṭha soḷasa vā asaṅkhyeyyānī**ti idaṁ mahābodhisattānaṁ santāne bodhiparipācakadhammānaṁ tikkhamajjhimamudubhāvasiddhakālavisesadassanaṁ, tañca kho mahābhinīhārato paṭṭhāyāti vadanti. **Etehī**ti yathāvuttabuddhasāvaka-aggasāvakapaccekabuddhasammāsambuddhānaṁ visesādhigamehi. **Paccanīkan**ti paṭikkūlaṁ viruddhaṁ. Sabbathā paccayākārapaṭivedho nāma sammāsambodhiyādhigamo evāti vuttaṁ **"paccayākāraṁ paṭivijjhituṁ vāyamantassevā"**ti. **Navahi ākārehī**ti uppādādīhi navahi paccayākārehi. Vuttañhetaṁ **paṭisambhidāyaṁ** (paṭi.ma.1.45)--

"Avijjāsaṅkhārānaṁ uppādaṭṭhiti ca pavattaṭṭhiti ca nimittaṭṭhiti ca āyūhanaṭṭhiti ca saṁyogaṭṭhiti ca palibodhaṭṭhiti ca samudayaṭṭhiti ca hetuṭṭhiti ca paccayaṭṭhiti ca, imehi navahākārehi avijjā paccayo, saṅkhārā paccayasamuppannā"ti-ādi.

Tattha **navahākārehī**ti navahi paccayabhāvūpagamanehi ākārehi. Uppajjati etasmā phalanti **uppādo,** phaluppattiyā kāraṇabhāvo. Sati ca avijjāya saṅkhārā uppajjanti,

nāsati, tasmā avijjā saṅkhārānaṁ uppādo hoti. Tathā avijjāya sati saṅkhārā pavattanti ca nimiyanti ca. Yathā ca bhavādīsu khipanti, evaṁ tesaṁ avijjā paccayo hoti, tathā āyūhanti phaluppattiyā ghaṭenti saṁyujjanti attano phalena. Yasmiṁ santāne sayaṁ uppannā, taṁ palibundhanti paccayantarasamavāye udayanti uppajjanti, hinoti ca saṅkhārānaṁ kāraṇabhāvaṁ upagacchati. Paṭicca avijjaṁ saṅkhārā ayanti pavattantīti evaṁ avijjāya saṅkhārānaṁ kāraṇabhāvūpagamanavisesā uppādādayo veditabbāti. **Uppādaṭṭhitī**ti ca tiṭṭhati etenāti ṭhiti, kāraṇaṁ. Uppādo eva ṭhiti uppādaṭhiti. Esa nayo sesesupi. Idañca paccayākāradassanaṁ yathā purimehi mahābodhimūle pavattitaṁ, tathā amhākaṁ Bhagavatāpi pavattitanti acchariyavegābhihatā dasasahassilokadhātu saṅkampi sampakampīti dassento **"diṭṭhamatte"**ti-ādimāha.

Etassa dhammassāti etassa paṭiccasamuppādasaññitassa dhammassa. So pana yasmā atthato hetuppabhavānaṁ hetu. Tenāha **"etassa paccayadhammassā"**ti (SṬ.12.60/CS:pg.2.103) Jāti-ādīnaṁ jarāmaraṇapaccayatāyāti attho. Nāmarūpaparicchedo tassa ca paccayapariggaho na paṭhamābhinivesamattena hoti, atha kho tattha aparāparaṁ ñāṇuppattisaññitena anu anu bujjhanena. Tadubhayabhāvaṁ pana dassento **"ñātapariññāvasena ananubujjhanā"**ti āha. Niccasaññādīnaṁ pajahanavasena pavattamānā vipassanādhamme paṭivijjhati eva nāma hoti paṭipakkhavikkhambhanena tikkhavisadabhāvāpattito, tadadhiṭṭhānabhūtā ca tīraṇapariññā ariyamaggo ca pariññāpahānābhisamayavasena pavattiyā tīraṇappahānapariññāsaṅgaho cāti tadubhayapaṭivedhābhāvaṁ dassento **"tīraṇappahānapariññāvasena appaṭivijjhanā"**ti āha. Tantaṁ vuccati paṭavīnanatthaṁ tantavāyeti tantaṁ āvañchitvā pasāritasuttavaṭṭitaṁ nīyatīti katvā, taṁ pana tantākulatāya nidassanabhāvena ākulameva gahitanti āha **"tantaṁ viya ākulajātā"**ti. Saṅkhepato vuttamatthaṁ vitthārato dassento **"yathā nāmā"**ti-ādi vuttaṁ. **Samānetun**ti pubbenāparaṁ samaṁ katvā ānetuṁ, avisamaṁ ujuṁ kātunti attho. Tantameva vā ākulaṁ tantākulaṁ, tantākulaṁ viya jātā bhūtā **tantākulakajātā**. Majjhimaṁ paṭipadaṁ anupagantvā antadvayapakkhandena paccayākāre khalitvā ākulabyākulā honti, teneva antadvayapakkhandena taṁtaṁdiṭṭhiggāhavasena paribbhamantā ujukaṁ dhammaṭṭhititantaṁ paṭivijjhituṁ na jānanti. Tenāha **"na sakkonti paccayākāraṁ ujuṁ kātun"**ti. **Dve bodhisatte**ti paccekabodhisattamahābodhisatte. **Attano dhammatāyā**ti attano sabhāvena, paropadesena vināti attho. **Tattha tattha guḷakajātan**ti tasmiṁ tasmiṁ ṭhāne jātaguḷakaṁ piṇḍisuttaṁ. Tato eva **gaṇṭhibaddhan**ti vuttaṁ. **Paccayesu pakkhalitvā**ti aniccadukkhānattādisabhāvesu paccayadhammesu niccādibhāvavasena pakkhalitvā. **Paccaye ujuṁ kātuṁ asakkonto**ti tasseva niccādigāhassa avissajjanato paccayadhammanimittaṁ attano dassanaṁ ujuṁ kātuṁ asakkonto idaṁsaccābhinivesakāyaganthavasena gaṇṭhikajātā hontīti āha **"dvāsaṭṭhi …pe… gaṇṭhibaddhā"**ti.

Ye hi keci samaṇā vā brāhmaṇā vā sassatadiṭṭhi-ādi **diṭṭhiyo nissitā** allīnā, vinanato kulāti itthiliṅgavasena laddhanāmassa tantavāyassa (SṬ.12.60/CS:pg.2.104) gaṇṭhikaṁ nāma ākulabhāvena aggato vā mūlato vā duviññeyyāvayavaṁ khalitabandhasuttanti āha **"kulāgaṇṭhikaṁ vuccati pesakārakañjiyasuttan"**ti. **Sakuṇikā**ti vaṭṭacāṭakasakuṇikā. Sā hi rukkhasākhāsu olambanakulāvakā hoti. Tañhi sā kulāvakaṁ tato tato tiṇahīrādike ānetvā tathā tathā vinandhati, yathā tesaṁ pesakārakañjiyasuttaṁ viya aggena vā aggaṁ, mūlena vā mūlaṁ samānetuṁ vivecetuṁ vā na sakkā. Tenāha **"yathā"**ti-ādi. **Tadubhayampī**ti kulāgaṇṭhikanti vuttaṁ kañjiyasuttaṁ kulāvakañca. **Purimanayenevā**ti "evameva sattā"ti-ādinā pubbe

vuttanayeneva.

Kāmaṁ muñjapabbajatiṇāni yathājātānipi dīghabhāvena patitvā araññaṭṭhāne aññamaññaṁ vinandhitvā ākulāni hutvā tiṭṭhanti, tāni pana tathā dubbiveciyāni yathā rajjubhūtānīti dassetuṁ **"yathā hī"**ti-ādi vuttaṁ. Sesamettha heṭṭhā vuttanayameva.

Apāyoti ayena sukhena, sukhahetunā vā virahito. **Dukkhassa gatibhāvato**ti apāyikassa dukkhassa pavattiṭṭhānabhāvato. **Sukhasamussayato**ti "abbhudayato vinipatitattā"ti virūpaṁ nipatitattā yathā tenattabhāvena sukhasamussayo na hoti, evaṁ nipatitattā. **Itaro**ti saṁsāro nanu "apāyan"ti-ādinā vuttopi saṁsāro evāti? Saccametaṁ, nirayādīnaṁ pana adhimattadukkhabhāvadassanatthaṁ apāyādiggahaṇaṁ gobalibaddañāyena ayamattho veditabbo. **Khandhānañca paṭipāṭī**ti pañcannaṁ khandhānaṁ hetuphalabhāvena aparāparuppatti. **Abbhocchinnaṁ vattamānā**ti avicchedena pavattamānā.

Taṁ sabbampīti taṁ "apāyan"ti-ādinā vuttaṁ sabbaṁ apāyadukkhañceva vaṭṭadukkhañca. **Mahāsamudde vātakkhittā nāvā viyā**ti idaṁ paribbhamanaṭṭhānassa mahantabhāvadassanatthañceva paribbhamanassa anavattitadassanatthañca veditabbaṁ. Sesaṁ vuttanayameva.

Nidānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.
Dukkhavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Mahāvaggo

(SṬ.12.61.)1. Assutavāsuttavaṇṇanā

61. **"Assutavā"**ti (SṬ.12.61/CS:pg.2.105) sotadvārānusārena upadhāritaṁ, upadhāraṇaṁ vā sutaṁ assa atthīti sutavā, tappaṭikkhepena na sutavāti assutavā. Vā-saddo cāyaṁ pasaṁsāyaṁ, atisayassa vā bodhanako, tasmā yassa pasaṁsitaṁ, atisayena vā sutaṁ atthi, so "sutavā"ti saṁkilesaviddhaṁsanasamattho pariyattidhammaparicayo "taṁ sutvā tathattāya paṭipatti ca sutavā"ti iminā padena pakāsito. Atha vā sotabbayuttaṁ sutvā kattabbanipphattiṁ suṇīti sutavā. Tappaṭikkhepena na sutavāti assutavā. Tenāhu porāṇā "āgamādhigamābhāvā, ñeyyo assutavā itī"ti. Tathā cāha "khandhadhātu …pe… vinicchayarahito"ti. Tattha vācuggatakaraṇaṁ **uggaho,** tattha paripucchanaṁ **paripucchā,** kusalehi saha codanāpariharaṇavasena vinicchayassa kāraṇaṁ **vinicchayo**. **Puthūnan**ti bahūnaṁ. **Kilesādīnaṁ** kilesābhisaṅkhārānaṁ vitthāretabbaṁ Paṭisambhidāmagganiddesesu (mahāni. 51 94) āgatanayena. **Andhaputhujjano gahito** "nālaṁ nibbinditun"ti-ādivacanato. Āsannapaccakkhavācī **idaṁ**-saddoti āha **"imasminti paccuppannapaccakkhakāyaṁ dassetī"**ti. Catūsu mahābhūtesu niyuttoti **cātumahābhūtiko**. Yathā pana mahāmattikāya nibbattaṁ mattikāmayaṁ, evamayaṁ catūhi mahābhūtehi nibbatto **"catumahābhūtamayo"**ti vuttaṁ. **Nibbindeyyā**ti nibbindanampi āpajjeyya. Nibbindanā nāma ukkaṇṭhanā anabhiratibhāvatoti vuttaṁ **"ukkaṇṭheyyā"**ti. **Virajjeyyā**ti vītarāgo bhaveyya. Tenāha **"na rajjeyyā"**ti. **Vimucceyyā**ti idha pana accantāya vimuccanaṁ adhippetanti āha **"muccitukāmo bhaveyyā"**ti. Catūhi ca rūpajanakapaccayehi āgato cayoti, **ācayo,** vuddhi. Cayato apakkamoti **apacayo,** parihāni. **Ādānan**ti gahaṇaṁ, paṭisandhiyā nibbatti. **Bhedoti**

khandhānaṁ bhedo. So hi kaḷevarassa nikkhepoti vuttoti āha **"nikkhepananti bhedo"**ti.

Paññāyantīti pakārato ñāyanti. **Rūpaṁ pariggahetuṁ** pariggaṇhanavasenapi rūpaṁ ālambituṁ. **Ayuttarūpaṁ katvā** taṇhādīhi pariggahetuṁ arūpaṁ pariggaṇhituṁ yuttarūpaṁ (SṬ.12.61/CS:pg.2.106) karoti tesaṁ bhikkhūnaṁ sappāyabhāvato. Tenāha **"kasmā"**ti-ādi. **Nikkaḍḍhanto**ti tato gāhato nīharanto.

Manāyatanasseva nāmaṁ, na samādhipaññattīnaṁ "cittaṁ paññañca bhāvayaṁ (saṁ.ni.1.23 192 peṭako. 22 mi.pa.1.9.9), citto gahapatī"ti-ādīsu (dha.pa.aṭṭha. 74) viya. Cittīkātabbabhūtaṁ vatthu etassāti cittavatthu, tassa bhāvo **cittavatthutā,** tena kāraṇena cittabhāvamāha. **Cittagocaratāyā**ti cittavicittavisayatāya. **Sampayuttadhammacittatāyā**ti rāgādisaddhādisampayuttadhammavasena cittasabhāvattā. Tena cittatāya cittattamāha. **Vijānanaṭṭhenā**ti bujjhanaṭṭhena. **Ajjhositan**ti ajjhosābhūtāya taṇhāya gahitaṁ. Tenāha **"taṇhāyā"**ti-ādi. **Parāmasitvā**ti dhammasabhāvaṁ aniccatādiṁ atikkamitvā parato niccādito āmasitvā. **Aṭṭhasatan**ti aṭṭhādhikaṁ sataṁ. **Nava mānā**ti seyyassa "seyyohamasmī"ti-ādinā āgatā navavidhamānā. Brahmajāle āgatā sassatavādādayo **dvāsaṭṭhidiṭṭhiyo**. **Evan**ti vuttākārena. Yasmā taṇhāmānadiṭṭhiggāhavasena puthujjanena daḷhaggāhaṁ gahitaṁ, tasmā so tattha **nibbindituṁ** nibbidāñāṇaṁ uppādetuṁ **na samattho**.

Bhikkhaveti ettha **iti**-saddo ādi-attho, tena "varan"ti evamādikaṁ saṅgaṇhāti. Idaṁ anusandhivacanaṁ **"kasmā āhā"**ti kathetukāmatāya kāraṇaṁ pucchati. Tenāha **"paṭhamaṁ hī"**ti-ādi. Assutavatā puthujjanena. **Tenā**ti Bhagavatā. **Ayuttarūpaṁ kataṁ** "nibbindeyyā"ti-ādinā ādīnavassa vibhāvitattā. Arūpe pana tathā ādīnavassa avibhāvitattā vuttaṁ **"arūpaṁ** pariggahetuṁ **yuttarūpan"**ti, yuttarūpaṁ viya katanti adhippāyo. **Gāho**ti taṇhāmānadiṭṭhiggāho. **"Nikkhamitvā arūpaṁ gato"**ti idaṁ Bhagavatā ādīnavaṁ dassetvā rūpe gāho paṭikkhitto, na arūpe, tasmā "kātabbo nu kho so tatthā"ti micchāgaṇhantānaṁ so tato rūpato nikkhamitvā arūpaṁ gato viya hotīti katvā vuttaṁ. **Tiṭṭhamānan**ti tiṭṭhantaṁ. "Āpajjitvā viya hotī"ti sabhāvena pavattamānaṁ **"paṭhamavaye"**ti-ādinā rūpassa bhedaṁ vayādīhi vibhajitvā dasseti.

Pādassa uddharaṇeti yathā ṭhapitassa pādassa ukkhipane. **Atiharaṇan**ti yathā-uddhataṁ yathāṭṭhitaṭṭhānaṁ atikkamitvā haraṇaṁ. **Vītiharaṇan**ti uddhato (SṬ.12.61/CS:pg.2.107) pādo yathāṭṭhitaṁ pādaṁ yathā na ghaṭṭeti, evaṁ thokaṁ passato pariṇāmetvā haraṇaṁ. **Vossajjanan**ti tathā parapādaṁ vītisāretvā bhūmiyaṁ nikkhipanatthaṁ avossajjanaṁ. **Sannikkhepanan**ti vossajjetvā bhūmiyaṁ samaṁ nikkhipanaṁ ṭhapanaṁ. **Sannirujjhanan**ti nikkhittassa sabbaso nirujjhanaṁ uppīḷanaṁ. **Tattha tatthevā**ti tasmiṁ tasmiṁ paṭhamavayādike eva. Avadhāraṇena tesaṁ koṭṭhāsantarasaṅkamanābhāvamāha. **Odhī**ti bhāvo, **pabban**ti sandhi. Paṭhamavayādayo eva hettha odhi pabbanti ca adhippetā. **Paṭapaṭāyantā**ti "paṭapaṭā"iti karontā viya, tena nesaṁ pavattikkhaṇassa ittarataṁ dasseti. **Etan**ti etaṁ rūpadhammānaṁ yathāvuttaṁ tattha tattheva bhijjanaṁ evaṁ vuttappakārameva. **Vaṭṭippadesan**ti vaṭṭiyā pulakaṁ barahaṁ. Tañhi vaṭṭiyā pulakaṁ anatikkamitvāva sā dīpajālā bhijjati. **Paveṇisambandhavasenā**ti santativasena.

Rattinti rattiyaṁ. Bhummatthe hetaṁ upayogavacanaṁ. **Evaṁ pana attho na gahetabbo** anuppannassa nirodhābhāvato. **Purimapaveṇito**ti rūpe vuttapaveṇito. **Anekāni cittakoṭisatasahassāni uppajjantī**ti vuttamatthaṁ theravādena dīpetuṁ **"vuttampi cetan"**ti-ādi vuttaṁ. **Aḍḍhacūḷan**ti thokena ūnaṁ upaḍḍhaṁ, tassa pana upaḍḍhaṁ adhikārato vāhasatassāti viññāyati. "Aḍḍhacuddasan"ti keci, "aḍḍhacatutthan"ti apare. "Sādhikaṁ diyaḍḍhasataṁ vāhā"ti daḷhaṁ katvā vadantīti

vīmaṁsitabbaṁ. Catunāḷiko tumbo. Mahāraññatāya pavaddhaṁ vanaṁ **pavanan**ti āha **"pavaneti mahāvane"**ti. **Tan**ti paṭhamaṁ gahitasākhaṁ. **Ayamattho**ti ayaṁ bhūmiṁ anotaritvā ṭhitasākhāya eva gahaṇasaṅkhāto attho. Etadatthameva hi Bhagavā "araññe"ti vatvāpi "pavane"ti āha.

Araññamahāvanaṁ viyāti araññaṭṭhāne brahāraññe viya. **Ārammaṇolambanan**ti ārammaṇassa avalambanaṁ. **Na vattabbaṁ** ārammaṇapaccayena vinā anuppajjanato. **Ekajātiyan**ti rūpādinīlādi-ekasabhāvaṁ. "Dissati, bhikkhave, imassa cātumahābhūtikassa kāyassa ācayopi apacayopī"ti vadantena **rūpato nīharitvā arūpe gāho patiṭṭhāpito** nāma, "varaṁ, bhikkhave, assutavā puthujjano"ti-ādiṁ vadantena **arūpato nīharitvā rūpe** gāho patiṭṭhāpito nāma.

Nanti (SṬ.12.61/CS:pg.2.108) gāhaṁ. **Ubhayato**ti rūpato ca arūpato ca. **Harissāmī**ti nīharissāmi. **Parivattetvā**ti mantaṁ jappitvā. **Kaṇṇe dhumetvā**ti kaṇṇe dhametvā. **Assā**ti visassa. **Nimmathetvā**ti nimmadditvā, nīharitvāti adhippāyo.

Maggoti lokuttaramaggo. "Nibbindan"ti iminā balavavipassanā kathitā.

Assutavāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.12.62.)2. Dutiya-assutavāsuttavaṇṇanā

62. Paccayabhāvena sukhavedanāya hitanti **sukhavedaniyaṁ**. Tenāha **"sukhavedanāya paccayan"**ti. Paccayabhāvo ca upanissayakoṭiyā, na sahajātakoṭiyā. Tenāha "nanu cā"ti-ādi. **Javanavedanāyā**ti javanacittasahagatāya vedanāya. **Taṁ sandhāyā**ti taṁ upanissayapaccayataṁ sandhāya. **Etan**ti etaṁ "sukhavedanāya paccayan"ti vacanaṁ vuttaṁ. **Eseva nayo**ti iminā "nanu ca sotasamphasso sukhavedanāya paccayo na hotī"ti evamādiṁ atidisati. So samphasso jāti uppattiṭṭhānaṁ etassāti **tajjātikaṁ,** vedayitaṁ. Taṁ pana yasmā tassa phassassa anucchavikameva hoti, tasmā **tassāruppaṁ tassa phassassa anurūpanti ca attho** vutto. **Vuttanayenā**ti "sukhavedanāya paccayo"ti-ādinā vuttavidhi-anusārena. Adharāraṇiyaṁ uttarāraṇiyā mantanavasena ghaṭṭanaṁ iva saṅghaṭṭanaṁ phassena yugaggāho, tassa pana ghaṭṭanassa nirantarappavattiyā piṇḍitabhāvo idha samodhānaṁ, na kesañci dvinnaṁ tiṇṇaṁ vā sahāvaṭṭhānanti vuttaṁ **"saṅghaṭṭanasampiṇḍanenāti attho"**ti. **Aggicuṇṇo**ti vipphuliṅgaṁ. **Vatthū**ti cakkhādivatthu visayasaṅghaṭṭanato. Labbhamānova dhammo saṅghaṭṭanaṁ viya gayhatīti vuttaṁ **"saṅghaṭṭanaṁ viya phasso"**ti. **Usmādhātu viya vedanā** dukkhasabhāvattā.

Dutiya-assutavāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.12.63.)3. Puttamaṁsūpamasuttavaṇṇanā

63. **Vuttanayamevā**ti (SṬ.12.63/CS:pg.2.109) heṭṭhā āhāravaggassa paṭhamasutte vuttanayameva. **Lābhasakkārenā**ti lābhasakkārasaṅkhātāya aṭṭhuppattiyāti keci. Lābhasakkāre vā aṭṭhuppattiyāti apare. Yo hi lābhasakkāranimittaṁ paccayesu gedhena bhikkhūnaṁ apaccavekkhitaparibhogo jāto, taṁ aṭṭhuppattiṁ katvā Bhagavā imaṁ desanaṁ nikkhipi. **Yamakamahāmegho**ti heṭṭhā olambana-upari-uggamanavasena

satapaṭalasahassapaṭalo yugaḷamahāmegho.

Tiṭṭhanti ceva Bhagavati katthaci nibaddhavāsaṁ vasante, cārikampi gacchante anubandhanti ca. Bhikkhūnampi yebhuyyena kappasatasahassaṁ tato bhiyyopi pūritadānapāramisañcayattā tadā mahālābhasakkāro uppajjatīti vuttaṁ **"evaṁ bhikkhusaṅghassapī"**ti. **Sakkato**ti sakkārappatto. **Garukato**ti garukārappatto. **Mānito**ti bahumato manasā piyāyito ca. **Pūjito**ti mālādipūjāya ceva catupaccayābhipūjāya ca pūjito. **Apacito**ti apacāyanappatto. Yassa hi cattāro paccaye sakkatvā su-abhisaṅkhate paṇītapaṇīte upanenti, so sakkato. Yasmiṁ garubhāvaṁ paccupaṭṭhapetvā denti, so garukato. Yaṁ manasā piyāyanti bahumaññanti, so bahumato. Yassa sabbametaṁ pūjāvasena karonti, so pūjito. Yassa abhivādanapaccuṭṭhānañjalikammādivasena paramanipaccakāraṁ karonti, so apacito. Bhagavati bhikkhusaṅghe ca loko evaṁ paṭipanno. Tena vuttaṁ "tena kho pana samayena …pe… parikkhārānan"ti (udā. 14 saṁ.ni.2.70). **Lābhaggayasaggappattan**ti lābhassa ca yasassa ca aggaṁ ukkaṁsaṁ pattaṁ.

(SṬ.12.63.~1)Paṭhamāhāravaṇṇanā

Assāti Bhagavato. Dhammasabhāvacintāvasena pavattaṁ sahottappañāṇaṁ **dhammasaṁvego**. Dhuvapaṭisevanaṭṭhānañhetaṁ sattānaṁ, yadidaṁ āhāraparibhogo, tasmā na tattha apaccavekkhaṇamattena pārājikaṁ paññapetuṁ sakkāti adhippāyo. **Āhārā**ti "paccayā"ti-ādinā pubbe āhāresu vuttavidhiṁ sandhāya āha **"āhārā"**ti-ādi. Idāni tattha kattabbaṁ atthavaṇṇanaṁ sandhāya **"heṭṭhā vuttatthamevā"**ti vuttaṁ.

Ādīnavanti (SṬ.12.63/CS:pg.2.110) dosaṁ. **Jāyā**ti bhariyā. **Patī**ti bhattā. Apekkhāsaddā cete pitāputtasaddā viya, pāḷiyaṁ pana ā-kārassa rassattaṁ sānunāsikañca katvā vuttaṁ **"jāyampatikā"**ti. Sammā phalaṁ vahatīti sambalaṁ, sukhāvahanti attho. Tathā hi taṁ "pathe hitanti pātheyyan"ti vuccati. Maggassa kantārapariyāpannattā vuttaṁ **"kantārabhūtaṁ maggan"**ti. Dullabhatāya taṁ udakaṁ tattha tāretīti kantāraṁ, nirudakaṁ mahāvanaṁ. Ruḷhīvasena itarampi mahāvanaṁ tathā vuccatīti āha **"corakantāran"**ti-ādi. Pararājūnaṁ veri-ādīnañca vasena sappaṭibhayampi araññaṁ ettheva saṅgahaṁ gacchatīti vuttaṁ **"pañcavidhan"**ti.

Ghanaghanaṭṭhānatoti maṁsassa bahalabahalaṁ thūlathūlaṁ hutvā ṭhitaṭṭhānato. "Tādisañhi maṁsaṁ gahetvā sukkhāpitaṁ **vallūraṁ**. Sūle āvunitvā pakkamaṁsaṁ **sūlamaṁsaṁ**. **Viraḷacchāyāyaṁ nisīdiṁsu** gantuṁ asamattho hutvā. **Govatakukkuravatadevatāyācanādīhī**ti govatakukkuravatādivatacaraṇehi ceva devatāyācanādīhi paṇidhikammehi ca mahantaṁ dukkhaṁ anubhūtaṁ.

Yasmā pana sāsane sammāpaṭipajjantassa bhikkhuno āhāraparibhogassa opammabhāvena tesaṁ jāyampatikānaṁ puttamaṁsaparibhogo idha Bhagavatā ānīto, tasmāssa nānākārehi opammattaṁ vibhāvetuṁ **"tesaṁ so puttamaṁsāhāro"**ti-ādi āraddhaṁ. Tattha **sajātimaṁsatāyā**ti samānajātikamaṁsabhāvena, manussamaṁsabhāvenāti attho. Masussamaṁsañhi kulappasutamanussānaṁ amanuññaṁ hoti aparicitabhāvato gārayhabhāvato ca, tato eva ñāti-ādimaṁsatāyāti-ādi vuttaṁ. Taruṇamaṁsatāyāti-ādi pana sabhāvato anabhisaṅkhārato ca amanuññāti katvā vuttaṁ. **Adhūpitatāyā**ti adhūpitabhāvato. **Majjhattabhāveyeva ṭhitā**. Tato eva **nicchandarāgaparibhoge ṭhitā**ti vuttaṁ kantārato nittharaṇajjhāsayatāya. Idāni ye ca te anapanītāhāro, na yāvadatthaparibhogo vigatamaccheramalatā sammohābhāvo āyatiṁ tattha patthanābhāvo sannidhikārābhāvo apariccajanamadatthābhāvo ahīḷanā

avivādaparibhogo cāti upamāyaṁ labbhamānā pakāravisesā, te tathā nīharitvā upameyye yojetvā dassetuṁ **“na** (SṬ.12.63/CS:pg.2.111) **aṭṭhinhārucammanissitaṭṭhānānī”**ti-ādi vuttaṁ. **Taṁ kāraṇan**ti taṁ tesaṁ jāyampatīnaṁ yāvadeva kantāranittharaṇatthāya puttamaṁsaparibhogasaṅkhātaṁ kāraṇaṁ.

Nissandapāṭikulyataṁ paccavekkhantopi kabaḷīkārāhāraṁ parivīmaṁsati. **Yathā te jāyampatikā**ti-ādipi opammasaṁsandanaṁ. “Paribhuñjitabbo āhāro”ti padaṁ ānetvā sambandhitabbaṁ. Esa nayo ito paresupi. **Apaṭikkhipitvā**ti anapanetvā. **Vaṭṭakena viya kukkuṭena viya cā**ti visadisūdāharaṇaṁ. **Odhiṁ adassetvā**ti mahantaggahaṇavasena odhiṁ akatvā. **Sīhena viyā**ti sadisūdāharaṇaṁ. So kira sapadānameva khādati.

Agadhita-amucchitādibhāvena paribhuñjitabbato **“amaccharāyitvā”**ti-ādi vuttaṁ. Abbhantare attā nāma atthīti diṭṭhi **attūpaladdhi,** taṁsahagatena sammohena attā āhāraṁ paribhuñjatīti. **Satisampajaññavasenapī**ti “asite pīte khāyite sāyite sampajānakārī hotī”ti ettha vuttasatisampajaññavasenapi.

“Aho vata mayaṁ …pe… labheyyan”ti patthanaṁ vā, “hiyyo viya …pe… na laddhan”ti anusocanaṁ vā akatvāti yojanā.

“Sannidhiṁ na akaṁsu, bhūmiyaṁ vā nikhaṇiṁsu, agginā vā jhāpayiṁsū”ti na-kāraṁ ānetvā yojanā. Evaṁ sabbattha.

Piṇḍapātaṁ vā ahīḷentena dāyakaṁ vā ahīḷentena paribhuñjitabboti yojanā. **Sa pattapāṇī**ti so pattahattho. **Nāvajāniyā**ti na avajāniyā. **Atimaññatī**ti atikkamitvā maññati, avajānātīti attho.

“Tīhi pariññāhi pariññāte”ti vatvā tāhi kabaḷīkārāhārassa parijānanavidhiṁ dassento **“kathan”**ti-ādimāha. Tattha **savatthukavasenā**ti sasambhāravasena, sabhāvato pana rūpāharaṇaṁ ojamattaṁ hoti. Idañhi kabaḷīkārāhārassa lakkhaṇaṁ. Kāmaṁ rasārammaṇaṁ jivhāpasāde paṭihaññati, tena pana avinābhāvato sampattavisayagāhitāya ca jivhāpasādassa **“ojaṭṭhamakarūpaṁ kattha paṭihaññatī”**ti vuttaṁ. **Tassā**ti jivhāpasādassa (SṬ.12.63/CS:pg.2.112) **Ime dhammā**ti ime yathāvuttabhūtupādāyadhammā. **Tan**ti rūpakhandhaṁ. **Pariggaṇhato**ti pariggaṇhantassa. **Uppannā phassapañcamakā dhammā**ti sabbepi ye yathāniddhāritā, tehi sahappavattāva sabbepi ime. **Sarasalakkhaṇato**ti attano kiccato lakkhaṇato ca. **Tesaṁ** nāmarūpabhāvena vavatthapitānaṁ pañcannaṁ khandhānaṁ paccayo viññāṇaṁ. “Tassa saṅkhārā tesaṁ avijjā”ti evaṁ uddhaṁ ārohanavasena **paccayaṁ**. Adho-orohanavasena pana saḷāyatanādike **pariyesanto anulomapaṭilomaṁ paṭiccasamuppādaṁ passati**. Saḷāyatanādayopi hi rūpārūpadhammānaṁ yathārahaṁ paccayabhāvena vavatthapetabbāti. **Yāthāvato diṭṭhattā**ti “idaṁ rūpaṁ, ettakaṁ rūpaṁ, na ito bhiyyo, idaṁ nāmaṁ, ettakaṁ nāmaṁ, na ito bhiyyo”ti ca yathābhūtaṁ diṭṭhattā. Aniccānupassanā, dukkhānupassanā, anattānupassanā, nibbidānupassanā, virāgānupassanā, nirodhānupassanā, paṭinissaggānupassanāti imāsaṁ **sattannaṁ anupassanānaṁ vasena**. **So**ti kabaḷīkārāhāro. **Tilakkhaṇa …pe… saṅkhātāyā**ti aniccatādīnaṁ tiṇṇaṁ lakkhaṇānaṁ paṭivijjhanavasena lakkhaṇavantasammasanavasena ca pavattañāṇasaṅkhātāya. **Pariññāto hoti** anavasesato nāmarūpassa ñātattā tappariyāpannattā ca āhārassa. Tenāha **“tasmiṁ yevā”**ti-ādi. **Chandarāgāvakaḍḍhanenā**ti chandarāgassa pajahanena.

Pañca kāmaguṇā kāraṇabhūtā etassa atthīti **pañcakāmaguṇiko**. Tenāha **“pañcakāmaguṇasambhavo”**ti. Ekissā taṇhāya pariññā **ekapariññā**. Sabbassa pañcakāmaguṇikassa rāgassa pariññā, **sabbapariññā**. Tadubhayassapi mūlabhūtassa

āhārassa pariññā **mūlapariññā**. Idāni imā tissopi pariññāyo vibhāgena dassetuṁ **"yo bhikkhū"**ti-ādi āraddhaṁ. **Jivhādvāre ekarasataṇhaṁ parijānātī**ti jivhāya rasaṁ sāyitvā iti paṭisañcikkhati "yo yamettha raso, so vatthukāmavasena ojaṭṭhamakarūpaṁ hoti jivhāyatanaṁ pasādo. So kiṁ nissito? Catumahābhūtanissito. Taṁsahajāto vaṇṇo gandho raso ojā jīvitindriyanti ime dhammā rūpakkhandho nāma. Yo tasmiṁ rase assādo, ayaṁ rasataṇhā. Taṁsahagatā phassādayo dhammā cattāro arūpakkhandhā"ti-ādivasena. Sabbaṁ Aṭṭhakathāyaṁ āgatavasena veditabbaṁ. Tenāha **"tena pañcakāmaguṇiko rāgo pariññātova hotī"**ti. Tattha (SṬ.12.63/CS:pg.2.113) **tenā**ti yo bhikkhu jivhādvāre rasataṇhaṁ parijānāti, tena. Kathaṁ pana ekasmiṁ dvāre taṇhaṁ parijānato pañcasu dvāresu rāgo pariññāto hotīti āha **"kasmā"**ti-ādi. **Tassāyevā**ti taṇhāya eva taṇhāsāmaññato ekattanayavasena vuttaṁ. **Tatthā**ti pañcasu dvāresu. **Uppajjanato**ti rūparāgādibhāvena uppajjanato. Lobho eva hi taṇhāyanaṭṭhena "taṇhā"tipi, rajjanaṭṭhena "rāgo"tipi vuccati. Tenāha **"sāyeva hī"**ti-ādi. Idāni vuttamevatthaṁ **"yathā"**ti-ādinā upamāya sampiṇḍeti. **Pañcamagge hanato**ti pañcasu maggesu sañcarittaṁ karontena maggagāmino hananto "magge hanato"ti vutto.

Sabyañjane piṇḍapātasaññite bhattasamūhe manuññe rūpe rūpasaddādayo labbhanti, tattha pañcakāmaguṇarāgassa sambhavaṁ dassetuṁ **"kathan"**ti-ādi vuttaṁ. **Satisampajaññena pariggahetvā**ti sabbabhāgiyena kammaṭṭhānaparipālakena pariggahetvā. **Nicchandarāgaparibhogenā**ti maggādhigamasiddhena nicchandarāgaparibhogena paribhutte. **So**ti kāmaguṇiko rāgo.

Tasmiṁ satīti kabaḷīkārāhāre sati. **Tassā**ti pañcakāmaguṇikarāgassa. **Uppattito**ti uppajjanato. Na hi āhārālābhena jighacchādubbalyaparetassa kāmaparibhogicchā sambhavati. **Upanijjhānacittan**ti rāgavasena aññamaññaṁ olokanacittaṁ.

Natthi taṁ saṁyojananti pañcavidhampi uddhambhāgiyasaṁyojanaṁ sandhāya vuttaṁ. Tenāha **"tena rāgena …pe… natthī"**ti. **Tenā**ti kāmarāgena. **Ettakenā**ti yathāvuttāya desanāya. **Kathetuṁ vaṭṭatī**ti imaṁ paṭhamāhārakathaṁ kathentena dhammakathikena.

Paṭhamāhāravaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.12.63.~2)Dutiyāhāravaṇṇanā

Dutiyeti dutiye āhāre. **Uddālitacammā**ti uppāṭitacammā, sabbaso apanītacammāti attho. **Na sakkoti** dubbalabhāvato, tathā hi itthī "abalā"ti vuccati. **Silākuṭṭādīnan**ti **ādi**-saddena iṭṭhakakuṭṭamattikākuṭṭādīnaṁ saṅgaho. **Uṇṇanābhī**ti makkaṭakaṁ. **Sarabū**ti gharagoḷikā (SṬ.12.63/CS:pg.2.114) **Uccāliṅgapāṇakā** nāma lomasā pāṇakā. **Ākāsanissitā**ti ākāsacārino. **Luñcitvā**ti uppāṭetvā.

Tisso pariññāti heṭṭhā vuttā ñātapariññādayo tisso pariññā. **Tammūlakattā**ti phassamūlakattā. **Desanā yāva arahattā kathitā** sabbaso vedanāsu pariññātāsu kilesānaṁ lesassapi abhāvato.

Dutiyāhāravaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.12.63.~3)Tatiyāhāravaṇṇanā

Aṅgārakāsunti aṅgārarāsiṁ. **Phuṇantī**ti attano upari sayameva ākirantīti attho. Tenāha "narā rudantā paridaḍḍhagattā"ti. **Narā**ti purisāti attho, na manussā. **Bhayañhi maṁ vindatī**ti bhayassa vasena karonto bhayaṁ labhati nāma. **Santaramānovā**ti suṭṭhu taramāno eva hutvā. Porisaṁ vuccati purisappamāṇaṁ, tasmā **atirekaporisā** purisappamāṇato adhikā. Tenāha **"pañcaratanappamāṇā"**ti. **Assā**ti kāsuyā. **Tadabhāve**ti tesaṁ jālādhūmānaṁ abhāve. **Ārakāvassā**ti ārakā eva assa.

Aṅgārakāsu viya tebhūmakavaṭṭaṁ ekādasannaṁ aggīnaṁ vasena mahāpariḷāhato. **Jivi …pe… puthujjano** tehi aggīhi dahitabbato. **Dve bala …pe… kammaṁ** anicchantasseva tassa vaṭṭadukkhe pātanato. Āyūhanūpakaḍḍhanānaṁ kālabhedo na cintetabbo ekantabhāvino phalassa nipphāditattāti āha **"kammaṁ hī"**ti-ādi.

Phasse vuttanayenevāti tattha "phasso saṅkhārakkhandho"ti vuttaṁ, idha "manosañcetanā saṅkhārakkhandho"ti vattabbaṁ. Sesaṁ **vuttanayamevā**ti. "Taṇhāpaccayā upādānaṁ, upādānapaccayā bhavo"ti vacanato manosañcetanāya taṇhā mūlakāraṇanti āha **"taṇhāmūlakattā manosañcetanāyā"**ti. Tenāha **"na hī"**ti-ādi. Keci pana yasmā manosañcetanāya phalabhūtaṁ vedanaṁ paṭicca taṇhā uppajjati, tasmā evaṁ vuttanti vadanti.

Tatiyāhāravaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.12.63.~4)Catutthāhāravaṇṇanā

Aniṭṭhapāpanavasena (SṬ.12.63/CS:pg.2.115) taṁsamaṅgīpuggalaṁ āgacchatīti āgu, pāpaṁ, taṁ carati sīlenāti **āgucārī**. Tenāha **"pāpacārin"**ti.

Rājā viya kammaṁ paramissarabhāvato. **Āgucārī puriso viya …pe… puthujjano** dukkhavatthubhāvato. Ādinnappahāravaṇāni **tīṇi sattisatāni viya** puthujjanassa āturamānamahādukkhapatiṭṭhaṁ paṭisandhiviññāṇaṁ. Tenāha **satti …pe… dukkhan**ti.

Tammūlakattāti paṭisandhiviññāṇamūlakattā ito paraṁ pavattanāmarūpassa.

Catutthāhāravaṇṇanā niṭṭhitā.
Puttamaṁsūpamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.12.64.)4. Atthirāgasuttavaṇṇanā

64. Catutthe **so**ti lobho. **Rañjanavasenā**ti raṅgajātaṁ viya tassa cittassa anurañjanavasena. **Nandanavasenā**ti sappītikatāya ārammaṇassa abhinandanavasena. **Taṇhāyanavasenā**ti visayakattukāmatāya vasena. Eko eva hi lobho pavatti-ākāravasena tathā vutto. **Patiṭṭhitan**ti laddhasabhāvaṁ. **Tatthā**ti vaṭṭe. Āhāreti keci. **Viññāṇan**ti abhisaṅkhāraviññāṇaṁ. **Viruḷhan**ti phalanibbattiyā viruḷhippattaṁ. Tenāha **"kammaṁ javāpetvā"**ti-ādi. Tattha **javāpetvā**ti phalaṁ gāhāpetvā. Abhisaṅkhāraviññāṇañhi attanā sahajātānaṁ sahajātādipaccayehi ceva āhārapaccayena ca paccayo hutvā tassa attano

phaluppādane sāmatthiyattā viruḷhippattaṁ. Tenāha "kammaṁ santāne laddhabhāvaṁ viruḷhippattañcassa hotī"ti. Vaṭṭakathā esāti katvā **"yatthāti tebhūmakavaṭṭe bhumman"**ti vuttaṁ. **Sabbatthā**ti sabbesu. **Purimapade etaṁ bhumman**ti "yattha tatthā"ti āgataṁ etaṁ bhummavacanaṁ purimasmiṁ purimasmiṁ pade visayabhūte. Tañhi ārabbha etaṁ "yattha tatthā"ti bhummavacanaṁ vuttaṁ. **Imasmiṁ vipākavaṭṭe**ti paccuppanne vipākavaṭṭe. Āyatiṁ vaṭṭahetuke saṅkhāre sandhāya vuttaṁ "yattha atthi āyatiṁ punabbhavābhinibbattī"ti vacanato (SṬ.12.64/CS:pg.2.116) **Punabbhavābhinibbattī**ti ca paṭisandhi adhippetāti vuttaṁ "yattha atthi āyatiṁ punabbhavābhinibbatti, atthi tattha āyatiṁ jātijarāmaraṇan"ti. **Jātī**ti cettha mātukucchito nikkhamanaṁ adhippetaṁ. **Yasmiṁ ṭhāne**ti yasmiṁ kāraṇe sati.

Kāraṇañcettha saṅkhārā veditabbā. Te hi āyatiṁ punabbhavābhinibbattiyā hetū, taṇhā-avijjāyo, kālagati-ādayo ca kammassa sambhārā. Keci pana kilesavaṭṭakammagatikālā cāti adhippāyena "kālagati-ādayo ca kammassa sambhārā"ti vadanti. Taṁtaṁbhavapatthanāya tathā tathā gato tividho bhavova **tebhūmakavaṭṭaṁ**. Tenāha "yatthāti tebhūmakavaṭṭe"ti. Tathā cāha **"sasambhārakakammaṁ bhavesu rūpaṁ samuṭṭhāpetī"**ti. **Rūpan**ti attabhāvaṁ.

Saṅkhipitvāti tīsu akatvā viññāṇena ekasaṅkhepaṁ katvāti attho. **Eko sandhī**ti eko hetuphalasandhi. **Vipākavidhin**ti saḷāyatanādikaṁ vedanāvasānaṁ vipākavidhiṁ. "Nāmarūpena saddhin"ti padaṁ ānetvā sambandho. **Nāmarūpenā**ti vā sahayoge karaṇavacanaṁ. Idha **eko sandhī**ti eko hetuphalasandhi. **Āyatibhavassā**ti āyatiṁ upapattibhavassa. Tena cettha eko sandhi hetuphalasandhi veditabbo.

Khīṇāsavassa aggamaggādhigamanatova pavattakammassa maggena sahāyavekallassa katattā avijjamānaṁ. **Sūriyarasmisaman**ti tato eva vuttanayeneva appatiṭṭhitasūriyarasmisamaṁ. **Sā**ti rasmi. **Kāyādayo**ti kāyadvārādayo. **Katakamman**ti paccayehi katabhāvaṁ upādāya vuttaṁ, na kammalakkhaṇapattato. Tenāha **"kusalākusalaṁ nāma na hotī"**ti. **Kiriyamatte**ti avipākadhammattā kāyikādipayogamatte ṭhatvā. **Avipākaṁ hoti** tesaṁ avipākadhammattā.

Atthirāgasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.12.65.)5. Nagarasuttavaṇṇanā

65. Pañcamasutte "pubbeva me, bhikkhave, sambodhā"ti-ādi heṭṭhā saṁvaṇṇitamevāti avuttameva saṁvaṇṇetuṁ **"nāmarūpe kho satī"**ti āraddho (SṬ.12.65/CS:pg.2.117) Tattha dvādasapadike paṭiccasamuppāde imasmiṁ Sutte yāni dve padāni aggahitāni, nesaṁ aggahaṇe kāraṇaṁ pucchitvā vissajjetukāmo tesaṁ gahetabbakāraṇaṁ tāva dassento **"etthā"**ti-ādimāha. Paccakkhabhūtaṁ paccuppannaṁ bhavaṁ paṭhamaṁ gahetvā tadanantaraṁ anāgatassa "dutiyan"ti gahaṇe atīto tatiyo hotīti āha **"avijjāsaṅkhārā hi tatiyo bhavo"**ti. Nanu cettha anāgatassa bhavassa gahaṇaṁ na sambhavati paccuppannabhavavasena abhinivesassa jotitattāti? Saccametaṁ, kāraṇe pana gahite phalaṁ gahitameva hotīti tathā vuttanti daṭṭhabbaṁ. Apicettha anāgato addhā atthato saṅgahito eva yato "nāmarūpapaccayā saḷāyatanan"ti-ādinā anāgataddhasaṁgāhitā desanā pavattā, catuvokāravasena viññāṇapaccayā nāmanti viseso atthi. Tasmā **"pañcavokāravasenā"**ti vuttaṁ. **Tehī**ti avijjāsaṅkhārehi ārammaṇabhūtehi. **Ayaṁ vipassanā**ti addhāpaccuppannavasena udayabbayaṁ passantassa pavattavipassanā. **Na**

ghaṭīyatīti na samijjhati. **Mahā …pe… abhiniviṭṭho**ti na ghaṭane kāraṇamāha, heṭṭhā gahitattā pāṭiyekkaṁ sammasanīyaṁ na hotīti adhippāyo.

Adiṭṭhesūti anavabuddhesu. Catusaccassa anubodhena na bhavitabbanti āha **"na sakkā Buddhena bhavitun"**ti. **Imināti** mahāsattena. **Te**ti avijjāsaṅkhārā. **Bhava-upādānataṇhāvasenā**ti bhava-upādānataṇhādassanavasena. **Diṭṭhāva** "taṁsahagatā"ti samānayogakkhamattā. **Na parabhāgaṁ khaneyya** attanā icchitassa gahitattā parabhāge aññassa abhāvato ca. Tenāha **"kassaci natthitāyā"**ti. **Paṭinivattesī**ti paṭisaṁhari. Paṭinivattane pana kāraṇaṁ dassetuṁ **"tadetan"**ti-ādi vuttaṁ. **Abhinnaṭṭhānan**ti akhaṇitaṭṭhānaṁ.

Paccayatoti hetuto, saṅkhāratoti attho. "Kimhi nu kho sati jarāmaraṇaṁ hotī"ti-ādinā hetuparamparavasena phalaparamparāya kittamānāya, kimhi nu kho sati viññāṇaṁ hotīti ca vicāraṇāya saṅkhāre kho sati viññāṇassa visesato kāraṇabhūto saṅkhāro aggahito, tato viññāṇaṁ paṭinivattati nāma, na sabbapaccayato. Tenevāha "nāmarūpe kho sati viññāṇaṁ hotī"ti. Kiṁ nāma hettha (SṬ.12.65/CS:pg.2.118) sahajātādivaseneva paccayabhūtaṁ adhippetaṁ, na kammūpanissayavasena paccuppannavasena abhinivesassa jotitattā. **Ārammaṇato**ti avijjāsaṅkhārasaṅkhāta-ārammaṇato, atītabhavasaṅkhāta-ārammaṇato. Atītaddhapariyāpannā hi avijjāsaṅkhārā. Tato paṭinivattamānaṁ viññāṇaṁ atītabhavopi paṭinivattati nāma. **Ubhayampī**ti paṭisandhiviññāṇaṁ vipassanāviññāṇampi. **Nāmarūpaṁ na atikkamatī**ti paccayabhūtaṁ ārammaṇabhūtañca nāmarūpaṁ na atikkamati tena vinā avattanato. Tenāha **"nāmarūpato paraṁ na gacchatī"**ti. **Viññāṇe nāmarūpassa paccaye honte**ti paṭisandhiviññāṇe nāmarūpassa paccaye honte. **Nāmarūpe viññāṇassa paccaye honte**ti nāmarūpe paṭisandhiviññāṇassa paccaye honte. Catuvokārapañcavokārabhavavasena yathārahaṁ yojanā veditabbā. **Dvīsupi aññamaññaṁ paccayesu hontesū**ti pana pañcavokārabhavavasena. **Ettakenā**ti evaṁ viññāṇanāmarūpānaṁ aññamaññaṁ upatthambhavasena pavattiyā. **Jāyetha vā upapajjetha vā**ti "satto jāyati upapajjatī"ti samaññā hoti viññāṇanāmarūpavinimuttassa sattapaññattiyā upādānabhūtassa dhammassa abhāvato. Tenāha **"ito hī"**ti-ādi. **Etadevā**ti "viññāṇaṁ nāmarūpan"ti etaṁ dvayameva.

Aparāparacutipaṭisandhīhīti aparāparacutipaṭisandhidīpakehi "cavati, upapajjatī"ti dvīhi padehi. **Pañca padānī**ti "jāyetha vā"ti-ādīni pañca padāni. Nanu tattha paṭhamatatiyehi catutthapañcamāni atthato abhinnānīti? Saccaṁ, viññāṇanāmarūpānaṁ aparāparuppattidassanatthaṁ evaṁ vuttaṁ. Tenāha **"aparāparacutipaṭisandhīhī"**ti. **Ettāvatā**ti vuttamevatthanti yo "ettāvatā"ti padena pubbe vutto, tameva yathāvuttamatthaṁ "yadidan"ti-ādinā niyyātento puna vatvā. **Anulomapaccayākāravasenā**ti paccayadhammadassanapubbakapaccayuppannadhammadassanavasena. Paccayadhammānañhi attano paccayuppannassa paccayabhāvo idappaccayatā paccayākāro, so ca "avijjāpaccayā saṅkhārā"ti-ādinā vutto saṅkhāruppattiyā anulomanato anulomapaccayākāro, tassa vasena.

Āpatoti (SṬ.12.65/CS:pg.2.119) parikhāgata-udakato. Dvārasampattiyā tattha vasantānaṁ pavesananiggamanaphāsutāya upabhogaparibhogavatthusampattiyā sarīracittasukhatāya nagarassa manuññatāti vuttaṁ **"samantā …pe… ramaṇīyan"**ti. Pubbe suññabhāvena araññasadisaṁ hutvā ṭhitaṁ janavāsaṁ karonte nagarassa lakkhaṇappattaṁ hotīti vuttaṁ **"taṁ aparena samayena iddhañceva assa phītañcā"**ti.

"Pubbeva kho panassa kāyakammaṁ vacīkammaṁ ājīvo ca suparisuddho"ti

vacanato tīhi viratīhi saddhiṁ pubbabhāgamaggopi aṭṭhaṅgikavohāraṁ laddhuṁ arahatīti vuttaṁ **"aṭṭhaṅgikassa vipassanāmaggassā"**ti. **Vipassanāya ciṇṇante**ti vipassanāya sañcaritatāya tattha tattha tāya vipassanāya tīrite pariyesite. **Lokuttaramaggadassanan**ti anumānādivasena lokuttaramaggassa dassanaṁ. Tathā hi nibbānanagarassa dassanaṁ daṭṭhabbaṁ. **Diṭṭhakālo**ti adhigamavasena diṭṭhakālo. Maggaphalavasena uppannā **paropaṇṇāsa** anavajjadhammā, paccavekkhaṇañāṇaṁ pana tesaṁ vavatthāpakaṁ. Yāpetvāti **carāpetvā**.

Avattamānakaṭṭhenāti Buddhasuññe loke kassaci santāne appavattanatova uppādādivasena vattamānavasena. Tathā hi Bhagavā "anuppannassa maggassa uppādetā, asañjātassa sañjanetā"ti-ādikehi thomito. Pubbakehi mahesīhi paṭipanno hi ariyamaggo itarehi antarā kehici avaḷañjitoti vuttaṁ **"avaḷañjanaṭṭhena purāṇamaggo"**ti. **Jhānassādenā**ti jhānasukhena jhānapītiyā. **Subhikkhaṁ** paṇītadhammāmatatāya titti-āvahaṁ. **Pupphitaṁ** upasobhitaṁ. **Yāva dasasahassacakkavāḷe**ti vuttaṁ "ekissā lokadhātuyā"ti paricchinnabuddhakhettattā. Tassa atthitāya hi paricchedo atthi. **Etasmiṁ antare**ti etasmiṁ okāse.

Nagarasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.12.66.)6. Sammasasuttavaṇṇanā

66. Chaṭṭhe **assā**ti Bhagavato. Saṇhasukhumadhammaparidīpanato **sukhumā**. Tīhi lakkhaṇehi aṅkiyattā **tilakkhaṇāhatā,** aniccādilakkhaṇaparidīpinīti attho. Ariyadhammādhigamassa upanissayabhūtena hetunā **sahetukā**. Tihetukapaṭisandhipaññāya pāṭihāriyapaññāya ca atthitāya **paññavanto** (SṬ.12.66/CS:pg.2.120) na kevalaṁ ajjhattika-aṅgasampattiyeva, bāhiraṅgasampattipi nesamatthīti dassetuṁ **"siniddhānī"**ti-ādi vuttaṁ. **Abbhantaran**ti ajjhattaṁ. **Paccayasammasanan**ti paccayuppannānaṁ paccayavīmaṁsaṁ.

Ārambhānurūpā anusandhi **yathānusandhi**. **Na gatā**ti na sampattā. **Asambhinnapadan**ti avomissakapadaṁ, aññattha evaṁ anāgataṁ vākyanti attho. Tenāha **"aññattha hi evaṁ vuttaṁ nāma natthī"**ti. **Evan**ti "tenahānandā"ti ekavacanaṁ, "suṇātha manasi karothā"ti bahuvacanaṁ katvā **vuttaṁ nāma natthī**ti attho. Keci pana "tenahānandā"ti idhāpi bahuvacanameva katvā paṭhanti "sādhu anuruddhā"ti-ādīsu viya. **Upadhīti adhippetaṁ** upadhīyati ettha dukkhanti. **Uppajjati** uppādakkhaṇaṁ udayaṁ paṭilabhati "pākaṭabhāvo ṭhitiko, attalābho udayo"ti. **Nivisati** nivesaṁ okāsaṁ paṭilabhati. Ekavārameva hi uppannamattassa dhammassa dubbalattena okāse viya patiṭṭhahanaṁ natthi, punappunaṁ ārammaṇe pavattamānaṁ niviṭṭhaṁ patiṭṭhitaṁ nāma hoti. Tenāha **"nivisatīti punappunaṁ pavattivasena patiṭṭhahatī"**ti.

Piyasabhāvanti piyāyitabbajātikaṁ. **Madhurasabhāvan**ti iṭṭhajātikaṁ. **Abhiniviṭṭhā**ti taṇhābhinivesena otiṇṇā. **Sampattiyan**ti bhavasampattiyaṁ. **Nimittaggahaṇānusārenā**ti paṭibimbaggahaṇānusārena. Kaṇṇassa chiddapadesaṁ **rajatanāḷikaṁ viya,** kaṇṇabaddhaṁ pana pāmaṅgasuttaṁ viya. Tuṅgā uccā dīghā nāsikā **tuṅganāsā**. Evaṁ laddhavohāraṁ attano **ghānaṁ**. "Laddhavohārā"ti vā pāṭho. Tasmiṁ sati tuṅgā nāsā yesaṁ te tuṅganāsā. Evaṁ laddhavohārā sattā attano ghānanti yojanā vaṇṇasaṇṭhānato **rattakambalapaṭalaṁ viya**. Samphassato **mudusiniddhaṁ** kiccato **siniddhamadhurarasadaṁ**. **Sālalaṭṭhin**ti sālakkhandhaṁ.

Addasaṁsūti passiṁsu. **Evaṁ vuttan**ti "kaṁse"ti evaṁ vuttaṁ adhiṭṭhānavohārena.

Sampattinti vaṇṇādiguṇaṁ. **Ādīnavan**ti maraṇaggatato.

Sattupānīyenāti sattuṁ pakkhipitvā ālolitapānīyena. **Cattāri pānāni viya cattāro maggā** taṇhāpipāsāvūpasamanato.

Sammasasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.12.67.)7. Naḷakalāpīsuttavaṇṇanā

67. Sattame (SṬ.12.67/CS:pg.2.121) **kasmā pucchatī**ti Mahākoṭṭhikatthero sayaṁ tattha nikkaṅkho samāno kasmā pucchatīti adhippāyo. **Ajjhāsayajānanatthan**ti idampi tassa mahāsāvakassa paracittajānanena appāṭihīraṁ siyā, tena taṁ aparitussanto **"apicā"**ti-ādimāha. Tattha **dve aggasāvakā**ti sīlādiguṇehi uttamasāvakāti attho, na hi Mahākoṭṭhikatthero aggasāvakalakkhaṇappatto, atha kho mahāsāvakalakkhaṇappatto. **Idāneva kho mayan**ti-ādi heṭṭhā paccayuppannaṁ anāloḷentena dassetvā desanā āhaṭā, na aññamaññapaccayatāvasena, idha pana yenādhippāyena taṁ āloḷetvā nivattetvā kathitaṁ mahātherena, tamevassa adhippāyaṁ teneva pakāsetukāmo Mahākoṭṭhikatthero āha "idāneva kho mayan"ti-ādi. Tenāha **"idaṁ thero"**ti-ādi.

Ettake ṭhāneti "kiṁ nu kho āvuso"ti-ādinā paṭhamārambhato paṭṭhāya yāva "nirodho hotī"ti padaṁ, ettake ṭhāne. Avijjāsaṅkhāre aggahetvā "nāmarūpapaccayā viññāṇan"ti desanāya pavattattā **"paccayuppannapañcavokārabhavavasena desanā kathitā"**ti vuttaṁ. "Phale gahite kāraṇaṁ gahitamevā"ti viññāṇe gahite saṅkhārā, tesañca kāraṇabhūtā avijjā gahitā eva hotīti vuttaṁ **"heṭṭhā vissajjitesu dvādasasu padesū"**ti. **Ekekasmin**ti ekekasmiṁ pade. **Tiṇṇaṁ tiṇṇaṁ vasenā**ti "nirodhāya dhammaṁ desesi, nirodhāya paṭipanno hoti, nirodhā anupādāvinimutto hotī"ti evamāgatānaṁ tiṇṇaṁ tiṇṇaṁ vārānaṁ vasena. "Aṭṭhārasahi vatthūhī"ti-ādīsu (mahāva. 468) viya idha vatthusaddo kāraṇapariyāyoti āha **"chattiṁsāya kāraṇehī"**ti. **Paṭhamo** anumodanāvidhi. **Dhammakathikaguṇo**ti vipassanāvisayo abhedopacārena vutto. Sesadvayesupi eseva nayo. **Dutiyo** anumodanā, **tatiyaṁ** anumodananti abhidheyyānurūpaṁ vattabbaṁ. **Desanāsampatti kathitā** "nibbidāya …pe… dhammaṁ desetī"ti vuttattā. **Sekkhabhūmi** kathitā "nibbidāya …pe… paṭipanno hotī"ti vuttattā. **Asekkhabhūmi** kathitā "nibbidā …pe… anupādāvimutto hotī"ti vuttattā.

Naḷakalāpīsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.12.68.)8. Kosambisuttavaṇṇanā

68. Aṭṭhame (SṬ.12.68/CS:pg.2.122) **parassa saddahitvā**ti parassa vacanaṁ saddahitvā. Tenāha **"yaṁ esa bhaṇati, taṁ bhūtanti gaṇhātī"**ti. Parapattiyo hi eso paraneyyabuddhiko. **Yaṁ kāraṇan**ti yaṁ attanā cintitavatthu. **Ruccatī**ti "evametaṁ bhavissati, na aññathā"ti attano matiyā cintentassa ruccati. **Ruciyā gaṇhātī**ti parapattiyo ahutvā sayameva tathā rocento gaṇhāti. **Anussavo**ti "anu anu sutan"ti **evaṁ** cirakālagatāya anussutiyā labbhamānaṁ "kathamidaṁ siyā, kasmā bhūtametan"ti anussavena gaṇhāti. **Vitakkayato**ti "evametaṁ siyā"ti parikappentassa. **Ekaṁ kāraṇaṁ**

upaṭṭhātīti yathāparikappitavatthu cittassa upaṭṭhāti. **Ākāraparivitakkenā**ti attanā kappitākārenā taṁ **gaṇhāti**. **Ekā diṭṭhi uppajjatī**ti "yathāparikappitaṁ kiñci atthaṁ evametaṁ, nāññathā"ti abhinivisantassa eko abhiniveso uppajjati. **Yāyassā**ti yāya diṭṭhiyā assa puggalassa. **Nijjhāyantassā**ti paccakkhaṁ viya nirūpetvā cintentassa. **Khamatī**ti tathā gahaṇakkhamo hoti. Tenāha **"so …pe… gaṇhātī"**ti. **Etānī**ti saddhādīni. Tāni hi saddheyyānaṁ vatthūnaṁ gahaṇahetubhāvato "kāraṇānī"ti vuttāni. **Bhavanirodho nibbānan**ti navavidhopi bhavo nirujjhati ettha etasmiṁ adhigateti bhavanirodho, nibbānaṁ. Svāyaṁ bhavo pañcakkhandhasaṅgaho tabbinimutto natthīti āha **"pañcakkhandhanirodho nibbānan"**ti. **Bhavanirodho nibbānaṁ nāmā**ti "nibbānaṁ nāma bhavanirodho"ti esa pañho sekkhehipi jānitabbo, na asekkheheva. **Imaṁ ṭhānan**ti imaṁ yāthāvakāraṇaṁ.

Suṭṭhu diṭṭhanti "bhavanirodho nibbānan"ti mayā suṭṭhu yāthāvato diṭṭhaṁ, bhavassa pīḷanasaṅkhatasantāpavipariṇāmaṭṭhānaṁ, bhavanirodhassa ca nissaraṇavivekāsaṅkhatāmataṭṭhānaṁ yathābhūtaṁ sammappaññāya diṭṭhattā. Anāgāmiphale ṭhito hi anāgāmimagge ṭhito eva nāma uparimaggassa anadhigatattāti vuttaṁ **"anāgāmimagge ṭhitattā"**ti. Nibbānaṁ ārabbha pavattampi therassetaṁ ñāṇaṁ "nibbānaṁ paccavekkhatī"ti vuttañāṇaṁ viya na hotīti vuttaṁ **"ekūnavīsatiyā …pe… paccavekkhaṇañāṇan"**ti. Etena etaṁ nibbānapaccavekkhaṇā viya na hoti sappadesabhāvatoti dasseti. Evañca katvā idha udapānanidassanampi samatthitanti daṭṭhabbaṁ. **Paccavekkhaṇañāṇenā**ti avasesakilesānaṁ, nibbānasseva (SṬ.12./CS:pg.2.123) vā paccavekkhaṇañāṇena. **Upari arahattaphalasamayo**ti upari sijjhanato arahattapaṭilābho tathā **atthi**. "Yenāhaṁ taṁ pariyesato nibbānaṁ sacchikarissāmī"ti **jānāti**.

Kosambisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.12.69.)9. Upayantisuttavaṇṇanā

69. Navame **udakavaḍḍhanasamaye**ti sabbadivasesu mahāsamuddassa anto mahantacandakantamaṇipabbatānaṁ juṇhasamphassena pahatattā jalābhisandanavasena udakassa vaḍḍhanasamaye. **Upari gacchanto**ti pakatiyā udakassa tiṭṭhaṭṭhānassa tato upari gacchantoti attho. **Upari yāpetī**ti udakaṁ tattha uparūpari vaḍḍheti. Tathābhūto ca taṁ brūhento pūrentoti vuccatīti āha **"vaḍḍheti pūretīti attho"**ti. Yasmā paccayadhammā attano phalasamavāyapaccaye honte tassa upari ṭhito viya hoti tassa attano vase vattāpanato, tasmā vuttaṁ **"avijjā upari gacchantī"**ti. Paccayabhāvena hi sā tathā vuccati. Tenāha **"saṅkhārānaṁ paccayo bhavituṁ sakkuṇantī"**ti. **Apagacchanto** yāyanto. Tenāha **"osaranto"**ti, avaḍḍhanto parihīyamānoti attho.

Upayantisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.12.70.)10. Susimasuttavaṇṇanā

70. Dasame **garukato**ti garubhāvahetūnaṁ uttamaguṇānaṁ matthakappattiyā anaññasādhāraṇena garukārena garukato. **Mānito**ti sammāpaṭipattiyā mānito. Tāya hi

viññūnaṁ manāpatāti āha **“manena piyāyito”**ti. **Catupaccayapūjāya ca pūjito**ti idaṁ atthavacanaṁ. Yadatthaṁ saṁgītikārehi “tena kho pana samayena Bhagavā sakkato hotī”ti-ādinā imassa suttassa nidānaṁ nikkhittaṁ, tassa atthassa ulliṅgavasena vuttanti daṭṭhabbaṁ. Esa nayo sesapadesupi. **Aṁsakūṭato**ti (SṬ.12.70/CS:pg.2.124) uttarāsaṅgena ubho aṁsakūṭe paṭicchādetvā ṭhitā dakkhiṇa-aṁsakūṭato, ubhayato vā apanenti. Paricitaganthavasena **paṇḍitaparibbājako,** yato pacchā visesabhāgī jāto. Vicittanayāya dhammakathāya kathanato **“kaviseṭṭho”**ti āhaṁsu.

Tejussadoti mahātejo. Purebhattakiccādīnaṁ niyatabhāvena **niyamamanuyutto**. **Vipassanālakkhaṇamhī**ti ñāṇaṁ tattha kathitaṁ. **Dhamman**ti tassaṁ tassaṁ parisāyaṁ therassa asammukhā desitaṁ dhammaṁ. **Āharitvā katheti** tathā varassa dinnattā.

Kiñcāpi Susimo pūraṇādayo viya satthupaṭiñño na hoti, titthiyehi pana “ayaṁ brāhmaṇapabbajito paññavā vedaṅgakusalo”ti gaṇācariyaṭṭhāne ṭhapito, tathā cassa sambhāvito. Tena vuttaṁ **“ahaṁ satthāti paṭijānanto”**ti, na sassatadiṭṭhikattā. Tathā hesa Bhagavato sammukhā upagantuṁ asakkhi.

Aññāti arahattassa nāmaṁ aññindriyassa ciṇṇante pavattattā. **Taṁ pavattin**ti yaṁ aññabyākaraṇaṁ vuttaṁ, taṁ sutvā. **Assa** Susimassa, **paramappamāṇan**ti uttamakoṭi. **Ācariyamuṭṭhī**ti ācariyassa muṭṭhikatadhammo.

Aṅgasantatāyāti nīvaraṇādīnaṁ paccanīkadhammānaṁ vidūrabhāvena jhānaṅgānaṁ vūpasantatāya. Nibbutasabbadarathapariḷāhatāya hi tesaṁ jhānānaṁ paṇītatarabhāvo. **Ārammaṇasantatāyā**ti rūpapatibhāgavigamena saṇhasukhumādibhāvappattassa ārammaṇassa santabhāvena. Yadaggena hi tesaṁ bhāvanātisayasambhāvitasaṇhasukhumappakārāni ārammaṇāni santāni, tadaggena jhānaṅgānaṁ santatā veditabbā. **Ārammaṇasantatāya** vā tadārammaṇadhammānaṁ santatā lokuttaradhammārammaṇāhi paccavekkhaṇāhi dīpetabbā. **Āruppavimokkhā**ti arūpajjhānasaññāvimokkhā. **Paññāmatteneva vimuttā,** na ubhatobhāgavimuttā. Dhammānaṁ ṭhitatā taṁsabhāvatā dhammaṭṭhiti, aniccadukkhānattatā, tattha ñāṇaṁ **dhammaṭṭhitiñāṇan**ti āha **“vipassanāñāṇan”**ti. **Evamāhā**ti “pubbe kho, Susima, dhammaṭṭhitiñāṇaṁ, pacchā nibbāne ñāṇan”ti evamādi.

Vināpi (SṬ.12.70/CS:pg.2.125) **samādhin**ti samathalakkhaṇappattaṁ purimasiddhaṁ vināpi samādhinti vipassanāyānikaṁ sandhāya vuttaṁ. **Evan**ti vuttākārena. Na **samādhinissando** anupubbavihārā viya. **Na samādhi-ānisaṁso** lokiyābhiññā viya. **Na samādhissa nipphatti** sabbabhavaggaṁ viya. Vipassanāya nipphatti maggo vā phalaṁ vāti yojanā.

Rūpādīsu cetesu tiṇṇaṁ lakkhaṇānaṁ parivattanavasena desanā **teparivaṭṭadesanā**. **Anuyogaṁ āropento**ti nanu vuttaṁ, Susima, idāni arahattādhigamena sabbaso paccayākāraṁ paṭivijjhitvā tattha vigatasammohoti anuyogaṁ karonto. **Pākaṭakaraṇatthan**ti yathā tvaṁ, Susima, nijjhānako sukkhavipassako ca hutvā āsavānaṁ khayasammasane suppatiṭṭhito, evametepi bhikkhū, tasmā “api pana tumhe āyasmanto”ti-ādinā na te tayā anuyuñjitabbāti.

Susimasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.
Mahāvaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Samaṇabrāhmaṇavaggo

(SṬ.12.71.)1. Jarāmaraṇasuttādivaṇṇanā

71-72. **Ekekaṁ** suttaṁ **katvā ekādasa suttāni vuttāni** avijjāya vasena desanāya anāgatattā, tathānāgamanañcassā catusaccavasena ekekassa padassa uddhaṭattā. Kāmañca "āsavasamudayā avijjāsamudayo"ti attheva aññattha suttapadaṁ, idha pana veneyyajjhāsayavasena tathā na vuttanti daṭṭhabbaṁ.

Jarāmaraṇasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.
Samaṇabrāhmaṇavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Antarapeyyālavaggo

(SṬ.12.82.)1. Satthusuttādivaṇṇanā

73. **Ayaṁ** (SṬ.12.82/CS:pg.2.126) **Satthā nāmā**ti ayaṁ ariyamaggassa atthāya sāsati vimuttidhammaṁ anusāsatīti Satthā nāma. Adhisīlādivasena **tividhāpi sikkhā**. **Yogo**ti bhāvanānuyogo. **Chando**ti niyyānetā **kattukamyatākusalacchando**. Sabbaṁ bhāvanāya parissayaṁ sahati, sabbaṁ vāssa upakārāvahaṁ sahati vāhetīti **sabbasahaṁ**. **Appaṭivānī**ti na paṭinivattatīti appaṭivānī. Antarāya sahanaṁ mohanāsanavīriyaṁ ātappati kileseti **ātappaṁ**. Vidhinā īretabbattā pavattetabbattā **vīriyaṁ**. Satataṁ pavattiyamānabhāvanānuyogakammaṁ **sātaccan**ti āha **"satatakiriyan"**ti. **Tādisamevā**ti yādisī sati vuttā, tādisameva ñāṇaṁ, jarāmaraṇādivasena catusaccapariggāhakaṁ ñāṇanti attho.

Antarapeyyālavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.
Sāratthappakāsiniyā Saṁyuttanikāya-aṭṭhakathāya
Nidānasaṁyuttavaṇṇanāya Līnatthappakāsanā samattā.

SṬ.13.Abhisamayasaṁyuttaṁ

(SṬ.13.1.)1. Nakhasikhāsuttavaṇṇanā

74. **Sukhumā**ti (SṬ.13.1/CS:pg.2.127) taruṇā parittā kesaggamattabhāvato. Yathā kesā dīghaso dvaṅgulamattāya sabbasmiṁ kāle etappamāṇāva, na tacchindanaṁ, evaṁ nakhaggāpi kesaggamattāva, na tesaṁ chindanaṁ avaḍḍhanato. **Parato**ti "sahassimaṁ satasahassiman"ti vuttaṭṭhāne. **Abhisametvā**ti paṭivijjhitvā, tasmā abhisametāvino paṭividdhasaccassāti attho. Kāmaṁ purimapadaṁ dukkhakkhandhassa atītabhāvaṁ upādāyapi vattuṁ yuttaṁ. Puretaraṁyeva pana vuttabhāvaṁ upādāya vuttanti dassetuṁ **"purimaṁ dukkhakkhandhan"**ti-ādi vuttaṁ. **Purimaṁ** nāma pacchimaṁ apekkhitvā. Purimapacchimatā hi taṁ taṁ upādāya vuccatīti idhādhippetaṁ purimaṁ nīharitvā dassetuṁ **"katamaṁ panā"**ti-ādi vuttaṁ. "Atītampi parikkhīṇan"ti

idhādhippetaṁ parikkhīṇameva vibhāvetuṁ **“katamaṁ pana parikkhīṇan”**ti-ādi vuttaṁ. Sotāpannassa dukkhakkhayo idha coditoti taṁ dassetuṁ **“paṭhamamaggassa abhāvitattā uppajjeyyā”**ti vatvā idāni taṁ sarūpato dassetuṁ puna **“kataman”**ti-ādi vuttaṁ. **Sattasu attabhāvesu yaṁ apāye uppajjeyya aṭṭhamaṁ paṭisandhiṁ ādiṁ katvā yattha katthaci** apāyesu cāti yaṁ dukkhaṁ uppajjeyya, taṁ sabbaṁ parikkhīṇanti daṭṭhabbaṁ. **Assā**ti sotāpannassa, yaṁ parimāṇaṁ, tato uddhañca upapātaṁ atthīti adhippāyo. Mahā attho guṇo mahattho, so etassa atthīti **mahatthiyo** ka-kārassa ya-kāraṁ katvā. Tenāha **“mahato atthassa nipphādako”**ti.

Nakhasikhāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.13.2.)2. Pokkharaṇīsuttavaṇṇanā

75. **Ubbedhenā**ti avavedhena adhodisatāya. Tenāha **“gambhīratāyā”**ti.

Pokkharaṇīsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.13.3.)3. Saṁbhejja-udakasuttādivaṇṇanā

76-77. **Sambhijjaṭṭhāne**ti (SṬ.13.3/CS:pg.2.128) sambhijjasamodhānagataṭṭhāne. **Samenti** sametā honti. Tenāha **“samāgacchantī”**ti. Pāḷiyaṁ vibhattilopena niddesoti tamatthaṁ dassento **“tīṇi vā”**ti āha. Sambhijjati missībhāvaṁ gacchati etthāti sambhejjaṁ, missitaṭṭhānaṁ. Tattha udakaṁ **sambhejja-udakaṁ**. Tenāha **“sambhinnaṭṭhāne udakan”**ti.

Saṁbhejja-udakasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.13.4.)4. Pathavīsuttādivaṇṇanā

78-84. **Cakkavāḷabbhantarāyā**ti cakkavāḷapabbatassa antogadhāya.

Chaṭṭhādīsu vuttanayenevāti idha chaṭṭhasuttādīsu paṭhamasuttādīsu vuttanayenevāti attho veditabbo visesābhāvato.

Pariyosāneti imassa Abhisamayasaṁyuttassa osānaṭṭhāne. **Aññatitthiyasamaṇabrāhmaṇaparibbājakānan**ti aññatitthiyānaṁ. **Guṇādhigamo**ti jhānābhiññāsahito guṇādhigamo. **Satabhāgampi …pe… na upagacchati** saccapaṭivedhassa mahānubhāvattā. Tenāha Bhagavā paccakkhasabbadhammo “evaṁ mahādhigamo, bhikkhave, diṭṭhisampanno puggalo evaṁ mahābhiñño”ti.

Pathavīsuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.
Sāratthappakāsiniyā Saṁyuttanikāya-aṭṭhakathāya
Abhisamayasaṁyuttavaṇṇanāya Līnatthappakāsanā samattā.

SṬ.14.Dhātusaṁyuttaṁ

1. Nānattavaggo

(SṬ.14.1.)1. Dhātunānattasuttavaṇṇanā

85. **Paṭhaman**ti (SṬ.14.1/CS:pg.2.129) imasmiṁ nidānavagge saṁyuttānaṁ paṭhamaṁ saṁgītattā. **Nissattaṭṭhasuññataṭṭhasaṅkhātenā**ti dhammamattatāya nissattatāsaṅkhātena niccasubhasukha-attasuññatatthasaṅkhātena. **Sabhāvaṭṭhenā**ti yathābhūtasabhāvaṭṭhena. Tato eva sabhāvassa dhāraṇaṭṭhena **dhātūti laddhanāmānaṁ**. **Nānāsabhāvo** aññamaññavisadisatā **dhātunānattaṁ**. Cakkhusaṅkhāto pasādo **cakkhupasādo**. So eva cakkhanaṭṭhena cakkhu, nissattasuññataṭṭhena dhātu cāti **cakkhudhātu**. Cakkhupasādavatthuṁ adhiṭṭhānaṁ katvā pavattaṁ **cakkhupasādavatthukaṁ**. Sesapadesupi eseva nayo. Dve sampaṭicchanamanodhātuyo, ekā kiriyā manodhātūti **tisso manodhātuyo manodhātu** "mananamattā dhātū"ti katvā. **Vedanādayo …pe… nibbānañca dhammadhātu** visesasaññāparihārena sāmaññasaññāya pavattanato. Tathā hete dhammā āyatanadesanāya "dhammāyatanan"teva desitā. Na hi nesaṁ rūpāyatanādīnaṁ viya viññāṇehi aññaviññāṇena gahetabbatākāro atthi. **Sabbampī**ti chasattatividhaṁ **manoviññāṇaṁ**. **Kāmāvacarā** kāmadhātupariyāpannattā. **Avasāne dve**ti dhammadhātumanoviññāṇadhātuyo. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana **Visuddhimagge** taṁsaṁvaṇṇanāsu daṭṭhabbo.

Dhātunānattasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.14.2.)2. Phassanānattasuttavaṇṇanā

86. Jātipasuti-ārammaṇādibhedena nānābhāvo **phasso**. Jātipaccayabhedena hi paccayuppannassa bhedo hotiyeva. Dhammapariccchedavasena dhātudesanāyaṁ tisso mananamattā dhātuyova manodhātuyo. Kiriyāmayassa cittuppattivibhāgena paccayuppannassa vasena dhātudesanāyaṁ (SṬ.14.2/CS:pg.2.130) mananaṭṭhena dhātutāya sāmaññato manodvārāvajjanaṁ "manodhātū"ti adhippetanti vuttaṁ **"manosamphasso manodvāre paṭhamajavanasampayutto"**ti-ādi. **Tasmā**ti yasmā kāmaṁ sampaṭicchanamanodhātu-anantaraṁ uppajjamāno santīraṇaviññāṇadhātuyā sampayutto phassopi manosamphasso eva nāma, dubbalattā pana so sabbabhavesu asambhavato ca gahito anavasesato gahaṇaṁ na hotīti manodvāre javanasamphasso hoti, tasmā. **Ayamettha atthoti** ayaṁ idha adhippāyānugato attho.

Phassanānattasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.14.3.)3. Nophassanānattasuttavaṇṇanā

87. **Manosamphassaṁ paṭiccā**ti manodvāre paṭhamajavanasampayutto phasso manosamphasso, taṁ manosamphassaṁ paṭicca. **Manodhātū**ti āvajjanakiriyamanodhātu. Manoviññāṇadhātu manodhātūti veneyyajjhāsayavasena vuttaṁ. Tenāha **"manodvāre …pe… evamattho daṭṭhabbo"**ti. Tathā hi vakkhati "sabbāni cetānī"ti-ādi.

Nophassanānattasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.14.4.)4. Vedanānānattasuttavaṇṇanā

88. **Sabbāpi tasmiṁ dvāre vedanā vatteyyuṁ** cakkhusamphassavedanā upanissayapaccayabhāvitā. **Nibbattiphāsukatthan**ti nibbattiyā upanissayabhāvena pavattiyā dassanasukhatthaṁ. **Sampaṭicchanavedanameva gahetuṁ vaṭṭati,** tāya gahitāya itarāsaṁ gahaṇaṁ ñāyāgatamevāti. **Vuttaṁ** porāṇaṭṭhakathāyaṁ. **Āvajjanasamphassan**ti āvajjanamanosamphassaṁ. Anantarūpanissayabhūtaṁ paṭicca paṭhamajavanavasena uppajjatīti yojanā. **Ayamadhippāyo** upanissayassa adhippetattā.

Vedanānānattasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.14.5.)5. Dutiyavedanānānattasuttavaṇṇanā

89. **Tatiyacatutthesu** (SṬ.14.5/CS:pg.2.131) **vuttanayāvā**ti "no cakkhusamphassaṁ paṭicca uppajjati cakkhudhātū"ti evaṁ vuttanayo, catutthe "cakkhudhātuṁ, bhikkhave, paṭicca uppajjati cakkhusamphasso"ti-ādinā vuttanayo ca. **Ekato katvā**ti ekajjhaṁ katvā desitā. Kasmā pana tesu suttesu evaṁ desanā pavattāti āha **"sabbāni cetānī"**ti-ādi. Paṭisedho pana tesaṁ vedanānānattādīnaṁ phassanānattādikassa paccayabhāvato tathā-uppattiyā asambhavato. **Ito paresū**ti "no pariyesanānānattaṁ paṭicca uppajjati pariḷāhanānattan"ti-ādīsu.

Dutiyavedanānānattasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.14.6.)6. Bāhiradhātunānattasuttavaṇṇanā

90. **Pañca dhātuyo kāmāvacarā** rūpasabhāvattā.

Bāhiradhātunānattasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.14.7.)7. Saññānānattasuttavaṇṇanā

91. **Āpāthe patitan**ti cakkhussa āpāthagataṁ sāṭakaveṭhanādisaññitaṁ bhūtasaṅghātaṁ sammā nissitaṁ. Cakkhudvāre sampaṭicchanādisampayuttasaññānaṁ

saṅkappagatikattā, cakkhuviññāṇasampayuttasaññāgahaṇeneva vā gahetabbato **“rūpasaññāti cakkhuviññāṇasampayuttā saññā”**ti vuttaṁ tattha saññāya eva labbhanato. Eteneva hi taṁsampayutto saṅkappoti idampi saṁvaṇṇitanti daṭṭhabbaṁ. Tenāha **“saññāsaṅkappachandā ekajavanavārepi nānājavanavārepi labbhantī”**ti. Javanasampayuttassa vitakkassa chandagatikattā vuttaṁ **“tīhi cittehi sampayutto saṅkappo”**ti. **Chandikataṭṭhenā**ti chandakaraṇaṭṭhena, icchitaṭṭhenāti attho. **Anuḍahanaṭṭhenā**ti pariḍahanaṭṭhena. Sannissayaḍāharasā hi rāgaggi-ādayo “rūpe”ti pana tassa ārammaṇadassanametaṁ. **Pariḷāho**ti pariḷāhasīsena apekkhaṁ vadati. Tenāha **“pariḷāhe uppanne”**ti-ādi. “Pariḷāho”ti daḷhajjhosānā (SṬ.14.7/CS:pg.2.132) balavākārappattā vuttāti āha **“pariḷāhapariyesanā pana nānājavanavāreyeva labbhantī”**ti. Tāsaṁ laddhūpanissayabhāvatoti dasseti. **Iminā nayenā**ti “uppajjati saññānānattan”ti ettha vuttanayena attho veditabbo. “Rūpasaññādinānāsabhāvaṁ saññaṁ paṭicca kāmasaṅkappādinānāsabhāvo saṅkappo uppajjatī”ti-ādinā nayena veditabbo.

Saññānānattasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.14.8.)8. Nopariyesanānānattasuttavaṇṇanā

92. **Paṭisedhamattameva nānaṁ,** sesaṁ heṭṭhā vuttanayamevāti adhippāyo.

Nopariyesanānānattasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.14.9.)9. Bāhiraphassanānattasuttādivaṇṇanā

93. **Vuttappakāre ārammaṇe**ti “āpāthe patitan”ti-ādinā heṭṭhā vuttappakāre rūpārammaṇe. **Saññā**ti rūpasaññāva. Arūpadhammopi samāno yasmiṁ ārammaṇe pavattati, taṁ phusanto viya hotīti vuttaṁ **“ārammaṇaṁ phusamāno”**ti. Taṇhāya vatthubhūtaṁyeva rūpārammaṇaṁ labbhatīti katvā “rūpalābho”ti adhippetanti āha **“saha taṇhāya ārammaṇaṁ rūpalābho”**ti. **Sabbasaṅgāhikanayo**ti ekasmiṁyeva ārammaṇe sabbesaṁ saññādīnaṁ dhammānaṁ uppattiyā sabbasaṅgaṇhanavasena dassitanayo. Tenāha **“ekasmiṁyevā”**ti-ādi. **Sabbasaṅgāhikanayo**ti vā dhuvaparibhogavasena nibaddhārammaṇanti vā āgantukārammaṇanti vā vibhāgaṁ akatvā sabbasaṅgāhikanayo. **Aparo** nayo. **Missako**ti āgantukārammaṇe nibaddhārammaṇe ca visayato nibaddhārammaṇena missako. **Nibaddhārammaṇe** sattānaṁ kileso mando hoti. Tathā hi saññāsaṅkappaphassavedanāva dassitā. **Yaṁ kiñci viyā**ti yaṁ kiñci aññamaññaṁ viya. **Khobhetvā**ti kutūhaluppādanavasena cittaṁ khobhetvā.

Upāsikāti (SṬ.14.9/CS:pg.2.133) tassa amaccaputtassa bhariyaṁ sandhāyāha. **Tasmin**ti āgantukārammaṇe. **Lābho** nāma “labbhatī”ti katvā.

Uruvalliyavāsīti uruvalliyaleṇavāsī, uruvalliyavihāravāsīti vadanti. **Pāḷiyā**ti “dhātunānattaṁ, bhikkhave, paṭicca uppajjatī”ti-ādinayapavattāya imissā suttapāḷiyā. **Parivaṭṭetvā**ti majjhe gahitaphassavedanāpariyosāne ṭhapanavasena pāḷiṁ parivaṭṭetvā. **Vuttappakāre**ti-ādi parivattetabbākāradassanaṁ. Tattha **vuttappakāre**ti āpāthagatarūpārammaṇe. **Avibhūtavāran**ti avibhūtārammaṇavāraṁ. Ayameva vā pāṭho. **Gaṇhanti** kathenti. **Ekajavanavārepi labbhanti** cirataranivesābhāvā.

Nānājavanavāreyeva daḷhataranivesatāya.

94. **Dasamaṁ uttānameva** navame vuttanayattā. Paṭisedhamattameva hettha nānattanti.

Bāhiraphassanānattasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.
Nānattavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Dutiyavaggo

(SṬ.14.11.)1. Sattadhātusuttavaṇṇanā

95. Ābhātīti ābhā, ālokabhāvena nipphajjati, upaṭṭhātīti vā attho. So eva nijjīvaṭṭhena dhātūti **ābhādhātu**. **Ālokassā**ti ālokakasiṇassa. Suṭṭhu, sobhanaṁ vā bhātīti **subhaṁ**. Kasiṇasahacaraṇato jhānaṁ **subhaṁ**. Sesaṁ vuttanayameva. Suparisuddhavaṇṇaṁ **kasiṇaṁ**. Ākāsānañcādayopi subhārammaṇaṁ evāti keci. **Desanaṁ niṭṭhāpesī**ti desanaṁ uddesamatte eva ṭhapesi. Pāḷiyaṁ "andhakāraṁ paṭicca paññāyatī"ti etthāpi ārammaṇameva gahitaṁ, tathā "ayaṁ dhātu asubhaṁ paṭicca paññāyatī"ti etthāpi. Yathā hi idha suvaṇṇaṁ kasiṇaṁ subhanti adhippetaṁ, evaṁ dubbaṇṇaṁ asubhanti.

Andhakāraṁ paṭiccāti andhakāraṁ paṭicchādakapaccayaṁ paṭicca. **Paññāyatī**ti pākaṭo hoti. Tenāha **"andhakāro hī"**ti-ādi. Ālokopi, andhakārena (SṬ.14.11/CS:pg.2.134) paricchinno hotīti yojanā. Andhakāro tāva ālokena paricchinno hotu "yattha āloko natthi, tattha andhakāro"ti āloko kathaṁ andhakārena paricchinno hotīti āha **"andhakārena hi so pākaṭo hotī"**ti. Paricchedalekhāya viya cittarūpaṁ andhakārena hi parito paricchinno hutvā paññāyati, yathā taṁ chāyāya ātapo. **Eseva nayo**ti asubhasubhānaṁ aññamaññaparicchinnataṁ atidisitvā tattha adhippetameva dassento **"asubhe sati subhaṁ paññāyatī"**ti āha. **Evamāhā**ti "asubhaṁ paṭicca subhaṁ paññāyatī"ti avoca. "Rūpī rūpāni passatī"ti-ādīsu viya uttarapadalopenāyaṁ niddesoti āha **"rūpaṁ paṭiccāti rūpāvacarasamāpattiṁ paṭiccā"**ti. Tāya hi sati adhigatāya. **Rūpasamatikkamā vā hotī**ti sabhāvārammaṇānaṁ rūpajjhānānaṁ samatikkamā ākāsānañcāyatanasamāpatti nāma hotīti attho. **Eseva nayo**ti iminā "ākāsānañcāyatanasamatikkamā viññāṇañcāyatanasamāpatti nāma hotī"ti-ādinā dvepi pakāre atidisati. **Paṭisaṅkhā**ti paṭisaṅkhāñāṇena. **Appavattin**ti yathāparicchinnakālaṁ appavattanaṁ. Etena khaṇanirodhādiṁ paṭikkhipati.

Kathaṁ samāpatti pattabbāti imāsu sattasu dhātūsu kā pakārā saññāsamāpatti nānā hutvā samāpajjitabbā. Tenāha **"kīdisā samāpattiyo"**ti-ādi. **Saññāya atthibhāvenā**ti paṭukiccāya saññāya atthibhāvena. **Sukhumasaṅkhārānaṁ** tattha samāpattiyaṁ avasissatāya. **Nirodhovā**ti saṅkhārānaṁ nirodho eva.

Sattadhātusuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.14.12.)2. Sanidānasuttavaṇṇanā

96. **Bhāvanapuṁsakametaṁ** "visamaṁ candimasūriyā parivattantī"ti-ādīsu (a.ni.4.70) viya. **Sanidānan**ti attano phalaṁ nidadātīti nidānaṁ, kāraṇanti āha **"sanidāno** (SṬ.14.12/CS:pg.2.135) **sappaccayo"**ti. **Kāmapaṭisaṁyutto**ti kāmarāgasaṅkhātena kāmena paṭisaṁyutto vā kāmapaṭibaddho vā. Takketīti **takko**. Abhūtakāraṁ samāropetvā kappetīti **saṅkappo**. Ārammaṇe cittaṁ appetīti **appanā**. Visesena appetīti **byappanā**. Ārammaṇe cittaṁ abhiniropentaṁ viya pavattatīti **cetaso abhiniropanā**. Micchā viparīto pāpako saṅkappoti **micchāsaṅkappo**. Aññesu ca kāmapaṭisaṁyuttesu vijjamānesu vitakko eva kāmadhātusaddena niruḷho daṭṭhabbo vitakkassa kāmapasaṅgappattisātisayattā. Esa nayo byāpādadhātu-ādīsupi. **Sabbepi akusalā dhammā kāmadhātu** hīnajjhāsayehi kāmetabbadhātubhāvato.

Kilesakāmassa ārammaṇabhāvattā sabbākusalasaṁgāhikāya kāmadhātuyā itarā dve saṅgahetvā kathanaṁ **sabbasaṅgāhikā**. Tissannaṁ dhātūnaṁ aññamaññaṁ asaṅkarato kathā **asambhinnā**. **Imaṁ** kāmāvacarasaññitaṁ kāmavitakkasaññitañca **kāmadhātuṁ**. **Paṭiccā**ti paccayabhūtaṁ labhitvā. **Tīhi kāraṇehī**ti tīhi sārabhūtehi kāraṇehi.

Byāpādavitakko byāpādo uttarapadalopena, so eva nijjīvaṭṭhena sabhāvadhāraṇaṭṭhena dhātūti **byāpādadhātu**. Byāpajjati cittaṁ etenāti **byāpādo,** doso. Byāpādopi dhātūti yojanā. **Sahajātapaccayādivasenā**ti sahajāta-aññamaññanissayasampayutta-atthi-avigatapaccayavasena. Visesena hi parassa attano ca dukkhāpanaṁ vihiṁsā, sā eva dhātu, atthato rosanā parūpaghāto, tathā pavatto vā dosasahagatacittuppādo.

Tiṇagahane araññeti tiṇehi gahanabhūte araññe. **Anayabyasanan**ti apāyabyasanaṁ, pariharaṇūpāyarahitaṁ vipattinti vā attho. **Avaḍḍhiṁ vināsan**ti avaḍḍhiñceva vināsañcāti vadanti sabbaso vaḍḍhirahitaṁ. **Sukkhatiṇadāyo viya ārammaṇaṁ** kilesaggisaṁvaddhanaṭṭhena. **Tiṇukkā viya akusalasaññā** anudahanaṭṭhena. **Tiṇakaṭṭha …pe… sattā** anayabyasanāpattito. "Ime sattā"ti hi ayoniso paṭipajjamānā adhippetā. Tenāha **"yathā sukkhatiṇadāye"**ti-ādi.

Samatābhāvato (SṬ.14.12/CS:pg.2.136) samatāvirodhato visamatāhetuto ca visamā rāgādayoti āha **"rāgavisamādīni anugatan"**ti. **Icchitabbā** avassaṁbhāvinibhāvena.

Saṁkilesato nikkhamanaṭṭhena nekkhammo, so eva nijjīvaṭṭhena dhātūti **nekkhammadhātu**. Svāyaṁ nekkhammasaddo pabbajjādīsu kusalavitakke ca niruḷhoti āha **"nekkhammavitakkopi nekkhammadhātū"**ti. **Itarāpi dve dhātuyo**ti abyāpāda-avihiṁsādhātuyo vadati. **Visuṁ dīpetabbā** sarūpena āgatattā. **Vitakkādayo**ti nekkhammasaṅkappacchandapariḷāhapariyesanā. **Yathānurūpaṁ** attano attano paccayānurūpaṁ. Kathaṁ panettha kusaladhammesu pariḷāho vuttoti? Saṅkhārapariḷāhamattaṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ, soḷasasu ākāresu dukkhasacce santāpaṭṭho viya vutto, yassa vigamena arahato sītibhāvappatti vuccati.

Sayaṁ na byāpajjati, tena vā taṁsamaṅgīpuggalo na kiñci byāpādetīti **abyāpādo,** vihiṁsāya vuttavipariyāyehi sā veditabbā. Hitesibhāvena mijjati siniyhatīti **mitto,** mittassa esāti **metti,** abyāpādo. **Mettāyanā**ti mettākāraṇaṁ, mettāya vā ayanā pavattanā. **Mettāyitattan**ti mettāyitassa mettāya pavattassa bhāvo. **Mettācetovimuttī**ti mettāyanavasena pavatto cittasamādhi. Sesaṁ vuttanayameva.

Sanidānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.14.13.)3. Giñjakāvasathasuttavaṇṇanā

97. **Ito paṭṭhāyā**ti "dhātuṁ, bhikkhave"ti imasmā tatiyasuttato paṭṭhāya. Yāva kammavaggo, tāva netvā upagantvā seti etthāti āsayo, hīnādibhāvena adhīno āsayo ajjhāsayo, taṁ **ajjhāsayaṁ,** adhimuttanti attho. **Saññā uppajjatī**ti-ādīsu hīnādibhedaṁ ajjhāsayaṁ paṭicca hīnādibhedā saññā, tannissayadiṭṭhivikappanā, vitakko ca uppajjati sahajātakoṭiyā upanissayakoṭiyā ca. **Satthāresū**ti tesaṁ satthupaṭiññatāya vuttaṁ, na satthulakkhaṇasabbhāvato. **Asammāsambuddhesū**ti ādhāre visaye ca bhummaṁ ekato katvā (SṬ.14.13/CS:pg.2.137) vuttanti paṭhamaṁ tāva dassento "mayaṁ sammāsambuddhā"ti-ādiṁ vatvā itaraṁ dassento "tesu sammāsambuddhā ete"ti-ādimāha. Tesaṁ "mayaṁ sammāsambuddhā"ti uppannadiṭṭhi idha mūlabhāvena pucchitā, itarā anusaṅkitāti **pucchatiyevā**ti sāsaṅkaṁ vadati.

"Mahatī"ti ettha mahāsaddo "mahājano"ti-ādīsu viya bahu-atthavācakoti daṭṭhabbo. Avijjāpi hīnahīnatarahīnatamādibhedena bahupakārā. **Tassā**ti diṭṭhiyā. Kasmā panettha "yadidaṁ avijjā dhātū"ti avijjaṁ uddharitvā "hīnaṁ dhātuṁ paṭiccā"ti ajjhāsayadhātu niddiṭṭhāti? Na kho panetaṁ evaṁ daṭṭhabbaṁ, "aññaṁ uddharitvā aññaṁ niddiṭṭhā"ti, yato avijjāsīsena ajjhāsayadhātu eva gahitā. Avijjāgahito hi purisapuggalo diṭṭhajjhāsayo hīnādibhedaṁ avijjādhātuṁ nissāya tato saññādiṭṭhi-ādike saṅkappeti. **Paṇidhi** patthanā, sā pana tathā tathā cittassa ṭhapanavasena hotīti āha **"cittaṭṭhapanan"**ti. Tenāha **"sā panesā"**ti-ādi. **Ete**ti hīnapaccayā saññādiṭṭhivitakkacetanā patthanā paṇidhisaṅkhātā hīnā dhammā. **Hīno** nāma hīnadhammasamāyogato. **Sabbapadānī**ti "paññapetī"ti-ādīni padāni yojetabbāni hīnasaddena majjhimuttamaṭṭhānantarassa asambhavato. Upapajjanaṁ "upapattī"ti āha **"dve upapattiyo paṭilābho ca nibbatti cā"**ti. Tattha **hīnakulādī**ti **ādi**-saddena hīnarūpabhogaparisādīnaṁ saṅgaho. **Hīnattikavasenā**ti hīnattike vuttattikapadavasenāti adhippāyo. **Cittuppādakkhaṇe**ti idaṁ hīnattikapariyāpannānaṁ cittuppādānaṁ vasena tattha tattha laddhattā vuttaṁ. **Pañcasu nīcakulesū**ti caṇḍālavenanesādarathakārapukkusakulesu. Dvādasa-akusalacittuppādānaṁ pana yo koci paṭilābho hīnoti yojanā. Sesadvayepi eseva nayo. **Imasmiṁ ṭhāne**ti "yāyaṁ, bhante, diṭṭhī"ti-ādinā āgate imasmiṁ ṭhāne. "Dhātuṁ, bhikkhave, paṭicca uppajjatī"ti-ādinā āgatattā **nibbattiyeva adhippetā,** na paṭilābho.

Giñjakāvasathasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.14.14.)4. Hīnādhimuttikasuttavaṇṇanā

98. **Ekato** (SṬ.14.14/CS:pg.2.138) **hontī**ti samānacchandatāya ajjhāsayato ekato honti. **Nirantarā hontī**ti tāya eva samānacchandatāya cittena nibbisesā honti. Idha adhimutti nāma ajjhāsayadhātūti āha **"hīnādhimuttikāti hīnajjhāsayā"**ti.

Hīnādhimuttikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.14.15.)5. Caṅkamasuttavaṇṇanā

99. **Mahāpaññesū**ti vipulapaññesu. **Nan**ti Sāriputtattheraṁ. **Khandhantaran**ti khandhavibhāgaṁ, khandhānaṁ vā antaraṁ viseso atthīti **khandhantaro**. Esa nayo sesesupi. **Parikamman**ti iddhividhādhigamassa pubbabhāgaparikammañceva uttaraparikammañca. **Ānisaṁsan**ti iddhānisaṁsañceva ānisaṁsañca. **Adhiṭṭhānaṁ vikubbanan**ti adhiṭṭhānavidhānañceva vikubbanavidhānañca. **Vuttanayenevā**ti "pathaviṁ pattharanto viyā"ti-ādinā.

Dhutaṅgaparihāranti dhutaṅgānaṁ pariharaṇavidhiṁ. Pariharaṇaggahaṇeneva samādānaṁ siddhaṁ hotīti taṁ na gahitaṁ. **Ānisaṁsan**ti taṁtaṁdhutaṅgapariharaṇe daṭṭhabbaṁ ānisaṁsameva. **Samodhānan**ti "ettakā piṇḍapātapaṭisaṁyuttā, ettakā senāsanapaṭisaṁyuttā"ti paccayavasena aññamaññañca antogadhattā. **Adhiṭṭhānan**ti adhiṭṭhānavidhiṁ. **Bhedan**ti ukkaṭṭhādibhedañceva bhinnākārañca.

Parikammanti "dibbacakkhu evaṁ uppādetabbaṁ, evaṁ visodhetabban"ti-ādinā parikammavidhānaṁ. **Ānisaṁsan**ti paresaṁ ajjhāsayānurūpāyatanādi-ānisaṁsapabhedaṁ. **Upakkilesan**ti sādhāraṇaṁ asādhāraṇaṁ duvidhaṁ upakkilesaṁ. Vipassanābhāvanupakkilesā hi dibbacakkhussa upakkilesāti veditabbā.

Saṅkhepavitthāragambhīruttānavicitrakathādīsūti saṅkhepo vitthāro gambhīratā uttānatā vicitrabhāvo neyyatthatā nītatthatāti evamādīsu dhammassa kathetabbappakāresu taṁ taṁ kathetabbākāraṁ.

Iti-saddo (SṬ.14.15/CS:pg.2.139) ādi-attho, pakārattho vā. Tena--

"Ādimhi sīlaṁ deseyya, (dī.ni.aṭṭha.1.190 ma.ni.aṭṭha.1.291)
Majjhe cittaṁ viniddise.
Ante paññā kathetabbā,
Eso dhammakathāvidho"ti.--

Evaṁ kathetabbākāraṁ saṅgaṇhāti.

"Sithilaṁ dhanitañca dīgharassaṁ, garukaṁ lahukañca niggahītaṁ.
Sambandhaṁ vavatthitaṁ vimuttaṁ, dasadhā byañjanabuddhiyā pabhedo"ti. (dī.ni.1.190 ma.ni.aṭṭha.1.291 pari. 85)--

Evaṁ vuttaṁ dasavidhaṁ **byañjanabuddhiṁ**. **Aṭṭhuppattin**ti tassa tassa suttassa jātakassa ca aṭṭhuppattiṁ. **Anusandhin**ti pacchānusandhi-ādi-anusandhiṁ. **Pubbāparan**ti sambandhaṁ. **Idaṁ** padaṁ **evaṁ vattabbaṁ, idaṁ** pubbāparaṁ **evaṁ gahetabban**ti.

Kulasaṅgaṇhanaparihāranti lābhuppādanatthaṁ kulānaṁ saṅgaṇhanavidhino pariharaṇaṁ tanniyamitaṁ ekantikaṁ kulasaṅgahaṇavidhiṁ.

Caṅkamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.14.16.)6. Sagāthāsuttavaṇṇanā

100. "Dhātuso saṁsandantī"ti idaṁ ajjhāsayato sarikkhatādassanaṁ, na kāyena missībhāvadassananti āha **"samuddantare"**ti-ādi. **Nirantaro**ti nibbiseso. **Saṁsaggā**ti pañcavidhasaṁsaggahetu. Saṁsaggagahaṇena cettha saṁsaggavatthukā taṇhā gahitā. Tenāha **"dassana …pe… snehenā"**ti.

Vanati bhajati sajjati tenāti vanaṁ, vanathoti ca kileso vuccatīti āha **"vanatho**

jātoti kilesavanaṁ jātan”ti. Itare saṁsaggamūlakāti tameva paṭikkhipanto āha **“adassanenā”**ti. **Sādhujīvī**ti sādhu suṭṭhu jīvī, taṁjīvanasīlo. Tenāha **“parisuddhajīvitaṁ jīvamāno”**ti.

Sagāthāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.14.17.)7. Assaddhasaṁsandanasuttavaṇṇanā

101. **Nirojā**ti (SṬ.14.17/CS:pg.2.140) saddhāsnehābhāvena nisnehā. Tato eva arasabhāvena **nirasā**. **Ekasadisā**ti samasamā nibbisesā. Tenāha **“nirantarā”**ti. Alajjitāya ekasīmakatā **bhinnamariyādā**. Saddhā tesaṁ atthīti **saddhā**. **Tantipālakā**ti saddhammatantiyā pālakā. **Vaṁsānurakkhakā**ti ariyavaṁsassa anurakkhakā. **Āraddhavīriyā**ti paggahitavīriyā. Yasmā tādisānaṁ vīriyaṁ paripuṇṇaṁ nāma hoti kiccasiddhiyā, tasmā vuttaṁ **“paripuṇṇaparakkamā”**ti. **Sabbakiccapariggāhikāyā**ti catunnaṁ satipaṭṭhānānaṁ bhāvanākiccapariggāhikāya.

Assaddhasaṁsandanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.14.18~22.)8~12. Assaddhamūlakasuttādivaṇṇanā

102-106. **Aṭṭhamādīnī**ti aṭṭhamaṁ navamaṁ dasamaṁ ekādasamaṁ dvādasamanti imāni pañca suttānīti eke. Apare pana nava suttānīti icchanti. Svāyamattho Aṭṭhakathāyaṁ vuttoyeva. Pāḷiyañca kesuci potthakesu likhīyati.

Assaddhamūlakasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.
Dutiyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Kammapathavaggo

(SṬ.14.23~24.)1~2. Asamāhitasuttādivaṇṇanā

107-108. **Ito paresū**ti ito dutiyavaggato paresu suttesu. **Paṭhaman**ti paṭhamavagge paṭhamaṁ. Kasmā panettha evaṁ desanā pavattāti āha **“evaṁ vuccamāne”**ti-ādi.

Asamāhitasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.14.23~25.)3~5. Pañcasikkhāpadasuttādivaṇṇanā

109-111. **Surāmerayasaṅkhātan**ti (SṬ.14.23~25/CS:pg.2.141)

piṭṭhasurādisurāsaṅkhātaṁ pupphāsavādimerayasaṅkhātañca. Majjanaṭṭhena **majjaṁ**. **Surāmerayamajjappamādoti vuccati** "majjati tenā"ti katvā. **Tasmiṁ tiṭṭhantī**ti tasmiṁ pamāde pamajjanavasena tiṭṭhantīti attho. Sesaṁ tatiyacatutthesu suviññeyyamevāti.

Pañcame tāni padāni saṁvaṇṇetuṁ **"pañcame"**ti-ādi āraddhaṁ. Tattha pāṇo nāma vohārato satto, paramatthato jīvitindriyaṁ, taṁ **pāṇaṁ atipātenti** aticca antareyeva, atikkamma vā Satthādīhi abhibhavitvā pātenti saṇikaṁ patituṁ adatvā sīghaṁ pātentīti attho. Kāyena vācāya vā **adinnaṁ** parasantakaṁ. **Ādiyantī**ti gaṇhanti. **Micchā**ti na sammā, gārayhavasena. **Musā**ti atathaṁ vatthu. **Vadantī**ti visaṁvādanavasena vadanti. Piyasuññakaraṇato **pisuṇā,** pisati vā pare satte, hiṁsatīti attho. **Mammacchedikā**ti etena parassa mammacchedavasena ekantapharusasañcetanā **pharusavācā** nāmāti dasseti. **Abhijjhā**saddo lubbhane niruḷhoti āha **"parabhaṇḍe lubbhanasīlāti attho"**ti. **Byāpannan**ti dosavasena vipannaṁ. Pakativijahanena **pūtibhūtaṁ**. Sādhūhi garahitabbataṁ pattā "natthi dinnan"ti-ādinayappavattā natthikāhetuka-akiriyadiṭṭhi **kammapathapariyāpannā** nāma. Micchattapariyāpannā sabbāpi lokuttaramaggapaṭipakkhā viparītadiṭṭhi.

Tesanti kammapathānaṁ. **Vohārato**ti indriyabaddhaṁ upādāya paññattimattato. **Tiracchānagatādīsū**ti **ādi**-saddena petānaṁ saṅgaho. Payogavatthumahantatādīhi **mahāsāvajjatā** tehi paccayehi uppajjamānāya cetanāya balavabhāvato. Yathāvuttapaccayavipariyāyepi taṁtaṁpaccayehi cetanāya balavabhāvavasena **appasāvajjamahāsāvajjatā** vā veditabbā. **Iddhimayo**ti kammavipākiddhimayo dāṭhākoṭanādīnaṁ viya.

Methunasamācāresūti sadāraparadāragamanavasena duvidhesu methunasamācāresu. Tepi hīnādhimuttikehi kattabbato kāmā nāma. **Micchācāro**ti gārayhācāro. Gārayhatā cassa ekantanihīnatāyāti āha (SṬ.14./CS:pg.2.142) **"ekantanindito lāmakācāro"**ti **asaddhammādhippāyenā**ti asaddhammasevanādhippāyena. **Gottarakkhitā**ti sagottehi rakkhitā. **Dhammarakkhitā**ti sahadhammehi rakkhitā. Sassāmikā nāma **sārakkhā**. Yassā gamane daṇḍo ṭhapito, sā **saparidaṇḍā**. Bhariyabhāvāya dhanena kītā **dhanakkītā**. Chandena vasatīti **chandavāsinī**. Bhogatthaṁ vasatīti **bhogavāsinī**. Paṭatthaṁ vasatīti **paṭavāsinī**. Udakapattaṁ āmasitvā gahitā **odapattakinī**. Cumbaṭaṁ apanetvā gahitā **obhaṭacumbaṭā**. Karamarānītā **dhajāhaṭā**. Taṅkhaṇikaṁ gahitā **muhuttikā**. Abhibhavitvā vītikkamo micchācāro **mahāsāvajjo,** na tathā dvinnaṁ samānacchandatāya. Abhibhavitvā vītikkamane satipi maggenamaggapaṭipatti-adhivāsane purimuppannasevanābhisandhipayogābhāvato micchācāro na hoti abhibhuyyamānassāti vadanti. Sevanācitte sati payogābhāvo appamāṇaṁ yebhuyyena itthiyā sevanāpayogassa abhāvato. Tathā sati puretaraṁ sevanācittassa upaṭṭhānepi tassā micchācāro na siyā, tathā purisassapi sevanāpayogābhāve. Tasmā attano ruciyā pavattitassa vasena tayo, balakkārena pavattitassa vasena tayoti sabbepi aggahitaggahaṇena **"cattāro sambhārā"**ti vuttaṁ.

Āsevanamandatāyāti yāya akusalacetanāya samphaṁ palapati, tassā ittarakālatāya pavattiyā anāsevanāti paridubbalā hoti cetanā.

Upasaggavasena atthavisesavācino dhātusaddāti **abhijjhāyatī**ti padassa **parabhaṇḍābhimukhī**ti-ādi-attho vutto. **Tanninnatāyā**ti tasmiṁ parabhaṇḍe lubbhanavasena ninnatāya. Abhipubbo jhe-saddo lubbhane niruḷhoti daṭṭhabbo. Yassa bhaṇḍaṁ abhijjhāyati, tassa appaguṇatāya **appasāvajjā,** mahāguṇatāya **mahāsāvajjā**ti-ādinā nayena tattha appasāvajjamahāsāvajjavibhāgo veditabbo. Tenāha

“adinnādānaṁ viyā”ti-ādi. **Attano pariṇāmanaṁ** cittenevāti daṭṭhabbaṁ.

Hitasukhaṁ byāpādayatīti yo naṁ uppādeti, yassa uppādeti, tassa sati samavāye hitasukhaṁ vināseti. **Aho vatā**ti iminā yathā abhijjhāne vatthuno ekantato attano pariṇāmanaṁ dassitaṁ (SṬ.14.23~25/CS:pg.2.143) evamidhāpi vatthuno “Aho vatā”ti iminā parassa vināsacintāya ekantato niyamitabhāvaṁ dasseti. Evañhi nesaṁ dāruṇappavattiyā kammapathappavatti.

Yathābhuccagahaṇābhāvenāti yathātacchagahaṇassa abhāvena aniccādisabhāvassa niccādito gahaṇena. **Micchā passatī**ti vitathaṁ passati. **Samphappalāpo viyā**ti iminā āsevanassa appamahantatāhi micchādiṭṭhiyā appasāvajjamahāsāvajjatā. **Vatthuno**ti gahitavatthuno. **Gahitākāraviparītatā**ti micchādiṭṭhiyā gahitākārassa viparītatā. **Tathābhāvenā**ti attano gahitākāreneva tassā diṭṭhiyā, gahitassa vā vatthuno **upaṭṭhānaṁ** “evametaṁ, na ito aññathā”ti.

Dhammatoti sabhāvato. **Koṭṭhāsato**ti cittaṅgakoṭṭhāsato, yaṁkoṭṭhāsā honti, tatoti attho. **Cetanādhammāvā**ti cetanāsabhāvā eva. **Paṭipāṭiyā sattā**ti ettha nanu cetanā abhidhamme kammapathesu na vuttāti paṭipāṭiyā sattannaṁ kammapathabhāvo na yuttoti? Na, avacanassa aññahetukattā. Na hi tattha cetanāya akammapathattā kammapatharāsimhi avacanaṁ, kadāci pana kammapatho hoti, na sabbadāti kammapathabhāvassa aniyatattā avacanaṁ. Yadā, panassa kammapathabhāvo hoti, tadā kammapatharāsisaṅgaho na nivārito. Etthāha--yadi cetanāya sabbadā kammapathabhāvābhāvato aniyato kammapathabhāvoti kammapatharāsimhi avacanaṁ, nanu abhijjhādīnampi kammapathabhāvaṁ appattānaṁ atthitāya aniyato kammapathabhāvoti tesampi kammapatharāsimhi avacanaṁ āpajjatīti? Nāpajjati, kammapathatātaṁsabhāgatāhi tesaṁ tattha vuttattā. Yadi evaṁ cetanāpi tattha vattabbā siyā? Saccametaṁ. Sā pana pāṇātipātādikāti pākaṭo tassā kammapathabhāvoti na vuttā siyā. Cetanāya hi “cetanāhaṁ, bhikkhave, kammaṁ vadāmi (a.ni. 6.63 kathā. 539) tividhā, bhikkhave, kāyasañcetanā akusalaṁ kāyakamman”ti-ādivacanato (kathā. 539) kammabhāvo pākaṭo. Kammaṁyeva ca sugatiduggatīnaṁ tatthuppajjanakasukhadukkhānañca pathabhāvena pavattaṁ kammapathoti vuccatīti pākaṭo, tassā kammapathabhāvo. Abhijjhādīnaṁ pana cetanāsamīhanabhāvena sucaritaduccaritabhāvo, cetanājanitapiṭṭhivaṭṭakabhāvena sugatiduggatitaduppajjanakasukhadukkhānaṁ (SṬ.14.23~25/CS:pg.2.144) pathabhāvo cāti, na tathā pākaṭo kammapathabhāvoti, te eva tena sabhāvena dassetuṁ abhidhamme kammapatharāsibhāvena vuttā. Atathājātiyakattā vā cetanā tehi saddhiṁ na vuttāti daṭṭhabbaṁ. **Mūlaṁ patvā**ti mūladesanaṁ patvā, mūlasabhāvesu dhammesu desiyamānesūti attho.

Adinnādānaṁ sattārammaṇanti idaṁ “pañca sikkhāpadā parittārammaṇā evā”ti imāya pāḷiyā virujjhati. Yañhi pāṇātipātādidussīlyassa ārammaṇaṁ, tadeva taṁ veramaṇiyā ārammaṇaṁ. Vītikkamitabbavatthuto eva hi viratīti. “Sattārammaṇan”ti vā sattasaṅkhātaṁ saṅkhārārammaṇameva upādāya vuttattā na koci virodho. Tathā hi vuttaṁ **sammohavinodaniyaṁ** (vibha.aṭṭha.714) “yāni sikkhāpadāni ettha ‘sattārammaṇānī’ti vuttāni, tāni yasmā ‘sattoti’ti saṅkhaṁ gate saṅkhāreyeva ārammaṇaṁ karontī”ti. Ito paresupi eseva nayo. Visabhāgavatthuno “itthipurisā”ti gahetabbato **sattārammaṇotipi eke**. “Eko diṭṭho, dve sutā”ti-ādinā samphappalapane **diṭṭhasutamutaviññātavasena**. **Tathā abhijjhā**ti ettha **tathā**-saddo “diṭṭhasutamutaviññātavasenā”ti idampi upasaṁharati, na sattasaṅkhārārammaṇataṁ eva dassanādivasena abhijjhāyanato. “Natthi sattā opapātikā”ti pavattamānāpi micchādiṭṭhi tebhūmakadhammārammaṇā evāti adhippāyena tassā saṅkhārārammaṇatā vuttā. Kathaṁ pana micchādiṭṭhiyā

mahaggatappattā dhammā ārammaṇaṁ hontīti? Sādhāraṇato. Natthi sukaṭadukkaṭānaṁ kammānaṁ phalaṁ vipākoti hi pavattamānāya atthato rūpārūpāvacaradhammāpi gahitāva hontīti.

Sukhabahulatāya rājāno hasamānāpi "coraṁ ghātethā"ti vadanti, hāso pana tesaṁ aññavisayoti āha **"sanniṭṭhāpakacetanā pana nesaṁ dukkhasampayuttāva hotī"**ti. **Majjhattavedano na hoti,** sukhavedanova. Tattha "kāmānaṁ samudayā"ti-ādinā vedanābhedo veditabbo. Lobhasamuṭṭhāno musāvādo sukhavedano vā siyā majjhattavedano vā, dosasamuṭṭhāno dukkhavedano vāti **musāvādo tivedano** siyā. Iminā nayena sesesupi yathārahaṁ vedanānaṁ (SṬ.14.23~25/CS:pg.2.145) "lobho nidānaṁ kammānaṁ samudayāyā"ti-ādinā bhedo veditabbo.

Pāṇātipāto dosamohavasena dvimūlakoti sampayuttamūlameva sandhāya vuttaṁ. Tassa hi mūlaṭṭhena upakārabhāvo dosaviseso, nidānamūle pana gayhamāne lobhamohavasenapi vaṭṭati. Sammūḷho āmisakiñjakkhakāmopi hi pāṇaṁ hanati. Tenevāha "lobho nidānaṁ kammānaṁ samudayāyā"ti-ādi (a.ni.3.34). Sesesupi eseva nayo.

Asamādinnasīlassa sampattato yathā-upaṭṭhitavītikkamitabbavatthuto virati **sampattavirati**. Samādānena uppannā virati **samādānavirati**. Kilesānaṁ samucchindanavasena pavattā maggasampayuttā virati **samucchedavirati**. Kāmañcettha pāḷiyaṁ viratiyova āgatā, sikkhāpadavibhaṅge pana cetanāpi āharitvā dassitāti tadubhayampi gaṇhanto **"cetanāpi vaṭṭanti viratiyopī"**ti āha.

Adussīlyārammaṇā jīvitindriyādi-ārammaṇā kathaṁ dussīlyāni pajahantīti dassetuṁ **"yathā panā"**ti-ādi vuttaṁ. Pāṇātipātādīhi viramaṇavasena pavattanato tadārammaṇabhāveneva tāni pajahanti. Na hi tadeva ārabbha taṁ pajahituṁ sakkā tato anissaṭabhāvato.

Anabhijjhā …pe… viramantassāti abhijjhaṁ pajahantassāti attho. Na hi manoduccaritato virati atthi anabhijjhādīheva tappahānasiddhito.

Pañcasikkhāpadasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.14.27.)7. Dasaṅgasuttavaṇṇanā

113. **Micchattasammattavasenā**ti ettha micchābhāvo **micchattaṁ,** tathā sammābhāvo **sammattaṁ**. Tathā tathā pavattā akusalakkhandhāva micchāsati, evaṁ micchāñāṇampi daṭṭhabbaṁ. Na hi ñāṇassa micchābhāvo nāma atthi. Tasmā **micchāñāṇino**ti micchāsaññāṇāti attho, ayoniso pavattacittuppādāti (SṬ.14.27/CS:pg.2.146) adhippāyo. **Micchāpaccavekkhaṇenā**ti micchādiṭṭhi-ādīnaṁ micchā ayoniso paccavekkhaṇena. **Kusalavimuttī**ti pakatipurisasantarajānanaṁ, guṇaviyuttassa attano sakattani avaṭṭhānanti evamādiṁ akusalapavattiṁ "kusalavimuttī"ti gahetvā ṭhitā micchāvimuttikā. **Sammāpaccavekkhaṇā**ti jhānavimokkhādīsu sammā aviparītaṁ pavattā paccavekkhaṇā.

Dasaṅgasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.
Tatiyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Catutthavaggo

(SṬ.14.30.)1. Catudhātusuttavaṇṇanā

114. **Patiṭṭhādhātū**ti sahajātānaṁ dhammānaṁ patiṭṭhābhūtā dhātu. **Ābandhanadhātū**ti nahāniyacuṇṇassa udakaṁ viya sahajātadhammānaṁ ābandhanabhūtā dhātu. **Paripācanadhātū**ti sūriyo phalādīnaṁ viya sahajātadhammānaṁ paripācanabhūtā dhātu. **Vitthambhanadhātū**ti dutiyo viya sahajātadhammānaṁ vitthambhanabhūtā dhātu. Kesādayo **vīsati koṭṭhāsā**. **Ādi**-saddena pittādayo santappanādayo uddhaṅgamā vātādayo gahitā. **Etā**ti dhātuyo.

Catudhātusuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.14.31.)2. Pubbesambodhasuttavaṇṇanā

115. Ayaṁ pathavīdhātuṁ nissāya taṁ ārabbha pavatto **assādo**. **Evaṁ pavattānan**ti evaṁ kāye pabhāvassa pavedanavaseneva pavattānaṁ. **Hutvā abhāvākārenā**ti pubbe avijjamānā paccayasāmaggiyā hutvā uppajjitvā puna bhaṅgupagamanato uddhaṁ abhāvākārena. Na niccāti **aniccā** addhuvattā, dhuvaṁ niccaṁ. **Paṭipīḷanākārenā**ti udayabbayavasena abhiṇhaṁ pīḷanākārena (SṬ.14.30/CS:pg.2.147) dukkhaṭṭhena. **Sabhāvavigamākārenā**ti attano sabhāvassa vigacchanākārena. Sabhāvadhammā hi appamattaṁ khaṇaṁ patvā nirujjhanti. Tasmā te "jarāya maraṇena cā"ti dvedhā vipariṇamanti. Tenāha **"vipariṇāmadhammā"**ti. Ādīnaṁ vāti pavattetīti **ādīnavo,** paramakāpaññatā. **Vinīyatī**ti vūpasamīyati. Accantappahānavasena nissarati etenāti **nissaraṇaṁ**.

Sāyaṁ nipannā sabbarattiṁ khepetvā **pāto uṭṭhahāma, māsapuṇṇaghaṭo viya no sarīraṁ** nissandābhāvato.

Phusitamattesupīti udakassa phusitamattesupi.

Atināmenti kālaṁ. **Evaṁ** vuttanayena **pavattā** puggalā **etā** pathavīdhātu-ādayo **assādenti nāma** abhirativasena tattha ākaṅkhuppādanato.

Abhivisiṭṭhena ñāṇenāti aggamaggañāṇena. Rukkho **bodhi** "bujjhati etthā"ti katvā. Maggo **bodhi** "bujjhati etenā"ti katvā. Sabbaññutaññāṇaṁ **bodhi** sammā sāmañca sabbadhammānaṁ bujjhanato. Nibbānaṁ **bodhi** bujjhitabbato. **Tesan**ti niddhāraṇe sāmivacanaṁ. **Sāvakapāramīñāṇan**ti sāvakapāramīñāṇaṁ yāthāvato dassanavatthu.

Akuppāti paṭipakkhehi akopetabbo. **Kāraṇato**ti ariyamaggato. Tato hissa akuppatā. Tenāha **"sā hī"**ti-ādī. **Ārammaṇato**ti nibbānārammaṇato nibbānārammaṇānaṁ lokiyasamāpattīnaṁ abhāvato.

Vitthāravasenāti ekekadhātuvasenāti vadanti, ekekissā pana dhātuyā lakkhaṇavibhattidassanavasena. **Yan**ti hetu-atthe nipāto, yaṁ nimittanti attho. Assādeti etenāti **assādo,** taṇhā. **Ayaṁ pathavīdhātuyā assādo**ti ettha ayaṁ-saddo "pahānapaṭivedho"ti etthāpi ānetvā sambandhitabbo "ayaṁ pahānapaṭivedho paṭivijjhitabbaṭṭhena samudayasaccan"ti. Esa nayo sesasaccesupi. **Yā**ti yathāvuttesu assādo ādīnavo nissaraṇanti imesu tīsu ṭhānesu pavattā (SṬ.14.31/CS:pg.2.148) yā diṭṭhi …pe… yo samādhi, ayaṁ bhāvanāpaṭivedho maggasaccanti vuttanayeneva

yojetabbaṁ.

Pubbesambodhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.14.32.)3. Acariṁsuttavaṇṇanā

116. Yathā yāvatā nissaraṇapariyesanaṭṭhāne ādīnavapariyesanā, evaṁ yāvatā ādīnavapariyesanaṭṭhāne assādapariyesanā sammāpaṭipannassāti vuttaṁ **"acarinti ñāṇacārena acariṁ, anubhavanacārenā"**ti.

Acariṁsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.14.33.)4. Nocedaṁsuttavaṇṇanā

117. **Nissaṭāti-ādīni** padāni, **ādito vuttapaṭisedhenā**ti "nevā"ti ettha vuttena nakārena. Tenāha **"na nissaṭā"**ti-ādi. **Vimariyādikatenā**ti-ādi ca ettha viharaṇapekkhaṇe karaṇavacanaṁ. **Dutiyanaye**ti "yato ca kho, bhikkhave"ti-ādinā vuttanaye. Kilesavaṭṭamariyādāya sabbaso abhāvato **nimmariyādikatena** cittena. Tenāha **"tatthā"**ti-ādi. **Tīsū**ti dutiyādīsu tīsu.

Nocedaṁsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.14.34.)5. Ekantadukkhasuttavaṇṇanā

118. **Ekanteneva dukkhā**ti avīcimahānirayo viya ekantato dukkhā eva sukhena avomissā. **Dukkhena anupatitā**ti dukkheneva sabbaso upagatā. **Dukkhena okkantā**ti bahiddhā viya antopi dukkhena avakkantā anupaviṭṭhā. Sukhavedanāpaccayatāya imāsaṁ dhātūnaṁ sukhatā viya dukkhavedanāpaccayatāpi veditabbā, saṅkhāradukkhatā pana sabbattha caritā eva (SṬ.14.34/CS:pg.2.149) **Sabbatthā**ti sabbāsu dhātūsu, sabbaṭṭhānesu vā. Paṭhamaṁ sukhaṁ dassetvāpi pacchā dukkhassa kathitattā **"dukkhalakkhaṇaṁ kathitan"**ti vuttaṁ.

Ekantadukkhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.14.35~39.)6-10. Abhinandasuttādivaṇṇanā

119-123. Chaṭṭhasattamesu vaṭṭavivaṭṭaṁ kathitaṁ. Aṭṭhakathāyaṁ pana **"vivaṭṭaṁ kathitan"**ti vuttaṁ **Tīsu** suttesu. **Catusaccamevā**ti cattāri saccāni samāhaṭāni catusaccanti tesaṁ ekajjhaṁ gahaṇaṁ, niyamo pana tabbinimuttassa paramatthassa abhāvato.

Abhinandasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.
Catutthavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.
Sāratthappakāsiniyā Saṁyuttanikāya-aṭṭhakathāya
Dhātusaṁyuttavaṇṇanāya Līnatthappakāsanā samattā.

SṬ.15.Anamataggasaṁyuttaṁ

1. Paṭhamavaggo

(SṬ.15.1.)1. Tiṇakaṭṭhasuttavaṇṇanā

124. Upasaggo (SṬ.15.1/CS:pg.2.150) samāsavisaye sasādhanaṁ kiriyaṁ dassetīti vuttaṁ **"ñāṇena anugantvāpī"**ti. **Vassasataṁ vassasahassan**ti nidassanamattametaṁ, tato bhiyyopi anugantvā anamataggo eva saṁsāro. **Agga**-saddo idha mariyādavacano, anuddesikañcetaṁ vacananti āha **"aparicchinnapubbāparakoṭiko"**ti. Aññathā antimabhavikaparicchinnakatavimuttiparipācanīyadhammādīnaṁ vasena aparicchinnapubbāparakoṭi na sakkā vattuṁ. Saṁsaraṇaṁ **saṁsāro**. **Pacchimāpi na paññāyati** andhabālānaṁ vasenāti adhippāyo. Tenāha Bhagavā "dīgho bālāna saṁsāro"ti (dha.pa.60). **Vemajjheyeva pana sattā saṁsaranti** pubbāparakoṭīnaṁ alabbhanīyattā. **Attho paritto hoti** yathābhūtāvabodhābhāvato. **Buddhasamaye**ti sāsaneti attho. **Attho mahā** yathābhūtāvabodhisambhavato, atthassa vipulatāya taṁsadisā upamā natthīti parittaṁyeva upamaṁ āharantīti adhippāyo. Idāni vuttamevatthaṁ **"pāḷiyaṁ hī"**ti-ādinā samattheti. **Mātu mātaro**ti mātu mātāmahiyo. **Tassevā**ti dukkhasseva. **Tibban**ti dukkhapariyāyoti.

Tiṇakaṭṭhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.15.2.)2. Pathavīsuttavaṇṇanā

125. **Mahāpathavin**ti avisesena anavasesapariyādāyinīti āha **"cakkavāḷapariyantan"**ti. Parikappavacanañcetaṁ.

Pathavīsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.15.3.)3. Assusuttavaṇṇanā

126. Kandanaṁ (SṬ.15.3/CS:pg.2.151) sasaddaṁ, rodanaṁ pana kevalamevāti āha **"kandantānanti sasaddaṁ rudamānānan"**ti. **Pavattan**ti sandanavasena pavattaṁ. "Sinerurasmīhi paricchinnesū"ti saṅkhepena vuttamatthaṁ vivaranto **"Sinerussā"**ti-ādimāha. **Maṇimayan**ti indanīlamaṇimayaṁ. Sinerussa

pubbadakkhiṇakoṇasamapadesā "pubbadakkhiṇapassā"ti adhippetā. Tehi nikkhantarajatarasmiyo indanīlarasmiyo ca **ekato hutvā**. **Tāsaṁ rasmīnaṁ antaresū**ti tāsaṁ catūhi koṇehi nikkhantarasmīnaṁ catūsu antaresu. **Cattāro**ti dakkhiṇādibhedā cattāro mahāsamuddā honti. **Vi-asanan**ti visesena khepanaṁ. Kiṁ pana tanti āha **"vināsoti attho"**ti.

Assusuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.15.4.)4. Khīrasuttavaṇṇanā

127. **Mātuthaññan**ti pītaṁ mātuyā thanato nibbattakhīraṁ bahutaranti veditabbaṁ.

Khīrasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.15.5.)5. Pabbatasuttavaṇṇanā

128. "Anamataggassa saṁsārassa dīghatamattā na sukaraṁ nasukaran"ti Aṭṭhakathāpāṭho. **Kathaṁ nacchindatī**ti kathaṁ na pariyosāpeti, kāyacipi gahaṇatāyāti adhippāyo. **Tayo kappāsaṁsū**ti tayo ekakappāsaṁsū. Yehi naṁ phuṭṭhaṁ, tatopi sukhumataraṁ **sāsapamattaṁ** khīyeyya pabbataṁ sabbabhāgehi aticiravelaṁ parimajjante.

Pabbatasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.15.6.)6. Sāsapasuttavaṇṇanā

129. **Nagaran**ti (SṬ.15.6/CS:pg.2.152) nagarasaṅkhepena pākārena parikkhittataṁ sandhāya vuttaṁ. Anto pana sabbaso vicittasāsapehi eva puṇṇaṁ, evaṁ cuṇṇikābaddhaṁ. Tenāha **"na pana …pe… daṭṭhabban"**ti.

Sāsapasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.15.7.)7. Sāvakasuttavaṇṇanā

130. **Tassa ṭhitaṭṭhānato**ti bhikkhuno anussaritvā ṭhitaṭṭhānato, tena anussaritassa satasahassakappassa anantarakappato paṭṭhāyāti attho. **Evan**ti vuttappakārena. **Cattāropi** bhikkhū abhiññālābhino. **Cattāri kappasatasahassāni** divase divase **anussareyyun**ti parikappanavasena vadanti.

Sāvakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.15.8.)8. Gaṅgāsuttavaṇṇanā

131. **Etasmiṁ antare**ti etasmiṁ pabhavasamuddapadesaparicchinne āyāmato pañcayojanasatike atirekayojanasatike vā ṭhāne.

Gaṅgāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.15.9.)9. Daṇḍasuttavaṇṇanā

132. Navame **khitto**ti punappunaṁ khitto. Ekavārañhi khitto mūlādīsu ekeneva nipateyya. Tathā sati adhippeto pātassa aniyamo na nidassito siyā. Tattha ca dhammaṁ suṇantā bhikkhū manussaloke, te sandhāya **"asmā lokā"**ti āha, tadaññaṁ sandhāya **"paralokan"**ti. Tassa tassa vā puggalassa yathādhippeto ayaṁ loko, tadañño paraloko.

Daṇḍasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.15.10.)10. Puggalasuttavaṇṇanā

133. **Samaṭṭhikālo**ti (SṬ.15.10/CS:pg.2.153) samena ākārena laddhabba-aṭṭhikālo. **Giriparikkhepe**ti pañcahi girīhi parikkhittattā "giriparikkhepo"ti laddhanāme rājagahe.

Puggalasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.
Paṭhamavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Dutiyavaggo

(SṬ.15.11.)1. Duggatasuttavaṇṇanā

134. **Duggatan**ti kicchajīvikattā sabbathā dukkhaṁ gataṁ upagataṁ. Tathābhūto pana daliddo varāko nāma hotīti vuttaṁ **"daliddaṁ kapaṇan"**ti. **Hatthapādehī**ti nidassanamattaṁ, aññehipi sarīrāvayavehi dussaṇṭhānehi upeto durupeto evāti.

Duggatasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.15.12.)2. Sukhitasuttavaṇṇanā

135. **Sukhitan**ti sañjātasukhaṁ. Tenāha **"sukhasamappitan"**ti-ādi. **Susajjitan**ti sukhumupakaraṇehi sabbathā sajjitaṁ.

Sukhitasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.15.13.)3. Tiṁsamattasuttavaṇṇanā

136. **Dhutaṅgasamādānavasena,** na araññavāsādimattena. **Sasaṁyojanā** sabbaso saṁyojanānaṁ appahīnattā, na puthujjanabhāvato. **Ekekavaṇṇakālova gahetabbo**ti etena mahiṁsādīnaṁ rassadīghapiṅgalādīsu ekekāneva gahetvā dasseti.

Tiṁsamattasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.15.14~19.)4~9. Mātusuttādivaṇṇanā

137-142. **Liṅganiyamena** (SṬ.15.14~19/CS:pg.2.154) **ceva cakkavāḷaniyamena cā**ti "purisānañhi mātugāmakālo, mātugāmānañca purisakālo"ti yathā sattasantāne liṅganiyamo natthi, evaṁ kadāci imasmiṁ cakkavāḷe nibbattanti, kadāci aññatarasminti cakkavāḷaniyamopi natthi. Evameva ṭhite
Cakkavāḷe mātugāmakāle namātābhūtapubbo natthīti-ādinā liṅganiyamena cakkavāḷaniyamo ca veditabbo. Tenāha **"tesū"**ti-ādi.

Mātusuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.15.20.)10. Vepullapabbatasuttavaṇṇanā

143. **Ekaṁ apadānaṁ āharitvā dasseti** "evaṁ saṁvegaṁ janetvā bhikkhū visesaṁ pāpessāmī"ti. **Catūhena ārohanti** catuyojanubbedhattā. **Dvinnaṁ Buddhānan**ti kakusandhassa koṇāgamanassa cāti imesaṁ dvinnaṁ Buddhānaṁ. "Tivarā rohitassā suppiyā"ti manussānaṁ tasmiṁ tasmiṁ kāle samaññā tattha desanāmavasena jātāti veditabbā, yathā etarahi Māgadhāti.

Puna vassasatanti paṭhamavassasatato uparivassasataṁ jīvanako nāma manusso natthi. **Parihīnasadisaṁ kataṁ** desanāya. **Vaḍḍhitvā**ti dasavassāyukabhāvato paṭṭhāya yāva asaṅkhyeyyāyukabhāvā vaḍḍhitvā. "Parihīnan"ti vatvā taṁ parihīnabhāvaṁ dassento **"kathan"**ti-ādimāha. **Yaṁ āyuppamāṇesū**ti yattakaṁ āyuppamāṇesūti.

Vepullapabbatasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.
Dutiyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.
Sāratthappakāsiniyā Saṁyuttanikāya-aṭṭhakathāya Anamataggasaṁyuttavaṇṇanāya
Līnatthappakāsanā samattā.

SṬ.16.Kassapasaṁyuttaṁ

(SṬ.16.1.)1. Santuṭṭhasuttavaṇṇanā

144. **Santuṭṭho**ti (SṬ.16.1/CS:pg.2.155) sakena uccāvacena paccayena samameva ca tussanako. Tenāha **"itarītarenā"**ti-ādi. Tattha duvidhaṁ itarītaraṁ--pākatikaṁ, ñāṇasañjanitañcāti. Tattha pākatikaṁ paṭikkhipitvā ñāṇasañjanitameva dassento **"thūlasukhumā"**ti-ādimāha. Itaraṁ vuccati hīnaṁ paṇītato aññattā. Tathā paṇītampi itaraṁ hīnato aññattā. Apekkhāsaddā hi itarītarāti. Iti yena kenaci hīnena vā paṇītena vā cīvarādipaccayena santussito tathāpavatto alobho itarītarapaccayasantoso, taṁsamaṅgitāya santuṭṭho. Yathālābhaṁ attano lābhānurūpaṁ santoso **yathālābhasantoso**. Sesapadadvayepi eseva nayo. Labbhatīti vā lābho, yo yo lābho yathālābho, tena santoso **yathālābhasantoso**. **Balan**ti kāyabalaṁ. **Sāruppan**ti bhikkhuno anucchavikatā.

Yathāladdhato aññassa apatthanā nāma siyā appicchatāya pavatti-ākāroti tato vinivattitameva santosassa sarūpaṁ dassento **"labhantopi na gaṇhātī"**ti āha. **Taṁ parivattetvā**ti pakatidubbalādīnaṁ garucīvaraṁ na phāsubhāvāvahaṁ sarīrabādhāvahañca hotīti payojanavasena, nātricchatādivasena parivattetvā. Lahukacīvaraparibhoge santosavirodhi na hotīti āha **"lahukena yāpentopi santuṭṭhova hotī"**ti. Mahagghacīvaraṁ bahūni vā cīvarāni labhitvā tāni vissajjetvā aññassa gahaṇaṁ yathāsāruppanaye ṭhitattā na santosavirodhīti āha **"tesaṁ …pe… dhārentopi santuṭṭhova hotī"**ti. Evaṁ sesapaccayesu yathābalayathāsāruppaniddesesu **api**-saddaggahaṇe adhippāyo veditabbo.

Pakatīti vācāpakati-ādikā. Avasesaniddāya abhibhūtattā paṭibujjhato sahasā pāpakā vitakkā pātubhavantīti.

Muttaharītakanti (SṬ.16.1/CS:pg.2.0156) gomuttaparibhāvitaṁ, pūtibhāvena vā chaḍḍitattā muttaharītakaṁ. **Buddhādīhi vaṇṇitan**ti "pūtimuttabhesajjaṁ nissāya yā pabbajjā"ti-ādinā sammāsambuddhādīhi pasatthaṁ.

Eko ekacco **santuṭṭho hoti, santosassa vaṇṇaṁ na katheti** seyyathāpi āyasmā bākulatthero. **Na santuṭṭo hoti, santosassa vaṇṇaṁ katheti** seyyathāpi thero Upanando sakyaputto. **Neva santuṭṭho hoti, na santosassa vaṇṇaṁ katheti** seyyathāpi thero lāḷudāyī. **Ayan**ti āyasmā Mahākassapo. **Anesanan**ti ayoniso micchājīvavasena paccayapariyesanaṁ. **Uttasatī**ti "kathaṁ nu kho labheyyan"ti jātuttāsena uttasati. Tathā **paritassati**. **Ayan**ti Mahākassapatthero. **Evaṁ** yathāvutta-ekaccabhikkhu viya **na paritassati,** alābhaparittāsena vighātappattiyā na parittāsaṁ āpajjati. Lobhoyeva ārammaṇena saddhiṁ ganthanaṭṭhena bajjhanaṭṭhena gedho **lobhagedho**. **Mucchan**ti gedhaṁ momūhattabhāvaṁ. **Ādīnavan**ti dosaṁ. **Nissaraṇamevā**ti cīvare idamatthitādassanapubbakaṁ alaggabhāvasaṅkhātaniyyānameva pajānanto. **Yathāladdhādīnan**ti yathāladdhapiṇḍapātādīnaṁ. Niddhāraṇe cetaṁ sāmivacanaṁ.

Yathā Mahākassapatheroti attanā vattabbaniyāmena vadati, Bhagavatā pana vattabbaniyāmena "yathā kassapo bhikkhū"ti bhavitabbaṁ. **Kassapena** nidassanabhūtena. **Kathanaṁ nāma bhāro** "mutto moceyyan"ti paṭiññānurūpattā. **Paṭipattiṁ paripūraṁ katvā pūraṇaṁ bhāro** satthu āṇāya sirasā sampaṭicchitabbato.

Santuṭṭhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.16.2.)2. Anottappīsuttavaṇṇanā

145. **Tena rahito**ti tena sammāvāyāmena rahito. **Nibbhayo**ti bhayarahito. Kusalānuppādanampi hi sāvajjameva aññāṇālasiyahetukattā. **Sambujjhanatthāyā**ti ariyamaggehi sambujjhanāya. **Yogehi khemaṁ** tehi anupaddutattā.

Manuññavatthunti (SṬ.16.1/CS:pg.2.157) manoramaṁ lobhuppattikāraṇaṁ. **Yathā vā tathā vā**ti subhasukhādivasena. **Te**ti lobhādayo. **Anuppannāti veditabbā** tathārūpe vatthārammaṇe tathā anuppannapubbattā. **Aññathā**ti vuttanayeneva vatthārammaṇehi ayojetvā gayhamāne. **Vatthumhī**ti upaṭṭhākādicīvarādivatthumhi. **Ārammaṇe**ti manāpiyādibhede ārammaṇe. **Tādisena paccayenā**ti ayonisomanasikārasativossaggādipaccayena **Ime**ti vuttanayena paccayalābhena pacchā uppajjamānā pāḷiyaṁ tathā vuttāti daṭṭhabbaṁ. Evaṁ uppajjamānatāya **nappahīyanti nāma**. Anuppādo hi paramatthato pahānaṁ kathitaṁ, tasmā tattha kathitanayeneva gahetabbanti adhippāyo.

Appaṭiladdhāti anuppattiyā. **Te**ti yathāvuttasīlādi-anavajjadhammā. **Paṭiladdhā**ti adhigatā. "Sīlādidhammā"ti ettha yadi maggaphalānipi gahitāni, atha kasmā "parihānivasenā"ti vuttanti āha **"ettha cā"**ti-ādi. **Imassa pana sammappadhānassā**ti catutthassa sammappadhānassa vasena. **Ayaṁ desanā**ti "uppannā me kusalā dhammā nirujjhamānā anatthāya saṁvatteyyun"ti ayaṁ desanā katā. **Dutiyamaggo vā …pe… saṁvatteyyā**ti idaṁ āyatiṁ sattasu attabhāvesu uppajjamānadukkhasaṅkhāta-anatthuppattiṁ sandhāya vuttaṁ. "Ātāpī ottappī bhabbo sambodhāyā"ti-ādivacanato **"ime cattāro sammappadhānā pubbabhāgavipassanāvasena kathitā"**ti vuttaṁ.

Anottappīsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.16.3.)3. Candūpamasuttavaṇṇanā

146. Piyamanāpaniccanavakādiguṇehi cando upamā etesanti **candūpamā**. **Santhavā**dīni padāni aññamaññavevacanāni. **Pariyuṭṭhānaṁ** puna citte kilesādhigamo. Sabbehipi padehi katthaci satte anurodharodhābhāvamāha. Attano pana sommabhāvena **mahājanassa piyo manāpo**. Yadatthamettha candūpamā āhaṭā, taṁ dassento **"evan"**ti-ādimāha. Na kevalaṁ candūpamatāya ettako eva guṇo, atha kho aññepi santīti te dassetuṁ **"apicā"**ti-ādi vuttaṁ. **Evamādīhī**ti **ādi**-saddena yathā. Cando (SṬ.16.1/CS:pg.2.158) lokānuggahena ajavīthi-ādikā nānāvīthiyo paṭipajjati, evaṁ bhikkhu taṁ taṁ disaṁ upagacchati kulānuddayāya. Yathā cando kaṇhapakkhato sukkapakkhaṁ upagacchanto kalāhi vaḍḍhamāno hutvā niccanavo hoti, evaṁ bhikkhu kaṇhapakkhaṁ pahāya sukkapakkhaṁ upagantvā guṇehi vaḍḍhamāno lokassa vā pāmojjapāsaṁsattho niccanavatāya candasamacitto adhunupasampanno viya ca niccanavo hutvā carati.

Apakassitvāti kilesakāmavatthukāmehi vivecetvā. Taṁ nekkhammābhimukhaṁ kāyacittānaṁ ākaḍḍhanaṁ kāyato apanayanañca hotīti āha **"ākaḍḍhitvā apanetvāti attho"**ti. Catukkañcettha sambhavatīti taṁ dassetuṁ **"yo hi bhikkhū"**ti-ādi vuttaṁ.

Niccanavayāti "niccanavakā"icceva vuttaṁ hoti. Ka-saddena hi padaṁ

vaḍḍhitaṁ, ka-kārassa ca ya-kārādeso. **Evaṁ vicariṁsū**ti kiñjakkhavasena pariggahābhāvena yathā ime, evaṁ vicariṁsu aññeti anukampamānā.

Dvebhātikavatthūti dvebhātikattherapaṭibaddhaṁ vatthuṁ. **Appatirūpakaraṇan**ti bhikkhūnaṁ asāruppakaraṇaṁ. **Ādhāyitvā**ti āropanaṁ ṭhapetvā. **Tathā**ti yathā saṅghamajjhe gaṇamajjhe ca, tathā vuḍḍhatare puggale appatirūpakaraṇaṁ. **Evamādī**ti **ādi**-saddena antaragharappavesane aññattha ca yathāvuttato aññaṁ asāruppakiriyaṁ saṅgaṇhāti. **Tatthevā**ti saṅghamajjhe gaṇamajjhe **puggalassa ca** vuḍḍhassa **santike**.

Yathāvuttesu aññesu ca **tesu ṭhānesu**. **Pāpicchatāpi manopāgabbhiyan**ti eteneva kodhūpanāhādīnaṁ samudācāro manopāgabbhiyanti dassitaṁ hoti.

Ekato bhāriyanti piṭṭhipassato onataṁ. **Vāyupatthambhan**ti cittasamuṭṭhānavāyunā upatthambhanaṁ. Anubbejetvā cittanti ānetvā sambandho. Cittassa hi tato anubbejanaṁ tadanunayanaṁ. Tenāha **"sampiyāyamāno oloketī"**ti. **Vāyupatthambhakaṁ gāhāpetvā**ti kāyaṁ tathā upatthambhakaṁ katvā.

Opammasaṁsandanaṁ (SṬ.16.1/CS:pg.2.159) suviññeyyameva. Kāmagiddhatāya **hīnādhimuttiko,** avisuddhasīlācāratāya **micchāpaṭipanno**.

Aṅgulīhi nikkhantapabhā ākāsasañcalanena diguṇā hutvā ākāse vicariṁsūti āha **"yamakavijjutaṁ cārayamāno viyā"**ti. "Ākāse pāṇiṁ cālesī"ti padassa aññattha anāgatattā **"asambhinnapadan"**ti vuttaṁ. **Attamano**ti pītisomanassehi gahitamano. Yañhi cittaṁ anavajjaṁ pītisomanassasahitaṁ, taṁ sasantakaṁ hitasukhāvahattā. Tenāha **"sakamano"**ti-ādi. **Na domanassena …pe… gahitamano** sakacittassa tabbiruddhattā. **Purimanayenevā**ti "idāni yo hīnādhimuttiko"ti-ādinā pubbe vuttanayeneva.

Pasannākāranti pasannehi kātabbakiriyaṁ. Taṁ sarūpato dasseti **"cīvarādayo paccaye dadeyyun"**ti. **Tathabhāvāyā**ti yadatthaṁ Bhagavatā dhammo desito, yadatthañca sāsane pabbajjā, tadatthāya **Rakkhaṇabhāvan**ti apāyabhayato ca rakkhaṇajjhāsayaṁ. **Candopamādivasenā**ti **ādi**-saddena ākāse calitapāṇi viya katthaci alaggatāya parisuddhajjhāsayatā sattesu kāruññanti evamādīnaṁ saṅgaho.

Candūpamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.16.4.)4. Kulūpakasuttavaṇṇanā

147. Kulāni upagacchatīti **kulūpako**. **Sandīyatī**ti sabbaso dīyati, avakhaṇḍīyatīti attho. Sā pana avakhaṇḍiyanā dukkhāpanā aṭṭiyanā hotīti vuttaṁ **"aṭṭīyatī"**ti. Tenāha Bhagavā "so tatonidānaṁ dukkhaṁ domanassaṁ paṭisaṁvedayatī"ti. **Vuttanayānusārena** heṭṭhā vuttanayassa anusaraṇena.

Kulūpakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.16.5.)5. Jiṇṇasuttavaṇṇanā

148. **Chinnabhinnaṭṭhāne** (SṬ.16.5/CS:pg.2.160) chiddassa aputhulattā aggaḷaṁ adatvāva suttena saṁsibbanamattena aggaḷadānena ca chidde puthule. **Nibbasanānī**ti ciranisevitavasanakiccāni, paribhogajiṇṇānīti attho. Tenāha

“pubbe …pe… laddhanāmānī”ti, saññāpubbako vidhi aniccoti **“gahapatānī”**ti vuttaṁ yathā “vīriyan”ti.

Senāpatinti senāpatibhāvinaṁ, senāpaccārahanti attho. **Attano kammenā**ti attanā kātabbakammena. **So**ti Satthā. **Tasmin**ti Mahākassapatthere karotīti sambandho. **Na karotī**ti vuttamatthaṁ vivaranto **“kasmā”**ti-ādimāha. Yadi Satthā dhutaṅgāni na vissajjāpetukāmo, atha kasmā “jiṇṇosi dāni tvan”ti-ādimavocāti āha **“yathā panā”**ti-ādi.

Diṭṭhadhammasukhavihāranti imasmiṁyeva attabhāve phāsuvihāraṁ. **Amānusikā savanaratī**ti atikkantamānusikāya araññasadduppattiyā araññehaṁ vasāmīti vivekavāsūpanissayādhīnasaddasavanapaccayā dhammarati uppajjati. **Aparo**ti añño, dutiyoti attho. **Tatthevā**ti tasmiṁyeva ekassa viharaṇaṭṭhāne viharaṇasamaye ca phāsu bhavati cittavivekasambhavato. Tenāha **“ekassa ramato vane”**ti.

Tathāti yathā āraññikassa rati, tathā piṇḍapātikassa labbhati diṭṭhadhammasukhavihāro. Esa nayo sesesu. Apiṇḍapātikādhīno itarassa visesajotakoti tamevassa visesaṁ dassetuṁ **“akālacārī”**ti-ādi vuttaṁ.

Amhākaṁ salākaṁ gahetvā bhattatthāya gehaṁ anāgacchantassa sattāhaṁ na pātetabbanti sāmikehi dinnattā **sattāhaṁ salākaṁ na labhati,** na katikavasena. Piṇḍacārikavatte avattanato **“yassa cesā”**ti-ādi vuttaṁ.

Paṭhamataraṁ kātabbaṁ yaṁ, taṁ **vattaṁ,** itaraṁ **paṭivattaṁ**. Mahantaṁ vā **vattaṁ,** khuddakaṁ **paṭivattaṁ**. Keci “vattapaṭipattin”ti paṭhanti, vattassa karaṇanti attho. Uddharaṇa-atiharaṇa-vītiharaṇavossajjana-sannikkhepana-sannirumbhanānaṁ (SṬ.16.5/CS:pg.2.161) vasena **cha koṭṭhāse**. **Garubhāvenā**ti thirabhāvena.

“Amukasmiṁ senāsane vasantā bahuṁ vassavāsikaṁ labhantī”ti tathā **na vassavāsikaṁ pariyesanto carati** vassavāsikasseva aggahaṇato. Tasmā senāsanaphāsukaṁyeva cinteti. **Tena** bahuparikkhārabhāvena **phāsuvihāro natthi** parikkhārānaṁ rakkhaṇapaṭijagganādidukkhabahulatāya. **Appicchādīnan**ti appicchasantuṭṭhādīnaṁyeva labbhati diṭṭhadhammasukhavihāro.

Jiṇṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.16.6.)6. Ovādasuttavaṇṇanā

149. **Attano ṭhāne**ti sabrahmacārīnaṁ ovādakaviññāpakabhāvena attano mahāsāvakaṭṭhāne ṭhapanatthaṁ. Atha vā yasmā “ahaṁ dāni na ciraṁ ṭhassāmi, tathā Sāriputtamoggallānā, ayaṁ pana vīsaṁvassatāyuko, ovadanto anusāsanto mamaccayena bhikkhūnaṁ mayā kātabbakiccaṁ karissatī”ti adhippāyena Bhagavā imaṁ desanaṁ ārabhi. Tasmā **attano ṭhāne**ti Satthārā kātabba-ovādadāyakaṭṭhāne. Tenāha **“evaṁ panassā”**ti-ādi. Yathāha Bhagavā “ovada, kassapa …pe… tvaṁ vā”ti. **Dukkhena vattabbā** appadakkhiṇaggāhibhāvato. **Dubbacabhāvakaraṇehī**ti kodhūpanāhādīhi. Anusāsaniyā padakkhiṇaggahaṇaṁ nāma anudhammacaraṇaṁ, chinnapaṭipatti katā vāmaggāho nāmāti āha **“anusāsanin”**ti-ādi. **Atikkamma vadante**ti aññamaññaṁ atikkamitvā atimaññitvā vadante. **Bahuṁ bhāsissatī**ti dhammaṁ kathento ko vipulaṁ katvā kathessati. **Asahitan**ti pubbenāparaṁ nasahitaṁ hetupamāvirahitaṁ. **Amadhuran**ti na madhuraṁ na kaṇṇasukhaṁ na pemanīyaṁ. **Lahuññeva uṭṭhāti** appavattanena kūlaṭṭhānaṁ viya tassa kathanaṁ.

Ovādasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.16.7.)7. Dutiya-ovādasuttavaṇṇanā

150. **Okappanasaddhā**ti (SṬ.16.7/CS:pg.2.162) saddheyyavatthuṁ ogāhitvā "evametan"ti kappanasaddhā. **Kusaladhammajānanapaññā**ti anavajjadhammānaṁ sabbaso jānanapaññā. **Parihānan**ti sabbāhi sampattīhi parihānaṁ. Na hi kalyāṇamittarahitassa kāci sampatti nāma atthīti.

Dutiya-ovādasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.16.8.)8. Tatiya-ovādasuttavaṇṇanā

151. **Pubbe**ti paṭhamabodhiyaṁ. **Etarahī**ti tato pacchime kāle. **Kāraṇapaṭṭhapane**ti kāraṇārambhe. **Tesu** vuttaguṇayuttesu **theresu**. **Tasmin**ti tasmiṁ yathāvuttaguṇayutte puggale. **Evaṁ sakkāre kayiramāne**ti "bhaddako vatāyaṁ bhikkhū"ti ādarajātehi bhikkhūhi sakkāre kayiramāne. **Ime** sabrahmacārī. "Ehi bhikkhū"ti taṁ bhikkhuṁ attano mukhābhimukhaṁ karontā vadanti. **Yañhi tan**ti ettha **tan**ti nipātamattaṁ **upaddavo**ti vuccati anatthajananato. Patthayati bhajati bajjhatīti **patthanā,** abhisaṅgoti āha **"abhipatthanāti adhimattapatthanā"**ti.

Tatiya-ovādasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.16.9.)9. Jhānābhiññasuttavaṇṇanā

152. **Yāvadevā**ti iminā samānatthaṁ "yāvade"ti idaṁ padanti āha **"yāvade ākaṅkhāmīti yāvadeva icchāmī"**ti. Yadicchakaṁ jhānasamāpattīsu vasībhāvadassanatthaṁ tadetaṁ āraddhaṁ. **Vitthāritameva,** tasmā tattha vitthāritameva gahetabbanti adhippāyo. **Āsavānaṁ khayā**ti āsavānaṁ khayahetu ariyamaggena sabbaso āsavānaṁ khepitattā. **Apaccayabhūtan**ti ārammaṇapaccayabhāvena apaccayabhūtaṁ.

Jhānābhiññasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.16.10.)10. Upassayasuttavaṇṇanā

153. Lābhasakkārahetupi (SṬ.16.10/CS:pg.2.163) ekacce bhikkhū bhikkhunupassayaṁ gantvā bhikkhuniyo ovadanti, evamevaṁ ayaṁ pana thero na lābhasakkārahetu bhikkhunupassayagamanaṁ yācati, atha kasmāti āha **"kammaṭṭhānatthikā"**ti-ādi. Eso hi Ānandatthero ussukkāpetvā paṭipattiguṇaṁ dassento yasmā tā bhikkhuniyo catusaccakammaṭṭhānikā, tasmā pañcannaṁ upādānakkhandhānaṁ udayabbayādipakāsaniyā dhammakathāya vipassanāpaṭipattisampadaṁ dassesi.

Aniccādilakkhaṇāni ceva udayabbayādike ca sammā dassesi. Hatthena gahetvā viya paccakkhato dassesi. **Samādapesī**ti tattha lakkhaṇārammaṇikavipassanaṁ samādapesi. Yathā vīthipaṭipanno hutvā pavattati, evaṁ **gaṇhāpesi**. **Samuttejesī**ti vipassanāya āraddhāya saṅkhārānaṁ udayabbayādīsu upaṭṭhahantesu yathākālaṁ paggahasamupekkhaṇehi bojjhaṅgānaṁ anupavattanena bhāvanāmajjhimavīthiṁ pāpetvā yathā vipassanāñāṇaṁ suppasannaṁ hutvā vahati, evaṁ indriyānaṁ visadabhāvakaraṇena vipassanācittaṁ sammā uttejesi, nibbānavasena vā samādapesi. **Sampahaṁsesī**ti tathā pavattiyamānāya vipassanāya samappavattabhāvanāvasena upari laddhabbabhāvanāvasena cittaṁ sampahaṁsesi, laddhassādavasena suṭṭhu tosesi. Evamettha attho veditabbo.

Manute pariññādivasena saccāni bujjhatīti **muni**. **Te**ti taṁ. Upayogatthe hi idaṁ sāmivacanaṁ. **Uttarī**ti upari, tava yathābhūtasabhāvato paratoti attho. Pakkhapatito agatigamanaṁ **atireka-okāso**. **Upaparikkhī**ti anuvicca nivārako na bahumato. **Buddhapaṭibhāgo** thero. "Bālā bhikkhunī dubbhāsitaṁ āhā"ti avatvā "khamatha, bhante"ti vadantena pakkhapātena viya vuttaṁ hotīti āha **"ekā bhikkhunī na vāritā"**ti-ādi.

Cutā saliṅgato naṭṭhā, desantarapakkamena adassanaṁ na gatā. **Kaṇṭakasākhā viyā**ti kuraṇṭaka-apāmaggakaṇṭakalasikāhi sākhā viya.

Upassayasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.16.11.)11. Cīvarasuttavaṇṇanā

154. Rājagahassa (SṬ.16.11/CS:pg.2.164) dakkhiṇabhāge giri dakkhiṇāgiri ṇa-kāre a-kārassa dīghaṁ katvā, tassa dakkhiṇabhāge janapadopi **"dakkhiṇāgirī"**ti vuccati, "girito dakkhiṇabhāgo"ti katvā. **Ekadivasenā**ti ekena divasena uppabbājesuṁ tesaṁ saddhāpabbajitābhāvato.

Yattha cattāro vā uttari vā bhikkhū akappiyanimantanaṁ sādiyitvā pañcannaṁ bhojanānaṁ aññataraṁ bhojanaṁ ekato paṭiggaṇhitvā bhuñjanti, etaṁ gaṇabhojanaṁ nāma, taṁ tiṇṇaṁ bhikkhūnaṁ bhuñjituṁ vaṭṭatīti **"tikabhojanaṁ paññattan"**ti vacanena gaṇabhojanaṁ paṭikkhittanti vuttaṁ hoti. Tayo atthavase paṭicca anuññātattāpi **"tikabhojanan"**ti vadanti.

"Dummaṅkūnaṁ niggaho eva pesalānaṁ phāsuvihāro"ti idaṁ ekaṁ aṅgaṁ. Tenevāha **"dummaṅkūnaṁ niggahenevā"**ti-ādi. "Yathā Devadatto …pe… saṅghaṁ bhindeyyun"ti **iminā kāraṇena** tikabhojanaṁ paññattaṁ.

Atha kiñcarahīti atha kasmā tvaṁ asampannagaṇaṁ bandhitvā carasīti adhippāyo. Asampannāya parisāya cārikācaraṇaṁ kulānuddayāya na hoti, kulānaṁ ghātitattāti adhippāyena thero **"sassaghātaṁ maññe carasī"**ti-ādimavoca.

Sodhento tassā ativiya parisuddhabhāvadassanena. **Uddisituṁ na jānāmi** tathā cittasseva anuppannapubbattā. **Kiñcanaṁ** kilesavatthu. Saṅgahetabbakhettavatthu **palibodho,** ālayo apekkhā. **Okāsābhāvato**ti bahukiccakaraṇīyatāya kusalakiriyāya okāsābhāvato. **Sannipātaṭṭhānato**ti saṅketaṁ katvā viya kilesarajānaṁ tattha sannijjhapavattanato.

Sikkhattayabrahmacariyanti adhisīlasikkhādisikkhattayasaṅgahaṁ brahmaṁ seṭṭhaṁ cariyaṁ. Khaṇḍādibhāvāpādanena **akhaṇḍaṁ katvā**. Lakkhaṇavacanañhetaṁ.

Kiñci sikkhekadesaṁ asesetvā ekanteneva paripūretabbatāya **ekantaparipuṇṇaṁ**. Cittuppādamattampi saṁkilesamalaṁ anuppādetvā accantameva visuddhaṁ katvā pariharitabbatāya **ekantaparisuddhaṁ**. Tato eva saṅkhaṁ viya likhitanti **saṅkhalikhitaṁ**. Tenāha **"likhitasaṅkhasadisan"**ti. Dāṭhikāpi taggahaṇeneva gahetvā (SṬ.16.11/CS:pg.2.165) "massu"tveva vuttaṁ, na ettha kevalaṁ massuyevāti attho. Kasāyena rattāni **kāsāyāni**.

Vaṅgasāṭakoti vaṅgadese uppannasāṭako. **Esā**ti Mahākassapatthero. **Abhinīhārato paṭṭhāya** paṇidhānato pabhuti, ayaṁ idāni vuccamānā. Aggasāvakadvayaṁ upādāya tatiyattā **"tatiyasāvakan"**ti vuttaṁ. **Aṭṭhasaṭṭhibhikkhusatasahassan**ti bhikkhūnaṁ satasahassañceva saṭṭhisahassāni ca aṭṭha ca sahassāni.

Ayañca ayañca guṇoti sīlato paṭṭhāya yāva aggaphalā guṇoti kittento mahāsamuddaṁ pūrayamāno viya kathesi.

Kolāhalanti devatāhi nibbattito kolāhalo.

Khuddakādivasena **pañcavaṇṇā**. **Taraṇaṁ vā hotu maraṇaṁ vā**ti mahoghaṁ ogāhanto puriso viya maccherasamuddaṁ uttaranto **pacchāpi …pe… pādamūle ṭhapesi** Bhagavato dhammadesanāya maccherapahānassa kathitattā.

Satthu guṇā kathitā nāma hontīti vuttaṁ **"satthu guṇe kathentassā"**ti. **Tato paṭṭhāyā**ti tadā satthu sammukhā dhammassavanato paṭṭhāya.

Tathāgatamañcassāti Tathāgatassa paribhogamañcassa. **Dānaṁ datvā** brāhmaṇassa **purohitaṭṭhāne ṭhapesi**. **Tādisasseva** seṭṭhino **dhītā hutvā**.

Adinnavipākassāti pubbe katūpacitassa sabbaso na dinnavipākassa. **Tassa kammassā**ti tassa paccekabuddhassa patte piṇḍapātaṁ chinditvā kalalapūraṇakammassa. Tasmiṁyeva attabhāve **sattasu ṭhānesu** duggandhasarīratāya **paṭinivattitā**. **Iṭṭhakapantī**ti suvaṇṇiṭṭhakapanti. **Ghaṭaniṭṭhakāyā**ti tassa pantiyaṁ paṭhamaṁ ṭhapita-iṭṭhakāya saddhiṁ ghaṭetabba-iṭṭhakāya ūnā hoti. **Bhaddake kāle**ti īdisiyā iṭṭhakāya icchitakāleyeva āgatāsi. **Tena bandhanenā**ti tena silesasambandhena.

Olambakāti (SṬ.16.11/CS:pg.2.166) muttāmaṇimayā olambakā. **Puññan**ti natthi no puññaṁ taṁ, yaṁ nimittaṁ yaṁ kāraṇā ito sukhumatarassa paṭilābho siyāti attho. **Puññaniyāmenā**ti puññānubhāvasiddhena niyāmena. So ca **assa** Bārāṇasirajjaṁ dātuṁ katokāso.

Phussarathanti maṅgalarathaṁ. Uṇhīsaṁ vālabījanī khaggo maṇipādukā setacchattanti **pañcavidhaṁ rājakakudhabhaṇḍaṁ** Setacchattaṁ visuṁ gahitaṁ. Dibbavatthaṁ sādiyituṁ puññānubhāvacodito "nanu tātā thūlan"ti-ādimāha.

Pañca caṅkamanasatānīti ettha **iti**-saddena ādi-atthena aggisālādīni pabbajitasāruppaṭṭhānāni saṅgaṇhāti.

Sādhukīḷitanti ariyānaṁ parinibbutaṭṭhāne kātabbasakkāraṁ vadati.

Nappamajji nirogā ayyāti pucchitākāradassanaṁ. **Parinibbutā devā**ti devī paṭivacanaṁ adāsi. **Paṭiyādetvā**ti niyyātetvā. **Samaṇakapabbajjan**ti samitapāpehi ariyehi anuṭṭhātabbapabbajjaṁ. So hi rājā paccekabuddhānaṁ vesassa diṭṭhattā "idameva bhaddakan"ti tādisaṁyeva liṅgaṁ gaṇhi.

Tatthevāti brahmalokeyeva. Vīsatime vasse sampatteti āharitvā sambandho. Brahmalokato āgantvā nibbattattā brahmacariyādhikārassa cirakālaṁ saṅgahitattā **"evarūpaṁ kathaṁ mā kathethā"**ti-ādimāha.

Vīsati dharaṇāni "nikkhan"ti vadanti. Alabhanto na vasāmīti saññāpessāmīti sambandho.

Itthākaroti itthiratanassa uppattiṭṭhānaṁ. **Ayyadhītā**ti amhākaṁ ayyassa dhītā, bhaddakāpilānīti attho. Pasādarūpena nibbisiṭṭhatāya "mahāgīvan"ti paṭimāya sadisabhāvamāha. Tenāha **"ayyadhītāyā"**ti-ādi.

Samānapaṇṇanti sadisapaṇṇaṁ, kumārassa kumāriyā ca vuttantapaṇṇaṁ. **Ito ca etto cā**ti te purisā samāgamaṭṭhānato Magadharaṭṭhe mahātitthagāmaṁ (SṬ.16.11/CS:pg.2.167) Maddaraṭṭhe Sāgalanagarañca uddissa pakkamantā aññamaññaṁ vissajjentā nāma hontīti "ito ca etto ca pesesun"ti vuttā.

Pupphadāmanti hatthihatthappamāṇaṁ pupphadāmaṁ. **Tāni** pupphadāmāni. **Te**ti ubho Bhaddā ceva Pippalikumāro ca. **Lokāmisenā**ti gehassitapemena, kāmassādenāti attho. **Asaṁsaṭṭhā**ti na saṁsaṭṭhā Vicārayiṁsu ghaṭe jalantena viya padīpena ajjhāsayena samujjalantena vimokkhabījena samussāhitacittā. **Yantabaddhānī**ti sassasampādanatthaṁ tattha tattha iṭṭhakadvārakavāṭayojanavasena yantabaddha-udakanikkhamanatumbāni. **Kammanto**ti kasikammakaraṇaṭṭhānaṁ. **Dāsagāmā**ti dāsānaṁ vasanagāmā.

Osāpetvāti pakkhipitvā. **Ākappakuttavasenā**ti ākāravasena kiriyāvasena ca. **Ananucchavikan**ti pabbajitavesassa ananurūpaṁ. **Tassa matthake**ti dvedhāpathassa dvidhābhūtaṭṭhāne.

Etesaṁ saṅgahaṁ kātuṁ vaṭṭatīti nisīdīti sambandho. Sā pana satthu tattha nisajjā edisīti dassetuṁ **"nisīdanto panā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha yā Buddhānaṁ aparimitakālasaṅgahitā acinteyyāparimeyyapuññasambhārūpacayanibbattā nirūpitasabhāvabuddhaguṇavijjotitā lakkhaṇānubyañjanasamujjalā byāmappabhāketumālālaṅkatā sabhāvasiddhatāya akittimā rūpakāyasirī, taṁyeva Mahākassapassa adiṭṭhapubbaṁ pasādasaṁvaḍḍhanatthaṁ aniggahetvā nisinno Bhagavā "Buddhavesaṁ gahetvā …pe… nisīdī"ti vutto. Asītihatthaṁ padesaṁ byāpetvā pavattiyā "asītihatthā"ti vuttā. **Satasākho**ti bahusākho anekasākho. **Suvaṇṇavaṇṇo ahosi** nirantaraṁ Buddharasmīhi samantato samokiṇṇattā. **Evaṁ** vuttappakārena **veditabbā**.

Rājagahaṁ nāḷandanti ca sāmi-atthe upayogavacanaṁ antarāsaddayogatoti āha **"rājagahassa nāḷandāya cā"**ti. **Na hi me ito aññena Satthārā bhavituṁ sakkā** diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthehi sattānaṁ yathāraham anusāsanasamatthassa aññassa sadevake abhāvato. **Na hi me ito aññena Sugatena bhavituṁ sakkā** sobhanagamanaguṇagaṇayuttassa aññassa abhāvato. **Na hi me ito aññena sammāsambuddhena bhavituṁ sakkā** sammā sabbadhammānaṁ sayambhuñāṇena abhisambuddhassa abhāvato. **Iminā**ti "Satthā me, bhante"ti iminā vacanena.

Ajānamānova (SṬ.16.11/CS:pg.2.168) sabbaññeyyanti adhippāyo. **Sabbacetasā**ti sabba-ajjhattikaṅgaparipuṇṇacetasā. **Samannāgatan**ti sampannaṁ sammadeva anu anu āgataṁ upagataṁ. **Phaleyyā**ti vidāleyya. **Vilayan**ti vināsaṁ.

Evaṁ sikkhitabbanti idāni vuccamānākārena. Hirottappassa bahalatā nāma vipulatāti āha **"mahantan"**ti. **Paṭhamatarameva**ti pageva upasaṅkamanato. Tathā atimānapahīno assa, hiri-ottappaṁ yathā saṇṭhāti. **Kusalasannissitan**ti anavajjadhammanissitaṁ. **Aṭṭhikan**ti tena dhammena aṭṭhikaṁ. Ādito paṭṭhāya yāva pariyosānā savanacittaṁ "sabbaceto"ti adhippetanti āha **"cittassa thokampi bahi gantuṁ adento"**ti. Tena samodhānaṁ dasseti. **Sabbena …pe… samannāharitvā** ārambhato pabhuti yāva desanā nipphannā, tāva antarantarā pavattena sabbena samannāhāracittena dhammaṁyeva samannāharitvā. **Ṭhapitasoto**ti dhamme nihitasoto. **Odahitvā**ti apihitaṁ katvā. **Paṭhamajjhānavasenā**ti idaṁ asubhesu tasseva ijjhato, itaratthañca sukhasampayuttatā vuttā.

Saṁsārasāgare paribbhamantassa iṇaṭṭhāne tiṭṭhanti kilesā āsavasabhāvāpādanatoti āha **“saraṇoti sakileso”**ti. **Cattāro hi paribhogā**ti-ādīsu yaṁ vattabbaṁ, taṁ Visuddhimaggattaṁ saṁvaṇṇanāsu vuttanayeneva veditabbaṁ. Ettha ca Bhagavā paṭhamaṁ ovādaṁ therassa brāhmaṇajātikattā jātimānapahānatthamabhāsi, dutiyaṁ bāhusaccaṁ nissāya uppajjanaka-ahaṁkārapahānatthaṁ, tatiyaṁ upadhisampattiṁ nissāya uppajjanaka-attasinehapahānatthaṁ. **Aṭṭhame divase**ti Bhagavatā samāgatadivasato aṭṭhame divase.

Maggato okkamanaṁ paṭhamataraṁ Bhagavatā samāgatadivaseyeva ahosi. Yadi arahattādhigamo pacchā, atha kasmā pāḷiyaṁ pageva siddhaṁ viya vuttanti āha **“desanāvārassā”**ti-ādi. “Sattāhameva khvāhaṁ, āvuso saraṇo, raṭṭhapiṇḍaṁ bhuñjin”ti vatvā avasarappattaṁ arahattaṁ pavedento “aṭṭhamiyā aññā udapādī”ti āha. Ayamettha desanāvārassa āgamo. Tato paraṁ Bhagavatā attano kataṁ anuggahaṁ cīvaraparivattanaṁ dassento “atha kho, āvuso”ti-ādimāha.

Antantenāti (SṬ.16.11/CS:pg.2.169) catugguṇaṁ katvā paññattāya saṅghāṭiyā antantena. **Jātipaṁsukūlikena …pe… bhavituṁ vaṭṭatī**ti etena pubbe jāti-āraññakaggahaṇena ca terasa dhutaṅgā gahitā evāti daṭṭhabbaṁ. **Anucchavikaṁ kātun**ti anurūpaṁ paṭipattiṁ paṭipajjituṁ. Thero pārupīti sambandho.

Bhagavato ovādaṁ Bhagavato vā dhammakāyaṁ nissāya urassa vasena jātoti **oraso**. Bhagavato vā dhammasarīrassa mukhato sattatiṁsabodhipakkhiyato jāto. Teneva dhammajātadhammanimmitabhāvopi saṁvaṇṇitoti daṭṭhabbo. Ovādadhammo eva Satthārā dātabbato therena ādātabbato **ovādadhammadāyādo,** ovādadhammadāyajjoti attho, taṁ arahatīti. Esa nayo sesapadesupi.

“Pabbajjā ca parisodhitā”ti vatvā tassā sammadeva sodhitabhāvaṁ byatirekamukhena dassetuṁ, **“āvuso, yassā”**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **evan**ti yathā ahaṁ labhiṁ, evaṁ so satthu santikā labhatīti yojanā. **Sīhanādaṁ naditun**ti etthāpi sīhanādanadanā nāma desanāva, thero Satthārā attano katānuggahameva anantarasutte vuttanayena ulliṅgeti, na aññathā. Na hi mahāthero kevalaṁ attano guṇānubhāvaṁ vibhāveti. **Sesan**ti yaṁ idha asaṁvaṇṇitaṁ. **Purimanayenevā**ti anantarasutte vuttanayeneva.

Cīvarasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.16.12.)12. Paraṁmaraṇasuttavaṇṇanā

155. Yathā atītakappe atītāsu jātīsu kammakilesavasena āgato, tathā etarahipi āgatoti **Tathāgato,** yathā yathā vā pana kammaṁ katūpacitaṁ, tathā taṁ taṁ attabhāvaṁ āgato upagato upapannoti **Tathāgato,** sattoti āha **“Tathāgatoti satto”**ti. **Etan**ti “evaṁ hoti bhavati tiṭṭhati sassatisaman”ti evaṁ pavattaṁ diṭṭhigataṁ. **Atthasannissitaṁ na hotī**ti diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthato sukhanti pasatthasannissitaṁ na hoti. **Ādibrahmacariyakan**ti ettha maggabrahmacariyaṁ adhippetaṁ tassa padhānabhāvato. Tassa pana etaṁ diṭṭhigataṁ ādipaṭipadāmattaṁ (SṬ.16.12/CS:pg.2.170) na hoti anupakārakattā vilomanato ca. Tato eva itarabrahmacariyassapi anissayova. Sesaṁ vuttanayena veditabbaṁ.

Paraṁmaraṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.16.13.)13. Saddhammappatirūpakasuttavaṇṇanā

156. Ājānāti heṭṭhimamaggehi ñātamariyādaṁ anatikkamitvāva jānāti paṭivijjhatīti **aññā,** aggamaggapaññā. Aññassa ayanti **aññā,** arahattaphalaṁ. Tenāha **"arahatte"**ti.

Obhāseti obhāsanimittaṁ. "Cittaṁ vikampatī"ti padadvayaṁ ānetvā sambandho. **Obhāse**ti visayabhūte. Upakkilesehi cittaṁ vikampatīti yojanā. Tenāha **"yehi cittaṁ pavedhatī"**ti. Sesesupi eseva nayo.

Upaṭṭhāneti satiyaṁ. **Upekkhāya cā**ti vipassanupekkhāya ca. Ettha ca vipassanācittasamuṭṭhānasantānavinimuttaṁ pabhāsanaṁ rūpāyatanaṁ **obhāso**. **Ñāṇā**dayo vipassanācittasampayuttāva. Sakasakakicce saviseso hutvā pavatto **adhimokkho** saddhādhimokkho. **Upaṭṭhānaṁ** sati. **Upekkhā**ti āvajjanupekkhā. Sā hi āvajjanacittasampayuttā cetanā. Āvajjana-ajjhupekkhanavasena pavattiyā idha "āvajjanupekkhā"ti vuccati. Puna **upekkhāyā**ti vipassanupekkhāva anena samajjhattatāya evaṁ vuttā. **Nikanti** nāma vipassanāya nikāmanā apekkhā. Sukhumatarakileso vā siyā duviññeyyo.

Imāni dasa ṭhānānīti imāni obhāsādīni upakkilesuppattiyā ṭhānāni upakkilesavatthūni. **Paññā yassa paricitā**ti yassa paññā paricitavatī yāthāvato jānāti. "Imāni nissāya addhā maggappatto phalappatto ahan"ti pavatta-adhimāno **dhammuddhaccaṁ** dhammūpanissayo vikkhepo. Tattha kusalo hi taṁ yāthāvato jānanto **na ca** tattha **sammohaṁ gacchati**.

Adhigamasaddhammappatirūpakaṁ (SṬ.16.13/CS:pg.2.171) **nāma** anadhigate adhigatamānibhāvāvahattā. Yadaggena vipassanāñāṇassa upakkileso, tadaggena paṭipattisaddhammappatirūpakotipi sakkā viññātuṁ. **Dhātukathā**ti mahādhātukathaṁ vadati. **Vedallapiṭakan**ti vetullapiṭakaṁ. Taṁ nāgabhavanato ānītanti vadanti. Vādabhāsitanti apare. **Abuddhavacanaṁ** Buddhavacanena virujjhanato. Na hi sambuddho pubbāparaviruddhaṁ vadati. Tattha sallaṁ upaṭṭhapenti kilesavinayaṁ na sandissati, aññadatthu kilesuppattiyā paccayo hotīti.

Avikkayamānanti vikkayaṁ agacchantaṁ. **Tan**ti suvaṇṇabhaṇḍaṁ.

Na sakkhiṁsu ñāṇassa avisadabhāvato. Esa nayo ito paresupi.

Idāni "bhikkhū paṭisambhidāppattā ahesun"ti-ādinā vuttameva atthaṁ kāraṇato vibhāvetuṁ puna **"paṭhamabodhiyaṁ hī"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **paṭipattiṁ pūrayiṁsū**ti atīte kadā te paṭisambhidāvahaṁ paṭipattiṁ pūrayiṁsu? Paṭhamabodhikālikā bhikkhū. Na hi attasammāpaṇidhiyā pubbekatapuññatāya ca vinā tādisaṁ bhavati. Esa nayo ito paresupi. **Tadā paṭipattisaddhammo antarahito nāma bhavissatī**ti etena ariyamaggena āsannā eva pubbabhāgapaṭipadā paṭipattisaddhammoti dasseti.

Dvīsūti suttābhidhammapiṭakesu antarahitesupi. **Anantarahitameva** adhisīlasikkhāyaṁ ṭhitassa itarasikkhādvayasamuṭṭhāpitato. **Kiṁ kāraṇā**ti kena kāraṇena, aññasmiṁ dhamme antarahite aññatarassa dhammassa anantaradhānaṁ vuccatīti adhippāyo. **Paṭipattiyā paccayo hoti** anavasesato paṭipattikkamassa paridīpanato. **Paṭipatti adhigamassa** paccayo visesalakkhaṇapaṭivedhabhāvato. **Pariyattiyeva pamāṇaṁ** sāsanassa ṭhitiyāti adhippāyo.

Nanu ca sāsanaṁ osakkitaṁ pariyattiyā vattamānāyāti adhippāyo. **Anārādhakabhikkhū**ti sīlamattassapi na ārādhako dussīlo. **Imasmin**ti imasmiṁ

pātimokkhe. **Vattantā**ti "sīlaṁ akopetvā ṭhitā atthī"ti pucchi.

Etesūti (SṬ.16.13/CS:pg.2.172) evaṁ mahantesu sakalaṁ lokaṁ ajjhotthituṁ samatthesu catūsu mahābhūtesu. **Tasmā**ti yasmā aññena kenaci atimahantenapi saddhammo na antaradhāyati, samayantarena pana vattabbameva natthi, tasmā. **Evamāhā**ti idāni vuccamānākāraṁ vadati.

Ādānaṁ ādi, ādi eva **ādikan**ti āha **"ādikenāti ādānenā"**ti. **Heṭṭhāgamanīyā**ti adhobhāgagamanīyā, apāyadukkhassa saṁsāradukkhassa ca nibbattakāti attho. **Gāravarahitā**ti garukārarahitā. Patissayanaṁ nīcabhāvena patibaddhavuttitā, patisso patissayoti atthato ekaṁ, so etesaṁ natthīti āha **"appatissāti appatissayā anīcavuttikā"**ti. Sesaṁ suviññeyyameva.

Saddhammappatirūpakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.
Sāratthappakāsiniyā Saṁyuttanikāya-aṭṭhakathāya
Kassapasaṁyuttavaṇṇanāya Līnatthappakāsanā samattā.

SṬ.17.Lābhasakkārasaṁyuttaṁ

1. Paṭhamavaggo

(SṬ.17.1.)1. Dāruṇasuttavaṇṇanā

157. **Thaddho**ti (SṬ.17.1/CS:pg.2.173) kakkhaḷo aniṭṭhassa padānato. **Catupaccayalābho**ti catunnaṁ paccayānaṁ paṭilābho. **Sakkāro**ti tehiyeva paccayehi susaṅkhatehi pūjanā, so pana atthato sampattiyevāti āha **"tesaṁyeva …pe… lābho"**ti. **Vaṇṇaghoso**ti guṇakittanā. Antarāyassa anativattanato **antarāyiko** anatthāvahattā.

Dāruṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.17.2.)2. Baḷisasuttavaṇṇanā

158. Baḷisena carati, tena vā jīvatīti **bāḷisiko**. Tenāha **"baḷisaṁ gahetvā caramāno"**ti. **Āmisagatan**ti āmisūpagataṁ āmisapatitaṁ. Tenāha **"āmisamakkhitan"**ti. Bhinnādhikaraṇānampi bāhiratthasamāso hotevāti āha **"āmise cakkhudassanan"**ti. Ayo vuccati sukhaṁ, tabbidhuratāya **anayo,** dukkhanti āha **"dukkhaṁ patto"**ti. **Assā**ti etena. Kattu-atthe hi etaṁ sāmivacanaṁ. Yathā kilesā vattanti, evaṁ pavattamāno puggalo kilesavippayogo na hotīti vuttaṁ **"yathā kilesamārassa kāmo, evaṁ kattabbo"**ti.

Baḷisasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.17.3~4.)3~4. Kummasuttādivaṇṇanā

159-160. Aṭṭhikacchapā vuccanti yesaṁ kapālamatthake tikhiṇā aṭṭhikoṭi hoti, tesaṁ samūho **aṭṭhikacchapakulaṁ**. Macchakacchapādīnaṁ sarīre lambantī papatatīti **papatā,** vuccamānākāro ayakaṇṭako. **Ayakosake**ti (SṬ.17.3~4/CS:pg.2.174) ayomayakosake. **Kaṇṇikasallasaṇṭhāno**ti attanikāpanasallasaṇṭhāno. **Ayakaṇṭako**ti ayomayavaṅkakaṇṭako. **Nikkhamati** ettha athāvarato. Pavesitamatto hi so. **Idāni tvaṁ** "amhākan"ti na vattabbo. **Ito anantarasutte**ti catutthasuttamāha.

Kummasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.17.5.)5. Mīḷhakasuttavaṇṇanā

161. **Mīḷhakā**ti evaṁ itthiliṅgavasena vuccamānā. **Gūthapāṇakā**ti gūthabhakkhapāṇakā. **Anto**ti kucchiyaṁ.

Mīḷhakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.17.6.)6. Asanisuttavaṇṇanā

162. "Ime lābhasakkāraṁ anāharantā jighacchādidukkhaṁ pāpuṇantū"ti evaṁ na sattānaṁ dukkhakāmatāya evamāhāti ānetvā sambandho. **Anantadukkhaṁ anubhoti** aparāparaṁ uppajjanaka-akusalacittānaṁ bahubhāvato.

Asanisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.17.7.)7. Diddhasuttavaṇṇanā

163. Acchavisayuttāti vā diddhe gatena **gatadiddhena**. Tenāha **"visamakkhitenā"**ti.

Diddhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.17.8.)8. Siṅgālasuttavaṇṇanā

164. **Jarasiṅgālo**tveva (SṬ.17.8/CS:pg.2.175) vuccati sarīrasobhāya abhāvato. Sarīrassa uggatakaṇṭakattā **ukkaṇṭakena nāma**. **Phuṭatī**ti phalati bhijjati.

Siṅgālasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.17.9.)9. Verambhasuttavaṇṇanā

165. **Kāyaṁ na rakkhati nāma** chabbīsatiyā sāruppānaṁ pariccajanato. **Vācaṁ na rakkhati nāma** rāgasāmantā ca kodhasāmantā ca yāva nicchāraṇato.

Verambhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.17.10.)10. Sagāthakasuttavaṇṇanā

166. **"Yassa sakkariyamānassā"**ti ettha **asakkārena cūbhayan**ti asakkārena ca ubhayañca, kadāci sakkārena, kadāci asakkārena kadāci ubhayenāti attho. Tenāha **"asakkārenā"**ti-ādi. Satatavihārānaṁ sampattiyā **sātatiko**ti āha **"arahatta …pe… sukhumadiṭṭhī"**ti-ādi. Tathā hi sā "vajirūpamañāṇan"ti vuccati. **Āgatattā**ti phalasamāpattiṁ samāpajjituṁ tassā pubbaparikammaṁ upagatattā.

Sagāthakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.
Paṭhamavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Dutiyavaggo

(SṬ.17.11~12.)1~2. Suvaṇṇapātisuttādivaṇṇanā

167-168. **Cāletuṁ na sakkoti** sīlapabbatasannissitattā. **Aññaṁ vā kiccaṁ karoti** pageva sīlassa chaḍḍitattā. Tatiyādīsu apubbaṁ natthi.

Suvaṇṇapātisuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.
Dutiyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Tatiyavaggo

(SṬ.17.21.)1. Mātugāmasuttavaṇṇanā

170. Yaṁ (SṬ.17.21/CS:pg.2.176) visabhāgavatthu purisassa cittaṁ pariyādāya ṭhātuṁ sakkotīti vuccati, tato visesato lābhasakkārova sattānaṁ cittaṁ pariyādāya ṭhātuṁ sakkotīti dassento Bhagavā "na tassa, bhikkhave"ti-ādimavocāti dassento **"na tassā"**ti-ādimāha.

Mātugāmasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.17.22.)2. Kalyāṇīsuttavaṇṇanā

171. **Dutiyaṁ uttānameva,** tasseva atthassa kevalaṁ janapadakalyāṇīvasena vuttaṁ.

Kalyāṇīsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.17.23~26.)3~6. Ekaputtakasuttādivaṇṇanā

172-175. **Saddhā**ti ariyamaggena āgatasaddhā adhippetāti āha **"sotāpannā"**ti.

Ekaputtakasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.17.27.)7. Tatiyasamaṇabrāhmaṇasuttavaṇṇanā

176. **Evamādī**ti **ādi**-saddena bāhusaccasaṁvarasīlādīnaṁ saṅgaho daṭṭhabbo. **Lābhasakkārassa samudayaṁ** uppattikāraṇaṁ samudayasaccavasena dukkhasaccassa uppattihetutāvasena.

Tatiyasamaṇabrāhmaṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.17.28.)8. Chavisuttavaṇṇanā

177. **Lābhasakkārasiloko** (SṬ.17./CS:pg.2.177) **narakādīsu nibbattento**ti idaṁ tannissayaṁ kilesagaṇaṁ sandhāyāha. **Nibbattento**ti nibbattāpento. **Imaṁ** manussa**attabhāvaṁ nāseti** manussattaṁ puna nibbattituṁ appadānavasena. **Tasmā**ti duggatinibbattāpanato idha maraṇadukkhāvahanato ca.

Chavisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.17.29.)9. Rajjusuttavaṇṇanā

178. **Kharā pharusā** chavi-ādīni chindane samatthā.

Rajjusuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.17.30.)10. Bhikkhusuttavaṇṇanā

179. **Taṁ sandhāyā**ti diṭṭhadhammasukhavihārassa okāsābhāvaṁ sandhāya.

Bhikkhusuttavaṇṇanā niṭṭhitā.
Tatiyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Catutthavaggo

(SṬ.17.31~34.)1~4. Bhindisuttādivaṇṇanā

180-183. **Devadatto sagge vā nibbatteyyā**ti-ādi parikappavacanaṁ. Na hi paccekabodhiyaṁ niyatagatiko antarā maggaphalāni adhigantuṁ bhabboti. **So**ti anavajjadhammo. **Assā**ti Devadattassa. **Samucchedamagamā** katūpacitassa mahato pāpadhammassa balena tasmiṁ attabhāve samucchedabhāvato, na accantāya. Akusalaṁ nāmetaṁ abalaṁ, kusalaṁ viya na mahābalaṁ, tasmā tasmiṁyeva attabhāve tādisānaṁ puggalānaṁ atekicchatā, aññathā sammattaniyāmo viya micchattaniyāmo accantiko (SṬ.17.31~34/CS:pg.2.178) siyā. Yadi evaṁ vaṭṭakhāṇukajotanā kathanti? Āsevanāvasena, tasmā yathā "sakiṁ nimuggo nimuggo eva bālo"ti vuttaṁ, evaṁ vaṭṭakhāṇukajotanā. Yādise hi paccaye paṭicca puggalo taṁ dassanaṁ gaṇhi, tathā ca paṭipanno, puna acintappativatte paccaye patitato sīsukkhipanamassa na hotīti na vattabbaṁ.

Bhindisuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.17.35.)5. Acirapakkantasuttavaṇṇanā

184. **Kāle sampatte**ti gabbhassa paripākagatattā vijāyanakāle sampatte. **Potan**ti assatariyā puttaṁ. **Etan**ti "gabbho assatariṁ yathā"ti etaṁ vacanaṁ.

Acirapakkantasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.17.36.)6. Pañcarathasatasuttavaṇṇanā

185. Abhiharīyatīti abhihāro, bhattaṁyeva abhihāro **bhattābhihāro**ti āha **"abhiharitabbaṁ bhattan"**ti. **Macchapittan**ti vāḷamacchapittaṁ. **Pakkhipeyyun**ti uragādinā osiñceyyuṁ.

Pañcarathasatasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.17.37~43.)7~13. Mātusuttādivaṇṇanā

186-187. **Mātupi hetū**ti attano mātuyā uppanna-anatthāvahassa pahānahetupi. **Ito paresū**ti "pitupi hetū"ti evamādīsu.

Mātusuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

Sāratthappakāsiniyā Saṁyuttanikāya-aṭṭhakathāya
Lābhasakkārasaṁyuttavaṇṇanāya Līnatthappakāsanā samattā.

SṬ.18.Rāhulasaṁyuttaṁ

1. Paṭhamavaggo

(SṬ.18.1~8.)1~8. Cakkhusuttādivaṇṇanā

188-195. **Ekavihārī**ti (SṬ.18.1~8/CS:pg.2.179) catūsupi iriyāpathesu ekākī hutvā viharanto. **Vivekaṭṭho**ti vivittaṭṭho, tenāha **"nissaddo"**ti. **Satiyā avippavasanto**ti satiyā avippavāsena ṭhito, sabbadā avijahanavasena pavatto. **Ātāpīti vīriyasampanno**ti sabbaso kilesānaṁ ātāpanaparitāpanavasena pavattavīriyasamaṅgībhūto. **Pahitatto**ti tasmiṁ visesādhigame pesitacitto, tattha ninno tappabbhāroti attho. **Hutvā abhāvākārenā**ti uppattito pubbe avijjamāno paccayasamavāyena hutvā uppajjitvā bhaṅguparamasaṅkhātena abhāvākārena. **Aniccan**ti niccadhuvatābhāvato. **Uppādavayavantatāyā**ti khaṇe khaṇe uppajjitvā nirujjhanato. **Tāvakālikatāyā**ti taṅkhaṇikatāya. **Vipariṇāmakoṭiyā**ti vipariṇāmavantatāya. Cakkhuñhi upādāya vikārāpajjanena vipariṇamantaṁ vināsaṁ paṭipīḷaṁ pāpuṇāti. **Niccapaṭikkhepato**ti niccatāya paṭikkhipitabbato lesamattassapi anupalabbhanato. **Dukkhamanaṭṭhenā**ti nirantaradukkhatāya dukkhena khamitabbato. **Dukkhavatthukaṭṭhenā**ti nānappakāradukkhādhiṭṭhānato. **Satatasampīḷanaṭṭhenā**ti abhiṇhatāpasabhāvato. **Sukhapaṭikkhepenā**ti sukhabhāvassa paṭikkhipitabbato. **Taṇhāgāho** mamaṁkārabhāvato. **Mānagāho** ahaṁkārabhāvato. **Diṭṭhigāho** "attā me"ti vipallāsabhāvato. **Virāgavasenā**ti virāgaggahaṇena. Tathā **vimuttivasenā**ti vimuttiggahaṇena.

Pasādāva gahitā dvārabhāvappattassa adhippetattā. **Sammasanacāracittaṁ** dvārabhūtamanoti adhippāyo.

Chaṭṭhe ārammaṇe **tebhūmakadhammā** sammasanacārassa adhippetattā. Yathā paṭhamasutte pañca pasādā gahitā, na sasambhāracakkhu-ādayo, evaṁ (SṬ.18./CS:pg.2.180) tatiyasutte na pasādavatthukacittameva gahitaṁ. Na taṁsampayuttā dhammā. Evañhi avadhāraṇaṁ sātthakaṁ hoti aññathā tena apanetabbassa abhāvato. **Sabbatthā**ti sabbesu catutthasuttādīsu. **Javanappattā**ti javanacittasaṁyuttā.

Cakkhusuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.18.9.)9. Dhātusuttavaṇṇanā

196. Ākāsadhātu rūpaparicchedatāya rūpapariyāpannanti adhippāyena **"sesāhi rūpan"**ti vuttaṁ. **Nāmarūpan**ti tebhūmakaṁ nāmaṁ rūpañca kathitaṁ.

Dhātusuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.18.10.)10. Khandhasuttavaṇṇanā

197. **Sabbasaṅgāhikaparicchedenā**ti dhammasaṅgaṇhanapariyāyena. **Idhā**ti imasmiṁ sutte. **Tebhūmakāti gahetabbā** sammasanacārassa adhippetattā.

Khandhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.
Paṭhamavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Dutiyavaggo

(SṬ.18.11.)11. Anusayasuttavaṇṇanā

200. Dutiyavagge **attano**ti āyasmā Rāhulo attano saviññāṇakaṁ kāyaṁ dasseti. **Parassā**ti parassa aviññāṇakakāyaṁ dasseti. Parasantāne vā arūpe dhamme aggahetvā rūpakāyameva gaṇhanto vadati. Apare "asaññasattānaṁ attabhāvaṁ sandhāya tathā vuttan"ti vadanti. **Purimenā**ti "imasmiṁ saviññāṇake kāye"ti iminā padena. **Pacchimenā**ti "bahiddhā"ti iminā padena. **Ete kilesā**ti ete (SṬ.18.11/CS:pg.2.181) diṭṭhitaṇhāmānasaññitā kilesā. **Etesu vatthūsū**ti ajjhattabahiddhāvatthūsu. **Samma …pe… passatī**ti pubbabhāge vipassanāñāṇena sammasanavasena, maggakkhaṇe abhisamayavasena suṭṭhu attapaccakkhena ñāṇena passati.

Anusayasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.18.12.)12. Apagatasuttavaṇṇanā

201. "Ahametan"ti ahaṁkārādīnaṁ anavasesappahānena accantameva **apagataṁ**.

Apagatasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.
Dutiyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Dvīsūti paṭhamavaggādīsu. Desanāya asekkhabhūmiyā desitattā **asekkhabhūmi kathitā**. **Paṭhamo**ti paṭhamavaggo "sādhu me, bhante, Bhagavā"ti-ādinā **āyācantassa, dutiyo anāyācantassa** therassa ajjhāsayavasena kathito. **Vimuttiparipācanīyadhammā** nāma vivaṭṭasannissitā saddhindriyādayo. Tena pana vipassanāya kathitattā kathitā evāti. Taṁtaṁdesanānusārena hi thero te dhamme paripākaṁ pāpesi. Tathā hi Bhagavā dutiyavaggaṁ anāyācitopi desesi.

Sāratthappakāsiniyā Saṁyuttanikāya-aṭṭhakathāya
Rāhulasaṁyuttavaṇṇanāya Līnatthappakāsanā samattā.

SṬ.19.Lakkhaṇasaṁyuttaṁ

1. Paṭhamavaggo

(SṬ.19.1.)1. Aṭṭhisuttavaṇṇanā

202. **Āyasmā** (SṬ.19.1/CS:pg.2.182) **ca Lakkhaṇo**ti-ādīsu "ko nāmāyasmā lakkhaṇo, kasmā ca 'lakkhaṇo'ti nāmaṁ ahosi, ko cāyasmā moggallāno, kasmā ca sitaṁ pātvākāsī"ti taṁ sabbaṁ pakāsetuṁ **"yvāyan"**ti-ādi āraddhaṁ. **Lakkhaṇasampannenā**ti purisalakkhaṇasampannena.

Īsaṁ hasitaṁ "sitan"ti vuccatīti āha **"mandahasitan"**ti. **Aṭṭhisaṅkhalikan**ti nayidaṁ aviññāṇakaṁ aṭṭhisaṅkhalikamattaṁ, atha kho eko petoti āha **"petaloke nibbattan"**ti. **Ete attabhāvā**ti petattabhāvā. **Na āpāthaṁ āgacchantī**ti devattabhāvā viya na āpāthaṁ āgacchanti pakatiyā. Tesaṁ pana ruciyā āpāthaṁ āgaccheyyuṁ manussānaṁ. Dukkhābhibhūtānaṁ anāthabhāvadassanapadaṭṭhānā karuṇāti āha **"kāruññe kattabbe"**ti. Attano ca sampattiṁ Buddhañāṇassa ca sampattinti paccekaṁ sampattisaddo yojetabbo. Tadubhayaṁ vibhāvetuṁ **"taṁ hī"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha attano sampattiṁ anussaritvā sitaṁ pātvākāsīti padaṁ ānetvā sambandhitabbaṁ. **Dhammadhātū**ti sabbaññutaññāṇaṁ sandhāya vadati. **Dhammadhātū**ti vā dhammānaṁ sabhāvo.

Itaroti lakkhaṇatthero. **Upapattī**ti jāti. Upapattisīsena hi tathārūpaṁ attabhāvaṁ vadati. **Lohatuṇḍakehī**ti lohamayeheva tuṇḍakehi. **Carantī**ti ākāsena gacchanti. **Acchariyaṁ vatā**ti garahacchariyaṁ nāmetaṁ. **Cakkhubhūtā**ti sampattadibbacakkhukā, lokassa cakkhubhūtāti evaṁ vā ettha attho daṭṭhabbo.

Yatrāti hetu-atthe nipātoti āha **"yatrāti kāraṇavacanan"**ti. Aññatra hi "yatra hi nāmā"ti attho vuccati. **Appamāṇe sattanikāye** te ca kho vibhāgena kāmabhavādibhede bhave, nirayādibhedā gatiyo, nānattakāyanānattasaññi-ādiviññāṇaṭṭhitiyo, tathārūpe sattāvāse ca sabbaññutaññāṇañca me upanetuṁ **paccakkhaṁ karontena**.

Goghātakoti (SṬ.19.1/CS:pg.2.183) gunnaṁ abhiṇhaṁ hananako. Tenāha **"vadhitvā vadhitvā"**ti. **Tassā**ti gunnaṁ vadhakakammassa. **Aparāpariyakammassā**ti aparāpariyavedanīyakammassa. Balavatā goghātakakammena vipāke dīyamāne aladdhokāsaṁ aparāpariyavedanīyaṁ tasmiṁ vipakkavipāke idāni laddhokāsaṁ **"avasesakamman"**ti vuttaṁ. **Paṭisandhī**ti pāpakammajanitā paṭisandhi. **Kammasabhāgatāyā**ti kammasadisabhāvena. **Ārammaṇasabhāgatāyā**ti ārammaṇassa sabhāgabhāvena sadisabhāvena. Yādise hi ārammaṇe pubbe taṁ kammaṁ tassa ca vipāko pavatto, tādiseyeva ārammaṇe idaṁ kammaṁ imassa vipāko ca pavattoti katvā vuttaṁ **"tasseva kammassa vipākāvasesenā"**ti. Bhavati hi taṁsadisepi tabbohāro yathā-- "So eva Tittiro, tāniyeva osadhānī"ti. **Nimittaṁ ahosī**ti pubbe katūpacitassa petūpapattinibbattanavasena katokāsassa tassa kammassa nimittabhūtaṁ idāni tathā upaṭṭhahantaṁ tassa vipākassa nimittaṁ ārammaṇaṁ ahosi. **So**ti goghātako. **Aṭṭhisaṅkhalikapeto jāto** kammasarikkhakavipākatāvasena.

Aṭṭhisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.19.2.)2. Pesisuttavaṇṇanā

203. **Gomaṁsapesiyo katvā**ti gāviṁ vadhitvā vadhitvā gomaṁsaṁ phāletvā pesiyo katvā. **Sukkhāpetvā**ti kālantaraṁ ṭhapanatthaṁ sukkhāpetvā. Sukkhāpiyamānānaṁ maṁsapesīnañhi vallūrasamaññā.

Pesisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.19.3.)3. Piṇḍasuttavaṇṇanā

204. **Nippakkhacamme**ti vigatapakkhacamme.

(SṬ.19.4.)4. Nicchavisuttavaṇṇanā

205. Urabbhe hanatīti **orabbhiko**. **Eḷake**ti aje.

(SṬ.19.5.)5. Asilomasuttavaṇṇanā

206. **Nivāpapuṭṭhe**ti (SṬ.19./CS:pg.2.184) attanā dinnanivāpena posite. **Asinā vadhitvā vadhitvā** vikkiṇanto.

(SṬ.19.6.)6. Sattisuttavaṇṇanā

207. **Ekaṁ migan**ti ekaṁ dīpakamigaṁ.

(SṬ.19.7.)7. Usulomasuttavaṇṇanā

208. **Kāraṇāhī**ti yātanāhi. **Ñatvā**ti kammaṭṭhānaṁ ñatvā.

(SṬ.19.8.)8. Sūcilomasuttavaṇṇanā

209. Suṇoti pūretīti **sūto,** assadamakādiko.

(SṬ.19.9.)9. Dutiyasūcilomasuttavaṇṇanā

210. Pesuññūpasaṁhāravasena ito sutaṁ amutra, amutra vā sutaṁ idha sūcetīti **sūcako**. Anayabyasanaṁ pāpesi manusseti sambandho.

(SṬ.19.10.)10. Kumbhaṇḍasuttavaṇṇanā

211. **Vinicchayāmacco**ti raññā aḍḍakaraṇe ṭhapito vinicchayamahāmatto. So hi

gāmajanakāyaṁ kūṭeti vañcetīti **gāmakūṭako**ti vuccati. Keci "tādiso eva gāmajeṭṭhako gāmakūṭako"ti vadanti. **Samena bhavitabbaṁ,** "dhammaṭṭho"ti vattabbato. Rahassaṅge nisīdanavasena **visamā nisajjāva ahosi**.

Kumbhaṇḍasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.
Paṭhamavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Dutiyavaggo

(SṬ.19.11.)1. Sasīsakasuttavaṇṇanā

212. **Phusanto**ti (SṬ.19.11/CS:pg.2.185) theyyāya phusanto.

(SṬ.19.13.)3. Nicchavitthisuttavaṇṇanā

214. **Mātugāmo** sassāmiko **attano phasse anissaro**. **Vaṭṭitvā**ti bhassitvā aparaṁ gantvā.

(SṬ.19.14.)4. Maṅgulitthisuttavaṇṇanā

215. Maṅganavasena ulatīti **maṅguli,** virūpabībhacchabhāvena pavattatīti attho. Tenāha **"virūpaṁ duddasikaṁ bībhacchan"**ti.

(SṬ.19.15.)5. Okilinīsuttavaṇṇanā

216. Uddhaṁ uddhaṁ agginā pakkasarīratāya **uppakkaṁ**. Heṭṭhato paggharaṇavasena kilinnasarīratāya **okilinī**. Ito cito ca aṅgārasamparikiṇṇatāya **okirinī**. Tenāha **"sā kirā"**ti-ādi. **Aṅgāracitake**ti aṅgārasañcaye. **Sarīrato paggharanti** asuciduggandhajegucchāni sedagatāni. **Tassa kira rañño**ti tassa kāliṅgassa rañño. **Nāṭakinī**ti nacce adhikatā itthī. **Sedan**ti sedanaṁ, tāpananti attho.

Okilinīsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.19.16.)6. Asīsakasuttavaṇṇanā

217. **Asīsakaṁ kabandhaṁ hutvā nibbatti** kammāyūhanakāle tathā nimittaggahaṇaparicayato.

(SṬ.19.17~21.)7~11. Pāpabhikkhusuttādivaṇṇanā

218-222. **Lāmakabhikkhū**ti (SṬ.19.17~21/CS:pg.2.186) hīnācāratāya lāmako,

bhikkhuvesatāya, bhikkhāhārena jīvanato ca bhikkhu. **Cittakeḷin**ti cittaruciyaṁ taṁ taṁ kīḷanto. **Ayamevā**ti bhikkhuvatthusmiṁ vuttanayo eva.

Pāpabhikkhusuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

Sāratthappakāsiniyā Saṁyuttanikāya-aṭṭhakathāya
Lakkhaṇasaṁyuttavaṇṇanāya Līnatthappakāsanā samattā.

SṬ.20.Opammasaṁyuttaṁ

(SṬ.20.1.)1. Kūṭasuttavaṇṇanā

223. **Kūṭaṁ** (SṬ.20.1/CS:pg.2.187) **gacchantī**ti kūṭacchiddassa anupavisanavasena kūṭaṁ gacchanti. Yā ca gopānasiyo gopānasantaragatā, tāpi kūṭaṁ āhacca ṭhānena **kūṭaṅgamā**. Duvidhāpi kūṭe samosaraṇā. **Kūṭassa samugghātena** vināsena bhijjanena. **Avijjāya samugghātenā**ti avijjāya accantameva appavattiyā. Tena ca mokkhadhammādhigamena tadanurūpadhammādhigamo dassito. **Appamattā**ti pana iminā tassa upāyo dassito.

Kūṭasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.20.2.)2. Nakhasikhasuttavaṇṇanā

224. **Evaṁ appakā** yathā nakhasikhāya āropitapaṁsu, sugatisaṁvattaniyassa kammassa appakattā **evaṁ devesupī**ti hīnūdāharaṇavasena vuttaṁ. Appatarā hi sattā ye devesu jāyanti, tañca kho kāmadevesu. Itaresu pana vattabbameva natthi.

Nakhasikhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.20.3.)3. Kulasuttavaṇṇanā

225. **Vidhaṁsayanti** viheṭhayanti. **Vaḍḍhitā**ti bhāvanāpāripūrivasena paribrūhitā. **Punappunaṁ katā**ti bhāvanāya bahulīkaraṇena aparāparaṁ pavattitā **yuttayānaṁ viya katā**ti yathā yuttaṁ ājaññarathaṁ chekena sārathinā adhiṭṭhitaṁ yathāruci pavattati, evaṁ yathāruci pavattiyā gamitā. **Patiṭṭhānaṭṭhenā**ti adhiṭṭhānaṭṭhena. **Vatthu viya katā** sabbaso upakkilesavisodhanena suvisodhitamariyādaṁ viya katā. **Adhiṭṭhitā**ti paṭipakkhadūrībhāvato subhāvitabhāvena avikampaneyyatāya ṭhapitā **Samantato citā**ti sabbabhāgena bhāvanūpacayaṁ gamitā. Tenāha **“suvaḍḍhitā”**ti (SṬ.20.3/CS:pg.2.188) **Suṭṭhu samāraddhā**ti mettābhāvanāya matthakappattiyā sammadeva sampāditā.

Kulasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.20.4.)4. Okkhāsuttavaṇṇanā

226. **Mahāmukha-ukkhalīnan**ti mahāmukhānaṁ mahantakoḷumbānaṁ sataṁ. **Paṇītabhojanabharitānan**ti sappimadhusakkarādīhi upanītapaṇītabhojanehi paripuṇṇānaṁ. **Tassā**ti pāṭhassa. **Goduhanamattan**ti godohanavelāmattaṁ. Taṁ pana kittakaṁ adhippetanti āha **"gāviyā"**ti-ādi. **Sabbasattesu hitapharaṇan**ti anodhisomettābhāvanamāha--mettacittaṁ appanāppattaṁ bhāvetuṁ sakkotīti adhippāyo. Tampi tato yathāvuttadānato **mahapphalataran**ti.

Okkhāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.20.5.)5. Sattisuttavaṇṇanā

227. **Agge paharitvā**ti tiṇhaphalasattiyā agge hatthena vā muṭṭhinā vā pahāraṁ datvā. **Kappāsavaṭṭiṁ viyā**ti pahatakappāsapiṇḍaṁ viya. **Niyyāsavaṭṭiṁ viyā**ti phalasaṇṭhānaṁ niyyāsapiṇḍaṁ viya. **Ekato katvā**ti kalikādibhāvena vīsatiṁsapiṇḍāni ekajjhaṁ katvā. **Alliyāpento** piṇḍaṁ karonto. **Paṭileṇetī**ti paṭilīnayati nāmeti. **Alliyāpento** te dvepi dhārā ekato samphusāpento. **Paṭikoṭṭetī**ti paṭipaharati. Tattha khaṇḍaṁ viya niyyāso. **Kappāsavaṭṭanakaraṇīyan**ti vihatassa kappāsassa paṭisaṁharaṇavasena bandhanadaṇḍaṁ. **Pavattento**ti kappāsassa saṁvellanavasena pavattento.

Sattisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.20.6.)6. Dhanuggahasuttavaṇṇanā

228. **Daḷhadhanuno**ti (SṬ.20.6/CS:pg.2.189) thirataradhanuno. Idāni tassa thiratarabhāvaṁ paricchedato dassetuṁ **"daḷhadhanū"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **dvisahassathāman**ti palānaṁ dvisahassathāmaṁ. Vuttamevatthaṁ pākaṭataraṁ katvā dassetuṁ **"yassā"**ti-ādimāha. Tattha **yassā**ti dhanuno. **Āropitassā**ti jiyaṁ āropitassa. **Jiyābaddho**ti jiyāya baddho. Pathavito muccati, etaṁ "dvisahassathāman"ti veditabbaṁ **Lohasīsādīnan**ti kāḷalohatambalohasīsādīnaṁ. **Bhāro**ti purisabhāro, so pana majjhimapurisassa vasena edisaṁ tassa balaṁ daṭṭhabbaṁ. **Uggahitasippā** dhanuvedasikkhāvasena. **Ciṇṇavasībhāvā** lakkhesu avirajjhanasarakkhepavasena. Kataṁ rājakulādīsu upagantvā asanaṁ sarakkhepo etehīti **katūpasanā**ti āha **"rājakulādīsu dassitasippā"**ti.

"Bodhisatto cattāri kaṇḍāni āharī"ti vatvā tameva atthaṁ vitthārato dassento **"tadā kirā"**ti-ādimāha. Tattha **javissāmā**ti dhāvissāma. **Aggi uṭṭhahī**ti sīghapatanasantāpena ca sūriyarasmisantāpassa āsannabhāvena ca usumā uṭṭhahi. **Pakkhapañjarenā**ti pakkhajālantarena.

Nivattitvāti "nippayojanamidaṁ javanan"ti nivattitvā. **Pattakaṭāhena otthaṭapatto viyā**ti pihitapatto viya ahosi, vegasā patanena nagarassa upari ākāsassa nirikkhaṇaṁ ahosi. Sañcāritattā **anekahaṁsasahassasadiso paññāyi** seyyathāpi bodhisattassa dhanuggahakāle sarakūṭādidassane.

Dukkaranti tassa adassanaṁ sandhāyāha, na attano patanaṁ. Sūriyamaṇḍalañhi atisīghena javena gacchantampi paññāsayojanāyāmavitthataṁ attano vipulatāya pabhassaratāya ca sattānaṁ cakkhussa gocarabhāvaṁ gacchati, javanahaṁso pana tādisena sūriyena saddhiṁ javena gacchanto na paññāyeyya. Tasmā vuttaṁ **"na sakkā tayā passitun"**ti. **Cattāro** akkhaṇavedhino. Gantvā gahite sotuṁ ghaṇḍaṁ piḷandhāpetvā sayaṁ puratthābhimukho nisinno. Puratthimadisābhimukhaṁ gatakaṇḍaṁ sandhāyāha **"paṭhamakaṇḍeneva saddhiṁ uppatitvā"**ti. Te cattāri kaṇḍāni ekakkhaṇeyeva khipiṁsu.

Āyuṁ (SṬ.20.6/CS:pg.2.190) saṅkharoti etenāti **āyusaṅkhāro**. Yathā hi kammajarūpānaṁ pavatti jīvitindriyapaṭibaddhā, evaṁ attabhāvassa pavatti tappaṭibaddhāti. Bahuvacananiddeso pana pāḷiyaṁ ekasmiṁ khaṇe anekasatasaṅkhassa jīvitindriyassa upalabbhanato. **Taṁ** jīvitindriyaṁ. **Tato** yathāvuttadevatānaṁ javato **sīghataraṁ khīyati** ittarakhaṇattā. Vuttañhetaṁ--

"Jīvitaṁ attabhāvo ca, sukhadukkhā ca kevalā;
Ekacittasamāyuttā, lahuso vattate khaṇo"ti. (mahāni.10).

Bhedoti bhaṅgo. **Na sakkā paññāpetuṁ** tatopi ativiya ittarakhaṇattā.

Dhanuggahasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.20.7.)7. Āṇisuttavaṇṇanā

229. Aññe rājāno ca bhāgaṁ gaṇhantā ime viya dasabhāgaṁ gaṇhantīti tesamayaṁ anugati paññāyati. Mahājanassa ānayanato **ānako**ti āha **"evaṁladdhanāmo"**ti. Idāni taṁ ādito paṭṭhāya āgamanānukkamaṁ dassetuṁ **"Himavante kirā"**ti-ādimāha. **Kareṇun**ti kareṇukaṁ, hatthininti attho. **Sakkariṁsū**ti anatthaparihāraṇavasena pasatthūpahāravasena ca pūjesuṁ. **Otarī**ti kuḷīradahaṁ pāvisi. **Paṭikkamitvā** ṭhapanavasena apakkamitvā **pati**.

Suvaṇṇarajatādimayanti kismiñci chidde suvaṇṇamayaṁ, kismiñci rajatamayaṁ, kismiñci phalikamayaṁ **āṇiṁ ghaṭayiṁsu** bandhiṁsu. Pubbe pharitvā tiṭṭhantassa dvādasa yojanāni pamāṇo etassāti **dvādasayojanappamāṇo,** saddo. Athassa anekasatakāle gacchante **antosālāyampi dukkhena suyyittha** āṇisaṅghāṭamattattā.

Gambhīrāti agādhā dukkhogāḷhā. Sallasuttañhi "animittamanaññātan"ti-ādinā pāḷivasena gambhīraṁ, na atthagambhīraṁ. Tathā hi tattha tā tā gāthā duviññeyyarūpā tiṭṭhanti, duviññeyyaṁ ñāṇena dukkhogāhanti katvā "gambhīran"ti (SṬ.20.7/CS:pg.2.191) vuccati. Pubbāparampettha kāsañci gāthānaṁ duviññeyyatāya dukkhogāhameva, tasmā taṁ pāḷivasena "gambhīran"ti vuttaṁ **"pāḷivasena gambhīrā sallasuttasadisā"**ti. Iminā nayena "atthavasena gambhīrā"ti ettha attho veditabbo. Mahāvedallasuttassa atthavasena gambhīratā pākaṭāyeva. Lokaṁ uttaratīti lokuttaro, navavidha-appamāṇadhammo, so atthabhūto etesaṁ atthīti **lokuttarā**. Tenāha **"lokuttara-atthadīpakā"**ti. **Sattasuññatadhammamattamevā**ti sattena attanā suññataṁ kevalaṁ dhammamattameva. **Uggahetabbaṁ pariyāpuṇitabban**ti ca liṅgavacanavipallāsena

vuttanti āha **“uggahetabbe ca pariyāpuṇitabbe cā”**ti. **Kavitā**ti kavino kammaṁ kavikatā. Yassa pana yaṁ kammaṁ, taṁ tena katanti vuccatīti āha **“kavitāti kavīhi katā”**ti. **Itaraṁ** “kāveyyā”ti padaṁ, kabbanti vuttaṁ hoti. “Kabban”ti ca kavinā vuttanti attho. Tenāha **“tasseva vevacanan”**ti. **Cittakkharā**ti vicitrākāra-akkharā. **Sāsanato bahibhūtā**ti na sāsanāvacarā. **Tesaṁ sāvakehī**ti “Buddhānaṁ sāvakā”ti apaññātānaṁ yesaṁ kesañci sāvakehi. **Anuggayhamānā**ti na uggayhamānā savanadhāraṇaparicaya-atthūpaparikkhādivasena anuggayhamānā. **Antaradhāyanti** adassanaṁ gacchanti.

Āṇisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.20.8.)8. Kaliṅgarasuttavaṇṇanā

230. Kaliṅgaraṁ vuccati khuddakadārukhaṇḍaṁ, taṁ upadhānaṁ etesanti **kaliṅgarūpadhānā**. Licchavī pana khadiradaṇḍaṁ upadhānaṁ katvā tadā vihariṁsu. Tasmā vuttaṁ **“khadiraghaṭikāsū”**ti-ādi. Pakativijjusaññito natthi etesaṁ khaṇo vijjhaneti **akkhaṇavedhino** tato sīghataraṁ vijjhanato. “Akkhaṇan”ti vijju vuccati ittarakhaṇattā. Akkhaṇobhāsena lakkhaṇavedhakā **akkhaṇavedhino**. Anekadhā bhinnassa vālassa vijjhanena **vālavedhino**. Vālekadeso hi idha “vālo”ti gahito.

Bahudeva divasabhāgaṁ padhānānuyogato uppannadarathaparissamavinodanatthaṁ **nhāyitvā**. **Te sandhāyā**ti te tathārūpe padhānakammikabhikkhū sandhāya. **Idaṁ** idāni vuccamānaṁ atthajātaṁ **vuttaṁ** porāṇaṭṭhakathāyaṁ. **Ayampi dīpo**ti (SṬ.20.8/CS:pg.2.192) tambapaṇṇidīpamāha. Padhānānuyuñjanavelāya nivedanavasena tattha tattha ekajjhaṁ pahataghaṇḍinigghoseneva **ekaghaṇḍinigghoso,** tattha tattha paṇṇasālādīsu vasantānaṁ bhikkhūnaṁ vasena ekapadhānabhūto. Nānāmukhoti anurādhapurassa pacchimadisāyaṁ eko vihāro, **pilicchikoḷi**nagarassa puratthimadisāyaṁ. Ubhayattha pavattaghaṇḍisaddā antarāpavattaghaṇḍisaddehi missetvā osaranti. **Kalyāṇiyaṁ** pavattaghaṇḍisaddo tathā nāgadīpe.

Kaliṅgarasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.20.9.)9. Nāgasuttavaṇṇanā

231. **Atikkantavelan**ti bhattānumodana-upanisinnakathāvelato atikkantavelaṁ. **Asambhinnenā**ti sarasampattito asambhinnena, sarassa uccāraṇasampattiṁ aparihāpetvāti attho. Aparisuddhāsayatāya **neva guṇavaṇṇāya na ñāṇabalāya hoti**. **Tan**ti taṁ tathā paccayānaṁ paribhuñjanaṁ, taṁ tathā micchāpaṭipajjanaṁ.

Nāgasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.20.10.)10. Biḷārasuttavaṇṇanā

232. **Gharānaṁ sandhī**ti gharena gharassa sambandhaṭṭhānaṁ. Saha malena vattatīti **samalaṁ**. Gehato gāmato ca nikkhamanacandanikaṭṭhānaṁ. **Saṅkāraṭṭhānan**ti saṅkārakūṭaṁ. Keci "sandhisaṅkārakūṭaṭṭhānan"ti vadanti. **Vuṭṭhānan**ti āpanna-āpattito, na kilesato vuṭṭhānaṁ, suddhante adhiṭṭhānaṁ. Taṁ pana yathā-āpannāya āpattiyā "desanā"tveva vuccatīti āha **"desanā paññāyatī"**ti.

Biḷārasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.20.11.)11. Siṅgālasuttavaṇṇanā

233. **Ettakampī**ti (SṬ.20.11/CS:pg.2.193) iminā jarasiṅgālena laddhabbaṁ cittassādamattampi na labhissati sakalameva kappaṁ sabbaso avīcijālāhi nirantaraṁ jhāyamānatāya niccadukkhāturabhāvato.

Siṅgālasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.20.12.)12. Dutiyasiṅgālasuttavaṇṇanā

234. **Katajānanan**ti katūpakārajānanaṁ. **Kataveditā**ti tasseva paresaṁ pākaṭakaraṇavasena jānanameva. **Ācāramevā**ti katāparādhameva.

Dutiyasiṅgālasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Sāratthappakāsiniyā Saṁyuttanikāya-aṭṭhakathāya
Opammasaṁyuttavaṇṇanāya Līnatthappakāsanā samattā.

SṬ.21.Bhikkhusaṁyuttaṁ

(SṬ.21.1.)1. Kolitasuttavaṇṇanā

235. **Sāvakānaṁ** (SṬ.21.1/CS:pg.2.194) **ālāpo**ti sāvakānaṁ sabrahmacāriṁ uddissa ālāpo. **Buddhehi sadisā mā homā**ti Buddhāciṇṇaṁ samudācāraṁ akathentehi sāvakehi, "āvuso bhikkhave"ti ālapitā bhikkhū, "āvuso"ti paṭivacanaṁ denti, na, "bhante"ti. **Dutiyajjhāne vitakkavicārā nirujjhanti** tesaṁ nirodheneva tassa jhānassa uppādetabbato. **Yesaṁ nirodhā**ti yesaṁ vacīsaṅgārānaṁ vitakkavicārānaṁ nirujjhanena suvikkhambhitabhāvena saddāyatanaṁ appavattiṁ gacchati kāraṇassa dūrato passambhitattā. **Ariyo**ti niddoso. Parisuddho **tuṇhībhāvo,** na titthiyānaṁ mūgabbataggahaṇaṁ viya aparisuddhoti adhippāyo. **Paṭhamajjhānādīnī**ti **ādi**-saddena tatiyajjhānādīni saṅgaṇhāti.

Ārammaṇabhūtena vitakkena saha gatā pavattāti **vitakkasahagatā**ti āha **"vitakkārammaṇā"**ti. Vitakkārammaṇatā ca saññāmanasikārānaṁ

sukhuma-ārammaṇaggahaṇavasena daṭṭhabbā. Tenāha **"na santato upaṭṭhahiṁsū"**ti. **Na paguṇaṁ** sammadeva vasībhāvassa anāpāditattā. **Saññāmanasikārāpī**ti tatiyajjhānādhigamāya pavattiyamānā saññāmanasikārāpi hānabhāgiyāva ahesuṁ, na visesabhāgiyā. **Sammā ṭhapehī**ti bahiddhā vikkhepaṁ pahāya sammā ajjhattameva cittaṁ ṭhapehi. **Ekaggaṁ karohī**ti teneva vikkhepapaṭibāhanena avihatamānasatāya cittasamādhānavasena ekaggaṁ karohi. **Āropehī**ti īsakampi bahumpi apatitaṁ katvā kammaṭṭhānārammaṇe āropehi. Dutiya-aggasāvakabhūmiyā pāripūriyā āyasmā mahābhiñño, na yathā tathāti āha **"mahābhiññatanti chaḷabhiññatan"**ti. **Iminā upāyenā**ti iminā "atha kho maṁ, āvuso"ti-ādinā vuttena upāyena. **Vaḍḍhetvā**ti uttari uttari visesabhāgiyabhāvāpādanena samādhiṁ paññañca brūhetvā brūhetvā.

Kolitasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.21.2.)2. Upatissasuttavaṇṇanā

236. **Ati-uḷārampi** (SṬ.21.2/CS:pg.2.195) **sattaṁ vā saṅkhāraṁ vā sandhāya vuttaṁ** sabbatthameva sabbaso chandarāgassa suppahīnattā. **Jānanatthaṁ pucchati** satthuguṇānaṁ ativiya uḷāratamabhāvato.

Upatissasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.21.3.)3. Ghaṭasuttavaṇṇanā

237. **Pariveṇaggenā**ti pariveṇabhāgena. Keci **"ekavihāre**ti ekacchanne ekasmiṁ āvāse"ti vadanti. **Te**ti te dvepi therā. **Pāṭiyekkesu ṭhānesū**ti visuṁ visuṁ ṭhānesu. **Nisīdantī**ti divāvihāraṁ nisīdanti. **Oḷāriko nāma jāto** parittadhammārammaṇattā tassa. **Te**ti thero Bhagavā ca.

Paripuṇṇavīriyoti catukiccasādhanavasena sampuṇṇavīriyo. **Paggahitavīriyo**ti īsakampi saṅkocaṁ anāpajjitvā pavattitavīriyo. **Upanikkhepanamattassevā**ti samīpe ṭhapanamattasseva.

Catubhūmakadhammesu labbhamānattā paññāya **"catubhūmakadhamme anupavisitvā ṭhitaṭṭhenā"**ti vuttaṁ. Lakkhitabbaṭṭhena samādhi eva **samādhilakkhaṇaṁ**. Evaṁ **vipassanālakkhaṇaṁ** veditabbaṁ. **Aññamaññassā**ti aññassa aññassa nānālakkhaṇāti veditabbaṁ. **Aññassā**ti itarassa. **Dhuran**ti vahitabbabhāraṁ. **Dvīsupi etesū**ti samādhilakkhaṇavipassanālakkhaṇesu sammāsambuddho nipphattiṁ gato.

Ghaṭasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.21.4.)4. Navasuttavaṇṇanā

238. Abhicetasi nissitā **ābhicetasikā**. Paṭipakkhavidhamanena abhivisiṭṭhaṁ

cittaṁ **abhicittaṁ**. Yasmā jhānānaṁ taṁsampayuttaṁ cittaṁ nissāya paccayo hotiyeva, tasmā **"nissitānan"**ti vuttaṁ. **Nikāmalābhī**ti yathicchitalābhī (SṬ.21.4/CS:pg.2.196) **Yathāpariccheḍenā**ti yathākatena kālaparicchedena. **Vipulalābhī**ti appamāṇalābhī. "Kasiran"ti hi parittaṁ vuccati, tappaṭipakkhena **akasiraṁ** appamāṇaṁ. Tenāha **"paguṇajjhānoti attho"**ti. **Sithilamārabbhā**ti sithilaṁ vīriyārambhaṁ katvāti atthoti āha **"sithilaṁ vīriyaṁ pavattetvā"**ti.

Navasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.21.5.)5. Sujātasuttavaṇṇanā

239. **Aññāni rūpānī**ti paresaṁ rūpāni. **Atikkantarūpo**ti attano rūpasampattiyā rūpasobhāya atikkamitvā ṭhitarūpo, sucirampi velaṁ olokentassa tuṭṭhi-āvaho. Dassanassa cakkhussa hitoti **dassanīyo**. Pasādaṁ āvahatīti **pāsādiko**. **Chavivaṇṇasundaratāyā**ti chavivaṇṇassa ceva sarīrasaṇṭhānassa ca sobhanabhāvena.

Sujātasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.21.6.)6. Lakuṇḍakabhaddiyasuttavaṇṇanā

240. **Virūpasarīravaṇṇan**ti asundarachavivaṇṇañceva asundarasaṇṭhānañca. **Pamāṇavasenā**ti sarīrappamāṇavasena. **Icchiticchitan**ti attanā icchiticchitaṁ. **Mahāsārajjan**ti mahanto maṅkubhāvo.

Guṇe āvajjetvāti attanā jānanakaniyāmena satthuno kāyaguṇe ca cārittaguṇe ca āvajjetvā manasi katvā.

Yojanāvaṭṭanti yojanaparikkhepaṁ.

"Kāyasmī"ti gāthāsukhatthaṁ niranunāsikaṁ katvā niddesoti vuttaṁ **"kāyasmin"**ti. **Akāraṇaṁ kāyappamāṇan**ti sarīrappamāṇaṁ nāma appamāṇaṁ, sīlādiguṇāva pamāṇanti adhippāyo.

Lakuṇḍakabhaddiyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.21.7.)7. Visākhasuttavaṇṇanā

241. Purassa (SṬ.21.7/CS:pg.2.197) esāti **porī,** cāturiyayuttatā. Tenāha **"puravāsīnan"**ti-ādi. Sā pana dutavilambitakhalitavasena appasannalūkhatādidosarahitā hotīti āha **"pura …pe… vācāyā"**ti. **Asandiddhāyā**ti muttavācāya. Tenāha **"apalibuddhāyā"**ti-ādi. Na elaṁ dosaṁ galetīti **anelagalā,** avirujjhanavācā. Tenāha **"niddosāyā"**ti. Catusaccassa pakāsakā, na kadāci saccavimuttāti āha **"catusaccapariyāpannāyā"**ti. Tā hi cattāri saccāni paricchijja āpādenti paṭipādenti pavattenti. Tenāha **"cattāri saccāni amuñcitvā pavattāyā"**ti. **Dhajo nāma** sabbadhammehi samussitaṭṭhena.

Visākhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.21.8.)8. Nandasuttavaṇṇṇanā

242. **Āraññiko**ti-ādīsu araññakathāsīsena senāsanapaṭisaṁyuttānaṁ dhutaṅgānaṁ, piṇḍapātakathāsīsena piṇḍapātapaṭisaṁyuttānaṁ, paṁsukūlikasīsena cīvarapaṭisaṁyuttānaṁ, taggahaṇeneva vīriyanissitadhutaṅgassa ca samādāya vattanaṁ dīpitanti veditabbaṁ. **Āgatena** Bhagavatā **aparabhāge kathitaṁ**.

Nandasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.21.9.)9. Tissasuttavaṇṇanā

243. **Bhaṇḍakan**ti pattacīvaraṁ. **Nisīdiyeva** vattassa asikkhitattā. Tujjanatthena vācā eva sattiyoti āha **"vācāsattīhī"**ti.

Vācāya sannitodakenāti vacanasaṅkhātena samantato niccaṁ katvā upatudanato sannitudakena. Vibhatti-alopena so niddeso. Tenāha **"vacanapatodenā"**ti.

Uccakule jāti etassāti **jātimā,** brahmajātiko isi. **Mātaṅgo**ti caṇḍālo. **Tatthā**ti kumbhakārasālāyaṁ. **Okāsaṁ yāci** (SṬ.21.9/CS:pg.2.198) kumbhakāraṁ. Mahantaṁ disvā āha-- **"paṭhamataraṁ paviṭṭho pabbajito"**ti. **Tatthevā**ti tassāyeva sālāya dvāraṁ nissāya dvārasamīpe. **Me**ti mayā. **Khama mayhan**ti mayhaṁ aparādhaṁ khamassu. **Te**ti tayā. Puna **te**ti tava. **Gaṇhi** uggantuṁ appadānavasena. Tenāha **"nāssa uggantuṁ adāsī"**ti. **Pabujjhiṁsū**ti niddāya pabujjhiṁsu pakatiyā pabujjhanavelāya upagatattā.

Chavoti nihīno. **Anantamāyo**ti vividhamāyo māyāvī.

Soti mattikāpiṇḍo. "Sattadhā bhijjī"ti etthāyamadhippāyo--yaṁ tena tāpasena pāramitāparibhāvanasamiddhāhi nānāvihārasamāpattiparipūritāhi sīladiṭṭhisampadādīhi susaṅkhatasantāne mahākaruṇādhivāse mahāsatte bodhisatte ariyūpavādakammaṁ abhisapasaṅkhātaṁ pharusavacanaṁ pavattitaṁ, taṁ mahāsattassa khettavisesabhāvato tassa ca ajjhāsayapharusatāya diṭṭhadhammavedanīyaṁ hutvā sace so mahāsattaṁ na khamāpeti, taṁ kakkhaḷaṁ hutvā vipaccanasabhāvaṁ jātaṁ, khamāpite pana mahāsatte payogasampattipaṭibāhitattā avipākadhammataṁ āpajjati ahosikammabhāvato. Ayañhi ariyūpavādapāpassa diṭṭhadhammavedanīyassa ca dhammatā. Yaṁ taṁ bodhisattena sūriyuggamananivāraṇaṁ kataṁ, ayaṁ bodhisattena diṭṭho upāyo. Tena hi ubbāḷhā manussā bodhisattassa santike tāpasaṁ ānetvā khamāpesuṁ. Sopi ca mahāsattassa guṇe jānitvā tasmiṁ cittaṁ pasādesi. Yaṁ panassa matthake mattikāpiṇḍassa ṭhapanaṁ tassa sattadhā phālanaṁ kataṁ, taṁ manussānaṁ cittānurakkhaṇatthaṁ. Aññathā hi ime pabbajitā samānā cittassa vasaṁ vattanti, na pana cittamattano vase vattāpentīti mahāsattampi tena sadisaṁ katvā gaṇheyyuṁ, tadassa nesaṁ dīgharattaṁ ahitāya dukkhāyāti. **Patirūpan**ti yuttaṁ.

Tissasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.21.10.)10. Theranāmakasuttavaṇṇanā

244. **Atīte khandhapañcake**ti atīte attabhāve. **Chandarāgappahānenā**ti chandarāgassa accantameva jahanena. **Pahīnaṁ nāma hoti** anapekkhapariccāgato. **Paṭinissaṭṭhaṁ nāma hoti** sabbaso chaḍḍitattā. **Tayo** (SṬ.21.10/CS:pg.2.199) **bhave**ti iminā upādiṇṇakadhammānaṁyeva gahaṇaṁ. **Sabbā khandhāyatanadhātuyo cā**ti iminā upādiṇṇānampi anupādiṇṇānampi dvidhā pavattalokiyadhammānaṁ gahaṇaṁ avisesetvā vuttattā. **Viditaṁ pākaṭaṁ katvā ṭhitaṁ** pariññābhisamayavasena. **Tesvevā**ti tebhūmakadhammesu eva. **Anupalittaṁ** amathitaṁ asaṁkiliṭṭhaṁ taṇhādiṭṭhisaṁkilesābhāvato. **Tadeva sabban**ti heṭṭhā tīsupi padesu idha sabbaggahaṇena gahitaṁ tebhūmakavaṭṭaṁ. **Jahitvā**ti pahānābhisamayavasena. Taṇhā khīyati etthāti **taṇhakkhaya**saṅkhāte nibbāne **vimuttaṁ**. **Tamahan**ti taṁ uttamapuggalaṁ ekavihāriṁ brūmi taṇhādutiyassa abhāvato. Ettha ca pariññāpahānābhisamayakathanena itarampi abhisamayaṁ atthato kathitamevāti daṭṭhabbaṁ.

Theranāmakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.21.11.)11. Mahākappinasuttavaṇṇanā

245.**Mahākappino**ti pūjāvacanametaṁ yathā "Mahāmoggallāno"ti. **Tathārūpan**ti "Buddho dhammo"ti-ādikaṁ guṇavisesavantapaṭibaddhaṁ. **Sāsanan**ti desantarato āgatavacanaṁ. **Jaṅghavāṇijā**ti jaṅghacārino vāṇijā. **Kiñci sāsanan**ti apubbapavattidīpakaṁ kiñci vacananti pucchi. **Pīti uppajji** yathā taṁ suciraṁ katābhinīhāratāya paripakkañāṇassa. **Aparimāṇaṁ** guṇassa aparimāṇato sabbaññuguṇaparidīpanato, sesaratanadvaye niyyānikabhāvadīpanato diṭṭhisīlasāmaññena saṁhatabhāvadīpanatoti vattabbaṁ. Yathānusiṭṭhaṁ paṭipajjamāne apāyadukkhato saṁsāradukkhato ca apatante dhāretīti **dhammo**. Suparisuddhadiṭṭhisīlasāmaññena saṁhatoti **saṅgho**ti. Ratanattho pana tiṇṇampi sadiso evāti.

Navasatasahassāni adāsi devī. **Tumhe**ti rājiniṁ gāravena bahuvacanena vadati. **Rāgo**ti anugacchantarāgo.

Janiteti kammakilesehi nibbattite. Kammakilesehi pajātattā pajāti pajāsaddo janitasaddena samānatthoti āha--**"janite, pajāyāti attho"**ti. **Aṭṭhahi vijjāhī**ti **ambaṭṭhasutte** (dī.ni.1.278) āgatanayena. Tattha hi vipassanāñāṇamanomayiddhīhi saha cha abhiññā "aṭṭha vijjā"ti āgatā (SṬ.21.11/CS:pg.2.200) **Tapati** paṭipakkhavidhamanena vijjotati, taṁ sūriyassa virocananti āha--**"tapatīti virocatī"**ti. Jhānaṁ samāpajjitvā samāhitena cittena vipassanaṁ vaḍḍhetvā phalasamāpattiṁ samāpajjitvā nisinnoti āha--**"duvidhena jhānena jhāyamāno"**ti. **Sabbamaṅgalagāthā**ti sabbamaṅgalāvirodhī gāthāti vadanti. Tathā hi vadanti--

"Maṅgalaṁ Bhagavā Buddho, Dhammo Saṅgho ca maṅgalaṁ;
Sabbesampi ca sattānaṁ, sa puññavitamaṅgalan"ti.

Pūjaṁ kāretvā ekaṁ agārikadhammakathikaṁ upāsakaṁ āha. Ettha ca "jhāyī tapatī"ti iminā ārammaṇūpanijjhānānaṁ gahitattā dhammaratanaṁ gahitameva. "Brāhmaṇo"ti iminā saṅgharatanaṁ gahitameva. Buddharatanaṁ pana sarūpeneva gahitanti.

Mahākappinasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.21.12.)12. Sahāyakasuttavaṇṇanā

246. Sammā saṁsandanavasena eti pavattatīti sameti, sammādiṭṭhi-ādi. Sammā cirarattaṁ cirakālaṁ sameti etesaṁ atthīti **cirarattaṁsametikā**. Tenāha **"dīgharattan"**ti-ādi. **Idāni imesan**ti etarahi etesaṁ. **Ayaṁ sāsanadhammo** ajjhāsayato payogato ca sammā **saṁsandati sameti,** tasmā majjhe bhinnaṁ viya samameva na visadisaṁ. Kiñca tato eva **Buddhena** Bhagavatā paveditadhammavinaye **etesaṁ** paṭipatti**sāsanadhammo sobhati** virocatīti attho. **Ariyappavedite**ti ariyena sammāsambuddhena sammadeva pakāsite ariyadhamme. Sammadeva samucchedapaṭippassaddhivinayānaṁ vasena **suṭṭhu vinītā** sabbakilesadarathapariḷāhānaṁ vūpasamena.

~Sahāyakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā. ~

~Sāratthappakāsiniyā Saṁyuttanikāya-aṭṭhakathāya Bhikkhusaṁyuttavaṇṇanāya Līnatthappakāsanā samattā. ~

~Niṭṭhitā ca Sāratthappakāsiniyā Saṁyuttanikāya-aṭṭhakathāya Nidānavaggavaṇṇanā.~

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

Saṁyuttanikāye
Saṁyutta-ṭīkā
3-Khandhavaggaṭīkā

《相應部》蘊篇疏

(CS：pg.2.201~2.279)

SṬ.22.Khandhasaṁyuttaṁ

1. Nakulapituvaggo

(SṬ.22.1.)1. Nakulapitusuttavaṇṇanā

1. Bhaggā (SṬ.22.1/CS:pg.2.201) nāma jānapadino rājakumārā. Tesaṁ nivāso ekopi janapado ruḷhīvasena "bhaggā"tveva vuccatīti katvā vuttaṁ **"evaṁnāmake janapade"**ti, evaṁ bahuvacanavasena laddhanāme"ti attho. **Tasmiṁ vanasaṇḍe**ti yo pana vanasaṇḍo pubbe migānaṁ abhayatthāya dinno, tasmiṁ vanasaṇḍe. Yasmā so gahapati tasmiṁ nagare "Nakulapitā"ti puttassa vasena paññāyittha, tasmā vuttaṁ **"Nakulapitā"**ti nakulassa nāma dārakassa pitāti attho. Bhariyāpissa "nakulamātā"ti paññāyittha.

Jarājiṇṇoti jarāvasena jiṇṇo, na byādhi-ādīnaṁ vasena jiṇṇo. **Vayovuḍḍho**ti jiṇṇattā eva vayovuḍḍhippattiyā vuḍḍho, na sīlādivuḍḍhiyā. Jātiyā mahantatāya cirarattatāya **jātimahallako**. **Tiyaddhagato**ti paṭhamo majjhimo pacchimoti tayo addhe gato. Tattha paṭhamaṁ dutiyañca atikkantattā pacchimaṁ upagatattā **vayo-anuppatto**. **Āturakāyo**ti dukkhavedanāpavisatāya anassādakāyo. Gelaññaṁ pana dukkhagatikanti (SṬ.22./CS:pg.2.202) **"gilānakāyo"**ti vuttaṁ. Tathā hi **saccavibhaṅge** (vibha.190ādayo) dukkhasaccaniddese dukkhaggahaṇeneva gahitattā byādhi na niddiṭṭho. **Niccapaggharaṇaṭṭhenā**ti sabbadā asucipaggharaṇabhāvena. So panassa āturabhāvenāti āha--**"āturaṁyeva nāmā"**ti. **Visesenā**ti adhikabhāvena. Āturatīti āturo. Saṅgāmappatto santattakāyo. Jarāya āturatā **jarāturatā**. Kusalapakkhavaḍḍhanena mano bhāventīti **manobhāvanīyā**. Manasā vā bhāvanīyā sambhāvanīyāti **manobhāvanīyā**. **Anusāsatū**ti anu anu sāsatūti ayamettha atthoti āha--**"punappunaṁ sāsatū"**ti. **Aparāparaṁ** pavattitaṁ hitavacanaṁ. **Anotiṇṇe vatthusmiṁ** yo evaṁ karoti, tassa ayaṁ guṇo dosoti vacanaṁ. **Tantivasenā**ti tantisannissayena ayaṁ anusāsanī nāma. **Paveṇī**ti tantiyā eva vevacanaṁ.

Aṇḍaṁ viya bhūtoti adhikopamā kāyassa aṇḍakosato abaladubbalabhāvato. Tenāha **"aṇḍaṁ hī"**ti-ādi. **Bāloyeva** tādisattabhāvasamaṅgī muhuttampi ārogyaṁ paṭijānanto.

Vippasannānīti pakatimākāraṁ atikkamitvā visesena pasannāni. Tenāha--**"su-u pasannānī"**ti. Pasannacittasamuṭṭhitarūpasampadāhi tāhi tassa mukhavaṇṇassa

pārisuddhīti āha--**“parisuddhoti niddoso”**ti. Tenevāha **“nirupakkilesatāyā”**ti-ādi. Etenevassindriyavippasannatākāraṇampi saṁvaṇṇitanti daṭṭhabbaṁ. **Esa** mukhavaṇṇo. **Nayaggāhapaññā kiresā**ti idaṁ anāvajjanavaseneva vuttabhāvaṁ sandhāyāha.

Yaṁ neva puttassāti-ādi “ovadatu no, bhante, Bhagavā yathā mayaṁ paralokepi aññamaññaṁ samāgaccheyyāmā”ti vuttavacanaṁ sandhāya vuttameva. **Madhuradhammadesanāyeva** satthu sammukhā paṭiladdhā, tassa attano pemagāravagahitattā **“amatābhiseko”ti veditabbo**.

Idaṁ padadvayaṁ. **Ārakattā kilesehi** maggena samucchinnattā. **Anaye**ti avaḍḍhiyaṁ, anattheti attho. **Anaye** vā anupāye. **Na iriyanato** avattanato. **Aye**ti vaḍḍhiyaṁ atthe upāye ca. **Araṇīyato**ti payirupāsitabbato. Niruttinayena padasiddhi veditabbā purimesu atthavikappesu (SṬ.22.1/CS:pg.2.203) pacchime pana saddasatthavasenapi. Yadipi ariyasaddo “ye hi vo ariyā parisuddhakāyakammantā”ti-ādīsu (ma.ni.1.35) visuddhāsayapayogesu puthujjanesupi vaṭṭati, idha pana ariyamaggādhigamena sabbalokuttarabhāvena ca ariyabhāvo adhippetoti dassento āha--**“Buddhā cā”**ti-ādi. Tattha **paccekabuddhā Tathāgatasāvakā ca sappurisā**ti idaṁ “ariyā sappurisā”ti idha vuttapadānaṁ atthaṁ asaṅkarato dassetuṁ vuttaṁ. Yasmā pana nippariyāyato ariyasappurisabhāvā abhinnasabhāvā, tasmā **“sabbeva vā”**ti-ādi vuttaṁ.

Ettāvatā hi Buddhasāvako vutto, tassa hi ekantena kalyāṇamitto icchitabbo parato ghosamantarena paṭhamamaggassa anuppajjanato. Visesato cassa Bhagavāva “kalyāṇamitto”ti adhippeto. Vuttañhetaṁ “mamañhi, Ānanda, kalyāṇamittaṁ āgamma jātidhammā sattā jātiyā parimuccantī”ti-ādi (saṁ.ni.1.129 5.2). So eva ca aveccapasādādhigamena daḷhabhatti nāma. Vuttampi cetaṁ “yaṁ mayā sāvakānaṁ sikkhāpadaṁ paññattaṁ, taṁ mama sāvakā jīvitahetupi nātikkamantī”ti (udā.45 cūḷava. 385). **Kataññutādīhi paccekabuddhabuddhā**ti ettha kataṁ jānātīti kataññū. Kataṁ viditaṁ pākaṭaṁ karotīti katavedī. Paccekabuddhā hi anekesupi kappasatasahassesu kataṁ upakāraṁ jānanti, katañca pākaṭaṁ karonti satijanana-āmisapaṭiggahaṇādinā. Tathā saṁsāradukkhadukkhitassa sakkaccaṁ karonti kiccaṁ, yaṁ attanā kātuṁ sakkā. Sammāsambuddho pana kappānaṁ asaṅkhyeyyasahassesupi kataṁ upakāraṁ maggaphalānaṁ upanissayañca jānanti, pākaṭañca karonti. Sīho viya ca evaṁ sabbattha sakkaccameva dhammadesanaṁ karontena Buddhakiccaṁ karonti. Yāya paṭipattiyā ariyā diṭṭhā nāma honti, tassā appaṭipajjanaṁ, tattha ca ādarābhāvo **ariyānaṁ adassanasīlatā, na ca dassane sādhukāritā**ti veditabbā. **Cakkhunā adassāvī**ti ettha cakkhu nāma na maṁsacakkhu eva, atha kho dibbacakkhupīti āha **“dibbacakkhunā vā”**ti. **Ariyabhāvo**ti yehi yogato “ariyā”ti vuccanti, te maggaphaladhammā daṭṭhabbā.

Tatrāti ñāṇadassanasseva dassanabhāve. **Vatthū**ti adhippetatthañāpanakāraṇaṁ. **Evaṁ vuttepī**ti evaṁ aññāpadesena attupanāyikaṁ katvā (SṬ.22.1/CS:pg.2.204) vuttepi. **Dhamman**ti lokuttaradhammaṁ, catusaccadhammaṁ vā. **Ariyakaradhammā** aniccānupassanādayo, vipassiyamānā vā aniccādayo, cattāri vā ariyasaccāni.

Avinītoti na vinīto adhisīlasikkhādīnaṁ vasena na sikkhito. Yesaṁ saṁvaravinayādīnaṁ abhāvena ayaṁ “avinīto”ti vuccati, te tāva dassetuṁ **“duvidho vinayo nāmā”**ti-ādimāha. Tattha **sīlasaṁvaro**ti pātimokkhasaṁvaro veditabbo, so ca atthato kāyikavācasiko avītikkamo. **Satisaṁvaro**ti indriyārakkhā, sā ca tathāpavattā satiyeva. **Ñāṇasaṁvaro**ti “sotānaṁ saṁvaraṁ brūmī”ti (su.ni.1041) vatvā “paññāyete pidhīyare”ti (su.ni.1041) vacanato sotasaṅkhātānaṁ taṇhādiṭṭhiduccarita-avijjā-avasiṭṭhakilesānaṁ saṁvaro pidahanaṁ samucchedañāṇanti

veditabbaṁ. **Khantisaṁvaro**ti adhivāsanā, sā ca tathāpavattā khandhā, adoso vā, "paññā"ti keci vadanti. **Vīriyasaṁvaro** kāmavitakkādīnaṁ vinodanavasena pavattaṁ vīriyameva. Tena tena aṅgena tassa tassa aṅgassa pahānaṁ **tadaṅgappahānaṁ**. Vikkhambhanavasena pahānaṁ **vikkhambhanappahānaṁ**. Sesapadattayepi eseva nayo.

Iminā pātimokkhasaṁvarenāti-ādi sīlasaṁvarādīnaṁ vivaraṇaṁ. Tattha **samupeto**ti **iti**-saddo ādi-attho. Tena "upagato"ti-ādinā **vibhaṅge** (vibha.511) āgataṁ saṁvaravibhaṅgaṁ dasseti. **Kāyaduccaritādīnan**ti dussīlyasaṅkhātānaṁ kāyavacīduccaritādīnaṁ muṭṭhasaccasaṅkhātassa pamādassa, abhijjhādīnaṁ vā akkhanti-aññāṇakosajjānañca. **Saṁvaraṇato**ti pidahanato, **vinayanato**ti kāyavācācittānaṁ virūpapavattiyā vinayanato, kāyaduccaritādīnaṁ vā apanayanato, kāyādīnaṁ vā jimhapavattiṁ vicchinditvā ujukanayanatoti attho. Paccayasamavāye uppajjanārahānaṁ kāyaduccaritādīnaṁ tathā tathā anuppādanameva saṁvaraṇaṁ vinayanañca veditabbaṁ.

Yaṁ pahānanti sambandho. **"Nāmarūpaparicchedādīsu vipassanāñāṇesū"**ti kasmā vuttaṁ? Nanu nāmarūpaparicchedapaccayapariggahakaṅkhāvitaraṇāni na vipassanāñāṇāni sammasanākārena appavattanato? Saccametaṁ, vipassanāñāṇassa pana adhiṭṭhānabhāvato evaṁ vuttaṁ. Nāmarūpamattamidaṁ, "natthi ettha attā vā attaniyaṁ (SṬ.22.1/CS:pg.2.205) vā"ti evaṁ pavattañāṇaṁ **nāmarūpavavatthānaṁ**. Sati vijjamāne khandhapañcakasaṅkhāte kāye, sayaṁ vā satī tasmiṁ kāye diṭṭhi **sakkāyadiṭṭhi,** sā ca "rūpaṁ attato samanupassatī"ti evaṁ pavattā attadiṭṭhi. Tassa nāmarūpassa kammāvijjādipaccayapariggaṇhanañāṇaṁ **paccayapariggaho**. "Natthi hetu, natthi paccayo sattānaṁ saṁkilesāyā"ti-ādinayappavattā **ahetudiṭṭhi**. "Issarapurisapajāpatipakati-aṇukālādīhi loko pavattati nivattati cā"ti tathā tathā pavattā diṭṭhi **visamahetudiṭṭhi**. **Tassevā**ti paccayapariggahasseva. **Kaṅkhāvitaraṇenā**ti yathā etarahi nāmarūpassa kammādipaccayato uppatti, evaṁ atīte anāgatepīti tīsu kālesu vicikicchāpanayanañāṇena. **Kathaṁkathībhāvassā**ti "ahosiṁ nu kho ahaṁ atītamaddhānan"ti-ādinayapavattāya (ma.ni.1.18 saṁ.ni.2.20) saṁsayappavattiyā. **Kalāpasammasanenā**ti "yaṁ kiñci rūpaṁ atītānāgatapaccuppannan"ti-ādinā (saṁ.ni.3.48-49) khandhapañcakaṁ ekādasasu okāsesu pakkhipitvā sammasanavasena pavattena vipassanāñāṇena. **Ahaṁ mamāti gāhassā**ti "attā attaniyan"ti gahaṇassa. **Maggāmaggavavatthānenā**ti maggāmaggañāṇavisuddhiyā. **Amagge maggasaññāyā**ti amagge obhāsādike "maggo"ti uppannasaññāya. Yasmā sammadeva saṅkhārānaṁ udayaṁ passanto "evamete saṅkhārā anurūpakāraṇato uppajjanti, na pana ucchijjantī"ti gaṇhāti, tasmā vuttaṁ **"udayadassanena ucchedadiṭṭhiyā"**ti. Yasmā pana saṅkhārānaṁ vayaṁ "yadipime saṅkhārā avicchinnā vattanti, uppannuppannā pana appaṭisandhikā nirujjhantevā"ti passato kuto sassataggāho. Tasmā vuttaṁ **"vayadassanena sassatadiṭṭhiyā"**ti. **Bhayadassanenā**ti bhayatūpaṭṭhānañāṇena. **Sabhaye**ti sabbabhayānaṁ ākarabhāvato sakaladukkhavūpasamasaṅkhātassa paramassāsassa paṭipakkhabhāvato ca sabhaye khandhapañcake. **Abhayasaññāyā**ti "abhayaṁ kheman"ti uppannasaññāya. **Assādasaññā** nāma pañcupādānakkhandhesu assādanavasena pavattasaññā, yo "ālayābhiniveso"tipi vuccati. **Abhiratisaññā** tattheva abhiramaṇavasena pavattasaññā, yā "nandī"tipi vuccati. **Amuccitukāmatā** ādānaṁ. **Anupekkhā** saṅkhārehi anibbindanaṁ, sālayatāti attho. **Dhammaṭṭhitiyaṁ** paṭiccasamuppāde. **Paṭilomabhāvo** sassatucchedaggāho, paccayākārapaṭicchādakamoho vā. **Nibbāne** (SṬ.22.1/CS:pg.2.206) **ca paṭilomabhāvo** saṅkhāresu nati, nibbānapaṭicchādakamoho vā. **Saṅkhāranimittaggāho**ti yādisassa kilesassa appahīnatā vipassanā saṅkhāranimittaṁ na

muñcati, so kileso, yo "saṁyogābhiniveso"tipi vuccati, **saṅkhāranimittaggāhassa,** atikkamanameva vā **pahānaṁ**.

Pavatti eva **pavattibhāvo,** pariyuṭṭhānanti attho. **Nīvaraṇādidhammānan**ti **ādi**-saddena nīvaraṇapakkhiyā kilesā vitakkavicārādayo ca gayhanti. Catunnaṁ ariyamaggānaṁ bhāvitattā accantaṁ appavattibhāvena yaṁ pahānanti sambandho. Kena pana pahānanti? "Ariyamaggehevā"ti viññāyamānoyamattho tesaṁ bhāvitattā appavattivacanato. **"Samudayapakkhikassā"**ti ettha cattāropi maggā catusaccābhisamayāti katvā tehi pahātabbena tena tena samudayasaṅkhātena lobhena saha pahātabbattā samudayasabhāvattā ca. **Saccavibhaṅge** ca sabbakilesānaṁ samudayabhāvassa vuttattā "samudayapakkhikā"ti diṭṭhi-ādayo vuccanti. **Paṭipassaddhattaṁ** vūpasantatā.

Saṅkhatanissaṭatā saṅkhārasabhāvābhāvo. **Pahīnasabbasaṅkhatan**ti virahitasabbasaṅkhataṁ, visaṅkhāranti attho. Pahānañca taṁ vinayo cāti **pahānavinayo** purimena atthena. Dutiyena pana pahīyatīti pahānaṁ, tassa vinayoti yojetabbo.

Bhinnasaṁvarattāti naṭṭhasaṁvarattā, saṁvarābhāvatoti attho. Tena asamādinnasaṁvaropi saṅgahitova hoti. Samādānena hi sampādetabbo saṁvaro, tadabhāve na hotīti. **Ariye**ti ariyo. Paccattavacanañhetaṁ. **Esese**ti eso eso, atthato anaññoti attho. **Tajjāte**ti atthato taṁsabhāvo, sappuriso ariyasabhāvo, ariyo ca sappurisabhāvoti attho.

So ahanti attanā parikappitaṁ attānaṁ diṭṭhigatiko vadati. "Ahaṁbuddhinibandhano attā"ti hi attavādino laddhi. **Advayan**ti dvayatārahitaṁ. Abhinnaṁ vaṇṇameva "accī"ti gahetvā "accīti vaṇṇo evā"ti tesaṁ ekattaṁ passanto viya yathāparikappitaṁ attānaṁ "rūpan"ti, yathādiṭṭhaṁ vā rūpaṁ, "attā"ti gahetvā tesaṁ ekattaṁ passanto daṭṭhabbo. Ettha ca "rūpaṁ attā"ti (SṬ.22.1/CS:pg.2.207) imissā pavattiyā abhāvepi rūpe attaggahaṇaṁ pavattamānaṁ acciyaṁ vaṇṇaggahaṇaṁ viya "advayadassanan"ti vuttaṁ. Upamāyo ca anaññattādigahaṇanidassanavaseneva vuttā, na vaṇṇādīnaṁ viya attano vijjamānadassanatthaṁ. Na hi attani sāmibhāvena rūpañca sakiñcanabhāvena samanupassati. **Attani vā rūpan**ti attānaṁ rūpassa sabhāvato ādhāraṇabhāvena. **Rūpasmiṁ vā attānan**ti rūpassa attano ādhāraṇabhāvena diṭṭhipassanāya passati. **Pariyuṭṭhaṭṭhāyī**ti pariyuṭṭhānappattāhi diṭṭhitaṇhāhi "rūpaṁ attā, rūpavā attā"ti-ādinā khandhapañcakaṁ micchā gahetvā tiṭṭhanato. Tenāha **"pariyuṭṭhānākārenā"**ti-ādi. **Eseva nayo**ti yo "idhekacco rūpaṁ attato samanupassatī"ti-ādinā rūpakkhandhe vutto saṁvaṇṇanānayo, vedanākkhandhādīsupi eso eva nayo veditabbo.

Suddharūpamevāti arūpena amissitaṁ kevalaṁ rūpameva. **Arūpan**ti suddha-arūpaṁ rūpassa aggahitattā. **Catūsu khandhesu tiṇṇaṁ tiṇṇaṁ vasenā**ti catūsu khandhesu tiṇṇaṁ tiṇṇaṁ gahaṇavasena rūpārūpamissako attā kathito tasmiṁ tasmiṁ gahaṇe vedanādivinimutta-arūpadhamme kasiṇarūpena saddhiṁ sabbarūpadhamme ca ekajjhaṁ gahaṇasiddhito. **Pañcasu ṭhānesu ucchedadiṭṭhi kathitā,** te te eva dhamme "attā"ti gahaṇato tesañca ucchedabhāvato. Avasesesu pana pannarasasu ṭhānesu rūpaṁ "attā"ti gahetvāpi diṭṭhigatiko tattha niccasaññaṁ na vissajjeti kasiṇarūpena taṁ missetvā tassa ca uppādādīnaṁ adassanato, tasmāssa tatthapi hotiyeva **sassatadiṭṭhi** ekaccasassatagāhavasenapi. **Maggāvaraṇā** viparītadassanato. **Na saggāvaraṇā** akammapathappattatāya. Akiriyāhetukanatthikadiṭṭhiyo eva hi kammapathadiṭṭhiyo.

Kāyoti rūpakāyo. So **āturoyeva** asavasabhāvato. **Rāgadosamohānugatan**ti appahīnarāgadosamohasantāne pavattaṁ. **Idhā**ti imasmiṁ sutte. **Dassitaṁ** āturabhāvena.

Nikkilesatāyāti sayaṁ pahīnakilesasantānagatatāya. **Sekhā neva āturacittā** pahīnakilese upādāya, appahīne pana upādāya āturacittā. **Anāturacittataṁyeva bhajanti** vaṭṭānusārimahājanassa viya tesaṁ cittassa kilesavasena āturattābhāvato.

~Nakulapitusuttavaṇṇanā niṭṭhitā. ~

(SṬ.22.2.)2. Devadahasuttavaṇṇanā

2. **Devā** (SṬ.22.2/CS:pg.2.208) **vuccanti rājāno** "dibbanti kāmaguṇehi kīḷanti laḷanti, attano vā puññānubhāvena jotantī"ti katvā. Tesaṁ dahoti **devadaho**. Sayaṁjāto vā so hoti, tasmāpi **"devadaho"**ti vutto. **Tassa avidūre nigamo "devadahan"tveva saṅkhaṁ gato** yathā "varaṇānagaraṁ, godhāgāmo"ti. Pacchābhūmiyaṁ aparadisāyaṁ niviṭṭhajanapado pacchābhūmaṁ, taṁ gantukāmā **pacchābhūmagamikā**. **Te sabhāre**ti te bhikkhū therassa vasena sabhāre kātukāmatāya. Yadi thero tesaṁ bhāro, therassapi te bhārā evāti **"te sabhāre kātukāmatāyā"**ti vuttaṁ. Evañhi thero te ovaditabbe anusāsitabbe maññatīti. Idāni tamatthaṁ vivaranto **"yo hī"**ti-ādimāha. **Ayaṁ nibbhāro nāma** kañci puggalaṁ attano bhāraṁ katvā avattanato.

Catubbidhenāti dhātukosallaṁ āyatanakosallaṁ paṭiccasamuppādakosallaṁ ṭhānāṭṭhānakosallanti evaṁ catubbidhena.

Te mahallakābādhikātidaharapuggale gaṇhitvāva gacchati. Te hi divasadvayena vūpasantaparissamā eva. **Hatthivānaratittira**paṭibaddhaṁ **vatthuṁ kathetvā**. **"Eḷakāḷagumbe**ti kāḷatiṇagacchamaṇḍape"tipi vadanti.

Vividhaṁ nānābhūtaṁ rajjaṁ virajjaṁ, virajjameva **verajjaṁ,** tattha gataṁ, paradesagatanti attho. Tenāha **"ekassā"**ti-ādi. **Cittasudattādayo**ti cittagahapati-Anāthapiṇḍikādayo. **Vīmaṁsakā**ti dhammavicārakā. **Kin**ti kīdisaṁ. **Dassanan**ti siddhantaṁ. **Ācikkhati** kīdisanti adhippāyo. **Dhammassā**ti Bhagavatā vuttadhammassa. **Anudhamman**ti anukūlaṁ avirujjhanadhammaṁ. So pana veneyyajjhāsayānurūpadesanāvitthāroti āha--**"vuttabyākaraṇassa anubyākaraṇan"**ti. Dhāreti attano phalanti **dhammo,** kāraṇanti āha--**"sahadhammikoti sakāraṇo"**ti. **Imināpi** pāṭhantarena **vādo eva dīpito,** na tena pakāsitā kiriyā.

Taṇhāvaseneva channampi padānaṁ **attho veditabbo**. Yasmā rāgādayo taṇhāya eva avatthāvisesāti. Tenāha **"taṇhā hī"**ti-ādi. Vihananti kāyaṁ cittañcāti **vighāto,** dukkhanti āha--**"avighātoti** (SṬ.22./CS:pg.2.209) **nidukkho"**ti. Upāyāseti upatāpetīti upāyāso, upatāpo. Tappaṭipakkho pana **anupāyāso nirūpatāpo** daṭṭhabbo. **Sabbatthā**ti sabbavāresu.

~Devadahasuttavaṇṇanā niṭṭhitā. ~

(SṬ.22.3.)3. Hāliddikānisuttavaṇṇanā

3. "Avantidakkhiṇāpathe"ti aññesu suttapadesu āgatattā āha **"avantidakkhiṇāpathasaṅkhāte"**ti. Majjhimadesato hi dakkhiṇadisāya avantiraṭṭhaṁ. Pavattayittha ettha laddhīti **pavattaṁ,** pavattitabbaṭṭhānanti āha "laddhipavattaṭṭhāne"ti. Ruppanasabhāvo dhammoti katvā **rūpadhātūti rūpakkhandho** vutto. **Rūpadhātumhi**

ārammaṇapaccayabhūtena **rāgena** sahajātenapi asahajātenapi upanissayabhūtena appahīnabhāveneva **vinibaddhaṁ** paṭibaddhaṁ **kammaviññāṇaṁ**. **Okasārī**ti vuccati--"tasmiṁ rūpadhātusaññite oke sarati pavattatī"ti katvā. Avati ettha gacchati pavattatīti **okaṁ,** pavattiṭṭhānaṁ. Tenāha-- **"gehasārī ālayasārī"**ti.

Ugacchati vā ettha vedanādīhi saddhiṁ samavetīti **oko,** cakkhurūpādi. **Paccayo**ti ārammaṇādivasena paccayo. **Paccayo hotī**ti anantarasamanantarādinā ceva kammūpanissaya-ārammaṇādinā ca. "Viññāṇadhātu kho, gahapatī"ti evaṁ vutte "kammaviññāṇavipākaviññāṇesu kataraṁ nu kho"ti **sammoho bhaveyya**. **Tassa** sammohassa **vighātatthaṁ** apagamanatthaṁ. **Asambhinnāvā**ti asaṁkiṇṇāva desanā katā. **Ārammaṇavasena catasso abhisaṅkhāraviññāṇaṭṭhitiyo vuttā**--"rūpupayaṁ vā, bhikkhave, viññāṇaṁ tiṭṭhamānaṁ tiṭṭheyya, rūpārammaṇan"ti-ādinā (saṁ.ni.3.53). **Tā** viññāṇaṭṭhitiyo **dassetumpi**.

Daḷhaṁ abhinivesavasena ārammaṇaṁ upentīti **upayā,** taṇhādiṭṭhiyo. **Adhiṭṭhānabhūtā**ti patiṭṭhānabhūtā. **Abhinivesabhūtā**ti taṁ taṁ ārammaṇaṁ abhinivissa ajjhosāya pavattiyā kāraṇabhūtā. **Anusayabhūtā**ti rāgānusayadiṭṭhānusayabhūtā. **Uparimakoṭiyā**ti pahānassa uparimakoṭiyā Buddhānaññeva hi te savāsanā pahīnā. Pubbe aggahitaṁ viññāṇaṁ aggahitamevāti katvā kasmā idha desanā katāti codeti--**"idha** (SṬ.22.3/CS:pg.2.210) **viññāṇaṁ kasmā gahitan"**ti. Pubbe "viññāṇadhāturāgavinibandhañca viññāṇan"ti vuccamāne yathā yathā sammoho siyā paccayapaccayuppannavibhāgassa dukkarattā, idha pana sammohassa okāsova natthi avisesena pañcasu khandhesu kilesappahānavasenāti. Tenāha **"kilesappahānadassanatthan"**ti-ādi. **Kammaviññāṇena okaṁ asarantenā"**ti itthambhūtalakkhaṇe karaṇavacanaṁ. **Asarantenā**ti anupagacchantena.

Paccayaṭṭhenāti ārammaṇādipaccayabhāvena. **Nimittaṁ** uppattikaṁ. **Ārammaṇa …pe… niketan**ti ārammaṇakaraṇasaṅkhātena nivāsaṭṭhānabhūtena rūpameva niketanti rūpanimittaniketaṁ.

Chandarāgassa balavadubbalatāyāti ajjhattakhandhapañcake chandarāgassa balavabhāvena taṁ "oko"ti, bahiddhā chasu ārammaṇesu tassa dubbalatāya tāni "niketan"ti vuttāni. Idāni yathāvuttamatthaṁ pākaṭaṁ katvā dassetuṁ **"samānepi hī"**ti-ādi vuttaṁ. **Okoti vuccati** gehameva rattiṭṭhānabhāvato. **Niketanti vuccati** uyyānādi divāṭṭhānabhāvato. **Tato dubbalataro hoti** chandarāgo.

Gehassitasukhenāti gehanissitena cittassa sukhena **sukhito** sukhappatto **hoti**. **Kiccakaraṇīyesū**ti khuddakesu ceva mahantesu ca kattabbatthesu. **Sayan**ti attanā. **Anto**ti cittajjhāsaye.

Evaṁrūpoti īdisarūpo. Vaṇṇasaddo viya rūpasaddo rūpāyatanassa viya saṇṭhānassapi vācakoti adhippāyena **"dīgharassa kāḷodātādīsu rūpesū"**ti vuttaṁ. **Sukhādīsū**ti somanassādīsu. Tattha hi "abhiṇhaṁ somanassito bhaveyyan"ti patthanā siyā. **Evaṁsaññо nāmā**ti visayavasena saññāvisesapatthanamāha. **Evaṁviññāṇo**ti pana idha visayamukhena viññāṇavisesapatthanaṁ vadati--"evaṁnipuṇarūpadassanasamatthaṁ, evaṁpañcapasādapaṭimaṇḍitanissayañca me viññāṇaṁ bhaveyyā"ti.

Vaṭṭaṁ purato akurūmānoti loke cittaṁ apatthento. **Asiliṭṭhaṁ** pubbenāparaṁ asambaddhaṁ. Vadanti etenāti **vādo,** dosoti āha--**"tuyhaṁ doso"**ti-ādi. **Idheva** imasmiṁyeva samāgame. **Nibbeṭhehi** dosato attānaṁ mocehi.

~Hāliddikānisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.22.4.)4. Dutiyahāliddikānisuttavaṇṇanā

4. **Cūḷachakkapañhe**ti (SṬ.22.4/CS:pg.2.211) mūlapaṇṇāse cūḷataṇhāsaṅkhayasutte (ma.ni.1.390ādayo). **Mahāsakkapañhepī**ti mahātaṇhāsaṅkhayasuttepi (ma.ni.1.396ādayo). **Etan**ti "ye te samaṇabrāhmaṇā"ti-ādisuttapadaṁ. Taṇhā sammadeva khīyati etthāti **taṇhāsaṅkhayo,** asaṅkhatā dhātūti āha **"taṇhāsaṅkhaye nibbāne"**ti. **Antaṁ atikkantaniṭṭhā**ti antarahitaniṭṭhā. Tenāha **"satataniṭṭhā"**ti. **Sesapadesū**ti "accantayogakkhemino"ti-ādīsu.

~Dutiyahāliddikānisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.22.5.)5. Samādhisuttavaṇṇanā

5. **Samādhī**ti appanāsamādhi, upacārasamādhi vā. **Kammaṭṭhānan**ti samādhipādakaṁ vipassanākammaṭṭhānaṁ. "Phātiṁ gamissatī"ti pāṭho. **Patthetī**ti "Aho vata me īdisaṁ rūpaṁ bhaveyyā"ti. **Abhivadatī**ti taṇhādiṭṭhivasena abhinivesaṁ vadati. Tenāha **"tāya abhinandanāyā"**ti-ādi. "Aho piyaṁ iṭṭhan"ti vacībhede asatipi tathā lobhuppāde sati abhivadatiyeva nāma. Tenāha **"vācaṁ abhindanto"**ti. "Mama idan"ti attano pariṇāmetvā anaññagocaraṁ viya katvā gaṇhanto **ajjhosāya tiṭṭhati** nāmāti dassento āha **"gilitvāti pariniṭṭhapetvā gaṇhātī"**ti. "Abhinandatī"ti-ādayo pubbabhāgavasena vuttā, "uppajjati nandī"ti dvārappattavasena. Paṭhamehi padehi anusayo, pacchimena pariyuṭṭhānanti keci "gahaṇaṭṭhena upādānan"ti katvā. **Nābhinandati nābhivadatī**ti ettha heṭṭhā vuttavipariyāyena attho veditabbo. **Na "iṭṭhaṁ kantan"ti vadatī**ti "iṭṭhan"ti na vadati, "kantan"ti na vadati. **Nābhivadatiyeva** taṇhāya anupādiyattā.

~Samādhisuttavaṇṇanā niṭṭhitā. ~

(SṬ.22.6.)6. Paṭisallāṇasuttavaṇṇanā

6. **Ñatvā** (SṬ.22./CS:pg.2.212) **āhā**ti "sati kāyaviveke cittaviveko, tasmiṁ sati upadhiviveko ca imesaṁ laddhuṁ vaṭṭatī"ti ñatvā āha.

~Paṭisallāṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.22.7.)7. Upādāparitassanāsuttavaṇṇanā

7. **Gahaṇena uppannaṁ paritassanan**ti khandhapañcake "ahaṁ mamā"ti gahaṇena uppannaṁ taṇhāparitassanaṁ diṭṭhiparitassanañca. **Aparitassanan**ti paritassanābhāvaṁ, paritassanapaṭipakkhaṁ vā. **Ahu vata metaṁ** balayobbanādi. **Kammaviññāṇan**ti vipariṇāmārammaṇaṁ taṇhādiṭṭhisahagataṁ viññāṇaṁ tadanuvatti

ca. **Anuparivatti** nāma taṁ ārammaṇaṁ katvā pavatti. Tenāha **"vipariṇāmārammaṇacittato"**ti. **Akusaladhammasamuppādā**ti taṇhāya aññākusaladhammasamuppādā. **Pariyādiyitvā**ti khepetvā, tassa pavattituṁ okāsaṁ adatvā. **Sa-uttāso**ti taṇhādiṭṭhivasena sa-uttāso. **Gaṇhitvā**ti taṇhādiṭṭhiggāhehi gahetvā tesañceva vasena **paritassako**. **Rūpabhedānuparivatti** cittaṁ **na hoti**. **Vaṭṭatī**ti sabbākārena vattuṁ yuttanti attho.

~Upādāparitassanāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.22.8.)8. Dutiya-upādāparitassanāsuttavaṇṇanā

8. **Taṇhāmānadiṭṭhivasena desanā katā** "etaṁ mama, esohamasmi, eso me attā"ti desanāya āgatattā. **Catūsu suttesū**ti pañcamādīsu catūsu suttesu. Catutthe pana vivaṭṭameva kathitaṁ.

~Dutiya-upādāparitassanāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.22.9.)9. Kālattaya-aniccasuttavaṇṇanā

9. Yadi (SṬ.22.9/CS:pg.2.213) atītānāgataṁ etarahi natthibhāvato aniccaṁ, paccuppannampi tadā natthīti **ko pana vādo** tassa aniccatāya, **paccuppannamhi kathāva kā** udayabbayaparicchinnattā tassa. Vuttañhetaṁ "nibbattā ye ca tiṭṭhanti, āragge sāsapūpamā"ti (mahāni.10).

~Kālattaya-aniccasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.22.10~11.)10~11. Kālattayadukkhasuttādivaṇṇanā

10-11. **Tathārūpenevā**ti yathārūpeneva puggalajjhāsayena navamaṁ suttaṁ kathitaṁ, tathārūpenevāti. Te kira bhikkhū atītānāgataṁ "dukkhan"ti sallakkhetvā, tathā "anattā"ti sallakkhetvā paccuppanne kilamiṁsu. "Atha nesan"ti-ādi sabbaṁ heṭṭhā vuttanayena vattabbaṁ.

~Kālattayadukkhasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā. ~
~Nakulapituvaggavaṇṇanā niṭṭhitā.~

2. Aniccavaggo

(SṬ.22.12~21.)1~10. Aniccādisuttavaṇṇanā

12-21. **Pucchāvasikaṁ** Ānandattherassa pucchāvasena desitattā.

Aniccādisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.
Aniccavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Bhāravaggo

(SṬ.22.22.)1. Bhārasuttavaṇṇanā

22. Upādānānaṁ ārammaṇabhūtā khandhā **upādānakkhandhā**. **Parihārabhāriyaṭṭhenā**ti parihārassa bhāriyabhāvena garutarabhāvena. Vuttameva atthaṁ (SṬ.22.22/CS:pg.2.214) pākaṭaṁ kātuṁ **"etesañhī"**ti-ādimāha. Tattha yasmā etāni ṭhānagamanādīni rūpārūpadhammānaṁ paṅgulajaccandhānaṁ viya aññamaññūpassayavasena ijjhanti, na paccekaṁ, tasmā "etesan"ti avisesavacanaṁ kataṁ. **Puggalan**ti khandhasantānaṁ vadati. Khandhasantāno hi avicchedena pavattamāno yāva parinibbānā khandhabhāraṁ vahanto viya loke khāyati tabbinimuttassa sattassa abhāvato. Tenāha **"puggalo"**ti-ādi. **Bhārahāroti jāto**ti bhārahāro nāma jāto.

Punabbhavakaraṇaṁ punabbhavo, taṁ phalaṁ arahati, tattha niyuttāti vā **ponobhavikā**. **Tabbhāvasahagataṁ** yathā "sanidassanā dhammā"ti, na saṁsaṭṭhasahagataṁ, nāpi ārammaṇasahagataṁ. "Tatra tatrā"ti yaṁ yaṁ uppattiṭṭhānaṁ, rūpādi-ārammaṇaṁ vā patvā **tatratatrābhinandinī**. Tenāha **"upapattiṭṭhāne vā"**ti-ādi. **Pañcakāmaguṇiko**ti pañcakāmaguṇārammaṇo. Rūpārūpūpapattibhave rāgo **rūpārūpabhavarāgo**. **Jhānanikanti** jhānasaṅkhāte kammabhave rāgo. **Sassatādiṭṭhī**ti bhavadiṭṭhi, taṁsahagato rāgo. **Ayan**ti rāgo **bhavataṇhā nāma**. **Ucchedadiṭṭhi** vibhavadiṭṭhi nāma, taṁsahagato chandarāgo **vibhavataṇhā nāma**. **Esa** puggalo khandha**bhāraṁ ādiyati** taṇhāvasena paṭisandhiggahaṇato. "Asesamettha taṇhā virajjati palujjati nirujjhati pahīyatī"ti-ādinā sabbapadāni nibbānavaseneva veditabbānīti āha "sabbaṁ nibbānasseva vevacanan"ti.

~Bhārasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.22.23.)2. Pariññasuttavaṇṇanā

23. **Parijānitabbe**ti pahānapariññāya parijānitabbe. Tathā parijānanañca tattha chandarāgappahānaṁ, tesaṁ atikkamoti āha **"samatikkamitabbeti attho"**ti. **Accantapariññan**ti nibbānaṁ vadati. Tenāha **"samatikkamanti attho"**ti.

~Pariññasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.22.24.)3. Abhijānasuttavaṇṇanā

24. **Ñātapariññā** (SṬ.22.24/CS:pg.2.215) **kathitā** "abhivisiṭṭhāya paññāya

jānanan”ti katvā. **Dutiyapadenā**ti “parijānan”ti padena. **Tatiyacatutthehī**ti “virājayaṁ pajahan”ti padehi.

~Abhijānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.22.25~30.)4~9. Chandarāgasuttādivaṇṇanā

25-30. **Dhātusaṁyutte vuttanayeneva veditabbāni,** kevalañhi ettha khandhavasena desanā āgatā, tattha dhātuvasenāti ayameva viseso. **Cattāri saccāni kathitāni** assādādīnavanissaraṇavasena desanāya pavattattā.

~Chandarāgasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.22.31.)10. Aghamūlasuttavaṇṇanā

31. Aghaṁ vuccati pāpaṁ, aghanimittatāya **aghaṁ** dukkhaṁ. Idañhi dukkhaṁ nāma visesato pāpahetukaṁ kammaphalasaññitaṁ. Tathā vaṭṭadukkhaṁ avijjātaṇhāmūlakattā. Aghassa nimittatāya aghaṁ dukkhaṁ. Vaṭṭānusārī mahājano hi dukkhābhibhūto tassa patikāraṁ maññamāno taṁ taṁ karotīti.

~Aghamūlasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.22.32.)11. Pabhaṅgusuttavaṇṇanā

32. **Pabhijjanasabhāvan**ti khaṇe khaṇe pabhaṅgusabhāvaṁ.

~Pabhaṅgusuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~
~Bhāravaggavaṇṇanā niṭṭhitā.~

4. Natumhākaṁvaggo

(SṬ.22.33.)1. Natumhākaṁsuttavaṇṇanā

33. **Chandarāgappahānenā**ti (SṬ.22.33/CS:pg.2.216) tappaṭibaddhassa chandarāgassa pajahanena. Dabbādi pākatikatiṇaṁ pākaṭamevāti apākaṭaṁ dassetuṁ **tālanāḷikerādi** dassitaṁ, tiṇakaṭṭhānaṁ vā bhedadassanatthaṁ. **Piyālo** phārusakaṁ.

~Natumhākaṁsuttavaṇṇanā niṭṭhitā. ~

(SṬ.22.35.)3. Aññatarabhikkhusuttavaṇṇanā

35. **Yadi rūpaṁ anusetī**ti rūpadhamme ārabbha yadi rāgādayo anusayanavasena pavattanti. **Tena saṅkhaṁ gacchatī**ti tena rāgādinā taṁsamaṅgīpuggalo saṅkhātabbataṁ "ratto duṭṭho"ti-ādinā voharitabbataṁ upagacchatīti. Tenāha **"kāmarāgādīsū"**ti-ādi. **Abhūtenā**ti ajātena anusayavasena appavattena. Anusayasīsena hettha abhibhavaṁ vadati. Yato **"ratto duṭṭho mūḷhoti saṅkhaṁ na gacchatī"**ti vuttaṁ. Nippariyāyato hi maggavajjhakilesā anusayo.

~Aññatarabhikkhusuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.22.36.)4. Dutiya-aññatarabhikkhusuttavaṇṇanā

36. **Taṁ anusayitaṁ rūpan**ti taṁ rāgādinā anusayitaṁ rūpaṁ marantena anusayena anumarati. Tena vuttaṁ **"na hī"**ti-ādi. **Yena anusayena** marantena taṁ **anumarati**. **Tena saṅkhaṁ gacchatī**ti tathābhūtato tena "ratto"ti-ādivohāraṁ labhati. **Yena anusayena** kāraṇabhūtena **anumīyati,** tena.

~Dutiya-aññatarabhikkhusuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.22.37~38.)5~6. Ānandasuttādivaṇṇanā

37-38. Ṭhitiyā (SṬ.22.37~38/CS:pg.2.217) ṭhitikkhaṇena sahitaṁ **ṭhitaṁ**. **Ṭhitassa aññathattan**ti uppādakkhaṇato aññathābhāvo. **Paññāyatī**ti upalabbhati. Paccayavasena dharamānattā eva **jīvamānassa** jīvitindriyavasena **jarā paññāyati** uppādakkhaṇato aññathattappattiyā. Vuttameva atthaṁ pākaṭataraṁ kātuṁ **"ṭhitī"**ti-ādi vuttaṁ. **Jīvi …pe… nāmaṁ**. Tathā hi **abhidhamme** (dha.sa.19) "āyu ṭhitī"ti niddiṭṭhaṁ. Aññathattanti jarāya nāmanti sambandho.

Tīṇi lakkhaṇāni honti saṅkhatasabhāvalakkhaṇato. **Yo koci** rūpadhammo vā arūpadhammo vā lokiyo vā lokuttaro vā **saṅkhāro**. **Saṅkhāro, na lakkhaṇaṁ** uppādādisabhāvattā. **Lakkhaṇaṁ, na saṅkhāro** uppādādirahitattā. **Na ca …pe… sakkā** saṅkhāradhammattā lakkhaṇassa. **Nāpi lakkhaṇaṁ vinā saṅkhāro** paññāpetuṁ sakkā saṅkhārabhāvena. Tenāha **"lakkhaṇenā"**ti-ādi. Idāni yathāvuttamatthaṁ upamāya vibhāvetuṁ **"yathā"**ti-ādimāha. Tattha **lakkhaṇan**ti kāḷarattasabalādibhāvalakkhaṇaṁ pākaṭaṁ hoti "ayaṁ asukassa gāvī"ti.

Evaṁ saṅkhāropi paññāyati sabhāvato upadhārentassa uppādalakkhaṇampi uppādāvatthāti katvā. **Kālasaṅkhāto**ti uppajjamānakālasaṅkhāto. **Tassa** saṅkhārassa. **Khaṇopī**ti uppādakkhaṇopi paññāyati. **Uppādopī**ti uppādalakkhaṇopi. **Jarālakkhaṇan**ti uppannajīraṇalakkhaṇaṁ, taṁ "ṭhitassa aññathattan"ti vuttaṁ. "Bhaṅgakkhaṇe saṅkhāropi taṁlakkhaṇampi kālasaṅkhāto tassa khaṇopi paññāyatī"ti pāṭho. Keci pana "jarāpī"ti padampettha pakkhipanti. Evañca vadanti "na hi tasmiṁ khaṇe taruṇo hutvā saṅkhāro bhijjati, atha kho jiyyamāno mahallako viya jiṇṇo eva hutvā bhijjatī"ti, bhaṅgeneva pana jarā abhibhuyyati khaṇassa ati-ittarabhāvato na sakkā paññāpetuṁ ṭhitiyāti tesaṁ adhippāyo. **Tānī**ti arūpadhammānaṁ tīṇi lakkhaṇāni. **Atthikkhaṇan**ti arūpadhammavijjamānakkhaṇaṁ, uppādakkhaṇanti adhippāyo. **Sabbadhammānan**ti

sabbesaṁ rūpārūpadhammānaṁ ṭhitiyā na bhavitabbaṁ. **Tassevā**ti tassā eva ṭhitiyā. **Tamatthan**ti jarālakkhaṇassa paññāpetuṁ asakkuṇeyyabhāvaṁ. Aññe pana "santativasena ṭhānaṁ ṭhitī"ti vadanti, tayidaṁ (SṬ.22.37~38/CS:pg.2.218) akāraṇaṁ aṭṭhānaṁ. **Yasmā Sutte** "ṭhitassa aññathattaṁ paññāyatī"ti uppādavayehi nibbisesena ṭhitiyā jotitattā. Yaṁ panettha vattabbaṁ, taṁ heṭṭhā vuttameva. Apica yathā dhammassa uppādāvatthāya bhinnā bhaṅgāvatthā icchitā, aññathā uppajjamānameva bhijjatīti āpajjati, evaṁ bhaṅgāvatthāyapi bhinnā bhaṅgābhimukhāvatthā icchitabbā. Na hi abhaṅgābhimukho bhijjati. Na cettha sakkā uppādābhimukhāvatthaṁ parikappetuṁ tadā tassa aladdhattalābhattā. **Ayaṁ viseso**ti ṭhitikkhaṇo nāma rūpadhammānaṁyeva, na arūpadhammānanti ayaṁ īdiso viseso. **Ācariyamati** nāma tasseva ācariyassa mati, sā sabbadubbalāti āha **"tasmā"**ti-ādi.

~Ānandasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.22.39~42.)7~10. Anudhammasuttādivaṇṇanā

39-42. Apāyadukkhe sakalasaṁsāradukkhe ca patituṁ adatvā dhāraṇaṭṭhena dhammo, maggaphalanibbānāni. Tadanulomikā cassa pubbabhāgapaṭipadāti āha **"dhammānudhammapaṭipannassā"**ti-ādi. "Nibbidābahulo"ti Aṭṭhakathāyaṁ paduddhāro kato, pāḷiyaṁ pana "nibbidābahulaṁ vihareyyā"ti āgataṁ. **Ukkaṇṭhanabahulo**ti sabbabhavesu ukkaṇṭhanabahulo. **Tīhi pariññāhī**ti ñātatīraṇappahānapariññāhi. **Parijānātī**ti tebhūmakadhamme paricchijja jānāti, vipassanaṁ ussukkāpeti. **Parimuccati** sabbasaṁkilesato "maggo pavattito parimuccatī"ti vuttattā. **Tathā**ti iminā ito paresu tīsu maggo hotīti dasseti. **Idhā**ti imasmiṁ sutte. **Aniyamitā**ti aggahitā. **Tesu niyamitā** "aniccānupassī"ti-ādivacanato. **Sā**ti anupassanā. **Tattha niyamitavasenevā**ti idaṁ lakkhaṇavacanaṁ yathā "yadi me byādhayo bhaveyyuṁ dātabbamidamosadhan"ti. Na hi sakkā etissā eva anupassanāya vasena sammasanācāraṁ matthakaṁ pāpetunti.

~Anudhammasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.~
~Natumhākaṁvaggavaṇṇanā niṭṭhitā.~

5. Attadīpavaggo

(SṬ.22.43.)1. Attadīpasuttavaṇṇanā

43. Dvīhi (SṬ.22.43/CS:pg.2.219) bhāgehi āpo ettha gatāti dīpo, dīpo viyāti dīpo oghehi anajjhottharanīyatāya. Yo paro na hoti, so attā, idha pana dhammo adhippeto. Attā dīpo etesanti **attadīpā**. Paṭisaraṇattho dīpaṭṭhoti āha-- **"attasaraṇāti idaṁ tasseva vevacanan"**ti. **Lokiyalokuttaro dhammo attā nāma** ekantanāthabhāvato. Paṭhamena padena vutto eva attho dutiyapadena vuccatīti vuttaṁ **"tenevāhā"**ti-ādi. Yavati etasmā phalaṁ pasavatīti **yoni,** kāraṇaṁ. Kiṁ pabhuti uppattiṭṭhānaṁ etesanti **kiṁ pabhutikā**. **Pahānadassanatthaṁ āraddhaṁ**. Tenevāha **"pubbe ceva …pe… te pahīyantī"**ti. **Na**

paritassati taṇhāparittāsassa abhāvato. **Vipassanaṅgenā**ti vipassanāsaṅkhātena kāraṇena.

~Attadīpasuttavaṇṇanā niṭṭhitā. ~

(SṬ.22.44.)2. Paṭipadāsuttavaṇṇanā

44. Sabhāvatosanto vijjamāno kāyo rūpādidhammasamūhoti **sakkāyo**ti āha--**"sakkāyo dukkhan"**ti. Diṭṭhi eva samanupassanā, diṭṭhisahitā vā samanupassanā **diṭṭhisamanupassanā,** diṭṭhimaññanāya saddhiṁ itaramaññanā. **Saha vipassanāya catumaggañāṇaṁ samanupassanā** "catunnaṁ ariyasaccānaṁ sammadeva anurūpato passanā"ti katvā.

~Paṭipadāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.22.45.)3. Aniccasuttavaṇṇanā

45. Virāgo nāma maggo, vimuttiphalanti āha-- **"maggakkhaṇe virajjati, phalakkhaṇe vimuccatī"**ti. **Aggahetvā**ti evaṁ nirujjhamānehi āsavehi "ahaṁ mamā"ti kañci dhammaṁ anādiyitvā. "Cittaṁ virattaṁ, vimuttaṁ hotī"ti vuttattā (SṬ.22.45/CS:pg.2.220) phalaṁ gayhati, "khīṇā jātī"ti-ādinā paccavekkhaṇāti āha **"saha phalena paccavekkhaṇadassanatthan"**ti. **Upari kattabbakiccābhāvena ṭhitaṁ**. Tenāha **"vimuttattā ṭhitan"**ti. Yaṁ **pattabbaṁ,** taṁ aggaphalassa **pattabhāvena** adhigatattā **santuṭṭhaṁ** parituṭṭhaṁ.

~Aniccasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.22.46.)4. Dutiya-aniccasuttavaṇṇanā

46. **Pubbantaṁ** atītakhandhakoṭṭhāsaṁ. **Anugatā**ti sassatādīni kappetvā gahaṇavasena anugatā. **Aṭṭhārasa diṭṭhiyo**ti catasso sassatadiṭṭhiyo, catasso ekaccasassatadiṭṭhiyo, catasso antānantikadiṭṭhiyo, catasso amarāvikkhepadiṭṭhiyo, dve adhiccasamuppannadiṭṭhiyoti evaṁ aṭṭhārasa diṭṭhiyo na honti paccayaghātena. **Aparantan**ti anāgataṁ khandhakoṭṭhāsaṁ sassatādibhāvaṁ kappetvā gahaṇavasena anugatā. Soḷasa saññīvādā, aṭṭha asaññīvādā, aṭṭha nevasaññīnāsaññīvādā, satta ucchedavādā, pañca paramadiṭṭhadhammanibbānavādāti evaṁ **catucattālīsa diṭṭhiyo na honti** paccayaghātena. Sassata**diṭṭhithāmaso ceva** sīlabbata**diṭṭhiparāmāso ca na hoti** paccayaghātena. Tenāha **"ettāvatā paṭhamamaggo dassito"**ti anavasesadiṭṭhipahānakittanato. **Pahīnā** vikkhambhitā. **Idaṁ panā**ti "rūpasmin"ti-ādi.

~Dutiya-aniccasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.22.47.)5. Samanupassanāsuttavaṇṇanā

47. **Paripuṇṇagāhavasenā**ti pañcakkhandhe asesetvā ekajjhaṁ "attā"ti gahaṇavasena. **Etesaṁ** pañcannaṁ upādānakkhandhānaṁ **aññataraṁ** "attā"ti samanupassanti. **Itī**ti evaṁ. **Yassa** puggalassa **ayaṁ** attadiṭṭhisaṅkhātā samanupassanā **atthi** paṭipakkhena avihatattā saṁvijjati. **Pañcannaṁ indriyānan**ti cakkhādīnaṁ indriyānaṁ.

Ārammaṇanti kammaviññāṇassa ārammaṇaṁ. Mānavasena ca diṭṭhivasena ca "asmī"ti gāhe sijjhante taṁsahagatā taṇhāpi taggahitāva hotīti (SṬ.22.47/CS:pg.2.221) vuttaṁ **"taṇhāmānadiṭṭhivasena asmīti evampissa hotī"**ti. **Gahetvāti** ahaṁkāravatthuvasena gahetvā. **Ayaṁ ahamasmī**ti ayaṁ cakkhādiko, sukhādiko vā ahamasmi. "Rūpī attā arogo paraṁ maraṇā"ti evamādigahaṇavasena pavattanato vuttaṁ **"rūpī bhavissanti-ādīni sabbāni sassatameva bhajantī"**ti. Vipassanābhinivesato pubbe yathevākārāni pañcindriyāni, **atha** vipassanābhinivesato paraṁ **tenevākārena ṭhitesu** cakkhādīsu indriyesu **avijjā pahīyati** vipassanaṁ vaḍḍha-etvā maggassa uppādanena, atha maggaparamparāya **arahattamaggavijjā uppajjati**. **Taṇhāmānadiṭṭhiyo** kammasambhārabhāvato. **Kammassa …pe… eko sandhī**ti hetuphalasandhi. Puna **eko sandhī**ti phalahetusandhimāha. **Tayo papañcā atīto addhā** atītabhava-addhānaṁ tesaṁ adhippetattā. **Anāgatassa paccayo dassito** assutavato puthujjanassa vasena. Sutavato pana ariyasāvakassa vasena vaṭṭassa vūpasamo dassitoti.

~Samanupassanāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.22.48.)6. Khandhasuttavaṇṇanā

48. **Tathevā**ti ārammaṇabhāveneva. Ārammaṇakaraṇavasena upādānehi upādātabbanti **upādāniyaṁ**. **Idhāpī**ti upādānakkhandhesupi. Vibhāgatthe gayhamāne aniṭṭhappasaṅgopi siyā, abhidhamme ca rāsaṭṭho eva āgato, "tadekajjhaṁ abhisaṁyuhitvā"ti vacanato **"rāsaṭṭhena"**icceva vuttaṁ.

~Khandhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.22.49~50.)7~8. Soṇasuttādivaṇṇanā

49-50. **Visiṭṭho**ti padhāno. **Uttamo**ti ukkaṭṭho. **Aññaṁ kiṁ bhaveyyā**ti aññaṁ kiṁ kāraṇaṁ bhaveyya tathā samanupassanāya aññesaṁ avijjamānatāya vacanapariṭṭhitipabhinnato. **Vajirabhedadesanaṁ** nāma atthato teparivaṭṭadesanā.

~Soṇasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.22.51~52.)9~10. Nandikkhayasuttādivaṇṇanā

51-52. **Navamadasamesū**ti (SṬ.22.51~52/CS:pg.2.222) suttadvayaṁ saheva uddhaṭaṁ, dvīsupi atthavaṇṇanāya sarikkhabhāvato. Nandanaṭṭhena **nandī,** rañjanaṭṭhena **rāgo**. Satipi saddatthato bhede **"imesaṁ atthato ninnānākaraṇatāyā"**ti vatvāpi pahāyakadhammabhedena pana labbhateva bhedamattāti dassetuṁ **"nibbidānupassanāya vā"**ti-ādi vuttaṁ. Virajjanto rāgaṁ pajahatīti sambandho. **Ettāvatā**ti "nandikkhayā rāgakkhayo"ti ettāvatā. **Vipassanaṁ niṭṭhapetvā** vipassanākiccassa pariyosānena. **Rāgakkhayā**ti vuṭṭhānagāminipariyosānāya vipassanāya rāgassa khepitattā. Anantaraṁ uppannena ariyamaggena samucchedavasena **nandikkhayo**ti. Tenāha **"idha maggaṁ dassetvā"**ti. Anantaraṁ pana uppannena ariyaphalena paṭipassaddhivasena **nandirāgakkhayā** sabbaṁ saṁkilesato cittaṁ vimuccatīti. Tenāha **"phalaṁ dassitan"**ti.

~Nandikkhayasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā. ~
~Attadīpavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.~
~Mūlapaṇṇāsako samatto.~

6. Upayavaggo

(SṬ.22.53.)1. Upayasuttavaṇṇanā

53. Upetīti **upayo**. Kathamupeti? Taṇhāmānādivasenāti āha **"taṇhāmānadiṭṭhivasenā"**ti. Kathamidaṁ labbhatīti? "Avimutto"ti vacanato. Taṇhādiṭṭhivasena hi baddho, kiṁ upetīti āha **"pañcakkhandhe"**ti tabbinimuttassa tathā upetassa abhāvato. Ko panupetīti? Taṁsamaṅgīpuggalo. Taṇhādiṭṭhivasena upagamassa vuttattā **viññāṇan**ti akusalakammaviññāṇamevāti vadanti. **Javāpetvā**ti gahitajavaṁ katvā. Yathā paṭisandhiṁ ākaḍḍituṁ samatthaṁ, evaṁ katvā. Tenāha **"paṭisandhī"**ti-ādi. **Aggahaṇe kāraṇaṁ vuttameva** "okaṁ pahāya aniketasārī"ti gāthāya vissajjane. Kammanimittādivasena paṭisandhiyā paccayabhūtaṁ (SṬ.22.53/CS:pg.2.223) **ārammaṇaṁ** paṭisandhijanakassa kammassa vasena **vocchijjati**. **Patiṭṭhā na hoti** sarāgakāle viya anupaṭṭhānato **Appatiṭṭhitaṁ** viññāṇaṁ vuttappakārena. **Anabhisaṅkharitvā**ti anuppādetvā paccayaghātena.

~Upayasuttavaṇṇanā niṭṭhitā. ~

(SṬ.22.54.)2. Bījasuttavaṇṇanā

54. **Bījajātānī**ti **jāta**-saddo padapūraṇamattanti āha **"bījānī"**ti. **Vacan**ti setavacaṁ. **Ajjukan**ti tacchakaṁ. **Phaṇijjakaṁ** tulasi. **Abhinnānī**ti ekadesenapi akhaṇḍitāni. **Bījatthāyā**ti bījakiccāya. **Na upakappatī**ti paccayo na hotīti dasseti. **Na pāpitānī**ti pūtitaṁ na upagatāni. Taṇḍulasārassa ādānato **sārādāni**. Ārammaṇaggahaṇavasena viññāṇaṁ tiṭṭhati etthāti **viññāṇaṭṭhitiyo**. **Ārammaṇavasenā**ti ārammaṇabhāvavasena. **Sinehanaṭṭhenā**ti taṇhāyanavasena siniddhatāpādanena, yato

"nandūpasecanan"ti vuttaṁ. Tathā hi viropitaṁ taṁ kammaviññāṇaṁ paṭisandhi-aṅkuruppādanasamatthaṁ hoti. **Sappaccayan**ti avijjā-ayonisonamanasikārādipaccayehi sappaccayaṁ. **Viruhati** vipākasantānuppādanasamattho hutvā.

~Bījasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.22.55.)3. Udānasuttavaṇṇanā

55. **Udānaṁ udāharī**ti attamanavācaṁ nicchāresi. **Esa** vuttappakāro udāhāro. Bhuso nissayo upanissayo, dānameva upanissayo **dānūpanissayo**. Esa nayo sesesupi. Tattha dānūpanissayo annādivatthūsu balavāti balavabhāvena hoti, tasmā upanissayabahulo kāmarāgappahāneneva kataparicayattā vipassanamanuyuñjanto na cirasseva anāgāmiphalaṁ pāpuṇāti, tathā suvisuddhasīlūpanissayo kāmadosajigucchanena. Yadi evaṁ kasmā ime dve upanissayā dubbalāti vuttā (SṬ.22.55/CS:pg.2.224) Vijjūpamaññāṇasseva paccayabhāvato. Sopi bhāvanūpanissayasahāyalābheneva, na kevalaṁ. Bhāvanā pana paṭivedhassa visesahetubhāvato balavā upanissayo. Tathā hi sā vajirūpamañāṇassa visesapaccayo. Tenāha **"bhāvanūpanissayo arahattaṁ pāpetī"**ti.

Soti milakatthero. **Vihāran**ti vasanaṭṭhānaṁ. Vihārapaccante hi paṇṇasālāya thero viharati. **Upaṭṭhāti** ekalakkhaṇena. **Kūṭagoṇo viya** gamanavīthiṁ. **Tatthā**ti allakaṭṭharāsimhi. **Udakamaṇikānan**ti udakathevānaṁ.

Attaniyeva upanesi udānakathāya vuttadhammānaṁ paripuṇṇānaṁ attani saṁvijjamānattā. Tenāha **"uṭṭhānavatā"**ti-ādi. Ayañhi milakatthero sikkhāya gāravo sappatisso vattapaṭivattaṁ pūrento visuddhasīlo hutvā ṭhito, tasmā **"dubbalūpanissaye"**ti vuttaṁ. Tenāha Bhagavā udānento "no cassaṁ …pe… saññojanānī"ti.

Sace ahaṁ na bhaveyyanti yadi ahaṁ nāma koci na bhaveyyaṁ tādisassa ahaṁsaddavacanīyassa kassaci atthassa abhāvato. Tato **eva mama parikkhāropi na bhaveyya**tassa ca pabhaṅgubhāvena anavaṭṭhitabhāvato. Evaṁ attuddesikabhāvena padadvayassa atthaṁ vatvā idāni kammaphalavasena vattuṁ **"sace vā panā"**ti-ādi vuttaṁ. Atītapaccuppannavasena suññataṁ dassetvā idāni paccuppannānāgatavasena taṁ dassento **"idāni panā"**ti-ādi vuttaṁ. **Evaṁ adhimuccanto**ti edisaṁ adhimuttiṁ pavattento. **Vibhavissatī**ti vinassissati. Vibhavo hi vināso. Tenāha **"bhijjissatī"**ti. Vibhavadassanaṁ **vibhavo**ti uttarapadalopena vuttanti āha **"vibhavadassanenā"**ti. **Vibhavadassanaṁ nāma** accantāya vināsassa dassanaṁ. **Tan**ti ariyamaggaṁ. Sāmaññajotanā hesā visesaniṭṭhā hotīti tatiyamaggavasena attho veditabbo.

Upari maggaphalanti aggamaggaphalaṁ. Natthi etissā jātiyā antaranti **anantarā,** anantarā vipassanā maggassa. Gotrabhū pana anulomavīthipariyāpannattā vipassanāgatikaṁ vā siyā, nibbānārammaṇattā maggagatikaṁ vāti na tena maggo antariko nāma hoti. Tenāha **"vipassanā maggassa āsannānantaraṁ nāmā"**ti (SṬ.22.55/CS:pg.2.225) Phalaṁ pana nibbānārammaṇattā kilesānaṁ pajahanavasena pavattanato lokuttarabhāvato ca kammamaggagatikameva, kusalavipākabhāvena pana nesaṁ attho pabhedoti vipassanāya phalassa siyā anantaratāti vuttaṁ **"phalassa dūrānantaraṁ nāmā"**ti. "Āsavānaṁ khayo"ti pana aggamagge vuccamāne

vipassanānaṁ āsannatāya vattabbameva natthi. **Atasitāye**ti na tasitabbe tāsaṁ anāpajjitabbe. **Tāso**ti tāsahetu "tasati etasmā"ti katvā. **So**ti assutavā puthujjano. **Tilakkhaṇāhatan**ti aniccatādilakkhaṇattayalakkhitaṁ. **Manamhi naṭṭho**ti īsakaṁ naṭṭhomhi, tato parampi tattheva ṭhatvā kiñci apūritattā eva muttoti adhippāyo. **"Na tāso nāma hotī"**ti vatvā tassa atāsabhāvaṁ dassetuṁ **"na hī"**ti-ādi vuttaṁ. Kalyāṇaputhujjano hi bhayatupaṭṭhānañāṇena "sabhayā saṅkhārā"ti vipassanto na uttasati.

~Udānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.22.56.)4. Upādānaparipavattasuttavaṇṇanā

56. **Catunnaṁ parivaṭṭanavasenā**ti paccekakkhandhesu catunnaṁ ariyasaccānaṁ parivaṭṭanavasena. **Rūpaṁ abbhaññāsin**ti sakalabhūtupādārūpaṁ kucchitabhāvato tattha ca tucchavipallāsatāya "dukkhasaccan"ti abhivisiṭṭhena ñāṇena aññāsiṁ paṭivijjhiṁ. Āhāravasena rūpakāyassa hānivuddhādīnaṁ pākaṭabhāvato visesapaccayato ca tassa **"āhārasamudayā"**ti vuttaṁ. Dukkhasamudayakathā nāma vaṭṭakathāti **"sacchandarāgo"**ti visesetvā vuttaṁ. **Chandarāga**ggahaṇena ca upādānakammāvijjāpi gahitā eva. **Paṭipannā** hontīti attho. Vattamānakālappayogo hesa yathā "kusalaṁ cittaṁ uppannaṁ hotī"ti. **Patiṭṭhahantī**ti patiṭṭhaṁ labhanti. **Kevalino**ti idha vimuttiguṇena pāripūrīti āha **"sakalino katasabbakiccā"**ti. **Yena te**ti yena avasiṭṭhena te asekkhe paññāpentā paññāpeyyuṁ, taṁ nesaṁ vaṭṭaṁ sekkhānaṁ viya natthi paññāpanāya. **Vaṭṭanti kāraṇaṁ** vaṭṭanaṭṭhena phalassa pavattanaṭṭhena. **Asekkhabhūmivāro**ti asekkhabhūmippavatti.

~Upādānaparipavattasuttavaṇṇanā niṭṭhitā. ~

(SṬ.22.57.)5. Sattaṭṭhānasuttavaṇṇanā

57. **Sattasu** (SṬ.22.57/CS:pg.2.226) **okāsesū**ti rūpapajānanādīsu sattasu okāsesu. **Vusitavāso**ti vusita-ariyavāso. **Etthā**ti imasmiṁ uddese. **Sesaṁ** nāma idha vuttāvasesaṁ. **Vuttanayenā**ti heṭṭhā vuttanayena veditabbaṁ. **Ussadanandiyan**ti ussannaguṇavato tosanaṁ sammodāpanaṁ. Guṇakittanena **palobhanīyaṁ** sekkhakalyāṇaputhujjanānaṁ pasāduppādanena. Idāni vuttameva atthaṁ pākaṭaṁ kātuṁ **"yathā hī"**ti-ādi vuttaṁ.

Ettāvatāti pañcannaṁ khandhānaṁ vasena sattasu ṭhānesu kosalladīpanena ettakena desanākkamena. **Tan**ti ārammaṇaṁ. **Dhātu-ādimattamevā**ti dhātāyatanapaṭiccasamuppādamattameva. **Imesu dhammesū**ti imesu jātādīsu. **Kammaṁ katvā**ti sammasanakammaṁ niṭṭhapetvāti attho. Evamettha pañcannaṁ khandhānaṁ vasena sattaṭṭhānakosallapavattiyā pabhedena vibhajitvā **"tividhūpaparikkhī"**ti dasseti dhammarājā.

~Sattaṭṭhānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.22.58.)6. Sammāsambuddhasuttavaṇṇanā

58. Adhikaṁ savisesaṁ payasati payuñjati etenāti **adhippayāso,** visiṭṭhapayogo. Tenāha **"adhikapayogo"**ti. **Imañhi maggan**ti aṭṭhaṅgikaṁ ariyamaggamāha. **Idhā**ti imasmiṁ sutte. **Avattamānaṭṭhenā**ti Buddhuppādato pubbe na vattamānabhāvena. **Maggaṁ jānātī**ti samudāgamato paṭṭhāya sapubbabhāgaṁ sasambhāravisayaṁ saphalaṁ sa-udrayaṁ ariyaṁ maggaṁ jānāti avabujjhatīti **maggaññū**. **Viditan**ti aññesampi ñātaṁ paṭiladdhaṁ hatthatale āmalakaṁ viya **pākaṭaṁ akāsi,** tathā katvā desesi. Amagge parivajjanena magge paṭipattīti tassa maggakusalatā viya amaggakusalatāpi icchitabbāti āha **"magge ca amagge ca kovido"**ti. **Ahaṁ paṭhamaṁ gato**ti ahaṁ paṭhamamaggena samannāgato.

~Sammāsambuddhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā. ~

(SṬ.22.59.)7. Anattalakkhaṇasuttavaṇṇanā

59. **Purāṇupaṭṭhāke**ti (SṬ.22.59/CS:pg.2.227) pubbe padhānapadahanakāle upaṭṭhākabhūte. "Avasavattanaṭṭhena assāmikaṭṭhena suññataṭṭhena attapaṭikkhepaṭṭhenā"ti evaṁ **pubbe vuttehi**. **Ettakena ṭhānenā**ti "rūpaṁ, bhikkhave, anattā"ti ārabhitvā yāva "evaṁ me viññāṇaṁ mā ahosī"ti ettakena suttapadesena. Akathitasseva kathanaṁ uttaraṁ, na kathitassāti vuttaṁ **"tāni dassetvā"**ti. **Samodhānetvā**ti sampiṇḍitvā. **Vitthārakathā**ti vitthārato Aṭṭhakathā. **Anattalakkhaṇamevā**ti tabbahulatāya tappadhānatāya ca vuttaṁ. Aniccatādīnampi hi tattha taṁdīpanatthameva vuttattā tadeva jeṭṭhaṁ padhānaṁ tathā veneyyajjhāsayato.

~Anattalakkhaṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.22.60.)8. Mahālisuttavaṇṇanā

60. **Ekantadukkhanti-ādīni** padāni vuttanayāneva, tasmā tattha vuttanayeneva attho veditabbo. Ettha ca yathā sarāgo hetu paccayo saṁkilesāya, evaṁ savipassano maggo hetu paccayo ca visuddhiyāti daṭṭhabbaṁ.

~Mahālisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.22.61.)9. Ādittasuttavaṇṇanā

61. **Ekādasahī**ti rāgādīhi upāyāsapariyosānehi ekādasahi santāpanaṭṭhena aggīhi. **Dvīsū**ti aṭṭhamanavamesu. **Dukkhalakkhaṇamevā**ti tabbahulatāya tappadhānatāya ca vuttaṁ.

~Ādittasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.22.62.)10. Niruttipathasuttavaṇṇanā

62. **Niruttiyova niruttipathā**ti **patha**-saddena padavaḍḍhanamāha yathā "bījāniyeva bījajātānī"ti. **Niruttivasenā**ti nibbacanavasena. **Pathā ca** atthānurūpabhāvato (SṬ.22.62/CS:pg.2.228) **Tīṇipī**ti nirutti-adhivacanapaññattipathapadāni. Tathā hi "phusatīti phasso"ti-ādinā nīharitvā vacanaṁ **nirutti,** "sirīvaḍḍhako dhanavaḍḍhako"ti-ādinā vacanamattameva adhikāraṁ katvā pavattaṁ **adhivacanaṁ,** "takko vitakko"ti-ādinā taṁtaṁpakārena ñāpanato **paññatti**. Atha vā taṁtaṁ-atthappakāsanena nicchitaṁ, niyataṁ vā vacanaṁ **nirutti**. Adhi-saddo uparibhāge, upari vacanaṁ **adhivacanaṁ**. Kassa upari? Pakāsetabbassa atthassāti pākaṭoyamattho. Adhīnaṁ vacanaṁ **adhivacanaṁ**. Kena adhīnaṁ? Atthena. Atthassa paññāpanatthena **paññattī**ti evaṁ nirutti-ādipadānaṁ sabbavacanesu pavatti veditabbā. Aññathā "phusatīti phasso"ti-ādippakārena niddhāraṇavacanānaṁyeva niruttitā, sirivaḍḍhakadhanavaḍḍhakapakārānameva abhilāpanaṁ adhivacanatā. "Takko vitakko"ti evaṁpakārānameva ekameva atthaṁ tena tena pakārena ñāpentānaṁ vacanānaṁ paññattitā ca āpajjeyya. **Asaṁkiṇṇā**ti na saṁkiṇṇā. Tenāha **"avijahitā …pe… achaḍḍitā"**ti. **Na saṁkīyantī**ti na saṁkirīyanti, **na saṁkīyissanti** na saṁkirīyissantīti attho. **Appaṭikuṭṭhā**ti na paṭikkhittā. Yasmā bhaṅgaṁ atikkantaṁ uppādādi atikkantameva hoti, tasmā vuttaṁ **"bhaṅgamevā"**ti. Yasmā desantaraṁ saṅkantopi atikkantanti vuccati, tasmā tadābhāvaṁ dassetuṁ **"desantaraṁ asaṅkamitvā"**ti vuttaṁ. Yattha yattha hi saṅkhārā uppajjanti, tattha tattheva bhijjanti nirujjhanti vipariṇamanti vināsaṁ āpajjanti. Tenāha **"vipariṇatanti …pe… naṭṭhan"**ti. **Apākaṭībhūtaṁ** ajātattā eva.

Vasabhaṇagottatāya **vassabhaññā**. **Mūladiṭṭhigatikā**ti mūlabhūtā diṭṭhigatikā, imasmiṁ kappe sabbapaṭhamaṁ tādisadiṭṭhisamuppādakā. **Punappunaṁ āvajjentassā**ti ahetuvādapaṭisaṁyuttaganthaṁ uggahetvā pariyāpuṇitvā tadatthaṁ vīmaṁsantassa "natthi hetu, natthi paccayo sattānaṁ saṁkilesāyā"ti-ādinayappavattāya laddhiyā ārammaṇe micchāsati santiṭṭhati, "natthi hetū"ti-ādivasena anussavūpaladdhe atthe tadākāraparivitakkanehi saviggahe viya sarūpato cittassa paccupaṭṭhite cirakālaparicayena "evametan"ti nijjhānakkhamabhāvūpagamanena nijjhānakkhantiyā tathāgahite punappunaṁ tatheva āsevantassa bahulīkarontassa micchāvitakkena samādiyamānā micchāvāyāmūpatthambhitā ataṁsabhāvaṁ "taṁsabhāvan"ti (SṬ.22./CS:pg.2.229) gaṇhantī micchāsatīti laddhanāmā taṁladdhisahagatā taṇhā santiṭṭhati. Yathāsakaṁ vitakkādipaccayalābhena tasmiṁ ārammaṇe adhiṭṭhitatāya anekaggataṁ pahāya cittaṁ ekaggataṁ appitaṁ viya hoti micchāsamādhinā. Sopi hi paccayavisesehi laddhabhāvanābalo īdise ṭhāne samādhānapatirūpakiccakaro hotiyeva vālavijjhanādīsu viyāti daṭṭhabbaṁ. Tathā hi anekakkhattuṁ tenākārena pubbabhāgiyesu javanavāresu pavattesu sabbapacchime javanavāre satta javanāni javanti. Tattha paṭhame satekiccho hoti, tathā dutiyādīsu. Sattame pana javane sampatte atekiccho hoti. Tenāha **"assādentassā"**ti-ādi. **Imesupī**ti dvīsupi ṭhānesu.

Paccuppannaṁ vāti ettha **iti**-saddo ādi-attho. Tena "yadetaṁ anāgataṁ nāma, nayidaṁ anāgatan"ti-ādikaṁ saṅgaṇhāti. **Tepī**ti te vassabhaññāpi **na maññiṁsu** lokasamaññāya anatikkamanīyato. Tenāha **"atītaṁ panā"**ti-ādi. **Khandhānaṁ** upari niruḷhā **paṇṇatti**.

~Niruttipathasuttavaṇṇanā niṭṭhitā. ~
~Upayavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.~

7. Arahantavaggo

(SṬ.22.63.)1. Upādiyamānasuttavaṇṇanā

63. **Gaṇhamāno**ti "etaṁ mamā"ti-ādinā gaṇhamāno. **Pāsenā**ti rāgapāsena. Tañhi māro mārapāsoti maññati. Tenāha "antalikkhacaro pāso, yvāyaṁ carati mānaso"ti (saṁ.ni.1.151 mahāva.33). **Mutto nāma hoti** anupādiyato sabbaso khandhassa abhāvato.

~Upādiyamānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā. ~

(SṬ.22.64~68.)2~6. Maññamānasuttādivaṇṇanā

64-68. "Etaṁ (SṬ.22.64~68/CS:pg.2.230) mamā"ti-ādinā. **Maññanā abhinandanā** ca. **Taṇhāchando**ti taṇhā eva chando. Sā hi taṇhāyanaṭṭhena taṇhā, chandikataṭṭhena chando. Catutthaṁ aniccalakkhaṇamukhena vuttaṁ, pañcamaṁ dukkhalakkhaṇamukhena, chaṭṭhaṁ anattalakkhaṇamukhena. Sesaṁ tīsupi sadisamevāti vuttaṁ "eseva nayo"ti.

~Maññamānasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.22.69.)7. Anattaniyasuttavaṇṇanā

69. **Anattaniyan**ti na attaniyaṁ. Tenāha **"na attano santakan"**ti.

~Anattaniyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.22.70~72.)8~10. Rajanīyasaṇṭhitasuttādivaṇṇanā

70-72. **Rajanīyenā**ti rajanīyena rāguppādakena. Tenāha **"rāgassa paccayabhāvenā"**ti. **Rāhulasaṁyutte** Rāhulattherassa pucchāvasena āgatā. Idha rādhattherassa surādhattherassa ca pucchāvasena, pāḷi pana sabbattha sadisā. Tenāha **"vuttanayeneva veditabbānī"**ti.

~Rajanīyasaṇṭhitasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.~
~Arahantavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.~

8. Khajjanīyavaggo

(SṬ.22.73~75.)1~3. Assādasuttādivaṇṇanā

73-75. **Catusaccameva kathitaṁ** assādādīnañceva samudayādīnañca vasena desanāya pavattattā. Yasmā assādo samudayasaccaṁ, ādīnavo dukkhasaccaṁ, nissaraṇaṁ maggasaccaṁ nirodhasaccañcāti vuttovāyamattho; dutiye samudayassādo (SṬ.22.73~75/CS:pg.2.231) samudayasaccaṁ, ādīnavo dukkhasaccaṁ, atthaṅgamo nirodhasaccaṁ, nissaraṇaṁ maggasaccanti vuttovāyamattho; tatiyaṁ ariyasāvakasseva vasena vuttaṁ.

~Assādasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.22.76.)4. Arahantasuttavaṇṇanā

76. **Yattakā sattāvāsā**ti tasmiṁ tasmiṁ sattanikāye āvasanaṭṭhena sattā eva sattāvāsā. Tena yattakā sattāvāsā, tehi sabbehipi ete aggā ete seṭṭhā, ye ime arahantāti dasseti. **Purimanayenevā**ti purimasmiṁ sattaṭṭhānakosallasutte vuttanayena.

Tadatthaparidīpanāhīti "pañcakkhandhe pariññāya. Taṇhā tesaṁ na vijjati. Asmimāno samucchinno"ti-ādinā tassa yathāniddiṭṭhassa suttassa atthadīpanāhi ceva "anejaṁ te anuppattā, cittaṁ tesaṁ anāvilan"ti-ādinā visesatthaparidīpanāhi ca. Jhānamaggaphalapariyāpannaṁ atisayitasukhaṁ etesamatthīti **sukhino**ti āha **"jhāna …pe… sukhitā"**ti. **Taṇhā tesaṁ na vijjatī**ti ettha tesaṁ apāyadukkhajanikā taṇhā na vijjatīti vuttaṁ. Vaṭṭamūlikāya taṇhāya abhāvā "nandī tesaṁ na vijjatī"ti ettha vuccatīti. **Imassapī**ti **pi**-saddena dukkhassābhāvenapīti dukkhābhāvo viya vaṭṭamūlikataṇhābhāvo sampiṇḍīyatīti daṭṭhabbaṁ. Tena hi te anupādisesanibbānappattiyā accantasukhitā evāti vuccantīti. "Seyyohamasmī"ti-ādinayappavattiyā **navavidho**. **Ñāṇenā**ti aggamaggaññāṇena.

Arahattaṁ anuppattā. **Alittā**ti amakkhitā. **Brahmabhūtā**ti brahmabhāvaṁ pattā, brahmato vā ariyamaggañāṇato bhūtā ariyāya jātiyā jātā. Satta saddhammā gocaro pavattiṭṭhānaṁ etesanti **sattasaddhammagocarā**.

Nirāsaṅkacāro nāma gahito kutocipi tesaṁ āsaṅkāya abhāvato. Sammādiṭṭhi-ādīhi **dasahi aṅgehi** sammāvimutti-sammāñāṇapariyosānehi. "Āguṁ na karotī"ti-ādīhi **catūhi kāraṇehi**. **Taṇhā tesaṁ na vijjatī**ti idampi taṇhāpahānassa bahūpakāratādassanaṁ. Tenāha **"dāsakārikā taṇhāpi tesaṁ natthī"**ti.

Na (SṬ.22.76/CS:pg.2.232) **vikampanti** "seyyohamasmī"ti-ādinā.

Uddhaṁ tiriyaṁ apācīnanti ettha "uddhaṁ vuccatī"ti-ādinā rūpamukhena attabhāvaṁ gahetvā pavatto paṭhamanayo. Kālattayavasena dhammappavattiṁ gahetvā pavatto dutiyanayo. Ṭhānavasena sakalalokadhātuṁ gahetvā pavatto tatiyanayo. **Buddhā**ti cattāri saccāni Buddhavanto.

Sīhanādasamodhānanti sīhanādānaṁ saṁkalanaṁ. Loke attano uttaritarassābhāvā **anuttarā**. Uttaro tāva tiṭṭhatu puriso, sadisopi tāva natthīti **asadisā**. Sakalampi bhavaṁ uttaritvā **bhavapiṭṭhe ṭhatvā** vimuttisukhena sukhitattādivasena ekavīsatiyākārehi **sīhanādaṁ nadanti**.

~Arahantasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.22.77.)5. Dutiya-arahantasuttavaṇṇanā

77. **Suddhikamevā**ti suddhasaṁkhittabandhameva katvā.

~Dutiya-arahantasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.22.78.)6. Sīhasuttavaṇṇanā

78. **Sīho**ti parissayasahanato paṭipakkhahananato ca "sīho'ti laddhanāmo migādhipati. **Cattāro**ti ca samānepi sīhajātikabhāve vaṇṇavisesādisiddhena visesena cattāro sīhā. Te idāni nāmato vaṇṇato āhārato dassetvā idhādhippetasīhaṁ nānappakārato vibhāvetuṁ **"tiṇasīho"**ti-ādi āraddhaṁ. Tiṇabhakkho sīho **tiṇasīho** purimapade uttarapadalopena yathā "sākapatthivo"ti. Kāḷavaṇṇatāya **kāḷasīho**. Tathā **paṇḍusīho**. Tenāha **"kāḷasīho kāḷagāvisadiso, paṇḍusīho paṇḍupalāsavaṇṇagāvisadiso"**ti. Rattakambalassa viya kesaro kesarakalāpo etassa atthīti **kesarī**. Lākhārasaparikammakatehi viya pādapariyantehīti yojanā.

Kammānubhāvasiddha-ādhipaccamahesakkhatāhi (SṬ.22.78/CS:pg.2.233) **sabbamigagaṇassa rājā suvaṇṇaguhato vā**ti-ādi "sīhassa vihāro kiriyā evaṁ hotī"ti katvā vuttaṁ.

Samaṁ patiṭṭhāpetvāti sabbabhāgehi samameva bhūmiyaṁ patiṭṭhāpetvā. **Ākaḍḍhitvā**ti purato ākaḍḍhitvā **Abhiharitvā**ti abhimukhaṁ haritvā. **Saṅghātan**ti vināsaṁ. Vīsatiyaṭṭhikaṁ ṭhānaṁ **usabhaṁ**.

Samasīhoti samajātiko samabhāgo ca sīho. **Samānosmī**ti desanāmattaṁ, samappabhāvatāyapi na bhāyati. **Sakkāyadiṭṭhibalavatāyā**ti "ke aññe amhehi uttaritarā, atha kho mayameva mahābalā"ti evaṁ balātimānanimittāya ahaṅkārahetubhūtāya sakkāyadiṭṭhiyā balabhāvena. **Sakkāyadiṭṭhipahīnattā**ti sakkāyadiṭṭhiyā pahīnattā nirahaṅkārattā attasinehassa suṭṭhu samugghāṭitattā **na bhāyati**.

Tathā tathāti sīhasadisatādinā tena tena pakārena attānaṁ kathesīti vatvā tamatthaṁ vivaritvā dassetuṁ **"sīhoti kho"**ti-ādi vuttaṁ.

Katābhinīhārassa lokanāthassa bodhiyā niyatabhāvappattiyā ekantabhāvībuddhabhāvoti katvā "tīsu pāsādesu nivāsakālo, Magadharaññho paṭiññādānakālo, pāyāsassa paribhuttakālo"ti-ādinā abhisambodhito purimāvatthāpi sīhasadisaṁ katvā dassitā. Bhāvini, bhūtopacāropi hi lokavohāro. Vijjābhāvasāmaññato bhūtavijjā itaravijjāpi ekajjhaṁ gahetvā paṭiccasamuppādasammasanato taṁ puretaraṁ siddhaṁ vipākaṁ viya katvā āha **"tisso vijjā visodhetvā"**ti. Anulomapaṭilomato pavattañāṇavasena **"yamakañāṇamanthanenā"**ti vuttaṁ.

Tattha viharantassāti ajapālanigrodhamūle viharantassa. **Ekādasame divase**ti sattasattāhato paraṁ ekādasame divase. **Acalapallaṅke**ti Isipatane dhammacakkapavattanatthaṁ nisinnapallaṅke. Tampi hi kenaci appaṭivattiyadhammacakkapavattanatthaṁ (SṬ.22.78/CS:pg.2.234) nisajjāti katvā vajirāsanaṁ viya acalapallaṅkaṁ vuccati. **Imasmiñca pana pade**ti "dveme, bhikkhave,

antā”ti-ādinayappavatte imasmiṁ saddhammakoṭṭhāse. **Dhammaghoso …pe… dasasahassilokadhātuṁ paṭicchādesi** “sabbattha ṭhitā suṇantū”ti adhiṭṭhānena. **Soḷasahākārehī**ti “dukkhapariññā, samudayappahānaṁ, nirodhasacchikiriyā, maggabhāvanā”ti evaṁ ekekasmiṁ magge cattāri cattāri katvā soḷasahi ākārehi.

Vuttoyeva, na idha vattabbo, tasmā tattha vuttanayeneva veditabboti adhippāyo. Yasmā ca aparehipi aṭṭhahi kāraṇehi Bhagavā Tathāgatoti ārabhitvā **Udānaṭṭhakathā**dīsupi (udā.aṭṭha.18 itivu.38) Tathāgatapadassa attho vutto eva, tasmā tattha vuttanayena attho veditabbo Yadipi Bhagavā na bodhipallaṅke nisinnamattova abhisambuddho jāto, tathāpi tāya nisajjāya nisinnova panujja sabbaparissayaṁ abhisambuddho jāto. Tathā hi taṁ “aparājitapallaṅkan”ti vuccati. Tasmā **“yāva bodhipallaṅkā vā”**ti vatvā tena aparitussanto **“yāva arahattamaggañāṇā vā”**ti āha.

Iti rūpanti ettha **iti**-saddo nidassanattho. Tena rūpaṁ sarūpato parimāṇato paricchedato dassitanti āha **“idaṁ rupan”**ti-ādi. “Idaṁ rūpan”ti hi iminā bhūtupādāyabhedarūpaṁ sarūpato dassitaṁ. **Ettakaṁ rūpan**ti iminā taṁ parimāṇato dassitaṁ. Tassa ca parimāṇassa ekantabhāvadassanena **“na ito bhiyyo rūpaṁ atthī”**ti vuttaṁ. **Sabhāvato**ti salakkhaṇato. **Sarasato**ti sakiccato. **Pariyantato**ti parimāṇapariyantato. **Paricchedato**ti yattake ṭhāne tassa pavatti, tassa paricchedanato. **Paricchindanato**ti pariyosānappattito. **Taṁ sabbaṁ dassitaṁ hoti** yathāvuttena vibhāgena. **Ayaṁ rūpassa samudayo nāmā**ti ayaṁ āhārādi rūpassa samudayo nāma. Tenāha **“ettāvatā”**ti-ādi. **Atthaṅgamo**ti nirodho. “Āhārasamudayā āhāranirodhā”ti ca asādhāraṇameva gahetvā sese ādi-saddena saṅgaṇhāti.

Paṇṇāsalakkhaṇapaṭimaṇḍitanti (SṬ.22.78/CS:pg.2.235) paṇṇāsa-udayabbayalakkhaṇavibhūsitaṁ samudayatthaṅgamagahaṇato. **Khīṇāsavattā**ti anavasesaṁ sāvasesañca āsavānaṁ parikkhīṇattā. Anāgāmīnampi hi bhayaṁ cittutrāso ca na hotīti. **Ñāṇasaṁvego** bhayatūpaṭṭhānañāṇaṁ. **Itaresaṁ pana devānan**ti akhīṇāsave deve sandhāya vadati. **Bhoti dhammālapanamattan**ti vācasikaṁ tathālapanamattaṁ.

Cakkanti satthu āṇācakkaṁ, taṁ pana dhammato āgatanti **dhammacakkaṁ**. Tattha ariyasāvakānaṁ paṭivedhadhammato āgatanti **dhammacakkaṁ**. Itaresaṁ desanādhammato āgatanti **dhammacakkaṁ**. Duvidhepi ñāṇaṁ padhānanti ñāṇasīsena vuttaṁ **“paṭivedhañāṇampi desanāñāṇampī”**ti. Idāni taṁ ñāṇadvayaṁ sarūpato dassetuṁ **“paṭivedhañāṇaṁ nāmā”**ti-ādi vuttaṁ. Yasmā cassa ñāṇassa suppaṭividdhattā Bhagavā tāni saṭṭhi nayasahassāni veneyyānaṁ dassetuṁ samattho ahosi, tasmā tāni saṭṭhi nayasahassāni tena ñāṇena saddhiṁyeva siddhānīti katvā dassento **“saṭṭhiyā ca nayasahassehi paṭivijjhī”**ti āha. **Tiparivaṭṭan**ti idaṁ dukkhanti ca, pariññeyyanti ca, pariññātanti ca evaṁ tiparivaṭṭaṁ, taṁyeva **dvādasākāraṁ**. **Tan**ti desanāñāṇaṁ **pavatteti esa** Bhagavā. **Appaṭipuggalo**ti patinidhibhūtapuggalarahito. **Ekasadisassā**ti nibbikārassa.

~Sīhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā. ~

(SṬ.22.79.)7. Khajjanīyasuttavaṇṇanā

79. **Vipassanāvasenā**ti etarahi rūpavedanādayo anussaritvā “pubbepāhaṁ evaṁvedano ahosin”ti atītānaṁ rūpavedanādīnaṁ paccuppannehi visesābhāvadassanā vipassanā, tassā vipassanāya vasena. Yvāyaṁ “na idaṁ abhiññāvasenā”ti paṭikkhepo kato,

tassa kāraṇaṁ dassento **“abhiññāvasena hī”**ti-ādimāha. **Khandhapaṭibaddhā** nāma gottavaṇṇahārādayo. **Evaṁ anussaranto**ti yathāvuttavipassanāvasena anussaranto. Sabhāvadhammānaṁ eva anussaraṇassa vuttattā **“suññatāpabban”**ti vuttaṁ.

Yasmā (SṬ.22.79/CS:pg.2.236) te eva rūpādayo neva attā, na attaniyā asārā anissarā, tasmā tato suññā, tesaṁ bhāvo **suññatā,** tassā **lakkhaṇaṁ** ruppanādikaṁ **dassetuṁ**.

Kiñcāti hetu-atthajotake kāraṇe paccattavacananti āha **“kiñcāti kāraṇapucchā, kena kāraṇena rūpaṁ vadethā”**ti. **Etan**ti etaṁ bhūtupādāyabhedaṁ dhammajātaṁ. **Kena kāraṇena rūpaṁ nāmā**ti kiṁ kāraṇaṁ nissāya rūpanti vuccatīti attho. **Kāraṇuddeso**ti kāraṇassa uddisanaṁ. **Ruppatī**ti ettha **rūpaṁ** nāma sītādivirodhipaccayasannipātena visadisuppatti. Tenāha **“sītenapī”**ti-ādi. **Pabbatapāde**ti cakkavāḷapabbatapāde, so pana tattha accuggato pākāro viya ṭhito. Tathā hi tattha sattā olambantā tiṭṭhanti. **Hatthapāsāgatā**ti hatthapāsaṁ āgatā upāgatā. **Tatthā**ti tasmiṁ hatthapāsāgate satte. **Chijjitvā**ti mucchāpattiyā muccitvā, aṅgapaccaṅga-ucchedavasena vā paricchijjitvā. **Accantakhāre udake**ti ātapasantāpābhāvena atisītabhāvameva sandhāya accantakhāratā vuttā siyā. Na hi taṁ kappasaṇṭhāna-udakaṁ sampattikaramahāmeghavuṭṭhaṁ pathavīsandhārakaṁ kappavināsa-udakaṁ viya khāraṁ bhavituṁ arahati, tathā sati pathavīpi vilīyeyyāti. **Mahiṁsakaraṭṭhaṁ** nāma Himavantapadese ekaṁ raṭṭhaṁ.

Avīcimahānirayeti sa-ussadaṁ avīcinirayaṁ vuttaṁ. **Gaṅgāpiṭṭhe**ti Gaṅgātīre.

Sarantā gacchantīti sarīsapapadassa atthaṁ vadati. **Etan**ti ruppanaṁ. Yathā kaṭhinatā pathaviyā paccattalakkhaṇaṁ, evaṁ ruppanaṁ rūpakkhandhassa paccattalakkhaṇaṁ, sabhāvabhūtalakkhaṇanti attho.

Purimasadisanti purime rūpakkhandhe vuttena sadisaṁ. Taṁ “kinti kāraṇapucchā”ti-ādinā **vuttanayeneva veditabbaṁ**. **Sukhaṁ** iṭṭhārammaṇaṁ. **Sukhādīnaṁ** vedanānaṁ. **Paccayato**ti ārammaṇapaccayato. **Ayamattho**ti “sukhārammaṇaṁ sukhanti vuccatī”ti ayamattho. Uttarapadalopena hesa niddeso. **Vedayatī**ti anubhavati. **Vedayitalakkhaṇā**ti anubhavanalakkhaṇā.

Nīlapuppheti nīlavaṇṇapupphe. **Vatthe vā**ti nīlavatthe. **Vā**-saddena vaṇṇadhātu-ādiṁ saṅgaṇhāti. **Appanaṁ vā** jhānaṁ **vāpento**. **Uppajjanasaññāpī**ti yaṁ (SṬ.22.79/CS:pg.2.237) kiñci nīlaṁ rūpāyatanaṁ ārabbha uppajjanasaññāpi, yā pakiṇṇakasaññāti vuccati.

Rūpattāyāti rūpabhāvāya. **Yāgumevā**ti yāgubhāvinameva vatthuṁ. **Yāguttāya** yāgubhāvāya. **Pacati nāma** puggalo. **Evan**ti yathā yāgu-ādivatthuṁ puriso yāgu-ādi-atthāya pacati nipphādeti, ayaṁ evaṁ ruppanādisabhāve dhammasamūhe yathāsakaṁ paccayehi abhisaṅkhariyamāne cetanāpadhāno dhammasamūho pavattanatthaṁ visesapaccayo hutvā te abhisaṅkharoti niropeti nibbatteti. Tenāha **“paccayehī”**ti-ādi. **Rūpamevā**ti rūpasabhāvameva, na aññaṁ sabhāvaṁ. **Abhisaṅkharotī**ti itarehi paccayadhammehi adhikaṁ suṭṭhu paccayataṁ karoti. “Upagacchati yāpeti āyūhatī”ti tasseva vevacanāni. Abhisaṅkharaṇameva hi āyūhanādīni. **Nibbattetī**ti tesaṁ dhammānaṁ ruppanādibhāvena nibbattiyā paccayo hotīti attho. **Cetayitalakkhaṇassa saṅkhārassā**ti idaṁ saṅkhārakkhandhadhammānaṁ cetanāpadhānattā vuttaṁ. Tathā hi Bhagavā suttantabhājanīye saṅkhārakkhandhaṁ vibhajantena cetanāva vibhattā.

Vātiṅgaṇaṁ brahatiphalaṁ. **Caturassavallī**ti tivutālatā. **Akhārikan**ti khārarasarahitaṁ, taṁ pana paṇṇaphalādi. Yattha loṇaraso adhiko, taṁ **loṇikan**ti āha

“loṇayāgū”ti-ādi. **Ambilādibhedaṁ** rasaṁ.

Ākārasaṇṭhānagahaṇavasenāti nīlapītādi-ākāragahaṇavasena ceva vaṭṭacaturassādisaṇṭhānagahaṇavasena ca. **Vināpi ākārasaṇṭhānā**ti ākārasaṇṭhānehi vinā, te ṭhapetvāpi. **Paccattabhedagahaṇavasenā**ti tassa tassa ārammaṇassa pabhedagahaṇavasena. **Asammohato**ti yāthāvato. **Viseso** visesatthadīpanato, **aviseso** ayaṁ dhammo avisesadīpanato. Tenāha **“viseso veditabbo”**ti. Jānanañhi avisiṭṭhaṁ, taṁ samāsapadato upasaggā visesenti. Tathā hi sañjānanapadaṁ paccabhiññāṇanimittaṁ ākāragahaṇamattaṁ bodheti, vijānanapadaṁ tato visiṭṭhavisayagahaṇaṁ Pajānanapadaṁ pana tatopi visiṭṭhataraṁ pakārato avabodhaṁ bodheti. Tenāha **“tassāpī”**ti-ādi. **Ārammaṇasañjānanamattamevā**ti nīlādibhedassa ārammaṇassa (SṬ.22.79/CS:pg.2.238) sallakkhaṇamattameva. Avadhāraṇena lakkhaṇapaṭivedhattaṁ nivatteti. Tenāha **“aniccan”**ti-ādi. Ñāṇasampayuttacittehi vipassantassa vipassanāya paguṇabhāve sati ñāṇavippayuttena cittenapi vipassanā hotiyevāti āha **“aniccādivasena lakkhaṇapaṭivedhañca pāpetī”**ti. **Paṭivedhan**ti ca upaladdhimeva vadati, na paṭivijjhanaṁ. Tenāha **“ussakkitvā panā”**ti-ādi. **Ussakkitvā**ti ussakkāpetvā maggapātubhāvampi pāpeti asammohasabhāvattā. Yathā lakkhaṇapaṭivedhakāle sañjānanalakkhaṇavasena saññāṇa-anurūpavaseneva pavattaṁ, evaṁ viññāṇavijānanavasena vāyaṁ anurūpavaseneva pavattatīti daṭṭhabbaṁ.

Idāni tamatthaṁ heraññikādi-upamāya vibhāvetuṁ **“yathā hī”**ti-ādimāha. Hiraññaṁ vuccati kahāpaṇaṁ, hiraññajānane niyutto **heraññiko**. Lokavohāre ajātā asañjātā buddhi etassāti **ajātabuddhi,** bāladārako. Vohārakusalo gāmavāsī puriso **gāmikapuriso**. Upabhogaparibhogārahattā **upabhogaparibhogaṁ**. Tambakaṁsamayattā **kūṭo**. Mahāsārattā **cheko**. Aḍḍhasārattā **karaṭo**. Nihīnasārattā **saṇho**. Ettha ca yathā heraññiko kahāpaṇaṁ cittādibhāvato uddhaṁ kūṭādibhāvaṁ rūpadassanādivasena uppattiṭṭhānatopi jānanto anekākārato jānāti, evaṁ paññā ārammaṇaṁ nānappakārato jānāti paṭivijjhati, tāya saddhiṁ pavattamānaviññāṇampi yathāvisayaṁ ārammaṇaṁ jānāti.

Evaṁ svāyaṁ nesaṁ jānane viseso aññesaṁ avisayo, Buddhānaṁ eva visayoti idaṁ visesaṁ milindapañhena vibhāvetuṁ **“tenāhā”**ti-ādimāha, taṁ suviññeyyameva.

Attasuññānaṁ sabhāvadhammānaṁ dhammamattatāya kathitattā **“anattalakkhaṇaṁ kathetvā”**ti vuttaṁ. Heṭṭhimamaggā ca yadi adhigatā, arahattassa anadhigatattā **“ekadesamattenā”**ti vuttaṁ, taṁ aniccalakkhaṇaṁ dassetuṁ idaṁ pabbamāraddhaṁ, itarāni dve lakkhaṇāni tassa parihārabhāvenāti adhippāyo.

Yasmā (SṬ.22.79/CS:pg.2.239) panettha “taṁ kiṁ maññatha, bhikkhave”ti-ādidesanāya tīsu lakkhaṇesu idameva padhānabhāvena dassitaṁ, idaṁ appadhānabhāvenāti na sakkā vattuṁ, tasmā **“tīṇi lakkhaṇāni samodhānetvā dassetumpī”**ti vuttaṁ. **Apacinātī**ti apacayagāmidhamme nivatteti ekaṁsato apacayagāmipaṭipadāya paripūraṇato. Tenāha **“no ācinātī”**ti-ādi. **Vaṭṭaṁ vināsetī**ti vidhamati adassanaṁ gameti. **Neva cinātī**ti na vaḍḍheti. **Tadevā**ti taṁ vaṭṭaṁ eva. **Vissajjetī**ti chaḍḍeti. **Vikiratī**ti viddhaṁseti. V**idhūpetī**ti vaṭṭattayasaṅkhātaṁ aggikkhandhaṁ vigatadhūmaṁ vigatasantāpaṁ karotīti atthoti āha **“nibbāpetī”**ti.

Evaṁ passanti-ādi anāgāmiphale ṭhitassa ariyasāvakassa aggamaggaphalādhigamāya desanāti adhippāyenāha **“vaṭṭaṁ vināsetvā ṭhitaṁ mahākhīṇāsavaṁ dassessāmī”**ti. Khīṇāsavassa anāgatabhāvadassanaṁyeva, sabbā cāyaṁ heṭṭhimā desanā suddhavipassanākathā, sahapaṭhamamaggā vā sahavijjūpamadhammā vā vipassanākathāti dassento **“ettakena ṭhānenā”**ti-ādimāha.

Namassantiyeva mahatā gāravabahumānena. Tenāha **"namo te purisājaññā"**ti-ādi. Tattha nidassanaṁ dassento **"āyasmantaṁ nītattheraṁ viyā"**ti vatvā tamatthaṁ vibhāvetuṁ **"thero"**ti-ādimāha. Tattha **khuraggeyevā**ti kesoropanatthaṁ khuradhārāya agge sīse ṭhapite tacapañcakakammaṭṭhānamukhena bhāvanaṁ anuyuñjanto **arahattaṁ patvā**. **Brahmavimānā**ti brahmānaṁ nivāsabhūtā vimānā.

~Khajjanīyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.22.80.)8. Piṇḍolyasuttavaṇṇanā

80. Apakarīyati etenāti **apakaraṇaṁ,** padaṁ. Apakaraṇaṁ pakaraṇaṁ kāraṇanti atthato ekaṁ. Tenāha **"kismiñcideva kāraṇe"**ti. **Nīharitvā**ti attano samīpacārabhāvato apanetvā. Tathākaraṇañca evamete (SṬ.22.80/CS:pg.2.240) ettakampi appaṭirūpaṁ akatvā āyatiṁ sammā paṭipajjissantīti. **Laddhabalā**ti laddhañāṇabalā.

Ekadvīhikāyāti ekekassa ceva dvinnaṁ dvinnañca īhikā gati upasaṅkamanā ekadvīhikā. Tenāha **"ekeko ceva dve dve ca hutvā"**ti. Puthujjanānaṁ samuditānaṁ nāma kiriyā tādisīpi siyāti vuttaṁ **"keḷimpi kareyyun"**ti. Parikappanavasena sammāsambuddhaṁ uddissa pesalā bhikkhūpi evaṁ karontīti.

Yugandharapabbatādīnaṁ antare sīdantaraṁ samuddaṁ nāma. Tattha kira vāto na vāyati, patitaṁ yaṁ kiñcipi sīdantaranadiyaṁ vilīyantā sīdanteva, tasmā taṁ parivāretvā ṭhitā yugandharādayopi sīdapabbatā nāma. Taṁ sandhāya vuttaṁ **"sīdantare sannisinnaṁ mahāsamuddaṁ viyā"**ti. **Āhārahetū**ti āmisahetu sappitelādinimittaṁ, tesaṁ paṇāmanā.

Pacchimanti nihīnaṁ. Tenāha **"lāmakan"**ti, lāmakanto idhādhippeto--

"Migānaṁ koṭṭhuko anto, pakkhīnaṁ pana vāyaso;
Eraṇḍo anto rukkhānaṁ, tayo antā samāgatā"ti. --

Ādīsu (jā.1.3.135) viya. **Ulatī**ti abhicarati. Abhisapanti etenāti **abhisāpo**. Abhisāpavatthu **piṇḍolyaṁ**. Attho phalaṁ vaso etassāti atthavasaṁ, kāraṇaṁ, tampi tesu atthi, tattha niyuttāti **atthavasikā**.

Anto hadayassa abbhantare **anupaviṭṭhā** sokavatthūhi.

Abhijjhāyitāti abhijjhāyanasīlo. Abhiṇhappavattiyā ceva bahulabhāvena ca **bahularāgo**. **Pūtibhāvenā**ti kuthitabhāvena. Byāpādo hi uppajjamāno cittaṁ apagandhaṁ karoti, na sucimanuññabhāvaṁ. **Bhattanikkhittakāko viyā**ti idaṁ bhattaṭṭhānassa asaraṇena kākassa naṭṭhasatitā paññāyatīti katvā vuttaṁ, na bhattanikkhittatāya. **Asaṇṭhito**ti asaṇṭhitacitto. **Kaṭṭhatthan**ti kaṭṭhena kattabbakiccaṁ.

Pāpavitakkehi kato, tasmā te anavasesato pahātabbāti **dassanatthaṁ**. Dvinnaṁ vuttattā eko pubbabhāgo, itaro missakoti vattuṁ yuttanti (SṬ.22.80/CS:pg.2.241) adhippāyena **"ettha cā"**ti-ādi vuttaṁ. Evaṁ taṁ bhāventassa nirujjhanti evāti ekekamissakatāvasena gahetabbanti porāṇā. Upari tiparivaṭṭadesanāya animittasamādhiyeva dīpito. Tenāha **"yāvañcidan"**ti. **Niddoso**ti vītarāgādinā niddoso.

~Piṇḍolyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.22.81.)9. Pālileyyasuttavaṇṇanā

81. **Pariyādiṇṇarūpacittā**ti rāgādīhi pariyādiyitvā khepetvā gahitacittā.

Bhagavato cāro vidito paricayavasena. **Satthā paribhogaṁ karoti** anuggaṇhanto "evaṁ hissa duggatimokkho bhavissatī"ti. **Aññatrā**ti vinā.

Nāgenāti Buddhanāgena aṅkusarahitena. Tato eva ujubhūtena **cittena**. **Īsādantassa** naṅgalasadisadantassa hatthino evaṁ cittaṁ sameti. Tattha kāraṇamāha **"yadeko ramatī vane"**ti. Etena kāyavivekena ratisāmaññaṁ vadati.

Attano dhammatāyāti pakatiyā sayameva.

Āsavānaṁ khayoti idha arahattaṁ adhippetaṁ, taṁ pana aggamaggānantaramevāti āha **"maggānantaraṁ arahattaphalan"**ti. Vicayo desanāpaññā adhippetā, sā ca anekadhā pavattā evāti vuttaṁ **"vicayaso"**ti, anekakkhattuṁ pavattamānāpi vicayo evāti katvā **"vicayenā"**ti attho vutto. **Sāsanadhammo**ti sīlakkhandhādiparidīpano pariyattidhammo. **Parivitakko udapādi** "cattāro satipaṭṭhānā"ti-ādinā, evaṁ koṭṭhāsato paricchijja desite mayā dhamme katamassa jānanassa antarā āsavānaṁ khayo hotīti ekaccassa kaṅkhā hotiyevāti adhippāyo. Diṭṭhi eva samanupassanā **diṭṭhisamanupassanā**. **Diṭṭhisaṅkhāro**ti diṭṭhipaccayo saṅkhāro. Tato eva taṇhāpaccayo hotīti vuttaṁ **"tatojo so saṅkhāro"**ti. **Tato taṇhāto so saṅkhāro jāto**ti catūsu esa diṭṭhisaṅkhāro diṭṭhūpanissayo saṅkhāro jāyati. **Avijjāsamphasso**ti (SṬ.22.81/CS:pg.2.242) avijjāsampayuttasamphasso. Evamettha Bhagavā saḷāyatananāmarūpaviññāṇāni saṅkhārapakkhikāneva katvā dasseti.

Ettake ṭhāneti "idha bhikkhave assutavā puthujjano"ti-ādiṁ katvā yāva "na me bhavissatī"ti ettake ṭhāne. **Gahitagahitadiṭṭhin**ti sakkāyadiṭṭhiyā "so attā, so loko"ti-ādinā pavattaṁ sassatadiṭṭhiṁ, no cassaṁ, no ca me siyā"ti-ādinā pavattaṁ ucchedadiṭṭhinti tathā tathā gahitadiṭṭhiṁ. "Iti kho, bhikkhave, sopi saṅkhāro anicco"ti-ādidesanāya **vissajjāpento āgato**. Tattha tatthevāssa uppannadiṭṭhivivecanato imissā desanāya **puggalajjhāsayena** pavattitatā veditabbā, tevīsatiyā ṭhānesu arahattapāpanena **desanāvilāso**. **Tatojo so saṅkhāro**ti tato vicikicchāya paccayabhūtataṇhāto jāto vicikicchāya sampayutto saṅkhāro. Yadi sahajātādipaccayavasena tato taṇhāto jātoti tatojo saṅkhāroti vucceyya, idamayuttanti dassento **"taṇhāsampayutta …pe… jāyatī"**ti codeti. Itaro upanissayakoṭi idhādhippetāti dassento **"appahīnattā"**ti vatvā **"yassa hī"**ti-ādinā tamatthaṁ vivarati. Na hi taṇhāya vicikicchā sambhavati. Yadi asati sahajātakoṭiyā upanissayakoṭiyā taṇhāpaccayā vicikicchāya sambhavo eva. **Diṭṭhiyāpī**ti dvāsaṭṭhidiṭṭhiyāpi. Tenāha **"catūsu hī"**ti-ādi. Vīsati sakkāyadiṭṭhiyo sassatadiṭṭhiṁ ucchedadiṭṭhiṁ vicikicchañca pakkhipitvā paccekaṁ aniccatāmukhena vipassanaṁ dassetvā arahattaṁ pāpetvā desanā niṭṭhāpitāti āha **"tevīsatiyā ṭhānesū"**ti-ādi.

~Pālileyyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.22.82.)10. Puṇṇamasuttavaṇṇanā

82. Dissati apadissatīti **deso,** kāraṇaṁ, tañca kho ñāpakaṁ daṭṭhabbaṁ. Yañhi so jānitukāmo ruppanādisabhāvaṁ, paṭhamaṁ pana sarūpaṁ (SṬ.22.81/CS:pg.2.243) pucchitvā puna tassa viseso pucchitabboti paṭhamaṁ **"ime nu kho"**ti-ādinā pucchaṁ

karoti, idhāpi ca so viseso eva tassa bhikkhuno antanti dasseti. **Ajānanto viya pucchati** tesaṁ hetunti adhippāyo.

Taṇhāchandamūlakā pabhavattā. **Pañcupādānakkhandhā**ti ettha visesato taṇhupādānassa gahaṇaṁ itarassa taggahaṇeneva gahitaṁ tadavinābhāvatoti chandarāgo eva uddhaṭo. **Idan**ti tappañhapaṭikkhipanaṁ. Yadipi khandhā upādānehi asahajātāpi honti upādānassa anārammaṇabhūtāpi, upādānaṁ pana tehi sahajātameva, tadārammaṇañca hotiyevāti dasseti. Na hi asahajātaṁ anārammaṇañca upādānaṁ atthīti. Idāni tamatthaṁ vivaritvā dassetuṁ **"taṇhāsampayuttasmin"**ti-ādi vuttaṁ, taṁ suviññeyyameva. **Ārammaṇato**ti ārammaṇakaraṇato. "Evaṁrūpo siyan"ti evaṁpavattassa chandarāgassa "evaṁvedano siyan"ti evaṁpavattiyā abhāvato tattha tattheva natasaṅkhārā bhijjanti, tasmā rūpavedanārammaṇānaṁ chandarāgādīnaṁ abhāvato attheva **chandarāgavemattatā**. Chandarāgassa pahānādivasena chandarāgapaṭisaṁyuttassa apucchitattā, **"anusandhi na ghaṭiyatī"**ti vuttaṁ. **Kiñcāpi na ghaṭiyatī**ti aññasseva pucchitattā, tathāpi **sānusandhikāva pucchā** tato eva **sānusandhikaṁ vissajjanaṁ**. Tattha kāraṇamāha **"tesaṁ tesan"**ti-ādinā. Tena ajjhāsayānusandhivasena sānusandhikāneva pucchāvissajjanānīti dasseti.

~Puṇṇamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.
~ Khajjanīyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.~

9. Theravaggo

(SṬ.22.83.)1. Ānandasuttavaṇṇanā

83. **Paṭiccā**ti nissayaṁ katvā. "Esohamasmī"ti diṭṭhiggāho, "seyyohamasmī"ti mānaggāho ca taṇhāvaseneva hontīti taṇhāpi tathāpavattiyā paccayabhūtā tathāpavatti evāti vuttaṁ **"asmīti evaṁ pavattaṁ** (SṬ.22.83/CS:pg.2.244) **taṇhāmānadiṭṭhipapañcattayaṁ hotī"**ti. Daharasaddo bāladārakepi pavattatīti tato visesanatthaṁ **"yuvā"**ti vuttaṁ. Yuvāpi eko amaṇḍanasīloti tato visesanatthaṁ **"maṇḍanakajātiko"**ti vuttaṁ. Tena mukhanimittapaccavekkhaṇassa sabbhāvaṁ dasseti. **Tan**ti ādāsamaṇḍalaṁ olokayato. **Parammukhaṁ hutvā paññāyeyyā**ti yadi puratthimadisābhimukhaṁ hutvā ṭhitaṁ, mukhanimittampi puratthimadisābhimukhameva hutvā paññāyeyyāti attho. Yadipi parassa sadisassa mukhaṁ bhaveyya, tathāpi kāci asadisatā bhaveyyāti vuttaṁ **"vaṇṇādīhi asadisaṁ hutvā paññāyeyyā"**ti. **Nibhāsarūpan**ti paṭibhāsarūpaṁ. Nibhāsarūpaṁ tāva kaṁsādimaye pabhassare maṇḍale paññāyatu, udake pana kathanti **"kena kāraṇenā"**ti pucchati. Itaro **"mahābhūtānaṁ visuddhatāyā"**ti vadanto tatthāpi yathāladdhapabhassarabhāvenevāti dasseti. Ettha ca maṇḍanajātiko puriso viya puthujjano, ādāsatalādayo viya pañcakkhandhā, mukhanimittaṁ viya "asmī"ti gahaṇaṁ, mukhanimittaṁ upādāya dissamānarūpādi viya "asmī"ti sati "ahamasmī"ti "parosmī"ti-ādayo gāhavisesā. **Abhisameto**ti abhisamito, ayameva vā pāṭho.

~Ānandasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.22.84.)2. Tissasuttavaṇṇanā

84. Madhurakaṁ vuccati kāye vibhāranti āha-- **"madhurakajāto viyāti sañjātagarubhāvo viyā"**ti. Garubhāve sati lahutā anokāsāva, tathā mudutā kammaññatā cāti vuttaṁ **"akammañño"**ti. "Kāye"ti ānetvā vattabbaṁ. **Na pakkhāyantī**ti pakāsā hutvā na khāyanti. Tenāha **"na pākaṭā hontī"**ti. **Upaṭṭhahantī**ti upatiṭṭhanti. **Na dissatī**ti gahaṇaṁ na gacchati. **Mahāvicikicchā**ti aṭṭhavatthukā soḷasavatthukā ca vimati. **Na hi uppajjati** paripakkakusalamūlattā.

Kāmānametaṁ adhivacananti padaṁ uddharitvā yena adhippāyena Bhagavatā ninnaṁ pallalaṁ kāmānaṁ nidassanabhāvena ābhataṁ, taṁ adhippāyaṁ vibhāvetuṁ **"yathā hī"**ti-ādi vuttaṁ.

~Tissasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.22.85.)3. Yamakasuttavaṇṇanā

85. Diṭṭhi (SṬ.22.85/CS:pg.2.245) eva **diṭṭhigataṁ** "gūthagataṁ muttagatan"ti (ma.ni.2.119 a.ni.9.11) yathā. **Diṭṭhigataṁ nāma jātaṁ** khandhavinimuttassa sattassa gahitattā.

Kupiteti diṭṭhisaṅkhātarogena kupite. **Paggayhā**ti tesaṁ bhikkhūnaṁ santike viya therassa Sāriputtassa sammukhā attano laddhiṁ paggayha "evaṁ khvāhan"ti evaṁ nicchayena **vattuṁ asakkonto**.

Anuyogavattaṁ nāma yena yutto, tassa attano gāhaṁ nijjhānakkhantiyāva yāthāvato pavedanaṁ. **Therassa anuyoge bhumman**ti "taṁ kiṁ maññasi, āvuso Yamakā"ti-ādinā therena kathitapucchāya bhummaniddeso. **Sace taṁ āvusoti idan**ti "sace taṁ, āvuso"ti evamādikaṁ idaṁ vacanaṁ. **Etan**ti yamakattheraṁ. **Aññan**ti arahattaṁ. Vattabbākārena vadanto atthato arahattaṁ byākaronto nāma hotīti adhippāyena vadati.

Etassa paṭhamamaggassāti etassa idāniyeva tiparivaṭṭadesanāvasāne tayā adhigatassa paṭhamamaggassa **Catūhi yogehī**ti attato piyato udāsinato veritoti catūhipi uppajjana-anatthayogehi.

Upetīti taṇhupayadiṭṭhupayehi upādiyati taṇhādiṭṭhivatthuṁ pappoti. **Upādiyatī**ti daḷhaggāhaṁ gaṇhāti. **Adhitiṭṭhatī**ti abhinivissa tiṭṭhati. Kinti? **"Attā me"**ti. **Paccatthikā me ete**ti ete rūpavedanādayo pañcupādānakkhandhā mayhaṁ paccatthikā anatthāvahattāti vipassanāñāṇena ñatvā. **Vipassanāya yojetvā**ti vipassanāya khandhe yojetvā.

~Yamakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā. ~

(SṬ.22.86.)4. Anurādhasuttavaṇṇanā

86. **Tasseva vihārassā**ti mahāvane yasmiṁ vihāre Bhagavā viharati, tasseva vihārassa. **Ime**ti aññatitthiyā. Yasmā ayaṁ thero (SṬ.22.86/CS:pg.2.246) ṭhapanīyaṁ

pañhaṁ ṭhapanīyabhāvena na ṭhapesi, tasmā. Aññatitthiyā …pe… etadavocuṁ. Tenāha **“ekadesena sāsanasamayaṁ jānantā”**ti.

Gahitameva hoti tato pageva siddhattā. Tenāha **“tassa mūlattā”**ti. **Evan**ti “dukkhañceva paññapemi, dukkhassa ca nirodhan”ti evaṁ. **Vaṭṭavivaṭṭamevā**ti pañcannaṁ pana khandhānaṁ samanupassanāya vasena vaṭṭaṁ, “evaṁ passan”ti-ādinā vivaṭṭaṁ kathitameva.

~Anurādhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.22.87.)5. Vakkalisuttavaṇṇanā

87. **Nagaramajjhe mahā-ābādho uppajjī**ti nagaramajjhena āgacchanto kammasamuṭṭhāno mahanto ābādho uppajjati. **Samantato adhosī**ti sabbabhāgena paripphandi. **Iriyāpathaṁ yāpetun**ti sayananisajjādibhedaṁ iriyāpathaṁ pavattetuṁ. **Nivattantī**ti osakkanti, parihāyantīti attho. **Adhigacchantī**ti vaḍḍhanti. Satthu guṇasarīraṁ nāma navavidhalokuttaradhammādhigamamūlanti katvā vuttaṁ **“navavidho hi …pe… kāyo nāmā”**ti, yathā sattānaṁ kāyo paṭisandhimūlako.

Kāḷasilāyaṁ katavihāro **kāḷasilāvihāro**. **Maggavimokkhatthāyā**ti aggamaggavimokkhādhigamāya. **Devatā**ti suddhāvāsadevatā. **Alāmakaṁ** nāma puthujjanakālakiriyāya abhāvato. Tenāha **“thero kirā”**ti-ādi **Ekaṁ dve ñāṇānī**ti ekaṁ dve paccavekkhaṇañāṇāni sabhāvato avassaṁ uppajjanti, ayaṁ dhammatā. Maggaphalanibbānapaccavekkhaṇāni taṁtaṁmaggavuṭṭhāne uppajjanti eva. **Ekaṁ dve**ti vacanaṁ uppannabhāvadassanatthaṁ vuttaṁ.

Dhūmāyanabhāvo dhūmākāratā, tathā **timirāyanabhāvo**.

~Vakkalisuttavaṇṇanā niṭṭhitā. ~

(SṬ.22.88.)6. Assajisuttavaṇṇanā

88. **Passambhitvā**ti (SṬ.22.88/CS:pg.2.247) nirodhetvā. **No ca svāhan**ti no ca su ahaṁ. **Parihāyi** kuppadhammattā. **Etan**ti samādhimattasāraṁ, sīlamatte pana vattabbameva natthi. **Kathaṁ hotī**ti kathaṁ abhinandanā hoti. **Dukkhaṁ patvā**ti dukkhuppattihetu sukhaṁ pattheti “evaṁ me dukkhapariḷāho na bhavissatī”ti. **Yadaggenā**ti yena bhāgena. **“Dukkhaṁ patthetiyevā”**ti vatvā tattha kāraṇamāha **“sukhavipariṇāmena hī”**ti-ādi. Sukhaviparivatte sukhavipariṇāmadukkhaṁ, tasmā sukhaṁ abhinandanto atthato dukkhaṁ abhinandati nāma.

~Assajisuttavaṇṇanā niṭṭhitā. ~

(SṬ.22.89.)7. Khemakasuttavaṇṇanā

89. **Attaniyan**ti diṭṭhigatikaparikappitassa attano santakaṁ. Tenāha **“attano**

parikkhārajātan”ti. **Taṇhāmāno adhigato** arahattassa anadhigatattā, no diṭṭhimāno adhigato, tathā kāmarāgabyāpādāpi. Anāgāmī kira khemakatthero, “sakadāgāmī”ti keci vadanti. **Sandhāvanikāyā**ti sañcaraṇena. Tenāha **“punappunaṁ gamanāgamanenā”**ti. **Catukkhattuṁ gamanāgamanenā**ti catukkhattuṁ gamanena ca āgamanena ca. Tenāha--**“taṁ divasaṁ dviyojanaṁ addhānaṁ āhiṇḍī”**ti. **Ñatvā**ti ajjhāsayaṁ ñatvā. **Thero**ti khemakatthero.

Rūpameva asmīti vadatīti rūpakkhandhameva “asmī”ti gāhassa vatthuṁ katvā vadati. **Adhigato** taṇhāmāno.

Aṇusahagatoti aṇubhāvaṁ gato. Tenāha **“sukhumo”**ti. **Tayo khārā viya tisso anupassanā** cittasaṁkilesassa visodhanato. **Sīlagandhādīhi** guṇagandhehi.

Kathetunti uddesavasena kathetuṁ. **Pakāsetun**ti niddesavasena tamatthaṁ pakāsetuṁ. **Jānāpetun**ti kāraṇavasena jānāpetuṁ. **Patiṭṭhāpetun**ti kathāpetuṁ. **Vivaṭaṁ kātun**ti udāharaṇaṁ vaṇṇetvā pākaṭaṁ kātuṁ (SṬ.22.89/CS:pg.2.248) **Suvibhattaṁ kātun**ti anvayato byatirekato suṭṭhu, vibhattaṁ kātuṁ. **Uttānakaṁ kātun**ti upanayanigamehi tamatthaṁ vibhūtaṁ kātuṁ. **Aññena nīhārenā**ti vipassanāvimuttena cittābhinīhārena.

~Khemakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.22.90.)8. Channasuttavaṇṇanā

90. **Makkhī**ti guṇamakkhanalakkhaṇena makkhena samannāgato. **Paḷāsī**ti yugaggāhalakkhaṇena paḷāsena samannāgato. **Etaṁ avocā**ti “ovadantu maṁ …pe… passeyyan”ti etaṁ avoca.

Theranti channattheraṁ. Attano duggahaṇena kañci upārambhampi kareyya. Tena vuttaṁ **“evaṁ kira nesaṁ ahosī”**ti-ādi. **Niddosamevassa katvā**ti ādito anurūpattameva katvā saddhammaṁ kathessāmāti.

Paritassanā upādānanti bhayaparitassanā diṭṭhupādānaṁ. Anattani sati anattakatāni kammāni kamattānaṁ phusissantīti bhayaparitassanā ceva diṭṭhupādānañca uppajjati. **Paṭinivattatī**ti yathāraddhavipassanāto paṭinivattati, nāsakkhīti attho. Kasmā panetassa vipassanamanuyuñjantassa evaṁ ahosīti tattha kāraṇaṁ vadati **“ayaṁ kirā”**ti-ādinā. **Evan**ti “ko nu kho me attā”ti evaṁ na hoti. **Tāvatikā vissatthī**ti “mayhaṁ dhammaṁ desetū”ti vuttavissāso atthīti attho. Idaṁ Kaccānasatthaṁ addasāti yojanā. “Dvayanissito, Kaccāna, loko”ti-ādi **diṭṭhiviniveṭhanā**. “Ete te, Kaccāna, ubho ante anupagammā”ti-ādi **Buddhabaladīpanā**.

~Channasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.22.91~92.)9~10. Rāhulasuttādivaṇṇanā

91-92. **Etāni** suttāni. **Idhāgatānī**ti imasmiṁ vagge ānītāni saṅgītikārehīti.

~Rāhulasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.~
~Theravaggavaṇṇanā niṭṭhitā.~

10. Pupphavaggo

(SṬ.22.93.)1. Nadīsuttavaṇṇanā

93. **Pabbateyyā**ti (SṬ.22.93/CS:pg.2.249) pabbatato āgatā. Tato eva **ohārinī**. Tenassā caṇḍasotataṁ dasseti. Dūraṁ gacchatīti **dūraṅgamā**. Tenassā mahoghataṁ dasseti.

Soteti vaṭṭasote. **Catūhi gāhehī**ti "rūpaṁ attato samanupassatī"ti-ādinayappavattehi catūhi gāhehi. **Palujjanattā**ti chinnattā. **Sokādibyasanappattī**ti sokādi-anatthuppatti.

~Nadīsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.22.94.)2. Pupphasuttavaṇṇanā

94. **Vivadatī**ti vivādaṁ karoti. **Vadanto**ti ayathāsabhāvena vadanto. V**ivadati** dhammatāya viruddhaṁ katvā vadati. **Lokadhammo**ti lujjanasabhāvadhammo. Ko pana soti āha **"khandhapañcakan"**ti. Tenāha **"taṁ hī"**ti-ādi. **Kathaṁ karomī**ti kena pakārenāhaṁ bālaṁ ajānantaṁ karomi. Tenāha **"mayhaṁ hī"**ti-ādi. Tathā cāha "akkhāto vo mayā maggo"ti-ādi (dha.pa.275). **"Tayo lokā kathitā"**ti vatvā taṁ vivarituṁ **"nāhaṁ, bhikkhave"**ti-ādimāha.

~Pupphasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.22.95.)3. Pheṇapiṇḍūpamasuttavaṇṇanā

95. Kenaci kāraṇena yujjhitvā gahetuṁ na sakkāti **ayujjhā** nāma. **Nivattanaṭṭhāne**ti udakappavāhassa nivattitaṭṭhāne.

Anusotāgamaneti anusotaṁ āgamanahetu, "anusotāgamanenā"ti vā pāṭho. **Anupubbena pavaḍḍhitvā**ti tattha tattha uṭṭhitānaṁ khuddakamahantānaṁ (SṬ.22.95/CS:pg.2.250) pheṇapiṇḍānaṁ saṁsaggena pakārato vuddhiṁ patvā. **Āvaheyyā**ti ānetvā vaheyya. **Kāraṇena upaparikkheyyā**ti ñāṇena vīmaṁseyya. **"Sāro nāma kiṁ bhaveyyā"**ti vatvā sabbaso tadabhāvaṁ dassento **"vilīyitvā viddhaṁseyyevā"**ti āha. Tena rūpampi nissāratāya bhijjatevāti dasseti. Yathā hi aniccatāya asāratāsiddhi, evaṁ asāratāyapi aniccatāsiddhīti aniccatāya eva niccasāraṁ thirabhāvasāraṁ dhuvasāraṁ sāmīnivāsīkārakabhūtassa attano vase pavattanampettha natthīti āha **"rūpampi …pe… nissāramevā"**ti. **So**ti pheṇapiṇḍo. **Gahitopi** upāyena **tamatthaṁ na sādheti** anarahattā. **Anekasandhighaṭito** tathā tathā ghaṭito hutvā.

Byāmamattampi etarahi manussānaṁ vasena. **Avassameva bhijjati** taraṅgabbhāhataṁ hutvā.

Tasmiṁ tasmiṁ udakabindumhi patite. **Udakatalan**ti udakapiṭṭhiṁ. Aññato

patantaṁ **udakabinduṁ**. **Udakajallan**ti santānakaṁ hutvā ṭhitaṁ udakamalaṁ. Tañhi saṁkaḍḍhitvā tato udakaṁ puṭaṁ karoti, tasmiṁ puṭe pubbuḷasamaññā. **Vatthun**ti cakkhādivatthuṁ. **Ārammaṇan**ti rūpādi-ārammaṇaṁ. **Kilesajallan**ti purimasiddhaṁ, paṭilabbhamānaṁ vā kilesamalaṁ. **Phassasaṅghaṭṭanan**ti phassasamodhānaṁ. **Pubbuḷasadisā** muhuttaramaṇīyatāya. Yasmā ghammakāle sūriyātapasantāpābhinibbattarasmijālanipāte tādise bhūmipadese ito cito samuggatavātavegasamuddhaṭaviruḷhasaṅkhātesu paribbhamantesu aṇuparamāṇutajjārippakāresu bhūtasaṅghātesu marīcisamaññā, tasmā sabbaso sāravirahitāti vuttaṁ **"saññāpi asārakaṭṭhena marīcisadisā"**ti. Yasmā ca passantānaṁ yebhuyyena udakākārena khāyati, tasmā "gahetvā pivituṁ vā"ti-ādi vuttaṁ. **Nīlādi-anubhavanatthāyā**ti nīlādi-ārammaṇassa anubhavanatthāya. **Phandatī**ti phandanākārappattā viya hoti appahīnataṇhassa puggalassa. **Vippalambheti** appahīnavipallāsaṁ puggalaṁ. Tenāha **"idaṁ nīlakan"**ti-ādi. Saññāvipallāsato hi cittavipallāso, tato diṭṭhivipallāsoti. **Vippalambhanenā**ti vippakāravaseneva ārammaṇassa lambhanena. Vippakāravasena hi etaṁ lambhanaṁ, yadidaṁ anudakameva udakaṁ katvā dassanaṁ anagarameva nagaraṁ katvā gandhabbanāṭakādidassanaṁ.

Kukkukaṁ (SṬ.22.95/CS:pg.2.251) vuccati kadalikkhandhassa sabbapattavaṭṭīnaṁ abbhantare daṇḍakanti āha **"akukkukajātanti anto asañjātaghanadaṇḍakan"**ti. **Na tathā hotī**ti yadatthāya upanītaṁ, tadatthāya na hoti. **Nānālakkhaṇo**ti nānāsabhāvo. **Saṅkhārakkhandhovā**ti eko saṅkhārakkhandhotveva vuccati.

Assāti purisassa. **Apagatapaṭalapiḷakan**ti apagatapaṭaladosañceva apagatapiḷakadosañca. **Asārabhāvadassanasamatthan**ti asārassa asārabhāvadassanasamatthaṁ. **Ittarā**ti parittakālā, na ciraṭṭhitikā. Tenāha **"lahupaccupaṭṭhānā"**ti. **Aññadeva ca āgamanakāle cittan**ti idañca oḷārikavaseneva vuttaṁ. Tathā hi ekaccharakkhaṇe anekakoṭisatasahassasaṅkhāni cittāni uppajjitvā nirujjhanti. Māyāya dassitaṁ rūpaṁ **māyā**ti vuttaṁ. **Yaṁkiñcideva** kapāliṭṭhakapāsāṇavālikādiṁ. V**añcetī**ti asuvaṇṇameva suvaṇṇanti, amuttameva muttāti-ādinā vañceti. Nanu ca saññāpi marīci viya vippalambheti vañceti, idampi viññāṇaṁ māyā viya vañcetīti ko imesaṁ visesoti? Vacanattho nesaṁ sādhāraṇo. Tathāpi saññā anudakaṁyeva udakaṁ katvā gāhāpentī, apurisaññeva purisaṁ katvā gāhāpentī vippalambhanavasena appavisayā, viññāṇaṁ pana yaṁ kiñci ataṁsabhāvaṁ taṁ katvā dassentī māyā viya mahāvisayā. Tenāha **"yaṁkiñcidevā"**ti-ādi. **Evampī**ti ativiya lahuparivattibhāvenapi māyāsadisanti.

Desitāti evaṁ desitā pheṇapiṇḍādi-upamāhi.

Bhūri vuccati pathavī, saṇhaṭṭhena vipulaṭṭhena ca bhūrisadisapaññatāya **bhūripañño**. Tenāha **"saṇhapaññena cevā"**ti-ādi. **Kimigaṇādīnan**ti **ādi**-saddena anekagijjhādike saṅgaṇhāti. **Paveṇī**ti dhammapabandho. **Bālalāpinī** "ahaṁ mamā"ti-ādinā. **Sesadhātuyo gahetvāva bhijjati** ekuppādekanirodhattā, vatthurūpanissayapaccayattā "ayan"ti na visuṁ gahitaṁ. **Vadhabhāvato**ti vadhassa maraṇassa atthibhāvato. **Saraṇan**ti paṭisaraṇaṁ.

~Pheṇapiṇḍūpamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.22.96~98.)4~6. Gomayapiṇḍasuttādivaṇṇanā

96-98. Sassataṁ (SṬ.22.96~98/CS:pg.2.252) sabbakālaṁ yāva kappavuṭṭhānā hontīti **sassatiyo,** sineru-ādayo. Tāhi **samaṁ** samakālaṁ. **Anenā**ti Bhagavatā. **Nayidan**ti ettha **ya**-kāro padasandhikaro, **idan**ti nipātapadaṁ. Taṁ pana yena yena sambandhīyati, taṁ tiliṅgova hotīti **"ayaṁ maggabrahmacariyavāso"**ti vuttaṁ. **"Na paññāyeyyā"**ti vatvā tamatthaṁ vivarituṁ **"maggo hī"**ti-ādi vuttaṁ. **Vivaṭṭento**ti vinivaṭṭento appavattiṁ karonto.

Rājadhānīti rañño nivāsanagaraṁ. **Suttamayan**ti cittavaṇṇavaṭṭikāmayaṁ.

~Gomayapiṇḍasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.22.99.)7. Gaddulabaddhasuttavaṇṇanā

99. **Yaṁ mahāsamuddo**ti ettha **yan**ti samayassa paccāmasanaṁ. Bhummatthe cetaṁ paccattavacananti āha **"yasmiṁ samaye"**ti. So ca samayo ayanti dassento **"pañcame sūriye uṭṭhite"**ti āha. **Paricchedaṁ na vadāmi** paricchedakārikāya aggamaggavijjāya anadhigatattā. **Sunakho viya vaṭṭanissito bālo** asavasabhāvato. **Gaddulo viya diṭṭhi**bandho. **Sakkāyo** tassa asavasabhāvato. **Puthujjanassa sakkāyānuparivattanan**ti "santāne sattavohāro"ti taṁ tato aññaṁ katvā bhedena niddeso.

~Gaddulabaddhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.22.100.)8. Dutiyagaddulabaddhasuttavaṇṇanā

100. **Diṭṭhigaddulanissitāyā**ti sahajātādipaccayavasena diṭṭhigaddulanissitāya **nissāyeva pavattati** tato attānaṁ vivecetuṁ asakkuṇeyyattā. **Cittasaṁkilesenevā**ti dasavidhakilesavatthuvasena cittassa saṁkiliṭṭhabhāvena. Ariyamaggādhigamanena **cittassa vodānattā** vodāyanti **visujjhanti**.

Vicaraṇacittanti (SṬ.22.100/CS:pg.2.253) gahetvā vicaraṇavasena vicaraṇacittaṁ. **Saṅkhānāmā**ti evaṁnāmakā. **Brāhmaṇapāsaṇḍikā**ti jātiyā brāhmaṇā, channavutiyā pāsaṇḍesu taṁ saṅkhāsaññitaṁ pāsaṇḍaṁ paggayha vicaraṇakā. **Paṭakoṭṭhakan**ti dussāpaṇakaṁ. **Dassentā**ti yathāgatikammavipākacittataṁ dassentā **Taṁ cittan**ti taṁ paṭakoṭṭhakacittaṁ **gahetvā vicaranti**. **Cintetvā katattā**ti "imassa rūpassa evaṁ hatthapādā, evaṁ mukhaṁ likhitabbaṁ, evaṁ ākāravatthaggahaṇāni, evaṁ kiriyāvisesā, evaṁ kiriyāvibhāgaṁ, sattavisesānaṁ vibhāgaṁ kātabban"ti tassa ubbattanakhipanapavattanādipayojanañcāti sabbametaṁ tathā cintetvā katattā **cittena** manasā **cintitaṁ nāma**. **Upāyapariyesanacittan**ti "hatthapādā evaṁ likhitabbā"ti-ādinā yathāvutta-upāyassa ceva pubbe pavattassa bhūmiparikammavaṇṇadhātusammāyojanupāyassa ca vasena pavattaṁ cittaṁ. **Tatopi cittataran**ti tato cittakammatopi cittataraṁ cittakārena cintitappakārānaṁ sabbesaṁyeva cittakamme anipphajjanato. **Kammacittenā**ti kammaviññāṇena. **Kammacittenā**ti vā kammassa cittabhāvena. So kammassa vicittabhāvo taṇhāvasena jāyatīti veditabbo. Svāyamattho **aṭṭhasālinīṭīkāyaṁ** vibhāvito. **Evaṁ cittā**ti evaṁ cittarūpavisesā. **Yoniṁ**

upanetīti taṁ taṁ aṇḍajādibhedaṁ yonivisesaṁ pāpeti vaṇṇaviseso viya phalikamaṇikaṁ. Na hi visesā hitavicittasāmatthiyakammaṁ yoniṁ upaneti, tassa tassa vipākuppattiyā paccayo hoti. **Yonimūlako tesaṁ cittabhāvo**ti yaṁ yaṁ yoniṁ kammaṁ satte upaneti, taṁtaṁyonimūlako tesaṁ sattānaṁ cittavicittabhāvo. Tenāha **"yoni-upagatā"**ti-ādi. **Sadisacittāva** sadisacittabhāvā eva. **Itī**ti-ādi vuttasseva atthassa uppaṭipāṭiyā nigamanaṁ.

Tiracchānagatacittabhāvato cittasseva savisesaṁ cittabhāvakaraṇaṁ dassetuṁ **"apicā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha cittaṁ nāmetaṁ cittatarameva veditabbanti sambandho. **Sahajātadhammacittatāyā**ti rāgādisaddhādidhammavicittabhāvena. **Bhūmicittatāyā**ti adhiṭṭhānacittatāya. Kammanānattaṁ mūlaṁ kāraṇaṁ etesanti **kammanānattamūlakā,** tesaṁ. **Liṅganānattaṁ** itthiliṅgādinānattavasena ceva taṁtaṁsaṇṭhānanānattavasena ca veditabbaṁ. **Saññānānattaṁ** itthipurisadevamanussādisaññānānattavasena (SṬ.22.100/CS:pg.2.254) **Vohāranānattaṁ** tissoti-ādivohāranānattavasena. **Cittānaṁ** vicittānaṁ. Taṁtaṁvohāranānattampi citteneva paññapīyati. Raṅgajātarūpasamuṭṭhāpanādinā vatthaṁ rañjayatīti **rajako,** vaṇṇakāro. Puthujjanassa attabhāvasaññitarūpasamuṭṭhāpanatā niyatā ekantikāti puthujjanaggahaṇaṁ. "Abhirūpaṁ rūpaṁ samuṭṭhāpetī"ti ānetvā sambandho.

~Dutiyagaddulabaddhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.22.101.)9. Vāsijaṭasuttavaṇṇanā

101. **Atthassā**ti hitassa. **Asādhikā** "bhāvanānuyogaṁ ananuyuttassā"ti ananuyuttassa vuttattā. **Itarā**ti sukkapakkha-upamā. **Sādhikā** bhāvanāyogassa anuyuttattā. Tañhi tassa sādhikā veditabbā. **Sambhāvanatthe**ti paramatthasambhāvane. Evañhi kaṇhapakkhepi apisaddaggahaṇaṁ samatthitaṁ hoti. **Sambhāvanatthe**ti vā parikappanattheti attho. Saṅkhātabbe atthe aniyamato vuccamāne saṅkhāto aniyamattho vāsaddo vattabboti **"aṭṭha vā"**ti-ādi vuttaṁ. **Ūnādhikānī**ti ūnānipi adhikānipi kiñcāpi honti, ekaṁso pana gahetabboti **"aṭṭha vā dasa vā dvādasa vā"**ti vuttaṁ. Evaṁ vacanaṁ sandhāya **"vacanasiliṭṭhatāyā"**ti-ādi vuttaṁ. Pādanakhasikhāhi akopanavasena **sammā adhisayitāni**. **Utun**ti uṇha-utuṁ kāyusmāvasena. Tenāha **"usmīkatānī"**ti. **Bhāvitānī**ti kukkuṭavāsanāya vāsitāni. Sammā-adhisayanāditividhakiriyākaraṇena imaṁ appamādaṁ katvā. **Sotthinā abhinibbhijjitun**ti anantarāyena tato nikkhamituṁ. Idāni tamatthaṁ vivaranto **"te hī"**ti-ādimāha. **Sayampī**ti aṇḍāni. **Pariṇāman**ti paripakkaṁ bahinikkhamanayoggataṁ.

Tanti opammasampaṭipādanaṁ. **Evan**ti idāni vuccamānākārena. **Atthenā**ti upameyyatthena. **Saṁsanditvā** sammā yojetvā. Sampayuttadhammavasena ñāṇassa tikkhādibhāvo veditabbo. Ñāṇassa hi sabhāvato satinepakkato ca tikkhabhāvo, samādhivasena sūrabhāvo, saddhāvasena vippasannabhāvo (SṬ.22.101/CS:pg.2.255) vīriyavasena pariṇāmabhāvo. **Pariṇāmakālo**ti balavavipassanākālo. **Vaḍḍhitakālo**ti vuṭṭhānagāminivipassanākālo. Anulomaṭṭhānassa hi vipassanā gahitagabbhā nāma tadā maggagabbhassa gahitattā. **Tajjātikan**ti tassa vipassanānuyogassa anurūpaṁ. **Satthāpi gāthāya avijjaṇḍakosaṁ paharati** bhindāpeti.

Olambakasaṅkhātanti olambakasuttasaṅkhātaṁ. **Palan**ti tassa suttassa nāmaṁ. **Dhāretvā**ti dārūnaṁ heyyādijānanatthaṁ upanetvā. **Dārūnaṁ gaṇḍaṁ haratīti**

palagaṇḍoti etena palena gaṇḍahāro **"palagaṇḍo"**ti pacchimapade uttarapadalopena niddesoti dasseti. **Gahaṇaṭṭhāne**ti hatthena gahetabbaṭṭhāne. Sammadeva khepīyanti etena kāyaduccaritādīnīti **saṅkhepo,** tena. Vipassanaṁ anuyuñjantassa puggalasseva divase divase āsavānaṁ parikkhayo idha **"vipassanāyānisaṁso"**ti adhippeto. **Hemantikena** karaṇabhūtena. Bhummatthe vā etaṁ karaṇavacanaṁ, hemantiketi attho. **Paṭippassambhantī**ti paṭippassaddhaphalāni honti. Tenāha **"pūtikāni bhavantī"**ti.

Mahāsamuddo viya sāsanaṁ sabhāvagambhīrabhāvato. **Nāvā viya yogāvacaro** mahoghuttaraṇato. **Pariyādānaṁ viyā**ti parito aparipūraṇaṁ viya. **Khajjamānānan**ti saṅkhādantena viya udakena khepiyamānānaṁ bandhanānaṁ. **Tanubhāvo**ti pariyuṭṭhānuppattiyā asamatthatāya dubbalabhāvo. **Vipassanāñāṇapītipāmojjehī**ti vipassanāñāṇasamuṭṭhitehi pītipāmojjehi. **Okkhāyamāne pakkhāyamāne**ti vividhapaṭipattiyā ukkhāyamāne paṭisaṅkhānupassanāya pakkhāyamāne. **Dubbalatā dīpitā** "appakasireneva saṁyojanāni paṭippassambhanti, pūtikāni bhavantī"ti vuttattā.

~ Vāsijaṭasuttavaṇṇanā niṭṭhitā. ~

(SṬ.22.102.)10. Aniccasaññāsuttavaṇṇanā

102. **Bhāventassā**ti vipassanāya maggaṁ bhāventassa **uppannasaññā**. Tenāha--**"sabbaṁ kāmarāgaṁ pariyādiyatī"**ti-ādi. **Santānetvā**ti kasanaṭṭhānaṁ (SṬ.22.102/CS:pg.2.256) sabbaso vitanetvā pattharitvā. **Kilesā**ti upakkilesappabhedā kilesā. **Aniccasaññāñāṇenā**ti aniccasaññāsahagatena ñāṇena.

Lāyananti lāyanaṁ viya nayanaṁ viya nicchoṭanaṁ viya ca **aniccasaññāñāṇaṁ**. **Iminā atthenā**ti iminā yathāvuttena pāḷiyā atthena, **upamā saṁsandetabbā**ti ettha pabbajalāyako viya yogāvacaro. Lāyanādinā tassa tattha katakiccatāya parituṭṭhi viya imassa kilese sabbaso chinditvā phalasamāpattisukhena kālassa vītināmanā.

Kūṭaṁ gacchantīti pārimantena kūṭaṁ gacchanti. **Kūṭaṁ pavisanabhāvenā**ti kūṭacchiddaṁ aggena pavisanavasena. **Samosaritvā**ti chidde anupavisanavasena ca āhacca avaṭṭhānena ca samosaritvā ṭhitā. **Kūṭaṁ viya aniccasaññā** aniccānupassanāvasena avaṭṭhānassa mūlabhāvato. **Gopānasiyo viya catubhūmakakusalā dhammā** aniccasaññāmūlakattā. **Kūṭaṁ aggaṁ** sabbagopānasīnaṁ tathā-adhiṭṭhānassa padhānakāraṇattā. **Aniccasaññā aggā**ti etthāpi eseva nayo. **Aniccasaññā lokiyā**ti idaṁ aniccasaññānupassanaṁ sandhāya vuttaṁ. Aniccānupassanāmukhena adhigata-ariyamagge uppannasaññā aniccasaññāti vattabbataṁ labhatīti "aniccasaññā, bhikkhave, bhāvitā bahulīkatā sabbaṁ kāmarāgaṁ pariyādiyatī"ti-ādi vuttaṁ. Tathā hi **dhammasaṅgahe** (dha.sa.357 360) "yasmiṁ samaye lokuttaraṁ saññaṁ bhāvetī"ti-ādinā saññāpi uddhaṭā. **Sabbāsu upamāsū**ti mūlasantāna-upamādīsu pañcasu upamāsu. **Purimāhī**ti kassakapabbajalāyana-ambapiṇḍi-upamāhi **aniccasaññāya kiccaṁ** vuttaṁ mūlasantānakapadālanapabbajalāyanavaṇṭacchedanapadesena aniccasaññāya paṭipakkhapacchedanassa dassitattā. **Pacchimāhi balaṁ** dassitaṁ paṭipakkhātibhāvassa jotitattā.

~Aniccasaññāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~
~Pupphavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.~
~Majjhimapaṇṇāsako samatto.~

11. Antavaggo

(SṬ.22.103.)1. Antasuttavaṇṇanā

103. Aññamaññaṁ (SṬ.22./CS:pg.2.257) asaṁsaṭṭhabhāvena eti gacchatīti **anto,** bhāgoti āha **"antāti koṭṭhāsā"**ti. "Sakkāyanirodhanto"ti nirodhapaccayassa gahitattā vuttaṁ **"catusaccavasena pañcakkhandhe yojetvā"**ti. **Antoti …pe… ajjhāsayavasena vuttaṁ** yathānulomadesanattā suttantadesanāya.

~Antasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.22.104~105.)2~3. Dukkhasuttādivaṇṇanā

104-105. **Dutiyampī**ti **api**-saddo sampiṇḍanattho. Tena na kevalaṁ paṭhamasuttameva, atha kho dutiyampīti.

Tatiyampi tathevāti iminā "pañcakkhandhe catusaccavasena yojetvā"ti idaṁ upasaṁharati.

~Dukkhasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.22.106.)4. Pariññeyyasuttavaṇṇanā

106. **Pariññeyye**ti ettha tisso pariññā ñātapariññā, tīraṇapariññā, pahānapariññāti. Tāsu **ñātapariññā** yāvadeva tīraṇapariññatthā. **Tīraṇapariññā ca** yāvadeva pahānapariññatthāti Tattha ukkaṭṭhāya pariññāya kiccadassanavasena atthaṁ dassento **"pariññeyyeti parijānitabbe samatikkamitabbe"**ti, pahātabbeti attho. Tenāha Bhagavā--"katamā ca, bhikkhave, pariññā? Rāgakkhayo, dosakkhayo, mohakkhayo"ti, tasmā **samatikkaman**ti, samatikkantaṁ pahānassa upāyaṁ. **Samatikkamitvā ṭhitan**ti pajahitvā ṭhitanti ayamettha attho.

~Pariññeyyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.22.107~112.)5~10. Samaṇasuttādivaṇṇanā

107-112. **Cattāri** (SṬ.22.107~112/CS:pg.2.258) **saccāni kathitāni** assādādīnaṁ samudayādīnañca desitattā.

Kilesappahānaṁ kathitaṁ rāgappahānassa jotitattā.

~Samaṇasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.~

~Antavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.~

12. Dhammakathikavaggo

(SṬ.22.113~114.)1~2. Avijjāsuttādivaṇṇanā

113-114. **Yāvatā**ti yasmā. **Imāya …pe… samannāgato**ti "idaṁ dukkhanti yathābhūtaṁ nappajānātī"ti-ādinā nayena vuttāya catūsu ariyasaccesu aññāṇasabhāvāya avijjāya sammohena samannāgato. **Ettāvatā**ti ettakena kāraṇena **avijjāgato** samaṅgībhūtena upagato, avijjāya vā upeto nāma hoti.

Dutiyepīti vijjāsutte. "Vijjāvasena desanā"ti ayameva visesoti āha **"eseva nayo"**ti.

~Avijjāsuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.22.115.)3. Dhammakathikasuttavaṇṇanā

115. **Paṭhamena dhammakathiko** kathito "dhammaṁ desetī"ti vuttattā. **Dutiyena sekhabhūmi** kathitā "paṭipanno hotī"ti vuttattā, **tatiyena asekhabhūmi** kathitā "anupādāvimutto hotī"ti vuttattā. **Dhammakathikaṁ pucchitena** Bhagavatā. **Visesetvā**ti dhammakathikabhāvato visesetvā ukkaṁsetvā. **Dve bhūmiyo**ti sekkhāsekkhabhūmiyo.

~Dhammakathikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.22.116.)4. Dutiyadhammakathikasuttavaṇṇanā

116. **Tīṇi** (SṬ.22./CS:pg.2.259) **vissajjanānī**ti yathāpucchaṁ tīṇi vissajjanāni.

~Dutiyadhammakathikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.22.117~121.)5~9. Bandhanasuttādivaṇṇanā

117-121. **Tīraṁ vuccati vaṭṭaṁ** orimatīranti katvā. Tenāha "athāyaṁ itarā pajā, tīramevānudhāvatī"ti (dha.pa.85). **Pāraṁ vuccati nibbānaṁ** saṁsārassa pārimanti katvā. **Baddho**ti anusayappahānassa akatattā **kilesabandhanena baddho,** sukkapakkhepi

diṭṭhisamanupassanāya rūpādibandhanassa paṭikkhepamattameva vuttaṁ, na vimokkhanti adhippāyo. **Imasmiṁ Sutte vaṭṭadukkhaṁ kathitan**ti "tīradassī pāradassī, parimutto so dukkhasmāti vadāmī"ti āgatattā vaṭṭavivaṭṭaṁ kathikanti vattuṁ sakkā.

Chaṭṭhādīni uttānatthāneva heṭṭhā vuttanayattā.

~Bandhanasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.22.122.)10. Sīlavantasuttavaṇṇanā

122. **Ābādhaṭṭhenā**ti ādito uppattito paṭṭhāya bādhanaṭṭhena rujanaṭṭhena. **Antodosaṭṭhenā**ti abbhantare eva dussanaṭṭhena kuppanaṭṭhena. **Khaṇanaṭṭhenā**ti sasanaṭṭhena. **Dukkhaṭṭhenā**ti dukkhamattā dukkhabhāvena. Dukkhañhi loke "aghan"ti vuccati ativiya hananato. **Visabhāgaṁ …pe… paccayaṭṭhenā**ti yathāpavattamānānaṁ dhātādīnaṁ visabhāgabhūtamahābhūtasamuṭṭhānassa ābādhassa paccayabhāvena. **Asakaṭṭhenā**ti anattaniyato. **Palujjanaṭṭhenā**ti pakārato bhijjanaṭṭhena. **Sattasuññataṭṭhenā**ti sattasaṅkhāta-attasuññataṭṭhena. **Attābhāvenā**ti diṭṭhigatikaparikappitassa attano abhāvena. **Suññato anattato**ti ettha "parato"ti padassa saṅgaho kātabbo, tasmā **"dvīhi anattamanasikāro"**ti vattabbaṁ.

~Sīlavantasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.22.123.)11. Sutavantasuttavaṇṇanā

123. **Tathā** (SṬ.22.123/CS:pg.2.260) **ekādasame**ti ettha **tathā**-saddena "uttānamevā"ti idaṁ ākaḍḍhati. **Idhā**ti ekādasame. Kammaṭṭhānassa uggahadhāraṇaparicayamanasikāravasena pavattañāṇaṁ kammaṭṭhānasutavasena nipphajjanato **"sutan"**ti vuttaṁ.

~Sutavantasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.22.124~125.)12~13. Kappasuttādivaṇṇanā

124-125. **Rāhulovādasadisānī**ti **Rāhulovādasutte** (ma.ni.2.113ādayo) āgatasuttasadisāni.

~Kappasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.~
~Dhammakathikavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.~

13. Avijjāvaggo

(SṬ.22.126~135.)1~10. Samudayadhammasuttādivaṇṇanā

126-135. **Imasmin**ti avijjāvagge. **Catusaccameva kathitaṁ, tasmā** heṭṭhā vuttanayattā uttānamevāti adhippāyo.

~Samudayadhammasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.~
~Avijjāvaggavaṇṇanā niṭṭhitā.~

14. Kukkuḷavaggo

(SṬ.22.136~149.)1~14. Kukkuḷasuttādivaṇṇanā

136-149. Anto aggi mahanto chārikarāsi, tattha ukkuḷavikulato akkamantaṁ yāva kesaggaṁ anudahatāya kucchitaṁ kuḷanti kukkuḷaṁ (SṬ.22.136~149/CS:pg.2.261) rūpavedanādi pana tatopi kañci kālaṁ anudahanato mahāpariḷāhanaṭṭhena ca kukkuḷaṁ viyāti **kukkuḷaṁ**. **Aniccalakkhaṇādīnī**ti aniccadukkhānattalakkhaṇāni.

~Kukkuḷasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.~
~Kukkuḷavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.~

15. Diṭṭhivaggo

(SṬ.22.150~157.)1~9. Ajjhattasuttādivaṇṇanā

150-158. **Paccayaṁ katvā**ti abhinivesapaccayaṁ katvā. Ādisaddena micchādiṭṭhisakkāyadiṭṭhi-attānudiṭṭhi saññojanābhinivesa-vinibandha-ajjhosānāni saṅgaṇhāti. Tattha **abhinivesā** taṇhāmānadiṭṭhiyo. **Vinibandhā** "kāye avītarāgo hotī"ti-ādinā (dī.ni.3.320 ma.ni.1.186) āgatacetasovinibandhā **Ajjhosānā**ti taṇhādiṭṭhijjhosānāni. Sesāni suviññeyyāneva.

~Ajjhattasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.22.158.)10.Ānandasuttavaṇṇanā

159. **Dharamānakāle**ti jīvamānakāle. **Pahānaṁ apassanto**ti therassa kira Bhagavati pemaṁ adhimattaṁ. **Cittaṁ gaṇhissāmī**ti cittaṁ ārādhessāmi. **Gantabbaṁ hoti,** tasmā sapalibodho. **Cittaṁ sampahaṁsamāno**ti cittassa vibodhano. **Vimutti …pe… jāto** āyatiṁ paṭivedhapaccayattā, na pana tadā visesāvahabhāvā nibbedhabhāgiyo.

~Ānandasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~
~Diṭṭhivaggavaṇṇanā niṭṭhitā.~
~Uparipaṇṇāsako samatto.~

Sāratthappakāsiniyā Saṁyuttanikāya-aṭṭhakathāya
Khandhasaṁyuttavaṇṇanāya Līnatthappakāsanā samattā.

SṬ.23.Rādhasaṁyuttaṁ

1. Paṭhamavaggo

(SṬ.23.1.)1. Mārasuttavaṇṇanā

160. Mārasaddoyaṁ (SṬ.23.1/CS:pg.2.262) bhāvasādhanoti dassento **"māro vā assāti maraṇaṁ vā bhaveyyā"**ti āha. **Māretā**ti maritabbo māraṁ maraṇaṁ etabboti āha **"māretabbo"**ti. **Anupādānibbānatthā**ti phalavimuttisaṅkhātā arahato arahantatā nāma yāvadeva anupādānibbānatthā. **Nibbānabbhantare**ti anupādānibbānādhigamassa abbhantare tato orameva idaṁ maggaṁ brahmacariyaṁ vussati, na tato paraṁ. **Assā**ti brahmacariyassa.

~Mārasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.23.2~10.)2~10. Sattasuttādivaṇṇanā

161-169. **Laggapucchā**ti lagganassa bajjhanassa pucchā. Yadi rūpādīsu sattattā satto, khīṇāsavā kathaṁ sattāti? Sattabhūtapubbāti katvā. **Kīḷāvigaman**ti kīḷāya apanayanaṁ oramaṇaṁ. Yantarajju viya bhavapabandhassa nayanato **bhavarajjū**ti taṇhā vuttā.

~Sattasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.~
~Paṭhamavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.~

2. Dutiyavaggo

(SṬ.23.11~22.)1~12. Mārasuttādivaṇṇanā

170-181. **Rūpādivinimuttaṁ maraṇaṁ nāma natthi** rūpādīnaṁyeva vibhave maraṇasamaññāti. **Maraṇadhammo** vināsabhāvo.

~Mārasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.~
~Dutiyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.~

3~4. Āyācanavaggādi

(SṬ.23.23~33.)1~11. Mārādisutta-ekādasakavaṇṇanā

182-205. **Sukhumaṁ** (SṬ.23.23~33/CS:pg.2.263) **kāraṇaṁ upaṭṭhāti,** tenesa thero paṭibhāneyyakānaṁ etadagge ṭhapito. **Vimuttiparipācanīyadhammavaseneva,** na paṭivedhāvahabhāvena.

~Mārādisutta-ekādasakavaṇṇanā niṭṭhitā.~
~Āyācanavaggādivaṇṇanā niṭṭhitā.~
~Sāratthappakāsiniyā Saṁyuttanikāya-aṭṭhakathāya
Rādhasaṁyuttavaṇṇanāya Līnatthappakāsanā samattā.~

SṬ.24.Diṭṭhisaṁyuttaṁ

1. Sotāpattivaggo

(SṬ.24.1.)1. Vātasuttavaṇṇanā

206. **Na** (SṬ.24.1/CS:pg.2.264) **ete vātā**ti ye ime rukkhasākhādibhañjanakarā, ete sattakāyattā vātā nāma na honti. Te hi niccā dhuvā sassatā. Tenāha **"vāto panā"**ti-ādi. Tena sattasu kāyesu catutthaṁ kāyamāha. Rukkhasākhādibhañjanako **eso vātaleso nāma,** vātasadisoti attho. **Esikatthambho viyā**ti iminā niccalabhāvameva dasseti, **pabbatakūṭaṁ viyā**ti iminā pana sassatisamaṁvāpi. Ayañhi vāyu kāyassa niccataṁ abhinivissa ṭhito "mā ca aniccatā paro hotū"ti na vātā vāyantīti bādhati. Esa nayo **nadiyo sandantī**ti-ādīsu. **Udakaṁ panā**ti dutiyaṁ kāyaṁ sandhāyāha. **Gabbho pana na nikkhamati** kūṭaṭṭhādibhāveneva tassa labbhanato. **Neva te udenti** yathā vātā, evaṁ tiṭṭhanato lokassa pana tathā matimattanti adhippāyo.

~Vātasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.24.2~4.)2~4. Etaṁmamasuttādivaṇṇanā

207-209. **Diṭṭhaṁ rūpāyatanaṁ** cakkhunā daṭṭhabbato. **Sutaṁ saddāyatanaṁ** sotena sotabbato. **Mutaṁ gandhāyatanādi** tividhaṁ sampattagāhīhi ghānādīhi patvā gahetabbato. **Avasesāni** cakkhādīni **sattāyatanāni viññātaṁ nāma** kevalaṁ manoviññāṇena vijānitabbato. **Pattan**ti anuppattaṁ, yaṁ kiñci pāpuṇitabbaṁ pariyesitvā gavesitvā sampattanti anuppattaṁ. **Pariyesitan**ti pariyiṭṭhaṁ. **Cittena anusañcaritan**ti manasā cintitaṁ. "Pattaṁ pariyesitan"ti etasmiṁ padadvaye catukkaṁ sambhavatīti taṁ dassetvā tassa vasena pattapariyesitapadāni, tato manasā anuvicaritañca nīharitvā dassetuṁ (SṬ.24.2~4/CS:pg.2.265) **"lokasmiṁ hī"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **pariyesitvā pattaṁ nāma** pariyesanāya pariggāhabhāvato. **Pariyesitaṁ nāma** kevalaṁ

pariyesitamevāti katvā pariyesitvā pattassa manussānuvicaritassa vuttattā. Paṭhamavikappe saṅkaro atthīti asaṅkarato ca dassetuṁ **"atha vā"**ti-ādi vuttaṁ. **Sabban**ti viññātādi. Tañhi manoviññāṇena gahitattā manasā anuvicaritaṁ nāma na diṭṭhaṁ sutaṁ mutaṁ.

~Etaṁmamasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.24.5.)5. Natthidinnasuttavaṇṇanā

210. **Dinnan**ti deyyadhammasīsena dānaṁ vuttanti āha **"dinnassa phalābhāvaṁ sandhāyā"**ti, dinnaṁ pana annādivatthuṁ kathaṁ paṭikkhipanti. Esa nayo **"yiṭṭhaṁ hutan"**ti etthāpi. **Mahāyāgo**ti sabbasādhāraṇaṁ mahādānaṁ. **Paheṇakasakkāro**ti pāhunakānaṁ kātabbasakkāro. **Phalan**ti ānisaṁsaphalaṁ nissandaphalañca. **Vipāko**ti sadisaphalaṁ. **Paraloke ṭhitassa ayaṁ loko natthī**ti paraloke ṭhitassa kammunā laddhabbo ayaṁ loko na hoti. **Idhaloke ṭhitassapi paraloko natthī**ti idhaloke ṭhitassa kammunā laddhabbo paraloko na hoti. Tattha kāraṇamāha--**"sabbe tattha tattheva ucchijjantī"**ti. Ime sattā yattha yattha bhave yoni-ādīsu ca ṭhitā, tattha tattheva ucchijjanti nirudayavināsavasena nassanti. **Phalābhāvavasenā**ti mātāpitūsu sammāpaṭipattimicchāpaṭipattīnaṁ phalassa abhāvavasena "natthi mātā, natthi pitā"ti vadanti, na mātāpitūnaṁ, nāpi tesu idāni kariyamānasakkārāsakkārānaṁ abhāvavasena tesaṁ lokapaccakkhattā. Pubbuḷakassa viya imesaṁ sattānaṁ uppādo nāma kevalo, na bhavato cavitvā āgamanapubbakoti dassanatthaṁ "natthi sattā opapātikā"ti vuttanti āha--**"cavitvā uppajjanakasattā nāma natthī"**ti. Samaṇena nāma yāthāvato jānantena kassaci akathetvā saññatena bhavitabbaṁ, aññathā āhopurisikā nāma siyā. Kiñhi paro parassa karissati, tathā ca attano sampādanassa kassaci avassayo eva na siyā tattha tattheva ucchijjanatoti āha **"ye imañca …pe… pavedentī"**ti.

Catūsu (SṬ.24.5/CS:pg.2.266) mahābhūtesu niyuttoti **cātumahābhūtiko**. Yathā pana mattikāya nibbattaṁ bhājanaṁ mattikāmayaṁ, evamayaṁ catūhi mahābhūtehi nibbattoti āha **"catumahābhūtamayo"**ti. **Ajjhattikā pathavīdhātū**ti sattasantānagatā pathavīdhātu. **Bāhiraṁ pathavīdhātun**ti bahiddhā mahāpathaviṁ. **Anuyātī**ti tassa anurūpabhāvena yāti upeti. **Upagacchatī**ti pubbe bāhirapathavīkāyato tadekadesabhūtā pathavī āgantvā ajjhattikabhāvappattiyā sattabhāvena saṇṭhitā idāni ghaṭādipathavī viya tameva bāhirapathavīkāyaṁ upeti upagacchati, sabbaso tena nibbisesataṁ ekībhāvameva gacchatīti attho. **Āpādīsupi eseva nayo**ti ettha pajjunnena mahāsamuddato gahita-āpo viya vassodakabhāvena punapi mahāsamuddaṁ, sūriyaraṁsito gahita-indaggisaṅkhātatejo viya punapi sūriyaraṁsiṁ, mahāvāyukhandhato niggatamahāvāyo viya tameva vāyukhandhaṁ upeti upagacchatīti diṭṭhigatiko sayameva attano vādaṁ bhindati. Ummattakapacchisadisañhi diṭṭhigatikadassanaṁ. **Manacchaṭṭhāni indriyāni ākāsaṁ pakkhandanti** tesaṁ visayabhāvā visayāpīti vadati. Visayiggahaṇena hi visayā gahitā eva hontīti. **Guṇāguṇapadānī**ti guṇadosakoṭṭhāsā. **Sarīrameva padānīti adhippetaṁ** sarīrena taṁtaṁkiriyāya pajjitabbato. Dabbanti muyhantīti dattū, mūḷhapuggalā. Tehi **dattūhi bālamanussehi paññattaṁ**.

~Natthidinnasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.24.6.)6. Karotosuttavaṇṇanā

211. **Sahatthā karontassā**ti sahatthena karontassa. Nissaggiyathāvarādayopi idha sahatthakaraṇeneva saṅgahitā. **Hatthādīnī**ti hatthapādakaṇṇanāsādīni. Pacanaṁ dahanaṁ vibādhananti āha **"daṇḍena pīḷentassā"**ti. **Papañcasūdaniyaṁ** "tajjentassa cā"ti attho vutto, idha pana **sumaṅgalavilāsiniyaṁ** viya tajjanaṁ paribhāsanaṁ daṇḍeneva saṅgahetvā "daṇḍena pīḷentassa"icceva vuttaṁ. **Sokaṁ sayaṁ karontassā**ti parassa sokakāraṇaṁ sayaṁ karontassa, sokaṁ vā uppādentassa. **Parehi** attano vacanakarehi. **Sayampi phandato**ti parassa vibādhanappayogena (SṬ.24.6/CS:pg.2.267) sayampi phandato. **Atipātayato**ti padaṁ suddhakattu-atthe hetukattu-atthe ca vattatīti āha--**"hanantassapi hanāpentassapī"**ti. **Kāraṇavasenā**ti kārāpanavasena.

Gharassa bhitti anto ca bahi ca sandhitā hutvā ṭhitāva **gharasandhi**. Kiñcipi asesetvā niravaseso lopo **nillopo**. Ekāgāre niyutto vilopo **ekāgāriko**. Parito sabbaso panthe hananaṁ **paripantho**. **Pāpaṁ na karīyati** pubbe asato uppādetuṁ asakkuṇeyyattā, tasmā **natthi pāpaṁ**. Yadi evaṁ kathaṁ sattā pāpe pavattantīti āha **"sattā pana karomāti evaṁsaññino hontī"**ti evaṁ kirassa hoti imesañhi sattānaṁ hiṁsādikiriyā na attānaṁ phusati tassa niccatāya nibbikārattā, sarīraṁ pana acetanaṁ kaṭṭhakaliṅgarūpamaṁ, tasmiṁ vikopitepi na kiñci pāpanti. **Khuraneminā**ti nisitakhuramayaneminā, khurasadisaneminā ti attho.

Gaṅgāya dakkhiṇā disā appatirūpadeso, uttaradisā patirūpadesoti adhippāyena "dakkhiṇañcepī"ti-ādi vuttanti āha **"dakkhiṇatīre manussā kakkhaḷā"**ti-ādi. **Mahāyāgan**ti mahāvijitayaññasadisaṁ mahāyāgaṁ. **Uposathakammenā**ti uposathakammena ca. Ca-saddo hettha luttaniddiṭṭho. Damasaddo hi indriyasaṁvarassa uposathasīlassa ca vācako idhādhippeto. Keci pana "uposathakammenā"ti idaṁ indriyadamanassa visesanaṁ, tasmā "uposathakammabhūtena indriyadamenā"ti atthaṁ vadanti. **Sīlasaṁyamenā**ti sīlasaṁvarena. **Saccavacanenā**ti saccavācāya. Tassā visuṁ vacanaṁ loke garutarapuññasammatabhāvato. Yathā hi pāpadhammesu musāvādo garu, evaṁ puññadhammesu saccavācā. Tenāha Bhagavā--"ekaṁ dhammaṁ atītassā"ti-ādi (itivu.25). **Pavattī**ti yo karotīti vuccati, tassa santāne phalassa nibbattiyā paccayabhāvena pavatti. **Sabbathā**ti "karoto"ti-ādinā vuttena sabbappakārena **kiriyameva paṭikkhipanti**.

~Karotosuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.24.7.)7. Hetusuttavaṇṇanā

212. **Ubhayenā**ti (SṬ.24.7/CS:pg.2.268) hetupaccayapaṭisedhavacanena. **Saṁkilesapaccayan**ti saṁkilisanassa malīnabhāvassa kāraṇaṁ. **Visuddhipaccayan**ti saṁkilesato visuddhiyā vodānassa kāraṇaṁ. **Natthi balan**ti sattānaṁ diṭṭhadhammikasamparāyikanibbānasampatti-āvahaṁ balaṁ nāma kiñci natthi. Tenāha **"yamhī"**ti-ādi. Nidassanamattañcetaṁ, saṁkilesikampi cāyaṁ paṭikkhipateva. **Aññamaññavevacanānī**ti tassā tassā kiriyāya ussannaṭṭhena **balaṁ,** sūravīrabhāvāvahaṭṭhena **vīriyaṁ,** tameva daḷhaggāhabhāvato porisaṁ dhuraṁ vahantena pavattetabbato **purisathāmo,** paraṁ paraṁ ṭhānaṁ akkamanappavattiyā

purisaparakkamoti vuttoti veditabbaṁ.

Satvayogato, rūpādīsu vā sattatāya **sattā,** pāṇanato assāsanapassāsanavasena pavattiyā **pāṇā,** te pana so ekindriyādivasena vibhajitvā vadatīti āha **"ekindriyo"**ti-ādi. Aṇḍakosādīsu bhavanato **bhūtā**ti vuccantīti āha **"aṇḍa …pe… vadantī"**ti. Jīvanato pāṇaṁ dhārentā viya vaḍḍhanato **jīvā**ti sāliyavādike vadanti. Natthi etesaṁ saṁkilesavisuddhīsu vasoti **avasā**. Natthi tesaṁ balaṁ vīriyanti **abalā avīriyā**. **Niyatatā**ti acchejjasuttāvutābhejjamaṇino viya niyatappavattitāya gatijātibandhāpavaggavasena niyamo. **Tattha tattha gamanan**ti channaṁ abhijātīnaṁ vasena tāsu tāsu gatīsu upagamanaṁ. Samavāyena samāgamo **saṅgati**. **Sabhāvoyevā**ti yathā kaṇṭakassa tikkhatā, kapitthaphalānaṁ parimaṇḍalatā migapakkhīnaṁ vicittākāratā, evaṁ sabbassapi lokassa hetupaccayehi vinā tathā tathā pariṇāmo, ayaṁ sabhāvo eva akittimo eva. Tenāha **"yena hī"**ti-ādi. Chaḷabhijātiyo parato vitthārīyanti. **Sukhañca dukkhañca paṭisaṁvedentī**ti vadantā adukkhamasukhabhūbhiṁ sabbena sabbaṁ na jānantīti ulliṅgento **"aññā sukhadukkhabhūmi natthīti dassentī"**ti āha.

~Hetusuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.24.8~10.)8~10. Mahādiṭṭhisuttādivaṇṇanā

213-215. **Akatā**ti (SṬ.24.8~10/CS:pg.2.269) samena vā visamena vā kenaci hetunā na katā eva. Kenaci kataṁ karaṇaṁ vidhānaṁ natthi etesanti **akatavidhānā**. Padadvayenapi loke kenaci hetupaccayena nesaṁ abhinibbattitābhāvaṁ dasseti. **Iddhiyāpi na nimmitā**ti kassaci iddhimato devassa brahmuno vā iddhiyāpi na nimmitā. **Animmitā**ti vā kassaci animmāpakā. **Ajanakā**ti etena pathavīkāyādīnaṁ rūpādijanakabhāvaṁ paṭikkhipati. Rūpasaddādayo hi pathavīkāyādīhi appaṭibaddhavuttikāti tassa laddhi. Yathā pabbatakūṭaṁ kenaci anibbattitaṁ kassaci ca anibbattakaṁ, evametepīti āha **"kūṭaṭṭhā"**ti. Yamidaṁ "bījādito aṅkurādi jāyatī"ti vuccati, tañca vijjamānameva tato nikkhamati, nāvijjamānaṁ, aññathā yato kutoci yassa kassaci uppatti siyāti adhippāyo. **Ṭhitā**ti nibbikārabhāvena ṭhitā. **Na calantī**ti na vikāraṁ āpajjanti. Vikārābhāvena hi tesaṁ sattannaṁ kāyānaṁ esikaṭṭhāyiṭṭhitatā. Aniñjanañca attano pakatiyā avaṭṭhānameva. Tenāha **"na vipariṇamantī"**ti. Avipariṇāmadhammattā eva ca ne **aññamaññaṁ na byābādhenti**. Sati hi vikāraṁ āpādetabbatāya byābādhakatāpi siyā, tathā anuggahetabbatāya anuggāhakatāti tadabhāvaṁ dassetuṁ pāḷiyaṁ **"nālan"**ti-ādi vuttaṁ. Pathavī eva kāyekadesattā **pathavikāyo**. Jīvasattamānaṁ kāyānaṁ niccatāya nibbikārābhāvato na hantabbatā, na ghāṭetabbatā cāti neva koci hantā ghātetā vā. Tenāha **"sattannantvevā"**ti-ādi. Yadi koci hantā natthi, kathaṁ satthappahāroti āha **"yathā muggarāsi-ādīsū"**ti-ādi. **Kevalaṁ saññāmattameva hoti,** na ghātanādi, paramatthato sattannantveva kāyānaṁ avikopanīyabhāvatoti adhippāyo.

Pamukhayonīnanti manussatiracchānādīsu khattiyabrāhmaṇādisīhabyagghādivasena padhānayonīnaṁ. **Saṭṭhisatāni** chasahassāni. "Pañca ca kammuno satānī"ti padassa atthadassanaṁ **"pañca kammasatāni cā"**ti **Eseva nayo**ti iminā "kevalaṁ takkamattena niratthakadiṭṭhiṁ dīpetī"ti imameva atthaṁ atidisati. Ettha ca **takkamattakenā**ti iminā yasmā takkikā niraṅkusatāya parikappanassa yaṁ kiñci attano parikappitaṁ sārato (SṬ.24.8~10/CS:pg.2.270) maññamānā tatheva abhinivissa takkadiṭṭhigāhaṁ gaṇhanti, tasmā na tesaṁ diṭṭhivatthūsu viññūhi vicāraṇā kātabbāti

dasseti. **Kecī**ti uttaravihāravāsino. Te hi "pañca kammānīti cakkhusotaghānajivhākāyā, imāni pañcindriyāni 'pañca kammānīti paññāpentī"ti vadanti. **Kammanti laddhī**ti oḷārikabhāvato paripuṇṇakammanti laddhi. Manokammaṁ anoḷārikattā upaḍḍhakammanti laddhīti yojanā. "Dvāsaṭṭhipaṭipadā"ti vattabbe sabhāvaniruttiṁ ajānantā **"dvaṭṭhipaṭipadā"**ti vadanti. **Ekasmiṁ kappe**ti ekasmiṁ mahākappe. Tatthāpi ca vivaṭṭaṭṭhāyisaññite **ekasmiṁ** asaṅkhyeyya**kappe**.

Urabbhe hanantīti **orabbhikā**. Evaṁ **sūkarikā**dayo veditabbā. **Luddāti** aññepi ye keci māgavikanesādādayo, te pāpakammapasutatāya **kaṇhābhijātīti vadanti**. **Bhikkhū**ti Buddhasāsane bhikkhū. **Te kira** "sacchandarāgā paribhuñjantī"ti adhippāyena **catūsu paccayesu kaṇṭake pakkhipitvā khādantī**ti vadanti. Kasmāti ce? Yasmā te paṇītapaṇīte paccaye paṭisevantīti tassa micchāgāho. Ñāyaladdhepi paccaye paribhuñjamānā ājīvakasamayassa vilomagāhitāya paccayesu kaṇṭake pakkhipitvā khādanti nāmāti vadantīti apare. **Eke pabbajitā,** ye visesato attakilamathānuyogamanuyuttā. Tathā hi te kaṇṭake vattantā viya hontīti **kaṇṭakavuttikā**ti vuttā. Ṭhatvā bhuñjananahānapaṭikkhepādivatasamāyogena **paṇḍaratarā**. **Acelakasāvakā**ti ājīvakasāvake vadati. Te kira ājīvakasamaye ājīvakaladdhiyā daḷhagāhitāya nigaṇṭhehipi paṇḍaratarā. Nandādayo kira tathārūpaṁ ājīvakapaṭipattiṁ ukkaṁsaṁ pāpetvā ṭhitā, tasmā nigaṇṭhehi ājīvakasāvakehi ca paṇḍaratarā vuttā. **Paramasukkābhijātī**ti ayaṁ tesaṁ laddhi.

Purisabhūmiyoti padhānapuggalena niddeso. Itthīnampetā bhūmiyo icchanteva. **Bhikkhu ca pannako**ti-ādi tesaṁ pāḷi eva. Tattha **pannako**ti bhikkhāya vicaraṇako, tesaṁ vā paṭipattiyā paṭipannako. **Jino**ti jiṇṇo jarāvasena hīnadhātuko, attano vā paṭipattiyā paṭipakkhe jinitvā ṭhito. So kira tathābhūto dhammampi kassaci na katheti. Tenāha **"na kiñci āhā"**ti. Niṭṭhuhanādivippakāre kenaci katepi khamanavasena (SṬ.24.8~10/CS:pg.2.271) na kiñci vadatīti vadanti. **Alābhin**ti "so na kumbhimukhā paṭiggaṇhātī"ti-ādinā (dī.ni.1.394) nayena vutta-alābhahetusamāyogena alābhiṁ. Tato eva jighacchādubbalyaparetatāya sayanaparāyaṇaṁ **samaṇaṁ pannabhūmīti vadanti**.

Ājīvavuttisatānīti sattānaṁ ājīvabhūtāni jīvikāvuttisatāni. **Pasu**ggahaṇena eḷakajāti gahitā, **miga**ggahaṇena rurugavayādisabbamigajāti. **Bahū devā**ti cātumahārājikādibrahmakāyikādivasena tesaṁ antarabhedavasena bahū devā. Tattha cātumahārājikānaṁ ekacce antarabhedā **mahāsamayasuttavasena** (dī.ni.2.331ādayo) dīpetabbā. **Manussāpi anantā**ti dīpadesakulavaṁsājīvādivibhāgena manussāpi anantabhedā. Pisācā eva **pesācā,** te mahantamahantā ajagarapetādayo. Chaddantadahamandākiniyo kuḷīramucalindanāmena vadanti.

Pavuṭāti sabbagaṇṭhikā. **Paṇḍitopi …pe… uddhaṁ na gacchati**. Kasmā? Sattānaṁ saṁsaraṇakālassa niyatabhāvato.

Aparipakkaṁ saṁsaraṇanimittaṁ sīlādinā **paripāceti nāma** sīghaṁyeva visuddhippattiyā. **Paripakkaṁ** kammaṁ **phussa phussa** patvā patvā kāle paripakkabhāvāpādanena **byantī karoti nāma**. **Suttaguḷe**ti suttavaṭṭiyaṁ. **Nibbeṭhiyamānameva paletī**ti upamāya sattānaṁ saṁsāro anukkamena khīyateva, na tassa vaḍḍhīti dasseti paricchinnarūpattā. **Nibbeṭhiyamānameva** suttaguḷaṁ **gacchatī**ti vuccati. Tañca kho suttapamāṇena, Sutte pana asati kuto gacchati suttaguḷaṁ. Tenāha --**"sutte khīṇe na gacchatī"**ti. **Tattheva tiṭṭhati** suttapariyantanti adhippāyo. **Kālavasenā**ti attani veṭhetvā ṭhitaṁ sukhadukkhaṁ yathāvuttassa kālassa vasena nibbeṭhiyamāno bālo ca paṇḍito ca paleti gacchati, nātikkamati saṁsāraṁ.

~Mahādiṭṭhisuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.24.11~18.)11~18. Antavāsuttādivaṇṇanā

216-223. **Ekato** (SṬ.24.11~18/CS:pg.2.272) **vaḍḍhitanimittan**ti ekapassena vaḍḍhitaṁ kasiṇanimittaṁ. **Gāhenā**ti lābhī jhānacakkhunā passitvā gahaṇena. **Takkenā**ti na lābhī takkamattena. **Uppannadiṭṭhī**ti "loko"ti uppannadiṭṭhi. **Sabbato vaḍḍhitan**ti samantato appamāṇakasiṇanimittaṁ. **Ekamevā**ti "ekameva vatthū"ti uppannadiṭṭhi. **Aṭṭhārasa veyyākaraṇānī**ti veyyākaraṇalakkhaṇappattāni aṭṭhārasa suttāni. **Ekaṁ gamanan**ti ekaṁ veyyākaraṇagamanaṁ.

~Antavāsuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.24.19~96.)2. Dutiyagamanādivaggavaṇṇanā

224-301. **Dukkhavasena vuttan**ti "iti kho, bhikkhave, dukkhe sati dukkhaṁ upādāyā"ti-ādidukkhavasena vuttaṁ. Tādisameva dutiyaṁ veyyākaraṇagamanaṁ. Tenāha **"tatrāpi aṭṭhāraseva veyyākaraṇānī"**ti. **Tehī**ti "rūpī attā hotī"ti-ādinayapavattehi veyyākaraṇehi saddhiṁ. **Tan**ti dutiyaṁ gamanaṁ.

Ārammaṇamevāti kasiṇasaṅkhātaṁ ārammaṇameva. **Takki**saddena suddhatakkikānaṁ gahaṇaṁ daṭṭhabbaṁ.

Aniccadukkhavasenāti "yadaniccaṁ, taṁ dukkhaṁ, tasmiṁ sati tadupādāya evaṁ diṭṭhi uppajjatī"ti vutta-aniccadukkhavasenāti. **Tehiyevā**ti dutiye peyyāle vuttappakārehiyeva. **Tiparivaṭṭavasenā**ti tehiyeva chabbīsatiyā suttehi catutthapeyyāle tiparivaṭṭavasena vuttoti yojanā.

~Dutiyagamanādivaggavaṇṇanā niṭṭhitā.~
~Sāratthappakāsiniyā Saṁyuttanikāya-aṭṭhakathāya
Diṭṭhisaṁyuttavaṇṇanāya Līnatthappakāsanā samattā.~

SṬ.25.Okkantasaṁyuttaṁ

(SṬ.25.1~10.)1~10. Cakkhusuttādivaṇṇanā

302-311. **Saddhādhimokkhan**ti (SṬ.25./CS:pg.2.273) saddahanavasena pavattaṁ adhimokkhaṁ, na sanniṭṭhānamattavasena pavattaṁ adhimokkhaṁ. Dassanampi sammattaṁ, taṁsijjhānavasena pavattaniyāmo **sammattaniyāmo,** ariyamaggo. **Anantarāyataṁ dīpeti** kappavināsapaṭibhāgena pavattattā. Tathā cāha **"tenevāhā"**ti-ādi. Kappasīsena bhājanalokaṁ vadati. So hi uḍḍayhati, na kappo, **uḍḍayhanavelā**ti jhāyanavelā. Ṭhito kappo ṭhitakappo, so assa atthīti **ṭhitakappī,** kappaṁ ṭhapetuṁ samatthoti attho. **Olokanan**ti saccābhisamayasaṅkhātaṁ dassanaṁ. **Khamanti** sahanti, ñāyantīti attho.

~Cakkhusuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.~
~Okkantasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

SṬ.26.Uppādasaṁyuttavaṇṇanā

312-321. **Sabbaṁ pākaṭameva** apubbassa abhāvato.

~Uppādasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

SṬ.27.Kilesasaṁyuttavaṇṇanā

322-331. **Eso**ti cakkhusmiṁ chandarāgo. Upecca kilesetīti **upakkileso**. **Cittassā**ti sāmaññavacanaṁ anicchanto codako **"kataracittassā"**ti āha. Itaro kāmaṁ upatāpanamalīnabhāvakaraṇavasena upakkileso lokuttarassa natthi, vibādhanaṭṭho pana attheva uppattinivāraṇatoti adhippāyenāha **"catubhūmakacittassā"**ti. Codako **"tebhūmakā"**ti-ādinā attano adhippāyaṁ vivarati, itaro **"uppattinivāraṇato"**ti-ādinā. Ariyaphalapaṭippassaddhipahānavasena pavattiyā (SṬ.27./CS:pg.2.274) sabbasaṁkilesato nikkhantattā nekkhammaṁ, magganibbānānaṁ pana nekkhammabhāvo ukkaṁsato gahito evāti āha **"nekkhammaninnanti navalokuttaradhammaninnan"**ti. **Abhijānitvā**ti abhimukhabhāvena jānitvā. **Sacchikātabbesū**ti paccakkhakātabbesu. **Chaḷabhiññādhammesū**ti ariyamaggasampayuttadhammesu.

~Kilesasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

SṬ.28.Sāriputtasaṁyuttaṁ

(SṬ.28.1~9.)1~9. Vivekajasuttādivaṇṇanā

332-340. **Na evaṁ hotī**ti ettha "ahaṁ samāpajjāmī"ti vā, "ahaṁ samāpanno"ti vā mā hotu tadā tādisābhogābhāvato. "Ahaṁ vuṭṭhito"ti pana kasmā na hotīti? Sabbathāpi na hotveva ahaṅkārassa sabbaso pahīnattā.

~Vivekajasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.28.10.)10. Sūcimukhīsuttavaṇṇanā

341. **Tasmiṁ vacane paṭikkhitte**ti--"adhomukho bhuñjasī"ti paribbājikāya vuttavacane--"na khvāhaṁ bhaginī"ti paṭikkhitte. **Vādan**ti dosaṁ. **Ubbhamukho**ti uparimukho. Puratthimādikā **catasso disā**. Dakkhiṇapuratthimādikā **catasso vidisā**.

Ārāma-ārāmavatthu-ādīsu bhūmiparikammabījābhisaṅkharaṇādipaṭisaṁyuttā

vijjā **vatthuvijjā,** tassā pana micchājīvabhāvaṁ dassetuṁ **"tesan"**ti-ādi vuttaṁ. **Tesaṁ tesaṁ** attano paccayadāyakānaṁ. **Tattha tattha gamanan**ti tesaṁ sāsanaharaṇavasena taṁ taṁ gāmantaradesantaraṁ. **Evamārocesī**ti attukkaṁsanaparavambhanarahitaṁ kaṇṇasukhaṁ pemanīyaṁ hadayaṅgamaṁ therassa dhammakathaṁ (SṬ.28.10/CS:pg.2.275) sutvā pasannamānasā evaṁ "dhammikaṁ samaṇā sakyaputtiyā"ti-ādinā sāsanassa guṇasaṁkittanavācaṁ kulānaṁ ārocesi.

~Sūcimukhīsuttavaṇṇanā niṭṭhitā. ~
~Sāriputtasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.29.1/CS:pg.2.275)

SṬ.29.Nāgasaṁyuttaṁ

(SṬ.29.1.)1. Suddhikasuttavaṇṇanā

342. **Aṇḍajā**ti aṇḍe jātā. **Vatthikose**ti vatthikosasaññite jarāyupuṭe **jātā**. **Saṁsede**ti saṁsinne kilinnaṭṭhāne uppannā. **Upapatitvā viyā**ti kutocipi avapatitvā viya nibbattā. **Puggalānan**ti tathā vinetabbapuggalānaṁ.

~Suddhikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.29.2~50.)2~50. Paṇītatarasuttādivaṇṇanā

343-391. **Vissaṭṭhakāyā**ti "ye cammena vā rudhirena vā aṭṭhinā vā atthikā, te sabbaṁ gaṇhantū"ti tattha nirapekkhacittatāya adhiṭṭhitasīlatāya pariccattasarīrā. **Duvidhakārino**ti "kālena kusalaṁ, kālena akusalan"ti evaṁ kusalākusalakārino. Saha byayati pavattatīti sahabyo, sahacāro. Tassa bhāvo sahabyatā, taṁ **sahabyataṁ**. Adanīyato **annaṁ**. Khādanīyato **khajjaṁ**. Pātabbato **pānaṁ**. Nivasanīyato **vatthaṁ**. Nivasitabbaṁ **nivāsanaṁ**. Parivaritabbaṁ **pāvuraṇaṁ**. Yānti tenāti **yānaṁ,** upāhanādiyānāni. Ādisaddena vayhasivikādīnaṁ saṅgaho. Chattampi parissayātapadukkhaparirakkhaṇena maggagamanasādhananti katvā **"chattupāhanan"**ti-ādi vuttaṁ. Tena vuttaṁ **"yaṁ kiñci gamanapaccayan"**ti. **Patthanaṁ katvā …pe… tattha nibbattanti** campeyyanāgarājā viyāti daṭṭhabbaṁ.

~Paṇītatarasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.~
~Nāgasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

SṬ.30.Supaṇṇasaṁyuttavaṇṇanā

392-437. **Pattānan**ti (SṬ.30./CS:pg.2.276) ubhosu pakkhesu pattānaṁ. **Vaṇṇavantatāyā**ti atisayena vicittavaṇṇatāya. Atisayattho hi ayaṁ **vanta**-saddo. **Purimanayenā**ti Nāgasaṁyutte paṭhamasutte vuttanayena. **Uddharantī**ti samuddato uddharanti, pathavantarapabbatantarato pana tesaṁ uddharaṇaṁ dukkarameva.

Paṇītatareti balena paṇītatare, balavanteti attho. **Anuddharaṇīyanāgā**ti ānubhāvamahantatāya ca vasanaṭṭhānaviduggatāya ca uddharituṁ asakkuṇeyyā nāgā. Te "sattavidhā"ti vatvā sarūpato vasanaṭṭhānato ca dassento **"kambalassatarā"**ti-ādimāha. Tattha **kambalassatarā dhataraṭṭhā**ti ime jātivasena vuttā. **Sattasīdantaravāsino**ti sattavidhasīdasamuddavāsino. **Pathaviṭṭhakā**ti pathavantaravāsino, tathā **pabbataṭṭhakā**. Te ca vimānavāsino. Te nāge koci supaṇṇo uddharituṁ na sakkotīti sambandho. **Sesan**ti "kāyena dvayakārino"ti-ādīsu yaṁ vattabbaṁ, taṁ sabbaṁ **Nāgasaṁyutte vuttanayameva,** tattha ca vuttanayeneva attho veditabboti adhippāyo.

~Supaṇṇasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

SṬ.31.Gandhabbakāyasaṁyuttavaṇṇanā

438-549. Mūlagandhādibhedaṁ gandhaṁ avanti apayuñjantīti gandhabbā, tesaṁ kāyo samūho gandhabbakāyo, gandhabbadevanikāyo. Cātumahārājikesu ekiyāva te daṭṭhabbā, tappariyāpannatāya tattha vā niyuttāti **gandhabbakāyikā**. Tesaṁ tesaṁ rukkhagacchalatānaṁ mūlaṁ paṭicca pavatto gandho mūlagandho, tasmiṁ **mūlagandhe**. **Adhivatthā**ti mūlagandhaṁ adhiṭṭhāya, abhibhuyya vā vasantā. Esa nayo sesesupi. **Taṁ nissāyā**ti taṁ mūlagandhaṁ rukkhaṁ paccayaṁ katvā nibbattā. Na kevalaṁ tattha gandho eva, mūlameva vā tesaṁ paccayoti dassento **"so hī"**ti-ādimāha. **Upakappatī**ti nivāsaṭṭhānabhāvena viniyuñjati. **Gandhagandhe**ti gandhānaṁ gandhasamudāye. **Mūlādigandhānaṁ gandhe**ti mūlādigata-avayavagandhānaṁ gandhe, timūlādigatasamudāyabhūteti attho. Pubbe hi "mūlagandhe"ti-ādinā rukkhānaṁ avayavagandho (SṬ.31./CS:pg.2.277) gahito, idha pana sabbaso gahitattā samudāyagandho veditabbo. Tenāha **"yassa hi rukkhassā"**ti-ādi. **So**ti so sabbo mūlādigato gandho gandhasamudāyo idha gandhagandho nāma. **Tassa gandhassa gandhe**ti tassa samudāyagandhassa tathābhūte gandhe. Sarikkhaṁ sadisaṁ paṭidānaṁ etissāti **sarikkhadānaṁ,** patthanā. Yathādhippetaphalāni sarikkhadānattāva adhippetaphalaṁ dentu, asarikkhadānaṁ kathanti? Tampi detiyeva puññassa sabbakāmadadattāti āha **"asarikkhadānampī"**ti-ādi.

~Gandhabbakāyasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.32./CS:pg.2.277)

SṬ.32.Valāhakasaṁyuttavaṇṇanā

550-606. Lokaṁ vālentā saṁvarantā chādentā ahanti pariyesantīti valāhā, devaputtā. Tesaṁ samūho valāhakadevakāyoti āha **"valāhakakāyikā"**ti-ādi. **Sītakaraṇavalāhakā**ti sītaharaṇavalāhakā. **Sesapadesū**ti uṇhavalāhakādipadesu. **Eseva nayo**ti "uṇhakaraṇavalāhakā"ti-ādinā attho veditabbo. **Cittaṭṭhapanan**ti "sītaṁ hotū"ti evaṁ cittassa uppādanaṁ. **Vassāne**ti vassakāle. **Utusamuṭṭhānamevā**ti pākatikasītamevāti attho. **Uṇhepī**ti uṇhakāle. **Abbhamaṇḍapo**ti maṇḍapasadisa-abbhapaṭalavitānamāha. **Abbhaṁ uppajjatī**ti tahaṁ tahaṁ paṭalaṁ uṭṭhahati. **Abbheyevā**ti abbhakāle eva, vassāneti attho. **Ati-abbhan**ti satapaṭalasahassapaṭalaṁ hutvā abbhuṭṭhānaṁ. **Cittavesākhamāsesū**ti vasantakālaṁ

sandhāyāha. Tadā hi viddho vigatavalāhako devo bhavituṁ yutto. **Uttaradakkhiṇādī**ti **ādi**-saddena pacchimavātādiṁ saṅgaṇhāti. **Pakativāto**ti pakatiyā sabhāvena vāyanakavāto. **Taṁ utusamuṭṭhānamevā**ti āhārūpajīvīnaṁ sattānaṁ sādhāraṇakammūpanissaya-utusamuṭṭhānameva. Esa nayo utusamuṭṭhānasītuṇhavātesupi. Tampi hi āhārūpajīvīnaṁ sattānaṁ sādhāraṇakammūpanissayamevāti.

Gītanti meghagītaṁ. **Saccakiriyāyā**ti tādisānaṁ purisavisesānaṁ saccādhiṭṭhānena. **Iddhibalenā**ti iddhimantānaṁ iddhi-ānubhāvena. V**ināsameghenā**ti (SṬ.32./CS:pg.2.278) kappavināsakameghena. Aññenapi kaṇhapāpikasattānaṁ pāpakammapaccayā uppannavināsameghena vuṭṭhena so so deso vinassateva.

~Valāhakasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.33./CS:pg.2.278)

SṬ.33.Vacchagottasaṁyuttavaṇṇanā

607-661. **Aññāṇā**ti aññāṇahetu, saccapaṭicchādakasammohahetūti attho. Aṭṭhakathāyaṁ pana imameva atthaṁ hetu-atthena karaṇavacanena dassetuṁ **"aññāṇenā"**ti vuttaṁ. **Sabbānī**ti "aññāṇā adassanā anabhisamayā"ti-ādīni padāni ekādasasu suttesu āgatāni, pañcapaññāsa veyyākaraṇāni vuttāni suttesu pañcannaṁ khandhānaṁ vasena veyyākaraṇassa āgatattā.

~Vacchagottasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

SṬ.34.Jhānasaṁyuttaṁ

(SṬ.34.1.)1. Samādhimūlakasamāpattisuttavaṇṇanā

662. **Samādhikusalo**ti samādhismiṁ kusalo. Tayidaṁ samādhikosallattaṁ saha jhānaṅgayogena catubbidho jhānasamādhi, tasmā taṁ taṁ vibhāgaṁ jānantassa siddhaṁ hotīti āha--**"paṭhamaṁ jhānan"**ti-ādi. Tattha vitakkavicārapītisukhekaggatāvasena paṭhamaṁ pañcaṅgikaṁ, pītisukhekaggatāvasena dutiyaṁ tivaṅgikaṁ, sukhekaggatāvasena tatiyaṁ duvaṅgikaṁ, upekkhekaggatāvasena catutthaṁ duvaṅgikamevāti evaṁ tasmiṁ tasmiṁ jhāne taṁtaṁ-aṅgānaṁ vavatthāne kusalo. **Samāpattikusalo**ti samāpajjane kusalo. **Hāsetvā**ti tosetvā. **Kallaṁ katvā**ti samādhānassa paṭipakkhadhammānaṁ dūrīkaraṇena sahakārīkāraṇañca samādhānena samāpajjane cittaṁ samatthaṁ katvā. **Sesapadānī**ti sesā tayo koṭṭhāsā. Tatiyādīsu nayesu akusalopi jhānatthāya paṭipannattā "jhāyītevā"ti vutto.

~Samādhimūlakasamāpattisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

(SṬ.34.2~55.)2~55. Samādhimūlakaṭhitisuttādivaṇṇanā

663-716. Dutiyādisuttesu (SṬ.34.2~55/CS:pg.2.279) **ṭhitikusalo**ti ettha

antogadhahetu-attho **ṭhiti**-saddo, tasmiñca pana kusaloti atthoti āha--**"jhānaṁ ṭhapetuṁ akusalo"**ti. **Sattaṭṭha-accharāmattan**ti sattaṭṭha-accharāmattaṁ khaṇaṁ jhānaṁ ṭhapetuṁ na sakkoti adhiṭṭhānavasībhāvassa anipphāditattā. **Yathāpariccheda**na kālena **vuṭṭhātuṁ na sakkoti** vuṭṭhānavasībhāvassa anipphāditattā. Kallaṁ jātaṁ assāti **kallitaṁ,** tasmiṁ kallite kallitabhāvena kasiṇārammaṇesu "idaṁ nāma asukassā"ti visayavasena samāpajjituṁ asakkonto **na samādhismiṁ ārammaṇakusalo**. **Na samādhismiṁ gocarakusalo**ti samādhismiṁ nipphāditabbe tassa gocare kammaṭṭhānasaññite pavattiṭṭhāne **bhikkhācāragocare ca** satisampajaññavirahito **akusalo**. Keci pana "kammaṭṭhānagocaro paṭhamajjhānādikaṁ, 'evaṁ samāpajjitabbaṁ, evaṁ bahulīkātabban'ti ajānanto tattha akusalo nāmā"ti vadanti. **Kammaṭṭhānaṁ abhinīharitun**ti kammaṭṭhānaṁ visesabhāgiyatāya abhinīharituṁ **akusalo**. **Sakkaccakārī**ti cittīkārī. **Sātaccakārī**ti niyatakārī. **Samādhissa upakārakadhammā**ti appanākosallā. **Samāpatti-ādīhī**ti **ādi**-saddena sakkaccakāripadādīnaṁyeva saṅgaho daṭṭhabbo catukkānaṁ vuttattā. Tenāha **"yojetvā catukkā vuttā"**ti. **Lokiyajjhānavaseneva kathitaṁ** "samādhikusalo"ti-ādinā nayena desanāya pavattattā. Na hi lokuttaradhammesu akosallaṁ nāma labbhati. Yadi akosallaṁ, na kusalasaddena visesitabbatā siyāti.

Samādhimūlakaṭhitisuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

Jhānasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhitā ca Sāratthappakāsiniyā Saṁyuttanikāya-aṭṭhakathāya Khandhavaggavaṇṇanā.

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

Saṁyuttanikāye

4-Saḷāyatanavagga-ṭīkā

《相應部》六處篇疏

(CS：pg.2.281~ pg.2.391)

SṬ.35.Saḷāyatanasaṁyuttaṁ

1. Aniccavaggo

(SṬ.35.1.)1. Ajjhattāniccasuttavaṇṇanā

1. Cakkhatīti (SṬ.35.1/CS:pg.2.281) **cakkhu,** ñāṇaṁ, yathāsabhāvato ārammaṇassa jānanena samavisamaṁ ācikkhantaṁ viya pavattatīti attho. Tathā maṁsacakkhu. Tampi hi rūpadassane cakkhatīti **cakkhu**. Buddhānaṁyeva cakkhūti **Buddhacakkhu,** asādhāraṇato hi sattasantānesu sassatucchedadiṭṭhi anulomikañāṇayathābhūtañāṇānañceva kāmarāgānusayādīnañca yāthāvato vibhāvitañāṇaṁ āsayānusayañāṇaṁ indriyaparopariyattañāṇañca. Heṭṭhimā tayo maggā catusaccadhammesu vuttākārena pavattiyā dhamme cakkhūti **dhammacakkhu,** tathā tesaṁ phalāni taṁtaṁpaṭipakkhesu paṭippassaddhipahānavasena pavattanato. Samantato sabbadhammesu cakkhukiccasādhanato **samantacakkhu,** sabbaññutaññāṇaṁ. Dibbavihārasannissayena laddhabbato devānaṁ dibbacakkhu viyāti taṁ **dibbacakkhu,** abhiññāviseso. Ālokaṁ vaḍḍhetvā rūpadassanato **"ālokapharaṇenā"**ti vuttaṁ. "Idaṁ dukkhaṁ ariyasaccanti me, bhikkhave, pubbe ananussutesu dhammesu cakkhuṁ udapādī"ti-ādinā (saṁ.ni.5.1081 mahāva.15) nayena (SṬ.35.1/CS:pg.2.282) āgatattā catusaccaparicchedakañāṇaṁ "paññācakkhū"ti vuttaṁ. Tadidaṁ "vipassanāñāṇan"ti vadanti, "vipassanāmaggaphalapaccavekkhaṇañāṇānī"ti apare.

Paccayabhūtehi etehi abhisambharīyantīti sambhārā, upatthambhabhūtā catusamuṭṭhānikarūpā. Saha sambhārehīti **sasambhāraṁ**. Mahābhūtānaṁ upādāya pasīdatīti **pasādo**. **Akkhikūpake akkhipaṭalehī**ti ubhohi akkhidalehi. **Sambhavo**ti āpodhātumeva sambhavabhūtamāha. Idha **"terasa sambhārā"**ti vuttaṁ. **Aṭṭhasāliniyaṁ** (dha.sa.aṭṭha.596) pana saṇṭhānena saddhiṁ "cuddasa sambhārā"ti āgataṁ. Tattha **saṇṭhānan**ti vaṇṇāyatanameva parimaṇḍalādisaṇṭhānabhūtaṁ. Visuṁ vacanaṁ pana nesaṁ tathābhūtānaṁ atathābhūtānañca āpodhātuvaṇṇāyatanānaṁ yathāvutte maṁsapiṇḍe vijjamānattā. Sambhavassa catudhātunissitehi saha vuttassa dhātuttayanissitatā yojetabbā. **Diṭṭhimaṇḍale**ti abhimukhaṁ ṭhitānaṁ paṭibimbapaññāyanaṭṭhānabhūte cakkhusaññitāya diṭṭhiyā pavattiṭṭhānabhūte maṇḍale. **Sanniviṭṭhan**ti etena cakkhupasādassa anekakalāpagatabhāvo dassito. Tathā hi so satta akkhipaṭalāni abhibyāpetvā vattati. Yasmā so satta akkhipaṭalāni byāpetvā ṭhitehi attano nissayabhūtehi katūpakāraṁ taṁnissiteheva āyuvaṇṇādīhi anupālitaparivāritaṁ tisantatirūpasamuṭṭhāpakehi utucittāhārehi upatthambhiyamānaṁ hutvā tiṭṭhati.

Rūpadassanasamatthanti attānaṁ nissāya pavattaviññāṇassa vasena rūpāyatanadassanasamatthaṁ. **Vitthārakathā**ti tassa cakkhuno sotādīnañca hetupaccayādivasena ceva lakkhaṇādivasena ca vitthārakathā.

Sammasanacāracittanti vipassanāya pavattiṭṭhānabhūtaṁ vipassitabbaṁ cittaṁ. Keci "vipassanupagatakiriyamayacittan"ti vadanti, taṁ tesaṁ matimattaṁ. Tīṇi lakkhaṇāni dassetvā vipassanaṁ ussukkāpetvā arahattassa pāpanavasena desanāya pavattattā.

Ajjhattāniccasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.2~3.)2~3. Ajjhattadukkhasuttādivaṇṇanā

2-3. **Dve** (SṬ.35.2~3/CS:pg.2.283) **lakkhaṇānī**ti dukkhānattalakkhaṇāni. **Ekaṁ lakkhaṇan**ti anattalakkhaṇaṁ. **Sesānī**ti vuttāvasesāni lakkhaṇāni. **Tehī**ti yehi dutiyatatiyāni suttāni desitāni, tehi. **Sallakkhitānī**ti sammadeva upadhāritāni. **Ettakenā**ti dvinnaṁ ekasseva vā lakkhaṇassa kathanena.

Ajjhattadukkhasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.4~6.)4~6. Bāhirāniccasuttādivaṇṇanā

4-6. **Vuttasadisovā**ti "dve lakkhaṇānī"ti-ādinā vuttasadiso eva. **Nayo**ti atidesanayo.

Bāhirāniccasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.7~12.)7~12. Ajjhattāniccātītānāgatasuttādivaṇṇanā

7-12. **Sallakkhetvā**ti atītānāgatānaṁ avijjamānattā gāhassa daḷhatāya sallakkhetvā. **Paccuppannesu** vijjamānattā balavatā taṇhādigāhena vipassanāvīthiṁ paṭipādetuṁ **kilamantānaṁ** vineyyānaṁ **vasena**.

Ajjhattāniccātītānāgatasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.
Aniccavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Yamakavaggo

(SṬ.35.13~16.)1~4. Paṭhamapubbesambodhasuttādivaṇṇanā

13-16. Dvīsupi suttesu āyatanānaṁ vasena desanā ekarasāvāti **"paṭhamadutiyesū"**ti ekajjhaṁ paduddhāro kato. Āhito ahaṁmāno etthāti attā, attabhāvo. Attānamadhi ajjhattaṁ, tappariyāpannattā tattha bhavāni ajjhattikāni, tesaṁ **ajjhattikānaṁ**. Ajjhattañca (SṬ.35.13~16/CS:pg.2.284) nāma ajjhattajjhattaṁ niyakajjhattaṁ, gocarajjhattaṁ, visayajjhattanti catubbidhaṁ. Tattha ajjhattajjhattaṁ ajjhatte bhavanti ajjhattikanti āha **"ajjhattajjhattavasena ajjhattikānan"**ti. Tesaṁ cakkhādīnaṁ ajjhattesupi ajjhattikabhāvo adhikasinehavatthutāyāti āha **"chandarāgassa adhimattabalavatāyā"**ti. Idāni tattha tamatthaṁ paṭiyoginā saddhiṁ udāharaṇavasena dassento **"manussānaṁ hī"**ti-ādimāha. Taṁ uttānameva. **Bāhirānī**ti ajjhattikato bahi bhavāni.

Paṭhamapubbesambodhasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.17~18.)5~6. Paṭhamanoce-assādasuttādivaṇṇanā

17-18. **Nikkhantā**ti lokato nikkhantā. Visaṁyuttā saṁyogahetūnaṁ kilesānaṁ pahīnattā **no saṁyuttā**. **No adhimuttā**ti na ussukkajātā. **Vimariyādī …pe… cetasā**ti vigatakilesavaṭṭamariyādatāya nimmariyādīkatena cittena. **Catusaccameva kathitaṁ** cakkhādīnaṁ assādādino kathitattā.

Paṭhamanoce-assādasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.19~22.)7~10. Paṭhamābhinandasuttādivaṇṇanā

19-22. **Vaṭṭavivaṭṭameva kathitaṁ** abhinandanānaṁ uppādanirodhānañca vasena desanāya pavattattā. **Anupubbakathā**ti ādito paṭṭhāya padatthavaṇṇanā. **Nesan**ti suttānaṁ.

Paṭhamābhinandasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.
Yamakavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Sabbavaggo

(SṬ.35.23.)1. Sabbasuttavaṇṇanā

23. Sabba-saddo (SṬ.35.23/CS:pg.2.285) pakaraṇavasena katthaci sappadesepi pavattatīti tato nivattanatthaṁ anavasesavisayena sabba-saddena visesetvā vuttaṁ **"sabbasabban"**ti, sabbameva hutvā sabbanti attho. Āyatanabhāvaṁ sabbaṁ **āyatanasabbaṁ,** sesadvayepi eseva nayo.

Tassa avisayābhāvato **na addiṭṭhamidhatthi kiñcī**ti. **Idhā**ti nipātamattaṁ, idha vā sadevake loke, dassanabhūtena ñāṇena adiṭṭhaṁ nāma kiñci natthīti attho. Yadi evaṁ anumānavisayaṁ nu kho kathanti āha **"atho aviññātan"**ti. Aññesaṁ

apaccakkhampi aviññātaṁ tassa kiñci natthīti adiṭṭhaṁ aviññātaṁ natthi. Paccuppannaṁ atītameva ñeyyaṁ gahitaṁ, anāgataṁ nu kho kathanti āha--**"ajānitabban"**ti, tassa kiñci natthīti ānetvā sambandho. Jānituṁ ñātuṁ asakkuṇeyyaṁ nāma tassa kiñci natthīti dassento āha **"sabbaṁ abhiññāsī"**ti-ādi.

Sakalassa sakkāyadhammassa pariggahitattā **sakkāyasabbaṁ**. **Sabbadhammesū**ti pañcannaṁ dvārānaṁ ārammaṇabhūtesu sabbesu dhammesu. Yasmā chasupi ārammaṇesu gahitesu padesasabbaṁ nāma na hoti, tasmā **"pañcārammaṇamattan"**ti vuttaṁ. Padesasabbaṁ sakkāyasabbaṁ na pāpuṇāti tassa tebhūmakadhammesu ekadesassa asaṅgaṇhanato. Sakkāyasabbaṁ āyatanasabbaṁ na pāpuṇāti lokuttaradhammānaṁ asaṅgaṇhanato. Āyatanasabbaṁ sabbasabbaṁ na pāpuṇāti. Yasmā āyatanasabbena catubhūmakadhammāva pariggahitā, na lakkhaṇapaññattiyo, yasmā sabbasabbaṁ dassentena Buddhañāṇavisayo dassito, tasmā "sabbasabbaṁ na pāpuṇātī"ti etthāpi **"kasmā …pe… natthitāyā"**ti sabbaṁ ñātārammaṇeneva pucchāvissajjanaṁ kataṁ. "Āyatanasabbepi idha vipassanupagadhammāva gahetabbā abhiññeyyaniddesavasenapi sammasanacārasseva icchitattā"ti vadanti.

Paṭikkhipitvāti "idaṁ sabbaṁ nāma na hotī"ti evaṁ paṭikkhipitvā. **Tassā**ti "aññaṁ sabbaṁ paññāpessāmī"ti vadantassa. **Vācāya vattabbavatthumattakamevā**ti vañjhāputtagaganakusumādivācā viya etassa vācāya kevalaṁ vattabbavatthukameva bhaveyya, na attho, vacanamattakamevāti attho (SṬ.35.23/CS:pg.2.286) **Atikkamitvā**ti anāmasitvā aggahetvā. **Taṁ kissa hetū**ti vighātāpajjanaṁ kena hetunā. **Yathā taṁ avisayasmin**ti yathā aññopi koci avisaye vāyamanto, evanti attho. Aṭṭhakathāyaṁ pana yasmā pāḷiyaṁ "taṁ kissa hetū"ti vuttakāraṇameva upanayanavasena dassetuṁ **"yathā tan"**ti-ādi vuttaṁ. Kāraṇopanayanañca kāraṇamevāti **"yathāti kāraṇavacanan"**ti vuttanti daṭṭhabbaṁ. Tenevāha **"evaṁ imasmimpi avisaye"**ti-ādi.

Sabbasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.24.)2. Pahānasuttavaṇṇanā

24. **Sabbassā**ti dvārārammaṇehi saddhiṁ dvārappavattassa. **Pahānāyā**ti tappaṭibaddhachandarāgapahānavasena pajahanāya. **Cakkhusamphassan**ti cakkhusannissitaphassaṁ. **Mūlapaccayan**ti mūlabhūtaṁ paccayaṁ katvā, sahajātavedanāya cakkhusamphassapaccayabhāve vattabbameva natthi. **Eseva nayo**ti apadesena "sotasamphassaṁ mūlapaccayaṁ katvā"ti-ādinā vattabbanti dasseti. **Mano**ti bhavaṅgacittaṁ manodvārassa adhippetattā. **Ārammaṇan**ti dhammārammaṇaṁ. **Sahāvajjanakajavanan**ti sahamanodvārāvajjanakaṁ javanaṁ. Taṁpubbakattā manoviññāṇaphassavedanānaṁ mūlapaccayabhūtā sabbesveva cakkhudvārādīsu vuttittā tadanurūpato **"bhavaṅgasahajāto samphasso"**ti vuttaṁ. **Sahāvajjanavedanāya javanavedanā** "vedayitan"ti adhippetā, **bhavaṅgasampayuttāya pana** vedanāya gahaṇe **vattabbameva natthi**. **Bhavaṅgato amocetvā** bhavaṅgacittena saddhiṁyeva āvajjanaṁ gahetvā manodvārāvajjanaṁ **bhavaṅgaṁ daṭṭhabbaṁ**. **Yā panettha desanā**ti yā ettha "pahānāyā"ti-ādinā pavattadesanā satthu anasiṭṭhi āṇā. **Ayaṁ paṇṇatti nāma** tassa tassa atthassa pakārato ñāpanato. Ettha sabbaggahaṇena sabbe sabhāvadhammā gahitā, paññatti pana katamāti vicāraṇāya taṁ dassetuṁ **"yā panetthā"**ti-ādi vuttanti daṭṭhabbaṁ.

Pahānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.25.)3. Abhiññāpariññāpahānasuttavaṇṇanā

25. **Abhiññā**ti (SṬ.35.25/CS:pg.2.287) abhiññāya. Ya-kāralopavasenāyaṁ niddeso "sayaṁ abhiññā"ti-ādīsu (dī.ni.1.28 405 ma.ni.1.154) viya, tathā "pariññā"ti etthāpi. **Sabban**ti āyatanasabbaṁ. Tañhi abhiññeyyaṁ. **Abhijānitvā**ti abhiññāya jānitvā. **Parijānitvā**ti tīraṇapariññāya aniccādito parijānitvā. **Pajahanatthāyā**ti pahānapariññāya anavasesato pajahanāya.

Abhiññāpariññāpahānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.26.)4. Paṭhama-aparijānanasuttavaṇṇanā

26. "Abhijānan"ti-ādinā ettha Bhagavā paṭhamaṁ kaṇhapakkhaṁ dassetvā sukkapakkhaṁ dasseti veneyyajjhāsayavasena. Tenettha vaṭṭavivaṭṭaṁ kathitaṁ.

Paṭhama-aparijānanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.27.)5. Dutiya-aparijānanasuttavaṇṇanā

27. Cakkhuviññāṇaviññātabbadhammo nāma rūpāyatanamevāti āha **"heṭṭhā gahitarūpamevā"**ti. **Idha anāpāthagataṁ** "cakkhuviññāṇaviññātabbā dhammā"ti vuttattā. **Heṭṭhā āpāthagatampi anāpāthagatampi gahitameva** "ye ca rūpā"ti anavasesato vuttattā. **Te hi** vedanāsaññāsaṅkhārakkhandhā **saha cakkhuviññāṇena viññātabbattā**. Tathā hi cakkhuviññāṇaṁ tehi ekuppādaṁ ekavatthukaṁ ekanirodhaṁ ekārammaṇameva. **Sesapadesū**ti sesesu "yañca sotaṁ ye ca saddā"ti-ādinā āgatesu kaṇhapakkhe pañcasu, sukkapakkhe chasupi padesu. **Eseva nayo**ti yvāyaṁ "heṭṭhā gahitarūpameva gaṇhitvā"ti attho vutto. Eso eva tatthapi atthavaṇṇanānayo.

Dutiya-aparijānanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.28.)6. Ādittasuttavaṇṇanā

28. Gayānāmikāya (SṬ.35.28/CS:pg.2.288) nadiyā avidūre pavatto gāmo gayā nāma, tassaṁ **gayāyaṁ viharatī**ti samīpatthe cetaṁ bhummavacanaṁ. Gayāgāmassa hi āsanne gayāsīsanāmake piṭṭhipāsāṇe Bhagavā tadā vihāsi. Tenāha **"Bagavā tattha viharatī"**ti.

Tatrāti "bhikkhū āmantesī"ti ye bhikkhū āmantesi, yathā cāyaṁ desanā tesaṁ sappāyā jātā, tatra tasmiṁ atthadvaye vibhāvetabbe **ayaṁ anupubbikathā** samudāgamato paṭṭhāya anupaṭipāṭikathā. **Ito**ti imasmā kappato. **Kirā**ti anussavanatthe

nipāto. Pāramitāparibhāvanāya **paripākagate**. **Ñāṇe**ti bodhiñāṇe. **Kaniṭṭhaputto** vemātikabhātā Bhagavato. **Veḷubhittikuṭikāhi parikkhipitvā** bahiddhā, anto pana paṭasāṇīhi.

Sabbesaṁ sattānaṁ. **Puññacetanaṁ anto** abbhantare **paveseti**. Bhagavāpi tassa puttoti katvā **"aññe tayo puttā"**ti vuttaṁ. **Avippakiritvā**ti parājayena avippakiriya apalāyitvā. **Pidahī**ti dātuṁ na sakkomīti tathā akāsi. **Saccavāditāya gaṇhiṁsū**ti rājakulassa saccavāditāya attano varaṁ gaṇhiṁsu.

Vinivattitunti paṭiññāya nivattituṁ. **Antarā**ti tumhehi paricchinnakālassa antarā eva matā. Aṭṭhavīsatihatthaṭṭhānaṁ **usabhaṁ** nāma. **Usabhe** aṭṭhavīsatihatthappamāṇe ṭhāne. **Dānagge byāvaṭo**ti pasuto.

Soti Bhagavā. Tathārūpañhi Buddhānaṁ desanāpāṭihāriyaṁ, yathā desanāya gahito attho paccakkhato vibhūto hutvā upaṭṭhāti. Tenāha **"imesaṁ …pe… desessāmī"**ti. **Sanniṭṭhānan**ti cirakālaparicitāditta-aggikānaṁ ādittapariyāyadesanāva sappāyāti nicchayamakāsi. **Padittan**ti padīpitaṁ ekādasahi aggīhi ekajālībhūtaṁ. Tenāha **"sampajjalitan"**ti. **Dukkhalakkhaṇaṁ kathitaṁ** cakkhādīnaṁ ekādasahi aggīhi ādittabhāvena dukkhamatāya dukkhassa kathitattā.

Ādittasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.29.)7. Addhabhūtasuttavaṇṇanā

29. Adhisaddena (SṬ.35.29/CS:pg.2.289) samānattho addhasaddoti āha **"addhabhūtanti adhibhūtan"**ti-ādi. Sesaṁ vuttanayameva.

Addhabhūtasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.30.)8. Samugghātasāruppasuttavaṇṇanā

30. Maññitaṁ nāma taṇhāmānadiṭṭhīhi gahetabbaṁ maññitaṁ. Sabbasmiṁ maññitanti sabbamaññitaṁ, tassa samugghāto setughāto, tadāvahaṁ **sabbamaññitasamugghātasāruppaṁ**. Aṭṭhakathāyaṁ pana "maññitaṁ nāma cakkhādīsu eva uppajjati, nāññasmin"ti dutiyanayo vutto. **Anucchavikan**ti anurūpaṁ avilomaṁ. **Idhā**ti idheva sāsane aññattha tadabhāvato. "Taṇhā-mānadiṭṭhimaññitānan"ti vuttaṁ maññitattayaṁ saparasantānesu paṭipakkhavasena yojetvā dassetuṁ **"cakkhuṁ ahanti vā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha "cakkhuṁ ahan"ti iminā ajjhattavisayaṁ diṭṭhimaññitañca dasseti attābhinivesāhaṁkāradīpanato. "Maman"ti iminā taṇhāmaññitaṁ mānamaññitampi vā, pariggahamukhenapi seyyādito mānuppajjanato. Sesapadadvayepi iminā nayena maññitavibhāgo veditabbo. **Ahan**ti attāva, so ca cakkhusmiṁ tadadhīnavuttittā "paro"ti na maññati. **Mama kiñcanapalibodho cakkhusmiṁ** sati labbhanato, asati na maññati tathāmaññitassa paccayaghātato. Sesapadadvayepi eseva nayo.

Ahaṁ cakkhuto niggatoti "ahan"ti vattabbo ayaṁ satto cakkhuto niggato tattha sukhumākārena upalabbhanato. **Mama kiñcanapalibodho cakkhuto niggato** tasmiṁ sati eva upalabbhanato Sesadvayepi eseva nayo. Tattha **paro**ti paro satto. **Mama**

cakkhūti na maññati yassa taṁ cakkhu, tassa "ahan"ti vattabbasseva abhāvato. **Mamattabhūtan**ti mama kāraṇaṁ. Sesaṁ uttānameva. Evametasmiṁ Sutte cakkhurūpa-cakkhuviññāṇa-cakkhusamphassa-sukhadukkhādukkhamasukhavasena satta vārā cakkhudvāre, tathā sotadvārādīsūti cha sattakā dvecattālīsa. Puna sakkāyavasena "sabbaṁ na maññatī"ti-ādinā vuttaṁ, tena tecattālīsa. Puna tebhūmakavaṭṭaṁ "loko"ti gahetvā "na kiñci loke upādiyatī"ti (SṬ.35.30/CS:pg.2.290) vuttaṁ, tena catucattālīsa honti. Evaṁ sabbathāpi **catucattālīsāya ṭhānesu arahattaṁ pāpetvā vipassanā kathitā**ti veditabbā. "Catucattālīsādhikasatesū"ti kesuci potthakesu likhanti, sā ca pamādalekhā.

Samugghātasāruppasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.31.)9. Paṭhamasamugghātasappāyasuttavaṇṇanā

31. **Upakārabhūtā** tadāvahattā. **Tato**ti maññitākārato. **Tan**ti maññanāvatthuṁ. **Aññenākārenā**ti yathā maññati aniccādi-ākārato, aññena aniccādinā ākārena hoti. **Aññathābhāvaṁ vipariṇāman**ti uppādavayatāya aññathābhāvaṁ jarāya maraṇena ca dvedhā vipariṇāmetabbaṁ. Taṁ **upagamanena aññathābhāvī,** evaṁbhūto **hutvāpi** jīraṇabhijjanasabhāvesu. **Bhavesu satto loko** uparipi **bhavaṁyeva abhinandati**. **Heṭṭhā gahitameva saṅkaḍḍhitvā**ti "cakkhuṁ na maññatī"ti-ādinā heṭṭhā gahitameva khandhadhātu-āyatanāti khandhādipariyāyena ekato gahetvā punapi maññanāvatthuṁ dasseti. Avasāne "tato taṁ hotī"ti vuttapadena saddhiṁ sabbavāresu aṭṭha aṭṭha hontīti **"aṭṭhacattālīsāya ṭhānesū"**ti vuttaṁ.

Paṭhamasamugghātasappāyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.32.)10. Dutiyasamugghātasappāyasuttavaṇṇanā

32. **Dassetvā**ti ettha lakkhaṇe ayaṁ **tvā**-saddo, hetumhi vā. Anādisattasantānagatagāhattayalakkhitā hi satthu, tiparivaṭṭadesanā taṁnimittaṁ yāvadeva tappahānāya pavattitabhāvato. Arahattaṁ pāpetvā vipassanā kathitāti Aṭṭhakathāyaṁ vuttaṁ **"saha vipassanāya cattāropi maggā kathitā"**ti.

Dutiyasamugghātasappāyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.
Sabbavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.33~42.)4. Jātidhammavaggavaṇṇanā

33-42. **Nibbattanasabhāvan**ti (SṬ.35.33~42/CS:pg.2.291) hetupaccayehi uppajjanasabhāvaṁ. Uppādānantaraṁ Buddhippattiyā **jīraṇasabhāvaṁ**. Yattha cakkhādayo, tattheva visabhāgasamuṭṭhānalakkhaṇena byādhino **uppattipaccayabhāvena byādhisabhāvaṁ**. **Maraṇasabhāvan**ti vināsasabhāvaṁ.

Sokasabhāvanti ñātibyasanādinā ḍayhamānadukkhasabhāvaṁ. **Saṁkilesikasabhāvan**ti taṇhādivasena saṁkilissanasabhāvaṁ.

Jātidhammavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.43~52.)5. Sabba-aniccavaggavaṇṇanā

43-52. **Ñātapariññā āgatā** visayavasena tabbisayassa dhammassa jotitattā. **Itarā dve** tīraṇapahānapariññāpi āgatā evāti veditabbā, tāsaṁ abhiññeyyadhammavisayattā ñāṇassa ca tīraṇapahānapariññāsambhavato. Pariññeyyapade tīraṇapariññāva āgatā, pahātabbapade pahānapariññāva āgatāti yojanā. **Itarāpi dve gahitāyeva** tāhi vinā atthasiddhiyā abhāvato. **Paccakkhaṁ kātabbaṁ** ārammaṇato asammohato paṭivijjhanena. **Avuttāpi gahitāyeva** parijānanassa yāvadeva pahānatthattā. Ekasabhāvena vinābhāvo **anekaggaṭṭho**. Upasaṭṭharogena viya anto eva abhihatasabbatā **upahataṭṭho**.

Sabba-aniccavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.
Paṭhamo paṇṇāsako.

(SṬ.35.53~62.)6. Avijjāvaggavaṇṇanā

53-62. **Catūsu saccesu aññāṇaṁ** tappaṭicchādakasammoho. Avindiyaṁ vindati, vindiyaṁ na vindatīti katvā vijjāya paṭipakkhova **avijjā**. Vijjāya uppannāya anavasesato avijjā pahīyati, taṁ dassento **"vijjāti arahattamaggavijjā"**ti (SṬ.35.53~62/CS:pg.2.292) āha. Na kevalaṁ aniccānupassanāvaseneva maggavuṭṭhānaṁ, atha kho itarānupassanāvasenapīti dassento **"dukkhā …pe… pahīyatiyevā"**ti āha. **Sabbatthā**ti uparisuttante sandhāyāha. Tato aparepi taṁ-atthalakkhaṇavasena kathitasuttantepi. Tānipi hi tathā bujjhanakapuggalānamajjhāsayena vuttānīti.

Avijjāvaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Migajālavaggo

(SṬ.35.63.)1. Paṭhamamigajālasuttavaṇṇanā

63. Cakkhuviññāṇaṁ dassanakiccanti vuttacakkhuviññāṇena passitabbanti āha **"iṭṭhārammaṇabhūtā"**ti. **Kamanīyā**ti kāmetabbā. Manaṁ appāyantīti **manāpā**ti āha **"manavaḍḍhanakā"**ti. Piyāyitabbasabhāvā **piyarūpā**. **Kāmūpasaṁhitā**ti kāmapaṭisaṁyuttā. Ālambitabbatā eva cettha upasaṁhitatāti **"ārammaṇaṁ katvā"**ti-ādimāha. Taṇhāsaṅkhātā nandī **taṇhānandī,** na tuṭṭhinandīyeva "nandiṁ caratī"ti-ādīsu viya. **Gāmantan**ti gāmasamīpaṁ. **"Anupacāraṭṭhānan"**ti vatvā taṁ dasseti **"yatthā"**ti-ādinā.

Etthāti yathānīhate pāṭhe. **"Imaṁ ekaṁ pariyāyaṁ ṭhapetvā"**ti vuttaṁ tassa "pantānī"tipadena saṅgahitattā. **Appasaddāni appanigghosānī**ti ettha **appa**-saddo abhāvattho.

Paṭhamamigajālasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.68.)6. Samiddhilokapañhāsuttavaṇṇanā

68. **Āyācanasuttato paṭṭhāyā**ti migajālavagge dutiyasuttato paṭṭhāya. Paṭhamasutte pana dutiyakavihārādibhāvo vuttoti.

Samiddhilokapañhāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.69.)7. Upasena-āsīvisasuttavaṇṇanā

69. **Gahetvā**ti (SṬ.35./CS:pg.2.293) pārupanassa sithilakaraṇena vīmaṁsato mocetvā. **Leṇacchāyāyā**ti purimadisāya leṇacchāyāyaṁ. **Patitvā**ti leṇacchadanato bhassitvā. **Phuṭṭhaviso**ti catūsu āsīvisesu so phuṭṭhaviso. Tenāha **"tasmā"**ti-ādi. **Pariyādiyamānamevā**ti khepentameva, vināsentamevāti attho. **Yathāparicchedenā**ti attano visaparicchedānurūpaṁ. **Aññathābhāvan**ti vaḍḍhabhāvādipakatijahanaṁ. **Sabhāvavigamo**ti vināso.

Upasena-āsīvisasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.70.)8. Upavāṇasandiṭṭhikasuttavaṇṇanā

70. **Rūpaṁ paṭisaṁviditaṁ karoti** ñātapariññāvasena. **Rūparāgan**ti nīlādibhede rūpadhamme rāgaṁ. **Paṭisaṁviditaṁ karoti** "ayaṁ me rāgo appahīno"ti. Etena sekkhānaṁ paccavekkhaṇā kathitā. Tena vuttaṁ "evampi kho, upavāṇa, sandiṭṭhiko dhammo hotī"ti-ādi. **Rūparāgaṁ paṭisaṁviditaṁ karoti** "natthi me ajjhattaṁ rūpesu rāgo"ti pajānāti. Asekkhānaṁ hāyaṁ paccavekkhaṇā.

Upavāṇasandiṭṭhikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.71.)9. Paṭhamachaphassāyatanasuttavaṇṇanā

71. **Phassākarānan**ti channaṁ phassānaṁ ākarānaṁ uppattiṭṭhānānaṁ, cakkhādīnanti attho. **Naṭṭho nāma ahanti vadati,** yo channaṁ phassāyatanānaṁ samudayādiṁ yathābhūtaṁ pajānāti, so vusitavā, itaro avusitavā ahañca tādisoti. **Ayamevā**ti ayaṁ cakkhusmiṁ "netaṁ mamā"ti-ādinā tiṇṇaṁ gāhānaṁ abhāvo eva.

Paṭhamachaphassāyatanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.72.)10. Dutiyachaphassāyatanasuttavaṇṇanā

72. **Apunabbhavo**ti (SṬ.35.72/CS:pg.2.294) punabbhavābhāvo.

(SṬ.35.73.)11. Tatiyachaphassāyatanasuttavaṇṇanā

73. **Panassasan**ti ekaṁsena naṭṭhoti ayamettha atthoti āha **"atinaṭṭho"**ti, dhurato eva naṭṭhoti attho.

Tatiyachaphassāyatanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.
Migajālavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Gilānavaggo

(SṬ.35.74~78.)1~5. Paṭhamagilānasuttādivaṇṇanā

74-78. **Appaññāto**ti nāmagottato ceva sīlādiguṇehi ca appaññāto avissuto. Theramajjhimabhāvaṁ appattatāya **navo**.

Paṭhamagilānasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.80.)7. Dutiya-avijjāpahānasuttavaṇṇanā

80. Aniccādivasena abhinivisanaṁ **abhiniveso,** so eva dhammasabhāvaṁ atikkamitvā parato āmasanato **parāmāso,** so eva **gāho**. Tena abhinivesaparāmāsaggāhena **gaṇhituṁ na yuttā** aniccādisabhāvattā. Saṅkhārā eva pavattiyā kāraṇabhāvato **saṅkhāranimittāni**. Yo saṅkhāresu apariññātābhinivesena passitabbo attākāro, so na hotīti añño anattākāro, **tato aññato passati**. **Pariññātābhiniveso**ti tīraṇapariññāya paricchijja ñātamicchābhiniveso. **Pariññātābhiniveso**ti vā pariññātavipassanābhiniveso. **Vipassanā**ti arūpasattakavasena vipassanāya parijānitabbā.

Dutiya-avijjāpahānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.81.)8. Sambahulabhikkhusuttavaṇṇanā

81. **Kevalan**ti (SṬ.35.81/CS:pg.2.295) itaralakkhaṇehi avomissaṁ.

(SṬ.35.83.)10. Phaggunapañhāsuttavaṇṇanā

83. Taṇhāya pahīnāya diṭṭhimānāpi pahīnā evāti **"taṇhāpapañcassa chinnattā chinnapapañce"**ti vuttaṁ. Dutiyapadepi eseva nayo. Idha sattavohāro cakkhādīsu vijjamānesu eva hoti, tasmā parinibbutānañca vohāro cakkhādīsu sannissayeneva, nāññathāti **atikkantabuddhehi pariharitāni cakkhusotādīni pucchāmīti pucchati** "Atthi nu kho bhante"ti-ādinā. **Cakkhusotādivaṭṭaṁ** vaṭṭe pavatteyya.

Phaggunapañhāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.
Gilānavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Channavaggo

(SṬ.35.84.)1. Palokadhammasuttavaṇṇanā

84. **Aniccalakkhaṇameva kathitaṁ,** tañca pariyāyena, aniccalakkhaṇe kathite itaralakkhaṇāni kathitāneva honti byabhicārabhāvato.

(SṬ.35.85.)2. Suññatalokasuttavaṇṇanā

85. Attano idanti **attaniyan**ti āha **"attano santakenā"**ti.

(SṬ.35.86.)3. Saṁkhittadhammasuttavaṇṇanā

86. **Vuttanayeneva veditabban**ti khandhiyavagge khandhavasena āgataṁ, idha āyatanavasenāti ayameva viseso.

(SṬ.35.87.)4. Channasuttavaṇṇanā

87. Sabbanimittehi paṭisallīyati etenāti **paṭisallānaṁ,** phalasamāpatti. **Jīvitahārakasatthaṁ** jīvitassa haraṇato, sattānañca sasanato hiṁsanato (SṬ.35.87/CS:pg.2.296) **Paricarito**ti payirupāsito. Tena yathānusiṭṭhaṁ paṭipajjinti dīpeti.

Anupavajjanti parehi na upavaditabbaṁ. Taṁ panettha āyatiṁ appaṭisandhibhāvato hotīti āha **"appavattikan"**ti. "Netaṁ mamā"ti-ādīni vadanto **arahatte pakkhipitvā kathesi**. **Puthujjanabhāvameva dīpento vadati** akatakiccabhāvadīpanena. Kiñcāpi thero pucchitaṁ pañhaṁ arahatte pakkhipitvā kathesi, "na samanupassāmī"ti pana vadanto kiñci nipphattiṁ na kathesi, tasmā "idampi manasi kātabban"ti idaṁ ānetvā sambandho.

Kilesapassaddhīti kilesapariḷāhavūpasamo. **Bhavatthāya** puna bhavatthāya. **Ālayanikanti pariyuṭṭhāne**ti bhavantare apekkhāsaññite ālaye nikantiyā ca pariyuṭṭhānappattiyā. **Asati** avijjamānāya. Paṭisandhivasena aññabhavato idhāgamanaṁ **āgati nāma**. **Cutivasena gamanan**ti cavanavasena ito gati. Anurūpagamanaṁ gati nāma

tadubhayaṁ na hoti. Cutūpapāto aparāparabhavanavasena **cuti,** upapajjanavasena **upapāto,** tadubhayampi na hoti. Evaṁ pana cutūpapāte asati **nevidha** na idha loke. **Na huraṁ** na paraloke hoti. Tato eva **na ubhayattha hoti**. **Ayameva anto** ayaṁ idhaloke paraloke ca abhāvoyeva dukkhassa pariyosānaṁ. **Ayamevā**ti yathāvutto eva --**ettha** etasmiṁ pāṭhe paramparāgato pamāṇabhūto **attho**.

Ye panāti sammavādino sandhāya vadati. **Antarābhavaṁ icchanti** "evaṁ bhavena bhavantarasambandho yujjeyyā"ti. **Niratthakaṁ** antarābhavassa nāma kassaci abhāvato. Cutikkhandhānantarañhi paṭisandhikkhandhānaṁyeva pātubhāvo. Tenāha **"antarābhavassa …pe… paṭikkhittoyevā"**ti. Tattha **bhāvo**ti atthitā. **Abhidhamme kathāvatthuppakaraṇe** (kathā.505-507) **paṭikkhittoyeva**. Yadi evaṁ "antarenā"ti idaṁ kathanti āha **"antarenā"**ti-ādi. Vikappato aññaṁ **vikappantaraṁ,** tassa dīpanaṁ "antarenā"ti vacanaṁ. Na antarābhavadīpanaṁ tādisassa anupalabbhanato payojanābhāvato ca. Yattha hi vipākaviññāṇassa paccayo, tatthassa nissayabhūtassa vatthussa sahabhāvīnañca (SṬ.35.87/CS:pg.2.297) khandhānaṁ sambhavoti saddhiṁ attano nissayena viññāṇaṁ uppajjatevāti nāssa uppattiyā desadūratā veditabbā. "Neva idha na huran"ti vuttadvayato aparaṁ vikappena "na ubhayan"ti, tatthapi na hotiyevāti adhippāyo. **"Antarenā"**ti vā "vinā"ti iminā samānattho nipāto, tasmā nevidha, na huraṁ, ubhayaṁ vināpi nevāti attho.

Āharīti chinnavasena gaṇhi. Tenāha **"kaṇṭhanāḷaṁ chindī"**ti. **Pariggaṇhanto**ti sammasanto. **Parinibbuto** dīgharattaṁ vipassanāyaṁ yuttapayuttabhāvato. **"Anupavajjaṁ channena bhikkhunā satthaṁ āharitan"**ti, **kathesī**ti asekkhakāle byākaraṇaṁ viya katvā kathesi.

Imināti "upavajjakulānī"ti iminā vacanena. **Thero**ti Sāriputtatthero. **Evan**ti evaṁ pubbakālesu saṁsaṭṭhavihārī hutvā ṭhito pacchā arahattaṁ pāpuṇissatīti āsaṅkanto pucchati. Sesaṁ uttānameva.

Channasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.88~89.)5~6. Puṇṇasuttādivaṇṇanā

88-89. **Tan**ti cakkhurūpadvayaṁ. Tenāha **"cakkhuñceva rūpañcā"**ti. **Nandisamudayā**ti nandiyā samudayataṇhāya sesakāraṇehi nandiyā samuditi samodhānaṁ nandisamudayo, tasmā nandisamudayā. Tenāha **"taṇhāya samodhānenā"**ti. Pañcakkhandhasaṅkhātassa dukkhassa samodhānena samuditi pavattiyevāti saha samudayena dukkhassa dassitattā **"vaṭṭaṁ matthakaṁ pāpetvā"**ti vuttaṁ. Nirodhūpāyena saddhiṁ nirodhassa dassitattā **"vivaṭṭaṁ matthakaṁ pāpetvā"**ti. Pucchānusandhi-ādīsu aññataro na hotīti āha--**"pāṭiyekko anusandhī"**ti.

Caṇḍāti kodhanā. **Duṭṭhā**ti dosavantoti attho. **Kibbisā**ti pāpā. **Kakkhaḷā**ti dāruṇā. **Ghaṭikamuggarenā**ti ekasmiṁ pakkhe ghaṭikaṁ dassetvā katena rassadaṇḍena. Sattānaṁ sasanato satthaṁ, tato eva jīvitassa haraṇato hārakañcāti **satthahārakaṁ**. **Indriyasaṁvaro "damo"ti vutto** manacchaṭṭhānaṁ indriyānaṁ damanato. **Paññā "damo"ti vuttā** kilesavisevitānaṁ damanato vūpasamanato. **Uposathakammaṁ "damo"ti** (SṬ.35.88~89/CS:pg.2.298) **vuttaṁ** kāyadvārādīhi uppajjanaka-asamassa damanato. **Khanti "damo"ti veditabbā** akkhantiyā damanato vūpasamanato. Tenāha **"upasamoti tasseva vevacanan"**ti.

Etthāti sunāparantajanapade. **Ete dve**ti ayaṁ puṇṇatthero tassa kaniṭṭhoti ete dve bhātaro. **Āhacca aṭṭhāsi** uḷāraṁ Buddhārammaṇaṁ pītiṁ uppādetvā. **Satta sīhanāde naditvā**ti mammacchedakānampi akkosaparibhāsānaṁ khamane santosābhāvadīpanaṁ, pāṇippahārassa, leḍḍuppahārassa, daṇḍappahārassa, satthappahārassa, jīvitavoropanassa, khamane santosābhāvadīpanañcāti evaṁ satta sīhanāde naditvā. Catūsu ṭhānesu vasitattā pāḷiyaṁ vasanaṭṭhānaṁ anuddesikaṁ katvā **"sunāparantasmiṁ janapade viharati"**icceva vuttaṁ.

Catūsu ṭhānesūti abbuhatthapabbate, samuddagirivihāre, mātulagirimhi, makuḷakārāmavihāreti imesu catūsu ṭhānesu. **Tan**ti caṅkamaṁ āruyha koci bhikkhu caṅkamituṁ samattho natthi mahatā samuddaparissayena bhāvanāmanasikārassa anabhisambhuṇanato. **Uppātikan**ti uppātakaraṁ mahāsaṅkhobhaṁ uṭṭhapetvā. **Sammukhe**ti anilapadese. **Paṭivedesun**ti pavedesuṁ.

Āraddhakālato paṭṭhāyāti maṇḍalamāḷassa kātuṁ pathavīmitakālato pabhuti. Saccabandhena pañcasatāni paripūretuṁ **"ekūnapañcasatānan"**ti vuttaṁ. **Gandhakuṭin**ti jetavanamahāvihāre mahāgandhakuṭiṁ.

Saccabandhanāmoti saccabandhe pabbate ciranivāsitāya "saccabandho"tveva laddhanāmo. **Arahattaṁ pāpuṇī**ti pañcābhiññāparivāraṁ arahattaṁ adhigacchi. Tenāha **"maggenevassa abhiññā āgatā"**ti.

Tasmiṁ sannipatitā mahājanā keci sotāpannā, keci sakadāgāmino, keci anāgāmino, keci arahanto ahesuṁ. Tatthāpi keci tevijjā, keci chaḷabhiññā, keci paṭisambhidappattā ahesuṁ. Taṁ sandhāya vuttaṁ **"mahājanassa bandhanamokkho jāto"**ti. Ye pana tattha saraṇagamanapañcasīladasasīlasamādānena laddhānuggahā, tesaṁ devatānañca vasena **"mahantaṁ Buddhakolāhalaṁ ahosī"**ti vuttaṁ.

Aruṇaṁ (SṬ.35.88~89/CS:pg.2.299) **pana mahāgandhakuṭiyaṁyeva uṭṭhapesi** devatānuggahatthañceva kulānudayāya ca. **Apāyamagge otārito** "koci lokassa sajitā atthi, tassa vasena pavattisaṁhārā honti, tenevāyaṁ pajā sanāthā hoti, taṁ yuñjati ca tasmiṁ tasmiṁ kamme"ti micchāgāhehi. **Paricaritabbaṁ yāci** "ettha mayā ciraṁ vasitabban"ti.

Chaṭṭhanti Bāhiyasuttaṁ. Taṁ **uttānameva** heṭṭhā vuttanayattā.

Puṇṇasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.90~91.)7~8. Paṭhama-ejāsuttādivaṇṇanā

90-91. Ejati chaḷārammaṇanimittaṁ kampatīti **ejā**. Tenāha **"calanaṭṭhenā"**ti. **Ābādhanaṭṭhena** pīḷanaṭṭhena. **Anto dosanaṭṭhenā**ti antocitte eva padussanaṭṭhena. **Nikantanaṭṭhenā**ti chindanaṭṭhena. **Heṭṭhā gahitamevā**ti heṭṭhā maññitasamugghātasāruppasutte āgatameva. **Vuttanayameva** maññitasamugghātasutte.

Paṭhama-ejāsuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.92~93.)9~10. Paṭhamadvayasuttādivaṇṇanā

92-93. **Dvayan**ti dukaṁ. Pāḷiyaṁ āmeḍitalopena niddesoti āha **"dve dve**

koṭṭhāse”ti. **Evametan**ti evaṁ aniccādibhāvena etaṁ cakkhurūpañcāti dvayaṁ. **Calatī**ti anavaṭṭhānena pacalati. **Byathatī**ti jarāya maraṇena ca pavedhati. **Hetu ceva** uppattinimittattā. **Sahagatī**ti sahappavatti, tāya gahetabbattā “saṅgatī”ti phasso vutto. Esa nayo sesapadadvayepi. Yasmā ca saṁgacchamānadhammavimuttā saṅgati nāma natthi, tathā sannipātasamavāyā, tesaṁ vasena nibbatto phasso tathā vuccatīti. Tenāha **“iminā”**ti-ādi.

Vatthūti (SṬ.35.92~93/CS:pg.2.300) cakkhu nissayapaccayādibhāvena. **Ārammaṇan**ti rūpaṁ ārammaṇapaccayādibhāvena. **Sahajātā tayo khandhā** vedanādayo, te sahajātādipaccayabhāvena. **Ayaṁ hetū**ti ayaṁ tividho hetū. **Phassenā**ti-ādīsu ayaṁ saṅkhepattho--yasmā rūpārammaṇe phasse attano phusanakiccaṁ karonte evaṁ vedanā anubhavanakiccaṁ, saññā sañjānanakiccaṁ karoti, tasmā **“phassena phuṭṭhamevā”**ti-ādivuttameva atthaṁ idāni puggalādhiṭṭhānena dassetuṁ **“phuṭṭho”**ti-ādi vuttaṁ. Pañceva khandhā Bhagavatā samatiṁsāya ākārehi vuttā. Kasmāti āha **“kathan”**ti-ādi. Rukkhasākhāsu rukkhavohāro viya ekekadhammepi khandhavohāro hotiyeva. Tenāha Bhagavā--“viññāṇaṁ viññāṇakkhandho”ti (yama. khandhayamaka 2).

Paṭhamadvayasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.
Channavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Saḷavaggo

(SṬ.35.94.)1. Adanta-aguttasuttavaṇṇanā

94. **Adamitā**ti damaṁ nibbisevanabhāvaṁ anītā. **Agopitā**ti satisaṅkhātāya vatiyā na rakkhitā. **Apihitā**ti satikavāṭena na pihitā. Catūhipi padehi indriyānaṁ anāvaraṇamevāha. Adhikaṁ vahantīti adhivāhā, dukkhassa adhivāhā **dukkhādhivāhā**. Nirayesu uppajjanakaṁ **nerayikaṁ**. **Ādi**-saddena sesapāḷiṁ saṅgaṇhāti.

Saḷevāti cha-kārassa sa-kāro, ḷa-kāro padasandhikaro. **Yatthā**ti nimittatthe bhummaṁ. **Anavassutā atintā**ti rāgena atemitā.

Assāditanti assādaṁ itaṁ upagataṁ. Tenāha **“assādavantan”**ti. **Sukhadukkhan**ti iṭṭhāniṭṭhaṁ. Anvayatīti anvayo, hetu. Phassoti anvayo etassāti **phassanvayan**ti āha--**“phassahetukan”**ti. **“Aviruddha”**iti vibhattilopena niddeso.

Papañcasaññāti (SṬ.35.94/CS:pg.2.301) taṇhādisamadhūpasaṁhatasaññā. Tenāha **“kilesasaññāya papañcasaññā nāma hutvā”**ti. Papañcasaññā etesaṁ atthīti **papañcasaññā,** itarītarā narā. **Papañcayantā**ti saṁsāre papañcaṁ cirāyanaṁ karontā. **Saññino**ti gehassitasaññāya saññāvanto. **Manomayaṁ vitakkan**ti kevalaṁ manasā sambhāvitaṁ micchāvitakkaṁ. **Irīyatī**ti iriyaṁ paṭipattiṁ irīyati paṭipajjati.

Suṭṭhu bhāvitoti suṭṭhubhāvaṁ subhāvanaṁ ito bhāvitabhāvito. **Phuṭṭhassa cittan**ti tena yathāvuttaphassena phuṭṭhaṁ assa cittaṁ. **Na vikampate kvacī**ti kismiñci iṭṭhāniṭṭhārammaṇe na kampati. **Pāragā**ti pāragāmino bhavatha.

Adanta-aguttasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.95.)2. Mālukyaputtasuttavaṇṇanā

95. **Apasādetī**ti tajjeti. **Ussādetī**ti ukkaṁseti. **Ayaṁ kira** thero mālukyaputto. **Pamajjitvā**ti yonisomanasikārassa ananuyujjanena pamajjitvā.

Yatrāti paccattaṁ vacanālaṅkāre. **Nāmā**ti asambhāvane apasādanapakkhe, ussādanapakkhe pana sambhāvane. **Kiṁ jātan**ti kiṁ tena mahallakabhāvena jātanti mahallakabhāvaṁ tiṇāyapi amaññamāno vadati. Tenāha **"yadi …pe… anuggaṇhanto"**ti. **Anuggaṇhanto**ti acintento. Mādisānaṁ Bhagavato ovādo upakārāvahoti etarahi **ovādañca pasaṁsanto**.

"Aditṭhā aditṭhapubbā"ti-ādinā parikappavasena vuttanidassanaṁ "yathā etesu chandādayo na honti, evamitaresupi pariññātesū"ti nayapaṭipajjanatthaṁ, tesampi imehi samānetabbattā. Tena vuttaṁ "supinakūpamā kāmā"ti (ma.ni.1.234 2.46 pāci. 417 cūḷava. 65).

Cakkhuviññāṇena diṭṭhe diṭṭhamattanti cakkhuviññāṇassa rūpāyatanaṁ yattako gahaṇākāro, tattakaṁ. Kittakaṁ pamāṇanti attasaṁvediyaṁ parassa na (SṬ.35.95/CS:pg.2.302) disitabbaṁ, kappanāmattaṁ rūpaṁ. Tenāha **"cakkhuviññāṇaṁ hī"**ti-ādi. **Rūpe**ti rūpāyatane. **Rūpamattamevā**ti nīlādibhedaṁ rūpāyatanamattaṁ, na nīlādi. Visesanivattanattho hi ayaṁ matta-saddo. Yadi evaṁ, **eva**-kāro kimatthiyo? Cakkhuviññāṇañhi rūpāyatane labbhamānampi nīlādivisesaṁ "idaṁ nīlaṁ nāma, idaṁ pītaṁ nāmā"ti na gaṇhāti. Kuto niccāniccādisabhāvatthanti saṁhitassapi nivattanatthaṁ evakāraggahaṇaṁ. Tenāha **"na niccādisabhāvan"**ti. **Sesaviññāṇehipī**ti javanaviññāṇehipi.

Diṭṭhaṁ nāma cakkhuviññāṇaṁ rūpāyatanassa dassananti katvā. Tenāha **"rūpe rūpavijānanan"**ti. **Cakkhuviññāṇamattamevā**ti yattakaṁ cakkhuviññāṇaṁ rūpāyatane gahaṇamattaṁ, taṁmattameva me sabbaṁ cittaṁ bhavissatīti attho. "Rāgādirahenā"ti vā pāṭho. **Diṭṭhaṁ nāma** padatthato cakkhuviññāṇena diṭṭhaṁ rūpaṁ. **Tatthevā**ti cakkhuviññāṇena diṭṭhamatte rūpe. **Cittattayaṁ** diṭṭhamattaṁ nāma cakkhuviññāṇaṁ viya rāgādivirahena pavattanato. Tenāha **"yathā tan"**ti ādi.

Manodvārāvajjanena viññātārammaṇaṁ viññātanti adhippetaṁ rāgādivirahena viññeyyato. Tenāha **"yathā āvajjanenā"**ti-ādi.

Tadāti tasmiṁ kāle, na tato paṭṭhāyāti ayamettha atthoti dasseti. "Diṭṭhamattan"ti-ādinā yesaṁ rāgādīnaṁ nivattanaṁ adhippetaṁ, te "tenā"ti ettha ta-saddena paccāmasīyantīti **"tena rāgena vā ratto"**ti-ādi vuttaṁ. **Tatthā**ti visaye bhummaṁ, visayabhāvo ca visayinā sambandhavasena icchitabboti vuttaṁ **"paṭibaddho"**ti-ādi.

Satīti rūpassa yathāsabhāvasallakkhaṇā sati **muṭṭhā** piyanimittamanasikārena anuppajjanato na dissati nappavattati. **Ajjhosā**ti ajjhosāya. **Gilitvā** pariniṭṭhapetvā attaniyakaraṇena.

Abhijjhā ca vihesā cāti karaṇatthe paccattavacananti āha--**"abhijjhāya ca vihesāya cā"**ti. Atthavasena vibhattipariṇāmoti āha-- **"abhijjhāvihesāhī"**ti. **Ācinantassā**ti vaḍḍhentassa. **Paṭissato**ti patissato sabbattha satiyā yutto. **Sevato cāpī**ti ettha **ca**-saddo **api**-saddo ca nipātamattanti **"sevantassa"**icceva attho vutto.

Mālukyaputtasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.96.)3. Parihānasuttavaṇṇanā

96. **Parihānasabhāvan**ti (SṬ.35.96/CS:pg.2.303) anavajjadhammehi parihāyanasabhāvaṁ. **Abhibhavitānī**ti abhibhūtāni nibbisevanabhāvākārena. **Sarasaṅkappā**ti tasmiṁ tasmiṁ visaye anavaṭṭhitabhāvena saṅkappā. **Saṁyojaniyā**ti saṁyojetabbā. Saṁyojanānañhi punappunaṁ uppattiyā okāsaṁ dento kilesajātaṁ adhivāseti nāma. Kileso eva **kilesajātaṁ**. **Ārammaṇaṁ** pana citte karonto adhivāseti nāma. **Chandarāgappahānena na pajahati** ārammaṇaṁ, kilesaṁ pana anuppattidhammatāpādanena eva. **Abhibhavitaṁ āyatananti kathitaṁ** adhivāsanādinā. "Kathañca, bhikkhave, parihānadhammo hotī"ti **dhammaṁ pucchitvā** taṁ **vibhajantena Bhgavatā** "tañce bhikkhu adhivāsetī"ti-ādinā **puggalena** puggalādhiṭṭhānena **dhammo dassito**.

Parihānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.97.)4. Pamādavihārīsuttavaṇṇanā

97. **Na pidahitvā** cakkhundriyaṁ na pidahitvā sañchāditvā ṭhitassa. **Byāsiñcatī**ti kilesehi visesena āsiñcati. **Kilesatintan**ti kilesehi avassutaṁ. **Dubbalapīti** taruṇā na balappattā. **Balavapīti** ubbegā pharaṇappattā ca pīti. **Darathappassaddhī**ti kāyacittadarathavūpasamalakkhaṇā passaddhi. **Na uppajjanti** paccayaparamparāya asiddhattā. "Kathañca, bhikkhave, pamādavihārī hotī"ti-ādinā **puggalaṁ pucchitvā** "pāmojjaṁ na hoti, pāmojjaṁ jāyatī"ti-ādinā ca, **dhammena** "pamādavihārī appamādavihārī"ti ca **puggalo dassito**.

Pamādavihārīsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.98.)5. Saṁvarasuttavaṇṇanā

98. **Idan**ti "kathañca, bhikkhave, asaṁvaro"ti? Idaṁ vacanaṁ. **Pahātabbadhammakkhānavasenā**ti pahātabbadhammasseva kathanaṁ vuttaṁ. "Kathañca, bhikkhave, asaṁvaro (SṬ.35.98/CS:pg.2.304) hotī"ti **dhammaṁ pucchitvā** "santi, bhikkhave, cakkhuviññeyyā rūpā"ti-ādinā **dhammova vibhatto**.

Saṁvarasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.99.)6. Samādhisuttavaṇṇanā

99. **Cittekaggatāyā**ti samathavasena cittekaggatāya. **Parihāyamāne**ti tassa alābhena parihāyamāne. **Kammaṭṭhānan**ti vipassanākammaṭṭhānaṁ, samathameva vā.

(SṬ.35.100.)7. Paṭisallānasuttavaṇṇanā

100. **Kammaṭṭhānan**ti samathavipassanākammaṭṭhānaṁ.

(SṬ.35.101~102.)8~9. Paṭhamanatumhākaṁsuttādivaṇṇanā

101-102. **Upamaṁ parivāretvā**ti upamaṁ pariharitvā. **Suddhikavasenā**ti upamāya vinā kevalameva.

(SṬ.35.103.)10. Udakasuttavaṇṇanā

103. **Udako**ti tassa nāmaṁ. **Vedaṁ** ñāṇaṁ. Sabbaṁ jitavāti **sabbaji**. **Avakhatan**ti nikhataṁ. **Ucchādanadhammo**ti ucchādetabbasabhāvo. **Parimaddanadhammo**ti parimadditabbasabhāvo. **Parihato**ti pariharito. Odanakummāsūpacayucchādanaparimaddanapadehīti vattabbaṁ. Ucchādanaṁ vā parimaddanamattamevāti katvā na gahitaṁ.

Udakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.
Saḷavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.
Dutiyo paṇṇāsako.

11. Yogakkhemivaggo

(SṬ.35.104.)1. Yogakkhemisuttavaṇṇanā

104. **Catūhi** (SṬ.35.104/CS:pg.2.305) **yogehī**ti kāmayogādīhi catūhi yogehi. **Khemino**ti khemavato kusalino. **Kāraṇabhūtan**ti kattabba-upāyassa kāraṇabhūtaṁ. Pariyāyati pavattiṁ nivattiñca ñāpetīti pariyāyo, dhammo ca so pariyattidhammattā pariyāyo cāti dhammapariyāyo, taṁ **dhammapariyāyaṁ**. Yasmā pana so tassādhigamassa kāraṇaṁ hoti, tasmā vuttaṁ **"dhammakāraṇan"**ti. **Yuttin**ti samathavipassanādhammānīti vā catusaccadhammānīti vā. "Tasmā"ti padaṁ uddharitvā--"kasmā"ti kāraṇaṁ pucchanto **"kiṁ akkhātattā, udāhu pahīnattā"**ti vibhajitvā pucchi. Yasmā pana chandarāgappahānaṁ yogakkhemibhāvassa kāraṇaṁ, na kathanaṁ, tasmā **"pahīnattā"**ti-ādi vuttaṁ.

Yogakkhemisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.105~113.)2~10. Upādāyasuttādivaṇṇanā

105-113. **Vedanāsukhadukkhan**ti vedanāsaṅkhātaṁ sukhañca dukkhañca

kathitaṁ. “Ajjhattaṁ sukhaṁ dukkhan”ti vuttattā vimuttisukhassa ca saḷāyatanadukkhassa ca kathitattā vivaṭṭasukhaṁ cettha kathitamevāti sakkā viññātuṁ. Kāmaṁ khandhiyavagge khandhavasena desanā āgatā, na āyatanavasena. Ettha pana vattabbaṁ atthajātaṁ khandhiyavagge vuttanayamevāti.

Upādāyasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.
Yogakkhemivaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

12. Lokakāmaguṇavaggo

(SṬ.35.114~115.)1~2. Paṭhamamārapāsasuttādivaṇṇanā

114-115. Āvasati ettha kilesamāroti **āvāso**. Kāmaguṇa-ajjhattikabāhirāni āyatanāni. Kilesamārassa āvāsaṁ gato (SṬ.35.114~115/CS:pg.2.306) **vasaṁ gato**. **Tividhassā**ti papañcasaññāsaṅkhātassa tividhassapi mārassa. Tato eva devaputtamārassapi vasaṁ gatoti sakkā viññātuṁ.

Paṭhamamārapāsasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.116.)3. Lokantagamanasuttavaṇṇanā

116. Lokiyanti ettha sattakāyabhūtagāmādīti **loko,** cakkavāḷo. Saṅkhāro pana lujjanapalujjanaṭṭhena **loko**. **Antan**ti osānaṁ. **Sabbaññutaññāṇena saṁsanditvā**ti sabbaññutaññāṇagatiyā samānetvā avirodhetvā. **Thomessāmī**ti pasaṁsissāmi.

Evaṁsampattikanti evaṁsampajjanakaṁ evaṁpassitabbaṁ idaṁ mama ajjhesanaṁ. Tenāha **“īdisanti attho”**ti. **Jānaṁ jānātī**ti sabbaññutaññāṇena jānitabbaṁ jānāti eva. Na hi padesaññāṇe ṭhito jānitabbaṁ sabbaṁ jānāti. Ukkaṭṭhaniddesena hi avisesaggahaṇena ca “jānan”ti iminā niravasesaṁ ñeyyajātaṁ pariggayhatīti tabbisayāya jānanakiriyāya sabbaññutaññāṇameva karaṇaṁ bhavituṁ yuttaṁ. Pakaraṇavasena “Bhagavā”ti padasannidhānena ca ayamattho vibhāvetabbo. **Passitabbameva passatī**ti dibbacakkhu-paññācakkhu-dhammacakkhu-buddhacakkhu-samantacakkhu-saṅkhātehi ñāṇacakkhūhi passitabbaṁ passati eva. Atha vā **jānaṁ jānātī**ti yathā aññe savipallāsā kāmarūpapariññāvādino jānantāpi vipallāsavasena jānanti, na evaṁ Bhagavā. Bhagavā pana pahīnavipallāsattā jānanto jānāti eva, diṭṭhidassanassa abhāvā passanto passati evāti attho.

Dassanapariṇāyakaṭṭhenāti yathā cakkhu sattānaṁ dassanatthaṁ pariṇeti sādheti, evaṁ lokassa yāthāvadassanasādhanatopi dassanakiccapariṇāyakaṭṭhena **cakkhubhūto,** paññācakkhumayattā vā sayambhūñāṇena paññācakkhuṁ bhūto pattoti vā **cakkhubhūto**. **Ñāṇabhūto**ti etassa ca evameva attho daṭṭhabbo. Dhammā vā bodhipakkhiyā, tehi uppannattā lokassa ca taduppādanato anaññasādhāraṇaṁ vā dhammaṁ patto adhigatoti **dhammabhūto**. “Brahmā”vuccati seṭṭhaṭṭhena maggañāṇaṁ, tena uppannattā lokassa (SṬ.35.116/CS:pg.2.307) ca taduppādanato tañca sayambhūñāṇena pattoti **brahmabhūto**. Catusaccadhammaṁ vadatīti **vattā**. Ciraṁ

saccapaṭivedhaṁ pavattento vadatīti **pavattā**. **Atthaṁ nīharitvā**ti dukkhādi-atthaṁ uddharitvā. Paramatthaṁ vā nibbānaṁ pāpayitā. Amatasacchikiriyaṁ sattesu uppādento amataṁ dadātīti **amatassa dātā**. Bodhipakkhiyadhammānaṁ tadāyattabhāvato **dhammassāmī**. Punappunaṁ yācāpento bhāriyaṁ karonto **garuṁ karoti** nāma, tathā duviññeyyaṁ katvā kathentopi.

Cakkhunā vijjamānena **lokasaññī hoti,** na tasmiṁ asati. Na hi ajjhattikāyatanavirahena lokasamaññā atthi. Tenāha **"cakkhuñhi loko"**ti-ādi. **Appahīnadiṭṭhī**ti asamūhatasakkāyadiṭṭhiko ghanavinibbhogaṁ kātuṁ asakkonto samudāyaṁ viya avayavaṁ "loko"ti sañjānāti ceva maññati ca. Tathāti iminā "lokoti sañjānāti ceva maññati cā"ti padattayaṁ ākaḍḍhati. **Tassā**ti puthujjanassa, cakkavāḷalokassa vā. Cakkhādimeva hi sahokāsena "cakkavāḷo"ti puthujjano sañjānāti. **Gamanenā**ti padasā gamanena. **Na sakkā** tesaṁ anantattā. **Lujjanaṭṭhenā**ti abhisaṅkhāralokavasena lokassa antaṁ dassetuṁ vuttaṁ. Tassa **anto** nāma nibbānaṁ. Taṁ pattuṁ sakkā sammāpaṭipattiyā pattabbattā. Cakkavāḷalokassa pana anto nāma, natthi tassa gamanena appattabbattā.

Imehi padehīti imehi vākyavibhāgehi padehi. Tāni pana akkharasamudāyalakkhaṇānīti āha **"akkharasampiṇḍanehī"**ti. **Pāṭiyekka-akkharehī**ti tasmiṁ tasmiṁ pade paṭiniyatasannivesehi visuṁ visuṁ cittena gayhamānehi akkharehīti attho.

Gamanaṭṭhena "paṇḍā" vuccati paññā, tāya ito gato pattoti **paṇḍito,** paññavā. Mahāpaññatā nāma paṭisambhidāvasena veditabbāti āha **"mahante atthe"**ti-ādi. **Yathā tan**ti ettha **tan**ti nipātamattaṁ paṭhamavikappe, dutiyavikappe pana paccāmasananti āha **"taṁ byākatan"**ti.

Lokantagamanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.117.)4. Kāmaguṇasuttavaṇṇanā

117. **Cetaso**ti (SṬ.35.117/CS:pg.2.308) karaṇe sāmivacanaṁ. Cittena saṁphusanaṁ nāma anubhavoti āha **"cittena anubhūtapubbā"**ti. Ututtayānurūpatāvasena **pāsādattayaṁ,** taṁ vasena **tividhanāṭakabhedo**. Manorammatāmattena kāmaguṇaṁ katvā dassitaṁ, na kāmavasena. Na hi abhinikkhamanato uddhaṁ bodhisattassa kāmavitakkā bhūtapubbā. Tenāha Māro pāpimā--

"Satta vassāni Bhagavantaṁ, anubandhiṁ padāpadaṁ;
Otāraṁ nādhigacchissaṁ, sambuddhassa satīmato"ti. (su.ni.448).

Metteyyo nāmāti-ādi anāgatārammaṇadassanamattaṁ, na bodhisattassa evaṁ uppajjatīti. Attā piyāyitabbarūpo etassāti **attarūpo,** uttarapade purimapadalopenāti **"attano hitakāmajātikenā"**ti attho vutto. **Attarūpenā**ti vā pītisomanassehi gahitasabhāvena tuṭṭhapahaṭṭhena udaggudaggena. **Appamādo**ti appamajjanaṁ kusaladhammesu akhaṇḍakāritāti āha **"sātaccakiriyā"**ti. **Avossaggo**ti cittassa kāmaguṇesu avossajjanaṁ pakkhandituṁ appadānaṁ. Purimo vikappo kusalānaṁ dhammānaṁ karaṇavasena dassito, pacchimo akusalānaṁ akaraṇavasena. **Dve dhammā**ti appamādo satīti dve dhammā. Appamādo sati ca tathā pavattā cattāro kusaladhammakkhandhā veditabbā. **Kattabbā**ti pavattetabbā.

Tasmiṁ āyataneti tasmiṁ nibbānasaññite kāraṇe paṭivedhe. **Taṁ kāraṇan**ti channaṁ āyatanānaṁ kāraṇaṁ. Saḷāyatanaṁ nirujjhati etthāti **saḷāyatananirodho vuccati nibbānaṁ**. Tenāha **"nibbānaṁ**. **Taṁ sandhāyā"**ti-ādi. **Nibbānasmin**ti nibbānamhi.

Kāmaguṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.118~119.)5~6. Sakkapañhasuttādivaṇṇanā

118-119. **Diṭṭhe**ti paccakkhabhūte. **Dhamme**ti upādānakkhandhadhamme. Tattha hi attāti bhavati saññā diṭṭhi cāti attabhāvasaññā. Tenāha--**"diṭṭheva** (SṬ.35.118~119/CS:pg.2.309) **dhammeti imasmiṁyeva attabhāve"**ti. **"Tannissitan"**ti ettha **taṁ**-saddena heṭṭhā abhinandanādipariyāyena vuttā taṇhā paccāmaṭṭhāti āha--**"taṇhānissitan"**ti. Taṁ upādānaṁ etassāti **tadupādānaṁ**. Tenāha--"taṁgahaṇan"ti-ādi. Taṇhupādānasaṅkhātaṁ gahaṇaṁ etassāti **taṁgahaṇaṁ**. **Chaṭṭhaṁ uttānameva** pañcame vuttanayattā.

Sakkapañhasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.120.)7. Sāriputtasaddhivihārikasuttavaṇṇanā

120. **Ghaṭessatī**ti pubbenāparaṁ ghaṭitaṁ sambandhaṁ karissati. **Vicchedan**ti brahmacariyassa virodhipaccayasamuppattiyā ucchedaṁ.

(SṬ.35.121.)8. Rāhulovādasuttavaṇṇanā

121. Ye dhammā sammadeva bhāvitā bahulīkatā vimuttiyā arahattassa sacchikiriyāya saṁvattanti, te saddhādayo sambhārā **vimuttiparipācaniyā**ti adhippetā. **Paripācentī**ti paripākaṁ pariṇāmaṁ gamenti. **Dhammā**ti kāraṇabhūtā dhammā. **Visuddhikāraṇavasenā**ti visuddhikāraṇatāvasena, sā pana saddhindriyādīnaṁ kāraṇato visuddhi. Yathā nāma jātisampannassa khattiyakumārassa vipakkhavigamena pakkhasaṅgahena pavattiṭṭhānasampattiyā ca parisuddhi hoti, evamevaṁ daṭṭhabbāti dassento **"vuttaṁ hetan"**ti-ādimāha.

Assaddhādayopi puggalā saddhādīnaṁ yāvadeva parihānāya honti, saddhādayo pāripūriyāva, tathā pasādaniyasuttantādipaccavekkhaṇā, **pasādaniyasuttantā** nāma sampasādanīyasuttādayo. **Sammappadhāne**ti sammappadhānasuttante. **Satipaṭṭhāne**ti cattāro satipaṭṭhāne. **Jhānavimokkhe**ti jhānāni ceva vimokkhe ca uddissa pavattasuttante. **Gambhīrañāṇacariye**ti khandhāyatanadhātupaṭiccasamuppādapaṭisaṁyuttasuttante.

Kalyāṇamittatādayoti kalyāṇamittatā sīlasaṁvaro abhisallekhakathā vīriyārambho nibbedhikapaññāti ime kalyāṇamittādayo **pañca dhammā,** ye "idha, Meghiya, bhikkhu kalyāṇamitto hotī"ti-ādinā **Udāne** (SṬ.35.121/CS:pg.2.310) (udā. 31) kathitā. **Lokaṁ volokentassā**ti āyasmato Rāhulassa tāsañca devatānaṁ indriyaparipākaṁ passantassa. Tato yena andhavanaṁ, tattha divāvihārāya mahāsamāgamo bhavissatīti.

Tathā hi vakkhati "ettakāti gaṇanāvasena paricchedo natthī"ti.

Rukkhapabbatanissitā **bhūmaṭṭhakā,** ākāsacārivimānavāsino **antalikkhaṭṭhakā**. **Dhammacakkhunti veditabbāni** catusaccadhammānaṁ dassanaṭṭhena.

Rāhulovādasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.
Lokakāmaguṇavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

13. Gahapativaggo

(SṬ.35.124~126.)1~3. Vesālīsuttādivaṇṇanā

124-126. **Dvīsū**ti imasmiṁ gahapativagge paṭhamadutiyesu **tatiye ca vuttatthameva** pāṭhajātaṁ apubbaṁ natthīti attho.

(SṬ.35.127~128.)4~5. Bhāradvājasuttādivaṇṇanā

127-128. Kāmaṁ aññepi pabbajitā yuttakāle piṇḍaṁ ulamānā carantiyeva, ayaṁ pana odarito, teneva kāraṇena pabbajitoti dassento **"piṇḍaṁ ulamāno"**ti-ādimāha. **Ghaṁsantovā**ti bhūmiyaṁ ghaṁsanto eva pattaṁ ṭhapeti. **Parikkhīṇan**ti samantato parikkhīṇaṁ. **Nāḷiko …pe… jātaṁ,** atirekapattaṭṭhapanassa paṭikkhittattā aññaṁ na gaṇhāti. **"Indriyabhāvanan**ti cakkhādipañcindriyabhāvanan"ti keci vadanti, tathā vipassanābhinivesaṁ katvā uparivipassanaṁ vaḍḍhitvāti adhippāyo. Apare pana "saddhāpañcamānaṁ indriyānaṁ vasena vipassanābhinivesaṁ katvā tena sukhena abhiññāpahānānaṁ sampādanavasena indriyaṁ bhāvetvā"ti vadanti.

Upasaṅkamatīti (SṬ.35.127~128/CS:pg.2.311) ettha yathā so rājā upasaṅkami, taṁ āgamanato paṭṭhāya dassetuṁ **"thero kirā"**ti-ādi āraddhaṁ. **Mahāpānaṁ** nāma aññaṁ kammaṁ akatvā pānapasuto hutvā sattāhaṁ tadanurūpaparijanassa surāpivanaṁ. Tenāha **"mahāpānaṁ nāma pivitvā"**ti. **Sālithusehī**ti rattasālithusehi. **Ḍayhamānaṁ viya** kipillikadaṁsanajātāhi dukkhavedanāhi. **Mukhasattīhi vijjhiṁsu** vallabhatāya. Itthilolo hi so rājā.

Paveṇinti tesaṁ samādānapaveṇiṁ brahmacariyapabandhaṁ. **Paṭipādentī**ti sampādenti. **Garukārammaṇan**ti garukātabba-ārammaṇaṁ, avītikkamitabbārammaṇanti attho. **Assā**ti rañño. **Cittaṁ anotarantan**ti pasādavīthiṁ anotarantaṁ anupagacchantaṁ. **Viheṭhetun**ti vibādhituṁ.

Lobhassa aparāparuppattiyā bahuvacanavasena **"lobhadhammā"**ti vuttaṁ. **Uppajjantītipi attho yeva,** yasmā uppajjamāno lobhadhammo attano hetupaccaye pariggahāpento jānāpento viya sahati pavattatīti. **Imameva kāyan**ti ettha samūhatthe eva **kāya**-saddo gabbhāsayādiṭṭhānesu uppajjanadhammasamūhavisayattā, itare pana kāyūpalakkhitatāya "kāyo"ti veditabbā. **Uttānameva** heṭṭhā vuttanayattā.

Bhāradvājasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.129.)6. Ghositasuttavaṇṇanā

129. **Rūpā ca manāpā**ti nīlādibhedā rūpadhammā ca manasā manuññā piyarūpā saṁvijjanti, idañca sukhavedanīyassa phassassa sabhāvadassanatthaṁ. Evaṁ **"rūpā ca manāpā upekkhāvedaniyā"**ti etthāpi yathārahaṁ vattabbaṁ. **Cakkhuviññāṇa …pe… phassan**ti vuttaṁ. Upanissayakoṭiyā hi cakkhuviññāṇasampayuttaphasso sukhavedanīyo, na sahajātakoṭiyā. Tenāha--**"ekaṁ phassaṁ paṭicca javanavasena sukhavedanā uppajjatī"**ti. **Sesapadesū**ti "saṁvijjati kho, gahapati, sotadhātū"ti āgatesu pañcasu koṭṭhāsesu.

Tevīsati (SṬ.35.129/CS:pg.2.312) **dhātuyo kathitā** channaṁ dvārānaṁ vasena vibhajjagahaṇena. **Vatthunissitan**ti hadayavatthunissitaṁ. Pañcadvāre vīsati, manodvāre tisso **evaṁ tevīsati**.

Ghositasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.130~131.)7~8. Hāliddikānisuttādivaṇṇanā

130-131. **Taṁ itthetan**ti cakkhunā yaṁ rūpaṁ diṭṭhaṁ, taṁ itthanti attho. **Taṁ sukhavedaniyan**ti taṁ sukhavedanāya upanissayakoṭiyā paccayabhūtaṁ cakkhuviññāṇañceva, yo ca yathārahaṁ upanissayakoṭiyā vā, anantaro ce anantarakoṭiyā vā, sahajāto ce sampayuttakoṭiyā vā, sukhavedanāya paccayo phasso. Taṁ sukhavedaniyañca phassaṁ paṭicca uppajjati sukhavedanāti yojanā. **Esa nayo sabbattha** sabbesu sesesu sattasu vāresu. **Manodhātuyeva vā samānā**ti abhidhammanayena. Suttantanayena pana suññataṭṭhena nissattanijjīvaṭṭhena ca manodhātusamaññaṁ labhateva. **Aṭṭhamaṁ uttānameva** heṭṭhā vuttanayattā.

Hāliddikānisuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.132.)9. Lohiccasuttavaṇṇanā

132. **Tepi māṇavakātveva vuttā,** na brāhmaṇakumārā eva. **Seleyyakānī**ti aññamaññaṁ silissanalaṅghanakīḷanāni.

Upaṭṭhānavasena ibhaṁ harantīti **ibbhā,** hatthigopakā. Te pana nihīnakuṭumbassa bhoggaṁ upādāya gahapatibhāvaṁ upādāya "gahapatikā"tipi vuccantīti āha **"gahapatikā"**ti. **Kaṇhā**ti kaṇhābhijātikā. **Raṭṭhaṁ bharantī**ti yasmiṁ raṭṭhe vasanti, tassa raṭṭhassa baliṁ bharaṇena, attano vā kuṭumbassa bharaṇena bharatā. **Pariyāyantā**ti parito saṁcarantā kīḷanti.

Sīlajeṭṭhakāti sīlappadhānā. Ye purāṇaṁ saranti, te sīluttamā ahesuṁ. **Dvārāni** cakkhādidvārāni.

Apakkamitvā (SṬ.35.132/CS:pg.2.313) apetā virahitā hutvā. **Visamānī**ti vigatasamāni duccaritasabhāvāni. **Nānāvidhadaṇḍā** nānāvidhadaṇḍanipātā.

Anāhārakāti kiñci abhuñjanakā. Paṅko viya **paṅko,** malaṁ. Dantapaṅko purimapadalopena paṅkoti vuttoti **"paṅko nāma dantamalan"**ti vuttaṁ. Ajehi kātabbakānaṁ akopetvā karaṇaṁ samādānavasena **vataṁ**. Esa nayo sesesupi. Kohaññaṁ nāma attani vijjamānadosaṁ paṭicchādetvā asantaguṇapakāsanāti

āha--**“paṭicchanna …pe… kohaññañcevā”**ti. **Parikkhārabhaṇḍakavaṇṇā**ti parikkhārabhaṇḍā kappakāti. Te ca kho attano jīvikatthāya āmisakiñjakkhassa attanibandhanatthāya amocanatthāya katā.

Akhilanti cetokhilarahitaṁ brahmavihāravasena. Tenāha **“mudu athaddhan”**ti.

Adhimuttoti abhirativasena yuttapayutto. **Parittacitto**ti parito khaṇḍitacitto. **Appamāṇacitto**ti ettha “ko ayan”ti paṭikkhituṁ sakkuṇeyyacitto.

Lohiccasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.133.)10. Verahaccānisuttavaṇṇanā

133. Brāhmaṇiṁ dhammasavanāya codento māṇavako **“yagghe”**ti avoca. Tenāha **“yaggheti codanatthe nipāto”**ti.

Verahaccānisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.
Gahapativaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

14. Devadahavaggo

(SṬ.35.134.)1. Devadahasuttavaṇṇanā

134. **Manaṁ ramayantā**ti āpāthagatā manassa ramaṇavasena piyāyitabbatāvasena pavattantā.

(SṬ.35.135.)2. Khaṇasuttavaṇṇanā

135. **Chaphassāyatanikā**ti (SṬ.35.135/CS:pg.2.314) chahi phassāyatanehi aniṭṭhasaṁvedaniyā. **Chadvāraphassapaṭiviññattī**ti chahipi dvārehi ārammaṇassa paṭisaṁvedanā hotiyeva sabbaso dukkhānubhavanatthaṁ. **Tāvatiṁsapuran**ti sudassanamahānagaraṁ. **Abhāvo nāma natthi** sabbathā sukhānubhavanato. **Niraye**ti iminā duggati bhavasāmaññena itarāpāyāpi gahitā eva. **Maggabrahmacariyavāsaṁ vasituṁ na sakkā**ti iminā pana sabbesampi acchindikaṭṭhānānaṁ gahaṇaṁ daṭṭhabbaṁ. **Imevā**ti imasmiṁ manussaloke eva. **Apāyopi paññāyati** apāyadukkhasadisassa dukkhassa kadāci paṭisaṁvedanato. **Saggopi paññāyati** devabhogasadisasampattiyā kadāci paṭilabhitabbato.

Ayaṁ kammabhūmīti ayaṁ manussaloko purisathāmakaraṇāya kammabhūmi nāma tāsaṁ yogyaṭṭhānabhāvato. Tattha padhānakammaṁ dassento **“idha maggabhāvanā”**ti āha. **Ṭhānānī**ti kāraṇāni. **Saṁvejaniyānī**ti saṁvegajananāni bahūni jāti-ādīni. Tathā hi jāti, jarā, byādhi, maraṇaṁ, apāyabhavaṁ, tatthapi nirayūpapattihetukaṁ, tiracchānupapattihetukaṁ, asūrakāyūpapattihetukaṁ, atīte vaṭṭamūlakaṁ, anāgate vaṭṭamūlakaṁ, paccuppanne āhārapariyeṭṭhimūlakanti bahūni saṁvegavatthūni paccavekkhitvā **saṁvegajāto** sañjātasaṁvego yoniso padhānamanuyuñjassu. **Saṁvegā**ti saṁvegamāpajjassu.

Khaṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.136.)3. Paṭhamarūpārāmasuttavaṇṇanā

136. **Sammuditā** sammodappattā, **pamoditā** sañjātapamodā. **Dukkhā**ti dukkhavanto sañjātadukkhā. Tenāha **"dukkhitā"**ti. Sukhaṁ etassa atthīti **sukho,** sukhī. Tenāha **"sukhito"**ti. **Yattakā** rūpādayo dhammā loke **atthīti vuccati**. **Passantānan**ti saccapaṭivedhena sammadeva passantānaṁ. **"Paccanīkaṁ hotī"**ti vatvā taṁ paccanīkabhāvaṁ dassetuṁ **"loko hī"**ti-ādi (SṬ.35.136./CS:pg.2.315) vuttaṁ. **Asubhā**ti "āhū"tipadaṁ ānetvā sambandho. **Sabbametan**ti "sukhaṁ diṭṭhamariyebhi …pe… tadariyā sukhato vidū"ti ca vuttaṁ. Sabbametaṁ nibbānameva sandhāya vuttaṁ. Nibbānameva hi ekantato sukhaṁ nāma.

Pañcanavutipāsaṇḍino tesañca pāsaṇḍibhāvo papañcasūdaniṭṭhakathāyaṁ pakāsito eva. **Kilesanīvaraṇena nivutānan**ti kilesakhandhā kilesanīvaraṇaṁ, tena nivāritānaṁ. **Nibbānadassanaṁ** nāma ariyamaggo, tena tassa paṭivijjhanañca **kāḷamegha-avacchāditaṁ viya candamaṇḍalaṁ**.

Paricchinditvāti asubhabhāvaparicchindanena sammāviññāṇadassanena ca paricchinditvā. **Maggadhammassā**ti ariyamaggadhammassa.

Anupannehīti anu anu avihāya paṭipannehi. **Ko nu añño jānituṁ arahati,** añño na jānātīti dasseti.

Paṭhamarūpārāmasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.136~144.)4~12. Dutiyarūpārāmasuttādivaṇṇanā

137-145. **Suddhikaṁ katvā** gāthābandhanena vinā kevalaṁ cuṇṇiyapadavaseneva. **Tathā tathā**ti ajjhattikāni bāhirāni ca āyatanāni aniccalakkhaṇena dukkhānattalakkhaṇehi ca yojetvā dassanavasena.

Dutiyarūpārāmasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.
Devadahavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

15. Navapurāṇavaggo

(SṬ.35.145.)1. Kammanirodhasuttavaṇṇanā

146. Sampati vijjamānassa cakkhussa taṁnibbattassa kammassa ca adhippetattā **"na cakkhu purāṇaṁ, kammameva purāṇan"**ti vatvā yathā tassa cakkhussa purāṇapariyāyo (SṬ.35.145/CS:pg.2.316) vutto, taṁ dassento āha--**"kammato panā"**ti-ādi. **Paccayanāmenā**ti purimajātisaṁsiddhattā "purāṇan"ti vattabbassa paccayabhūtassa kammassa nāmena. **Evaṁ vuttan**ti "purāṇakamman"ti evaṁ vuttaṁ.

Paccayehi abhisamāgantvā katanti taṇhāvijjādipaccayehi abhimukhabhāvena samāgantvā samecca nibbattitaṁ. **Cetanāyā**ti kammacetanāya. **Pakappitan**ti abhisamīhitaṁ. **Vedanāyā**ti attānaṁ nissāya ārammaṇaṁ katvā pavattāya vedanāya. **Vatthū**ti nibbattikāraṇaṁ pavattaṭṭhānanti vipassanāpaññāya **passitabbaṁ**. **Kammassa nirodhenā**ti kilesānaṁ anuppādanirodhasiddhena kammassa nirodhena. **Vimuttiṁ phusatī**ti arahattaphalavimuttiṁ pāpuṇāti. **Ārammaṇabhūto nirodho** nibbānaṁ **"kammanirodho"**ti vuccati, "kammaṁ nirujjhati etthā"ti katvā. "Jhāyatha, bhikkhave, mā pamādatthā"ti vuttattā **"pubbabhāgavipassanā kathitā"**ti vuttaṁ.

Kammanirodhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.146~149.)2~5. Aniccanibbānasappāyasuttādivaṇṇanā

147-150. **Nibbānassā**ti nibbānādhigamassa, kilesanibbānasseva vā. **Upakārapaṭipadan**ti upakārāvahaṁ paṭipadaṁ. **Catūsū**ti dutiyādīsu catūsu. Nibbānasappāyā paṭipadā desitāti katvā **"saha vipassanāya cattāro maggā kathitā"**ti vuttaṁ.

Aniccanibbānasappāyasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.150~151.)6~7. Antevāsikasuttādivaṇṇanā

151-152. Anta-saddo samīpatthe vattati "udakantaṁ vanantan"ti-ādīsu, kileso pana ati-āsanne vasati abbhantaravuttitāyāti **"antevāsikan"**ti vutto vibhatti-alopena yathā "vanekusalo, kūlerukkhā"ti. Tenāha--**"anantevāsikanti antovasanakilesavirahitan"**ti. **Ācaraṇakakilesavirahitan**ti samudācaraṇakilesarahitaṁ. **Anto** (SṬ.35.150~151/CS:pg.2.317) **assa vasantī**ti assa puggalassa anto abbhantare citte vasanti pavattanti. **Te etaṁ adhibhavantī**ti te kilesā etaṁ puggalaṁ abhibhavitvā attano vase vattenti. Tenāha-- **"ajjhottharanti sikkhāpenti vā"**ti. **Tehi ācariyehī**ti tehi kilesasaṅkhātehi satte attano gatiyaṁ ṭhapentehi ācariyehi. **Sattamaṁ heṭṭhā kathitanayamevā**ti yasmā heṭṭhā khandhavasena desanā āgatā, idha āyatanavasenāti ayameva viseso.

Antevāsikasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.152.)8. Atthinukhopariyāyasuttavaṇṇanā

153. Pariyāyati parigacchati phalaṁ etassāti **pariyāyo** hetūti āha--**"yaṁ pariyāyanti yaṁ kāraṇan"**ti. Paccakkhadiṭṭhe aviparīte atthe pavattasaddhā **paccakkhasaddhā** yathā "sammāsambuddho Bhagavā, svākhāto dhammo"ti (ma.ni.1.288) ca. **Evaṁ kirā**ti iti kirāya uppanno saddahanākāro saddhāpatirūpako.

Etanti “aññatreva saddhāyā”ti etaṁ vacanaṁ **Rucāpetvā**ti kiñci atthaṁ attano matiyā rocetvā. **Khamāpetvā**ti tasseva vevacanaṁ, cittaṁ tathā khamāpetvā. Tenāha--**“atthetanti gahaṇākāro”**ti. Paramparāgatassa atthassa evaṁ kirassāti **anussavanaṁ**. **Kāraṇaṁ cintentassā**ti yuttiṁ cintentassa. **Kāraṇaṁ upaṭṭhātī**ti “sādhū”ti attano cittassa upatiṭṭhati. **Atthetan**ti “etaṁ kāraṇaṁ evamayamattho yujjatī”ti cittena **gahaṇaṁ**. **Ākāraparivitakko**ti yuttiparikappanā. **Laddhī**ti nicchayena gahaṇaṁ, sā ca kho diṭṭhi ayāthāvaggahaṇena aññāṇamevāti daṭṭhabbaṁ. **Tan**ti laddhiṁ. **Atthesā**ti esā laddhi mama uppannā atthi yuttarūpā hutvā upalabbhati. Evaṁ gahaṇākāro **diṭṭhinijjhānakkhanti nāma,** paṭhamuppannaladdhisaṅkhātāya diṭṭhiyā nijjhānaṁ khamanākāro **diṭṭhinijjhānakkhanti nāma**. **Pañca ṭhānānī**ti yathāvuttāni saddhādīni pañca kāraṇāni. **Muñcitvā** aggahetvā. Heṭṭhimamaggavajjhānaṁ rāgādīnaṁ abhāvaṁ sandhāya “natthi me ajjhattaṁ rāgadosamoho”ti ayaṁ sekkhānaṁ paccavekkhaṇā, sabbaso abhāvaṁ sandhāya asekkhānanti āha-- **“sekkhāsekkhānaṁ paccavekkhaṇā kathitā”**ti. “Santaṁ (SṬ.35.152/CS:pg.2.318) vā ajjhattan”ti-ādinā **sekkhānaṁ,** “asantaṁ vā ajjhattan”ti-ādinā **asekkhānaṁ paccavekkhaṇā kathitā**ti daṭṭhabbaṁ.

Atthinukhopariyāyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.153~154.)9~10. Indriyasampannasuttādivaṇṇanā

154-155. “Sampannasīlā, bhikkhave, viharathā”ti-ādīsu (ma.ni.1.64) viya paripuṇṇattho idha **sampanna**-saddoti āha **“paripuṇṇindriyo”**ti. Indriyehi samannāgatattā paripuṇṇindriyo nāma hotīti sambandho. Evaṁ sati samannāgamasampatti vuttā hotīti āsaṅkanto **“cakkhādīni vā”**ti-ādimāha. **Taṁ sandhāyā**ti dutiyavikappena vuttamatthaṁ sandhāya. Heṭṭhā khandhiyavagge khandhavasena desanā āgatā, idha āyatanavasenāti āha **“vuttanayamevā”**ti.

Indriyasampannasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.
Navapurāṇavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.
Tatiyo paṇṇāsako.

16. Nandikkhayavaggo

(SṬ.35.155~158.)1~4. Ajjhattanandikkhayasuttādivaṇṇanā

156-159. **Atthato**ti sabhāvato. Ñāṇena ariyato ñātabbato **attho,** sabhāvoti. Evañhi abhijjanasabhāvo nandanaṭṭhena **nandī,** rañjanaṭṭhena **rāgo**. **Vimuttivasenā**ti vimuttiyā adhigamavasena. **Etthā**ti imasmiṁ paṭhamasutte. **Dutiyādīsū**ti dutiyatatiyacatutthesu. **Uttānameva** heṭṭhā vuttanayattā.

Ajjhattanandikkhayasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

(S.35.159-160.)5- 6. Jīvakambavanasamādhisuttādivaṇṇanā

160-161. Samādhivikalānaṁ (SṬ.35.159~160/CS:pg.2.319) cittekaggataṁ labhantānaṁ, paṭisallānavikalānaṁ kāyavivekañca cittekaggatañca labhantānanti yojanā. **Pākaṭaṁ hotī**ti vibhūtaṁ hutvā upaṭṭhāti. **Okkhāyati paccakkhāyatī**ti catusaccadhammānaṁ vibhūtabhāvena upaṭṭhānassa kathitattā vuttaṁ--**"dvīsupi …pe… kathitā"**ti.

Jīvakambavanasamādhisuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.161~163.)7~9. Koṭṭhika-aniccasuttādivaṇṇanā

162-164. Aniccānupassanādayo eva **vimuttiparipācaniyā dhammā** nāma. Therassa tadā saddhādīni indriyāni na paripākaṁ upagatāni, thero imāhi desanāhi indriyaparipākamagamāsi.

Koṭṭhika-aniccasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

(S.35.164-166.)10- 12. Micchādiṭṭhipahānasuttādivaṇṇanā

165-167. **Pāṭiyekkan**ti visuṁ visuṁ. **Vuttanayenevā**ti heṭṭhā vuttanayeneva apubbassa vattabbassa abhāvā.

Micchādiṭṭhipahānasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.
Nandikkhayavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

17. Saṭṭhipeyyālavaggo

(S.35.167.-186.)1- 60. Ajjhatta-aniccachandasuttādivaṇṇanā

168-227. "Yaṁ, bhikkhave, aniccaṁ, tatra vo chando pahātabbo"ti-ādinā tesaṁ tesaṁ puggalānaṁ ajjhāsayavasena saṭṭhi suttāni kathitāni (SṬ.35.167~186/CS:pg.2.320) tāni ca peyyālanayena desanaṁ āruḷhānīti **"saṭṭhipeyyālo nāma hotī"**ti vuttaṁ. Tenāha **"yāni panetthā"**ti-ādi.

Ajjhatta-aniccachandasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.
Saṭṭhipeyyālavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

18. Samuddavaggo

(SṬ.35.187.)1. Paṭhamasamuddasuttavaṇṇanā

228. Yadi "duppūraṇaṭṭhena samuddanaṭṭhenā"ti iminā atthadvayena sāgaro "samuddo"ti vuccati, cakkhussevetaṁ nippariyāyato yujjatīti dassetuṁ **"yadī"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **duppūraṇaṭṭhenā**ti pūretuṁ asakkuṇeyyabhāvena. **Samuddanaṭṭhenā**ti sabbaso uparūparipakkhittagamanena. Mahāgaṅgādimahānadīnaṁ mahatā udakoghena anusaṁvaccharaṁ anupakkhandamānopi hi samuddo pāripūriṁ na gacchati, yañca bhūmipadesaṁ ottharati, taṁ samuddabhāvaṁ neti, abhāvaṁ vā pāpuṇāti apayāte samuddodake, taṁ vā anudakabhāvapattiyā atathameva hoti. Kāmañcesa duppūraṇaṭṭho samuddanaṭṭho sāgare labbhati, tathāpi taṁ dvayaṁ cakkhusmiṁyeva visesato labbhatīti dassento **"tassa hī"**ti-ādimāha. **Samosarantan**ti sabbaso nīlādibhāgehi osarantaṁ, āpāthaṁ āgacchantanti attho. **Kātuṁ na sakkoti** duppūraṇīyattā. **Sadosagamanena gacchati** sattasantānassa dussanato. Dussanaṭṭhatā cassa cakkhudvārikataṇhāvasena veditabbā. Yathā samudde aparāparaṁ parivattamāno ūmiyā vego samuddassāti vuccati, evaṁ cakkhusamuddassa purato aparāparaṁ parivattamānaṁ nīlādibhedaṁ rūpārammaṇaṁ cakkhussāti vattabbataṁ arahati anaññasādhāraṇattāti vuttaṁ **"rūpamayo vego"**ti. **Asamapekkhite**ti sammādassane rūpe manāpabhāvaṁ amanāpabhāvañca gahetvā, "idaṁ nāma mayā diṭṭhan"ti anupadhārentassa kevalaṁ samūhaghanavasena gaṇhantassa gahaṇaṁ asamapekkhanaṁ. **Sahatī**ti adhibhavati, taṁnimittaṁ kañci vikāraṁ nāpajjati.

Ūmīti (SṬ.35.187/CS:pg.2.321) vīciyo. **Āvaṭṭo** āvaṭṭanavasena pavattaṁ udakaṁ. Gāharakkhasamakarādayo **gāharakkhaso**. Yathā samudde ūmiyo uparūpari vattamānā attani patitapuggalaṁ ajjhottharitvā anayabyasanaṁ āpādenti, tathā āvaṭṭagāharakkhasā. Evamete rāgādayo kilesā sayaṁ uppannakasatte ajjhottharitvā anayabyasanaṁ āpādenti, kilesuppattinimittatāya sattānaṁ anayabyasanāpattihetubhūtassa ūmibhayassa ārammaṇavasena cakkhusamuddo "sa-ūmisāvaṭṭo sagāho sarakkhaso"ti vutto.

Ūmibhayanti ettha bhāyati etasmāti bhayaṁ, ūmīva bhayaṁ ūmibhayaṁ. Kujjhanaṭṭhena **kodho**. Sveva cittassa ca abhimaddanavasenuppādanatthena daḷhaṁ āyāsanaṭṭhena **upāyāso**. Ettha ca anekavāraṁ pavattitvā satte ajjhottharitvā sīsaṁ ukkhipituṁ adatvā anayabyasananipphādanena kodhūpāyāsassa **ūmisadisatā** daṭṭhabbā. Tathā kāmaguṇā kilesābhibhūte satte māne viya rūpādivisayasaṅkhāte attani saṁsāretvā yathā tato bahibhūte nekkhamme cittampi na uppajjati, evaṁ āvaṭṭetvā byasanāpādanena **āvaṭṭasadisatā** daṭṭhabbā. Yadā pana gāharakkhaso ārakkharahitaṁ attano gocarabhūmigataṁ purisaṁ abhibhuyya gahetvā agocare ṭhitampi gocaraṁ netvā bheravarūpadassanādinā attano upakkamaṁ kātuṁ asamatthaṁ katvā anvāvisitvā vaṇṇabalabhoga-āyusukhehi viyojetvā mahantaṁ anayabyasanaṁ āpādeti, evaṁ mātugāmopi yonisomanasikārarahitaṁ avīrapurisaṁ attano rūpādīhi palobhanavasena abhibhuyya gahetvā vā vīrajātiyampi itthikuttabhūtehi attano hāvabhāvavilāsehi itthimāyāya anvāvisitvā vā avasaṁ attano upakāradhamme sīlādayo sampādetuṁ asamatthaṁ karonto guṇavaṇṇādīhi viyojetvā mahantaṁ anayabyasanaṁ āpādeti, evaṁ mātugāmassa **gāharakkhasasadisatā** daṭṭhabbā. **Ūmibhayan**ti lakkhaṇavacanaṁ Yathā hi ūmi bhāyitabbaṭṭhena bhayaṁ, evaṁ āvaṭṭagāharakkhasāpīti ūmi-ādibhayena sabhayanti attho veditabbo. **Antaṁ** avasānaṁ gato, evaṁ pāraṁ nibbānaṁ gatoti vuccati.

Paṭhamasamuddasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.188~189.)2~3. Dutiyasamuddasuttādivaṇṇanā

229-230. Kilesānaṁ (SṬ.35.188~189/CS:pg.2.322) allabhāvūpanayananti āha **"temanaṭṭhenā"**ti. **Ariyasāvake**ti anāgāmino. Te hi kāmabhavavasena atintatāya na samunnā. **Tayo maccū**ti kilesābhisaṅkhāradevaputtamāre. **Tīhi upadhīhī**ti kilesābhisaṅkhārakāmaguṇānaṁ vasena tīhi upadhīhi. Khandhupadhinā pana so na nirūpadhi sa-upādisesasseva nibbānassa adhigatattā. **Gato**ti paṭipattigamanena gato.

Dutiyasamuddasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.190~192.)4~6. Khīrarukkhopamasuttādivaṇṇanā

231-233. **Appahīnaṭṭhenā**ti maggena asamugghāṭitabhāvena. **Atthī**ti vijjati. Sati paccaye vijjamānakiccakaraṇato pariyuṭṭhānaṁ appakaṁ mūsikāvisaṁ viya **parittaṁ nāma hoti** appānubhāvattā. **Evarūpāpī**ti appakāpi. **Assā**ti appahīnakilesassa. **Adhimattānan**ti iṭṭhānaṁ rajanīyānaṁ, vatthuvasena parittakampi iṭṭhārammaṇaṁ adhimattameva. Tenāha **"nakhapiṭṭhippamāṇampī"**ti-ādi. **Daharoti-ādīni tīṇipi** padāni. **Ābhindeyyā**ti bhindeyya. **Taṁ ubhayan**ti taṁ cakkhurūpanti ubhayampi āyatanaṁ.

Khīrarukkhopamasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.193.)7. Udāyīsuttavaṇṇanā

234. **Itipī**ti imināpi kāraṇena. **Aniccenā**ti aniccabhāvena anattalakkhaṇaṁ kathitaṁ. Yasmā hetupaccayā viññāṇassa uppatti sati ca uppāde nirodhena bhavitabbaṁ, uppādavayavantatāya aniccaṁ viññāṇaṁ, yadi ca attā siyā paccayehi vinā sijjheyya, na ca tathāssa siddhi, tasmā "viññāṇaṁ anattā"ti aniccatāya anattatā kathitā.

Udāyīsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.194.)8. Ādittapariyāyasuttavaṇṇanā

235. Kilesānaṁ (SṬ.35.194/CS:pg.2.323) anu anu byañjanato paribyattiyā uppattipaccayabhāvato **anubyañjanaṁ,** hatthapādādi-avayavāti āha--"hatthā sobhanā"ti-ādi. **Nimittaggāho**ti kilesuppattiyā nimittabhūto gāho. **Saṁsandetvā gahaṇan**ti avayave samodhānetvā "itthipuriso"ti-ādinā ekajjhaṁ gahaṇaṁ. **Vibhattigahaṇan**ti vibhāgena anavasesaggahaṇaṁ. **Kumbhīlasadiso**ti kumbhīlagāhasadiso. Tenāha--**"sabbameva gaṇhātī"**ti hatthapādādīsu taṁ taṁ koṭṭhāsaṁ vibhajitvā **gahaṇaṁ rattapāsadiso** jalūkagāhasadiso. **Ekajavanavārepi labbhantī**ti idaṁ cakkhudvārānusārena uppannamanodvārikajavanaṁ sandhāya vuttaṁ.

Nimittassādena ganthitanti yathāvutte nimitte assādagāhena ganthitaṁ sambaddhaṁ. **Bhavaṅgenevā**ti mūlabhavaṅgeneva. **Kilesabhayaṁ dassento**ti tathā kilesuppattiyā sati akusalacittena antaritaṁ ce maraṇacittaṁ bhaveyya, ekantato niraye vā tiracchānayoniyā vā uppatti siyāti kilesānaṁ bhāyitabbaṁ dassento. **"Samayavasena vā evaṁ vuttan"**ti vatvā tamatthaṁ vivaranto **"cakkhudvārasmiñhī"**ti-ādimāha. **Rattacittaṁ vā**ti rāgavasena rattacittaṁ vā. Duṭṭhacittena kathaṁ ārammaṇarasānubhavananti? Domanassavedanuppatti eva tassa ārammaṇarasānubhavanaṁ daṭṭhabbaṁ. **Imassa samayassā**ti maraṇasamayassa.

Ubhinnaṁ nāsacchiddānaṁ majjhe ṭhita-aṭṭhitudanaṁ saha khuraṭṭhena chindanaṁ. **Daṇḍakavāsī**ti dīghadaṇḍakā mahāvāsi. **Nipajjitvā niddokkamanan**ti iminā pacalāyikaniddaṁ paṭikkhipati. Tattha hi kadāci antarā micchāvitakkānaṁ sallakānaṁ avasaro siyā, nattheva nipajjitvā mahāniddaṁ okkantakāle. **Vitakkānan**ti micchāvitakkānaṁ.

Ādittapariyāyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(S.35.195-196.)9- 10. Paṭhamahatthapādopamasuttādivaṇṇanā

236-237. Navamaṁ (SṬ.35.195~196/CS:pg.2.324) "paññāyatī"ti vuccamāne bujjhanakānaṁ ajjhāsayavasena vuttanti āha--**"dasame na hotīti vuccamāne"**ti-ādi. Ettakameva hi dvinnaṁ suttānaṁ visesoti.

Paṭhamahatthapādopamasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.
Samuddavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

19. Āsīvisavaggo

(SṬ.35.197.)1. Āsīvisopamasuttavaṇṇanā

238. Ye bhikkhū tadā Bhagavantaṁ parivāretvā nisinnā, tesu keci ekavihārino, keci attadutiyā, keci attatatiyā, keci attacatutthā, keci attapañcamā hutvā araññāyatanesu viharantīti vuttaṁ --**"ekacārika …pe… pañcacārike"**ti. Samānajjhāsayatā **sabhāgavuttino**. Kammaṭṭhānānuyuñjanassa **kārake**. Tato eva tattha **yuttapayutte**. **Puggalajjhāsayena** kāraṇabhūtena. **Paccayabhūtan**ti apassayabhūtaṁ. "Seyyathāpi, bhikkhave"ti ārabhitvā yāva "tiṇṇo pāraṅgato thale tiṭṭhati brāhmaṇo"ti ayaṁ mātikānikkhepo. Tesaṁ mātikāya vitthārabhājanaṁ. **Vāsanā bhavissatī**ti vāsanāvahaṁ bhavissati. **Sineruṁ ukkhipanto viyā**ti-ādi imissā desanāya anaññasādhāraṇatāya sudukkarabhāvadassanaṁ.

Mañcaṭṭhesu mañcasamaññā viya mukhaṭṭhaṁ visaṁ "mukhan"ti adhippetaṁ. Sukkhakaṭṭhasadisabhāvāpādanato "kaṭṭhan"ti vuccatīti kaṭṭhaṁ mukhaṁ etassāti **kaṭṭhamukho,** daṁsanādinā kaṭṭhasadisabhāvakaro sappo. Atha vā kaṭṭhasadisabhāvāpādanato kaṭṭhaṁ visaṁ vā mukhe etassāti **kaṭṭhamukho**. Iminā nayena sesapadesupi attho veditabbo. **Ime cattāro**ti ime visakiccabhedena cattāro. Idāni

taṁ nesaṁ visakiccabhedaṁ dassetuṁ **"tesū"**ti-ādi vuttaṁ. **Ayasūlasamappitaṁ viyā**ti abbhantare ayasūlaṁ anuppavesitaṁ viya. **Pakkapūtipanasaṁ viyā**ti paccitvā kālātikkame kuthitapanasaphalaṁ (SṬ.35.197/CS:pg.2.325) viya. **Caṅgavāre**ti rajakānaṁ khāraparissāvane surāparissāvane vā. Anavasesaṁ chijjanena **asanipātaṭṭhānaṁ viya**. **Mahānikhādanenā**ti mahantena nikhādanena.

Visavegavikārenāti visavegagatena vikārena. **Vātenā**ti tassa sappassa sarīraṁ phusitvā uggatavātena. Nāsavāte pana vattabbameva natthi. **Puggalapaṇṇattivasenā**ti tesaṁyeva soḷasannaṁ sappānaṁ āgatavisoti-ādipuggalanāmassa vasena **catusaṭṭhi honti** paccekaṁ catubbidhabhāvato. **Āgataviso**ti āgacchaviso, sīghataraṁ abhiruhanavisoti attho. **Ghoraviso**ti kakkhaḷaviso, duttikicchaviso. **Ayaṁ sīta-udakaṁ viya hoti** gāḷhadubbinimmocayabhāvena. Udakasappo hi ghoraviso hoti yevāti vuttaṁ--**"udakasappādīnaṁ visaṁ viyā"**ti. **Paññāyatī**ti gaṇḍapiḷakādivasena paññāyati. **Aneḷakasappo** nāma mahā-āsīviso. **Nīlasappo** nāma sākhavaṇṇo rukkhaggādīsu vicaraṇakasappo. **Iminā upāyenā**ti yoyaṁ kaṭṭhamukhesu daṭṭhavisānaṁyeva "āgataviso no ghoraviso"ti-ādinā catubbidhabhāvo vutto, iminā upāyena. **Kaṭṭhamukhe daṭṭhavisādayo**ti kaṭṭhamukhesu daṭṭhaviso, phuṭṭhaviso, vātavibhoti tayo, **pūtimukhādīsu ca daṭṭhavisādayo** cattāro cattāro veditabbo.

Ekekanti catusaṭṭhiyo ekekaṁ. **Catudhā**ti aṇḍajādivibhāgena catudhā vibhajitvā. **Chapaṇṇāsānī**ti chapaṇṇāsādhikāni. **Gatamaggassā**ti yathāvuttasaṅkhyāgatamaggassa **paṭilomato saṁkhippamānā** anukkamena cattārova honti. **Kulavasenā**ti kaṭṭhamukhādijātivasena.

Sakalakāye āsiñcitvā viya ṭhapitavisāti hi tesaṁ phuṭṭhavisatā, vātavisatā vuccati. **Evan**ti "āsittavisā"ti-ādinā. **Etthā**ti āsīvisasadde **vacanattho** niruttinayena **veditabbo**. **Uggatatejā**ti udaggatejā, attano visatejena nesaṁ kurūradabbatā vā. **Dunnimmaddanavisā**ti mantāgadehi animmaddanīyavisā. **Cattāro āsīvisā**ti ettha **iti**-saddo ādi-attho. Tenettha avasesapāḷiṁ saṅgaṇhāti.

Āsīvisesūti (SṬ.35.197/CS:pg.2.326) ime āsīvisā daṭṭhavisā evāti veditabbā. **Sarīraṭṭhakesuyevā**ti tena purisena tesaṁ kassaci aniṭṭhassa akatattā āyusesassa ca vijjamānattā naṁ na daṁsiṁsūti daṭṭhabbaṁ. **Pucchi** yathābhūtaṁ pavedetukāmo. **Durupaṭṭhāhā**ti durupaṭṭhānā. **Sotthimaggo**ti sotthibhāvassa upāyo.

Antaracaroti antaraṁ caro sukhasattu vissāsaghātī. Tenāha **"vadhako"**ti. Idāni tāsaṁ pesane kāraṇaṁ dassetuṁ **"paṭhaman"**ti-ādi vuttaṁ. Abhimukhagataṁ viya **abhimukhagataṁ**. Īdisīpi hi vacoyutti loke nirūpīyati santiyaṁ purisaṁ ṭhapetīti viya. Tasmā **abhimukhagatan**ti abhimukhaṁ tena sampattanti attho. **Vaṅka**saṇṭhānaṁ **phalakaṁ** rukkhamūle āgatāgatānaṁ nisīdanatthāya **atthataṁ**.

Arittahattho puriso santāreti etāyāti **santāraṇī**. Orimatīrato uttaraṇāya setu **uttarasetu**. Ekena dvīhi vā gantabbo rukkhamayo setu **rukkhasetu**. Jaṅghasatthena gamanayoggo setu **jaṅghasetu**. Sakaṭena gantuṁ sakkuṇeyyo **sakaṭasetu**. **Na kho esa brāhmaṇo** paramatthato. Tadattho pana ekadesena sambhavatīti tathā vuttanti dassento **"ettakānaṁ paccatthikānaṁ bāhitattā"**ti āha. **Desanan**ti uddesadesanaṁ. **Vinivattento**ti paṭisaṁharanto. **Na laddho vatāsī**ti na laddho vata āsi.

Rājā viya kammaṁ sattesu issariyassa vattāpanato. **Rājā …pe… puthujjano** vaṭṭadukkhasaṅkhātāparādhatāya. **Ñāṇapalāyanenā**ti mahābhūtehi nibbinditvā virajjitvā vimuccitukāmatāvasena uppannañāṇapalāyane maggādhigamasiddheneva ñāṇapalāyanena. Evañhettha upamāsaṁsandanaṁ matthakaṁ pāpitameva hoti.

Yatheva hīti-ādinā ekadesanāsamudāyassa nidassanaṁ āraddhaṁ.

Yathāvuttavacanaṁ Aṭṭhakathācariyānaṁ vacanena samattheti **"patthaddho bhavatī"**ti-ādinā. Tattha **kaṭṭhamukhena vā**ti **vā**-saddo upamattho. Yathā kaṭṭhamukhena sappena daṭṭho patthaddho hoti, evaṁ pathavīdhātuppakopena so (SṬ.35.197/CS:pg.2.327) kāyo kaṭṭhamukheva hoti, kaṭṭhamukhagato viya patthaddho hotīti attho. Atha vā **vā**-saddo avadhāraṇattho. So "pathavīdhātupakopena vā"ti evaṁ ānetvā sambandhitabbo. Ayañhettha attho--kaṭṭhamukhena daṭṭhopi kāyo pathavīdhātuppakopeneva patthaddho hoti, tasmā pathavīdhātuyā aviyutto so kāyo sabbadā kaṭṭhamukhagato viya hotīti. **Vā**-saddo vā aniyamattho. Tatrāyamattho--kaṭṭhamukhena daṭṭho kāyo patthaddho hoti vā, na vā mantāgadavasena. Pathavīdhātuppakopena pana mantāgadarahito so kāyo kaṭṭhamukhagato viya hoti ekantapatthaddhoti. Tattha **kāyo**ti pakatikāyo. **Pūtiko**ti kuthito. **Santatto**ti sabbaso tatto mahādāhappatto. **Sañchinno**ti sabbaso chinno cuṇṇavicuṇṇabhūto. Yadā kāyo patthaddhādibhāvappatto hoti, tadā puriso kaṭṭhamukhādisappassa mukhe vattamāno viya hotīti attho.

Visesatoti kaṭṭhamukhādivisesato ca pathavī-ādivisesato ca. **Anatthaggahaṇato**ti-ādi acetanesupi bhūtesu sacetanesu viya anatthādīnaṁ paccakkhatāya nibbedajananatthaṁ āraddhaṁ. Tattha **āsayato**ti pavattiṭṭhānato. **Etesan**ti mahābhūtānaṁ. **Sadisatā**ti vammikāsayasusiragahanasaṅkāraṭṭhānāsayatāya ca sadisatā.

Paccattalakkhaṇavasenāti visuṁ visuṁ lakkhaṇavasena. Pathavī-ādīnaṁ kakkhaḷabhāvādi, taṁsamaṅgino puggalassa kakkhaḷabhāvāpādanādinā vikāruppādanato **visavegavikārato sadisatā veditabbā**.

Anatthāti byasanā. **Byādhin**ti kuṭṭhādibyādhiṁ. **Bhave jātābhinandino**ti bhavesu jātiyā abhinandanasīlā. Pañcavokāre hi jātiyā abhinandanā nāma mahābhūtābhinandanā eva.

Durupaṭṭhānatarānīti duppaṭikāratarāni. **Durāsadā**ti durupasaṅkamanā. "Upaṭṭhāmī"ti **upasaṅkamituṁ na sakkonti**. Parijānāma kammanāmāni, upakārā nāma natthi. **Anantadosūpaddavato**ti aparimāṇadosūpaddavahetuto. **Ekapakkhalan**ti ekadukkhaṁ.

Rūpakkhandho (SṬ.35.197/CS:pg.2.328) **bhijjamāno cattāro arūpakkhandhe gahetvāva bhijjati** arūpakkhandhānaṁ ekanirodhattā. **Vatthurūpampi gahetvāva bhijjanti** pañcavokāre arūpakkhandhesu bhinnesu rūpakkhandhassa avaṭṭhānābhāvato. **Ettāvatā**ti lobhuppādanamattena. Paññā nāma attabhāve uttamaṅgaṁ paññuttarattā kusaladhammānaṁ, sati ca kilesuppattiyaṁ paññāya anuppajjanato vuttaṁ--**"ettāvatā paññāsīsaṁ patitaṁ nāma hotī"**ti. **Yoniyo upaneti** tadupagassa kammapaccayassa bhāve. "Jātibhayaṁ, jarābhayaṁ, maraṇabhayaṁ, corabhayan"ti-ādinā āgatāni **pañcavīsati mahābhayāni,** "hatthampi chindatī"ti-ādinā āgatāni **dvattiṁsa kammakāraṇāni āgatāneva honti** kāraṇassa samavaṭṭhitattā. **Nandīrāgo saṅkhārakkhandho**ti saṅkhārakkhandhapariyāpannattā vuttaṁ.

Pāḷiyaṁyeva āgatā "cakkhuto cepi naṁ, bhikkhave"ti-ādinā. **Kiñci alabhitvā**ti tasmiṁ suññagāme corānaṁ gayhūpagassa alābhavacaneneva tassa purisassa attano paṭisaraṇassa alābho vutto eva hotīti na uddhaṭo, purisaṭṭhāniyo bhikkhu, corā pana bāhirāyatanaṭṭhāniyā. **Abhinivisitvā**ti vipassanābhinivesaṁ katvā. Ajjhattikāyatanavasena desanāya āgatattā vuttaṁ **"upādārūpakammaṭṭhānavasenā"**ti.

Bāhirānanti bāhirāyatanānaṁ. **Pañca kiccānī**ti corehi tadā kātabbāni pañca kiccāni. **Hatthasāran**ti attano santake hatthehi gahetabbasārabhaṇḍaṁ. Pātanādivasena **hatthaparāmāsaṁ karonti**. **Pahāraṭhāne**ti pahaṭaṭṭhāne. Ṭhānaso tasmiṁ eva khaṇeti

vadanti. Attano sukhāvahaṁ **kusaladhammaṁ pahāya** dukkhāvahena akusalena samaṅgitā sukhāvahaṁ bhaṇḍaṁ pahāya **bahi nikkhamanaṁ viyā**ti vuttaṁ sukhanissayattā tassa. **Hatthaparā …pe… āpajjanakālo** guṇasarīrassa tadā pamādena bādhitattā. **Pahāra …pe… kālo** tato daḷhataraṁ guṇasarīrassa bādhitattā. **Pahāraṁ …pe… assamaṇakālo** guṇasarīrassa maraṇappattisadisattā. **Avasesajanassa dāsaparibhogena paribhuñjitabbatā** aññathattappattigihibhāvāpattiyā nidassanabhāvena vuttā. Yaṁ "chasu dvāresu ārammaṇe āpāthagate"ti vuttaṁ, tameva ārammaṇaṁ nissāya samparāyiko dukkhakkhandho veditabboti yojanā.

Rūpādīnīti (SṬ.35.197/CS:pg.2.329) rūpasaddagandharasāni. **Tesan**ti yathāvuttabhūtupādārūpānaṁ. **Lahutādivasenā**ti tesaṁ lahutādivasena. **Duruttaraṇaṭṭho**ti uttarituṁ asakkuṇeyyabhāvo **oghaṭṭho**. **Vuttanayenā**ti "sampayuttā vedanā vedanākkhandho"ti-ādinā vuttanayena. **Catumahābhūtādīhī**ti **ādi**saddena upādānakkhandhādīnaṁ gahaṇaṁ. **Cittakiriyadassanatthan**ti cittapayogadassanatthaṁ. **Vuttavāyāmamevā**ti "sammāvāyāmo"ti yo ariyamagge vutto. **Bhaddekarattādīnī**ti "ajjeva kiccaṁ ātappan"ti-ādinā (ma.ni.3.272 275 276) vuttāni bhaddekarattasuttādīni.

Kuṇṭhapādoti chinnapādova hutvā gativikalo. **Mānasaṁ bandhatī**ti tasmiṁ citte kiccaṁ nibandhati. "Ayaṁ ariyamaggo mayhaṁ oghuttaranupāyo"ti tattha cittassa sanniṭṭhānaṁ puna tattha pavattanaṁ vīriyārambho cittabandhanaṁ.

Tassa nāmarūpassa ime nandīrāgādayo taṇhāvijjādayoti katvā paccayo **dhammāyatanekadeso**. Ariyamagganibbānataṇhāvajjo idha dhammāyatanekadesoti ca. **Soḷasahākārehī**ti pīḷanādīhi soḷasahi ākārehi. Satipaṭṭhānavibhaṅge āgatanayena **saṭṭhinayasahassehi**. **Desanāpariyosāne …pe… patiṭṭhahiṁsū**ti vipañcitaññū evettha gahaṇavasena adhigatavisesā paricchinditā. Te hi tadā dhammapaṭiggāhakabhāvena satthu santike sannisinnā. Ugghaṭitaññūnaṁ pana neyyānañca visesādhigamo Aṭṭhakathāyaṁ na ruḷhoti idha na gahitoti.

Āsīvisopamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.198.)2. Rathopamasuttavaṇṇanā

239. Susaṁvutindriyassa bhojane mattaññuno satassa sampajānassa viharato kilesanimittaṁ dukkhaṁ anavasaranti **sukhasomanassabahulatā** vuttā. Yavati tena phalaṁ missitaṁ viya hotīti **yoni,** ekantikaṁ kāraṇaṁ. **Assā**ti bhikkhuno. **Paripuṇṇan**ti avikalaṁ. Anavasesaṁ āsave khepetīti **āsavakkhayo,** aggamaggo. **Yaṁ yan**ti dandhaṁ majjhaṁ javoti javādīsu yaṁ yaṁ **gamanaṁ**. **Rakkhaṇatthāyā**ti kilesacorehi rakkhaṇatthāya (SṬ.35.198/CS:pg.2.330) **Veganiggahaṇatthāyā**ti kilesahetukassa indriyavegassa niggaṇhanatthāya. **Nibbisevanatthāyā**ti visevanassa vipphanditassa nirodhanāya. **Kilesūpasamatthāyā**ti kilesānaṁ uparūpari samanatthāya vūpasamanatthāya.

Samaṇarati nāma samathavipassanāmaggaphalasukhāni. Dantānampi sindhavānaṁ sārathino payogena siyā kāci visevanamattāti tadabhāvaṁ dassento **"nibbisevane katvā pesento"**ti vuttaṁ. **Ñāṇaṁ gacchatī**ti asaṅgamanaṁ pavattati pageva indriyabhāvanāya katattā, kilesaniggahassa sukheneva siddhattā. **Dāyakassa** ajjhāsayo **vaso** uḷāro lāmako. **Deyyadhammassa** pamāṇaṁ **vaso** appakaṁ bahukañca.

Mahāmaṇḍapaṭṭhānaṁ nāma lohapāsādassa purato eva

mahābhikkhusaṅghassa sannipātakāle tesaṁ pahonakavasena mahāmaṇḍapassa kattabbaṭṭhānaṁ. **Gahaṇamānan**ti parivisagahaṇabhājanaṁ.

Pakatiyā bhattakārakicce adhigato **upaṭṭhākupāsako**. Mudusamakharasaññitehi, dahanapacanabhajjanasaññitehi vā **tīhi pākehi**.

Parisodhetvāti rañño anucchavikabhāvaṁ parisodhetvā. **Bhūmiyaṁ chaḍḍesi** "bhikkhūnaṁ adatvā mayā mukhe pakkhittan"ti. **Mukhena gaṇhi** tassa niddosabhāvaṁ dassetuṁ. Mattaṁ jānāpetuṁ **pamajji**. "Tvaṁ kuto āgato"ti pucchane **pamādaṁ āpajji**. **Anubhāgo**ti avasiṭṭhabhāgo. **Idamatthiyan**ti idaṁ payojanaṁ. **Itaran**ti pāḷiyaṁ anāgatampi āhāre pamāṇajānanaṁ.

Sayanaṁ seyyā, kāmabhogīnaṁ seyyā **kāmabhogiseyyā**. **Dakkhiṇapassena sayāno nāma natthi** dakkhiṇahatthena kātabbakiccakaraṇato. **Tejussadattā**ti idaṁ anutrāsasseva sīhassa sayananti dassetuṁ vuttaṁ. **Dve purimapāde ekasmiṁ, pacchimapāde ekasmiṁ ṭhāne ṭhapetvā**ti hi idaṁ pādānaṁ avikkhittabhāvakaraṇadassanaṁ.

Catutthajjhānaseyyāti catutthajjhānikaṁ phalasamāpattiṁ vadati. Yebhuyyena hi Tathāgatā phalasamāpattiṁ samāpajjitvāva sayanti. Sā ca nesaṁ catutthajjhānato vuṭṭhāya, kilesaparinibbānassa ca katattāti vadanti (SṬ.35.198/CS:pg.2.331) **Idha sīhaseyyā āgatā** pādaṁ accādhāya pubbenāparaṁ ajahitasaṁlakkhaṇā seyyāti katvā. Tenāha **"ayaṁ hī"**ti-ādi. **Evan**ti "dakkhiṇena passenā"ti-ādinā vuttākārena seyyaṁ kappeti.

Kathaṁ niddāyanto sato sampajāno hoti? Bhavaṅgacittena hi niddūpagamananti adhippāyo. **Appahānenā**ti tadadhimuttatāya tadappahānaṁ daṭṭhabbaṁ. Tathā tesu niddokkamanassa ādipariyosānesu ajahitasatisampajaññaṁ hoti. Tenāha--**"niddaṁ okkamantopi sato sampajāno hotī"**ti. **Etaṁ panā**ti "niddaṁ okkamantopi sato sampajāno hotī"ti vuttanayaṁ vadati. **Ñāṇadhātukanti na rocayiṁsū**ti niddokkamanepi jāgaraṇe pavattañāṇasabhāvamevāti na rocayiṁsu porāṇā. Nirantaraṁ bhavaṅgacittesu vattamānesu satisampajaññāsambhavoti adhippāyo. Purimasmiñhi naye satisampajaññassa asaṁvaro, na bhavaṅgassa. Indriyasaṁvaro, bhojane mattaññutā, jāgariyānuyogoti imehi **tivaṅgikā,** nimittānubyañjanaparivajjanādi sabbaṁ vipassanāpakkhikamevāti adhippāyo.

Tānevāti vipassanākkhaṇe pavattāni indriyādīni. **Yāva arahattā desanā** vitthārato **kathetabbā**. Pāḷiyaṁ pana "yoni cassa āraddhā hoti āsavānaṁ khayāyā"ti saṅkhepena kathitā.

Rathopamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.199.)3. Kummopamasuttavaṇṇanā

240. **Aṭṭhikummo**ti piṭṭhiyaṁ tikhiṇaṭṭhiko kummo. **Tantibandho**ti byāvaṭo. **Samugge viya** attano kapāle **pakkhipitvā**. **Samodahanto** sammā odahanto ajjhattameva dahanto. **Ārammaṇakapāle**ti ārammaṇakaṭāhe. **Samodahanto**ti diṭṭhamattasseva ca gahaṇato manovitakke tattheva sammadeva odahanto. Tañhi visayavasena pavattituṁ adento. **Pañca dhamme**ti "kālena vakkhāmī"ti-ādinā (pari.362) vuccamāne.

Kummopamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.200.)4. Paṭhamadārukkhandhopamasuttavaṇṇanā

241. **Vilāsamāno** (SṬ.35.200/CS:pg.2.332) viya **sāgaraṁ patvā**. **Antosākho**ti Gaṅgāya tīrassa anto onatasākho. **Temetī**ti tinto hoti. **Tiriyaṁ patito** daṇḍasetu viya ṭhitattā mahājanassa **paccayo jāto,** tathā mahantabhāvena Gaṅgāsotaṁ otaraṇādi natthi.

Ayaṁ hīti anantaraṁ vuttapuggalo. **Ariyamaggaṁ oruyhā**ti catubbidhaṁ ariyamaggavīthiṁ otaritvā. "Cittaṁ nāmetan"ti-ādinā cintetvā gihibandhanaṁ na vissajjetīti sambandho. **Attano bhajamānake**ti attano bhajante. Jīvikatthāya payujjitabbato **payogo,** khettavatthādi. Tato payogato **uṭṭhitaṁ āyaṁ**. **Kiñcāpi bhikkhūnaṁ kāyasāmaggiṁ deti** bhikkhatthāya.

Muṇḍaghaṭanti bhinnoṭṭhaṁ ghaṭaṁ. **Khandhe**ti aṁse. **Saṅghabhogan**ti saṅghasantakaṁ bhogagāmaṁ **gantvā**. **Atthato evaṁ vadantī**ti tathā atthassa sambhavato evaṁ vadantā viya honti. **Yāgumattake yāgun**ti yāguṁ pivitvā tāya aparipakkāya eva aññaṁ yāguṁ ajjhoharitvāti sambandho.

Kilesānurañjitovāti yonisomanasikārassa abhāvena kilesānugatacitto eva. **Akkhīni nīharitvā**ti kodhavasena akkhike karonto akkhīni nīharitvā **vicarissati**. **Uddhato hoti** avūpasanto.

Diṭṭhigatikoti sāsaniko evaṁ ayoniso ummujjitvā sāsanaṁ uddhammaṁ ubbinayaṁ katvā dīpento ariṭṭhasadiso. Tenāha **"so hī"**ti-ādi. **Arūpabhave rūpaṁ atthi,** aññathā tato cutassa kuto rūpakkhandhassa sambhavo. **Asaññībhave cittaṁ atthī**ti etthāpi eseva nayo. **Bahucittakkhaṇiko lokuttaramaggo** "yo ime cattāro satipaṭṭhāne bhāveyya sattavassānī"ti-ādivacanato (dī.ni.2.404 ma.ni.1.137). **Anusayo cittavippayutto,** aññathā sāvajjānavajjadhammānaṁ ekajjhaṁ uppatti siyā. **Te ca sattā sandhāvanti saṁsaranti,** aññathā kammaphalānaṁ sambandho na siyāti. **Iti vadanto** evaṁ micchāvādaṁ paggayha vadanto.

Temanarukkho viya …pe… dullabhadhammassavano ca puggalo saddhāsinehena atemanato. **Katavinayo** sikkhitavinayo yathā "katavijjo"ti. **Dhammakathikānaṁ** (SṬ.35.200/CS:pg.2.333) **vicārethā**ti idaṁ deyyadhammaṁ dhammakathikānaṁ ayyānaṁ tassa tassa yuttavasena vicārethāti niyyātanavasena **vatvā**. **Divākathiko sarabhāṇako** sāyanhe katheti, purimayāmaṁ kathento **rattikathiko** bhāṇakapuggalo.

Nandanavanābhirāmeti nandanavanaṁ viya manorame. **Assa bhārahārabhikkhū**ti assa kiccavāhakabhikkhū upajjhāyādayo. **Sukhanisinnakathan**ti paṭisanthārakathāpubbakaṁ upanisinnakathaṁ **sutvā**.

Ṭhitasaṇṭhāneneva ṭhitākāreneva **ṭhitaṁ,** nappayuttanti attho. Cittakammamūlādīni ṭhitasaṇṭhāneneva ṭhitāti yojanā. **Mudutāyā**ti muduhadayatāya sāpekkhatāya.

Paṭipadanti samathavipassanāpaṭipattiṁ. **Dīpetvā** pakāsetvā pākaṭaṁ katvā. **Tatruppādo**ti tatra uppajjanaka-āyuppādo. Khettaṁ sandhāya vadati. **Tela …pe… hatthā**ti telaghaṭa-madhughaṭaphāṇitaghaṭādihatthā. **Apakkamiṁsu** dubbicāritattā. **Pūresī**ti heṭṭhā ca tattha tattha atītāni kālavacanāni porāṇaṭṭhakathāya āgatattā kira vuttāni.

Upagamanānupagamanādīni orimassa pārimassa ca upagamanānupagamanāni ceva majjhe saṁsīdanāni ca. **Paṭivijjhitun**ti jānituṁ. **Etan**ti yathāvuttaṁ

cakkhusabhāvaṁ. **Domanassan**ti tasseva mandabhāvapaccayaṁ domanassaṁ. **Āpajjantopi upagacchati nāma** tannimittasaṁkilesassa uppāditattā. **Tiṇṇaṁ lakkhaṇānan**ti hutvā abhāvato ādi-antavantato tāvakālikato niccapaṭikkhepatoti-ādīnaṁ tiṇṇaṁ lakkhaṇānaṁ sallakkhaṇavasena.

Vāmatoti micchā. **Dakkhiṇato**ti sammā. Yathā tassa tassa sattassa orabhāvattā ajjhattikāni āyatanāni **orimaṁ tīraṁ** katvā vuttāni, evaṁ nesaṁ parabhāvattā bāhirāni āyatanāni **pārimaṁ** vuttāni. Apāyamajjhe saṁsaraṇahetutāya nandīrāgova "majjhe saṁsādo"ti vutto.

Unnatoti "seyyohamasmī"ti-ādinā unnatiṁ upagato. Attukkaṁsane paṁsukūlikabhāvena attānaṁ dahanato aññākāratāgahetabbo. **Pāsāṇo nu kho esa khāṇuko**ti gahetabbadārukkhandhasadiso vutto.

Cuṇṇavicuṇṇaṁ (SṬ.35.200/CS:pg.2.334) **hoti** āvaṭṭavegassa balavabhāvato. **Catūsu apāyesū**ti pañcakāmaguṇāvaṭṭe patitapuggalo manussalokepi guṇasarīrabhedanena dīgharattaṁ cuṇṇavicuṇṇaṁ āpajjatiyeva, tassa tathā āpannattā. Evañhi so apāyesu tādisesu jāyati.

Sīlassa duṭṭhaṁ nāma natthi, tasmā abhāvattho idha du-saddoti āha **"nissīlo"**ti. "Pāpaṁ pāpena sukaran"ti-ādīsu (udā.48) viya pāpa-saddo nihīnapariyāyoti āha **"lāmakadhammo"**ti. **Na sucī**ti kāyavācācittehi na suci. **Saṅkāya vā**ti attano vā saṅkāya paresaṁ samācārakiriyaṁ sarati āsaṅkati. Tenāha **"tassa hī"**ti-ādi. **Tāni kammāni pavisatī**ti tāni kammāni karontānaṁ antare pavisati. **Guṇānaṁ pūtibhāvenā**ti guṇabhāvena gahitānaṁ sīladhammānaṁ saṁkiliṭṭhabhāvappattiyā. **Kacavarajāto**ti abbhantaraṁ sañjātakacavaro, kacavarabhūto vā.

Aṇaṇā pabbajjāti aṇaṇasseva pabbajjā. Orimatīrādīnaṁ upagamanānupagamanādīnaṁ jotitattā **vaṭṭavivaṭṭaṁ kathitaṁ**.

Paṭhamadārukkhandhopamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.201.)5. Dutiyadārukkhandhopamasuttavaṇṇanā

242. Yā āpatti vuṭṭhānagāminī desanāgāminī, taṁ paṭicchāditakālato paṭṭhāya **saṁkiliṭṭhā** nāma antarāyikabhāvato. Āvīkatā pana anāpattiṭṭhāne tiṭṭhatīti **asaṁkiliṭṭhā nāma**. Tenāha--**"āvīkatā hissa phāsu hotī"**ti. **Evarūpaṁ saṁkiliṭṭhan**ti paṭicchāditatāya vā duṭṭhullabhāvena vā saṁkiliṭṭhaṁ.

Dutiyadārukkhandhopamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.202.)6. Avassutapariyāyasuttavaṇṇanā

243. **Santhāgāran**ti saññāpanāgāraṁ. Tenāha **"uyyogakālādīsū"**ti-ādi. **Ādi**-saddena maṅgalamahādīnaṁ saṅgaho daṭṭhabbo. **Santharantī**ti vissamanti (SṬ.35.202/CS:pg.2.335) parissamaṁ vinodentīti attho. **Sahā**ti sannipātavasena ekajjhaṁ. **Saha atthānusāsanaṁ agāran**ti tasmiṁ atthe **ttha**-kārassa **ntha**-kāraṁ katvā "santhāgāran"ti vuccatīti daṭṭhabbaṁ, paṭhamaṁ tattha sammantanavasena santharanti vicārentīti attho.

Tepiṭakaṁ Buddhavacanaṁ āgatameva bhavissatīti Buddhavacanassa āgamanasīsena ariyaphaladhammānampi āgamanaṁ vuttameva. Tiyāmarattiṁ tattha vasantānaṁ phalasamāpattivaḷañjanaṁ hotīti. Tasmiñca bhikkhusaṅghe kalyāṇadhammā kalyāṇaputhujjanā vipassanaṁ ussukkāpentā hontīti ariyamaggadhammānampi tattha āgamanaṁ hotiyeva.

Allagomayenāti acchena allagomayarasena. **Opuñjāpetvā**ti vilimpetvā. **Catujjātiyagandhehī**ti kuṅkumaturukkhayavanapupphatamālapattagandhehi. **Nānāvaṇṇe**ti nīlādivasena nānāvaṇṇe, bhittivisesavasena nānāsaṇṭhānarūpe. **"Mahāpiṭṭhikakojave**ti hatthipiṭṭhi-ādīsu attharitabbatāya 'mahāpiṭṭhikā'ti laddhasamaññe kojave"ti vadanti. Kuttake pana sandhāyetaṁ vuttaṁ, "caturaṅgulādhikapupphā mahāpiṭṭhikakojavā"tipi vadanti. **Hatthatthara-assattharā** hatthi-assapiṭṭhīsu attharitabbā hatthi-assarūpavicittā ca attharakā. **Sīhattharakādayo** pana sīharūpādivicittā eva attharakā. **Cittattharakaṁ** nānāvidharūpehi ceva nānāvidhamālākammādīhi ca vicittaṁ attharakaṁ.

Upadhānanti apassayanaṁ. **Upadahitvā**ti apassayayoggabhāvena ṭhapetvā. Gandhehi katamālā **gandhadāmaṁ**. Tamālapattādīhi katamālā **pattadāmaṁ**. Ādi-saddena hiṅgulatakkolajātiphalajātipupphādīhi katadāmaṁ saṅgaṇhāti. Pallaṅkākārena katapīṭhaṁ **pallaṅkapīṭhaṁ**. Tīsu passesu ekapasse eva vā sa-upassayaṁ **apassayapīṭhaṁ**. Anapassayaṁ **muṇḍapīṭhaṁ**. **Yojanāvaṭṭe**ti yojanaparikkhepokāse.

Saṁvidhāyāti antaravāsakassa koṇapadesaṁ itarapadesañca samaṁ katvā vidhāya. Tenāha--**"kattariyā padumaṁ kantento viyā"**ti, **"timaṇḍalaṁ paṭicchādento"**ti ca. Yasmā Buddhānaṁ rūpasampadā viya ākappasampadāpi paramukkaṁsataṁ gatā, tasmā tadā Bhagavā evaṁ sobheyyāti dassento **"suvaṇṇapāmaṅgenā"**ti-ādimāha. Tattha "asamena Buddhavesenā"ti-ādinā (SṬ.35.202/CS:pg.2.336) tadā Bhagavā Buddhānubhāvassa niguhane kāraṇābhāvato tattha sannipatitadevamanussanāgayakkhagandhabbādīnaṁ pasādajananatthaṁ attano sabhāvapakatiyāva kapilavatthuṁ pāvisīti dasseti. Buddhānaṁ kāyapabhā nāma pakatiyā asītihatthamattapadesaṁ visaratīti āha **"asītihatthaṭṭhānaṁ aggahesī"**ti. Nīlapītalohitodātamañjiṭṭhapabhassarānaṁ vasena **chabbaṇṇā Buddharasmiyo**.

Sabbapāliphulloti mūlato paṭṭhāya yāva sākhaggā samantato phullo vikasito. **Paṭipāṭiyā ṭhapitānan**ti-ādi parikappūpamā, **yathā taṁ …pe… alaṅkataṁ** aññaṁ virocati, evaṁ virocittha, samatiṁsāya pāramitāhi abhisaṅkhatattā evaṁ virocitthāti vuttaṁ hoti. **"Pañcavīsatiyā Gaṅgānan**ti satamukhā hutvā samuddaṁ paviṭṭhāya Mahāgaṅgāya mahantamahantānaṁ Gaṅgānaṁ pañcavīsatī"ti vadanti. **Papañcasūdaniyaṁ** (ma.ni.aṭṭha.2.22) "pañcavīsatiyā nadīnan"ti vuttaṁ, Gaṅgādīnaṁ candabhāgāpariyosānānaṁ pañcavīsatiyā mahānadīnanti attho. Parikappavacanañhetaṁ. **Sambhijjā**ti sambhedaṁ missībhāvaṁ patvā **mukhadvāre**ti samuddaṁ paviṭṭhaṭṭhāne.

Nāgasupaṇṇagandhabbayakkhādīnanti-ādi parikappavasena vuttaṁ. **Sahassenā**ti padasahassena, bhāṇavārappamāṇena ganthenāti attho.

Kampayanto vasundharanti attano guṇavisesehi pathavīkammaṁ unnādento, evaṁbhūtopi aheṭhayanto pāṇāni. Sabbapadakkhiṇattā Buddhānaṁ **dakkhiṇaṁ paṭhamaṁ pādaṁ uddharanto**. **Samaṁ samphusate bhūmiṁ** suppatiṭṭhitapādatāya. Yadipi bhūmiṁ samaṁ phusati, **rajasā nupalippati** sukhumattā chaviyā. **Ninnaṭṭhānaṁ unnamatī**ti-ādi Buddhānaṁ suppatiṭṭhitapādatāsaṅkhātamahāpurisalakkhaṇapaṭilābhassa nissandaphalaṁ. **Nātidūre uddharatī**ti atidūre ṭhapetuṁ na uddharati. **Naccāsanne ca nikkhipan**ti accāsanne ca ṭhāne anikkhipanto niyyāti. **Hāsayanto sadevake** loke tosento.

Catūhi pādehi caratīti **catucārī**.

Buddhānubhāvassa pakāsanavasena gatattā **vaṇṇakālo nāma esa**. Sarīravaṇṇe vā guṇavaṇṇe vā kathiyamāne **dukkathitanti na vattabbaṁ**. Kasmā? **Appamāṇavaṇṇā hi Buddhā** Bhagavanto, Buddhaguṇasaṁvaṇṇanā jānantassa yathāraddhasaṁvaṇṇanaṁyeva (SṬ.35.202/CS:pg.2.337) anupavisati. **Dukūlacumbaṭakenā**ti ganthitvā gahitadukūlavatthena.

Nāgavikkantacāraṇoti hatthināgasadisapadanikkhepo. **Satapuññalakkhaṇo**ti anekasatapuññābhinibbattamahāpurisalakkhaṇo. **Maṇiverocano yathā**ti caturāsītisahassamaṇiparivārito ativiya virocamāno vijjotamāno maṇi viya. "Verocano nāma eko maṇī"ti keci. **Mahāsālovā**ti mahanto sālarukkho viya, suddhaṭṭhito koviḷārādi mahārukkho viya vā. **Padumo kokanado yathā**ti kokanadasaṅkhātaṁ mahāpadumaṁ viya, vikasamānapadumaṁ viya vā.

Ākāsagaṅgaṁ otārento viyāti-ādi tassā pakiṇṇakakathāya aññesaṁ sudukkarabhāvadassanañceva suṇantānaṁ accantasukhāvahabhāvadassanañca. **Pathavojaṁ ākaḍḍhanto viyā**ti nāḷiyantaṁ yojetvā mahāpathaviyā heṭṭhimatale pappaṭakojaṁ uddhaṁ mukhaṁ katvā ākaḍḍhanto viya. **Yojanikan**ti yojanapamāṇaṁ. **Madhubhaṇḍan**ti madhupaṭalaṁ.

Mahantanti vipulaṁ uḷārapuññaṁ. **Sabbadānaṁ dinnameva hotī**ti sabbameva paccayajātaṁ āvāsadāyakena dinnameva hoti. Tathā hi dve tayo gāme piṇḍāya caritvā kiñci aladdhā āgatassapi chāyūdakasampannaṁ ārāmaṁ pavisitvā nhāyitvā paṭissaye muhuttaṁ nipajjitvā uṭṭhāya nisinnassa kāye balaṁ āharitvā pakkhittaṁ viya hoti. Bahi vicarantassa ca kāye vaṇṇadhātu vātātapehi kilamati, paṭissayaṁ pavisitvā dvāraṁ pidhāya muhuttaṁ nisinnassa visabhāgasantati vūpasammati, sabhāgasantati patiṭṭhāti, vaṇṇadhātu āharitvā pakkhittā viya hoti, bahi vicarantassa ca pāde kaṇṭakā vijjhanti, khāṇu paharati, sarīsapādiparissayā ceva corabhayañca uppajjati, paṭissayaṁ pavisitvā dvāraṁ pidhāya nisinnassa pana sabbepete parissayā na honti. Sajjhāyantassa dhammapītisukhaṁ, kammaṭṭhānaṁ manasikarontassa upasamasukhaṁ uppajjati bahiddhā vikkhepābhāvato. Bahi vicarantassa ca kāye sedā muccanti, akkhīni phandanti, senāsanaṁ pavisanakkhaṇe mañcapīṭhādīni na paññāyanti, muhuttaṁ nisinnassa pana akkhipasādo āharitvā pakkhitto viya hoti, dvāravātapānamañcapīṭhādīni paññāyanti. Etasmiñca āvāse vasantaṁ disvā manussā catūhi paccayehi sakkaccaṁ upaṭṭhahanti. Tena vuttaṁ--**"āvāsadānasmiñhi dinne sabbadānaṁ dinnameva hotī"**ti. **Bhūmaṭṭhaka …pe… na** (SṬ.35.202/CS:pg.2.338) **sakkā**ti ayamattho mahāsudassanavatthunā (dī.ni.2.241 ādayo) dīpetabbo. **Mātukucchi asambādhova hotī**ti ayamattho antimabhavikānaṁ mahābodhisattānaṁ paṭisandhivasena dīpetabbo.

Sītanti ajjhattaṁ dhātukkhobhavasena vā bahiddhā utuvipariṇāmavasena vā uppajjanakasītaṁ. **Uṇhan**ti aggisantāpaṁ, tassa ca davadāhādīsu sambhavo daṭṭhabbo. **Paṭihantī**ti paṭihanati. Yathā tadubhayavasena kāyacittānaṁ ābādho na hanati, evaṁ karoti. Sītuṇhabbhāhate hi sarīre vikkhittacitto bhikkhu yoniso padahituṁ na sakkoti. **Vāḷamigānī**ti sīhabyagghādivāḷamige. Guttasenāsanañhi pavisitvā dvāraṁ pidhāya nisinnassa te parissayā na honti. **Sarīsape**ti ye keci sarantā gacchante dīghajātike sappādike aññe ca tathārūpe. **Makase**ti nidassanamattametaṁ, ḍaṁsādīnaṁ eteneva saṅgaho daṭṭhabbo. **Sisire**ti sītakālavasena sattāhavaddalikādivasena ca uppanne sisirasamphasse. **Vuṭṭhiyo**ti yadā tadā uppannā vassavuṭṭhiyo paṭihanatīti yojanā.

Vātātapo ghoroti rukkhagacchādīnaṁ ubbahanabhañjanādivasena pavattiyā ghoro saraja-arajādibhedo vāto ceva gimhapariḷāhasamayesu uppattiyā ghoro sūriyātapo

ca. **Paṭihaññatī**ti paṭibāhīyati. **Leṇatthan**ti nānārammaṇato cittaṁ nivattitvā paṭisallāṇārāmatthaṁ. **Sukhatthan**ti vuttaparissayābhāvena phāsuvihāratthaṁ. **Jhāyitun**ti aṭṭhatiṁsāya ārammaṇesu yattha katthaci cittaṁ upanibandhitvā samādahanavasena jhāyituṁ. **Vipassitun**ti aniccādivasena saṅkhāre sammasituṁ.

Vihāreti paṭissaye. **Kāraye**ti kārāpeyya. **Ramme**ti manorame. **Vāsayettha bahussute**ti kāretvā pana ettha vihāresu bahussute sīlavante kalyāṇadhamme nivāseyya. Te nivāsento pana **tesaṁ** bahussutānaṁ yathā paccayehi kilamatho na hoti. Evaṁ **annañca pānañca vatthasenāsanāni ca dadeyya ujubhūtesu** ajjhāsayasampannesu kammaphalānaṁ ratanattayaguṇānañca saddahanena **vippasannena cetasā**. Idāni gahaṭṭhapabbajitānaṁ aññamaññūpakārataṁ dassetuṁ **"te tassā"**ti gāthamāha. Tattha **te**ti bahussutā. **Tassā**ti upāsakassa. **Dhammaṁ desentī**ti sakalavaṭṭadukkhapanūdanaṁ (SṬ.35.202/CS:pg.2.339) niyyānikaṁ dhammaṁ kathenti. **Yaṁ so dhammaṁ idhaññāyā**ti so puggalo yaṁ saddhammaṁ imasmiṁ sāsane sammāpaṭipajjanena jānitvā aggamaggādhigamena anāsavo hutvā parinibbāyati.

Āvāseti āvāsadāne. **Ānisaṁso**ti udrayo. Pūjāsakkāravasena paṭhamayāmo khepito, satthu dhammadesanāya appāvaseso majjhimayāmo gatoti pāḷiyaṁ "bahudeva rattin"ti vuttanti āha **"atirekataraṁ diyaḍḍhayāman"**ti. **Saṅgahaṁ nārohati** vipulavitthārabhāvato. Buddhānañhi bhattānumodanāpi thokaṁ vaḍḍhetvā vuccamānā dīghamajjhimapamāṇāpi hoti. Tathā hi suphusitaṁ dantāvaraṇaṁ, jivhā tanukā, bhavaṅgaparivāso paritto, natthi vegāyitaṁ, natthi vitthāyitaṁ, natthi abyāvaṭamano, sabbaññutaññāṇaṁ samupabyūḷhaṁ, aparikkhayā paṭisambhidā.

Sandassetvāti-ādīsu sandassetvā āvāsadānapaṭisaṁyuttaṁ dhammiṁ kathaṁ katvā. Tato paraṁ, mahārāja, itipi sīlaṁ, itipi samādhi, itipi paññāti sīlādiguṇe tesaṁ sammā dassetvā hatthena gahetvā viya paccakkhato pakāsetvā. **Samādapetvā**ti evaṁ sīlaṁ samādātabbaṁ, sīle patiṭṭhitena evaṁ samādhipaññā bhāvetabbāti yathā te sīlādiguṇe sammā ādiyanti, tathā gaṇhāpetvā. **Samuttejetvā**ti yathāsamādinnaṁ sīlaṁ suvisuddhaṁ hoti, samathavipassanā ca bhāviyamānā yathā suṭṭhu visodhitā uparūpari visesāvahā honti, evaṁ samuttejetvā nisāmanavasena vodāpetvā. **Sampahaṁsetvā**ti yathānusiṭṭhaṁ ṭhitasīlādiguṇehi sampati paṭiladdhaguṇānisaṁsehi ceva upariladdhabbaphalavisesehi ca cittaṁ sampahaṁsetvā laddhassāsavasena suṭṭhu tosetvā. Evametesaṁ padānaṁ attho veditabbo. Sakyarājāno yebhuyyena Bhagavato dhammadesanāya sāsane laddhassādā laddhappatiṭṭhā ca.

Upasaggasaddānaṁ anekatthattā abhi-saddo ati-saddena samānatthopi hotīti vuttaṁ **"abhikkantāti atikkantā"**ti.

Tatra kirāti-ādi kecivādoti baddhopi na hoti. Tenāha **"akāraṇametan"**ti-ādi. **Kāyacittalahutādayo uppajjantī**ti idaṁ kāyikacetasika-aññathābhāvassa kāraṇavacanaṁ, lahutādi-uppanne savanānuttariyapaṭilābhena laddhabbadhammatthavedasamadhigamato. Vuttañhetaṁ--

> "Yathā (SṬ.35.202/CS:pg.2.340) yathāvuso, bhikkhuno Satthā vā dhammaṁ deseti aññataro vā garuṭṭhāniko sabrahmacārī, tathā tathā so tasmiṁ dhamme labhati atthavedaṁ, labhati dhammavedaṁ, labhati dhammūpasaṁhitaṁ pāmojjan"ti-ādi (dī.ni.3.322 355 a.ni.5.26).

Piṭṭhivāto uppajji upādinnasarīrassa tathārūpattā saṅkhārānañca aniccatāya dukkhānubandhattā. **Akāraṇaṁ vā etan**ti yenādhippāyena vuttaṁ, tameva adhippāyaṁ vivarituṁ **"pahotī"**ti-ādi vuttaṁ. **Ekapallaṅkena nisīdituṁ pahoti** yathā taṁ veluvagāmake. **Ettake ṭhāne**ti ettake ṭhāne ṭhānaṁ nipphannanti yojanā. **Tañca kho**ti

vuṭṭhānasaññaṁ citte ṭhapanaṁ. **Dhammakathaṁ suṇamāno** dhammagāravena.

Avassutassāti avassutabhāvassa rāgādivasena. **Avassutassa kāraṇan**ti tintabhāvakāraṇaṁ. **Kilesādhimuccanenā**ti kilesavasena paripphanditavasena. **Nibbāpanaṁ viyā**ti vūpasamo viya. **Nibbisevanānan**ti paripphandanarahitānaṁ.

Avassutapariyāyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.203.)7. Dukkhadhammasuttavaṇṇanā

244. **Dukkhadhammānan**ti dukkhakāraṇānaṁ. Tenāha **"dukkhasambhavadhammānan"**ti-ādi. Tattha kiṁ dukkhaṁ, kā dukkhadhammāti tadubhayaṁ dassetuṁ **"pañcasu hī"**ti vuttaṁ. **Te**ti pañcakkhandhā. **Dukkhasambhavadhammattā**ti dukkhuppattikāraṇattā. **Assā**ti tena. Karaṇe hetaṁ sāmivacanaṁ. **Kāme**ti vatthukāme kilesakāme ca. Puna **assā**ti sāmi-atthe eva sāmivacanaṁ. **Cāran**ti cittācāraṁ. **Vihāran**ti pañcadvārappavatticāravihāraṁ. "Ekaṭṭhā"ti ca vadanti. Teneva hi "anubandhitvā carantaṁ"icceva vuttaṁ. **Anubandhitvā**ti ca vīthicittappavattito paṭṭhāya yāva tatiyajavanavārā anu anu bandhitvā. **Pakkhandanādī**ti **ādi**-saddena kasigorakkhādivasenapi kāmānaṁ pariyesanadukkhaṁ saṅgaṇhāti.

Dāyatīti (SṬ.35.203/CS:pg.2.341) **dāyo,** vanaṁ. Tenāha **"aṭavin"**ti. **Kaṇṭakagabbhan**ti ovarakasadisaṁ vanaṁ. Nāmapadaṁ nāma kiriyāpadāpekkhanti **"vijjhī"**ti vacanasesena kiriyāpadaṁ gaṇhāti.

Dandhāyitattaṁ uppannakilesānaṁ avaṭṭhānaṁ. Tenāha **"uppannamattāyā"**ti-ādi. **Tāyā**ti satiyā. **Kāci kilesā**ti cuddasavidhe cittassa kicce javanakicce eva cittakilesānaṁ uppattiṁ katvā tathā vuttaṁ. **Niggahitāva honti** pavattituṁ appadānavasena. Tenāha **"na saṇṭhātuṁ sakkontī"**ti. **Cakkhudvārasmin**ti pāḷiyaṁ tassa paṭhamaṁ gahitatāya vuttaṁ, tena nayena sesadvārānipi gahitāneva honti. **Rāgādīsu uppannesu** paṭhamajavanavāre. Satisammosena **"kilesā me uppannā"ti ñatvā** tathā paccāmāsasatiyā labbhanato. Tenāha-- **"anacchariyaṁ cetan"**ti. **Āvaṭṭetvā**ti ayoniso āvaṭṭetvā. **Āvajjanādīsū**ti tato eva ayoniso āvajjanādīsu uppannesu iṭṭhārammaṇassa laddhattā paccayasiddhiyā sampattaṁ pavattanārahaṁ. **Nivattetvā**ti dutiyajavanavārepi kilesuppattiṁ nivattetvā. Kathaṁ panassa evaṁ laddhuṁ sakkāti āha **"āraddhavipassakānaṁ hī"**ti-ādi. **Bhāvanāpaṭisaṅkhāne**ti bhāvanāyaṁ paṭisaṅkhāne ca yogino patiṭṭhitabhāvo. Tassa **ayamānisaṁso**--yaṁ paccayalābhena uppajjituṁ laddhokāsāpi kilesā pubbe pavattabhāvanānubhāvena vikkhambhitā tathā tathā niggahitā eva hutvā nivattanti, kusalā dhammāva laddhokāsā uparūpari vaḍḍhanti.

Abhihaṭṭhunti abhiharitvā. **Anudahantī**ti anudahantā viya honti. **Anusentī**ti etthāpi eseva nayo. **Anāvaṭṭante**ti anivattante sāmaññatoti adhippāyo. **Vipassanābalameva dīpitaṁ** maggaphalādhigamassa ajotitattā.

Dukkhadhammasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.204.)8. Kiṁsukopamasuttavaṇṇanā

245. Catunnaṁ ariyasaccānaṁ pariññābhisamayādivasena vividhadassananti kiccavasena nānādassanaṁ hotīti vuttaṁ, **“dassananti paṭhamamaggassetaṁ adhivacanan”**ti (SṬ.35.204/CS:pg.2.342) Tayidaṁ uparimaggesu bhāvanāpariyāyassa niruḷhattā paṭhamamaggassa paṭhamaṁ nibbānadassanato. Tenāha **“paṭhamamaggo hī”**ti-ādi Koci yathāvuttaṁ aviparītaṁ atthaṁ ajānanto ñāṇadassanaṁ nāma ārammaṇakaraṇassa vasena atippasaṅgaṁ āsaṅkeyyāti taṁ nivattetuṁ **“gotrabhū panā”**ti-ādi vuttaṁ. **Na dassananti vuccatī**ti ettha rājadassanaṁ udāharanti. **Cattāropi maggā dassanameva** yathāvuttenatthena, bhāvanāpariyāyo pana upari tiṇṇaṁ maggānaṁ paṭhamamagga-upāyassa bhāvanākārena pavattanato. Dassanaṁ visuddhi etthāti **dassanavisuddhikaṁ,** nibbānaṁ. Phassāyatanaṁ kammaṭṭhānaṁ assa atthīti **phassāyatanakammaṭṭhāniko**. Esa nayo sesesupi padesu.

Padesasaṅkhāresūti saṅkhārekadesesu. Heṭṭhimaparicchedena pathavi-ādike dhammamatte diṭṭhe rūpapariggaho, cakkhuviññāṇādike taṁsahagatadhammamatte diṭṭhe arūpapariggaho ca sijjhatīti vadanti.

Adhigatamaggameva kathesīti yena mukhena vipassanābhinivesaṁ akāsi, tamevassa mukhaṁ kathesi. **Ayaṁ panā**ti kammaṭṭhānaṁ pucchanto bhikkhu. **Imesan**ti phassāyatanakammaṭṭhānikapañcakkhandhakammaṭṭhānikānaṁ vacanaṁ. **“Aññamaññaṁ na sametī”**ti vatvā tamevatthaṁ pākaṭaṁ karoti **“paṭhamenā”**ti-ādinā. Pañcakkhandhavimuttassa saṅkhārassa abhāvā **“nippadesesū”**ti vuttaṁ. **Tathevā**ti yatheva phassāyatanakammaṭṭhānikaṁ, tatheva taṁ pañcakkhandhakammaṭṭhānikaṁ pucchitvā.

Samappavattā dhātuyoti rasādayo sarīradhātuyo samappavattā, na visamākārasaṇṭhitā ahesuṁ. Tenāha **“kallasarīraṁ balappattan”**ti. **“Atītā saṅkhārā”**ti-ādi vipassanābhinivesavasena vuttaṁ. Sammasanaṁ sabbatthakameva icchitabbaṁ. **Cāribhūmin**ti gocaraṭṭhānaṁ.

Kārakabhāvanti bhāvanānuyuñjanabhāvaṁ. **Paṇḍurogapuriso**ti paṇḍurogī puriso. **Ariṭṭhan**ti suttaṁ. **Bhesajjaṁ katvā**ti bhesajjapayogaṁ katvā. **Karissāmī**ti bhesajjaṁ karissāmi. **Jhāmathuṇo viyā**ti daḍḍhathuṇo viya khārakajālanaddhattā taruṇamakulasantānasañchannattā.

Dakkhiṇadvāragāmeti dakkhiṇadvārasamīpe gāme. **Lohitako**ti lohitavaṇṇo. **Ocirakajāto**ti jāta-olambamānacirako viya. **Ādinnasipāṭiko**ti (SṬ.35.204/CS:pg.2.343) gahitaphalapotako. **Sandacchāyo**ti bahalacchāyo. Yasmā tassa rukkhassa sākhā aviraḷā ghanappattā aññamaññaṁ saṁsanditvā ṭhitā, tasmā chāyāpissa tādisīti vuttaṁ **“sandacchāyo nāma saṁsanditvā ṭhitacchāyo”**ti, ghanacchāyoti attho. **Tatthā**ti-ādi upamāsaṁsandanaṁ.

Yena yenākārena adhimuttānanti chaphassāyatanādimukhena yena yena vipassanābhinivesena vipassantānaṁ nibbānañca adhimuttānaṁ. **Suṭṭhu visuddhaṁ** pariññātisamayādisiddhiyā. **Tena tenevākārenā**ti attanādhimuttākārena. Idāni taṁ taṁ ākāraṁ upamāya saddhiṁ yojetvā dassetuṁ **“yathā hī”**ti-ādi āraddhaṁ. Taṁ suviññeyyameva.

Idanti nagaropamaṁ. **Taṁ sallakkhitan**ti kiṁsukopamadīpitaṁ atthajātaṁ sace sallakkhitaṁ. **Assa** bhikkhuno. **Dhammadesanatthan**ti yathāsallakkhitassa atthassa vasena laddhavisesassa upabrūhanāya. **Tassevatthassā**ti tassa dassanavisuddhisaṅkhātassa atthassa. **Corāsaṅkā na honti** majjhimadesarajjassa pasannabhāvato. **Tipurisubbedhānī**ti ubbedhena tipurisappamāṇāni nānābhittivicittāni thambhānaṁ upari vividhamālākammādivicittadhanurākāralakkhitāni manoramāni.

Tenāha **"nagarassa alaṅkāratthan"**ti. Nagaradvārassa thirabhāvāpādanavasena ṭhapetabbattā vuttaṁ **"coranivāraṇatthānipi hontiyevā"**ti. **Piṭṭhasaṅghātassā**ti dvārabāhassa. "Ime āvāsikā, ime āgantukā, tatthāpi ca imehi nagarassa nagarasāmikassa ca attho. Imesaṁ vasena anattho siyā"ti jānanañāṇasaṅkhātena **paṇḍiccena samannāgato**. Aññātanivāraṇe paṭubhāvasaṅkhātena **veyyattiyena samannāgato**. **Ṭhānuppattikapaññāsaṅkhātāyā**ti tasmiṁ tasmiṁ atthakicce taṅkhaṇuppajjanakapaṭibhānasaṅkhātāya.

Raññā āyutto niyojito **rājāyutto,** tattha tattha rañño kātabbakicce ṭhapitapuriso. **Katipāheyevā**ti katipayadivaseyeva akiccakaraṇena tassa ṭhānaṁ vibbhamo jātoti katvā vuttaṁ-- **"sabbāni vinicchayaṭṭhānādīni hāretvā"**ti.

Sīsamassa chindāhīti sīsabhūtaṁ uttamaṅgaṭṭhāniyaṁ tattha tassa rājakiccaṁ chindāti attho. Aññathā tassa pākatike atthe gayhamāne pāṇātipāto (SṬ.35.204/CS:pg.2.344) āṇatto nāma siyā. Na hi cakkavattirājā tādisaṁ āṇāpeti, aññesampi tato nivārakattā. Atha vā **chindāhī**ti mama āṇāya assa sīsaṁ chindanto viya attānaṁ dassehi, evaṁ so tatthovādapaṭikarattapatto odameyyāti, tathā ceva upari paṭipatti āgatā. **Tatthā**ti etasmiṁ paccantimanagare.

Uppannenāti samathakammaṭṭhāne uppannena.

Tassevāti sakkāyasaṅkhātassa nagarassa "dvārānī"ti vuttānīti ānetvā sambandho. "Sīghaṁ dūtayugan"ti vuttāti yojanā. Hadayavatthurūpassa majjhe siṅghāṭakabhāvena gahitattā **"hadayavatthussa nissayabhūtānaṁ mahābhūtānan"**ti vuttaṁ. Yadi evaṁ vatthurūpameva gahetabbaṁ, tadevettha aggahetvā kasmā mahābhūtaggahaṇanti āha **"vatthurūpassa hī"**ti-ādi. **Yādiso**ti sammādiṭṭhi-ādīnaṁ vasena yādiso eva pubbe āgatavipassanāmaggo. **"Ayampi aṭṭhaṅgasamannāgatattā tādiso evā"**ti vatvā ariyamaggo **"yathāgatamaggo"**ti vutto. **Idaṁ tāvetthā**ti ettha etasmiṁ Sutte dhammadesanatthaṁ ābhatāya yathāvutta-upamāya idaṁ saṁsandanaṁ.

Idaṁ saṁsandananti idāni vakkhamānaṁ upamāya saṁsandanaṁ. **Nagarasāmi-upamā** pañcakkhandhavasena dassanavisuddhipattaṁ khīṇāsavaṁ dassetuṁ ābhatā. Siṅghāṭakūpamā catumahābhūtavasena dassanavisuddhipattaṁ khīṇāsavaṁ dassetuṁ ābhatāti yojanā. **"Catusaccameva kathitan"**ti vatvā tāni saccāni niddhāretvā dassetuṁ **"sakalenapi hī"**ti-ādi vuttaṁ. Idha nagarasambhāro chadvārādayo. Tena hi chaphassāyatanādayo upamitā. Te pana dukkhasaccapariyāpannāti vuttaṁ **"nagarasambhārena dukkhasaccameva kathitan"**ti.

Kiṁsukopamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.205.)9. Vīṇopamasuttavaṇṇanā

246. **Bhikkhussa vā bhikkhuniyā vā**ti kāmaṁ pāḷiyaṁ parisādvayameva gahitaṁ, sesaparisānaṁ pana tadaññesampi devamanussānanti sabbasādhāraṇovāyaṁ dhammasaṅgahoti imamatthaṁ upamāpubbakaṁ katvā dassetuṁ **"yathā nāmā"**ti-ādi (SṬ.35.205/CS:pg.2.345) āraddhaṁ. **Yajanto**ti dadanto. **Vinditabbo**ti laddhabbo, adhigantabboti attho.

Chandoti taṇhāchando. Tenāha--"dubbalataṇhā so rañjetuṁ na sakkotī"ti. **Pubbuppattikā** ekasmiṁ ārammaṇe paṭhamaṁ uppannā. Sā hi anāsevanattā mandā. **So**ti chando. **Rañjetuṁ na sakkoti** laddhāsevanattā. **Doso nāma** cittadūsanattā. **Tānī**ti

daṇḍādānādīni. **Tammūlakā**ti lobhamūlakā tāva māyāsāṭheyyamānātimānadiṭṭhicāpalādayo, dosamūlakā upanāhamakkhapalāsa-issāmacchariyathambhasārambhādayo, mohamūlakā ahirika-anottappa-thinamiddhavicikicchuddhacca-viparītamanasikārādayo, saṁkilesadhammā gahitāva honti taṁmūlakattā. Yasmā pana sabbepi saṁkilesadhammā dvādasākusalacittuppādapariyāpannā eva, tasmā tesampettha gahitabhāvaṁ dassetuṁ **"chando rāgoti vā"**ti vuttaṁ.

Bhāyitabbaṭṭhena **sabhayo**. Bheravaṭṭhena **sappaṭibhayo**. Kusalapakkhassa vikkhambhanaṭṭhena **sakaṇṭako**. Kusala-anavajjadhammehi duravagāhaṭṭhena **sagahano**. Bhavasampattibhavanibbānānaṁ appadānabhāvato **ummaggo**. Duggatigāmimaggattā **kummaggo**. **Iriyanā**ti vattanā paṭipajjanā. Duggatigāmitāya kileso eva **kilesamaggo**. **Na sakkā sampattibhavaṁ gantuṁ** kuto nibbānagamananti adhippāyo.

Asubhāvajjanādīhīti **ādi**-saddena aniccamanasikārādīnampi saṅgaho daṭṭhabbo. **Cittaṁ nivattati** sarāgacittaṁ na uppajjati paṭipakkhamanasikārena vinoditattā. **Majjhattārammaṇe**ti aññāṇupekkhaṭṭhāniye ārammaṇe. **Uddesa …pe… āvajjantassā**ti uddisāpanavasena uddesaṁ, paripucchāpanavasena paripucchaṁ, garūnaṁ santike vasanavasena garuvāsaṁ āvajjantassa. **Cittan**ti gambhīrañāṇacariya-paccavekkhaṇa-paññavanta-puggalasevanavasena tadadhimuttisiddhiyā aññāṇacittaṁ nivattati.

Yathā "pujjabhavaphalaṁ puññan"ti vuttaṁ "evamidaṁ puññaṁ pavaḍḍhatī"ti (dī.ni.3.80), evaṁ kiṭṭhasambhavattā "kiṭṭhan"ti vuttanti āha **"kiṭṭhanti kiṭṭhaṭṭhāne uppannasassan"**ti.

Ghaṭāti (SṬ.35.205/CS:pg.2.346) siṅgayugaṁ idhādhippetanti āha **"dvinnaṁ siṅgānaṁ antare"**ti. **Ghaṭā**ti goṇādīnaṁ siṅgantaraṭṭhassa samaññāti vadanti. **Nāsārajjuke**ti nāsārajjupātaṭṭhāne.

Dameti puthuttārammaṇato nivāreti. **Nan**ti cittaṁ. Yaṁ suttaṁ **subhāsitaṁ** mayā. **Tadassā**ti tadā assa bhikkhuno. **Ārammaṇe**ti kammaṭṭhānārammaṇe.

Sudujitanti nibbisevanabhāvakaraṇena jitaṁ. **Sutajjitan**ti suṭṭhu dūrakaraṇena jitaṁ, tathābhūtañca tajjitaṁ nāma hotīti tathā vuttaṁ. **Gocarajjhattan**ti ajjhattabhūto gocaro. Kammaṭṭhānārammaṇañhi bahiddhārūpādi-ārammaṇavidhuratāya ajjhattanti vuccati. Samatho anurakkhaṇaṁ etassāti **samathānurakkhaṇaṁ**. Yathā indriyasaṁvarasīlaṁ samathānurakkhaṇaṁ hoti, tathā kathitanti attho. Yathā hi indriyasaṁvarasīlaṁ samathassa paccayo, evaṁ samathopi tassa paccayoti.

Vādiyamānāya vīṇāya. Cittaṁ rañjetīti rajjanena. Avissajjanīyatāya cittaṁ bandhatīti **bandhanīyo**. **Veṭṭhake**ti tantīnaṁ āsajjanaveṭṭhake. **Koṇan**ti kavaṇato vīṇāya saddakaraṇato koṇanti laddhanāmaṁ dārudaṇḍaṁ siṅgādīsu yena kenaci kataṁ ghaṭikaṁ. Tenāha **"caturassaṁ sāradaṇḍakan"**ti.

Yasmā so rājā rājamahāmatto vā saddaṁ yathāsabhāvato na aññāsi, tasmiṁ tassa ajānanākārameva dassetuṁ **"saddaṁ passissāmī"**ti-ādi vuttaṁ.

Asatī kirāyanti pāḷiyaṁ liṅgavipallāsena vuttanti yathāliṅgameva vadanto **"asā"**ti āha. **"Asatīti lāmakādhivacanan"**ti vatvā tattha payogaṁ dassetuṁ **"asā lokitthiyo nāmā"**ti vuttaṁ, loke itthiyo nāma asatiyoti attho, tattha kāraṇamāha **"velā tāsaṁ na vijjatī"**ti. Pakatiyā loke jeṭṭhabhātā kaniṭṭhabhātā mātuloti-ādikā **velā** mariyādā **tāsaṁ na vijjati**. Kasmā? **Sārattā ca pagabbā ca** sabbesampi sambhogavasena viniyogaṁ gacchanti. Kathaṁ? **Sikhī sabbaghaso yathā**. Tenevāha--

"Sabbā (SṬ.35.205/CS:pg.2.347) nadī vaṅkagatī, sabbe kaṭṭhamayā vanā;

Sabbitthiyo kare pāpaṁ, labhamāne nivātake”ti. (jā. 2.21.308).

Aññampi tantibaddhaṁ caturassa-ambaṇavāditādīni. **Vīṇā viya pañcakkhandhā** anekadhammasamūhabhāvato. **Rājā viya yogāvacaro** tappaṭibaddhadhammagavesakattā. **Assā**ti yogāvacarassa.

Nirayādito aññasmimpi **gati**-saddo vattati. Tato visesanatthaṁ **“gatigatī”**ti vuttaṁ “dukkhadukkhaṁ, rūparūpan”ti ca yathā, gatisaññitaṁ pavattiṭṭhānanti attho. Tenāha-- **“etthantare saṁsarati vattatī”**ti. Sañjāyanapadeso eva gatīti **sañjātigati**.

Taṁ pana gatiṁ sattānaṁ saṁvegavatthubhūtassa paccakkhassa gabbhāsayassa vasena dassetuṁ **“ayamassa kāyo”**ti-ādi vuttaṁ. Rūpadhammassa salakkhaṇaṁ gati niṭṭhā, tato paraṁ aññaṁ kiñci natthīti **salakkhaṇagati**. **Abhāvo** accantābhāvo. Santānavicchedo **vibhavagati** taṁniṭṭhānabhāvā. **Bhedo**ti khaṇanirodho, idhāpi taṁniṭṭhānatāyeva pariyāyo. **Yāva bhavaggā**ti yāva sabbabhavaggā. Salakkhaṇavibhavagatibhedagatiyo “eseva nayo”ti imināva pakāsitāti na gahitā. **Tassa khīṇāsavassa na hoti** aggamaggena samucchinnattā.

Sīlaṁ kathitaṁ rūpādīsu chandādinivāraṇassa kathitattā. **Majjhe samādhibhāvanā kathitā** “ajjhattameva santiṭṭhati …pe… samādhiyatī”ti jotitattā. **Pariyosāne ca nibbānaṁ kathitaṁ** “yampissa …pe… na hotī”ti vacanato.

Vīṇopamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.206.)10. Chappāṇakopamasuttavaṇṇanā

247. **Vaṇasarīro**ti vaṇitasarīro. **Pakkattā**ti kuthitattā. Saradaṇḍesu sarasamaññāti kaṇḍa-saddo sarapariyāyoti āha--**“saravananti kaṇḍavanan”**ti. **Arugatto …pe… veditabbo** guṇasarīrassa khaṇḍachiddasīlādīhi heṭṭhā majjhe uparibhāge ca bhedavisamacchinnavikāradosattā. Ettha (SṬ.35.206/CS:pg.2.348) kusā “kaṇṭakā”ti adhippetā kaṇṭakasadisattā, kusatiṇānaṁ eva vā vuttākārapadeso **“kusakaṇṭako”**ti vutto.

Gāmavāsīnaṁ vijjhanaṭṭhenāti nārahova hutvā tesaṁ kārānaṁ paṭiggahaṇavasena pīḷanaṭṭhena.

Pakkhinti hatthiliṅgasakuṇaṁ. Tassa kira hatthisoṇḍasadisaṁ mukhaṁ, tasmā **“hatthisoṇḍasakuṇan”**ti vuttaṁ. **Vissajjeyyā**ti rajjuyā yathābaddhaṁ eva vissajjeyya.

Bhogehīti attano sarīrabhogehi. **Maṇḍalaṁ bandhitvā**ti yathā sarīraṁ maṇḍalākārena tiṭṭhati, evaṁ katvā. **Supissāmī**ti niddaṁ okkamissāmi. **Ḍetukāmo**ti uppatitukāmo. **Disā disan**ti disato disaṁ.

Cha pāṇakā viya cha āyatanāni nānajjhāsayattā, nānajjhāsayatā ca nesaṁ nānāvisayaninnatāya daṭṭhabbā. **Daḷharajju viya taṇhā** tesaṁ bandhanato. **Majjhe gaṇṭhi viya avijjā** bandhanassa dubbinimmocanahetuto. **Ārammaṇaṁ balavaṁ hoti** manuññabhāvena ceva tattha taṇhābhinivesassa daḷhabhāvena ca.

Sarikkhakena vā upamāya āharaṇapakkhe. **Appanā**ti saṁsandanā. **Pāḷiyaṁyeva appitā** upamā “evameva kho”ti-ādinā. Rūpacittādivisamaninnattā **cakkhussa visamajjhāsayatā**. Esa nayo sesesupi.

Kaṇṇacchiddakūpaketi kaṇṇacchiddasaññite āvāṭe. **Tassā**ti sotassa. **Paccayo hotī**ti upanissayo hoti tena vinā saddaggahaṇassa abhāvato. **“Ajaṭākāsopi vaṭṭati evā”**ti vatvā tassa paccayabhāvaṁ dassetuṁ **“antoleṇasmin”**ti-ādi vuttaṁ. **Dhātuparamparā**

ghaṭṭentoti bhūtaparamparāsaṅghaṭṭento.

Evaṁ santeti evaṁ bhūtaparamparāvasena sadde sotapathamāgacchante. **Sampattagocaratā hoti** sotassa. Ghānādīnaṁ viya **"dūre saddo"**ti **jānanaṁ na sambhaveyya** sampattagāhibhāvato. **Tathā tathā jānanākāro hoti** manoviññāṇassa gahaṇākāravisesato. Sotaviññāṇappavatti pana ubhayattha samānāva. Dūre ṭhitopi saddo tādise ṭhāne (SṬ.35.206/CS:pg.2.349) paṭighosādīnaṁ paccayo hoti ayokanto viya ayocalanassāti daṭṭhabbaṁ. **Dhammatā**ti dhammasabhāvo, saddassa so sabhāvoti attho. **Tato tato savanaṁ hoti** ākāsasaññitassa upanissayassa labbhanato. Yadi pana sotaṁ sampattagāhī siyā, cittasamuṭṭhānasaddo sotaviññāṇassa ārammaṇapaccayo na siyā. Paṭṭhāne ca avisesena "saddāyatanaṁ sotaviññāṇassa ārammaṇapaccayena paccayo"ti vutto, bahiddhā ca cittajassa saddassa sambhavo natthi. Atha vā cittajo saddo dhātuparamparāya sotapasādaṁ ghaṭṭeti, na so cittajo saddo, yo paramparāya pavatto. Utujo hi so, tasmā yathuppanno saddo, tattha ṭhitova sotapasādassa āpāthaṁ āgacchatīti niṭṭhamettha gantabbaṁ. Tena vuttaṁ **"asampattagocaramevetan"**ti.

Tadā ekaggacittataṁ āpajjati parissayānaṁ abhāvato. Nāsacchiddasaṅkhāta-ākāsasannissaye vattanato **ghānaṁ ākāsajjhāsayaṁ** vuttaṁ. Vātena vinā gandhagahaṇassa asambhavato **vātūpanissayagandhagocaraṁ**. Tenāha **"tathā hī"**ti-ādi.

Gāmato laddhabbaṁ āhāraṁ gāmaṁ, tanninnatāya **gāmajjhāsayatā** vuttā. Tathā hi jīvitanimittaṁ raso jīvitaṁ, tasmiṁ ninnatāya taṁ avhāyatīti **jivhā**. **Na sakkā kheḷena atemitassa rasaṁ jānituṁ,** tasmā **āposannissitarasārammaṇā jivhā**ti.

Āmakasusānato **bahi**. **Upādiṇṇakajjhāsayo**ti upādiṇṇakaninno. Kāyapasādasannissayabhūtāya pathaviyā phoṭṭhabbārammaṇe ghaṭite eva tattha viññāṇuppatti, na aññathāti vuttaṁ **"pathavīsannissitaphoṭṭhabbārammaṇo"**ti. **Tathā hī**ti-ādi kāyassa upādiṇṇakajjhāsayatāya sādhakaṁ **Ajjhattikabāhirā**ti ajjhattikā bāhirā vā. **Assā**ti kāyassa. **Susanthatassā**ti-ādi tassa pathaviyā paccayabhāvadassanaṁ.

Nānajjhāsayoti nānārammaṇaninno. Tena manassa makkaṭassa viya anavaṭṭhitataṁ dasseti. Tenāha **"diṭṭhapubbepī"**ti-ādi. **Mūlabhavaṅga**ggahaṇena piṭṭhibhavaṅgaṁ nivatteti. **Assā**ti manassa. Evaṁ kiriyamayaṁ viññāṇaṁ daṭṭhabbaṁ. **Nānattan**ti bhedo.

Yathārucippavattiyā (SṬ.35.206/CS:pg.2.350) nivāraṇavasena **baddhānaṁ**. **Nibbisevanabhāvan**ti lolatāsaṅkhātaparipphandassa abhāvaṁ. **Nākaḍḍhatī**ti savisaye rūpārammaṇe cittasantānaṁ, taṁsamaṅginaṁ vā puggalaṁ nākaḍḍhati. **Pubbabhāgavipassanāva kathitā** āyatanamukhena "evañhi vo, bhikkhave, sikkhitabban"ti vuttattā.

Chappāṇakopamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.35.207.)11. Yavakalāpisuttavaṇṇanā

248. **Yavapuñjo** suparipakkayavasamudāyo. **Kājahatthā**ti daṇḍahatthā. **Potheyyun**ti yathā yavasaṅkhātaṁ dhaññaṁ vaṇṭato muccati, evaṁ potheyyuṁ. **Yave sāvetvā**ti yavasīsato yave pothanena mocetvā vivecetvā.

Catumahāpatho viya cha āyatanāni ārammaṇadaṇḍakehi hananaṭṭhānattā. **Yavakalāpī viya satto** tehi haññamānattā. **Cha byābhaṅgiyo viya** sabhāvato chadhāpi

paccekaṁ iṭṭhāniṭṭhamajjhattavasena aṭṭhārasa ārammaṇāni yavakalāpaṭṭhāniyassa sattassa hananato. Bhavapatthanāya aparāparuppattiṁ sandhāya **"bhavapatthanā kilesā"**ti bahuvacananiddeso. Bhavapatthanā ca tassa paccayabhūtā kilesā cāti **bhavapatthanākilesā**ti evaṁ vā ettha attho daṭṭhabbo. Yasmā sattānaṁ vaṭṭadukkhaṁ nāma sabbampi taṁ bhavapatthanāmūlakaṁ, tasmā vuttaṁ **"evaṁ sattā"**ti-ādi. **Bhavapatthanakilesā**ti ca bhavapatthanāmūlakaṁ kilesaṁ.

Bhummanti samīpatthe bhummaṁ. Tenāha **"sudhammāya dvāre"**ti. **Na katan**ti dukkhuppādanaṁ na kataṁ. **Navagūthasūkaraṁ viyā**ti navagūthabhakkhasūkaraṁ viya. **Cittenevā**ti yo bajjhati, tassa citteneva **Tasmā**ti yasmā vepacittibandhanassa bandhanamuccanaṁ viya, tasmā "vepacittibandhanan"ti vuttaṁ. **Ñāṇamokkhaṁ bandhanan**ti ñāṇena muccanaṁ bandhanaṁ.

Maññamānoti parikappitataṇhāvasena "etaṁ mamā"ti, diṭṭhivasena "eso me attā"ti, mānavasena "esohamasmī"ti maññanto. Khandhavinimuttassa maññamānavatthuno abhāvā **"khandhe maññanto"**ti vuttaṁ. **Etan**ti "mārassā"ti (SṬ.35.207/CS:pg.2.351) etaṁ sāmivacanaṁ. **Kilesamārena baddho**ti kilesamārena teneva kilesabandhanena baddho. **Mutto**ti etthāpi eseva nayo.

Taṇhāmaññanāya sati diṭṭhimānamaññanānaṁ pasaṅgo eva natthīti yathā "asmī"ti padena diṭṭhimānamaññanā vuttā honti, evaṁ taṇhāmaññitāpīti vuttaṁ **"asmīti padena taṇhāmaññitaṁ vuttan"**ti. **Ayamahamasmīti padena diṭṭhimaññitan**ti etarahi labbhamānadiṭṭhivatthuvaseneva. **Bhavissan**ti anāgatadiṭṭhivatthuparikappanavaseneva diṭṭhimaññitaṁ. Yebhuyyena hi anāgatāliṅganā sassatadiṭṭhi. Ucchedavasena diṭṭhimaññitamevāti ānetvā sambandho. **Rūpīti-ādīni** padāni. **Sassatassevā**ti sassatagāhasseva pabhedadīpanāni. Yasmā maññitaṁ ābādhavasena **rogo,** antodosavasena **gaṇḍo,** aṅganikantavasena **sallaṁ, tasmā imehi** taṇhādīhi kilesehi pākaṭacalanavasena **iñjanti ceva,** apākaṭasañcalanavasena **phandanti ca**. **Papañcitaṁ** saṁsāre cirāyanaṁ daṭṭhabbaṁ, khandhasantānassa vā vitthāraṇaṁ. **Pamattākārappattā** mucchanākārappattā. **Tesan**ti taṇhādiṭṭhikilesānaṁ. **Ākāradassanatthan**ti pavatti-ākāradassanatthaṁ.

Māno nāma "seyyohamasmī"ti-ādinā majjanākārappavatti. **Taṇhāya sampayuttamānavasenā**ti kasmā vuttaṁ? Nanu sabbo māno taṇhāsampayutto? Sati hi byabhicāre visesanaṁ icchitabbanti. Saccametaṁ, taṇhā pana atthi mānassa paccayabhūtā, atthi mānassa appaccayabhūtā, yato māno aniyato vuccati. Tathā hi paṭṭhāne "saṁyojanaṁ dhammaṁ paṭicca saṁyojano dhammo uppajjati hetupaccayā"ti ettha saṁyojanāni saṁyojanehi yathālābhaṁ yojetvā dassitayojanāya "kāmarāgasaṁyojanaṁ paṭicca mānasaṁyojanaṁ avijjāsaṁyojanan"ti vatvā "kāmarāgasaṁyojanaṁ paṭicca avijjāsaṁyojanan"ti, "mānasaṁyojanaṁ paṭicca bhavarāgasaṁyojanaṁ avijjāsaṁyojanan"ti ca vatvā "bhavarāgasaṁyojanaṁ paṭicca avijjāsaṁyojanan"ti vuttaṁ. Ettha ca kāmarāgabhavarāgasaṁyojanehi mānassa aniyatabhāvo pakāsito. Tattha yā taṇhā balavatī, taṁ sandhāya idaṁ vuttaṁ **"taṇhāya sampayuttamānavasenā"**ti. Balavataṇhāsampayutto hi māno sayampi balavā hutvā asmīti savisesaṁ majjanavasena pavattatīti.

Diṭṭhivasenāti (SṬ.35.207/CS:pg.2.352) mānamūlakadiṭṭhivasena. "Seyyohamasmī"ti-ādinā hi bahulamānupetassa puggalassa rūpādīsu ekaṁ uddissa ayamahamasmīti diṭṭhiyā uppannāya mānassa appahīnattā mānopi tattha tattheva uppajjati. Iti mānamūlakaṁ diṭṭhiṁ sandhāyāha **"ayamahamasmīti diṭṭhivasena vuttan"**ti. Codako pana imamatthaṁ ajānanto anupalabbhamānameva sampayogatthaṁ

gahetvā **“nanu cā”**ti-ādinā codeti. Itaro **“āma natthī”**ti tamatthaṁ sampaṭicchitvā **“mānassa panā”**ti-ādinā parihāramāha. Tassattho vutto eva.

Yavakalāpisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.
Āsīvisavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.
Catuttho paṇṇāsako.
Saḷāyatanasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

SṬ.36.Vedanāsaṁyuttaṁ

1. Sagāthāvaggo

(SṬ.36.1.)1. Samādhisuttavaṇṇanā

249. **Vedanā** (SṬ.36.1/CS:pg.2.353) **ca pajānātī**ti saccābhisambodhavasena vuccamānavedanānaṁ pajānanaṁ sātisayasamādhānapubbakanti Bhagavatā “samāhito”ti vuttanti āha **“upacārena vā appanāya vā samāhito”**ti. **Vedanā**ti tissopi vedanā. **Dukkhasaccavasenā**ti dukkhasaccabhāvena, parijānanavasenāti attho. **Sambhavan**ti samudayaṁ taṇhāvijjākammaphassādippabhedaṁ uppattikāraṇaṁ. Tenāha **“samudayasaccavasena pajānātī”**ti. **Yatthā**ti yaṁnimittaṁ, yaṁ āgamma kāmataṇhāvijjādinirodhā vedanānirodho, tesaṁ ayaṁ nirodho. Nibbānaṁ ārabbha ariyamaggappavattiyā hi nibbānaṁ vedanānirodhoti vutto. Khayaṁ gametīti khayagāmī, taṁ **khayagāminaṁ**. Chātaṁ vuccati taṇhā kāmānaṁ pātukāmatāvasena pavattanato, accantameva samucchinnattā natthi etasmiṁ chātanti **nicchāto**. Tenāha **“nittaṇho”**ti. **Sammasanacāravedanā**ti sammasanūpacāravedanā. **Dvīhi padehī**ti “samāhito sampajāno”ti imehi dvīhi. “Sato”ti pana idaṁ sampajānapadasseva upabrūhananti adhippāyo. **Sesehi** catūhi **catusaccaṁ kathitaṁ,** itarehi pana dvīhi catusaccabujjhanameva kathitaṁ. **Sabbasaṅgāhiko**ti sabbasabhāvadhammānaṁ saṅgaṇhanako. Tenāha **“catubhūmakadhammaparicchedo vutto”**ti.

Samādhisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.36.2.)2. Sukhasuttavaṇṇanā

250. Dukkhaṁ na hotīti **adukkhaṁ,** sukhaṁ na hotīti **asukhaṁ, ma**-kāro padasandhikaro. **Adukkhamasukhan**ti vedayitasaddāpekkhāya napuṁsakaniddeso. Saparasantānagate sandhāya ajjhattabahiddhāgahaṇanti āha **“attano ca parassa cā”**ti. Tena sabbampi vedayitaṁ gahitanti daṭṭhabbaṁ **Nassanasabhāvan**ti ittarakhaṇatāya (SṬ.36.2/CS:pg.2.354) bhaṅgato uddhaṁ apassitabbasabhāvaṁ. Paloko bhedo etassa atthīti **palokinaṁ**. Tenāha **“bhijjanasabhāvan”**ti. **Ñāṇena phusitvā phusitvā**ti pubbabhāge vipassanāñāṇena aniccā pabhaṅgunoti ārammaṇato, uttarakālaṁ asammohato maggaparamparāya phusitvā phusitvā **vayaṁ passanto**. **Virajjatī**ti maggavirāgena virajjati. **Sammasanacāravedanā kathitā** āraddhavipassakānaṁ vasena

desanāti. Lokiyalokuttarehi ñāṇehi yāthāvato parijānanaṁ paṭivijjhanaṁ **ñāṇaphusanaṁ**.

Sukhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.36.3.)3. Pahānasuttavaṇṇanā

251. **Sabbampi** aṭṭhasatapabhedaṁ **taṇhaṁ chindi** samucchedapahānavasena pajahi. Tenāha **"samucchindī"**ti. Yadaggena taṇhā sabbaso samucchinnā, tadaggena sabbānipi saññojanānīti āha **"dasavidhampī"**ti-ādi. **Sammā**ti suṭṭhu. Pahānañca nāma upāyena ñāyena pahānanti āha **"hetunā kāraṇenā"**ti. **Dassanābhisamayā**ti asammohapaṭivedhā. Arahattamaggo hi uppajjamānova sabhāvapaṭicchādakaṁ mohaṁ viddhaṁsento eva pavattati, tena māno yāthāvato diṭṭho nāma hoti, **ayamassa dassanābhisamayo**. Yathā hi sūriye uṭṭhite andhakāro viddhaṁsiyamāno vihato, evaṁ arahattamagge uppajjamāne so sabbaso pahīno eva hoti, na tasmiṁ santāne patiṭṭhaṁ labhati, **ayamassa pahānābhisamayo**. Tena vuttaṁ **"arahattamaggo hī"**ti-ādi. **Kiccavasenā**ti asammohapaṭivedhasaṅkhātassa dassanakiccassa anipphādanavasena.

Ye ime cattāro antāti sambandho. **Mariyādanto**ti mariyādasaṅkhāto anto. Esa nayo sesattayepi. **Tesū**ti catūsu antesu. **Aduṁ catutthakoṭisaṅkhātaṁ** sabbasseva vaṭṭadukkhassa **antaṁ** paricchedaṁ arahattamaggena mānassa diṭṭhattā pahīnattā ca **akāsī**ti yojanā. **Samussayo** attabhāvo.

Na riñcatīti na viveceti na vissajjeti. Tenāha **"sampajaññaṁ na jahatī"**ti, sampajaññaṁ na pariccajatīti attho. **Saṅkhyaṁ nopetī**ti imassa "diṭṭhadhamme anāsavo"ti (SṬ.36.3/CS:pg.2.355) imassa vasena atthaṁ vadanto **"ratto duṭṭho"**ti avoca sa-upādisesanibbānavasena. **Saṅkhyaṁ nopetī**ti vā diṭṭhe-dhamme anāsavo dhammaṭṭho vedagū kāyassa bhedā manusso devoti vā paññattiṁ na upetīti anupādisesanibbānavasenapi attho vattabbo. Ettha ca sukhādīsu vedanāsu yathākkamaṁ rāgānusayādayo kathitāti āha-- **"imasmiṁ Sutte ārammaṇānusayo kathito"**ti. Yo hi rāgādi paccayasamavāye ati-iṭṭhādīsu uppajjanāraho maggena appahīno, so "rāgānusayo"ti-ādinā vutto, appahīnattho so maggena pahātabbo, na pariyuṭṭhānābhibhavatthoti.

Pahānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.36.4.)4. Pātālasuttavaṇṇanā

252. Yattha patiṭṭhā natthi ekantikāti ekantikassa mahato pātassa alanti ayamettha attho adhippetoti āha **"natthi ettha patiṭṭhā"**ti. **Asambhūtatthan**ti na sambhūtatthaṁ, musāti attho. **So**ti assutavā puthujjano. Yaṁ taṁ udakaṁ patatīti yojanā. Yasmā samuddapiṭṭhe antarantarā verambhavātasadiso mahāvāto uṭṭhahitvā mahāsamudde udakaṁ uggacchāpeti, taṁ kadāci cakkavāḷābhimukhaṁ, kadāci sinerupādābhimukhaṁ gantvā taṁ patihanati, tasmā vuttaṁ **"balavāmukhaṁ mahāsamuddassā"**ti-ādi. **Vegena pakkhanditvā**ti mahatā vātavegena samuddhataṁ teneva vegena pakkhandantañca hutvā. **Mahānarakapapāto viyā**ti yojanāyāmavitthāragambhīrasobbhapapāto viya hoti. **Tathārūpānan**ti tattha vasituṁ

samatthānaṁ. **Asantan**ti abhūtaṁ. Atthavasena hi vācā abhūtaṁ nāma.

Na patiṭṭhāsīti patiṭṭhaṁ na labhi. **Anibaddhan**ti anibandhanatthaṁ yaṁkiñci. **Dubbalañāṇo**ti ñāṇabalarahito. "Assutavā puthujjano"ti vatvā "sutavā ariyasāvako"ti vuttattā **"sotāpanno dhuran"**ti vuttaṁ. Itaresu ariyasāvakesu vattabbameva natthi. Tesañhi vedanā supariññātā. **Balavavipassako …pe… yogāvacaropi vaṭṭati** mattaso vedanānaṁ pariññātattā.

Pātālasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.36.5.)5. Daṭṭhabbasuttavaṇṇanā

253. **Vipariṇāmanavasena** (SṬ.36.5/CS:pg.2.356) **dukkhato daṭṭhabbā**ti kiñcāpi sukhā, pariṇāmadukkhatā pana sukhavedanāya ekantikāti. **Vinivijjhanaṭṭhenā**ti pīḷanavasena attabhāvassa vijjhanaṭṭhena. **Hutvā**ti paccayasamāgamena uppajjitvā. Tena pākabhāvapubbako attalābho vutto. **Abhāvākārenā**ti bhaṅgupagamanākārena. Tena viddhaṁsabhāvo vutto. Ubhayena udayabbayaparicchinnatāya sikhappattaṁ aniccataṁ dasseti. Svāyaṁ hutvā abhāvākāro itarāsupi vedanāsu labbhateva, adhiko ca pana dvinnaṁ dukkhasabhāvo. Dukkhatāvasena purimānaṁ vedanānaṁ daṭṭhabbatāya dassitattā pacchimāya vedanāya evaṁ daṭṭhabbatā dassitā. **Addā**ti ñāṇagatiyā sacchikatvā adakkhi. Ñāṇagamanañhetaṁ, yadidaṁ dukkhato dassanaṁ. **Santasabhāvaṁ** sukhadukkhato upasantarūpattā.

Daṭṭhabbasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.36.6.)6. Sallasuttavaṇṇanā

254. **Dvīsu janesū**ti sutavanta-assutavantesu dvīsu janesu. **Anugatavedhan**ti pubbe pavattavedhassa anugatavedhaṁ. **Balavatarā** diguṇā viya hutvā daḷhatarapavattiyā. **Evamevā**ti yathā viddhassa purisassa anuvedhanā balavatarā, evameva. **Samādhimaggaphalāni nissaraṇaṁ** vikkhambhanasamucchedapaṭippassaddhivasena. Samādhisīsena hettha jhānañca gahitaṁ. **So na jānāti** anadhigatattā. **Nissaraṇanti jānāti** anissaraṇameva. **Tāsaṁ** samadhigatānaṁ **sukhadukkhavedanānaṁ**. **Na vippayutto** appahīnakilesattā. **Saṅkhātadhammassā**ti saṅkhāya paññāya pariññātacatukkhandhassa. Tenāha **"tulitadhammassā"**ti. **Imasmimpi Sutte** purimasutte viya **ārammaṇānusayova kathito,** so pana tattha vuttanayeneva veditabbo. Anurodhavirodhapahānassa vuttattā **khīṇāsavo dhuraṁ**. **Anāgāmīpi vaṭṭati,** tassa virodhappahānaṁ labbhati.

Sallasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.36.7.)7. Paṭhamagelaññasuttavaṇṇanā

255. Saddahitvā (SṬ.36.7/CS:pg.2.357) gilāne upaṭṭhātabbe maññissantīti yojanā.

Tatthāti tasmiṁ ṭhāne. Kammaṭṭhānānuyogo sappāyo yesaṁ te **kammaṭṭhānasappāyā,** satipaṭṭhānaratāti attho. **Aniccataṁ anupassanto**ti kāyaṁ paṭicca uppannāya vedanāya ca aniccataṁ anupassanto. **Vayaṁ anupassanto**ti-ādīsupi eseva nayo. **Vayan**ti pana tāya eva khayasaṅkhātaṁ. **Virāgan**ti virajjanaṁ. **Paṭinissaggan**ti pariccāgapaṭinissaggaṁ, pakkhandanapaṭinissaggampi vā.

Āgamanīyapaṭipadāti ariyamaggassa āgamanaṭṭhāniyā pubbabhāgapaṭipadā. **Pubbabhāgāyeva** na lokuttarā. **Sampajaññaṁ** pubbabhāgiyameva. **Tisso anupassanā pubbabhāgāyeva** vipassanāpariyāpannattā **Missakā**ti lokiyalokuttaramissakā. **Bhāvanākālo dassito** "nirodhānupassino viharato, paṭinissaggānupassino viharato rāgānusayo pahīyatī"ti vuttattā.

Paṭhamagelaññasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.36.8~9.)8~9. Dutiyagelaññasuttādivaṇṇanā

256-257. **Phassaṁ paṭiccā**ti ettha phassasīsena phassāyatanānaṁ gahaṇaṁ. Na hi phassāyatanehi vinā phassassa sambhavo. Tenāha **"kāyova hi ettha phassoti vutto"**ti, phassasīsena vuttoti adhippāyo. **Navamaṁ uttānameva** heṭṭhā vuttanayattā.

Dutiyagelaññasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.36.10.)10. Phassamūlakasuttavaṇṇanā

258. Sukhavedanāya hitaṁ **sukhavedaniyaṁ**. So panesa hitabhāvo paccayabhāvenāti āha **"sukhavedanāya paccayabhūtan"**ti. **Imasmimpi suttadvaye**ti (SṬ.36.10/CS:pg.2.358) imasmiṁ navame dasame ca suttepi. **Sammasanacāravedanā**ti sammasanīyavedanā eva kathitā, na lokuttarāti adhippāyo.

Phassamūlakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.
Sagāthāvaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Rahogatavaggo

(SṬ.36.11.)1. Rahogatasuttavaṇṇanā

259. **Yaṁkiñci vedayitan**ti "sukhaṁ dukkhaṁ adukkhamasukhan"ti vuttaṁ vedayitaṁ dukkhasmiṁ antogadhaṁ, dukkhanti vattabbataṁ labhati pariyāyenāti attho. Tenāha **"taṁ sabbaṁ dukkhanti attho"**ti. **Yā esā**ti-ādīsu yo saṅkhārānaṁ aniccatāsaṅkhāto hutvā abhāvākāro, yā khayasabhāvatā vinassanasabhāvatā jarāya maraṇena cāti dvidhā vipariṇāmanasabhāvatā, etaṁ sandhāya uddissa sabbaṁ vedayitaṁ dukkhanti mayā vuttanti ayaṁ saṅkhepattho. **Sā**ti saṅkhārānaṁ aniccatā **Vedanānampi aniccatā eva** saṅkhārasabhāvattā. Tāsaṁ aniccatā ca nāma maraṇaṁ bhaṅgoti katvā tato

uttari dukkhaṁ nāma natthīti **sabbā vedanā "dukkhā"ti vuttā,** yathā "yadaniccaṁ taṁ dukkhan"ti ca, "pañcupādānakkhandhā dukkhā"ti ca vuttaṁ. **Idaṁ** suttapadaṁ. **Cattāro āruppā**ti catasso arūpasamāpattiyo. **Etthā**ti ca etasmiṁ paṭippassaddhivāre.

Rahogatasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.36.14.)4. Agārasuttavaṇṇanā

262. **Puratthimā**ti vibhattilopena niddeso, nissakke vā etaṁ paccattavacanaṁ. **Paṭhamajjhānādivasenā**ti paṭhamadutiyajjhānavasena. **Anussativasenā**ti nidassanamattaṁ aññassapi upacārajjhānaggahitassa savitakkacārassa nirāmisassa sukhassa labbhanato. Tassapi vā **paṭhamajjhānādī**ti ettha **ādi**-saddena saṅgaho daṭṭhabbo. Kāmahetu dukkhappattānaṁ dukkhavedanā kāmāmisena (SṬ.36.14/CS:pg.2.359) **sāmisā vedanā**. **Anuttaravimokkhā** nāma arahattaphalaṁ. "Kudāssu nāmāhaṁ tadāyatanaṁ upasampajja viharissāmī"ti evaṁ pihaṁ upaṭṭhāpayato tasmiṁ anijjhamāne pihappaccayā **uppannadomanassavedanā**. Nekkhammanissitā upekkhāvedanā **nirāmisā adukkhamasukhā** nāma. Savisesaṁ pana dassetuṁ **"catutthajjhānavasena uppannā adukkhamasukhavedanā"**ti vuttaṁ.

Agārasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.36.15~18.)5~8. Paṭhama-ānandasuttādivaṇṇanā

263-266. **Heṭṭhā kathitanayāneva,** veneyyajjhāsayato pana tesaṁ desanāti daṭṭhabbaṁ. **Etthā**ti etesu catūsu suttesu. **Purimāni dve** "paṭhamaṁ jhānaṁ samāpannassa vācā paṭippassaddhā hotī"ti-ādinā nayena yāva khīṇāsavassa kilesapaṭippassaddhi, tāva desanāya pavattattā **"paripuṇṇapassaddhikānī"**ti vuttāni. Tāva paripūraṁ katvā adesitattā **"pacchimāni upaḍḍhapassaddhikāni, desanāyā"**ti-ādi vuttaṁ.

Paṭhama-ānandasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.36.19~20.)9~10. Pañcakaṅgasuttādivaṇṇanā

267-268. **Daṇḍamuggaraṁ** aggasoṇḍamuggaraṁ. Kāḷasuttapakkhipanaṁ **kāḷasuttanāḷi**. Vāsi-ādīni pañca aṅgāni assāti **pañcakaṅgo**. Vatthuvijjāya vuttavidhinā kattabbanissayāni ṭhapetīti **thapati**. **Paṇḍita-udāyitthero,** na lāḷudāyitthero. **Dvepānandā**ti Aṭṭhakathāya paduddhāro kato--"dvepi mayā Ānandā"ti pana pāḷiyaṁ. Pasādakāyasannissitā **kāyikā,** cetosannissitā **cetasikā**. Ādhipaccaṭṭhena sukhameva indriyanti **sukhindriyaṁ**. **Upavicāravasenā**ti rūpādīni upecca vicaraṇavasena. **Atīte** ārammaṇe. **Paccuppanne**ti addhāpaccuppanne. **Evaṁ** aṭṭhādhikaṁ sataṁ **aṭṭhasataṁ**.

Pāṭiyekko anusandhīti pucchānusandhi-ādīhi visuṁ tehi asammisso eko

anusandhi. **Ekāpi vedanā kathitā** "tatra, bhikkhave, sutavā ariyasāvako"ti āharitvā "phassapaccayā vedanā"ti. Yasmā Bhagavā (SṬ.36.19~20/CS:pg.2.360) catutthajjhānupekkhāvedanaṁ vatvā--"atthānanda, etasmā sukhā aññaṁ sukhan"ti-ādiṁ vadanto **thapatino vādaṁ upatthambhe**ti nāma. Tena hi upekkhāvedanā "sukhan"teva vuttā santasabhāvattā. **Abhikkantataran**ti ativiya kantataraṁ manoramataraṁ. Tenāha **"sundarataran"**ti. **Paṇītataran**ti padhānabhāvaṁ nītatāya uḷārataraṁ. Tenāha **"atappakataran"**ti. **Sukhanti vuttā** paṭipakkhassa suṭṭhu khādanena, sukaraṁ okāsadānamassāti vā. **Nirodho sukhaṁ nāma** sabbaso udayabbayābhāvato. Tenāha **"niddukkhabhāvasaṅkhātena sukhaṭṭhenā"**ti.

Sukhasmiṁyevāti sukhamicceva paññapeti. **Nirodhasamāpattiṁ sīsaṁ katvā**ti nirodhasamāpattidesanāya sīsaṁ uttamaṁ katvā. Desanāya uddesādhimutte uṭṭhāpetvā vitthāritattā **"neyyapuggalassa vasenā"**ti vuttaṁ. **Dasamaṁ** anantarasutte vuttanayattā **uttānatthameva**.

Pañcakaṅgasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.
Rahogatavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Aṭṭhasatapariyāyavaggo

(SṬ.36.21.)1. Sīvakasuttavaṇṇanā

269. Cūḷā pana assa mahatī atthi savisesā, tasmā **"moḷiyasīvako"**ti vuccati. **Channaparibbājako**ti kambalādinā kopīnapaṭicchādakaparibbājako. **Pittapaccayānī**ti pittahetukāni **"Tisso vedanā"**ti vatvā tāsaṁ sambhavaṁ dassetuṁ **"kathan"**ti-ādi vuttaṁ. **Kusalavedanā uppajjati** pittapaccayā. **Pittabhesajjaṁ karissāmī**ti bhesajjasambharaṇatthañceva tadatthaṁ āmisakiñjakkhasambharaṇatthañca pāṇaṁ hanatīti yojanā. **Majjhatto** bhesajjakaraṇe udāsīno.

Tasmāti yasmā pittādipaccayahetukanti attano ca lokassa ca paccakkhaṁ atidhāvanti ye samaṇā vā brāhmaṇā vā, tasmā tesaṁ micchā. Pittādīnaṁ tiṇṇampi samodhānasannipāte jātāni **sannipātikāni**. Purima-utuno visadiso utuvipariṇāmoti āha **"visabhāga-ututo jātānī"**ti (SṬ.36.21/CS:pg.2.361) Anudako thaddhalūkhabhūmivibhāgo **jaṅgaladeso,** vuttavipariyāyena **anupadeso** veditabbo. **Malayaṁ** himasītabahulo, itaro uṇhabahulo.

Attano pakaticariyānaṁ visamaṁ kāyassa pariharaṇavasena, jātāni pana asayhasahana-adesa-akālacaraṇādinā veditabbānīti āha **"mahābhāravahanā"**ti-ādi. Parassa upakkamato nibbattāni **opakkamikānī**ti āha--**"ayaṁ coro vā"**ti-ādi. **Kevalan**ti bāhirapaccayaṁ anapekkhitvā kevalaṁ teneva. Tenāha **"kammavipākatova jātānī"**ti. **Sakkā paṭibāhituṁ** patīkārena. **Lokavohāro nāma kathito** pittasamuṭṭhānādisamaññāya lokasiddhattā. Kāmaṁ sarīrasannissitā vedanā kammanibbattāva, tassā pana paccuppannapaccayavasena evamayaṁ lokavohāroti vuttañceva gahetvā paravādapaṭisedho katoti daṭṭhabbaṁ.

Sīvakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.36.22~28.)2~10. Aṭṭhasatasuttādivaṇṇanā

270-278. Vedanānaṁ aṭṭhādhikaṁ sataṁ, tassa aṭṭhasatassa tabbhāvassa pariyāyo kāraṇaṁ ettha atthīti **aṭṭhasatapariyāyo,** suttaṁ. Tenāha **"aṭṭhasatassa kāraṇabhūtan"**ti. **Dhammakāraṇan**ti pariyattidhammabhūtaṁ kāraṇaṁ. **Kāyikā**ti pañcadvārakāyikā. Tenāha **"kāmāvacareyeva labbhantī"**ti, kāmabhūmikāti attho. **Arūpāvacare natthi,** tibhūmikāti attho. Tenāha--"arūpe tikacatukkajjhānaṁ uppajjati, tañca kho lokuttaraṁ, na lokiyan"ti. **Itarā** upekkhāvedanā. **Upavicaranti** upecca pajjantīti attho. **Taṁsampayuttānan**ti vicārasampayuttānaṁ.

Paṭilābhatoti paṭiladdhabhāvato. **Samanupassato**ti paccavekkhato passato. **Atītaṁ** khaṇattayātikkamena atikkantaṁ, niruddhappattiyā **niruddhaṁ,** pakativijahanena **vipariṇataṁ**. **Samanussarato**ti cintayato. **Gehassitan**ti kāmaguṇanissitaṁ. Kāmaguṇā hi idha gehanissitadhammena gehapariyāyena vuttā.

Vipariṇāmavirāganirodhanti (SṬ.36.22~28/CS:pg.2.362) vipariṇāmanaṁ virajjanalakkhaṇaṁ nirujjhanañca viditvā. **Pubbe**ti atīte. **Etarahī**ti idāni vattamānā. **Sammappaññāya passato**ti vipassanāpaññāya ceva maggapaññāya ca yāthāvato passato. **Ussukkāpetun**ti vipassanaṁ paṭṭhapetvā maggapaṭivedhaṁ pāpetuṁ. Nibbānaṁ uddissa pavattitattā **nekkhammassitasomanassāni nāma**. **Lokāmisapaṭisaṁyuttānan**ti kāmaguṇanissitānaṁ. **Tadāyatanan**ti taṁ āyatanaṁ taṁ kāraṇaṁ arahattaṁ. **Anuttaresu vimokkhesū**ti ariyaphaladhammesu. **Pihan**ti adhigamicchaṁ.

Upekkhāti somanassarahita-aññāṇupekkhā. Bālyayogato **bālassa,** tato eva **mūḷhassa puthujjanassa**. Kilesodhīnaṁ maggodhīhi ajitattā **anodhijinassa**. Sattamabhavādito uddhaṁ pavattanavipākassa ajitattā **avipākajinassa**. Anekādīnave vaṭṭe ādīnavassa ajānanena **anādīnavadassāvino**. Paṭipattipaṭivedhabāhusaccābhāvena **assutavato puthujjanassa**. **Rūpaṁ sā nātivattati** na atikkamati ñāṇasampayuttābhāvato. **Sabbasaṅgāhako**ti sabbadhamme saṅgaṇhanako. **Tatiyādīni** yāva dasamā heṭṭhā vuttanayattā **uttānatthāneva**.

Aṭṭhasatasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.36.29.)11. Nirāmisasuttavaṇṇanā

279. Ārammaṇato sampayogato ca kilesāmisena **sāmisā**. **Nirāmisāyā**ti nissakkavacanaṁ. **Nirāmisatarāvā**ti ekaṁsavacanaṁ tassā tathā nissametabbatāya. Sā hi pīti sabbaso santakilesāmise santāne pavattiyā accantasabhāvadhammārammaṇavisayatāya sayampi sātisayaṁ santasabhāvākārena pavattiyā nirāmisāyapi nirāmisatarā vuttā. Tenāha **"nanu cā"**ti-ādi. Idāni tamatthaṁ upamāya sādhetuṁ **"yathā hī"**ti-ādimāha. **Appaṭihārikan**ti paṭiharaṇarahitaṁ appaṭihāraṁ, kenaci anāvaṭanti attho. **Sesavāresū**ti sukhavāra-upekkhāvāresu.

Vimokkhavāro pana na atidiṭṭho itarehi visadisattā. Tenāha **"vimokkhavāre panā"**ti-ādi. **Rūpapaṭisaṁyutto**ti bhāvitarūpapaṭisaṁyutto. Sāmiso nāma yasmā sāmisarūpapaṭibaddhavutti ceva sāmisarūpapaṭibhāgañca (SṬ.36.29/CS:pg.2.363) tasmā "rūpāmisan"ti vuccati, tena rūpāmisena **sāmiso nāma**. Arūpāmisassa abhāvato **arūpapaṭisaṁyutto** vimokkho **nirāmiso nāma**.

Nirāmisasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.
Aṭṭhasatapariyāyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.
Vedanāsaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

SṬ.37.Mātugāmasaṁyuttaṁ

1. Paṭhamapeyyālavaggo

(SṬ.37.1~2.)1~2. Mātugāmasuttādivaṇṇanā

280-281. **Aguṇaṅgehī**ti (SṬ.37.1~2/CS:pg.2.364) aguṇakoṭṭhāsehi. Rūpayatīti rūpaṁ, sarīrarūpaṁ. Sarīrarūpaṁ pāsaṁsaṁ etassa atthīti rūpavā, tappaṭikkhepena **na ca rūpavā,** sampannarūpo na hotīti attho. Ñātikulato aññato vā āgatāya bhogasampadāya abhāvena **na bhogasampanno**. **Dussīlo**ti nissīlo. Nissīlatāya eva cassā pubbuṭṭhāyitādi-ācārābhāvo vutto. **Ālasiyo**ti ālasiyatāya yutto. **Pajañcassa na labhatī**ti pajābhāvasīsena tassā parivārahāni vuttā. **Parivattetabban**ti purisavasena parivattetabbaṁ.

Mātugāmasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.37.3.)3. Āveṇikadukkhasuttavaṇṇanā

282. Āveṇitabbato mariyādāya visuṁ asādhāraṇato passitabbato **āveṇikāni**. Paṭipacceke puggale niyuttānīti **pāṭipuggalikāni**. **Paricārikabhāvan**ti upaṭṭhāyikabhāvaṁ.

Āveṇikadukkhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.37.4.)4. Tīhidhammehisuttādivaṇṇanā

283-303. **Maccheramalapariyuṭṭhitenā**ti macchariyamalena abhibhūtena. **Tenā**ti kassaci kiñci adānena ca. **Etaṁ** “maccheramalapariyuṭṭhitenā”ti-ādi vuttaṁ. **Vilokento vicarati** issāpakatacittatāya. **Pañcamādīni** yāva ekādasamā **uttānatthāneva**.

Tīhidhammehisuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Balavaggo

(SṬ.37.25.)1. Visāradasuttavaṇṇanā

304. **Rūpasampatti** (SṬ.37.25/CS:pg.2.365) **rūpabalaṁ** taṁsamaṅgino upatthambhakabhāvato. Esa nayo sesesupi. Balāni hi sattānaṁ vuḍḍhiyā upatthambhakapaccayo hoti, yathā taṁ āhāro. Tenāha-- **"imānī"**ti-ādi.

Visāradasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.37.26~35.)2~10. Pasayhasuttādivaṇṇanā

305-313. **Abhibhavitvā** sabbaṁ antojanaṁ sāmikañca. **Nāsentī**ti nāsanaṁ adassanaṁ nenti nīharantīti attho.

Pasayhasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.
Mātugāmasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

SṬ.38.Jambukhādakasaṁyuttaṁ

(SṬ.38.1.)1. Nibbānapañhasuttavaṇṇanā

314. **Nibbānaṁ** (SṬ.38.1/CS:pg.2.366) **āgammā**ti ettha **āgammā**ti sabbasaṅkhārehi nibbinnassa visaṅkhāraninnassa gotrabhunā vivaṭṭitamānasassa maggena sacchikaraṇenāti attho. Sacchikiriyamānañhi taṁ adhigantvā ārammaṇapaccayabhūtañca paṭicca adhipatipaccayabhūte ca tasmiṁ paramassāsabhāvena vimuttasaṅkhārassa paramagatibhāvena ca patiṭṭhānabhūte patiṭṭhāya khayasaṅkhāto maggo rāgādike khepetīti taṁsacchikaraṇābhāve rāgādīnaṁ anuppattinirodhagamanābhāvato **"nibbānaṁ āgamma rāgo khīyatī"**ti vuttaṁ.

Imināva suttenāti imināva jambukhādakasuttena. **Kilesakkhayamattaṁ nibbānanti vadeyya** "rāgakkhayo"ti-ādinā Sutte āgatattā. "Kilesakkhayamattan"ti avisesena vuttattā āha **"kassā"**ti-ādi. **Addhā attanoti vakkhati** "parassa kilesakkhayena parassa nibbānasampatti na yuttā"ti. Nibbānārammaṇakaraṇena gotrabhukkhaṇe kilesakkhayappattitā ca āpannāti āha--**"kiṁ pana tesu akhīṇesuyevā"**ti-ādi. Nanu ārammaṇakaraṇamattena kilesakkhayo anuppattoti na sakkā vattuṁ. Cittañhi atītānāgatādisabbaṁ ālambanaṁ karoti, na nipphannamevāti. Gotrabhūpi maggena yā kilesānaṁ anuppattidhammatā kātabbā, taṁ ārabbha pavattissatīti? Na, appattanibbānassa nibbānārammaṇañāṇābhāvato. Na hi aññe dhammā viya nibbānaṁ, taṁ pana atigambhīrattā appattena ālambituṁ na sakkā, tasmā tena gotrabhunā pattabbena tikālikasabhāvātikkantagambhīrabhāvena bhavitabbaṁ, kilesakkhayamattataṁ vā icchato gotrabhuto puretaraṁ nipphannena kilesakkhayena bhavitabbaṁ. Appattakilesakkhayārammaṇakaraṇe hi sati gotrabhuto puretaracittānipi ālambeyyunti.

Tasmāti-ādi vuttasseva atthassa nigamanaṁ. **Taṁ panetaṁ** nibbānaṁ. **Rūpino dhammā arūpino dhammāti-ādīsū**ti **ādi**saddena lokuttara-anāsavādīnaṁ saṅgaho daṭṭhabbo. Arūpadhammādibhāvaggahaṇena cassa parinipphannatā dīpitā. Tenāha **"na kilesakkhayamattamevā"**ti. Kilesakkhayamattatāya (SṬ.38.1/CS:pg.2.367)

hi sati nibbānassa bahutā āpajjati "yattakā kilesā khīyanti, tattakāni nibbānānī"ti. Abhāvassabhāvato gambhīrādibhāvo asaṅkhatādibhāvo ca na siyā, vutto ca so nibbānassa, tasmāssa paccetabbo parinipphannabhāvo. Yasmā ca sammutisaccārammaṇaṁ saṅkhatadhammārammaṇaṁ vā samucchedavasena kilese pajahituṁ na sakkoti, yato mahaggatañāṇaṁ vipassanāñāṇaṁ vā kilesavikkhambhanavasena tadaṅgavasena vā pajahati, tasmā ariyamaggañāṇassa sammutisaccasaṅkhatadhammārammaṇehi viparītasabhāvena ārammaṇena bhavitabbaṁ. Tathā hi taṁ samucchedavasena kilese pajahīti evaṁ parinipphannāsaṅkhatasabhāvaṁ nibbānanti niṭṭhamettha gantabbanti.

Nibbānapañhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.38.3~15.)3~15. Dhammavādīpañhasuttādivaṇṇanā

316-328. **Pahāya gatattā**ti ariyamaggena jahitvā ñāṇagamanena gatattā. **Suṭṭhu gatā**ti sammā gatā paṭipannāti **Sugatā**. **Parijānanatthan**ti tīhi pariññāhi parijānanatthaṁ. **Dukkhasaṅkhāto**ti "dukkhan"ti saṅkhātabbo viditabbo ca **dukkhasabhāvo** dhammo **dukkhadukkhatā**. Yasmā dukkhavedanāvinimuttasaṅkhatadhamme sukhavedanāya ca yathā idha saṅkhāradukkhatā vipariṇāmadukkhatāti dukkhapariyāyo niruppateva, tasmā dukkhasabhāvo dhammo ekena dukkhasaddena visesetvā vutto **"dukkhadukkhatā"**ti. **Sesapadadvaye**ti saṅkhāradukkhatā vipariṇāmadukkhatāti etasmiṁ padadvaye. Saṅkhārabhāvena dukkhasabhāvo **saṅkhāradukkhatā**. Sukhassa vipariṇāmanena dukkhasabhāvo **vipariṇāmadukkhatā**.

Dhammavādīpañhasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.38.16.)16. Dukkarapañhasuttavaṇṇanā

329. **Pabbajjāyā**ti (SṬ.38.16/CS:pg.2.368) pabbajitapaṭipattiyaṁ. **Dhammānudhammappaṭipanno bhikkhū**ti dhammānudhammaṁ paṭipajjamāno bhikkhu. **Pātan**ti pāto. **Nacirassan**ti khippameva. Tenāha **"lahuyevā"**ti.

Dukkarapañhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.
Jambukhādakasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.39./CS:pg.2.368)

SṬ.39.Sāmaṇḍakasaṁyuttavaṇṇanā

330-331. **Imināva nayenā**ti yo jambukhādakasaṁyutte atthanayo, imināva nayena. Iminā hi dve saṁyuttāni pāḷito atthato ca aññamaññaṁ sadisānevāti dasseti.

Sāmaṇḍakasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

SṬ.40.Moggallānasaṁyuttaṁ

(SṬ.40.1~8.)1~8. Paṭhamajjhānapañhasuttādivaṇṇanā

332-339. Kāmasahagatesu (SṬ.40.1~8/CS:pg.2.369) saññāmanasikāresu upaṭṭhahantesu byāpādādisahagatāpi saññāmanasikārā yathāpaccayaṁ upaṭṭhahantiyevāti vuttaṁ **"kāmasahagatāti pañcanīvaraṇasahagatā"**ti. Nīvaraṇānañhettha nidassanamattametaṁ, yadidaṁ kāmaggahaṇaṁ. Pahīnāvasesā cettha nīvaraṇā veditabbā, tasmā pañcaggahaṇaṁ na kattabbaṁ. **Tassā**ti mahāmoggallānattherassa **santato upaṭṭhahiṁsu** aciṇṇavasitāya. Tenāha **"hānabhāgiyaṁ nāma ahosī"**ti. **Ārammaṇa …pe… sahagatanti vuttaṁ** itaresaṁ abhāvato.

Paṭhamajjhānapañhasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.40.9.)9. Animittapañhasuttavaṇṇanā

340. **Vipassanāsamādhiṁyeva,** na phalasamādhiṁ. **Chejjakiccaṁ na nipphajjati** avicchedavasena appavattanato. **Nikantī**ti vipassanaṁ assādentī pavattataṇhā. **Sādhetuṁ nāsakkhi** upakkiliṭṭhattā. **Nimittānusārī**ti niccasukha-attanimittānaṁ apūraṇato rāgadosamohanimittānipettha nimittāneva. **Vuṭṭhāna …pe… samādhin**ti etena yāva maggo nādhigato, tāva vuṭṭhānagāminivipassanamanuyuñjantopi yathārahaṁ animittaṁ appaṇihitaṁ suññataṁ cetosamādhiṁ anuyutto viharatīti vattabbataṁ arahatīti dasseti. **Vipassanāsampayuttan**ti vipassanāsaṅkhātañāṇasampayuttaṁ. **Cetosamādhin**ti cittasīsena vipassanāsamādhimāha. **Uparimaggaphalasamādhin**ti paṭhamamaggasamādhissa pageva adhigatattā.

Animittapañhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.40.10~11.)10~11. Sakkasuttādivaṇṇanā

341-342. **Aveccappasādenā**ti (SṬ.40.10~11/CS:pg.2.370) vatthuttayaṁ yāthāvato ñatvā uppannapasādena, maggenāgatapasādenāti attho. So pana kenaci asaṁhāriyo asampavedhīti āha **"acalappasādenā"**ti. **Abhibhavanti** attano puññānubhāvena.

Sakkasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.
Moggallānasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

SṬ.41.Cittasaṁyuttaṁ

(SṬ.41.1.)1. Saṁyojanasuttavaṇṇanā

343. **Bhogagāman**ti (SṬ.41.1/CS:pg.2.371) bhoguppattigāmaṁ. **Pavattatī**ti appaṭihataṁ hutvā pavattati paṭisambhidappattiyā.

Saṁyojanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.41.2.)2. Paṭhama-isidattasuttavaṇṇanā

344. **Avisāradattā**ti pañhaṁ byākātuṁ veyyattiyābhāvena asamatthattā. Upāsako theresu byākātuṁ asakkontesu sayaṁ byākātukāmo pucchati, na vihesādhippāyo. Paṭhamavacanena abyākaronte disvāva punappunaṁ pucchitaṁ viheso viya hotīti katvā vuttaṁ **"vihesetī"**ti.

Paṭhama-isidattasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.41.3.)3. Dutiya-isidattasuttavaṇṇanā

345. **Avantiyā**ti avantiraṭṭhe, taṁ pana majjhimapadesato dakkhiṇadisāyaṁ. Tenāha **"dakkhiṇāpathe"**ti. **Adhippāyenā**ti tassa vacanassa anumodanādhippāyena vadati, na pana tato kiñci gahetukāmatādhippāyena.

Dutiya-isidattasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.41.4.)4. Mahakapāṭihāriyasuttavaṇṇanā

346. **Tesaṁ anujānanto**ti tesaṁ dāsakammakarānaṁ sesake yathāruci vicāraṇaṁ anujānanto. **Kudhitan**ti balavatā sūriyasantāpena saṅkuthitaṁ (SṬ.41.4/CS:pg.2.372) Tenāha **"heṭṭhā"**ti-ādi. **Atitikhiṇan**ti ativiya tikkhadhātukaṁ. **Asambhinnapadan**ti aññattha anāgatattā tipiṭake avomissakapadaṁ, idheva āgatapadanti attho. **Paṭilīyamānenā**ti paṭikaṁsena visesanena vilīyamānena kāyena.

Ettha cāti etasmiṁ adhiṭṭhāniddhikaraṇe. **Abbhamaṇḍapaṁ katvā**ti samantato chādanavasena maṇḍapaṁ viya meghapaṭalaṁ uppādetvā. **Devo**ti megho. **Ekamekaṁ** phusitakaṁ **phusāyatu** jālavinaddhaṁ viya vassatu. Evaṁ vuttappakārena nānāparikammaṁ nānādhiṭṭhānaṁ ekato parikammaṁ ekato adhiṭṭhānanti catukkamettha sambhavatīti dasseti **"ettha cā"**ti-ādinā. **Yathā tathā**ti yathāvuttesu catūsu pakāresu yena vā tena vā pakārena **karontassa**. **Kataparikammassā**ti "evaṁ vā evaṁ vā hotū"ti pavattitaparikammacittassa. **"Parikammānantarenā**ti adhiṭṭhānacittuppādanatthaṁ samāpannapādakajjhānato vuṭṭhāya adhiṭṭhānacittassa ekāvajjanavīthiyaṁ pavattaparikammaṁ sandhāya vuttan"ti vadanti.

Mahakapāṭihāriyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.41.5.)5. Paṭhamakāmabhūsuttavaṇṇanā

347. Elaṁ vuccati doso, taṁ etassa natthīti nelaṁ, taṁ aṅgaṁ etassāti **nelaṅgo,** suvisuddhasīlaguṇo. Tenāha "nelaṅganti kho, bhante, sīlānametaṁ adhivacanan"ti. Aṭṭhakathāyaṁ pana dosābhāvameva dassetuṁ **"nelaṅgoti niddoso"**ti vuttaṁ. **Etaṁ bhikkhuṁ āgacchantan**ti Mahākappinattheraṁ sandhāya vuttaṁ. **Attano diṭṭhena kathesī**ti attano sabbaññutaññāṇena paccakkhato upalakkhitena atthena kathesi. **Ayaṁ pana nayaggāhenā**ti ayaṁ pana gahapati asutvā kevalaṁ nayaggāhena āha.

Paṭhamakāmabhūsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.41.6.)6. Dutiyakāmabhūsuttavaṇṇanā

348. **Nirodhaṁ** (SṬ.41.6/CS:pg.2.373) **valañjeti** anāgāmibhāvato. **Ime saṅkhārā**ti ime "kāyasaṅkhāro, vacīsaṅkhāro, cittasaṅkhāro"ti vuccamānā tayo saṅkhārā. Saddatopi, atthatopi **aññamaññaṁ missā,** tato eva **āluḷitā** ākulā, **avibhūtā** dubbibhāvanā, **duddīpanā** asaṅkarato dīpetuṁ dukkarā. Tathā hi kusalacetanā eva "kāyasaṅkhāro"tipi vuccati, "vacīsaṅkhāro"tipi, "cittasaṅkhāro"tipi. Assāsapassāsāpi katthaci "kāyasaṅkhāro"ti, vitakkavicārāpi "vacīsaṅkhāro"ti vuccanti, saññāvedanāpi "cittasaṅkhāro"ti vuccanti. Tena vuttaṁ **"tathā hī"**ti-ādi. Tattha ākaḍḍhitvā gahaṇaṁ **ādānaṁ,** sampattassa hatthe karaṇaṁ **gahaṇaṁ,** gahitassa vissajjanaṁ **muñcanaṁ,** phandanaṁ **copanaṁ pāpetvā** nipphādetvā. **Hanusañcopanan**ti kāyaviññattivasena pubbabhāge hanusañcopanaṁ katvā. Evañhi vacībhedakaraṇaṁ. **Evaṁ ime**ti-ādi yathāvuttassa atthassa nigamanaṁ.

Padatthaṁ pucchati itarasaṅkhārehi padatthato visesaṁ kathāpessāmīti. **Kāyanissitā**ti ettha kāyanissitatā ca nesaṁ tabbhāvabhāvitāya veditabbā, na kāyassa nissayapaccayatāvasenāti dassento **"kāye sati honti, asati na hontī"**ti āha. **Kāyo**ti cettha karajakāyo daṭṭhabbo. **Cittanissitā**ti cittaṁ nissāya taṁ nissayapaccayabhūtaṁ labhitvā uppannā.

"Samāpajjāmī"ti padassa samīpe vuccamānaṁ "samāpajjissan"ti padaṁ āsannānāgatakālavācī eva bhavituṁ yuttaṁ, na itaranti āha--**"padadvayena nevasaññānāsaññāyatanasamāpattikālo kathito"**ti. Tayidaṁ tassa tathā vattabbatāya vuttaṁ, na pana tassa tathā cittapavattisambhavato. Samāpannepi eseva nayo. **Purimehī**ti "samāpajjissaṁ samāpajjāmī"ti dvīhi padehi. **Pacchimenā**ti "samāpanno"ti padena.

Bhāvitaṁ hoti uppāditaṁ hoti nirodhasamāpannatthāya. Anupubbasamāpattisamāpajjanasaṅkhātāya nirodhabhāvanāya taṁ cittaṁ bhāvitaṁ hoti. Tenāha **"yaṁ tan"**ti-ādi. **Dutiyajjhāneyevā**ti dutiyajjhānakkhaṇe **nirujjhati**. Tattha anuppajjanato anuppādanato heṭṭhā nirodhoti adhippeto. Catunnaṁ arūpakkhandhānaṁ tajjā parikammasiddhā yā appavatti (SṬ.41.6/CS:pg.2.374) tattha "nirodhasamāpattisaññā"ti, yā nesaṁ tathā appavatti. Sā **"antonirodhe nirujjhatī"**ti vuttā.

"Cittasaṅkhāro niruddho"ti vacanato tadaññesaṁ anirodhaṁ icchantānaṁ vādaṁ dassento **"cittasaṅkhāro niruddhoti vacanato"**ti-ādiṁ vatvā tattha atippasaṅgadassanamukhena taṁ vādaṁ nisedhetuṁ **"te vattabbā"**ti-ādimāha.

Abhinivesaṁ akatvāti yathāgate byañjanamatte abhinivesaṁ akatvā. **Ācariyānaṁ naye**ti ācariyānaṁ paramparāgate dhammanaye dhammanettiyaṁ **ṭhatvā**.

Kiriyamayapavattasminti parittabhūmakakusalākusaladhammapabandhe **vattamāne**. Tasmiñhi vattamāne kāyika-vācasika-kiriyasampavatti hoti, dassana-savanādivasena ārammaṇaggahaṇe pavattamāneti attho. Tenāha --**"bahiddhārammaṇesu pasāde ghaṭṭentesū"**ti. **Makkhitāni viyā**ti puñchitāni viya honti ghaṭṭanāya vibādhitattā. Etenāyaṁ ghaṭṭanā pañcadvārikaviññāṇānaṁ vegasā uppajjanāya na ārammaṇanti dasseti. Tenevāha--**"antonirodhe pañca pasādā ativiya virocantī"**ti.

Tato paraṁ sacittako bhavissāmīti idaṁ atthato āpannaṁ gahetvā vuttaṁ--"ettakaṁ kālaṁ acittako bhavissāmī"ti eteneva tassa atthassa siddhattā. **Yaṁ evaṁ bhāvitan**ti ettha visuṁ cittassa bhāvanā nāma natthi, addhānaparicchedaṁ pana katvā nirodhasamāpattatthāya kātabbaparikammabhāvanāya eva tassa sijjhanato.

Sā panesā nirodhakathā. **Dvīhi balehī**ti samathavipassanābalehi. **Tayo ca saṅkhārānan**ti tiṇṇaṁ kāyavacīcittasaṅkhārānaṁ paṭippassaddhiyā. **Soḷasahi ñāṇacariyāhī**ti aniccānupassanādīnaṁ aṭṭhannaṁ anupassanāñāṇānaṁ, aṭṭhannañca maggaphalañāṇānaṁ vasena imāhi soḷasahi ñāṇappavattīhi. **Navahi samādhicariyāhī**ti aṭṭha samāpattiyo aṭṭha samādhicariyā, tāsaṁ upacārasamādhi samādhibhāvasāmaññena ekā samādhicariyāti evaṁ navahi samādhicariyāhi. **Vasībhāvatāpaññā**ti vasībhāvatāsaṅkhātā paññā. **Sabbākārena Visuddhimagge kathitā,** te tāva ākārā (SṬ.41.6/CS:pg.2.375) tiṭṭhantu, sarūpamattassa panassa vattabbanti āha--**"ko panāyaṁ nirodho nāmā"**ti. Yadi khandhānaṁ appavatti, **atha kimatthametaṁ** jhānasukhādiṁ viya **samāpajjantī**ti āha **"saṅkhārānan"**ti-ādi.

Phalasamāpatticittanti arahattaṁ anāgāmiphalacittaṁ. "Tato paraṁ bhavaṅgasamaye"ti vuttattā āha **"kiṁ pana …pe… na samuṭṭhāpetī"**ti. **Samuṭṭhāpeti** rūpasamuppādakattā. **Imassā**ti nirodhaṁ samāpannabhikkhuno. **Sā na samuṭṭhāpetī**ti sā catutthajjhānikā phalasamāpatti na samuṭṭhāpeti assāsapassāse. Phalasamāpattiyā catutthajjhānikabhāvo kathaṁ nicchitoti āha--**"kiṁ vā etenā"**ti-ādi. Vakkhamānākārenapi parihāro hotīti. **Santasamāpattito**ti nirodhasamāpattimeva sandhāya vadati. **Abbohārikā honti** atisukhumasabhāvattā, sañjīvattherassa pubbe samāpattikkhaṇe assāsapassāsā abbohārikabhāvaṁ gacchanti. Tena vuttaṁ **"bhavaṅgasamayenevetaṁ kathitan"**ti.

Kiriyamaya …pe… uppajjatīti kasmā vuttaṁ? Nanu bhavaṅguppattikālampi vitakkavicārā uppajjantevāti? Kiñcāpi uppajjanti, vacīsaṅkhāralakkhaṇappattā pana na hontīti imamatthaṁ dassetuṁ **"kiṁ bhavaṅgan"**ti-ādi vuttaṁ.

Suññato phassoti-ādayo saguṇenapi ārammaṇenāti ārammaṇabhūtametaṁ. **Suññatā nāma phalasamāpatti** niccasukha-attasabhāvato suññattā. **"Suññato phasso"ti vuttaṁ** vuttanayena suññasabhāvattā. **Animittā nāma phalasamāpatti** rāganimittādīnaṁ abhāvato. **Appaṇihitā nāma phalasamāpatti** rāgapaṇidhi-ādīnamabhāvato. Sesaṁ vuttanayameva. Tenāha **"animittappaṇihitesupi eseva nayo"**ti. **Rāganimittādīnan**ti ettha **ādi**-saddena saṅkhāranimittassapi saṅgaho daṭṭhabbo. Yadaggena phalasamāpattisamphasso suññato nāma, tadaggena phalasamāpattipi suññatā nāma, phassasīsena pana desanā āgatāti tathā vuttaṁ. Animittappaṇihitesupi eseva nayo.

Āgamanaṁ ettha, etāyāti vā āgamanikā, sā eva **āgamaniyā** ka-kārassa ya-kāraṁ katvā. **Vuṭṭhāti** nimittato maggassa uppādanena. **Animittā nāma** niccanimittassa

ugghāṭanato. Ettha ca vuṭṭhānameva pamāṇaṁ, na (SṬ.41.6/CS:pg.2.376) pariggahadassanāni. **Appaṇihitā nāma** sukhapaṇidhiyā paṭipakkhato. **Suññatā nāma** attadiṭṭhiyā ujupaṭipakkhattā sattasuññatāya sudiṭṭhattā. **Maggo animitto nāma** vipassanāgamanato. **Phalaṁ animittaṁ nāma** maggāgamanato. **Vikappo āpajjeyya** āgamanassa vavatthānassa abhāvena, vipassanāya animittādināmalābho avavatthitoti adhippāyo. Tena vuttaṁ **"tasmā"**ti-ādi. Yasmā pana sā maggavuṭṭhānakāle evarūpāpi hotīti tassa vasena maggaphalānaṁ viya phassassapi pavattirūpattā yathāvutto vikappo anavasaroti daṭṭhabbaṁ. **Tayo phassā phusantī**ti puggalabhedavasena vuttaṁ. Na hi ekaṁyeva puggalaṁ etasmiṁ khaṇe tayo phassā phusanti. "Tividho phasso phusatī"ti vā bhavitabbaṁ. Yasmā pana "nirodhaphalasamāpattiyā vuṭṭhitassā"ti-ādi yassa yathāvuttā tayo eva phassā sambhavanti, tassa anavasesaggahaṇavaseneva vuttaṁ **"tayo phassā phusantī"**ti.

Nibbānaṁ viveko nāma sabbasaṅkhāravivittabhāvato. Tasmiṁ viveke ekanteneva ninnapoṇattā eva hi te paṭippassaddhasabbussukkā uttamapurisā catunnaṁ khandhānaṁ appavattiṁ anavasesaggahaṇalakkhaṇaṁ nirodhasamāpattiṁ samāpajjantīti.

Dutiyakāmabhūsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.41.7.)7. Godattasuttavaṇṇanā

349. **Nesan**ti appamāṇacetovimutti-ākiñcaññacetovimuttisaññitānaṁ jhānānaṁ. Atthopi nānāti ānetvā yojanā. Pharaṇa-appamāṇatāya **"appamāṇā cetovimuttī"**ti laddhanāmaṁ brahmavihārajjhānanti āha **"bhūmantarato"**ti-ādi. **Ākiñcaññā cetovimuttī**ti ākiñcaññāyatanajjhānanti āha **"bhūmantarato"**ti-ādi. **Vipassanā**ti aniccānupassanā, sabbāpi vā. **Pamāṇakaraṇo** nāma yassa sayaṁ uppajjati, tassa guṇābhāvadassanavasena pamāṇakaraṇato.

Pharaṇa-appamāṇatāyāti (SṬ.41.7/CS:pg.2.377) pharaṇavasena appamāṇagocaratāya. **Nibbānampi appamāṇameva** pamāṇagocarānaṁ kilesānaṁ ārammaṇabhāvassapi anāgamanato. **Khalan**ti khale pasāritasālisīsādibhaṇḍaṁ. **Kiñcehī**ti maddassu. Tenāha **"maddanaṭṭho"**ti. Ārammaṇabhūtaṁ, palibuddhakaṁ vā natthi etassa kiñcananti akiñcanaṁ, akiñcanameva **ākiñcaññaṁ**.

Rūpanimittassāti kasiṇarūpanimittassa. **Na gahitā**ti sarūpato na gahitā, atthato pana gahitā eva. Tenāha --**"sā suññā rāgenāti-ādivacanato sabbattha anupavitthāvā"**ti.

Nānāti saddavasena. **Ekatthā**ti ārammaṇavasena ārammaṇabhāvena ekasabhāvā. Tenāha **"appamāṇaṁ …pe… ekatthā"**ti. **Ārammaṇavasenā**ti ārammaṇassa vasena. Cattāro hi maggā, cattāri phalāni ārammaṇavasena nibbānapaviṭṭhatāya ekatthā ekārammaṇā. **Aññasmiṁ pana ṭhāne**ti idaṁ visuṁ visuṁ gahetvā vuttaṁ appamāṇādi pariyāyavuttaṁ, nibbānaṁ ārabbha pavattanato. Tasmā **"aññasmin"**ti idaṁ tena tena pariyāyena tattha tattha āgatabhāvaṁ sandhāya vuttaṁ.

Godattasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.41.8.)8. Nigaṇṭhanāṭaputtasuttavaṇṇanā

350. **Āgatāgamo**ti vācuggatapariyattidhammo. **Viññātasāsano**ti paṭividdhasatthusāsano. Tenāha **"anāgāmī"**ti-ādi. **Naggabhoggan**ti avasanabhāvena naggaṁ, kuṭilajjhāsayatāya bhoggaṁ, tato eva **nissirikaṁ**. Naggatāya hi so rūpena nissiriko, bhoggatāya cittena. **Bhagavato saddhāyā**ti Bhagavati saddhāya. Tasmiṁ saddahanā okappanā tassa saddhātipi vattabbataṁ labhati. **Gacchāmī**ti āgacchāmi, bujjhāmīti attho. Etaṁ nigaṇṭhena pucchitamatthamāha.

Kāyaṁ unnāmetvāti kāyaṁ abbhunnāmetvā. **Kucchiṁ nīharitvā**ti piṭṭhiyā ninnamanena kucchiṁ purato nīharitvā. **Gīvaṁ** pasāraṇavasena **paggayha** paggahetvā (SṬ.41.8/CS:pg.2.378) **sabbaṁ disaṁ pekkhamāno**. Sabbamidaṁ nigaṇṭhassa pahaṭṭhākāradassanatthaṁ "idāni samaṇassa Gotamassa upari vādaṁ āropetuṁ labbhatī"ti. Tenāha **"vātaṁ vā so"**ti-ādi. **Sakāraṇā**ti yuttisahitā. **Pañhamaggo**ti pañhasaṅkhāto vīmaṁsā, evaṁ bhavitabbanti citteneva parivīmaṁsā pañhā. **Eko uddeso**ti ekaṁ uddisanaṁ atthassa saṁkhittavacanaṁ. **Veyyākaraṇan**ti niddisanaṁ atthassa vicāretvā kathanaṁ. **Evan**ti iminā nayena. **Sabbatthā**ti sabbesu pañhuddesaveyyākaraṇesu attho vitthārato veditabbo.

Nigaṇṭhanāṭaputtasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.41.9.)9. Acelakassapasuttavaṇṇanā

351. Alaṁ samattho ariyabhāvāyāti **alamariyo**. Ñeyyajānanaṭṭhena ñāṇameva paccakkhato dassanaṭṭhena ñāṇadassanaṁ, soyeva atisayaṭṭhena **ñāṇadassanaviseso**. Pāvaḷā vuccati ānisadapadeso, taṁ pāvaḷaṁ rajoharaṇatthaṁ nipphoṭīyati etāyāti **pāvaḷanipphoṭanā,** morapiñchavatti.

Acelakassapasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.41.10.)10. Gilānadassanasuttavaṇṇanā

352. Mattarājā nāma eko bhummadevo bhūtādhipati surāpotalarukkhanivāsī. Tena vuttaṁ **"mattarājakāle"**ti. **"Osadhitiṇavanappatīsū"**ti vatvā te yathākkamaṁ dassento **"harītakā …pe… rukkhesu cā"**ti āha. **Patthanāvasena** cittaṁ **ṭhapehi**. **Samijjhissatī**ti yathādhippāyaṁ samijjhissati. **Tena hī**ti yasmā taṁ devāpi āsannamaraṇaṁ maññanti, tasmā sā varameva bhavissati, taṁ tumhākaṁ dīgharattaṁ hitāya sukhāya bhavissatīti adhippāyo.

Gilānadassanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Cittasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

SṬ.42.Gāmaṇisaṁyuttaṁ

(SṬ.42.1.)1. Caṇḍasuttavaṇṇanā

353. "Yena (SṬ.42.1/CS:pg.2.379) midhekacco caṇḍo caṇḍotveva saṅkhaṁ gacchatī"ti evaṁ pañhapucchanena dhammasaṅgāhakattherehi **caṇḍoti gahitanāmo**. **Pākaṭaṁ karotīti dasseti** attano caṇḍabhāvaṁ.

Caṇḍasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.42.2.)2. Tālapuṭasuttavaṇṇanā

354. Vāloti vuccati tālo, tassa tālapuṭaṁ nāma. Yathā āmalakīphalasamānakaṁ, so pana tālasadisamukhavaṇṇattā **tālapuṭoti evaṁnāmako**. Tenāha **"tassa kirā"**ti-ādi. **Abhinīhārasampanno** anekesu kappesu sambhatasāvakabodhisambhāro. Tathā hesa asītiyā mahāsāvakesu abbhantaro jāto. **Sahassaṁ denti** naccaṁ passitukāmā. **Samajjavesan**ti nepaccavesaṁ. **Kīḷaṁ katvā**ti naccakīḷitaṁ kīḷitvā, naccitvāti attho.

Pubbe tathāpavattavuttantadassane **saccena,** tabbipariyāye **alikena**. **Rāgapaccayā**ti rāguppattiyā kāraṇabhūtā. **Mukhato …pe… dassanādayo**ti **ādi**-saddena mukhato aggijālanikkhamadassanādike saṅgaṇhāti. **Aññe ca …pe… abhinayā**ti kāmassādasaṁyuttānaṁ siṅgārahassa-abbhutarasānañceva "aññe cā"ti vuttasantabībhaccharasānañca dassanakā abhinayā. **Dosapaccayā**ti dosuppattiyā kāraṇabhūtā. **Hatthapādacchedādī**ti **ādi**-saddena saṅgahitānaṁ ruddavīrabhayānakarasānaṁ dassanakā abhinayā. **Mohapaccayā**ti mohuppattiyā kāraṇabhūtā. **Evamādayo**ti **ādi**-saddena saṅgahitānaṁ karuṇāsantabhayānakarasānaṁ dassanakā abhinayā. Te hi rase sandhāya pāḷiyaṁ "ye dhammā rajanīyā, ye dhammā dosanīyā, ye dhammā mohanīyā"ti ca vuttaṁ.

Naṭavesaṁ (SṬ.42.2/CS:pg.2.380) **gahetvāva paccanti** kammasarikkhavipākavasena. **Taṁ sandhāyā**ti taṁ yathāvuttaṁ niraye paccanaṁ sandhāya. **Etaṁ** "pahāso nāma nirayo, tattha upapajjatī"ti **vuttaṁ**. Yathā loke atthavisesavasena sakammakānipi padāni akammakāni bhavanti "vimuccati puriso"ti, evaṁ idha atthavisesavasena akammakaṁ sakammakaṁ katvā vuttaṁ--**"nāhaṁ, bhante, etaṁ rodāmī"**ti. Ko pana so atthaviseso? Asahanaṁ akkhamanaṁ, tasmā **na rodāmi** na sahāmi, na akkhamāmīti attho. Rodanakāraṇañhi asahanto tena abhibhūto rodati. Tamevassa sakammakabhāvassa kāraṇabhūtaṁ atthavisesaṁ **"na assuvimocanamattenā"**ti vuttaṁ. **Mataṁ vā, amma, rodantī**ti etthāpi mataṁ rodanti, tassa maraṇaṁ na sahanti, nakkhamantīti pākaṭoyamatthoti.

Tālapuṭasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.42.3~5.)3~5. Yodhājīvasuttādivaṇṇanā

355-357. Yujjhanaṁ yodho, so ājīvo etassāti **yodhājīvo**. Tenāha--**"yuddhena**

jīvikaṁ kappanako”ti, **ussāhaṁ vāyāmaṁ karotī**ti yujjhanavasena ussāhaṁ vāyāmaṁ karoti. **Pariyāpādentī**ti maraṇapariyantikaṁ āpadaṁ pāpenti. Tenāha **“maraṇaṁ paṭipajjāpentī”**ti. **Duṭṭhu ṭhapitan**ti duṭṭhākārena attano paresañca atthāvahabhāvaṁ na gataṁ paṭipannaṁ. Parehi saṅgāme jitā hatā ettha jāyantīti **parajito nāma nirayo**. Asidhanugadāyasaṅkucakkāni **pañcāvudhāni**. **Taṁ sandhāyā**ti taṁ yodhājīvaṁ puggalaṁ sandhāya. **Etaṁ** “yo so”ti-ādi **vuttaṁ**. **Catutthapañcamesū**ti hatthāroha-assārohasuttesu. **Eseva nayo**ti eso tatiye vutto eva atthato visesābhāvato.

Yodhājīvasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.42.6.)6. Asibandhakaputtasuttavaṇṇanā

358. **Pacchābhūmivāsino**ti (SṬ.42.6/CS:pg.2.381) aparadesavāsino. **Udakasuddhikabhāvajānanatthāyā**ti attano udakasuddhikabhāvaṁ jānanatthañceva lokassa ca udakena suddhi hotīti imassa atthassa jānanatthañca. **Upari yāpentī**ti upari brahmalokaṁ yāpenti. **Sammā ñāpentī**ti sammā ujukaṁyeva saggaṁ lokaṁ gamenti. Tenāha--**“saggaṁ nāma okkāmentī”**ti, avakkāmenti ogāhāpentīti attho. **Anuparigaccheyyā**ti anuparito gaccheyya.

Asibandhakaputtasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.42.7.)7. Khettūpamasuttavaṇṇanā

359. **Thaddhan**ti kathinaṁ lūkhaṁ. **Ūsaran**ti ūsajātaṁ. Catūhipi oghehi anabhibhavanīyatāya **ahaṁ dīpo**. Sabbaparissayehi anabhibhavanīyatāya **ahaṁ leṇo**. Sabbadukkhaparittāsanato tāyanaṭṭhena **ahaṁ tāṇaṁ**. Sabbabhayahiṁsanato **ahaṁ saraṇan**ti yojetabbaṁ.

Udakamaṇikoti mahantaṁ udakabhājanaṁ. Bahi vissandanavasena udakaṁ na haratīti **ahārī,** parito na paggharatīti **aparihārī**. **Sakkaccameva desenti** saddhammagāravassa sabbasattesu mahākaruṇāya ca Buddhānaṁ samānarasattā. **Catasso pana parisā** satthugāravena attano ca saddhāsampannatāya **saddahitvā okappetvā suṇanti,** tasmā tā desanāphalena yujjanti. Kiccasiddhiyā satthu desanā tattha **sakkaccadesanā nāma jātā**.

Khettūpamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.42.8.)8. Saṅkhadhamasuttavaṇṇanā

360. “Yo koci puriso pāṇātipātī musāvādī, sabbo so āpāyiko”ti vatvā puna “yaṁbahulaṁ yaṁbahulaṁ karoti, tena (SṬ.42.8/CS:pg.2.382) duggatiṁ gacchatī”ti vadanto **attanāva attano vādaṁ bhindati**. **Evaṁ sante**ti yadi bahuso katena pāpakammena āpāyiko, “yo koci pāṇamatipātetī”ti-ādivacanaṁ micchāti. **Cattāri**

padānīti "yo koci pāṇamatipātetī"ti-ādinā nayena vuttā cattāro atthakoṭṭhāsā. **Diṭṭhiyā paccayā honti** "Atthi kho pana mayā"ti-ādinā ayoniso ummujjantassa. **Balasampanno**ti samattho. **Saṅkhadhamako**ti saṅkhassa dhamanakicce cheko. **Adukkhenā**ti sukhena. **Upacāropi appanāpi vaṭṭati** ubhinnaṁ sāmaññavacanabhāvato. Appamāṇakatabhāvo labbhateva. Tathā hi taṁ kilesānaṁ vikkhambhanasamatthatāya dīghasantānatāya vipulaphalatāya ca **"mahaggatan"**ti vuccati.

Na ohīyatīti yasmiṁ santāne kāmāvacarakammaṁ, mahaggatakammañca katūpacitaṁ vipākadāne laddhāvasaraṁ hutvā ṭhitaṁ, tesu kāmāvacarakammaṁ itaraṁ nīharitvā sayaṁ tattha ohīyitvā attano vipākaṁ dātuṁ na sakkoti, mahaggatakammameva pana itaraṁ paṭibāhitvā attano vipākaṁ dātuṁ sakkoti garubhāvato. Tenāha **"taṁ kāmāvacarakamman"**ti-ādi. **Kilesavasenā**ti pāpakammassa mūlabhūtakilesavasena. Pāṇātipātādayo hi dosamohalobhādimūlakilesasamuṭṭhānā. **Kilesavasenā**ti vā kammakilesavasena. Vuttañhetaṁ--"pāṇātipāto kho, gahapatiputta, kammakileso"ti-ādi (dī.ni.3.245). **Yathānusandhināva gatan**ti yathānusandhisaṅkhāta-anusandhinā osānaṁ gataṁ saṁkilesasammukhena uṭṭhitāya vodānadhammavasena niṭṭhāpitattā.

Saṅkhadhamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.42.9.)9. Kulasuttavaṇṇanā

361. **Evaṁ pavatta-īhitikā**ti evaṁ dvidhā pavatta-īhitikā. **Dvīhitikā** dukkarajīvikapayogā. Salākamattaṁ vuttaṁ etthāti **salākā vuttā,** purimapade uttarapadalopo. **Ubhatokoṭikan**ti yadi "kulānudayaṁ na vaṇṇemī"ti vadati, "bhūtā nikkaruṇā samaṇa tumhe"ti vādaṁ āropehi. Atha (SṬ.42.9/CS:pg.2.383) sabbadāpi "kulānudayaṁ vaṇṇemī"ti vadati. Evaṁ sante "kasmā evaṁ dubbhikkhe kāle mahatiyā parisāya parivuto janapadacārikaṁ carantā kulūpacchedāya paṭipajjathā"ti evaṁ ubhatokoṭikaṁ vādaṁ āropehīti gāmaṇiṁ uyyojesi.

Dve anteti ubho koṭiyo. **Bahi nīharitun**ti na vaṇṇemi vaṇṇemīti dve ante mocento taṁ pucchitamatthaṁ **bahi nīharati** nāma. Tattha dosaṁ datvā codento taṁ apuccham karonto gilitvā viya anto **paveseti** nāma.

Ito so gāmaṇīti-ādi attano bhikkhūnaṁ aññesañca atthakāmānaṁ bhikkhappadānena aniṭṭhappatti-abhāvadassanatthaṁ āraddhaṁ. **Dānena sambhūtānī**ti dānamayena puññakiriyavatthunā sammadeva bhūtiṁ vaḍḍhiṁ pattāni. Saccena ariyavohārena sammadeva bhūtāni uppannāni **saccasambhūtānī**ti āha **"saccaṁ nāma saccavāditā"**ti. **Sesasīlan**ti aṭṭhavidha-ariyavohārato aññasīlaṁ. **Nihitan**ti tasmiṁ kule pubbapurisehi nidhānabhāvena nihitaṁ. **Duppayuttā**ti kasivāṇijjādivasena duṭṭhu payuttā kammantā. **Vipajjantī**ti nassanti. **Kulaṅgāro**ti kulassa aṅgārasadiso vināsakapuggalo. **Aniccatā**ti maraṇaṁ. Tasmiṁ kule padhānapurisānaṁ bhogānaṁ vā sabbaso vināso. Tenāha **"hutvā abhāvo"**ti-ādi.

Kulasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.42.10.)10. Maṇicūḷakasuttavaṇṇanā

362. **Taṁ parisan**ti taṁ rājantepure nisinnaṁ rājaparisaṁ. **Nayaggāhe**ti kutocipi asutvā kevalaṁ attano eva matiyā nayaggahaṇe ṭhatvā.

Kāretuṁ vaṭṭati sati sambhave paṭisaṅkhārassa, senāsanavināso na ajjhupekkhitabboti adhippāyo. Attano ettha kiccāvasāne yaṁ gihīnaṁyeva santakaṁ tāvakālikaṁ, taṁ gihivikatanti āha **"gihivikataṁ katvā"**ti. **Na vadāmi** pabbajjitāsāruppato.

Maṇicūḷakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.42.11.)11. Bhadrakasuttavaṇṇanā

363. **Evaṁnāmake**ti (SṬ.42.11/CS:pg.2.384) mallā nāma jānapadino rājakumārā, nesaṁ nivāsatāya "mallā"icceva bahuvacanavasena laddhanāmattā evaṁnāmake janapade. Natthi etassa pattiyā kālantarasaññito kāloti **akālo,** so eva **akāliko**. Tenāha--**"kālaṁ anatikkamitvā pattenā"**ti. So pana "yaṁkiñci dukkhaṁ uppajjamānaṁ uppajjati, sabbaṁ taṁ chandamūlakan"ti evaṁ vutto dukkhassa chandamūlabhāvo, evaṁ chandamūlakassa dukkhassa kathitattā **"imasmiṁ Sutte vaṭṭadukkhaṁ kathitan"**ti vuttaṁ.

Bhadrakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.42.12.)12. Rāsiyasuttavaṇṇanā

364. **Rāsiṁ katvā** mārapāsavasena, tatrāpi antarabhedena vibhajitvā pucchitabbapañhe ekato rāsiṁ katvā. Tapanaṁ attaparitāpanaṁ tapo, so etassa atthīti tapassī, taṁ **tapassiṁ**. So pana taṁ tapaṁ nissāya ṭhito nāma hotīti vuttaṁ **"tapanissitakan"**ti. So pana anekākārabhedena lūkhaṁ pharusaṁ jīvanasīlattā **lūkhajīvī nāma**. Tenāha **"lūkhajīvikan"**ti. Majjhimāya paṭipattiyā uppathabhāvena avaniyā gandhabbāti **antā,** tato eva lāmakattā **antā**. Lāmakampi "anto"ti vuccati "antamidaṁ, bhikkhave, jīvikānaṁ (itivu.91 saṁ.ni.3.80), eko anto"ti evamādīsu (saṁ.ni.2.15 3.90). Aṭṭhakathāyaṁ pana aññamañña-ādhārabhāvaṁ urīkatvā **"koṭṭhāsā"**ti vuttaṁ. Hīno gāmoti pāḷi. Gāma-saddo hīnapariyāyoti adhippāyenāha **"gāmmo"**ti. Gāme bhavoti **gāmmo**. **Gāma**-saddo cettha gāmavāsivisayo "gāmo āgato"ti-ādīsu viya. Aṭṭhakathāyaṁ pana **"gāmavāsīnaṁ dhammo"**ti vuttaṁ, tesaṁ cārittanti attho. **Atta**-saddo idha sarīrapariyāyo "attantapo"ti-ādīsu viyāti āha **"sarīradukkhakaraṇanti attho"**ti.

Etthāti (SṬ.42.12/CS:pg.2.385) etasmiṁ tapanissitagarahitabbapade kasmā antadvayamajjhimapaṭipadāgahaṇaṁ? Attakilamathānuyogo tāva gayhatu idamatthitāyāti adhippāyo. Kāmabhogītapanissitakanijjaravatthūnaṁ dassane yathādhippetassa atthassa vibhajitvā kathanaṁ sambhavatīti te dassetvā adhippetattho kathito.

Tamatthanti yo "kāmabhogītapanissitakesu garahitabbeyeva garahati, pasaṁsitabbeyeva ca pasaṁsatī"ti vutto attho, tamatthaṁ pakāsento. **Sāhasikakammenā**ti ayuttena kammena. **Dhammena ca adhammena cā**ti dhammikena adhammikena ca. Ayoniso pavattaṁ bāhirakaṁ sandhāya codako **"kathan"**ti-ādimāha. Itaro nayidaṁ tādisaṁ attaparitāpanaṁ adhippetaṁ, atha kho yoniso pavattaṁ

sāsanikamevāti dassento **“caturaṅgavīriyavasena cā”**ti āha. Tattha “kāmaṁ taco ca nhāru ca aṭṭhi ca avasissatū”ti-ādinā (ma.ni.2.184 saṁ.ni.2.22.237 a.ni.2.5) nayena vuttā sarīrenirapekkhavipassanāya ussukkāpanavasena pavattā vīriyabhāvanā “caturaṅgavīriyavasenā”ti vuttā. Tathā abbhokāsikanesajjikatapādinissitāva kilesanimmathanayogyā vīriyabhāvanā **“dhutaṅgavasena cā”**ti vuttāti. Ariyamaggena nissesakilesānaṁ pajahanā **nijjarā**. Sā ca attapaccakkhatāya sandiṭṭhikā tiṇṇaṁ mūlakilesānaṁ pajahanena **“tisso”**ti ca vuttā. Tenāha **“ekopī”**ti-ādi.

Rāsiyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.42.13.)13. Pāṭaliyasuttavaṇṇanā

365. “Māyañcāhaṁ pajānāmī”ti vacanaṁ kāmaṁ tesaṁ māyāvībhāvadassanaparaṁ, Bhagavato pana māyāsāṭheyyādikassa sabbassa pāpadhammassa bodhimūle eva setughāto, tasmā sabbaso pahīnamāyo, sabbaññutāya māyaṁ aññe ca ñeyye sabbaso jānāti. Tena vuttaṁ **“māyañcāhaṁ, gāmaṇi, pajānāmī”**ti-ādi. **Māyañca pajānāmī**ti na kevalamahaṁ māyaṁ eva jānāmi, atha kho aññampi idañcidañca jānāmīti.

Itthikāmehīti (SṬ.42.13/CS:pg.2.386) itthīhi ceva tadaññakāmehi ca. **Ekasmiṁ ṭhāne**ti ekasmiṁ padese. **Ekekasseva** āgantukassa gahaṭṭhassa vā pabbajitassa vā. **Satti-anurūpenā**ti vibhavasatti-anurūpena. **Balānurūpenā**ti parivārabalānurūpena. **Satti-anurūpenā**ti vā saddhāsatti-anurūpena. **Balānurūpenā**ti vibhavabalānurūpena. Dhammesu samādhi dasakusaladhammesu samādhānaṁ. Aggahitacittatā pariyuṭṭhakāritā. Tena lokiyasīlavisuddhi diṭṭhivisuddhi ca vuttā. Tathā cāha--“ko cādi kusalānaṁ dhammānaṁ, sīlañca suvisuddhaṁ diṭṭhi ca ujukā”ti (saṁ.ni.5.369). Tattha patiṭṭhitassa upari kattabbaṁ dassetuṁ **“dhammasamādhismiṁ ṭhito”**ti-ādi vuttaṁ. **Ayaṁ paṭipadā**ti tassa kammaphalavādino satthu vacanaṁ sabbesañca ayaṁ mayhaṁ sīlasaṁvarabrahmavihārabhāvanāsaṅkhātāpaṭipadā anaparādhakatāya eva saṁvattati. **Jayaggāho**ti ubhayathāpi mayhaṁ kāci jāni natthi.

Pañca dhammā dhammasamādhi nāma, vipassanāmaggaphaladhammamattaṁ vā. Tatiyavikappe sīlādivisuddhiyā saddhiṁ brahmavihārā yathāvuttatividhadhammāvahattā **eva dhammasamādhi nāma**. **Pūrentassa uppannā cittekaggatā**ti vuttakhaṇikacittekaggatā. Sāpi cittassa samādhānato “cittasamādhī”ti vuttā, tassa paṭipakkhaṁ vikkhambhantī samucchindantī ca hutvā pavattā yathāvuttasamādhi eva visesena **cittasamādhi** nāma.

Pāṭaliyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.
Gāmaṇisaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

SṬ.43.ASaṅkhatasaṁyuttaṁ

1. Paṭhamavaggo

(SṬ.43.1~11.)1~11. Kāyagatāsatisuttādivaṇṇanā

366-376. **Asaṅkhatan**ti (SṬ.43.1~11/CS:pg.2.387) na saṅkhataṁ hetupaccayeti. Tenāha **"akatan"**ti. **Hitaṁ esantenā**ti mettāyantena. **Anukampamānenā**ti karuṇāyantena. **Upādāyā**ti ādiyitvāti ayamatthoti-āha **"cittena pariggahetvā"**ti. **Aviparītadhammadesanā**ti aviparītadhammassa desanā, paṭipattimpi sāvakā viya garuko Bhagavā. **Dāyajjaṁ** attano adhiṭṭhitaṁ niyyāteti.

Bhikkhāsampattikālādīnaṁ sattannaṁ sappāyānaṁ sampattiyā labbhanakāle. Vipattikāle pana ettha vuttavipariyāyena attho veditabbo. **Bhāriyan**ti dukkhabahulatāya dāruṇaṁ. **Amhākaṁ santikā** laddhabbā. **Tumhākaṁ anusāsanī**ti tumhākaṁ dātabbā anusāsanī.

Kāyagatāsatisuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Dutiyavaggo

(SṬ.43.23~33.)23~33. Asaṅkhatasuttādivaṇṇanā

377-409. Tattha ca natthi ettha taṇhāsaṅkhātaṁ nataṁ, natthi etasmiṁ vā adhigate puggalabhāvoti **anataṁ**. **Anāsavan**ti etthāpi eseva nayo. Saccadhammatāya **saccaṁ**. Vaṭṭadukkhato pārametīti **pāraṁ**. **Saṇhaṭṭhenā**ti sukhumaṭṭhena nipuṇaṁ. Tato eva **duddasatāya**. **Ajajjaraṁ** niccasabhāvattā. Natthi etassa nidassananti vā **anidassanaṁ**. Etasmiṁ adhigate natthi saṁsāre. Papañcanti vā **nippapañcaṁ**.

Etasmiṁ (SṬ.43.23~33/CS:pg.2.388) adhigate puggalassa maraṇaṁ natthīti vā **amataṁ**. Atappakaṭṭhena vā **paṇītaṁ**. Sukhahetutāya vā **sivaṁ**. Taṇhā khīyanti etthāti **taṇhakkhayaṁ**.

Aññassa tādisassa abhāvato vimhāpanīyatāya **abhūtamevā**ti. Kutoci paccayato anibbattameva hutvā **bhūtaṁ** vijjamānaṁ. Tenāha **"ajātaṁ hutvā atthī"**ti. Natthi ettha dukkhanti niddukkhaṁ, tassa bhāvo **niddukkhattaṁ**. Tasmā **anītikaṁ** ītirahitaṁ. Vānaṁ vuccati taṇhā, tadabhāvena **nibbānaṁ**. Byābajjhaṁ vuccati dukkhaṁ, tadabhāvena **abyābajjhaṁ**. Paramatthato saccato suddhibhāvena. Kāmā eva puthujjanehi allīyitabbato **ālayā**. Esa nayo sesesupi. **Patiṭṭhaṭṭhenā**ti patiṭṭhābhāvena vaṭṭadukkhato muccitukāmānaṁ dīpasadisaṁ oghehi anajjhottharaṇīyattā. **Allīyitabbayuttaṭṭhenā**ti allīyituṁ arahabhāvato. **Tāyanaṭṭhenā**ti saparatāyanaṭṭhena. **Bhayasaraṇaṭṭhenā**ti bhayassa hiṁsanaṭṭhena. **Seṭṭhaṁ** uttamaṁ. **Gatī**ti gandhabbaṭṭhānaṁ.

Asaṅkhatasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.
Asaṅkhatasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

SṬ.44.Abyākatasaṁyuttaṁ

(SṬ.44.1.)1. Khemāsuttavaṇṇanā

410. **Bimbisārassa** (SṬ.44.1/CS:pg.2.389) **upāsikā**ti bimbisārassa orodhabhūtā upāsikā. **Paṇḍiccaṁ** sikkhitabhāvena. **Veyyattiyaṁ** visāradabhāvena. **Visāradā** nāma tihetukapaṭisandhisiddhasābhāvikapaññā, tāya samannāgatā.

Acchiddakagaṇanāya kusaloti navantagaṇanāya kusalo. **Aṅgulimuddāya gaṇanāya kusalo**ti aṅgulikāya eva gaṇanāya kusalo seyyathāpi pādasikā. **Piṇḍagaṇanāyā**ti saṅkalanapaṭuppannakārino piṇḍavasena gaṇanā. **Tathāgato**ti khīṇāsavo, Tathāgataṁ sandhāya pucchatīti khīṇāsavoti cassa arahattaphalavasibhāvitakhandhe upādāya ayaṁ paññatti hoti. Tesu khandhesu sati khīṇāsavā sattasaṅkhātā hontīti vohārena paññapetuṁ sakkā bhaveyya, asantesu na sakkā, tasmā paraṁ maraṇāti vuttattā tesaṁ abhāvā **"abyākatametan"**ti vuttaṁ. Yadi evaṁ tesaṁ abhāvato "na hoti Tathāgato paraṁ maraṇā"ti puṭṭhāya "āmā"ti paṭijānitabbā siyā, taṁ pana sattasaṅkhātassa pucchitattā na paṭiññātanti daṭṭhabbaṁ. **Yena rūpenā**ti sattatathāgate vuttarūpaṁ sabbaññutathāgate paṭikkhipituṁ **"taṁ rūpan"**ti-ādi vuttaṁ. **Yaṁ upādāyā**ti yaṁ khandhapañcakaṁ upādāya. **Tadabhāvenā**ti tassa khandhapañcakassa abhāvena. **Tassā paññattiyā**ti sattapaññattiyā abhāvaṁ. Niruddhaṁ na nidasseti.

Khemāya theriyā vuttaṁ paṭhamaṁ suttaṁ Bhagavato seṭṭhatthadīpanato aggapadāvacaraṁva hotīti vuttaṁ **"aggapadasmin"**ti.

Khemāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.44.2.)2. Anurādhasuttavaṇṇanā

411. **Idha** saḷāyatanavagge saṅgāyanavasena saṅgītikārehi vuttaṁ.

(SṬ.44.3~8.)3~8. Paṭhamasāriputtakoṭṭhikasuttādivaṇṇanā

412-417. **Rūpamattan**ti (SṬ.44.3~8/CS:pg.2.390) ettha **matta**-saddo visesanivatti-attho. Ko pana so visesoti? Yo bāhiraparikappito idha Tathāgatoti vuccamāno attā. **Anupalabbhiyasabhāvo**ti anupalabbhiyattā.

Paṭhamasāriputtakoṭṭhikasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.44.9.)9. Kutūhalasālāsuttavaṇṇanā

418. **Nānāvidhan**ti taṁtaṁdiṭṭhivādapaṭisaṁyuttaṁ aññampi vā nānāvidhaṁ tiracchānakathaṁ. Bahūnaṁ kutūhaluppattiṭṭhānatoti yojanā. **Yāva ābhassarabrahmalokā gacchatī**ti agginā kappavuṭṭhānakāle gacchati, taṁ sandhāya vuttaṁ. **Imañca kāyan**ti imaṁ rūpakāyaṁ. **Cuticittena nikkhipatī**ti cuticittena bhijjamānena nikkhipati. Cuticittassa hi oraṁ sattarasamassa cittassa uppādakkhaṇe uppannaṁ kammajarūpaṁ cuticittena saddhiṁ nirujjhati, tato paraṁ kammajarūpaṁ na uppajjati. Yadi uppajjeyya, maraṇaṁ na siyā, cuticittaṁ rūpaṁ na samuṭṭhāpeti,

āhārajassa ca asambhavo eva, utujaṁ pana vattateva. Yasmā paṭisandhikkhaṇe satto aññataraṇāya upapajjati nāma, cutikkhaṇe paṭisandhicittaṁ aladdhaṁ aññataraṇāya, tasmā vuttaṁ **"cutikkhaṇe …pe… hotī"**ti.

Kutūhalasālāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.44.10.)10. Ānandasuttavaṇṇanā

419. **Tesaṁ laddhiyā**ti tesaṁ sassatavādānaṁ laddhiyā saddhiṁ **etaṁ** "atthattā"ti vacanaṁ ekaṁ abhavissa. Tato eva anulomaṁ taṁ nābhavissa ñāṇassāti asāraṁ etanti adhippāyo. **Api nu metassā**ti me etassa anattāti vipassanāñāṇassa anulomaṁ api nu abhavissa, vilomakameva tassa siyāti attho.

Ānandasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.44.11.)11. Sabhiyakaccānasuttavaṇṇanā

420. Yassapa'ssāti (SṬ.44.11/CS:pg.2.391) pāṭhassa ayaṁ piṇḍattho "āvuso"ti-ādi. Tatthāyaṁ sambandho--āvuso, yassapi puggalassa tīṇi vassāni vuṭṭho, ettakena kālena "hetumhi sati rūpīti-ādipaññāpanā hoti, asati na hotī"ti ettakaṁ byākaraṇaṁ bhaveyya, tassa puggalassa ettakameva bahu, ko pana vādo atikkante! Ito atikkante dhammadesanānaye vādoyeva vattabbameva natthīti therassa pañhabyākaraṇaṁ sutvā paribbājako pītisomanassaṁ pavedesi.

~Sabhiyakaccānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.~

~ Abyākatasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā. ~

~Sāratthappakāsiniyā Saṁyuttanikāya-aṭṭhakathāya Saḷāyatanavaggavaṇṇanāya Līnatthappakāsanā samattā. ~

Namo tassa Bagavato Aahato Smmāsambuddhassa.

Saṁyuttanikāye

Saṁyutta-ṭīkā

5-Mahāvaggaṭīkā

《相應部》大篇疏

(CS：pg.2.393~ pg.2.551)

SṬ.45.Maggasaṁyuttaṁ

1. Avijjāvaggo

(SṬ.45.1~2.)1~2. Avijjāsuttādivaṇṇanā

1-2. **Pubbaṅgamā**ti (SṬ.45.1~2/CS:pg.2.393) pubbecarā. Avijjā hi aññāṇalakkhaṇā sammuyhanākārena ārammaṇe pavattatīti sampayuttadhammānampi tadākārānuvidhānatāya paccayo hoti. Tathā hi te aniccāsubhadukkhānattasabhāvepi dhamme niccādito gaṇhanti, ayamassā tesaṁ sahajātavasena pubbaṅgamatā. Yaṁ pana mohena abhibhūto pāpakiriyāya ādīnavaṁ apassanto pāṇaṁ hanati, adinnaṁ ādiyati, kāmesu micchā carati, musā bhaṇati, aññampi vividhaṁ dussīlyaṁ ācarati, ayamassa sahajātavasena ca upanissayavasena ca pubbaṅgamatā. **Samāpajjanāyā**ti tabbhāvāpajjanāya akusalappattiyā. **Sabhāvapaṭilābhāyā**ti attalābhāya. Tenāha **"uppattiyā"**ti. Sā panesā vuttākārena akusalānaṁ pubbaṅgamabhūtā avijjā uppajjatīti sambandho. **Yadetan**ti yaṁ etaṁ pāpājigucchanatāya pāpato **alajjanākārasaṇṭhitaṁ ahirikaṁ,** pāpānutrāsatāya **pāpato abhāyanākārasaṇṭhitañca anottappaṁ, etaṁ** (SṬ.45./CS:pg.2.394) dvayaṁ **anudeva** anvāgatameva. **Anu**-saddena cettha **etan**ti upayogavacanaṁ. **Anudevā**ti etassa attho saheva ekatoti. Ettha avijjāya vuttanayānusārena tappaṭipakkhato ca attho veditabbo. Ayaṁ pana viseso--tattha yathā akusalakammapathavasena pavattiyaṁ pubbaṅgamatā avijjāya, evaṁ kusalakammapathavasena puññakiriyavatthuvasena ca pavattiyaṁ vijjāya pubbaṅgamatā vattabbā. Vīmaṁsādhipativasena pavattiyaṁ ādhipaccākāravasena ca pubbaṅgamatā veditabbā. Dvīhevāti ca avadhāraṇaṁ ādhipaccākārassa sahajāteneva saṅgahetabbato.

Lajjanākārasaṇṭhitāti pāpato jigucchanākārasaṇṭhitā. **Bhāyanākārasaṇṭhitan**ti uttasanākārasaṇṭhitaṁ. **Etthā**ti hiri-ottappe. Vidati, vindatīti vā **vijjā**. **Viddasū**ti ca sappaññapariyāyoti āha **"viddasunoti viduno"**ti. **Yāthāvadiṭṭhī**ti aviparītā diṭṭhi, saṁkilesato **niyyānikadiṭṭhi**. **Sammādiṭṭhi pahotī**ti ettha sā vijjā sammādiṭṭhi veditabbā. **Na ekato sabbāni labbhanti** sammāvācākammantājīvānaṁ pubbābhisaṅkhārassa anekarūpattā. **Lokuttaramaggakkhaṇe ekato labbhanti** kiccato bhinnānampi tāsaṁ tattha sarūpato abhinnattā. Ekā eva hi virati maggakkhaṇe tissannampi viratīnaṁ kiccaṁ sādhentī pavattati, yathā ekā eva sammādiṭṭhi parijānanādivasena catubbidhakiccaṁ sādhentī pavattati. Tāni ca kho sabbāni aṭṭhapi paṭhamajjhānike magge labbhantīti yojanā. **Paṭhamajjhānike**ti paṭhamajhānavante.

Tathābhūtassāti ariyamaggasamaṅgino. **Yasmā mahāsaḷāyatanasutte vuttaṁ** "sammādiṭṭhi-ādīnaṁ pañcannaṁ eva aṅgānaṁ vasenā"ti, **tasmā pañcaṅgiko lokuttaramaggo hoti**. "Pubbeva kho panā"ti hi vacanaṁ tadā maggakkhaṇe viratīnaṁ abhāvaṁ ñāpeti, tasmā kāmāvacaracittesu viya lokuttaracittesu virati aniyatāti adhippāyo. **Parisuddhabhāvadassanan**ti parisuddhasīlabhāvadassanatthaṁ. **Ayamattho dīpito,** na ariyamagge viratīnaṁ abhāvo.

Yadi evaṁ kasmā abhidhamme maggavibhaṅge pañcaṅgikavāro āgatoti āha **"yampi abhidhamme"**ti-ādi. **Tan**ti "pañcaṅgiko maggo hotī"ti vacanaṁ. **"Ekaṁ** (SṬ.45.1~2/CS:pg.2.395) **kiccantaraṁ dassetuṁ vuttan"**ti vatvā taṁ dassetuṁ **"yasmiñhi kāle"**ti-ādi vuttaṁ. **Yasmiñhi kāle**ti lokiyakāle Tena "ekaṁ kiccantaran"ti vuttaṁ aṭṭhaṅgikakiccaṁ dasseti. Virati-uppādanena micchāvācādīni puggalena maggasamaye pajahāpentīti sammādiṭṭhi-ādīni "pañca kārakaṅgānī"ti vuttāni. Sammāvācādikiriyā hi virati, tañca etāni kārāpentīti. **Virativasenā**ti viramaṇakiriyāvasena kārāpakabhāvena, kattubhāvena vāti attho. "Viratittayavasenā"ti vā pāṭho.

Sammākammanto pūratīti imehi sammādiṭṭhi-ādīhi sammākammantakiccaṁ pūrati nāma tehi vīriyādikehi tadatthasiddhito. Tampi sandhāya **"ekaṁ kiccantaraṁ dassetun"**ti vuttaṁ. **Imaṁ kiccantaraṁ dassetun**ti lokuttaramaggakkhaṇepi imāneva pañca sammāvācādiviratittayassa ekakkhaṇe kārāpakaṅgānīti dassetuṁ. **Evaṁ vuttan**ti "tasmiṁ samaye pañcaṅgiko maggo hotī"ti (vibha.494) evaṁ vuttaṁ. Lokiyamaggakkhaṇe pañceva honti, virati pana aniyatā, tasmā "cha-aṅgiko"ti avatvā "pañcaṅgiko"icceva vuttaṁ. Tayidaṁ abhidhamme pañcaṅgikavāradesanāya kāraṇakittanamaggo, ariyamaggo pana aṭṭhaṅgikovāti dassetuṁ, **"yā ca, bhikkhave"**ti-ādimāha, taṁ suviññeyyameva. Micchādiṭṭhi-ādikā dasa, tappaccayā akusalā ca dasāti vīsati akusalapakkhiyā, sammādiṭṭhi-ādikā dasa, tappaccayā kusalā ca dasāti vīsati kusalapakkhiyā mahācattārīsakasutte vuttā. **Mahācattārīsakan**ti tassetaṁ nāmaṁ. **Missakova kathito** lokuttarassapi idha labbhamānattā.

Yasmā Kosalasaṁyuttepi idha ca therena "upaḍḍhamidaṁ, bhante, brahmacariyassā"ti-ādinā vuttaṁ "mā hevaṁ Ānandā"ti-ādinā paṭikkhipitvā "sakalamevidaṁ Ānandā"ti-ādinā Bhagavatā desitaṁ suttaṁ āgataṁ. Tassattho Kosalasaṁyuttavaṇṇanāyaṁ vutto, tasmā vuttaṁ **"Kosalasaṁyutte vuttatthamevā"**ti.

Avijjāsuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.45.3.)3. Sāriputtasuttavaṇṇanā

3. Sāvakabodhi (SṬ.45.3/CS:pg.2.396) sāvakapāramiyo, tappariyāpannaṁ ñāṇaṁ sāvakapāramiñāṇaṁ, taṁ pana dvinnaṁ aggasāvakānaṁ tatthapi dhammasenāpatino eva savisesaṁ matthakaṁ pattaṁ, na itaresanti āha-- **"sāvaka …pe… appattatāyā"**ti. Tasmā tassa matthakappattiyā maggabrahmacariye ijjhante tassa ekadeso idha ijjhati, na sakalanti. Na hi addhabrahmacariyaṁ nāma atthi, tasmā vuttaṁ, **"sakalampi …pe… labbhatī"**ti, taṁ pana bhaṇḍāgāriko nāññāsi ñāṇassa sāvakavisayepi sappadesikattā, dhammasenāpati pana ñāṇassa tattha nippadesikattā aññāsīti. Tenāha-- **"Ānandatthero …pe… aññāsī"**ti. **Evamāhā**ti "sakalamidaṁ, bhante"ti evaṁ avoca.

Sāriputtasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.45.4.)4. Jāṇussoṇibrāhmaṇasuttavaṇṇanā

4. **Vaḷavābhi**-saddo vaḷavāpariyāyoti āha **"catūhi vaḷavāhi yuttarathenā"**ti. **Yodharatho**ti yodhehi yujjhanatthaṁ ārohitabbaratho. **Alaṅkāraratho** maṅgaladivasesu alaṅkatapaṭiyattehi ārohitabbaratho. **Ghanadukulena parivārito**ti rajatapaṭṭavaṇṇena setadukulena paṭicchādito. Paṭicchādanattho hi idha parivārasaddo. **Rajatapanāḷisuparikkhittā** setabhāvakaraṇatthaṁ.

Channaṁ channaṁ māsānanti niddhāraṇe sāmivacanaṁ. **Ekavāraṁ nagaraṁ padakkhiṇaṁ karotī**ti idaṁ tasmiṁ ṭhānantare ṭhitena kātabbaṁ cārittaṁ. **Nagarato na pakkantā**ti nagarato bahi na gatā. Maṅgalavacane niyuttā **maṅgalikā,** suvatthivacane niyuttā **sovatthikā**. **Ādi**-saddena thutimāgadhavandikācariyake saṅgaṇhāti. **Sukapattasadisāni** vaṇṇato.

Vaṇṇagītanti thutigītaṁ. Brahmabhūtaṁ seṭṭhabhūtaṁ yānaṁ, brahmabhūtānaṁ seṭṭhabhūtānaṁ yānanti vā **brahmayānaṁ**. **Vijitattā** visesena jinanato. **Rāgaṁ vinayamānā pariyosāpetī**ti sabbampi rāgaṁ samucchedavinayavasena vineti, attano kiccaṁ pariyosāpeti. Kiccapariyosāpaneneva hi sayampi (SṬ.45.4/CS:pg.2.397) pariyosānaṁ nipphattiṁ upagacchati. Tenāha **"pariyosānaṁ gacchati nipphajjatī"**ti.

Dhuranti bhummatthe upayogavacananti āha **"tatramajjhattatāyuge yuttā"**ti. **Īsā**ti yugasandhārikā dāruyugaḷā. Yathā vā bāhiraṁ yugaṁ dhāreti, tassā ṭhitāya eva kiccasiddhi, evaṁ kiriyāvasena laddhabalena tatramajjhattatāyuge thiraṁ dhāreti, teheva ariyamaggarathassa pavattanaṁ. **Hiri**ggahaṇena cettha taṁsahacaraṇato ottappampi gahitaṁyeva hoti. Tenāha **"attanā saddhin"**ti-ādi. Nāḷiyā minamāno puriso viya ārammaṇaṁ minātīti **mano**. Kataraṁ pana taṁ mano, kathañcassa yottasadisatāti āha **"vipassanācittan"**ti-ādi. Tena yottaṁ viyāti yottanti dasseti. Lokiyavipassanācittaṁ atirekapaññāsa kusaladhamme ekābaddhe ekasaṅgahite karotīti sambandho. Te pana "phasso hoti …pe… avikkhepo hotī"ti cittaṅgavasena **dhammasaṅgahe** (dha.sa.1) āgatanayeneva veditabbā. **Lokuttaravipassanācittan**ti maggacittaṁ āha. **Atirekasaṭṭhī**ti te eva sammākammantājīvehi anaññātaññassāmītindriyādīhi ca saddhiṁ atirekasaṭṭhi kusaladhamme. **Ekābaddhe**ti ekasmiṁ eva ārammaṇe ābaddhe. **Ekasaṅgahe**ti tatheva vipassanākiccavasena ekasaṅgahe karoti. Pubbaṅgamabhāvena ārakkhaṁ sāretīti **ārakkhasārathī**. **"Yathā hi rathassa …pe… sārathī"**ti vatvā taṁ dassetuṁ **"yoggiyo"**ti vuttaṁ. **Dhuraṁ vāheti** yogge. **Yojeti** yogge samagatiyañca. **Akkhaṁ abbhañjati** sukhappavattanatthaṁ. **Rathaṁ peseti** yoggacodanena. **Nibbisevane karoti** gamanavīthiyaṁ paṭipādanena sanniyojeti. **Ārakkhapaccupaṭṭhānā**ti ārakkhaṁ paccupaṭṭhapeti asammosasabhāvattā. **Gatiyo**ti pavattiyo, nipphattiyo vā. **Samanvesatī**ti gavesati.

Ariyapuggalassa nibbānaṁ paṭimukhaṁ sampāpane ratho viyāti **ratho**. Parikaroti vibhūsayatīti **parikkhāro,** vibhūsanaṁ, sīlañca ariyamaggassa vibhūsanaṭṭhāniyaṁ. Tena vuttaṁ **"catupārisuddhisīlālaṅkāro"**ti, sīlabhūsanoti attho. **Vipassanāsampayuttānan**ti lokiyāya lokuttarāya ca vipassanāya sampayuttānaṁ. Vidhinā īretabbato pavattetabbato **vīriyaṁ,** (SṬ.45.4/CS:pg.2.398) sammāvāyāmo. Samaṁ sammā ca dhiyatīti samādhi, dhurañca taṁ samādhi cāti dhurasamādhi, upekkhā dhurasamādhi etassāti **upekkhādhurasamādhi,** ariyamaggo

upekkhāsaṅkhātadhurasamādhīti attho. Aṭṭhakathāyaṁ pana byañjanaṁ anādiyitvā dhurasamādhisaddānaṁ bhinnādhikaraṇatā vuttā. **Payogamajjhatte**ti vīriyasamatāya. **Anicchā**ti icchāpaṭipakkhā. Tenāha **"alobhasaṅkhātā"**ti. **Parivāraṇan**ti parivāro, paricchadoti attho.

Mettāti mettācetovimutti. Tathā **karuṇā**. **Pubbabhāgo**ti ubhinnampi upacāro. Dvepi kāyacittavivekā viya pubbabhāgadhammavasena vuttā. **Ariyamaggarathe**ti parisuddhamaggasaṅkhāte rathe. Ariyamaggaratho ca maggaratho cāti **ariyamaggaratho,** evaṁ ekasesanayena vā attho veditabbo. Tenāha **"imasmiṁ lokiyalokuttaramaggarathe ṭhito"**ti. **Sannaddhacammo**ti yogāvacarassa paṭimukkacammaṁ. **Na naṁ te vijjhantī**ti vacanapathā na naṁ vijjhanti. Dhammabhedanavasena na bhañjati, tassa ariyamaggassa rathassa sammā yojitassa antarā bhaṅgo natthīti attho.

Attano purisakāraṁ nissāya laddhattā attano santāneti adhippāyo. **Anuttaran**ti uttararahitaṁ. Tato eva **seṭṭhayānaṁ,** nassa kenaci sadisanti **asadisaṁ**. Dhitisampannatāya **dhīrā paṇḍitapurisā lokamhā niyyanti gacchanti**. "Jayaṁ jayan"ti gāthāyaṁ vacanavipallāsena vuttanti āha **"jinantā jinantā"**ti.

Jāṇussoṇibrāhmaṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.45.4~6.)5~6. Kimatthiyasuttādivaṇṇanā

5-6. **Niyamattho**ti avadhāraṇattho. **Tena** niyamena avadhāraṇena--**aññaṁ maggaṁ paṭikkhipati** ito aññassa niyyānikamaggassa abhāvato. "Dukkhassa pariññatthan"ti vuttattā **vaṭṭadukkhaṁ kathitaṁ**. Ariyamagge gahite tassa pubbabhāgamaggo vipassanāya gahito evāti **"missakamaggo kathito"**ti vuttaṁ. **Uttānameva** apubbassa abhāvā. Ayaṁ pana viseso "rāgakkhayo"ti-ādīhi (SṬ.45.4~6/CS:pg.2.399) yadipi nibbānaṁ vuttaṁ. Tathāpi arahattaṁ viya brahmacariyampi. Tena nibbānaṁ eva vuccati **"idaṁ brahmacariyapariyosānan"**ti.

Kimatthiyasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.45.7.)7. Dutiya-aññatarabhikkhusuttavaṇṇanā

7. **Rāgavinayā**dipadehi nibbānaṁ vāpi vucceyya arahattaṁ vāpi. Yasmā so bhikkhu ubhayatthapi niviṭṭhabuddhi, tasmā Bhagavā tassa ajjhāsayavasena "nibbānadhātuyā kho etan"ti-ādinā nibbānadhātuṁ vissajjetvā puna "āsavānaṁ khayo tena vuccatī"ti āha. Yasmā ariyamaggo rāgādike samucchedavasena vineti, āsavañca sabbaso khepeti, tena ca vuttaṁ nibbānaṁ arahattañca, tasmā tadubhayaṁ **"rāgavinayoti-ādi nāmamevā"**ti vuttaṁ. **Anusandhikusalatāya pucchanto etaṁ avocā**ti iminā "pucchānusandhi idha labbhatī"ti dīpitaṁ, ajjhāsayānusandhipi ettha labbhatevāti daṭṭhabbaṁ.

Dutiya-aññatarabhikkhusuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.45.8.)8. Vibhaṅgasuttavaṇṇanā

8. **Ekena pariyāyena aṭṭhaṅgikamaggaṁ vibhajitvā**ti "sammādiṭṭhī"ti-ādinā ekena pariyāyena ariyaṁ aṭṭhaṅgikaṁ maggaṁ vibhāgena dassetvā "katamā ca, bhikkhave, sammādiṭṭhī"ti-ādinā **puna aparena pariyāyena vibhajitukāmo**. Uggahadhāraṇaparicayañāṇānipi savanañāṇe eva avarodhaṁ gacchantīti **"savanasammasanapaṭivedhapaccavekkhaṇavasenā"**ti vuttaṁ.

Kammaṭṭhānābhinivesoti kammaṭṭhānapaṭipatti. Purimāni dve saccāni uggaṇhitvāti sambandho. **Iṭṭhaṁ kantaṁ manāpan**ti nirodhamaggesu ninnabhāvaṁ dasseti, na abhinandanaṁ, tanninnabhāvo eva ca tattha kammakaraṇaṁ daṭṭhabbaṁ. Ekenevākārena saccānaṁ paṭivedhanimittatā, so eva abhimukhabhāvo tesaṁ samāgamoti **ekābhisamayo**.

Assāti (SṬ.45.8/CS:pg.2.400) ñāṇassa, yogino vā. Ettha ca keci "lokiyañāṇampi paṭivedho sabbassa yāthāvabodhabhāvato"ti vadanti. Nanu uggahādipaṭivedho ca paṭivedhova, na ca so lokuttaroti? Taṁ na, kevalena paṭivedha-saddena uggahādipaṭivedhānaṁ avacanīyattā, paṭivedhanimittattā vā uggahādivasena pavattaṁ dukkhādīsu pubbabhāge ñāṇaṁ "paṭivedho"ti vuccati, na paṭivedhattā, paṭivedhabhūtameva pana ñāṇaṁ ujukaṁ paṭivedhoti vattabbataṁ arahati. **Kiccato**ti pariññādikiccato. **Ārammaṇapaṭivedho**ti sacchikiriyāpaṭivedhamāha. **Kiccato**ti asammohapaṭivedhaṁ. Uggahādīhi saccassa pariggaṇhanaṁ **pariggaho**.

Duddasattāti anadhigatañāṇena yāthāvasarasalakkhaṇato daṭṭhuṁ asakkuṇeyyattā uppattito pākaṭānipi. Tenāha **"dukkhasaccaṁ hī"**ti-ādi. **Ubhayan**ti purimaṁ saccadvayaṁ. **Payogo**ti kiriyā, vāyāmo vā. Tassa mahantatarassa icchitabbataṁ dukkarataratañca upamāhi dasseti **"bhavaggaggahaṇatthan"**ti-ādinā. Yathā purimaṁ saccadvayaṁ viya kenaci pariyāyena apākaṭatāya paramagambhīrattā uggahādivasena pubbabhāge pavattibhedaṁ gahetvā **"dukkhe ñāṇan"**ti-ādinā catubbidhaṁ katvā vuttaṁ. **Ekameva taṁ ñāṇaṁ hoti** ekābhisamayavaseneva pavattanato.

Kāmapaccanīkaṭṭhenāti kāmānaṁ ujupaccanīkabhāvena. **Kāmato nissaṭabhāvenā**ti kāmehi visaṁyuttabhāvena. **Kāmaṁ sammasantassā**ti duvidhampi kāmaṁ aniccādito sammasantassa. Pajjati pavattati etenāti padaṁ, kāmassa padanti **kāmapadaṁ,** kāmassa uppattikāraṇassa ghāto samugghāto, taṁ **kāmapadaghātaṁ**. Tenāha **"kāmavūpasaman"**ti. Kāmehi vivittaṁ **kāmavivittaṁ**. So eva ca nesaṁ anto samucchedaviveketi katvā tasmiṁ sādhetabbe uppannoti vuttaṁ **"kāmavivittante uppanno"**ti. Kāmato nikkhamatīti nikkhamo, so eva **nekkhammasaṅkappo**. Imasmiñca nekkhammasaṅkappassa saddatthavibhāvena yathāvutto kāmapaccanīkaṭṭhādiko atthaniddhāraṇaviseso antogadho.

Eseva nayoti iminā byāpādapaccanīkaṭṭhena vihiṁsāya paccanīkaṭṭhenāti-ādikaṁ abyāpādāvihiṁsāsaṅkappānaṁ atthuddhāraṇavidhiṁ atidisati. **Nekkhammasaṅkappādayo**ti **ādi**-saddena abyāpāda-avihiṁsāsaṅkappe eva saṅgaṇhāti. **Kāma …pe… saññānan**ti kāmavitakkādiviratisampayuttānaṁ nekkhammādisaññānaṁ. **Nānattā**ti nānākhaṇikattā. **Tīsu ṭhānesū**ti (SṬ.45.8/CS:pg.2.401) tippakāresu kāraṇesu. **Uppannassā**ti uppajjanārahassa. Bhūmiladdha-uppannaṁ idhādhippetaṁ. Esa nayo ito paresupi. **Padacchedato**ti kāraṇupacchedato. **Padan**ti hi uppattikāraṇanti vuttovāyamattho. **Anuppattisādhanavasenā**ti yathā saṅkappo āyatiṁ nuppajjati, evaṁ anuppattisādhanavasena. Sammādiṭṭhi viya **ekova kusalasaṅkappo uppajjati**.

Catūsu ṭhānesūti visaṁvādanādīsu catūsu vītikkamaṭṭhānesu. Pabbajitānaṁ micchājīvo nāma āhāranimittakoti āha **“khādanīyabhojanīyādīnaṁ atthāyā”**ti. Sabbaso anesanāya pahānaṁ sammā-ājīvoti āha **“Buddhappasatthena ājīvenā”**ti. Kammapathapattānaṁ vasena **“sattasu ṭhānesū”**ti vuttaṁ. Akammapathapattāya hi anesanāya so padaghātaṁ karotiyeva.

Tathārūpe vā ārammaṇeti yasmiṁ ārammaṇe imassa pubbe kilesā na uppannā, tasmiṁ eva. **Anuppannānan**ti anuppādassapi patthanāvasena anuppannānaṁ. **Vīriyacchandan**ti vīriyassa nibbattetukāmatāchandaṁ. “Chandasampayuttavīriyañcā”ti vadanti. Vīriyameva pana anuppannākusalānuppādane labbhamānachandatāya dhurasampaggahatāya chandapariyāyena vuttaṁ. Tathā hi vīriyaṁ--“anikkhittachandatā anikkhittadhuratā”ti (dha.sa.26) niddiṭṭhaṁ. Kosajjapakkhe patituṁ adatvā **cittaṁ paggahitaṁ karoti**. **Padhānan**ti padhānabhūtavīriyaṁ.

Uppattipabandhavasenāti nirantaruppādanavasena. **Catūsu ṭhānesu kiccasādhanavasenā**ti yathāvuttesu catūsu ṭhānesu padhānakiccassa nipphādanavasena anuppādanādivasena. **Kiccasādhanavasenā**ti kāyavedanācittadhammesu subhasukhanicca-attagāhavidhamanavasena asubhadukkhāniccānattasādhanavasena.

Ayanti yathāvutto sadisāsadisatāviseso. **Assā**ti maggassa. **Ettha kathan**ti yadi rūpāvacaracatutthajjhānato paṭṭhāya yāva sabbabhavaggā jhānaṅgamaggaṅgabojjhaṅgānaṁ sadisatā, evaṁ sante “āruppe catukkapañcakajjhānaṁ uppajjati, tañca lokuttaran”ti ettha kathaṁ attho gahetabboti āha **“etthāpī”**ti-ādi. **Taṁjhānikāvā**ti paṭhamajjhānādīsu yaṁ jhānaṁ maggapaṭilābhassa pādakabhūtaṁ, taṁjhānikāva **assa** ariyassa uparipi **tayo maggā** (SṬ.45.8/CS:pg.2.402) **Evan**ti vuttākārena. **Pādakajjhānameva niyameti** āruppe catukkapañcakajjhānuppattiyaṁ. **Vipassanāya ārammaṇabhūtā khandhā**ti sammasitakhandhe vadanti. **Puggalajjhāsayo niyameti** pādakasammasitajjhānānaṁ bhede. Yasmā saṅkhārupekkhāñāṇameva ariyamaggassa bojjhaṅgādivisesaṁ niyameti, tato dutiyādipādakajjhānato uppannassa saṅkhārupekkhāñāṇassa pādakajjhānātikkantānaṁ aṅgānaṁ asamāpajjitukāmatāvirāgabhāvato itarassa ca atabbhāvato tīsupi vādesu vipassanāva niyametīti veditabbo, tasmā vipassanāniyameneva hi paṭhamavādepi apādakajjhānādipādakāpi maggā paṭhamajjhānikā honti. Itarehi ca pādakajjhānehi vipassanāniyamehi taṁtaṁjhānikāva. Evaṁ sesavādesu vipassanāniyamo yathāsambhavaṁ yojetabbo. Dutiyavāde taṁtaṁjhānikatā sammasitasaṅkhāravipassanāniyamehi hoti. Tatra hi vipassanā taṁtaṁvirāgabhāvanā bhāvetabbā, na somanassasahagatā upekkhāsahagatā hutvā jhānaṅgādiniyamaṁ maggassa karotīti evaṁ vipassanāniyamo vuttanayeneva veditabbo. Imasmiñca vāde pādakasammasitajjhānupanissayasabbhāve ajjhāsayo ekantena hotīti **“puggalajjhāsayo niyametīti vadantī”**ti vuttaṁ, Aṭṭhakathāyaṁ pana Visuddhimaggassa etissā Aṭṭhakathāya ekasaṅgahitattā **“tesaṁ vādavinicchayo …pe… veditabbo”**ti vuttaṁ. **Pubbabhāge**ti vipassanākkhaṇe.

Vibhaṅgasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.45.9.)9. Sūkasuttavaṇṇanā

9. **Sūkan**ti sāliyavādīnaṁ vālamāha. So hi nikantakasadiso paṭimukhagataṁ

hatthaṁ vā pādaṁ vā bhindati, tasmā bhedaṁ icchantena uddhaggaṁ katvā ṭhapitaṁ **sammāpaṇihitaṁ** nāma, tathā aṭṭhapitaṁ **micchāpaṇihitaṁ** nāmāti vuttaṁ. **Micchāpaṇihitāyā**ti kammassakatapaññāya micchāṭhapanaṁ nāma--"ime sattā kammavasena sukhadukkhaṁ paccanubhavanti, taṁ pana kammaṁ issarassa icchāvasena brahmā nimmināti"ti-ādinā micchāpakappanaṁ. Keci pana "natthi dinnanti-ādinā nayena pavatti, tassa vā ñāṇassa appavattī"ti vadanti. **Maggabhāvanāyā**ti (SṬ.45.9/CS:pg.2.403) etthāpi micchāmaggassa pavattanaṁ, ariyamaggassa vā appavattanaṁ micchāṭhapanaṁ. Tenāha **"appavattitattā"**ti. **Avijjaṁ bhindissatī**ti avijjaṁ samucchindissati. **Magganissitaṁ katvā** magge eva pakkhipitvā. Tañhi ñāṇaṁ maggassa mūlakāraṇaṁ magge siddhe tassa kiccassa matthakappattito. "Sammāpaṇihitāya diṭṭhiyā sammāpaṇihitāya maggabhāvanāyā"ti vuttattā **missakamaggo kathito**. Chavibhedasadiso cettha avijjābhedo, lohituppādasadiso lokuttaramaggabhāvo daṭṭhabbo.

Sūkasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.45.10.)10. Nandiyasuttavaṇṇanā

10. **Channaparibbājako** vatthacchādiyā channaṅgaparibbājako, na naggaparibbājako.

Avijjāvaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Vihāravaggo

(SṬ.45.11.)1. Paṭhamavihārasuttavaṇṇanā

11. **Aḍḍhamāsan**ti accantasaṁyoge upayogavacanaṁ. **Paṭisallīyitun**ti yathāvuttaṁ kālaṁ paṭi divase divase samāpattiyaṁ dhammacintāyaṁ cittaṁ nilīyituṁ. **Vinetabbo**ti samucchedavinayena vinetabbo ariyamaggādhigantabbo. **Tan**ti diṭṭhānugati-āpajjanaṁ. **Assā**ti janatāya. **Apagacchatī**ti satthu santikato apeti. **Sū**ti nipātamattaṁ.

Padesenāti ekadesena. Saha padesenāti **sapadeso**. Svāyaṁ sapadeso yasmā vedanāvaseneva pāḷiyaṁ āgato, tasmā paramatthadhammakoṭṭhāse vedanā anavasesato labbhati, te gaṇhanto **"khandhapadeso"**ti-ādimāha. **Taṁ sabban**ti khandhapadesādikaṁ sabbampi. **"Sammasanto"**ti padassa atthadassanavasena **"paccavekkhanto"**ti āha. Paccavekkhaṇā idha sammasanaṁ nāma, na vipassanā. Vipassanāsammasanaṁ pana Bhagavato (SṬ.45.11/CS:pg.2.404) visākhapuṇṇamāyaṁ eva nipphannaṁ, tasmā Bhagavato aññabhūmikāpi vedanā aññabhūmikānaṁ sattānaṁ viruddhā uppajjatevāti vuttaṁ **"yāva bhavaggā pavattā sukhā vedanā"**ti. **Sabbākārenā**ti sarūpato samudayato atthaṅgamato assādāditoti sabbākārena. **Pariggaṇhanto** upaparikkhanto.

Nippadesāneva anavasesāneva. Indriyasatipaṭṭhānapadeso suviññeyyoti anuddhato. **Assā**ti Bhagavato. **Ṭhāne**ti tasmiṁ tasmiṁ paccavekkhitabbasaṅkhāte okāse. **Sā sā ca vihārasamāpattī**ti khandhavasena āyatanādivasena ca pavattitvā tesaṁ

ekadesabhūtaṁ vedanaṁyeva pariggahetvā taṁ sammasitvā anukkamena samāpannā jhānasamāpatti phalasamāpatti ca. Phalasamāpatti hi tathā sammasitvā punappunaṁ samāpajjanavasena atthato abhinnāpi adhiṭṭhānabhūtadhammabhedena bhinnā viya vuccati, yato catuvīsatikoṭisatasahassabhedā devasikaṁ vaḷañjanasamāpattiyo Aṭṭhakathāyaṁ vuttā. Kāmaṁ aññadhammavasenapi jātā eva, vedanāvasena panettha abhiniveso kato **vedanānubhāvena jātā**. Kasmā evaṁ jātāti? Buddhānaṁ ñāṇapadassa antaravibhāgattā. Tathā hi Bhagavā sakalampi aḍḍhamāsaṁ vedanāvaseneva sammasanaṁ pavatteti, tadanusārena ca tā vihārasamāpattiyo samāpajji. Tayidaṁ acchariyaṁ anaññasādhāraṇaṁ bhikkhū pavedento Satthā --"yena svāhan"ti-ādimavoca.

Akusalāvāti pāṇātipāta-adinnādāna-kāmesumicchācāra-musāvāda-pisuṇavācāsamphappalāpa-abhijjhā-byāpādavasena taṁtaṁmicchādassanavasena ca akusalā vedanā eva hoti. Brahmalokādīsu uppajjitvā tattha niccā dhuvā bhavissāmāti evaṁ diṭṭhiṁ upanissāyāti yojetabbaṁ. **Devakulādīsu** devapūjatthaṁ, sabbajanaparibhogatthaṁ vā **mālāvacchaṁ ropenti**. **Vadhabandhanādīnī**ti **ādi**-saddena adinnādāna-micchācāra-musāvāda-pisuṇavācā-samphappalāpādīnaṁ saṅgaho daṭṭhabbo. Diṭṭhadhammavipākassa apacurattā apākaṭattā ca **"bhavantaragatānan"**ti vuttaṁ.

Iti nesanti ettha **iti**-saddo ādi-attho, pakārattho vā. Tena yathā pharusavācāvasena, evaṁ tadaññesampi akusalakammānaṁ vasena sammādiṭṭhipaccayā (SṬ.45.11/CS:pg.2.405) akusalavedanāppavatti yathārahaṁ nīharitvā vattabbā. **Eseva nayo**ti iminā yathā micchādiṭṭhipaccayā sammādiṭṭhipaccayā ca kusalākusalavipākavedanā sahajātakoṭiyā upanissayakoṭiyā ca vasena yathārahaṁ yojetvā dassitā, evaṁ micchāsaṅkappapaccayādīsupi yathārahaṁ yojetvā dassetabbāti imamatthaṁ atidisati. **Chandapaccayā**ti ettha taṇhāchandasahito kattukāmatāchando adhippetoti āha **"chandapaccayāti-ādīsu pana chandapaccayā aṭṭhalobhasahagatacittasampayuttā vedanā veditabbā"**ti. **Vitakkapaccayā**ti ettha appanāppattova vitakko adhippetoti vuttaṁ **"vitakkapaccayā paṭhamajjhānavedanāvā"**ti. Vitakkapaccayā paṭhamajjhānavedanāya gahitattā **"ṭhapetvā paṭhamajjhānan"**ti. Upari tisso rūpāvacarā, heṭṭhā tisso arūpāvacarā evaṁ **sesā cha saññāsamāpattivedanā**.

Tiṇṇanti chandavitakkasaññānaṁ. **Avūpasame**ti paṭipakkhena avūpasamite. Tiṇṇañhi tesaṁ sahabhāvena paccayatā aṭṭhalobhasahagatacittesu eva. Tattha yaṁ vattabbaṁ taṁ vuttameva. **Chandamattassā**ti tesu tīsu chandamattassa. **Vūpasame paṭhamajjhānavedanāva** appanāppattassa adhippetattā. **Chandavitakkānaṁ vūpasame dutiyajjhānādivedanā adhippetā** saññāya avūpasantattā. Dutiyajjhānādivedanāgahaṇena hi sabbā saññāsamāpattiyo ca gahitāva honti. **Tiṇṇampi vūpasame**ti chandavitakkasaññānaṁ vūpasame **nevasaññānāsaññāyatanavedanā adhippetā**. Bhavaggappattasaññā hi vūpasamanti chandasaṅkappānaṁ accantasukhumabhāvappattiyā. Heṭṭhā "sammādiṭṭhipaccayā"ti ettha sammādiṭṭhiggahaṇena heṭṭhimamaggasammādiṭṭhipi gahitāva hotīti āha--**"appattassa pattiyāti arahattaphalassa pattatthāyā"**ti. Atha vā heṭṭhimamaggādhigamena vinā aggamaggo natthīti heṭṭhimamaggādhigamaṁ atthāpannaṁ katvā **"arahattaphalassa pattatthāyā"**ti vuttaṁ. Āyameti phalena missito hoti etenāti **āyāmo,** sammāvāyāmoti āha **"Atthi āyāmanti atthi vīriyan"**ti. **Tassa vīriyārambhassā**ti aññādhigamakāraṇassa sammāvāyāmassa vasena. Pāḷiyaṁ ṭhāna-saddo kāraṇapariyāyoti āha --**"arahattaphalassa kāraṇe"**ti. **Tappaccayā**ti ettha **taṁ**-saddena "ṭhāne"ti

vuttakāraṇameva paccāmaṭṭhanti āha-- **“arahattassa ṭhānapaccayā”**ti. **Catumaggasahajātā**ti etena “arahattaphalassa pattatthāyā”ti (SṬ.45.11/CS:pg.2.406) ettha heṭṭhimamaggānaṁ atthāpattivasena gahitabhāvameva joteti. Keci pana “catumaggasahajātāti vatvā nibbattitalokuttaravedanāti bhūtakathanaṁ visesanaṁ. Nibbattitalokuttaravedanāti paṭhamaṁ apekkhitabbaṁ, pacchā catumaggasahajātā”ti vadanti.

Paṭhamavihārasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.45.12.)2. Dutiyavihārasuttavaṇṇanā

12. Micchādiṭṭhi vūpasamati sabbaso pahīyati etenāti **micchādiṭṭhivūpasamo**. “Micchādiṭṭhivūpasamo nāma sammādiṭṭhi. Bhavantare uppajjanto atidūreti maññamāno vipākavedanaṁ na gaṇhātī”ti Aṭṭhakathāyaṁ vuttaṁ. **“Iminā nayenā”**ti atidisitvāpi tamatthaṁ pākaṭataraṁ kātuṁ **“yassa yassā”**ti-ādiṁ vatvā eva sāmaññavasena vuttamatthaṁ pacchimesu tīsu padesu sarūpatova dassetuṁ **“chandavūpasamapaccayā”**ti-ādimāha, taṁ suviññeyyameva. **Vuttatthāneva** anantarasutte.

Dutiyavihārasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.45.13~17.)3~7. Sekkhasuttādivaṇṇanā

13-17. Tissannampi sikkhānaṁ sikkhanaṁ sīlaṁ etassāti **sikkhanasīlo**. Sikkhatītipi vā **sekkho**. Vuttañhetaṁ “sikkhatīti kho, bhikkhave, tasmā sekkhoti vuccati. Kiñca sikkhati? Adhisīlampi sikkhatī”ti-ādi (a.ni.3.86). **Tīhi phalehi** heṭṭhā. Sāpi catutthamaggena saddhiṁ uppannasikkhāpi. Maggakkhaṇe hi sikkhākiccaṁ na niṭṭhitaṁ vippakatabhāvato, phalakkhaṇe pana niṭṭhitaṁ nāma. **Uttānatthāneva** heṭṭhā vuttanayattā.

Sekkhasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.
Vihāravaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.45.21~30.)3. Micchattavaggavaṇṇanā

21-30. **Micchasābhāvan**ti (SṬ.45.21~30/CS:pg.2.407) ayāthāvasabhāvaṁ aniyyānikasabhāvaṁ. **Sammāsabhāvan**ti yāthāvasabhāvaṁ niyyānikasabhāvaṁ. **Micchāpaṭipattādhikaraṇahetū**ti ettha **adhi**-saddo anatthakoti āha-- **“micchāpaṭipattikaraṇahetū”**ti. Ñāyati paṭividdhavasena nibbānaṁ gacchatīti **ñāyo**. So eva taṁsamaṅgīnaṁ vaṭṭadukkhapātato dhāraṇaṭṭhena **dhammo**ti āha--**“ñāyaṁ dhammanti ariyamaggadhamman”**ti. Ñāṇassa micchāsabhāvo nāma natthīti viññāṇamevettha paccavekkhaṇavasena pavattaṁ ñāṇa-saddena vuccatīti āha

"micchāviññāṇo"ti. **Micchāpaccavekkhaṇo**ti kiñci pāpaṁ katvā "Aho mayā kataṁ sukatan"ti evaṁ pavatto micchāpaccavekkhaṇo. Gosīlagovatādipūraṇaṁ muttīti evaṁ gaṇhato **micchāvimutti** nāma. Micchāpaṭipadādīhi vivaṭṭanti evaṁ **vaṭṭavivaṭṭaṁ kathitaṁ**. **Puggalo pucchito**ti nigamito ca "ayaṁ vuccati, bhikkhave, asappuriso"ti-ādinā. Kiñcāpi "micchādiṭṭhiko hotī"ti-ādinā puggalova niddiṭṭho, tathāpi puggalasīsenāyaṁ dhammadesanāti āha **"dhammo vibhatto"**ti. Tenevāha **"dhammena puggalo dassito"**ti. **Dhammenā**ti micchādiṭṭhi-ādikena dhammena. Kalyāṇaputhujjanato paṭṭhāya sabbaso **sappurisā** nāma, khīṇāsavo **sappurisataro**. **Suppavattaniyo**ti sukhena pavattetuṁ sakkuṇeyyo. **Dhāvatī**ti gacchati. Paccayuppannena upecca nissitabbato upanisā, paccayo, ekassa sa-kārassa lopaṁ katvā vāti āha--**"sa-upanisaṁ sapaccayan"**ti. Parikaraṇato **parikkhāro,** parivāroti āha--**"saparikkhāraṁ saparivāran"**ti. Sahajātavasena upanissayavasena ca sapaccayatā kiccasādhane nipphādane sahāyabhāvūpagamane ca saparivāratā daṭṭhabbā.

Micchattavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.45.31~40.)4. Paṭipattivaggavaṇṇanā

31-40. **Ayāthāvapaṭipatti,** na yathāpaṭipatti, hetumhipi phalepi ayāthāvavatthusādhanato. **Ekaṁ suttaṁ dhammavasena kathitaṁ** paṭipattivasena. **Ekaṁ suttaṁ puggalavasena kathitaṁ** paṭipannakavasena. Saṁsāramahoghassa paratīrabhāvato yo naṁ adhigacchati, taṁ pāreti gametīti pāraṁ, nibbānaṁ, tabbidhuratāya (SṬ.45.31~40/CS:pg.2.408) natthi ettha pāranti apāraṁ, saṁsāroti vuttaṁ--**"apārāpāranti vaṭṭato nibbānan"**ti. **Pāraṅgatā**ti asekkhe sandhāya. **Yepi gacchantī**ti sekkhe. **Yepi gamissantī**ti kalyāṇaputhujjane. **Pāragāmino**ti ettha kita-saddo tikālavācīti evaṁ vuttaṁ.

Tīranti orimatīramāha. Tena vuttaṁ **"vaṭṭameva anudhāvatī"**ti. Ekantakāḷakattā cittassa apabhassarabhāvakaraṇato kaṇhābhijātihetuto ca vuttaṁ **"kaṇhanti akusaladhamman"**ti. Vodānabhāvato cittassa pabhassarabhāvakaraṇato sukkābhijātihetuto ca vuttaṁ--**"sukkanti kusaladhamman"**ti. Kilesamāra-abhisaṅkhāramāra-maccumārānaṁ pavattiṭṭhānatāya okaṁ vuccati vaṭṭaṁ, tabbidhuratāya anokanti nibbānanti āha--**"okā anokanti vaṭṭato nibbānan"**ti.

Paramatthato samaṇā vuccanti ariyā, samaṇānaṁ bhāvo sāmaññaṁ, ariyamaggo, tena araṇīyato upagantabbato sāmaññattho nibbānanti āha--**"sāmaññatthanti nibbānaṁ, taṁ hī"**ti-ādi. **Brahmaññatthan**ti etthāpi iminā nayena attho veditabbo. **Brahmaññena** ariyamaggena. **Rāgakkhayo**ti ettha **iti**-saddo ādisaddattho. Tena "dosakkhayo mohakkhayo"ti padadvayaṁ saṅgaṇhāti. **Vaṭṭatiyevāti vadanti** "rāgakkhayo"ti. Pariyāyena hi arahattassa vattabbattāti.

Paṭipattivaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.45.41~48.)5. Aññatitthiyapeyyālavaggavaṇṇanā

41-48. Aparāparaṁ parivattamānena vattasampannena

saṁsāraddhānapariññāvaseneva nibbānassa pattabbattā vuttaṁ-- **"nibbānaṁ patvā pariññātaṁ nāma hotī"**ti. **Nibbānaṁ patvā**ti nibbānappattihetu. Hetu-attho hi ayaṁ **tvā**-saddo yathā --"ghataṁ pivitvā balaṁ hoti, sīhaṁ disvā bhayaṁ hotī"ti. **Tasmā**ti yasmā apariññeyyaparijānanakiccena nibbānassa pattiyā addhānapariññāsiddhi ñāyati, tasmā upacāravasena nibbānaṁ "addhānapariññā"ti vuccati yathā "himasanti sūriyaṁ uggametī"ti. **Vijjāvimuttiphalasacchikiriyatthan**ti ettha **vijjā**ti aggamaggavijjā. **Vimuttī**ti aggamaggasamādhi adhippeto (SṬ.45.41~48/CS:pg.2.409) Tesaṁ phalaṁ aññāti āha--**"vijjāvimuttiphalena arahattaṁ kathitan"**ti. Yāthāvato jānanato paccakkhato dassanato ca ñāṇadassananti idha phalanibbānapaccavekkhaṇā adhippetāti āha-- **"ñāṇadassanena paccavekkhaṇā kathitā"**ti. **Sesehī**ti rāga-virāga-saṁyojanappahāna-anusayasamugghāta-addhānapariññā-āsavakkhaya-vijjā-vimutti-phalasacchikiriyā-ñāṇadassana-anupādāparinibbānapadehi.

Aññatitthiyapeyyālavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.45.49~62.)6. Sūriyapeyyālavaggavaṇṇanā

49-62. Yathā aruṇuggaṁ sūriyuggamanassa ekantikaṁ pubbanimittaṁ, evaṁ kalyāṇamittatā ariyamaggapātubhāvassāti sadisūpamā **aruṇuggaṁ kalyāṇamittatāya**. Kalyāṇamittoti cettha ariyo, **ariyamaggo** vā daṭṭhabbo **sūriyapātubhāvo viya** tena vidhūpanīyandhakāravidhamanato. **Kusalakattukamyatāchando chandasampadā** itarachandato sampannattā. **Kārāpaka-appamādassā**ti saccapaṭivedhassa kārāpakassa. Evaṁ sabbattheva sampadāsaddā visesādhigamahetutāya veditabbā. **Aññenapi ākārenā**ti "vivekanissitan"ti-ādi-ākārato aññena "rāgavinayapariyosānan"ti-ādinā ākārena.

Sūriyapeyyālavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.45.63~138.)7. Ekadhammapeyyālavaggādivaṇṇanā

63-138. **Tathā tathā vutte bujjhanakānaṁ ajjhāsayavasena kathito,** tasmā "vutto eva attho, kasmā puna vutto"ti na codetabbaṁ.

Ekadhammapeyyālavaggādivaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Appamādapeyyālavaggo

(SṬ.45.139.)1. Tathāgatasuttavaṇṇanā

139. **Kārāpaka-appamādo** (SṬ.45.139/CS:pg.2.410) nāma "ime akusalā dhammā pahātabbā, ime kusalā dhammā uppādetabbā"ti vuttavajjetabbavajjanasampādetabbasampādanavasena pavatto appamādo. **Esā**ti

appamādo. **Lokiyova**. **Na** lokuttaro. **Ayan**ti **esā**ti ca appamādameva vadati. **Tesan**ti catubhūmakadhammānaṁ. **Paṭilābhakaṭṭhenā**ti paṭilābhāpanaṭṭhena.

Tathāgatasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.45.140.)2. Padasuttavaṇṇanā

140. **Jaṅgalānan**ti jaṅgalavāsīnaṁ. **Jaṅgala**-saddo cettha thaddhabhāvasāmaññena pathavīpariyāyo, na anupaṭṭhānavidūradesavācī. Tenāha--**"pathavītalavāsīnan"**ti. Padānaṁ vuccamānattā **"sapādakapāṇānan"**ti visesetvā vuttaṁ. **Samodhānan**ti antogadhabhāvaṁ. Tenāha--**"odhānaṁ upakkhepan"**ti, upanetvā pakkhipitabbanti attho.

Padasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.45.141~148.)3~10. Kūṭasuttādivaṇṇanā

141-148. Vassikāya pupphaṁ **vassikaṁ** yathā "āmalakiyā phalaṁ āmalakan"ti. **Mahātalasmin**ti uparipāsāde. **"Yāni kānicī"**ti padehi itarāni samānādhikaraṇāni bhavituṁ yuttānīti **"paccatte sāmivacanan"**ti vatvā tathā vibhattivipariṇāmo kato. **"Tantāvutānan"**ti padaṁ niddhāraṇe sāmivacananti tattha "vatthānī"ti vacanasesena atthaṁ dassetuṁ **"atha vā"**ti-ādi vuttaṁ.

Kūṭasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.
Appamādavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Balakaraṇīyavaggo

(SṬ.45.149.)1. Balasuttavaṇṇanā

149. Kammāniyeva (SṬ.45.149/CS:pg.2.411) **kammantā** yathā suttantā. **Ariyaṁ aṭṭhaṅgikaṁ maggan**ti ettha nānantariyakatāya vipassanāpi gahitā eva hotīti vuttaṁ **"sahavipassanan"**ti.

(SṬ.45.150.)2. Bījasuttavaṇṇanā

150. Pañcavidhampi samūhaṭṭhena **bījagāmo nāma**. **Tadevā**ti mūlabījādi **eva**. **Sampannan**ti sahajātamūlavantaṁ. **Nīlabhāvato paṭṭhāyā**ti nīlabhāvāpattito paṭṭhāya.

(SṬ.45.151.)3. Nāgasuttavaṇṇanā

151. **Balaṁ gāhentī**ti attano sarīrabalaṁ gāhenti. Taṁ pana nāgānaṁ balappatti evāti āha--**"balaṁ gaṇhantī"**ti. **Sambhejjamukhadvāran**ti mahāsamuddena sambhedagatamahānadīnaṁ mukhadvāraṁ. **Nāgā kāyaṁ vaḍḍhentī**ti-ādi yasmā ca Bhagavatā upamāvasena ābhataṁ, tasmā **evameva khoti etthā**ti-ādinā upamaṁ saṁsandati. **Āgatesū**ti-ādīsu tīsu padesu bhāvenabhāvalakkhaṇe.

(SṬ.45.153.)5. Kumbhasuttavaṇṇanā

153. **Na pati-āvamatī**ti ca nikujjitabhāvena udakavamano ghaṭo, na taṁ puna mukhena gaṇhāti. Tenāha **"na anto pavesetī"**ti.

(SṬ.45.155.)7. Ākāsasuttavaṇṇanā

155. **Tenetaṁ vuttan**ti tena ariyamaggassa ijjhanena etesaṁ sabbesaṁ bodhipakkhiyadhammānaṁ ijjhanaṁ vuttaṁ.

(SṬ.45.156~158.)8~9~10. Paṭhamameghasuttādivaṇṇanā

156-158. **Paṁsurajojallan**ti bhūmireṇusahajātamalaṁ. **Vāṇijakopame**ti vāṇijakopamapaṭhamasutte cāpi.

(SṬ.45.159~160.)11~12. Āgantukasuttādivaṇṇanā

159-160. Sahavipassanassa (SṬ.45.159~160/CS:pg.2.412) ariyamaggassa bhāvanāya ijjhanena **etaṁ** abhiññāpariññeyyādidhammānaṁ abhiññāparijānanādīnaṁ ijjhanaṁ **vuttaṁ** khattiyādīnaṁ visaya-ādikaṁ karontassa kathāya sajjitattā.

Balakaraṇīyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Esanāvaggo

(SṬ.45.161.)1. Esanāsuttavaṇṇanā

161. **Kāmānan**ti vatthukāmakilesakāmānaṁ. Kilesakāmopi hi kāmitanti parikappitena vidhinā ca adhikarāgehi esanīyo. **Bhavānan**ti tiṇṇaṁ gatīnaṁ. Diṭṭhigatikaparikappitassa brahmacariyassa nimittabhāvato micchādiṭṭhi "brahmacariyan"ti adhippetā.

(SṬ.45.162~170.)2~11. Vidhāsuttādivaṇṇanā

162-171. Seyyohamasmīti-ādinā taṁtaṁvibhāgena dhīyanti vidhīyantīti **vidhā,** mānakoṭṭhāsā, mānaṭṭhapanā vā. **Nīhanantī**ti vibādhenti.

Esanāvaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

11. Oghavaggo

(SṬ.45.171~172.)1~2. Oghasuttādivaṇṇanā

172-173. Vaṭṭe ohananti osīdāpentīti **oghā**. **Rūpārūpabhave**ti rūpabhave ca arūpabhave ca rūpārūpataṇhopanissayā rūpārūpāvacarakammanibbattā khandhā. Yojanaṭṭhena **yogo**.

(SṬ.45.173~174.)3~4. Upādānasuttādivaṇṇanā

174-175. Kāmanavasena upādiyanato **kāmupādānaṁ**. Tenāha **"kāmaggahaṇan"**ti. **Nāmakāyassā**ti vedanādīnaṁ catunnaṁ arūpakkhandhānaṁ. **Ghaṭanapabandhanakileso**ti (SṬ.45.173~174/CS:pg.2.413) hetunā phalassa kammavaṭṭassa vipākavaṭṭena dukkhappabandhasaññitassa ghaṭanassa sambajjhanassa nibbattakakileso. **Antaggāhikadiṭṭhi** sassatucchedagāho.

Upādānasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.45.175~180.)5~10. Anusayasuttādivaṇṇanā

176-181. **Thāmagataṭṭhenā**ti sattasantāne thirabhāvūpagamanabhāvena. **Thāmagatan**ti ca aññehi asādhāraṇo kāmarāgādīnaṁyeva āveṇiko sabhāvo daṭṭhabbo. **Kāmarāgovā**ti kāmarāgo eva appahīno. So sati paccayalābhe uppajjanārahatāya santāne anusetīti **anusayo**. **Sesesupī**ti paṭighānusayādīsu. Orambhāgo vuccati kāmadhātu rūpārūpabhāvato heṭṭhābhūtattā. Tattha pavattiyā paccayabhāvato **orambhāgiyāni** yathā "pacchiyo goduhako"ti. Saṁyojentīti **saṁyojanāni,** heṭṭhā viya attho vattabbo. **Uddhambhāgo** mahaggatabhāgo, tassa hitānīti sabbaṁ heṭṭhā vuttanayattā na vuttanti adhippāyo.

Anusayasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.
Oghavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.
Maggasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

SṬ.46.Bojjhaṅgasaṁyuttaṁ

1. Pabbatavaggo

(SṬ.46.1.)1.Himavantasuttavaṇṇanā

182. Bujjhati (SṬ.46.1/CS:pg.2.414) catusaccaṁ ariyasāvako etāyāti **bodhaṁ,** dhammasāmaggī, ariyasāvako pana catusaccaṁ bujjhatīti **bodhi**. **Aṅgā**ti kāraṇā. Yāya dhammasāmaggiyāti sambandho. Taṇhāvasena **patiṭṭhānaṁ,** diṭṭhivasena **āyūhanā**. Sassatadiṭṭhiyā **patiṭṭhānaṁ,** ucchedadiṭṭhiyā **āyūhanā**. Līnavasena **patiṭṭhānaṁ,** uddhaccavasena **āyūhanā**. Kāmasukhānuyogavasena **patiṭṭhānaṁ,** attakilamathānuyogavasena **āyūhanā**. **Oghataraṇasuttavaṇṇanāyaṁ** (saṁ.ni.1.1)--

> "Kilesavasena patiṭṭhānaṁ, abhisaṅkhāravasena āyūhanā. Taṇhādiṭṭhīhi patiṭṭhānaṁ, avasesakilesābhisaṅkhārehi āyūhanā, sabbākusalābhisaṅkhāravasena patiṭṭhānaṁ, sabbalokiyakusalābhisaṅkhāravasena āyūhanā"ti--

Vuttesu pakāresu idha avuttānaṁ vasena veditabbo. **Kilesasantānaniddāya uṭṭhahatī**ti etena sikhāpattavipassanāsahagatānampi sati-ādīnaṁ bojjhaṅgabhāvaṁ dasseti. **Cattārī**ti-ādinā maggaphalena sahagatānaṁ. Sattahi bojjhaṅgehi bhāvitehi saccapaṭivedho hotīti kathamidaṁ jānitabbanti codanaṁ sandhāyāha **"yathāhā"**ti-ādi. **Jhānaṅgamaggaṅgādayo viyā**ti etena bodhibojjhaṅgasaddānaṁ samudāyāvayavavisayataṁ dasseti. **Senaṅgarathaṅgādayo viyā**ti etena puggalapaññattiyā avijjamānapaññattibhāvaṁ dasseti.

Bodhāya saṁvattantīti bojjhaṅgāti vuttaṁ "kāraṇattho aṅgasaddo"ti. Bujjhatīti bodhi, bodhiyā eva aṅgāti **bojjhaṅgā**ti vuttaṁ **"bujjhantīti bojjhaṅgā"**ti. Vipassanādīnaṁ kāraṇānaṁ bujjhitabbānaṁ saccānaṁ anurūpaṁ paccakkhabhāvena paṭimukhaṁ aviparītaṁ sammā bujjhantīti evaṁ vatthuvisesadīpakehi uparimaggehi anubujjhantīti-ādinā vuttabodhisaddehi nippadesena vuttaṁ (SṬ.46.1/CS:pg.2.415) "bujjhanatāsāmaññena saṅgaṇhātī"ti. Ettha ca līnapatiṭṭhāna-kāmasukhallikānuyoga-ucchedābhinivesānaṁ dhammavicaya-vīriyapītipadhāna-dhammasāmaggī paṭipakkho. Uddhaccāyūhana-attakilamathānuyoga-sassatābhinivesānaṁ passaddhisamādhi-upekkhāpadhāna-dhammasāmaggī paṭipakkho. Sati pana ubhayatthāpi icchitabbā. Tathā hi sā sabbatthikā vuttā.

Saṁ-saddo pasaṁsāyaṁ. Punadeva sundaro ca atthopīti āha **"pasattho sundaro ca bojjhaṅgo"**ti. **Abhinibbattetī**ti abhivisiṭṭhabhāvena nibbatteti savisesabhāvaṁ vadati. **"Eke vaṇṇayantī"**ti vatvā tattha yathāvuttavivekattayato aññaṁ vivekadvayaṁ uddharitvā dassetuṁ **"te hī"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha jhānakkhaṇe tāva kiccato vikkhambhanavivekanissitaṁ, vipassanākkhaṇe ajjhāsayato paṭippassaddhivivekanissitaṁ bhāvetīti. Tenāha--"anuttaraṁ vimokkhaṁ upasampajja viharissāmī"ti. Tattha tattha nicchayatāya kasiṇajjhānaggahaṇena anuppādānampi gahaṇaṁ daṭṭhabbaṁ.

Himavantasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.46.2.)2. Kāyasuttavaṇṇanā

183. Tiṭṭhanti etenāti ṭhiti, kāraṇaṁ. Kamma-utucittāhārasaññito catubbidho paccayo ṭhiti etassāti **paccayaṭṭhitiko**. Āhārapaccayasaddā hi ekatthā. **Subhampī**ti

kāmacchando paccayo, asubhe subhākārena pavattanato subhanti vuccati. Tena kāraṇena pavattanakassa aññassa kāmacchandassa nimittattā **subhanimittan**ti. **Subhassā**ti yathāvuttassa subhassa. **Ārammaṇampī**ti subhākārena, iṭṭhākārena vā gayhamānaṁ rūpādi-ārammaṇampi subhanimittaṁ vuttākārena. **Anupāyamanasikāro**ti ākaṅkhitassa hitasukhassa anupāyabhūto manasikāro, tato eva **uppathamanasikāro**ti ayonisomanasikāro. **Tasmin**ti yathāniddhārite kāmacchandabhūte tadārammaṇabhūte ca duvidhepi subhanimitte. Aṭṭhakathāyaṁ pana "subhārammaṇe"icceva vuttaṁ. **Atthi, bhikkhave, subhanimittanti-ādī**ti **ādi**-saddena kāmacchandanīvaraṇassa āhāradassanapāḷi uttānāti katvā vuttaṁ--**"evaṁ sabbanīvaraṇesu yojanā veditabbā"**ti.

Paṭighopi (SṬ.46.2/CS:pg.2.416) **paṭighanimittaṁ** purimuppannassa pacchā uppajjanakassa nimittabhāvato. **Paṭighārammaṇaṁ** nāma ekūnavīsati āghātavatthubhūtā sattasaṅkhārā. **Aratī**ti pantasenāsanādīsu aramaṇaṁ **Ukkaṇṭhitā**ti ukkaṇṭhabhāvo. **Pantesū**ti dūresu, vivittesu vā. **Adhikusalesū**ti samathavipassanādhammesu. **Arati** ratipaṭipakkho. **Aratitā**ti aramaṇākāro. **Anabhiratī**ti anabhiratabhāvo. **Anabhiramaṇā**ti anabhiramaṇākāro. **Ukkaṇṭhitā**ti ukkaṇṭhanākāro. **Paritassitā**ti ukkaṇṭhanavaseneva paritassanā.

Āgantukaṁ, na sabhāvasiddhaṁ. **Kāyālasiyan**ti nāmakāye alasabhāvo. **Sammohavinodaniyaṁ** pana "tandīti jāti-ālasiyan"ti vuttaṁ. **Vadatī**ti etena atisītādipaccayā saṅkocāpattiṁ dasseti. **Yaṁ sandhāya vuttaṁ** kilesavatthuvibhaṅge (vibha.aṭṭha.857). **Tandī**ti jāti-ālasiyaṁ. **Tandiyanā**ti tandiyanākāro. **Tandimanakatā**ti tandiyā abhibhūtacittatā. Alasassa bhāvo **ālasyaṁ**. Ālasyāyanākāro **ālasyāyanā**. Ālasyāyitassa bhāvo **ālasyāyitattaṁ**. Iti sabbehipi imehi padehi kilesavasena kāyālasiyaṁ kathitaṁ.

Kilesavasenāti sammohavasena. **Kāyavinamanā**ti kāyassa virūpato namanā. **Jambhanā**ti phandanā. Punappunaṁ jambhanā **vijambhanā**. **Ānamanā**ti purato namanā. **Vinamanā**ti pacchato namanā. **Sannamanā**ti samantato namanā. **Paṇamanā**ti yathā hi tantato uṭṭhitapesakāro kiñcideva upariṭṭhitaṁ gahetvā ujuṁ kāyaṁ ussāpeti, evaṁ kāyassa uddhaṁ ṭhapanā. **Byādhiyakan**ti uppannabyādhitā. Iti sabbehipi imehi padehi kilesavasena kāyaphandanameva kathitaṁ (vibha. aṭṭha. 858).

Bhattapariḷāhoti bhattavasena pariḷāhuppatti. **Bhuttāvissā**ti bhuttavato. **Bhattamucchā**ti bhattagelaññaṁ. Atibhuttapaccayā hi mucchāpatto viya hoti. **Bhattakilamatho**ti bhuttapaccayā kilantabhāvo. **Bhattapariḷāho**ti bhattadaratho. Kucchipūraṁ bhuttavato hi pariḷāhuppattiyā upahatindriyo viya hoti, kāyo khijjati. **Kāyaduṭṭhullan**ti bhuttabhattaṁ nissāya kāyassa akammaññatā.

Cittassa (SṬ.46.2/CS:pg.2.417) **līyanākāro**ti ārammaṇe cittassa saṅkocappatti. **Cittassa akalyatā**ti cittassa gilānabhāvo. **Gilāno**ti akallako vuccati. Tathā cāha "nāhaṁ, bhante, akallako"ti. **Akammaññatā**ti cittagelaññasaṅkhāto akammaññanākāro. **Olīyanā**ti olīyanākāro. Iriyāpathikampi cittaṁ yassa vasena iriyāpathaṁ sandhāretuṁ asakkonto olīyati, tassa taṁ ākāraṁ sandhāya vuttaṁ **"olīyanā"**ti. Dutiyapadaṁ upasaggena vaḍḍhitaṁ. **Līnan**ti avipphārikatāya saṅkocappattaṁ. Itare dve ākāraniddesā. **Thinan**ti avipphārikatāya anussāhanā asaṅgahanasaṅgahanaṁ. Thiyanākāro **thiyanā**. **Thiyitattan**ti thiyitassa ākāro, avipphārikatāti attho.

Cetaso avūpasamoti cittassa avūpasantatā asannisinnabhāvo. Tenāha--**"avūpasantākāro"**ti. **Atthato panetan**ti svāyaṁ avūpasantākāro vikkhepasabhāvattā vikkhepahetutāya ca atthato etaṁ uddhaccakukkuccameva.

Vicikicchāya ārammaṇadhammā nāma "Buddhe kaṅkhatī"ti-ādinā

āgata-aṭṭhakaṅkhāvatthubhūtā dhammā. Yasmā vicikicchā byāpādādayo viya anu anu uggahaṇapaccayā uppajjati, tasmā kaṅkhāṭṭhānīyaṁ ārammaṇameva dassitaṁ "vicikicchāya ārammaṇadhammā"ti. Yasmā purimuppannā vicikicchā pacchā vicikicchāya paccayo hoti, tasmā vicikicchāpi vicikicchāṭṭhānīyadhammā veditabbā. Tatrāyaṁ vacanattho--tiṭṭhanti pavattanti etthāti ṭhānīyā, vicikicchā eva ṭhānīyā **vicikicchāṭṭhānīyā**. Aṭṭhakathāyaṁ pana ārammaṇassapi tattha visesapaccayataṁ upādāya **"kāmacchando vicikicchāti ime dve dhammā ārammaṇena kathitā"**ti vuttaṁ. Subhanimittassa hi paccayabhāvamattaṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ, tathāpi yathā "paṭighampi paṭighanimittan"ti katvā "byāpādo upanissayena kathito"ti vuttaṁ, evaṁ subhampi subhanimittanti katvā kāmacchando upanissayena kathitoti sakkā viññātuṁ. **Sesā** thinamiddha-uddhaccakukkuccāni. Tattha thinamiddhaṁ aññamaññaṁ sahajātādivasena paccayo, tathā uddhaccakukkuccanti. Ubhayesampi upanissayakoṭiyā paccayabhāve vattabbameva natthīti āha **"sahajātena ca upanissayena cā"**ti.

Yasmā (SṬ.46.2/CS:pg.2.418) sati nāma "cattāro satipaṭṭhānā"ti-ādinā tesaṁ tesaṁ dhammānaṁ anussaraṇavasena vattati, tasmā te dhammā satisambojjhaṅgaṭṭhānīyā nāma. Lokuttaradhamme ca anussavādivasena gahetvā tathā pavattateva. Tena vuttaṁ **"satiyā"**ti-ādi.

Kosallaṁ vuccati paññā, tato uppannā **kosallasambhūtā**. **Anavajjasukhavipākā**ti anavajjā hutvā sukhavipākā vipaccanakā. Padadvayena paccayato sabhāvato kiccato phalato kusaladhammaṁ dasseti. Akusalaniddesepi eseva nayo. **Sāvajjā**ti gārayhā. **Anavajjā**ti agārayhā. **Hīnā** lāmakā. **Paṇītā** seṭṭhā. **Kaṇhā** kāḷakā asuddhā. **Sukkā** odātā suddhā **Paṭibhāga**-saddo paṭhame vikappe sadisakoṭṭhāsattho, dutiye paṭipakkhakoṭṭhāsattho, tatiye niggahetabbapaṭipakkhakoṭṭhāsattho daṭṭhabbo.

Kusalakiriyāya ādikammabhāvena pavattavīriyaṁ dhitisabhāvatāya dhātūti vuttanti āha **"ārambhadhātūti paṭhamārambhavīriyan"**ti. Laddhāsevanaṁ vīriyaṁ balappattaṁ hutvā paṭipakkhaṁ vidhamatīti āha-- **"nikkamadhātūti kosajjato nikkhantattā tato balavataran"**ti. Adhimattādhimattatarānaṁ paṭipakkhadhammānaṁ vidhamanasamatthaṁ paṭupaṭutarādibhāvappattaṁ hotīti āha--**"parakkamadhātūti paraṁ paraṁ ṭhānaṁ akkamanatāya tatopi balavataran"**ti.

Tiṭṭhati pavattati etthāti ṭhānīyā. Ārammaṇadhammā, pītisambojjhaṅgassa ṭhānīyāti **pītisambojjhaṅgaṭṭhānīyā**ti **"pītiyā ārammaṇadhammā"**ti vuttaṁ. Yasmā aparāparuppattiyā pītipi tathā vattabbataṁ labhatīti vuttaṁ Visuddhimagge "pītiyā eva taṁ nāman"ti. **Darathapassaddhī**ti daratho kilesapariḷāho, so passambhati etāyāti darathapassaddhi, kāyapassaddhiyā vedanādikhandhattayassa viya rūpakāyassapi passambhanaṁ hoti, cittapassaddhiyā cittasseva passambhanaṁ, tato evettha Bhagavatā lahutādīnaṁ viya duvidhatā vuttā. Tathā samāhitākāraṁ sallakkhetvā gayhamāno samathova **samathanimittaṁ,** tassa ārammaṇabhūtaṁ paṭibhāganimittampi. Vividhaṁ aggaṁ etassāti byaggo, vikkhepo. Tathā hi so anavaṭṭhānaraso bhantatāpaccupaṭṭhāno vutto. Ekaggabhāvato byaggapaṭipakkhoti **abyaggo,** samādhi, so eva nimittanti pubbe viya vattabbaṁ. Tenāha **"tasseva vevacanan"**ti.

Yo (SṬ.46.2/CS:pg.2.419) ārammaṇe iṭṭhāniṭṭhākāraṁ anādiyitvā gahetabbo majjhattākāro, yo ca pubbe upekkhāsambojjhaṅgassa bhāvanāvasena uppanno majjhattākāro, duvidhopi so upekkhāya ārammaṇadhammoti adhippetoti āha--**"atthato pana majjhattākāro upekkhāṭṭhānīyā dhammāti veditabbo"**ti. **Ārammaṇena kathitā** ārammaṇasseva tesaṁ visesapaccayabhāvato. **Sesā**ti vīriyādayo cattāro dhammā. Tesañhi

upanissayova sātisayo icchitabboti.

Kāyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.46.3.)3. Sīlasuttavaṇṇanā

184. **Khīṇāsavassa lokuttaraṁ sīlaṁ** nāma maggaphalapariyāpannā sammāvācākammantājīvā sīlalakkhaṇappattā tadaññe cetanādayo. **Lokiyaṁ** pana kiriyābyākatacittapariyāpannaṁ cārittasīlaṁ, vārittasīlassa pana sambhavo eva natthi viramaṇavasena pavattiyā abhāvato. "Pubbabhāgasīlaṁ lokiyasīlan"ti keci.

Cakkhudassananti cakkhūhi dassanaṁ. **Lakkhaṇassa dassanan**ti sabhāvadhammānaṁ saṅkhatānaṁ paccattalakkhaṇassa ñātapariññāya, aniccādisāmaññalakkhaṇassa tīraṇapariññāya dassanaṁ. Pajahantopi hi te pahātabbākārato passati nāma. Nibbānassa tathalakkhaṇaṁ maggaphalehi dassanaṁ, taṁ pana **paṭivijjhanaṁ**. Jhānena pathavīkasiṇādīnaṁ, abhiññāhi rūpānaṁ dassanampi **ñāṇadassanameva**. **Cakkhudassanaṁ adhippetaṁ** savanapayirupāsanānaṁ parato gahitattā. **Pañhapayirupāsanan**ti pañhapucchanavasena payirupāsanaṁ aññakammatthāya upasaṅkamanassa kevalaṁ upasaṅkamaneneva jotitattā.

Ariyānaṁ anussati nāma guṇavasena, tatthāpi laddha-ovādāvajjanamukhena yathābhūtasīlādiguṇānussaraṇanti dassetuṁ **"jhānavipassanā"**ti-ādi vuttaṁ. **Aññesaṁyeva santike**ti ariyehi aññesaṁ sāsanikānaṁyeva santike. Tenāha-- **"anupabbajjā nāmā"**ti. **Aññesū**ti sāsanikehi aññesu tāpasaparibbājakādīsu. Tattha hi pabbajjā ariyānaṁ anupabbajjā nāma na hotīti vuttaṁ.

Satasahassamattā (SṬ.46.3/CS:pg.2.420) **ahesuṁ** samantapāsādikattā mahātherassa. **Laṅkādīpe**ti nissayasīsena nissitasallakkhaṇaṁ. Na hi pabbajjā dīpapaṭiladdhā, atha kho dīpanivāsi-ācariyapaṭiladdhā. **Mahinda …pe… pabbajanti nāma** tassa parivāratāya pabbajjāyāti.

Saratīti taṁ ovādānusāsanidhammaṁ cinteti citte karoti. **Vitakkāhataṁ karotī**ti punappunaṁ parivitakkanena tadatthaṁ vitakkanipphāditaṁ karoti. **Āraddho hotī**ti sampādito hoti. Taṁ pana sampādanaṁ pāripūri evāti āha **"paripuṇṇo hotī"**ti. **Tatthā**ti yathāvutte dhamme. **Ñāṇacāravasenā**ti ñāṇassa pavattanavasena. **Tesaṁ tesaṁ dhammānan**ti tasmiṁ tasmiṁ ovādadhamme āgatānaṁ rūpārūpadhammānaṁ. **Lakkhaṇan**ti visesalakkhaṇaṁ sāmaññalakkhaṇañca. **Pavicinatī**ti "idaṁ rūpaṁ ettakaṁ rūpan"ti-ādinā vicayaṁ āpajjati. **Ñāṇañca ropetī**ti "aniccaṁ calaṁ palokaṁ pabhaṅgū"ti-ādinā ñāṇaṁ pavatteti. **Vīmaṁsanaṁ …pe… āpajjatī**ti rūpasattakārūpasattakakkamena vipassanaṁ paccakkhato viya aniccatādīnaṁ dassanaṁ sammasanaṁ āpajjati.

Ubhayampetanti phalānisaṁsāti vuttadvayaṁ. **Atthato ekaṁ** pariyāyasaddattā. **Paṭikaccā**ti pageva. **Maraṇakāle**ti maraṇakālasamīpe. Samīpatthe hi idaṁ bhummanti āha **"maraṇassa āsannakāle"**ti.

So tividho hoti ñāṇassa tikkhamajjhamudubhāvena. Tenāha **"kappasahassāyukesū"**ti-ādi. **Upahaccaparinibbāyī nāma** āyuvemajjhaṁ atikkamitvā parinibbāyanato. **Yattha katthacī**ti avihādīsu yattha katthaci. **Sappayogenā**ti vipassanāñāṇasaṅkhārasaṅkhātena payogena, saha vipassanāpayogenāti attho. Suddhāvāsabhūmiyaṁ uddhaṁyeva maggasoto etassāti **uddhaṁsoto**. Paṭisandhivasena

akaniṭṭhabhavaṁ gacchatīti **akaniṭṭhagāmī**.

Avihādīsu vattamānopi ekaṁsato uddhaṁgamanāraho puggalo akaniṭṭhagāmī eva nāmāti vuttaṁ **"eko uddhaṁsoto akaniṭṭhagāmīti pañca hontī"**ti. **Tesan**ti niddhāraṇe sāmivacanaṁ. Uddhaṁsotabhāvato yadipi heṭṭhimādīsupi ariyabhūmi nibbattateva, tathāpi tattha bhūmīsu āyuṁ (SṬ.46.3/CS:pg.2.421) aggahetvā akaniṭṭhabhave āyuvaseneva soḷasakappasahassāyukatā daṭṭhabbā. "Satta phalā sattānisaṁsā pāṭikaṅkhā"ti vuttattā **"arahattamaggassa pubbabhāgavipassanā bojjhaṅgā kathitā"**ti vuttaṁ. Sattannampi sahabhāvo labbhatīti **"apubbaṁ acarimaṁ ekacittakkhaṇikā"**ti vuttaṁ. Tayidaṁ pāḷiyaṁ tattha tattha "tasmiṁ samaye"ti āgatavacanena viññāyati, bojjhaṅgānaṁ pana nānāsabhāvattā **"nānālakkhaṇā"**ti vuttaṁ.

Sīlasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.46.4.)4. Vatthasuttavaṇṇanā

185. **"Satisambojjhaṅgo"ti evaṁ ce mayhaṁ hotī**ti satisambojjhaṅgo nāma seṭṭho uttamo pavaro, tasmāhaṁ satisambojjhaṅgasīsena phalasamāpattiṁ appetvā viharissāmīti evaṁ ce mayhaṁ pubbabhāge hotīti attho. **"Appamāṇo"ti evaṁ mayhaṁ hotī**ti svāyaṁ satisambojjhaṅgo, sabbaso pamāṇakarakilesābhāvato appamāṇadhammārammaṇato ca appamāṇoti evaṁ mayhaṁ antosamāpattiyaṁ asammohavasena hoti. **Suparipuṇṇo**ti bhāvanāpāripūriyā suṭṭhu paripuṇṇoti evaṁ mayhaṁ antosamāpattiyaṁ asammohavasena hotīti. **Tiṭṭhatī**ti yathākālaparicchedasamāpattiyā avaṭṭhānena tappariyāpannatāya satisambojjhaṅgo tiṭṭhati paṭibandhavasena. **Uppādaṁ anāvajjitattā**ti uppādassa anāvajjanena asamannāhārena. Uppādasīsena cettha uppādavantova saṅkhārā gahitā. **Anuppādan**ti nibbānaṁ uppādābhāvato uppādavantehi ca vinissaṭattā. **Pavattan**ti vipākappavattaṁ. **Appavattan**ti nibbānaṁ tappaṭikkhepato. **Nimittan**ti sabbasaṅkhāranimittaṁ. **Animittan**ti nibbānaṁ. **Saṅkhāre**ti uppādādi-anāmasanena kevalameva saṅkhāragahaṇaṁ. **Visaṅkhāran**ti nibbānaṁ. **Āvajjitattā** āvajjitakālato paṭṭhāya ārabbha pavattiyā **satisambojjhaṅgo tiṭṭhati**. **Aṭṭhahākārehī**ti aṭṭhahi kāraṇehi. **Jānātī**ti samāpattito vuṭṭhitakāle pajānāti. **Aṭṭhahākārehī**ti uppādāvajjanādīhi ceva anuppādāvajjanādīhi ca vuttākāraviparītehi aṭṭhahi ākārehi **cavantaṁ** samāpattivasena anavaṭṭhānatopi gacchantaṁ **cavatī**ti thero **pajānātī**ti.

Phalabojjhaṅgāti (SṬ.46.4/CS:pg.2.422) phalasamāpattipariyāpannā bojjhaṅgā. Kiṁ pana te visuṁ visuṁ pavattantīti āha **"yadā hī"**ti-ādi. **Sīsaṁ katvā**ti padhānaṁ seṭṭhaṁ katvā. **Tadanvayā**ti tadanugatā satisambojjhaṅgaṁ anugacchanakā. Tañca kho tathā katvā dhammaṁ paccavekkhaṇavasena. Keci pana "taṁ paccavekkhaṇādikaṁ katvā"ti vadanti.

Vatthasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.46.5.)5. Bhikkhusuttavaṇṇanā

186. **Bodhāyā**ti ettha bodho nāma bujjhanaṁ, taṁ pana kissa kenāti pucchanto

“kiṁ bujjhanatthāyā”ti vatvā taṁ dassento **“maggenā”**ti-ādimāha. Maggena nibbānaṁ bujjhanatthāya saṁvattanti, paccavekkhaṇāya katakiccataṁ bujjhanatthāya saṁvattanti, paṭhamavikappe sacchikiriyābhisamayo eva dassitoti tena atuṭṭhe **“maggena vā”**ti dutiyavikappamāha. **Vivekanissitaṁ virāganissitan**ti padehi sabbaṁ maggakiccaṁ tassa phalañca dassitaṁ. **Nirodhanissitan**ti iminā nibbānasacchikiriyā. **Kāmāsavāpi cittaṁ vimuccatī**ti-ādinā kilesappahānaṁ. **Vimuttasmiṁ vimuttamiti ñāṇaṁ hotī**ti-ādinā paccavekkhaṇā dassitā.

Bhikkhusuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.46.6~7.)6~7. Kuṇḍaliyasuttādivaṇṇanā

187-188. Nibaddhavāsavasena ārāme nisīdanasīloti **ārāmanisādī**. Parisaṁ ogāḷho hutvā caratīti **parisāvacaro**ti āha--**“yo panā”**ti-ādi. **Evan**ti iminākārena. **Gahaṇan**ti niggahaṇaṁ. Tena pucchāpadassa atthaṁ vivarati. **Nibbeṭhanan**ti niggahanibbeṭhanaṁ. Tena vissajjanapadassa atthaṁ vivarati. **Iminā nayenā**ti etena “itivādo”ti ettha iti-saddassa atthaṁ dasseti. Upārambhādhippāyo vadati etenāti **vādo,** doso. **Itivādo hotī**ti evaṁ imassa upari vādāropanaṁ hoti. **Itivādappamokkho**ti evaṁ tato pamokkho hoti (SṬ.46.6~7/CS:pg.2.423) Evaṁ vādappamokkhānisaṁsaṁ parehi āropitadosassa nibbeṭhanavasena dassetvā idāni dosapavedanavasena dassetuṁ **“ayaṁ pucchāya doso”**ti-ādi vuttaṁ.

Ettakaṁ ṭhānanti-ādito paṭṭhāya yāva “tīṇi sucaritānī”ti ettakaṁ ṭhānaṁ. **Imaṁ desanan**ti “indriyasaṁvaro kho”ti-ādinayappavattaṁ imaṁ desanaṁ. **Nābhijjhāyatī**ti na abhijjhāyati. **Nābhihaṁsatī**ti na abhitussati. **Gocarajjhatte ṭhitaṁ hotī**ti kammaṭṭhānārammaṇe samādhānavasena ṭhitaṁ hoti avaṭṭhitaṁ. Tenāha **“susaṇṭhitan”**ti. **Susaṇṭhitan**ti sammā avikkhepavasena ṭhitaṁ. **Kammaṭṭhānavimuttiyā**ti kammaṭṭhānānuyuñjanavasena paṭipakkhato nīvaraṇato vimuttiyā. Suṭṭhu vimuttanti **suvimuttaṁ**. **Tasmiṁ** amanāparūpadassane **na maṅku** vilakkho na hoti. **Kilesavasena** dosavasena. **Aṭṭhitacitto** athaddhacitto. Kovesena hi cittaṁ thaddhaṁ hoti, na mudukaṁ. **Adīnamānaso**ti domanassavasena yo dīnabhāvo, tadabhāvena niddosamānaso. **Apūticitto**ti byāpajjābhāvena sītibhūtacitto.

Imesu chasu dvāresu aṭṭhārasa duccaritāni honti paccekaṁ kāyavacīmanoduccaritabhedena. Tāni vibhāgena dassetuṁ **“kathan”**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **iṭṭhārammaṇe āpāthagate**ti nayadānamattametaṁ. Tena “aniṭṭhārammaṇe āpāthagate dosaṁ uppādentassā”ti-ādinā tividhaduccaritaṁ nīharitvā vattabbaṁ, tathā “majjhattārammaṇe mohaṁ uppādentassā”ti-ādinā ca. Manoduccaritādisāmaññena pana tīṇiyeva duccaritāni hontīti veditabbaṁ.

Paññattivasenāti vatthuṁ anāmasitvā piṇḍagahaṇamukhena kevalaṁ paññattivaseneva. **Bhāvanāpaṭisaṅkhāne**ti bhāvanāsiddhe paṭisaṅkhāne, bhāvanāya paṭisaṅkhāne vāti attho. **Imānī**ti yathāvuttāni chadvārārammaṇāni. **Duccaritānī**ti duccaritakāraṇāni. Appaṭisaṅkhāne ṭhitassa duccaritāni sucaritāni katvā. **Pariṇāmetī**ti parivatteti duccaritāni tattha anuppādetvā sucaritāni (SṬ.46.6~7/CS:pg.2.424) uppādento. **Evan**ti vuttappakārena. **Indriyasaṁvaro …pe… veditabbo** indriyasaṁvarasampādanavasena tiṇṇaṁ sucaritānaṁ sijjhanato. Tenāha **“ettāvatā”**ti-ādi. **Ettāvatā**ti ādito paṭṭhāya yāva “tīṇi sucaritāni paripūrentī”ti padaṁ, ettāvatā.

Sīlānurakkhakaṁ indriyasaṁvarasīlanti catupārisuddhisīlassa anurakkhakaṁ indriyasaṁvarasīlaṁ kathikaṁ. Kathaṁ pana tadeva tassa anurakkhakaṁ hotīti? Aparāparuppattiyā upanissayabhāvato.

Tīṇi sīlānīti indriyasaṁvara-ājīvapārisuddhi-paccayasannissita-sīlāni. **Lokuttaramissakā**ti lokiyāpi lokuttarāpi hontīti attho. **Sattannaṁ bojjhaṅgānan**ti lokuttarānaṁ sattannaṁ bojjhaṅgānaṁ. **Mūlabhūtā satipaṭṭhānā pubbabhāgā,** te sandhāya vuttaṁ "cattāro kho, Kuṇḍaliya, satipaṭṭhānā bhāvitā bahulīkatā satta bojjhaṅge paripūrentī"ti. **Tepī**ti yathāvuttasatipaṭṭhānā. **Satipaṭṭhānamūlakā bojjhaṅgā**ti lokiyasatipaṭṭhānamūlakā bojjhaṅgāva. **Pubbabhāgāvā**ti ettha keci "pubbabhāgā cā"ti pāṭhaṁ katvā "pubbeva lokuttarā pubbabhāgā cā"ti atthaṁ vadanti. **Vijjāvimuttimūlakā**ti "satta kho, Kuṇḍaliya, bojjhaṅgā bhāvitā bahulīkatā vijjāvimuttiṁ paripūrentī"ti evaṁ vuttā bojjhaṅgā lokuttarāva vijjāvimuttisahagatabhāvato.

Kuṇḍaliyasuttādivaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.46.8.Upavāṇa)8. Upavānasuttavaṇṇanā

189. **Paccattan**ti karaṇaniddeso ayanti āha-- **"attanāvā"**ti. **Kurumānoyevā**ti uppādento **eva**. **Kammaṭṭhānavimuttiyā suṭṭhu vimuttan**ti kammaṭṭhānamanasikārena nīvaraṇānaṁ dūrībhāvato tehi suṭṭhu vimuttaṁ. **Atthaṁ karitvā**ti bhāvanāmanasikāraṁ uttamaṁ katvā. "Mahā vata me ayaṁ attho uppanno"ti **atthiko hutvā**.

(SṬ.46.9.)9. Paṭhama-uppannasuttavaṇṇanā

190. **Tathāgatassa pātubhāvā**ti-ādinā Buddhuppādakāle eva bojjhaṅgaratanapaṭilābhoti dasseti.

Pabbatavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Gilānavaggo

(SṬ.46.11~13.)1~3. Pāṇasuttādivaṇṇanā

192-194. **Yesan**ti (SṬ.46.11~13/CS:pg.2.425) yesaṁ sattānaṁ. **Cattāro iriyāpathā atthi** labbhanti tadupagasarīrāvayavalābhena. **Etan**ti "cattāro iriyāpathe kappentī"ti etaṁ vacanaṁ. "Vivekanissitan"ti-ādivacanato **"sahavipassanake maggabojjhaṅge"**icceva vuttaṁ. **Dutiyatatiyāni uttānatthāneva** heṭṭhā vuttanayattā.

(SṬ.46.14~20.)4~10. Paṭhamagilānasuttādivaṇṇanā

195-201. **Visuddhaṁ ahosi** visabhāgadhātukkhobhaṁ vūpasamentaṁ. Tenāha--**"pokkharapatte …pe… vinivattitvā gato"**ti. **Eseva nayo** pāḷito atthato ca

catutthena pañcamachaṭṭhānaṁ samānattā. **Visarukkhavātasamphassenā**ti visarukkhasannissitavātasamphassena. **Mandasītajaro**ti muduko sītajaro. **Sesan**ti vuttāvasesaṁ. **Sabbatthā**ti sattamādīsu catūsu.

Gilānavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Udāyivaggo

(SṬ.46.21~22.)1~2. Bodhāyasuttādivaṇṇanā

202-203. **Kittakena nu kho** kāraṇena **bujjhanaka-aṅgā nāma vuccanti** bujjhanakassa puggalassa aṅgāti vattabbataṁ labhanti. **Missakabojjhaṅgā kathitā** sahavipassanā maggabojjhaṅgā kathitāti katvā. **Dhammaparicchedo kathito** gaṇanāmattena paricchinditvā vuttattā na bhūmantaraparicchedo, vipassanādiparicchedo vā.

(SṬ.46.23~25.)3~5. Ṭhāniyasuttādivaṇṇanā

204-206. Kāmarāgena gadhitabbaṭṭhānabhūtā kāmarāgaṭṭhāniyāti āha **"ārammaṇadhammānan"**ti. "Manasikārabahulīkārā"ti vuttattā **"ārammaṇeneva kathitan"**ti (SṬ.46.23~25/CS:pg.2.426) vuttaṁ. **Vuttaparicchedo**ti etena na kevalaṁ ārammaṇavaseneva, atha kho upanissayavasenapettha attho labbhatīti dasseti. Paṭhamavaggassa hi dutiye Sutte upanissayavaseneva attho dassito. **Missakabojjhaṅgā kathitā** avibhāgeneva kathitattā. **Aparihāniye**ti tīhi sikkhāhi aparihānāvahe.

(SṬ.46.26~27.)6~7. Taṇhakkhayasuttādivaṇṇanā

207-208. **"So maṁ pucchissatī"**ti adhippāyena **Bhagavatā osāpitadesanaṁ**. **Patthaṭattā** bhāvanāpāripūriyā vitthāritaṁ gatattā. **Mahantabhāvan**ti bhāvanāvaseneva mahattaṁ gatattā. Tato eva **vaḍḍhippamāṇā**. Nīvaraṇavigame sambhavato paccayato byāpādo vigato hotīti āha--**"nīvaraṇānaṁ dūrībhāvena byāpādavirahitattā"**ti. **Taṇhāmūlakan**ti taṇhāpaccayaṁ. Yañhi taṇhāsahagataṁ asahagatampi taṇhaṁ upanissāya nipphannaṁ, sabbaṁ taṁ taṇhāmūlakaṁ. **Pahīyati** anuppādappahānena. **Taṇhādīnaṁyeva khayā,** na tesaṁ saṅkhārānaṁ khayā. **Etehi** taṇhakkhayādipadehi.

(SṬ.46.28.)8. Nibbedhabhāgiyasuttavaṇṇanā

209. Nibbijjhantīti nibbedhā, nibbijjhanadhammā Dhammavinayādayo, tappariyāpannatāya nibbedhabhāge gato nibbedhabhāgiyo, taṁ **nibbedhabhāgiyaṁ**. Tenāha **"nibbijjhanakoṭṭhāsiyan"**ti. **Bhāvetvā ṭhitena** cittena. Vipassanāmaggampi gahetvā **"maggabojjhaṅgā missakā"**ti vuttā. **Tehī**ti bojjhaṅgehi **bhāvitaṁ** cittaṁ. **Te vā** bojjhaṅge **bhāvetvā ṭhitaṁ cittaṁ** nāma phalacittaṁ, tasmā **nibbattitalokuttarameva**. **Tampī**ti phalacittampi maggānantaratāya **magganissitaṁ katvā missakameva**

kathetuṁ vaṭṭati “bodhāya saṁvattantī”ti vuttattā.

(SṬ.46.29.)9. Ekadhammasuttavaṇṇanā

210. **Saṁyojanasaṅkhātā vinibandhā**ti kāmarāgādisaṁyojanasaññitā bandhanā. **Pariniṭṭhapetvā gahaṇā**ti gilitvā viya pariniṭṭhapetvā gahaṇākārā.

(SṬ.46.30.)10. Udāyisuttavaṇṇanā

211. Bahukataṁ (SṬ.46.30/CS:pg.2.427) vuccati bahukāro bahumāno, natthi etassa bahukatanti **abahukato,** akatabahumāno. Dhammo uppajjamāno ukkujjanto viya nirujjhamāno avakujjanto viya hotīti vuttaṁ **“ukkujjaṁ vuccati udayo, avakujjaṁ vayo”**ti. **Parivattento**ti aniccātipi dukkhātipi anattātipi. “Eso hi te udāyi maggo paṭiladdho, yo te …pe… tathattāya upanessatī”ti pariyosāne Bhagavato vacanañcettha sādhakaṁ daṭṭhabbaṁ. **Tena tenākārena viharantan**ti yena sammasanākārena vipassanāvihārena viharantaṁ. **Tathābhāvāyā**ti khīṇāsavabhāvapaccavekkhaṇāya. Tenāha--**“khīṇā jātīti …pe… taṁ dassento evamāhā”**ti.

Udāyivaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Nīvaraṇavaggo

(SṬ.46.31~32.)3~4. Upakkilesasuttādivaṇṇanā

214-215. **Na ca pabhāvantan**ti na ca pabhāsampannaṁ. **Pabhijjanasabhāvan**ti tāpetvā tālane pabhaṅgutaṁ. **Avasesaṁ lohan**ti vuttāvasesaṁ jātilohaṁ, vijātilohaṁ, kittimalohanti pabhedaṁ sabbampi lohaṁ. **Uppajjituṁ appadānenā**ti ettha nanu lokiyakusalacittassapi suvisuddhassa uppajjituṁ appadānena upakkilesatāti? Saccametaṁ, yasmiṁ pana santāne nīvaraṇāni laddhapatiṭṭhāni, tattha mahaggatakusalassapi asambhavo, pageva lokuttarakusalassa, parittakusalaṁ pana yathāpaccayaṁ uppajjati. Nīvaraṇe hi vūpasante santāne uppattiyā aparisuddhaṁ hoti, upakkiliṭṭhaṁ nāma hoti, aparisuddhadīpakapallikavaṭṭhitelādisannissayo dīpo viya, apica nippariyāyato uppajjituṁ appadāneneva tesaṁ upakkilesatāti dassento **“yadaggena hī”**ti-ādimāha. Ārammaṇe vikkhittappattivasena **cuṇṇavicuṇṇatā** veditabbā. **Na āvarantī**ti kusaladhamme uppajjituṁ appadānavasena na āvaranti, atha kho tesaṁ uppattiyā honti. **Na paṭicchādentī**ti na (SṬ.46.31~32/CS:pg.2.428) vinandhanti. **Catubhūmakacittassā**ti catutthabhūmakakusalacittassa anupakkilesā, tehi akilissanato.

(SṬ.46.38.)8. Āvaraṇanīvaraṇasuttavaṇṇanā

219. **Paññā dubbalā hoti,** na balavatī paṭipakkhena upakkiliṭṭhabhāvato. Tenāha **“mandā avisadā”**ti.

Pañca nīvaraṇā dūre honti āvaraṇābhāvato. **Tameva pītin**ti

sappāyadhammasavane uppannaṁ pītiṁ. Tassā tadā uppannākārasallakkhaṇena avijahanto punappunaṁ tassā nibbattanena. Tenāha **"pañca nīvaraṇe vikkhambhetvā"**ti. **Idaṁ sandhāyā**ti ettake divasepi na vinassanti, sā dhammapīti laddhapaccayā hutvā visesāvahāti imamatthaṁ sandhāya etaṁ "imassa pañca nīvaraṇā tasmiṁ samaye na hontī"ti-ādi vuttaṁ. **Pītipāmojjapakkhiyā**ti pītipāmojjapaccayā. **Nassantī**ti nirodhapaccayavasena pavattanato nassanti. Sabhāgapaccayavasena **puna uppajjantāpi …pe… vuccati** kiccasādhanavasena pavattanato.

(SṬ.46.39.)9. Rukkhasuttavaṇṇanā

220. **Abhiruhanakā**ti samīparukkhe abhibhavitvā ruhanakā. **Aṭṭhikacchako**ti aṭṭhibahulakacchako. Kapithanasadisaphalattā **kapitthano**ti laddhanāmo.

(SṬ.46.40.)10. Nīvaraṇasuttavaṇṇanā

221. **Andhabhāvakaraṇā** paññācakkhussa vibandhanato. Tathā hi te "acakkhukaraṇā paññānirodhikā"ti vuttā. Vihanati vibādhatīti **vighāto,** dukkhanti āha **"vighātapakkhiyāti dukkhapakkhikā"**ti. Nibbānatthāya na saṁvattantīti **anibbānasaṁvattanikā**. **Missakabojjhaṅgāva kathitā** pubbabhāgikānaṁ kathitattā.

Nīvaraṇavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Cakkavattivaggo

(SṬ.46.41.)1. Vidhāsuttavaṇṇanā

222. Vidhīyantīti (SṬ.46.41/CS:pg.2.429) **vidhā,** mānādibhāgā koṭṭhāsāti āha **"tayo mānakoṭṭhāsā"**ti. **Tathā tathā vidahanato**ti "seyyohamasmī"ti-ādinā tena tenākārena vidahanato ṭhapanato, ṭhapetabbato vā.

(SṬ.46.42.)2. Cakkavattisuttavaṇṇanā

223. **Sirisampattiyā rājati** dippati sobhatīti **rājā,** dānapiyavacana-atthacariyāsamānattatāsaṅkhātehi **catūhi saṅgahavatthūhi**. **Rañjetī**ti rameti. **Abbhuggatāyā**ti udīritā nibbattito tattha tattha gacchanato. **Cakkaṁ vattetī**ti cakkaratanaṁ pavatteti. **Devaṭṭhānan**ti pūjanīyadevaṭṭhānaṁ. **Cittīkataṭṭhenā**ti pūjanīyabhāvena. **Aggho natthi** cirakālasambhavapuññānubhāvasiddharatanasabbhāvato. **Aññehi** cakkavattino pariggahabhūtaratanehi. **Loke**ti manussaloke. Tena tadaññalokaṁ nivatteti. **Vijjamāna**ggahaṇena atītānāgataṁ nivatteti. **Buddhā ca kadāci karahaci uppajjanti** cakkavattinopi yebhuyyena tasmiṁyeva uppajjanatoti adhippāyo. **Anomassā**ti alāmakassa ukkaṭṭhassa. **Sesāni** ratanāni.

Tatrāti vākyopaññāsane nipāto, tasmiṁ pātubhāvavacane. **"Ayuttan"**ti vatvā tattha adhippāyaṁ vivaranto **"uppannaṁ hī"**ti-ādimāha. Tehi ratanehi

cakkavattananiyamāpekkhatāya cakkavattivacanassa. **Niyamenā**ti ekantena. **Vattabbataṁ āpajjati** bhāvini bhūte viya upacāroti yathā--"agamā rājagahaṁ Buddho"ti (su.ni.410). **Laddhanāmassā**ti cakkavattīti loke laddhasamaññassa patthanīyassa purisavisesassa. **Mūluppattivacanatopī**ti "cakkavattissa pātubhāvā"ti etassa paṭhamuppattiyā vacanatopi. Idāni tamatthaṁ vivaranto **"yo hī"**ti-ādimāha. Yo hi cakkavattirājā, tassa uppattiyā cakkaratanassa uppajjanato cakkavattīti evaṁ nāmaṁ uppajjati. "Cakkaṁ vattessatī"ti idaṁ pana niyāmaṁ anapekkhitvā tassa uppajjatīti ratanānuppattiṁ (SṬ.46.42/CS:pg.2.430) gahetvā vuttanayato saññā uppajjati "cakkavattī"ti. **Ekamevā**ti cakkaratanameva paṭhamaṁ pātubhavati. Yasmiṁ bhūte rañño cakkavattisamaññā, atha pacchā ratanāni pātubhavantīti bahūnaṁ pātubhāvaṁ upādāya **bahulavacanatopi etaṁ** "cakkavattissa pātubhāvā ratanānaṁ pātubhāvo"ti vuttaṁ. **Ayaṁ** hetukattusaññito atthabhedo. **Pātubhāvā**ti pātubhāvato. Puññasambhāro bhinnasantānatāya **ratanānampi pariyāyena upanissayahetū**ti vuttaṁ. **Yuttamevetaṁ** yathāvuttayuttiyuttattā.

Vattabbabhūto adhippāyo etassa atthīti adhippāyo, atthaniddeso, saṅkhepato adhippāyo **saṅkhepādhippāyo**. Cakkaratanānubhāvena cakkavattissariyassa sijjhanato **"dātuṁ samatthassā"**ti vuttaṁ. Yojanappamāṇe padese pavattattā **yojanappamāṇaṁ andhakāraṁ**. Atidīghātirassatādiṁ chabbidhaṁ dosaṁ vivajjetvā ṭhitassāti vacanaseso.

Sabbesaṁ catubhūmakadhammānaṁ purecaraṁ kusalānaṁ dhammānaṁ gatiyo samanvesanavasena pavattanato. Buddhādīhipi appahānīyatāya mahantadhammasabhāvattā dhammakāye ca jeṭṭhakaṭṭhena **dhammakāyūpapannaṁ**. Paññāpāsādatāya cassa uparigataṭṭhena **accuggataṁ**. Vitthataṭṭhena **vipulaṁ**. Mahantatāya **mahantaṁ**. Anādikālabhāvitassa kilesasantānassa khaṇeneva viddhaṁsanato **sīghaṁ lahu javan**ti pariyāyā. Bojjhaṅgadhammapariyāpannattā hi vuttaṁ **"ekanta-kusalattā"**ti. Sampayuttavasena pītiyā ālokaviddhaṁsanabhāvavasenāti vuttaṁ **"sahajātapaccayādī"**ti-ādi. **Sabbasaṅgāhikadhammaparicchedo**ti catubhūmakattā sabbasaṅgāhako bojjhaṅgadhammaparicchedo kathito.

(SṬ.46.44~50.)4~10. Duppaññasuttādivaṇṇanā

225-231. Eḷaṁ vuccati doso, eḷena mūgo viyāti **eḷamūgo**ti imamatthaṁ dassento **"mukhena vācan"**ti-ādimāha.

Cakkavattivaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Sākacchavaggo

(SṬ.46.51.)1. Āhārasuttavaṇṇanā

232. **Purimanayato**ti (SṬ.46.51/CS:pg.2.431) "satisambojjhaṅgaṭṭhānīyānaṁ dhammānan"ti-ādinā āgatanayato. **Evan**ti idāni vuccamānākārena. Sati ca sampajaññañca **satisampajaññaṁ**. Satipadhānaṁ vā abhikkantādīsu satthakabhāvapariggaṇhakaññāṇaṁ **satisampajaññaṁ**. Taṁ sabbattha satokārībhāvāvahattā satisambojjhaṅgassa uppādāya saṁvattati. Yathā ca paccanīkadhammappahānaṁ anurūpadhammadesanā ca

anuppannānaṁ kusalānaṁ dhammānaṁ uppādāya hoti, evaṁ satirahitapuggalavajjanā satokārīpuggalasevanā ca tattha ca yuttapayuttatā satisambojjhaṅgassa uppādāya hotīti imamatthaṁ dasseti **"satisampajaññan"**ti-ādinā. **Arahattamaggena bhāvanāpāripūrī hoti**. Tathā hi arahāva "sativepullappatto"ti vuccati.

Dhammānaṁ, dhammesu vā vicayo, so eva heṭṭhā vuttanayena sambojjhaṅgo, tassa **dhammavicayasambojjhaṅgassa**. **Paripucchakatā**ti ācariyaṁ payirupāsitvā pañcapi nikāye sahaṭṭhakathāya pariyogāhetvā yaṁ yaṁ tattha gaṇṭhiṭṭhānaṁ, tassa tassa "idaṁ, bhante, kathaṁ imassa ko attho"ti evaṁ khandhādīsu atthapucchakabhāvo. Tenāha **"khandha …pe… bahulatā"**ti.

Vatthuvisadakiriyāti cittacetasikānaṁ pavattiṭṭhānabhāvato sarīraṁ tappaṭibaddhāni ca cīvarādīni idha "vatthūnī"ti adhippetāni, tāni yathā cittassa sukhāvahāni honti, tathā karaṇaṁ tesaṁ visadabhāvakaraṇaṁ. Tena vuttaṁ **"ajjhattikabāhirānan"**ti-ādi. **Ussannadosan**ti vātādi-ussannadosaṁ. **Sedamalamakkhitan**ti sedena ceva jallikāsaṅkhātena sarīramalena ca makkhitaṁ. **Ca**-saddena aññampi sarīrassa ca cittassa ca pīḷāvahaṁ saṅgaṇhāti. **Senāsanaṁ vā**ti **vā**-saddena pattādīnaṁ saṅgaho daṭṭhabbo. **Avisade** sati, visayabhūte vā. Kathaṁ bhāvanamanuyuttassa tāni visayoti? Antarantarā pavattanakacittuppādavasena evaṁ vuttaṁ. Te hi cittuppādā cittekaggatāya ijjhantiyāpi aparisuddhabhāvāya saṁvattanti. **Cittacetasikesu** nissayādipaccayabhūtesu. **Ñāṇampī**ti **pi**-saddo sampiṇḍane. Tena na kevalaṁ taṁ vatthuyeva (SṬ.46.51/CS:pg.2.432) atha kho tasmiṁ aparisuddhe ñāṇampi aparisuddhaṁ hotīti nissayāparisuddhiyā nissitāparisuddhi viya visayassa aparisuddhatāya visayīnaṁ aparisuddhiṁ dasseti anvayato byatirekato ca.

Samabhāvakaraṇaṁ kiccato anūnādhikabhāvakaraṇaṁ. Yathāpaccayaṁ saddheyyavatthusmiṁ adhimokkhakiccassa paṭutarabhāvena paññāya avisadatāya vīriyādīnañca anubalappadānasithilatādinā **saddhindriyaṁ balavaṁ hoti**. Tenāha **"itarāni mandānī"**ti. **Tato**ti tasmā saddhindriyassa balavabhāvato itaresañca mandattā. Kosajjapakkhe patituṁ adatvā sampayuttadhammānaṁ paggaṇhanaṁ anubalappadānaṁ **paggaho,** paggahakiccaṁ kātuṁ na sakkotīti sambandhitabbaṁ. Ārammaṇaṁ upagantvā ṭhānaṁ, anissajjanaṁ vā **upaṭṭhānaṁ,** vikkhepapaṭipakkho. Yena vā sampayuttā avikkhittā honti, so **avikkhepo**. Rūpagataṁ viya cakkhunā yena yāthāvato visayasabhāvaṁ passati, taṁ **dassanakiccaṁ kātuṁ na sakkoti** balavatā saddhindriyena abhibhūtattā. Sahajātadhammesu hi indaṭṭhaṁ karontānaṁ saha pavattamānānaṁ dhammānaṁ ekarasatāvaseneva atthasiddhi, na aññathā. **Tasmā**ti vuttamevatthaṁ kāraṇabhāvena paccāmasati. **Tan**ti saddhindriyaṁ.

Dhammasabhāvapaccavekkhaṇenāti yassa saddheyyavatthuno uḷāratādiguṇe adhimuccanassa sātisayappavattiyā saddhindriyaṁ balavaṁ jātaṁ, tassa paccayapaccayuppannatādivibhāgato yāthāvato vīmaṁsanena. Evañhi evaṁdhammatānayena sabhāvasarasato pariggayhamāne savipphāro adhimokkho na hoti--"ayaṁ imesaṁ dhammānaṁ sabhāvo"ti paññābyāpārassa sātisayattā. Dhuriyadhammesu hi yathā saddhāya balavabhāve paññāya mandabhāvo hoti, evaṁ paññāya balavabhāve saddhāya mandabhāvo hoti. Tena vuttaṁ--"taṁ dhammasabhāvapaccavekkhaṇena …pe… hāpetabban"ti. **Tathā amanasikaraṇenā**ti yenākārena bhāvanamanuyuñjantassa saddhindriyaṁ balavaṁ jātaṁ, tenākārena bhāvanaṁ nānuyuñjanenāti vuttaṁ hoti. Idha duvidhena saddhindriyassa balavabhāvo attano vā paccayavisesena kiccuttariyato vīriyādīnaṁ vā mandakiccatāya. Tattha paṭhamavikappe hāpanavidhi dassito, dutiyavikappe pana yathā manasikaroto

vīriyādīnaṁ mandakiccatāya saddhindriyaṁ balavaṁ jātaṁ, tathā amanasikārena vīriyādīnaṁ paṭutarabhāvāvahena manasikārena saddhindriyaṁ tehi (SṬ.46.51/CS:pg.2.433) samataṁ karontena hāpetabbaṁ. Iminā nayena sesindriyesupi hāpanavidhi veditabbo.

Vakkalittheravatthūti so hi āyasmā saddhādhimutto tattha ca katādhikāro satthu rūpakāyadassane pasuto eva hutvā viharanto Satthārā--"kiṁ te, vakkali, iminā pūtikāyena diṭṭhena, yo kho, vakkali, dhammaṁ passati, so maṁ passatī"ti-ādinā (saṁ.ni.3.87) ovadiyamāno kammaṭṭhāne niyojitopi taṁ ananuyuñjanto paṇāmito attānaṁ vinipātetuṁ papātaṭṭhānaṁ abhiruhi. Atha naṁ Satthā yathānisinnova obhāsavissajjanena attānaṁ dassetvā--

"Pāmojjabahulo bhikkhu, pasanno Buddhasāsane;
Adhigacche padaṁ santaṁ, saṅkhārūpasamaṁ sukhan"ti. (dha.pa.381)--

Gāthaṁ vatvā "ehi, vakkalī"ti āha. So tena vacanena amateneva abhisitto haṭṭhatuṭṭho hutvā vipassanaṁ paṭṭhapesi, saddhāya bahulabhāvato vipassanāvīthiṁ nārohati. Taṁ ñatvā Bhagavā indriyasamattapaṭipādanāya kammaṭṭhānaṁ sodhetvā adāsi. So Satthārā dinnanayena vipassanaṁ ussukkāpetvā maggapaṭipāṭiyā arahattaṁ pāpuṇi. Tena vuttaṁ--"vakkalittheravatthu cettha nidassanan"ti. **Etthā**ti saddhindriyassa adhimattabhāve sesindriyānaṁ sakiccākaraṇe.

Itarakiccabhedanti upaṭṭhānādikiccavisesaṁ. **Passaddhādī**ti **ādi**-saddena samādhi-upekkhāsambojjhaṅgānaṁ saṅgaho daṭṭhabbo. **Hāpetabban**ti yathā saddhindriyassa balavabhāvo dhammasabhāvapaccavekkhaṇena hāyati, evaṁ vīriyindriyassa adhimattatā passaddhiyādibhāvanāya hāyati samādhipakkhikattā tassā. Tathā hi samādhindriyassa adhimattataṁ kosajjapātato rakkhantī vīriyādibhāvanā viya vīriyindriyassa adhimattataṁ uddhaccapātato rakkhantī ekaṁsato hāpeti. Tena vuttaṁ "passaddhādibhāvanāya hāpetabban"ti. **Soṇattherassa vatthū**ti sukumārasoṇattherassa vatthu. So hi āyasmāpi satthu santikā kammaṭṭhānaṁ gahetvā sītavane viharanto--"mama sarīraṁ sukhumālaṁ, na ca sakkā sukheneva sukhaṁ adhigantuṁ, kāyaṁ kilametvāpi samaṇadhammo kātabbo"ti ṭhānacaṅkamanameva adhiṭṭhāya (SṬ.46.51/CS:pg.2.434) padhānamanuyuñjanto pādatalesu phoṭesu uṭṭhitesupi vedanaṁ ajjhupekkhitvā daḷhavīriyaṁ karonto accāraddhavīriyatāya visesaṁ pavattetuṁ nāsakkhi. Satthā tattha gantvā vīṇopamovādena ovaditvā vīriyasamatāyojanavidhiṁ dassento kammaṭṭhānaṁ sodhetvā Gijjhakūṭaṁ gato. Theropi Satthārā dinnanayena vīriyasamataṁ yājetvā bhāvento vipassanaṁ ussukkāpetvā arahatteva patiṭṭhāsi. Tena vuttaṁ "soṇattherassa vatthu dassetabban"ti. **Sesesupī**ti satisamādhipaññindriyesupi.

Samatanti saddhāpaññānaṁ aññamaññaṁ anūnādhikabhāvaṁ, tathā samādhivīriyānañca. Yathā hi saddhāpaññānaṁ visuṁ visuṁ dhuriyadhammabhūtānaṁ kiccato aññamaññanātivattanaṁ visesato icchitabbaṁ. Yato tesaṁ samadhuratāya appanā sampajjati, evaṁ samādhivīriyānaṁ kosajjuddhaccapakkhikānaṁ samatāya sati aññamaññupatthambhanato sampayuttadhammānaṁ antadvayapātābhāvena sammadeva appanā ijjhatīti. **Balavasaddho**ti-ādi vuttasseva atthassa byatirekamukhena samatthanaṁ. Tassattho--yo balavatiyā saddhāya samannāgato avisadañāṇo, so mudhappasanno hoti, na aveccappasanno. Tathā hi so avatthusmiṁ pasīdati, seyyathāpi titthiyasāvakā. **Kerāṭikapakkhan**ti sāṭheyyapakkhaṁ bhajati. Saddhāhīnāya paññāya atidhāvanto "deyyavatthupariccāgena vinā cittuppādamattenapi dānamayaṁ puññaṁ hotī"ti-ādīni parikappeti hetupatirūpakehi vañcito, evaṁbhūto ca lūkhatakkaviluttacitto paṇḍitānaṁ vacanaṁ nādiyati, saññattiṁ na gacchati. Tenāha **"bhesajjasamuṭṭhito viya rogo**

atekiccho hotī”ti. Yathā cettha saddhāpaññānaṁ aññamaññaṁ samabhāvo atthāvaho, visamabhāvo anatthāvaho, evaṁ samādhivīriyānaṁ aññamaññaṁ samabhāvo atthāvaho, itaro anatthāvaho, tathā samabhāvo avikkhepāvaho, itaro vikkhepāvaho. **Kosajjaṁ abhibhavati,** tena appanaṁ na pāpuṇātīti adhippāyo. Esa nayo **uddhaccaṁ abhibhavatī**ti etthāpi. **Tadubhayan**ti saddhāpaññādvayaṁ samādhivīriyadvayañca. **Samaṁ kātabban**ti samataṁ kātabbaṁ.

Samādhikammikassāti samathakammaṭṭhānikassa. **Evan**ti evaṁ sante, saddhāya thokaṁ balavabhāve satīti attho. **Saddahanto**ti “pathavī pathavīti manasikāramattena (SṬ.46.51/CS:pg.2.435) kathaṁ jhānuppattī”ti acintetvā “addhā sambuddhena vuttavidhi ijjhatī”ti saddahanto saddhaṁ janento. **Okappento**ti ārammaṇaṁ anupavisitvā viya adhimuccanavasena avakappento pakkhandanto. **Ekaggatā balavatī vaṭṭati** samādhipadhānattā jhānassa. **Ubhinnan**ti samādhipaññānaṁ. Samādhikammikassa samādhino adhimattatāya paññāya adhimattatāpi icchitabbāti āha **“samatāyapī”**ti, samabhāvenāpīti attho. **Appanā**ti lokiya-appanā. Tathā hi “hotiyevā”ti sāsaṅkaṁ vadati, lokuttarappanā pana tesaṁ samabhāveneva icchitā. Yathāha “samathavipassanaṁ yuganaddhaṁ bhāvetī”ti (a.ni.4.170). Yadi visesato saddhāpaññānaṁ samādhivīriyānañca samānataṁ icchati, kathaṁ satīti āha--**“sati pana sabbattha balavatī vaṭṭatī”**ti. **Sabbatthā**ti līnuddhaccapakkhikesu pañcindriyesu. Uddhaccapakkhikekadese gaṇhanto **“saddhāvīriyapaññānan”**ti āha. Aññathā pīti ca gahetabbā siyā. Tathā hi **“kosajjapakkhikena samādhinā”**icceva vuttaṁ, na ca “passaddhisamādhi-upekkhāhī”ti. **Sā**ti sati. Sabbesu rājakammesu niyuttoti **sabbakammiko**. **Tenā**ti yena kāraṇena sabbattha icchitabbā, tena **āha** Aṭṭhakathāyaṁ. Sabbattha niyuttā **sabbatthikā** sabbena vā līnuddhaccapakkhikena bojjhaṅgena atthetabbā sabbatthiyā, sabbatthiyāva **sabbatthikā**. **Cittan**ti kusalacittaṁ. Tassa hi **satipaṭisaraṇaṁ** parāyaṇaṁ appattassa pattiyā anadhigatassa adhigamāya. Tenāha--**“ārakkhapaccupaṭṭhānā”**ti-ādi.

Khandhādibhede anogāḷhapaññānanti pariyattibāhusaccavasenapi khandhāyatanādīsu appatiṭṭhitabuddhīnaṁ. Bahussutasevanā hi sutamayañāṇāvahā. Taruṇavipassanāsamaṅgīpi bhāvanāmayañāṇe ṭhitattā ekaṁsato paññavā eva nāma hotīti āha-- **“samapaññāsa …pe… puggalasevanā”**ti. Ñeyyadhammassa gambhīrabhāvavasena tapparicchedakañāṇassa gambhīrabhāvagahaṇanti āha--**“gambhīresu khandhādīsu pavattāya gambhīrapaññāyā”**ti. Tañhi ñeyyaṁ tādisāya paññāya caritabbato gambhīrañāṇacariyaṁ, tassā vā paññāya tattha pabhedato pavatti gambhīrañāṇacariyā, tassā paccavekkhaṇāti āha **“gambhīrapaññāya pabhedapaccavekkhaṇā”**ti. Yathā sativepullappatto nāma arahā eva, evaṁ so eva paññāvepullappattopīti āha (SṬ.46.51/CS:pg.2.436) **“arahattamaggena bhāvanāpāripūrī hotī”**ti. Vīriyādīsupi eseva nayoti.

“Tattaṁ ayokhilaṁ hatthe gamentī”ti-ādinā vuttapañcavidhabandhanakammakāraṇā niraye nibbattasattassa sabbapaṭhamaṁ karontīti **devadūtasuttā**dīsu (ma.ni.3.250), tassā ādito vuttattā ca āha--**“pañcavidhabandhanakammakāraṇato paṭṭhāyā”**ti. **Sakaṭavahanādikāle**ti **ādi**-saddena tadaññamanussehi tiracchānehi ca vibādhanīyakālaṁ saṅgaṇhāti. **Ekaṁ Buddhantaran**ti idaṁ aparāparaṁ petesu eva uppajjanakasattavasena vuttaṁ, ekaccānaṁ vā petānaṁ, ekaccatiracchānānaṁ viya tathā dīghāyukatāpi siyāti tathā vuttaṁ. Tathā hi kālo nāgarājā catunnaṁ Buddhānaṁ rūpadassāvī.

Evaṁ ānisaṁsadassāvinoti “vīriyāyatto eva

sakalalokiyalokuttaravisesādhigamo”ti evaṁ ānisaṁsadassanasīlassa. **Gamanavīthin**ti sapubbabhāgaṁ nibbānagāminiṁ paṭipadaṁ. Saha vipassanāya ariyamaggapaṭipāṭi, sattavisuddhiparamparā vā. Sā hi vaṭṭato niyyānāya gantabbā paṭipadāti katvā gamanavīthi nāma.

Kāyadaḷhībahuloti kāyassa posanapasuto. **Piṇḍan**ti raṭṭhapiṇḍaṁ. Paccayadāyakānaṁ attani kārassa attano sammāpaṭipattiyā mahapphalabhāvassa karaṇena piṇḍāya bhikkhāya paṭipūjanā **piṇḍāpacāyanā**. **Nīharanto**ti pattatthavikato nīharanto. **Taṁ saddaṁ sutvā**ti taṁ upāsikāya vacanaṁ paṇṇasāladvāre ṭhitova pañcābhiññatāya dibbasotena sutvāti vadanti. Manussasampatti, dibbasampatti ante nibbānasampattīti **tisso sampattiyo**. **Sitaṁ karontovā**ti “akiccheneva mayā vaṭṭadukkhaṁ samatikkantan”ti paccavekkhaṇāvasāne sañjātapāmojjavasena sitaṁ karonto eva.

Alasānaṁ bhāvanāya nāmamattampi ajānantānaṁ kāyassa posanabahulānaṁ yāvadatthaṁ paribhuñjitvā seyyasukhādiṁ anuyuñjantānaṁ tiracchānakathikānaṁ dūratova vajjanaṁ **kusītapuggalaparivajjanā**. “Divasaṁ caṅkamena nisajjāyā”ti-ādinā bhāvanārambhavasena āraddhavīriyānaṁ daḷhaparakkamānaṁ kālenakālaṁ (SṬ.46.51/CS:pg.2.437) upasaṅkamanā **āraddhavīriyapuggalasevanā**. Tenāha **“kucchiṁ pūretvā”**ti-ādi.

Visuddhimagge pana “jātimahattapaccavekkhaṇā, sabrahmacārimahattapaccavekkhaṇā”ti idaṁ dvayaṁ na gahitaṁ, “thinamiddhavinodanatā, sammappadhānapaccavekkhaṇā”ti idaṁ dvayaṁ gahitaṁ. Tattha ānisaṁsadassāvitāya eva sammappadhānapaccavekkhaṇā gahitā lokiyalokuttaravisesādhigamassa vīriyāyattatādassanabhāvato. Thinamiddhavinodanaṁ tadadhimuttatāya gahitaṁ, vīriyuppādane yuttapayuttassa thinamiddhavinodanaṁ atthato siddhameva. Tattha thinamiddhavinodanaṁ kusītapuggalaparivajjana-āraddhavīriyapuggala-sevana-tadadhimuttatāpaṭipakkhavidhamana-paccayūpasaṁhāravasena, apāyabhayapaccavekkhaṇādayo samuttejanavasena vīriyasambojjhaṅgassa uppādakāti daṭṭhabbā.

Buddhānussatiyā upacārasamādhiniṭṭhattā vuttaṁ **“yāva upacārā”**ti. **Sakalasarīraṁ pharamāno**ti pītisamuṭṭhānehi paṇītarūpehi sakalasarīraṁ pharamāno. Dhammasaṅghaguṇe anussarantassapi yāva upacārā sakalasarīraṁ pharamāno pītisambojjhaṅgo uppajjatīti yojanā. Evaṁ sesa-anussatīsu pasādanīyasuttantapaccavekkhaṇāya ca yojetabbaṁ tassāpi vimuttāyatanabhāvena taggatikattā. **Evarūpe kāle**ti dubbhikkhabhayādīsūti vuttakāle. **Samāpattiyā …pe… na samudācarantī**ti idaṁ upasamānussatiyā vasena vuttaṁ. Saṅkhārānañhi sappadesavūpasamepi nippadesavūpasame viya tattha sapaññāya pavattanato bhāvanāmanasikāro kilesavikkhambhanasamattho hutvā upacārasamādhiṁ āvahanto tathārūpapītisomanassasamannāgato pītisambojjhaṅgassa uppādāya hotīti. Pasādanīyesu ṭhānesu pasādasinehābhāvena saṁsūcitahadayatā lūkhatā. Sā ca tattha ādaragāravākaraṇena viññāyatīti āha **“asakkaccakiriyāya saṁsūcitalūkhabhāve”**ti.

Kāyacittadarathavūpasamalakkhaṇā passaddhi eva yathāvuttabodhi-aṅgabhūto passaddhisambojjhaṅgo, tassa **passaddhisambojjhaṅgassa**. **Paṇītabhojanasevanatā**ti paṇītasappāyabhojanasevanatā. Utu-iriyāpathasukhaggahaṇehi sappāya-utu-iriyāpathaṁ gahitanti daṭṭhabbaṁ. Tañhi tividhampi sappāyaṁ seviyamānaṁ kāyassa kallatāpādanavasena cittassa kallataṁ (SṬ.46.51/CS:pg.2.438) āvahantaṁ duvidhāyapi

passaddhiyā kāraṇaṁ hoti. Sattesu labbhamānaṁ sukhadukkhaṁ ahetukanti ayameko anto, issarādivisamahetukanti ayaṁ dutiyo, ete ubho ante anupagamma yathāsakaṁ kammunā hotīti ayaṁ majjhimā paṭipatti. Majjhatto payogo yassa so majjhattapayogo, tassa bhāvo **majjhattapayogatā**. Ayañhi pahānasāraddhakāyatā-saṅkhātapassaddhakāyatāya kāraṇaṁ hontī passaddhidvayaṁ āvahati. Eteneva sāraddhakāyapuggalaparivajjana-passaddhakāyapuggalasevanānaṁ tadāvahanatā saṁvaṇṇitāti daṭṭhabbaṁ.

Vatthuvisadakiriyā indriyasamattapaṭipādanā ca "paññāvahā"ti vuttā. Samathāvahāpi tā honti samathāvahabhāveneva paññāvahattāti vuttaṁ **"vatthuvisada …pe… veditabbā"**ti.

Karaṇakosallabhāvanākosallānaṁ nānantariyabhāvato rakkhaṇakosallassa ca taṁmūlakattā **"nimittakusalatā nāma kasiṇanimittassa uggahaṇakusalatā"**icceva vuttaṁ. **Atisithilavīriyatādīhī**ti **ādi**-saddena paññāpayogamandataṁ appamādavekallañca saṅgaṇhāti. **Tassa paggaṇhanan**ti tassa līnassa cittassa dhammavicayasambojjhaṅgādisamuṭṭhāpanena layāpattito samuṭṭhāpanaṁ. Vuttañhetaṁ Bhagavatā--

> "Yasmiñca kho, bhikkhave, samaye līnaṁ cittaṁ hoti, kālo tasmiṁ samaye dhammavicayasambojjhaṅgassa bhāvanāya, kālo vīriyasambojjhaṅgassa bhāvanāya, kālo pītisambojjhaṅgassa bhāvanāya. Taṁ kissa hetu? Līnaṁ, bhikkhave, cittaṁ, taṁ etehi dhammehi susamuṭṭhāpayaṁ hoti. Seyyathāpi, bhikkhave, puriso parittaṁ aggiṁ ujjāletukāmo assa, so tattha sukkhāni ceva tiṇāni pakkhipeyya, sukkhāni gomayāni pakkhipeyya, sukkhāni kaṭṭhāni pakkhipeyya, mukhavātañca dadeyya, na ca paṁsukena okireyya, bhabbo nu kho so puriso parittaṁ aggiṁ ujjāletunti. Evaṁ, bhante"ti (saṁ.ni.5.234).

Ettha ca yathāsakaṁ āhāravasena dhammavicayasambojjhaṅgādīnaṁ bhāvanā samuṭṭhāpanāti veditabbā, sā anantaraṁ vibhāvitā eva.

Accāraddhavīriyatādīhīti (SṬ.46.51/CS:pg.2.439) **ādi**-saddena paññāpayogabalavataṁ pamoduppilāvanañca saṅgaṇhāti. **Tassa niggaṇhanan**ti tassa uddhatassa cittassa samādhisambojjhaṅgādisamuṭṭhāpanena uddhatāpattito nisedhanaṁ. Vuttampi cetaṁ Bhagavatā--

> "Yasmiñca kho, bhikkhave, samaye uddhataṁ cittaṁ hoti, kālo tasmiṁ samaye passaddhisambojjhaṅgassa bhāvanāya, kālo samādhisambojjhaṅgassa bhāvanāya, kālo upekkhāsambojjhaṅgassa bhāvanāya. Taṁ kissa hetu? Uddhataṁ, bhikkhave, cittaṁ, taṁ etehi dhammehi suvūpasamayaṁ hoti. Seyyathāpi, bhikkhave, puriso mahantaṁ aggikkhandhaṁ nibbāpetukāmo assa, so tattha allāni ceva tiṇāni pe… paṁsukena ca okireyya, bhabbo nu kho so puriso mahantaṁ aggikkhandhaṁ nibbāpetunti. Evaṁ, bhante"ti (saṁ.ni.5.234).

Etthāpi yathāsakaṁ āhāravasena passaddhisambojjhaṅgādīnaṁ bhāvanā samuṭṭhāpanāti veditabbā. Tattha passaddhisambojjhaṅgassa bhāvanā vuttā eva, samādhisambojjhaṅgassa vuccamānā, itarassa anantaraṁ vakkhati. **Paññāpayogamandatāyā**ti paññābyāpārassa appabhāvena. Yathā hi dānaṁ alobhappadhānaṁ, sīlaṁ adosappadhānaṁ, evaṁ bhāvanā amohappadhānā. Tattha yadā paññā na balavatī hoti, tadā bhāvanā pubbenāparaṁ visesāvahā na hoti, anabhisaṅkhato viya āhāro purisassa yogino cittassa abhirucim na uppādeti, tena taṁ nirassādaṁ hoti. Tathā bhāvanāya sammadeva vīthipaṭipattiyā abhāvena upasamasukhaṁ na vindati,

tenapi cittaṁ nirassādaṁ hoti. Tena vuttaṁ **"paññāpayoga …pe… nirassādaṁ hotī"**ti.

Tassa saṁveguppādanañca pasāduppādanañca tikicchananti taṁ dassento **"aṭṭha saṁvegavatthūnī"**ti-ādimāha. Tattha jātijarābyādhimaraṇāni yathāraham sugatiyaṁ duggatiyañca hontīti tadaññameva pañcavidhabandhanādikhuppipāsādi-aññamaññavibādhanādihetukaṁ apāyadukkhaṁ daṭṭhabbaṁ. Tayidaṁ sabbaṁ tesaṁ tesaṁ sattānaṁ paccuppannabhavanissitaṁ gahitanti atīte anāgate ca kāle (SṬ.46.51/CS:pg.2.440) vaṭṭamūlakadukkhāni visuṁ gahitāniyeva. Ye pana sattā āhārūpajīvino tattha ca uṭṭhānaphalūpajīvino, tesaṁ aññehi asādhāraṇaṁ jīvikadukkhaṁ aṭṭhamaṁ saṁvegavatthu gahitanti daṭṭhabbaṁ. **Ayaṁ vuccati samaye sampahaṁsanā**ti ayaṁ sampahaṁsitabbasamaye vuttanayena saṁvegajananavasena ceva pasāduppādanavasena ca sammadeva pahaṁsanā, saṁvegajananapubbakapasāduppādanena bhāvanācittassa tosanāti-attho.

Sammāpaṭipattiṁ āgammāti līnuddhaccavirahena samathavīthipaṭipattiyā ca sammadeva bhāvanāpaṭipattiṁ āgamma.

Alīnanti-ādīsu kosajjapakkhikānaṁ dhammānaṁ anadhimattatāya **alīnaṁ,** uddhaccapakkhikānaṁ anadhimattatāya **anuddhataṁ,** paññāpayogasampattiyā upasamasukhādhigamena ca **anirassādaṁ,** tato eva ārammaṇe **samappavattaṁ samathavīthipaṭipannañca**. Tattha alīnatāya paggahe, anuddhatāya ca niggahe, anirassādatāya sampahaṁsane na byāpāraṁ āpajjati. Alīnānuddhaccatāhi ārammaṇe samappavattaṁ, anirassādatāya samathavīthipaṭipannaṁ, samappavattiyā vā alīnaṁ anuddhataṁ, samathavīthipaṭipattiyā anirassādanti daṭṭhabbaṁ. **Ayaṁ vuccati samaye ajjhupekkhanatā**ti ayaṁ ajjhupekkhitabbasamaye cittassa paggahaniggahasampahaṁsanesu byāvaṭatāsaṅkhātaṁ paṭipakkhaṁ abhibhuyya upekkhanā vuccati. **Esā**ti samādhibojjhaṅgo anuppanno uppajjati. **Arahattamaggena bhāvanāpāripūrī hotī**ti etena nippariyāyato samādhivepullappattopi arahā evāti dasseti.

Anurodhavirodhapahānavasena majjhattabhāvo upekkhāsambojjhaṅgassa kāraṇaṁ tasmiṁ sati sijjhanato, asati ca asijjhanato, so ca majjhattabhāvo visayavasena duvidhoti āha **"sattamajjhattatā saṅkhāramajjhattatā"**ti. Tadubhayavasena cassa virujjhanaṁ passaddhisambojjhaṅgassa bhāvanāya eva dūrīkatanti anurujjhanasseva pahānavidhiṁ dassento **"sattamajjhattatā"**ti-ādimāha. Tathā hissa sattasaṅkhārakelāyanapuggalaparivajjanaṁ "uppattiyā kāraṇan"ti vuccati. Upekkhāya hi visesato rāgo paṭipakkho, tato rāgabahulassa puggalassa upekkhā "Visuddhimaggo"ti vuccati. **Dvīhākārehī**ti kammassakatāpaccavekkhaṇaṁ attasuññatāpaccavekkhaṇanti imehi dvīhi kāraṇehi. **Dvīhevā**ti avadhāraṇaṁ saṅkhārasahitāya saṅkhyāsamānatāya dassanatthaṁ. Saṅkhyā eva hettha samānaṁ, na (SṬ.46.51/CS:pg.2.441) saṅkhyeyyaṁ sabbathā samānanti. **Assāmikabhāvo** anattaniyatā. Sati hi attani tassa kiñcanabhāvena cīvaraṁ aññaṁ vā kiñci attaniyaṁ nāma siyā, so pana koci natthevāti adhippāyo. **Anaddhaniyan**ti, na addhānakkhamaṁ, na ciraṭṭhāyi ittaraṁ aniccanti attho. **Tāvakālikan**ti tasseva vevacanaṁ.

Mamāyatīti mamattaṁ karoti. Mamāti taṇhāya pariggayha tiṭṭhati. **Dhanāyantā**ti dhanaṁ dabbaṁ karontā. **Assā**ti upekkhāsambojjhaṅgassa **arahattamaggena bhāvanāpāripūrī hoti**. Tathā hi arahato eva chaḷaṅgupekkhānipphatti.

Asubhārammaṇā dhammāti asubhappakārā asubhajhānassa ārammaṇabhūtā dhammā. Kāmaṁ indriyabaddhāpi kesādayo asubhappakārā eva, visesato pana jigucchitabbe jigucchāvahe gaṇhanto **"dasā"**ti āha. Yathā manasikaroto sabhāvasarasato

tattha asubhasaññā santiṭṭhati, tathā pavatto manasikāro **upāyamanasikāro**. Asubhe asubhapaṭikkūlākārassa uggaṇhanaṁ, yathā vā tattha uggahanimittaṁ uppajjati, tathā manasikāro asubhanimittassa uggaho. Upacārappanāvahāya asubhabhāvanāya anuyuñjanā **asubhabhāvanānuyogo**.

Manacchaṭṭhānaṁ indriyānaṁ suṭṭhu susaṁvaraṇe sati avasaraṁ alabhanto kāmacchando pahīyateva, tathā bhojane mattaññuno mitāhārassa thinamiddhābhibhavābhāvā otāraṁ alabhamāno kāmacchando pahīyati. Yo pana āhāre paṭikkūlasaññaṁ tabbipariṇāmassa tadādhārassa tassa ca udariyabhūtassa ativiya jegucchataṁ, kāyassa ca āhāratiṭṭhakataṁ sammadeva jānāti, so sabbaso bhojane pamāṇassa jānanena visesato **bhojane mattaññū** nāma. Tassa kāmacchando pahīyateva, Aṭṭhakathāyaṁ pana appāhārataṁyeva dassetuṁ **"catunnan"**ti-ādi vuttaṁ. **Asubhakammikatissatthero** dantaṭṭhidassāvī. **Pahīnassā**ti vikkhambhanavasena pahīnassa. Abhidhammapariyāyena sabbopi lobho kāmacchandanīvaraṇanti **"arahattamaggena āyatiṁ anuppādo"**ti vuttaṁ.

Mejjati hitapharaṇavasena siniyhatīti mitto, hitesī puggalo, tasmiṁ mitte bhavā, mittassa vā esāti mettā, hitesitā. Sā eva paṭipakkhato (SṬ.46.51/CS:pg.2.442) cetaso vimuttīti **mettācetovimutti**. Tattha mettāyanassa sattesu hitapharaṇassa uppādanaṁ pavattanaṁ **mettānimittassa uggaho**. Tenāha **"odissakā"**ti-ādi.

Tattha attapiyasahāyamajjhattaverivasena **odissakatā**. Sīmāsambhede kate **anodissakatā**. Ekādidisāpharaṇavasena disāpharaṇatā mettāya uggaṇhane veditabbā. **Uggaho** yāva upacārā daṭṭhabbo. Uggahitāya āsevanā **bhāvanā,** sabbā itthiyo purisā ariyā anariyā devā manussā vinipātikāti sattodhikaraṇavasena pavattā sattavidhā, aṭṭhavīsatividhā vā, dasahi disāhi disodhikaraṇavasena pavattā dasavidhā, ekekāya disāya sattādi-itthādi-averādibhedena asītādhikacatusatappabhedā ca **odhisopharaṇamettā**. Sabbe sattā, pāṇā, bhūtā, puggalā, attabhāvapariyāpannāti etesaṁ vasena pañcavidhā. Ekekasmiṁ averā hontu, abyāpajjā, anīghā, sukhī attānaṁ pariharantūti catudhā pavattiyā vīsatividhā **anodhisopharaṇamettā,** taṁ sandhāyāha-- **"odhiso …pe… bhāventassapī"**ti. **Tvaṁ etassā**ti-ādinā kammassakatāpaccavekkhaṇaṁ dasseti **Paṭisaṅkhāne ṭhitassā**ti kodhe yathāvuttassa ādīnavassa tappaṭipakkhato akodhe mettāya ānisaṁsassa ca paṭisaṅkhāne sammadeva jānane. **Sevantassā**ti bhajantassa **byāpādo pahīyati**.

Atibhojane nimittaggāhoti āhārassa adhikabhojane thinamiddhassa nimittaggāho, "ettake bhutte thinamiddhaṁ uppajjati, ettake no"ti thinamiddhassa kāraṇākāraṇaggāhoti attho. **Divā sūriyālokan**ti divā gahitanimittaṁ sūriyālokaṁ, rattiyaṁ manasikarontassapīti evamettha attho veditabbo. Dhutaṅgānaṁ vīriyanissitattā vuttaṁ **"dhutaṅganissitasappāyakathāyapī"**ti.

Kukkuccampi katākatānusocanavasena pavattamānaṁ cetaso avūpasamāvahatāya uddhaccena samānalakkhaṇamevāti tadubhayassa pahānakāraṇaṁ dassento Bhagavā--"Atthi, bhikkhave, cetaso vūpasamo"ti-ādimāha. Tasmā bāhusaccādi tassa pahānakāraṇanti dassetuṁ **"apica cha dhammā"**ti-ādimāha. Tattha bahussutassa ganthato, atthato dhammaṁ vicārentassa attavedādipaṭilābhasambhavato vikkhepo na hoti. Yathāvihitapaṭipattiyā (SṬ.46.51/CS:pg.2.443) yathādhammapaṭikārappattiyā ca vippaṭisāro anavasarovāti **"bāhusaccenapi …pe… uddhaccakukkuccaṁ pahīyatī"**ti vuttaṁ. Yadaggena bahussutassa paṭisaṅkhānavato uddhaccakukkuccaṁ pahīyati, tadaggena paripucchakatāvinayapakataññutāhipi taṁ pahīyatīti daṭṭhabbaṁ. Vuddhasevitā ca vuddhasīlitaṁ āvahatīti cetaso vūpasamakarattā uddhaccakukkuccassa

pahānakārī vuttā, vuddhabhāvaṁ pana anapekkhitvā vinayadharā kukkuccavinodakā kalyāṇamittāti daṭṭhabbā. Vikkhepo ca bhikkhūnaṁ yebhuyyena kukkuccahetuko hotīti **"kappiyākappiyaparipucchābahulassā"**ti-ādinā vinayanayeneva paripucchakatādayo niddiṭṭhā. **Pahīne uddhaccakukkucce**ti niddhāraṇe bhummaṁ. Kukkuccassa domanassasahagatattā **anāgāmimaggena āyatiṁ anuppādo** vutto.

Kusalākusalā dhammāti-ādīsu yaṁ vattabbaṁ, taṁ heṭṭhā vuttameva. Kāmaṁ bāhusaccaparipucchakatāhi aṭṭhavatthukāpi vicikicchā pahīyati, tathāpi ratanattayavicikicchāmūlikā sesavicikicchāti katvā vuttaṁ **"tīṇi ratanāni ārabbhā"**ti-ādi. Vinaye pakataññutāya ca sati sikkhāya kaṅkhāya asambhavo eva, tathā ratanattayaguṇāvabodhe sati pubbantādīsu saṁsayassāti āha-- **"vinaye"**ti-ādi. **Okappanīyasaddhā** saddheyyavatthuṁ anupavisitvā viya adhimuccanaṁ, tañca tathā adhimokkhuppādanameva. Saddhāya ninnapoṇapabbhāratā **adhimutti**. **Arahattena kūṭaṁ gaṇhi** sattapi bojjhaṅge vitthāretvā desanāya osāpitattā.

Āhārasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.46.52.)2. Pariyāyasuttavaṇṇanā

233. **Sambahulāti vuccanti** saṅghasamaññāya abhāvato. **Tato paran**ti tiṇṇaṁ janānaṁ upari saṅgho catuvaggakaraṇīyādisaṅghakammavasena kammappattattā. **Pavisiṁsū**ti bhāvini pavisane bhūte viya katvā upacārena vuttanti āha-- **"paviṭṭhā"**ti. Bhāvini hi bhūte viya upacāro. Tenāha-- **"te panā"**ti-ādi, te pana bhikkhūti attho. Puna **te panā**ti titthiyā titthiyasāvakā ca.

Imasmiṁ (SṬ.46.52/CS:pg.2.444) **paññāpane**ti "pañca nīvaraṇe pahāyā"ti-ādinayappavatte imasmiṁ pakāre atthapaññāpane. Visissati aññamaññato pabhijjatīti **viseso,** bhedo. Svāyaṁ idha antogadhādhikabhāvo adhippetoti āha--**"ko visesoti kiṁ adhikan"**ti. Adhikaṁ payasanaṁ payuñjananti **adhippayāso,** adhikappayogo. Nānā karīyati etenāti **nānākaraṇaṁ,** bhedoti āha--**"kiṁ nānattan"**ti. **Dutiyapade**ti "anusāsaniyā vā anusāsanin"ti etasmiṁ pade. **Eseva nayo**ti yathā paṭhamasmiṁ pade atthayojanā, evaṁ dutiyapadepi yojetabbā.

Tīṇi ṭhānānīti devamārabrahmaṭṭhānāni tīṇi "sadevake loke"ti-ādinā **loke pakkhipitvā**. "Sassamaṇabrāhmaṇiyā pajāya sadevamanussāyā"ti **dve** ṭhānāni. **"Pajāyā"**ti ettha pakkhipitvā iti **pañcahi** padehi. **Uddesan**ti uddisitabbataṁ. **Gaṇanan**ti eko kāmacchandoti gahetabbataṁ gacchati. **Attano hatthapādādīsū**ti nidassanamattaṁ daṭṭhabbaṁ samudāyaṁ ārabbha paṭighassa uppajjanato. **Attano khandhesu vimati** "ahaṁ nu khosmī"ti-ādinā.

Kiñcāpi sabbaṁ vīriyaṁ cetasikameva, yaṁ pana kāyakammādhiṭṭhānādivasena manasi kāyikapayogasamuṭṭhāpanaṁ vīriyaṁ kāyikanti laddhapariyāyanti tato visesetvā cetasikanti yathādhippetadutiyatādassanatthaṁ. Yadipi yathākappita-iriyāpathasandhāraṇavasena pavattamānaṁ vīriyaṁ kāyassa tathāpavattassa paccayabhūtanti na sakkā vattuṁ, tathāpi na tādiso kāyapayogo, tadā pavatto natthīti vuttaṁ **"kāyapayogaṁ vinā uppannavīriyan"**ti. **Satisambojjhaṅgasadiso vā**ti iminā ajjhattike saṅkhāre ajjhupekkhanavasena pavattā ajjhattadhammesu upekkhāti-ādinayaṁ atidisati.

"Missakabojjhaṅgā kathitā"ti vatvā tamatthaṁ vibhāvetuṁ **"etesū"**ti-ādi

vuttaṁ. Caṅkamantenapi ariyamaggaṁ adhigantuṁ sakkāti katvā vuttaṁ **"maggaṁ apattaṁ kāyikavīriyan"**ti. **Bojjhaṅgā na labbhantī**ti nippariyāyabojjhaṅgā na labbhantī. **Bojjhaṅge uddharanti** pariyāyatoti adhippāyo. **Sesā**ti bahiddhādhammesu sati-dhammavicaya-upekkhā-cetasika-vīriya-savitakka-savicāra-pīti-samādhī dve passaddhiyo ca. Ayaṁ pana nayo pacurappavattivasena Aṭṭhakathānayeneva (SṬ.46.52/CS:pg.2.445) vutto. Theravādavasena pana avitakka-avicāramattā pītisamādhisambojjhaṅgā rūpāvacarāpi atthīti tepi gahetvā dasa missakāva hontīti vattabbaṁ siyāti.

Pariyāyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.46.53.)3. Aggisuttavaṇṇanā

234. **Loṇadhūpanan**ti loṇañca dhūpanañca loṇadhūpanaṁ. **Yodhakamman**ti yodhapuggalena kattabbaṁ kammaṁ. **Mantakamman**ti rājakiccamantanaṁ. **Paṭihārakamman**ti rañño santikaṁ āgatānaṁ vacanaṁ rañño nivedetvā tato nesaṁ paṭiharaṇakammaṁ. **Tasmā**ti sabbatthikattā satiyā. **Evaṁ** "satiñca khvāhan"ti-ādikaṁ avoca. **Pubbabhāgavipassanā bojjhaṅgāva kathitā** paggahaniggahavinoditattā.

Aggisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.46.54.)4. Mettāsahagatasuttavaṇṇanā

235. Kīdisā gati nibbatti etissāti **kiṁgatikā,** kiṁniṭṭhāti vuttaṁ hoti. Kīdisī paramā uttamā koṭi etissāti **kiṁparamā**. Kīdisaṁ phalaṁ ānisaṁsaṁ udayo etissāti **kiṁphalā**. **Saṁsaṭṭhaṁ sampayuttan**ti idaṁ **sahagata**-saddassa atthadassanamattaṁ, idha pana mettājhānaṁ pādakaṁ katvā vipassanāpubbabhāgabojjhaṅgā ca "mettāsahagataṁ satisambojjhaṅgan"ti-ādinā vuttāti veditabbaṁ. **Sabbatthā**ti sabbesu bojjhaṅgesu sabbesu ca brahmavihāresu.

Paṭikūleti virajjatīti paṭikūlaṁ, aniṭṭhaṁ. Na paṭikūlaṁ **appaṭikūlaṁ,** iṭṭhaṁ. Tenāha **"iṭṭhe vatthusmin"**ti. **Etthā**ti appaṭikūlavatthusmiṁ. **Evan**ti paṭikūlasaññī. Satte appaṭikūle **asubhapharaṇaṁ,** saṅkhāre appaṭikūle **aniccanti manasikāraṁ karonto**. **Asubhāyā**ti asubhasaññāya. **Aniccato vā upasaṁharatī**ti aniccanti manasikāraṁ pavatteti. "Eseva nayo"ti saṅkhepato vuttamatthaṁ vivarituṁ **"appaṭikūlapaṭikūlesū"**ti-ādi vuttaṁ. **Chaḷaṅgupekkhan**ti chasu ārammaṇesu pahīnānurodhassa uppattiyā chaḷaṅgavantaṁ upekkhaṁ.

Mettāyāti (SṬ.46.54/CS:pg.2.446) mettābhāvanāya. Paṭikūlādīsu vatthūsu icchitavihārena viharituṁ samatthatā ariyānaṁ eva, tattha ca arahato eva ijjhanato **ariyiddhi** nāma. Tassā **ariyiddhiyā ca dassitattā desanā vinivaṭṭetabbā** pariyosānetabbā **siyā**. **Arahattaṁ pāpuṇituṁ na sakkoti** indriyānaṁ aparipakkattā nikantiyā ca duppariyādānato. **Ayaṁ desanā**ti "mettāsahagataṁ bojjhaṅgaṁ bhāvetī"ti-ādinā ayaṁ desanā āraddhā. Yo hi mettājhānaṁ pādakaṁ katvā sammasanaṁ ārabhitvā arahattaṁ pāpuṇituṁ asakkonto parisuddhesu vaṇṇakasiṇesu vimokkhasaṅkhātaṁ rūpāvacarajjhānaṁ nibbatteti, taṁ sandhāyāha Bhagavā--"subhaṁ

kho pana vimokkhaṁ upasampajja viharatī”ti.

Subhaparamanti subhavimokkhaparamaṁ. **Idha** loke eva **paññā assa**. Tenāha **“lokiyapaññassāti attho”**ti. **Arahattaparamāva mettā** arahattamaggassa pādakattā. **Karuṇādīsupi eseva nayo**ti karuṇādijhānaṁ pādakaṁ katvā saṅkhāre sammasanto arahattaṁ pattuṁ sakkoti, tassa arahatthaparamā karuṇā hoti, evaṁ muditā-upekkhāsupi vattabbanti imamatthaṁ atidisati. Puna desanārambhapayojanaṁ pana “iminā nayenā”ti heṭṭhā atidiṭṭhameva.

Subhaparamāditāti mettākaruṇāmuditā-upekkhānaṁ subhaparamatā ākāsānañcāyatanaparamatā, viññāṇañcāyatanaparamatā, ākiñcaññāyatanaparamatā. **Tassa tassā**ti subhavimokkhassa heṭṭhā tiṇṇaṁ arūpajjhānānañca yathākkamaṁ upanissayattā. **Appaṭikūlaparicayā**ti iṭṭhārammaṇe manasikārabahulīkārā. **Appakasirenevā**ti sukheneva. **Tatthā**ti visuddhatāya iṭṭhesu vaṇṇakasiṇesu. **Cittan**ti bhāvanāmayacittaṁ **pakkhandati** appanāvasena. **Tato paran**ti tato subhavimokkhato paraṁ vimokkhānaṁ upanissayo nāma na hoti, mettāsahagatabhāvo daṭṭhabbo.

Sattadukkhaṁ samanupassantassāti daṇḍena abhihaṭappattarūpahetuṁ sattesu uppajjanakadukkhaṁ ñāṇena vīmaṁsantassa. Tayidaṁ rūpanimittakaṁ sattesu uppajjanakaṁ dukkhaṁ ñāṇena karuṇāvihārissa visesato pakkhandatīti katvā vuttaṁ **“appakasireneva tattha cittaṁ pakkhandatī”**ti, na pana sabbaso arūpe ānisaṁsadassanato.

Viññāṇaṁ (SṬ.46.54/CS:pg.2.447) **samanupassantassā**ti idaṁ pāmojjagahaṇamukhena tannissayaviññāṇassa gahaṇaṁ sambhavatīti katvā vuttaṁ. **Viññāṇaggahaṇaparicitan**ti vuttanayena viññāṇaggahaṇe paricitaṁ.

Upekkhāvihārissāti upekkhābrahmavihāraṁ viharato. **Ābhogābhāvato**ti sukhādivasena ābhujanābhāvato. **Sukha …pe… sambhavato**ti sukhadukkhāti paramatthakammaggahaṇe vimukhatāsambhavato. **Avijjamānaggahaṇadukkhan**ti paramatthato avijjamānasattapaññattigahaṇaparicitaṁ tassa tassa abhāvamattakassa gahaṇampi dukkhaṁ kusalampi hoti. Sesaṁ suviññeyyameva.

Mettāsahagatasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.46.55.)5. Saṅgāravasuttavaṇṇanā

236. **Paṭhamaññevā**ti puretaraṁyeva. Asajjhāyakatānaṁ mantānaṁ appaṭibhānaṁ pageva paṭhamaṁyeva siddhaṁ, tattha vattabbameva natthīti adhippāyo. Pariyuṭṭhānaṁ nāma abhibhavo gahaṇanti āha--**“kāmarāgapariyuṭṭhitenāti kāmarāgagahitenā”**ti. Vikkhambheti apanetīti vikkhambhanaṁ, paṭipakkhato nissarati etenāti nissaraṇaṁ, vikkhambhanañca taṁ nissaraṇañcāti **vikkhambhananissaraṇaṁ**. Tenāha--**“tatthā”**ti-ādi. Sesapadadvayepi eseva nayo. Attanā araṇiyo pattabbo **attattho,** tathā **parattho** veditabbo.

“Aniccato anupassanto niccasaññaṁ pajahatī”ti-ādīsu byāpādādīnaṁ anāgatattā abyāpādavāre tadaṅganissaraṇaṁ na gahitaṁ. Kiñcāpi na gahitaṁ, paṭisaṅkhānavasena pana tassa vinodetabbatāya tadaṅganissaraṇampi labbhatevāti sakkā viññātuṁ. **Ālokasaññā** upacārappattā, appanāppattā vā, yo koci kasiṇajjhānādibhedo **samatho**. **Dhammavavatthānaṁ** upacārappanāppattavasena gahetabbaṁ.

Kuthitoti tatto. **Usmudakajāto**ti tasseva kuthitabhāvassa usmudakataṁ

accuṇhataṁ patto. Tenāha **“usumajāto”**ti. **Tilabījakādibhedenā**ti tilabījakakaṇṇikakesarādibhedena. **Sevālena …pe… paṇakenā**ti udakapicchilena. **Appasanno** ākulatāya. **Asannisinno** (SṬ.46.55/CS:pg.2.448) kalaluppattiyā. **Anālokaṭṭhāne**ti ālokarahite ṭhāne.

Saṅgāravasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.46.56.)6. Abhayasuttavaṇṇanā

237. **Ekaṁsena Bhagavā nīvaraṇā**ti ekaṁsato eva Bhagavā ete dhammā nīvaraṇā citte kusalappavattiyā nīvaraṇato. **Kāyakilamatho**ti kāyaparissamo, so pana aṭṭhuppattiyā paccayattā “daratho”ti vutto. Cittakilamatho tappaccayajāto daṭṭhabbo. Tenāha --**“tassa kirā”**ti-ādi. Cittadarathopi paṭippassambhīti ānetvā sambandho. **Maggenevā**ti yathādhigatena ariyamaggeneva. **Assā**ti abhayassa rājakumārassa. **Etaṁ** kāyacittadarathadvayaṁ.

Abhayasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Sākacchavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Ānāpānavaggo

(SṬ.46.57.)1. Aṭṭhikamahapphalasuttādivaṇṇanā

238. **Uppannasaññā**ti saññāsīsena upacārajjhānaṁ vadati. Tenāha **“taṁ panetan”**ti-ādi. **Chavicammampi upaṭṭhātī**ti idaṁ saviññāṇakaṁ aviññāṇakampi kāyasāmaññato gahetvā vuttaṁ. **Sati vā upādisese**ti ettha upādiyati attano ārammaṇaṁ gaṇhātīti **upādi,** upādānaṁ, etassa ekadese appahīne satīti attho.

Ānāpānavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Nirodhavaggo

(SṬ.46.67~77.)1~10. Asubhasuttādivaṇṇanā

248-257. **Anabhiratin**ti anabhiramaṇaṁ anapekkhitaṁ. Accantanirodhabhūte nibbāne pavattasaññā **nirodhasaññā**. Tattha sā maggasahagatā lokuttarā (SṬ.46.67~77/CS:pg.2.449) yā pana nibbāne ninnabhāvena pavattā, upasamānussatisahagatā ca, sā lokiyāti āha-- **“nirodhasaññā missakā”**ti. “Tesaṁ navasū”ti-ādi pamādapāṭho. “Ekādasasu appanā hoti, nava upacārajjhānikā”ti pāṭho gahetabbo. **Vīsati kammaṭṭhānānī**ti idampi idhāgatanayo, na Visuddhimaggādīsu

āgatanayo Ettha ca ārammaṇādīsu yathāyogaṁ appanaṁ upacāraṁ vā pāpuṇitvā arahattappattassa pubbabhāgabhūtā vipassanāmaggabojjhaṅgā kathitā.

Nirodhavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Bojjhaṅgasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

SṬ.47.Satipaṭṭhānasaṁyuttaṁ

1. Ambapālivaggo

(SṬ.47.1.)1. Ambapālisuttavaṇṇanā

367. **Ekāyanvāyan**ti (SṬ.47.1/CS:pg.2.450) sandhivasena vuttaṁ o-kārassa va-kāraṁ a-kārassa dīghaṁ katvā. Ayaṁ kira saṁyuttābhilāpo, tattha ayana-saddo maggapariyāyo. Na kevalaṁ ayameva, atha kho aññepi maggapariyāyāti paduddhāraṁ karonto **"maggassa hī"**ti-ādiṁ vatvā yadi maggapariyāyo āyana-saddo, kasmā puna maggoti vuttanti codanaṁ sandhāyāha **"tasmā"**ti-ādi. Tattha **ekamaggo**ti ekova maggo. Na hi nibbānagāmimaggo añño atthīti. Nanu satipaṭṭhānaṁ idha maggoti adhippetaṁ, tadaññepi bahū maggadhammā atthīti? Saccaṁ atthi, te pana satipaṭṭhānaggahaṇeneva gahitā tadavinābhāvato. Tathā hi ñāṇavīriyādayo niddese gahitā, uddese satiyā eva gahaṇaṁ veneyyajjhāsayavasenāti daṭṭhabbaṁ, satiyā maggabhāvadassanatthañca. **Na dvedhāpathabhūto**ti iminā imassa dvayabhāvābhāvaṁ viya anibbānagāmibhāvābhāvañca dasseti. **Nibbānagamanaṭṭhenā**ti nibbānaṁ gacchati etenāti nibbānagamanaṁ, so eva aviparītabhāvanāya attho, tena nibbānagamanaṭṭhena, nibbānādhigamūpāyatāyāti attho. **Magganīyaṭṭhenā**ti gavesitabbatāya.

Rāgādīhīti "rāgo malaṁ, doso malaṁ, moho malan"ti (vibha. 924) evaṁ vuttehi rāgādīhi malehi. Sā panāyaṁ saṁkiliṭṭhacittānaṁ visuddhi sijjhamānā yasmā sokādīnaṁ anuppādāya saṁvattati, tasmā vuttaṁ "sokaparidevānaṁ samatikkamāyā"ti-ādi. Tattha socanaṁ ñātibyasanādinimittaṁ cetaso santāpo antonijjhānaṁ **soko**. Ñātibyasanādinimittameva sokādhikatājanito "kahaṁ ekaputtakā"ti-ādinā paridevanavasena vācāvippalāpo paridevanaṁ **paridevo**. Tassa āyatiṁ anuppajjanaṁ idha samatikkamoti āha **"pahānāyā"**ti. **Dukkhadomanassānan**ti ettha cetasikadukkhatāya domanassassapi dukkhasaddeneva gahaṇe (SṬ.47.1/CS:pg.2.451) siddhe saddena anivattanato sāmaññajotanāya visesavacanaṁ seṭṭhanti "domanassānan"teva vuttaṁ. **Cetasikadomanassassā**ti bhūtakathanaṁ daṭṭhabbaṁ. Ñāyati etena yāthāvato paṭivijjhīyati catusaccanti **ñāyo** vuccati ariyamaggo. Nanu ayampi maggo, kiṁ maggo eva maggassa adhigamāya hotīti codanaṁ sandhāyāha--**"ayaṁ hī"**ti-ādi. Taṇhāva kammakilesavipākānaṁ vinanaṭṭhena saṁsibbanaṭṭhena **vānaṁ**. Tena taṇhāvānena virahitattā tassa abhāvāti attho. **Attapaccakkhāyā**ti attapaccakkhatthāya.

Vaṇṇabhāsananti pasaṁsāvacanaṁ. **Visuddhin**ti visujjhanaṁ kilesappahānaṁ. **Uggahetabban**ti ettha vācuggatakaraṇaṁ uggaho. Paricayakaraṇaṁ paripucchāmūlakattā taggahaṇeneva gahitanti daṭṭhabbaṁ.

Na tato heṭṭhāti idha adhippetakāyādīnaṁ vedanādisabhāvattābhāvā

kāyavedanācittavimuttassa tebhūmakadhammassa visuṁ vipallāsavatthantarabhāvena gahitattā ca heṭṭhā gahaṇesu vipallāsavatthūnaṁ aniṭṭhānaṁ sandhāya vuttaṁ. Pañcamassa pana vipallāsavatthuno abhāvena **"na uddhan"**ti āha. Ārammaṇavibhāgena hettha satipaṭṭhānavibhāgoti. **Tayo satipaṭṭhānā**ti satipaṭṭhānasaddassa atthuddhāradassanaṁ, na idha pāḷiyaṁ vuttassa satipaṭṭhānasaddassa atthadassanaṁ. **Ādīsu hī**ti ettha **ādi**-saddena "phassasamudayā vedanānaṁ samudayo, nāmarūpasamudayā cittassa samudayo, manasikārasamudayā dhammānaṁ samudayo"ti (saṁ.ni.5.408) satipaṭṭhānāti vuttānaṁ satigocarānaṁ pakāsake suttapadese saṅgaṇhāti. Evaṁ Paṭisambhidāmaggapāḷiyampi avasesapāḷipadesadassanattho **ādi**-saddo daṭṭhabbo. **Satiyā paṭṭhānan**ti satiyā patiṭṭhātabbaṭṭhānaṁ.

Ariyoti ārakattādinā ariyaṁ sammāsambuddhamāha. **Etthā**ti etasmiṁ **saḷāyatanavibhaṅgasutte** (ma.ni.3.311). Tattha hi--

> "Tayo satipaṭṭhānā yadariyo …pe… marahatīti iti kho panetaṁ vuttaṁ, kiñcetaṁ paṭicca vuttaṁ. Idha, bhikkhave, Satthā sāvakānaṁ dhammaṁ deseti anukampako hitesī anukampaṁ upādāya-- 'idaṁ vo (SṬ.47.1/CS:pg.2.452) hitāya idaṁ vo sukhāyā'ti. Tassa sāvakā na sussūsanti, na sotaṁ odahanti, na aññā cittaṁ upaṭṭhapenti, vokkamma ca Satthusāsanā vattanti. Tatra, bhikkhave, Tathāgato na ceva anattamano hoti, na ca anattamanataṁ paṭisaṁvedeti, anavassuto ca viharati sato sampajāno. Idaṁ, bhikkhave, paṭhamaṁ satipaṭṭhānaṁ. Yadariyo sevati …pe.. marahati. Puna caparaṁ, bhikkhave, Satthā …pe… idaṁ vo sukhāyāti. Tassa ekacce sāvakā na sussūsanti …pe… ekacce sāvakā sussūsanti …pe… na ca vokkamma Satthusāsanā vattanti. Tatra, bhikkhave, Tathāgato na ceva anattamano hoti, na ca anattamanataṁ paṭisaṁvedeti, na ceva attamano hoti, na ca attamanataṁ paṭisaṁvedeti. Anattamanatañca attamanatañca tadubhayaṁ abhinivajjetvā upekkhako viharati sato sampajāno. Idaṁ, bhikkhave, dutiyaṁ satipaṭṭhānaṁ …pe… marahati. Puna caparaṁ, bhikkhave, …pe… sukhāyāti, tassa sāvakā sussūsanti …pe… vattanti. Tatra, bhikkhave, Tathāgato attamano ceva hoti, attamanatañca paṭisaṁvedeti, anavassuto ca viharati sato sampajāno. Idaṁ, bhikkhave, tatiyaṁ satipaṭṭhānan"ti--

Evaṁ paṭighānunayehi anavassutatā niccaṁ upaṭṭhitassatitāya tadubhayavītivattatā "satipaṭṭhānan"ti vuttā. Buddhānaṁyeva hi niccaṁ upaṭṭhitassatitā hoti āveṇikadhammabhāvato, na paccekabuddhādīnaṁ. Pa-saddo ārambhaṁ joteti, ārambho ca pavattīti katvā āha **"pavattayitabbatoti attho"**ti. **Satiyā** karaṇabhūtāya **paṭṭhānaṁ** paṭṭhapetabbaṁ satipaṭṭhānaṁ. Ana-saddo hi bahulavacanena kammatthopi hotīti.

Tathāssa kattu-atthopi labbhatīti **"patiṭṭhātīti paṭṭhānan"**ti vuttaṁ. **Upaṭṭhātī**ti ettha **upa**-saddo bhusatthavisiṭṭhaṁ pakkhandanaṁ dīpetīti **"okkanditvā pakkhanditvā pavattatīti attho"**ti vuttaṁ. Puna bhāvatthaṁ satisaddaṁ paṭṭhānasaddañca vaṇṇento **"atha vā"**ti-ādimāha. Tena purimavikappe sati-saddo paṭṭhāna-saddo ca kattu-atthoti viññāyati. **Saraṇaṭṭhenā**ti cirakatassa cirabhāsitassa ca anussaraṇaṭṭhena. **Idan**ti yaṁ "satiyeva satipaṭṭhānan"ti vuttaṁ, idaṁ **idha** imasmiṁ suttapadese **adhippetaṁ**.

Yadi (SṬ.47.1/CS:pg.2.453) **evan**ti yadi sati eva satipaṭṭhānaṁ, sati nāma eko dhammo, evaṁ sante kasmā satipaṭṭhānāti bahuvacananti āha **"satīnaṁ bahuttā"**ti-ādi. Yadi bahukā tā satiyo, atha kasmā maggoti ekavacananti yojanā. **Magganaṭṭhenā**ti niyyānaṭṭhena. Niyyāniko hi maggadhammo, teneva niyyānikabhāvena ekattupagato

ekantato nibbānaṁ gacchati, atthikehi ca tadatthaṁ maggīyatīti āha **"vuttañhetan"**ti-ādi. Tattha **catassopi cetā**ti kāyānupassanādivasena catubbidhāpi ca etā satiyo. **Aparabhāge**ti ariyamaggakkhaṇe. **Kiccaṁ sādhayamānā**ti pubbabhāge kāyādīsu ārammaṇesu subhasaññādividhamanavasena visuṁ visuṁ pavattitvā maggakkhaṇe sakiṁyeva tattha catubbidhassapi vipallāsassa samucchedavasena pahānakiccaṁ sādhayamānā ārammaṇakaraṇavasena nibbānaṁ gacchanti, tamevassa catukiccasādhanataṁ upādāya bahuvacananiddeso, tathāpi atthato bhedābhāvato maggoti ekavacanena vuccati. Tenāha-- **"tasmā catassopi eko maggoti vuttā"**ti.

Kathetukamyatāpucchā itarāsaṁ pucchānaṁ idha asambhavato niddesādivasena desetukāmatāya ca tathā vuttattā. "Ayañceva kāyo bahiddhā ca nāmarūpan"ti-ādīsu (ma.ni.1.271 287 297 pārā.11) khandhapañcakaṁ, "sukhañca kāyena paṭisaṁvedetī"ti-ādīsu vedanādayo tayo arūpakkhandhā, "yā tasmiṁ samaye kāyassa passaddhi paṭippassaddhī"ti-ādīsu (dha.sa.40) vedanādayo tayo cetasikā khandhā "kāyo"ti vuccanti, tato visesanatthaṁ **"kāyeti rūpakāye"**ti āha. **Kāyānupassī**ti ettha tassīlatthaṁ dassento **"kāyaṁ anupassanasīlo"**ti āha. **Aniccato anupassatī**ti catusamuṭṭhānikakāyaṁ "aniccan"ti anupassati, evaṁ passanto eva cassa aniccākārampi anupassatīti vuccati, tathābhūtassa cassa niccagāhassa visesopi na hotīti vuttaṁ **"no niccato"**ti. Tathā hesa "niccasaññaṁ pajahatī"ti (paṭi.ma.1.28) vutto. Ettha ca aniccato eva anupassatīti evakāro luttaniddiṭṭhoti tena nivattitamatthaṁ dassetuṁ **"no niccato"**ti vuttaṁ. Na cettha dukkhānupassanādinivattanamāsaṅkitabbaṁ paṭiyoginivattanaparattā eva-kārassa, upari desanā-āruḷhattā ca tāsaṁ. **Dukkhato anupassatī**ti-ādīsupi eseva nayo. Ayaṁ pana viseso-- aniccassa dukkhattā (SṬ.47.1/CS:pg.2.454) tameva kāyaṁ dukkhato anupassati, dukkhassa anattattā anattato anupassatīti.

Yasmā pana yaṁ aniccaṁ dukkhaṁ anattā, na taṁ abhinanditabbaṁ, yañca na abhinanditabbaṁ, na tattha rajjitabbaṁ, tasmā vuttaṁ "aniccato anupassati, no niccato, dukkhato anupassati, no sukhato, anattato anupassati, no attato, nibbindati, no nandati, virajjati, no rajjatī"ti. So evaṁ arajjanto rāgaṁ **nirodheti, no samudeti,** samudayaṁ na karotīti attho. Evaṁ paṭipanno ca **paṭinissajjati, no ādiyati**. Ayañhi aniccādi-anupassanā tadaṅgavasena saddhiṁ kāyatannissayakhandhābhisaṅkhārehi kilesānaṁ pariccajanato saṅkhatadosadassanena tabbiparīte nibbāne tanninnatāya pakkhandanato "pariccāgapaṭinissaggo ceva pakkhandanapaṭinissaggo cā"ti vuccati. Tasmā tāya samannāgato bhikkhu vuttanayena kilese ca pariccajati, nibbāne ca pakkhandati, tathābhūto ca pariccajanavasena kilese na ādiyati, nāpi adosadassitāvasena saṅkhatārammaṇaṁ. Tena vuttaṁ "paṭinissajjati, no ādiyatī"ti. Idāni nissitāhi anupassanāhi yesaṁ dhammānaṁ pahānaṁ hoti, taṁ dassetuṁ **"aniccato anupassanto niccasaññaṁ pajahatī"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **niccasaññan**ti saṅkhārā niccāti evaṁ pavattaṁ viparītasaññaṁ. Diṭṭhicittavipallāsapahānamukheneva saññāvipallāsappahānanti saññāgahaṇaṁ, saññāsīsena vā tesampi gahaṇaṁ daṭṭhabbaṁ. **Nandin**ti sappītikataṇhaṁ. Sesaṁ vuttanayameva.

Viharatīti iminā kāyānupassanāsamaṅgino iriyāpathavihāro vuttoti āha--**"iriyatī"**ti, iriyāpathaṁ pavattetīti attho. Ārammaṇakaraṇavasena abhibyāpanato **"tīsu bhavesū"**ti vuttaṁ, uppajjanavasena pana kilesā parittabhūmakā evāti. Yadipi kilesānaṁ pahānaṁ ātāpananti taṁ sammādiṭṭhi-ādīnampi attheva, ātappa-saddoviya pana ātāpa-saddopi vīriye eva niruḷhoti vuttaṁ **"vīriyassetaṁ nāman"**ti. Atha vā paṭipakkhappahāne sampayuttadhammānaṁ abbhussahanavasena pavattamānassa vīriyassa sātisayaṁ tadātāpananti vīriyameva tathā vuccati, na aññe dhammā.

Ātāpīti cāyamīkāro pasaṁsāya, atisayassa vā dīpakoti ātāpīgahaṇena sammappadhānasamaṅgitaṁ dasseti. Sammā samantato sāmañca pajānanto **sampajāno,** asammissato vavatthāne aññadhammānupassitābhāvena (SṬ.47.1/CS:pg.2.455) sammā aviparītaṁ, sabbākārapajānanena samantato, uparūpari visesāvahabhāvena pavattiyā sāmaṁ pajānantoti attho. Yadi paññāya anupassati, kathaṁ satipaṭṭhānatāti āha **"na hī"**ti-ādi. Tasmā satiyā laddhupakārāya eva paññāya ettha yathāvutte kāye kammaṭṭhāniko bhikkhu anupassako, tasmā **"kāyānupassī"**ti vuccati. **Antosaṅkhepo** antolīnatā, kosajjanti attho. **Upāyapariggaho**ti ettha sīlavisodhanādi gaṇanādi uggahakosallādi ca **upāyo,** tabbipariyāyato **anupāyo** veditabbo. Yasmā ca upaṭṭhitassatī yathāvuttaṁ upāyaṁ na pariccajati, anupāyañca na upādiyati, tasmā vuttaṁ **"muṭṭhassati …pe… asamattho hotī"**ti. **Tenā**ti upāyānupāyānaṁ pariggahaparivajjanesu apariccāgāpariggahesu ca asamatthabhāvena. **Assa** yogino.

Yasmā satiyevettha satipaṭṭhānaṁ vuttā, tasmāssa sampayuttadhammā vīriyādayo aṅganti āha--**"sampayogaṅgañcassa dassetvā"**ti. **Aṅga**-saddo cettha kāraṇapariyāyo daṭṭhabbo. **Sati**ggahaṇenevettha sammāsamādhissapi gahaṇaṁ daṭṭhabbaṁ tassā samādhikkhandhe saṅgahitattā. Yasmā vā satisīsenāyaṁ desanā. Na hi kevalāya satiyā kilesappahānaṁ sambhavati, nibbānādhigamo vā, nāpi kevalā sati pavattati, tasmāssa jhānadesanāyaṁ savitakkādivacanassa viya sampayogaṅgadassanatāti aṅga-saddassa avayavapariyāyatā daṭṭhabbā. **Pahānaṅgan**ti "vivicceva kāmehī"ti-ādīsu viya pahātabbaṅgaṁ **dassetuṁ**. Yasmā ettha pubbabhāgamaggo adhippeto, na lokuttaramaggo, tasmā pubbabhāgiyameva vinayaṁ dassento **"tadaṅgavinayena vā vikkhambhanavinayena vā"**ti āha. **Assā**ti yogino. **Tesaṁ dhammānan**ti vedanādidhammānaṁ. Tesañhi tattha anadhippetattā **"atthuddhāranayenetaṁ vuttan"**ti āha. **Yaṁ panā**ti vibhaṅge, vibhaṅgapakaraṇeti adhippāyo. **Etthā**ti "loke"ti etasmiṁ pade, tā ca lokiyā eva anupassanā nāma sammasananti katvā.

Dukkhatoti vipariṇāmasaṅkhāradukkhatāhi dukkhasabhāvato, dukkhāti anupassitabbāti attho. Sesapadadvayepi eseva nayo. **Yo sukhaṁ** (SṬ.47.1/CS:pg.2.456) **dukkhato addā**ti yo bhikkhu sukhaṁ vedanaṁ vipariṇāmadukkhatāya dukkhanti paññācakkhunā addakkhi. **Dukkhamaddakkhi sallato**ti dukkhavedanaṁ pīḷājananato antotudanato dunnīharaṇato ca sallanti addakkhi passi. **Adukkhamasukhan**ti upekkhāvedanaṁ. **Santan**ti sukhadukkhānaṁ viya anoḷārikatāya paccayavasena vūpasantasabhāvattā ca santaṁ. **Aniccato**ti hutvā abhāvato udayabbayavantato tāvakālikato niccapaṭikkhepato ca aniccanti yo addakkhi. **Sa ve sammaddaso bhikkhū**ti so bhikkhu ekaṁsena, paribyattaṁ vā vedanāya sammā passanakoti attho.

Dukkhātipīti saṅkhāradukkhatāya dukkhā itipi. **Sabbaṁ taṁ** vedayitaṁ **dukkhasmiṁ** antogadhaṁ pariyāpannanti **vadāmi** saṅkhāradukkhanti vattabbato. **Sukhadukkhatopi cā**ti sukhādīnaṁ ṭhitivipariṇāmañāṇasukhatāya ca vipariṇāmaṭṭhiti-aññāṇadukkhatāya ca vuttattā tissopi sukhato tissopi ca dukkhato anupassitabbāti attho. **Satta anupassanā** heṭṭhā pakāsitā eva.

Ārammaṇā …pe… bhedānanti rūpādi-ārammaṇanānattassa nīlāditabbhedassa, chandādi-adhipatinānattassa hīnāditabbhedassa, ñāṇajhānādisahajātanānattassa sasaṅkhārikāsaṅkhārika-savitakka-savicārāditabbhedassa, kāmāvacarādibhūminānattassa, ukkaṭṭhamajjhimāditabbhedassa, kusalādikammanānattassa, devagatisaṁvattaniyatāditabbhedassa, kaṇhasukkavipākanānattassa, diṭṭhadhammavedanīyatāditabbhedassa, parittabhūmakādikiriyānānattassa, tihetukāditabbhedassa vasena anupassitabbanti yojanā. **Ādi**-saddena

savatthukāvatthukādinānattassa puggalattayasādhāraṇāditabbhedassa ca saṅgaho daṭṭhabbo. **Sarāgādīnan**ti **Mahāsatipaṭṭhānasutte** (dī.ni.2.381 ma.ni.1.114) āgatānaṁ sarāgavītarāgādibhedānaṁ. **Salakkhaṇa-sāmaññalakkhaṇānan**ti phusanāditaṁtaṁsalakkhaṇānañceva aniccatādisāmaññalakkhaṇānañca vasenāti yojanā.

Suññatadhammassāti anattatāsaṅkhātasuññatasabhāvassa. "Salakkhaṇa-sāmaññalakkhaṇānan"ti hi iminā yo ito bāhirakehi sāminivāsīkārakavedaka-adhiṭṭhāyakabhāvena parikappito attā, tassa saṅkhāresu niccatā sukhatā viya katthacipi abhāvo vibhāvito. Natthi etesaṁ attāti **anattā,** yasmā pana saṅkhāresu ekadhammopi attā (SṬ.47.1/CS:pg.2.457) na hoti, tasmā te na attātipi anattāti ayaṁ tesaṁ suññatadhammo. Tassa suññatadhammassa, yaṁ vibhāvetuṁ **abhidhamme** (dha.sa.121) "tasmiṁ kho pana samaye dhammā hontī"ti-ādinā suññatavāradesanā vuttā. Sesaṁ suviññeyyameva.

Ambapālisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.47.2.)2. Satisuttavaṇṇanā

368. Saratīti **sato**. Ayaṁ pana na yāya kāyaci satiyā sato, atha kho edisāyāti dassento **"kāyādi-anupassanāsatiyā"**ti āha. **Catusampajaññapaññāyā**ti catubbidhasampajaññapaññāya, abhikkamanaṁ abhikkantanti āha--**"abhikkantaṁ vuccati gamanan"**ti. Tathā paṭikkamanaṁ paṭikkantanti vuttaṁ--**"paṭikkantaṁ nivattanan"**ti. Nivattanañca nivattimattaṁ, nivattitvā pana gamanaṁ gamanameva. **Kāyaṁ abhiharanto** abhigamanavasena kāyaṁ nāmento. Ṭhānanisajjāsayanesu yo gamanādividhinā kāyassa purato abhihāro, so abhikkamo, pacchato apaharaṇaṁ paṭikkamoti dassento **"ṭhānepī"**ti-ādimāha. **Āsanassā**ti pīṭhakādi-āsanassa. **Purima-aṅgābhimukho**ti aṭanikādipurimāvayavābhimukho. **Saṁsaranto**ti saṁsappanto. **Paccāsaṁsaranto**ti paṭi-āsappanto. **Eseva nayo**ti iminā sarīrasseva abhimukhasaṁsappanapaṭi-āsappanāni nidasseti.

Sammā pajānanaṁ **sampajānaṁ**. Tena attanā kātabbakiccassa karaṇasīlo sampajānakārīti āha--**"sampajaññena sabbakiccakārī"**ti. Sampajānameva hi sampajaññaṁ. **Sampajaññasseva vā kārī**ti sampajaññasseva karaṇasīlo. **Sampajaññaṁ karotevā**ti abhikkantādīsu asammohaṁ uppādeti eva, sampajānasseva vā kāro etassa atthīti **sampajānakārī**.

Dhammato vaḍḍhitasaṅkhātena saha atthena vattatīti sātthakaṁ, abhikkantādi, sātthakassa sampajānanaṁ **sātthakasampajaññaṁ**. Sappāyassa attano (SṬ.47.2/CS:pg.2.458) upakārāvahassa hitassa sampajānanaṁ **sappāyasampajaññaṁ**. Abhikkamādīsu bhikkhācāragocare, aññatthāpi ca pavattesu avijahite kammaṭṭhānasaṅkhāte gocare sampajaññaṁ **gocarasampajaññaṁ**. Abhikkamādīsu asammuyhanameva sampajaññaṁ **asammohasampajaññaṁ**. **Pariggaṇhitvā**ti tulayitvā tīretvā, paṭisaṅkhāyāti attho. **Saṅghadassaneneva** uposathapavāraṇādi-atthaṁ gamanaṁ saṅgahitaṁ. **Asubhadassanādī**ti **ādi**-saddena kasiṇaparikammādīnaṁ saṅgaho daṭṭhabbo. Saṅkhepato vuttamatthaṁ vivarituṁ **"cetiyaṁ disvāpi hī"**ti-ādi vuttaṁ. **Arahattaṁ pāpuṇātī**ti ukkaṭṭhaniddeso eso. Samathavipassanuppādanampi hi bhikkhuno vuddhi eva. **Dakkhiṇadvāre**ti cetiyaṅgaṇassa dakkhiṇadvāre, tathā **pacchimadvāre**ti-ādīsu. **Abhayavāpi pāḷiyan**ti abhayavāpiyā puratthimatīre.

Buddhavaṁsa-ariyavaṁsa-cetiyavaṁsa-dīpavaṁsādivaṁsakathanato **mahā-ariyavaṁsabhāṇako** thero. **Paññāyanaṭṭhāne**ti cetiyassa paññāyanaṭṭhāne. **Ekapaduddhāre**ti paduddhārapatiṭṭhānaparivattanaṁ akatvā ekasmiṁyeva avaṭṭhāne. **Kecī**ti abhayagirivāsino.

Tasmiṁ panāti sātthakasampajaññavasena pariggahita-atthepi gamane. Attho nāma dhammato vaḍḍhīti yaṁ sātthakanti adhippetaṁ gamanaṁ, taṁ sappāyamevāti siyā kassaci āsaṅkāti tannivattanatthaṁ **"cetiyadassanaṁ tāvā"**ti-ādi āraddhaṁ. **Cittakammarūpakāni viyā**ti cittakammakatā paṭimāyo viya, yantapayogena vā vicittakammā paṭimāya sadisā yantarūpakā viya. **Asamapekkhanaṁ** gehassita-aññāṇupekkhāvasena ārammaṇe ayoniso olokanādi. Yaṁ sandhāya vuttaṁ **"cakkhunā rūpaṁ disvā uppajjati upekkhā bālassa mūḷhassa puthujjanassā"**ti-ādi (ma.ni.3.308). Hatthi-ādisammaddena **jīvitantarāyo**. Visabhāgarūpadassanādinā **brahmacariyantarāyo**.

Pabbajitadivasato paṭṭhāya bhikkhūnaṁ anuvattanakathā āciṇṇā, ananuvattanakathā pana tassā aparā dutiyā nāma hotīti āha-- **"dve kathā nāma na kathitapubbā"**ti. **Evan**ti iminā "sace panā"ti-ādikaṁ sabbampi vuttākāraṁ paccāmasati, na "purisassa mātugāmāsubhan"ti-ādikaṁ vuccamānaṁ.

Yogakammassa (SṬ.47.2/CS:pg.2.459) pavattiṭṭhānatāya bhāvanāya ārammaṇaṁ kammaṭṭhānaṁ vuccatīti āha **"kammaṭṭhānasaṅkhātaṁ gocaran"**ti. **Uggahetvā**ti yathā uggahanimittaṁ uppajjati, evaṁ uggahakosallassa sampādanavasena uggahetvā.

Haratīti kammaṭṭhānaṁ pavatteti, yāva piṇḍapātapaṭikkamā anuyuñjatīti attho. **Na paccāharatī**ti āhārūpabhogato yāva divāṭṭhānupasaṅkamanā kammaṭṭhānaṁ na paṭineti. **Samādāya vattati** sammā ādiyitvā tesaṁ vattānaṁ paripūraṇavasena vattati. **Sarīraparikamman**ti mukhadhovanādisarīrapaṭijagganaṁ. **Dve tayo pallaṅke**ti dve tayo nisajjāvāre dve tīṇi uṇhāsanāni. Tenāha-- **"usumaṁ gāhāpento"**ti. **Kammaṭṭhānasīsenevā**ti kammaṭṭhānamukheneva kammaṭṭhānaṁ avijahanto eva. Tena "pattopi acetano"ti-ādinā pavattetabbakammaṭṭhānaṁ, yathāpariharīyamānaṁ vā kammaṭṭhānaṁ avijahitvāti dasseti. **Tathevā**ti tikkhattumeva. Paribhogacetiyato sarīracetiyaṁ garutaranti katvā **"cetiyaṁ vanditvā"**ti cetiyavandanāya paṭhamaṁ karaṇīyatā vuttā. Tathā hi Aṭṭhakathāyaṁ--"cetiyaṁ bādhayamānā bodhisākhā haritabbā"ti vuttā. Buddhaguṇānussaraṇavaseneva bodhiñca paṇipātakaraṇanti āha-- **"Buddhassa Bhagavato sammukhā viya nipaccakāraṁ dassetvā"**ti. **Gāmasamīpe**ti gāmassa upacāraṭṭhāne.

Janasaṅgahaṇatthanti "mayi akathente etesaṁ ko kathessatī"ti dhammānuggahena janasaṅgahaṇatthaṁ. **Tasmā**ti yasmā "dhammakathā nāma kathetabbā evā"ti Aṭṭhakathācariyā vadanti, yasmā ca dhammakathā kammaṭṭhānavinimuttā nāma natthi, tasmā. **Kammaṭṭhānasīsenevā**ti attanā parihariyamānaṁ kammaṭṭhānaṁ avijahanto tadanuguṇaṁyeva dhammakathaṁ kathetvā. **Anumodanaṁ katvā**ti etthāpi "kammaṭṭhānasīsenevā"ti ānetvā sambandhitabbaṁ. **Sampattaparicchedenevā**ti paricito aparicitoti-ādivibhāgaṁ akatvā sampattakoṭiyā eva, samāgamamattenevāti attho. **Bhaye**ti paracakkādibhaye.

Kammajatejoti gahaṇiṁ sandhāyāha. **Kammaṭṭhānavīthiṁ nārohati** khudāparissamena kilantakāyattā samādhānābhāvato. **Avasesaṭṭhāne**ti yāguyā (SṬ.47.2/CS:pg.2.460) aggahitaṭṭhāne. **Poṅkhānupoṅkhan**ti kammaṭṭhānupaṭṭhānassa avicchedo-dassanametaṁ, yathā poṅkhānupoṅkhaṁ pavattāya sarapaṭipāṭiyā anavicchedo,

evametassapi kammaṭṭhānupaṭṭhānassāti vuttaṁ hoti.

Nikkhittadhuro bhāvanānuyoge. Vattapaṭipattiyā apūraṇena **sabbavattāni bhinditvā**. Kāme avītarāgo hoti. Kāye avītarāgo. Rūpe avītarāgo. Yāvadatthaṁ udarāvadehaṁ bhuñjitvā seyyasukhaṁ passasukhaṁ middhasukhaṁ anuyutto viharati. Aññataraṁ devanikāyaṁ paṇidhāya brahmacariyaṁ caratī"ti (dī.ni.3.320 ma.ni.1.186) evaṁ vuttaṁ **pañcavidhacetovinibandhacitto**. **Caritvā**ti pavattitvā.

Gatapaccāgatikavattavasenāti bhāvanāsahitaṁyeva bhikkhāya gatapaccāgataṁ gamanapaccāgamanaṁ etassa atthīti gatapaccāgatikaṁ, tadeva vattaṁ, tassa vasena. Attano hitasukhaṁ kāmenti icchantīti **attakāmā,** dhammacchandavanto. "Dhammo"ti hi hitaṁ taṁnimittakañca sukhanti. Atha vā viññūnaṁ dhammānaṁ attaniyattā attabhāvaparicchannattā ca attā nāma dhammo. Tenāha Bhagavā-- **"attadīpā, bhikkhave, viharatha attasaraṇā"**ti-ādi (saṁ.ni.3.43). Taṁ kāmenti icchantīti **attakāmā**. **Usabhaṁ** nāma vīsati yaṭṭhiyo. **Tāya saññāyā**ti tāya pāsāṇasaññāya, "ettakaṁ ṭhānamāgatā"ti jānantāti adhippāyo. **So eva nayo** ayaṁ bhikkhūti-ādiko yo ṭhāne vutto, so eva nisajjāyapi nayo. Pacchato āgacchantānaṁ chinnabhattabhāvabhayenapi yonisomanasikāraṁ paribrūheti.

Maddantāti dhaññakaraṇaṭṭhāne sālisīsāni maddantā. **Mahāpadhānaṁ pūjessāmī**ti amhākaṁ atthāya lokanāthena cha vassāni kataṁ dukkaracariyaṁ evāhaṁ yathāsatti pūjessāmīti. Paṭipattipūjā hi satthupūjā, na āmisapūjāti. **Ṭhānacaṅkamamevā**ti adhiṭṭhātabba-iriyāpathakālavasena vuttaṁ, na bhojanādikālesu avassaṁ kātabbanisajjāya paṭikkhepavasena.

Vīthiṁ otaritvā ito cito anoloketvā paṭhamameva vīthiyo sallakkhetabbāti āha **"vīthiyo sallakkhetvā"**ti. Yaṁ sandhāya (SṬ.47.2/CS:pg.2.461) vuccati--"pāsādikena abhikkantenā"ti-ādi. Taṁ dassetuṁ **"tattha cā"**ti-ādi vuttaṁ. **Āhāre paṭikūlasaññaṁ upaṭṭhapetvā**ti-ādīsu yaṁ vattabbaṁ, taṁ heṭṭhā vuttameva. **Aṭṭhaṅgasamannāgatan**ti "yāvadeva imassa kāyassa ṭhitiyā"ti-ādinā (ma.ni.1.23 2.24 3.75 saṁ.ni.4.120 a.ni.6.58 8.9) vuttehi aṭṭhahi aṅgehi samannāgataṁ katvā. **Neva davāyā**ti-ādi pana paṭikkhepadassanaṁ.

Paccekabodhiṁ sacchikaroti, yadi upanissayasampanno hotīti sambandho. Idañca yathā heṭṭhā tīsu ṭhānesu, evaṁ ito paresu ṭhānesu upanetvā sambandhitabbaṁ. Tattha paccekabodhiyā upanissayasampadā kappānaṁ dve asaṅkhyeyyāni satasahassañca tajjaṁ puññañāṇasambhārasambharaṇaṁ, sāvakabodhiyaṁ aggasāvakānaṁ ekaṁ asaṅkhyeyyaṁ kappasatasahassañca, mahāsāvakānaṁ kappasatasahassameva tajjaṁ sambhārasambharaṇaṁ, itaresaṁ atītāsu jātīsu vivaṭṭasannissayavasena nibbattitaṁ nibbedhabhāgiyaṁ kusalaṁ. **Bāhiyo dārucīriyo**ti Bāhiyavisaye jātasaṁvaddhatāya Bāhiyo, dārucīrapariharaṇena dārucīriyoti laddhasamañño. So hi āyasmā "tasmātiha te, Bāhiya, evaṁ sikkhitabbaṁ--diṭṭhe diṭṭhamattaṁ bhavissatī"ti-ādivasappavattena (udā.10) saṁkhitteneva ovādena khippataraṁ visesaṁ adhigacchi. Tena vuttaṁ **"khippābhiñño vā hoti seyyathāpi thero Bāhiyo dārucīriyo"**ti. Evaṁ **mahāpañño vā**ti-ādīsu yathāraham vattabbanti.

Tanti asammuyhanaṁ. **Evan**ti idāni vuccamānākāradassanaṁ. **Attā abhikkamatī**ti iminā andhaputhujjanassa diṭṭhiggāhavasena abhikkame sammuyhanaṁ dasseti, **ahaṁ abhikkamāmī**ti pana iminā mānaggāhavasena, tadubhayaṁ pana taṇhāya vinā na hotīti taṇhāggāhavasenapi sammuyhanaṁ dassitameva hoti, **"tathā asammuyhanto"**ti vatvā taṁ asammuyhanaṁ yena ghanavinibbhogena hoti, taṁ dassento **"abhikkamāmīti citte uppajjamāne"**ti-ādimāha. Tattha yasmā vāyodhātuyā

anugatā tejodhātu uddharaṇassa paccayo. Uddharaṇagatikā hi tejodhātūti uddharaṇe vāyodhātuyā tassā anugatabhāvo, tasmā imāsaṁ dvinnamettha dhātūnaṁ sāmatthiyato adhimattatā, itarāsañca omattatāti dassento **“ekekapāduddharaṇe …pe… balavatiyo”**ti āha. Yasmā pana tejodhātuyā anugatā (SṬ.47.2/CS:pg.2.462) vāyodhātu atiharaṇavītiharaṇānaṁ paccayo. Tiriyagatikāya hi vāyodhātuyā atiharaṇavītiharaṇesu sātisayo byāpāroti tejodhātuyā tassānugatabhāvo, tasmā imāsaṁ dvinnamettha sāmatthiyato adhimattatā, itarāsañca omattatāti dassento **“tathā atiharaṇavītiharaṇesū”**ti āha. Satipi anugamanānugantabbatāvisese tejodhātuvāyodhātubhāvamattaṁ sandhāya **tathā**-saddaggahaṇaṁ.

Tattha akkantaṭṭhānato pādassa ukkhipanaṁ **uddharaṇaṁ,** ṭhitaṭṭhānaṁ atikkamitvā purato haraṇaṁ **atiharaṇaṁ**. Rukkhakhāṇu-ādipariharaṇatthaṁ, patiṭṭhitapādaghaṭṭanapariharaṇatthaṁ vā passena haraṇaṁ **vītiharaṇaṁ**. Yāva patiṭṭhitapādo, tāva āharaṇaṁ **atiharaṇaṁ,** tato paraṁ haraṇaṁ **vītiharaṇan**ti ayaṁ vā etesaṁ viseso. Yasmā pathavīdhātuyā anugatā āpodhātu vossajjanassa paccayo. Garutarasabhāvā hi āpodhātūti vossajjane pathavīdhātuyā tassānugatabhāvo, tasmā tāsaṁ dvinnamettha sāmatthiyato adhimattatā, itarāsañca omattatāti dassento āha **“vossajjane …pe… balavatiyo”**ti. Yasmā pana āpodhātuyā anugatā pathavīdhātu sannikkhepanassa paccayo. Patiṭṭhābhāve viya patiṭṭhāpanepi tassā sātisayakiccattā āpodhātuyā tassā anugatabhāvo, tathā ghaṭṭanakiriyāya pathavīdhātuyā vasena sannirumbhanassa sijjhanato tatthāpi pathavīdhātuyā āpodhātu-anugatabhāvo, tasmā vuttaṁ-- **“tathā sannikkhepanasannirumbhanesū”**ti.

Tatthāti tasmiṁ abhikkamane, tesu vā vuttesu uddharaṇādīsu chasu koṭṭhāsesu. **Uddharaṇe**ti uddharaṇakkhaṇe. **Rūpārūpadhammā**ti uddharaṇākārena pavattā rūpadhammā taṁsamuṭṭhāpakā arūpadhammā ca. **Atiharaṇaṁ na pāpuṇanti** khaṇamattāvaṭṭhānato. **Tattha tatthevā**ti yattha yattha uppannā, tattha tattheva. Na hi dhammānaṁ desantarasaṅkamanaṁ atthi. **Pabbaṁ pabban**ti-ādi uddharaṇādikoṭṭhāse sandhāya sabhāgasantativasena vuttanti veditabbaṁ. Ati-ittaro hi rūpadhammānampi pavattikkhaṇo, gamanassādānaṁ devaputtānaṁ heṭṭhupariyāyena (SṬ.47.2/CS:pg.2.463) paṭimukhaṁ dhāvantānaṁ sirasi pāde ca baddhakhuradhārāsamāgamatopi sīghataro. Yathā tilānaṁ bhajjiyamānānaṁ taṭataṭāyanena bhedo lakkhīyati, evaṁ saṅkhatadhammānaṁ uppādenāti dassanatthaṁ **“taṭataṭāyantā”**ti vuttaṁ. Uppannā hi ekantato bhijjantīti.

Saddhiṁ rūpenāti idaṁ tassa tassa cittassa nirodhena saddhiṁ nirujjhanakarūpadhammavasena vuttaṁ, yaṁ tato sattarasamacittassa uppādakkhaṇe uppannaṁ. Aññathā yadi rūpārūpadhammā samānakkhaṇā siyuṁ, “rūpaṁ garupariṇāmaṁ dandhanirodhan”ti-ādivacanehi virodho siyā. Tathā--“nāhaṁ, bhikkhave, aññaṁ ekadhammampi samanupassāmi, yaṁ evaṁ lahuparivattaṁ, yathayidaṁ cittan”ti (a.ni.1.48) evamādipāḷiyā ca. Cittacetasikā hi sārammaṇasabhāvā yathābalaṁ attano ārammaṇapaccayabhūtamatthaṁ vibhāventāyeva uppajjantīti tesaṁ taṁsabhāvanipphatti-anantaraṁ nirodho, rūpadhammā pana anārammaṇā pakāsetabbā. Evaṁ tesaṁ pakāsetabbabhāvanipphatti soḷasahi cittehi hotīti taṅkhaṇāyukatā tesaṁ icchitā, lahukaviññāṇassa visayasaṅgatimattapaccayatāya tiṇṇaṁ khandhānaṁ, visayasaṅgatimattatāya ca viññāṇassa lahuparivattitā, dandhamahābhūtapaccayatāya rūpadhammānaṁ dandhaparivattitā. Nānādhātuyā yathābhūtañāṇaṁ kho pana Tathāgatasseva, tena ca purejātapaccayo rūpadhammova vutto, pacchājātapaccayo ca tassevāti rūpārūpadhammānaṁ samānakkhaṇatā na yujjateva, tasmā vuttanayenevettha

attho veditabbo.

Aññaṁ uppajjate cittaṁ, aññaṁ cittaṁ nirujjhatīti yaṁ purimuppannaṁ cittaṁ, taṁ aññaṁ, taṁ pana nirujjhantaṁ aparassa anantarādipaccayo hutvā eva nirujjhatīti tathāladdhapaccayaṁ aññaṁ uppajjate cittaṁ. Yadi evaṁ tesaṁ antaro labbheyyāti, noti āha **"avīcimanupabandho"**ti. Yathā vīci antaro na labbhati, "tadevetan"ti avisesavidū maññanti, evaṁ anu anu pabandho cittasantāno rūpasantāno ca **nadīsotova** nadiyaṁ udakappavāho viya **vattati**.

Abhimukhaṁ lokitaṁ **ālokitan**ti āha **"puratopekkhanan"**ti. Yasmā yaṁdisābhimukho gacchati tiṭṭhati nisīdati vā, tadabhimukhaṁ pekkhanaṁ ālokitaṁ (SṬ.47.2/CS:pg.2.464) tasmā tadanugataṁ vidisālokanaṁ vilokitanti āha **"vilokitaṁ nāma anudisāpekkhanan"**ti. Sammajjanaparibhaṇḍādikaraṇe olokitassa, ullokāharaṇādīsu ullokitassa, pacchato āgacchantassa parissayassa parivajjanādivasena apalokitassa ca siyā sambhavoti āha-- **"iminā vā mukhena sabbānipi tāni gahitānevā"**ti.

Kāyasakkhinti kāyena sacchikatavantaṁ, paccakkhakārinanti attho. Sohāyasmā vipassanākāle eva "yamevāhaṁ indriyesu aguttadvārataṁ nissāya sāsane anabhirati-ādivippakāraṁ patto, tameva suṭṭhu niggahessāmī"ti ussāhajāto balavahirottappo, tattha ca katādhikārattā indriyasaṁvare ukkaṁsapāramippatto, teneva naṁ Satthā--"etadaggaṁ, bhikkhave, mama sāvakānaṁ bhikkhūnaṁ indriyesu guttadvārānaṁ yadidaṁ nando"ti (a.ni.1.230) etadagge ṭhapesi.

Sātthakatā ca sappāyatā ca veditabbā ālokitavilokitassāti ānetvā sambandho. **Tasmā**ti kammaṭṭhānāvijahanasseva gocarasampajaññabhāvatoti vuttamevatthaṁ hetubhāvena paccāmasati. **Attano kammaṭṭhānavaseneva ālokanavilokanaṁ kātabbaṁ,** khandhādikammaṭṭhānikehi añño upāyo na gavesitabboti adhippāyo. Yasmā ālokitādisamaññāpi dhammamattasseva pavattiviseso, tasmā tassa yāthāvato pajānanaṁ asammohasampajaññanti dassetuṁ **"abbhantare"**ti-ādi vuttaṁ. **Cittakiriyavāyodhātuvipphāravasenā**ti kiriyamayacittasamuṭṭhānavāyodhātuyā calanākārapavattivasena. **Adho sīdatī**ti thokaṁ otarati. **Uddhaṁ laṅghetī**ti laṅghantaṁ viya upari gacchati.

Aṅgakiccaṁ sādhayamānanti padhānabhūtaṁ aṅgakiccaṁ nipphādentaṁ, upapattibhavassa sarīraṁ hutvāti attho. **Paṭhamajavanepi …pe… sattamajavanepi na hotī**ti idaṁ pañcadvāraviññāṇavīthiyaṁ "itthī puriso"ti rajjanādīnaṁ abhāvaṁ sandhāya vuttaṁ. Tattha hi āvajjanavoṭṭhabbanānaṁ ayoniso āvajjanavoṭṭhabbanavasena iṭṭhe itthirūpādimhi lobhamattaṁ, aniṭṭhe paṭighamattaṁ uppajjati. Manodvāre pana "itthī puriso"ti rajjanādi hoti, tassa pañcadvārajavanaṁ mūlaṁ, yathāvuttaṁ (SṬ.47.2/CS:pg.2.465) vā sabbaṁ bhavaṅgādi. Evaṁ manodvārajavanassa mūlabhūtadhammaparijānanavaseneva mūlapariññā vuttā, āgantukatāvakālikatā pana pañcadvārajavanasseva apubbabhāvavasena ceva ittarabhāvavasena ca vuttā. **Heṭṭhupariyavasena bhijjitvā patitesū**ti heṭṭhimassa uparimassa ca aparāparaṁ bhaṅgappattimāha.

Tanti javanaṁ. Tassa javanassa na yuttanti sambandho. **Āgantuko** abbhāgato. Udayabbayaparicchinno tāvatako kālo etesanti **tāvakālikāni**.

Etaṁ asammohasampajaññaṁ. **Samavāye**ti sāmaggiyaṁ. **Tatthā**ti pañcakkhandhavasena ālokanavilokane paññāyamāne tabbinimutto--**ko eko āloketi, ko viloketi**. **Upanissayapaccayo**ti idaṁ suttantanayena pariyāyato vuttaṁ. **Sahajātapaccayo**ti nidassanamattametaṁ

aññamaññasampayutta-atthi-avigatādipaccayānampi labbhanato.

Kāleti samiñjituṁ yuttakāle **samiñjantassa,** tathā pasāretuṁ yuttakāle **pasārentassa**. **"Maṇisappo** nāma ekā sappajātī"ti vadanti. **Laḷanan**ti kampanaṁ, līḷākaraṇaṁ vā.

Uṇhapakatiko pariḷāhabahulakāyo. Sīlassa vidūsanena ahitāvahattā **micchājīvavasena uppannaṁ asappāyaṁ**. **"Cīvarampi acetanan"**ti-ādinā cīvarassa viya kāyopi acetanoti kāyassa attasuññatāvibhāvanena **"abbhantare"**ti-ādinā vuttamevatthaṁ paridīpento itarītarasantosassa kāraṇaṁ dasseti. Tenāha **"tasmā"**ti-ādi.

Catupañcagaṇṭhikāhatoti āhatacatupañcagaṇṭhiko, catupañcagaṇṭhikāhi vā hatasobho.

Aṭṭhavidhopi atthoti aṭṭhavidhopi payojanaviseso. Mahāsivattheravādavasena "imassa kāyassa ṭhitiyā"ti-ādinā nayena vutto daṭṭhabbo. Imasmiṁ pakkhe **"neva davāyāti-ādinā nayenā"**ti pana idaṁ paṭikkhepaṅgadassanamukhena pāḷi āgatāti katvā vuttanti daṭṭhabbaṁ.

Pathavīsandhārakajalassa (SṬ.47.2/CS:pg.2.466) taṁsandhārakavāyunā viya paribhuttassa āhārassa vāyodhātuyāva āsaye avaṭṭhānanti āha-- **"vāyodhātuvaseneva tiṭṭhatī"**ti. **Atiharatī**ti yāva mukhā abhiharati. **Vītiharatī**ti tato kucchiyaṁ vimissaṁ karonto harati. **Atiharatī**ti vā mukhadvāraṁ atikkāmento harati. **Vītiharatī**ti kucchigataṁ passato harati. **Parivattetī**ti aparāparaṁ cāreti. Ettha ca āhārassa dhāraṇaparivattanasañcuṇṇanavisosanāni pathavīdhātusahitā eva vāyodhātu karoti, na kevalāti tāni pathavīdhātuyā kiccabhāvena vuttāni, sā eva dhāraṇādīni kiccāni karontassa sādhāraṇāti vuttāni. **Allattañca anupāletī**ti yathā vāyodhātu-ādīhi aññehi visosanaṁ na hoti, tathā anupāleti allabhāvaṁ. **Tejodhātū**ti gahaṇīsaṅkhātā tejodhātu. Sā hi antopaviṭṭhaṁ āhāraṁ paripāceti. **Añjaso hotī**ti āhārassa pavisanādīnaṁ maggo hoti. **Ābhujatī**ti pariyesanavasena, ajjhoharaṇajiṇṇājiṇṇatādipaṭisaṁvedanavasena ca āvajjeti, vijānātīti attho. Taṁtaṁvijānanassa paccayabhūtoyeva hi payogo "sammāpayogo"ti vutto. Yena hi payogena pariyesanādi nipphajjati, so tabbisayavijānanampi nipphādeti nāma tadavinābhāvato. Atha vā sammāpayogaṁ sammāpaṭipattiṁ **anvāya** āgamma **ābhujati** samannāharati. Ābhogapubbako hi sabbopi viññāṇabyāpāroti tathā vuttaṁ.

Gamanatoti bhikkhācāravasena gocaragāmaṁ uddissa gamanato. **Pariyesanato**ti gocaragāme bhikkhatthaṁ āhiṇḍanato. **Paribhogato**ti āhārassa paribhuñjanato. **Āsayato**ti pittādi-āsayato. Āsayati ettha ekajjhaṁ pavattamānopi kammabalavavatthito hutvā mariyādavasena aññamaññaṁ asaṅkarato sayati tiṭṭhati pavattatīti **āsayo,** āmāsayassa upari tiṭṭhanako pittādiko. Mariyādattho hi ayamākāro. Nidheti yathābhutto āhāro nicito hutvā tiṭṭhati etthāti nidhānaṁ, āmāsayo, tato **nidhānato**. **Aparipakkato**ti gahaṇīsaṅkhātena kammajatejena avipakkato. **Paripakkato**ti yathābhuttassa āhārassa vipakkabhāvato. **Phalato**ti nipphattito. **Nissandato**ti ito cito ca vissandanato (SṬ.47.2/CS:pg.2.467) **Sammakkhanato**ti sabbaso makkhanato. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana **Visuddhimaggasaṁvaṇṇanāya** (visuddhi. mahāṭī.1.294) gahetabbo.

Sarīrato sedā muccantīti vegasandhāraṇena uppannapariḷāhato sarīrato sedā muccanti. **Aññe ca rogā** kaṇṇasūlabhagandarādayo. **Aṭṭhāne**ti manussāmanussapariggahe ayuttaṭṭhāne khettadevāyatanādike. Kuddhā hi manussā amanussāpi vā jīvitakkhayaṁ pāpenti. Vissaṭṭhattā **neva tassa bhikkhuno attano,** kassaci anissajjitattā jigucchanīyattā ca **na parassa, udakatumbato**ti veḷunāḷi-ādi-udakabhājanato. **Tan**ti chaḍḍita-udakaṁ.

Ettha ca eko iriyāpatho dvīsu ṭhānesu āgato, so pubbe abhikkamapaṭikkamagahaṇena. "Gamanepi purato pacchato ca kāyassa abhiharaṇaṁ vuttanti idha gamanameva gahitan"ti apare. Yasmā idha sampajaññakathāyaṁ asammohasampajaññameva dhuraṁ, tasmā antarantare iriyāpathe pavattānaṁ rūpārūpadhammānaṁ tattha tattheva nirodhadassanavasena sampajānakāritā gahitāti. Majjhimabhāṇakā pana evaṁ vadanti-- eko hi bhikkhu gacchanto aññaṁ cintento, aññaṁ vitakkento gacchati, eko kammaṭṭhānaṁ avissajjetvāva gacchati, tathā eko tiṭṭhanto, nisīdanto, sayanto aññaṁ cintento, aññaṁ vitakkento sayati, eko kammaṭṭhānaṁ avissajjetvāva sayati. Ettakena pana na pākaṭaṁ hotīti caṅkamanena dīpenti. Yo bhikkhu caṅkamanaṁ otaritvā caṅkamanakoṭiyaṁ ṭhito pariggaṇhāti--"pācīnacaṅkamanakoṭiyaṁ pavattā rūpārūpadhammā pacchimacaṅkamanakoṭiṁ appatvā ettheva niruddhā, pacchimacaṅkamanakoṭiyaṁ pavattāpi pācīnacaṅkamanakoṭiṁ appatvā ettheva niruddhā, caṅkamanamajjhe pavattā ubho koṭiyo appatvā ettheva niruddhā, caṅkamane pavattā rūpārūpadhammā ṭhānaṁ appatvā ettheva niruddhā, ṭhāne pavattā nisajjaṁ appatvā ettheva niruddhā, nisajjāya pavattā sayanaṁ appatvā ettheva niruddhā"ti, evaṁ pariggaṇhanto pariggaṇhanto eva cittaṁ bhavaṅgaṁ otāreti, uṭṭhahanto pana kammaṭṭhānaṁ gahetvāva uṭṭhahati. Ayaṁ bhikkhu **gatādīsu sampajānakārī** nāma hotīti.

Evampi (SṬ.47.2/CS:pg.2.468) Sutte kammaṭṭhānaṁ avibhūtaṁ hoti, kammaṭṭhānaṁ avibhūtaṁ na kātabbaṁ, tasmā so bhikkhu yāva sakkoti, tāva caṅkamitvā ṭhatvā nisīditvā sayamāno evaṁ pariggahetvā sayati--"kāyo acetano mañco acetano, kāyo na jānāti 'ahaṁ mañce sayito'ti, mañcopi na jānāti 'mayi kāyo sayito'ti, acetano kāyo acetane mañce sayito"ti, evaṁ pariggaṇhanto eva cittaṁ bhavaṅgaṁ otāreti, pabujjhanto kammaṭṭhānaṁ gahetvāva pabujjhatīti ayaṁ Sutte **sampajānakārī** nāma hoti. Kāyikādikiriyānibbattanena tammayattā āvajjanakiriyānibbattakattā āvajjanakiriyāsamuṭṭhitattā ca javanaṁ, sabbampi vā chadvārappavattaṁ kiriyāmayapavattaṁ nāma, tasmiṁ sati jāgaritaṁ nāma hotīti pariggaṇhanto **jāgarite sampajānakārī** nāma. Apica rattindivaṁ cha koṭṭhāse katvā pañca koṭṭhāse jaggantopi **jāgarite sampajānakārī** nāma hotīti.

Vimuttāyatanasīse ṭhatvā dhammaṁ desentopi bāttiṁsatiracchānakathaṁ pahāya dasakathāvatthunissitasappāyakathaṁ kathentopi **bhāsite sampajānakārī** nāma hoti. Aṭṭhatiṁsāya ārammaṇesu cittaruciyaṁ ārammaṇaṁ manasikāraṁ pavattentopi dutiyajjhānaṁ samāpannopi **tuṇhībhāve sampajānakārī** nāma. Dutiyañhi jhānaṁ vacīsaṅkhārappahānato visesato tuṇhībhāvo nāmāti. **Oṭṭhe cā**ti-ādīsu **ca**-saddena kaṇṭhasīsanābhi-ādīnaṁ saṅgaho daṭṭhabbo. **Tadanurūpaṁ payogan**ti tassa uppattiyā anucchavikaṁ cittassa pavatti-ākārasaññitaṁ payogaṁ, yato sabbe vicārādayo nipphajjanti. **Upādārūpapavattiyā**ti viññattivikārasahitasaddāyatanuppattiyā. **Evan**ti vuttappakārena. Sattasupi ṭhānesu asammuyhanavasena **"missakan"**ti vuttaṁ. Maggasammāsatiyāpi kāyānupassanādi-anurūpattā sampajaññānurūpa**pubbabhāgaṁ** sattaṭṭhāniyassa ekantalokiyattā.

Satisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.47.3.)3. Bhikkhusuttavaṇṇanā

369. Yasmā so bhikkhu "desetu me, bhante, Bhagavā saṁkhittena dhamman"ti saṁkhittena dhammadesanaṁ yāci, tassa saṁkhittarucibhāvato, tasmā saṁkhitteneva (SṬ.47.3/CS:pg.2.469) dhammaṁ desetukāmo Bhagavā "tasmātihā"ti-ādimāhāti vuttaṁ--**"yasmā saṁkhittena desanaṁ yācasi, tasmā"**ti. Kammassakatādiṭṭhikasseva lokiyalokuttaraguṇavisesā ijjhanti, na diṭṭhivipannassa, tasmā vuttaṁ **"diṭṭhīti kammassakatādiṭṭhī"**ti.

(SṬ.47.4.)4. Sālasuttavaṇṇanā

370. Yathānusiṭṭhaṁ paṭipajjamāne apāyadukkhe apātanavasena dhāraṇaṭṭhena **dhammo,** sāsanabrahmacariyaṁ, tadeva tadaṅgādivasena kilesānaṁ vinayanaṭṭhena **vinayo**ti āha-- **"dhammoti vā …pe… nāman"**ti. Paṭipakkhadhammehi anabhibhūtatāya eko udetīti ekodīti laddhanāmo samādhi bhūto jāto etesanti **ekodibhūtā**. Ettha ca **ekodibhūtā**ti etena upacārajjhānāvaho pubbabhāgiko samādhi vutto. **Samāhitā**ti etena upacārappanāsamādhi. **Ekaggacittā**ti etena subhāvito vasippatto appanāsamādhi vuttoti veditabbo. **Navakabhikkhūhi bhāvitasatipaṭṭhānā pubbabhāgā**. Te hi yathābhūtañāṇāya bhāvitā. Yathābhūtañāṇanti hi sotāpattimaggañāṇaṁ idhādhippetaṁ. **Khīṇāsavehi bhāvitasatipaṭṭhānāpi pubbabhāgā**. Tesañhi katakaraṇīyānaṁ diṭṭhadhammasukhavihārāya satipaṭṭhānabhāvanā, sekkhānaṁ pana satipaṭṭhānabhāvanā pariññatthāya pavattā lokiyā, parijānanavasena pavattā lokuttarāti **"missakā"**ti vuttaṁ.

(SṬ.47.5.)5. Akusalarāsisuttavaṇṇanā

371. Pañcame **kevalo**ti kusaladhammehi asammisso, tato eva sakalo sukkapakkho anavajjaṭṭho. Sesaṁ vuttanayameva.

(SṬ.47.6.)6. Sakuṇagghisuttavaṇṇanā

372. Pākatikasakuṇakulesu balavabhāvato tesaṁ hananato **sakuṇagghi**. Senoti vuttaṁ **"senassetaṁ adhivacanan"**ti, senaviseso pana so veditabbo. Āmisatthāya pattattā **"lobhasāhasena pattā"**ti vuttaṁ, lobhanimittena sāhasākārena pattāti attho. Naṅgalena kaṭṭhaṁ kasitaṁ naṅgalakaṭṭhaṁ, taṁ karīyati etthāti **naṅgalakaṭṭhakaraṇan**ti (SṬ.47.6/CS:pg.2.470) āha--**"adhunā kaṭṭhaṁ khettaṭṭhānan"**ti. Leḍḍuyo tiṭṭhanti etthāti **leḍḍuṭṭhānaṁ,** leḍḍunimittaṁ kasitaṭṭhānaṁ. Vajjatīti vadaṁ, vacanaṁ. Kucchitaṁ vadaṁ avadaṁ. Garahane hi ayaṁ a-kāro yathā--"aputto abhariyā"ti. Avadaṁ mānetīti **avadamānā,** attano balamadena lāpaṁ atimaññitvā vadantīti attho. Tenevāha "gaccha kho, tvaṁ lāpa, tatrapi me gantvā na mokkhasī"ti. Yaṁ pana Aṭṭhakathāyaṁ vuttaṁ "attano balassa suṭṭhu vaṇṇaṁ vadamānā"ti, tattha attato āpannaṁ gahetvā vuttaṁ. "Vadamāno"ti vā pāṭho, sārambhavasena avhāyantoti attho. Tenāha "ehi kho dāni sakuṇagghī"ti. **Suṭṭhu ṭhapetvā**ti jiyāmuttasarassa viya sīghapātayogyatākaraṇena ubho pakkhe sammā ṭhapetvā. **Ayan**ti sakuṇagghi. **Ñatvā**ti yathābhūtadassanena attano ñāṇena jānitvā. **Phālīyitthā**ti phālacchedatikhiṇasikhare sukkhaleḍḍusmiṁ bhijjittha.

(SṬ.47.7.)7. Makkaṭasuttavaṇṇanā

373. **Sañcāro**ti sañcaraṇaṁ. **Lepan**ti silesasadisaṁ ālepanaṁ. **Kājasikkā viyā**ti kājadaṇḍake olaggetabbā sikkā viya. Apica catasso rajjuyo upari bandhanaṭṭhānañcāti **pañcaṭṭhānaṁ**. **Oḍḍito**ti olambito. **Thunanto**ti nitthunanto.

(SṬ.47.8.)8. Sūdasuttavaṇṇanā

374. Āhārasampādanena taṁtaṁ-āhāravatthugate sūdeti paggharetīti **sūdo,** bhattakārako. Daharehi manāpataraṁ accetabbato atikkamitabbato accayā, bhojane rasavisesā, tasmā **nānaccayehī**ti nānappakārarasavisesehīti attho. Tena vuttaṁ "nānaccayehī"ti-ādi. Aggīyati asaṅkarato vibhajīyatīti aggo, ambilameva aggo **ambilaggo**ti āha-- **"ambilaggehīti ambilakoṭṭhāsehī"**ti. Dātuṁ abhiharitabbatāya **abhihārā,** deyyadhammā. Tenāha-- **"abhihaṭānaṁ dāyānan"**ti. **Idaṁ me kammaṭṭhānaṁ anulomaṁvā**ti idaṁ mama kammaṭṭhānaṁ evaṁ pavattamānaṁ anulomāvasānameva hutvā tiṭṭhati. Evaṁ puna pavattamānaṁ (SṬ.47.8/CS:pg.2.471) ussakkitvā visesanibbattanatthameva hotīti evaṁ **nimittaṁ gahetuṁ na sakkoti** bālo abyatto, paṇḍito pana sakkoti. **Attano cittassā**ti attano bhāvanācittassa. **Pubbabhāgavipassanā satipaṭṭhānāva kathitā** "sakassa cittassa nimittaṁ uggaṇhātī"ti vuttattā.

(SṬ.47.9.)9. Gilānasuttavaṇṇanā

375. **Pādagāmo**ti nagarassa padasadiso mahantagāmo. Tenevāha **"Vesāliyaṁ viharati Veḷuvagāmake"**ti. Ahitanisedhana-hitaniyojana-byasanapariccajana-lakkhaṇo mittabhāvo yesu atthi, te **mittā**. Ye pana diṭṭhamattasahāyā, te **sandiṭṭhā**. Ye savisesaṁ bhattimanto, te **sambhattā**ti dassento **"mittāti mittāvā"**ti-ādimāha. **Assā**ti Bhagavato. Pañcamiyaṁ aṭṭhamiyaṁ cātuddasiyaṁ pañcadasiyanti ekekasmiṁ pakkhe cattāro vāre katvā māsassa **aṭṭhavāre**.

Vedanānaṁ balavabhāvena **kharo pharuso** kakkhaḷo. **Ābādho**ti pubbakammahetutāya kammasamuṭṭhāno ābādho saṅkhāradukkhatāsaṅkhāto sabbakālikattā sarīrassa sabhāgarogo nāma. Nāyamīdiso ābādho, ayaṁ pana bahalatarabyādhitāya **"visabhāgarogo"**ti vutto. Anta-saddo samīpapavattoti āha --**"maraṇantaṁ maraṇasantikan"**ti. **Vedanā …pe… akaronto** ukkaṁsagatabhāvitakāyāditāya. **Apīḷiyamāno**ti apīḷiyamāno viya. Ovādameva bhikkhusaṅghassa apalokananti āha--**"ovādānusāsaniṁ adatvāti vuttaṁ hotī"**ti. **Pubbabhāgavīriyaṁ** nāma phalasamāpattiyā parikammabhūtavipassanāvīriyaṁ. **Jīvitampi jīvitasaṅkhāro** patituṁ adatvā attabhāvassa abhisaṅkharaṇato.

"Ettakaṁ kālaṁ atikkamitvā vuṭṭhahissāmī"ti khaṇapariccchedavatī samāpatti **khaṇikasamāpatti**. **Niggumbaṁ nijjaṭaṁ katvā**ti rūpasattakārūpasattakavasena pavattiyamānaṁ vipassanābhāvanaṁ sabbaso khilavirahena niggumbaṁ, abyākulatāya nijjaṭaṁ katvā. **Mahāvipassanāvasenā**ti paccekaṁ savisesaṁ vitthāritānaṁ aṭṭhārasādīnaṁ mahāvipassanānaṁ vasena vipassitvā **samāpannā** yā **samāpatti, sā suṭṭhu vikkhambheti** vedanaṁ mahābalavatāya pubbārammaṇassa, mahānubhāvatāya tathāpavattitavipassanāvīriyassa. **Yathā** (SṬ.47.9/CS:pg.2.472) **nāmā**ti-ādinā tassa

nidassanaṁ dasseti. **Vedanā**ti dukkhavedanā. **Cuddasahākārehī**ti tasseva sattakadvayassa vasena vadati. **Sannetvā**ti antarantarā samāpannajjhānasamāpattisambhūtena vipassanāpītisinehena temetvā. **Samāpattī**ti phalasamāpatti.

Gilānā vuṭṭhitoti gilānabhāvato vuṭṭhito. Sarīrassa garuthaddhabhāvappatti madhurakatāti āha--**"sañjātagarubhāvo sañjātathaddhabhāvo"**ti. **Nānākārato**ti puratthimādibhedato. **Satipaṭṭhānadhammā**ti pubbe attanā bhāviyamānā satipaṭṭhānadhammā. **Pākaṭā na honti** kāyacittānaṁ akammaññatāya. **Tanti dhammā**ti pariyattidhammā na ñāyanti.

Anantaraṁ abāhiranti dhammavasena puggalavasena ca antarabāhiraṁ akatvā. **Ettakan**ti-ādinā vuttamevatthaṁ vivarati. **Daharakāle**ti attano daharakāle. **Na evaṁ hotī**ti "ahaṁ bhikkhusaṅghaṁ pariharissāmī"ti-ādiko mānataṇhāmūlako issāmacchariyānaṁ pavatti-ākāro Tathāgatassa na hoti, nattheva pageva tesaṁ samucchinnattāti āha--**"bodhipallaṅkeyevā"**ti-ādi. Paṭisaṅkharaṇena veṭhena missakena. **Maññe**ti yathāvuttaṁ paṭisaṅkharaṇasaññitena veṭhamissakena viya jarasakaṭaṁ. **Arahattaphalaveṭhenā**ti arahattaphalasamāpattisaññitena atthabhāvaveṭhena.

Phalasamāpattiyā adhippetattā **"ekaccānaṁ vedanānanti lokiyānaṁ vedanānan"**ti vuttaṁ. **Attadīpā**ti ettha **atta**-saddena dhammo eva vutto, svāyamattho heṭṭhā vibhāvito eva. **Navavidho lokuttaradhammo veditabbo**. So hi catūhi oghehi anajjhottharaṇīyato "dīpo"ti vutto. **Tama-agge**ti tamayogābhāvena sadevakassa lokassa agge. **Sabbesan**ti sabbesaṁ sikkhākāmānaṁ. **Te** "dhammadīpā viharathā"ti vuttā **catusatipaṭṭhānagocarāva bhikkhū agge bhavissanti**.

(SṬ.47.10.)10. Bhikkhunupassayasuttavaṇṇanā

376. **Kammaṭṭhānakammikā**ti kammaṭṭhānamanuyuttā. Visesetīti **viseso,** atisayo, svāyaṁ pubbāparaviseso upādāyupādāya gahetabboti taṁ dassetuṁ **"tatthā"**ti-ādimāha.

Uppajjati (SṬ.47.10/CS:pg.2.473) **kilesapariḷāho**ti kāye asubhādivasena manasikāraṁ adahantassa manasikārassa vīthiyaṁ apaṭipannatā subhādivasena kāyārammaṇo kilesapariḷāho ca uppajjati. Vīriyārambhassa abhāvena tasmiṁ ārammaṇe **cetaso vā līnattaṁ** hoti, gocarajjhattato **bahiddhā puthuttārammaṇe cittaṁ vikkhipati**. **Evaṁ kilesapariḷāhe cā**ti-ādinā tividhampi bhāvanānuyogassa kilesavatthubhāvaṁ upādāya samuccayavasena Aṭṭhakathāyaṁ vuttaṁ. Yasmā pana te pariḷāhalīnattavikkhepā ekajjhaṁ na pavattanti, tasmā pāḷiyaṁ "kāyārammaṇo vā"ti-ādinā aniyamattho vā-saddo gahito. **Kilesānurañjitenā**ti kilesavivaṇṇitacittena hutvā na vattitabbaṁ. Kathaṁ pana vattitabbanti āha **"kismiñcidevā"**ti. **Na ca vitakketi na ca vicāretī**ti kilesasahagate vitakkavicāre na pavatteti. **Sukhito**ti jhānasukhena sukhito.

Imassa bhikkhuno bhāvanā pavattāti sambandho. Yasmā hi imassa bhikkhuno taṁ mūlakammaṭṭhānaṁ paripanthe sati ṭhapetvā Buddhaguṇādi-anussaraṇena cittaṁ pasādetvā mūlakammaṭṭhānabhāvanā pavattā, tasmā paṇidhāya bhāvanāti vuttanti sambandho. **Aṭṭhapetvā**ti cittaṁ appavattetvāti attho veditabbo. Kammaṭṭhānādīnaṁ tiṇṇampi vasena atthayojanā sambhavati. Tenāha **"tatthā"**ti-ādi. **Sārento viyā**ti rathaṁ vāhayanto viya. Samappamāṇato aṭṭhakādivasena **sutacchitaṁ pakkhipanto viya**. Sukheneva kilesānaṁ okāsaṁ adento antarā asajjanto **alagganto**. Vipassanācārassa

āraddhavuttitaṁ aparipanthatañca dassento opammadvayamāha. **Byābhaṅgiyā**ti kājadaṇḍena. **Kilesapariḷāhādīnan**ti kilesapariḷāhalīnattavikkhepānaṁ.

Guḷakhaṇḍādīnīti guḷakhaṇḍasakkharakhaṇḍādīni ucchuvikārabhūtāni. "Kāye kāyānupassī viharāmī"ti-ādivacanato **"pubbabhāgavipassanā kathitā"**ti vuttaṁ.

Ambapālivaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Nālandavaggo

(SṬ.47.12.)2. Nālandasuttavaṇṇanā

378. Dutiyavagge (SṬ.47.12/CS:pg.2.474) paṭhamasuttaṁ heṭṭhā vuttanayattā suviññeyyanti taṁ laṅghitvā **"dutiye"**ti vuttaṁ.

Bhiyyataro abhiññātoti sambodhiyā seṭṭhataroti abhilakkhito. **Bhiyyatarābhiññoti** sabbasattesu adhikatarapañño. Tenāha **"uttaritarañāṇo"**ti. Sammā anavasesato bujjhati etenāti **sambodhī**ti āha--**"sambodhiyanti sabbaññutaññāṇe"**ti. **Nippadesā gahitā**ti anavasesā Buddhaguṇā gahitā aggamaggasiddhiyāva Bhagavato sabbaguṇānaṁ siddhattā. Na kevalañca Buddhānaṁ, atha kho aggasāvakapaccekabuddhānampi taṁtaṁguṇasamijjhanaṁ aggamaggādhigamenevāti dassento **"dvepi aggasāvakā"**ti-ādimāha.

Aparo nayo--**pasanno**ti iminā pasādassa vattamānatā dīpitāti **uppannasaddho**ti imināpi saddhāya paccuppannatā pakāsitāti āha--**"evaṁ saddahāmīti attho"**ti. Abhijānāti abhimukhabhāvena sabbaññeyyaṁ jānātīti abhiñño, bhiyyo adhiko abhiññoti **bhiyyobhiñño**. So eva atisayavacanicchāvasena bhiyyobhiññataroti vuttoti āha--**"bhiyyataro abhiññāto"**ti. Dutiyavikappe pana abhijānātīti abhiññā, abhivisiṭṭhā paññā. Bhiyyo abhiññā etassāti bhiyyobhiñño, so eva atisayavacanicchāvasena **bhiyyobhiññataro**. Svāyaṁ assa atisayo abhiññāya bhiyyobhāvakatoti āha--**"bhiyyatarābhiñño vā"**ti. Sambujjhati etāyāti **sambodhi,** sabbaññutaññāṇaṁ aggamaggañāṇañca. Sabbaññutaññāṇapadaṭṭhānañhi aggamaggañāṇaṁ, aggamaggañāṇapadaṭṭhānañca sabbaññutaññāṇaṁ **sambodhi nāma**. Tattha padhānavasena tadatthadassane paṭhamavikappo, padaṭṭhānavasena dutiyavikappo. Kasmā panettha arahattamaggañāṇasseva gahaṇaṁ, nanu heṭṭhimānipi Bhagavato maggañāṇāni savāsanameva yathāsakaṁ paṭipakkhavidhamanavasena pavattāni. Savāsanappahānañhi ñeyyāvaraṇappahānanti? Saccametaṁ, taṁ pana aparipuṇṇaṁ paṭipakkhavidhamanassa vippakatabhāvatoti āha **"arahattamaggañāṇe vā"**ti. **Sabban**ti sammāsambuddhena adhigantabbaṁ sabbaṁ.

Khādanīyānaṁ (SṬ.47.12/CS:pg.2.475) uḷāratā sātarasānubhāvenāti āha **"madhure āgacchatī"**ti. Pasaṁsāya uḷāratā visiṭṭhabhāvenāti āha-- **"seṭṭhe"**ti. Obhāsassa uḷāratā mahantabhāvenāti vuttaṁ-- **"vipule"**ti. Usabhassa ayanti āsabhī, idha pana āsabhī viyāti **āsabhī**. Tenāha--**"usabhassa vācāsadisī"**ti. Yena guṇena sā taṁsadisā, taṁ dassetuṁ **"acalā asampavedhī"**ti vuttaṁ. Yato kutoci anussavanaṁ **anussavo**. Vijjāṭṭhānādīsu kataparicayānaṁ ācariyānaṁ taṁ taṁ atthaṁ ñāpentī paveṇī **ācariyaparamparā**. Kevalaṁ attano matiyā "iti kira evaṁ kirā"ti parikappanā **itikirā**. Piṭakassa ganthassa sampadānato bhūtato tassa gahaṇaṁ **piṭakasampadānaṁ**. Yathāsutānaṁ attānaṁ ākārassa parivitakkanaṁ **ākāraparivitakko**. Tathevassa

"evametan"ti diṭṭhiyā nijjhānakkhamanaṁ **diṭṭhinijjhānakkhanti**. Āgamādhigamehi vinā kevalaṁ anussutato takkamaggaṁ nissāya takkanaṁ **takko**. Anumānavidhiṁ nissāya gahaṇaṁ **nayaggāho**. Yasmā Buddhavisaye ṭhatvā Bhagavato ayaṁ therassa codanā therassa ca so avisayo, tasmā **"paccakkhato ñāṇena paṭivijjhitvā viyā"**ti vuttaṁ. Sīhanādo viyāti **sīhanādo**. Taṁsadisatā cassa seṭṭhabhāvena, so cettha evaṁ veditabboti dassento **"sīhanādo"**ti-ādimāha. **Unnādayantenā**ti asanisadisaṁ karontena.

Anuyogadāpanatthanti anuyogaṁ sodhāpetuṁ. Vimaddakkhamañhi sīhanādaṁ nadanto atthato anuyogaṁ **sodheti** nāma, anuyujjhanto ca naṁ **sodhāpeti** nāma. **Dātun**ti sodhetuṁ. Keci "dānatthan"ti atthaṁ vadanti, taṁ na yuttaṁ. Na hi yo sīhadānaṁ nadati, so eva tattha anuyogaṁ detīti yujjati. **Nighaṁsanan**ti vimaddanaṁ. **Dhamamānan**ti tāpayamānaṁ. Tāpanañcettha gaggariyā dhammāpanasīsena vadati.

Sabbe teti sabbe te atīte niruddhe sammāsambuddhe. Tenetaṁ dasseti--ye te ahesuṁ atītamaddhānaṁ tava abhinīhārato oraṁ sammāsambuddhā, tesaṁ tāva sāvakañāṇagocare dhamme paricchindanto mārādayo viya ca Buddhānaṁ lokiyacittācāraṁ tvaṁ jāneyyāsi. Ye pana te abbhatītā, tato parato chinnavaṭumā chinnapapañcā pariyādinnavaṭṭā sabbadukkhavītivattā sammāsambuddhā, tesaṁ sabbesampi tava sāvakañāṇassa (SṬ.47.12/CS:pg.2.476) avisayabhūte dhamme kathaṁ jānissasīti. **Tenā**ti sambodhisaṅkhātena sabbaññutaññāṇapadaṭṭhānena arahattamaggañāṇena. **Evaṁsīlā**ti tādisasīlā. **Samādhipakkhā**ti samādhi ca samādhipakkhā ca samādhipakkhā ekadesasarūpekasesanayena. Tattha **samādhipakkhā**ti vīriyasatiyo tadanuguṇā ca dhammā veditabbā Jhānasamāpattīsu yebhuyyena vihāravohāro, jhānasamāpattiyo samādhippadhānāti vuttaṁ **"samādhipakkhānaṁ dhammānaṁ gahitattā vihāro gahito"**ti.

Yathā pana heṭṭhā gahitāpi samādhipaññā paṭipakkhato vimuttattā vimuccana-saṅkhātakiccavisesa-dassanavasena vimuttipariyāyena puna gahitā "evaṁvimuttā"ti, evaṁ dibbavihāro dibbavihāravisesadassanavasena puna gahito "evaṁvihārī"ti, tasmā sabbesaṁ samāpattivihārānaṁ vasenettha attho yujjatīti daṭṭhabbaṁ. **Vimuttīti saṅkhaṁ gacchanti** vimuccitthāti katvā. Esa nayo sesesupi. **Paṭippassaddhante**ti paṭippassambhanosāpanena. Sabbakilesehi nissaṭattā asaṁsaṭṭhattā vimuttattā ca **nissaraṇavimutti** nibbānaṁ.

Anāgatabuddhānaṁ panāti **pana**-saddo visesatthajotano. Tena atītesu tāva khandhānaṁ bhūtapubbattā tattha siyā ñāṇassa savisaye gati, anāgatesu pana sabbaso asañjātesu kathanti imamatthaṁ joteti. Tenāha **"anāgatāpī"**ti-ādi. **"Attano cetasā paricchinditvā viditā"**ti kasmā vuttaṁ? Nanu atītānāgate sattāhe eva pavattaṁ cittaṁ cetopariyañāṇassa visayo, na tato paranti? Nayidaṁ cetopariyañāṇakiccavasena vuttaṁ, atha kho pubbenivāsa-anāgataṁsañāṇānaṁ vasena vuttaṁ, tasmā nāyaṁ doso. **Viditaṭṭhāne na karoti** sikkhāpadeneva tādisassa paṭikkhepassa paṭikkhittattā setughātato ca. Kathaṁ pana thero dvayasambhave paṭikkhepameva akāsi, na vibhajja byākāsīti āha **"thero kirā"**ti-ādi. Pāraṁ pariyantaṁ minotīti pāramī, sā eva ñāṇanti pāramiñāṇaṁ, sāvakānaṁ pāramiñāṇaṁ **sāvakapāramiñāṇaṁ**. Tasmiṁ sāvakānaṁ ukkaṁsapariyantagate jānane nāyamanuyogo, atha kho sabbaññutaññāṇe sabbaññutāya jānane. Keci pana "sāvakapāramiñāṇeti sāvakapāramiñāṇavisaye"ti atthaṁ vadanti, tathā sesapadesupi. **Sīla …pe… samatthan**ti sīlasamādhipaññāvimuttiñāṇasaṅkhātānaṁ kāraṇānaṁ (SṬ.47.12/CS:pg.2.477) jānanasamatthaṁ. Buddhasīlādayo hi Buddhānaṁ Buddhakiccassa parehi ete Buddhāti jānanassa ca kāraṇaṁ.

Anumānañāṇaṁ viya saṁsayaṭṭhitaṁ ahutvā idamidanti yathāsabhāvato ñeyyaṁ

dhāreti nicchinotīti **dhammo,** paccakkhañāṇanti āha **"dhammassa paccakkhato ñāṇassā"**ti. Anu-etīti **anvayo**ti āha **"anuyogaṁ anugantvā"**ti. Paccakkhasiddhañhi atthaṁ anugantvā anumānañāṇassa pavatti "diṭṭhena adiṭṭhassa anumānan"ti veditabbā. Vidite vedakampi ñāṇaṁ atthato viditameva hotīti **"anumānañāṇaṁ nayaggāho vidito"**ti vuttaṁ. **Vidito**ti viddho paṭiladdho, adhigatoti attho. **Appamāṇo**ti aparimāṇo mahāvisayattā. Tenāha **"apariyanto"**ti. **Tenā**ti apariyantattā. **Tena** vā apariyantena ñāṇena. Etena thero yaṁ yaṁ anumeyyamatthaṁ ñātukāmo hoti, tattha tattha tassa asaṅgamappaṭihataṁ anumānañāṇaṁ pavattetīti dasseti. Tenāha **"so iminā"**ti-ādi. Tattha **iminā**ti iminā kāraṇena.

Pākārassa thirabhāvaṁ uddhamuddhaṁ āpetīti **uddhāpaṁ,** pākāramūlaṁ. **Ādi**-saddena pākāradvārabandhaparikhādīnaṁ saṅgaho veditabbo. Paccante bhavaṁ **paccantimaṁ**. Paṇḍitadovārikaṭṭhāniyaṁ katvā thero attānaṁ dassetīti dassento **"ekadvāranti kasmā āhā"**ti codanaṁ samuṭṭhāpesi.

Yassā paññāya vasena puriso paṇḍitoti vuccati, taṁ paṇḍiccanti āha--**"paṇḍiccena samannāgato"**ti. Taṁtaṁ-itikattabbatāsu chekabhāvo byattabhāvo **veyyattiyaṁ**. Medhati aññāṇaṁ hiṁsati vidhamatīti medhā, sā etassa atthīti **medhāvī**. Ṭhāne ṭhāne uppatti etissā atthīti **ṭhānuppattikā,** ṭhānaso uppajjanapaññā. Anupariyāyanti etenāti anupariyāyo, so eva pathoti **anupariyāyapatho,** parito pākārassa anuyāyanamaggo. Pākārabhāgā sambandhitabbā etthāti **pākārasandhi,** pākārassa phullitapadeso. So pana heṭṭhimantena dvinnampi iṭṭhakānaṁ vigamena evaṁ vuccatīti āha--**"dvinnaṁ iṭṭhakānaṁ apagataṭṭhānan"**ti. **Chinnaṭṭhānan**ti chinnabhinnapadesaṁ, chinnaṭṭhānaṁ vā. Tañhi "vivaran"ti vuccati. **Kīliṭṭhan**ti malīnaṁ. **Upatāpentī**ti kilesapariḷāhena santāpenti. **Vibādhentī**ti pīḷenti. Uppannāya paññāya nīvaraṇehi na kiñci kātuṁ sakkāti āha **"anuppannāya paññāya uppajjituṁ na dentī"**ti. **Tasmā**ti paccayūpaghātena (SṬ.47./CS:pg.2.478) uppajjituṁ appadānato. **Catūsu satipaṭṭhānesu suṭṭhu ṭhapitacittā**ti catubbidhāyapi satipaṭṭhānabhāvanāya sammadeva ṭhapitacittā appitacittā. **Yathāsabhāvena bhāvetvā**ti yāthāvato sammadeva yathā paṭipakkhā samucchijjanti, evaṁ bhāvetvā.

Purimanaye satipaṭṭhānāni bojjhaṅgā ca missakā adhippetāti tato aññathā vattuṁ **"apicetthā"**ti-ādi vuttaṁ. **Missakā**ti samathavipassanāmaggavasena missakā. "Catūsu satipaṭṭhānesu suppatiṭṭhitacittāti paṭhamaṁ vuttattā satipaṭṭhānesu vipassanaṁ gahetvā satta bojjhaṅge yathābhūtaṁ bhāvetvāti vuttattā maggapariyāpannānaṁyeva ca nesaṁ nippariyāyabojjhaṅgabhāvato tesu ca adhigatameva hotīti bojjhaṅge maggo ca sabbaññutaññāṇañcāti gahite sundaro pañho bhaveyyā"ti **mahāsivatthero āha**. **Na panevaṁ gahitaṁ** porāṇehīti adhippāyo. **Itī**ti vuttappakāraparāmasanaṁ. **Thero**ti Sāriputtatthero.

Tatthāti tesu paccantanagarādīsu. **Nagaraṁ viya nibbānaṁ** tadatthikehi upagantabbato upagatānañca parissayarahitasukhādhigamaṭṭhānato. **Pākāro viya sīlaṁ** tadupagatānaṁ parito ārakkhabhāvato. **Anupariyāyapatho viya hirī** sīlapākārassa adhiṭṭhānabhāvato. Vuttañhetaṁ--"pariyāyapathoti kho bhikkhu hiriyā etaṁ adhivacanan"ti. **Dvāraṁ viya ariyamaggo** nibbānanagarappavesane añjasabhāvato. **Paṇḍitadovāriko viya dhammasenāpati** nibbānanagaraṁ paviṭṭhapavisanakānaṁ sattānaṁ sallakkhaṇato. **Dinno**ti dāpito, sodhitoti attho. Sesaṁ suviññeyyameva.

(SṬ.47.13.)3. Cundasuttavaṇṇanā

379. Pubbe sāvatthito veḷuvagāmassa gatattā vuttaṁ **"āgatamaggeneva paṭinivattanto"**ti. **Sattannan**ti Upaseno, Revato, Khadiravaniyo, Cundo, samaṇuddeso ahanti catunnaṁ, Cālā, Upacālā, Sīsūpacālāti, tissannanti imesaṁ sattannaṁ arahantānaṁ. **Natthi nu kho**ti etthāpi "olokento"ti ānetvā sambandho sīhāvalokanañāyena. Bhavissanti me vattāro harituṁ nāsakkhīti sambandho. **Idaṁ dāni pacchimadassanan**ti bhūtakathanamattaṁ, na tattha sālayatādassanaṁ yathā Tathāgatassa Vesāliyā nikkhamitvā nāgāpalokitaṁ.

Tassa (SṬ.47.13/CS:pg.2.479) tassa visesassa adhiṭṭhānavaseneva iddhibhedadassanaṁ **iddhivikubbanaṁ**. Sīhassa vijambhanādivasena kīḷitvā nādasadisī ayaṁ dhammakathāti vuttaṁ **"sīhavikīḷito dhammapariyāyo"**ti. **Gamanakālo mayhantī**ti ettha **iti**-saddo parisamāpane. Tena therena yathārambhassa vacanapabandhassa samāpitabhāvaṁ joteti. Esa nayo sesesupi edisesu sabbaṭṭhānesu. Yugandharādayo **paribhaṇḍapabbatā**ti veditabbā. **Ekappahārenevā**ti ekappahārena iva. Svāyaṁ **iva**-saddo na sakkomīti ettha ānetvā sambandhitabbo.

Paṭipādessāmīti ṭhitakāyaṁ paṭipādessāmi. Patthanākāle anomadassissa Bhagavato vacanasutānusārena ñāṇena diṭṭhamattataṁ sandhāya **"taṁ paṭhamadassanan"**ti vuttaṁ. **Dhāretuṁ asakkontī** guṇasāraṁ. **Esa maggo**ti eso jātānaṁ sattānaṁ maraṇaniṭṭhito pantho. Punapi **evaṁbhāvino nāma saṅkhārā**ti saṅkhārā nāma evaṁbhāvino, maraṇapariyosānāti attho. **Ettakan**ti ettakaṁ kālaṁ. **Saṅkaḍḍhitvā** saṁharitvā. **Mukhaṁ pidhāyā**ti mukhaṁ chādetvā. **Agghikasatānī**ti makuḷaṅkuracetiyasatāni.

Purimadivaseti atītadivase. Yasmā dhammasenāpatino arahattappattadivaseyeva satthu sāvakasannipāto ahosi, tasmā **"pūritasāvakasannipāto esa bhikkhū"**ti vuttaṁ. **Pañca jātisatānī**ti bhummatthe, accantasaṁyoge vā upayogavacanaṁ.

Kaḷopihatthoti vilīvamayabhājanahattho. "Cammamayabhājanahattho"ti ca vadanti. **Purantare**ti nagaramajjhe. **Vane**ti araññe.

Osakkanākāravirahitoti dhammadesanāya saṅkocahetuvirahito. **Visārado**ti sāradavirahito. **Dhammojan**ti dhammarasaṁ, ojavantaṁ desanādhammanti attho. **Dhammabhogan**ti dhammaparibhogaṁ, parehi saddhiṁ saṁvibhajanavasena pavattaṁ dhammasambhoganti desanādhammameva vadati. Tena vuttaṁ **"ubhayenapi dhammaparibhogova kathito"**ti.

Piyāyitabbato **piyehi**. Manassa vaḍḍhanato **manāpehi**. **Jātiyā**ti khattiyādijātiyā. **Nānābhāvo** asahabhāvo visuṁbhāvo. **Aññathābhāvo** aññathattaṁ. **Sarīran**ti rūpadhammakāyasaṅkhātaṁ sarīraṁ. Rūpakāye (SṬ.47.13/CS:pg.2.480) hi bhijjante bhijjanteva. **So bhijjeyyā**ti so mahantataro khandho bhijjeyya.

Dakkhiṇadisaṁ gatoti dakkhiṇadisāmukhe pavatto. **Mahākhandho viyā**ti mahanto sāravanto sākhākhandho viya. Sākhakhandhā hi disābhimukhapavattākārā, mūlakhandho pana uddhamuggato. **Soḷasannaṁ pañhānan**ti soḷasannaṁ aparāpariyapavattaniyānaṁ atthānaṁ. Ñātuṁ icchito hi attho pañho.

(SṬ.47.14~15.)4~5. Ukkacelasuttādivaṇṇanā

380-381. **Amāvasuposathe**ti amāvasi-uposathe, kālapakkha-uposatheti attho. **Purimanayenevā**ti anantarasutte vuttanayeneva.

(SṬ.47.16.)6. Uttiyasuttavaṇṇanā

382. **Maccudheyyassā**ti maccuno pavattiṭṭhānassa.

(SṬ.47.18.)8. Brahmasuttavaṇṇanā

384. **Tasmiṁ kāle**ti paṭhamābhisambodhiyaṁ. **Bhikkhuyeva natthi** dhammacakkassa appavattitattā, **bhikkhuyeva** bhikkhulakkhaṇayogato. Ekako maggo, na dvedhāpathabhūtoti ekamaggo, taṁ **ekamaggaṁ**. Jātiyā khayo vaṭṭadukkhassa antabhūtoti jātikkhayanto, nibbānaṁ, taṁ diṭṭhattā **jātikkhayantadassī**ti evamettha attho daṭṭhabbo.

(SṬ.47.19.)9. Sedakasuttavaṇṇanā

385. **Ayaṁ tassa laddhī**ti ayaṁ idāni vuccamānā tassa ācariyassa laddhi. **Tato anāmento**ti yena vaṁso namati, tena kāyaṁ anāmento. Tathā namanto hi patitvā cuṇṇavicuṇṇaṁ hoti. **Tan**ti kāyaṁ, **taṁ** vaṁsaṁ vā. **Ākaḍḍhento viyā**ti namitaṭṭhānato parabhāgena ākaḍḍhento viya. **Ekatobhāgiyaṁ katvā**ti yathāvuttaṁ satiṁ sūpaṭṭhitaṁ (SṬ.47.19/CS:pg.2.481) katvā onataṁ viya katvā. Tathā karaṇaṁ pana tathā vātūpatthambhagāhāpanenāti āha --**"vātūpatthambhaṁ gāhāpetvā"**ti. Tañca satiyā tadatthaṁ upaṭṭhānenāti vuttaṁ **"satiṁ sūpaṭṭhitaṁ katvā"**ti. **Niccalova nisīdanto** antevāsī **ācariyaṁ rakkhati,** ettakaṁ ācariyassa laddhivasena vuttaṁ. **"Ācariyo vaṁsaṁ suggahitaṁ gaṇhanto"**ti-ādi sabbaṁ heṭṭhā vuttanayameva.

"Attānameva rakkhatī"ti idaṁ attano rakkhaṇaṁ padhānaṁ katvā vuttaṁ, **na antevāsikan**ti avadhāraṇaphalaṁ. Attarakkhāya panettha sijjhamānāya antevāsikarakkhāpi siddhā eva hotīti. Dutiyapakkhepi eseva nayo. **So tattha ñāyo**ti yā attano eva rakkhā, sā atthato pararakkhāpi hotīti ayamettha ñāyo yuttappayogo. **Anuvaḍḍhiyā**ti yathāvaḍḍhitassa anu-anuvaḍḍhiyā. Etena paṭiladdhasampayuttapamodanākāro dassitoti āha-- **"sapubbabhāgāya muditāyāti attho"**ti. **Āsevanāyā**ti-ādīni padāni anudayatāpariyosānāni (yasmā satipaṭṭhānaṁ sevantassa siddhaṁ attano ca parassa ca rakkhaṇaṁ pakāsenti, tasmā)--"attānaṁ, bhikkhave, rakkhissāmīti satipaṭṭhānaṁ sevitabban"ti-ādi vuttaṁ.

(SṬ.47.20.)10. Janapadakalyāṇīsuttavaṇṇanā

386. **Janapadasmiṁ kalyāṇī**ti sakalajanapade Bhaddā rūpasampattiyā sikkhāsampattiyā ca sundarā seṭṭhā. Rūpasampatti ca nāma sabbaso rūpadosābhāvena rūpaguṇapāripūriyā hotīti tadubhayaṁ dassetuṁ **"chasarīradosarahitā pañcakalyāṇasamannāgatā"**ti vuttaṁ. Taṁ duvidhampi vivaranto **"sā hī"**ti-ādimāha. **Pañcakalyāṇasamannāgatā**ti pañcavidhasarīraguṇasampadāhi samannāgatā. **Nātidīghā nātirassā**ti pamāṇamajjhimā dīghatarappamāṇā na hoti, na atirassā, lakuṇḍakarūpā na hoti. **Nātikisā**ti ativiya kisathaddhamaṁsalohitā dissamānā aṭṭhisarīrā jālasarīrā na hoti. **Nātithūlā**ti bhāriyamaṁsā mahodarā na hoti. **Nātikāḷā nāccodātā**ti ativiya kāḷavaṇṇā jhāmaṅgāro viya (SṬ.47.20/CS:pg.2.482) dadhitakkādīhi pamajjitamattakaṁsalohavaṇṇā

na hoti. Manussaloke tādisiyā rūpasampattiyā abhāvato **atikkantā manussavaṇṇaṁ**. Yathā pamāṇayuttā, evaṁ ārohapariṇāhayogato ca paresaṁ pasādāvahā nātidīghatādayo. Evaṁ manussānaṁ dibbarūpatāsampattīpīti vuttaṁ **"appattā dibbavaṇṇan"**ti. Ettha ca nātidīghanātirassatāvacanena ārohasampatti vuttā ubbedhena pāsādikabhāvato. Kisathūladosābhāvavacanena pariṇāhasampatti vuttā. Ubhayenapi saṇṭhānasampadā vibhāvitā, nātikāḷatāvacanena vaṇṇasampatti vuttā vivaṇṇatābhāvato. **Piyaṅgusāmā**ti pariṇatapiyaṅgupupphasadisasarīranibhāsā. **Mukhapariyosānan**ti adharoṭṭhamāha. **Ayaṁ** yathāvuttā sarīravaṇṇasampatti. **Assā**ti janapadakalyāṇiyā. **Chavikalyāṇatā** chavisampattihetukattā tassā. Esa nayo sesesupi. Nakhā eva pattasadisatāya **nakhapattāni**.

(**Pasāvo** sarīrāvayavena iriyananti āha-- **"pavattīti attho"**ti, pasāvo yathāparitameva kanatanti, na sabhāvasandhānaṁ. Yathāvibhāvasena **uttamameva naccaṁ naccati**. Te vā vīsatiyāsūtiraṁ dhānappattiyā pavattiyā pavattimakatamandatā vibhāvasuṭatassa uttamameva gītañca gāyatīti attho.) [Etthantare pāṭho asuddho dussodhanīyo ca. Suddhapāṭho gavesitabbo.] **Samatittiko telapatto**ti mukhavattisamaṁ telānaṁ pūritattā samatittikamukhaṁ telabhājanaṁ. **Antarena ca mahāsamajjaṁ antarena ca janapadakalyāṇin**ti janapadakalyāṇiyā, tassā ca naccagītaṁ pekkhituṁ sannipatitamahājanasamūhassa majjhato **pariharitabbo** netabbo. **Nan**ti telaṁ. **Āhareyyā**ti āpajjeyya. Tatridaṁ opammasaṁsandanaṁ--telapattaṁ viya kāyagatāsati, tassa pariharaṇapuggalo viya vipassako, janakāyā viya puthuttārammaṇāni, asipuriso viya mano, telassa cajanaṁ viya kilesuppādanaṁ, sīsapātanaṁ viya ariyamaggañāṇasīsānuppatti. "Kāyagatā sati no bhāvitā …pe… sikkhitabban"ti vuttattā **"pubbabhāgavipassanāva kathitā"**ti vuttaṁ.

Nālandavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Sīlaṭṭhitivaggo

(SṬ.47.21~22.)1~2. Sīlasuttādivaṇṇanā

387-388. **Sīlānī**ti (SṬ.47.21~22/CS:pg.2.483) bahuvacanaṁ anekavidhattā sīlassa. Tañhi sīlanaṭṭhena ekavidhampi cārittādivasena anekavidhaṁ. Tenāha--**"catupārisuddhisīlānī"**ti. **Pañhamaggo**ti ñātuṁ icchitassa atthassa vīmaṁsanaṁ. Tenāha-- **"pañhagavesanan"**ti.

(SṬ.47.23~25.)3~5. Parihānasuttādivaṇṇanā

389-391. **Puggalavasena parihānaṁ hoti** na dhammavasena. Yo na bhāveti, tasseva parihāyati. Tenāha **"yo hī"**ti-ādi.

(SṬ.47.26.)6. Padesasuttavaṇṇanā

392. **Padesato bhāvitattā**ti ekadesato bhāvitattā bhāvanāpāripūriyā ananuppattattā. Tenāha-- **"cattāro hi magge"**ti-ādi.

(SṬ.47.27.)7. Samattasuttavaṇṇanā

393. **Samattā bhāvitattā**ti pariyattā bhāvitattā.

(SṬ.47.28~30.)8~10. Lokasuttādivaṇṇanā

394-396. Mahāvisayattā mahatiyo abhiññā etassāti **mahābhiñño,** tassa bhāvoti sabbaṁ vattabbaṁ. **"Satatavihāravasena vuttan"**ti vatvā tamatthaṁ pākaṭaṁ kātuṁ **"thero kirā"**ti-ādi vuttaṁ. **Tassā**ti therassa. **Āvajjanassa gatin**ti ekāvajjanasseva gamanavīthiṁ. **Anubandhati** cakkavāḷānaṁ sahassaṁ ekāvajjaneneva sahassalokadhātuyā icchitamatthaṁ jānituṁ samatthoti dasseti.

Sīlaṭṭhitivaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.47.31.)4. Ananussutavaggavaṇṇanā

397-407. **Yā** (SṬ.47.31/CS:pg.2.484) **vedanā sammasitvā**ti yā tebhūmakavedanā sammasitvā. **Tāvassā**ti tā tebhūmakavedanā eva assa bhikkhuno. Sadisavasena cetaṁ vuttaṁ, aniccādisammasanavasena **viditā** pubbabhāge sammasanakāle **upaṭṭhahanti**. **Pariggahitesū**ti parijānanavasena paricchijja gahitesu. **"Vedanā** taṇhāpapañcassa, **vitakko** mānapapañcassa, **saññā** diṭṭhipapañcassa mūlavasena sammasanaṁ vuttā"ti vadanti. "Vedanāvitakkasaññā taṇhāmānadiṭṭhipapañcānaṁ mūladassanavasenā"ti apare.

Ananussutavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Amatavaggo

(SṬ.47.42.)2. Samudayasuttavaṇṇanā

408. **Sārammaṇasatipaṭṭhānā**ti ārammaṇalakkhitā satipaṭṭhānā kathitā, na satilakkhaṇā.

(SṬ.47.44.)4. Satisuttavaṇṇanā

410. **Suddhikaṁ katvā** visuṁ visuṁ katvā. Tathā ca vuttaṁ pāḷiyaṁ "kāye vā bhikkhū"ti.

(SṬ.47.46.)6. Pātimokkhasaṁvarasuttavaṇṇanā

412. **Jeṭṭhakasīlan**ti padhānakasīlaṁ. Sīlaggahaṇañhi pāḷiyaṁ pātimokkhasaṁvaravaseneva āgataṁ. Tenāha **"tipiṭakacūḷanāgatthero panā"**ti-ādi. Tattha **pātimokkhasaṁvarova sīlan**ti avadhāraṇaṁ itaresaṁ tiṇṇaṁ ekadesena pātimokkhantogadhabhāvaṁ dīpeti. Tathā hi anolokiyolokane ājīvahetu ca chasikkhāpadavītikkamane gilānapaccayassa appaccavekkhitaparibhoge ca āpatti vihitāti. **Tīṇīti** indriyasaṁvarādīni. **Sīlanti vuttaṭṭhānaṁ nāma natthī**ti sīlapariyāyena tesaṁ katthaci Sutte gahitaṭṭhānaṁ nāma natthīti nippariyāyasīlataṁ tesaṁ (SṬ.47.46/CS:pg.2.485) paṭikkhipati. **Chadvārarakkhaṇamattamevā**ti tassa sallahukatamāha cittādhiṭṭhānamattena paṭipākatikabhāvappattito. Itaradvayepi eseva nayo. **Paccayuppattimattakan**ti phalena hetuṁ dasseti. Uppādanahetukā hi paccayānaṁ uppatti. **Idamatthan**ti idaṁ payojanaṁ imassa paccayassa paribhuñjaneti adhippāyo. **Nippariyāyenā**ti iminā indriyasaṁvarādīni tīṇi padhānasīlassa paripālanaparisodhanavasena pavattiyā pariyāyasīlāni nāmāti dasseti. Idāni pātimokkhasīlasseva padhānabhāvaṁ byatirekato anvayato ca upamāya vibhāvetuṁ **"yassā"**ti-ādimāha. Tattha **so**ti pātimokkhasaṁvaro. **Sesāni** indriyasaṁvarādīni. Pātimokkhasaddassa attho pana Visuddhimaggasaṁvaṇṇanādīsu vitthārito, tasmā tattha vuttanayeneva veditabbo.

Ācārena ca gocarena ca sampannoti kāyikacetasika-avītikkamasaṅkhātena ācārena ca navesiyādigocaratādisaṅkhātena gocarena ca sampanno, sampanna-ācāragocaroti attho. **Appamattakesū**ti atiparittakesu anāpattigamanīyesu. "Dukkaṭadubbhāsitamattesū"ti apare. **Vajjesū**ti akaraṇīyesu gārayhesu. Te pana ekantato akusalā hontīti āha--**"akusaladhammesū"**ti. **Bhayadassāvī**ti bhayato dassanasīlo, paramāṇumattampi vajjaṁ sineruppamāṇaṁ viya katvā dassanasīlo. **Sammā ādiyitvā**ti sammadeva sakkaccaṁ sabbaso ca ādiyitvā. **Sikkhāpadesūti niddhāraṇe bhummanti** samudāyato avayavaniddhāraṇaṁ dassento **"sikkhāpadesu taṁ taṁ sikkhāpadan"**ti-ādimāha. Sikkhāpadaṁ samādātabbaṁ sikkhitabbañcāti adhippāyo. **Sikkhā**ti adhisīlasikkhā. Pubbe **pada**-saddo adhiṭṭhānaṭṭho, idha bhāgatthoti daṭṭhabbanti āha--**"sikkhākoṭṭhāsesū"**ti. Mūlapaññatti-anupaññatti-ādibhedaṁ yaṁkiñci sikkhitabbaṁ pūretabbaṁ sīlaṁ, taṁ pana dvāravasena duvidhamevāti āha--**"kāyikaṁ vā vācasikaṁ vā"**ti. Imasmiṁ atthavikappe **sikkhāpadesū**ti ādhāre bhummaṁ sikkhābhāgesu kassaci visuṁ aggahaṇato. Tenāha--**"taṁ taṁ sabban"**ti. "Tato tvaṁ bhikkhu sīlaṁ nissāyā"ti vacanato anabhijjhā abyāpādasammādiṭṭhiyopi sīlanti vuttā, tasmā imasmiṁ Sutte **"pātimokkhasaṁvarasīlameva kathitan"**ti vuttaṁ.

(SṬ.47.47.)7. Duccaritasuttavaṇṇanā

413. Etthāpi (SṬ.47.47/CS:pg.2.486) manosucaritaṁ sīlaṁ nāmāti dassetīti katvā vuttaṁ **"pacchimāpi tayo"**ti. Anabhijjhā-abyāpādasammādiṭṭhidhammā sīlaṁ hotīti veditabbā kāyavacīsucaritehi saddhiṁ manosucaritampi vatvā "tato tvaṁ bhikkhu sīlaṁ nissāya sīle patiṭṭhāyā"ti vuttattā. **Sesaṁ** vuttanayameva. **Chaṭṭhasattamesū**ti chaṭṭhasattamavaggesu apubbaṁ natthi. Tena vuttaṁ **"heṭṭhā vuttanayeneva attho veditabbo"**ti. Vaggapeyyālato pana imasmiṁ satipaṭṭhānasaṁyutte katipayavaggā saṅgahaṁ ārūḷhā, tathāpi tesaṁ atthavisesābhāvato ekaccesu potthakesu mukhamattaṁ dassetvā saṁkhittā, ekaccesu atisaṁkhittāva, te saṅkhepavasena dve katvā **"chaṭṭhasattamesū"**ti vuttaṁ.

Amatavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.
Satipaṭṭhānasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

SṬ.48.(4) Indriyasaṁyuttaṁ

1. Suddhikavaggo

(SṬ.48.1.)1. Suddhikasuttavaṇṇanā

471. **Catubhūmaka** (SṬ.48.1/CS:pg.2.487) **…pe… labbhanti** kusalābyākatabhāvato tesaṁ tiṇṇaṁ indriyānaṁ. **Vīriyindriyasamādhindriyāni …pe… sabbattha labbhanti** kusalattikasādhāraṇattā. **Catubhūmaka …pe… vasenā**ti catubhūmakadhammaparicchedavasena ceva kusalādīhi sabbasaṅgāhakadhammaparicchedavasena ca vuttanti attho.

(SṬ.48.7.)7.Dutiyasamanabrāhmaṇasuttavaṇṇanā

477. **Dukkhasaccavasenā**ti dukkhasaccabhāvena na pajānanti. Tañhi pariññeyyatāya dukkhasaccasaṅgahaṁ. **Samudayasaccavasenā**ti taṇhāvijjādiṁ saddhindriyassa samudayasaccabhāvena na pajānanti. **Nirodhan**ti saddhindriyassa anupādāya nirodhanimittaṁ nibbānaṁ. **Paṭipadan**ti saddhindriyanirodhagāminiṁ paṭipadaṁ ariyamaggaṁ. **Sesesū**ti vīriyindriyādīsu.

Sukkapakkheti "saddhindriyaṁ pajānantī"ti-ādinayappavatte anavajjapakkhe. **Adhimokkhavasena āvajjanasamudayā**ti "Atthi dinnan"ti-ādinayappavattapubbabhāgabhūtasaddhādhimokkhavasena āvajjanuppattiyā. Tasmā paṭhamuppannā saddhā eva hettha "āvajjanan"ti vuttā, na manodvārāvajjanaṁ. Esa nayo sesesupi. Tasmā paṭhamuppannā āvajjanā paggahuppattiṭṭhānānaṁ tikkhānaṁ vīriyindriyādīnaṁ paṭhamuppattiyā āvajjanapariyāyena vuttāti daṭṭhabbaṁ. Dubbalā hi paṭhamuppannā paggahābhāvato vīriyindriyādīnaṁ samudayoti balavabhāvappattavīriyindriyādikassa āvajjanaṭṭhāniyāni hontīti tesaṁ samudayoti vuttā, pubbe adhimuccanādivasena pavattassa āvajjanassa samudayāti attho. Puna **chandavasenā**ti kattukāmatākusalacchandavasena saddhādīnaṁ uppādetukāmatākārappavattassa chandassa vasena. **Manasikāravasena āvajjanasamudayā**ti saddhindriyādivasena pavattassa dubbalassa tassa nibbattakayonisomanasikāravasena āvajjanassa uppattiyā. **Evampī**ti "adhimokkhavasenā"ti-ādinā vuttākārenapi. **Chasu suttesū**ti (SṬ.48.7/CS:pg.2.488) dutiyato paṭṭhāya chasu suttesu. **Catusaccameva kathitaṁ**. Assādaggahaṇena hi samudayasaccaṁ, ādīnavaggahaṇena dukkhasaccaṁ, nissaraṇaggahaṇena nirodhamaggasaccāni gahitānīti. Paṭhamasutte pana indriyānaṁ sarūpadassanamevāti.

(SṬ.48.8.)8. Dabbasuttavaṇṇanā

478. Soto āpajjīyati etenāti **sotāpatti,** anāgataṁ pati paṭhamamaggo. **Soto**ti

ariyamaggasoto daṭṭhabbo. **Āpajjīyatī**ti-ādito paṭipajjīyati. Paṭhamamaggapaṭilābhanimittāni sotāpannassa aṅgāni idha **"sotāpattiyaṅgānī"**ti vuttāni. Tāni pana tīsu ṭhānesu saddhā ariyakantasīlañcāti veditabbāni. **Savisaye**ti sakavisaye. **Jeṭṭhakabhāvadassanatthan**ti padhānabhāvadassanatthaṁ. Yattha saddhādi-indriyānaṁ sātisayakiccaṁ, tesaṁ kiccātirekataṁ dassetunti attho. Idāni tamatthaṁ upamāhi vibhāvetuṁ **"yathā hī"**ti-ādi vuttaṁ. **Patvā**ti attano kiccātirekaṭṭhānaṁ paṭilabhitvā. **Pubbaṅgaman**ti saddahanakiccesu purecāraṁ dhorayhaṁ. **Sesāni** vīriyindriyādīni. **Tadanvayānī**ti tadanugatāni tassa saddhindriyādikassa pakkhikāni. Esa nayo sesesupi. **Jhānavimokkhe**ti jhānasaṅkhāte vimokkhe samādhipadhānatāya jhānānaṁ. Evañca katvā "sotāpattiyaṅgāni patvā"ti idañca vacanaṁ samatthitaṁ hoti. Saddhūpanisañhi sīlanti. **Ariyasaccāni patvā**ti cattāri saccāni abhisametabbāni pāpuṇitvā.

(SṬ.48.9~10.)9~10. Paṭhamavibhaṅgasuttādivaṇṇanā

479-480. Nepakkaṁ vuccati paññāti āha-- **"paññāyetaṁ nāman"**ti. Nipāyati saṁkilesadhamme visoseti nikkhāmetīti nipako, thiratikkhasatipuggalo, tassa bhāvo **nepakkan**ti satiyāpi nepakkabhāvo yujjateva. Evañhi "satinepakkenā"ti idaṁ vacanaṁ samatthitaṁ hoti, satiyā ca nepakkenāti evaṁ vuccamānena satiniddeso nāma kato hotiyeva. **Asukaṁ nāma** suttaṁ vā kammaṭṭhānaṁ vā **me bhāsitan**ti. Vossajjīyati saṅkhāragataṁ etasmiṁ adhigateti **vossaggo,** nibbānaṁ. Taṁ ārammaṇaṁ (SṬ.48.9~10/CS:pg.2.489) karitvāti āha--**"nibbānārammaṇaṁ katvā"**ti. **Gacchantiyā**ti saṅkhārānaṁ udayañca vayañca udayabbayaṁ gacchantiyā bujjhantiyā. Tenāha **"udayabbayapariggāhikāyā"**ti. **Saddhāsatipaññindriyāni pubbabhāgāni** "itipi so Bhagavā arahaṁ, cirakatampi cirabhāsitampi saritā anussaritā, udayatthagāminiyā paññāyā"ti ca vuttattā. "Āraddhavīriyo viharati, so anuppannānan"ti-ādinā ca vuttattā **vīriyindriyaṁ missakaṁ**. "Vossaggārammaṇaṁ karitvā"ti vuttattā **samādhindriyaṁ nibbattitalokuttarameva**. **Ayamevā**ti yvāyaṁ navame vutto. Ayameva pubbabhāgamissakalokuttarattadhammaparicchedo.

Suddhikavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Mudutaravaggo

(SṬ.48.11.)1. Paṭilābhasuttavaṇṇanā

481. **Sammappadhāne ārabbhā**ti sammappadhāne bhāvanāvasena ārabbha. Tenāha **"bhāvento"**ti. Yathā vīriyindriyaniddese "cattāro sammappadhāne ārabbha vīriyaṁ paṭilabhatī"ti desanā āgatā, evaṁ satindriyaniddese "cattāro satipaṭṭhāne ārabbha satiṁ paṭilabhatī"ti, tasmā **"satindriyepi eseva nayo"**ti vuttaṁ. Saddhindriyādiniddesesu pana na tathā deseti.

(SṬ.48.12.)2. Paṭhamasaṁkhittasuttavaṇṇanā

482. Indriyānaṁ tikkhādibhāvo vipassanāvasena vā maggavasena vā

phalavasena vā gahetabboti vuttaṁ **“tatoti …pe… veditabban”**ti. Nanu cettha mudubhāvo eva pāḷiyaṁ gahitoti? Saccametaṁ, taṁ pana tikkhabhāve asati na hoti tikkhādibhāvoti vuttaṁ. Yato hi ayaṁ mudu, ito taṁ tikkhanti vattabbataṁ labhati apekkhāsiddhattā tikkhamudubhāvānaṁ pārāpāraṁ viya. Idāni “tato”ti-ādinā saṅkhepato vuttamatthaṁ vitthārato dassetuṁ **“samattānī”**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **samattānī**ti sampannāni. Itaraṁ (SṬ.48.12/CS:pg.2.490) tasseva vevacanaṁ. **Samattānī**ti vā pariyattāni, samattānīti attho. “Tato mudutarāni dhammānusārīmaggassā”ti kasmā vuttaṁ? Tatoti hi sotāpattimaggavipassanindriyāni adhippetāniyeva, “tato mudutarānī”ti vuttapaṭhamamaggo dhammānusārī vā siyā saddhānusārī vāti byabhicarati? Nāyaṁ doso, sotāpattimaggekadesavaseneva laddhabbapaṭhamamaggāpekkhāya vipassanāya vibhāgassa adhippetattā. Yo hi sotāpanno hutvā iriyāpathaṁ akopetvā yathānisinnova sakadāgāmimaggaṁ pāpuṇāti, tassa vipassanindriyāni sandhāya avibhāgena vuttaṁ--“tato mudutarāni sotāpattimaggassa vipassanindriyāni nāmā”ti. Yo pana sotāpanno hutvā kālantarena sakadāgāmī hoti, tassa sotāpattimaggatthāya pavattāni vipassanindriyāni nāma honti. So ce dhammānusārīgotto, tassa yathāvuttavipassanindriyato mudutarānīti **“tato mudutarāni dhammānusārīmaggassā”**ti vuttaṁ. Vipassanindriyāni nāmāti ānetvā sambandho. Dhammānusārīvipassanindriyato saddhānusārīvipassanindriyānaṁ mudubhāvassa kāraṇaṁ sayameva vakkhati. Dhammena paññāya maggasotaṁ anussaratīti **dhammānusārī,** paññuttaro ariyo. Saddhāya maggasotaṁ anussaratīti **saddhānusārī,** saddhuttaro ariyo.

Evaṁ vipassanāvasena dassetvā maggavasena dassetuṁ **“tathā”**ti-ādi āraddhaṁ. Sampayogato sabhāvato ca arahattamaggapariyāpannāni **arahattamaggindriyāni**. **Arahattaphalindriyānī**ti etthāpi eseva nayo.

Idāni phalavasena dassetuṁ **“samattāni paripuṇṇānī”**ti-ādi vuttaṁ. Sotāpattimaggaṭṭhapuggalavasena nānattaṁ jātaṁ, tasmā te dvepi idha tatiyavāre na labbhantīti adhippāyo. Dhammānusārīsaddhānusārīnaṁ nānattaṁ kathaṁ jātanti āha **“āgamanenapi maggenapī”**ti. Tadubhayaṁ dassento **“saddhānusārīpuggalo”**ti-ādimāha. **Uddisāpento**ti uddesaṁ gaṇhanto.

Maggo tikkho hoti upanissayindriyānaṁ tikkhavisadabhāvato. Tenāha **“sūraṁ ñāṇaṁ vahatī”**ti. **Asaṅkhārenā**ti saraseneva. **Appayogenā**ti tasseva vevacanaṁ. Dhammānusārīpuggalo hi āgamanamhi kilese vikkhambhento appadukkhena appakasirena akilamantova vikkhambhetuṁ sakkoti. Saddhānusārīpuggalo pana dukkhena kasirena kilamanto hutvā vikkhambhetuṁ sakkoti, tasmā dhammānusārissa pubbabhāgamaggakkhaṇe (SṬ.48.12/CS:pg.2.491) kilesacchedakañāṇaṁ adandhaṁ tikhiṇaṁ hutvā vahati, yathā nāma tikhiṇena asinā kadaliṁ chindantassa chinnaṭṭhānaṁ maṭṭhaṁ hoti, asi khippaṁ vahati, saddo na suyyati, balavavāyāmakiccaṁ na hoti, evarūpā dhammānusārino pubbabhāgabhāvanā hoti, saddhānusārino pana pubbabhāgakkhaṇe kilesacchedakañāṇaṁ dandhaṁ na tikhiṇaṁ asūraṁ hutvā vahati, yathā nāma nātitikhiṇena asinā kadaliṁ chindantassa chinnaṭṭhānaṁ na maṭṭhaṁ hoti, asi sīghaṁ na vahati, saddo suyyati, balavavāyāmakiccaṁ icchitabbaṁ hoti, evarūpā saddhānusārino pubbabhāgabhāvanā hoti. Evaṁ santepi kilesakkhaye nānattaṁ natthi. Tenāha **“kilesakkhaye panā”**ti-ādi. **Avasesā ca kilesā khīyanti** saṁyojanakkhayāya yogattā.

(SṬ.48.13.)3. Dutiyasaṁkhittasuttavaṇṇanā

483. **Tato**ti phalato phalavemattatāya cariyamānattā. **Indriyavemattatā** saddhādīnaṁ indriyānaṁ nānattena. **Phalanānattan**ti arahattaphalādinānattaṁ. **Puggalanānattan**ti anāgāmi-ādipuggalanānattaṁ.

(SṬ.48.14.)4. Tatiyasaṁkhittasuttavaṇṇanā

484. Sīlakkhandhādīhi saddhindriyādīhi ca parito pūraṇena paripūraṁ arahattamaggaṁ karonto nipphattito **arahattaphalaṁ ārādheti** nipphādeti. **Tayo padesamagge**ti sīlakkhandhādīnaṁ apāripūriyā ekadesabhūte tayo heṭṭhimamagge. **Padesaṁ** heṭṭhimaphalattayaṁ. **Catūsū**ti imasmiṁ vagge paṭhamādīsu catūsu suttesu. Kāmañcettha tatiye "tatoti phalavasena nissakkan"ti vuttaṁ, catutthe "paripūraṁ paripūrakārī ārādheti, padesaṁ padesakārī"ti, "catūsupi suttesu missakāneva indriyāni kathitānī"ti pana vacanato vipassanāvasenapi yojanā labbhatevāti daṭṭhabbaṁ.

(SṬ.48.15~17.)5~7. Paṭhamavitthārasuttādivaṇṇanā

485-487. **Vipassanāvasena nissakkaṁ veditabbaṁ,** na maggaphalavasena, imasmiṁ Sutte sabbasova vipassanindriyānaṁ eva adhippetattā. Idāni tamatthaṁ (SṬ.48.15~17/CS:pg.2.492) pākaṭaṁ kātuṁ **"paripuṇṇāni hī"**ti-ādi vuttaṁ. Avihādīsu pañcasu suddhāvāsesu tattha tattha āyuvemajjhaṁ anatikkamitvā antarā kilesaparinibbānena parinibbāyanato **antarāparinibbāyī,** asaṅkhārena appayogena sarasatova parinibbāyanato **asaṅkhāraparinibbāyī,** tabbipariyāyato **sasaṅkhāraparinibbāyī,** uddhaṁ vāhibhāvena uddhamassa taṇhāsotaṁ vaṭṭasotaṁ vāti **uddhaṁsoto,** uddhaṁ vā gantvā paṭilabhitabbato uddhamassa maggasotanti **uddhaṁsoto,** akaniṭṭhabhavaṁ gacchatīti **akaniṭṭhagāmī**ti evamettha saddattho daṭṭhabbo.

Imasmiṁ pana ṭhāneti "vipassanāvasena nissakkan"ti vuttaṭṭhāne. **Arahattamaggeyeva ṭhatvā**ti imasmiṁyeva bhave arahattamaggeyeva, na vipassanāya ca ṭhatvā. **Pañca nissakkāni nīharitabbānī**ti "tato mudutarehi antarāparinibbāyī hotī"ti-ādīni pañca nissakkāni niddhāretvā kathetabbāni. Idāni tamatthaṁ vivaranto **"arahattamaggassa hī"**ti-ādimāha. Tattha avihādīsu uppajjitvā uppannasamanantarāya parinibbāyanato **paṭhama-antarāparinibbāyī**. Tattha āyuppamāṇavemajjhaṁ appatvāva parinibbāyanato **dutiya-antarāparinibbāyī,** āyuvemajjhaṁ patvā parinibbāyanato tato paraṁ **tatiya-antarāparinibbāyī** veditabbo. "Pañca nissakkānī"ti kasmā vuttaṁ? Nanu asaṅkhārasasaṅkhāraparinibbāyīti vattabbanti? Na vattabbanti dassento āha **"asaṅkhāraparinibbāyissa sasaṅkhāraparinibbāyinopi eteva pañca janā"**ti.

Tīṇi nissakkānīti "tato mudutarehi sotāpanno hotī"ti-ādīni tīṇi nissakkapadāni. Idha sakadāgāmī na gahito, so anāgāmimagge ṭhatvā nīharitabbo, anāgāmimaggassa vipassanindriyehi mudutarehi sakadāgāmī hoti. **Sakadā …pe… mudutarānī**ti idaṁ sakadāgāmimaggassa vipassanindriyehi ekabījisaṅkhātasotāpannavipassanindriyāni mudutarāni hontīti tīṇi katvā vuttaṁ. **Dhammānusārī**ti-ādidvayaṁ kolaṁkolādidvayena gahitaṁ hotīti. **Sakadāgāmimaggassa hī**ti-ādi vuttasseva atthassa vivaraṇaṁ. Sesaṁ heṭṭhā vuttanayameva. **Chaṭṭhasattamāni vuttanayānevā**ti chaṭṭhasattamāni suttāni dutiyatatiyesu vuttanayāneva. Tattha pana missakāni indriyāni kathitāni, idha pubbabhāgavipassanindriyāni kathitānīti ayameva viseso.

(SṬ.48.18.)8. Paṭipannasuttavaṇṇanā

488. **Tan**ti (SṬ.48.18/CS:pg.2.493) maggaphalavasena nissakkaṁ. **Pāḷiyaṁ vuttameva** "arahattaphalasacchikiriyāya paṭipanno hotī"ti-ādinā. **Aṭṭhahī**ti catūhi phalehi catūhi ca maggehīti aṭṭhahi. **Bahibhūto** na antobhāvo. **Lokuttarāneva indriyāni kathitāni** maggaphalacittuppādapariyāpannattā.

(SṬ.48.19~20.)9~10. Sampannasuttādivaṇṇanā

489-490. **Indriyasampanno**ti ettha **sampanna**saddo paripūri-atthoti āha **"paripuṇṇindriyo"**ti. **Missakāni indriyāni kathitāni** sāmaññatova desitattā.

Mudutaravaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Chaḷindriyavaggo

(SṬ.48.22.)2. Jīvitindriyasuttavaṇṇanā

492. **Itthibhāve**ti itthitāya. **Indaṭṭhaṁ karoti** tathāsattajanasāmaññakāraṇabhāvato. Itthiyā eva indriyaṁ **itthindriyaṁ**. Esa nayo purisindriye. **Jīvite**ti sahajātadhammānaṁ jīvane pālane pavattane. **Vaṭṭindriyānī**ti vaṭṭahetubhūtāni indriyāni. Imesu hi upādinna-indriyesu sati vaṭṭaṁ vattati paññāyati.

(SṬ.48.23.)3. Aññindriyasuttavaṇṇanā

493. **Ajānitapubbaṁ dhamman**ti catusaccadhammamāha, tathā **tesaṁyeva ñātadhammānan**ti. Ayaṁ panettha attho-- ājānātīti **aññā,** paṭhamamaggena ñātamanatikkamitvā jānātīti attho. Sotāpannādīnaṁ cha-ariyānaṁ etaṁ nāmaṁ. Aññassa indriyāni **aññindriyāni**. **Aññātāvīsū**ti ājānitavantesu. Yasmā aggaphaladhammesu ñāṇakiccaṁ sātisayaṁ, tasmā taṁ kiccaṁ sesadhammesupi samāropetvā vuttaṁ **"aññātāvīsu arahattaphaladhammesū"**ti. **Tattha tattha** tesu tesu maggaphalesu. **Tena tenākārenā**ti anaññātajānanādi-ākārena.

(SṬ.48.24.)4. Ekabījisuttavaṇṇanā

494. **Vipassanato** (SṬ.48.24/CS:pg.2.494) **nissakkan**ti vipassanindriyehi nissakkaṁ. Idāni tameva saṅkhepato vuttamatthaṁ vivaranto **"samattānī"**ti-ādimāha. **Tīṇi nissakkāni evamidha pañca nissakkāni nīharitabbāni** ekabīji-ādivibhāvanato. Tenāha **"sakadāgāmimaggassa hī"**ti-ādi. **Sotāpattimaggassa vipassanindriyāni** nāma tenattabhāvena sakadāgāmimaggaṁ pattuṁ gacchantassa sotāpannassa vipassanindriyāni. Pañcapi te sotāpattimaggassa bhedāyevāti **"sakadāgāmimagge ṭhatvā nīharitabbānī"**ti vuttaṁ.

Ekabījīti ettha khandhabījaṁ nāma kathitaṁ. Yassa hi sotāpannassa ekaṁ khandhabījaṁ atthi, ekaṁ attabhāvaggahaṇaṁ, so ekabīji nāma. Tenāha--**"sotāpanno hutvā"**ti-ādi. **Mānusakaṁ bhavan**ti idaṁ panettha desanāmattaṁ, devabhavaṁ nibbattetītipi vattuṁ vaṭṭatiyeva. Bhagavatā gahitanāmānetāni. Ettakañhi pamāṇaṁ gato sattakkhattuparamo nāma hoti, ettakaṁ kolaṁkolo, ettakaṁ ekabījīti Bhagavatā etesaṁ nāmaṁ gahitaṁ.

Dve tayo bhaveti devamanussesu eva dve tayo bhave. Sambodhicatusaccadhammo paraṁ ayanaṁ nissayo gati etassāti **sambodhiparāyaṇo**. Kulato kulaṁ gacchatīti **kolaṁkolo**. Sotāpattiphalasacchikiriyato paṭṭhāya hi nīcakule uppatti nāma natthi, mahābhogesu kulesu eva nibbattatīti attho. Kevalopi hi kula-saddo mahābhogakulameva vadati. **Dve vā tīṇi vā kulānī**ti devamanussavasena dve vā tayo vā bhaveti ayampi missakabhavena kathito. Jātassa kumārassa viya ariyāya jātiyā jātassa nāmametaṁ, yadidaṁ niyatoti sattakkhattuparamādikoti ca samaññāti dassento āha **"Bhagavatā gahitanāmavasenevā"**ti-ādi.

Yadi pubbahetuniyamato sotāpanno ca niyatoti sotāpattimaggato uddhaṁ tiṇṇaṁ maggānaṁ upanissayābhāvato pubbahetukiccaṁ natthīti sotāpattimaggassa upanissayabhāvo āpajjati. Yadi tassapi pubbahetu-upanissayo siyā, tāva niyamato sotāpattimagguppattito pubbe eva niyamito, yāvañca akaniṭṭhaṁ tassa pubbahetu nāma (SṬ.48.24/CS:pg.2.495) ahetukatā āpannā, iccassa ahetu appaccayā nipphatti pāpuṇāti. Kiñca hetu ce? Niyamato sotāpanno ca niyatoti paṭhamamaggādhigameneva anukkamena upari tiṇṇaṁ maggānaṁ kiccāni nipphajjanti, evaṁ sattakkhattuparamatādiniyame sati sattamabhavādito uddhaṁ pavattatāya dukkhassa mūlabhūtā kilesā paṭhamamaggeneva khīṇāti upari tayo maggā akiccā siyuṁ. Tenāha **"paṭhamamaggassa upanissayo kato nāmā"**ti-ādi.

Yadi upari tayo maggā sattakkhattuparamāditaṁ niyamenti, tato ca añño sotāpanno natthīti sotāpattimaggassa akiccakatā nippayojanatā āpajjeyya. Atha sakkāyadiṭṭhi-ādippahānaṁ tassa kiccaṁ, tesaṁ tesaṁ pahānena sattakkhattuparamādiniyamatāya. Bhavitabbaṁ, yāva uparimaggā eva hontīti sattabhavādito uddhamapavattanato tena vinānena sakkāyadiṭṭhi-ādippahānena ca tena vinā bhavitabbanti āha-- **"paṭhamamagge anuppanneva upari tayo maggā uppannāti āpajjatī"**ti. **Tiṇṇaṁ maggānan**ti upari tiṇṇaṁ maggānaṁ. **Vipassanā niyametīti yujjatī**ti vuttamatthaṁ vivaranto **"sace hī"**ti-ādimāha.

Sotāpanno vaṭṭajjhāsayo. Tatrekacce pākaṭe paññāte dassento **"Anāthapiṇḍiko"**ti-ādimāha. **Idhaṭṭhakavokiṇṇasukkhavipassakassā**ti yo imasmiṁ kāmabhave ṭhito manussadevavasena vokiṇṇabhavūpapattiko sukkhavipassako ca, tassa vasena. **Nāmaṁ kathitan**ti sattakkhattuparamoti nāmaṁ kathitaṁ. Keci pana "kāmabhave sattakkhattuṁyeva uppajjati, na tato"ti vadanti, taṁ vīmaṁsitabbaṁ.

Sodhessāmīti Jambudīpe kenaci tepiṭakena bhikkhunā saddhiṁ piṭakattayameva mayhaṁ uggahaparipucchāvasena sodheyyāmīti **paratīraṁ** Jambudīpaṁ gato. Yo bhikkhu sakkotīti yojanā. Aniccānupassanādīsu ekamukhena abhiniviṭṭhenapi abhidhammapariyāyena tīhi eva vimokkhehi maggaṁ labhatīti abhinivesabhedena tayo puggalā suññatato vuṭṭhitā, tathā tayo appaṇihitato vuṭṭhitāti cha honti, teva saddhādhurapaññādhuravasena **dvādasa sakadāgāmino**. Tathā **arahanto,** tayo antarāparinibbāyino (SṬ.48.24/CS:pg.2.496) eko upahaccaparinibbāyī eko uddhaṁsoto akaniṭṭhagāmīti pañca, te asaṅkhārasasaṅkhāraparinibbāyibhedena dasāti avihādīsu catūsupi cattālīsa, akaniṭṭhe pana uddhaṁsoto natthīti **aṭṭhacattālīsa anāgāmino**.

Vipassanā kathitā sammasanacārassa kathitattā.

(SṬ.48.25~30.)5~10. Suddhakasuttādivaṇṇanā

495-500. Yathā cakkhussa sahajātatadindriyanissitadhammesu adhipateyyaṁ anuvattanīyattā, evaṁ taṁdvārikadhammesupi adhipateyyaṁ tehi anuvattanīyattāti vuttaṁ-- **"adhipateyyasaṅkhātena indaṭṭhenā"**ti. Esa nayo sesindriyādīsupi. **Catusaccavasena kathitāni** sabhāvādivibhāvanassa kathitattā.

Chaḷindriyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Sukhindriyavaggo

(SṬ.48.31~35.)1~5. Suddhikasuttādivaṇṇanā

501-505. Yathā cakkhu dassane adhipateyyaṭṭhena cakkhundriyaṁ, evaṁ sukhavedanā sukhane adhipateyyaṭṭhena sukhindriyaṁ. Esa nayo sesesupi. **Sesaṁ tebhūmakan**ti sesaṁ bhūmittayavasena tebhūmakaṁ.

(SṬ.48.36.)6. Paṭhamavibhaṅgasuttavaṇṇanā

506. **Kāyikan**ti ayamassa nissayavasena niddesoti āha--**"kāyapasādavatthukan"**ti. **Sarūpaniddeso** sukhaṁ sukhindriyassa sarūpanti. Sādanīyaṭṭhena dhammapadāni attani assādayatīti **sātaṁ,** madhuraṁ. **Vedayitan**ti vediyanaṁ, anubhavananti attho. **Aññadhammavisiṭṭho**ti phassādīhi aññehi dhammehi visadiso. **Kāyikan**ti pasādakāyasannissitaṁ. **Cetasikan**ti cetosannissitaṁ, tena vuttaṁ **"ettha panā"**ti-ādi. **Kāyapasāda …pe… natthi,** tasmā **"cattāro pasādakāye vatthuṁ katvā"**ti vuttaṁ.

(SṬ.48.39.)9. Kaṭṭhopamasuttavaṇṇanā

509. **Dvinnaṁ** (SṬ.48.39/CS:pg.2.497) **araṇīnan**ti adharuttarāraṇīnaṁ. Kiñci dvayaṁ saṅghaṭṭitamattaṁ hutvā na samodhānagataṁ hotīti taṁnivattanatthaṁ **"saṅghaṭṭanasamodhānā"**ti vuttaṁ. Punappunaṁ saṅghaṭṭanena hi tejopātubhāvo. **Adharāraṇī viya vatthārammaṇaṁ** asatipi vāyāme tajjasamphassapaccayato. **Uttarāraṇī viya phasso** vatthārammaṇādiphassena pavattanato. **Saṅghaṭṭo viya phassasaṅghaṭṭanaṁ** araṇidvayasaṅghaṭṭanā viya phassasseva vatthārammaṇesu saṅghaṭṭanākārena pavattito. **Aggi viya vedanā** anudahanaṭṭhena khaṇikāvāyañca. **Vatthārammaṇaṁ vā uttarāraṇī viya** indhanāpātagahaṇādīsu ussāhassa viya pavattisambhavato. **Phasso adharāraṇī viya** nirussāhanirīhatāvasena attasādhanato.

(SṬ.48.40.)10. Uppaṭipāṭikasuttavaṇṇanā

510. Rasanaṁ bhañjanaṁ nirujjhanaṁ raso. Yo yo dhammānaṁ raso yathādhammaraso, tena **yathādhammarasena**. **Paṭipāṭiyā**ti kamena, ubhayenapi dhammānaṁ pahānakkamenāti vuttaṁ hoti. **Imasmiṁ indriyavibhaṅge**ti imasmiṁ Indriyasaṁyuttasaññite indriyavibhaṅge. **Adesitattā**ti sesasuttāni viya "sukhindriyan"ti-ādinā adesitattā idaṁ **uppaṭipāṭikasuttaṁ nāma**. **Valiyā** kharasamphassāya **phuṭṭhassa**. **Tan**ti kaṇṭakavedanādiṁ. **Etassa** dukkhindriyassa.

Tesaṁ tesanti domanassindriyādīnaṁ. **Kāraṇavasenevā**ti taṁtaṁ-asādhāraṇakāraṇavasena. Tesañhi visesakāraṇaṁ dassento **"pattacīvarādīnaṁ vā"**ti āha.

Ekatovāti punappunaṁ paduddhāraṇaṁ akatvā ekajjhameva. Dutiyajjhānādīnaṁ upacārakkhaṇe eva nirujjhantīti ānetvā sambandho. **Tesaṁ** dukkhindriyadomanassādīnaṁ. **Atisayanirodho**ti suṭṭhu pahānaṁ ujuppaṭipakkhena vūpasamo. **Nirodhoyevā**ti nirodhamattameva. **Nānāvajjane**ti yena āvajjanena appanāvīthi hoti, tato bhijjāvajjane, anekāvajjane vā. Appanāvīthiyañhi upacāro ekāvajjano, itaro anekāvajjano anekakkhattuṁ pavattanato. Visamanisajjāya uppannakilamatho **visamāsanupatāpo** (SṬ.48.40/CS:pg.2.498) **Pītipharaṇenā**ti pītiyā pharaṇarasattā. Pītisamuṭṭhānānaṁ vā paṇītarūpānaṁ kāyassa byāpanato vuttaṁ. Tenāha **"sabbo kāyo sukhokkanto hotī"**ti. **Vitakkavicārapaccayepī**ti **pi**-saddo aṭṭhānapayutto, so "pahīnassā"ti ettha ānetvā sambandhitabbo "pahīnassapi domanassindriyassā"ti. Etaṁ domanassindriyaṁ uppajjatīti sambandho. "Tassa mayhaṁ aticiraṁ vitakkayato vicārayato kāyopi kilami, cittampi vihaññī"ti ca vacanato kāyacittakhedānaṁ vitakkavicārapaccayatā veditabbā. Vitakkavicārabhāve uppajjati domanassindriyanti ānetvā sambandhitabbaṁ. **Tatthassa siyā uppattī**ti tattha dutiyajjhānupacāre assa domanassassa uppatti bhaveyya. "Tatthassa siyā uppattī"ti idaṁ parikappavacanaṁ upacārakkhaṇe domanassassa suppahīnabhāvadassanatthaṁ. Tathā hi vuttaṁ **"na tveva dutiyajjhāne pahīnapaccayattā"**ti. Pahīnampi somanassindriyaṁ pīti viya na dūreti katvā **"āsannattā"**ti vuttaṁ. Nānāvajjanupacāre pahīnampi pahānaṅgaṁ paṭipakkhena avihatattā antarantarā uppajjeyyāti imamatthaṁ dassento **"appanāppattāyā"**ti-ādimāha. "Tādisāya āsevanāya icchitabbattā yathā maggavīthito pubbe dve tayo javanavārā sadisānupassanāva pavattanti, evamidhāpi appanāvārato pubbe dve tayo javanavārā upekkhāsahagatāva pavattantī"ti vadanti. **Aparisesan**ti suvikkhambhitanti katvā vikkhambhanena anavasesaṁ.

Tathattāyāti tathabhāvāya paṭhamajjhānasamaṅgitāya. Sā panassa uppādanena vā uppannassa samāpajjanena vā hotīti vuttaṁ **"uppādanatthāya samāpajjanatthāyā"**ti. **Dvīsū**ti navamadasamesu suttantesu.

Sukhindriyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Jarāvaggo

(SṬ.48.41.)1. Jarādhammasuttavaṇṇanā

511. Pamukhe pāsādassa ca pacchimabhāge ātapo pacchātapo, tasmiṁ **pacchātape**. So hi pāsādassa pamukhabhāvena kato. Kiṁ pana Bhagavato vajirasāraṁ sarīraṁ otāpetabbaṁ hotīti āha--**"sammāsambuddhassā"**ti-ādi (SṬ.48.41/CS:pg.2.499)

Ayañca imaṁ suttaṁ desitasamaye. **Na sakkoti** byāmappabhāya kāyaci pabhāya anabhibhavanīyattā. Kiñcāpi Buddhābhā sūriyābhāya anabhibhavanīyā, ghammasabhāvatāya pana rasmīnaṁ parito pharantī sūriyābhā tikhiṇā uṇhāti āha **"rasmitejan"**ti. Idāni tamatthaṁ upamāya vibhāvetuṁ **"yatheva hī"**ti-ādi vuttaṁ.

Suvaṇṇāvaṭṭaṁ viyāti acche suvaṇṇapatte vinivatta-āvaṭṭaṁ viya. **Garahaṇacchariyaṁ nāma kiretaṁ** "acchariyametaṁ avisicchephalavadan"ti-ādīsu viya. **Na evametarahī**ti attano pākaṭavasena vadati, na itaresampīti. **Sirājālā**ti sirāsantānā. **Evarūpaṁ na hotī**ti aññesaṁ pākatikasattānaṁ vuttākāraṁ viya na hoti puññasambhārassa uḷāratamattā vipaccanassa pariyantagatattā. Tenāha **"aññesaṁ apākaṭan"**ti. **Valiyāvaṭṭakan**ti appakaṁ valiyāvaṭṭaṁ. Tenāha **"kesaggappamāṇan"**ti. **Sabbānī**ti sirājālāni. **Purato vaṅko**ti thokaṁ purato natamattaṁ sandhāyāha. Tena vuttaṁ **"svāyaṁ aññesaṁ apākaṭo"**ti. **Nayaggāhato**ti anumānato. **Dhī tan**ti **dhī**-saddayoge upayogavacanaṁ. **Dhī**ti jigucchanatthe nipāto. **Dhikkāro**ti jigucchāpayogo. **Taṁ phusatū**ti tuyhaṁ pāpuṇātu.

(SṬ.48.42.)2. Uṇṇābhabrāhmaṇasuttavaṇṇanā

512. **Aññamaññassā**ti añño aññassa. **Na paccanubho**ti attano avisayabhāvato. Idāni taṁ aññavisayataṁ anvayato byatirekato vibhāvetuṁ **"sace hī"**ti-ādi vuttaṁ.

Visayāni paṭisaranti etthāti **paṭisaraṇaṁ**. Indriyaviññāṇāni hi asatipi tādise adhippāye attano ārammaṇassa yāthāvato sampajānanato pavedanavijānanāni karontāni viya pavattanti, tathā lokassa aññattha siddhito. Tenāha Bhagavā--"mano paṭisaraṇaṁ, manova nesaṁ gocaravisayaṁ paccanubhotī"ti manodvārikajavanamano hi savisesaṁ manovisayaṁ paccanubhoti, pañcadvārikajavanamano mananamattameva paccanubhavati. **Rajjanādi**ggahaṇañcettha nidassanamattaṁ, tasmā saddahanādipi gahitamevāti daṭṭhabbaṁ, pañcadvārappavattivasena tathā vuttaṁ. **Ekasmiṁ pana dvāre**ti cakkhudvāre.

Dubbalabhojakāti (SṬ.48./CS:pg.2.500) appānubhāvā rājabhoggā. **Āyan**ti bhoguppattiṭṭhānaṁ. Yottabandhādinimittaṁ laddhabbakahāpaṇo **yottakahāpaṇo**. Addubandhādinimittaṁ gahetabbakahāpaṇo **addukahāpaṇo**. Māghātaghosanāya katāya hiṁsānimittaṁ gahetabbakahāpaṇo **māpahārakahāpaṇo**. Tassa parimāṇaṁ dassetuṁ **"aṭṭhakahāpaṇo"**ti-ādi vuttaṁ. **Satavatthukan**ti satakarīsavatthukaṁ.

Maggasatīti ariyamaggasati. Bhāvanamanuyuñjantassa hi javanamano ussakkitvāva **maggasatiṁ paṭisarati** tappariyosānattā. **Tan**ti nibbānaṁ. **Sā**ti phalavimutti. **Paṭisarati** aggamaggasatiyā. Phalavimutti nibbānanti ubhayaṁ maggassa siddhāyevāti. Ārammaṇavasena natthi etassa paṭisaraṇanti **appaṭisaraṇaṁ** asaṅkhatāmatassa santiniccasabhāvattā. Sayaṁ pana sabbesaṁyeva ariyānaṁ paṭisaraṇaṁ. Tenāha "nibbānaṁ arahato gatī"ti (pari.339). **Nibbānaṁ anupaviṭṭhaṁ** nibbānanissayattā. **Na tato paraṁ gacchati** gatassa aññassa tādisassa abhāvā. Nibbānaṁ pari sabbaso osānanti **nibbānapariyosānaṁ**.

Mūlajātā jātamūlā. Tato eva **patiṭṭhitā**. Kā panassāti āha **"maggena āgatasaddhā"**ti. Maggo daḷhāya asaṁhāriyasaddhāya mūlaṁ diṭṭhisampayuttāni ceva vicikicchācittañcāti **pañca akusalacittāni** samucchedavasena **pahīnāni**. **Pañca nīvaraṇānī**ti ettha apāyagamanīyāni paṭhamamaggeneva pahīnāni, itarāni vikkhambhanavasena jhānena pahīnānīti pañcasu orambhāgiyakilesasaṁyojanesu ekadesavigameneva bahiddhāsaṁyojano viya jātoti vuttaṁ **"jhāna-anāgāmiṭṭhāne**

ṭhito”ti. Tenāha **“so aparihīna …pe… nibbāyeyyā”**ti.

(SṬ.48.45.)5. Paṭhamapubbārāmasuttavaṇṇanā

515. Pubbakoṭṭhake evaṁ āgatasuttaṁ ādiṁ katvā **phalindriyāneva kathitāni** aggaphalavasena desanāya āgatattā.

(SṬ.48.50.)10. Āpaṇasuttavaṇṇanā

520. **Upari saha vipassanāya tayo maggā**ti vipassanāya saha sotāpattiphalato upari tayo maggā. Maggādhigamena idāni paccakkhabhūtattā (SṬ.48.50/CS:pg.2.501) “ime kho te dhammā”ti vuttā. Tattha yaṁ aggabhūtaṁ, tassa vasena dassetuṁ **“arahattaphalindriyaṁ nāmā”**ti vuttaṁ indriyabhāvasāmaññena ekajjhaṁ katvā. **Ativijjhitvā passāmī**ti sacchikatvā yāthāvato passāmi. **Catūhi indriyehī**ti vīriyindriyādīhi catūhi indriyehi. Sā vipassanāmaggaphalasahagatā siyāti missakā vuttā.

Jarāvaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Sūkarakhatavaggo

(SṬ.48.51.)1. Sālasuttavaṇṇanā

521. **Sūrabhāvenā**ti atisūrabhāvena. **Bujjhanatthāyā**ti saccapaṭivedhāya.

(SṬ.48.52.)2. Mallikasuttavaṇṇanā

522. **Cattāri indriyānī**ti paññindriyaṁ ṭhapetvā sesāni cattāri. **“Ariyañāṇaṁ lokuttaran”**ti vuttaṁ maggañāṇaṁ katvā. Ariya-saddo pana yathā tathā visuddhepi hotīti tādisaṁ sandhāya vuttaṁ **“tampi panā”**ti-ādi. Yathā hi cattārindriyāni missakāni, evaṁ paññindriyampi missakanti vuccamāne na koci virodhoti adhippāyenāha **“tampi pana …pe… vaṭṭatī”**ti.

(SṬ.48.53.)3. Sekhasuttavaṇṇanā

523. **Na sakkoti** indriyānaṁ aparipakkattā. **Atthīti pajānāti** nayaggāhena, na paccakkhato. Na hi ariyāpi anadhigataṁ maggaphalaṁ paccavekkhituṁ sakkonti.

(SṬ.48.56.)6. Patiṭṭhitasuttavaṇṇanā

526. **Sāsavesū**ti caturāsavavinimuttesu sesadhammesu ārammaṇesu. Tesupi uppajjanaka-anatthato **cittaṁ rakkhati nāma**.

(SṬ.48.58.)8. Sūkarakhatasuttavaṇṇanā

528. **Taṁ** (SṬ.48.58/CS:pg.2.502) **sandhāyā**ti taṁ sūkarakhataleṇaṁ sandhāya. **Etaṁ** "sūkarakhatāyan"ti vacanaṁ vuttaṁ. **Bhāvanapuṁsakan**ti bhāvajotakaṁ napuṁsakavacanaṁ yathā "visamaṁ vātā vāyanti, ekamantaṁ nisīdī"ti. Kiccapaṭipatti tesaṁ saṁkāsanaṭṭhena sapatiso, sapatiso eva **sappatisso,** sajeṭṭhakoti āha **"sappatissoti sajeṭṭhako"**ti.

Sūkarakhatavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.48.61.)7. Bodhipakkhiyavaggavaṇṇanā

531-650. Sattānaṁ phalānaṁ hetubhūtāni "imesaṁ kho, bhikkhave, pañcannaṁ indriyānaṁ bhāvitattā"ti-ādinā vuttāni, pañcindriyāniyeva phalūpacārena **"satta phalānī"**ti vuttāni. Tāni ca **pubbabhāgāni** "imesaṁ, bhikkhave, pañcannaṁ indriyānaṁ bhāvitattā …pe… sattānisaṁsā pāṭikaṅkhā"ti vacanato. **Tesan**ti sattānaṁ phalānaṁ. "Dvinnaṁ phalānaṁ aññataraṁ phalan"ti evaṁ atītasutte vuttāni heṭṭhā dve phalāni nāmāti vadanti. Yehi pana indriyehi aññatra pana antarāparinibbāyiṁ sesāni phalāni honti, tāni cattāri sapubbabhāgāni lokuttarānīti vuttaṁ siyā.

Indriyasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.49./CS:pg.2.502)

SṬ.49.Sammappadhānasaṁyuttavaṇṇanā

651-704. **Sammappadhānasaṁyutte pubbabhāgavipassanāva kathitā** "akusalānaṁ dhammānaṁ pahānāyā"ti-ādivacanato.

Sammappadhānasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.50./CS:pg.2.502)

SṬ.50.Balasaṁyuttavaṇṇanā

705-812. **Balasaṁyutte balāni missakāneva kathitāni** "vivekanissitan"ti vacanato.

Balasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

SṬ.51.Iddhipādasaṁyuttaṁ

1. Cāpālavaggo

(SṬ.51.1.)1. Apārasuttavaṇṇanā

813. **Chandaṁ** (SṬ.51.1/CS:pg.2.503) **nissāya pavatto samādhī**ti kattukamyatāchandaṁ adhipatiṁ katvā paṭiladdhasamādhi **chandhasamādhi**. **Padhānasaṅkhārā**ti catukiccasādhakassa sammappadhānavīriyassetaṁ adhivacanaṁ. **Tehī**ti chandasamādhipadhānasaṅkhārehi. **Iddhiyā pādan**ti nipphattipariyāyena ijjhanaṭṭhena, ijjhanti etāya saddhā iddhā vuddhā ukkaṁsagatā hontīti iminā vā pariyāyena **"iddhī"**ti saṅkhātānaṁ upacārajjhānādikusalacittasampayuttānaṁ chandasamādhipadhānasaṅkhārānaṁ adhiṭṭhānaṭṭhena pādabhūtaṁ, sesacittacetasikarāsinti attho. Sā eva ca yathāvutta-iddhi yasmā heṭṭhimā heṭṭhimā uparimāya uparimāya pādabhūtā, tasmā vuttaṁ **"iddhibhūtaṁ vā pādanti iddhipādan"**ti. **Sesesū**ti vīriyasamādhi-ādīsu. Tattha hi vīriyaṁ cittaṁ vīmaṁsaṁ adhipatiṁ katvā paṭiladdhasamādhi vīmaṁsāsamādhīti attho veditabbo. **Idhā**ti imasmiṁ Iddhipādasaṁyutte. **Ekaparicchedova** atthaniddeso.

(SṬ.51.5.)5. Iddhipadesasuttavaṇṇanā

817. **Iddhipadesan**ti iddhiyā ekadesaṁ. Ko pana soti āha--**"tayo ca magge tīṇi ca phalānī"**ti.

(SṬ.51.6.)6. Samattasuttavaṇṇanā

818. **Samattan**ti sāmaññassa samaṁ attanaṁ ijjhanaṁ samattaṁ paripuṇṇaṁ. **Vivaṭṭapādakā eva iddhipādā kathitā** "apārā pāraṁ gamanāya saṁvattantī"ti-ādivacanato.

(SṬ.51.10.)10. Cetiyasuttavaṇṇanā

822. **Udenayakkhassa cetiyaṭṭhāne**ti udenassa nāma yakkhassa devāyatanasaṅkhepena iṭṭhakāhi kate mahājanassa cittīkataṭṭhāne. **Katavihāro**ti Bhagavantaṁ uddissa tattha katavihāro. **Vuccatī**ti purimavohārena (SṬ.51.10/CS:pg.2.504) "udenacetiyan"ti vuccati. **Gotamakādīsupī**ti Gotamakacetiyanti evamādīsupi. **Eseva nayo**ti cetiyaṭṭhāne katavihārabhāvaṁ atidisati. **Vaḍḍhitā**ti bhāvanāpāripūrivasena paribrūhitā. **Punappunaṁ katā**ti bhāvanāya bahulīkaraṇavasena aparāparaṁ pavattitā ānītā. **Yuttayānaṁ viya katā**ti yathā yuttamājaññayānaṁ chekena sārathinā adhiṭṭhitaṁ yathāruci pavattimarahati, evaṁ yathāruci pavattanārahataṁ gamitā. **Patiṭṭhānaṭṭhenā**ti adhiṭṭhānaṭṭhena. **Vatthu viya katā**ti sabbaso upakkilesavisodhanena iddhivisesānaṁ pavattiṭṭhānabhāvato suvisodhitaparissayavatthu viya katā. **Adhiṭṭhitā**ti paṭipakkhadūrībhāvato subhāvitabhāvena taṁtaṁ-adhiṭṭhānayogyatāya ṭhapitā. **Samantato citā**ti sabbabhāgena bhāvanupacayaṁ gamitā. Tenāha **"suvaḍḍhitā"**ti. **Suṭṭhu samāraddhā**ti iddhibhāvanāya sikhappattiyā sammadeva saṁsevitā.

Aniyamenāti "yassa kassacī"ti aniyatavacanena. **Niyametvā**ti "Tathāgatassā"ti sarūpaggahaṇena niyametvā. **Āyuppamāṇan**ti paramāyuppamāṇaṁ vadati. Tasseva gahaṇe kāraṇaṁ brahmajālavaṇṇanāyaṁ vuttanayeneva veditabbaṁ. **Mahāsīvatthero**

pana mahābodhisattānaṁ carimabhave paṭisandhidāyino kammassa asaṅkheyyāyukatāsaṁvattanasamatthataṁ hadaye ṭhapetvā Buddhānaṁ āyusaṅkhārassa parissayavikkhambhanasamatthatā pāḷiyaṁ āgatā evāti imaṁ bhaddakappameva tiṭṭheyyāti avoca.

Khaṇḍiccādīhi abhisuyyatīti etena yathā iddhibalena jarāya na paṭighāto, evaṁ tena maraṇassapi na paṭighātoti atthato āpannamevāti. "Kva saro khitto, kvacani patito"ti aññathā vuṭṭhitenapi theravādena Aṭṭhakathāvacanameva samatthitanti daṭṭhabbaṁ. Tenāha **"so pana na ruccati …pe… niyamitan"**ti.

Pariyuṭṭhitacittoti yathā kiñci atthānatthaṁ sallakkhetuṁ na sakkā, evaṁ abhibhūtacitto. So pana abhibhavo mahatā udakoghena appakassa udakassa ajjhottharaṇaṁ viya ahosīti vuttaṁ **"ajjhotthaṭacitto"**ti. **Aññ**oti therato, ariyehi vā aññ o yo koci paro (SṬ.51.10/CS:pg.2.505) puthujjano. Puthujjanaggahaṇañcettha yathā sabbena sabbaṁ appahīnavipallāso mārena pariyuṭṭhitacitto kiñci atthānatthaṁ sallakkhetuṁ na sakkoti, evaṁ thero Bhagavatā kataṁ nimittobhāsaṁ sabbaso na sallakkhesīti dassanatthaṁ. Tenāha **"māro hī"**ti-ādi. **Cattāro vipallāsā**ti asubhe "subhan"ti saññāvipallāso, cittavipallāso, dukkhe "sukhan"ti saññāvipallāso, cittavipallāsoti ime cattāro vipallāsā. **Tenā**ti yadipi itare aṭṭha vipallāsā pahīnā, yathāvuttānaṁ catunnaṁ vipallāsānaṁ appahīnabhāvena. **Assā**ti therassa.

Maddatīti phusanamattena maddanto viya hoti, aññathā tena maddite sattānaṁ maraṇameva siyā, kiṁ sakkhissati na sakkhissatīti adhippāyo. Kasmā na sakkhissati? Nanu esa aggasāvakassa mahiddhikassa mahānubhāvassa kucchiṁ paviṭṭhoti? Saccaṁ paviṭṭho, tañca kho attano mahānubhāvassa dassanatthaṁ, na vibādhanādhippāyena. Vibādhanādhippāyena pana idha **"kiṁ sakkhissatī"**ti vuttaṁ hadayamaddanassa adhikatattā. **Nimittobhāsan**ti ettha "tiṭṭhatu Bhagavā kappan"ti sakalakappaṁ avaṭṭhānayācanāya "yassa kassaci, Ānanda, cattāro iddhipādā bhāvitā"ti-ādinā aññāpadesena attano caturiddhipādabhāvanānubhāvena kappaṁ avaṭṭhānasamatthatāvasena saññuppādanaṁ nimittaṁ. Tathā pana pariyāyaggahaṇaṁ muñcitvā ujukaṁyeva attano adhippāyavibhāvanaṁ obhāso. **Jānantoyevā**ti mārena pariyuṭṭhitabhāvaṁ jānanto eva. Attano aparādhahetuko sattānaṁ soko tanuko hoti, na balavāti āha--**"dosāropanena sokatanukaraṇatthan"**ti. Kiṁ pana thero mārena pariyuṭṭhitacittakāle pavattiṁ pacchā jānātīti? Na jānāti sabhāvena, Buddhānubhāvena pana jānāti.

Anatthe niyojento guṇamāraṇena **māreti,** virāgavibandhanena vā jātinimittatāya tattha tattha jātaṁ mārento viya hotīti **"māretīti māro"**ti vuttaṁ. Atipāpattā **pāpimā**. Kaṇhadhammasamannāgato **kaṇho**. Virāgādiguṇānaṁ antakaraṇato **antako**. Sattānaṁ anatthāvahaṁ paṭipattiṁ na muñcatīti **namuci**. Attano mārapāsena pamatte bandhati, pamattā vā bandhū etassāti **pamattabandhu**. Sattamasattāhato paraṁ satta (SṬ.51.10/CS:pg.2.506) ahāni sandhāyāha **"aṭṭhame sattāhe"**ti, na pana pallaṅkasattāhādi viya niyatakiccassa aṭṭhamasattāhassa nāma labbhanato. Sattamasattāhassa hi parato Ajapālanigrodhamūle brahmuno Sakkassa ca paṭiññātadhammadesanaṁ Bhagavantaṁ ñatvā "idāni satte dhammadesanāya mama visayaṁ atikkāmessatī"ti sañjātadomanasso hutvā ṭhito cintesi, "handāhaṁ dāni naṁ upāyena parinibbāpessāmi, evamassa manoratho aññathattaṁ gamissati, mama manoratho ijjhissatī"ti cintetvā Bhagavantaṁ upasaṅkamitvā ekamantaṁ ṭhito--"parinibbātu dāni, bhante, Bhagavā"ti-ādinā parinibbānaṁ yāci. Taṁ sandhāya vuttaṁ "aṭṭhame sattāhe"ti-ādi. Tattha **ajjā**ti āyusaṅkhāravossajjanadivasaṁ sandhāyāha.

Bhagavā cassa atibandhanādhippāyaṁ jānantopi taṁ anāvikatvā parinibbānassa akālabhāvameva pakāsento yācanaṁ paṭikkhipi. Tenāha **“na tāvāhan”**ti-ādi.

Maggavasena byattāti saccapaṭivedhaveyyattiyena byattā. **Tatheva vinītā**ti maggavasena kilesānaṁ samucchedavinayena vinītā. **Tathā visāradā**ti ariyamaggādhigameneva Satthusāsane vesārajjappattiyā visāradā, sārajjakarānaṁ diṭṭhivicikicchādipāpadhammānaṁ vigamena visāradabhāvaṁ pattāti attho. Yassa sutassa vasena vaṭṭadukkhato nissaraṇaṁ sambhavati, taṁ idha ukkaṭṭhaniddesena “sutan”ti adhippetanti āha **“tepiṭakavasenā”**ti. Tiṇṇaṁ piṭakānaṁ samūho **tepiṭakaṁ,** tīṇi vā piṭakāni tipiṭakaṁ, tipiṭakameva **tepiṭakaṁ,** tassa vasena. **Tadevā**ti yaṁ taṁ tepiṭakaṁ sotabbabhāvena sutanti vuttaṁ, tameva. **Dhamman**ti pariyattidhammaṁ. **Dhārentī**ti suvaṇṇabhājane pakkhittasīhavasaṁ viya avinassantaṁ katvā suppaguṇasuppavattibhāvena dhārenti hadaye ṭhapenti. Iti pariyattidhammavasena bahussutadhammadharabhāvaṁ dassetvā idāni paṭivedhavasenapi taṁ dassento **“atha vā”**ti-ādi vuttaṁ. **Ariyadhammassā**ti maggaphaladhammassa, navavidhassa vā lokuttaradhammassa. **Anudhammabhūtan**ti adhigamāyānurūpaṁ dhammabhūtaṁ. **Anucchavikapaṭipadan**ti tameva vipassanādhammamāha, chabbidhā visuddhiyo vā. **Anudhamman**ti nibbānadhammassa anudhammo, yathāvuttapaṭipadā, tassānurūpaṁ abhisallekhitaṁ appicchatādidhammaṁ. **Caraṇasīlā**ti samādāya vattanasīlā. Anumaggaphaladhammo etissāti vā **anudhammā,** vuṭṭhānagāminivipassanā, tassa caraṇasīlā. **Attano ācariyavādan**ti attano ācariyassa (SṬ.51.10/CS:pg.2.507) sammāsambuddhassa vādaṁ. Sadevakassa lokassa ācārasikkhāpanena **ācariyo,** Bhagavā, tassa vādo, catusaccadesanā.

Ācikkhissantīti ādito kathessanti, attanā uggahitaniyāmena pare uggaṇhāpessantīti attho. **Desessantī**ti vācessanti, pāḷiṁ sammā pabodhessantīti attho. **Paññapessantī**ti pajānāpessanti, saṅkāsessantīti attho. **Paṭṭhapessantī**ti pakārehi ṭhapessanti, pakāsessantīti attho. **Vivarissantī**ti vivaṭaṁ karissanti. **Vibhajissantī**ti vibhattaṁ karissanti. **Uttānīkarissantī**ti anuttānaṁ gambhīraṁ uttānaṁ pākaṭaṁ karissanti. **Sahadhammenā**ti ettha **dhamma**-saddo kāraṇapariyāyo “hetumhi ñāṇaṁ dhammapaṭisambhidā”ti-ādīsu (vibha.720) viyāti āha **“sahetukena sakāraṇena vacanenā”**ti.

Sappāṭihāriyanti sanissaraṇaṁ. Yathā paravādaṁ bhañjitvā sakavādo patiṭṭhahati, evaṁ hetudāharaṇehi yathādhigatamatthaṁ sampādetvā dhammaṁ kathessanti. Tenāha **“niyyānikaṁ katvā dhammaṁ desessantī”**ti navavidhaṁ lokuttaraṁ dhammaṁ pabodhessantīti attho. Ettha ca “paññapessantī”ti-ādīhi chahi padehi cha atthapadāni dassitāni, ādito pana dvīhi padehi cha byañjanapadāni. Ettāvatā tepiṭakaṁ Buddhavacanaṁ saṁvaṇṇanānayena saṅgahetvā dassitaṁ hoti. Vuttañhetaṁ **nettiyaṁ** (netti. saṅgahavāra) “dvādasa padāni suttaṁ, taṁ sabbaṁ byañjanañca attho cā”ti.

Sikkhattayasaṅgahitanti adhisīlasikkhādisikkhattayasaṅgahaṁ. **Sakalaṁ sāsanabrahmacariyan**ti anavasesaṁ Satthusāsanabhūtaṁ seṭṭhacariyaṁ. **Samiddhan**ti sammadeva vaḍḍhitaṁ. **Jhānassādavasenā**ti tehi tehi bhikkhūhi samadhigatajhānasukhavasena. **Vuḍḍhippattan**ti uḷārapaṇītabhāvūpagamanena sabbaso parivuḍḍhimupagataṁ. **Sabbapāliphullaṁ viya** abhiññāsampadāhi sāsanābhivuḍḍhiyā matthakappattito. **Patiṭṭhitavasenā**ti patiṭṭhānavasena, patiṭṭhappattiyāti attho. Paṭivedhavasena bahuno janassa hitaṁ **bāhujaññaṁ**. Tenāha **“mahājanābhisamayavasenā”**ti. Puthu puthulaṁ bhūtaṁ jātaṁ, puthuttaṁ bhūtaṁ

pattanti vā **puthubhūtaṁ**. Tenāha **"sabbākārena puthulabhāvappattan"**ti. **Suṭṭhu pakāsitan**ti sammadeva ādikalyāṇādibhāvena paveditaṁ.

Satiṁ (SṬ.51.10/CS:pg.2.508) **sūpaṭṭhitaṁ katvā**ti ayaṁ kāyādivibhāgo attabhāvasaññito dukkhabhāro mayā ettakaṁ kālaṁ vahito, idāni pana na vahitabbo, etassa avahanatthaṁ ciratarаṁ kālaṁ ariyamaggasambhāro sambhato, svāyaṁ ariyamaggo paṭividdho, yato ime kāyādayo asubhādito sabhāvādito sammadeva pariññātāti catubbidhampi satiṁ yathātathaṁ visaye suṭṭhu upaṭṭhitaṁ katvā. **Ñāṇena paricchinditvā**ti yasmā imassa attabhāvasaññitassa dukkhabhārassa vahane payojanabhūtaṁ attahitaṁ bodhimūle eva parisamāpitaṁ, parahitaṁ pana Buddhaveneyyavinayanaṁ parisamāpitaṁ matthakappattaṁ, taṁ dāni māsattayeneva parisamāpanaṁ pāpuṇissati, tasmā āha "visākhapuṇṇamāyaṁ parinibbāyissāmī"ti, evaṁ Buddhañāṇena paricchinditvā saccabhāgena vinicchayaṁ katvā. **Āyusaṅkhāraṁ vissajī**ti āyuno jīvitassa abhisaṅkharaṇaṁ phalasamāpattidhammaṁ na samāpajjissāmīti vissaji, taṁ vissajjaneneva tena abhisaṅkharīyamānaṁ jīvitasaṅkhāraṁ na pavattayissāmīti vissaji. Tenāha **"tatthā"**ti-ādi.

Ṭhānamahantatāyapi pavatti-ākāramahantatāyapi **mahanto pathavīkampo**. Tattha ṭhānamahantatāya bhūmicālassa mahantataṁ dassetuṁ **"tadā …pe… akampitthā"**ti vuttaṁ, sā pana jātikhettabhūtā dasasahassī lokadhātu eva, na yā kāci. Yā mahābhinīhāramahājāti-ādīsupi akampittha, tadāpi tattakāya eva kampane kiṁ kāraṇaṁ? Jātikhettabhāvena tasseva ādito pariggahassa katattā, pariggahaṇañcassa dhammatāvasena veditabbaṁ. Tathā hi purimabuddhānampi tattakameva jātikhettaṁ ahosi. Tathā hi vuttaṁ "dasasahassī lokadhātu nissaddā hoti nirākulā …pe… mahāsamuddo ābhujati, dasasahassī pakampatī"ti ca ādi. Udakapariyantaṁ katvā chappakārappavedhanena. Avītarāge bhiṁsetīti bhiṁsano, so eva **bhiṁsanako**ti āha **"bhayajanako"**ti. **Devabheriyo**ti devadundubhisaddassa pariyāyavacanamattaṁ, na cettha kāci bherī devadundubhīti adhippetā, atha kho uppātabhāvena labbhamāno ākāsato nigghosasaddo. Tenāha **"devo"**ti-ādi. **Devo**ti megho. Tassa hi tadā acchabhāvena ākāsassa vassābhāvena sukkhagajjitasaññite (SṬ.51.10/CS:pg.2.509) sadde niccharante devadundubhisamaññā. Tenāha **"devo sukkhagajjitaṁ gajjī"**ti.

Pītivegavissaṭṭhanti "evaṁ ciratarakālaṁ vahito ayaṁ attabhāvasaññito dukkhabhāro, dāni na cirasseva nikkhipissāmī"ti sañjātasomanasso Bhagavā sabhāveneva pītivegavissaṭṭhaṁ udānaṁ udāneti, evaṁ udānentena ayampi attho sādhito hotīti dassanatthaṁ Aṭṭhakathāyaṁ **"kasmā"**ti-ādi vuttaṁ.

Tulīyatīti **tulan**ti tula-saddo kammasādhanoti dassetuṁ **"tulitan"**ti vuttaṁ. Appānubhāvatāya **paricchinnaṁ**. Tathā hi taṁ paṭipakkhena parito khaṇḍitabhāvena parittanti vuccati. Paṭipakkhavikkhambhanato dīghasantānatāya vipulaphalatāya ca **na tulaṁ na paricchinnaṁ**. Yehi kāraṇehi pubbe avisesato "mahaggataṁ atulan"ti vuttaṁ, tāni kāraṇāni rūpāvacarato āruppassa sātisayaṁ vijjantīti **arūpāvacaraṁ atulan**ti vuttaṁ, itarañca tulanti. **Appavipākan**ti tīsupi kammesu yaṁ appavipākaṁ hīnaṁ, taṁ tulaṁ. **Bahuvipākan**ti yaṁ mahāvipākaṁ paṇītaṁ, taṁ atulaṁ. Yaṁ panettha majjhimaṁ, taṁ hīnaṁ ukkaṭṭhanti dvidhā bhinditvā dvīsu bhāgesu pakkhipitabbaṁ. Hīnattikavaṇṇanāyaṁ vuttanayeneva appabahuvipākataṁ niddhāretvā tassa vasena tulātulabhāvo veditabbo. Sambhavati etasmāti **sambhavo**ti āha **"sambhava hetubhūtan"**ti. **Niyakajjhattarato**ti sasantānadhammesu vipassanāvasena gocarāsevanāya ca rato. Savipākaṁ samānaṁ pavattivipākamattadāyikammaṁ savipākaṭṭhena sambhavaṁ, na ca taṁ kāmādi bhavābhisaṅkhārakanti tato visesanatthaṁ

sambhavanti vatvā **"bhavasaṅkhāran"**ti vuttaṁ. **Ossajī**ti ariyamaggena avassaji. **Kavacaṁ viya** attabhāvaṁ pariyonandhitvā ṭhitaṁ attani sambhūtattā **attasambhavaṁ kilesañca** abhindīti kilesabhedasahabhāvikammossajjanaṁ dassento tadubhayassa kāraṇamāha **"ajjhattarato samāhito"**ti.

Paṭhamavikappe avasajjanameva vuttaṁ. Ettha avasajjanākāroti taṁ dassento **"atha vā"**ti-ādimāha. Tattha **tīrento**ti "uppādo bhayaṁ, anuppādo kheman"ti-ādinā vīmaṁsanto. **Tulento tīrento**ti-ādinā saṅkhepato vuttamatthaṁ vitthārato dassetuṁ **"pañcakkhandhā"**ti-ādiṁ vatvā bhavasaṅkhārassa avasajjanākāraṁ sarūpato dasseti. **Evan**ti-ādinā (SṬ.51.10/CS:pg.2.510) pana udānagāthāvaṇṇanāyaṁ ādito vuttamatthaṁ nigamanavasena dasseti. **Abhītabhāvañāpanatthañcā**ti ayampi attho saṅgahitoti daṭṭhabbaṁ.

Cāpālavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Pāsādakampanavaggo

(SṬ.51.11~12.)1~2. Pubbasuttādivaṇṇanā

823-824. **Parato** imasmiṁ pāsādakampanavagge dasamasutte **āvi bhavissanti**. **Cha-abhiññāpādakā**ti channaṁ abhiññānaṁ pādakabhūtā padhānabhūtā. Yathā paṭhamasutte, tathā dutiyatatiyasuttesupi ca cha-abhiññāpādakā iddhipādā kathitāti attho.

(SṬ.51.13.)3. Chandasamādhisuttavaṇṇanā

825. Yo samādhissa nissayabhūto chando, so idhādhippetoti āha **"chandanti kattukamyatāchandan"**ti. Tassa ca adhipateyyaṭṭho nissayaṭṭho, na vinā taṁ chandaṁ nissāyāti āha-- **"nissāyāti nissayaṁ katvā, adhipatiṁ katvāti attho"**ti. **Padhānabhūtā**ti seṭṭhabhūtā, seṭṭhabhāvo ca ekassapi catukiccasādhanavasena pavattiyā, tato eva bahuvacananiddeso, padhānasaṅkhāraṭṭhena padhānasaṅkharaṇato. "Chandaṁ ce nissāya …pe… ayaṁ vuccati chandasamādhī"ti imāya pāḷiyā chandādhipati samādhi **chandasamādhī**ti adhipatisaddalopaṁ katvā samāso vuttoti viññāyati, adhipatisaddatthadassanavasena vā chandahetuko, chandādhiko vā samādhi **chandasamādhi**. Tena "chandasamādhinā ceva padhānasaṅkhārehi padhānabhūtasaṅkhārehi ca samannāgatā"ti vakkhati, taṁ ānetvā sambandho. **Padhānabhūtā**ti vīriyabhūtā. Keci vadanti--"saṅkhatasaṅkhārādinivattanatthaṁ padhānaggahaṇan"ti. Atha vā taṁ taṁ visesaṁ saṅkharotīti **saṅkhāro,** sabbampi vīriyaṁ. Tattha catukiccasādhakato tadaññassa nivattanatthaṁ **padhāna**ggahaṇanti. Yathā chando chandasamādhinā ceva padhānasaṅkhārehi ca samannāgato, evaṁ chandasamādhi chandena ceva padhānasaṅkhārehi ca samannāgato. Padhānasaṅkhārāpi chandena (SṬ.51.13/CS:pg.2.511) ceva chandasamādhinā ca samannāgatāti tīsupi padesu samannāgatasaddo yojetabbo. **Tasmā**ti yasmā tayopi chandādayo ekacittuppādapariyāpannā, tasmā sabbe te dhammā ekato katvā "ayaṁ vuccati …pe… iddhipādo"ti vuttanti. Evaṁ chandādīnaṁyeva cettha iddhipādabhāvo vutto, vibhaṅge pana tesaṁ iddhibhāvo sampayuttānaṁ iddhipādabhāvo vuttoti dassento

“iddhipādavibhaṅge panā”ti-ādimāha.

Idāni nesaṁ iddhipādatāpi sambhavatīti dassento **“apicā”**ti-ādimāha. Tattha chandañhi bhāvayato padhānaṁ katvā bhāventassa tathā pavattapubbābhisaṅkhāravasena ijjhamāno chando **iddhi** nāma, tassa nissayabhūtā padhānasaṅkhārā **iddhipādo** nāma. Sesadvayepi eseva nayo. Tathā bhāvayantassa mukhyatāmattaṁ sandhāya vuttaṁ, ijjhanattho pana sabbesaṁ samānanti dassento **“sampayutta …pe… ijjhantiyevā”**ti āha.

Iddhipāde asaṅkarato dassetuṁ **“apicā”**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **chandādayo**ti chandasamādhipadhānasaṅkhārā. **Sesiddhipādesū**ti vīriyiddhipādādīsu. Tattha vīriyasamādhipadhānasaṅkhārasamannāgatoti dvikkhattuṁ vīriyaṁ āgataṁ, tattha purimaṁ samādhivisesaṁ, vīriyādhipatisamādhi eva vīriyasamādhīti dutiyaṁ samannāgamaṅgadassanaṁ. Dveyeva hi sabbattha samannāgamaṅgāni samādhi padhānasaṅkhāro ca, chandādayo samādhivisesanāni, padhānasaṅkhāro pana padhānavacaneneva visesito, na chandādīhīti na idha vīriyādhipatitā padhānasaṅkhārassa vuttā hoti. Vīriyañca samādhiṁ visesetvā ṭhitameva samannāgamaṅgavasena padhānasaṅkhāravacanena vuttanti nāpi dvīhi vīriyehi samannāgamo vutto hoti. Yasmā pana chandādīhi visiṭṭho samādhi, tathāpi visiṭṭheneva ca tena sampayutto padhānasaṅkhāro sesadhammā ca, tasmā samādhivisesanānaṁ vasena cattāro iddhipādā vuttā, visesanabhāvo ca chandādīnaṁ taṁtaṁ-avassayadassanavasena hotīti “chandasamādhi …pe… iddhipādo”ti ettha nissayatthepi pāda-sadde upādāyaṭṭhena chandādīnaṁ iddhipādatā vuttā hoti, teneva **abhidhamme uttaracūḷabhājaniye** “cattāro iddhipādā chandiddhipādo”ti-ādinā (vibha. 457) chandādīnaṁyeva iddhipādatā vuttā, pañhapucchake ca--“cattāro iddhipādā idha bhikkhu chandasamādhī”ti-ādināva (vibha.431) uddesaṁ katvāpi puna chandādīnaṁyeva kusalādibhāvo (SṬ.51.13/CS:pg.2.512) vibhatto. Upāyiddhipādadassanatthameva hi nissayiddhipādadassanaṁ kataṁ, aññathā catubbidhatā na hotīti ayamettha pāḷivasena atthavinicchayo. Tattha **upāyiddhipādadassanatthamevā**ti chandādike dhure jeṭṭhake pubbaṅgame katvā nibbattitasamādhi chandādhipatisamādhīti chandādīnaṁ iddhiyā adhigamūpāyadassanaṁ upāyiddhipādadassanaṁ, tadatthameva “tathābhūtassa vedanākkhandho …pe… viññāṇakkhandho”ti tattha tattha pāḷiyaṁ nissayiddhipādadassanaṁ kataṁ chandādivisiṭṭhānaṁyeva vedanākkhandhādīnaṁ adhippetattā. Evañcetaṁ sampaṭicchitabbaṁ, aññathā kevalaṁ iddhisampayuttānaṁyeva khandhānaṁ vasena iddhipādabhāve gayhamāne tesaṁ catubbidhatā na hoti visesakāraṇabhāvatoti adhippāyo.

Kecīti uttaravihāravāsino. **Anibbatto**ti hetupaccayehi na nibbatto, na sabhāvadhammo, paññattimattanti adhippāyo. Vādamaddanatthāya hoti, abhidhamme ca āgato uttaracūḷavāroti yojanā. **Cattāro iddhipādā**ti-ādi uttaracūḷavāradassanaṁ. Ime pana uttaracūḷavāre āgatā iddhipādā.

Raṭṭhapālatthero chande sati kathaṁ nānujānissantīti sattāhāni bhattāni abhuñjitvā mātāpitaro anujānāpetvā pabbajitvā chandameva nissāya arahattaṁ pāpuṇīti āha--**“raṭṭhapālatthero chandaṁ dhuraṁ katvā lokuttaradhammaṁ nibbattesī”**ti. **Soṇatthero**ti sukhumālasoṇatthero. So hi āyasmā attano sukhumālabhāvaṁ acintetvā ativelaṁ caṅkamanena pādesu uṭṭhitesupi ussāhaṁ avissajjento vīriyaṁ dhuraṁ katvā lokuttaradhammaṁ nibbattesi. **Sambhutatthero** “cittavato ce alamariyañāṇadassanaviseso ijjheyya, mayhaṁ ijjheyyāti cittaṁ dhuraṁ katvā lokuttaradhammaṁ nibbattesi. Mogharājā “paññavato ce maggabhāvanā ijjheyya, mayhaṁ ijjheyyā”ti paññāpubbaṅgamaṁ paññādhuraṁ paññājeṭṭhakaṁ katvā arahattaṁ

pāpuṇīti āha **“mogharājā vīmaṁsaṁ dhuraṁ katvā lokuttaradhammaṁ nibbattesī”**ti. Idāni nesaṁ ariyānaṁ upaṭṭhānussāhamantajātisampadaṁ nissāya rañño santike laddhavisese amaccaputte nidassanabhāvena dassetuṁ **“tattha yathā”**ti-ādimāha. Ettha (SṬ.51.13/CS:pg.2.513) ca punappunaṁ chanduppādanaṁ tosanaṁ viya hotīti chandassa upaṭṭhānasadisatā vuttā, thāmabhāvato ca vīriyassa sūrattasadisatā, cintanappadhānattā cittassa mantasaṁvidhānasadisatā, yonisomanasikāra-sambhūtesu kusaladhammesu paññā seṭṭhāti vīmaṁsāya jātisampattisadisatā vuttā.

(SṬ.51.14.)4. Moggallānasuttavaṇṇanā

826. **Uddhaccapakatikā**ti vikkhittasabhāvā, vibbhantacittāti attho. Anavaṭṭhitatāya vipphanditacittatāya **vipphandamānacittā**. Tucchatāya naḷo viyāti naḷo, māno, uggato naḷo etesanti **unnaḷā**ti āha-- **“unnaḷāti …pe… vuttaṁ hotī”**ti. **Capalā**ti cāpalyatā nāma lolabhāvo. **Murā**ti kharavacanā, pharusavacanāti attho. **Vikiṇṇavācā** nāma samphappalāpinoti vuttaṁ **“asaṁyatavacanā”**ti-ādi. Paṭipattidhamme pamuṭṭhā vinaṭṭhā paṭivinaṭṭhā sati etesanti **muṭṭhasatī**ti āha-- **“naṭṭhassatino”**ti. **Ubbhantacittā**ti samādhino abhāvena uddhacceneva uparūpari bhantacittā. **Pākatindriyā** abhāvitakāyatāya gāmadārakā viya pakatibhūta-indriyā. Nemo vuccati bhūmiyā baddhabhāvanimittapadeso, gambhīro nemo etassāti **gambhīranemo**. **Suṭṭhu nikhāto**ti-ādi tassa pādassa suppatiṭṭhitabhāvadassanaṁ.

(SṬ.51.15.)5. Uṇṇābhabrāhmaṇasuttavaṇṇanā

827. **Pahānatthan**ti anuppādapahānatthaṁ.

(SṬ.51.19.)9. Iddhādidesanāsuttavaṇṇanā

831. **Abhiññāpādakaṁ catutthajjhānaṁ adhippetaṁ** “iddhilābhāya pavattatī”ti vacanato.

(SṬ.51.20.)10. Vibhaṅgasuttavaṇṇanā

832. **Chandaṁ uppādetvā**ti bhāvanāchandaṁ uppādetvā. **Līnākāro**ti bhāvanācittassa layāpatti. **Kosajjena** vokiṇṇāpajjanaṁ vuttaṁ.

Evaṁ (SṬ.51.20/CS:pg.2.514) pasādābhāvena cittassa vikkhepāpatti, tattha pasāduppādanena yaṁ sampahaṁsanaṁ icchitabbaṁ, tassa uppādanākāraṁ dassetuṁ vuttaṁ **“so Buddhadhammasaṅghaguṇe āvajjetvā”**ti-ādi. Vatthukāme ārabbha vikkhitto punappunaṁ vikkhitto hotiyevāti vuttaṁ **“anuvikkhitto”**ti. Uppathaṁ paṭipannassa cittassa daṇḍanaṭṭhena niggaṇhanaṭṭhena suttāni eva daṇḍoti **suttadaṇḍo,** tena suttadaṇḍena cittaṁ tajjetvā. Pañcakāmaguṇe ārabbha pavatto cittavikkhepo punappunaṁ uppajjatevāti vuttaṁ **“anuvikkhitto anuvisaṭo”**ti.

Purepacchābhāvo kammaṭṭhānassa manasikāravasena uggahavasena vāti tadubhayaṁ dassetuṁ **“kathan”**ti-ādi vuttaṁ. **Atilīnādīsu catūsu ṭhānesū**ti atilīnātipaggahitasaṁkhitta-anuvikkhittasaññitesu catūsu ṭhānesu. Tattha bhāvanaṁ

anajjhogāhetvāva saṅkoco **atilīnatā,** ajjhogāhetvā anto saṅkoco **saṁkhittatā,** antosaṅkhepo **atipaggahitatā,** accāraddhavīriyatā **anuvikkhittatā**. Bahiddhā visamavitakkānubhāvanaṁ āpajjanto dvattiṁsākāravasena aṭṭhikasaññāvasena vā gahetabbanti āha-- **"sarīravasena veditabban"**ti. Tenāha **"uddhaṁ pādatalā"**ti-ādi (dī.ni.2.377 ma.ni.1.110).

Aññamaññaṁ asaṅkarato ākirīyanti pakārato ṭhapīyantīti **ākārā,** bhāgāti āha--**"yehi ākārehīti yehi koṭṭhāsehī"**ti. Liṅgīyati sallakkhīyatīti **liṅgaṁ,** saṇṭhānaṁ. Nimīyati niddhāretvā paricchindīyatīti **nimittaṁ,** upaṭṭhānaṁ. **Yo bhikkhū**ti-ādi ālokasaññaṁ yo uggaṇhāti, taṁ dassanaṁ. **Aṅgaṇe**ti vivaṭaṅgaṇe. **Ālokasaññaṁ manasikaroti** rattiyaṁ. **Vīriyādīsupī**ti yathā "idha bhikkhu chandaṁ uppādetvā"ti chande vitthāranayo vutto, vīriyādīsupi eso eva vitthāranayo yojetabbo.

Pāsādakampanavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Ayoguḷavaggo

(SṬ.51.21.)2. Ayoguḷasuttavaṇṇanā

834. **Iminā catumahābhūtamayenā**ti iminā sabbalokapaccakkhena catūhi mahābhūtehi nibbattena catumahābhūtamayena. Manomayo pana nimmitakāyo (SṬ.51./CS:pg.2.515) Bhagavato rucivasena paresaṁ paccakkho hoti. **Omātī**ti avamāti. Ava-pubbo hi mā-saddo satti-atthopi hotīti **"pahoti sakkotī"**ti attho vutto. **Asambhinnapadan**ti asādhāraṇapadaṁ aññattha anāgatattā. Kāyassa citte samodahanaṁ āropanaṁ tannissitatākaraṇañca atthato cittagatiyā pavattanamevāti āha **"cittagatiyā pesetī"**ti.

Tattha **cittagatigamanaṁ** nāma cittavasena kāyassa pariṇāmanena "ayaṁ kāyo imaṁ cittaṁ viya hotū"ti kāyassa cittena samānagatikatāṭhapanaṁ. Kathaṁ pana kāyo dandhapavattiko lahupavattinā cittena samānagatiko hotīti? Na sabbathā samānagatiko. Yatheva hi kāyavasena cittapariṇāmane cittaṁ sabbathā kāyena samānagatikaṁ na hoti. Na hi kadāci taṁ sabhāvasiddhena attano khaṇena avattitvā dandhavuttikassa rūpadhammassa vasena pavattituṁ sakkoti, "idaṁ cittaṁ ayaṁ kāyo viya hotū"ti pana adhiṭṭhānena dandhagatikassa kāyassa anuvattanato yāva icchitaṭṭhānappatti, tāva kāyagati-anulomeneva hutvā santānavasena pavattamānaṁ cittaṁ kāyagatiyā pariṇāmitaṁ nāma hoti. Evaṁ "ayaṁ kāyo idaṁ cittaṁ viya hotū"ti adhiṭṭhānena pageva sukhalahusaññāya sampāditattā abhāvitiddhipādānaṁ viya dandhaṁ avattitvā yathā lahukaṁ katipayacittavāreneva icchitaṭṭhānappatti hoti, evaṁ pavattamāno kāyo cittagatiyā pariṇāmito nāma hoti, na ekacittakkhaṇeneva icchitaṭṭhānappattiyā, evañca katvā bāhāsamiñjanapasāraṇūpamāpi upacārena vinā suṭṭhutaraṁ yuttā hotīti. Aññathā dhammatāvilomatā siyā, nāpi dhammānaṁ lakkhaṇaññathattaṁ iddhibalena kātuṁ sakkā, bhāvaññathattameva pana kātuṁ sakkāti.

(SṬ.51.23~30.)3~10. Bhikkhusuttādivaṇṇanā

835-842. "Dvinnaṁ phalānan"ti āgatasuttaṁ sandhāya **"dve phalāni ādiṁ**

katvā”ti vuttaṁ. Sesaṁ suviññeyyameva.

Ayoguḷavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.
Iddhipādasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

SṬ.52.Anuruddhasaṁyuttaṁ

1. Rahogatavaggo

(SṬ.52.1~2.)1~2. Paṭhamarahogatasuttādivaṇṇanā

899-900. **Chattiṁsāya** (SṬ.52./CS:pg.2.516) **ṭhānesū**ti ajjhattaṁ kāye samudayadhammānupassī, vayo, samudayavayo, bahiddhā samudayo, vayo, samudayavayo, ajjhattabahiddhā samudayo, vayo, samudayavayadhammānupassīti nava anupassanā, tathā vedanāya citte dhammesūti evaṁ chattiṁsāya ṭhānesu. **Dutiye dvādasasu ṭhānesū**ti kāye ajjhattaṁ bahiddhā ajjhattabahiddhā, vedanāya citte dhammesūti evaṁ dvādasasu ṭhānesu.

(SṬ.52.3.)3. Sutanusuttavaṇṇanā

901. **Imāya pāḷiyā**ti imāya hīnattikapāḷiyā. **Ime dhammā hīnā** lāmakaṭṭhena. **Ime dhammā majjhimā** hīnapaṇītānaṁ majjhe bhavāti. Uttamaṭṭhena attappakaṭṭhena padhānabhāvaṁ nītāti **paṇītā**.

(SṬ.52.4~7.)4~7. Paṭhamakaṇḍakīsuttādivaṇṇanā

902-905. Kaṇḍakā etissā atthīti **kaṇḍakī,** karamandagaccho. Osadhibhāvāpekkhāya itthiliṅganiddeso, tabbahulatāya taṁ vanaṁ “Kaṇḍakīvanan”teva paññāyittha. **Sahassalokan**ti sahassacakkavāḷalokaṁ. **Dasacakkavāḷasahassaṁ ekāvajjanassa āpāthaṁ āgacchati** tathā ālokavaḍḍhanassa katattā.

(SṬ.52.9.)9. Ambapālivanasuttavaṇṇanā

907. **Arahattabhāvadīpakan**ti arahattassa atthibhāvadīpakaṁ. “Arahattabhāvadīpikan”ti vā pāṭho.

Rahogatavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

(2. Dutiyavaggo 第二品)

(SṬ.52.11~24.)2. Dutiyavaggavaṇṇanā

909-922. **Dasabalañāṇan**ti (SṬ.45./CS:pg.2.517) dasavidhabalañāṇaṁ. **Ekadesenā**ti padesavasena. Sāvakānampi attano abhinīhārānurūpaṁ ñāṇaṁ pavattatīti te kālapadesavasena ceva yathāparicayasattapadesavasena ca ṭhānānīti jānanti, sammāsambuddhānaṁ pana anantañāṇatāya sabbattheva appaṭihatameva ñāṇanti āha-- **"sabbaññubuddhānaṁ panā"**ti-ādi. **Etaṁ** dasabalañāṇaṁ anantavisayattā **nippadesaṁ** anūnatāya **sabbākāraparipūraṁ**.

Dutiyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.
Anuruddhasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.53./CS:pg.2.517)

SṬ.53.Jhānasaṁyuttavaṇṇanā

923. Jhānasaṁyuttaṁ suviññeyyameva, missakanti vadanti.

Jhānasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

SṬ.54.Ānāpānasaṁyuttaṁ

1. Ekadhammavaggo

(SṬ.54.1.)1. Ekadhammasuttavaṇṇanā

977. **Etthā**ti (SṬ.54.1/CS:pg.2.518) etasmiṁ paṭhamasutte. **Vuttameva,** tasmā tattha vuttanayeneva veditabbanti adhippāyo.

(SṬ.54.6.)6. Ariṭṭhasuttavaṇṇanā

982. **No**-saddo pucchāyaṁ, tasmā nūti iminā samānatthoti āha **"bhāvetha nū"**ti. **Kāmacchando**ti vatthukāmesu icchāti āha **"pañcakāmaguṇikarāgo"**ti. **Dvādasasu āyatanadhammesu** saparasantatipariyāpannesu. **Iminā** kāmacchandappahānakittanena paṭighasaññāpaṭivinayakittanena ca **anāgāmimaggaṁ katheti** pañcorambhāgiyasaññojanasamucchedassa byākatattā. **Vipassanaṁ dassento**ti "vipassanaṁ anuyuñjathā"ti dassento.

(SṬ.54.8.)8. Padīpopamasuttavaṇṇanā

984. "Neva kāyopi kilamati na cakkhūnī"ti Aṭṭhakathāyaṁ paduddhāro kato. **"Kāyopi kilamati, cakkhūnipi vihaññantī"**ti vatvā yattha yathā hoti, tāni dassetuṁ **"dhātukammaṭṭhānasmiṁ hī"**ti-ādi vuttaṁ. **Cakkhūni phandanti kilamantī**ti-ādi ativelaṁ upanijjhāyane hotīti katvā vuttaṁ. **Imasmiṁ pana kammaṭṭhāne**ti ānāpānakammaṭṭhāne. **Evamāhā**ti "bhikkhu cepi ākaṅkheyya, neva kāyo kilameyyā"ti evamāha.

Labbhatīti Aṭṭhakathādhippāye ṭhatvā vuttaṁ, parato āgatena theravādena so anicchito. Na hi tārakarūpamuttāvaḷikādisadisaṁ nimittūpaṭṭhānākāramattaṁ khaṇamattaṭṭhāyinaṁ kasiṇanimittesu viya ugghāṭanaṁ kātuṁ sakkoti. Tenāha **"na labbhatevā"**ti. **Ānisaṁsadassanatthaṁ gahito,** ānāpānassatisamādhismiṁ siddhe ayaṁ guṇo sukheneva ijjhatīti. **Yasmā bhikkhūti imasmiṁ vāre nāgatan**ti yathā purimavāre "bhikkhu cepi ākaṅkheyyā"ti (SṬ.54.8/CS:pg.2.519) āgataṁ, evaṁ idha "bhāvite kho, bhikkhave, ānāpānassatisamādhimhī"ti āgatavāre bhikkhuggahaṇamakataṁ, tasmā "so"ti na vuttaṁ.

(SṬ.54.9.)9. Vesālīsuttavaṇṇanā

985. **Pākāraparikkhepavaḍḍhanenā**ti pākāraparikkhepena bhūmiyā vaḍḍhanena. Rājagahasāvatthiyo viya **idampi ca nagaraṁ …pe… sabbākāravepullataṁ pattaṁ**. **Anekapariyāyenā**ti ettha **pariyāya**saddo kāraṇavacanoti āha **"anekehi kāraṇehī"**ti, ayaṁ kāyo aviññāṇakopi saviññāṇakopi evampi asubho evampi asubhoti nānāvidhehi kāraṇehīti attho. **Asubhākārasandassanappavattan**ti kesādivasena tatthāpi vaṇṇādito asubhākārassa sabbaso dassanavasena pavattaṁ. **Kāyavicchandanīyakathan**ti attano parassa ca karajakāye vicchandanuppādanakathaṁ. **Muttaṁ vā**ti-ādinā byatirekamukhena kāyassa amanuññataṁ dasseti. Tattha ādito tīhi padehi adassanīyatāya asārakatāya ca, majjhe catūhi duggandhatāya, ante ekena lesamattenapi manuññatābhāvamassa dasseti. **Atha kho**ti-ādinā anvayato sarūpeneva amanuññatāya dassanaṁ. **"Kesalomādī"**ti saṅkhepato vuttamatthaṁ vibhāgena dassetuṁ **"yepī"**ti-ādi vuttaṁ.

Vaṇṇentoti vitthārento. **Asubhāyā**ti asubhamātikāya. **Phātikamman**ti bahulīkāro. Kilesacorehi anabhibhavanīyattā jhānaṁ **"cittamañjūsan"**ti vuttaṁ. **Nissāyā**ti pādakaṁ katvā.

Apare pana "tasmiṁ kira addhamāse na koci Buddhaveneyyo ahosi, tasmā Bhagavā evamāha--'icchāmahaṁ, bhikkhave'ti-ādī"ti vadanti. **Pare kirā**ti **kira**-saddo arucisaṁsūcanattho. Tenāha **"idaṁ pana icchāmattan"**ti.

Anekakāraṇasammissoti ettha kāraṇaṁ nāma kāyassa asuciduggandhajegucchapaṭikūlatāva. **Sabbamakaṁsū**ti puthujjanā nāma sāvajjepi tattha anavajjasaññino hutvā karaṇakārāpanasamanuññatābhedaṁ sabbaṁ pāpaṁ akaṁsu (SṬ.54.9/CS:pg.2.520) Kāmaṁ dasānussatiggahaṇeneva ānāpānassati gahitā, sā pana tattha sannipatitabhikkhūsu bahūnaṁ sappāyā sātthikā ca, tasmā puna gahitā. Tathā hi Bhagavā tameva kammaṭṭhānaṁ imasmiṁ Sutte kathesi. Āhāre paṭikūlasaññā asubhakammaṭṭhānasadisā, cattāro pana āruppā ādikammikānaṁ ayogyāti tesaṁ idha aggahaṇaṁ daṭṭhabbaṁ.

Vesāliṁ upanissāyāti Vesālīnagaraṁ gocaragāmaṁ katvā. **Muhuttenevā**ti Satthari saddhamme ca gāravena upagatabhikkhūnaṁ vacanasamanantarameva uṭṭhahiṁsūti katvā vuttaṁ. Buddhakāle kira bhikkhū Bhagavato sandesaṁ sirasā sampaṭicchituṁ ohitasotā viharanti.

Ānāpānapariggāhikāyāti assāsapassāse pariggaṇhanavasena pavattāya satiyā. **Sampayutto samādhī**ti tāya sampayutta-aññamaññapaccayabhūtāya uppanno samādhi. **Ānāpānassatiyaṁ vā samādhī**ti iminā upanissayapaccayasabhāvampi dasseti, ubhayatthāpi sahajātādīnaṁ sattannampi paccayānaṁ vasena paccayabhāvaṁ dasseti. "Yathāpaṭipannā me sāvakā cattāro satipaṭṭhāne bhāventī"ti-ādīsu

uppādanavaḍḍhanaṭṭhena bhāvanāti vuccatīti tadubhayavasena atthaṁ dassento **“bhāvitoti uppādito vaḍḍhito vā”**ti āha. Tattha bhāvaṁ vijjamānataṁ ito gatoti **bhāvito,** uppādito paṭiladdhamattoti attho. Uppanno pana laddhāsevano **bhāvito,** paguṇabhāvaṁ āpādito vaḍḍhitoti attho. **Bahulīkato**ti bahulaṁ pavattito. Tena āvajjanādivasībhāvappattimāha. Yo hi vasībhāvamāpādito, so icchiticchitakkhaṇe samāpajjitabbato punappunaṁ pavattissati. Tena vuttaṁ **“punappunaṁ kato”**ti. Yathā “idheva, bhikkhave, samaṇo (ma.ni.1.139 a.ni.4.241), vivicceva kāmehī”ti (dī.ni.1.226 ma.ni.1.271 saṁ.ni.2.152 a.ni.4.123) ca evamādīsu paṭhamapade vutto eva-saddo dutiyādīsupi vuttoyeva hoti, evamidhāpīti āha **“ubhayattha evasaddena niyamo veditabbo”**ti. Ubhayattha niyamena laddhaguṇaṁ dassetuṁ **“ayaṁ hī”**ti-ādi vuttaṁ.

Asubhakammaṭṭhānanti asubhārammaṇaṁ jhānamāha. Tañhi asubhesu yogakammabhāvato yogino sukhavisesānaṁ kāraṇabhāvato ca **“asubhakammaṭṭhānan”**ti vuccati. **Kevalan**ti iminā ārammaṇaṁ nivatteti. **Paṭivedhavasenā**ti (SṬ.54.9/CS:pg.2.521) jhānapaṭivedhavasena. Jhānañhi bhāvanāvisesena ijjhantaṁ attano visayaṁ paṭivijjhantameva pavattati yathāsabhāvato paṭivijjhiyati cāti paṭivedhoti vuccati. **Oḷārikārammaṇattā**ti bībhacchārammaṇattā. **Paṭikūlārammaṇattā**ti jigucchitabbārammaṇattā. **Pariyāyenā**ti kāraṇena, lesantarena vā. **Ārammaṇasantatāyā**ti anukkamena vicitabbataṁ pattārammaṇassa paramasukhumataṁ sandhāyāha. Santehi sannisinne ārammaṇe pavattamāno dhammo sayampi sannisinnova hoti. Tenāha **“santo vūpasanto nibbuto”**ti, nibbutasabbapariḷāhoti attho. Ārammaṇasantatāya tadārammaṇānaṁ dhammānaṁ **santatā** lokuttaradhammārammaṇāhi paccavekkhaṇāhi veditabbā.

Nāssa santapaṇītabhāvāvahaṁ kiñci secananti **asecanako**. Asecanakattā **anāsittako,** anāsittakattā eva **abbokiṇṇo,** asammisso parikammādinā. Tato eva **pāṭiyekko** visuṁyeveko. **Āveṇiko** asādhāraṇo. Sabbametaṁ sarasato eva santabhāvaṁ dassetuṁ vuttaṁ, parikammaṁ vā santabhāvanimittaṁ. **Parikamman**ti ca kasiṇakaraṇādinimittuppādapariyosānaṁ, tādisaṁ ettha natthīti adhippāyo. Tadā hi kammaṭṭhānaṁ nirassādattā asantaṁ appaṇītaṁ siyā. Upacāre vā natthi ettha santatāti yojanā. Yathā upacārakkhaṇe nīvaraṇādivigamena aṅgapātubhāvena ca paresaṁ santatā hoti, na evamimassa. Ayaṁ pana ādisamannā …pe… paṇīto cāti yojanā. **Kecī**ti uttaravihāravāsino. **Anāsittako**ti upasecanena anāsittako. Tenāha-- **“ojavanto”**ti ojavantasadisoti attho. **Madhuro**ti iṭṭho. Cetasikasukhapaṭilābhasaṁvattanaṁ tikacatukkajjhānavasena, upekkhāya vā santabhāvena sukhagatikattā sabbesampi jhānānaṁ vasena veditabbaṁ. Jhānasamuṭṭhānapaṇītarūpaphuṭṭhasarīratāvasena pana kāyikasukhapaṭilābhasaṁvattanaṁ daṭṭhabbaṁ, tañca kho jhānato vuṭṭhitakāle. Imasmiṁ pakkhe **“appitappitakkhaṇe”**ti idaṁ hetumhi bhummavacanaṁ daṭṭhabbaṁ.

Avikkhambhiteti jhānena sakasantānato anīhate appahīne. **Akosallasambhūte**ti akosallaṁ vuccati avijjā, tato sambhūte. Avijjāpubbaṅgamā hi sabbe pāpadhammā. **Khaṇenevā**ti attano pavattikkhaṇeneva. **Antaradhāpetī**ti ettha antaradhāpanaṁ vināsanaṁ, taṁ pana jhānakattukaṁ (SṬ.54.9/CS:pg.2.522) idhādhippetanti pariyuṭṭhānappahānaṁ hotīti āha-- **“vikkhambhetī”**ti. **Vūpasametī**ti visesena upasameti. Visesena upasamanaṁ pana sammadeva upasamanaṁ hotīti āha **“suṭṭhu upasametī”**ti. Sāsanikassa jhānabhāvanā yebhuyyena nibbedhabhāgiyā hotīti āha **“nibbedhabhāgiyattā”**ti. Ariyamaggassa pādakabhūto ayaṁ samādhi anukkamena vaḍḍhitvā ariyamaggabhāvaṁ upagato viya hotīti āha **“anupubbena ariyamaggavuḍḍhippatto”**ti. Ayaṁ panattho virāganirodhapaṭinissaggānupassanānaṁ

vasena sammadeva yujjati. Sesaṁ suviññeyyameva.

(SṬ.54.10.)10. Kimilasuttavaṇṇanā

986. **Thero**ti Ānandatthero. **Ayaṁ desanā**ti "kathaṁ vibhāvito nu kho Kimilā"ti-ādinā pavattā desanā. **Kāyaññataran**ti rūpakāye aññatarakoṭṭhāse. **Evan**ti yathā ānāpānaṁ anussaranto bhikkhu kāye kāyānupassī jāto, evaṁ sabbattha vāresu vedanānupassīti-ādi attho veditabbo.

Desanāsīsanti desanāpadesaṁ. Manasikārapadesena vedanā vuttāti taṁ sabbaṁ sarūpato aññāpadesato apadisati. **Yatheva hī**ti-ādinā tattha nidassanaṁ dasseti. **Cittasaṅkhārapadadvaye**ti "cittasaṅkhārapaṭisaṁvedī passambhayaṁ cittasaṅkhāran"ti etasmiṁ padadvaye.

Evaṁ santepīti pītimanasikāracittasaṅkhārapadesena yadi vedanā vuttā, evaṁ santepi. **Esā** yathāvuttā **vedanā ārammaṇaṁ na hoti**. Vedanārammaṇā ca anupassanā, **tasmā vedanānupassanā na yujjati**. Yadi evaṁ mahāsatipaṭṭhānādīsu "vedanā vediyatī"ti vuttaṁ, taṁ kathanti āha--"mahāsatipaṭṭhānādīsupī"ti-ādi. Tattha **sukhādīnaṁ vatthun**ti sukhādīnaṁ uppattiyā vatthubhūtaṁ rūpasaddādiṁ ārammaṇaṁ katvā vedanā vediyati, na puggalo puggalasseva abhāvato. **Vedanāppavattiṁ upādāya** nissāya yathā "puggalo vedanaṁ vediyatī"ti **vohāramattaṁ hoti**. Evaṁ idhāpi vedanāya assāsapassāse ārabbha pavatti, tathā pavattamanasikārasīsena "vedanāsu vedanānupassī bhikkhu tasmiṁ samaye viharatī"ti vutto. **Taṁ sandhāyā**ti taṁ vedanāya ārammaṇabhāvaṁ sandhāya (SṬ.54.10/CS:pg.2.523) **Ādīnaṁ** padānaṁ. **Etassa** "vedanānupassanā na yujjatī"ti vutta-anuyogassa.

Sappītike dve jhāne samāpajjatīti pītisahagatāni paṭhamadutiyajjhānāni paṭipāṭiyā samāpajjati. **Tassā**ti tena. Paṭisaṁviditasaddāpekkhāya hi kattu-atthe etaṁ sāmivacanaṁ. **Samāpattikkhaṇe**ti samāpajjanakkhaṇe. **Jhānapaṭilābhenā**ti jhānena samaṅgībhāvena. **Ārammaṇato**ti ārammaṇamukhena tadārammaṇajhānapariyāpannā **pīti paṭisaṁviditā hoti,** ārammaṇassa paṭisaṁviditattāti vuttaṁ hoti. Yathā nāma sappapariyesanaṁ carantena tassa āsaye paṭisaṁvidite sopi paṭisaṁvidito hoti mantāgadabalena tassa gahaṇassa sukarattā, evaṁ pītiyā āsayabhūte ārammaṇe paṭisaṁvidite sā pīti paṭisaṁviditāva hoti salakkhaṇato sāmaññalakkhaṇato ca tassā gahaṇassa sukarattā. **Vipassanakkhaṇe**ti vipassanāpaññāya tikkhavisadabhāvappattāya visayato dassanakkhaṇe. **Lakkhaṇappaṭivedhenā**ti pītiyā salakkhaṇassa sāmaññalakkhaṇassa ca paṭivijjhanena. Yañhi pītiyā visesato sāmaññato ca lakkhaṇaṁ, tasmiṁ vidite sā yāthāvato viditā eva hoti. Tenāha **"asammohato pīti paṭisaṁviditā hotī"**ti.

Idāni tamatthaṁ pāḷiyā eva vibhāvetuṁ **"vuttañhetan"**ti-ādimāha. Tattha **dīghaṁ assāsavasenā**ti dīghassa assāsassa ārammaṇabhūtassa vasena. Pajānato sā pīti paṭisaṁviditā hotīti sambandho. **Cittassa ekaggataṁ avikkhepaṁ pajānato**ti jhānapariyāpannaṁ "avikkhepo"ti laddhanāmaṁ cittassekaggataṁ taṁsampayuttāya paññāya pajānato. Yathā hi ārammaṇamukhena pīti paṭisaṁviditā hoti, evaṁ taṁsampayuttadhammāpi ārammaṇamukhena paṭisaṁviditā eva hontīti. **Sati upaṭṭhitā hotī**ti dīghaṁ assāsavasena jhānasampayuttā sati tasmiṁ ārammaṇe upaṭṭhitā ārammaṇamukhena jhānepi upaṭṭhitā nāma hoti. **Tāya satiyā**ti evaṁ upaṭṭhitāya tāya satiyā yathāvuttena tena ñāṇena suppaṭividitattā ārammaṇassa tassa vasena tadārammaṇā sā pīti paṭisaṁviditā hoti. **Dīghaṁ passāsavasenā**ti-ādīsupi imināva nayena attho

veditabbo. Tena vuttaṁ **“eteneva nayena avasesapadānipi atthato veditabbānī”**ti.

Yathevāti-ādīsu (SṬ.54.10/CS:pg.2.524) ayaṁ saṅkhepattho--jhānapaṭilābhena yathā ārammaṇato pīti-ādayo paṭisaṁviditā honti tena vinā tesaṁ appavattanato. Evaṁ jhānasampayuttena taṁpariyāpannena vedanāsaṅkhātamanasikārapaṭilābhena ārammaṇato vedanā paṭisaṁviditā hoti aruṇuggamena viya sūriyassa tena vinā vedanāya appavattanato. Tasmā vuttanayena atisayappavatti vedanā suppaṭividitā, tasmā suvuttametanti pubbe vuttacodanaṁ nirākaroti.

Ārammaṇeti assāsapassāsanimittaṁ vadati. **Cittānupassīyeva nāmesa hoti** asammohato cittassa paṭisaṁviditattā. Tenāha **“tasmā”**ti-ādi. **Cittapaṭisaṁviditavasenā**ti **ādi**-saddena itarā tissopi cittānupassanā saṅgaṇhāti.

Soti dhammānupassanaṁ anuyutto bhikkhu. **Yaṁ taṁ pahānaṁ** pahāyakañāṇaṁ. **Paññāyā**ti aparāya vipassanāpaññāya aniccavirāgādito disvā duvidhāyapi ajjhupekkhitā hoti. **Idañhi catukkan**ti aniccānupassanādivasena vuttaṁ catukkaṁ. **Tassāpi** dhammānupassanāya. Pajahatīti **pahānan**ti āha **“niccasaññaṁ …pe… pahānakarañāṇaṁ adhippetan”**ti. **Vipassanāparamparan**ti paṭipāṭiyā vipassanamāha. **Pathapaṭipannaṁ ajjhupekkhatī**ti majjhimāya paṭipattiyā sammadeva vīthipaṭipannaṁ bhāvanācittaṁ paggahaniggahānaṁ akaraṇena ajjhupekkhati. **Ekato upaṭṭhānan**ti yasmā majjhimasamathavīthinātivattiyā tattha ca pakkhandanena indriyānaṁ ekarasabhāvena, tatramajjhattatāya bhāvato avisesaṁ ekaggabhāvūpagamanena ekantato upaṭṭhāti, tasmā na tattha kiñci kātabbanti ajjhupekkhati. **Tatthā**ti evaṁ ajjhupekkhane. **Sahajātānampi ajjhupekkhanā hoti** tesaṁ pavattanākārassa ajjhupekkhanato. “Paññāya disvā”ti vuttattā **ārammaṇa-ajjhupekkhanā adhippetā**. Na kevalaṁ nīvaraṇādidhamme ajjhupekkhitā, atha kho abhijjhā …pe… paññāya disvā ajjhupekkhitā hotīti yojanā.

Paṁsupuñjaṭṭhāniyassa kilesassa uppattiṭṭhānadassanatthaṁ **“catumahāpatho viya cha āyatanāni”**icceva vuttaṁ. Kāyādayo cattāro ārammaṇasatipaṭṭhānā. **Catūsu ārammaṇesū**ti kāyādīsu catūsu ārammaṇesu **pavattā** (SṬ.54.10/CS:pg.2.525) **cattāro satipaṭṭhānā** paṁsupuñjaṭṭhāniyassa kilesassa upahananato.

Ekadhammavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Dutiyavaggo

(SṬ.54.11~12.)1~2. Icchānaṅgalasuttādivaṇṇanā

987-988. **Kasmā**ti-ādi vihārasamāpatti-ācikkhaṇe kāraṇaṁ vibhāvetuṁ āraddhaṁ.

Eva-vākāroti eva-kāro vā-kāro ca. **Ekantasantattā** ekantena santamanasikārabhāvato. Sekkhavacaneneva tesaṁ sikkhitabbassa atthibhāve siddhepi sikkhitabbarahitesu tesupi sekkhapariyāyassa vuccamānattā sikkhitabbasaddena sekkhe visesetvā vuttā. Āsavakkhayatthaṁ sikkhitabbassa abhāvepi diṭṭhadhammasukhavihāratthaṁ jhānādisikkhanena vinā sikkhitabbābhāvā **“asekkhā nāmā”**ti vuttā. Buddhānaṁ pana sabbaso sammadeva pariniṭṭhitasikkhattā “sikkhāmī”ti na vuttaṁ. Ānāpānajjhānaphalasamāpatti **Tathāgatavihāro**.

(SṬ.54.13~20.)3~10. Paṭhama-ānandasuttādivaṇṇanā

989-996. **Aniccādivasenā**ti aniccadukkhānattavasena. **Pavicinati** pakārehi vicinati. **Nikkilesā**ti apagatakilesā vikkhambhitakilesā. Pītisambojjhaṅgo, passaddhisambojjhaṅgoti pāṭho.

Yāya anosakkanaṁ anativattanañca hoti, ayaṁ tatramajjhattupekkhā **majjhattākāro**ti vuttā. **Ekacittakkhaṇikā**ti ekacittuppādapariyāpannattā.

Cattunnaṁ catukkānaṁ vasena **soḷasakkhattukā**. Ānāpānasannissayena pavattattā ārammaṇavasena pavattā ānāpānārammaṇāpi aparabhāge sati ānāpānassatīti pariyāyena vattabbataṁ arahatīti **"ānāpānassati missakā kathitā"**ti vuttaṁ. **Ānāpānamūlakā**ti ānāpānasannissayena (SṬ.54.13~20/CS:pg.2.526) pavattā satipaṭṭhānā. **Tesaṁ mūlabhūtā**ti tesaṁ satipaṭṭhānānaṁ mūlakāraṇabhūtā. **Bojjhaṅgamūlakā**ti bojjhaṅgapaccayabhūtā. **Tepi bojjhaṅgā**ti ete vīsati satipaṭṭhānahetukā bojjhaṅgā. **Vijjāvimuttipūrakā**ti tatiyavijjāya tassa phalassa ca paripūraṇavasena pavattā bojjhaṅgā. **Phalasampayuttā**ti catutthaphalasampayuttā, catubbidhaphalasampayuttā vā.

Dutiyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.
Ānāpānasaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

SṬ.55.Sotāpattisaṁyuttaṁ

1. Veḷudvāravaggo

(SṬ.55.1.)1. Cakkavattirājasuttavaṇṇanā

997. **Anuggahagarahaṇesu** (SṬ.55.1/CS:pg.2.527) **nipāto**ti anuggaṇhanagarahatthajotako nipāto. Kimettha anuggaṇhāti, kiṁ vā garahatīti āha **"catunnan"**ti-ādi. Tattha **anuggaṇhanto** anucchavikaṁ katvā gaṇhanto. **Garahanto** nindanto. Issarasīlo issaro, tassa bhāvo **issariyaṁ,** pabhutā. Adhīnaṁ pati adhipati, tassa bhāvo **ādhipaccaṁ,** sāmibhāvoti āha-- **"issariyādhipaccan"**ti-ādi. **Anantakānī**ti antarahitāni.

Aveccappasādenāti vatthuttayassa guṇe yāthāvato avecca pavisitvā pasādo. So pana kenaci calanarahitoti āha **"acalappasādenā"**ti. **Maggenā**ti ariyamaggena. **Āgatappasādo** tassa adhigamena laddhappasādo. **Apubbaṁ acariman**ti ekajjhaṁ. Ariyasāvakānañhi ariyamaggo uppajjantova tīsu vatthūsu aveccappasādaṁ āvahanto eva uppajjati. **Tesan**ti visayabhūtānaṁ tiṇṇaṁ vatthūnaṁ vasena tidhā vutto. **Yasmā ca** atthato **eko, tasmāva ninnānākaraṇo hoti** pavattaṭṭhānabhede satipi. **Ariyasāvakassa hī**ti-ādinā nayena tamatthaṁ vivarati. **Pasādo** okappanā. **Pemaṁ** bhatti. **Gāravaṁ** garukaraṇaṁ. **Mahantaṁ** uḷāraṁ. **Etaṁ** vibhāgena **natthi** sabbattha samānattā.

Evanti bhavantarepi akopanīyatāya. **Sadisavasenā**ti aññehi akhaṇḍādīhi sadisavasena. Tenāha **"mukhavaṭṭi yañhi chinne"**ti-ādi. Khaṇḍā etissā atthīti **khaṇḍā**. Esa nayo sesesupi. Pātimokkhe āgatānukkamena sīlassa ādimajjhavibhāgo veditabbo. **Dvinnaṁ vā tiṇṇaṁ vā**ti sīlakoṭṭhāsānaṁ. **Ekantaraṁ bhinnan**ti abhinnena ekantaraṁ hutvā bhinnaṁ. **Tesaṁ** khaṇḍādīnaṁ. "Bhujissehī"ti uttarapadalopena niddesoti āha

“bhujissabhāvakarehī”ti. **Idaṁ vītikkantan**ti idampi sīlaṁ vītikkantaṁ. “Ayaṁ sīlassa vītikkamo”ti **evaṁ parāmasituṁ asakkuṇeyyehi**.

(SṬ.55.2.)2. Brahmacariyogadhasuttavaṇṇanā

998. **Yesan**ti (SṬ.55.2/CS:pg.2.528) aniyamato saddhādīnamādhārabhūtapuggaladassanaṁ. **Buddhe pasādo gahito**. So hi itarehi paṭhamaṁ gahetabboti. **Ariyakantāni sīlāni gahitāni** sotāpannassa sīlānaṁ adhippetattā. **Saṅghe pasādo gahito** dhammappasādassa anantaraṁ vuccamānattā. **Dhamme pasādo gahito** aveccappasādabhāvato. Sotaṁ ariyamaggaṁ ādito patti sotāpatti, tassā aṅgāni **sotāpattiyaṅgāni**. **Paccentī**ti pajāyanti adhigacchanti. Tenāha **“pāpuṇantī”**ti. **Brahmacariyan**ti maggabrahmacariyaṁ. **Katarapasādo** vattamānoti adhippāyo. **Maggappasādo**ti maggasampayutto pasādo. **Āgatamaggassā**ti adhigatamaggassa. **Missakappasādo eso**ti tasmā ubhopi therā paṇḍitā bahussutā.

(SṬ.55.3.)3. Dīghāvu-upāsakasuttavaṇṇanā

999. Yadaggena tasmiṁ upāsake yathāvuttāni sotāpattiyaṅgāni saṁvijjanti, tadaggena so tesu vattissatīti āha **“catūsu sotāpattiyaṅgesu sandissasī”**ti. Vijjaṁ bhajantīti **vijjābhāgiyā,** tesu koṭṭhāsesu pariyāpannāti vuttaṁ **“vijjābhāgiyeti vijjākoṭṭhāsike”**ti.

(SṬ.55.4~5.)4~5. Paṭhamasāriputtasuttādivaṇṇanā

1000-1001. “Sotāpattī”ti paṭhamamaggo adhippeto, tassa adhigamūpāyo **sotāpattiyaṅgaṁ**. Tenāha **“sotāpattiyā pubbabhāgapaṭilābhaṅgan”**ti. **Sotāpatti-atthāyā**ti sotāpattimaggatthāya. **Aṅgan**ti kāraṇaṁ. **Itare** ratanattayappasādādayo. Pubbabhāgiyāya **sotāpattiyā aṅgaṁ** kāraṇanti.

(SṬ.55.6.)6. Thapatisuttavaṇṇanā

1002. (vitānaṁ kāyānaṁ kālanakāya, kāraṇassa upagatānaṁ sātapariyā sijjhati. Tattha kāyaparipajjhāyamukhena tantiṁ ṭhapesi Bhagavā. Na hi passatha namatthehi karaṇe niratthako piti vattati. **“Niyatattā”**ti vuttaṁ. Tameva niyamaṁ **“majjhimapadeseyevā”**ti avadhāraṇena vibhāveti (SṬ.55.6./CS:pg.2.529) Mahāmaṇḍalacārikaṁ carantopi majjhimapadesassa antanteneva carati. Tattha ca vineyyajanassa samosaraṇatā mattapanavācamahatthasupananti.) [Etthantare pāṭho asuddho dussodhanīyo ca, suddhapāṭho gavesitabbo.] Aruṇuṭṭhāpanampi tattheva hoti. Paccantapadese pana dūre vineyyajanā honti, tattha gantvā maggaphalesu patiṭṭhāpetvā tato paccāgantvā majjhimapadese eva vāsaṁ upagacchati, tattha manussehi katānaṁ kārānaṁ mahapphalabhāvaniyamanatthanti daṭṭhabbaṁ. “Āsanne no Bhagavā”ti idaṁ nidassanamattanti dassento **“na kevalan”**ti ādimāha.

Sakiñcanasapalibodhanaṭṭhenāti ettha kiñcanaṁ palibodho asamāpitakiccatā, tadubhayassa atthibhāvenāti attho. **Mahāvāse**ti mahāgehe.

Dvepi janāti Isidattapurāṇā. **Sitaṁ** nāma mandahasitaṁ. **Hasitaṁ** nāma vissaṭṭhahasitaṁ. **Muttacāgo**ti-ādīsu yaṁ vattabbaṁ, taṁ **Visuddhimaggaṭīkāyaṁ** (visuddhi. mahāṭī. 1.160) vuttanayena veditabbaṁ. **Saṁvibhāge**ti parassa dānavasena saṁvibhajane. **Akatavibhāgan**ti deyyadhammavasena na katavibhāgaṁ. Puggalavasena pana "sīlavantehī"ti vuttattā katavibhāgameva mahapphalatākaraṇena. Tenāha **"sabbaṁ dātabbameva hutvā ṭhitan"**ti.

(Etthantare pāṭho asuddho dussodhanīyo ca, suddhapāṭho gavesitabbo.)

(SṬ.55.7.)7. Veḷudvāreyyasuttavaṇṇanā

1003. **Paveṇi-āgatassā**ti anekapurisayugavasena paramparāgatassa. **Attani upanetabban**ti attani netvā parasmiṁ upanetabbaṁ. Tenāha **"yo kho myāyaṁ dhammo appiyo amanāpo, parassapeso dhammo appiyo amanāpo"**ti-ādi. **Amantabhāsenā**ti samphassa samphappalāpassa amantāya mantārahitabhāsanena.

(SṬ.55.8~9.)8~9. Paṭhamagiñjakāvasathasuttādivaṇṇanā

1004-5. **Dve gāmā** dvinnaṁ ñātīnaṁ gāmāti katvā. **Ñātike**ti evaṁladdhanāme ekasmiṁ gāmake. **Giñjakāvasathe**ti giñjakā vuccanti iṭṭhakā, giñjakāhi eva kato āvasatho, tasmiṁ. So kira āvāso yathā (SṬ.55.8~9/CS:pg.2.530) sudhāhi parikammena payojanaṁ natthi, evaṁ iṭṭhakāhi eva cinitvā kato. Tena vuttaṁ **"iṭṭhakāmaye āvasathe"**ti. Tulāthambhadvārabandhakavāṭaphalakāni pana dārumayā eva. Oraṁ vuccati kāmadhātu, paccayabhāvena taṁ oraṁ bhajantīti **orambhāgiyāni,** orambhāgassa vā hitāni **orambhāgiyāni**. Tenāha **"heṭṭhābhāgiyānan"**ti-ādi. **Tīhi maggehī**ti heṭṭhimehi tīhi maggehi. Tehi pahātabbatāya hi tesaṁ saññojanānaṁ orambhāgiyatā, oraṁ bhañjiyāni vā **orambhāgiyāni** vuttāni niruttinayena. Idāni byatirekamukhena nesaṁ orambhāgiyabhāvaṁ vibhāvetuṁ **"tatthā"**ti-ādi vuttaṁ. Vikkhambhitāni samatthatāvighātena puthujjanānaṁ, samucchinnāni sabbaso abhāvena ariyānaṁ rūpārūpabhavūpapattiyā vibandhanāya na hontīti vuttaṁ **"avikkhambhitāni maggena vā asamucchinnānī"**ti. **Nibbattivasenā**ti paṭisandhiggahaṇavasena gantuṁ na denti. Mahaggatabhavagāmikammāyūhanassa vibandhanato **sakkāyadiṭṭhi-ādīni tīṇi** saññojanāni kāmacchandabyāpādā viya mahaggatabhavūpapattiyā visesapaccayattā **tattha** mahaggatabhave **nibbattampi** tannibbattihetukammaparikkhaye kāmabhavūpapattipaccayatāya mahaggatabhavato **ānetvā idheva** kāmabhave eva **nibbattāpenti**. Tasmā **sabbānipi** pañcapi saṁyojanāni **orambhāgiyāneva**. **Paṭisandhivasena anāgamanasabhāvo**ti paṭisandhiggahaṇavasena tasmā lokā idha na āgamanasabhāvo. Buddhadassana-theradassana-dhammassavanānaṁ pana atthāya assa āgamanaṁ anivāritaṁ.

Kadāci uppattiyā viraḷākāratā, pariyuṭṭhānamandatāya abahalatāti **dvedhāpi tanubhāvo**. **Abhiṇhan**ti bahuso. **Bahalabahalā**ti tibbatibbā. Yattha uppajjanti, taṁ santānaṁ maddantā pharantā sādhentā andhakāraṁ karontā uppajjanti, dvīhi pana maggehi pahīnattā tanukatanukā mandamandā uppajjanti. **Puttadhītaro hontī**ti idaṁ akāraṇaṁ. Tathā hi aṅgapaccaṅgaparāmasanamattenapi te honti. **Idan**ti "rāgadosamohānaṁ tanuttā"ti idaṁ vacanaṁ. **Bhavatanukavasenā**ti appakabhavavasena. **Tan**ti Mahāsīvattherassa vacanaṁ paṭikkhittanti sambandho. Ye bhavā ariyānaṁ

labbhanti, te paripuṇṇalakkhaṇabhavā eva. Ye na labbhanti, tattha kīdisaṁ taṁ bhavatanukaṁ. Tasmā ubhayathāpi bhavatanukassa asambhavo evāti dassetuṁ **"sotāpannassā"**ti-ādi vuttaṁ. **Aṭṭhame bhave bhavatanukaṁ natthi** aṭṭhamasseva bhavassa sabbasseva abhāvato. Sesesupi eseva nayo.

Kāmāvacaralokaṁ (SṬ.55.8~9/CS:pg.2.531) **sandhāya vuttaṁ** itarassa lokassa vasena tathā vattuṁ asakkuṇeyyattā. Yo hi sakadāgāmī devamanussalokesu vomissakavasena nibbattati, sopi kāmabhavavaseneva paricchinditabbo. Bhagavatā ca kāmaloke ṭhatvā--"sakideva imaṁ lokaṁ āgantvā"ti vuttaṁ. **Imaṁ lokaṁ āgantvā**ti ca iminā pañcasu sakadāgāmīsu cattāro vajjetvā ekova gahito. Ekacco hi idha sakadāgāmiphalaṁ patvā idheva parinibbāyati, ekacco idha patvā devaloke parinibbāyati, ekacco devaloke patvā tattheva parinibbāyati, ekacco devaloke patvā idhūpapajjitvā parinibbāyati, ime cattāro idha na labbhanti. Yo pana idha patvā devaloke yāvatāyukaṁ vasitvā puna idhūpapajjitvā parinibbāyati, ayamidha adhippeto. Aṭṭhakathāyaṁ pana "imaṁ lokanti kāmabhavo adhippeto"ti imamatthaṁ vibhāvetuṁ **"sace hī"**ti-ādinā aññaṁyeva catukkaṁ dassitaṁ.

Catūsu …pe… sabhāvoti attho apāyagamanīyānaṁ pāpadhammānaṁ sabbaso pahīnattā. **Dhammaniyāmenā**ti maggadhammaniyāmena **niyato** uparimaggādhigamassa avassaṁbhāvibhāvato. Tenāha "sambodhiparāyaṇo"ti. **Tesaṁ tesaṁ ñāṇagatin**ti tesaṁ tesaṁ sattānaṁ "asuko sotāpanno, asuko sakadāgāmī"ti-ādinā taṁtaṁñāṇādhigamanaṁ ñāṇūpapattiṁ. **Ñāṇābhisamparāyan**ti tato parampi--"niyato sambodhiparāyaṇo sakideva imaṁ lokaṁ āgantvā dukkhassantaṁ karissatī"ti-ādinā ñāṇasahitaṁ upapattipaccayabhavaṁ. **Olokentassa** ñāṇacakkhunā apekkhantassa. Kevalaṁ **kāyakilamathova,** na tena kāci paresaṁ atthasiddhīti adhippāyo. **Cittavihesā** cittakhedo, sā kilesūpasaṁhitattā **Buddhānaṁ natthi**.

Ādissati ālokīyati attā etenāti ādāsaṁ, dhammabhūtaṁ ādāsaṁ **dhammādāsaṁ,** ariyamaggañāṇassetaṁ adhivacanaṁ. Tena hi ariyasāvako catūsu ariyasaccesu viddhastasammohattā attānaṁ yāthāvato ñatvā yāthāvato byākareyya, tappakāsanato pana dhammapariyāyassa suttassa dhammādāsatā veditabbāti. **Yena dhammādāsenā**ti idha pana maggadhammameva vadati. Sesaṁ uttānatthattā suviññeyyamevāti.

Veḷudvāravaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Rājakārāmavaggo

(SṬ.55.11.)1. Sahassabhikkhunisaṅghasuttavaṇṇanā

1007. Dhammikattā (SṬ.55.11/CS:pg.2.532) desavāsīhi anukampito rājāti rājako, tassa ārāmo **rājakārāmo,** tasmiṁ. **Bhūmisīsaṁ** seṭṭhappadeso, yattha vasanto lābhaggayasaggappatto hotīti tesaṁ adhippāyo.

Vārāpehīti paṭisedhehi. **Yujjhāpetun**ti kalahaṁ kārāpetuṁ. **Puna āgacchantā**ti aparasmiṁ saṁvacchare āgacchantā. **Ubbaṭṭetvā**ti mahatī vīciyo ubbaṭṭetvā. Yathā tassa sakalameva raṭṭhaṁ ekodakībhūtaṁ hoti, evaṁ katvā samuddameva jātaṁ. Tena vuttaṁ **"samuddameva akaṁsū"**ti.

Isīnamantaraṁ katvāti isīnaṁ kāraṇaṁ katvā, isīnaṁ hetūti attho, isīnaṁ vā antarabhedaṁ katvā. Tathā loke kolāhalassa patthaṭataṁ vibhāvento Bhagavā **"me**

sutan”ti āha paccakkhato jānampi. **Ucchinno**ti kulacchedena ucchinno. Na kevalaṁ sayameva, atha kho **saha raṭṭhehi**. **Vibhavan**ti vināsaṁ upagato.

Taṁ sandhāyetaṁ vuttanti taṁ yathāvuttaṁ Pasenadinā kosalarājena kāritaṁ vihāraṁ sandhāya etaṁ “rājakārāme”ti vuttaṁ.

(SṬ.55.12~13.)2~3. Brāhmaṇasuttādivaṇṇanā

1008-9. **Udayagāminin**ti ārambhato paṭṭhāya sampatti-āvahaṁ.

(SṬ.55.14.)4. Duggatibhayasuttavaṇṇanā

1010. Duṭṭhā gati nipphatti duggati, duggatabhāvo dāliddiyaṁ, tadeva bhayaṁ, taṁ sabbaṁ anavasesaṁ vā **duggatibhayaṁ** daliddabhayaṁ. Sammadeva atikkantoti **samatikkanto**.

(SṬ.55.16.)6. Paṭhamamittāmaccasuttavaṇṇanā

1012. **Vohāramittā**ti taṁtaṁdānaggahaṇavasena vohārakā mittā. **Āmantanapaṭimantana-iriyāpathādīsupī**ti ālāpasallāpagamananisajjādi-atthasaṁvidhānādīsu (SṬ.55.16/CS:pg.2.533) **Ekato pavattakiccā**ti saha pavattakattabbā. Amā saha bhavantīti **amaccā**. “Amhākaṁ ime”ti ñāyantīti **ñātī,** āvāhavivāhasambaddhā. Tenāha **“sassusasurapakkhikā”**ti. Yonisambandhā vā **sālohitā**. Tenāha **“bhātibhaginimātulādayo”**ti.

(SṬ.55.17.)7. Dutiyamittāmaccasuttavaṇṇanā

1013. Kismiñci kassaci ca tathā tathā uppannassa pasādassa aññathābhāvo **pasādaññathattaṁ**. Bhūtasaṅghātassa ghana-ādikassa aññathābhāvo **bhāvaññathattaṁ**. Nirayādigati-antara-upapatti **gati-aññathattaṁ**. Sabhāvadhammānaṁ kakkhaḷaphusanādilakkhaṇassa aññathābhāvo **lakkhaṇaññathattaṁ**. “Ṭhitassa aññathattaṁ paññāyatī”ti evaṁ vuttaṁ aññathattaṁ **vipariṇāmaññathattaṁ**. Lakkhaṇaññathattaṁ na labbhati. Tenāha **“lakkhaṇaṁ pana na vigacchatī”**ti, sesaṁ labbhatīti. **Pathavīdhātuyā**ti sasambhārapathavīdhātuyā. **Āpodhātuyā**ti etthāpi eseva nayo. **Purimabhāvo**ti ghanakaṭhinabhāvo. **Bhāvaññathattaṁ** rasaññathattasabhāvo. **Gati-aññathattaṁ** uggatūpapatti. Tenāha **“tañhi ariyasāvakassa natthī”**ti. **Pasādaññathattampi natthiyeva** ariyasāvakassa.

Rājakārāmavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Saraṇānivaggo

(SṬ.55.21~22.)1~2. Paṭhamamahānāmasuttādivaṇṇanā

1017-18. **Samiddhan**ti sampuṇṇaṁ. **Supupphitan**ti upasobhitatāya supupphitasadisattā. Byūhā nāma yehi eva pavisanti, tehi eva nikkhamanti. Tenāha **"byūhā vuccanti avinibbiddharacchāyo"**ti. **Uddhatacārinā**ti yaṭṭhantarā.

(SṬ.55.23.)3. Godhasakkasuttavaṇṇanā

1019. **Tīhī**ti ratanattaye uppannehi tīhi pasādadhammehi. **Catūhī**ti tehi eva saddhiṁ sīlena. **Kocidevā**ti-ādi parikappavasena vuttaṁ Bhagavati (SṬ.55.23/CS:pg.2.534) attano saddhāya uḷāratamabhāvadassanatthaṁ. Tenāha **"Bhagavato sabbaññutāyā"**ti-ādi. **Dhammo samuppādo**ti vivādadhamma-uppattihetu. Tadeva hi sandhāyāha **"kiñcideva kāraṇan"**ti. **Kāraṇan**ti nānākāraṇaṁ. **Kalyāṇakusalavimuttan**ti akalyāṇaṁ akusalaṁ, tadidaṁ yathāvutta-appasādanena apanīta-atthadassanatthaṁ. **Assā**ti MahānāmaSakkassa. **Anavajjanadoso eso**ti catūsu dhammesu ekenapi samannāgato sotāpanno hotīti anujānitvā catūhipi samannāgatena ācikkhitabbanti yāthāvato anavajjanadosoti attho.

(SṬ.55.24.)4. Paṭhamasaraṇānisakkasuttavaṇṇanā

1020. **Pamāṇenā**ti ekena pamāṇena, na sabbaso. **Olokanaṁ khamantī**ti dassanamaggena catusaccadhammā paccattaṁ passitabbā paṭivijjhitabbā. Paṭhamamaggakkhaṇe hi catusaccadhammā ekadesatova diṭṭhā nāma honti. **"Parimuccatī"ti pana vattuṁ vaṭṭati** paṭivijjhanakiriyāya vattamānattā. **Agantvā** apāyesu anuppattirahattā. Tenāha **"na gacchatī"**ti, na uppajjatīti attho. **Mahāsārarukkhe dassento āha**--"yo koci viññujātiko mama ce gocaraṁ gacchati, ekassa āgamanaṁ avañjhaṁ amoghan"ti dassetuṁ.

(SṬ.55.25.)5. Dutiyasaraṇānisakkasuttavaṇṇanā

1021. **Dukkhettaṁ** nirojakaṁ, tāya eva dukkhettatāya visamaṁ hotīti āha **"visamakhettan"**ti. **Loṇūpahatan**ti jātasabhāvena loṇena ūsarena upahataṁ. **Khaṇḍānī**ti khaṇḍitāni. **Temetvā**ti temitattā. **Vātātapahatānī**ti cirakālaṁ vātena ceva ātapena ca upahatāni ābādhitāni.

(SṬ.55.26.)6. Paṭhama-anāthapiṇḍikasuttavaṇṇanā

1022. **Ṭhānan**ti ṭhānaso. Tenāha **"khaṇenā"**ti. Niyyānikanti pavattaṁ ñāṇapaṭirūpakaṁ pakatipurisantarajānanādimicchāñāṇaṁ. Taṁ pana aniyyānikaṁ "niyyānikan"ti paccavekkhaṇavasena pavatteyyāti āha **"micchāpaccavekkhaṇenā"**ti. Guṇaviyuttassa attano sakattani avaṭṭhānasaṅkhātā vimutti **micchāvimutti**.

(SṬ.55.27.)7. Dutiya-anāthapiṇḍikasuttavaṇṇanā

1023. Yathākammaṁ (SṬ.55.27/CS:pg.2.535) samparetabbato samparāyo, peccabhavo, samparāyahetukaṁ **samparāyikaṁ,** maraṇabhayaṁ.

Saraṇānivaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Puññābhisandavaggo

(SṬ.55.31.)1. Paṭhamapuññābhisandasuttavaṇṇanā

1027. Avicchedena niccappavattiyamānāni puññāni abhisandanaṭṭhena **"puññābhisandā"**ti vuttā, tena puññanadiyoti attho vutto. Sukhassa āharaṇato ānayanato **sukhassāhāro**.

(SṬ.55.34.)4. Paṭhamadevapadasuttavaṇṇanā

1030. **Devānan**ti visuddhidevānaṁ. **Devapadānī**ti tesaṁ padāni devapadāni, devoti vā sammāsambuddho. **Devassa ñāṇena akkantapadānī**ti paṭivedhañāṇena ceva desanāñāṇena ca akkantapadāni. **Devā nāma** jātidevā. Tesampi devaṭṭhena devoti devadevo, sambuddho.

(SṬ.55.38.)8. Vassasuttavaṇṇanā

1034. **Pāraṁ vuccati nibbānaṁ** saṁsāramahoghassa paratīrabhāvato. Tenāha--"tiṇṇo pāraṅgato, thale tiṭṭhati brāhmaṇo (saṁ.ni.4.238 itivu. 69 pu.pa.188), ye janā pāragāmino"ti (dha.pa.85) ca. Atha vā pāti rakkhatīti **pāraṁ,** nibbānaṁ. Yo paṭivijjhati, taṁ vaṭṭadukkhato pāti rakkhati, accantahitena ca vimuttisukhena ca rameti, tasmā **pāran**ti vuccati. **Gacchamānā evā**ti pāraṁ nibbānaṁ gacchamānā eva. Te dhammā **āsavānaṁ khayāya saṁvattanti** sacchikiriyāpahānapaṭivedhānaṁ samakālattā.

(SṬ.55.40.)10. Nandiyasakkasuttavaṇṇanā

1036. **Pavivekatthāyā**ti (SṬ.55.40/CS:pg.2.536) pavivekasukhatthāya. **Paṭisallānatthāyā**ti bahiddhā nānārammaṇato cittaṁ paṭinivattetvā kammaṭṭhāne sammadeva līnatthāya.

Puññābhisandavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Sagāthakapuññābhisandavaggo

(SṬ.55.41.)1. Paṭhama-abhisandasuttavaṇṇanā

1037. **Saṅkhyā atthi** heṭṭhā mahāpathaviyā, upari ākāsena, parito

cakkavāḷapabbatena, majjhe tattha tattha ṭhitehi dīpapabbatapariyantehi paricchinnattā. Jānantena yojanato saṅkhātuṁ sakkāti adhippāyo. Mahāsarīramaccha-kumbhīla-yakkha-rakkhasa-mahānāgadānavādīnaṁ saviññāṇakānaṁ, baḷavāmukhapātālādīnaṁ aviññāṇakānaṁ bheravārammaṇānaṁ vasena **bahubheravaṁ**.

(SṬ.55.42.)2. Dutiya-abhisandasuttavaṇṇanā

1038. **Sambhede**ti sambhedaṁ samodhānaṁ gataṭṭhāne. **Yatthimā mahānadiyo saṁsandanti samentī**ti parikappavacanametaṁ. Tādisāsu hi mahānadīsu kāci puratthimasamuddaṁ paviṭṭhā, kāci pacchimaṁ.

(SṬ.55.43.)3. Tatiya-abhisandasuttavaṇṇanā

1039. "Kusale patiṭṭhito"ti ettha yaṁ accantikaṁ kusale patiṭṭhānaṁ. Taṁ dassento **"maggakusale patiṭṭhito"**ti āha, heṭṭhimamaggakusaleti adhippāyo. Tenāha **"bhāveti maggan"**ti. Ariyaphalaṁyeva **dhammasāro**. Kilesā khīyanti etthāti kilesakkhayo, nibbānaṁ, tasmiṁ **kilesakkhaye rato**.

(SṬ.55.44.)4. Paṭhamamahaddhanasuttavaṇṇanā

1040. Ariyānaṁ (SṬ.55.44/CS:pg.2.537) Buddhānaṁ dhanantipi ariyadhanaṁ, nibbānanti keci. Anayatopi visuddhaṭṭhena ariyañca taṁ dhanañca dhanāyitaṭṭhenāti ariyadhanaṁ, tena **ariyadhanena**. **Teneva bhogenā**ti ariyadhanabhogena.

Sagāthakapuññābhisandavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Sappaññavaggo

(SṬ.55.52.)2. Vassaṁvutthasuttavaṇṇanā

1048. **Samodhānetvā**ti yehi indriyādīhi bhāviyamānehi sotāpattimaggo anuppatto, tāneva. Dhammasamānatāya cetaṁ vuttaṁ. Aññāneva hi atthato taṁ taṁ maggaṁ sādhakāni indriyādīni. **Tanti paveṇī kathitā**ti yaṁ kañci vineyyapuggalaṁ anapekkhitvā kevalaṁ tantivasena ṭhiti kathitā.

(SṬ.55.53.)3. Dhammadinnasuttavaṇṇanā

1049. **Sattasu janesū**ti sattasu kittiyamānesu upāsakajanesu. **Gambhīrā**ti-ādīsu **dhammagambhīrā**ti pāḷigatiyā gambhīrā, tathā ca **sallasuttaṁ** heṭṭhā pakāsitameva. **"Cetanāhaṁ, bhikkhave, kammaṁ vadāmī"**ti-ādinā (a.ni. 6.63 kathā. 539) āgataṁ **cetanāsuttaṁ** Tattha "cetanāsahajātaṁ nānākkhaṇikan"ti-ādinā paṭṭhāne āgatanayena, suttesu (a.ni.3.101) ca "diṭṭhadhammavedanīyan"ti-ādinā āgatanayena gambhīrabhāvo veditabbo, nibbānassa ceva ariyamaggassa ca pakāsanato **Asaṅkhatasaṁyuttassa**

lokuttaratthadīpakatā. "Atītaṁpāhaṁ rūpena khajjiṁ, etarahi khajjāmī"ti-ādinā pañcannaṁ khandhānaṁ khādakabhāvassa, puggalassa khāditabbatāya vibhāvanena **khajjanīyapariyāye** (saṁ.ni.3.79) visesato nissattanijjīvatā dīpitāti vuttaṁ **"sattasuññatādīpakā khajjanikasuttantādayo"**ti. **Upasampajja viharissāmā**ti ye tesu suttesu vuttapaṭipadaṁ sammadeva paripūrenti, te tesu upasampajja viharanti nāma (SṬ.55.53/CS:pg.2.538) **Etthā**ti "na kho netan"ti ettha na-kāro "aññamaññan"ti ettha ma-kāro viya byañjanasandhimattameva, nāssa koci attho.

(SṬ.55.54.)4. Gilānasuttavaṇṇanā

1050. **Na kho panetan**ti na kho etaṁ, noti ca amhehīti atthoti āha **"na kho amhehī"**ti-ādi. Assasantīti **assāsanīyā**ti āha **"assāsakarehī"**ti. Marissatīti **māriso,** ekantabhāvimaraṇo, so pana maraṇādhīnavuttikoti vuttaṁ **"maraṇapaṭibaddho"**ti. **Adhimuccehī**ti adhimuttiṁ uppādehi. Taṁ pana tathā cittassa paṇidhānaṁ ṭhapananti āha **"ṭhapehī"**ti. **Āgamanīyaguṇesū**ti pubbabhāgaguṇesu. **Pamāṇaṁ nāma natthi** anantāparimāṇattā. **Nānākaraṇaṁ natthi** vimuttiyā ninnānattā.

(SṬ.55.59.)9. Paññāpaṭilābhasuttavaṇṇanā

1055. **Paññāpaṭilābhāyā**ti maggaphalapaññāya paṭilābhatthaṁ. Tenāha **"satta sekkhā"**ti-ādi.

Sappaññavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Mahāpaññavaggo

(SṬ.55.61.)1. Mahāpaññasuttavaṇṇanā

1058. **Mahante atthe pariggaṇhātī**ti saccapaṭiccasamuppādādike mahāvitthāre atthe paricchijja asesetvā muṭṭhigate viya katvā gaṇhāti. Sesaṁ heṭṭhā vuttanayameva.

Mahāpaññavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.
Sotāpattisaṁyuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

SṬ.56.Saccasaṁyuttaṁ

1. Samādhivaggo

(SṬ.56.1.)1. Samādhisuttavaṇṇanā

1071. **Cittekaggatāyā**ti (SṬ.56.1/CS:pg.2.539) nissakkavacanaṁ "parihāyantī"ti

padaṁ apekkhitvā. **Yathābhūtādivasenā**ti yathāgatādivasena. Yathābhūtaṁ nāma imasmiṁ Sutte "samāhito, bhikkhave, bhikkhu yathābhūtaṁ pajānātī"ti-ādi. **Ādi**-saddena "tathā yasmā"ti-ādisaṅgaho daṭṭhabbo. Tathā hi yathābhūtavasena kāraṇacchedo kato "tathā yasmā"ti-ādivacanehi. **Vaṇṇā**ti akkharā, "guṇā"ti keci. **Padabyañjanānī**ti nāmādipadāni ceva taṁsamudāyabhūtabyañjanāni ca.

(SṬ.56.3.)3. Paṭhamakulaputtasuttādivaṇṇanā

1073-75. **Sāsanāvacarā adhippetā** bāhirakānaṁ saccābhisamayassa abhāvato. **Tathā**ti iminā catutthapañcamesu atthavisesābhāvaṁ dasseti. Yadi evaṁ kasmā visuṁ visuṁ desanāti āha **"tena tena abhilāpenā"**ti-ādi.

(SṬ.56.10.)10. Tiracchānakathāsuttavaṇṇanā

1080. Duggatito saṁsārato ca niyyāti etenāti niyyānaṁ, saggamaggo mokkhamaggo ca. Tasmiṁ niyyāne niyuttā, taṁ ettha atthīti **niyyānikā**. Vacīduccaritasaṁkilesato vā niyyātīti ī-kārassa rassattaṁ ya-kārassa ka-kāraṁ katvā niyyānikā. Cetanāya saddhiṁ samphappalāpā veramaṇi. Tappaṭipakkhato aniyyānikā, tassa bhāvo **aniyyānikattaṁ**. **Tiracchānabhūtan**ti tirokaraṇabhūtaṁ. **Kammaṭṭhānabhāve**ti aniccatāpaṭisaṁyuttacatusaccakammaṭṭhānabhāve. **Sātthakan**ti dānasīlādinissitattā hitapaṭisaṁyuttaṁ.

Visikhāti gharasanniveso. Visikhāgahaṇena ca gāmādigahaṇe viya tannivāsino visesato gahitā "āgato gāmo"ti-ādīsu viya (SṬ.56.10/CS:pg.2.540) Tenāha **"sūrā samatthā"**ti. Kumbhaṭṭhānāpadesena kumbhadāsiyo vuttāti āha-- **"kumbhadāsikathā"**ti. Ayāthāvato uppattiṭṭhitisaṁhārādivasena loko akkhāyati etenāti **lokakkhāyikā**. Iti iminā pakārena bhavo, iminā abhavoti evaṁ pavattāya **itibhavābhavakathāya saddhiṁ**.

Samādhivaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Dhammacakkappavattanavaggo

(SṬ.56.11.)1. Dhammacakkappavattanasuttavaṇṇanā

1081. **"Isīnaṁ patanuppatanavasena** osīdana-uppatanaṭṭhānavasena **evaṁ** 'Isipatanan'ti **'laddhanāme'**ti saṅkhepato vuttamatthaṁ vivarituṁ **'ettha hī'"**ti-ādi vuttaṁ.

Āmantesīti ettha yasmā dhammacakkappavattanatthaṁ ayaṁ āmantanā, tasmā samudāgamato paṭṭhāya satthu pubbacaritaṁ saṅkhepeneva pakāsetuṁ vaṭṭatīti **"Dīpaṅkarapādamūle katābhinīhārato paṭṭhāyā"**ti-ādi āraddhaṁ. Tattha **mārabalaṁ bhinditvā**ti mārañca mārabalañca bhañjitvā. Atha vā mārassa abbhantaraṁ bāhirañcāti duvidhaṁ balaṁ bhañjitvā. **"Dveme, bhikkhave, antā"**ti ettha **anta**-saddo "pubbante ñāṇaṁ aparante ñāṇan"ti-ādīsu (dha.sa.1063) viya bhāgapariyāyoti āha **"dve ime, bhikkhave, koṭṭhāsā"**ti. **Saha samudāhārenā**ti uccāraṇasamakālaṁ. **Pattharitvā aṭṭhāsi** Buddhānubhāvena. **Brahmāno samāgacchiṁsu** paripakkakusalamūlā

saccābhisambodhāya katādhikārā.

Gihisaññojananti gihibandhanaṁ. **Chinditvā**ti haritvā. **Na vaḷañjetabbā**ti nānuyuñjetabbā. **Kilesakāmasukhassā**ti kilesakāmayuttassa sukhassa. **Anuyogo**ti anubhavo. Gāmavāsīhi sevitabbattā **gāmavāsīnaṁ santako**. **Attano**ti attabhāvassa. Āhito ahaṁmāno etthāti **attā,** attabhāvo. **Dukkhakaraṇan**ti dukkhuppādanaṁ. **Attamāraṇehī**ti (SṬ.56.11/CS:pg.2.541) attabādhanehi. **Upasamāyā**ti kilesavūpasamo adhippeto, tadatthasampadānavacananti āha **"kilesūpasamatthāyā"**ti. Esa nayo sesesupi.

Saccañāṇādivasena tayo parivaṭṭā etassāti **tiparivaṭṭaṁ,** ñāṇadassanaṁ. Tenāha **"saccañāṇā"**ti-ādi. **Yathābhūtaṁ ñāṇan**ti paṭivedhañāṇaṁ āha. **Tesuyeva** saccesu. Ñāṇena kattabbassa ca pariññāpaṭivedhādikiccassa ca **jānanañāṇaṁ,** "tañca kho paṭivedhato pagevā"ti keci. Pacchāti apare. Tathā **katañāṇaṁ**. **Dvādasākāran**ti dvādasavidha-ākārabhedaṁ. **Aññatthā**ti aññesu suttesu.

Paṭivedhañāṇampi desanāñāṇampi dhammacakkanti idaṁ tattha ñāṇakiccaṁ padhānanti katvā vuttaṁ. Saddhindriyādidhammasamudāyo pana pavattanaṭṭhena cakkanti **dhammacakkaṁ**. Atha vā cakkanti āṇā, dhammato anapetattā dhammañca taṁ cakkañca, dhammena ñāyena cakkantipi **dhammacakkaṁ**. Yathāha "dhammañca pavatteti cakkañcāti dhammacakkaṁ, cakkañca pavatteti dhammañcāti dhammacakkaṁ, dhammena pavattatīti dhammacakkaṁ, dhammacariyāya pavattatīti dhammacakkan"ti-ādi (paṭi.ma.2.40-41). **Ubhayampī**ti paṭivedhañāṇaṁ desanāñāṇanti ubhayampi. **Etan**ti tadubhayaṁ. **Imāya desanāyā**ti iminā suttena **pakāsentena Bhagavatā** yathāvuttañāṇadvayasaṅkhātaṁ **dhammacakkaṁ pavattitaṁ nāma** pavattanakiccassa aniṭṭhitattā. **Patiṭṭhite**ti aññāsi Koṇḍaññattherena sotāpattiphale patiṭṭhite. **Pavattitaṁ** nāma Kassapasammāsambuddhassa sāsanantaradhānato paṭṭhāya yāva Buddhuppādo, ettakaṁ kālaṁ appavattapubbassa pavattitattā, uparimaggādhigamo panassa atthaṅgato evāti.

Ekappahārenāti ekeneva pahārasaññitena kālena. Divasassa hi tatiyo bhāgo pahāro nāma. Pāḷiyaṁ pana "tena khaṇena tena layena tena muhuttenā"ti vuttaṁ. Taṁ pahārakkhaṇasallakkhaṇameva. **Sabbaññutaññāṇobhāso**ti sabbaññutaññāṇānubhāvena pavatto obhāso cittaṁ paṭicca utusamuṭṭhāno veditabbo. Yasmā Bhagavato dhammacakkappavattanassa ārambhe viya parisamāpane ativiya uḷāratamaṁ pītisomanassaṁ udapādi, tasmā **"imassapi udānassā"**ti-ādi vuttaṁ.

(SṬ.56.19.)9. Saṅkāsanasuttavaṇṇanā

1089. Atthasaṁvaṇṇane (SṬ.56.19/CS:pg.2.542) vaṇṇīyanteti **vaṇṇā**. Teyeva pariyāyena akkharaṇato **akkharāni.** Atthaṁ byañjentīti **byañjanāni**. Yasmā pana akārādike sarasamaññā, kakārādike byañjanasamaññā, ubhayattha vaṇṇasamaññā, tasmā vuttaṁ **"vaṇṇānaṁ vā ekadesā yadidaṁ byañjanā nāmā"**ti. **Nettiyaṁ** pana vākye byañjanasamaññā. Byañjanaggahaṇeneva cettha ākāraniruttiniddesā gahitā evāti daṭṭhabbaṁ. **Saṅkāsanā**ti atthassa ñāpanā bhāgaso. Tenāha **"vibhattiyo"**ti. Saṅkāsanaggahaṇeneva cettha pakāsanā vuttā hoti. Vibhattiyo hi atthavacaneneva vivaranti, tāhi kāraṇapaññattiyo vuttāyevāti, tāhipi atthapadāni gahitāneva honti. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana **Visuddhimaggavaṇṇanāyaṁ Netti-aṭṭhakathāyañca** vuttanayena veditabbo. **Sabbākārenā**ti sabhāgādivibhāvanākārena. **Vaṇṇādīnan**ti tasmiṁ pana vitthāre pavattavaṇṇādīnaṁ. **Tasmā**ti vaṇṇādīnaṁ anta-abhāvato. **Evamāhā**ti "aparimāṇā vaṇṇā byañjanā

saṅkāsanā”ti evamāha.

(SṬ.56.20.)10. Tathasuttavaṇṇanā

1090. **Sabhāvāvijahanaṭṭhenā**ti attano dukkhasabhāvassa kadācipi apariccajanena tathasabhāvaṁ. Tenāha **“dukkhañhi dukkhameva vuttan”**ti. **Sabhāvassā**ti dukkhasabhāvassa. **Amoghatāyā**ti avañjhatāya. **Avitathan**ti na vitathaṁ. Tenāha **“na hi dukkhaṁ adukkhaṁ nāma hotī”**ti. **Aññabhāvānupagamenā**ti samudayādisabhāvānupagamanena musā na hotīti añño aññathā na hotīti **anaññathaṁ**. Tenāha **“na hī”**ti-ādi.

Dhammacakkappavattanavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Koṭigāmavaggo

(SṬ.56.21.)1. Koṭigāmasuttavaṇṇanā

1091. **Ananubodhā**ti (SṬ.56.21/CS:pg.2.543) paṭivedhassa anurūpabodhābhāvena. **Appaṭivedhā**ti saccānaṁ paṭimukhaṁ vedhābhāvena.

(SṬ.56.22.)2. Dutiyakoṭigāmasuttavaṇṇanā

1092. **Phalasamādhiphalapaññānan**ti aggaphalasamādhi-aggaphalapaññānaṁ.

(SṬ.56.27.)7. Tathasuttavaṇṇanā

1097. **Ariyānan**ti Buddhānaṁ ariyānaṁ. Tenāha **“na hī”**ti-ādi.

(SṬ.56.28.)8. Lokasuttavaṇṇanā

1098. **Paṭividdhattā desitattā cā**ti iminā paṭivedhañāṇena desanāñāṇena ca pariggahitattā **ariyasantakāni honti** ariyassa Bhagavato santakabhāvato.

(SṬ.56.30.)10. Gavampatisuttavaṇṇanā

1100. **Ekappaṭivedho**ti ekeneva ñāṇena catunnaṁ ariyasaccānaṁ ekajjhaṁ paṭivedho.

Koṭigāmavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Sīsapāvanavaggo

(SṬ.56.33.)3. Daṇḍasuttavaṇṇanā

1101. **Punappunaṁ vaṭṭasmiṁyeva nibbattanti** adiṭṭhattā catunnaṁ ariyasaccānaṁ.

(SṬ.56.35.)5. Sattisatasuttavaṇṇanā

1105. **Bhaveyya** (SṬ.56.35/CS:pg.2.544) **ce**ti dukkhadomanassāni ajjhupekkhitvā sahitehi tehi saccābhisamayo bhaveyyāti evaṁ parikappanā na kātabbāti.

(SṬ.56.39.)9. Indakhīlasuttavaṇṇanā

1109. **Ajjhāsayan**ti sassatādibhedaṁ ajjhāsayaṁ. So hi "idameva saccaṁ moghamaññan"ti gāhassa mukhabhūtattā **mukhanti adhippeto**. Tañca apare adiṭṭhasaccā olokenti, diṭṭhasaccā pana neva olokenti.

(SṬ.56.40.)10. Vādatthikasuttavaṇṇanā

1110. **Kukkuko** pamāṇamajjhimassa purisassa hatthoti attho. **Kukkū**ti tasseva nāmaṁ.

Sīsapāvanavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Papātavaggo

(SṬ.56.41.)1. Lokacintāsuttavaṇṇanā

1111. **Lokacintan**ti lokasannivesapaṭisaṁyuttavīmaṁsāva. "Lokacittan"tipi pāṭho, taṁtaṁlokapariyāpannaṁ cittanti attho. **Nāḷikerādayo**ti **ādi**-saddena avuttānaṁ osadhitiṇavanappati-ādīnaṁ saṅgaho. **Evarūpan**ti edisaṁ aññampi taṁtaṁlokacittaṁ.

Vigatacittoti attatthaparatthato apagatavitakko addasa evaṁ adhiṭṭhahiṁsūti sambandho. **Sambarimāyan**ti sambarena asurindena uppāditaṁ asuramāyaṁ, yaṁ "indajālan"tipi vuccati indassa mohanatthaṁ uppāditattā. **Samparivattetvā**ti paridhāvetvā. **Yathā ne**ti ne asure yathā so puriso passati, evaṁ adhiṭṭhahiṁsu. Kasmā panete evaṁ adhiṭṭhahiṁsūti? Taṁ purisaṁ tattha tathānisinnaṁ disvā "ayañca devo"ti āsaṅkantā tathā adhiṭṭhahitvā bhisamuḷālachiddehi pavisitvā attano asurabhavanaṁ gatā. Tenāha Bhagavā--**"devānaṁyeva mohayamānā"**ti.

(SṬ.56.42~43.)2~3. Papātasuttādivaṇṇanā

1112-3. **Mariyādapāsāṇo**ti (SṬ.56.42~43/CS:pg.2.545) Gijjhakūṭapabbatassa mariyādapākārasadiso mahanto pāsāṇo. **Aniṭṭharūpan**ti ettha **rūpa**-saddo sabhāvattho "piyarūpe sātarūpe"ti-ādīsu (ma.ni.1.408-409) viyāti āha--**"aniṭṭhasabhāvan"**ti.

(SṬ.56.45.)5. Vālasuttavaṇṇanā

1115. **Upāsanan**ti ācariya-upāsanaṁ, ācariyaṁ antevāsinā vā divase divase sikkhanavasena upāsitabbato upāsananti laddhanāmaṁ **kaṇḍakhipanasippaṁ**. **Kaṇḍaṁ atikkamante**ti saraṁ khipante. **Poṅkhānupoṅkhan**ti poṅkhasaddatthaṁ pākaṭaṁ katvā dassetuṁ **"ekaṁ kaṇḍaṁ khipitvā"**ti-ādi vuttaṁ. **Aparaṁ anupoṅkhan**ti ettha **aparan**ti tatiyakaṇḍaṁ. Anupoṅkhaṁ nāma idanti dassetuṁ **"anupoṅkhaṁ nāma dutiyassa poṅkhan"**ti vuttaṁ. Tañhi tatiyena sarena vijjhīyati. **Puna aparaṁ tassa poṅkhan**ti idaṁ pana aparāparaṁ avirajjhanaṁ dassetuṁ vuttaṁ. **Durabhisambhavataran**ti abhibhavituṁ asakkuṇeyyataraṁ. **Vālan**ti kesaṁ. **Sattadhā bhinditvā**ti sattakkhattuṁ viphāletvā. **Tassa ekaṁ bhedan**ti tassa kesassa ekaṁ aṁsusaṅkhātaṁ bhedaṁ gahetvā. **Vātiṅgaṇamajjhe bandhitvā**ti vātiṅgaṇaphalassa majjhaṭṭhāne bandhitvā. **Aparaṁ bhedan**ti aparaṁ kesassa aṁsusaṅkhātaṁ bhedaṁ. **Aggakoṭiyaṁ bandhitvā**ti yathā tassa vālabhedassa ūkāmattaṁ likhāmattaṁ vā kaṇḍassa aggakoṭiṁ adhikaṁ hutvā tiṭṭhati, evaṁ bandhitvā. **Usabhamatte**ti vīsatiyaṭṭhimatte ṭhāne **ṭhito**. **Kaṇḍabaddhāya koṭiyā**ti kaṇḍabaddhāya vālassa koṭiyā vātiṅgaṇabandhanavālassa koṭiṁ paṭivijjheyya.

(SṬ.56.48.)8. Dutiyachiggaḷayugasuttavaṇṇanā

1118. **Adhiccuppattikan**ti yadicchāvasena uppajjanakaṁ. **Chiggaḷenā**ti chiggaḷapadesena. **Chiggaḷuparī**ti heṭṭhimayugassa chiggaḷapadesassa upari. **Āruḷhassa chiggaḷenā**ti ubhinnampi chiddena. **Gīvappavesanaṁ viyā**ti catunnaṁ yugānaṁ chiddapadeseneva uparūpari ṭhitānaṁ chiddantarena kāṇakacchapassa gīvappavesanaṁ (SṬ.56.48/CS:pg.2.546) adhiccatarasambhavaṁ. Tatopi adhiccatarasambhavo manussattalābho, tato adhiccatamasambhavo ariyamaggapaṭilābhoti dassento āha **"catusaccapaṭivedho ativiya adhiccatarasambhavo"**ti.

Papātavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

(SṬ.56.51.)6. Abhisamayavaggavaṇṇanā

1121. **Abhisamayasaṁyutte vitthāritova,** tasmā tattha vuttanayeneva tassa attho veditabbo.

7. Paṭhama-āmakadhaññapeyyālavaggo

(SṬ.56.63.)3. Paññāsuttavaṇṇanā

1133. Lokiyampi visuddhatthena “ariyan”ti vattabbataṁ labhatīti **“lokiyalokuttarenā”**ti vuttaṁ.

(SṬ.56.64.)4. Surāmerayasuttavaṇṇanā

1134. **Piṭṭhasurā**ti piṭṭhena kātabbasurā, tathā **odanasurā pūvasurā,** majjarasādibhūte kiṇṇe pakkhipitvā kattabbā surā **kiṇṇapakkhittasurā**. **Sambhārasaṁyuttā**ti mūlabhesajjasambhārehi saṁyuttā. **Pupphāsavo**ti nāḷikerapupphādito assavanaka-āsavo. Muddikaphalādito assavanaka-āsavo **phalāsavo**. **Itī**ti-ādi-attho. Tena madhvāsavaguḷāsavasambhārasaṁyutte saṅgaṇhāti. **Surāsavavinimuttan**ti yathāvuttasurāsavavinimuttaṁ.

(SṬ.56.70.)10. Pacāyikasuttavaṇṇanā

1140. **Nīcavuttino**ti kule jeṭṭhānaṁ mahāpitucūḷapitujeṭṭhabhātikādīnaṁ abhivādanapaccuṭṭhāna-añjalikammasāmīcikammādivasena nīcavuttino.

8. Dutiya-āmakadhaññapeyyālavaggo

(SṬ.56.78.)8. Bījagāmasuttavaṇṇanā

1148. “Mūlabījan”ti-ādīsu (SṬ.56.78/CS:pg.2.547) mūlameva bījanti **mūlabījaṁ,** mūlabījaṁ etassātipi **mūlabījaṁ**. Tattha purimena bījagāmo vutto “bījānaṁ samūho”ti katvā, dutiyena bhūtagāmo. Duvidhopeso sāmaññaniddesena, “mūlabījañca mūlabījañca mūlabījan”ti ekasesanayena vā bījattho veditabbo. Esa nayo sesesupi. **Phaḷubījan**ti pabbabījaṁ. Bāhirapaccayantarasamavāye sadisaphaluppattiyā visesakāraṇabhāvato viruhanasamatthe sāraphale niruḷho bīja-saddo. Tadatthasiddhiyā mūlādīsupi kesuci pavattatīti tato nivattanatthaṁ ekena bīja-saddena visesetvā vuttaṁ **“bījabījan”**ti “rūparūpaṁ, dukkhadukkhan”ti (saṁ.ni. 4.327) ca yathā. **Nīlatiṇarukkhādikassā**ti allatiṇassa ceva allarukkhādikassa ca. **Ādi**-saddena osadhigacchalatādīnaṁ gahaṇaṁ.

(SṬ.56.79.)9. Vikālabhojanasuttavaṇṇanā

1149. Aruṇuggamanato paṭṭhāya yāva majjhanhiko, ayaṁ Buddhādi-ariyānaṁ āciṇṇasamāciṇṇo bhojanassa kālo, tadañño vikāloti āha--**“vikālabhojanāti kālātikkantabhojanā”**ti.

(SṬ.56.80.)10. Gandhavilepanasuttavaṇṇanā

1150. **Yaṁ kiñci pupphan**ti ganthimaṁ aganthimaṁ vā yaṁ kiñci pupphajātaṁ, tathā pisitādibhedaṁ **yaṁ kiñci gandhajātaṁ**.

9. Tatiya-āmakadhaññapeyyālavaggo

(SṬ.56.81.)1. Naccagītasuttavaṇṇanā

1151. Saṅkhepato "sabbapāpassa akaraṇan"ti-ādinayappavattaṁ (dī.ni.2.90 dha.pa. 183) Bhagavato sāsanaṁ accantachandarāgapavattito naccādīnaṁ dassanaṁ na anulometīti āha **"sāsanassa ananulomattā"**ti. Attanā parehi ca payojiyamānaṁ (SṬ.56.81/CS:pg.2.548) payojāpiyamānañca eteneva nacca-saddena gahitaṁ, tathā gītavāditasaddehi cāti āha-- **"naccananaccāpanādivasenā"**ti. **Ādi**-saddena gāyana-gāyāpana-vādana-vādāpanādīni saṅgaṇhāti. Dassanena cettha savanampi saṅgahitaṁ virūpekasesanayena. Yathāsakaṁ visayassa ālocanasabhāvatāya vā pañcannaṁ viññāṇānaṁ savanakiriyāyapi dassanasaṅkhepasabbhāvato **"dassanā"**icceva vuttaṁ. Avisūkabhūtassa gītassa savanaṁ kadāci vaṭṭatīti āha-- **"visūkabhūtā dassanā cā"**ti. Tathā hi vuttaṁ **paramatthajotikāya Khuddaka-aṭṭhakathāya** (khu.pa.aṭṭha. 2acchimapañcasikkhāpadavaṇṇanā)--"dhammūpasaṁhitaṁ gītaṁ vaṭṭati, gītūpasaṁhito dhammo na vaṭṭatī"ti.

(SṬ.56.82.)2. Uccāsayanasuttavaṇṇanā

1152. **Uccā**ti ucca-saddena samānatthaṁ ekaṁ saddantaraṁ. Seti etthāti **sayanaṁ,** uccāsayanaṁ mahāsayanañca samaṇasārupparahitaṁ paṭikkhittanti āha--**"pamāṇātikkantaṁ akappiyattharaṇan"**ti. Āsandādi-āsanañcettha sayaneneva saṅgahitaṁ. Yasmā pana ādhāre paṭikkhitte tadādhārakiriyā paṭikkhittāva hoti, tasmā "uccāsayanamahāsayanā"icceva vuttaṁ. Atthato pana tadupabhogabhūtanisajjānipajjanehi virati dassitāti daṭṭhabbaṁ. Atha vā uccāsayanamahāsayanañca uccāsayanamahāsayanañcāti **uccāsayanamahāsayanan**ti etasmiṁ atthe ekasesanayena ayaṁ niddeso kato yathā--"nāmarūpapaccayā saḷāyatanan"ti (udā.1). Āsanakiriyāpubbakattā vā sayanakiriyāya sayanaggahaṇeneva āsanampi gahitanti daṭṭhabbaṁ.

(SṬ.56.83.)3. Jātarūpasuttavaṇṇanā

1153. Aññepi uggahāpane upanikkhittasādiyane ca paṭiggahaṇattho labbhatīti āha **"na uggaṇhāpenti, na upanikkhittaṁ sādiyantī"**ti. Atha vā tividhaṁ paṭiggahaṇaṁ kāyena vācāya manasāti. Tattha kāyena paṭiggahaṇaṁ **uggahaṇaṁ,** vācāya paṭiggahaṇaṁ **uggahāpaṇaṁ,** manasā paṭiggahaṇaṁ **sādiyanaṁ**. Tividhampi paṭiggahaṇaṁ sāmaññaniddesena, ekasesanayena vā gahetvā "paṭiggahaṇā"ti vuttanti āha--**"neva naṁ uggaṇhantī"**ti-ādi. Esa nayo **"āmakadhaññapaṭiggahaṇā"**ti-ādīsupi.

(SṬ.56.84.)4. Āmakadhaññasuttavaṇṇanā

1154. Nīvārādi-upadhaññassa (SṬ.56.84/CS:pg.2.549) sāli-ādimūladhaññantogadhattā vuttaṁ **"sattavidhassā"**ti.

(SṬ.56.85.)5. Āmakamaṁsasuttavaṇṇanā

1155. “Anujānāmi, bhikkhave, pañca vasāni bhesajjāni--acchavasaṁ, macchavasaṁ, susukāvasaṁ, sūkaravasaṁ, gadrabhavasan”ti (mahāva. 262 pārā. aṭṭha. 623) vuttattā idaṁ uddissa anuññātaṁ nāma. Tassa pana “kāle paṭiggahitan”ti (mahāva. 262) vuttattā paṭiggahaṇaṁ vaṭṭatīti āha--**“aññatra uddissa anuññātā”**ti. Vinayavasena upaparikkhitabbo, tasmā samantapāsādikāya Vinayaṭṭhakathāya vuttanayenettha vinicchayo veditabbo.

10. Catuttha-āmakadhaññapeyyālavaggo

(SṬ.56.91~92.)2~3. Kayavikkayasuttādivaṇṇanā

1162-63. Kassaci bhaṇḍassa gahaṇaṁ **kayo,** dānaṁ **vikkayo**. **Tattha tatthā**ti gāmantare santike ca gamanaṁ dūtakammanti vuccatīti yojanā. **Pahiṇagamanaṁ** khuddakagamanaṁ.

(SṬ.56.93.)4. Tulākūṭasuttavaṇṇanā

1164. **Rūpakūṭaṁ** sarūpena sadisena chalavohāro. **Aṅgakūṭaṁ** attano hatthādinā aṅgānaṁ chalakaraṇaṁ **Gahaṇakūṭaṁ** mānesu gahaṇavasena. **Paṭicchannakūṭaṁ** ayacuṇṇādinā paṭicchannena chalakaraṇaṁ. **Mahatiyā** tulāya. **Pacchābhāge**ti tulāya pacchimabhāge. **Hatthenā**ti hatthapadesena. **Akkamatī**ti uṭṭhātuṁ adento gaṇhāti. **Dadanto pubbabhāge**ti paresaṁ dadanto pubbabhāge hatthena tulaṁ akkamati. **Tan**ti ayacuṇṇaṁ.

Lohapātiyoti tambalohapātiyo. **Suvaṇṇavaṇṇā karontī**ti asanikhādasuvaṇṇakanakalimpitā suvaṇṇavaṇṇā karonti. Mānabhājanassa (SṬ.56./CS:pg.2.550) hadayabhūtassa abbhantarassa bhinnaṁ **hadayabhedo**. Nimiyamānassa tilataṇḍulādikassa sikhāya aggakoṭiyā bhinnaṁ **sikhābhedo**. Khettādīnaṁ minanarajjuyā aññathākaraṇaṁ **rajjubhedo**. Rajjugahaṇeneva cettha daṇḍakassa gahaṇaṁ katamevāti daṭṭhabbaṁ.

(SṬ.56.96~101.)6~11. Chedanasuttādivaṇṇanā

1166-71. **Vadho**ti muṭṭhippahārakasātāḷanādīhi hiṁsanaṁ, viheṭhananti attho. Viheṭhanatthopi hi vadha-saddo dissati “atthānaṁ vadhitvā vadhitvā rodeyyā”ti-ādīsu. Aṭṭhakathāyaṁ pana “māraṇan”ti vuttaṁ, taṁ pana pothanaṁ sandhāyāti sakkā viññātuṁ māraṇasaddassa vihiṁsanepi dissanato. Sesaṁ suviññeyyameva.

Āmakadhaññapeyyālavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.
Sāratthappakāsiniyā Saṁyuttanikāya-aṭṭhakathāya
Mahāvaggavaṇṇanāya Līnatthappakāsanā niṭṭhitā.

Nigamanakathāvaṇṇanā

Sakalarūpārūpasammasane (Spk-ṭ.CṢ:Ḷû.2.551) saṇhasukhumavisayañāṇatāya vipassanācāranipuṇabuddhīnaṁ susaṁyatakāyavacīsamācāratāya samathavipassanāsu sammadeva yatanato ca **yatīnaṁ** bhikkhūnaṁ khandhāyatanadhātusaccindriyapaṭiccasamuppādabhede paramatthadhamme nānānayehi ñāṇavibhāgassa sannissayena **bahukārassa** saṁyuttāgamavarassa atthasaṁvaṇṇanaṁ kātuṁ Sāratthappakāsanato eva **nipuṇā** yā mayā Aṭṭhakathā āraddhāti sambandho. Savisesaṁ paññāvahaguṇattā eva hissa ganthārambhe āditopi "paññāpabhedajananassā"ti vuttaṁ. **Mahā-aṭṭhakathāya sāran**ti Saṁyuttamahā-aṭṭhakathāya sāraṁ. **Ekūnasaṭṭhimatto**ti thokaṁ ūnabhāvato **matta**-saddaggahaṇaṁ.

Mūlaṭṭhakathāya sāranti pubbe Vuttasaṁyuttamahā-aṭṭhakathāya sārameva puna nigamanavasena vuttanti. Atha vā **Mūlaṭṭhakathāya sāran**ti porāṇaṭṭhakathāsu atthasāraṁ. Tena etaṁ dasseti "Saṁyuttamahāaṭṭhakathāya atthasāraṁ ādāya imaṁ Sāratthappakāsiniṁ karontena sesamahānikāyānampi Mūlaṭṭhakathāsu idha viyogakkhamaṁ atthasāraṁ ādāya akāsin"ti. "Mahāvihārādhivāsīnan"ti ca idaṁ purimapacchimapadehi saddhiṁ sambandhitabbaṁ "mahāvihārādhivāsīnaṁ samayaṁ pakāsayantiṁ Mahāvihārādhivāsīnaṁ Mūlaṭṭhakathāya sāraṁ ādāyā"ti ca. **Tena** puññena. **Hotu sabbo sukhī loko**ti kāmāvacarādivibhāgo sabbo sattaloko yathāraham bodhittayādhigamavasena sampayuttena nibbānasukhena sukhito hotūti sadevakassa lokassa accantaṁ sukhādhigamāya attano puññaṁ pariṇāmeti.

~Ettāvatā Sāratthappakāsiniyā Saṁyuttanikāya-aṭṭhakathāya Līnatthappakāsanā niṭṭhitā. ~

~Saṁyuttaṭīkā samattā.~

Saṁyuttanikāye

Saṁyutta-ṭīkā (S.1.~S.56.)

《相應部疏》

from CSCD

Released by Dhammavassārāma

2552 B.E. (2008A.D.)

Dhammavassārāma
No. 50 - 6, You-Tze-Zhai, Tong-Ren Village,
Zhong-Pu , Chiayi 60652, Taiwan

法 雨 道 場
60652台灣・嘉義縣中埔鄉同仁村柚仔宅50之6號
Tel：(886)(5) 253-0029(白天)；Fax：203-0813
E-mail：dhamma.rainṭīkāmsa.hinet.net
Website：http://www.dhammarain.org.tw/